

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl / Year: 17 Sayı / Number:47 Ağustos / August 2024

Yıl: 17 Sayı: 47 Yayınlanma Tarihi: 28.08.2024

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ / ADİYAMAN UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ / JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
(Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal)
ISSN: 1308–9196/ e-ISSN: 1308-7363

Sahibi / Owner

Adiyaman Üniversitesi Rektörlüğü

Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör Kurulu/ Co-Editors in Chief

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN

Doç. Dr. Ferhat ÇETİNKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cihan BULUNDU

Alan Editörleri / Section Editors

Doç. Dr. Ferhat ÇETİNKAYA

Doç. Dr. Mahmut GÜRSOY

Doç. Dr. M. Çağlar KURTAŞ

Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU

Doç. Dr. Sefa Salih AYDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cihan BULUNDU

Dr. Öğr. Üyesi Aygül ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Başak DANACI POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Eylül Ceren DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi KILINÇ

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba GÜCENMEZ

Dr. Gülçin AYITGU METİN

Dr. Mehmet ÖZTÜRK

Dr. Sultan BİLGET GÜÇLÜER

Yıl: 17 Sayı: 47 Yayımlanma Tarihi: 28.08.2024

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ali DUMAN- İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Bekir KOCADAŞ- Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Çiğdem SABBAĞ- Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU- Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Metin KILIÇ-Düzce Üniversitesi

Prof. Dr. Recep ÖZMAN-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Tayfun SERVİ-Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar KAYA-İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Ayça AVCI- Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Burak TELLİ-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK-İzmir Bakırçay Üniversitesi

Doç. Dr. Fuat ŞANCI-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR- Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Muzaffer Çağlar KURTDAŞ- Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Ümit YETİŞ- Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN-Adıyaman Üniversitesi

İngilizce Redaksiyon/English Redaction

Dr. Hakkı ŞİMŞEK

Adres / Address

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü-ADİYAMAN

e-mail: adyusbd@gmail.com

Yıl: 17 Sayı: 47 Yayımlanma Tarihi: 28.08.2024

Yil: 17 Sayı: 47 Yayımlanma Tarihi: 28.08.2024

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ- *Dicle Üniversitesi*

Prof. Dr. Hakan EVİN- *Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK- *Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Kasım KARAMAN-*Erciyes Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa ALİCAN-*Malatya Turgut Özal Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa GÜNDÜZ-*Başkent Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa KARABULUT-*Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa TALAS-*Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi*

Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN-*Hacettepe Üniversitesi*

Prof. Dr. Orhan YAZICI-*İnönü Üniversitesi*

Prof. Dr. Osman ULUYOL-*Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR-*Amasya Üniversitesi*

Prof. Dr. Yücel UYANIK- *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*

Yil: 17 Sayı: 47 Yayınlanma Tarihi: 28.08.2024

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ AŞAĞIDAKİ
VERİ TABANLARI TARAFINDAN İNDEKSLENMEKTEDİR.
ADİYAMAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS INDEXED IN

**“ASOS (AKADEMİA SOSYAL BİLİMLER), ACADEMICKEYS, AKADEMİK DİZİN,
ARASTIRMAX, DRJI, İSAM, NEWJOUR, OAJI, OCLC WORLD CAT, RESEARCH
BİBLE, TÜRKEĞİTİMİNDEKSİ, EBSCOHOST, INDEX COPERNICUS, TR DİZİN
ULAKBİM”**

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ Sosyal Bilimler alanındaki kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme ve derlemelerin yayınlanacağı uluslararası, hakemli bilimsel elektronik bir dergidir.

- Dergi **Nisan, Ağustos ve Aralık** aylarında olmak üzere yılda üç defa **online** olarak yayınlanır.
- Dergide daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış çalışmalara yer verilir. Daha önce herhangi bir yerde yayınlandığı belirtilmediği ya da belirlenmediği için yayınlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar) aittir.
- Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak, dergi her kurumdan ve her ulustan bilim insanlarının çalışmalarına açık olup farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulu'nun onayı alınarak yayınlanabilir.
- Çalışmalar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.
- Yayın Kurulu'nun gerekli görmesi halinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar, hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır.
- Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.
- Çalışmaların yayınlanabilmesi için yazar(lar), Hakem ve Yayın Kurulu'nun görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar.
- Dergide yayınlanması için gönderilen çalışmalar yayınlansın ya da yayınlanmasın iade edilmez.

Yıl: 17 Sayı: 47 Yayınlanma Tarihi: 28.08.2024

- Yayınlanmış yazıların yayın hakları **ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ'**ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.
- Hakemler, Yayın Kurulu'nun belirleyeceği makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.
- Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (ımla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.
- İçindekiler bölümü, alan bazında gruplandırılmakta olup alan isimleri kendi içinde alfabetik olarak verilmektedir. Alan başlıkları altında çalışmalara yer verilirken ise yazarların soyadları esas alınarak yine alfabetik olarak sıralanmaktadır. Birden çok yazarlı çalışmalarda ise ilk yazarın soyadı sıralamada esas alınmaktadır.
- Dergide yayınlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan yasal sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI / ARTICLE WRITING RULES

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.
- **Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **12 punto** ile koyu harflerle yazılmalıdır.
- **Yazar ad(lar)ı ve adresi:** Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilecek e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.
- **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en fazla **200** kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en çok **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan **1cm.** içten yazılmalıdır.
- **Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Calibri yazı karakteri ile **10 punto, 1.5 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2.5 cm.** boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**.
- Makale metninde paragraf başı **yapılmamalı**, paragraf araları **1 satır (12 nk)** boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar- Aralık-Sonra-12 nk*).
- Dipnotta yer alan bütün bilgiler **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır.
- **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Yıl: 17 Sayı: 47 Yayınlanma Tarihi: 28.08.2024

- **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.
- **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.
- **Alıntı ve Göndermeler:** Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, sağdan ve soldan **1 cm.** içte yazılmalıdır.
- Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf*).

Yıl: 17 Sayı: 47 Yayımlanma Tarihi: 28.08.2024

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Ali Ferhat ÖMEROĞLU

Yazma Sürecinin Aşamaları Açısından Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Metin Oluşturma Etkinliklerinin İncelenmesi

Examination of Text Creation Tasks in Secondary School Turkish Language Course Books in Relation to The Stages of The Writing Process

1-29

Derya KARADENİZ- Seval FER- Fatih KARATAŞ

Öğretmen Özerkliği ve Öğretim Duygu Durumları Arasındaki Dinamik İlişki

The Dynamic Relationship Between Teacher Autonomy and Instructional Emotions

30-64

Emine AKBAŞ- Songül TÜMKAYA

İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Öz Yeterlik İnançları ile Yaratıcılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation Of the Relationship Between Self-Efficacy Beliefs and Creativity Levels of Primary School 4th Grade Students

65-99

Ruhi BAYKAN- Betül BALKAR

Ortaokul Öğretmenlerinin Okullarda Örgütsel Farkındalığa İlişkin Görüşlerinin Mesleki Motivasyonlarını Yordayıcılığı

Secondary School Teachers' Opinions Regarding Organizational Mindfulness in Schools as A Predictor of Their Professional Motivation

100-135

Yıl: 17 Sayı: 47 Yayımlanma Tarihi: 28.08.2024

Suat KAYA- Abdulkadir KURT- Serdar SAFALI- Onur BALI

*Öğretmen Adaylarına Yönelik Üst-Düzye Düşünme Becerileri Değerlendirme Ölçeği'nin
Türkçeye Uyarlanması*

*Adaptation of Higher-Order Thinking Skills Assessment Scale for Teacher Candidates into
Turkish*

136-160

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Gamze Gizem AVCIOĞLU

İntibah ve Perîçehr Romanlarının Femme Fatale Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi

*An Investigation of The Novels İntibah And Perîçehr Within the Framework of The Concept of Femme
Fatale*

161-196

Nebahat ERDEM

Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Nesnelere

Objects in Şeyh Galip's Mesnevi Hüsn Ü Aşk

197-224

Serdar KARA

Fezâ'il-i Beytü'l-Mukaddes'te Yer Alan Bazı Halk İnanışlarına Dair Söylemler

Discourses On Some Folk Beliefs in Faza'il-İ Bayt Al-Muqaddas

225-237

Süleyman BAŞARAN

A META ANALYSIS OF NOMINAL PHRASES WITH DRAMA AS HEAD NOUN AND MODIFIER

Drama'nın Asıl İsim ve Niteleyici Olduğu İsim Öbeklerinin Meta Analizi

238-265

Yıl: 17 Sayı: 47 Yayımlanma Tarihi: 28.08.2024

Yusuf ÇAPUR

Aka Gündüz'ün Hikâyelerinde Kadın

Women In Aka Gündüz's Stories

266-288

Zafer TOPAK

Bursalı Rahmî Divanı'nda Poetik Unsurlarla İlgili Benzetmeler

Similes Related to Poetical Elements in Bursali Rahmi Divan

289-324

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Bayram BOZHÖYÜK

Makro Fotoğraf ve Oyuncak Fotoğrafçılığında Kompozisyon

Composition In Macro Photography and Toy Photography

325-354

Ezgi ŞEN ATİKER

Sanal Karakterler ve Moda Tasarımı Bağlamında Yapay Zekâ ve Sürdürülebilirlik

Artificial Intelligence and Sustainability in The Context of Virtual Characters and Fashion Design

355-376

İLAHİYAT / THEOLOGY

Kadir ERBİL

Mülûküt-Tavâif Döneminde Sosyal Yaşam

Social Life During the Mulûq Al-Tawâif Period

377-411

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Ali Said ÇİMEN

Kıbrıs'ta İki Devletli Çözüm Önerisinin İncelenmesi

Review of the Two-State Solution Proposal in Cyprus

412-446

Aziz COŞKUN

İsrail-Hamas Savaşı'nı Konu Alan Haber Fotoğraflarının Alınlanması: Kuşaklararası Bir Karşılaştırma

The Reception of News Photographs on The Israel-Hamas War: An Intergenerational Comparison

447-479

Dilek ATILGAN- Tuğçe DALLI

Küreselleşme Türkiye'deki Ekolojik Ayak İzini Etkiliyor Mu? ARDL Testinden Kanıtlar

Does Globalization Affect the Ecological Footprint in Turkey? Evidence From ARDL Testing

480-510

Emirhan GÜLER

TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Yer Alan Oyun Havası Formundaki Eserlerin Bağlama İcrası İçin Etüt Olarak Değerlendirilmesi

Evaluation Of the Works in The Form of Playing Mood Included in The TRT Turkish Folk Music Repertoire As Studies For Baglama Performance

511-534

Yıl: 17 Sayı: 47 Yayınlanma Tarihi: 28.08.2024

Hulusi YILMAZ

Geleneksel Alevilikte Tanrı Algısı ve Gnostik Temelleri

Perception Of God and Gnostic Structure in Traditional Alevism

535-574

İlteriş YILDIRIM

*Kır-Kent Nüfusunun Eğitim Göstergeleri Aracılığıyla İllerde Yaşam Endeksinin Yorumlanması:
Afyonkarahisar Örneği*

*Interpretation Of Life Index in Provinces Through Education Indicators Of Rural-Urban Population:
Afyonkarahisar Example*

575-609

İrem ASLAN SEYHAN

Mehmet Vâsif Bey'in Hendese-î Halliyye-î Musattaha ve Kutû'-î Mahrûtiye Adlı Eseri

Mehmet Vâsif Bey's Work on Analytical Geometry and Conic Sections

610-630

İrem KESKİN- Ayşegül İŞCANOĞLU ÇEKİÇ

Finansal Piyasalar Arası Oynaklık Yayılımının Analizi: Türkiye Örneği

Volatility Spillovers Between Financial Markets: The Case of Türkiye

631-660

Mustafa ATSAN- Kürşad Çavuşoğlu

*Muhasebe Meslek Mensuplarının Örgütsel Stresle Başa Çıkma Yöntemlerinin Demografik
Değişkenlere Göre İncelenmesi: Mersin Örneği*

*Investigation Of the Methods of Coping with Organizational Stress Of Professional Accountants
According To Demographic Variables: Mersin Case*

661-696

Yıl: 17 Sayı: 47 Yayımlanma Tarihi: 28.08.2024

Mustafa ÇABUK- Bahar Badem YANMAZ

Osmanlı Devleti'nde Telgraf

Telegraph In the Ottoman State

697-723

Mustafa Tuncer OKUMUŞ- İsmail BAKAN

İş Tatmini, Grup Bağlılığı, Kolektif Yeterlilik ve Grup Etkililiği İlişkisi: Bir Alan Araştırması

The Relationship Between Job Satisfaction, Group Cohesiveness, Collective Efficacy and Group Effectiveness: A Field Research

724-760

Nurullah SELÇUK

Kurgusal Evrende Sosyal Etkileşim ve Sanal Kaygı

Social Interaction and Virtual Anxiety in A Fictional Universe

761-796

Özgür İbrahim GÜREL- Cenk Murat KOÇOĞLU

Öğretmenlerin Kültürel Miras Farkındalıkları ve Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma

Experiences And Awareness of Cultural Heritage Values of Teachers Working In Karabük

797-824

Ruhal SAMANLI

Hak Temelli Yaklaşım Çerçevesinde Göçmen İşgücünün Çalışma Hayatının Değerlendirilmesi

Evaluating The Working Life of Migrant Labor Within the Framework Of Rights-Based Approach

825-858

Yil: 17 Sayı: 47 Yayınlanma Tarihi: 28.08.2024

Serdar YILMAZ- Sina KISACIK- Murat YORULMAZ

The Effects Of Russia-Ukraine War On Ukrainian Energy Security And European Energy Supply Security

Rusya-Ukrayna Savaşının Ukrayna Enerji Güvenliği Ve Avrupa Birliği Enerji Arz Güvenliği Üzerine Etkileri

859-887

Suat OKAY

Duyusal Pazarlama Üzerine Yapılan Çalışmaların VOSviewer ile Bibliometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Studies on Sensory Marketing With VOSviewer

888-914

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı: 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 01.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 13.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1476481>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atf/Citation: Ömeroğlu, A. F. (2024). Yazma Sürecinin Aşamaları Açısından Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Metin Oluşturma Etkinliklerinin İncelenmesi. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 1-29.

YAZMA SÜRECİNİN AŞAMALARI AÇISINDAN ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ METİN OLUŞTURMA ETKİNLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Ali Ferhat ÖMEROĞLU*

Öz

Bu çalışmanın amacı, yazma sürecinin aşamalarına yer verme açısından 2023-2024 eğitim-öğretim yılında okutulan ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metin oluşturma etkinliklerini incelemektir. Veriler, doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan "Yazma Sürecinin Aşamalarını Belirleme Formu" ile etkinlikler incelenmiştir. Tüm sınıf seviyelerinde planlama aşamasına yüksek sıklıkta, taslak oluşturma aşamasına düşük sıklıkta yer verilmiştir. Düzenleme aşamasına 5, 6 ve 7. sınıflarda düşük sıklıkta yer verilirken 8. sınıfta ise hiç rastlanmamıştır. Düzeltme ve paylaşma aşamalarına 5. sınıfta orta sıklıkta, 6 ve 7. sınıflarda düşük sıklıkta, 8. sınıfta ise yüksek sıklıkta yer verilmiştir. Bununla birlikte 5. sınıflarda yazma sürecinin tüm aşamalarına uygun sadece bir etkinlik karşılaşılrken diğer sınıf düzeylerinde ise tüm aşamaları içeren herhangi bir etkinlik tespit edilmemiştir. Sonuç olarak planlama aşaması dışında yazma sürecinin diğer aşamalarının sınıf düzeylerindeki metin oluşturma etkinliklerine dengeli bir şekilde dağılmadığı görülmüş olup tüm aşamalara uygun etkinliklerle çalışmaların daha nitelikli olacağı düşünülmektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, ferhat.omeroglu@hotmail.com, Hatay/Türkiye

Anahtar Kelimeler: Türkçe Ders Kitapları, Yazma Sürecinin Aşamaları, Metin Oluşturma Etkinlikleri.

EXAMINATION OF TEXT CREATION TASKS IN SECONDARY SCHOOL TURKISH LANGUAGE COURSE BOOKS IN RELATION TO THE STAGES OF THE WRITING PROCESS

Abstract

This study aims to examine the text creation tasks in secondary school Turkish language course books in the 2023-2024 academic year in relation to the stages of the writing process. Data are collected through document review. Tasks are examined with the "Form for Determining the Stages of the Writing Process" designed by the researcher. The analysis showed that the planning stage is more prevalently used in the tasks, whereas the drafting stage is less used. The revising stage is less prevalently used in the tasks for the 5th, 6th, and 7th grades, whilst this stage is not included at all in the tasks for the 8th grade. The editing and sharing stages are moderately incorporated in the tasks for the 5th grade, less included in the 6th and 7th grades, and more present in the tasks for 8th grade. Further, there is only one task that offers all stages of the writing process for the 5th grade and none for other grade levels. In conclusion, the stages of the writing process other than the planning stage are not evenly distributed across the text creation tasks at the grade levels, and it is believed that tasks offering all stages would be more effective in teaching.

Keywords: Turkish Language Course Books, Stages of the Writing Process, Text Creation Tasks.

1. GİRİŞ

Yazma, duygularımızı ve düşüncelerimizi çeşitli sembollerle anlatmamızı sağlayan bir dil becerisidir. Dinleme ve konuşma becerilerinden sonra okuma becerisiyle birlikte geliştirilen bu beceride zihindeki düşünceler, planlı ve kurallara uygun bir şekilde açığa çıkarılır. Çünkü iletişim sürecinde dinleyicinin

yanlış anladığı ya da konuşmacının yanlış ifade ettiği bir iletinin düzeltilmesi hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilirken yazar tarafından yayımlanan bir yazı üzerinde bu işlemin gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla bilgi edinmek veya edebi zevk almak amacıyla yazılan metinlerin belirli aşamalara uygun bir şekilde oluşturulması amaçlanır.

Metin oluşturabilmek için ürün temelli ve süreç temelli olmak üzere iki yazma yaklaşımı geliştirilmiştir. Ürün temelli yazma, öğretmen tarafından belirlenen metinlerin taklit edilerek yazılmasına dayanan bir yaklaşımdır (Badger & White, 2000: 154). Bu yaklaşım, bireysel farklılıkları dikkate almayı tüm öğrencileri eşit görmesi, öğretmen merkezli bir anlayışı benimseyerek yazıda biçimsel öğelere önem vermesi ve süreç yerine ürünü dikkate alması nedeniyle yazma becerilerinin geliştirilmesinde yetersiz görülmüştür (Tabak ve Göçer, 2013: 150). Metin oluşturmanın bir anda gerçekleşen ve sonuçlanan bir eylem olmaması nedeniyle araştırmacılar, ürün yerine yazma sürecini daha fazla önemsemeye başlamıştır. Bu yönüyle 1970 ve 1980'li yıllarda ABD'nin farklı bölgelerinde Ulusal Yazma Projesi (NWP) kapsamında süreç temelli yazma yaklaşımının yayılması sağlanmıştır (Keen, 2017: 377). Hatalardan arındırılmış tutarlı bir metin oluşturmayı amaçlayan ürün temelli yazma yaklaşımının aksine süreç temelli yazma yaklaşımı, sürece uygun adımların uygulanarak metnin mükemmelliğe yaklaşabileceğini savunur (Kansızoğlu ve Bayrak Cömert, 2017: 562-563). Bu yaklaşım, yazma çalışmalarında öğrenciye odaklanır ve çalışmalar sırasında öğretmen sadece bir rehber olarak hareket eder (Bayat, 2014: 1133). Süreç temelli yazmaya yönelik ilk modellemenin Hayes ve Flower (1980) tarafından yapıldığı ve sonrasında bu modellemenin genişletilerek çalışmalarda yer aldığı söylenebilir. Önceleri planlama, çeviri/cümle oluşturma ve düzenleme şeklinde üç temel süreç (Hayes & Flower, 1980: 12; Hayes & Flower, 1987: 20) önerilmiştir. Sonrasında bu süreçler; planlama, taslak oluşturma, düzenleme, düzeltme ve paylaşma olmak üzere genellikle beş aşamada yapılandırılmıştır

(Alber-Morgan, Hessler & Konrad, 2007: 110; Graham & Harris, 2013: 9; Scott & Vitale, 2003: 221-222). Yazma sürecinin belirtilen bu aşamalarıyla ilgili özellikler incelenebilir.

Planlama: Yazılı bir metin oluşturmayı hedefleyen yönergelerin belirlendiği aşamadır. Yazma öncesinde metnin konusunu, türünü, amacını, hedef kitlesini, başlığını ve metinde kullanılacak yazma yöntemini belirlemek amaçlanır (Doğan, 2020: 326; Güneş, 2014: 173; Hayes & Flower, 1987: 21; Karatay, 2015: 31-32; Murray, 2011: 4). Bu aşamada metin oluşturmayı sağlayan beyin fırtınası, soru-cevap, kelime ağı, kavram haritası, not alma ve örnek metin kullanma gibi uygulamalara başvurulabilir (Seow, 2002: 316-317; Tekşan, 2013: 60-73). Aynı zamanda metnin içeriğine katkı sağlayacak araştırmaların basılı veya elektronik yayınlardan elde edilerek okunması istenebilir. Resim, fotoğraf, karikatür, tablo ve grafiklerin incelenmesiyle birlikte içeriğe uygun videolar öğrencilere izletilerek yazma öncesinde görsel ve işitsel araç gereçlerden yararlanılabilir. Planlama aşamasının ihmal edilmesi, yazının amacından sapmasına ve zaman kaybına neden olabileceği için öğrencilerin öğretmen rehberliğinde bu aşamaya uygun yönergeleri belirlemeleri önemlidir.

Taslak Oluşturma: Planlama aşamasında belirlenen yönergelerden hareketle düşüncelerin yazılı bir metin hâline getirildiği aşamadır. Taslak oluşturmadaki amaç, düşüncelerin yönergelerden hareketle açığa çıkarılmasıdır. Seow (2002: 317) taslak oluşturma aşamasında yazarların yazının akıcılığına odaklandıklarını belirtir. Murray'e (2011: 4) göre bu aşama, sorumluluklardan dolayı yazma sürecinin en hızlı ve en korkutucu parçası olup taslak tamamlandığında yazarın ne kadar bilgiye sahip olduğunu ortaya çıkarır. Oluşturulan ilk taslak, yazarı tatmin eder şekilde görünse de bir gün, bir hafta veya bir yıl sonra tekrar incelendiğinde eksiklikler daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar (Flower & Hayes, 1977: 458). Aslında öğrencilerin çoğu, ilk taslaklarından hareketle yazma

eyleminin sona erdiğini ve sağlıklı bir metin oluşturduklarını düşünebilir. Bu nedenle yazar tarafından oluşturulan ilk taslağın geçici olduğu ve üzerinde değişiklikler yapılacağı konusunda öğrencilerin bilgilendirilmesi gerekir.

Düzenleme: Yazar tarafından oluşturulan taslak metin üzerinde kelime, cümle ve paragraf düzeylerine uygun değişikliklerin yapıldığı aşamadır. Yazılı metnin gözden geçirilerek ekleme, silme, birleştirme, yeniden yazma gibi içeriği iyileştirme ve yenileme çalışmalarının gerçekleştirildiği bu aşama, anlık bir uygulama olmayıp genellikle taslak oluşturma sürecini kesintiye uğratmamak için sonraya bırakılır (Cavkaytar, 2010: 135; Hayes & Flower, 1980: 18-19; Sommers, 1980: 380; Ülper ve Uzun, 2009: 654; Vanderberg & Swanson, 2007: 722; Zamel, 1982: 205). Bir metnin tüm hatalardan arındırılarak okur ile buluşabilmesinde düzenleme sürecinin önemli bir rolü vardır (Atasoy, 2022: 288-289). Lehr (1995: 1-2), metindeki düşüncelerin ortaya çıkması, geliştirilmesi ve anlamların netleştirilmesi açısından düzenleme aşamasını yazma sürecinin kalbi olarak görmüştür. Yazarın yayımlanan bir metne müdahalede bulunamayacağı dikkate alınarak öğrencilere metnin birçok kez gözden geçirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır.

Düzeltilme: Yazar tarafından oluşturulan taslak metin üzerinde dile ait kuralların uygulanıp uygulanmadığının kontrol edildiği aşamadır. Yazılı metnin dil bilgisi, yazım kuralları, noktalama işaretleri, cümle yapısı ile birlikte okunaklılık, sayfa düzeni gibi biçimsel öğeler açısından incelenmesi amaçlanır (Hayes & Flower, 1980: 17; Karatay, 2015: 37; Tekşan, 2013: 87; Seow, 2002: 318-319). Hayes ve Flower (1980: 12) tarafından düzenleme süreci, okuma ve düzeltme şeklinde alt süreçlere ayrılmıştır. Ancak sonraları düzeltme aşaması, uygulama farklılıklarından dolayı ayrı bir aşama olarak değerlendirilmiştir. Dile ait kurallar, metnin anlaşılabilirliğini etkilemektedir. Nitekim kelimelerin yanlış yazımı, noktalama işaretlerinin eksik ya da hatalı kullanılması gibi durumlarda okurun

cümleleri anlaması güçleşir. Aynı zamanda taslak oluşturma sırasında cümlelerin düşünce açısından yön değiştirmesi nedeniyle anlatım bozukluklarının ortaya çıkması mümkündür. Dolayısıyla öğrencilerin düzeltme çalışmalarını metni paylaşmadan önce gerçekleştirmeleri sağlanmalıdır.

Paylaşma: Tamamlanan metnin son hâlinin okurla paylaşıldığı aşamadır. Ortaya çıkan ürünlerin sınıf panolarında, okulun dergisinde ve internet sayfasında paylaşılmasını amaçlayan bu aşama, öğrencilerin yazmaya yönelik olumlu tutum geliştirmelerini sağlayarak onları yazı yazmaya karşı güdüler ve cesaretlendirir (Karatay, 2015: 37). Bu süreç, aynı zamanda yazılan metnin sınıf önünde sesli okunması şeklinde de karşımıza çıkabilir. Paylaşma aşaması, öğrencinin yazdıkları metinle ilgili dönüt alabileceği en ciddi aşama olması nedeniyle öğretmenler tarafından bu aşamaya gerekli önemin gösterilmesi önemlidir (Oğuz ve Doğan Kahtalı, 2020: 134). Çünkü öğrencilerin paylaştıkları metinlerle ilgili arkadaşlarından ve öğretmenlerinden dönüt alması, sonraki metin oluşturma çalışmalarında bu dönütlerin dikkate alınmasına zemin hazırlar.

Türkçe Dersi Öğretim Programı (2019) incelendiğinde yazma becerisi altında yazma sürecini ilgilendiren kazanımlara ve açıklamalara yer verildiği görülmektedir. Bu durum, Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin yazma sürecinin aşamalarına uygun bir şekilde hazırlanmasını gerekli kılmaktadır. Alan yazınında yazma süreciyle ilgili çalışmaların yazmaya yönelik başarı, kaygı, tutum, yazım ve noktalama gibi değişkenler açısından incelendiği çalışmalarla karşılaşılmaktadır (Bayat, 2014; Erdoğan ve Yangın, 2014; Karatay, 2011; Sever ve Memiş; Şentürk, 2009; Ülper ve Uzun, 2009; Yazıcı, Baş ve Karatay, 2020; Yılmaz ve Aklar, 2015). Türkçe ders kitaplarında yazma sürecinin aşamalarını inceleyen iki çalışmaya rastlanmıştır (Karakoç Öztürk, 2021; Müldür ve Çevik, 2020). Bu çalışma, yazma sürecine ait aşamaların metin oluşturma etkinliklerinde takip edilme durumuna yönelik bulgular ve aynı zamanda ders

kitaplarındaki değişiklikler açısından benzer diğer çalışmalardan farklılık taşımakta olup çalışmanın metin oluşturma etkinliklerinin tasarlanması konusunda ders kitabı yazarlarına, öğretmenlere ve araştırmacılara fikir vermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

2023-2024 eğitim-öğretim yılında okutulan ortaokul Türkçe ders kitaplarında yazma becerisini geliştirmek amacıyla hazırlanan metin oluşturma etkinliklerinin yazma sürecinin aşamalarına uygunluğunu tespit etmek, bu araştırmanın amacını oluşturmakta olup aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Yazma sürecine ait aşamalar, metin oluşturma etkinliklerinde nasıl bir kullanım sıklığına sahiptir?
2. Yazma sürecine ait aşamaların metin oluşturma etkinliklerinde takip edilme durumu açısından etkinlikler nasıl bir kullanım sıklığına sahiptir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma yaklaşımının kullanıldığı bu çalışmada veriler, doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Doküman incelemesi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistemli bir şekilde analiz etmek için kullanılan bir araştırma yöntemidir (Wach & Ward, 2013: 1). Türkçe ders kitaplarındaki metin oluşturma etkinliklerinde yazma sürecinin aşamalarına ait yönergelere yer verilme durumlarını belirleyebilmek amacıyla araştırmada bu yöntemin kullanılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir.

2.2. Araştırmanın Veri Seti

2023-2024 eğitim-öğretim yılından itibaren kullanılmak üzere yayımlanan ortaokul Türkçe ders kitapları, bu araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. İnceleme nesnesi olarak kullanılan kitaplara ait bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 1. 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılında Okutulan Ortaokul Türkçe Ders Kitapları

Sınıf	Yayınevi
5. Sınıf Türkçe ders kitabı	Koza Yayınevi (Sevim, 2023)
6. Sınıf Türkçe ders kitabı	Anka Kuşu Yayınevi (Yavuz ve Kahraman, 2023)
7. Sınıf Türkçe ders kitabı	Dörtel Yayıncılık (Erdal, 2023)
8. Sınıf Türkçe ders kitabı	Ferman Yayıncılık (Saygı, 2023)

2.3. Verilerin Çözümlemesi

Araştırmanın verileri, içerik analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu yöntem, görsel ve sözlü veriler gibi çeşitli veri türlerinden hareketle olayları ve olguları tanımlı kategorilere indirgeyerek daha iyi çözümlemeyi ve yorumlamayı amaçlar (Harwood & Gary, 2003: 479). Verilerin kodlanmasında planlama, taslak oluşturma, düzenleme, düzeltme ve paylaşma şeklinde yazma sürecinin aşamaları olarak belirtilen kuramsal dayanaklara dikkat edildiği için tümdengelimsel içerik analizi kullanılmıştır. Tümdengelimsel içerik analizi, tümevarımcı içerik analizinin tersine verilerin mevcut çerçevelere göre analiz edilmesine dayanır (Patton, 2014: 453). Yazma sürecinin aşamalarını tespit edebilmek için etkinliklerde verilen yönergeler ve etkinliklerin uygulanma biçimleri dikkate alınmıştır.

Geçerliği ve güvenilirliği sağlamak amacıyla inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlık ve teyit edilebilirlik kavramlarının temsil ettiği ölçütlere dikkat edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 277). Türkçe ders kitaplarındaki metin oluşturma etkinlikleri, araştırmacı tarafından hazırlanan “Yazma Sürecinin Aşamalarını Belirleme Formu” kullanılarak ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. İnanıcılık ölçütü için araştırmacı dışında bir başka alan uzmanının da incelemeleri dikkate alınmıştır. Aktarılabilirlik ölçütü için yazma sürecinin aşamaları, ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir. Tutarlık ölçütü için kodlama sırasında öğrenciyi yazma sürecinin aşamalarına yönlendiren kelimelerden yararlanılmıştır. Bununla birlikte teyit edilebilirlik ölçütü için sınıf düzeylerine ait metin oluşturma etkinlikleri dosyalanmıştır. Yazma süreci açısından metin oluşturma etkinliklerinin incelenmesinde kodlayıcılar arasındaki görüş birliği için Miles ve Huberman’ın (2019) “Güvenirlik = Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı x 100” formülü kullanılmıştır. Bu formüle göre 117 etkinlik içinde 108 etkinlikte görüş birliği tespit edilmiştir. Görüş ayrılığının belirlendiği 9 etkinlik için toplantı düzenlenerek alan uzmanıyla yeniden kodlama gerçekleştirilmiştir. Güvenirlik, $108 / (108+9) \times 100$ olmak üzere %92 olarak hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az %80 olması (Miles & Huberman, 2019) beklendiği için çıkan sonuç, kodlamanın güvenilir olduğunu göstermektedir.

3. BULGULAR

Bu bölümde ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metin oluşturma etkinlikleri, yazma sürecinin aşamaları açısından incelenmiştir.

3.1. Ortaokul 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Ait Bulgular

Koza Yayınevi tarafından ortaokul 5. sınıflarda okutulmak amacıyla yayımlanan Türkçe ders kitabındaki metin oluşturma etkinlikleri, yazma sürecinin aşamaları açısından incelenmiştir. Öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmek amacıyla

metin oluşturmaya uygun tüm etkinliklerde yazma sürecinin aşamalarına yer verilme durumu Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2. 5. Sınıflara Ait Metin Oluşturma Etkinliklerinde Yazma Sürecinin Aşamalarına Yer Verilme Durumu

Yazma Sürecinin Aşamaları	Var f	Yok f
Planlama	25	2
Taslak Oluşturma	8	19
Düzenleme	2	25
Düzeltilme	14	13
Paylaşma	15	12

5. sınıf Türkçe ders kitabında toplam 27 metin oluşturma etkinliği tespit edilmiştir. Yazma sürecinin aşamalarına yer verilme sıklığı açısından en çoktan en aza doğru sırasıyla “planlama” (f=25; %92,59), “paylaşma” (f=15; %55,56), “düzeltilme” (f=14, %51,85), “taslak oluşturma” (f=8; %29,63) ve “düzenleme” (f=2; %7,41) aşamalarını içeren etkinliklerle karşılaşılmıştır. 27 etkinlikten 2’sinde planlama, 19’unda taslak oluşturma, 25’inde düzenleme, 13’ünde düzeltilme ve 12’sinde paylaşma aşamalarına yer verilmediği görülmüştür. Metin oluşturma etkinliklerinde planlama aşamasına yüksek sıklıkta, düzeltilme ve paylaşma aşamalarına orta sıklıkta, taslak oluşturma ve düzenleme aşamalarına ise düşük sıklıkta yer verildiği tespit edilmiştir.

Yazma sürecine ait aşamaların 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metin oluşturma etkinliklerinde takip edilme durumu Tablo 3’te sunulmuştur:

Tablo 3. Yazma Sürecine Ait Aşamaların 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metin Oluşturma Etkinliklerinde Takip Edilme Durumu

Yazma Sürecinin Aşamaları	f
---------------------------	---

Planlama	7
Planlama-Taslak Oluşturma-Düzeltilme-Paylaşma	5
Planlama-Paylaşma	4
Planlama-Düzeltilme-Paylaşma	3
Planlama-Düzeltilme	2
Planlama-Taslak Oluşturma-Düzeltilme	2
Planlama-Düzenleme-Paylaşma	1
Düzeltilme-Paylaşma	1
Planlama-Taslak Oluşturma-Düzenleme-Düzeltilme-Paylaşma	1
Hiçbiri	1

5. sınıf Türkçe ders kitabındaki 27 metin oluşturma etkinliği, yazma sürecinin aşamalarını takip etme açısından incelendiğinde “planlama” (f=7; %25,92) şeklinde sadece tek aşamayı içeren etkinliklere daha fazla rastlanmıştır. Bu etkinlikleri “planlama-taslak oluşturma-düzeltilme-paylaşma” (f=5; %18,51) şeklinde dört aşamayı içeren etkinlikler, “planlama-paylaşma” (f=4; %14,81) şeklinde iki aşamayı içeren etkinlikler, “planlama-düzeltilme-paylaşma” (f=3; %11,11) şeklinde üç aşamayı içeren etkinlikler, “planlama-düzeltilme” (f=2; %7,40) şeklinde iki aşamayı içeren etkinlikler ve “planlama-taslak oluşturma-düzeltilme” (f=2; %7,40) şeklinde üç aşamayı içeren etkinlikler takip etmiştir. Aynı zamanda “planlama-düzenleme-paylaşma” (f=1; %3,70) olarak üç aşamayı, “düzeltilme-paylaşma” (f=1; %3,70) olarak iki aşamayı içeren birer etkinlikle karşılaşmıştır. Yazma süreci açısından “planlama-taslak oluşturma-düzenleme-düzeltilme-paylaşma” (f=1; %3,70) olmak üzere tüm aşamaları içeren ve yine hiçbir aşamayı içermeyen birer etkinliğin ders kitabında yer aldığı görülmüştür.

3.2. Ortaokul 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Ait Bulgular

Anka Kuşu Yayınevi tarafından ortaokul 6. sınıflarda okutulmak amacıyla yayımlanan Türkçe ders kitabındaki metin oluşturma etkinlikleri, yazma sürecinin aşamaları açısından incelenmiştir. Öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmek amacıyla metin oluşturmaya uygun tüm etkinliklerde yazma sürecinin aşamalarına yer verilme durumu Tablo 4’te sunulmuştur:

Tablo 4. 6. Sınıflara Ait Metin Oluşturma Etkinliklerinde Yazma Sürecinin Aşamalarına Yer Verilme Durumu

Yazma Sürecinin Aşamaları	Var f	Yok f
Planlama	30	2
Taslak Oluşturma	3	29
Düzenleme	6	26
Düzeltilme	2	30
Paylaşma	9	23

6. sınıf Türkçe ders kitabında toplam 32 metin oluşturma etkinliği tespit edilmiştir. Yazma sürecinin aşamalarına yer verilme sıklığı açısından en çoktan en aza doğru sırasıyla “planlama” (f=30; %93,75), “paylaşma” (f=9; %28,12), “düzenleme” (f=6, %18,75), “taslak oluşturma” (f=3; %9,37) ve “düzeltme” (f=2; %6,25) aşamalarını içeren etkinliklerle karşılaşmıştır. 32 etkinlikten 2’sinde planlama, 29’unda taslak oluşturma, 26’sında düzenleme, 30’unda düzeltme ve 23’ünde paylaşma aşamalarına yer verilmediği görülmüştür. Metin oluşturma etkinliklerinde planlama aşamasına yüksek sıklıkta; taslak oluşturma, düzenleme, düzeltme ve paylaşma aşamalarına ise düşük sıklıkta yer verildiği tespit edilmiştir.

Yazma sürecine ait aşamaların 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metin oluşturma etkinliklerinde takip edilme durumu tablo 5’te sunulmuştur:

Tablo 5. Yazma Sürecine Ait Aşamaların 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metin Oluşturma Etkinliklerinde Takip Edilme Durumu

Yazma Sürecinin Aşamaları	f
Planlama	19
Planlama-Paylaşma	3
Planlama-Düzenleme-Paylaşma	3
Düzeltilme	1
Planlama-Taslak Oluşturma	1
Planlama-Düzenleme	1
Planlama-Taslak Oluşturma-Paylaşma	1

Planlama-Taslak Oluşturma-Düzenleme-Paylaşma	1
Planlama-Düzenleme-Düzeltilme-Paylaşma	1
Hiçbiri	1

6. sınıf Türkçe ders kitabındaki 32 metin oluşturma etkinliği, yazma sürecinin aşamalarını takip etme açısından incelendiğinde “planlama” (f=19; %59,37) şeklinde sadece tek aşamayı içeren etkinliklere daha fazla rastlanmıştır. Bu etkinlikleri “planlama-paylaşma” (f=3; %9,37) şeklinde iki aşamayı içeren etkinlikler ve “planlama-düzenleme-paylaşma” (f=3; %9,37) şeklinde üç aşamayı içeren etkinlikler takip etmiştir. Aynı zamanda “düzeltme” (f=1; %3,12) olarak tek aşamayı, “planlama-taslak oluşturma” (f=1; %3,12) olarak iki aşamayı, “planlama-taslak oluşturma-paylaşma” (f=1; %3,12) olarak üç aşamayı, “planlama-taslak oluşturma-düzenleme-paylaşma” (f=1; %3,12) olarak dört aşamayı ve “planlama-düzenleme-düzeltilme-paylaşma” (f=1; %3,12) olarak dört aşamayı içeren birer etkinlikle karşılaşmıştır. Yazma süreci açısından hiçbir aşamayı içermeyen sadece bir etkinliğin ders kitabında yer aldığı görülmüştür. Bununla birlikte metin oluşturma süreci açısından “planlama-taslak oluşturma-düzenleme-düzeltilme-paylaşma” olmak üzere tüm aşamaları içeren herhangi bir etkinliğe rastlanmamıştır.

3.3. Ortaokul 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Ait Bulgular

Dörtel Yayıncılık tarafından ortaokul 7. sınıflarda okutulmak amacıyla yayımlanan Türkçe ders kitabındaki metin oluşturma etkinlikleri, yazma sürecinin aşamaları açısından incelenmiştir. Öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmek amacıyla metin oluşturmaya uygun tüm etkinliklerde yazma sürecinin aşamalarına yer verilme durumu Tablo 6’da sunulmuştur:

Tablo 6. 7. Sınıflara Ait Metin Oluşturma Etkinliklerinde Yazma Sürecinin Aşamalarına Yer Verilme Durumu

Yazma Sürecinin Aşamaları	Var f	Yok f
Planlama	25	5
Taslak Oluşturma	1	29
Düzenleme	2	28
Düzeltilme	2	28
Paylaşma	4	26

7. sınıf Türkçe ders kitabında toplam 30 metin oluşturma etkinliği tespit edilmiştir. Yazma sürecinin aşamalarına yer verilme sıklığı açısından en çoktan en aza doğru “planlama” (f=25; %83,33), “paylaşma” (f=4; %13,33), “düzenleme” (f=2, %6,67), “düzeltilme” (f=2; %6,67) ve “taslak oluşturma” (f=1; %3,33) aşamalarını içeren etkinliklerle karşılaşmıştır. 30 etkinlikten 5’inde planlama, 29’unda taslak oluşturma, 28’inde düzenleme, 28’inde düzeltilme ve 26’sında paylaşma aşamalarına yer verilmediği görülmüştür. Metin oluşturma etkinliklerinde planlama aşamasına yüksek sıklıkta; taslak oluşturma, düzenleme, düzeltilme ve paylaşma aşamalarına ise düşük sıklıkta yer verildiği tespit edilmiştir.

Yazma sürecine ait aşamaların 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki metin oluşturma etkinliklerinde takip edilme durumu tablo 7’de sunulmuştur:

Tablo 7. Yazma Sürecine Ait Aşamaların 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metin Oluşturma Etkinliklerinde Takip Edilme Durumu

Yazma Sürecinin Aşamaları	f
Planlama	20
Planlama-Düzenleme-Paylaşma	2
Planlama-Düzeltilme	1
Planlama-Taslak Oluşturma-Paylaşma	1
Planlama-Düzeltilme-Paylaşma	1
Hiçbiri	5

7. sınıf Türkçe ders kitabındaki 30 metin oluşturma etkinliği, yazma sürecinin aşamalarını takip etme açısından incelendiğinde “planlama” (f=20; %66,66) şeklinde sadece tek aşamayı içeren etkinliklere daha fazla rastlanmıştır. Bu etkinlikleri “planlama-düzenleme-paylaşma” (f=2; %6,66) şeklinde üç aşamayı içeren etkinlikler takip etmiştir. Aynı zamanda “planlama-düzeltilme” (f=1; %3,33) şeklinde iki aşamayı, “planlama-taslak oluşturma-paylaşma” (f=1; %3,33) olarak üç aşamayı, “planlama-düzeltilme-paylaşma” (f=1; %3,33) olarak üç aşamayı içeren birer etkinlikle karşılaşılmıştır. Yazma süreci açısından hiçbir aşamayı içermeyen beş etkinliğin ders kitabında yer aldığı görülmüştür. Aynı zamanda metin oluşturma süreci açısından “planlama-taslak oluşturma-düzenleme-düzeltilme-paylaşma” olmak üzere tüm aşamaları içeren herhangi bir etkinliğe rastlanmamıştır.

3.4. Ortaokul 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabına Ait Bulgular

Ferman Yayıncılık tarafından ortaokul 8. sınıflarda okutulmak amacıyla yayımlanan Türkçe ders kitabındaki metin oluşturma etkinlikleri, yazma sürecinin aşamaları açısından incelenmiştir. Öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmek amacıyla metin oluşturmaya uygun tüm etkinliklerde yazma sürecinin aşamalarına yer verilme durumu Tablo 8’de sunulmuştur:

Tablo 8. 8. Sınıflara Ait Metin Oluşturma Etkinliklerinde Yazma Sürecinin Aşamalarına Yer Verilme Durumu

Yazma Sürecinin Aşamaları	Var f	Yok f
Planlama	26	2
Taslak Oluşturma	3	25
Düzenleme	-	28
Düzeltilme	25	3
Paylaşma	26	2

8. sınıf Türkçe ders kitabında toplam 28 metin oluşturma etkinliği tespit edilmiştir. Yazma sürecinin aşamaları açısından en çok yer verilme sıklığına sahip aşamaların “planlama” (f=26; %92,86) ve “paylaşma” (f=26; %92,86) olduğu görülmüş olup bu aşamaları “düzeltme” (f=25; %89,29) ve “taslak oluşturma” (f=3; %10,71) aşamalarını içeren etkinlikler takip etmiştir. 28 etkinlikten 2’sinde planlama, 25’inde taslak oluşturma, 3’ünde düzeltme ve 2’sinde paylaşma aşamalarına yer verilmediği görülmüştür. Metin oluşturma etkinliklerinde planlama, düzeltme ve paylaşma aşamalarına yüksek sıklıkta; taslak oluşturma, aşamasına düşük sıklıkta yer verilmiş olup düzenleme aşamasının ise hiçbir etkinlikte yer almadığı tespit edilmiştir.

Yazma sürecine ait aşamaların 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki metin oluşturma etkinliklerinde takip edilme durumu tablo 9’da sunulmuştur:

Tablo 9. Yazma Sürecine Ait Aşamaların 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metin Oluşturma Etkinliklerinde Takip Edilme Durumu

Yazma Sürecinin Aşamaları	f
Planlama-Düzeltilme-Paylaşma	20
Planlama-Taslak Oluşturma-Düzeltilme-Paylaşma	3
Planlama	2
Düzeltilme-Paylaşma	2
Planlama-Paylaşma	1

8. sınıf Türkçe ders kitabındaki 28 metin oluşturma etkinliği, yazma sürecinin aşamalarını takip etme açısından incelendiğinde “planlama-düzeltilme-paylaşma” (f=20; %71,42) şeklinde üç aşamayı içeren etkinliklere daha fazla rastlanmıştır. Bu etkinlikleri “planlama-taslak oluşturma-düzeltilme-paylaşma” (f=3; %10,71) şeklinde dört aşamayı içeren etkinlikler takip etmiştir. Aynı zamanda “planlama” (f=2; %7,14) olarak tek aşamayı, “düzeltilme-paylaşma” (f=2; %7,14) olarak iki aşamayı, “planlama-paylaşma” (f=1; %3,57) olarak iki aşamayı içeren etkinliklerle karşılaşmıştır. Ders kitabındaki tüm metin oluşturma

etkinliklerinde yazma sürecinin herhangi bir aşamasına yer verildiği görülmüştür. Ancak metin oluşturma süreci açısından “planlama-taslak oluşturma-düzenleme-düzeltilme-paylaşma” olmak üzere tüm aşamaları içeren herhangi bir etkinliğe rastlanmamıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metin oluşturma etkinlikleri, yazma sürecinin aşamaları açısından incelenmiştir. Tüm sınıf seviyeleri incelendiğinde planlama aşamasını içeren etkinliklere yüksek sıklıkta yer verildiği tespit edilmiştir. Karakoç Öztürk (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada planlama aşamasına etkinliklerin büyük çoğunluğunda yer verilmesi, bu çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Ancak Müldür ve Çevik (2020) tarafından yapılan çalışmada etkinliklerin planlama aşamasını büyük bir oranda içermediği bulgusu ise bu çalışmadan elde edilen bulguyla farklılık göstermektedir. Planlama aşamasını içeren etkinliklerde konuyu ve ana fikri belirleme, başlık koyma, görsellerden yararlanma, video izleme, anlamı öğrenilen yeni kelimeleri kullanmaya dikkat etme, hikâye unsurlarını belirleme, içerik hakkında tartışma, soruları yanıtlama, yabancı dillerden alınıp henüz dilimize yerleşmemiş kelimelerin Türkçesini kullanmaya özen gösterme, günlük hayattan örnekler verme, anlatımı desteklemek için grafik ve tablo kullanma, örnek metinden hareketle metin oluşturma, bilimsel ve güvenilir kaynaklardan araştırma yapma amacını taşıyan yönergelere yer verilmiştir. Bu çeşitliliğin Türkçe ders kitaplarında yer alması, yazma öncesinde öğrencilerin nereden başlayacaklarını bilmesi için gereklidir. Nitekim Vanderberg ve Swanson’a (2007: 722) göre planlama aşaması, taslak oluşturulmadan önce fikirlerin üretilmesi ve düzenlenmesi için önemli bir aşamadır. Hayes ve Flower (1980: 12), bu aşamada bilgiyi uzun süreli bellekten geri getirerek metin oluşturma sürecinin gerçekleştiğini belirtirken Ülper ve Uzun (2009: 653), planlama konusunun geniş

zaman dilimine sahip olduğunu ve bu aşamaya uygun fırsatların yazma öncesinde ve sırasında gerçekleştirilebileceğini ifade eder. İyi planlanmadan oluşturulan taslak, yazar için zaman kaybına ve kimi zaman yazma eyleminin başlamadan sonlandırılmasına sebep olabilir. Dolayısıyla hedefe ulaşmayı amaçlayan bir eylem yolunun önceden belirlenmesi olarak tanımlanan (Hayes-Roth & Hayes-Roth, 1979: 275-276) planlama aşamasında uygulanacak yöntem ve tekniklerin öğretmenler tarafından öğrencilere fark ettirilmesi gereklidir.

Taslak oluşturma açısından tüm sınıf seviyelerinde bu aşamayı içeren etkinliklere düşük sıklıkta yer verildiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, daha önce yapılan benzer çalışmaların bulgularıyla örtüşmektedir (Karakoç Öztürk, 2021; Müldür ve Çevik, 2020). Etkinliklerde taslak oluşturma ya da hazırlama gibi ifadelerin kullanılmasına dikkat edilmiştir. Bu aşamaya etkinliklerde yer verilmemesi; taslakların öğrenciler tarafından tamamlanmış bir metin olarak algılanmasına neden olabilir. Kaufer, Hayes ve Flower (1986: 124) tarafından yapılan çalışmada yazarların oluşturdukları taslaklardaki konuların ve kelime sayılarının tamamlanmış metinde sekiz kat genişlediği bulgusu, taslak oluşturma aşamasının önemini ortaya koymaktadır.

Düzenleme aşaması incelendiğinde 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında bu aşamayı içeren etkinliklere düşük sıklıkta yer verildiği belirlenmiş olup 8. sınıf ders kitabında düzenleme aşamasına uygun hiçbir etkinlikle karşılaşılmamıştır. Karakoç Öztürk (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada düzenleme aşamasına uygun etkinliklere Türkçe ders kitaplarının hiçbir sınıf seviyesinde yer verilmediği tespit edilirken Müldür ve Çevik (2020) tarafından yapılan çalışmada ise sadece altıncı sınıf ders kitabında anlam bütünlüğünü bozan ifadelerin yeniden düzenlenmesine yönelik bir etkinlikle karşılaşıldığı ifade edilmiştir. Düzenleme aşamasına yönelik elde edilen bulgular, önceki çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermekte olup sınıf düzeylerinde birkaç etkinliğin bu

aşamaya uygun tasarlandığı görülmüştür. Düzenleme aşamasını içeren etkinliklerde taslağın gözden geçirilip gereksiz bulunan anlatımların çıkarılması, eksik bulunan yönlerin güçlendirilmesi, anlam bütünlüğünü bozan ifadelerin giderilmesi ve gerekli yerlerin düzenlenmesi gibi yönergelerle sınırlı sayıda yer verilmiştir. Gezmiş Ceyhan (2014: 51), metni oluşturan ölçütlerden bağdaşıklık ve tutarlılık ilişkisinin sorgulanması gerektiğini belirtmiştir. Aşıkcan ve Pilten'in (2016: 255) çalışmasında öğretmenlerin çok azının düzenleme aşaması için öğrencilerine fırsat verdikleri tespit edilirken Can (2017: 267) tarafından yapılan çalışmada ise Türkçe öğretmeni adaylarının düzenleme aşaması hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür.

Düzeltilme ve paylaşma aşamasını içeren etkinliklere 5. sınıf ders kitabında orta sıklıkta, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında düşük sıklıkta, 8. sınıf ders kitabında ise yüksek sıklıkta yer verildiği tespit edilmiştir. 6 ve 7. sınıf ders kitaplarından elde edilen bulgular, daha önce yapılan benzer çalışmaların bulgularıyla örtüşmektedir (Karakoç Öztürk, 2021; Müldür ve Çevik, 2020). 5. sınıf ve 8. sınıf ders kitaplarında ise bu aşamalara etkinliklerde yer verilmesinin yazma süreci açısından olumlu bir gelişme olduğu söylenebilir. Düzeltme aşamasında çoğunlukla yazım ve noktalama yanlışlarının düzeltilmesi istenirken bir etkinlikte anlatım hatalarının düzeltilmesini hedefleyen yönergeye yer verilmiştir. Arıcı (2008: 216), çalışmasında öğretmen adaylarının yazılı anlatımlarında yazım ve noktalama yanlışlarına sahip olduklarını ve bu yanlışların öğretmenler tarafından öğrencilere gösterilmemesinden kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Bu görüş, düzeltme aşamasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Paylaşma aşamasında ise tamamlanan yazının sınıf ya da okul panosunda sergilenmesi, arkadaşlara okunması ve öğretmen kontrolünde tahtada okunması gibi yönergelerle karşılanmıştır. Öğrencileri metin oluşturmaya teşvik etmek için paylaşma aşamasının etkinliklerde verilmesi önemlidir.

Yazma sürecine ait aşamaların metin oluşturma etkinliklerinde takip edilme durumu incelenmiştir. 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında “planlama” şeklinde sadece tek aşamayı içeren etkinliklere, 8. sınıf ders kitabında ise “planlama-düzeltilme-paylaşma” şeklinde üç aşamayı içeren etkinliklere daha fazla rastlanmıştır. 5. sınıf ders kitabında “planlama-taslak oluşturma-düzenleme-düzeltilme-paylaşma” şeklinde tüm aşamaları içeren sadece bir etkinlikle karşılaşmış olup diğer sınıf düzeylerinde bu aşamalara uygun herhangi bir etkinliğe rastlanmamıştır. Türkçe öğretmenlerinin ders kitaplarındaki etkinlikleri tüm aşamalara uygun şekilde uygulamaları önemlidir. Ancak Tavşanlı ve Kaldırım (2020: 129), araştırmalarda çalışmalara katılan öğretmenlerin yazma sürecinin aşamalarına uygun öğretim yapmama ve süreç temelli yazma konusunda bilgi eksikliğine sahip olmalarının ciddi bir problem olarak karşımıza çıktığını ifade etmiştir. Karatay (2015: 26) ise çeşitli aşamalardan oluşan süreç temelli yaklaşımla yazının niteliğinin artacağını belirtmiştir.

Sonuç olarak planlama aşaması dışında yazma sürecinin diğer aşamalarının sınıf düzeylerindeki metin oluşturma etkinliklerine dengeli bir şekilde dağılmadığı ve yazma sürecinin tüm aşamalarını içeren etkinliklere neredeyse hiç yer verilmediği görülmüştür. Türkçe ders kitaplarındaki metin oluşturma etkinliklerinin yazma sürecinin aşamaları açısından incelendiği bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir:

1. Türkçe ders kitaplarındaki metin oluşturma etkinliklerinde planlama aşamasında olduğu gibi yazma sürecinin diğer aşamalarının kullanım sıklıkları artırılmalıdır.
2. Metin oluşturma etkinliklerinde yazma sürecine ait tüm aşamaların takip edilmesine dikkat edilmelidir.

3. Düzenleme aşamasını içeren etkinliklerde öğrencilerin içeriğe uygun değişiklikler yapabilmesi için yönergelerdeki işlemler açık bir şekilde ifade edilmelidir.

4. Türkçe ders kitaplarında öğrencilerin yazma sürecinin aşamalarına uygun şekilde kendi yönergelerini oluşturabilecekleri etkinliklere yer verilebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalede herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalede herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Alber-Morgan, S. R., Hessler, T. L., & Konrad, M. (2007). "Teaching Writing for Keeps." *Education and Treatment of Children*, 30(3): 107-128.
- Arıcı, A. F. (2008). "Üniversite Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Hataları." *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2): 209-220.
- Aşıkcan, M. ve Pilten, G. (2016). "Sınıf Öğretmenlerinin Yazılı Anlatım Çalışmalarının Süreç Temelli Yazma Modeli Odaklı Değerlendirilmesi." *Turkish Studies*, 11(3): 255-276.
- Atasoy, A. (2022). "Düzenleme Sürecine Yazma Modelleri Çerçevesinde Bir Bakış." *Alanyazın Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi*, 3(2): 297-310.
- Badger, R., & White, G. (2000). "A Process Genre Approach to Teaching Writing". *ELT Journal*, 54(2): 153-160.

- Bayat, N. (2014). "The Effect of the Process Writing Approach on Writing Success and Anxiety". *Educational Sciences: Theory and Practice*, 14(3): 1133-1141.
- Can, R. (2017). "Analysis of Written Expression Revision Skills of the Students in Faculty of Education." *Educational Research and Reviews*, 12(5): 267-271.
- Cavkaytar, S. (2010). "İlköğretimde Yazılı Anlatım Becerilerinin Geliştirilmesinde Yazma Süreci Modelinden Yararlanma." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10): 133-139.
- Doğan, Y. (2020). Süreç Temelli Yazma Eğitiminin Bir Boyutu Olarak "Hazırlık". *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(2), 326-342.
- Erdal, N. (2023). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı*. Ankara: Dörtel Yayıncılık.
- Erdoğan, Ö. ve Yangın, B. (2014). "Süreç Temelli Yaratıcı Yazma Uygulamalarının Yazılı Anlatıma ve Yazmaya İlişkin Tutuma Etkisi." *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1): 438-459.
- Flower, L. S., & Hayes, J. R. (1977). "Problem-Solving Strategies and the Writing Process." *College English*, 39(4), 449-461.
- Gezmiş Ceyhan, N. (2014). "Süreç-Odaklı Yazma Yaklaşımının Yazma Dersindeki Yeri ve Etkisi." *Dil Dergisi*, 163: 46-63.
- Graham, S., & Harris, K. R. (2013). "Designing an Effective Writing Program." In S. Graham, C. MacArthur, & J. Fitzgerald (Eds.), *Best practices in Writing Instruction* (pp. 3-25). New York: The Guilford Press.
- Güneş, F. (2014). *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Harwood, T. G., & Garry, T. (2003). "An Overview of Content Analysis." *The marketing review*, 3: 479-498.

- Hayes-Roth, B., & Hayes-Roth, F. (1979). "A Cognitive Model of Planning." *Cognitive Science*, 3(4): 275-310.
- Hayes, J. R., & Flower, L. (1980). "Identifying the Organization of the Writing Process". In L. W. Gregg & E. R. Steinberg (Eds.), *Cognitive Processes in Writing* (pp. 3-30). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Hayes, J. R., & Flower, L. S. (1987). "On the Structure of the Writing Process." *Topics in Language Disorders*, 7(4): 19-30.
- Kansızoğlu, H. B., & Bayrak Cömert, Ö. (2017). "The Effect of the Process Approach on Students' Writing Success: A Meta-Analysis". *Çukurova University Faculty of Education Journal*, 46(2): 541-586.
- Karakoç Öztürk, B. (2021). "Yazma Becerisine Yönelik Etkinliklerin Süreç Temelli Yazma Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi." *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(2): 546-573.
- Karatay, H. (2011). "4+1 Planlı Yazma ve Değerlendirme Modelinin Öğretmen Adaylarının Yazılı Anlatım Tutumlarını ve Yazma Becerilerini Geliştirmeye Etkisi." *Turkish Studies*, 6(3): 1029-1047.
- Karatay, H. (2015). "Süreç Temelli Yazma Modelleri: 4+1 Planlı Yazma ve Değerlendirme Modeli." M. Özbay (Ed.). *Yazma Eğitimi*, (s. 21-48). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kaufert, D. S., Hayes, J. R., & Flower, L. (1986). "Composing Written Sentences." *Research in the Teaching of English*, 20: 121-140.
- Keen, J. (2017). "Teaching The Writing Process". *Changing English*, 24(4): 372-385.
- Lehr, F. (1995). "Revision in the Writing Process." ERIC Clearinghouse on Reading English and Communication. Bloomington IN: (ERIC ED379664)
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2019). "Genişletilmiş Bir Kaynak Kitap Nitel Veri Analizi." (S. Akbaba Altun ve A. Ersoy, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Murray, D. (2011). "Teaching Writing as Process, Not Product." In V. Villanueva & K. L. Arola (Eds.), *Cross-Talk in Comp Theory a Reader* (pp. 3-6). United States of America: National Council of Teachers of English.
- Müldür, M. ve Çevik, A. (2020). "Türkçe Ders Kitaplarındaki Yazma Etkinliklerinin Süreç Odaklı Yaklaşım Açısından İncelenmesi." *EKEV Akademi Dergisi*, (84): 491-510.
- Oğuz, B. ve Doğan Kahtalı, B. (2020). "Yazma Stratejilerine Yönelik Bir Derleme Çalışması ve Stratejilerin Yazma Kazanımlarıyla İlişkisi." *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(14): 119-137.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Saygı, S. (2023). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Ferman Yayıncılık.
- Scott, B. J., & Vitale, M. R. (2003). "Teaching the Writing Process to Students with LD." *Intervention in School and Clinic*, 38(4): 220-224.
- Seow, A. (2002). "The Writing Process and Process Writing." In J. C. Richard & W. A. Renandya (Eds.), *Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice* (pp. 315-320). Edinburgh, UK: Cambridge University Press.
- Sever, E. ve Memiş, A. (2013). "Süreç Temelli Yazma Modellerinin İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Yazım-Noktalama Becerisine ve Yazma Eğilimine Etkisi." *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9).
- Sevim, B. (2023). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Koza Yayınevi.
- Sommers, N. (1980). "Revision Strategies of Student Writers and Experienced Adult Writers." *College Composition and Communication*, 31(4): 378-388.

- Şentürk, N. (2009). *Planlı yazma ve değerlendirme modelinin sekizinci sınıf öğrencilerinin bilgilendirici metin yazma becerilerini geliştirmeye etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Tabak, G. ve Göçer, A. (2013). "6-8. Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programının Ürün ve Süreç Odaklı Yazma Yaklaşımları Çerçevesinde Değerlendirilmesi". Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi *Dergisi*, 14(2): 147-169.
- Tavşanlı, Ö. F. ve Kaldırım, A. (2020). "Türkiye’de Süreç Temelli Yazma Yaklaşımı: Bir Tematik Analiz Çalışması." Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, 9(1): 108-138.
- Tekşan, K. (2013). *Yazma Eğitimi*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Ülper, H., & Uzun, L. (2009). "The Effect of the Writing Programme Prepared in Accordance with Cognitive Process Model on Student Success." *Elementary Education Online*, 8(3): 651-665.
- Vanderberg, R., & Swanson, H. L. (2007). "Which Components of Working Memory are Important in the Writing Process?." *Reading and Writing*, 20: 721-752.
- Wach, E. & Ward, R. (2013). "Learning about Qualitative Document Analysis." *IDS Practice Paper In Brief-ILT Brief 13*, 1-10. Institutes of Development Studies, UK.
- Yavuz, D. ve Kahraman, G. (2023). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı*. Ankara: Anka Kuşu Yayınevi.
- Yazıcı, E., Baş, B. ve Karatay, H. (2020). "4+ 1 Planlı Yazma ve Değerlendirme Modeli Öğretiminin Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yazma Başarısına Etkisi." *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 8(4): 19-40.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, M. ve Aklar, S. (2015). "Planlı Yazma ve Değerlendirme Modelinin İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Kompozisyon Yazma Becerilerine Etkisi". *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı*, 223-234.
- Zamel, V. (1982). "Writing: The Process of Discovering Meaning." *TESOL Quarterly*, 16(2): 195-209.

EK-1: Yazma Sürecinin Aşamalarını Belirleme Formu

Metin Oluşturma Etkinlikleri	Yazma Sürecinin Aşamaları				
	Planlama	Taslak Oluşturma	Düzenleme	Düzeltilme	Paylaşma

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Writing is a language skill that allows expressing one's feelings and thoughts through various symbols. Two different writing approaches are available to create text: product-based and process-based. One may argue that the process-based models of writing were first proposed by Hayes and Flower (1980), and were then elaborated and integrated into scholarly research. Before that, there were three main processes distinguished: planning, translating/sentence creation, and revision (Hayes & Flower, 1980: 12; Hayes & Flower, 1987: 20). Following that, these processes were structured in five stages: planning, drafting, revising, editing, and sharing (Alber-Morgan, Hessler & Konrad, 2007: 110; Graham & Harris, 2013: 9; Scott & Vitale, 2003: 221-222). The relevant features of these stages of the writing process offer a study area.

Purpose of the Study

This study intends to determine the alignment of text creation tasks, designed to enhance writing skills, in secondary school Turkish language course books used in the 2023-2024 academic year, with the stages of the writing process; to do so, it seeks to answer the following questions:

1. To what extent are the stages of the writing process included in the text creation tasks?
2. What is the frequency of use of the text creation tasks by the inclusion of the stages of the writing process in these tasks?

Method

This study, which draws on qualitative research design, collects its data through document review. Document review refers to a research method intended to analyze the content of written documents meticulously and systematically (Wach & Ward, 2013: 1).

Findings

This section examines text creation tasks in secondary school Turkish language course books in relation to the stages of the writing process.

There are a total of 27 text creation tasks for the 5th grade. This study finds that the stages of the writing process are incorporated in these tasks respectively as follows: "planning" (f=25; 92.59%), "sharing" (f=15; 55.56%), "editing" (f=14; 51.85%), "drafting" (f=8; 29.63%), and "revising" (f=2; 7.41%).

There are a total of 32 text creation tasks for the 6th grade. The stages of the writing process included in these tasks are as follows from most to least prevalent: "planning" (f=30; 93.75%), "sharing" (f=9; 28.13%), "revising" (f=6; 18.75%), "drafting" (f=3; 9.38%) and "editing" (f=2; 6.25%).

There are a total of 30 text creation tasks for the 7th grade. The stages of the writing process included in these tasks are as follows from most to least prevalent: "planning" (f=25; 83.33%), "sharing" (f=4; 13.33%), "revising" (f=2; 6.67%), "editing" (f=2; 6.67%) and "drafting" (f=1; 3.33%).

There are a total of 28 text creation tasks for the 8th grade. The stages of the writing process incorporated in these tasks are as follows from most to least prevalent: "planning" (f=26; 92.86%), "sharing" (f=26; 92.86%), followed by the stages of "editing" (f=25; 89.29%), and "drafting" (f=3; 10.71%).

Conclusion and Discussion

This study examines text creation tasks in secondary school Turkish language course books in relation to the stages of the writing process. It finds that for all grade levels, the tasks involving the planning stage are more prevalent than other stages. The study conducted by Karakoç Öztürk (2021) reveals that the vast majority of the tasks examined incorporate the planning stage, which supports the findings of this study. However, Müldür and Çevik (2020) report that most of the tasks they analyzed do not include the planning stage, and their finding thus contradicts this finding.

It is remarkable that the tasks including the drafting stage are less prevalent in all grade levels. This finding of this study also coincides with the findings of previous research (Karakoç Öztürk, 2021; Müldür and Çevik, 2020).

The tasks that include the revising stage are less prevalent in the course books for the 5th, 6th, and 7th grades, whilst this stage is not included at all in the tasks in the course books for the 8th grade. The study by Karakoç Öztürk (2021) concludes that the tasks for the revising stage are not included in any of the Turkish language course books for any grade levels; Müldür and Çevik (2020) report that there is only one task that asks revising expressions that disrupt the integrity of meaning in the course book for the 6th grade. The findings of this

study pertaining to the revising stage are somewhat similar to the findings of previous studies, and it is notable that several tasks at the grade levels are designed to include this stage.

The editing and sharing stages are moderately incorporated in the tasks in the course books for the 5th grade, less included in the 6th and 7th grades, and more present in the tasks for 8th grade. The findings regarding the course books for the 6th and 7th grades are consistent with the findings of prior research (Karakoç Öztürk, 2021; Müldür and Çevik, 2020). The inclusion of such tasks in the course books for the 5th and 8th grades represents a significant step for the improvement of the writing process.

This study also examines the inclusion of the stages of the writing process in the text creation tasks. The tasks that include only one stage, which is "planning", are more prevalent in the course books for the 5th, 6th, and 7th grades, and the tasks that incorporate three stages of "planning-editing-sharing" are more common in the course books for the 8th grade. There is only one task that includes all the stages in the course book for the 5th grade, which is in the order of "planning-drafting-revising-editing-sharing", and there is no such task in the course books for the other grades.

In conclusion, it can be stated that the stages of the writing process other than the planning stage are not evenly distributed across the text creation tasks at the grade levels, and that the tasks covering all stages of the writing process are nearly absent. This study, which probes into text creation tasks in Turkish language course books in relation the stages of the writing process, will hopefully contribute to the field.

ÖĞRETMEN ÖZERKLİĞİ VE ÖĞRETİM DUYGU DURUMLARI ARASINDAKİ DİNAMİK İLİŞKİ*

Derya KARADENİZ* **Seval FER**** **Fatih KARATAŞ*****

Öz

Öğretmenlerin özerklik algıları ile öğretim duygu durumları arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışma, Konya'da farklı eğitim kademelerinde görev yapan 264 öğretmen üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bulgular, öğretmenlerin en yüksek özerklik algısına sınıf düzeyinde, en düşük özerklik algısına ise okul düzeyinde sahip olduğunu göstermiştir. Öğretmenlerin öğretim duyguları incelendiğinde, olumlu duygular arasında en yüksek olanın keyif alma duygusu, en düşük olanın ise gurur duygusu olduğu bulunmuştur. Olumsuz duygular arasında ise en yüksek duygu hayal kırıklığı, en düşük duygu ise kaygıdır. Daha da önemlisi, daha yüksek özerklik algısı daha fazla olumlu ve daha az olumsuz duyguyla ilişkili bulunmuştur. Bu sonuç da özerkliğin öğretmenlerin öğretim duygu durumları üzerinde olumlu bir etkisi olabileceğini düşündürmektedir. Araştırma, öğretmen özerkliğini teşvik etmenin, öğretmenlerin sınıftaki

* Bu çalışma için, İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Alanında, Bilimsel Araştırma Etik Kurulu tarafından 11.11.2021 tarihli oturumda, 12/11/2021-E.107805 Evrak Tarih-Sayı ve 2021/21-19 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, drykrdnz15@gmail.com, Malatya/Türkiye

*** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, Eğitim Programları ve Öğretim, seval.fer@gmail.com, Ankara/Türkiye

**** Öğr. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Modern Diller Bölümü, fatih.karatas@nevsehir.edu.tr, Nevşehir/Türkiye

olumlu duygusal deneyimlerini arttırmak için önemli bir strateji olabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretim duygu durumları, öğretmen özerkliği, sınıfta özerklik, okulda özerklik

THE DYNAMIC RELATIONSHIP BETWEEN TEACHER AUTONOMY AND INSTRUCTIONAL EMOTIONS

Abstract

This research examines the relationship between teachers' perceptions of autonomy and their instructional emotions. The sample included 264 teachers working at various educational levels in Konya, Turkey. The findings showed that teachers had the highest perception of autonomy at the classroom level and the lowest perception at the school level. When teachers' instructional emotions were examined, it was found that among the positive emotions, the highest was the feeling of enjoyment and the lowest was the feeling of pride. Among the negative emotions, the highest was the feeling of disappointment and the lowest was the feeling of anxiety. Importantly, higher perceptions of autonomy were found to be associated with more positive and fewer negative emotions, suggesting that autonomy may have a positive effect on teachers' instructional emotional states. The research indicates that fostering teacher autonomy could be an important strategy for enhancing teachers' positive emotional experiences in the classroom.

Keywords: Instructional emotions, teacher autonomy, classroom autonomy, school autonomy

1. GİRİŞ

Mesleki beklentiler ve kişilerarası dinamikler açısından düşünüldüğünde öğretmenlik mesleğinin karmaşık ve çok yönlü etkileşim içerisinde olduğu söylenebilir. Bu karmaşıklık ve çok yönlü etkileşim sürecinde kararlar alınırken, öğretmenlerin duyguları ve özerklikleri önemli bir kesişim noktası oluşturur. Özellikle, öğretmenlerin mesleki kararlar alırken sahip oldukları özerklik algılarının, öğretim duygularını nasıl ve ne yönde etkileyebileceği eğitim araştırmalarında giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Duygusal iyi oluş hali, kişinin duygularını etkili bir şekilde anlayabilmesi ve yönetebilmesi durumunu ifade eder. Bu da yaşamda memnuniyet, tatmin ve genel mutluluk hissine yol açar (Belmonte vd. 2022). Araştırmalar, öğretmenlerin duygusal sağlıkları ile öğrenci öğrenme çıktılarının birbiriyle doğrudan iç içe olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalar, öğretmenlerin duygusal durumlarının, mesleki bilgi ve becerileri ile öğrenme ortamını düzenleme konusunda önemli ölçüde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Pekrun (2006), öğretmenlerin duygularının öğrenciler üzerindeki etkisine dikkat çekerek olumlu etkileşimlerin önemini vurgularken; benzer şekilde, diğer araştırmalar da (Jennings & Greenberg, 2009) duygu düzenleme stratejilerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Koç (2006) ise bu süreçte öğretmenlerin duygusal durumlarını iyileştirmede özerkliğin önemine işaret eder. Öğretmenlerin duygusal durumları farklı araştırmalarda (Stark vd., 2022) duygusal zekâları, dirençlilikleri ve işlerine olan bağlılıkları ile ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmalar genel olarak, öğretmenlerin duygusal durumunun eğitimde mükemmelliğe ve olumlu öğrenme çıktılarına ulaşmada rol oynadığını, etkili öğretme ve öğrenme süreçlerinin temel taşı olarak öğretmenlerin duygusal sağlığının önemli olduğunu, destekleyici ve özerkliği artıran eğitim politikaları ve uygulamalarının öğretmenlere ve öğrencilere önemli faydalar sağlayabileceğini göstermektedir.

Duygusal iyi oluş, bireyin genel yaşam kalitesi ve mutluluğunu etkileyen geniş kapsamlı bir kavramı ifade ederken; öğretim duygu durumu, daha spesifik bir alanı ele alır ve özellikle öğretmenin öğretim sürecindeki duygusal durumunu kapsar (Dilekçi & Nartgün, 2019). Bu nedenle, duygusal iyi oluş bireyin yaşamının birçok yönünü içerirken, öğretim duygu durumu öğretmenlerin öğretim sürecinde karşılaştığı duygusal durumlarla sınırlı olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin duygusal iyi oluşu, bireysel karakter özellikleri ve çalışma ortamının koşulları gibi faktörlerden önemli ölçüde etkilenir (Kim vd., 2019). Bu genel duygusal iyi oluş durumu, öğretmenlerin öğretim duygu durumlarına zemin oluşturur. Bu duygu durumu, öğretmenlerle öğrenciler arasındaki duygusal etkileşimi, öğrencilerin motivasyonunu ve akademik başarısını doğrudan etkileyebilir (Beilock vd., 2010; Keller & Becker, 2021). Karar verme süreçlerinde öğretmenlerin yaşadıkları duygusal durumlar, onların sınıf yönetimi, öğrenci ile etkileşimi ve öğretim yöntemlerini belirlemede kritik bir rol oynar. Bu bağlamda, öğretmenlerin mesleki kararlarda daha fazla özerkliğe sahip olmaları, sınıf içindeki olumlu duygusal iklimi destekleyerek öğretmenin etkililiğini ve öğrenci başarısını artırma potansiyeline sahiptir (Frenzel vd., 2009; Karadeniz & Fer, 2023). Bu durum, öğretmenlerin özerkliklerinin artırılmasının, stres ve hayal kırıklığı gibi olumsuz duygusal durumları azaltabileceği ve dolayısıyla eğitim ortamlarının niteliğini iyileştirebileceği anlamına gelir (Hargreaves, 1998). Öğretmenlerin karar alma süreçlerinde daha fazla özerk olmaları, eğitim alanında olumlu değişimler yaratmak için temel adımdır (Benlahcene vd. 2020). Özerklik temelinde bu bütünsel yaklaşım, öğretmenlerin öğretim duygu durumunu iyileştirerek, eğitimde kalitenin artırılmasına katkıda bulunabilir.

Eğitim ortamlarında özerklik, öğretmenlerin ve öğrencilerin öğretim ve öğrenmeyle ilgili kararlar alırken sahip oldukları bağımsızlık ve özgürlük düzeyini ifade eder (Ashraf, 2020; Muhammad vd., 2020). Öğretmen özerkliğini etkileyen faktörlerden bireysel faktörler, öğretmenlerin içsel özgürlüğünü, bağımsızlık duygusunu, mesleki deneyimlerini, akademik yetkinliklerini ve empati ile açıklık gibi kişilik özelliklerini içerir (Bustingorry, 2008). Öğretmen özerkliğini etkileyen diğer faktör olarak mesleki faktörler, eğitim süreçlerindeki özerkliğin ve artan sorumlulukların önemini vurgularken, mesleki uygulamalarda şeffaflık ve hesap verebilirliğin önemini de öne çıkarır (Demirkasımoğlu, 2010; Ramos, 2006).

Eğitim ortamlarında özerklik, öğretmenlerin eğitim süreçlerinde daha etkin ve bağımsız karar vermelerine olanak tanıyarak öğretme ve öğrenme süreçlerini zenginleştiren ve bunun doğal bir sonucu olarak da öğretmenin öğretim duygu durumunu iyileştiren, temel bir unsur olarak kabul edilebilir.

Alanyazın, öğretmenlerin özerklik algıları ile öğretim duyguları arasındaki etkileşimi inceleyerek, öğretmenlerin özerklik algısı ile öğretim duyguları arasında karmaşık bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Daha yüksek özerklik duygusu, öğretmenlerde daha olumlu duygusal durumlara yol açarken (Schweder & Raufelder, 2021) öğretmenlerin kendi sınıfları ve öğretim yöntemleri üzerinde kontrol sahibi olmaları, işlerinde daha mutlu ve tatmin olmalarıyla ilişkilendirilmiştir (Wegge vd., 2021). Lan ve Zhang'ın (2019) çalışması öğretmen özerkliğinin öğrenenlerin duygusal iyi oluşuna olumlu etkilerini ortaya koyarken, diğer araştırmalar (Yurtseven & Hoşgörür, 2021) özerkliğin, duygusal düzenleme ve duygusal emek ile doğrudan ilişkisini ve eğitim ortamlarındaki duygusal durumlar üzerindeki potansiyel derin etkisinin altını çizmektedir. Öte yandan, özerkliğin sadece duyguları güçlendirici ya da iyileştirici bir his sunmakla kalmayıp, duygusal düzenleme stratejilerini de mümkün kılarak hayal kırıklığı ve tükenmişlik gibi olumsuz duygulardan da koruyabileceğini göstermektedir (Özdemir vd., 2023). Diğer bir ifadeyle bu görüşler sınırlı özerkliğin olumsuz duygularla ilişkilendirilmesi, özerkliği artırmaya yönelik destekleyici yapıların önemini ortaya koymaktadır (Narayanan vd., 2023). Uzun vadeli etkileri inceleyen çalışmalar (Fu vd., 2021; Kleinkorres vd., 2023) da bu görüşü destekleyerek özerkliğin zaman içinde olumlu duyguları sürdürmedeki kritik rolünü doğrulamaktadır. Dolayısıyla yukarıda sunulan araştırma bulguları, özerkliğin olumsuz duygulardan koruyucu işlevini ve olumlu duyguları teşvik edici etkisinin olabileceğini göstermektedir.

Mevcut alanyazın, öğretmenlerin öğretim duygu durumları ile özerklik arasındaki ilişkiyi genel olarak incelese de bu ilişkiyi çok boyutlu ele alan çalışmalar sınırlıdır. Bu araştırma, sınıf, okul ve mesleki düzeyde özerklik algıları ile öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut ve hayal kırıklığı gibi çeşitli duygusal durumların çok boyutlu ilişkisini incelemektedir. Çalışmanın özgünlüğü, geniş bir duygu yelpazesi çerçevesinde özerkliği farklı düzeylerde ele almasıdır. Bu bütüncül yaklaşım, öğretmen özerkliği ve duygusal durumlar arasındaki karmaşık ilişkiyi aydınlatmayı amaçlamaktadır. Araştırma sonuçları, öğretmenlerin mesleki gelişimini destekleyecek ve eğitim kalitesini artıracak stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Dolayısıyla, eğitim politikalarının ve uygulamalarının iyileştirilmesinde de önemli bir rol oynayabilir. Araştırmanın amacı çerçevesinde şu beş soruya yanıt aranmıştır:

- 1) Öğretmenlerin özerklik algıları (sınıfta özerklik, okulda özerklik, mesleki özerklik) puanları nedir?
- 2) Öğretmenlerin özerklik algıları (sınıfta özerklik, okulda özerklik, mesleki özerklik); cinsiyet, eğitim durumu, mesleki deneyim, alan türü, fakülte türü ve eğitim kademesine göre farklılaşmakta mıdır?
- 3) Öğretmenlerin öğretim duygu durumları (öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut, hayal kırıklığı) puanları nedir?
- 4) Öğretmenlerin öğretim duygu durumları (öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut, hayal kırıklığı); cinsiyet, mesleki deneyim, eğitim durumu, fakülte türü, alan türü ve eğitim kademesine göre farklılaşmakta mıdır?
- 5) Öğretmenlerin özerklik algıları (sınıfta özerklik, okulda özerklik, mesleki özerklik) ile öğretim duygu durumları (öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut, hayal kırıklığı) değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada öğretmenlerin özerklik algıları ve öğretim duyguları arasındaki ilişkiyi incelemek için nicel araştırma yöntemi çerçevesinde korelasyonel desen tercih edilmiştir. Bu desenin tercih edilmesinin nedeni her iki değişken arasındaki ilişkiyi sebep-sonuç durumuna dayanmadan var olduğu haliyle incelemektir. Fraenkel ve diğerlerine (2023) göre korelasyonel desenler, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi değişkenleri etkilemeden inceleyerek ilişkinin derecesini korelasyon katsayısı ile açıklar. Büyüköztürk ve diğerlerine (2018) göre ise korelasyonel desenler, incelenen değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklamasının yanı sıra gelecekte incelenen bu değişkenlere ilişkin ön bilgi oluşturarak araştırmacılara ipucu sağlar.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Konya ili merkez ilçelerinde (Karatay, Meram, Selçuklu) Millî Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim kademelerindeki okullarda görev yapan 264 öğretmen oluşturmuştur. Bu sayının yeterli görülmesinde COVID-19 salgınının olumsuz koşulları etkili olmuştur. Bu olumsuz koşullar öğretmenlere ulaşma sürecinde veri toplama sürecini kesintiye uğratmıştır. Dolayısıyla araştırmada katılımcıların ve araştırmacıların sağlığını tehlikeye atmamak için örnekleme seçimi yapılmamıştır. Yanı sıra, sadece gönüllü öğretmenlerin çalışmaya dahil edilmesi de araştırmanın katılımcı sayısını etkilemiştir. Çalışma grubuna dâhil edilecek okullara karar verilirken öğretmen sayısının fazlalığı, araştırmacı ve katılımcılar için zaman ve mekân açısından uygulanabilir olması gibi ölçütler dikkate alınmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin 141'ini (%53) kadınlar, 123'ünü (%47) ise erkekler oluşturmuştur. Öğretmenlerin yarısının 132 kişi (%50) ile 20 yıl üzerinde mesleki deneyime sahip olduğu görülürken, çoğunluğu ise 207 kişi (%78) ile lisans düzeyinde eğitim durumuna sahiptir. Öğretmenlerin mezun oldukları fakülte türü incelendiğinde yarısından fazlasının 152 kişi (%58) ile eğitim fakültesinde yer alırken; alanlara göre dağılımın neredeyse yarısını 134 kişi (%51) ile sözel alanlar oluşturmuştur. Öğretmenlerin görev yaptıkları eğitim kademesi incelendiğinde 171 kişi (%65) ile ortaöğretim kademesi öne çıkmıştır.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında üç veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlar: Kişisel Bilgi Formu, Öğretmen Özerkliği Algı Ölçeği ve Öğretmenlerin Öğretim Duygu Durumları Ölçeği'dir.

Kişisel Bilgi Formu:

Form; cinsiyet, mesleki deneyim, eğitim durumu, görev yapılan eğitim kademesi, mezun olunan fakülte ve alan türü olmak üzere altı maddeden oluşmuştur. Araştırmanın çalışma grubuna ilişkin demografik verilere ulaşabilmek için bu veri toplama aracı kullanılmıştır.

Öğretmen Özerkliği Algı Ölçeği:

Öğretmen özerkliği değişkenine ilişkin veri toplamak amacıyla Karadeniz ve Fer (2023) tarafından geliştirilen Öğretmen Özerkliği Algı Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek 11 madde ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyut isimleri Sınıfta Özerklik, Okulda Özerklik ve Mesleki Özerklik'tir. Ölçekte ters madde yoktur.

Öğretmenlerin Öğretim Duygu Durumları Ölçeği:

Öğretmenlerin öğretim duygu durumları değişkenine ilişkin veri toplamak amacıyla Dilekçi ve Sezgin-Nartgün (2019) tarafından Türk kültürüne uyarlanarak revize edilen “Öğretmenlerin Öğretim Duygu Durumları Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçeğin özgün formu, “Achievement Emotions Questionnaire-Teachers/AEQ-T” başlığı altında Hong vd. (2016) tarafından geliştirilmiş olup 15 madde ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Form, Dilekçi ve Sezgin-Nartgün (2019) tarafından Umut ve Hayal Kırıklığı adında iki alt boyut daha eklenerek revize edilerek uyarlanmıştır. Nihai ölçek, 27 maddeden ve Öfke, Kaygı, Haz Alma, Gurur, Umut ve Hayal Kırıklığı olmak üzere altı alt boyuttan oluşmuştur. Ölçekte ters madde yoktur. Bu ölçeğin kullanılabilmesi için yabancı ve Türk yazarlardan e-posta aracılığıyla kullanım izinleri alınmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçlarının Geçerliliği ve Güvenirliği

Araştırma kapsamında kullanılan Öğretmen Özerkliği Algı Ölçeği ve Öğretmenlerin Öğretim Duygu Durumları Ölçeği'nin özgün formunun geçerlik ve güvenirlik verileri aşağıda sunulmuştur.

Öğretmen Özerkliği Algı Ölçeği

Öğretmen Özerkliği Algı Ölçeği, Karadeniz ve Fer (2023) tarafından geliştirilerek kapsam ve yapı geçerliliği test edilmiştir. Öncelikle, uzman görüşleri alınarak kapsam geçerliliği sağlanmış, sonrasında 184 öğretmen üzerinde yapılan açımlayıcı faktör analizi (AFA) ile toplam varyansın %61.51'ini açıkladığı ve üç alt boyuta sahip olduğu belirlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ise 245 öğretmenle yapılmış ve modelin iyi bir uyum gösterdiği tespit edilmiştir ($\chi^2/sd=1.81$, $GFI=.95$, $AGFI=.92$, $CFI=.96$, $RMSEA=.06$). Güvenirlik açısından, AFA ve DFA çalışmaları sonucunda elde edilen Cronbach's Alpha değerleri ölçeğin

geneli için $\alpha=.86$ ve $\alpha=.80$ olarak bulunmuş, alt boyutlar için ise Sınıfta Özerklik $\alpha=.79$ ve $\alpha=.68$, Okulda Özerklik $\alpha=.70$ ve $\alpha=.72$, Mesleki Özerklik $\alpha=.78$ ve $\alpha=.78$ olarak hesaplanmıştır. Maddeler arası toplam puan korelasyonları ise .35 ile .74 arasında değişkenlik göstermiştir.

Bu araştırmada kullanılan 264 öğretmen verisiyle Öğretmen Özerkliği Algı Ölçeği'nin geçerliğine ve güvenilirliğine ilişkin kanıt sağlamak için DFA ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda $X^2/sd=2.13$, $GFI=.94$, $AGFI=.90$, $CFI=.93$, $RMSEA=.06$, $RMR=.03$, $SRMR=.05$, $NFI=.89$ 'dur. Ulaşılan uyum indeksi değerleri, modelin iyi düzeyde uyum sağladığına işaret etmektedir. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı ölçeğin tümü için .78; alt boyutlara göre ise Sınıfta Özerklik $\alpha=.69$, Okulda Özerklik $\alpha=.63$ ve Mesleki Özerklik $\alpha=.70$ 'tir. Ölçekte yer alan maddelerin madde-toplam puan korelasyonları ise .32 ile .63 arasında değiştiği görülmüştür.

Öğretmenlerin Öğretim Duygu Durumları Ölçeği

Hong vd. (2016) tarafından revize edilen özgün formu Frenzel'e vd., (2010) ait olan ölçek, Asya kültürüne uyarlanmış ve gurur alt boyutu dahil edilerek genişletilmiştir (Akt., Hong vd., 2016). Ölçeğin geçerliğine ilişkin kanıt sağlamak için uzman görüşü ve yapı geçerliği çalışmaları yapılmıştır. 150 Japon öğretmenle yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %66,90'nını açıkladığı ve dört alt boyuttan oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Ardından 208 Koreli öğretmenle gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analiziyle modelin iyi bir uyum gösterdiği tespit edilmiştir ($X^2=145.7$, $df=79$, $p<.001$, $TLI=.90$, $CFI=.93$, $RMSEA=.06$). Ölçeğin güvenilirliği için AFA ve DFA çalışma gruplarına göre hesaplanan Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayıları ise sırayla şu şekildedir: Kaygı $\alpha=.85$ ve $\alpha=.72$, Gurur $\alpha=.79$ ve $\alpha=.76$, Haz Alma $\alpha=.78$ ve $\alpha=.72$ ve Öfke $\alpha=.71$ ve $\alpha=.78$ 'tir.

Hong vd., (2016) tarafından geliştirilen Dilekçi ve Sezgin-Nartgün (2019) tarafından revize edilen ölçeğin, kapsam geçerliği ve yapı geçerliği çalışmaları yapılmıştır. İlk olarak, uzman görüşleri ve dil uyarlama çalışmaları ile ölçeğin kapsam geçerliği sağlanmıştır. 318 öğretmen üzerinde yapılan açımlayıcı faktör analiziyle ölçeğin toplam varyansın %64,55'ini açıkladığı ve altı alt boyuta sahip olduğu belirlenmiştir. 405 öğretmen ile gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi sonucunda modelin iyi bir uyum gösterdiği tespit edilmiştir ($X^2/sd=2.39$, $GFI=.88$, $AGFI=.85$, $CFI=.97$, $NFI=.95$, $NNFI=.97$, $IFI=.97$, $RFI=.95$, $RMSEA=.05$, $RMR=.02$, $SRMR=.04$). Ölçeğin güvenilirliği için hesaplanan Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayıları: Kaygı $\alpha=.80$, Gurur $\alpha=.83$, Haz Alma $\alpha=.89$, Öfke $\alpha=.74$, Umut $\alpha=.87$ ve Hayal Kırıklığı $\alpha=.79$ olarak hesaplanmıştır. Ölçekte yer alan maddelerin madde-toplam puan korelasyonları ise .50 ile .81 arasında değişmektedir.

Bu araştırmada kullanılan 264 öğretmen verisiyle Öğretmenlerin Öğretim Duygu Durumları Ölçeği'nin geçerliğine ve güvenilirliğine ilişkin kanıt sağlamak için DFA ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda $X^2/sd=2.01$, $GFI=.85$, $AGFI=.81$, $CFI=.91$, $NFI=.85$, $IFI=.91$, $RFI=.82$, $RMSEA=.06$, $RMR=.03$, $SRMR=.06$ 'dir. Ulaşılan uyum indeksi değerleri, modelin kabul edilebilir düzeyde uyum sağladığına işaret etmektedir. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı ölçeğin tümü için $\alpha=.71$; alt boyutlara göre ise Kaygı $\alpha=.83$, Gurur $\alpha=.81$, Haz Alma $\alpha=.87$, Öfke $\alpha=.77$, Umut $\alpha=.86$, Hayal Kırıklığı $\alpha=.84$ 'tir. Ölçekte yer alan maddelerin madde-toplam puan korelasyonları ise .44 ile .82 arasında değiştiği görülmüştür.

2.5. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın 11.11.2021 tarihli 12/11/2021-E.107805 sayılı Etik Kurul İzni, XXXX Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler, Bilimsel Araştırma Etik Kurulundan; MEB Araştırma İzni ise Konya İl Millî Eğitim Müdürlüğünden alınmıştır. Ölçeklerin verileri Google Form aracılığıyla toplanmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinde,

yüz yüze veri toplamanın güçlüğü ve sağlık açısından ortaya çıkabilecek olası sorunlar sebep olmuştur. Bu kapsamda öğretmenlere öncelikle Gönüllü Katılım Formu sunulmuştur. Çalışmaya gönüllü olarak katılmak istediğini onaylayarak beyan eden öğretmenler, sırasıyla Kişisel Bilgi Formu, Öğretmen Özerkliği Algı Ölçeği ve Öğretmenlerin Öğretim Duygu Durumları Ölçeği'ne geçiş yapmışlardır. Öğretmenler sözü edilen veri toplama araçlarını doldurduktan sonra araştırmacılara göndermişlerdir.

2.6. Veri Analizi

Araştırmanın analizleri SPSS 26 programıyla yapılmıştır. Birinci ve ikinci araştırma sorusuna yanıt bulabilmek için öğretmenlerin özerklik algıları ve öğretim duygu durumlarına ilişkin puanlarının ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Araştırmanın üçüncü araştırma sorusu ilişki analizinin varsayımı olan normal dağılımın incelenmesi için çarpıklık ve basıklık katsayıları hesaplanmıştır. Bunun için Büyüköztürk'ün (2020) normallik varsayımı için -1 ve +1 aralığında olması görüşü dikkate alınmıştır. Bu bağlamda öğretmenlerin özerklik algıları değişkenine ilişkin verilerin çarpıklık katsayılarının -.47 ile -1.64; basıklık katsayılarının ise -.16 ile 3.48 arasında değiştiği; öğretmenlerin öğretim duygu durumlarına ilişkin verilerin çarpıklık katsayılarının ise -2.12 ile 1.57; basıklık katsayılarının ise .12 ile 5.95 arasında değiştiği görülmüştür. Aynı zamanda her iki değişken için yapılan Kolmogorov Smirnov testi bulguları incelendiğinde de verilerin normal dağılmadığı bulgulanmıştır ($p < .05$). Dolayısıyla araştırmanın üçüncü araştırma sorusuna yanıt bulabilmek için Spearman Sıra Farkları Korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz bulgularının düzeylere göre yorumlanmasında Cohen'in (1988) önermiş olduğu düşük=.1-.3, orta=.3-.5, yüksek=.5-1.00 sınıflaması dikkate alınmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın birinci araştırma sorusunu test etmek için betimsel istatistikler hesaplanarak aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Öğretmenlerin Özerklik Algısına İlişkin Betimsel İstatistikler

	<i>N</i>	\bar{x}	<i>sd</i>
Sınıfta özerklik	264	3.63	.47
Okulda özerklik	264	3.01	.69
Mesleki özerklik	264	3.34	.58

Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin ($N=264$) özerklik algılarına ilişkin puanları incelendiğinde, en yüksek ortalamanın Sınıfta Özerklik ($\bar{x}=3.63$) algısına; en düşük ortalamanın Okulda Özerklik ($\bar{x}=3.01$) algısına ait olduğu görülmektedir. Standart sapma değerleri ise .47 ile .69 arasında değişmektedir. Araştırmanın ikinci araştırma sorusuna yanıt bulabilmek için öğretmenlerin özerklik algılarının (sınıfta özerklik, okulda özerklik, mesleki özerklik); cinsiyet, eğitim durumu, mesleki deneyim, alan türü, fakülte türü ve eğitim kademesine göre farklılaşma durumuna ilişkin bulgular incelenmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Özerklik Algılarının (sınıfta özerklik, okulda özerklik, mesleki özerklik) Cinsiyete ve Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Mann-Whitney U Testi Değerleri

		Cinsiyet				Eğitim Durumu				
AB	C	Sıra ort.	Sıra top.	U	p	E	Sıra Ort.	Sıra top.	U	p
SÖ	K	136.00	19176.50	8177.50	.40	L	131.77	27276.50	5748.50	.75
	E	128.48	15803.50			YL	135.15	7703.50		
OÖ	K	132.48	18679.00	8668.00	.99	L	131.13	27143.50	5615.50	.57
	E	132.53	16301.00			YL	137.48	7836.50		
MÖ	K	135.89	19161.00	8193.00	.43	L	132.86	27501.00	5826.00	.88
	E	128.61	15819.00			YL	131.21	7479.00		

AB: Alt Boyut, SÖ: Sınıfta Özerklik, OÖ: Okulda Özerklik, MÖ: Mesleki Özerklik, K: Kadın, n:141, E: Erkek, n:123, L: Lisans, n, 207, YL: Yüksek Lisans, n: 57

Öğretmenlerin özerklik algılarının cinsiyete göre farklılığına ilişkin yapılan analize göre, kadınlar ve erkekler arasında sınıfta özerklik, okulda özerklik ve mesleki özerklik alt boyutlarında anlamlı farklılık yoktur ($U= 8177.50, p>.05; U= 8668.00, p>.05; U= 8193.00, p>.05$). Öğretmenlerin özerklik algılarının eğitim durumuna göre farklılığına ilişkin yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre, lisans ve yüksek lisans arasında sınıfta özerklik, okulda özerklik ve mesleki özerklik alt boyutlarında anlamlı farklılık yoktur ($U= 5748.50, p>.05; U= 5615.50, p>.05; U= 5826.00, p>.05$).

Tablo 3. Öğretmenlerin Özerklik Algılarının (sınıfta özerklik, okulda özerklik, mesleki özerklik) Mesleki Deneyime ve Alan Türüne Göre Farklılığına İlişkin Kruskal Wallis H-Testi Değerleri

Mesleki Deneyim						Alan türü				
AB	Yıl	Sıra ort.	sd	X ²	p	Tür	Sıra ort.	sd	X ²	p
SÖ	1-5	121.00	4	5.24	.26	Söz	136.37	3	5.34	.14
	6-10	150.09				Say	120.51			
	11-15	123.46				Mes	125.68			
	16-20	146.51				SanSpor	160.82			
	20 üzeri	127.57								
OÖ	1-5	99.13	4	5.55	.23	Söz	134.30	3	2.39	.49
	6-10	146.06				Say	136.65			
	11-15	131.11				Mes	119.11			
	16-20	140.98				SanSpor	144.47			
	20 üzeri	131.71								
MÖ	1-5	144.60	4	8.03	.09	Söz	135.28	3	1.89	.59
	6-10	155.50				Say	132.08			
	11-15	117.10				Mes	121.38			
	16-20	146.08				SanSpor	145.21			
	20 üzeri	124.47								

AB: Alt Boyut, SÖ: Sınıfta Özerklik, OÖ: Okulda Özerklik, MÖ: Mesleki Özerklik, 1-5 yıl, n: 20, 6-10 yıl, n:33, 11-15 yıl, n: 35, 16-20 yıl, n:44, 20 üzeri, n:132, Söz: Sözel Alanlar, n: 134, Say: Sayısal Alanlar, n: 58, Mes: Mesleki Alanlar, n: 53, SanSpor: Sanat ve Spor Alanları, n: 19

Öğretmenlerin özerklik algılarının sınıfta özerklik, okulda özerklik ve mesleki özerklik alt boyutlarında mesleki deneyime göre anlamlı farklılık yoktur ($X^2_{(2)}=5.24$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=5.55$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=8.03$, $p>.05$). Öğretmenlerin özerklik algılarının sınıfta özerklik, okulda özerklik ve mesleki özerklik alt boyutlarında alan türüne göre anlamlı farklılık yoktur ($X^2_{(2)}=5.34$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=2.39$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=1.89$, $p>.05$).

Tablo 4. Öğretmenlerin Özerklik Algılarının (sınıfta özerklik, okulda özerklik, mesleki özerklik) Fakülte Türü ve Eğitim Kademesine Göre Farklılığına İlişkin Kruskal Wallis H-Testi Değerleri

		Fakülte Türü				Eğitim Kademesi				
AB	Tür	Sıra ort.	sd	X ²	p	Kademe	Sıra ort.	sd	X ²	p
SÖ	EF	134.48	2	1.09	.57	İÖ	151.80	2	1.89	.38
	FEF	136.88				OO	132.99			
	Diğer	124.32				OÖ	129.70			
OÖ	EF	132.35	2	.07	.96	İÖ	146.24	2	2.55	.27
	FEF	130.55				OO	141.17			
	Diğer	134.38				OÖ	127.10			
MÖ	EF	135.89	2	1.15	.56	İÖ	159.20	2	6.10	.04*
	FEF	133.15				OO	142.87			
	Diğer	123.82				OÖ	124.66			

EF: Eğitim Fakültesi, n: 152, FEF: Fen-Edebiyat Fakültesi, n:49, Diğer, n: 63, İÖ: İlkokul, n:23, OO: Ortaokul, n:70, OÖ: Ortaöğretim, n:171, *: $p<.05$

Öğretmenlerin özerklik algılarının sınıfta özerklik, okulda özerklik ve mesleki özerklik alt boyutlarında fakülte türüne göre anlamlı farklılık yoktur ($X^2_{(2)}=1.09$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=.07$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=1.15$, $p>.05$). Öğretmenlerin özerklik algılarının mesleki özerklik alt boyutunda eğitim kademesine göre anlamlı farklılık vardır ($X^2_{(2)}=6.10$, $p<.05$). Öğretmenlerin özerklik algılarının sınıfta özerklik ve okulda özerklik alt boyutlarında eğitim kademesine göre anlamlı farklılık yoktur ($X^2_{(2)}=1.89$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=2.55$, $p>.05$).

Araştırmamızın üçüncü araştırma sorusuna yanıt bulabilmek için öğretmenlerin öğretim duygu durumlarının betimsel istatistik bulguları incelenmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Öğretim Duygu Durumlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

	N	\bar{x}	ss
Kaygı duygusu	264	1.52	.65
Gurur duygusu	264	3.39	.54
Haz alma duygusu	264	3.70	.46
Öfke duygusu	264	1.65	.68
Umut duygusu	264	3.52	.47
Hayal kırıklığı duygusu	264	1.77	.66

Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin ($N=264$) öğretim duygu durumlarına ilişkin puanları incelendiğinde, olumlu duygular arasında en yüksek ortalamanın Haz Alma Duygusuna ($\bar{x}=3.70$); en düşük ortalamanın Gurur Duygusuna ($\bar{x}=3.52$) ait olduğu görülmektedir. Olumsuz duygular arasında ise en yüksek ortalamanın Hayal Kırıklığı Duygusuna ($\bar{x}=1.77$); en düşük ortalamanın Kaygı Duygusuna ($\bar{x}=1.52$) ait olduğu görülmektedir. Standart sapma değerleri ise .46 ile .68 arasında değişmektedir.

Araştırmanın dördüncü araştırma sorusuna yanıt bulabilmek için öğretmenlerin öğretim duygu durumları (öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut, hayal kırıklığı); cinsiyet, mesleki deneyim, eğitim durumu, fakülte türü, alan türü ve eğitim kademesine göre farklılaşma durumuna ilişkin bulgular incelenmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Öğretim Duygu Durumları (öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut, hayal kırıklığı) Cinsiyete ve Eğitim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Mann-Whitney U Testi Değerleri

		Cinsiyet				Eğitim Durumu				
AB	C	Sıra ort.	Sıra top.	U	p	E	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
ÖD	K	127.33	17953.00	7942.00	.22	L	127.06	26301.00	4773.00	.02*
	E	138.43	17027.00			YL	152.26	8679.00		
KD	K	124.93	17614.50	7603.50	.07	L	136.61	28277.50	5049.50	.08
	E	141.18	17365.50			YL	117.59	6702.50		
HAD	K	138.96	19594.00	7760.00	.10	L	129.06	26836.50	5308.50	.20
	E	125.09	15386.00			YL	142.87	8143.50		
GD	K	133.21	18783.00	8571.00	.86	L	126.15	26113.50	4585.00	.00*
	E	131.68	16197.00			YL	155.55	8866.50		

UD	K	135.47	19101.50	8252.50	.49	L	131.74	27269.50	5741.50	.75
	E	129.09	15878.50			YL	135.27	7710.50		
HKD	K	135.32	19079.50	8274.50	.51	L	131.63	27246.50	5718.50	.72
	E	129.27	15900.50			YL	135.68	7733.50		

AB: Alt Boyut, ÖD: Öfke Duygusu, KD: Kaygı Duygusu, HAD: Haz Alma Duygusu, GD: Gurur Duygusu, UD: Umut Duygusu, HKD: Hayal Kırıklığı Duygusu, K: Kadın, n:141, E: Erkek, n:123, L: Lisans, n, 207, YL: Yüksek Lisans, n, 57, *, p< .05

Öğretmenlerin öğretim duygu durumlarının cinsiyete göre farklılığına ilişkin yapılan analize göre, kadınlar ve erkekler arasında öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut ve hayal kırıklığı duyguları alt boyutlarında anlamlı farklılık yoktur (U=7942.00, p>.05; U=7603.50, p>.05; U=7760.00, p>.05; U=8571.00, p>.05; U=8252.50, p>.05; U=8274.50, p>.05). Öğretmenlerin öğretim duygu durumlarının eğitim durumuna göre farklılığına ilişkin yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre, lisans ve yüksek lisans arasında öfke ve gurur duyguları alt boyutlarında anlamlı farklılık vardır (U= 4773.00, p<.05; U= 4585.00, p<.05). Buna karşın lisans ve yüksek lisans arasında kaygı, haz alma, umut ve hayal kırıklığı duyguları alt boyutlarında anlamlı farklılık yoktur (U= 5049.50, p>.05; U= 5308.50, p>.05; U= 5741.50, p>.05; U= 5718.50, p>.05).

Tablo 7. Öğretmenlerin Öğretim Duygu Durumları (öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut, hayal kırıklığı) Mesleki Deneyime ve Alan Türüne Göre Farklılığına İlişkin Kruskal Wallis H-Testi Değerleri

Mesleki Deneyim						Alan türü				
AB	Yıl	Sıra ort.	sd	X ²	p	Tür	Sıra ort.	sd	X ²	p
ÖD	1-5	142.43	4	11.44	.02*	Söz	133.18	3	3.83	.28
	6-10	98.14				Say	140.97			
	11-15	155.20				Mes	116.58			
	16-20	141.86				SanSpor	146.24			
	20 üzeri	130.45								
KD	1-5	139.43	4	3.08	.54	Söz	137.04	3	1.11	.77
	6-10	114.23				Say	128.15			
	11-15	141.71				Mes	126.07			
	16-20	127.74				SanSpor	131.68			
	20 üzeri	135.16								

HAD	1-5	118.53	4	7.24	.12	Söz	133.99	3	.15	.98
	6-10	154.85				Say	130.24			
	11-15	117.43				Mes	132.12			
	16-20	122.75				SanSpor	129.92			
	20 üzeri	136.28								
GD	1-5	132.03	4	1.78	.77	Söz	132.90	3	2.02	.56
	6-10	139.77				Say	129.91			
	11-15	119.61				Mes	126.53			
	16-20	127.65				SanSpor	154.29			
	20 üzeri	135.79								
UD	1-5	119.78	4	3.78	.43	Söz	137.53	3	2.34	.50
	6-10	147.85				Say	125.07			
	11-15	116.41				Mes	123.73			
	16-20	130.56				SanSpor	144.16			
	20 üzeri	135.50								
HD	1-5	135.35	4	5.82	.21	Söz	133.20	3	1.30	.72
	6-10	109.67				Say	136.80			
	11-15	148.81				Mes	132.58			
	16-20	122.56				SanSpor	114.21			
	20 üzeri	136.77								

AB: Alt Boyut, ÖD: Öfke Duygusu, KD: Kaygı Duygusu, HAD: Haz Alma Duygusu, GD: Gurur Duygusu, UD: Umut Duygusu, HKD: Hayal Kırıklığı Duygusu, 1-5 yıl, n: 20, 6-10 yıl, n:33, 11-15 yıl, n: 35, 16-20 yıl, n:44, 20 üzeri, n:132, Söz: Sözel Alanlar, n: 134, Say: Sayısal Alanlar, n: 58, Mes: Mesleki Alanlar, n: 53, SanSpor: Sanat ve Spor Alanları, n: 19, *: p< .05

Öğretmenlerin öğretim duygu durumlarının öfke duygusu alt boyutunda mesleki deneyime göre anlamlı farklılık vardır ($X^2_{(2)}=11.44$, $p<.05$). Buna karşın öğretmenlerin öğretim duygu durumlarının kaygı, haz alma, gurur, umut ve hayal kırıklığı duyguları alt boyutlarında mesleki deneyime göre anlamlı farklılık yoktur ($X^2_{(2)}=3.08$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=7.24$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=1.78$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=3.78$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=5.82$, $p>.05$). Öğretmenlerin öğretim duygu durumlarının öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut, hayal kırıklığı duyguları alt boyutlarında alan türüne göre anlamlı farklılık yoktur ($X^2_{(2)}=3.83$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=1.11$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=.15$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=2.02$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=2.34$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=1.30$, $p>.05$).

Tablo 8. Öğretmenlerin Öğretim Duygu Durumları (öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut, hayal kırıklığı) Fakülte Türü ve Eğitim Kademesine Göre Farklılığına İlişkin Kruskal Wallis H-Testi Değerleri

AB	Tür	Fakülte Türü				Eğitim Kademesi				
		Sıra ort.	sd	X ²	p	Kademe	Sıra ort.	sd	X ²	p
ÖD	EF	134.31	2	1.18	.55	İÖ	141.24	2	.65	.72
	FEF	137.90				OO	135.79			
	Diğer	123.94				OÖ	129.98			
KD	EF	128.54	2	2.61	.27	İÖ	138.59	2	.39	.82
	FEF	127.89				OO	128.37			
	Diğer	145.63				OÖ	133.37			
HAD	EF	138.27	2	2.50	.28	İÖ	133.91	2	1.61	.44
	FEF	124.65				OO	141.16			
	Diğer	124.69				OÖ	128.76			
GD	EF	130.57	2	.23	.88	İÖ	104.04	2	4.71	.09
	FEF	135.00				OO	143.01			
	Diğer	135.21				OÖ	132.03			
UD	EF	136.35	2	1.27	.52	İÖ	130.30	2	1.83	.40
	FEF	122.58				OO	142.91			
	Diğer	130.93				OÖ	128.54			
HD	EF	135.20	2	1.96	.37	İÖ	114.59	2	1.47	.47
	FEF	138.81				OO	136.16			
	Diğer	121.08				OÖ	133.41			

AB: Alt Boyut, ÖD: Öfke Duygusu, KD: Kaygı Duygusu, HAD: Haz Alma Duygusu, GD: Gurur Duygusu, UD: Umut Duygusu, HKD: Hayal Kırıklığı Duygusu, EF: Eğitim Fakültesi, n: 152, FEF: Fen-Edebiyat Fakültesi, n:49, Diğer, n: 63, İÖ: İlkokul, n:23, OO: Ortaokul, n:70, OÖ: Ortaöğretim, n:171

Öğretmenlerin özerklik algılarının öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut ve hayal kırıklığı alt boyutlarında fakülte türüne göre anlamlı farklılık yoktur ($X^2_{(2)}=1.18$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=2.61$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=2.50$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=.23$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=1.27$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=1.96$, $p>.05$). Öğretmenlerin özerklik algılarının öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut ve hayal kırıklığı alt boyutlarında eğitim kademesine göre anlamlı farklılık yoktur ($X^2_{(2)}=.65$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=.39$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=1.61$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=4.71$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=1.83$, $p>.05$; $X^2_{(2)}=1.47$, $p>.05$).

Araştırmamanın beşinci araştırma sorusuna yanıt bulabilmek için öğretmenlerin özerklik (Sınıfta Özerklik, Okulda Özerklik, Mesleki Özerklik) ile öğretim duygu

durumları (Öfke, Kaygı, Haz Alma, Gurur, Umut, Hayal Kırıklığı) puanları arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığı incelenmiştir.

Tablo 9. Öğretmenlerin Özerklik Algıları ile Öğretim Duygu Durumları Puanları Arasındaki Spearman Sıra Farkları Korelasyon (r) Değerleri

	SÖ	OÖ	MÖ	Ö	K	HA	G	U	HK
SÖ	1,00								
OÖ	.37**	1,00							
MÖ	.36**	.46**	1,00						
Ö	.14**	-.17**	-.17**	1,00					
K	.25**	-.22**	-.17**	.44**	1,00				
HA	.27**	.24**	.30**	-.38**	-.46**	1,00			
G	.24**	.20**	.25**	-.24**	-.34**	.53**	1,00		
U	.31**	.32**	.28**	-.38**	-.38**	.65**	.56**	1,00	
HK	.26**	-.22**	-.23**	.56**	.42**	-.37**	-.28**	-.40**	1,00

N= 264, ***p*<.01, SÖ: Sınıfta Özerklik, OÖ: Okulda Özerklik, MÖ: Mesleki Özerklik, Ö: Öfke, K: Kaygı, HA: Haz Alma, G: Gurur, U: Umut, HK: Hayal Kırıklığı

Öğretmenlerin özerklik algıları (sınıfta özerklik, okula özerklik, mesleki özerklik) ile öğretim duygu durumları (öfke, kaygı, haz alma, gurur, umut, hayal kırıklığı) değişkenleri arasındaki ilişki incelendiğinde Sınıfta Özerklik ile Öfke Duygusu; Sınıfta Özerklik ile Kaygı Duygusu; Sınıfta Özerklik ile Hayal Kırıklığı Duygusu arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı ilişki vardır ($r = -.14, p < .01$; $r = -.25, p < .01$; $r = -.26, p < .01$). Sınıfta Özerklik ile Haz Alma Duygusu; Sınıfta Özerklik ile Gurur Duygusu; Sınıfta Özerklik ile Umut Duygusu arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki vardır ($r = .27, p < .01$; $r = .24, p < .01$; $r = .31, p < .01$).

Okulda Özerklik ile Öfke Duygusu; Okulda Özerklik ile Kaygı Duygusu; Okulda Özerklik ile Hayal Kırıklığı Duygusu arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı ilişki vardır ($r = -.17, p < .01$; $r = -.22, p < .01$; $r = -.22, p < .01$). Okulda Özerklik ile Haz Alma Duygusu ve Okulda Özerklik ile Gurur Duygusu arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki varken ($r = .24, p < .01$; $r = .20, p < .01$); Okulda

Özerklik ile Umut Duygusu arasında ise orta düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki vardır ($r = .32, p < .01$).

Mesleki Özerklik ile Öfke Duygusu; Mesleki Özerklik ile Kaygı Duygusu; Mesleki Özerklik ile Hayal Kırıklığı Duygusu arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı ilişki vardır ($r = -.17, p < .01$; $r = -.17, p < .01$; $r = -.23, p < .01$). Mesleki Özerklik ile Gurur Duygusu ve Mesleki Özerklik ile Umut Duygusu arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki vardır ($r = .25, p < .01$; $r = .28, p < .01$). Mesleki Özerklik ile Haz Alma Duygusu arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki vardır ($r = .30, p < .01$).

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada, öğretmenlerin özerklik algıları ile öğretim duygu durumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın birinci sorusuna yönelik bulgular, öğretmenlerin sınıf ortamında özerklik algılarının yüksek olduğunu, ancak okulda ve meslekte özerklik algılarının daha düşük düzeylerde olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, öğretmenlerin özerklik algılarının, eğitim geçmişleri, kurumsal destek ve kültürel faktörlerden etkilenebildiği (Lei & Xu, 2022), okul ve mesleki bağlamda özerklik konusunda zorluklar yaşayabildikleri (Torres & Weiner, 2018) ve çalıştıkları ortamın özellikleri (Wermke vd., 2018) ile takdir edilme ve mesleki gelişim fırsatları (Verhees vd., 2021) gibi etkenlerin özerklik algılarını şekillendirebildiğini gösteren diğer çalışmalarla da tutarlıdır. Dolayısıyla bu araştırma sonuçlarından hareketle öğretmenlerin özerklik algısının geliştirilmesi ve desteklenmesi için hem bireysel hem de kurumsal düzeyde kapsamlı bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği söylenebilir.

Araştırmanın ikinci sorusuna yönelik bulgular, öğretmenlerin özerklik algılarının cinsiyet, eğitim durumu, mesleki deneyim ve alan türü gibi faktörlerle önemli bir farklılık göstermediğini, ancak eğitim kademesine göre farklılıklar olduğunu

göstermiştir. Benzer şekilde, Lee & Yin (2010) eğitim kademesinin özerklik algısı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğine işaret etmektedir. Öte yandan, Paradis vd. (2019) belirttiği gibi öğretmenlerin özerklik algısının iş doyumu, bağlılık ve verimlilik gibi çeşitli sonuçlar üzerinde olumlu etkileri de bulunmaktadır. Bu sonuçlar, çalışılan eğitim kademesi dışında öğretmenlerin özerklik algılarının genel olarak demografik özelliklerden bağımsız olduğu göstermektedir.

Araştırmanın üçüncü sorusuna yönelik bulgular, öğretmenlerin öğretim sürecinde haz alma gibi pozitif duyguları daha sık yaşadıklarını, kaygı duygusunu ise daha az hissettiklerini göstermiştir. Bu sonuçlar, öğretmenlerin genel olarak olumsuz duygulardan ötesinde olumlu duyguları daha fazla algıladıklarını gösteren araştırma sonucuyla da (Hagenauer vd., 2015) uyumludur. Öte yandan öğretmenlerin duygu durumları zaman içinde değişkenlik gösterebilmekte ve kariyer evrelerine, özgüvenlerine ve belirli dönemlere göre farklılaşabilmektedir (Chen vd., 2020). Söz konusu araştırmalar ışığında, Shanmuga (2013) tarafından da belirtildiği üzere, öğretmenlerin duygularını anlamalarının ve yönetmelerinin sınıf içi performansları açısından önemli olduğu söylenebilir.

Araştırmanın dördüncü sorusuna yönelik bulgular, öğretmenlerin duygusal durumlarının, cinsiyet ve mesleki deneyim gibi demografik özelliklerden bağımsız olduğunu, ancak eğitim düzeyi ve mesleki deneyimin bazı duygular üzerinde etkili olabileceğini ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, Lee ve Yin'in (2010) çalışmasıyla paralellik göstermektedir. Araştırmacılar, öğretmenlerin duygularının ve mesleki kimliklerinin karmaşık bir ilişki içinde olduğunu, Anttila vd. (2016) ise, öğretmenlerin geçirdikleri geniş çaplı duygusal yaşantıların çeşitliliğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla, öğretmenlerin karmaşık ve çeşitli duygularının doğasını anlamanın, öğretmen desteği ve mesleki gelişimi artırmak açısından değerli içgörüler sağladığı söylenebilir.

Araştırmanın beşinci sorusuna yönelik bulgular, öğretmenlerin özerklik algıları ile öğretim duygu durumları arasındaki ilişkiyi incelerken, sınıf içi, okul düzeyi ve mesleki özerkliğin, öğretmenlerin duygusal durumları üzerinde önemli etkileri olduğunu vurgulamıştır. Özellikle, sınıf içi özerkliğin öfke, kaygı ve hayal kırıklığı gibi olumsuz duygularla anlamlı negatif ilişkiler; haz alma, gurur ve umut gibi olumlu duygularla anlamlı pozitif ilişkiler sergilediğini göstermiştir. Bu bulgular, özerklik algısının öğretmenlerin öğretim duygu durumlarını anlamlı şekilde etkileyebileceğini ve bu etkinin, öğretmenlerin buldukları bağlama göre değişebileceğini vurgulamıştır. Araştırmanın bulguları, Parr ve diğerleri (2021) tarafından vurgulanan, özerklik destekli öğretimin özellikle olumlu duygular aracılığıyla içsel tatmin ve motivasyonu artırabileceği sonucuyla da uyumludur. Aynı zamanda bu bulgular, yüksek özerklik algısının olumlu duyguları güçlendirdiğini doğrulayan diğer araştırma sonucuyla da (Özdemir vd., 2023) paralellik göstermiştir. Dolayısıyla alanyazındaki bu araştırma sonuçları, özerklik algısının öğretmenlerin öğretim duygu durumları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceğini güçlü bir şekilde desteklemiştir.

Araştırma, özerklik ve öğretim duygu durumu arasındaki etkileşimi inceleyerek eğitim alanına önemli bulgular sunmuştur. Ulaşılan sonuçlar, birçok çalışmayla (Schweder & Raufelder, 2022; Yurtseven & Hoşgörür, 2021) uyumlu olarak, özerkliğin en güçlü şekilde sınıf düzeyinde algılandığını ve okul düzeyinde en az hissedildiğini göstermiştir. Bu durum, öğretmenlere öğretim ortamlarında daha fazla kontrol ve kişisel serbestlik sunulduğunu düşündürmüştür. Ayrıca, Parr ve diğerleri (2021) tarafından yapılan çalışma, özerkliği destekleyen öğretimin, özellikle keyif alma gibi pozitif duygular aracılığıyla içsel tatmin ve motivasyonu artırabileceğini vurgulamıştır. Alanyazındaki sonuçlara dayanarak beklenildiği üzere, araştırma bulguları yüksek özerklik algısının pozitif duyguları güçlendirdiğini (Özdemir vd., 2023) doğrulamıştır. Ancak, bulgular aynı zamanda özerkliğin olumsuz duyguları azaltma ve bu duygularla başa çıkmayı destekleme

konusunda beklenmedik bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Özellikle, öğretmenlik mesleğinin stresli doğasına rağmen, araştırmada kaygı gibi olumsuz duyguların düşük puan alması, özerkliğin önemli bir hafifletici faktör (Doyle vd., 2024) olarak işlev görebileceğine işaret etmiştir. Diğer bir ifadeyle bu bulgu, özerkliğin sadece olumlu duyguları güçlendirmekle kalmadığını, aynı zamanda olumsuz duygular üzerinde de koruyucu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir göstermektedir. Öte yandan, duyguları kontrol etme yöntemleri ve kurum içindeki güven (Narayanan vd., 2023) gibi değişkenlerin özerkliğin olumsuz duygular üzerindeki etkisini açıklayabilecek etkenler olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın sonuçları, öğretmen özerkliğinin önemini ve bu özerkliğin genişletilmesinin öğretim duygu durumu üzerindeki potansiyel faydalarını vurgulayarak alanyazına önemli katkılar sunmuştur. Öğretmen özerkliğini artırmanın, sadece onların öğretim duygu durumlarını değil, aynı zamanda iş tatminlerini, motivasyonlarını ve sınıf yönetimi etkinliklerini de iyileştirebilecek stratejik bir yol olduğunu (Oriol-Granado vd., 2017) desteklemiştir. Bu çalışma aynı zamanda, öğretmen özerkliğini destekleyen politikaların önemini ve bu politikaların eğitim kurumlarının ana hedefleri arasında yer alması gerektiğini vurgulamıştır. Öte yandan çalışma, öğretmenlerin öğretim duygu durumlarını şekillendirmede özerkliğin kritik rolünü belirlemiş, öğretmenlerin öğretim duygu durumlarını iyileştirmenin bir yolu olarak eğitim ortamlarında özerkliği desteklemenin önemini ortaya koymuştur. Bulgular sadece öğretmen özerkliği ve duyguları hakkında kuramsal anlayışa katkı sağlamakla kalmayarak, aynı zamanda özerkliğin öğretmenlerin etkililiği ve memnuniyetini artırmada önemli bir araç olduğunun altını çizmiştir.

Alanyazına önemli katkılar sağlasa da araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle (i) araştırmada kullanılan ilişkisel tarama modeli,

özerklik algıları ile öğretim duygu durumları arasındaki ilişkiyi belirleyebilse de sebep-sonuç ilişkisini açıklamada yeterli olmamaktadır. Dolayısıyla özerkliğin doğrudan öğretim duygu durumuna etkisini daha iyi belirlemek için, sonraki araştırmaların duygu düzenleme stratejileri ya da kurumsal yapıların etkisi gibi değişkenleri de kapsayacak şekilde deneysel araştırmaların yürütülmesi önerilmektedir. Öte yandan (ii) ileriki araştırmalar bu ilişkileri zaman içinde derinlemesine inceleyerek ve çalışmanın kültürel ve bağlamsal çerçevesini genişleterek sonuçların daha genellenebilir olmasını sağlayabilir.

Araştırma, çeşitli alanlardaki özerkliğin (sınıf, okul ve mesleki) öğretmenlerin öğretim duygu durumlarıyla ilişkisini incelemeyi amaçlamıştır. Bulgular, sınıf düzeyinde özerklik algısının okul düzeyine kıyasla daha yüksek olduğunu, olumlu duygular arasında en yaygın duygunun keyif, olumsuz duygular arasında en az hissedilen duygunun ise kaygı olduğunu göstermiştir. En önemlisi, öğretmenlerin özerklik algıları ile öğretim duygu durumları arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır; bu da daha yüksek algılanan özerkliğin daha fazla olumlu ve daha az olumsuz duyguyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Sonuçlar, duygularla özerklik arasında dinamik bir etkileşim olduğunu ve öğretmenliğin çok yönlü doğasına işaret eden bir meslek olduğunu vurgulamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarların bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamışlardır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma, XXXX Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler, Bilimsel Araştırma Etik Kurulundan alınan 11.11.2021 tarihli ve 12/11/2021-E.107805 sayılı izinle yürütülmüştür.

Yapay Zekâ Araçlarının Kullanımına İlişkin Bilgilendirme:

Bu araştırmanın hazırlanmasında, dil ve okunabilirliği geliştirmek için yapay zekâ araçları dikkatli bir şekilde kullanılmıştır. Yazarlar, özellikle “Abstract” ve “Extended abstract” bölümlerinde “ChatGPT-4” ve “DeepL” yapay zekâ araçlarını metin çevirisi ve metin düzenlemesi için kullanmışlardır. Bu yapay zekâ araçlarını kullandıktan sonra, yazarlar içeriği dikkatle gözden geçirmiş ve düzeltmişlerdir. Yazarlar yayın içeriğinden tam olarak sorumlu olduklarını belirtmektedirler.

KAYNAKÇA

- Anttila, H., Pyhältö, K., Soini, T., & Pietarinen, J. (2016). How does it feel to become a teacher? emotions in teacher education. *Social Psychology of Education, 19*(3), 451-473. <https://doi.org/10.1007/s11218-016-9335-0>
- Argon, T. (2015). Öğretmenlerin sahip oldukları duygu durumlarının okul yöneticilerinin dikkate alıp almamalarına ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15*(1), 377-404. <http://dx.doi:10.17240/aibuefd.2015.15.1-5000128614>
- Ashraf, M. (2020). How do you change the world? The role of working condition in quest for excellence in quality education: evidence from bangladesh. *Measuring Business Excellence, 25*(1), 78-105. <https://doi.org/10.1108/mbe-01-2020-0015>
- Belmonte, C., Estrella, J., & Eutsay, S. (2022). Social and emotional wellbeing of teachers and its impact on the teaching practice. *Journal of Education and Culture Studies, 6*(1), 1. <https://doi.org/10.22158/jecs.v6n1p1>

- Benlahcene, A., Awang-Hashim, R., & Kaur, A. (2020). Personal best goals: Do they mediate the relationship between teacher autonomy support and student engagement? *Malaysian Journal of Learning and Instruction*, 17(1), 25-49. <https://doi.org/10.32890/mjli2020.17.1.2>
- Bustingorry, S. O. (2008). Towards teachers' professional autonomy through action research. *Educational Action Research*, 16(3), 407-420. <https://doi.org/10.1080/09650790802260398>
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Chen, J., Lee, J., & Dong, J. (2020). Emotional trajectory at different career stages: two excellent teachers' stories. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01034>
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Psychology Press.
- Demirkasımoğlu, N. (2010). Defining "teacher professionalism" from different perspectives. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9, 2047-2051. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.12.444>
- Dilekçi, Ü. & Sezgin-Nartgün, Ş. (2019). Adaptation of Teachers' Instructional Emotions Scale to Turkish culture and revision and descriptive analysis of the scale. *Educational Administration Theory and Practice*, 25(1), 51-118. <http://dx.doi.org/10.14527/kuey.2019.002>
- Doyle, N. B., Downer, J. T., & Rimm-Kaufman, S. E. (2024). Understanding teachers' emotion regulation strategies and related teacher and classroom factors. *School Mental Health*, 1-14. <https://doi.org/10.1007/s12310-023-09624-8>
- Fraenkel, J., Wallen, N. & Hyun, H. H., (2023). *How to design and evaluate research in education*. McGraw Hill Companies.

- Frenzel, A. C., Goetz, T., Lüdtke, O., Pekrun, R. & Sutton, R. E. (2009). Emotional transmission in the classroom: Exploring the relationship between teacher and student enjoyment. *Journal of Educational Psychology*, 101(3), 705-716. <https://doi.org/10.1037/a0014695>
- Fu, W., Wang, C., Tang, W., Sha, L., & Wu, Y. (2021). Emotional intelligence and well-being of special education teachers in China: the mediating role of work-engagement. *Frontiers in Psychology*, 12, 1-8 <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.696561>
- Hagenauer, G., Hascher, T., & Volet, S. (2015). Teacher emotions in the classroom: associations with students' engagement, classroom discipline and the interpersonal teacher-student relationship. *European Journal of Psychology of Education*, 30(4), 385-403. <https://doi.org/10.1007/s10212-015-0250-0>
- Hargreaves, A. (1998). The emotional practice of teaching. *Teaching and Teacher Education*, 14(8), 835-854. [http://doi.org/10.1016/S0742-051X\(98\)00025-0](http://doi.org/10.1016/S0742-051X(98)00025-0)
- Hong, J., Nie, Y., Heddy, B., Monobe, G., Ruan, J., You, S. & Kambara, H. (2016). Revising and validating Achievement Emotions Questionnaire – Teachers (AEQ-T). *IJEP – International Journal of Educational Psychology*, 5(1), 80-107. <http://dx.doi.org/10.17583/ijep.2016.1395>
- Jennings, P. A., & Greenberg, M. T. (2009). The prosocial classroom: Teacher social and emotional competence in relation to student and classroom outcomes. *Review of Educational Research*, 79(1), 491–525. <http://dx.doi.org/10.3102/0034654308325693>
- Jiang, J., Benita, M., Steffgen, S. T., Haerens, L., & Lai, K. W. K. (2023). Associations between need-supportive teaching and student and teacher emotions: A mixed-methods investigation. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 1-16. <https://doi.org/10.1080/00313831.2023.2262487>

- Karadeniz, D. & Fer, S. (2023). Öğretmen Özerkliği Algı Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International EDUCongress*, 20-23 Eylül, Ankara, Türkiye.
- Karadeniz, D., & Fer, S. (2023). Predictive power of teachers' perceptions of autonomy on high school students' term grade. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, 52(1), 126-159. <https://doi.org/10.14812/cuefd.1143008>
- Keller, M. M., & Becker, E. S. (2021). Teachers' emotions and emotional authenticity: Do they matter to students' emotional responses in the classroom? *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 27(5), 404-422. <https://doi.org/10.1080/13540602.2020.1834380>
- Kim, L. E., Jörg, V., & Klassen, R. M. (2019). A meta-analysis of the effects of teacher personality on teacher effectiveness and burnout. *Educational Psychology Review*, 31(1), 163–195. <https://doi.org/10.1007/s10648-018-9458-2>
- Kleinkorres, R., Stang-Rabrig, J., & McElvany, N. (2023). The longitudinal development of students' well-being in adolescence: The role of perceived teacher autonomy support. *Journal of Research on Adolescence*, 33(2), 496-513. <https://doi.org/10.1111/jora.12821>
- Koç, G. (2006). Yapılandırmacı sınıflarda öğretmen-öğrenen rolleri ve etkileşim sistemi. *Eğitim ve Bilim*, 31(142), 56-64.
- Lan, X. and Zhang, L. (2019). Shields for emotional well-being in chinese adolescents who switch schools: the role of teacher autonomy support and grit. *Frontiers in Psychology*, 10, 1-11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02384>
- Lee, J. and Yin, H. (2010). Teachers' emotions and professional identity in curriculum reform: a chinese perspective. *Journal of Educational Change*, 12(1), 25-46. <https://doi.org/10.1007/s10833-010-9149-3>

- Lei, P. & Xu, J. (2022). Development of chinese college english teachers' psychological empowerment scale: A validation study. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.846081>
- Muhammad, A., Khan, S., & Khan, W. (2020). Effect of professional determinants upon job performance of lecturers in health and physical education at college level. *Sir Syed Journal of Education & Social Research (Sjesr)*, 3(4), 342-350. [https://doi.org/10.36902/sjesr-vol3-iss4-2020\(342-350\)](https://doi.org/10.36902/sjesr-vol3-iss4-2020(342-350))
- Narayanan, M., Shields, A. L., & Delhagen, T. J. (2023). Autonomy in the spaces: Teacher autonomy, scripted lessons, and the changing role of teachers. *Journal of Curriculum Studies*, 1-18. <https://doi.org/10.1080/00220272.2023.2297229>
- Nguyen, D., Pietsch, M., & Gümüş, S. (2021). Collective teacher innovativeness in 48 countries: effects of teacher autonomy, collaborative culture, and professional learning. *Teaching and Teacher Education*, 106, 103463. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2021.103463>
- Oriol-Granado, X., Mendoza-Lira, M., Covarrubias-Apablaza, C. G., & Molina-López, V. M. (2017). Positive emotions, autonomy support and academic performance of university students: The mediating role of academic engagement and self-efficacy. *Revista de Psicodidactica*, 22(1), 45-53. [https://doi.org/10.1016/S1136-1034\(17\)30043-6](https://doi.org/10.1016/S1136-1034(17)30043-6)
- Özdemir, M., Büyükgöze, H., Akman, Y., Topaloğlu, H., & Çiftçi, K. (2023). Distributed leadership and teachers' emotional labour: The mediating role of teacher autonomy. *Journal of Educational Administration*, 61(4), 405-422. <https://doi.org/10.1108/JEA-06-2022-0092>
- Paradis, A., Lutovac, S., Jokikokko, K., & Kaasila, R. (2019). Towards a relational understanding of teacher autonomy: the role of trust for canadian and finnish teachers. *Research in Comparative and International Education*, 14(3), 394-411. <https://doi.org/10.1177/1745499919864252>

- Parr, A., Gladstone, J., Rosenzweig, E., & Wang, M. T. (2021). Why do I teach? A mixed-methods study of in-service teachers' motivations, autonomy-supportive instruction and emotions. *Teaching and Teacher Education*, 98, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2020.103228>
- Pekrun, R. (2006). The control-value theory of achievement emotions: Assumptions, corollaries, and implications for educational research and practice. *Educational Psychology Review*, 18, 315–341. <https://doi.org/10.1007/s10648-006-9029-9>
- Ramos, R. C. (2006). Considerations on the role of teacher autonomy. *Colombian Applied Linguistics Journal*, 8, 183-202.
- Schweder, S. and Raufelder, D. (2021). Examining positive emotions, autonomy support and learning strategies: Self-directed versus teacher-directed learning environments. *Learning Environments Research*, 25(2), 507-522. <https://doi.org/10.1007/s10984-021-09378-7>
- Shanmuga, K. (2013). Cognitive emotion regulation of teachers in relation to their gender and experience. *Journal of Research & Method in Education*, 1(2), 5-8. <https://doi.org/10.9790/7388-0120508>
- Stark, K., Daulat, N., & King, S. (2022). A vision for teachers' emotional well-being. *Phi Delta Kappan*, 103(5), 24-30. <https://doi.org/10.1177/00317217221079975>
- Torres, A. & Weiner, J. (2018). The new professionalism? charter teachers' experiences and qualities of the teaching profession. *Education Policy Analysis Archives*, 26(19), 1-33. <https://doi.org/10.14507/epaa.26.3049>
- Verhees, M., Engbers, R., Landstra, A., Bouwmans, G., Koksma, J., & Laan, R. (2021). Optimizing teacher basic need satisfaction in distributed healthcare contexts. *Advances in Health Sciences Education*, 26(5), 1581-1595. <https://doi.org/10.1007/s10459-021-10061-y>

- Wegge, J., Goerdeler, K., & Dörfel, D. (2021). 'Dead bodies as a daily business' – affective work events, emotions and emotion regulation in the work of undertakers. *Work*, 73(2), 651-665. <https://doi.org/10.31234/osf.io/qx32p>
- Wermke, W., Rick, S., & Salokangas, M. (2018). Decision-making and control: perceived autonomy of teachers in Germany and Sweden. *Journal of Curriculum Studies*, 51(3), 306-325. <https://doi.org/10.1080/00220272.2018.1482960>
- Yurtseven, C. & Hoşgörür, T. (2021). Öğretmenlerin özerklik davranışları ile duygusal emekleri arasındaki ilişki. *E-International Journal of Educational Research*. 12(5), 89-117. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.897847>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Teachers' autonomy perception and their instructional emotions are critical elements that shape classroom dynamics. Teachers' autonomy over decision-making, access to professional development opportunities and institutional support can positively affect their instructional emotions and improve the quality of the teaching and learning process. The literature reveals that teachers' instructional emotional states significantly influence their pedagogical knowledge and skills, as well as their ability to organize the learning environment. In this context, increasing teachers' autonomy has the potential to reduce negative emotional states like stress and disappointment, and thereby improve the quality of educational environments. The literature suggests a complex relationship between teachers' perceptions of autonomy and their instructional emotions, where higher autonomy is associated with more positive emotional states. However, studies examining the relationship between the specific dimensions of teachers' autonomy (in the classroom, school, and professional) and their

multifaceted instructional emotion states (anger, anxiety, enjoyment, pride, hope, and hopelessness) are limited. This study aimed to examine teachers' perceptions of autonomy in classroom, school and professional contexts and their positive (joy, pride, hope) and negative (anger, anxiety, disappointment) instructional emotions and to determine the relationship between them, addressing this gap in the literature.

Method

A correlational research design was employed to examine the relationship between teachers' perceptions of autonomy and their instructional emotions. The participants of the study consisted of 264 teachers working in primary, secondary, and high schools under the Ministry of National Education (MEB) in the central districts of Konya. Three data collection instruments were used in the research: (i) a Personal Information Form, (ii) Teacher Autonomy Perception Scale and (iii) the "Achievement Emotions Questionnaire – Teachers (AEQ-T)". In this study, CFA and reliability analyses were also performed with the data of 264 teachers to provide evidence of the validity and reliability of the scales. The model fit indices for both scales indicated acceptable to good model fit. The Cronbach's Alpha internal consistency coefficients for the entire scales and their sub-dimensions ranged from .63 to .87.

Findings (Results)

The research findings showed that teachers had the highest perception of autonomy at the classroom level and the lowest perception at the school level. This suggests that teachers can make more independent decisions in the classroom environment, but their participation in school-wide decisions is limited. When analyzed in terms of instructional emotions, it was observed that the highest score among positive emotions was for the feeling of enjoyment, and the lowest score was for the feeling of pride. For negative emotions, it was found that the highest score was for the feeling of disappointment, and the lowest score was for the feeling of anxiety. These findings revealed that teachers generally experienced positive emotions, but negative emotions such as disappointment could not be ignored.

As an important finding, it was determined that teachers with a higher perception of autonomy experienced more positive emotions (enjoyment, pride, hope) and

fewer negative emotions (anger, anxiety, disappointment). This result suggests that increasing teachers' autonomy perception could positively affect their instructional emotional states. The high perception of autonomy at the classroom level may enable teachers to make more independent and free decisions in their own classrooms, strengthening positive emotions such as enjoyment, pride, and hope; on the other hand, it may protect them from negative emotions like anger, anxiety, and disappointment. This situation can be associated with teachers being able to take more initiative in classroom practices and personalize their teaching methods.

However, perception of low autonomy at the school level may indicate that institutional structures and educational policies could be limiting teacher autonomy. Teachers' limited participation in school-wide decisions may negatively impact their self-confidence and job satisfaction. This can lead to experiencing negative emotions and a weakening of positive emotions. Therefore, it can be said that it is critical for school administrations and educational policies to support teachers' autonomy by giving them more responsibility and decision-making freedom to create a healthy educational environment. Furthermore, the research explored whether the perception of autonomy among teachers varies according to gender, educational attainment, professional experience, field type, faculty type, and educational level. It was found that teachers' perceptions of professional autonomy are generally not influenced by gender, educational attainment, professional experience, or field type, but do significantly vary by educational level. Additionally, the study examined the emotional states of teachers to determine if they varied according to the same demographic and professional variables. The findings suggest that while teachers' emotional states are largely unaffected by gender, type of faculty, field type, or educational level, significant differences in feelings of anger and pride are observed based on educational attainment and professional experience. In this context, the research findings show that granting teachers more autonomy will strengthen positive instructional emotions and reduce negative emotions. Autonomy providing teachers with the opportunity to make their own decisions and shape their professional development can allow them to be in a healthier position both emotionally and professionally. Thus, developing structures that support teacher autonomy in educational policies and practices can play a key role in improving the quality of education by enhancing teachers' emotional states.

Conclusion and Discussion

While the research highlights the positive impact of teacher autonomy on instructional emotions, it also notes limitations. Future research should employ experimental methods and examine a broader cultural context, including variables like emotion regulation strategies, institutional trust, and support mechanisms, to achieve more comprehensive and generalizable results. Nevertheless, this study highlights the potential positive impact of teacher autonomy on instructional emotions, offering an important perspective for further research and policy-making to support autonomy in this field.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı: 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 26.04.2023 Yayına Kabul Tarihi: 15.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1287923>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Akbaş, E. ve Tümkaya, S. (2024). İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Öz Yeterlik İnançları İle Yaratıcılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 65-99.

İLKOKUL 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ YETERLİK İNANÇLARI İLE YARATICILIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

Emine AKBAŞ**

Songül TÜMKAYA***

Öz

Bu araştırma; ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin öz yeterlik inançları ile yaratıcılık düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi ve öğrencilerin öz yeterlik inançlarının ve yaratıcılık düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın örneklemi 2020-2021 eğitim öğretim yılında Adana ili merkez ilçelerdeki ilkokullarda öğrenim gören 4.sınıf öğrencilerinden tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Araştırma verileri “Çocuklar İçin Öz Yeterlik Ölçeği”, “Ne Kadar Yaratıcısınız?” ölçekleri ve kişisel bilgi formları ile toplanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; öğrencilerin öz yeterlik inançlarının cinsiyet, anne – baba eğitim düzeyi, anne-baba mesleğine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin toplam yaratıcılık düzeylerinin ortalamasının altında olduğu ve sadece anne mesleği değişkenine göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin toplam öz yeterlik puanları ile toplam yaratıcılık

*Bu çalışma için Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 15.10.2020 tarih ve 95704281-604.02.02 karar sayısı ile etik kurul izni alınmıştır. Çalışma ikinci yazarın danışmanlığında yürütülen birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Öğretmen, MEB, emos90_kahraman@hotmail.com, Adana/Türkiye

*** Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı, stumkaya@cu.edu.tr, Adana /Türkiye

puanları arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öz yeterlik, yaratıcılık, ilkokul.

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SELF-EFFICACY BELIEFS AND CREATIVITY LEVELS OF PRIMARY SCHOOL 4TH GRADE STUDENTS

Abstract

This research was conducted to determine the relationship between primary school 4th grade students' self-efficacy beliefs and creativity levels and to determine whether students' self-efficacy beliefs and creativity levels differ according to demographic variables. The research is a descriptive study in relational screening model. The sample of the study was selected by stratified sampling method from the 4th grade students studying in primary schools in the central districts of Adana in the 2020-2021 academic year. Research data "Self-Efficacy Scale for Children", "How Creative Are You?" scales and personal information forms were collected. According to the findings obtained in the research; It has been determined that students' self-efficacy beliefs differ significantly according to gender, parental education level, parental profession, number of siblings, socio-economic level of the family. It was concluded that the total creativity levels of the students were below the average and the creativity levels of the students differed only according to the mother profession variable. In addition, it was determined that there was a low, positive and significant relationship between the students' total self-efficacy scores and their total creativity scores.

Keywords: Self-efficacy, creativity, primary school.

1. GİRİŞ

1.1. Yaratıcılık

Bilginin sürekli olarak geliştiği ve değiştiği bilgi çağında bireylerin sahip olması gereken beceri ve yeterlilikler 21. yüzyıl becerileri olarak nitelendirilmektedir. Alan yazında bu becerilerin farklı sınıflandırılmaları yapılmakla birlikte yaratıcılık

ve problem çözme becerilerine vurgu yapılmaktadır (Anagün, Atalay, Kılıç ve Yaşar, 2016). Yaratıcılık; bireyin değişen ve gelişen dünyaya ayak uydurabilmesinde, problemlere çözümler üretebilmesinde ve yeni ürünler orta koyabilmesinde önemli bir beceridir. İçinde bulunduğumuz çağda toplumların değişime ayak uydurması ve değişimi yakalaması için yaratıcı bireylere ihtiyacı vardır. Ülkemizin teknoloji, bilim vb. birçok alanda söz sahibi olup, önemli bir yer edinebilmesi için bireylerin yaratıcılıklarının ortaya çıkarılıp geliştirilmesi yönünde eğitim öğretim ortamlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Araştırmacılar tarafından her bireyin az ya da çok yaratıcılık yeteneğine sahip olduğu belirtilmektedir (Kırıçoğlu,2002). Ülkemizde 2005-2006 eğitim öğretimden yılından itibaren uygulanan eğitim programında bilişsel ve yapılandırmacı yaklaşıma göre düzenlenmeler yapılmıştır (Karip, 2005). Eğitim programının bilişsel ve yapılandırmacı yaklaşıma göre yeniden düzenlenmesine rağmen eğitim öğretim ortamları öğrencilerin yaratıcılıklarını ortaya çıkarıp, sahip oldukları yaratıcılıkları destekleyecek nitelikte değildir. Yaratıcılık her bireyde farklı seviyede ve farklı alanlarda ortaya çıkmakta ve öğrencilere uygun şartlar ve imkânlar sağlanmadığında körelebilen bir beceridir. Öğrencilerin yaratıcılık düzeylerinin tespit edilmesi, yaratıcılığın okullardaki durumunun belirlenmesi yönünden çok önemlidir.

Bireyin doğuştan sahip olduğu yaratıcılığı; kalıtım, çevre, zekâ, yaş, cinsiyet, aile ve eğitim gibi faktörler etkilemektedir. Öğrencilerin yaratıcılığını etkileyen etmenlerin yanı sıra yaratıcılığı engelleyen faktörler de bulunmaktadır. Bu faktörlerin bilinmesi öğrencinin yaratıcılığını keşfedip geliştirmede önemli katkılar sağlayacaktır. Yaratıcılığı engelleyen faktörler; duygusal, algısal, kültürel ve öğrenilmiş engeller olmak üzere dört başlık altında sıralanabilir (Sungur, 1997). Hata yapmaktan korkmak, kendine güvensizlik, başaramama korkusu ve motivasyonun düşük olması yaratıcılığı engelleyen duygusal faktörlerdir. Problemi tanımlamada güçlük, gözlem yapmada yetersizlik, sebep sonuç

ilişisini görememe vb. öğeler yaratıcılığı engelleyen algısal engellerdir. Kültürel engeller ise; bireyin içinde yaşadığı toplumdan öğrendiği toplumsal alışkanlıklar, töreleridir. Bireyin olaylara hep aynı açıdan bakması, olasılıkları göz ardı ederek hep aynı şekilde düşünmesi, tabu ve fobileri yaratıcılığı engelleyen öğrenilmiş engellerdir (Yeşilyurt, 2020).

Yaratıcılık, genellikle çaba ve zaman alan zorlu bir faaliyet olduğundan engeller karşısında sabırlı olmak gerekir. Yaratıcılığı keşfedip geliştirebilmek için bireylerin öz yeterlik inançları da önemli bir etkidir; çünkü sabır ve ısrar edebilme gücü yaratıcılığın ortaya çıkmasında ve geliştirilmesinde önemli faktörlerdir (Aydın Güç ve Keskin, 2021). Öğrenci ne kadar yaratıcı olursa olsun problem karşısında sabırlı olmalı ve yeterliklerine inanmalıdır.

1.2. Öz Yeterlik

Bireyin problem karşısında başarılı olabilme inancı öz yeterlik kavramı ile açıklanmaktadır. Bandura (1977), öz yeterliği “bireyin bir işi yapabilmesinde kendisinin ne kadar yeterli olduğuna olan inancı” olarak tanımlamıştır. Öz yeterlik algısı, insanların düşünce şekillerini ve duygusal tepkilerini etkilemektedir. Öğrencilerin yaratıcılıklarını kullanarak ürünler ortaya koyabilmelerini sahip oldukları öz yeterlik inançları olumlu veya olumsuz olarak etkilemektedir. Bandura’ya (1997) göre başarılı olmak sadece bir iş için gerekli olan becerilere sahip olmayla ilgili değildir. Bunun yanı sıra sahip olunan becerilerin aktif bir şekilde ve güvenle kullanılması gerekmektedir (Akt. Berkant ve Ekici, 2007). Bu nedenle öz yeterlik inancı, bireylerin başarılarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu durumda öğrencilerin düşük öz yeterlik algılarının onların yaratıcılığını da etkileyecek olması kaçınılmazdır. Öz yeterlik, bireyin sahip olduğu becerilerini göstermesinde ve motivasyonlarını yüksek tutmasında önemli bir role sahiptir. Ayrıca öz yeterlik, bireyin seçimlerini, çabasını, sabrını, düşüncelerini, duygusal tepkilerini ve başarısını etkiler. Bundan

dolayı öğrencilerin sahip oldukları öz yeterlikleri onların yaratıcılıklarını etkileyeceği gibi aynı zamanda derslerindeki başarılarını da olumlu veya olumsuz yönde etkileyecektir. Öğrenciler yetenekli olduğunu düşündüğü görevlerle meşgul olmayı isterler, yetenekli olmadıklarını düşündükleri görevlerden kaçınırlar. Öğrencinin zorlu bir görev karşısında ne kadar çaba sarf edip, sabır göstereceklerini öz yeterlik inançları belirler. Düşük öz yeterliğe sahip bireyler, karşılaştıkları problemin olduğundan daha zor olduğuna inanabilir, bundan dolayı stres yaşayabilir ve soruna çözüm bulabilmek için soruna daha dar bir bakış açısından yaklaşabilirler (Telef ve Karaca, 2011). Öğrencinin davranışlarında, seçimlerinde bu kadar önemli bir etkiye sahip olan öz yeterlik inançlarının belirlenmesi ve öğrencilerin öz yeterliğin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması öğrencinin hayattaki başarısını, motivasyonunu, sahip olduğu yetenekleri sergileyebilmesi açısından son derece önemlidir.

Öğrencilerin öz yeterliği onların yaratıcılığının ortaya çıkarmasında önemli bir yere sahiptir (Bakaç, 2015). Bundan dolayı öğrencilerin öz yeterlik algılarını ve yaratıcılıklarını incelemek eğitimcilerin ve araştırmacıların öz yeterlik ve yaratıcılığı geliştirmek için yapacakları çalışmaları destekleyecektir. Bu bağlamda yapılan çalışmada ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin öz yeterlik inancı ve yaratıcılıklarının belirlenmesinin eğitimciler ve diğer araştırmacılara katkı sağlaması beklenmektedir. Aynı zamanda çalışma, sosyo-demografik özelliklerin çocukların öz yeterlik inancına ve yaratıcılıklarına ne kadar etki ettiğini ortaya koymasından da önem taşımaktadır. Yaratıcı birey ve öz yeterliği yüksek bireylerin ortak özelliklere sahip olması nedeniyle yaratıcılığın ve öz yeterliğin birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde olduğu önem kazanmıştır. Literatürde yaratıcılığın ve öz yeterliğin farklı değişkenlerle olan ilişkisini ve sadece belirli bir alana yönelik öz yeterlik inancını tespit etmek amacıyla birçok araştırma yapılmıştır. Ancak bugüne kadar genel öz yeterlik inancı ve yaratıcılık arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buradan yola çıkarak yapılan bu

araştırmanın genel amacı ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin öz yeterlik inançları ile yaratıcılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1.İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin öz yeterlik inançları nasıldır?
- 2.İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin öz yeterlik inançları sosyo-demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, anne-baba eğitim durumu, anne-baba mesleği) göre değişmekte midir?
- 3.İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin yaratıcılık düzeyleri nasıldır?
- 4.İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin yaratıcılık düzeyleri sosyo-demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, anne-baba eğitim durumu, anne-baba mesleği) göre değişmekte midir?
- 5.İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin öz yeterlik inançları ile yaratıcılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma ilkokul 4.sınıf öğrencilerinin algıladıkları öz yeterlik ve yaratıcılık düzeylerinin sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisinin belirlenmesini amaçlayan ilişkiyel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Tarama modeli, geçmişte veya halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlar. İlişkiyel tarama modeli ise iki ya da daha çok değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirleme amacı taşıyan araştırma modelleridir (Karasar, 2017: 77-81).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim öğretim yılı içerisinde Adana ili merkez ilçelerdeki ilkokullarda öğrenime devam eden ve gönüllü olan 149' u kız, 140'ı erkek öğrenci olmak üzere toplam 289 ilkokul dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmada yer alan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Kategoriler	n	%
Cinsiyet	Kız	149	51.56
	Erkek	140	48.44
Anne Eğitim Durumu	Okur Yazar Değil	23	7.96
	İlkokul	117	40.48
	Ortaokul	46	15.92
	Lise	61	21.11
Baba Eğitim Durumu	Üniversite	42	14.53
	İlkokul	92	31.83
	Ortaokul	70	24.22
	Lise	71	24.57
Anne Mesleği	Üniversite	56	19.38
	Ev Kadını	229	79.24
	Kamu Sektörü	27	9.34
Baba Mesleği	Özel Sektör	33	11.42
	Çalışmıyor	19	6.57
	Kamu Sektörü	21	7.27
	Özel Sektör	68	23.53
	Esnaf	105	36.33
	İşçi	76	26.30

Tablo 1' de görüldüğü gibi çalışmaya katılan öğrencilerin 149'u kız, 140'ı erkektir. Çalışmaya katılan öğrencilerin annelerinin 23'ü okur-yazar değil, 117'si ilkokul

mezunu, 46'sı ortaokul mezunu, 61'i lise mezunu ve 42'si üniversite mezunudur. Çalışmaya katılan öğrencilerin babalarının 92'si ilkokul mezunu, 70'i ortaokul mezunu, 71'i lise mezunu ve 56'sı üniversite mezunudur.

Araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin 229'u ev kadını, 27'si kamu sektöründe, 33'ü özel sektörde çalışmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin babalarının 19'unun çalışmadığı, 21'nin kamu sektöründe, 68'nin özel sektörde çalıştığı, 105'nin esnaf olduğu, 76'sının ise işçi olduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplanma Araçları

Veriler 'Kişisel Bilgi Formu', "Çocuklar İçin Öz Yeterlik Ölçeği" ve "Ne Kadar Yaratıcısınız?" ölçekleri kullanılarak toplanmıştır.

Çocuklar İçin Öz Yeterlik Ölçeği

Araştırmada öğrencilerin öz yeterlilik inançlarını ölçmek amacıyla Bandura tarafından geliştirilen ve Türkiye'ye Çetin (2009) tarafından uyarlanan "Çocuklar İçin Öz Yeterlik Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 5 dereceli Likert tipi olup 49 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte seçenekler, (1) Hiç Başarılı Olamam ve (5) Her Zaman Başarılı Olabilirim şeklindedir. Bu ölçekten alınabilecek en yüksek puan 245, en düşük puan 49'dur. Çocuklar İçin Öz yeterlik Ölçeği 9 alt faktörden oluşmaktadır. Ölçek toplam puan olarak da kullanılmaktadır. Bu çalışmada da veriler öz yeterlilik toplam puanı üzerinden değerlendirilmiştir.

Ne Kadar Yaratıcısınız? Ölçeği

Öğrencilerin yaratıcılık düzeylerini belirlemek için 1977'de Raudsepp tarafından geliştirilen ve Çoban (1999, tarafından Türkçeye uyarlanan "Ne Kadar Yaratıcısınız? (How creative are you?)" ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 5 dereceli Likert tipi olup 50 maddeden oluşmaktadır. Öğrencilerin yaratıcılık özelliklerini

belirlemek amacıyla her bir madde için A: Tamamen Katılıyorum, B: Katılıyorum C: Kararsızım, D: Katılmıyorum, E: Tamamen Katılmıyorum seçenekleri sunulmuştur. Her bir ifadeye göre söz konusu seçenekler -2, -1, 0, 1, 2 değerlerinden birini almaktadır. Ölçek puan aralığı; 100 ile 80 arası yaratıcılık düzeyleri yüksek, 79 ile 60 arası yaratıcılık düzeyleri ortalamanın üzerinde, 59 ile 40 arası yaratıcılık düzeyleri orta, 39 ile -20 arası yaratıcılık düzeyleri ortalamanın altında, -19 ile -100 arası yaratıcı olmadıkları şeklinde değerlendirilmektedir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı; 0.95 bulunmuştur (Çoban, 1999).

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda toplanan veriler, SPSS 24.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler, anne mesleği değişkeni hariç normal dağılım gösterdiği için analizlerde parametrik olan; t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Pearson Korelasyon analizi kullanılmıştır. Anne mesleği değişkeni için analiz Kruskal Wallis H testi ile yapılmıştır. Farkın kaynağını belirlemek için ise Tukey testinden yararlanılmıştır. Anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Bulgular alt amaçlar doğrultusunda sırasıyla sunulmuştur.

3.1. İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Öz Yeterlik İnançlarına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin algıladıkları öz yeterlik inançlarına ilişkin sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerinin Öz Yeterlik Ölçeğinin Alt Boyutları ve Toplam Puanına İlişkin Standart Sapma ve Aritmetik Ortalama Sonuçları

Öz Yeterlik/Alt boyutlar	n	\bar{x}	Ss
Toplumsal Kaynakları Sıralamadaki Öz Yeterlik	289	3.60	.854
Akademik Başarıdaki Öz Yeterlik	289	3.90	.766
Öz Denetimli Öğrenmedeki Öz Yeterlik	289	3.80	.806
Boş Zaman Becerileri ve Eğitici Kol Faaliyetlerindeki Öz Yeterlik	289	3.74	.791
Öz Denetim Yeterliği	289	3.28	1.145
Diğer insanların Beklentilerini Karşılamadaki Öz Yeterlik	289	4.01	.834
Toplumsal Öz Yeterlik	289	3.91	.863
Öz Zorlama Yeterliği	289	3.78	.876
Ebeveyn ve Toplum Desteğini Sıralamadaki Öz Yeterlik	289	3.84	.870
Toplam Öz Yeterlik	289	3.78	.625

Tablo 2' de görüldüğü üzere öğrencilerin öz yeterlik ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin puan ortalamaları (\bar{x}) en düşük 3.28 ile en yüksek 4.01 arasında değişmektedir. Öz yeterlik ölçeği toplam puan ortalaması ise ($\bar{x} = 3.78$) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar öğrencilerin algıladıkları öz yeterlik inançlarının “Çoğunlukla başarılı olabilirim” düzeyine yakın olduğunu göstermiştir. Öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre algıladıkları öz yeterlik inançlarına ilişkin sonuçlar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Öğrencilerinin Algıladıkları Öz Yeterlik Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	\bar{x}	Ss	t	P
Kız	149	3.91	.58	3.607	.000
Erkek	140	3.65	.63		

Tablo 3' te de görüldüğü gibi ilkokul öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre algıladıkları öz yeterlik toplam puanları ($t(288) = 3.607, p < 0.05$) arasında kız öğrenciler lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre algıladıkları öz yeterlik inançlarına ilişkin sonuçlar Tablo 4'de görülmektedir.

Tablo 4. Anne Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Algıladıkları Öz Yeterlik Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Anne Eğitim Düzeyi	n	\bar{x}	Ss	F	P	Anlamlı Fark (Tukey)
1-Okur- yazar değil	23	3.36	.68			
2-İlkokulu	117	3.70	.60			5>1
3-Ortaokul	46	3.80	.59	5.714	.000	4>1
4-Lise	61	3.94	.55			3>1
5-Üniversite	42	4.00	.63			

Tablo 4 'te görüldüğü gibi, ilkokul öğrencilerinin algıladıkları öz yeterlik toplam puanları anne eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($F_{(4,284)} = 5.714, p < 0.05$). Yapılan Tukey testi sonuçlarına göre bu farkın eğitim düzeyi ortaokul, lise ve üniversite olan annelere sahip öğrenciler lehine olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin anne mesleği değişkenine göre algıladıkları öz yeterlik inançlarına ilişkin sonuçlar Tablo 5'de görülmektedir.

Tablo 5. Anne Mesleğine Göre Öğrencilerin Algıladıkları Öz Yeterlik Puanlarına İlişkin Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Anne Meslek	n	Sıra Ort.	χ^2	Sd	P	Anlamlı Fark
1-Ev kadını	229	137.80				
2-Kamu sektörü	27	157.26	9.80	2	.007	3>1
3-Özel sektör	33	184.91				

Tablo 5' te görüldüğü gibi ilkokul öğrencilerinin anne mesleği değişkenine göre algıladıkları öz yeterlik toplam puanları arasında anlamlı bir fark vardır($X^2(2)=9.80, p<.05$). Bu fark, annesi ev kadını olan öğrencilere karşın annesi özel sektörde çalışan öğrenciler lehinedir. Öğrencilerin baba eğitim düzeyi değişkenine göre algıladıkları öz yeterlik inançlarına ilişkin sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Baba Eğitim Düzeyine Göre Öğrencilerin Algıladıkları Öz Yeterlik Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Baba Eğitim Düzeyi	n	\bar{x}	Ss	F	P	Anlamlı Fark (Tukey)
1- İlkokulu	92	3.59	.66			
2- Ortaokul	70	3.83	.59	4.488	.004	4>1
3- Lise	71	3.88	.57			3>1
4- Üniversite	56	3.91	.60			

Tablo 6' da görüldüğü gibi, ilkokul öğrencilerinin algıladıkları öz yeterlik toplam puanları baba eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($F_{(3,285)}=4.488, p<0.05$). Yapılan Tukey testi sonuçlarına göre bu farkın eğitim düzeyi lise ve üniversite olan babalara sahip öğrenciler lehine olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin baba mesleği değişkenine göre algıladıkları öz yeterlik inançlarına ilişkin sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Baba Mesleğine Göre Öğrencilerin Algıladıkları Öz Yeterlik Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Baba Mesleği	n	\bar{x}	Ss	F	P	Anlamlı Fark (Tukey)
1- Çalışmıyor	19	3.24	.65			
2- Kamu Sektörü	21	3.91	.44			3>1
3- Özel Sektör	68	3.96	.60	5.897	.000	2>1
4- Esnaf	105	3.80	.59			4>1
5- İşçi	76	3.78	.63			5>1

Tablo 7’ de görüldüğü gibi, ilkokul öğrencilerinin algıladıkları öz yeterlik toplam puanları baba mesleği değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($F_{(4,284)}= 5.897$, $p<0.05$). Yapılan Tukey testi sonuçlarına göre babası kamu sektöründe çalışan ($\bar{x}=3.91$) ,özel sektörde çalışan ($\bar{x}=3.96$) , esnaf olan ($\bar{x}=3.80$) ve işçi olan ($\bar{x}=3.70$) öğrenciler ile babası çalışmayan ($\bar{x}=3.24$) öğrenciler arasında anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın kamu ve özel sektörde çalışan, esnaf ve işçi babalara sahip öğrenciler lehine olduğu belirlenmiştir.

Öğrencilerinin algıladıkları yaratıcılık düzeylerine ilişkin sonuçlar Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8. Öğrencilerin Algıladıkları Yaratıcılık Düzeylerine İlişkin Dağılımları

Yaratıcılık Düzeyi	f	%	Toplam %	\bar{x}	Ss	Düzye
100-80 <i>(yaratıcılık düzeyi yüksek)</i>	5	1.7	1.7			
79-60 <i>(yaratıcılık düzeyi ortalamamanın üstünde)</i>	9	3.1	4.8			
59-40 <i>(yaratıcılık düzeyi orta)</i>	49	17.0	21.8	23.75	23.67	Ortalamanın altında
39-20 <i>(yaratıcılık düzeyi ortalamamanın altında)</i>	216	74.7	96.5			
-19-100 <i>(yaratıcı değil)</i>	10	3.5	100.0			
Toplam	289	100.0				

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğunun (% 74.7) “ortalamanın altında” bir yaratıcılık düzeyinde yer aldıkları görülmektedir. Geriye kalan öğrencilerin % 17’sinin “orta” yaratıcılık düzeyinde, % 3.1’nin “ortalamanın

üstünde” bir yaratıcılık düzeyinde, %1.7'nin ise “yüksek” yaratıcılık düzeyinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Yaratıcı olmayan öğrencilerin oranı ise % 3.5'tir. Öğrencilerin algıladıkları toplam yaratıcılık düzeylerine ilişkin aritmetik ortalama ($\bar{x}=23.75$), olarak bulunmuştur. Bu bulgu öğrencilerin, toplam yaratıcılık düzeylerinin “ortalamanın altında” olduğunu göstermiştir. Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerinin algıladıkları yaratıcılık düzeylerine ilişkin sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Cinsiyete Göre Öğrencilerinin Algıladıkları Yaratıcılık Düzeylerine İlişkin t Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	\bar{x}	Ss	t	P
Kız	149	25.20	23.18	1.072	.285
Erkek	140	22.21	24.18		

Tablo 9’ da görüldüğü gibi ilkökul öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre algıladıkları toplam yaratıcılık düzeyleri ($t_{(289)} = 1.072, p>05$) arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkenine göre algıladıkları yaratıcılık düzeylerine ilişkin sonuçlar Tablo 10’da görülmektedir.

Tablo 10. Anne Eğitim Durumuna Göre Öğrencilerinin Algıladıkları Yaratıcılık Düzeylerine İlişkin ANOVA Sonuçları

Anne Eğitim Durumu	n	\bar{x}	Ss	F	P	Anlamlı Fark
1-Okur- yazar değil	23	25.73	25.38	2.074	.084	Anlamsız
2-İlkokulu	117	24.07	22.86			
3-Ortaokul	46	15.45	29.18			
4-Lise	61	24.91	20.85			
5-Üniversite	42	29.16	20.73			

Tablo 10' da görüldüğü gibi, ilkokul öğrencilerinin algıladıkları toplam yaratıcılık düzeyleri anne eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($F_{(4,284)}= 2.074$, $p>0.05$). Öğrencilerin anne mesleği değişkenine göre algıladıkları yaratıcılık düzeylerine ilişkin sonuçlar Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Anne Mesleğine Göre Öğrencilerin Algıladıkları Yaratıcılık Düzeylerine İlişkin Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Anne Meslek	n	Sıra Ort.	X ²	Sd	P	Anlamlı Fark
1-Ev kadını	229	142.09	7.13	2	.028	
2-Kamu sektörü	27	127.39				3>2 3>1
3-Özel sektör	33	179.61				

Tablo 11' de görüldüğü gibi ilkokul öğrencilerinin anne mesleği değişkenine göre algıladıkları toplam yaratıcılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır ($X^2_{(2)}= 7.13$, $p<.05$). Yapılan Mann Whitney U-testi sonucunda, farkın annesi özel sektörde çalışan öğrenciler lehine olduğu belirlenmiştir. Ortalamalar, annesi özel sektörde çalışan öğrencilerin toplam yaratıcılık düzeylerinin annesi diğer meslek gruplarına sahip öğrencilerden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Öğrencilerin baba eğitim düzeyi değişkenine göre algıladıkları yaratıcılık düzeylerine ilişkin sonuçlar Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Baba Eğitim Durumuna Göre Öğrencilerin Algıladıkları Yaratıcılık Düzeylerine İlişkin ANOVA Sonuçları

Baba Eğitim Durumu	n	\bar{x}	Ss	F	P	Anlamlı Fark
1-İlkokulu	92	19.39	24.57			
2-Ortaokul	70	27.74	26.42	1.841	.140	Anlamsız
3-Lise	71	25.45	20.72			
4-Üniversite	56	23.78	21.41			

Tablo 12’de görüldüğü gibi, ilkokul öğrencilerinin algıladıkları toplam yaratıcılık düzeyleri baba eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($F_{(3,285)} = 1.841$, $p > 0.05$). Öğrencilerin baba mesleği değişkenine göre algıladıkları yaratıcılık düzeylerine ilişkin sonuçlar Tablo 13’de gösterilmiştir.

Tablo 13. Baba Mesleğine Göre Öğrencilerin Algıladıkları Yaratıcılık Düzeylerine İlişkin ANOVA Sonuçları

Baba Mesleği	n	\bar{x}	Ss	F	P	Anlamlı Fark
1-Çalışmıyor	19	19.57	26.74			
2-Kamu Sektörü	21	20.71	22.26			
3-Özel Sektör	68	27.69	20.36	.740	.565	Anlamsız
4-Esnaf	105	23.12	25.15			
5-İşçi	76	22.98	24.05			

Tablo 13’ te görüldüğü gibi, ilkokul öğrencilerinin algıladıkları toplam yaratıcılık düzeyleri baba mesleği değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($F_{(4,284)} = .740$, $p > 0.05$). Öğrencilerin öz yeterlilik puanları ile yaratıcılık düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlar Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14. Öğrencilerin Öz Yeterlilik Puanları ile Yaratıcılık Düzeyleri Arasındaki Korelasyon Sonucu

Ölçekler	Toplam Yaratıcılık	
	r	p
Toplam Öz yeterlik	.253	.01

Tablo 14’ ten anlaşılacağı gibi ilkokul öğrencilerinin toplam öz yeterlik puanları ile toplam yaratıcılık puanları arasında ($r = 0.253$, $p < .01$) düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna sonuca göre öğrencilerin düşük

düzeyde de olsa öz yeterlik düzeyleri arttıkça yaratıcılık düzeylerinin de arttığı söylenebilir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmada ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin toplam öz yeterlik düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin öz yeterlik alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarına bakıldığında Diğer İnsanların Beklentilerini Karşılamadaki Öz Yeterlik ve Toplumsal Öz Yeterlik alt boyutlarında yüksek, Öz-Denetim Yeterliği ve Toplumsal Kaynakları Sıralamadaki Öz Yeterlik alt boyutlarında düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tuncer Şener (2021), benzer şekilde ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin öz yeterliklerini farklı değişkenler açısından incelediği çalışmasında öğrencilerin ölçekten aldıkları toplam puanlara göre öz yeterlik seviyelerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çetin de (2007) ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencileriyle yapmış olduğu çalışmada aynı şekilde öğrencilerin yüksek öz yeterlik algısına sahip olduklarını belirlemiştir. İlkokul öğrencilerinin farklı alanlardaki öz yeterliklerini belirlemek amacıyla yapılan diğer çalışmalarda da araştırma sonucuna paralel olarak öğrencilerin öz yeterliklerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Akar ve Özber, 2018; Bolat, 2019; Koç, 2021; Gülli, 2020; Özkan, 2019). Araştırmada ulaşılan bu sonuca göre öğrencilerin öz yeterliklerini aile ve okul ortamında olumlu yönde etkileyen faktörlerin olduğu ve öğrencilerin öz yeterliklerinin desteklendiği söylenebilir.

Araştırma sonucunda öğrencilerinin yaratıcılık düzeylerinin ortalamanın altında olduğu tespit edilmiştir. Tedik (2013) de yapmış olduğu çalışmasında ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin yaratıcılık becerilerinin düşük düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Benzer olarak Akıllı (2012) da ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ve yaratıcılık düzeylerini incelediği çalışmasında öğrencilerin büyük çoğunluğunun yaratıcı olmadığını saptamıştır.

Bu sonuçlar araştırmada elde edilen bulguları desteklemektedir. Yaratıcılığı üç alt boyuta göre inceleyen Kocabey (2019), ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin akıcılık puan ortalamalarının en yüksek, özgünlük puan ortalamalarının ise en düşük olduğunu tespit etmiştir. Yıldız, Zirhoğlu, Yalçinkaya ve Güven (2011), araştırmalarında öğretmen adaylarının yaratıcılık düzeyi algılarının yükseğe yakın bir değer olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yaratıcılığın her bireyde doğuştan geldiği ve aile, çevre, eğitim gibi faktörlerden etkilendiği göz önüne alındığında sonuçlardan yola çıkarak ilkokul öğrencilerinin yaratıcılıklarının çok desteklenmediği, ev ve okul ortamında yaratıcılıklarını ortaya çıkarabilecek, geliştirebilecek imkânlardan uzak kaldığı söylenebilir.

Cinsiyet açısından öğrencilerin öz yeterliklerine baktığımızda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek öz yeterliğe sahip olduğu saptanmıştır. Araştırma sonucunu destekler nitelik çalışmalar bulunmakla birlikte (Akar ve Özber, 2018; Aktürk ve Aylaz, 2013; Bolat, 2019; Demir, 2011; Eyüboğlu, 2012; Koç ve Arslan, 2017; Yılmaz, Yiğit ve Kaşarcı, 2012) erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha yüksek öz yeterliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılan çalışmalar da bulunmaktadır (Fırat Durdukoca, 2010; Netz ve Raviv, 2004). Alan yazında cinsiyet değişkeninin öğrencilerin öz yeterlik algılarını etkilemediği sonucuna ulaşılan çalışmalar da yer almaktadır (Akbaş ve Çelikkaleli, 2006; Akbulut, 2006; Canpolat ve Çetinkalp, 2011; Çetin, 2007; Oğuz, 2012; Turki ve Al-Qaisy, 2012). Araştırma sonuçlarının farklılık göstermesi öz yeterliliğin gelişmesinde cinsiyetten çok sahip olunan olanakların etkili olduğu söylenebilir.

Cinsiyet açısından öğrencilerinin yaratıcılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuca paralel olarak Kocabey (2019) de ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin cinsiyet değişkeni açısından yaratıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yaratıcılıkla ilgili alan yazın incelendiğinde farklı yaş gruplarıyla

yapılan çalışmalarda genel olarak cinsiyetin anlamlı bir değişken olmadığı anlaşılmaktadır (Baer ve Kaufman, 2008; Gönen, Çiçekler, Akyüz, Arslan ve Baydemir, 2011; Karasulu Kavuncuoğlu, 2019; Kuçlu, 2019; Sezgin, 2004; Sıdar, 2011; Ökten, 2005; Öncü, 2000).

Yapılan araştırmada ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin anne eğitim durumu arttıkça öğrencilerin genel öz yeterlik algılarının da yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır. Tuncer Şener (2021) de ilkokul öğrencileri ile yürüttüğü çalışmasında anne eğitim düzeyi yüksek olanların, toplumsal kaynakları sıralamadaki öz yeterlik, akademik başarıdaki öz yeterlik, eğitici kol faaliyetleri ve boş zaman becerileri, öz zorlama yeterliği alt boyutlarından aldıkları puanlarının da daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Aynı şekilde Aktürk ve Aylaz (2013), da çalışmalarında ortaokul öğrencilerinin anne öğrenim düzeyi arttıkça öz yeterlik algılarının da arttığını saptamışlardır. Yıldırım (2018), 10-12 yaş ergenlerinin annelerinin eğitim seviyesi ile genel öz yeterlik düzeyi ile sosyal, akademik ve duygusal öz yeterlik arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulmuştur. Alan yazında öğrencilerin annelerinin eğitim durumları yükseldikçe farklı alanlardaki öz yeterliklerinin de yükseldiği sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur (Güllü, 2020; Koç ve Arslan, 2017; Vardarlı, 2005). Ancak bu araştırmanın sonucundan farklı olarak öğrencilerin öz yeterliklerinin anne eğitim durumundan etkilenmediğini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Demir, 2011; Fırat Durdukoca, 2010).

Araştırma, ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin yaratıcılık düzeylerinin anne eğitim durumundan etkilenmediğini göstermiştir. Konu ile ilgili alan yazında araştırmanın bu sonucunu destekler nitelikte çalışmalar bulunmakla birlikte (Akıllı, 2012; Erbay ve Çağdaş, 2007; Karasulu Kavuncuoğlu, 2019; Sezgin, 2004; Yıldız ve diğerleri, 2011; Zeytun, 2010), farklı sonuca ulaşılan çalışmalar da bulunmaktadır (Gizir Ergen ve Köksal Akyol, 2012; Öztunç, 1999; Yıldırım, 2006).

Araştırmanın sonucuna göre öğrencilerin anne eğitim durumlarının yaratıcılıkları üzerinde bir etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Toplumumuzda çocukların bakımında anneye daha fazla görevler düşmektedir. Bu nedenle annelerin çocuklarına karşı tutumları çok önemlidir. Annelerin eğitim durumunun yüksek olması çocuğa karşı tutumunun doğru olacağı anlamına gelmemektedir. Eğitim seviyesi yüksek anneler, çocuklarına karşı daha katı, disiplinli ve onların yerine karar verici konumda olabilirler. Annelerin eğitim seviyesinin düşük olması da yine aynı şekilde çocuklarına karşı sergileyecekleri tutumların yanlış olduğunu göstermez. Bu nedenle çocukların annelerinin eğitim durumlarının onların yaratıcılıkları üzerinde farklılığa yol açmadığı söylenebilir.

Araştırma sonucunda ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin annesi özel sektörde çalışanların, annesi ev kadını olanlara göre öz yeterliklerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ulaşılan sonucun aksine Çetin (2007), yeni ilköğretim programı uygulamalarının ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin öz yeterlik düzeyine etkisini incelediği araştırmasında annesi çalışmayan öğrencilerin akademik başarı, boş zaman becerileri ve eğitici rol faaliyetlerindeki alt faktörlerde öz yeterliklerinin annesi çalışan öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Alan yazında anne mesleğinin öğrencilerin öz yeterlikleri üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılan çalışmalar da bulunmaktadır (Biçer, 2009).

Elde edilen sonuçlar, annesi özel sektörde çalışan öğrencilerin toplam yaratıcılık düzeylerinin, annesi diğer meslek gruplarına sahip öğrencilerden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Alan yazında yapılan çalışmalar incelendiğinde, öğrencilerin yaratıcılıklarının annenin bir işte çalışıp çalışmadığı değişkenine veya anne mesleği değişkenine göre farklılaştığı görülmüştür (Ayan, 2017; Çakmak, 2005; Dilek, 2013; Mangır ve Çağatay Aral, 1991; Yıldırım, 2006). Araştırma elde edilen sonuçtan farklı olarak Ay (2011), çalışmasında annelerin

çalışma durumuna göre çocukların yaratıcılık puanlarında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir.

Araştırma sonuçları, özel sektörde çalışan annelerin çocuklarının, hem öz yeterlik hem de yaratıcılıklarının diğer meslek grubunda olan ve çalışmayan annelere göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. Öz yeterliği etkileyen kaynaklara bakıldığında doğrudan yaşantılar ve dolaylı yaşantıların öz yeterlik algısını etkileyen önemli kaynaklar olduğu anlaşılmaktadır. Annenin çalışması ile beraber ekonomik güce dayalı olarak çocuğa sunulan imkânlar artabilir. Babanın yanı sıra annenin de bir işte çalışıyor olması, aileye ekonomik olarak katkı sağlamaktadır. Böylece sosyo-ekonomik durumu daha iyi olan ailelerin çocukları için yaratıcılıklarını geliştirecek uygun uyarıcı materyaller ve ortamın sağlanması konusunda daha avantajlı oldukları söylenebilir. Olanakların artmasına bağlı olarak bu durum çalışan anneye sahip çocukların öz yeterliği ve yaratıcılığını olumlu yönde etkilemiş olabilir. Ayrıca, anneler iş yaşamındaki başarı ve faaliyetleri ile çocuğa rol model olacağından aynı zamanda onların öz yeterlik algılarının yükselmesinde de dolaylı bir etkili oluşturmuş olabilir.

Araştırma sonucunda, babası üniversite ve lise mezunu olan öğrenciler ile babası ilköğretim mezunu öğrenciler arasında anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın eğitim düzeyi lise ve üniversite olan babalara sahip öğrenciler lehine olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin baba eğitim seviyesi yükseldikçe öğrencilerin öz yeterliklerinin de yükseldiği söylenebilir. Tuncer Şener (2021), yaptığı çalışmada öğrencilerin toplumsal kaynakları sıralamadaki öz yeterlik, akademik başarıdaki öz yeterlik ve öz zorlama yeterliği alt boyutlarından aldıkları puanlarda baba eğitim durumu yüksek olanlar lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. İlgili alan yazında benzer sonuçlara ulaşılan çalışmalar yer almaktadır (Demir, 2011; Fırat Durdukoca, 2010; Koç ve Arslan, 2017). Ulaşılan sonucun aksine baba eğitim durumunun öğrencilerin öz yeterliğini etkilemediği

sonucuna ulaşılan çalışmalar da bulunmaktadır (Aktürk ve Aylaz, 2013; Gülli, 2020; Yıldırım, 2018).

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin yaratıcılık düzeylerinin baba eğitim durumuna göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Akıllı (2012), Yıldız ve diğerleri (2011) ile Zeytun (2010) da öğretmen adayı olan öğrencilerle yaptıkları çalışmalarında öğrencilerin yaratıcılık puanları ile baba eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını saptamışlardır. Bu sonuçlar araştırmayı destekler niteliktedir. Araştırmanın bu sonucunun aksine baba eğitim seviyesi yüksek olan öğrencilerin yaratıcılıklarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılan çalışmalar da bulunmaktadır (Ayan, 2017; Can Yaşar ve Aral, 2011; eliköz, 2017; Karasulu Kavuncuoğlu, 2019; Mangır ve ağatay Aral, 1991; Öztunç, 1999; Yıldırım, 2006). Çocuklardaki yaratıcılığın geliştirilmesi için ev ortamında çocukların özgürce kendilerini ifade etmeleri, yeni fikirler üretmesi konusunda cesaretlendirilmesi ve etkili iletişimin kurulması gerekmektedir. Bu nedenle çocukların yaratıcılıklarını etkileyen durumun babanın eğitim seviyesinden çok babanın çocuklara karşı nasıl bir tutum için olduğunun daha önemli olduğu söylenebilir.

Araştırmanın sonucunda babası kamu ve özel sektörde, esnaf ve işçi olan çocukların öz yeterliklerinin, babası çalışmayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazında, babası bir işte çalışan öğrencilerin çalışmayan öğrencilere göre daha yüksek öz yeterliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılan çalışmalar bulunmaktadır (Arulmani, Laar ve Easton, 2001). Araştırmada ulaşılan sonucun aksine baba mesleğinin öğrencilerin öz yeterliği üzerinde bir etkiye sahip olmadığı tespit edilen çalışmalar da yer almaktadır (Biçer, 2009; etin, 2007). alışan babaların iş yaşamlarında göstermiş oldukları başarılar ile olumlu rol model olmaları çocukların öz yeterlik algılarını arttırmış olabilir. Babası alışan çocukların, çalışmayan babaya sahip olan çocuklara göre daha iyi

sosyo-ekonomik şartlarda olması beklenir. Çocuklara sunulan imkânların iyi olması, onlara zengin yaşantılar sunulması, çocukların öz yeterlik algılarını olumlu yönde etkileyebilir.

Araştırmanın sonucunda öğrencilerinin yaratıcılık düzeylerinin babanın mesleğine göre değişmediği görülmüştür. Zeytun (2010), Ercivan Zencirci (2008), Çetingöz (2002) tarafından yapılan çalışma sonuçlarında da üniversite öğrencilerinin yaratıcılık düzeyleri ve baba mesleği arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Araştırma sonucundan farklı olarak Mangır ve Çağatay Aral (1991), babanın çalışma durumunun yaratıcılıkta etkili olduğunu ve babası işsiz olan çocukların yaratıcılıklarının, babaları çalışan çocuklara göre daha düşük olduğunu belirlemişlerdir. Demir(2011), Çakmak (2005) ve Çeliköz (2017), yaptıkları çalışmalarda, babası memur olan çocukların yaratıcılıklarının babası diğer meslek grubundan olan çocuklara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin toplam öz yeterlik puanları ile toplam yaratıcılık puanları arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre öğrencilerin öz yeterlik düzeyleri arttıkça yaratıcılık düzeylerinin de arttığı söylenebilir. Alan yazında belirli bir alana yönelik öz yeterlik ve yaratıcılık arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Demir (2011), ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin yaratıcı yazma becerileri ile yazma öz yeterlik algılarını karşılaştırmış araştırma sonucunda; yazma öz yeterliği yüksek olan öğrencilerin çoğunlukla yaratıcı yazma becerilerinin de iyi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aydın Güç ve Keskin'in (2021), çalışmasında 6. sınıf öğrencilerinin kurdukları problemlerin orijinallik, esneklik puanları ile problem kurma öz yeterlik puanları arasında pozitif yönde anlamlı ve düşük seviyede bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ercivan Zencirci (2008), görsel sanatlar öğretmeni

adaylarının, özgün baskının yaratıcı düşünme becerileri ve öz yeterlik algısı arasında düşük düzeyde bir ilişkisinin olduğunu belirlemiştir.

Elde edilen sonuçlardan, öz yeterlik algısı yüksek bireylerin sahip olduğu özellikler ile yaratıcı bireylerin sahip olduğu özelliklerin benzer olduğu görülmektedir. Birey ne kadar yaratıcı olursa olsun yaratıcılığını ortaya koyabilmesi için sahip olduğu yeteneklere güvenmesi ve durum karşısında sahip olması gereken yeterliğe sahip olduğuna inanması gerekmektedir. Bir başka deyişle öz yeterlik algısının da yüksek olması gerekir. Bundan dolayı öğrencinin öz yeterlik algısının yüksek olması öğrencinin yaratıcılığını keşfedip geliştirmesine de katkı sağlayarak yaratıcılığını arttırdığı söylenebilir.

Öneriler

1. Araştırma sonucunda, öğrencilerin algıladıkları öz yeterlik toplam puanlarının anne ve baba eğitim düzeyi arttıkça yükseldiği görülmüştür. Bu doğrultuda eğitim düzeyi düşük olan ailelere çocuklarda öz yeterlik inancının önemi ve gelişimi konusunda bilinçlendirme seminerleri verilebilir.
2. Araştırmada, öğrencilerin yaratıcılık düzeylerinin ortalamanın altında olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin yaratıcılıklarını arttırmak için aileler ve öğretmenlere öğrencilerin yaratıcılıklarını destekleyecek imkânları sağlayacak uygulamalara yer verilmeli, öğrencilerin yaratıcılıkları geliştirecek etkinlikler yapmalı ve zengin uyarıcı ortamlar sunulmalıdır.
3. Öğrencilerin öz yeterlikleri ve yaratıcılıkları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin yaratıcılık düzeylerini yükseltmek için onların öz yeterliklerinin de geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması yaratıcılıklarını da olumlu yönde etkileyecektir.

4. Gelecekte yapılacak çalışmalarda ilkokul öğrencilerinin öz yeterlik inançları ve yaratıcılık düzeylerini etkileyen nedenlerini daha derinlemesine inceleme olanağı sağlayabilmek için Online Seslifoto (OSF), Online Yorumlayıcı Fenomonolojik Analiz (OYFA) ya da Topluluk Temelli Katılımlı Araştırma (TeTKA) gibi nitel araştırma yöntemleri kullanılabilir (Dari, Chan ve Del Re, 2021;Tanhan, 2020). Araştırmacılar bunları yaparken Topluluk Temelli Katılımlı Araştırma (TeTKA) perspektifinden ilkokul öğrencilerinin ve gerekirse bu çocukların anne baba ve öğretmenlerinin öz yeterlik inançları ile yaratıcılıklarını OSF, OYFA ve TeTKA ile inceleyebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finans Bilgileri:

Bu araştırma Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından (SYL-2020-12665)desteklenmiştir.

Etik Kurul Kararı:

Araştırma için Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 15.10.2020 tarih ve 95704281-604.02.02 karar sayısı ile etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Akar, C. ve Özber, M. (2018). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin yazma öz yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 2(1),75-89.
- Akbaş, A. ve Çelikkaleli, Ö. (2006). Sınıf öğretmeni adaylarının fen öğretimi öz yeterlik inançlarının cinsiyet, öğrenim türü ve üniversitelerine göre incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 98-110.
- Akbulut, E. (2006). Müzik öğretmeni adaylarının mesleklerine ilişkin öz yeterlik inançları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 24–33.
- Akıllı, N. (2012). *İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ve yaratıcılık düzeylerinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Aktürk, Ü. ve Aylaz, R. (2013). Bir ilköğretim okulundaki öğrencilerin öz yeterlilik düzeyleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 6(4),177-183.
- Anagün, Ş. S., Atalay, N., Kılıç, Z. ve Yaşar, S. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik 21. yüzyıl becerileri yeterlilik algıları ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 160-175.
- Arulmani, G., Laar, D. V. & Easton, S. (2001). Career planning orientations of disadvantaged high school boys: a study of socioeconomic and social cognitive variables. *Journal of The Indian Academy of Applied Psychology*, 27(1–2), 7–17.
- Ay, Ö. (2011). *Ortaöğretim öğrencilerinin mizah tarzları ve yaratıcılık düzeylerinin yaşam doyum düzeylerini açıklayıcı rolü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

- Ayan, B. E. (2017). *Okul öncesi ve ilkokul öğretmenlerinin yaratıcılığa ilişkin görüşleri ile öğrencilerinin yaratıcılık performansları arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Aydın Güç, F. ve Keskin, S. (2021). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin problem kurma yaratıcılıkları ve problem kurma öz yeterlikleri ile problem kurma yaratıcılıkları arasındaki ilişki. *Journal of Computer and Education Research*, 9(17), 145-176.
- Baer, J. & Kaufman, J. C. (2008). Gender differences in creativity. *The Journal of Creative Behavior*, 42(2), 75-105.
- Bakaç, E. (2015). Öğretmen adaylarının öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı dersine yönelik tutumları, yaratıcılık algıları ve öz-yeterlik inançları arasındaki ilişki. Doktora tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Berkant, H. G. ve Ekici, G. (2007). Sınıf öğretmeni adaylarının fen öğretiminde öğretmen öz-yeterlik inanç düzeyleri ile zekâ türleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 113-132.
- Biçer, E. (2009). *Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin atılganlık ve sosyal yetkinlik beklenti düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bolat, E. (2019). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ile yazma öz yeterlilikleri arasındaki ilişki: Iğdır ili örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.

- Can Yaşar, M. ve Aral, N. (2011). Altı yaş çocuklarının yaratıcı düşünme becerilerine sosyo-ekonomik düzey ve anne baba öğrenim düzeyinin etkisinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim*, 4(1), 137-145.
- Canpolat, A. M. ve Çetinkalp, Z. K. (2011). İlköğretim II. kademe öğrenci-sporcuların başarı algısı ve öz-yeterlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 13(1), 14–19.
- Çakmak, A. (2005). *Anasının devam eden altı yaşındaki köy ve kent çocuklarının yaratıcılıklarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: Kırıkkale örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çeliköz, N. (2017). Okul öncesi dönem 5-6 yaş çocuklarının yaratıcılık düzeylerinin incelenmesi. *Yıldız Journal of Educational Research*, 2(1), 1-25.
- Çetin, B. (2007). *Yeni ilköğretim programı uygulamalarının ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin çalışma alışkanlıkları ile öz-yeterliliklerine etkisi ve öğrencilerin program hakkındaki görüşleri*. Yayımlanmamış doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çetin, B. (2009). Çocuklar için öz-yeterlik ölçeğinin Türkçe'ye uyarlaması. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(I-II), 1-13.
- Çetingöz, D. (2002). *Okulöncesi eğitimi öğretmenliği öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerilerinin gelişiminin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çoban, S. (1999). *Yöneticilerin yaratıcılık düzeyleri ile liderlik tarzları arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dari, T., Chan, C., & Del Re, J. (2021). Integrating culturally responsive group work in schools to foster the development of career aspirations among

marginalized youth. *Journal for Specialists in Group Work*, 46(1), 75–89.

<https://doi.org/10.1080/01933922.2020.1856255>

Demir, T. (2011). *İlköğretim öğrencilerinin yaratıcı yazma becerileri ile yazma öz yeterlik algısı ve başarı amaç yönelimi türleri ilişkisinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dilek, A. N. (2013). *Sosyo-kültürel özelliklerin yaratıcı düşünmeye etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Erbay, F. ve Çağdaş, A. (2007). Annelere ilişkin bazı değişkenlerin 5-6 yaş çocuklarının yaratıcı düşüncelerine etkisi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 58-79.

Ercivan Zencirci, D. (2008). Görsel sanatlar öğretmenleri adaylarında özgün baskının yaratıcı düşünme becerileri ve öz-yeterlik algısı üzerindeki yansımaları. Doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Eyüboğlu, E. (2012). *Spor yapan ve yapmayan 12-14 yaş arası ergenlerin öz yeterlik düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Fırat Durdukoca, Ş. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının akademik öz yeterlik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 69-77.

Gizir Ergen, Z. ve Köksal Akyol, A. (2012). Anaokuluna devam eden çocukların yaratıcılıklarının incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(2), 156-170.

Gönen, M., Çiçekler, C.Y, Akyüz, E., Arslan, A.Ç. ve Baydemir, G. (2011). 5 yaşındaki çocukların yaratıcılık düzeylerinin incelenmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 1185-1195.

- Güllü, G. (2020). İlkokul öğrencilerinin yazılı anlatım becerileri ile yazma öz yeterlik inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel İrade Algı Çerçevesi ile Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karasulu Kavuncuoğlu, M. (2019). *60-72 aylık çocukların yaratıcılık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karip, E. (2005). İlköğretim 1–5. sınıf programları tanıtım el kitabı. Ankara: TC MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Kırıçoğlu, O. (2002). *Sanatta Eğitim* (2. baskı). Ankara: Pagem yayınları.
- Kocabey, İ. (2019). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin yaratıcılık ve akademik başarı düzeylerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Koç, C. ve Arslan, A. (2017). Ortaokul öğrencilerinin akademik öz yeterlik algıları ve okuma stratejileri bilişüstü farkındalıkları. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1),745-778.
- Koç, H. (2021). *İlkokul öğrencilerinin yaratıcılık öz yeterlik algılarına anne-baba ve öğretmen tutumlarının etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- Kuçlu, E. (2019). *Altı - on yaş arasındaki öğrencilerin yaratıcılık düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Mangır, M. ve Çağatay Aral, N. (1991). Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki dokuz yaş çocuklarının yaratıcılıklarını etkileyen bazı faktörlerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 15(79), 10-20.

- Netz, Y. & Raviv, S. (2004). Age differences in motivational orientation toward physical activity: an application of social- cognitive theory. *The Journal of psychology*, 138(1), 35–48.
- Oğuz, A. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının akademik öz yeterlik inançları. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 2(2), 15-28.
- Ökten, İ. (2005). *İlköğretim I. kademe öğrencilerinin resim-iş derslerindeki yaratıcılık düzeylerinin incelenmesi ve bu öğrencilere uygulanabilecek yaratıcı etkinlikler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Öncü, T. (2000). Anasınıfı (6 yaş) düzeyindeki çocukların şekilsel yaratıcılıklarının cinsiyet değişkeni açısından karşılaştırılması. *DTCF Dergisi*, 40(1-2), 25-34.
- Özkan, G. (2019). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin matematik öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Öztunç, M. (1999). *Ailenin çocukların yaratıcı düşünme yeteneği üzerindeki etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Sezgin, E. (2004). *Okul öncesi eğitimine devam eden 5-6 yaş çocukların yaratıcı düşüncelerine çeşitli değişkenlerin etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sıdar, R. (2011). *Bilim sanat merkezinde okuyan öğrencilerin yaratıcılıklarının problem çözme becerilerine etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Sungur, N. (1997). *Yaratıcı Düşünce*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Tanhan, A. (2020). COVID-19 sürecinde Online Seslifoto (OSF) yöntemiyle biyopsikososyal manevi ve ekonomik meseleleri ve genel iyi oluş

- düzeyini ele almak: OSF'nin Türkçeye uyarlanması. *Turkish Studies*, 15(4), 1029-1086. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44451>
- Tedik, G. (2013). İlkokul 4. sınıfta uygulanan yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcılık becerisine etkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Telef, B. B. ve Karaca, R. (2011). Ergenlerin öz-yeterliklerinin ve psikolojik semptomlarının incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 499-518.
- Tuncer Şener, Ö. (2021) *İlkokul öğrencilerinin öz yeterlik seviyeleri ve öz yeterlik seviyelerine etki eden faktörler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Turki, J. ve Al-Qaisy, L. M. (2012), Adjusted problems and self-efficacy among gifted students in salt pioneer center. *International Journal of*
- Vardarlı, G. (2005). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin genel özyeterlik düzeylerinin yordanması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yeşilyurt, E. (2020). Yaratıcılık ve yaratıcı düşünme: Tüm boyutları ve paydaşlarıyla kapsayıcı bir derleme çalışması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(25), 3874-3915.
- Yıldırım, B. (2006). *Öğretmenlerin yaratıcılığa bakış açısı ve anasınıfı çocuklarının yaratıcılık düzeylerinin, öğretmenin yaratıcılık düzeyine göre incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, D., D. (2018). *10-14 yaş ergenlerin öz yeterlik düzeyinin anksiyete duyarlılığı ve ebeveyn tutumu ile ilişkisinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yıldız, L., Zirhoğlu, G., Yalçınkaya, M. ve Güven, S.,(2011). Beden eğitimi öğretmen adaylarının yaratıcılık ve problem çözme becerileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayısı*, 189-198.
- Yılmaz, E., Yiğit, R. ve Kaşarçı, İ. (2012). İlköğretim öğrencilerinin öz yeterlilik düzeylerinin akademik başarı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,23, 31-388.
- Zeytun, S. (2010). *Okul öncesi öğretmenliği öğrencilerinin yaratıcılık ve problem çözme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Creativity; It is an important skill for an individual to keep up with the changing and developing world, to produce solutions to problems and to create new products. In the age we live in, societies need creative individuals to keep up with and catch up with change. Although arrangements have been made according to the cognitive and constructivist approach in the education program implemented in our country since the 2005-2006 academic year, the education and training environments are not qualified to reveal the creativity of the students and support their creativity. Determining the creativity levels of students; is very important in terms of determining the situation of creativity in schools.

Since creativity is often a demanding activity that takes effort and time, it is necessary to be patient in the face of obstacles. Individuals' self-efficacy beliefs are also an important factor in discovering and developing creativity; because patience and persistence are important factors in the emergence and development of creativity (Aydın Güç and Keskin, 2021). The individual's belief in being successful in the face of a problem is explained by the concept of self-efficacy. Bandura (1977) defined self-efficacy as "the individual's belief in how competent one's own is to do a job". According to Bandura (1997), being successful is not just about having the skills necessary for a job. In addition, he stated that the acquired skills should be used actively and confidently (Cited in., Berkant & Ekici, 2007). In this case, it is inevitable that the low self-efficacy

perceptions of the students will affect their creativity. Hence, examining students' self-efficacy perceptions and creativity will support the studies of educators and researchers to develop self-efficacy and creativity. In this context, it is expected that determining the self-efficacy beliefs and creativity of primary school 4th grade students will contribute to educators and other researchers. At the same time, the study is important in terms of revealing how socio-demographic characteristics affect children's self-efficacy beliefs and creativity.

Since the creative individual and the individuals with high self-efficacy have common characteristics, it has gained importance how creativity and self-efficacy are related to each other. The purpose of this research is to examine the relationship between primary school 4th grade students' self-efficacy beliefs and creativity levels and to determine whether students' self-efficacy beliefs and creativity levels differ according to demographic variables.

Method

This research is a descriptive study in the relational screening model, which aims to determine the relationship between the perceived self-efficacy and creativity levels of primary school 4th grade students and socio-demographic variables. The universe of the research consists of 4th grade students studying in primary schools in Adana during the 2020-2021 academic year. The sample was selected by stratified sampling method among the students attending primary schools in the central districts of Adana province during the year the research was conducted. It consists of 289 primary school fourth grade students, 149 of whom are girls and 140 are boys.

Findings (Results)

As a result of the research, it was determined that the total self-efficacy levels of the 4th grade primary school students were high and their creativity was below the average. It has been determined that female students have higher self-efficacy than male students. It was concluded that as the maternal education level of the students increased, the general self-efficacy perceptions of the students also increased. When compared in terms of mother's occupation variable; It has been observed that the self-efficacy of those whose mothers work in the private sector is higher than the self-efficacy of those whose mothers are housewives. As a result of the research, it was seen that as the education level of the father increased, the self-efficacy of the students also increased. When compared in terms of father's occupation variable, it was determined that students whose fathers did not work had lower self-efficacy.

The creativity of primary school 4th grade students; It was observed that it did not change according to gender, parental education level and father's profession. It has been determined that the creativity of the students whose mothers work in the private sector is higher. It was observed that there was a low, positive and significant relationship between the students' total self-efficacy scores and their total creativity scores.

Conclusion and Discussion

As a result of the research, it was found that the total self-efficacy levels of primary school 4th grade students were high. In other studies conducted to determine the self-efficacy of primary school students in different fields, it was concluded that students' self-efficacy is high. As a result of the research, it was concluded that the gender variable did not affect creativity. In the literature, it is seen that gender is not a significant variable for creativity.

According to the findings obtained from the research, it was concluded that both the self-efficacy and creativity of the children of mothers working in the private sector were higher than the mothers who were in other occupational groups and did not work. It is expected that the opportunities offered to the child when the mother is working will be better than the children whose mother is not working, and this will positively affect their self-efficacy and creativity. According to the father's occupation variable, the self-efficacy of the children whose fathers did not work was lower than the others. It can be said that the achievements of parents in their business life and the presentation of positive role models increase the self-efficacy perceptions of children.

According to the results of the research, it can be said that as primary school 4th grade students' self-efficacy levels increase, their creativity levels also increase. In order for the individual to show his creativity, he must trust his abilities and believe that he has the necessary competence. In other words, the perception of self-efficacy should also be high. Therefore, the high self-efficacy of the student will contribute to the discovery and development of creativity.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı: 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 26.05.2023 Yayına Kabul Tarihi: 13.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1303273>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atf/Citation: Baykan, R. ve Balkar, B. (2024). Ortaokul Öğretmenlerinin Okullarda Örgütsel Farkındalığa İlişkin Görüşlerinin Mesleki Motivasyonlarını Yordayıcılığı. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 100-135.

ORTAOKUL ÖĞRETMENLERİNİN OKULLARDA ÖRGÜTSEL FARKINDALIĞA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN MESLEKİ MOTİVASYONLARINI YORDAYICILIĞI*

Ruhi BAYKAN**

Betül BALKAR***

Öz

Bu araştırmada, ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarının ve okullarındaki örgütsel farkındalığa ilişkin görüşlerinin okullara ve öğretmenlere ilişkin çeşitli değişkenler bakımından araştırılması ve okullardaki örgütsel farkındalığın öğretmenlerin mesleki motivasyonlarını yordayıcılığının test edilmesi amaçlanmaktadır. Yordayıcı korelasyonel desendeki bu araştırmanın örnekleme, Şanlıurfa ilindeki ortaokullarda görev yapan ve basit tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 312 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri, öğretmenlerin mesleki motivasyonlarının ve okullarda örgütsel farkındalığın incelenmesine yönelik ölçekler aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde, Pearson korelasyon analizi, basit doğrusal regresyon analizi, betimsel istatistikler,

* Bu çalışma için Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 26.01.2022 tarih ve 4 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır. Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Öğretmen, MEB, ruhıbaykan94@gmail.com, Niğde/Türkiye

*** Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, b.balkar@gmail.com, Adana/Türkiye

bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi ve tek yönlü varyans analizi ile bağlantılı olarak Welch ve Brown-Forsythe, Tamhane's T2 ve Scheffe testleri kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları, ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonunun cinsiyet, branş ve mesleki deneyim değişkenlerine göre farklılık gösterdiğine işaret etmiştir. Ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonu ile ortaokullardaki örgütsel farkındalık arasında ise pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Okullardaki örgütsel farkındalığa ilişkin öğretmen görüşleri, öğretmenlerin mesleki motivasyonunun anlamlı bir yordayıcısı olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel farkındalık, mesleki motivasyon, öğretmenler, ortaokullar

SECONDARY SCHOOL TEACHERS' OPINIONS REGARDING ORGANIZATIONAL MINDFULNESS IN SCHOOLS AS A PREDICTOR OF THEIR PROFESSIONAL MOTIVATION

Abstract

The purpose of this research is to investigate the secondary school teachers' professional motivation and their opinions on organizational mindfulness in their schools in terms of various variables related to schools and teachers, and to test whether organizational mindfulness in schools predicts teachers' professional motivation. The sample of this predictive correlational study consists of 312 teachers working in secondary schools in Şanlıurfa province and selected by simple random sampling. The data of the research were collected through the scales for examining the professional motivation of teachers and the organizational mindfulness in schools. Pearson correlation analysis, simple linear regression analysis, descriptive statistics, independent sample t-test, one-way analysis of variance and Welch and Brown-Forsythe, Tamhane's T2 and Scheffe tests in conjunction with one-way analysis of variance were used in the data analysis. The findings pointed out that the professional motivation of secondary school teachers differs according to gender, branch and seniority variables. There is a positive relationship between the professional motivation of secondary school teachers and the organizational mindfulness in secondary schools. Teachers' opinions on organizational mindfulness in schools were found to be a significant predictor of teachers' professional motivation.

Keywords: Organizational mindfulness, professional motivation, teachers, secondary schools

1. GİRİŞ

Günümüzde örgütlerin belirledikleri amaçlara ulaşabilmesi, çalışanların mesleki motivasyona sahip olarak yeterli mesleki performansı sergilemelerine bağlıdır. Çalışanların mesleki motivasyonu ise örgüt içi ve örgüt dışı birçok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörler arasında örgütlerin bir niteliğini gösteren ve örgüt içi bir faktör olan örgütsel farkındalık, çalışanların iş arkadaşlarına ve örgüte yönelik güven düzeylerini ve varsayımlarını şekillendirerek motivasyonları üzerinde etkili olabilmektedir (Vogus ve Sutcliffe, 2012). Farkındalık, bireylerin olayları veya durumları nasıl yorumladıklarını sürekli olarak sorgulamalarına, deneyimlerinin ötesine geçmelerine ve uygun çözümler aramalarına olanak tanıyarak en uygun değerlendirmelerin geliştirilmesine fırsat sunan bakış açılarının kazanılmasını sağlar (Fiol ve O'Connor, 2003). Farkındalık, bireysel olduğu kadar kolektif bir özellik de gösterebilir (Hoy, Gage ve Tarter, 2006). Farkındalık algısı yüksek olan kurumlar, zaman kaybetmeden yorumlama ve doğaçlama yapma yeteneğini geliştiren problem çözmeye yönelik öğrenme sürecine yatırım yaparlar. Esnek hareket etme ve iş süreçlerinde alternatif oluşturma yeteneklerini düzenli olarak geliştirmeye çalışırlar (Gebauer, 2012). Okulların karmaşık ve heterojen görev ortamı olan bir organizasyon olması (Smith ve Larimer, 2004) okullarda da bu yeteneklerin gelişimini destekleyen örgütsel farkındalığın gerekliliğini göstermektedir.

Örgütsel farkındalığın göstergeleri olarak çalışanların örgütlerindeki olaylar ve süreçler hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları, sürekli fikir alışverişi halinde bulunmaları, başarısızlıklardan ders çıkarmaları, birbirlerine güvenmeleri ve gelişime ve değişime açık olmaları (Ong, 2013; Weick ve Sutcliffe, 2001; Williams, 2010) mesleki motivasyonlarını artırmada etkili olabilmektedir.

Öğretmenlerin okul süreçlerinde dikkatlerinin dağılması veya öğretmenlere aşırı görev yüklemesi yapılması durumunda okullarda farkındalık eksikliği görülebilmektedir ve motivasyon eksikliği ise farkındalık eksikliğinin neden olduğu durumlar arasında yer almaktadır (Williams, 2010). Motivasyon eksikliği yaşayan öğretmenlerin yenilikçi uygulamalar için çaba gösterme ihtimali oldukça düşüktür (de Jesus ve Lens, 2005). Akman'a (2018) göre düşük motivasyon, öğretmenlerin çalışma performansının verimsizleşmesine neden olurken performans ve motivasyonun azalması sonucunda işe devamsızlık ve işe geç kalma oranlarında artış gözlemlenebilmektedir. Mesleki motivasyonu yetersiz olan öğretmenler, öğrencilerine olumlu davranış kazandırmak ve yeterli bilgiyi aktarmak için sınıfta daha az çaba göstermektedirler (Oku, 2014).

Öğretmenlerin mesleki motivasyonlarının düşük olması sadece kendi mesleki performansları bakımından değil okul etkililiği bakımından da istenmeyen sonuçlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, öğretmenlerin mesleki motivasyonlarının artmasına olanak sağlayacak bir okul ortamının oluşturulması yoluyla okul etkililiğinin artırılması için okullardaki örgütsel farkındalığın geliştirilmesi gerekmektedir. Farkındalığın sınıf içi öğretim etkinlikleri ve öğretmen-öğrenci iletişiminin kalitesi üzerinde olumlu bir etkisi vardır ve öğretmen performansını artırabilmektedir (Dane ve Brummel, 2013). Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin eğitim ortamlarındaki farkındalıklarına bağlı olarak ortaya çıkan örgütsel farkındalık ile öğretmenlerin mesleki motivasyonları arasındaki ilişkinin dikkate alınmaması, öğrenci ve okul başarısının artırılmasına yönelik çabaların düşünce ve davranış yapısındaki gerekli değişikliklere odaklanmadan, sadece rutin işlem ve süreçlere odaklanmasına neden olabilmektedir. Bu araştırmada, ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarının ve okullarındaki örgütsel farkındalığa ilişkin görüşlerinin okullara ve öğretmenlere ilişkin çeşitli değişkenler bakımından araştırılması ve okullardaki örgütsel farkındalığın öğretmenlerin mesleki motivasyonlarını

yordayıcılığının test edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada yanıt aranan problemler şu şekildedir:

- Ortaokul öğretmenlerinin görüşlerine göre, mesleki motivasyonları ve okullarındaki örgütsel farkındalık hangi düzeydedir?
- Ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarına ilişkin görüşleri, a) cinsiyet, b) yaş, c) görev yapılan okuldaki çalışma süresi, d) okul büyüklüğü, e) branş ve f) kıdem bakımından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- Ortaokul öğretmenlerinin okullarındaki örgütsel farkındalığa ilişkin görüşleri, a) cinsiyet, b) yaş, c) görev yapılan okuldaki çalışma süresi, d) okul büyüklüğü, e) branş ve f) kıdem bakımından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- Ortaokul öğretmenlerinin okullarındaki örgütsel farkındalığa ilişkin görüşleri, mesleki motivasyonlarının anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Örgütsel Farkındalık

Farkındalık, içinde bulunulan zamanda gerçekleştirilen davranışların sürekli gözlemlenmesi ve düşüncelerin nereye aktığının açıkça anlaşılması anlamına gelir (Siegel, 2010). Farkındalık eksikliği, bireyin şimdiki zamanı değil tecrübelerini göz önünde bulundurarak yeni durumlara tecrübeleri doğrultusunda yanıt vermesine neden olur (Langer ve Moldoveanu, 2000). Bireylerin yanı sıra örgütlerde de farkındalık gelişimi gözlenebilmektedir (Vogus ve Sutcliffe, 2012). Gärtner'e (2013) göre örgütsel farkındalık, beklenmeyen değişiklikleri fark edebilme ve bu değişim sürecinde bile yapılan işlere odaklanmayı sürdürebilmeye ilişkin kolektif bir kabiliyettir. Örgütsel farkındalık, yeniliklerin benimsenmesine ilişkin süreç kapsamında değerlendirildiğinde, arzu

edilen hedeflere ulaşma doğrultusunda öngörülü ve hazırlıklı olabilmek adına herhangi bir yeniliğin uygulanmasına ilişkin beklentilerin süreklilik anlayışı ile incelenerek iyileştirilmesini içermektedir (Oredo ve Njihia, 2015). Weick ve Sutcliffe (2001) ve Vogus ve Sutcliffe (2012) ise örgütsel farkındalığın çevresel sinyallere yanıt verilebilmesi ile ilgili olduğuna dikkat çekmiştir. Örgütsel farkındalık, bir yandan kurumlarda kuralların ve hiyerarşinin hassas bir şekilde belirlenmesini ve uygulanmasını gerektirirken diğer yandan kurumsal dinamizmi gerektirmektedir (Ong, 2013). Okullar da birçok örgüt gibi hem bürokratik bir yapıya (Hoy ve Miskel, 2001) hem de içinde buldukları çevrenin özellikleri doğrultusunda dinamik bir yapıya sahiptir (Ong, 2013). Bu nedenle, Hoy ve diğerleri (2006) okullardaki farkındalığın okul etkililiğinin sağlanmasında kilit bir role sahip olduğunu belirtmiştir.

Örgütsel farkındalık; başarısızlığa odaklanma, teknik işlemlere duyarlılık, esneklik, basitleştirmek istememe, uzman görüşüne saygı boyutlarında açıklanmaktadır (Weick ve Sutcliffe, 2001). Örgütsel farkındalık, başarısızlığa odaklanarak mevcut şartların iyileştirilmeye çalışılmasını (Mu ve Butler, 2009), örgütsel süreç ve eylemler konusunda örgüt çalışanlarına geri bildirim verilmesini (Weick ve Sutcliffe, 2006; Williams, 2010), sürekli değişen koşullara uyum sağlayarak yapılan hatalardan dönülebilmesini (Hoy, Gage ve Tarter, 2004; Weick ve Sutcliffe, 2006), olayları veya durumları küçümsemekten sorunların önceden tespit edilmesini (Mu ve Butler, 2009) ve riskli ve değişimin hızlı olduğu durumlarda alan uzmanlarına başvurulmasını (Weick ve Sutcliffe, 2007) sağlar.

Örgütsel farkındalık, örgüt çalışanlarının çevresel taleplere daha verimli yanıt verebilmesine yardımcı olmaktadır (Valentine, Godkin ve Varca, 2010). Bununla birlikte, örgüt yönetiminin ve çalışanların dinamik bir anlayışla görevlerini sürdürmelerine olanak sağlamaktadır (Dewhirst ve Goldman, 2020; Dernbecher,

Risius ve Beck, 2014). Hoy ve diğeri (2006), farkındalık algısı gelişmiş kurumların büyük ve küçük sorunları sürekli olarak taradığını ve başarıdan ziyade başarısızlıkla ilgilenecek sahte bir kurumsal güven duygusuna kapılmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla, okullardaki örgütsel farkındalık beklenmeyi öngörmenin, ortadan kaldırmanın ve yanlış kararlardan geri dönmenin her zaman mümkün olduğu örgütsel hazır bulunuşluk durumunu ve kolektif bir örgüt yapısını gösterir (Hoy vd., 2004). Farkındalık okullarda karar vermede netliği ve özerkliği güçlendiren bir düşünce yapısını ve sürekli örgütsel öğrenmeyi ve büyümeyi besleyen merak duygusunu ortaya çıkarmaktadır (Ong, 2013). Farkındalık içinde bulunulan yer ve zamanda olmayı sağladığı için (Reb, Narayanan ve Chaturvedi, 2014) öğretmenlerin çalışmalarının bağlamını tanımlarına ve ihtiyaçların sürekli değişen dinamik bağlamını anlamlandırmalarına yardımcı olabilmektedir (Ong, 2013).

1.1.2. Mesleki Motivasyon

Mesleki motivasyon, örgüt ortamında çalışanların davranışlarına güç veren ve bu davranışları yönlendiren bir süreç olarak ele alınmaktadır (Leonard, Beauvais ve Scholl, 1999). Öğretmen motivasyonu ise öğretmenlerin öğretmeyi seçme ve sürdürmeye ilişkin sahip oldukları içsel değerlerden kaynaklanan ve bağlamsal faktörlerden etkilenerek öğretime harcanan çabayı ifade eder (Han ve Yin, 2016). Yüksek düzeyde motivasyona sahip öğretmenler, planlama ve organizasyon süreçlerinde daha etkin olmalarının yanı sıra bu süreçlerde yenilikçi bir çalışma anlayışı sergilerler (Thoonen, Sleegers, Oort, Peetsma ve Geijsel, 2011). Öğretmenlerin motivasyonu mesleğe ilişkin planlarına ve davranışlarına yön vererek öğrenci çıktılarını etkileyebilmektedir (Richardson ve Watt, 2010).

Öğretmenlerin mesleki motivasyonu, çalıştıkları okulların farklı alanlardaki özelliklerini yansıtan bağlamsal faktörler tarafından etkilenmektedir. Bağlamsal

faktörler, öğretmenlerin motivasyonlarının niteliğini doğrudan ya da öğretim süreçlerinde psikolojik ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı oldukları ölçüde etkileyebilmektedir (Rocchi ve Pelletier, 2017). Bu bağlamsal faktörler arasında özellikle okul iklimi, öğretmenlerin okul süreçlerine katılımından öğrenci motivasyonuna kadar geniş bir etki alanına sahip olması bakımından öğretmenlerin mesleki motivasyonuna yön verebilmektedir (Pelletier ve Rocchi, 2016). Örgüt çalışanları arasında pozitif etkileşimin bulunduğu bir örgüt iklimi, verimli bir iş ortamı sağlayarak çalışanların performanslarını ve üretkenliklerini olumlu bir şekilde etkilemektedir (Patterson, Warr ve West, 2004). Olumlu örgüt iklimine bağlı olarak örgüt çalışanları arasında oluşan olumlu ilişkiler ve etkili iletişim sonucunda, çalışanlar düzeyinde yüksek iş doyumu ve moral gözlemlenirken örgütsel düzeyde yüksek verim elde edilmektedir (Ergeneli ve Eryiğit, 2001; Halis ve Uğurlu, 2008). Okul müdürleri, okul liderleri olarak okulların kültürünün ve ikliminin oluşmasında oynadıkları rol nedeniyle öğretmenlerin motivasyonunun artırılmasında kilit bir konumda bulunmaktadır (Fernet, Guay, Senécal ve Austin, 2012).

Okullara ilişkin bir diğer bağlamsal faktör olan okul müdürlerinin öğretmenlere sağladığı idari destek, öğretmenlerin okul süreçlerindeki ilişki kurma ihtiyaçlarını pozitif bir şekilde etkileyerek öğretmenlerin öğretim motivasyonlarının artması ile de ilişki göstermektedir (Carson ve Chase, 2009). Öte yandan, okullarda öğretmenlerin hissettikleri idari baskı ise öğretmen motivasyonuna zarar veren bağlamsal faktörler arasında yer almaktadır. Öğretmenler üzerindeki idari baskı; zaman kısıtlamaları, performans değerlendirmeleri veya öğrenci performansına ilişkin hesap verme talebi gibi farklı şekillerde gözlemlenebilmektedir (Rocchi ve Pelletier, 2017).

1.1.3. Örgütsel Farkındalık ve Mesleki Motivasyon

Örgütsel farkındalık çalışanların mesleki süreçler ile bağlantılı hem bilişsel hem de duyuşsal gelişimlerine katkı sağlayabilmektedir. Böylece örgütsel farkındalık, çalışanların mesleğe yönelik olumlu tutumlarının ve motivasyonlarının göstergesi niteliğindeki örgütsel davranışlar ile ilişkili olabilmektedir. Farkındalığın mesleki motivasyon ve dolayısıyla pozitif örgütsel davranışlar ile ilişkisi gerek öğretmen yetiştirme süreçleri gerekse öğretmenlerin çalışma hayatı bağlamında incelenebilmektedir. Öğretmen yetiştirme süreçlerinde, bilinçli farkındalık temelli müdahalenin kullanımının öğretmen adaylarının motivasyonlarını olumlu yönde etkilediği ortaya çıkmıştır (Dewhirst ve Goldman, 2020). Çalışma hayatı bağlamında ise Hülshager, Alberts, Feinholdt ve Lang (2013), farkındalığın duygusal tükenme ile negatif ilişkiliyken iş tatmini ile pozitif ilişki içinde olduğunu saptamıştır. Çalışma ortamındaki bilinçli farkındalığın iş tatmini ile pozitif ilişkisi, çalışanların farkındalıklarındaki artışın çalışma çabalarını da artırdığını göstermektedir (Zivnuska, Kacmar, Ferguson ve Carlson, 2016). Özünde yargılayıcı olmamaya odaklanan farkındalık, örgüt içi iletişimin kalitesini artırarak (Arendt, Verdorfer ve Kugler, 2019) çalışanların daha fazla iş uyumu sergilemesini sağlayabilmektedir (Rodgers ve Raider-Roth, 2006).

Örgütsel farkındalığın mesleki motivasyon ve buna bağlı olarak pozitif örgütsel davranışlar ile olan ilişkisi çalışanların mesleki performanslarına da olumlu yansımaktadır. Malinowski ve Lim (2015), farkındalığın işe bağlılığı ve motivasyonu artırabildiğini ve böylece çalışanların tam katılımlı ve yüksek performansla çalışabileceğini belirlemiştir. Farkındalık çalışan stresini azaltabilmekte, zihinsel ve fiziksel sağlığı ve bilişsel işlevleri artırabilmekte ve böylece çalışan performansını iyileştirebilmektedir (Hyland, Lee ve Mills, 2015). Farkındalık motivasyon ile bağlantılı bir şekilde daha bilinçli karar verme ve problem çözme ile sonuçlanabilmekte ve uzmanlığa ve cinsiyete dayalı olarak

çalışan performansını etkileyebilmektedir (Aviles ve Dent, 2015). İşyerinde farkındalığın mesleki motivasyon ile bağlantılı olarak çalışan performansını geliştirmesi hem çalışan farkındalığı (Reb, Narayanan ve Ho, 2015) hem de lider farkındalığı (Reb vd., 2014) bağlamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, farkındalığın çalışanların mesleki motivasyonlarını ve bunun sonucunda mesleki performanslarını artırabilmesi için söz konusu farkındalığın örgütsel düzeyde biçimlenmesi gerekmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Ortaokul öğretmenlerinin okullardaki örgütsel farkındalığa ilişkin görüşlerinin mesleki motivasyonlarının bir yordayıcısı olup olmadığının incelendiği bu araştırma, yordayıcı korelasyonel desende yürütülmüştür. Yordayıcı korelasyonel araştırmalarda, bağımsız değişken yordayıcı, bağımlı değişken ise yordanan değişkendir (Jones, 2019).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Şanlıurfa ilinde görev yapan ortaokul öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminde ise araştırma evreninden basit tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 312 ortaokul öğretmeni yer almaktadır. Şanlıurfa ilindeki ortaokullara ilişkin listeden rastgele seçilen okullarda ölçek uygulaması yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler, Google Forms aracılığıyla bu okullardaki öğretmenlere uygulanmıştır. Ölçeklerin bir bölümü, Google Forms linkinin okullardaki öğretmen gruplarında paylaşılması sonucunda diğer bölümü ise öğretmenlerin söz konusu linki okullarındaki meslektaşlarıyla bireysel olarak paylaşması sonucunda uygulanabilmiştir. Örnekleme yer alan öğretmenlerin 130'u erkek (%41,7), 182'si (%58,3) kadındır. Öğretmenlerin

199'u (%63,8) 20-30 yaş aralığında yer alırken 113'ü ise (%36,2) 31 ve üzeri yaşa sahiptir. 64 öğretmen (%20,5) sayısal branşlarda, 102 öğretmen (%32,7) sözel branşlarda, 39 öğretmen (%12,5) spor ve sanat ile ilgili branşlarda ve 107 öğretmen (%34,3) yabancı dil alanındaki branşlarda öğretim yapmaktadır. Öğretmenlerin 186'sı (%59,6) 1-5 yıl arasında, 84'ü (%26,9) 6-10 yıl arasında ve 42'si ise (%13,5) 11 yıl ve üzerinde mesleki deneyime sahiptir. Örnekleme yer alan öğretmenlerin 196'sı (%62,8) görev yaptıkları okulda 1 ile 5 yıl arasında çalışma süresine sahipken 116'sı (%37,2) 6 ve daha fazla yıldır aynı okulda çalışmaktadır. 145 öğretmenin (%46,5) görev yaptığı okulda 1 ile 600 arasında öğrenci bulunurken 167'sinin (%53,5) görev yaptığı okulda 601 ve üzerinde öğrenci bulunmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğretmenlerin mesleki motivasyonlarına ilişkin veriler, Karabağ Köse, Karataş, Küçükçene ve Taş (2021) tarafından geliştirilen "Öğretmen Mesleki Motivasyonu Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Ölçekte öğretmen motivasyonu okul içi faktörler, okul dışı faktörler, mesleki gelişim ve saygınlık ve fiziki imkanlar bağlamında incelenmektedir. Ölçek aracılığıyla öğretmenlerin mesleki motivasyon düzeyleri belirlenmektedir. 5'li Likert tipinde geliştirilen ölçeğin maddeleri 1= çok olumsuz ve 5 = çok olumlu arasında puanlanmaktadır. Bu araştırmanın örnekleminde gerçekleştirilen geçerlik çalışmaları kapsamında, ölçekten elde edilen verilere Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmış ve DFA sonucunda elde edilen uyum değerleri; $\chi^2/sd= 2,954$, $GFI=0,84$, $NFI=0,89$, $IFI=0,92$, $TLI=0,91$, $CFI=0,92$, $RMSEA=0,079$, $RMR=0,07$ olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan uyum değerleri, kabul edilebilir seviyede (Kline, 2011; Meydan ve Şeşen, 2015) olduğu için DFA sonucunda ortaya çıkan ölçek yapısı kabul edilmiştir. Bu çalışmada, ölçeğin güvenilirliğine ilişkin Cronbach's alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,92 olarak hesaplanmıştır. Ortaokullarda örgütsel

farkındalığa ilişkin veriler, Hoy ve diğerleri (2004) tarafından geliştirilen ve Zafer Güneş (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan “Okullarda Örgütsel Farkındalık Ölçeği” aracılığıyla toplanmıştır. Ölçekte okullarda örgütsel farkındalık, öğretmen farkındalığı ve yönetici farkındalığı bağlamında incelenmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar okullarda örgütsel farkındalığın yüksekliğine işaret etmektedir. 6’lı Likert tipinde olan ölçeğin maddeleri 1 = hiç katılmıyorum ve 6 = tamamen katılıyorum arasında puanlanmaktadır. Bu araştırmanın örnekleminde gerçekleştirilen geçerlik çalışmaları kapsamında, ölçekten elde edilen verilere DFA uygulanmış ve yapılan modifikasyonlar sonrasında DFA sonucunda elde edilen uyum değerleri; $\chi^2/sd= 1,566$, GFI= 0,98, NFI=0,96, IFI=0,99, TLI=0,98, CFI=0,99, RMSEA=0,04, RMR=0,03 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan uyum değerleri kabul edilebilir seviyede (Kline, 2011; Meydan ve Şeşen, 2015) olduğundan DFA sonucunda ortaya çıkan ölçek yapısı kabul edilmiştir. Bu çalışmada ölçeğe ilişkin Cronbach’s alpha güvenirlik katsayısı ise 0,73 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde, öncelikle veri setlerinin normal dağılım gösterip göstermediğinin belirlenmesine yönelik analizler yapılmıştır. Bu amaçla çalışmada kullanılan ölçeklere ilişkin veri setlerinin çarpıklık ve basıklık katsayıları hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda, öğretmenlerin mesleki motivasyonuna ilişkin veri setinin çarpıklık ve basıklık katsayıları -,605 ve 1,042; okullarda örgütsel farkındalığa ilişkin veri setinin çarpıklık ve basıklık katsayıları ise -,110 ve ,004 olarak belirlenmiştir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1,5 ile +1,5 arasında olması normal dağılıma işaret etmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Dolayısıyla, bu araştırmanın mesleki motivasyon ve örgütsel farkındalığa ilişkin veri setlerinin normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır.

Ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyon düzeyinin ve ortaokullardaki örgütsel farkındalık düzeyinin incelenmesi amacıyla ortalama puanları ve ayrıca standart sapmaları içeren betimsel istatistikler hesaplanmıştır. Öğretmenlerin mesleki motivasyonuna ilişkin ölçekten elde edilen ortalama puana dayalı olarak öğretmenlerin mesleki motivasyon düzeyinin adlandırılmasında; “1, 00 – 1,80 = Çok düşük; 1,81 – 2,60 = Düşük; 2,61 – 3,40 = Orta; 3,41 – 4,20 = Yüksek; 4,21 – 5,00 = Çok yüksek” şeklindeki puan aralıkları kullanılmıştır. Okullarda örgütsel farkındalığa ilişkin ölçekten alınan ortalama puana dayalı olarak ortaokullardaki örgütsel farkındalık düzeyinin adlandırılmasında ise “1,00 – 1,83 = Çok düşük; 1,84 – 2,66 = Düşük; 2,67 – 3,49 = Orta; 3,50 – 4,32 = Üst-orta; 4,33 – 5,15 = Yüksek; 5,16 – 6,00 = Çok yüksek” şeklindeki puan aralıkları dikkate alınmıştır. Öğretmenlerin mesleki motivasyonlarına ve okullarındaki örgütsel farkındalığa ilişkin görüşlerinin cinsiyet, yaş, okuldaki çalışma süresi ve okul büyüklüğü değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla bağımsız örneklem t testi; mesleki deneyim ve branş değişkenleri açısından farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla ise tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Tek yönlü varyans analizi ile bağlantılı olarak Welch ve Brown-Forsythe, Tamhane’s T2 ve Scheffe testleri uygulanmıştır. Öğretmenlerin mesleki motivasyonları ile okullardaki örgütsel farkındalık arasında bir ilişki olup olmadığı öncelikle Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Ardından, öğretmenlerin okullarındaki örgütsel farkındalığa ilişkin görüşlerinin, mesleki motivasyonları için anlamlı bir yordayıcı olup olmadığının belirlenmesine yönelik basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Ortaokul Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Mesleki Motivasyonlarının ve Okullarındaki Örgütsel Farkındalığın Düzeyine İlişkin Bulgular

Ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyon ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 3,47 (ss =,041)'dir. Dolayısıyla, ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyon düzeyi “yüksek” olarak belirlenmiştir. Ortaokul öğretmenlerinin okullarındaki örgütsel farkındalığa ilişkin görüşlerinin puan ortalaması ise 3,76 (ss =,048)'dir. Dolayısıyla, ortaokullardaki örgütsel farkındalığın “üst-orta” düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Çeşitli Değişkenlere Göre Ortaokul Öğretmenlerinin Mesleki Motivasyonlarına İlişkin Bulgular

Ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarına ilişkin görüşlerinin cinsiyet, yaş, okuldaki çalışma süresi ve okul büyüklüğü açısından incelenmesine yönelik yapılan bağımsız örneklem t testi sonuçları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Öğretmenlerin Cinsiyet, Yaş, Okuldaki Çalışma Süresi ve Okul Büyüklüğü Değişkenleri Açısından Mesleki Motivasyonları Hakkındaki Görüşlerine İlişkin t Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	Sd	t	p
Cinsiyet	Erkek	130	3,58	,771	310	2,226	,027*
	Kadın	182	3,39	,694			
Yaş	20-30	199	3,51	,603	168,355	1,080	,282
	31 ve üzeri	113	3,41	,915			
Okuldaki Çalışma Süresi	1-5 yıl	196	3,50	,663	200,160	,829	,408
	6 yıl ve üzeri	116	3,42	,836			
Okul Büyüklüğü	1-600	145	3,45	,752	310	-,556	,579
	601 ve üzeri	167	3,49	,715			

Tablo 1 incelendiğinde, ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarına ilişkin görüşlerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p=,027$; $p<,05$). Erkek öğretmenlerin mesleki motivasyonlarının (ortalama = 3,58) kadın öğretmenlerin mesleki motivasyonlarından (ortalama =

3,39) daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarına ilişkin görüşleri arasında yaş, okuldaki çalışma süresi ve okul büyüklüğüne göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>,05$). Ortaokul öğretmenlerinin branş ve mesleki deneyim değişkenleri açısından mesleki motivasyonları hakkındaki görüşlerine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerin Branş ve Mesleki Deneyim Değişkenleri Açısından Mesleki Motivasyonları Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	Gruplar	N	\bar{X}	SS
Branş	Sayısal	64	3,61	,600
	Sözel	102	3,26	,914
	Spor ve Sanat	39	3,61	,650
	Yabancı Dil	107	3,54	,586
Mesleki Deneyim	1-5 yıl	186	3,55	,669
	6-10 yıl	84	3,42	,820
	11 ve üzeri yıl	42	3,24	,769

Ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarına ilişkin görüşlerinin branş değişkeni açısından incelenmesine yönelik yapılan tek yönlü varyans analizinde, Levene testi sonuçlarına göre varyansların homojenliği varsayımı sağlanamamıştır ($p= ,000$; $p<,05$). Bu nedenle, Welch ve Brown-Forsythe testleri uygulanarak F ve p değerlerine bakılmıştır. Tablo 3’te Welch ve Brown-Forsythe testlerinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3. Öğretmenlerin Branş Değişkeni Açısından Mesleki Motivasyonları Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Welch ve Brown-Forsythe Testi Sonuçları

	İstatistik	sd1	sd2	p
Welch	3,504	3	130,124	,017
Brown-Forsythe	4,911	3	245,033	,002

Tablo 3’te yer alan Welch testi ($p=,017$; $p<,05$) ve Brown-Forsythe testi ($p=,002$; $p<,05$) sonuçlarına göre, ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarına

ilişkin görüşleri branş değişkeni bakımından anlamlı bir farklılık göstermektedir. Hangi gruplar arasında farklılık olduğunun belirlenebilmesi için ise varyansların homojenliği varsayımı sağlanamadığından Tamhane's T2 testi yapılmış ve sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmenlerin Branş Değişkeni Açısından Mesleki Motivasyonları Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Tamhane's T2 Sonuçları

Branş (i)	Branş (j)	Ortalamalar Arası Fark ($\bar{X}_i - \bar{X}_j$)	Standart Hata	p
Sayısal	Sözel	,352*	,118	,019*
	Spor ve Sanat	,006	,128	1,000
	Yabancı Dil	,069	,094	,975
Sözel	Sayısal	-,352*	,118	,019*
	Spor ve Sanat	-,346	,138	,079
	Yabancı Dil	-,283	,107	,052
Spor ve Sanat	Sayısal	-,006	,128	1,000
	Sözel	,346	,138	,079
	Yabancı Dil	,064	,118	,995
Yabancı Dil	Sayısal	-,069	,094	,975
	Sözel	,283	,107	,052
	Spor ve Sanat	-,064	,118	,995

Sayısal branşlardaki ortaokul öğretmenleri ile sözel branşlardaki ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarına ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu Tablo 4'te görülmektedir ($p = ,019$; $p < ,05$). Sayısal branşlardaki öğretmenlerin mesleki motivasyonu, sözel branşlardaki öğretmenlerin mesleki motivasyonundan daha yüksektir.

Ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarına ilişkin görüşlerinin mesleki deneyimlerine göre incelenmesine yönelik tek yönlü varyans analizinde, Levene testi varyansların homojen olduğunu ($p = ,267$; $p > ,05$) göstermiştir. Mesleki deneyim açısından öğretmenlerin mesleki motivasyonlarına yönelik görüşlerinin incelenmesine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Mesleki Deneyim Değişkeni Açısından Mesleki Motivasyonları Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişken	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Mesleki Deneyim	Gruplar arası	3,559	2	1,780	3,374	,036
	Grup içi	162,964	309	,527		

Tablo 5 incelendiğinde, ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarına ilişkin görüşlerinin mesleki deneyimlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p = ,036$; $p < ,05$). Hangi gruplar arasında farklılık olduğunun belirlenebilmesi için, varyansların homojenliği varsayımı sağlandığından, Scheffe testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Mesleki Deneyim Değişkeni Açısından Mesleki Motivasyonları Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Scheffe Testi Sonuçları

Mesleki Deneyim (i)	Mesleki Deneyim (j)	Ortalamalar Arası Fark ($\bar{X}_i - \bar{X}_j$)	Standart Hata	p
1-5 yıl	6-10 yıl	,130	,095	,394
	11 ve üzeri yıl	,307*	,124	,049*
6-10 yıl	1-5 yıl	-,130	,095	,394
	11 ve üzeri yıl	,176	,137	,440
11 ve üzeri yıl	1-5 yıl	-,307*	,124	,049*
	6-10 yıl	-,176	,137	,440

Tablo 6'da görüldüğü gibi, mesleki deneyimi 1-5 yıl arasında olan ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarına ilişkin görüşleri ile 11 yıl ve üzerinde mesleki deneyime sahip ortaokul öğretmenlerinin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p = ,049$; $p < ,05$). 1 ile 5 yıl arasında mesleki deneyime sahip ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonu, 11 yıl ve üzerinde mesleki deneyime sahip ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonundan daha yüksektir.

3.3. Çeşitli Değişkenlere Göre Ortaokul Öğretmenlerinin Okullarındaki Örgütsel Farkındalık Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bulgular

Ortaokul öğretmenlerinin okullarının örgütsel farkındalığına ilişkin görüşlerinin cinsiyet, yaş, okuldaki çalışma süresi ve okul büyüklüğü değişkenleri açısından incelenmesine yönelik yapılan bağımsız örneklem t testi sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Öğretmenlerin Cinsiyet, Yaş, Okuldaki Çalışma Süresi ve Okul Büyüklüğü Değişkenleri Açısından Okullarındaki Örgütsel Farkındalık Hakkındaki Görüşlerine İlişkin t Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	\bar{X}	ss	sd	t	p
Cinsiyet	Erkek	130	3,82	,909	310	1,026	,306
	Kadın	182	3,72	,818			
Yaş	20-30	199	3,77	,826	310	,171	,865
	31 ve üzeri	113	3,75	,912			
Okuldaki Çalışma Süresi	1-5 yıl	196	3,74	,830	310	-,525	,600
Okul Büyüklüğü	6 yıl ve üzeri	116	3,80	,902			
	1-600	145	3,72	,817	310	-,800	,424
	601 ve üzeri	167	3,80	,891			

Tablo 7’de görüldüğü gibi, öğretmenlerin okullarının örgütsel farkındalığına ilişkin görüşleri arasında cinsiyet, yaş, görev yapılan okuldaki çalışma süresi ve okul büyüklüğü bakımından anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > ,05$).

Ortaokul öğretmenlerinin branş ve mesleki deneyim değişkenleri açısından okullarının örgütsel farkındalığı hakkındaki görüşlerine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğretmenlerin Branş ve Mesleki Deneyim Değişkenleri Açısından Okullarındaki Örgütsel Farkındalık Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	Gruplar	N	\bar{X}	SS
Branş	Sayısal	64	3,58	,865
	Sözel	102	3,82	,871
	Spor ve Sanat	39	3,80	,919
	Yabancı Dil	107	3,80	,812
Mesleki Deneyim	1-5 yıl	186	3,76	,862
	6-10 yıl	84	3,78	,878
	11 ve üzeri yıl	42	3,72	,805

Ortaokul öğretmenlerinin okullarının örgütsel farkındalığına ilişkin görüşlerinin branş değişkeni açısından incelenmesine yönelik yapılan tek yönlü varyans analizinde, Levene testi sonuçlarına göre varyansların homojenliği varsayımı sağlanamamıştır ($p = ,03$; $p < ,05$). Bu nedenle, Welch ve Brown-Forsythe testleri uygulanarak F ve p değerlerine bakılmıştır. Tablo 9'da Welch ve Brown-Forsythe testlerinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9. Öğretmenlerin Branş Değişkeni Açısından Okullarındaki Örgütsel Farkındalık Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Welch ve Brown-Forsythe Testi Sonuçları

	İstatistik	sd1	sd2	p
Welch	1,158	3	126,833	,328
Brown-Forsythe	1,151	3	213,038	,329

Tablo 9'da yer alan Welch ve Brown-Forsythe testi sonuçlarına göre, ortaokul öğretmenlerinin okullarının örgütsel farkındalığına ilişkin görüşleri branş değişkeni bakımından anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p > ,05$).

Ortaokul öğretmenlerinin okullarının örgütsel farkındalığına ilişkin görüşlerinin mesleki deneyimlerine göre incelenmesi amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizinde, Levene testi sonucu varyansların homojen olduğunu ($p = ,932$; $p > ,05$) göstermiştir. Bu nedenle, mesleki deneyim değişkenine göre öğretmenlerin

okullarının örgütsel farkındalığı hakkındaki görüşlerinin incelenmesine ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Öğretmenlerin Mesleki Deneyim Değişkeni Açısından Okullarındaki Örgütsel Farkındalık Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişken	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Mesleki Deneyim	Gruplar arası	,121	2	,061	,082	,921
	Grup içi	228,246	309	,739		

Tablo 10 incelendiğinde, ortaokul öğretmenlerinin okullarının örgütsel farkındalığına ilişkin görüşlerinin mesleki deneyimlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>,05$).

3.4. Ortaokul Öğretmenlerinin Okullarındaki Örgütsel Farkındalığa İlişkin Görüşlerinin Mesleki Motivasyonlarını Yordayıcılığına İlişkin Bulgular

Ortaokullardaki örgütsel farkındalık ile ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonları ve mesleki motivasyonlarının alt boyutları arasındaki ilişkilerin incelenmesi için yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Ortaokullardaki Örgütsel Farkındalık ile Öğretmenlerin Mesleki Motivasyonları Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

	ÖF	MM	OİF	ODF	MGvS	Fİ
ÖF	1					
MM	,174**	1				
OİF	,059	,888**	1			
ODF	,292**	,423**	,035	1		
MGvS	,295**	,654**	,328**	,611**	1	
Fİ	-,050	,765**	,832**	-,119*	,174**	1

Not: ÖF: Örgütsel farkındalık, MM: Mesleki motivasyon, OİF: Okul içi faktörler, ODF: Okul dışı faktörler, MGvS: Mesleki gelişim ve saygınlık, Fİ: Fiziki imkânlar. ** $p<,01$, * $p<,05$

Tablo 11 incelendiğinde, ortaokullardaki örgütsel farkındalığa ilişkin öğretmen görüşleri ile ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonları arasında pozitif, anlamlı ve çok zayıf bir ilişki ($r= 0,174$, $p<,05$) olduğu görülmektedir. Ortaokullardaki örgütsel farkındalık ile okul içi faktörlere ve fiziki imkânlarla ilişkin öğretmen motivasyonu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p>,05$). Ortaokullardaki örgütsel farkındalık ile okul dışı faktörlere ilişkin öğretmen motivasyonu arasında pozitif, anlamlı ve zayıf bir ilişki ($r= ,292$, $p<,05$) bulunmaktadır. Ortaokullardaki örgütsel farkındalık ile öğretmenlerin mesleki gelişim ve saygınlığa ilişkin mesleki motivasyonları arasında pozitif, anlamlı ve zayıf bir ilişki ($r = ,295$, $p<,05$) bulunmaktadır. Ortaokul öğretmenlerinin okullarındaki örgütsel farkındalığa ilişkin görüşlerinin, mesleki motivasyonlarını yordayıp yordamadığının incelenmesi amacıyla yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına Tablo 12’de yer verilmiştir.

Tablo 12. Ortaokullardaki Örgütsel Farkındalığın Öğretmenlerin Mesleki Motivasyonlarını Yordayıcılığına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Standart Hata	β	T	p
Sabit	2,913	,184	-	15,805	,000
Örgütsel Farkındalık	,149	,048	,174	3,110	,002
R = ,174	R² = ,030				
F = 9,673	p = ,002				

Tablo 12’de görüldüğü gibi, ortaokullardaki örgütsel farkındalığa ilişkin öğretmen görüşleri, ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonunun anlamlı bir yordayıcısıdır ($F_{(1-310)}= 9,673$, $p<,05$). Ortaokullardaki örgütsel farkındalık, ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonunun %3’ünü açıklamaktadır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Ortaokul öğretmenlerinin okullarındaki örgütsel farkındalığa ilişkin görüşlerinin mesleki motivasyonlarını yordayıcılığının incelendiği bu araştırmada,

öğretmenlerin okullarını örgütsel farkındalığa sahip kurumlar olarak algıladıkları ve yüksek mesleki motivasyona sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Mesleki motivasyon ile bağlantılı olarak Grant (2017), farkındalık sahibi öğretmenlerin hatalarını kabul eden ve kendilerine yapılan eleştirilere pozitif bakan öğretmenler olduğunu saptamıştır. Benzer şekilde Hoy ve diğerlerinin (2006) tarafından yapılan araştırmada, farkındalığı yüksek okullarda hatalarından ders çıkaran ve değişime istekli öğretmenlerin ve yöneticilerin çalıştığı anlaşılmıştır.

Bu araştırmada, ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarında cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Erkek öğretmenlerin mesleki motivasyonunun kadın öğretmenlerin mesleki motivasyonundan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Kadın ve erkek öğretmenlerin eğitim öğretim sürecinde sınıf yönetimi, öğrenci başarısının sağlanması, velilerle iletişim ve yöneticilerle iletişim gibi konularda karşılaştıkları problemlere duygusal açıdan farklı tepkiler vermeleri, mesleki motivasyonlarında farklılık oluşmasına neden olabilir. Araştırmanın bu bulgusunu destekler yönde, Triyanto (2016) tarafından yapılan araştırmada, erkek öğretmenlerin mesleki motivasyonunun kadın öğretmenlerin mesleki motivasyonundan daha fazla olduğu bulunmuştur. Bu bulgunun aksi yönde, Bastick (2000) tarafından yapılan çalışmada, kadınların erkeklerden daha fazla motive oldukları ve bunun dışsal motivasyondan ziyade içsel motivasyondaki önemli farklılıklardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Wanakacha, Aloka ve Nyaswa (2018) ise cinsiyete göre öğretmenlerin temel öğretim işlevlerini yerine getirme konusundaki içsel ve dışsal motivasyonlarında farklılık gözlenmediğini bulmuştur.

Araştırmanın bulguları, öğretmenlerin yaşlarına göre mesleki motivasyonlarında bir farklılık olmadığını ancak mesleki deneyimlerine göre mesleki motivasyonlarının farklılaştığını göstermiştir. Öğretmenlerin yaşına göre mesleki motivasyonlarında farklılık gözlenmediği bulgusuna benzer şekilde, Wiyono

(2016) öğretmenlerin yaşının iş motivasyonlarında farklılık oluşturmadığını saptamıştır. Ancak bu bulgudan farklı olarak, Ahluwalia ve Preet (2017) tarafından yapılan araştırmada, daha yaşlı öğretmenlerin dışa dönük ve içsel olarak daha fazla motive oldukları belirlenmiştir. Mesleki deneyim açısından ise bu araştırmanın bulgusunun aksine, Wiyono (2016) deneyim süresine göre öğretmenlerin mesleki motivasyonlarında bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Bu araştırmada, öğretmenlerin yaşı ve mesleki deneyimi açısından okullarının örgütsel farkındalığına ilişkin görüşlerinde ise bir farklılık bulunmadığı belirlenmiştir. Öğretmenlerin mesleki performansı, problem çözme ve karar verme yeterlikleri ve yenilikçi bakış açıları, okullardaki örgütsel farkındalığa katkıda bulunan önemli öğretmen nitelikleri olarak değerlendirilebilir. Örgütsel farkındalığı destekleyen bu nitelikler dikkate alındığında, yaş ve deneyim faktörlerinin bu konuda farklılık oluşturmadığı çıkarımına işaret edebilecek çeşitli bulgular sunan araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin, Shah ve Udgaonkar (2018) öğretmenlerin mesleki bakımdan aktif ve öğretimle ilgili oldukları sürece yaşlarının okul içi performansları üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını belirlemiştir. Mahdi ve Al-Dera (2013) ise deneyim faktörünün öğretmenlerin öğretim tekniklerinde değişime istekli olmaları açısından etkili olmadığını saptamıştır.

Araştırmanın sonucunda, ortaokullardaki örgütsel farkındalığa ilişkin öğretmen görüşleri ile ortaokul öğretmenlerinin mesleki motivasyonları arasında çok zayıf da olsa pozitif bir ilişki olduğu ve ortaokullardaki örgütsel farkındalığın öğretmenlerin mesleki motivasyonunu yordadığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda, bir okulda örgütsel farkındalığın artması durumunda o okulda çalışan öğretmenlerin mesleki motivasyonlarının da artabileceği söylenebilir. Örgütsel farkındalık, öğretmenlerde gelişim odaklı pozitif bir bakış açısının ortaya çıkmasını desteklemektedir. Farkındalık algısı, çalışanların olumsuz iş algılarını en aza indirmekte ve böylece çalışanların daha pozitif durumlara

odaklanmasını sağlamaktadır (Reb vd., 2015). Farkındalık algısının yüksek olduğu örgütlerde etkinlik, iyimserlik ve psikolojik sermaye algısı artmaktadır (Roche, Haar ve Luthans, 2014). Böylece, örgütsel farkındalık öğretmenlerin mesleki motivasyonları ile de pozitif bir ilişki göstermektedir. Araştırmanın bu yöndeki bulgusuna benzer şekilde, Dernbecher ve diğerleri (2014) örgütsel farkındalığın yüksek olduğu kurumlarda, yöneticiler ve öğretmenlerin dinamik bir yapıda çalıştıklarını ve çalışanların motivasyonlarının ve iş performanslarının arttığını tespit etmiştir. Weick ve Sutcliffe (2006) de farkındalığı yüksek olan örgütlerin yapılan bütün hataları rapor ettiğini, okul başarısına ve memnuniyetine odaklandığını ve bu tür örgütlerde, çalışanların iş devamlılığının ve motivasyonlarının sağlandığını belirlemiştir. Hülshager ve diğerleri (2013) tarafından yapılan araştırmada ise bilinçli farkındalığın duygusal tükenmişlik ile negatif ilişkiyken, iş motivasyonu ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, örgütsel farkındalığın öğretmenlerin mesleki motivasyonu ile pozitif ilişkisi okullarda pozitif örgütsel davranışların gözlenmesinde rol alabilmektedir.

Bu araştırmada, okullardaki örgütsel farkındalığın artması durumunda öğretmenlerin mesleki motivasyonunun da artabileceği sonucuna varılmıştır. Örgütsel farkındalık bağlamında okul süreçlerinin yönetiminde benimsenen yaklaşımın gelecek yönelimli ve iyileştirme odaklı olması, öğretmenlerin mesleki motivasyonlarının artmasını desteklemektedir. Dolayısıyla, okullarda proaktif bir anlayış doğrultusunda başarısızlıkların ve olası sorunların önceden tespit edilerek gerekli önlemlerin alınmasının ve değişime açık bir tutum sergilenmesinin, öğretmen motivasyonunun artması açısından etkili bir yönetim yaklaşımı olduğu anlaşılmaktadır. Okullardaki örgütsel farkındalık kapasitesi, yapılan hataların bir öğrenme fırsatı olarak görülmesini desteklemektedir. Örgütsel farkındalık sonucunda okullarda örgütsel öğrenmeye olanak sağlayan bir iklimin ortaya çıkması, öğretmenlerin mesleki motivasyonlarının artmasında rol oynayabilmektedir. Öğretmenlerin mesleki motivasyonunun artırılabilmesi

için okul süreçleri ve eğitim sistemi ile ilgili faktörlerin yanı sıra mesleki tutum ve davranışlarında farklılık oluşturabilecek cinsiyet, branş ve mesleki deneyim gibi bireysel faktörlerin dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda, okulların sorun saptama ve çözme kapasitelerinin güçlendirilmesi yoluyla örgütsel farkındalık düzeylerinin artırılması için okul yöneticilerine ve öğretmenlere problem çözme ve karar verme eğitimlerinin verilmesi önerilmektedir. Okulların öğrenme kapasiteleri geliştirilerek örgütsel farkındalık düzeylerinin artırılabilmesi için ise okullarda mesleki öğrenme toplulukları oluşturulmalı ve bu toplulukların sistemli bir şekilde çalışmaları sağlanmalıdır. Hem okullardaki örgütsel farkındalığın hem de öğretmenlerin mesleki motivasyonlarının artırılabilmesi amacıyla öğretmenlerin ihtiyaçlarına dayalı mesleki gelişim etkinliklerinin okul düzeyinde organize edilmesi önerilmektedir. İleride yapılacak araştırmalarda, okullarda örgütsel farkındalığın ve böylece öğretmenlerin mesleki motivasyonunun nasıl artırılacağı belirlenebilmesi için okul yönetimi ve öğretmenlerin katılımıyla eylem araştırması çalışmalarının yapılması faydalı olabilecektir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 26.01.2022 tarihli ve 4 karar sayılı etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahluwalia, A.K., & Preet, K. (2017). Age-wise differences in relation to work motivation, organizational commitment and locus of control: A study of university teachers. *International Journal of Commerce and Management*, 11(1), 24-31.
- Akman, Y. (2018). Investigating the relationship between organizational justice, work motivation and teacher performance. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47(1), 164-187. <https://doi.org/10.14812/cuefd.371642>
- Arendt, J., Verdorfer, A, P., & Kugler, K. (2019). Mindfulness and leadership: Communication as a behavioral correlate of leader mindfulness and its effect on follower satisfaction. *Frontiers in Psychology*, 10, 667. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00667>
- Aviles, P. R., & Dent, E. B. (2015). The role of mindfulness in leading organizational transformation: A systematic review. *The Journal of Applied Management and Entrepreneurship*, 20(3), 31-55.
- Bastick, T. (2000, February). *The measurement of teacher motivation: Cross-cultural and gender comparisons*. Paper presented at the Annual Meeting of the Society for Cross-Cultural Research, New Orleans, LA, United States. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED451254.pdf>
- Carson, R. L., & Chase, M. A. (2009). An examination of physical education teacher motivation from a self-determination theoretical framework. *Physical Education & Sport Pedagogy*, 14(4), 335-353. <https://doi.org/10.1080/17408980802301866>
- Dane, E., & Brummel, B.J. (2013). Examining workplace mindfulness and its relations to job performance and turnover intention. *Human Relations*, 67(1), 105-128. <https://doi.org/10.1177/00187267134877>

- de Jesus, S.N., & Lens, W. (2005). An integrated model for the study of teacher motivation. *Applied Psychology: An International Review*, 54(1), 119-134. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2005.00199.x>
- Dernbecher, S., Risius, M., & Beck, R. (2014). *Bridging the gap - Organizational mindfulness and mindful organizing in mobile work environments*. Paper presented at the 22nd European Conference on Information Systems (ECIS 2014), Tel Aviv, Israel.
- Dewhirst, C.B., & Goldman, J. (2020). Launching motivation for mindfulness: Introducing mindfulness to early childhood preservice teachers. *Early Child Development and Care*, 190(8), 1299-1312. <https://doi.org/10.1080/03004430.2018.1531853>
- Ergeneli, A., & Eryiğit, M. (2001). Öğretim elemanlarının iş tatmini: Ankara'da devlet ve özel üniversite karşılaştırması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 159-178.
- Fernet, C., Guay, F., Senécal, C., & Austin, S. (2012). Predicting intraindividual changes in teacher burnout: The role of perceived school environment and motivational factors. *Teaching and Teacher Education*, 28(4), 514-525. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2011.11.013>
- Fiol, C. M., & O'Connor, E.J. (2003). Waking up! Mindfulness in the face of bandwagons. *The Academy of Management Review*, 28(1), 54-70. <https://doi.org/10.2307/30040689>
- Gärtner, C. (2013). Enhancing readiness for change by enhancing mindfulness. *Journal of Change Management*, 13(1), 52-68. <https://doi.org/10.1080/14697017.2013.768433>
- Gebauer, A. (2012). Mindful organizing as a paradigm to develop managers. *Journal of Management Education*, 37(2), 203-228. <https://doi.org/10.1177/10525629124585>

- Grant, K.C. (2017). From teaching to being: The qualities of a mindful teacher. *Childhood Education*, 93(2), 147-152. <https://doi.org/10.1080/00094056.2017.1300493>
- Halis, M., & Uğurlu Ö.Y. (2008). Güncel çalışmalar ışığında örgüt iklimi. "İş, Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(2), 101-123.
- Han, J., & Yin, H. (2016). Teacher motivation: Definition, research development and implications for teachers. *Cogent Education*, 3(1), 1217819. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2016.1217819>
- Hoy, W. K., & Miskel, C. G. (2001). *Educational administration: Theory, research, and practice* (6th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Hoy, W. K., Gage, C. Q., & Tarter, C. J. (2004). Theoretical and empirical foundations of mindful school structure. In W. K. Hoy & C. Miskel (Eds.), *Educational organization, policy and reforms: Research and Measurement* (pp. 305-335). Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Hoy, W. K., Gage, C. Q., & Tarter, C. J. (2006). School mindfulness and faculty trust: Necessary conditions for each other? *Educational Administration Quarterly*, 42 (2), 236-255. <https://doi.org/10.1177/0013161X04273844>
- Hülsheger, U.R., Alberts, H.J.E.M., Feinholdt, A., & Lang, J.W.B. (2013). Benefits of mindfulness at work: The role of mindfulness in emotion regulation, emotional exhaustion, and job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 98(2), 310-325. <https://doi.org/10.1037/a0031313>
- Hyland, P.K., Lee, R. A., & Mills, M. J. (2015). Mindfulness at work: A new approach to improving individual and organizational performance. *Industrial and Organizational Psychology*, 8(4), 576-602. <https://doi.org/10.1017/iop.2015.41>

- Jones, T. (2019). *Emotional intelligence and NCLEX-RN readiness: A predictive correlational study* (Unpublished doctoral dissertation). Capella University, Minneapolis, United States.
- Karabağ Köse, E., Karataş, E., Küçükçene, M., & Taş, A. (2021). Öğretmen mesleki motivasyonu ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması: Çevrimiçi ve kâğıt kalem uygulamalarının karşılaştırılması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51, 479-498. <https://doi.org/10.9779/pauefd.707619>
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.
- Langer, E.J., & Moldoveanu, M. (2000). Mindfulness research and the future. *Journal of Social Issues*, 56(1), 129-139. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00155>
- Leonard, N.H., Beauvais, L.L., & Scholl R.W. (1999). Work motivation: The incorporation of self-concept-based processes. *Human Relations*, 52(8), 969-998. <https://doi.org/10.1177/001872679905200801>
- Mahdi, H.S., & Al-Dera, A.S. (2013). The impact of teachers' age, gender and experience on the use of information and communication technology in EFL teaching. *English Language Teaching*, 6(6), 57-67. <http://dx.doi.org/10.5539/elt.v6n6p57>
- Malinowski, P., & Lim, H.J. (2015). Mindfulness at work: Positive affect, hope, and optimism mediate the relationship between dispositional mindfulness, work engagement, and well-being. *Mindfulness*, 6, 1250-1262. <https://doi.org/10.1007/s12671-015-0388-5>
- Meydan, C. H., & Şeşen, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Mu, E., & Butler, B.S. (2009). The assessment of organizational mindfulness processes for the effective assimilation of IT innovations. *Journal of Decision Systems*, 18(1), 27-51. <https://doi.org/10.3166/jds.18.27-51>
- Oko, O.F. (2014, November). *Impact of teacher motivation on academic performance of students*. Paper presented at National Association of Mathematics Students' Conference/Seminar, Nsugbe, Anambra State, Nigeria.
- Ong, C.L. (2013). *Towards positive education: A mindful school model* (Unpublished doctoral dissertation). University of Pennsylvania, Philadelphia, United States.
- Oredo, J.O., & Njihia, J.M. (2015). Mindfulness and quality of innovation in cloud computing adoption. *International Journal of Business and Management*, 10(1), 144-160. <https://doi.org/10.5539/ijbm.v10n1p144>
- Patterson, M., Warr, P., & West, M. (2004). Organizational climate and company productivity: The role of employee affect and employee level. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77(2), 193–216. <https://doi.org/10.1348/096317904774202144>
- Pelletier, L. G., & Rocchi, M. (2016). Teachers' motivation in the classroom. In W.C. Liu, J.C.K. Wang, & R.M. Ryan (Eds.), *Building autonomous learners: Research and practical perspectives using self-determination theory* (pp. 107-127). Singapore: Springer.
- Reb, J., Narayanan, J., & Chaturvedi, S. (2014). Leading mindfully: Two studies on the influence of supervisor trait mindfulness on employee well-being and performance. *Mindfulness*, 5, 36–45. <https://doi.org/10.1007/s12671-012-0144-z>

- Reb, J., Narayanan, J., & Ho, Z.W. (2015). Mindfulness at work: Antecedents and consequences of employee awareness and absent-mindedness. *Mindfulness*, 6, 111-122. <https://doi.org/10.1007/s12671-013-0236-4>
- Richardson, P.W., & Watt, H.M.G. (2010). Current and future directions in teacher motivation research. In T.C. Urdan & S.A. Karabenick (Eds.), *The decade ahead: Applications and contexts of motivation and achievement* (pp. 139-173). Bingley, UK: Emerald Group Publishing Limited.
- Rocchi, M., & Pelletier, L.G. (2017). The antecedents of coaches' interpersonal behaviors: The role of the coaching context, coaches' psychological needs, and coaches' motivation. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 39(5), 366-378. <https://doi.org/10.1123/jsep.2016-0267>
- Roche, M., Haar, J.M., & Luthans, F. (2014). The role of mindfulness and psychological capital on the well-being of leaders. *Journal of Occupational Health Psychology*, 19(4), 476-489. <https://doi.org/10.1037/a0037183>
- Rodgers, C. R., & Raider-Roth, M. B. (2006). Presence in teaching. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 12(3), 265-287. <https://doi.org/10.1080/13450600500467548>
- Shah, S.R., & Udgaonkar, U.S. (2018). Influence of gender and age of teachers on teaching: Students' perspective. *International Journal of Current Microbiology and Applied Sciences*, 7(1), 2436-2441. <https://doi.org/10.20546/ijcmas.2018.701.293>
- Siegel, D. J. (2010). *Mindsight: The new science of personal transformation*. New York, NY: Bantam Books.
- Smith, K.B., & Larimer, C.W. (2004). A mixed relationship: Bureaucracy and school performance. *Public Administration Review*, 64(6), 728-736. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2004.00419.x>

- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.
- Thoonen, E. E. J., Slegers, P. J. C., Oort, F. J., Peetsma, T. T. D., & Geijsel, F. P. (2011). How to improve teaching practices: The role of teacher motivation, organizational factors, and leadership practices. *Educational Administration Quarterly*, 47(3), 496–536. <https://doi.org/10.1177/0013161X11400185>
- Triyanto, R.D.H. (2016). Teacher motivation based on gender, tenure and level of education. *The New Educational Review*, 45(3), 199-209. <https://doi.org/10.15804/tner.2016.45.3.16>
- Valentine, S., Godkin, L., & Varca, P.E. (2010). Role conflict, mindfulness and organizational ethics in an education-based healthcare institution. *Journal of Business Ethics*, 94, 455-469. <https://doi.org/10.1007/s10551-009-0276-9>
- Vogus, T.J., & Sutcliffe, K.M. (2012). Organizational mindfulness and mindful organizing: A reconciliation and path forward. *Academy of Management Learning & Education*, 11(4), 722-735. <https://doi.org/10.5465/amle.2011.0002c>
- Wanakacha, C.K., Aloka, P.J.O., & Nyaswa, P. (2018). Gender differences in motivation and teacher performance in core functions in Kenyan secondary schools. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 7(1), 89-95. <https://doi.org/10.2478/ajis-2018-0009>
- Weick, K.E., & Sutcliffe, K.M. (2001). *Managing the unexpected: Assuring high performance in an age of complexity*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Weick, K.E., & Sutcliffe, K.M. (2006). Mindfulness and the quality of organizational attention. *Organization Science*, 17(4), 514-524. <https://doi.org/10.1287/orsc.1060.0196>

- Weick, K.E., & Sutcliffe, K.M. (2007). *Managing the unexpected: Resilient performance in an age of uncertainty* (2nd ed.). San Francisco, CA: John Wiley & Sons.
- Williams, B.W. (2010). *Organizational health and mindfulness as predictors of school effectiveness: Using the balanced scorecard* (Unpublished doctoral dissertation). The University of Alabama, Tuscaloosa, United States.
- Wiyono, B.B. (2016). Comparison of teachers' work motivation based on gender, age, education level, work duration, rank and school level. *Journal of Education and Social Sciences*, 3, 61-66.
- Zafer Güneş, D. (2014). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel güven ve kolektif yeterlilik algıları ile örgütsel farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Zivnuska, S., Kacmar, K.M., Ferguson, M., & Carlson, D.S. (2016). Mindfulness at work: Resource accumulation, well-being, and attitudes. *Career Development International*, 21(2), 106-124. <https://doi.org/10.1108/CDI-06-2015-0086>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Today, the achievement of the goals determined by the organizations depends on the employees' sufficient professional performance thanks to their professional motivation. The professional motivation of the employees is affected by many factors inside and outside the organization. Among these factors, organizational mindfulness, which is an intra-organizational factor that shows a quality of organizations, could have an impact on the motivation of employees by shaping their trust levels and assumptions towards their colleagues and the organization (Vogus & Sutcliffe, 2012).

Mindfulness provides perspectives that offer an opportunity to develop optimal assessments by enabling individuals to continually question how they interpret events or situations, move beyond their experiences, and seek appropriate solutions (Fiol & O'Connor, 2003). Mindfulness could have a collective as well as an individual characteristic (Hoy, Gage, & Tarter, 2006). Organizations with a high level of mindfulness regularly try to improve their ability to act flexibly and to create alternatives in business processes (Gebauer, 2012).

As indicators of organizational mindfulness, employees' having sufficient information about the events and processes in their organizations, constantly exchanging ideas, learning from failures, trusting each other, and being open to development and change (Ong, 2013; Weick & Sutcliffe, 2001; Williams, 2010) could be effective in increasing their professional motivation. The lack of motivation in teachers is among the situations caused by the lack of mindfulness (Williams, 2010). Teachers with a lack of motivation are less likely to strive for innovative practices (de Jesus & Lens, 2005). Ignoring the relationship between organizational mindfulness, which arises due to the mindfulness of school principals and teachers in educational environments, and teachers' professional motivation may cause efforts to increase student and school success to focus only on routine procedures and processes, without focusing on the necessary changes in the structure of thought and behavior.

The purpose of this research is to investigate the secondary school teachers' professional motivation and their opinions on organizational mindfulness in their schools in terms of various variables related to schools and teachers, and to test whether organizational mindfulness in schools predicts teachers' professional motivation. In line with this purpose, the research questions are as follows:

- According to the opinions of secondary school teachers, what is the level of their professional motivation and organizational mindfulness in their schools?
- Do secondary school teachers' opinions on their professional motivation differ significantly in terms of a) gender, b) age, c) length of service at current school, d) school size, e) branch and f) seniority?
- Do secondary school teachers' opinions on organizational mindfulness in their schools differ significantly in terms of a) gender, b) age, c) length of service at current school, d) school size, e) branch and f) seniority?
- Are secondary school teachers' opinions on organizational mindfulness in their schools a significant predictor of their professional motivation?

Method

The population of this predictive correlational study consists of secondary school teachers working in Şanlıurfa province. In the sample of the research, there are 312 secondary school teachers selected from the research population by simple random sampling. In the research, data on teachers' professional motivation were collected through the "Teacher Professional Motivation Scale" developed by Karabağ Köse, Karataş, Küçükçene and Taş (2021). Professional motivation levels of teachers are determined through the scale. The scale examines teacher motivation in the context of in-school factors, out-of-school factors, professional development and respectability, and physical facilities. Data on the organizational mindfulness in secondary schools were collected through the "School Mindfulness Scale" developed by Hoy, Gage and Tarter (2004) and adapted into Turkish by Zafer Güneş (2014). The scale examines organizational mindfulness in schools in the context of teacher mindfulness and principal mindfulness. Pearson correlation analysis, simple linear regression analysis, descriptive statistics, independent sample t-test and one-way analysis of variance were performed in the data analysis. Welch and Brown-Forsythe, Tamhane's T2 and Scheffe tests were used in conjunction with one-way analysis of variance.

Findings

According to the findings of the research, the organizational mindfulness in secondary schools is at an upper-middle level, and the professional motivation of secondary school teachers is at a high level. While the professional motivation of secondary school teachers does not differ in terms of age, length of service at current school and school size variables, it differs according to gender, branch and seniority variables. There is no difference between the opinions of teachers on organizational mindfulness in secondary schools in terms of the variables examined. The findings of the research showed that there is a positive relationship between the professional motivation of secondary school teachers and the organizational mindfulness in secondary schools. On the other hand, teachers' opinions on organizational mindfulness in schools were found to be a significant predictor of teachers' professional motivation.

Conclusion and Discussion

The research concluded that when the organizational mindfulness in the schools increases, the professional motivation of the teachers increases. In the context of organizational mindfulness, the future-oriented and improvement-focused approach adopted in the management of school processes supports the

increase of teachers' professional motivation. The organizational mindfulness capacity of schools supports the consideration of mistakes as learning opportunities. The emergence of a climate that allows organizational learning in schools as a result of organizational mindfulness may play a role in the development of teachers' professional motivation. It was concluded in the research that not only the factors related to school processes and the education system, but also the individual factors such as gender, branch and seniority that can make a difference in the professional attitudes and behaviors of teachers should be taken into account to increase the professional motivation of teachers.

Based on the research results, it is recommended that problem-solving and decision-making training programs should be provided for teachers and school administrators in order to improve organizational mindfulness in the schools by fostering their problem detection and problem-solving capacities. It is recommended to organize professional development activities based on the needs of teachers at the school level in order to increase both the organizational mindfulness in the schools and the professional motivation of the teachers.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı: 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 30.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 13.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1493000>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atf/Citation: Kaya, S., Kurt, A., Safalı, S. & Balı, O. (2024). Öğretmen Adaylarına Yönelik Üst-Düzye Düşünme Becerileri Değerlendirme Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 136-160.

ÖĞRETMEN ADAYLARINA YÖNELİK ÜST-DÜZEY DÜŞÜNME BECERİLERİ DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI*

Suat KAYA Abdülkadir KURT*** Serdar SAFALI**** Onur BALI*******

Öz

Bu çalışmada Üst Düzey Düşünme Becerileri Değerlendirme Ölçeği'nin Türkiye koşullarında geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ölçeğin uyarlama sürecinde ileri çeviri yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemi ile gerçekleştirilen bu çalışmanın örneklemini 819 öğretmen adayı oluşturmuştur. Veriler hem yüz yüze hem de çevrimiçi bir form kullanılarak toplanmıştır. Elde edilen veriler, SPSS 21.0 ve AMOS 21 programlarından yararlanılarak, açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı

* Bu çalışma için Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörlüğü Hukuk Müşavirliği tarafından 28.12.2023 tarih ve 307 karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, sukaya@agri.edu.tr, Ağrı/Türkiye

*** Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, akurt@agri.edu.tr, Ağrı/Türkiye

**** Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı, ssafali@agri.edu.tr, Ağrı/Türkiye

***** Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, obali@agri.edu.tr, Ağrı/Türkiye

faktör analizi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının üst-düzye düşünme becerilerini ölçmek için kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı elde edilmiştir. Özgün ölçek, 4 faktör ve bu faktörlere ait 14 alt boyuttan oluşurken, Türkçeye uyarlama çalışması 4 faktörle sonuçlanmıştır. Bu bağlamda, gelecekteki çalışmaların daha büyük ve daha heterojen bir örnekleme kapsayacak şekilde planlanması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üst düzey düşünme, eleştirel düşünme, problem çözme, takım çalışması, pratik yenilikçilik.

ADAPTATION OF HIGHER-ORDER THINKING SKILLS ASSESSMENT SCALE FOR TEACHER CANDIDATES INTO TURKISH

Abstract

The aim of this study was to examine the validity and reliability of the Higher-order Thinking Skills Assessment Scale in Turkish context. The forward translation method was used in the adaptation process of the scale. The sample of this study, conducted using the survey method, consisted of 819 teacher candidates. Data were collected with both face-to-face and online forms. The data were analyzed using exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis with SPSS 21.0 and AMOS 21 softwares. As a result of the study, a valid and reliable measurement tool that can be used to measure teacher candidates' higher-order thinking skills was obtained. The original scale consists of 4 factors and 14 sub-dimensions, while the adaptation study to Turkish resulted in 4 factors. In this context, it is recommended that future studies be planned to include a larger and more heterogeneous sample.

Keywords: Higher order thinking, critical thinking, problem-solving, teamwork, practical innovation.

1. GİRİŞ

Düşünme becerileri "bilgiyi elde etme, bilgiyi düzenleme ve analiz etme, bilgidен sonuç çıkarma, beyin fırtınası, problem çözme, neden ve sonuç ilişkisi

belirleme, olanakları değerlendirme, amaçları oluşturma ve planlama, süreci gözlemlenme, karar verme, kendi yaşantısına uygulama becerilerini” kapsamaktadır (McGuinness, 2000). Eğitim öğretim sürecinde, bireyin kendi düşünme süreçlerinin farkında olarak izlemesi, kontrol etmesi ve iyileştirmesi; böylelikle, daha nitelikli bir öğrenme ortamının oluşması için üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesi gerekli görülmektedir. “Üst düzey düşünme” kavramı, bilişsel alandaki öğrenme çıktılarını ve eğitim hedeflerini “bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme” olmak üzere altı düzeyde sınıflandırmak için tasarlanan Bloom’un eğitim hedefleri taksonomisinden türetilmiştir (Anderson, 2005). Analiz, sentez ve değerlendirme boyutlarının üst düzey bilişsel gelişim düzeyleriyle ilişkili olduğu belirtilmiştir (Zohar vd., 2003).

Yirmi birinci yüzyıl becerilerinin tanımı, ülkeler ve kuruluşlar arasında değişiklik gösterse de üzerinde uzlaşılan durum, yapılandırılmamış sorunları çözenin yanı sıra tanımlanmayan görevler ve beklenmedik durumlarla başa çıkmada önemli bir yeterlilik ve psikolojik özellik olan üst düzey düşünme becerileriyle ilgili olmasıdır (Hamzah vd., 2022). Üst düzey düşünme becerileri, bireylerin yeni problem durumları ile karşılaştıkları durumlarda aktif olan ayırt etme, basit uygulama, kavrayarak öğrenme, bilgiyi kullanma, yeni problemleri çözebilme, açıklama, sentez, değerlendirme ve genelleme yapabilme ile karmaşık, belirsiz, çaba gerektiren, farklı çözümleri içeren ve öz düzenleme gerektiren becerilere dayanmaktadır (Tanujaya vd., 2017). Üst düzey düşünme becerileri, öğrencilerin hayatta başarılı olmalarını sağlayan yetenek düzeyindeki davranışlar ile temel düşünme becerilerinin organize edilmesini gerekli kılan esnek düşünme, muhakeme etme, belirsizlikle başa çıkma, eleştirel düşünme, karar verme, eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcı düşünme gibi bilişsel etkinlikleri kendi bireysel özellikleri ile ilişkilendirerek kullanmasıdır (Kutlu vd., 2010).

Türkiye'de, eğitim sisteminde, 2004 yılında ilköğretim programlarında yapılan düzenlemelerle birlikte, geleneksel öğretmen merkezli anlayış yerine, öğrencinin, araştırma ve iş birliği yapması, yaparak- yaşayarak öğrenmesinin öneminin vurgulandığı, öz değerlendirme, akran değerlendirme, ürün dosyası ve performans değerlendirme gibi sürece yönelik değerlendirme yöntemlerinin açıklandığı, öğrenci merkezli yöntemlerin vurgulandığı görülmektedir. Böylelikle, yeniden yapılandırılan ilköğretim ve ortaöğretim programlarında, program içeriklerinin, öğrencilerin bilişsel, sosyal ve kişisel gelişmelerinin geliştirilmesine yönelik olarak tasarlandığı görülmekle birlikte, bilişsel boyutta; eleştirel, özgün ve yaratıcı düşünme araştırma yapma ve problem çözmeye yönelik kazanımların açık ve örtük olarak yerleştirildiği görülmektedir (Baysal vd., 2010; Duru & Korkmaz, 2010; Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2017). Eğitimde üst düzey düşünme becerilerinin önemi, eğitim hedeflerinin kuramsal çerçevesinin evrimi ve bilişsel psikolojinin araştırmalarının sonuçlarına dayanmaktadır (Demirtaşlı, 2010).

Son yıllarda, Türkiye'de de ulusal düzeyde geniş ölçekli gerçekleştirilen Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) ile Türk Eğitim Sisteminin kademeler arası geçiş için kullandığı sınavlardan biri olan Liselere Giriş Sınavı'nın madde türleri ve ölçülen özellikler bakımından üst düzey becerilere odaklandığı görülmektedir. Üst düzey düşünmenin, yapıyı ve onun ilişkisini bulmak için öğrencileri, mevcut gerçekleri etkili ve uygun bir şekilde kullanarak bilgiyi aramaya ve keşfetmeye teşvik eden bir düşünme süreci olduğu sonucuna varılmıştır. Üst düzey düşünme, öğrencileri önceki bilgileri yorumlamaya ve analiz etmeye teşvik edebilecek, böylece onları monoton bir öğrenme sürecinden kurtaracaktır. Bu durum, Paul (2013) tarafından ifade edilen öğrenme sürecinde üst düzey düşünmenin, öğrencilerin sadece öğrendikleri genel kalıpları ve ilkeleri bilmelerini değil, aynı zamanda bu kalıplar ve ilkeler arasındaki ilişkileri anlayabilmelerini gerektirdiği görüşüyle de uyumlu görülmektedir.

Değişen zamana uyum sağlamak ve okul eğitiminin etkinliğini artırmak için uluslararası eğitim camiasında yaygın bir fikir birliğinin yanı sıra yeni çağ programlarında üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesine vurgu yapıldığı görülmektedir (Huang vd., 2022). Üst düzey düşünme becerisi, doğru kararı, içerik uzmanlığını ve kavramsal anlayışı içermektedir. Öğrenciler, ilk anlama ve bilme süreci içindeyken yeni kanıtlara dayanarak kalıpları tespit etmek, iddiaları oluşturmak ve test etmek, ardından fikirlerini önermek ve savunmak için üst düzey düşünmeyi kullanırlar (Moodley, 2013). Duron vd. (2006) üst düzey düşünme becerilerini geliştirmede dikkate alınması gereken beş nokta olduğunu belirtmektedir. Bunlar; öğrenme hedeflerini belirlemek, araştırarak öğretmek, pratik yapmak, gözden geçirmek ve geliştirmek ve geribildirim olarak sınıflandırılabilir (Duron vd., 2006). OECD tarafından 21. yüzyıl öğrencileri için gerekli görülen ilk 10 temel beceri arasında yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme ve öğrenme becerilerinin özellikle öne çıktığı bilinmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, üst düzey düşünme becerilerini ölçmeye yönelik çeşitli ölçme araçlarının Türk kültürüne uyarlandığı görülmektedir. Kökdemir (2003) tarafından Türkçeye uyarlanan Kaliforniya Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği (CCTDI), üst düzey düşünme becerileri kapsamında, eleştirel düşünme eğilim düzeyini belirleme amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır (Çetinkaya, 2011; Dutoğlu & Tuncel, 2008; Emir, 2013). Diğer bir çalışma ise UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilim Ölçeğinin (University of Florida Engagement, Maturity and Innovativeness Critical Thinking Disposition Instrument) Türk kültürüne uyarlama çalışmasıdır (Kılıç ve Şen, 2014). Üst düzey düşünme becerilerinden biri olan yansıtıcı düşünme becerilerine yönelik geliştirilen “Questionnaire for Reflective Thinking” adlı ölçek ise Çiğdem ve Kurt (2012) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Bununla birlikte üst düzey düşünme eğilimini, doğrudan öğretmen eğitimi düzeyinde ortaya koyabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme

aracının eksikliği dikkat çekmektedir. Bu sebeple bu çalışmada, Zhou vd. (2023) tarafından geliştirilen Üst Düzey Düşünme Becerileri Değerlendirme Ölçeği'nin (Higher-order thinking skills Assessment Scale) bu gereksinimi karşılayabileceği düşünülerek, ölçeğin Türk kültüründe geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada ölçme aracının Türk kültürüne uyarlanması amaçlanmış ve tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma, tarama modelinde gerçekleştirilen tanımlayıcı bir çalışmadır (Balci, 2015).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılında; Türkçe öğretmenliği, sınıf öğretmenliği, okul öncesi öğretmenliği, matematik öğretmenliği, müzik öğretmenliği ve rehberlik ve psikolojik danışmanlık lisans programlarında öğrenim gören 819 (610'u kadın, 209'u erkek) öğretmen adayı oluşturmaktadır. Kass ve Tinsley (1979) faktör analizi yapılacak çalışmalar için örneklem büyüklüğünün, ölçekteki madde sayısının 5 ila 10 katı arasında ve en az 100 kişi olmasını önermektedir. Bu bağlamda çalışma grubunun yeterli büyüklükte olduğu söylenebilir.

2.3. Veri Toplama Süreci

Bu araştırma [...] Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulunca incelenmiş olup, 28.12.2023 tarih ve 307 sayılı karar ile söz konusu araştırmaya izin verilmiştir. Taslak formlar, araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 819 öğretmen adayına, yüz yüze ve çevrimiçi form kullanılarak uygulanmıştır.

2.4. Veri Toplama Süreci

Zhou vd. (2023) tarafından geliştirilen Üst Düzey Düşünme Becerileri Değerlendirme Ölçeği (Higher-order Thinking Skills Assessment Scale) 4 faktör, bu faktörlere ait 14 alt-faktör ve toplam 45 maddeden oluşmaktadır. Araştırma bulguları, bu ölçeğin öğretmen adaylarının sahip olduğu üst düzey düşünme becerileri düzeyini ölçmede güvenilir ve geçerli olduğunu göstermektedir (Zhou vd., 2023). Uyarılama sürecinde ölçeği başka bir dile çevirecek kişiler hem özgün hem de hedef dili iyi bilmeli, her iki kültüre hâkim olmalı, ölçekle ölçülen psikolojik yapıyı ve ölçek uyarılama ile ilgili temel ilkeleri ve süreçleri bilmelidir (Seçer, 2015; Sousa & Rojjanasrirat, 2010). Çevirinin tek kişi değil bir grup tarafından gerçekleştirilmesi daha doğru çeviriler üretebilmektedir (Kennedy, 2005). Bu araştırmada, araştırmacılarından ikisi yabancı dil eğitimi lisans mezunu olup, diğer bir araştırmacı ise Yüksek Lisans eğitimini Amerika’da tamamlamıştır. Bu bağlamda, öncelikle her bir araştırmacı bireysel olarak ölçeği Türkçeye çevirmiştir. Daha sonra, çeviriler karşılaştırılarak, üç araştırmacının hemfikir olduğu düzenlemeler yapılmıştır. Ölçme aracı uyarılama çalışmalarında ileri ve geri çeviri olmak üzere iki çeşit çeviri yöntemi bulunmaktadır (Hambleton, 2005). Bu araştırmada ileri çeviri yöntemi kullanılmıştır. İleri çeviri modelinde bir grup çevirmen testi özgün dilden hedef dile çevirmekte ve başka bir grup çevirmen denkliğini kontrol etmektedir (Hambleton, 2005). Bu bağlamda, araştırmacı grubunun yapmış olduğu çeviri Yabancı Diller Bölümü’nde görev yapmakta olan üç dilbilim uzmanı tarafından incelenerek, ölçeğin hedef dildeki son haline karar verilmiştir. Son olarak, ölçek maddelerinin anlaşılabilirliğini değerlendirmek üzere 10 öğretmen adayına ölçek uygulanarak, anlaşılmayan bir madde veya ifade olup olmadığı sorulmuştur. Bu değerlendirme sonucunda, iki madde yeniden ifade yazılarak ölçeğe son hali verilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında ulaşılan 819 kişilik veri seti üzerinde ölçme aracının geçerlik ve güvenilirliği incelenmiştir. Üst Düzey Düşünme Becerileri Ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri için SPSS 21.0 ve AMOS 21 programlarından yararlanılmıştır. Veri setinden elde edilen ilk 389 veri ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğine ilişkin belirli bir kritere bakılmadan, veri setinden kalan 430 veri ile verilerin faktör analizine uygunluğunun belirlenmesi amacıyla Bartlett Küresellik Testi ve Kaiser-Meyer Olkin (KMO) katsayısından, AFA için ise varimax dikey döndürme yönteminden yararlanılmıştır. Faktör yapısının veri ile uyumu ise DFA ile kontrol edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin olarak Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı ve madde-test toplam korelasyon katsayıları hesaplanmış, ayrıca testin iç tutarlılığının incelenmesinde %27'lik alt/üst grupların, grup ortalamaları karşılaştırmasına başvurulmuştur (Büyüköztürk, 2019).

3. BULGULAR VE YORUM

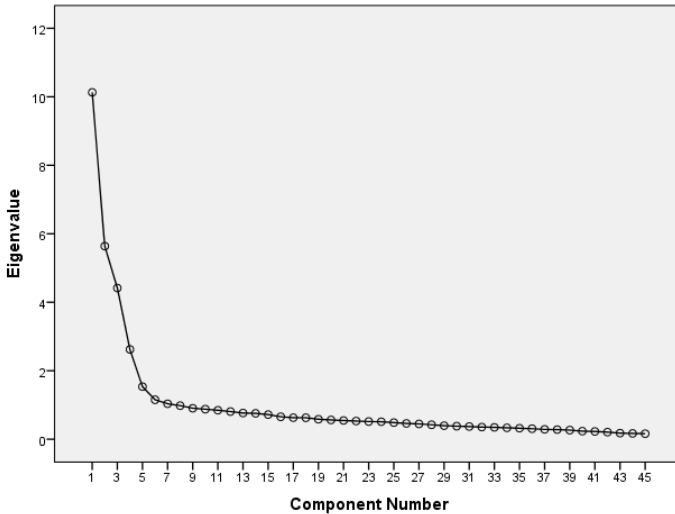
3.1. Geçerliğe İlişkin Bulgular ve Yorum

Üst Düzey Düşünme Becerileri Ölçeği'nin geçerlik analizlerinden elde edilen bulgular bu bölümde sunulmuştur. İlk olarak ölçme aracının yapı geçerliği Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ile test edilmiştir. AFA uygulanmadan önce, elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik değerleri ile kontrol edilmiştir. Bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

KMO Örneklem Uygunluk Ölçüsü	.902
Bartlett Küresellik Testi Ki-kare Değeri	10181.05
Serbestlik Derecesi	990
p	.000

Analiz sonucunda, KMO değerinin .902 olduğu ve Bartlett Küresellik değerinin [$\chi^2 = 10181$; $p < .001$] olduğu bulunmuştur. Alanyazında KMO değerinin .60 ve üzerinde olması, Bartlett Küresellik testinin ise anlamlı olması, faktör analizi için önerilen durumdur (Aiken, 2000; Field, 2013). Bu doğrultuda veri setinin faktör analizine uygun olduğu söylenebilir. Açıklayıcı faktör analizi sırasında .30 ve altındaki faktör yük değerleri dikkate alınmamıştır (DeVellis, 2003; Field, 2013). Analiz ilk olarak döndürme işlemi gerçekleştirilmeden yapılmış ve ulaşılan yamaç grafiği ve açıklanan varyans oranları incelenmiştir. Sosyal bilimlerde çok faktörlü ölçeklerde açıklanan varyansın %40 ve üzeri olması önerilmektedir (Büyüköztürk, 2019; Tavşancıl, 2014). Ayrıca örneklem sayısı yeterli büyüklükte olduğundan (Field, 2013) yamaç grafiği incelenmiştir. Ölçeğin yamaç grafiği aşağıda sunulmuştur.

Grafik 1. Yamaç Grafiği

Grafikte özdeğerlerin ve faktör sayılarının dağılımı incelendiğinde, eğimin beşinci noktadan sonra yataylaşmaya başladığı tespit edilmiştir. Bu sebeple yapılan ikinci analizde faktör yapısı ölçeğin orijinalinde olduğu gibi 4 faktör ile sınırlandırılmış ve analiz sonucunda bu 4 faktörün açıkladığı toplam varyans %50.68 olarak tespit edilmiştir. AFA sonucuna göre nihai ölçekte yer alan 45 maddenin alt boyutlara göre dağılımı, faktörlerin faktör yük değerleri, varyans ve toplam varyans oranları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Ölçeğe İlişkin Madde Faktör Yükleri ve Faktör Varyanslarının Dağılımı

Madde	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4
Madde1	.727			
Madde2	.688			
Madde3	.733			
Madde4	.442			
Madde5	.835			
Madde6	.764			
Madde7	.759			
Madde8	.800			
Madde9	.839			
Madde10	.782			
Madde11	.736			
Madde12	.812			
Madde13	.790			
Madde14		.707		
Madde15		.779		
Madde16		.597		
Madde17		.695		
Madde18		.537		
Madde19		.553		
Madde20		.732		
Madde21		.634		
Madde22		.609		
Madde23		.711		
Madde24			.597	
Madde25			.758	
Madde26			.725	
Madde27			.575	
Madde28			.652	
Madde29			.640	
Madde30			.649	

Madde31				.436
Madde32				.534
Madde33				.676
Madde34				.734
Madde35				.377
Madde36				.660
Madde37				.724
Madde38				.694
Madde39				.665
Madde40				.738
Madde41				.728
Madde42				.718
Madde43				.651
Madde44				.731
Madde45				.724
Özdeğer	10.128	5.639	4.415	2.623
Döndürme Sonrası Özdeğer	7.65	5.40	4.91	4.84
Açıklanan Varyans	16.99	12.01	10.92	10.76

Tablo 2’de görülebileceği gibi, 4 faktör için tekrarlanan ve varimax rotasyonunun uygulandığı analizde, faktörlerin toplam varyansa katkısı ilk faktör için %16.99, ikinci faktör için %12.01, üçüncü faktör için %10.92 ve dördüncü faktör için %10.76 olarak bulunmuştur. Toplamda 4 faktörün varyansa katkısı %50.68 olarak belirlenmiştir. Büyüköztürk (2019), maddenin bir ölçeğe dahil edilebilmesi için faktör yükü değerinin .45 veya daha yüksek olmasını iyi bir ölçüt olarak kabul eder. Ancak, .30’un üzerinde faktör yüküne sahip maddelerin de ölçekte kalabileceği belirtilmektedir (Kline, 2015). Bu doğrultuda, .30’un üzerinde yük değerine sahip maddeler de ölçekte yer almıştır.

Tablo 2 incelendiğinde, 45 maddenin 4 boyutta yüklendiği tespit edilmiştir. Ölçek maddelerinin yansıttığı yargılara göre ölçeğin alt boyutları; Faktör 1 “Eleştirel Düşünme Becerileri”, Faktör 2 “Problem Çözme Becerileri”, Faktör 3 “Takım Çalışması Becerileri” ve Faktör 4 “Pratik Yenilik Becerileri” olarak isimlendirilmiştir. Analiz sonucunda maddelerin, ölçeğin orijinal formundaki

dağılıma benzer şekilde boyutlara dağıldığı görülmüş ve isimlendirmede ölçeğin orijinal formundaki boyutların isimleri esas alınmıştır.

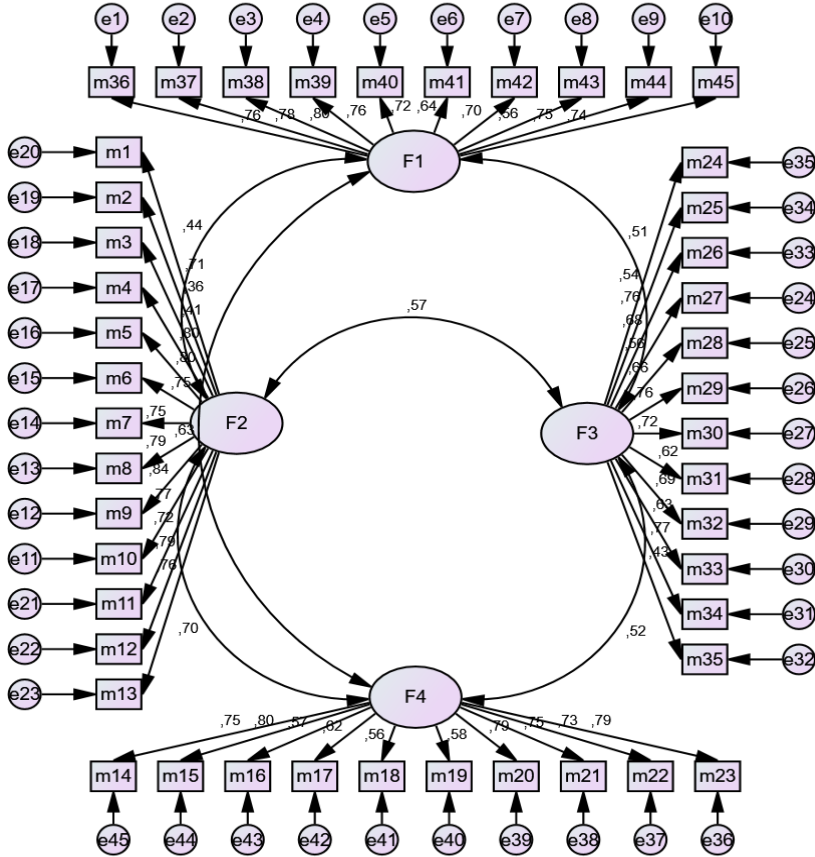
Açımlayıcı faktör analizi ile ulaşılan faktör yapısının veri ile uyumu, Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) analizi içerisinde yer alan Doğrulatoryı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiştir (Şeker & Gençdoğan, 2014). Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında AFA ile birlikte DFA sıklıkla kullanılmaktadır. YEM analizi kullanılarak mevcut teorik yapının mevcut verilerle ne düzeyde örtüştüğü test edilebilir (Schumacker & Lomax, 2004). 4 faktörlü ve 45 maddeden oluşan "Üst Düzey Düşünme Becerileri Değerlendirme Ölçeği" DFA'ya tabi tutulmuş, DFA'da AFA sonucu ortaya çıkan 4 faktörlü yapı test edilerek uyum indekslerine dayalı açıklamalar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Ulaşılan Uyum İyiliği Değerleri ve Referans Değerler

Uyum İndeksleri	En iyi Aralıklar	Kabul Edilebilir Aralıklar	4 Faktörlü Model	Yorum
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd < 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 5$	2.053	Kabul Edilebilir
RMSEA	$0 \leq RMSEA < .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .10$.05	Kabul Edilebilir
IFI	$.95 \leq IFI \leq 1.00$	$.90 \leq IFI < .95$.90	Kabul Edilebilir
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI < .95$.90	Kabul Edilebilir
SRMR	$0 \leq SRMR < .05$	$.05 \leq SRMR \leq .10$.05	En İyi Uyum
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI < .95$.80	-
AGFI	$.95 \leq AGFI \leq 1.00$	$.90 \leq AGFI < .95$.78	-

Tablo 3'e göre, yapılan DFA sonucunda şu uyum değerleri elde edilmiştir: RMSEA = .05; χ^2/sd = 2.053; SRMR = .05; IFI = .90; CFI = .90; GFI = .80; AGFI = .78. Ulaşılan GFI ve AGFI indekslerinin alanyazında belirtilen aralıklardan daha düşük olması, araştırmanın örneklem büyüklüğünden kaynaklanabilir. Bu iki indeks, örneklem büyüklüğünden etkilenen uyum indeksleridir ve genellikle büyük örneklem gruplarında daha yüksek sonuçlar verirler (Çokluk vd., 2014). Alanyazında bulunan referans değer aralıklarına bakıldığında, elde edilen

değerlerin kabul edilebilir referans aralıkları içinde olduğu görülebilir (Hooper vd., 2008; Schumacker & Lomax, 2004; Thompson, 2004). Yapılan DFA ile ulaşılan yol diyagramı Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Path Diyagramı

Şekil 1 incelendiğinde, test edilen iki seviyeli ölçme modelinin faktör yüklerinin ($\lambda = 0.41 - 0.84$ aralığında) ve hata varyansı değerlerinin ($\epsilon = 0.23 - 1.11$ aralığında) kabul edilebilir bir aralıkta olduğu görülmektedir. Bu değerler, karşılık gelen maddelerin buldukları faktörleri yeterince temsil ettiğini göstermektedir.

Açımlayıcı ve doğrulatoryı faktör analizleri ile ulaşılan dört faktörün birbirleriyle olan korelasyon değerleri Tablo 4'te sunulmuştur. Korelasyon analizine göre tüm faktörlerin birbirleriyle anlamlı ilişkiler gösterdiği söylenebilir.

Tablo 4. Faktörler Arasındaki Korelasyon Değerleri

Faktörler	Eleştirel Düşünme	Problem Çözme	Takım Çalışması	Pratik Yenilikçilik
Eleştirel Düşünme	1	.383*	.332 *	.320 *
Problem Çözme		1	.312*	.526 *
Takım Çalışması			1	.303 *
Pratik Yenilikçilik				1

Tablo 4 incelendiğinde ölçeğin alt boyutları arasındaki tüm ilişkilerin pozitif yönde ve orta ile yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu durum tüm boyutların ve alt ölçeklerin benzer yapıyı ölçtüğü bulgusunu desteklemektedir.

Ölçek maddelerinin ayırt ediciliğini incelemek amacıyla madde-toplam test korelasyonu ve %27'lik alt/üst gruplar arasındaki ortalamaların farklılığının anlamlılığı incelenmiştir. %27'lik alt/üst grupların madde ortalama puanları arasındaki anlamlı fark, maddelerin ölçülen davranış açısından bireyleri ne kadar ayırt ettiğini de göstermektedir (Büyüköztürk, 2012). Yapılan analiz sonucunda ulaşılan ortalama, standart sapma ve madde toplam korelasyonları Tablo 5'te, %27 alt/üst grupların t-testi sonuçları ise Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 5. Madde-Toplam Korelasyonuna İlişkin Bulgular

Madde No	\bar{x}	Mad.-Top. Korelasyonu	Standart Sapma	Madde No	\bar{x}	Mad.-Top. Korelasyonu	Standart Sapma
1	3.89	.688	1.062	24	3.71	.434	1.023
2	3.44	.450	1.162	25	4,00	.619	.933
3	3.58	.462	1.178	26	3,93	.604	.989
4	4.19	.496	1.754	27	3,73	.479	1.094

5	4.13	.719	1.047	28	3.93	.535	1.005
6	4.07	.706	1.039	29	3.95	.592	.987
7	3.82	.736	1.068	30	3.98	.611	.940
8	4.04	.702	1.045	31	3.96	.533	1.112
9	4.01	.759	1.078	32	4.06	.651	.9420
10	3.90	.702	1.068	33	4.05	.637	.8921
11	3.76	.695	1.064	34	4.05	.669	.9315
12	3.96	.754	1.037	35	3.46	.313	1.209
13	3.86	.701	1.018	36	3.99	.668	.954
14	4.01	.631	.997	37	3.95	.649	.965
15	4.10	.675	.971	38	4.00	.651	.925
16	3.39	.531	1.216	39	3.80	.583	.982
17	3.74	.607	.972	40	4.00	.582	.919
18	3.71	.559	1.046	41	3.88	.559	.954
19	3.86	.551	1.093	42	4.01	.597	.997
20	4.02	.678	.952	43	3.83	.493	1.066
21	3.79	.609	1.00	44	4.08	.614	.926
22	3.74	.593	.985	45	4.15	.665	.906
23	3.85	.661	.963				

Tablo 6. Madde Ayırt Ediciliğine İlişkin T-Testi Sonuçları

Madde No	t	p	Madde No	t	p
1	5.48	.00	24	8.08	.00
2	13.68	.00	25	8.96	.00
3	10.78	.00	26	7.71	.00
4	4.25	.00	27	10.99	.00
5	10.46	.00	28	9.70	.00
6	5.22	.00	29	10.59	.00
7	10.47	.00	30	11.50	.00
8	8.87	.00	31	5.45	.00
9	-7.28	.00	32	6.53	.00
10	11.99	.00	33	5.71	.00
11	7.34	.00	34	12.32	.00
12	11.31	.00	35	12.97	.00
13	5.19	.00	36	14.00	.00
14	10.68	.00	37	12.72	.00
15	5.73	.00	38	11.99	.00
16	4.16	.00	39	12.24	.00
17	4.09	.00	40	10.46	.00
18	9.71	.00	41	9.67	.00
19	6.79	.00	42	11.23	.00
20	4.16	.00	43	10.04	.00
21	5.67	.00	44	12.41	.00
22	4.33	.00	45	9.32	.00

23	7.41	.00
----	------	-----

Tablo 5'e göre, maddelerin madde-toplam korelasyon değerlerinin .313 ile .759 arasında olduğu görölmektedir. Karagöz'e (2016) göre maddelerin madde-toplam korelasyonları .25 ve üzerinde olmalıdır. Tablo 6'ya göre ise tüm maddeler için alt ve üst gruplar arasında oluşan farkın anlamlı olduğu görölmektedir. Bu sonuçlara göre, ulaşılan değerlerin yeterli düzeyde olduğu, ölçekte yer alan maddelerin geçerliğinin yüksek ve maddelerin ayırt edici olduğu söylenebilir.

3.3. Güvenirlik Analizi Bulguları

Ölçme aracının alt boyutlarının ve tamamına ilişkin güvenirliğin incelenmesi için Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı incelenmiştir. Ulaşılan bulgular Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Ulaşılan Cronbach's Alpha Katsayıları

Boyutlar	Cronbach α
Eleştirel Düşünme Becerileri	.925
Problem Çözme Becerileri	.883
Takım Çalışması Becerileri	.914
Pratik Yenilikçilik Becerileri	.869
Ölçeğin Tamamı	.933

Tablo 7'ye göre, Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı ölçeğin birinci alt boyutu olan Eleştirel Düşünme Becerileri için .925, Problem Çözme Becerileri alt boyutu için .883, Takım Çalışması Becerileri alt boyutu için .914 ve dördüncü alt boyut olan Pratik Yenilikçilik Becerileri için .869 olarak bulunmuştur. Ölçeğin geneli için iç tutarlılık katsayısının .933 olduğu saptanmıştır. Buna göre ölçekten toplanan verilerin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğu söylenebilir. Kılıç (2016),

Cronbach's Alpha değeri .70 ve üzeri olan ölçeklerin iç tutarlılığa sahip olduğunu belirtmiştir. Bu da söz konusu ölçeğin güvenilirliğini destekleyici niteliktedir.

Tüm bu prosedürlerden sonra, 45 madde ve 4 faktör içeren Üst Düzey Düşünme Becerileri Değerlendirme Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilebilecek bir yapı sunduğuna karar verilmiştir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Zhou vd. (2023) tarafından geliştirilen Üst Düzey Düşünme Becerileri Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlanması ve Türkiye bağlamında geçerlik ve güvenilirlik kanıtlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması için ilk adım olarak ölçeği geliştiren araştırmacıdan izin alınmıştır. Çalışma kapsamında, ileri çeviri yöntemi kullanılarak ölçek özgün dilden hedef dile çevrilmiştir. Çevirisi yapılmış ve çeviri grupları arasında hemfikir olunmuş ölçek, küçük bir gruba uygulanarak ölçeğe son hali verilmiştir. Son olarak, ölçeğin Türkçe versiyonunun geçerliği ve güvenilirliğini test etmek amacıyla çeşitli analizler yapılmıştır.

Yapılan AFA sonuçları ölçeğin 4 faktörden oluştuğunu göstermiştir. 4 faktörlü 45 maddeden oluşan "Üst Düzey Düşünme Becerileri Ölçeği" DFA analizine tabi tutulmuş, DFA ile AFA sonucu ortaya çıkan 4 faktörlü yapı test edilmiş ve çeşitli uyum indekslerine dayalı yorumlar yapılmıştır. Özgün ölçek, 4 faktör ve bu faktörlere ait 14 alt boyuttan oluşurken, Türkçeye uyarlama çalışması 4 faktörle sonuçlanmıştır. Tüm bu prosedürlerden sonra, 45 madde ve 4 faktörden oluşan "Üst Düzey Düşünme Becerileri Ölçeği"nin öğretmen adaylarının üst düzey düşünme becerilerini ölçmede geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilebilecek bir yapı sunduğuna karar verilmiştir.

Üst düzey düşünme becerileri, günümüzde son derece önem atfedilen 21. yüzyıl becerileri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle öğrencilere üst düzey düşünme becerilerinin kazandırılmasında öğretmenlerin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Bu sebeple öğretmenlerin henüz hizmet öncesi dönemde üst düzey düşünme becerilerinin incelenmesine imkan sağlayan bir ölçme aracının varlığı önemli görülmektedir. Bu bağlamda Türkçeye uyarlanan bu ölçme aracının, öğretmen adayları ile yapılacak çalışmalarda araştırmacılar tarafından kullanılabilceği ve alanyazındaki bir eksikliği giderdiği düşünülmektedir.

Bununla birlikte uyarlanan ölçme aracının gelecekte araştırmacılar tarafından geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin tekrarlanması, ölçme aracının geçerlik ve güvenilirliğine yönelik ek kanıtlar sağlayabileceği söylenebilir. Ayrıca daha büyük örneklem grupları ile, farklı üniversitelerde veya farklı lisans programlarında öğrenim gören öğrencilerle, ölçme aracının geçerlik ve güvenilirliğinin test edilmesi önerilebilir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması ile gelecekte yapılacak çalışmalarda, diğer okul kademelerinde veya yetişkinlere yönelik olarak geçerlik ve güvenilirlik kanıtları incelenebilir.

Çıkar Çatışması: Yazarların, makalenin araştırma, yazım veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgiler: Makalenin hazırlanma veya yayınlanması sürecinde, herhangi bir kurumdan herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulunca incelenmiş olup, 28.12.2023 tarih ve 307 sayılı karar ile söz konusu araştırmaya izin verilmiştir.

Yazar Katkıları: Çalışmanın tasarlanması: SK, AK, SS, OB; Kuramsal çerçeve: AK; Veri toplama: SK, AK, SS; Yöntem ve bulgular: SS; Tartışma, sonuç ve öneriler: SK; Düzenleme ve gözden geçirme: OB

KAYNAKÇA

- Aiken, L. R. (2000). *Psychological testing and assessment*. (10. Baskı). Boston: Allyn & Bacon.
- Anderson, N. J. (2005). L2 learning strategies. In E. Hinkel. (Ed), *Handbook of research in second language teaching and learning* (pp. 757-771). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Balci, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Baysal, Z. N., Arkan, K. & Yıldırım, A. (2010). Preservice elementary teachers' perceptions of their self-efficacy in teaching thinking skills. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 4250-4254. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.673>
- Berberoğlu, B. (2010). Yaşam boyu öğrenme ile bilgi ve iletişim teknolojilerin açısından Türkiye'nin Avrupa Birliği'ndeki konumu. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 113-126.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (16. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (25. Baskı). Ankara: Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9789756802748>
- Çetinkaya, Z. (2011). Türkçe öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 93-108.

- Çiğdem, H. & Kurt, A.A. (2012). Yansıtıcı düşünme ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 475-493.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik. SPSS ve Lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Demirtaşlı, N. (2010). Üst düzey düşünme becerilerinin ölçülmesinde gündelik yaşam unsuru. *CİTO Eğitim: Kuram ve Uygulama*, 7, 9-26.
- DeVellis, R. F. (2003) *Scale development*. California: Sage..
- Duron, R., Limbach, B. & Waugh, W. (2006). Critical thinking framework for any discipline. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 17(2), 160-166.
- Duru, A. & Korkmaz, H. (2010). Öğretmenlerin yeni matematik programı hakkındaki görüşleri ve program değişim sürecinde karşılaşılan zorluklar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(38), 67-81.
- Dutoğlu, G. & Tuncel, M. (2008). Aday öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilimleri ile duygusal zekâ düzeyleri arasındaki ilişki. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 8(1):11-32.
- Emir, S. (2012). Eğitim fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 34-57.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4. Baskı). Londra: Sage.
- Hambleton, R. K. (2005). Issues, designs and technical guidelines for adapting test into multiple languagess and culture. R.K. Hambleton, P.F. Merenda ve C.D. speilberger (Ed.). *Adapting educational and psychological tests for cross-cultural assessment* (s. 3-37). London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
<https://doi.org/10.4324/9781410611758>

- Hamzah, H., Hamzah, M. I., & Zulkifli, H. (2022). Systematic literature review on the elements of metacognition-based higher order thinking skills (HOTS) teaching and learning modules. *Sustainability*, 14(2), 813. <https://doi.org/10.3390/su14020813>
- Hooper, D., Coughlan, J. & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal Of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Huang, Y.- M., Silitonga, L. M., & Wu, T.-. T. (2022). Applying a business simulation game in a flipped classroom to enhance engagement, learning achievement, and higher-order thinking skills. *Computers & Education*, 183. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104494>
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS ve AMOS 23 uygulamalı istatistiksel analizler*. Ankara: Nobel.
- Kass, R. A., & Tinsley, H. E. A. (1979). Factor analysis. *Journal of Leisure Research*, 11(2), 120-138. <https://doi.org/10.1080/00222216.1979.11969385>
- Kennedy, D. P. (2005). Scale adaptation and ethnography. *Field Methods*, 17(4), 412– 431. <https://doi.org/10.1177/1525822X05280060>
- Kılıç, H. E., & Şen, A. İ. (2014). UF/EMI eleştirel düşünme eğilimi ölçeğini Türkçeye uyarlama çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 1-12.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach's alpha reliability coefficient. *Journal of Mood Disorders (JMOOD)*, 6(1), 47-48. <https://doi.org/10.5455/jmood.20160307122823>
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling* (4. Baskı). New York: Guilford.
- Kökdemir, D. (2003). *Belirsizlik durumlarında karar verme ve problem çözme* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kutlu, Ö., Doğan, D. & Karakaya, İ. (2010). *Öğrenci başarısının belirlenmesi*. Ankara: Pegem Akademi.
- McGuinness, C. (2000). ACTS (Activating Children's Thinking Skills). In A methodology for enhancing thinking skills. *ESRC TLRP First Programme Conference*. November.
- Moodley, V. (2013). In-service teacher education: asking questions for higher order thinking in visual literacy. *South African Journal of Education*, 33(2), 1-18. <https://doi.org/10.15700/saje.v33n2a430>
- Paul, R. (2013). Critical and reflective thinking: A philosophical perspective. In B. F. Jones, B. F. & L. Idol (Eds.). (2013). *Dimensions of thinking and cognitive instruction* (pp. 445-494). New York, NY: Routledge.
- Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (2004). *A beginner's guide to structural equation modeling*. New Jersey: Lawrence Erlbaum. <https://doi.org/10.4324/9781410610904>
- Seçer, İ. (2015). *Psikolojik test geliştirme ve uyarlama süreci: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Anı.
- Sousa, V.D. & Rojjanasrirat, W. (2010). Translation, adaptation, and validation of instruments or scales for use in cross-cultural health care research: A clear and user friendly guideline. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 17, 268-274. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2753.2010.01434.x>
- Şeker, H., & Gençdoğan, B. (2014). *Psikolojide ve eğitimde ölçme aracı geliştirme*. Ankara: Nobel.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2017). Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf adresinden erişilmiştir.

- Tanujaya B, Mumu J. & Margono, G. (2017). The Relationship between higher order thinking skills and academic performance of student in mathematics instruction. *International Education Studies*. (10), 78-85. <https://doi.org/10.5539/ies.v10n11p78>
- Tavşancıl, E. (2014) *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel.
- Thompson, B. (2004). *Exploratory and confirmatory factor analysis: Understanding concepts and applications*. Washington, DC: American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10694-000>
- Zhou, Y., Gan, L., Chen, J., Wijaya, T. T. & Li, Y. (2023). Development and validation of a higher-order thinking skills assessment scale for pre-service teachers. *Thinking Skills and Creativity*, 48, 1-20. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2023.101272>
- Zohar, A., & Dori, Y. J. (2003). Higher order thinking skills and low-achieving students: Are they mutually exclusive? *Journal of the Learning Sciences*, 12(2), 145–181. https://doi.org/10.1207/S15327809JLS1202_1

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Thinking skills are important in the educational process. These skills include skills such as acquisition of information, organizing and analyzing information, making inferences from information, problem solving, and establishing cause and effect associations (McGuinness, 2000). Higher-order thinking skills are the use of cognitive activities such as flexible thinking, reasoning, coping with uncertainty, critical thinking, decision-making, problem solving, and creative thinking in relation to their individual characteristics (Kutlu et al., 2010).

In recent years, both education programs and centralized exams in Turkey have focused on higher-order skills. In order to adapt to the current age and to increase the effectiveness of education, current programs emphasize the development of higher order thinking skills (Huang et al., 2022). While in the

initial process of understanding and knowing, students use higher-order thinking to identify patterns, form and test claims, and then propose and defend their ideas based on new evidence (Moodley, 2013). Duron, Limbach & Waugh (2006) state that there are five points to consider in developing higher order thinking skills. These can be categorized as setting learning goals, teaching through research, practicing, reviewing and improving, and feedback (Duron vd., 2006). It is known that creative thinking, critical thinking, problem solving, decision-making and learning competencies are particularly emphasized among the top 10 basic skills considered necessary for 21st century students by the OECD.

When the literature is reviewed, it is seen that various measurement tools for measuring higher-order thinking skills have been adapted into Turkish culture. The California Critical Thinking Disposition Instrument (CCTDI) adapted into Turkish by Kökdemir (2003); University of Florida Engagement, Maturity and Innovativeness Critical Thinking Disposition Instrument (UF/EMI) adapted into Turkish culture by Kılıç and Şen (2014); Questionnaire for Reflective Thinking adapted into Turkish by Çiğdem and Kurt (2012) are some of them. However, the lack of a measurement tool in the literature that directly assesses higher-order thinking skills at the level of pre-service teachers has drawn attention. For this reason, this study aimed to examine the validity and reliability of the Higher-order thinking skills assessment scale developed by Zhou et al. (2023) in Turkish culture.

Method

The survey model was used in the study. The study group of the research is 819 volunteer pre-service teachers studying at undergraduate level in the 2023-2024 academic year. Within the scope of the research, it was aimed to translate the Higher-order thinking skills assessment scale developed by Zhou et al. (2023) into Turkish and to conduct validity and reliability studies in Turkish culture. This measurement tool is a measurement tool consisting of 4 dimensions and 45 items. Firstly, the instrument was translated from English into Turkish by three researchers. Then, the translations were compared and a draft form was created which was agreed upon by the researchers. Then, this form was examined by 3 experts and several revisions were made. The scale form was applied to 10 pre-service teachers before the main application and it was checked that all items were understood by the readers. Exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis, correlation analysis and t-test were used

to analyze the research data. In addition, Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was calculated.

Findings (Results)

The validity of the measurement tool was first tested with exploratory factor analysis. Exploratory factor analysis revealed that the items in the scale loaded on 4 factors as in the original form and explained approximately 51% of the variance of the construct. The factor loadings of all items in the scale were .30 and above. The first dimension of the scale was named as "Critical Thinking Skills", the second dimension as "Problem Solving Skills", the third dimension as "Teamwork Skills" and the fourth dimension as "Practical Innovation Skills".

As a result of the confirmatory factor analysis, it was determined that the goodness of fit indices of the four-factor model reached through exploratory factor analysis were at an adequate level ($\chi^2/df = 2.053$; SRMR = .05; IFI = .90; CFI = .90; GFI = .80; AGFI = .78). When the correlation values between the subscales were examined, it was found that there was a significant and positive correlation between all subscales, and the correlation values ranged between .303 and .526. Cronbach's Alpha coefficients calculated to examine internal consistency ranged between .869 and .925 for the subscales and .933 for the whole scale.

Conclusion and Discussion

As a result of the research, it was concluded that the Turkish adaptation of the Higher-order thinking skills assessment scale consists of 4 dimensions and 45 items as the original scale. Various evidences were found for the validity and reliability of the scale and it was concluded that the scale can be used to assess the higher-order thinking skills of pre-service teachers. In future studies, it may be recommended to examine the validity and reliability of the measurement tool in different sample groups.

ADIAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 22.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 10.07.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1488410>

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Citation: Avcioğlu, G. G. (2024). İntibah ve Perîçehr Romanlarının Femme Fatale Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 161-196.

İNTİBAH VE PERÎÇEHR ROMANLARININ FEMME FATALE KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Gamze Gizem AVCIOĞLU*

Öz

Türk ve İran edebiyatının önemli yazarlarından Nâmık Kemal ve Muhammed-i Hicâzî farklı coğrafyalarda yetişmeler de buldukları toprakların siyasi-sosyal değişimlerine tanık olmuş iki yazardır. Kemal ve Hicâzî, Tanzimat ve Meşrutiyet'in toplumlarında meydana getirdiği Batılılaşma ve modernleşmenin etkisiyle önemli eserler kaleme almışlardır. Bu eserlerden biri Nâmık Kemal'in *İntibah*, diğeri Muhammed-i Hicâzî'nin *Perîçehr* romanıdır. Bu romanlarda ahlaki açıdan toplumdaki bozulmalar ve kadın rolünde meydana gelen değişiklikler "femme fatale" diğeri bir ifadeyle "ölümcül kadın" kavramı çerçevesinde ele alınırken Batı'nın olumsuz tarafları da eleştirilmiştir. İki eserdeki ölümcül kadınlar Mahpeyker ve Perîçehr'dir. Çalışmamızda genel hatlarıyla Tanzimat ve Meşrutiyet hareketinin ortaya çıkışı ve edebiyata yansımaları üzerinde durulacaktır. Nâmık Kemal ve Muhammed-i Hicâzî'nin üslûbu ve edebî kişiliklerinden bahsedildikten sonra eserlerin konusu hakkında bilgi sahibi olmak için özetleri verilecektir. İki eserdeki kadın karakterlerden Mahpeyker ve Perîçehr "femme fatale" kavramına göre incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İntibah, Perîçehr, Femme Fatale.

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, gmzavcioglu@selcuk.edu.tr, Konya/ Türkiye

AN INVESTIGATION OF THE NOVELS *INTIBAH* AND *PERİÇEHR* WITHIN THE FRAMEWORK OF THE CONCEPT OF *FEMME FATALE*

Abstract

Even though they grew up in different geographies, Nâmık Kemal and Muhammed-i Hicâzî, two prominent writers of Turkish and Iranian literatures respectively, witnessed the political and social changes that occurred in the lands where they lived. Kemal and Hicâzî wrote important works under the influence of the westernization and modernization movements brought about by the Reformation and the Constitutional Monarchy in their societies. One of these works is Kemal's *Intibah*, and the other is Hicâzî's *Perîçehr*. In these novels, under the influence of the concept of "femme fatale" moral corruption in society and changes in the role of women were discussed, while the negative aspects of the West were also criticized. The fatal women in the two works are Mahpeyker and Perîçehr, respectively. In our study, the focus will be generally on the emergence of the Reformation and Constitutional Monarchy movements and observed on literature. Following a discussion of the respective styles and literary personalities of Nâmık Kemal and Muhammed Hicâzî, plots of the two works will be provided to gain insight into the subjects of the works. Then Mahpeyker and Perîçehr, the female characters in the two novels, will be analyzed in terms of the concept of "femme fatale."

Key Words: *Intibah*, *Perîçehr*, *Femme Fatale*.

1. GİRİŞ

Türk Edebiyatında modernleşmenin etkileri, Tanzimat dönemi ile görülmeye başlar. Yüzünü Batı'ya dönen birçok yazar ve şairin Fransız edebiyatı ile tanışması Türk edebiyatına yeni bir soluk getirmiştir. XIX. yüzyılda Fransız edebiyatında konu ve içerik olarak meydana gelen değişikliklere ortam sağlayan gelişme sanayi devrimidir. Bu değişikliklerin Türk edebiyatına yansımaları Tanzimat dönemiyle olmuştur.

XIX. yüzyıl Fransa'sında sanayi devrimiyle zenginleşen yeni bir sınıf ortaya çıkar. Bu sınıfa mensup insanların yaşam tarzlarında değişiklikler görülür. Yaratılan bu atmosfer zevk ve eğlence dünyasında kışkırtıcı bir rol oynar.

Toplumda yozlaşmanın yaşandığı bu dönemde hafif meşrep kadınların sayılarındaki artış dikkat çeker. Fransız romancılar da eserlerinde bu kadınlar nezdinde bu ahlâksızlığa değinirler. (Aytekin, 2003:20). Fransız edebiyatında işlenen konular Batılı tarzda eserler veren yazarlar üzerinde etki bırakmıştır. Bu yazarların arasında vatan, millet ve hürriyet kavramlarını eserlerinde çok iyi bir şekilde işleyen aynı zamanda toplumun eksik kalmış yönlerini göstermekten çekinmeyen Nâmık Kemal de bulunmaktadır.

Tanzimat edebiyatında önemli rol oynayan Nâmık Kemal'in modernleşme sürecinde kaleme aldığı birçok eser o dönemde yaşanan edebî değişikliğe katkı sağlamıştır. *İntibah* (1876) eseri de Türk edebiyatında yazılmış ilk edebî roman olması açısından önemlidir. Nâmık Kemal bu romanında Türk aile yapısını, kadının toplumdaki yerini ve kadın-erkek ilişkilerini konu alır.

Yazar romanında namuslu, ailesine sadık, üslûbu güzel bir kadın ile hareketleri ve konuşmaları uygunsuz olan sadece dişiliğini ön plana çıkararak erkekleri etkileyen iffetsiz kadını bir arada işlemiş ve okuyucuya Tanzimat ile değişen sosyo-kültürel düzenin mesajını vermiştir. Başkarakter Ali Bey'in iffetsiz bir kadın olan Mahpeyker ile yaşadığı aşk, romanın konusunu oluşturmakta ve XIX. yüzyıl Fransız edebiyatının etkilerini yansıtmaktadır. İffetsiz kadın karakterinin romana girmesi bu etkinin en büyük kanıtıdır.

Bazı araştırmacılar bu eserin Fransız romanlarının etkisiyle yazıldığı düşüncesindedirler. *Bu romanlar Alexandre- Dumas- Fils'in La Dame Aux Camélias (Kamelyalı Kadın)'ı ile Abbé Prevost'nun Manon Lescaut'sudur* (Kolcu, 1999: 124). Tanpınar'a göre de Nâmık Kemal *İntibah* romanında Fransız romanların olay örgüsünden etkilenmiş fakat bunu Türk örf-adet ve ahlâkıyla harmanlayarak okuyucuya sunmuştur:

Bu pişmanlık romanı Nâmık Kemal'e hiç şüphe yok ki Dumas Fils'in "La dame aux Camelias"sından gelmişti. Fakat Nâmık Kemal'in sünni ahlâkı, içtimaî hayatı evin ve aile bağlarının etrafında toplamak arzusu, düşmüş bir kadını haklı çıkaramazdı. O halde ne yapacaktı; kendisine "La dame aux Camélias" dan gelen Mahpeyker'in şahsiyetini ikiye böldü. O, biri müfteris, öbürü mazlum iki insan olacaktı (1988: 403).

Nâmık Kemal Mahpeyker'in iki yönünü gösterirken ona rakip olan iffetli Dilâşub karakteri ile de aslında Türk toplum yapısına uygun ve olması gereken ideal kadın modelini göstermeye çalışmıştır.

Türk edebiyatında Tanzimat ile başlayan modernleşme hareketleri, İran'da da görülmüştür. XIX. yüzyılda yaşanan siyasî zayıflıktan kurtulma çabası neticesinde ortaya çıkan Meşrutiyet Hareketi bu durumun en belirgin eylemidir. 1906 yılında Meşrutiyetin ilanı ile başlayan ve Rıza Şah döneminde de devam eden Batılılaşma hareketi edebiyat üzerinde de etkili olmuştur. Çalışmamızda incelediğimiz Muhammed-i Hicâzî'nin *Perîçehr* (1308 hş./1929) adlı eserinde bu etkiden bahsetmek mümkündür çünkü bu dönemde *İran'da Batı ile olan siyasî ve ticari ilişki yanında edebî ve fikrî bir ilişki de kurulmuş, özellikle Batı edebiyatını çeviri yoluyla İran'da tanıtmaya çalışanlar herkesin anlayıp zevk alması için sade bir dil, açık, akıcı ve tabii bir ifade biçimi kullanmayı gerekli bulmuşlardır* (Anbarcıoğlu, 1985: 6). Batı edebiyatından yapılan çevirilerle dilde birtakım değişikliklerin meydana geldiği de söylenebilir.

Nesir yazarlarının Batı edebiyatı ile tanışması özellikle Fransızcadan birçok eserin Farsçaya çevrilmesini sağlamıştır. Tercüme faaliyetleri Moriére'in *Hacı Baba'sı*, Cervantes, Jules Verne, Chateaubriand ve Victor Hugo'nun eserleri yanında Dumas Pére'nin bir dizi romanını da içermektedir (Rypka 1968: 364).

Bu durum İran'da yeni roman ve hikâye yazarlığının ortaya çıkmasına da fırsat tanımıştır ve konular içerik olarak da değişmiştir. İrec Afşar bu konu hakkında şöyle bilgi vermiştir:

Şimdi şu noktaya işaret etmeliyiz ki sadece yazı stilinde ve anlatım tarzında değil aynı zamanda içeriğin ifadesinde Batıdan yeni kalıplar da alındı. Bunlardan biri "hikâye yazarlığı" diğeri "piyes yazarlığı" idi. Talibof ve Hacı Zeynel –'Abidin Merâği kitaplarında ilk kez Avrupalı hikâye yazma yöntemini kullandılar. "Mesâliku'l-Muhsinin" ve "Seyâhatnâme-yi İbrâhîm Beg" sefernâme şeklinde yazılsa da doğru bir şekilde bakarsak değişimlerin ve düşünme biçimlerinin bir hikâyeyi oluşturmak için kullanılan materyaller olduğunu göreceğiz... (1330: 25).

Dil ve içerikte değişikliklerin yaşandığı dönemde edebiyata önemli eserler kazandıran Muhammed-i Hicâzî de roman ve kısa hikâyelerinde toplumsal sorunları işlemiştir. *Perîçeher* romanında kadının aile ve toplumdaki yerine vurgu yapan yazar, sade bir dil kullanmıştır.

*Hicâzî'nin romanları belli bir kurala bağlı değildir. Olay örgüsü çerçevesinde Victor Hugo'nun ve Alexandre Dumas'ın eserleri ile eski İran hikayeleri arasında kalır. Romanların başı gerçekçidir; fakat anlamdaki inandırıcılığı kaybetmesine ve sanatsal yapının zayıflamasına neden olacak beklenmedik garip olaylar meydana gelir (Mîr Âbidînî, 1386: 689). *Perîçeher* romanında, bu sözü edilen Fransız edebiyatının etkilerini görmek mümkündür.*

Eser aynı Fransız romancıların kaleme aldığı gibi binbir vaka ile doludur (Perin, 1943: 45). Evli olmasına rağmen eşini başka erkeklerle aldatan "Perîçeher" karakteri İran'ın toplum yapısına uygun değildir. Hicâzî'nin romanında kurguladığı bu karakter edebiyattaki modernleşme hareketinin

bir yansımasıdır. Hicâzî de Kemal gibi Perîçehr’i iki yönüyle işler. Başta iffetli bir kadın gibi görünen Perîçehr’in ihaneti ve hilekârlığı sonradan anlaşılır.

Tüm bu bilgiler ışığında Batılılaşmanın etkisi ile Fransız edebiyatında görülen iffetsiz kadın figürü hem Türk hem de İran edebiyatındaki romanlarda karşımıza çıkar. Çalışmamızda Türk edebiyatında Batılı tarzda yazılmış *İntibah* ve İran edebiyatının önemli eserlerinden *Perîçehr* romanında yer alan Mahpeyker ve Perîçehr karakterleri “femme fatale” diğer bir deyişle “ölümcül kadın” kavramı çerçevesinde incelemeye geçmeden önce iki farklı kültürden beslenen Nâmık Kemal ve Muhammed-i Hicâzî’nin üslûbu ve edebî kişiliğine değinilecek sonrasında iki romanın konusu hakkında bilgi verilecektir.

2. NÂMIK KEMAL’İN ÜSLÛBU VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan ve Tanzimat dönemi edebiyatına büyük katkıları olan hüriyet şairi ve gazeteci Nâmık Kemal dönemin önde gelen şahsiyetlerindedir. Kemal, şiir, öykü, roman ve tiyatro alanında eserler vermiştir ve bu eserlerinde modernleşmeyi her daim ön plana çıkarmıştır. Nâmık Kemal’in *İntibah* ve *Cezmi* romanları dışında *Vatan Yahut Silistre*, *Zavallı Çocuk*, *Akif Bey*, *Gülnihal*, *Celaeddin Harzemşah* ve *Kara Belâ* tiyatro eserleri, *Tahrib-i Harabat*, *Takib*, *Me Prizon Muahezenâmesi*, *Renan Müdafaanâmesi*, *Nevruz Bey’in Tercüme-i Hâli*, *İrfan Paşa’ya Mektup*, *Kaniye*, *Silistre Muhasarası*, *Osmanlı Tarihi*, *Bârîka-i Zafer*, *Devr-i İstilâ*, *Evrâk-ı Perîşân* adlı eserleri vardır.

Nâmık Kemal eserlerinde, hayatın içinden seçilmiş kişilerin başından geçen olayları işlemeyi tercih etmiştir. Hikâyelerinde dış çerçeveyi betimlemeyi

denemiştir. Bunu yaparken de Türk düzyazısını yenileyerek anlatım üslûbunun yanında, betimleme üslûbunu yeni bir yazın aracı olarak kullanmıştır (Dino, 1978: 28). Kemal'in genel olarak sade ve yalın bir dil kullandığı ve betimleme yaparken eserlerini söz sanatları ile boğmadığı söylenebilir; fakat klâsik üslûptan ayrılmadığını gösteren durumlar da mevcuttur. *Mübalâğalar, yer yer söz oyunları, benzetmeler ve seciler... Eserlerinde zaman zaman uzun ve karmaşık cümleler, eski kelimeler, gereksiz tamlamalar görülür. Bütün bunlar kafası Batı'da kalbi Doğu'da olan yazarın ayrı bir özelliğidir* (Kavcar, 1993: 54-55) .

İntibah eserinde kullandığı dil diğer eserlerine kıyasla daha sadedir; fakat bazı yerlerde uzun ve abartılı cümleler kullandığı görülmektedir. Necip Fazıl Kısakürek ve Ahmet Hamdi Tanpınar, Nâmık Kemal'in üslûbu hakkında şunları söylemiştir:

Onun romanları, vücuda getirilme, kaleme alınma, biçimlendirilme ve isimlendirilme şartlarını yakından inceleyecek olursak, masal ve hikâyeye üslubuyla herhangi nakilden başka bir şey değildir (2008: 305).

"İntibah"ta modern hikâyenin hudutları içinde kalmak şartıyla eski hikâyenin üslûbunu yenileştirmeye çalışmakla beraber belki de bu yüzden lisan çok sadedir (1988: 401).

Yazar, edebiyatla dil arasındaki münasebetin üzerinde durmuş. Edebiyatın insanı düşünmeye alıştırmak, cemiyetin duygularını terbiye etmek, bilgiyi yaymak ve millî birliği temin etmek gibi mühim vazifeleri olduğunu açıklamıştır (Akün, 2006: 373). Edebiyatın millî birlik inancının oluşmasında da önemli bir yeri olduğunu belirten Kemal, dil ve edebiyatın ayrılmaz bir bütün olduğu düşüncesiyle eserlerinde işlediği konuların toplumsal mesaj

vermesine önem göstermiştir ve eserlerinde vatan ve hürriyet unsurlarını devamlı vurgulamıştır.

Nâmık Kemal'in İstanbul'dan uzaklaştırıldıktan sonra Paris'e kaçması onun yazın hayatını da bir hayli etkilemiştir. *Gerek Fransa'da gerekse de Londra'da bulunduğu sırada sık sık tiyatrolara gitmiş ve Batı kültür ve medeniyetini daha yakından tanımaya çalışmıştır* (Uçman, 2011: 214). Nâmık Kemal'in Batı kültürüne olan merakı edebî çalışmalarına yansır ve Fransa'da çıkan edebî akımlar Tanzimatla birlikte Türk edebiyatında Nâmık Kemal gibi birçok yazarın eserlerinde görülmeye başlar.

Nâmık Kemal'in *kişisel karakteri ve özellikle Fransız yazınından yaptığı okumaları etkisiyle yapıtlarında romantizmin etkisi açıkça görülür. Kişilerin duygu ve davranışlarını abartarak anlatmaktan hoşlanır, onları iyilik ve kötülük gibi ters uçlara yerleştirir... Ailede ve toplumda kadının işlevi ve ölçütlerine bir erkek gözüyle bakar* (Atalay, 2010: 124). Kemal, Fransız edebiyatının etkisinde kaldıysa da Batı kültürünün tüm özelliklerini eserlerine yansıtmamış bilâkis içeriğin Türk kültür ve ahlâkına uygun olmasına özen göstermiştir. Nâmık Kemal'in bu konudaki görüşleri şöyledir:

... kitâbhâne-i âdâbımızda mevcûd olan birkaç tercümeden anlaşılacağı vechile, romandan maksad güzerân etmemişse bile güzerânı imkân dâhilinde olan bir vak'ayı ahlâk, adât ve hissiyât ve ihtimâlâta müte'allik her türlü tafsîlâtıyla berâber tasvir etmektir... (1305: 17).

Yazar içinde yaşadıkları Osmanlı toplum yapısına ve değerlerine uygun karakterler yaratarak Batı toplumunu tamamen benimsemediğini ifade eder. *Tanzimat yazarlarının hemen hepsi bir taraftan Batıcı diğer taraftan Batı'ya karşı kendi toplumlarının değerleri konusunda korumacı bir tutum*

sergilemişlerdir. Bu durum bir çelişki gibi görünmektedir, fakat esasen Tanzimat dönemi hayatın her alanında ve zihniyetlerde bir çelişki dönemidir (Gökçek, 2017: 172).

Yazarın diğer eserlerinde olduğu gibi *İntibah* eserinde de bu durum söz konusudur. Kemal, iffetsiz bir kadın olan Mahpeyker'in hayatına değinerek toplumda modernleşme ile başlayan yozlaşmaya dikkat çekip bir nevi Batı'dan örnek alınan kötü tarafı eleştirmiştir.

Nâmık Kemal edebî türlerin hemen hepsinde eser vermiştir. Bununla birlikte mizacı, sosyal durumu, kültürü ve üslûbu göz önünde bulundurulursa ona en az yakışanı romandır... O, edebiyatımızda ve Türkçede roman türüne örnek olmak üzere "İntibah"ı yazmıştır (Bakırcıoğlu, 2017: 26). Bir kesim Kemal'in *İntibah* eserini, başarılı olmayan bir roman denemesi olarak görmektedir. Sanatsal bir kaygı güdülmeden yazılması ve roman türünün ilk örneği olması bu görüşü desteklemektedir.

Bu eserin konusu basittir ve genel olarak Ali Bey, annesi ve iki kadın karakter üzerinden anlatılmaktadır. Dilâşub ve Mahpeyker karakterleri birbirlerinden tamamen farklıdır. Aynı zamanda roman, içinde bulunduğu şartlara göre Ali Bey'in iyi ve kötü taraflarını gösterir. Nâmık Kemal, romanı okuyucuya kendisi aktarır. Diğer eserlerindeki gibi vatan ve hürriyet unsurlarına bu romanda rastlanılmaz. Bu romanda modernleşme ile toplumdaki değişiklikler erkek bir yazar tarafından kaleme alınmış ve romantizm akımının etkileri ve "femme fatale" kavramı üzerinden iffetsiz bir kadın olan Mahpeyker'in entrikaları anlatılmıştır.

3. MUHAMMED-İ HİCÂZÎ'NİN ÜSLÛBU VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

İran edebiyatının çağdaş yazarlarından biri olan Muhammed-i Hicâzî'nin senarist, politikacı ve gazeteci yönü de vardır. Batılılaşma hareketinin destekçilerindedir. Roman, uzun hikâye, kısa hikâye, deneme, araştırma ve piyes alanlarında eserler vermiştir. Bu eserler şunlardır: *Humâ*, *Perîçehr*, *Zîbâ*, *Sâğher* ve *Âheng*, *Pervâne*, *Şirişk*, *Âyîne*, *Mahmûd Âga râ Vekîl Konîd*, *Ârizû*, *Peyâm*, *Nesîm*, *Kemâlu'l-mulk*, *Hâfız*, *Arûs-i Ferengî*, *Ceng*, *Haci-yi Moteceddîd*, *Hulâse-yi Târîh-i Îrân tâ İnkirâz-i Kâcârîye*, *Mîhen-i Mâ*. (Şerîfî, 1395: 316-317). Bunun dışında Hicâzî'nin yabancı dillerden yaptığı çevirileri de mevcuttur.

Büyük Rızâ Şâh tarafından Sosyal Bilimler okumak üzere Fransa'ya gönderilmiştir. Edindiği bilgilerle sosyal, siyasal ve edebî hayatında uyum sağlayan Hicâzî, bu mutluluğunu eserlerine de yansıtmıştır (İstî'lâmî, 1981: 120). Hicâzî'nin Fransa'da bulunması oradaki edebî akımlardan etkilenmesine neden olmuştur.

İlk eseri Humâ'yı 1304 hş. /1925 yılında Paris'te yazar ve 1307 hş. /1928 yılında Tahrân'da yayınlanır. İran'da batı tarzındaki romancılığın öncülerinden biri olarak ün kazanmıştır (Mîr Âbidînî, 1386: 688). Batı edebiyatından Farsçaya çevrilen eserlerin artmasıyla İran edebiyatında görülen modernleşme yazarların üslûplarında bazı değişikliklere neden olmuştur.

Modern Fars edebiyatında Hicâzî'nin dil ve üslûbu önemlidir. Sade ve ahenkli eserleri zengin geleneksel terkiplerle doludur. Onun nesri güzel kelimelerin uygun seçimine dayalı olarak akıcıdır. Hânlerî, Hicâzî'nin düz yazıda eski şiirlerden iktibas edilen mecazlara ve istiarelere yer vermesini mübalağalı olarak tanımlar. (Mîr Âbidînî, 1386: 690). Toplumsal modernleşmede önemli rol oynayan yazarın eserlerinde klâsik üslûptan tam kopmadığı görülmektedir. Bu durum, bazı hikâye ve romanlarının edebî açısından zayıf

görülmeye neden olmuştur. Toplumsal konulu romanlar yazan Hicâzî'nin *Humâ*, *Perîçehr* ve *Zîbâ* adında başkarakterleri kadın olan üç romanı vardır. Bu tarz romanlar temelde iki konudan ibarettir (Yâhakkî, 1375: 196-197):

Kadınların durumu ve onların kurtulamadığı fesatlık ve aşâğılamalar

İdarî bozukluk ve yeni ortaya çıkan memur sınıfının kültürel çalkantıları

Çalışmamızın da konusu olan *Perîçehr* romanında Meşrutiyet inkılabından sonra kadınların geleneksel bürokrasi ve toplumsal kaos ortamında yaşadığı karmaşıklık anlatılmaktadır. Aynı zamanda Batılılaşma hareketinin etkisiyle eski gelenek ve modernleşme arasında sıkışmış toplum yapısına yer verildiğini söyleyebiliriz.

Yazar, romanda Perîçehr karakterini iki yönüyle işlemiştir. Perîçehr'in iyi bir ailede yetişmiş olmasına rağmen ahlakî yönden zayıf, şehvet düşkün bir kadın olarak karakterize edilmesi, Hicâzî'nin Nâmık Kemal gibi Batılı eserlerden etkilendiğini fakat İran'daki ahlâk kurallarını da göz önünde bulundurduğunu göstermektedir. Sonuç itibarıyla Hicâzî aslında bu üç romanında okuyucuya kadının toplumdaki ve ailedeki yerini göstermeye çalışır ve *ailelere çocuklarına Avrupaî bir öğrenim sağlamaları, onlara aile değerlerini öğretmeleri, mutluluğu nasıl bulacakları ve onu nasıl koruyacaklarını anlatmaları mesajını verir* (Kanar, 1999: 158).

Muhammed-i Hicâzî gibi yazarlar hapisten ve öldürülmekten korkup romantik Avrupa edebiyatından etkilenmiştir. Didaktik eserlerinde toplumsal kaosun çaresini, bireyin hümanist duygular ve doğru ahlâk yoluyla düzeltilmesinde görüp okuyucuya nasihatte bulunmuşlardır (Mîr Âbidînî, 2002: 50). *Perîçehr* romanında Horasan seferi esnasında Türkmenlerin

düşmanlığı üzerinde durulmuş ve siyasî çalkantılardan bahsedilmiştir; fakat yazar İrân'ın siyasî ve sosyal yapısı hakkında bilgi verse de yaşanan sıkıntıları derinlemesine ele alıp çözüm yolu aramaz. Bunun yerine ahlakî açıdan eksik tarafları gösterip okuyucunun yaşanan olaydan ders çıkarmasını ister.

Hicâzî, bazı eserlerinde konuları toplumun alt sınıfından seçmiştir fakat soğuk bir gözlemci olarak kalmıştır. Kahramanların kaderine hiçbir duygusal katkıda bulunmayan, onların dünyalarını anlamayan bir entelektüeldi. Bu açıdan Hidayet ile yerden göğe kadar farklıydılar (Âjend, 1363: 86). Hicâzî, roman dışında yazmış olduğu edebî türlerde de işlediği konuların yüzeysel kalmasından ötürü eleştirilmiştir. Hicâzî'nin amacı toplumsal uyanışı sağlamak değildir. Sistemden kaynaklı sorunların saf dışı edilerek toplumdaki adaletin tecelli etmesidir. Bu bakımdan kahramanların duygularına müdahale etmez.

Hicâzî'nin eserlerini yazarken farklı bir yol izlemesi Fransa'da bir süre kalıp oradaki eserlerden etkilenmesi ile ilişkili olabilir. Kendisi ile yapılan bir röportajdan aktarılanlar bu durumu kanıtlar niteliktedir:

İrân'ın çağdaş yazarlarının hiçbir eserini okumamış, Sâdık Çûbek'i tanımıyor sadece birkaç kez adını duyduğuna yemin ediyor. Yalnız gençlik yıllarında zamanın tozunu hafızasından silen Mustaân'dan bir hikâye okumuş. Çağdaşlardan sadece Hidayet ve Celâl Âl-i Ahmed'i tanıyor. Onu da onlarla dostluğu ve muhabbeti münasebetiyle. Bu iki yazarın eserlerinden hiçbirini okumamış, kitaplarının adlarını da duymamış. Kendisine sorulduğunda haklı bir ifadeyle şöyle açıklamada bulunmuş: "Edebî çalışmalarda ilerlemek için derin düşüncelere dalmak gerek. Evrensel düzeyde olmayan İranlı yazarların eserlerini okumak bir derde deva olmuyor. Chateaubriand, Anatole France, Walter, Jean-Jacques

Rousseau ve diğer yazarları kendi dillerinden okudum ömrüm yeterse tekrar okuyacağım... (Âryenpûr, 1387: 256).

Hicâzî'nin Batı edebiyatına olan ilgisini eserlerinde görmek mümkündür. Çalışmamızın da konusu olan *Perîçehr* romanında geçen başkarakter Perîçehr'in evli olmasına rağmen kocasını aldatması XIX. yüzyılda Fransız edebiyatına giren kötü kadın imajının bir sonucudur. Eserlerin özetlerine değinildikten sonra "femme fatale" kavramı hakkında genel bilgi verilecektir. Eserlerdeki Mahpeyker ve Perîçehr karakterleri bu kavram çerçevesinde incelenecektir.

4. İNTİBAH ROMANININ ÖZETİ

Zengin bir aileye mensup, yakışıklı ve evin tek çocuğu olan Ali Bey üzerinde çok emeği olan babasını kaybettikten sonra ruhsal olarak bir boşluğa düşer. Bir gün arkadaşları Ali Bey'den kendileri için ziyafet vermesini ister. Hep birlikte Çamlıca'ya giderler ve Ali Bey, arkadaşlarına ayak uydurup onlar gibi yoldan geçen bir arabaya el sallar.

Mahpeyker adındaki kadın arabanın içinden Ali Bey'e anlamını bilmediği bir işaret yapar. Bunun üzerine Ali Bey arabadaki kadını tekrar görmek için bir hafta sonra o yere gider. Aynı araba tekrar oraya gelir ve içinden Mahpeyker iner. Ali Bey ile konuşmaya başlar. Ahlâk ve terbiye bakımından Ali Bey'e hiç benzemeyen bu kadın iyi bir aileden gelmemektedir. Mahpeyker ilk kez tanışmanın etkisiyle gerçek yüzünü göstermeden Ali Bey ile cilveli bir şekilde konuşur.

Ali Bey yaşadığı duygusal değişimi iş arkadaşlarından biriyle paylaşmak ister, o kişi de Atif Bey'dir. Mahpeyker'e olan aşkını anlatsa dahi Atif Bey'e hiçbir zaman Mahpeyker'in adını söylememiş ve onunla tanıştırmamıştır. Bir gün

Atif Bey'i beklerken etraftaki adamlardan biri arabasıyla oradan geçen Mahpeyker'e laf atar. Bu adam Atif Bey'in dayısı Mesut Bey'dir. Mesut Bey Mahpeyker kendisine yüz vermeyince sinirlenip onun kötü bir kadın olduğunu söyler. Bu sözleri işiten Ali Bey, Mahpeyker'in namusundan zerre kadar şüphe duymadığı için kıskançlık krizine girer ve ettiği laflardan ötürü Mesut Bey ile aralarında bir tartışma olur. Mesut Bey, Ali Bey'i Mahpeyker'in iffetsiz bir kadın olduğu konusunda uyarır.

Ali Bey, bu yaşananlardan sonra Mahpeyker'in yanına son kez gidip yalancılığını yüzüne vurmak ister fakat Mahpeyker, Ali Bey'in her şeyi öğrendiğini bildiğinden kendisini ona acındırır. Vicdanı sızlayan Ali Bey, geçmişi unutup Mahpeyker'den sadece kendisine ait olmasını ister. O da kabul eder. O günden sonra Ali Bey annesine türlü yalanlar söyleyerek Mahpeyker'in yanında kalmaya başlar. Annesi, Ali Bey'in halinden endişelenir ve etrafa sorup soruşturarak Ali Bey'in arkadaşı Atif Bey'in yaşadığı evi bulur. Ali Bey'in annesiyle Mesut Bey konuşur ve oğlunun başına gelenleri anlatır. Bu durumun ancak eve güzel bir cariye alarak düzelebileceğini söyler.

Annesi bunun üzerine eve Dilâşub adında bir cariye alır ve oğlundan o cariyeyle evlenmesini ister. Evlenmek istemeyen Ali Bey evi terk edip Mahpeyker'in yanına gider fakat onu evde bulamayınca kıskançlık krizlerine girer. Mahpeyker ise o esnada kendisinden haraç aldığı Abdullah Bey'in yanındadır. Abdullah Bey ile görüştüktan sonra evine dönen Mahpeyker karşısında Ali Bey'i görünce çok şaşırır. Ali Bey, kendisini aldattığı düşüncesiyle Mahpeyker'den ayrılır ve annesinin evine döner.

Annesi Ali Bey'den tekrar Dilâşub ile evlenmesini ister ve Ali Bey kabul eder. Mahpeyker ise Ali Bey'e ulaşmak için mektup yazmaya karar verir. Ali Bey de o mektuba karşılık olarak artık kendisini görmek istemediğini çünkü başka

birini sevdiğini söyler. Bu duruma öfkelenen Mahpeyker, Abdullah Bey ile bir plan yapar.

Yaptıkları planla, Ali Bey bir ortamda Dilâşub hakkında söylenen kötü sözleri işitir. Duydukları karşısında çılgına döner ve Dilâşub'un kafasını duvara vurmakla kalmaz kendisi de sinir krizi geçirir. Kendisine gelince Dilâşub'u evden kovar. Dilâşub bir esirci tarafından Mahpeyker'in evine getirilir fakat Mahpeyker'in kendisini kirletmesine asla izin vermez. Dilâşub'u evden kavunca Ali Bey'in kendisine döneceğini sanan Mahpeyker bir kez daha hüsrana uğrar ve bu sefer Ali Bey'i öldürme planları yapar. Bunun için Abdullah Bey ile bir ev ayarlarlar. Artık eğlence yerlerinden ayrılmayan Ali Bey'i bir kızla kandırıp o eve getirmeyi ve öldürmeyi planlarlar.

Mahpeyker bu olayı Dilâşub'un da görmesini ister ve onu da o eve götürür fakat Dilâşub durumu Ali Bey'e anlatır ve onun kaçmasına yardımcı olur. Bulunduğu odada kalan Ali Bey'in montuna sarılan Dilâşub'u, Ali Bey sanan katil onu bıçaklar bu esnada polislerle eve gelen Ali Bey son kez Dilâşub'a sarılır ve ondan af diler. Dilâşub son kez Ali Bey'e olan sevgisini söyler ve hayata gözlerini yumar. Mahpeyker de yanlarına giderek gerçekleri itiraf eder. Bu duruma iyice hiddetlenen Ali Bey Mahpeyker'i bıçaklar. Mahpeyker orada can verir. Tüm bu yaşananlardan sonra Ali Bey hapse girer ve orada vefat eder.

5. PERÎÇEHR ROMANININ ÖZETİ

Hikâyenin başkarakterleri Ali ve Perîçeher'dir. Ali'nin bir mağazası vardır. Perîçeher, mağazasına gelen müşterilerden biridir. Zengin bir ailede yetişen, eğitiminin büyük kısmını Avrupa'da tamamlayan Perîçeher nişanlısı olmasına rağmen Ali'nin kalbini kazanmak için her türlü oyunlara başvurur ve

nihayetinde Ali ile evlenir. Ali'nin hayatında Perîçehr dışında çok sevdiği bir okul arkadaşı vardır. O da Feridun'dur.

Bir gün Feridun, Ali'ye Perîçehr ile tanışmak istediğini söyler. Bunun üzerine Ali ve Perîçehr, Feridun ve ailesiyle görüşmeye başlar. Bir gün Ali, Feridun'un evine gider. Feridun ve Perîçehr'i aynı kanepede otururlarken görür. Perîçehr'in kendisini Feridun ile aldattığını zanneden Ali, Feridun'u öldürmeyi düşünür sonra bu fikrinden vazgeçip bir tabancayla kendi canına kastetmek ister. Perîçehr, Ali'nin kendisini öldürmesini engeller. Birkaç gün sonra bir program yapıp Ali ile Horasan'a seyahate çıkarlar. Yolda Ali'ye Feridun'un kendisine âşık olduğunu ve o gün Feridun'un aşkıdan vazgeçmesi için evine gittiğini söyler. O sırada, Türkmen bir grup yollarını keser. Ali'nin parasını alıp öldürmek, Perîçehr'i de kaçırmak ister.

Grubun başında bulunan Serdar adlı kişi Perîçehr'i götürüp Ali'yi orada bırakır. Perişan bir halde kendinden geçen Ali yanına birisinin geldiğini fark eder. Gelen adam kendisini Şahseven Birliğinin Komutanı Fazlali Han'ın uşağı Cihanşîr olarak tanıtır. Ayağı zincirli olan Cihanşîr karısı Gülbahar sayesinde kurtulup kaçmışlardır. Ali, Perîçehr'i bulmadan onlarla geri dönmek istemez. Bunun üzerine Cihanşîr, Fazlali Han'ın Tebriz'deki evinin adresini verir ve oradan uzaklaşırlar. Sabaha karşı Ali kendisini bulan atlılara başından geçenleri anlatır. Gülbaharın babası olan adam Ali'ye Gülbahar'ın yerini söylese onu Perîçehr'e kavuşturacağı sözünü verir.

Gülbahar'ın üvey annesi Ayşe ise Ali'ye Gülbahar gelirse Perîçehr'i getirmeyeceklerini söyler. Ümidini yitiren Ali, Ayşe'ye birlikte kaçmayı teklif eder ve Ayşe kabul eder. Atın yanına geldiklerinde Ali, Ayşe'yi orada bırakır ve uzaklaşır. Yolda birkaç atlı, Ali'nin peşine düşer ve onu yakalar. Kendisini Buharalı tacir Serfiraz Han olarak tanıtan kişi, Ali'ye karısının bulunması için iki Türkmen atlısını görevlendireceğini söyler bunun üzerine Ali, Perîçehr'e

ulaştırmaları için bir mektup yazıp atlılara verir. On altı gün sonra Perîçehr ile ilgili bilgiler ulaşır. Perîçehr, Serdar Kılıç Han ve oğlu Ömer tarafından Rusya'ya götürülmüştür. Sabah olduğunda Kuli Han ile Ali, Perîçehr'in yaşadığı yere giderler. Oraya vardıklarında Perîçehr arkasında genç bir adamla Ali'ye doğru yaklaşır fakat Perîçehr Ali'yi fark edince arkasındaki Ömer Han'a seslenip hızla geri dönerler.

Serfiraz, birkaç gün sonra Perîçehr'den gelen zarfı Ali'ye verir. Mektupta Ali'ye Tahrân'a gitmesini kendisinin de sonradan geleceğini yazar. Bu mektupla Ali artık Perîçehr'in o adamı sevdiği için yanında olduğuna ve kendisiyle gelmeyeceğine ikna olur. Perîçehr'in sevgilisini öldürmeyi aklına koyar. Perîçehr'den bir mektup daha gelir ve Ali ile buluşmak istediğini yazar. Ali, Perîçehr ile buluşur ve birlikte İran'a dönmek için yola koyulurlar. Yolda çok yorulup mola verdikleri sırada Ömer Han atıyla gelip Perîçehr'in karısı olduğunu söyler ve Perîçehr de Ömer Han'ın tarafına geçip Ali'yi sevmediğini itiraf eder. Ali bu sözler üzerine Perîçehr'e doğru saldırırken araya giren Ömer Han'ı öldürür. Bunu gören Perîçehr yiğidimi öldürdün diye feryat eder.

Ali, Perîçehr'i de aynı kama ile öldürür. Perîçehr son sözlerinde Ali'ye kendisini bağışlamasını söyler. Ali de kabul eder ve Perîçehr can verir. Ali her şeyin sorumlusunun Feridun olduğunu bir kez daha düşünüp İran'a dönünce ondan intikam almak ister. Feridun'un evine gider. Feridun'un annesi oğlunun yazdığı mektubu Ali'ye verir. Mektupta yazılanlar Perîçehr'in anlattıklarından tamamen farklıdır. Feridun'un yazdıklarına göre Perîçehr, Ali ile evliken başka erkeklerle de birlikte ve bunu öğrenince Feridun Perîçehr'i evine çağırıp yanlış yolda olduğunu söylemiştir.

Perîçehr her defasında Feridun'a Ali'yi sevmediğini ve Ali'nin çarşı pazara çıkmasına izin vermesinden dolayı erkeklerle gönül ilişkisi olduğunu söylemiştir. Feridun, Ali'yi ne kadar savunup Perîçehr'e hatasını söylese de

fayda etmemiştir. Feridun, mektupta Perîçehr'in, kendisine duyduğu aşka karşılık bulamadığından Horasan'daki Mehdi Han'ın yanına gittiğini de yazmıştır. Feridun canını vatani için feda etmeye gideceğini ve sağ dönmeyeceğini de ekleyerek mektubunu sonlandırır. Ali mektuptan sonra Feridun'u aramaya koyulur fakat izini bulamaz. Roman, yolculukta kendisine eşlik eden kişinin Ali'yi can çekişirken görmesi ve sonrasında Ali'nin vefat etmesi ile son bulur.

6. FEMME FATALE KAVRAMININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Fransız edebiyatında karşımıza çıkan "femme fatale" Türkçeye "ölümcül kadın" olarak çevrilmiştir. Latince kökenli olan "fatal/e" kelimesinin Fransızcada birkaç kullanım şekli mevcuttur. "*Alında yazılı olan, mukadder*" (*c'était fatal*), "*öldürücü ölüme yol açan*" (*un accident fatal*), "*uğursuz*" (*l'aeil câlinet fatal*), "*kaçınılmaz, zorunlu*" (*une conséquence fatale*), *dayanılmaz, karşı konulmaz* (*une femme fatale une beauté fatale*)dir (Saraç, 2009: 586).

Bu kavramın geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. *Erkeği arzu ve zaaflarına seslenerek felakete sürükleyen, bunun için çeşitli oyunlar ve entrikalar planlayan, dişliliğini ve güzelliğini baştan çıkarmak için kullanan bu kadın tipiyle mitler, inanışlar, masallar başta olmak üzere birçok alanda karşılaşmaktadır* (Dağ Gümüş, 2020: 113). Edebiyat, resim ve sinema da bu kavramın görüldüğü alanlardır. *XIX. yüzyılda Théophile Gautier ve Charles Baudelaire gibi yazarların, Gustave Moreau ve Dante Gabriel Rossetti gibi ressamların eserlerinde merkezi figür olarak ortaya çıkmıştır* (Doane, 1991: 1).

"Femme fatale"i kurgulayan bakış erkeğin felakete sürüklenmesini odak noktası olarak erkeğin merkezinde olduğu ve temsil ettiği başta aile ve evlilik kurumu olmak üzere toplumsal değerlerin ve ahlaki normların yıkımına

gönderme yapar (Arpacı, 2019: 140-141). Edebî eserlerde kadının bu şekilde gösterilmesi toplumlarda görülen ataerkil yapının üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Modernleşme hareketleri ile kadının toplum içindeki statüsü artmıştır. Bu durum erkek üstünlüğünün etkisiyle edebî eserlere farklı şekilde yansımıştır. Kadının anaç yuva kuran yapıcı toplumsal rolleri yerine yuva yıkan iffetsiz tarafı işlenmiştir.

Ataerkil düzende, kadını tanımlayan simgeleri kadın yaratmamıştır. Gerek ilkel ve gerekse uygar dünya, erkeklerin dünyası olduğu için kadına değgin kültürü biçimleyen fikirler de erkeklerin kafasında gelişen fikirlerdir (Millett, 1973: 83). Erkek yazarlar eserlerini, toplumda kadına biçtikleri roller üzerinden kurgulamışlardır. Bu da kadının toplumda ötekileştirilmesi anlamına gelmektedir.

Hikâyelerde “femme fatale” figürü hikâyede üstüne düşen katkıyı yaptıktan - yani barışık olunmayan kurtulmayı- nihayetinde de ona koşan erkeği pişmanlığa sürükleyerek iyi kadına dönüşünü sağladıktan sonra bedensel ve ruhsal olarak öldürülür (Sezer, 2023: 125). Aslında erkeğin ölmesi için tuzaklar kuran bu kadınlar sevdikleri erkek tarafından öldürülür.

“Femme fatale” hakkında verilen bilgiler doğrultusunda Fransız edebiyatında görülen bu kavramın, Doğu edebiyatında da etkili olduğu görülmektedir. Türk edebiyatında Tanzimat, İran edebiyatında Meşrutiyetle ortaya çıkan Batılılaşma hareketi sosyo-kültürel alanda birtakım değişimlere yol açmıştır. Edebiyattaki değişim ise çeviri faaliyetleriyle Batı edebiyatının etkisinde kalan yazarlar sayesinde olmuştur.

Alexandre-Dumas- *Fils'in La Dame Aux Camélias (Kamelyalı Kadın)* gibi Fransızcadan çeviri yoluyla edebiyata kazandırılan eserlerde görülen hafifmeşrep kadın figürü, Doğu edebiyatına da girmiştir. Kötü ve ölümcül

ifadelerin edebî eserlerde yer almasında romantizm akımının etkisi olduğunu söylemek mümkündür. O dönem yazarların eserlerinde görülen romantizm akımı ile *ölüm, gece, günün gerçekliğinden uzaklık, bilinmeyen diyarlara hasret, yalnızlık, ıstırap, acıya teslimiyet ve melankoli gibi temalar edebiyatın başlıca konuları olurlar* (Selçuk, 2019: 61). Tüm bu bilgiler doğrultusunda romantizm akımından etkilenen Nâmık Kemal ve Muhammed-i Hicâzî'nin erkek yazar olarak "femme fatale" kavramını eserlerine nasıl yansıttıkları Mahpeyker ve Perîçehr karakterleri üzerinden gösterilecektir.

7. FEMME FATALE KAVRAMINA GÖRE MAHPEYKER VE PERİÇEHR

İki farklı kültürde yetişen yazarlardan Nâmık Kemal ve Muhammed-i Hicâzî'nin kadın temalı *İntibah* ve *Perîçehr* eserlerinde, tutku ve hırs duygularının karakterlerin hayatlarını nasıl değiştirdiği görülmektedir. Tüm yaşananların sebebi de "femme fatale" diğer bir ifadeyle "ölümcül kadın" olan Mahpeyker ve Perîçehr'dir.

Farklı toplumlarda eserler vermelerine rağmen bu iki yazarı bir noktada birleştiren durum Fransa'ya gidip oranın edebî ve kültürel çevresinden etkilenmeleridir. Fransız edebiyatında karşımıza çıkan "femme fatale" kavramının hem Türk hem de İran edebiyatında görülmesi bu etkilenmenin sonucudur. Çevrelerindeki erkekleri cezbeden bir güzelliğe sahip olmaları "ölümcül kadın"ın özelliklerindedir. Mahpeyker ve Perîçehr karakterleri de bu özelliklere sahip kadınlardır. Nâmık Kemal, Mahpeyker'in güzelliğinden şu şekilde bahsetmektedir:

Usta bir heykeltıraşın elinden çıkma, putlardan daha düzgün yapılı bir beden, siyaha çalan uzun saçlı, ince düz kaşlı, yeşil gözlü, uzun ve siyah kirpikli, al yanaklı, irice çekme burunlu, ufak ağızlı (şehvetin göstergesidir) ateş kırmızısı dudaklı, her karşısına geleni

kucaklayacakmış gibi önüne meyilli duran, insanın kalbine girecekmiş gibi bakan bir güzel duruyor (2023: 27).

Nâmık Kemal'in Mahpeyker'i tasvir ederken kullandığı teşbih sanatı ve renkler, Mahpeyker'in fiziksel güzelliğinin okuyucunun zihninde daha iyi canlanmasını sağlar. Hicâzî de Perîçehr karakterinin kusursuz güzelliğini şöyle anlatmıştır:

Perîçehr'in yüzü, kırmızı gül goncası renginde ve tazeliğindedi; gözleri iri ve bahar mevsiminde şiddetli sağanak sonrası ortaya çıkan, gönüllerdeki gamı ve kaderi unutturan o parlak gökyüzü gibi maviydi. Yüzü çekik, kaşları ince, saçları gür, kıvrım kıvrım ve altın rengi, boyu uzun ve endamı düzgün, vücudu âdeta fil dişinden yontulmuş gibi beyaz ve güzeldi, hiçbir kusuru yoktu (1386: 15).

İki eserdeki kadın karakterler yüz hatları, saçları ve fiziksel özelliklerinin mükemmelliği ile resmedilmişlerdir. Mahpeyker ve Perîçehr'in erkekleri cezbeden yönleri benzer şekilde kaleme alınmıştır. Yazarların "ölümcül kadın" tasvirlerinde dikkat çeken bir husus da Klâsik edebiyattan tam kopamamış olmalarıdır.

Klâsik şiirlerde sevgilinin çizilmek istenen fiziki portresinde uzun boylu ve ince belli oluşu dışında yanak, saç, kaş, göz, kirpik, dudak, çene, diş vs. gibi özellikler güzelliğini gösteren asıl unsurlardır. Bunlar içinde en tesir edici olanları ise gönül avlayıcı, göreni bir anda sevda çemberi içine alma kudretinde olan endamlı boy, gözler ve saçlardır (Akün, 1994: 416). Batı edebiyatında kadın daha detaylı bir şekilde tasvir edilirken Doğu edebiyatında bu durum farklıdır. Hem Kemal hem de Hicâzî dönemin

toplumsal yapısını göz önünde bulundurarak üstü kapalı tasvirlerle okuyucunun zihninde kadın modeli çizmişlerdir.

İki eserdeki Ali Bey ve Ali karakterleri “ölümcül kadın”lar olan Mahpeyker ve Perîçehr’e aşıklardır ve onları herkesten kıskanmaktadırlar. Ali Bey Atıf Bey’le Mahpeyker’i tanıştırmamıştır. Bu toplumsal ve kültürel anlayış *İntibah* eserine şu şekilde yansımıştır:

Ali Bey, arkadaşından hiçbir sırrını saklamadığı ve aşk macerasıyla alakalı hikâyeler ile gecelerce Atıf Bey’i uykusuz bıraktığı halde, ona dahi değil Mahpeyker’i göstermek, ismini bile söylemedi... Atıf Bey ise, arkadaşını evlilik arzusunu bildiğinden bu hareketi pek tabii, pek normal sayıyordu (2023: 43).

Erkeğin sevdiği kadını bir başkasından sakınması ve kimseye ondan bahsetmemesi *Perîçehr* romanında da benzer şekilde yer almaktadır. Ali de en yakın arkadaşı Feridun ile Perîçehr’i hemen tanıştırmamıştır:

Benim, Perîçehr ile tanışıp evlenmemden, yaşadığım güzelliklerden ve sıkıntılardan haberdardı. Yani ben hayatımda hiçbir şeyi ondan saklamıyordum fakat geleneğe uyararak Feridun’u eve götürüp Perîçehr’i onla tanıştırmamıştım (1386: 24).

İki eserin yazıldığı dönemin gelenekleri göz önüne alındığında bu durum çok normaldir. Ali Bey ve Ali hem sevdiklerini herkesten sakınmakta hem de Türk-İran toplumlarındaki kültürel normlar bir kadının, eşi ve sevgilisi dışındaki başka bir erkek ile aynı ortamda bulunmasını uygun görmemektedir.

“Ölümcül kadın”ın işlendiği iki eserde de Ali Bey ve Ali karakterleri felakete sürüklenen erkeği temsil eder. Bu erkekler hemcinsleri tarafından ikâz edilir;

Mahpeyker için Mesut Bey, Perîçehr için de Feridun gerçekleri söyler. *İntibah* eserinde Mesut Bey, Mahpeyker için çok ağır sözler sarfeder:

O kadına Mahpeyker derler, değil mi? Hani şu ufak körfezin yanındaki yalıda oturur. İstanbul eğlencelerine alışık olanlardan kimi bilerseniz sorunuz... Mahpeyker o derece meşhur bir fahişedir ki bu memlekette kendisiyle aynı mecliste bulunmadık belki sizden başka bir delikanlı yoktur...(2023: 50-51).

İntibah romanının kaleme alındığı dönemde Mahpeyker kadınlara yüklenen misyonların dışında kalan bir karakterdir. Erkeklerin ona hiç çekinmeden ağır sözler söylemesi kadının yaptığı iffetsizliği bir nevi kınama şeklidir. Perîçehr, Mahpeyker gibi aşikâr ahlâk dışı bir iş yapmamaktadır fakat Ali'nin arkadaşı Feridun ona güvenilmemesi gerektiğini şöyle ifade eder:

Baba evini terk edip her şeyi aşkı uğruna feda eden kadın güvenilir değildir çünkü o, aşktan başka bir şeye bağlı değildir. Aşk ateşi söndüğü gün kafesten kurtulmuş kuş gibi kaybolur... Benim ve Perîçehr'in yaşadığı durum da böyleydi. Birden kötü oldum, kızardım ve biraz da sert bir üslûpla: "Elbette bu mantık doğru olabilir ama bu, her zaman doğru olamaz. Ayrıca benim Perîçehr'e olan aşkım her gün biraz daha artmakta dolayısıyla onun sevgisinin azalması için de herhangi bir sebep yok dedim (1386: 25).

İki eserde de bu kadınlar hem hareketleriyle hem de konuşma şekilleriyle güvenilir karakterler olmadıklarını göstermişlerdir. Ali Bey ve Ali'nin çevresindeki erkek karakterler bu durumun farkına varıp uyarıda bulunmaya çalışmışlardır.

Ali Bey ve Ali, Mahpeyker ve Perîçehr ile tanışıp onlara âşık olduktan sonra kendilerini adeta “ölümcül kadın”lara teslim etmişlerdir. *İntibah* eserinde kendi zevklerinden ve hayatından uzaklaşan Ali Bey bu durumdan hiç rahatsız değildir:

Hal böyle olunca Ali Bey, birkaç dakika bile olsa düşünmeye ve tereddüte ihtiyaç duymaksızın: “Aşk, dünyada yalnız benim haysiyetime mi dokunacak? Akranlarımdan ayıplayacak kim var ise, ilk önce kendini ıslaha çalışsın!... Her şeye rağmen, ne olursa olsun” sözleriyle büsbütün Mahpeyker’in samimi arzusuna teslim olduğunu gösterdi (2023: 61-62).

Aşkından gözü hiçbir şeyi görmeyen Ali Bey içinde bulunduğu durumu kabullenmeye çalışır bunun için olaylara iyi tarafından bakma gayretindedir. *Perîçehr* romanındaki Ali de aynı şekilde Perîçehr’in isteklerine ayak uydurup bu durumdan memnun olmaya çalışır.

Eşyalar ve mobilyalar Perîçehr’in zevkine göre idi. Bense onun isteklerinin yerine getirmekten başka bir şey yapmıyordum. Zevk aldığım tek şey evin ve eşyaların düzenlenmesinden ziyade ona itaat etmektir çünkü lüksü ve gösterişi hiç sevmiyorum (1386: 18).

“Ölümcül kadın”lar her zaman yalan söyleyerek ya da başkalarına iftara atıp suçlayarak yanlarındaki erkeklerin kendilerinden vazgeçmesini engellerler. Ali Bey’in kendisinin iffetsiz bir kadın olduğunu öğrenince Mahpeyker de onu inandırmak için türlü yalanlar söyler:

Sürekli olarak hislerini ve başından geçen olayların en tesirliilerini bir araya toplayarak ve birbirine bağlamak için aralarına büyük bir maharetle birtakım yalanlar serpiştirdikten sonra, sonuç olarak

iddialarının doğruluğa delil olmak bahanesiyle bir edebi ayrılık meyli göstererek sıraladığı ikna edici konuşmalar, içinde bulunulan durumun gerektirdiğine ve Ali Bey'in vicdanının kabul edebilirliğine göre o derece dokunaklı söyledi ki, zavallı delikanlı, şefkatten şüpheyeye geçerek, en sonunda sevdasının bütün hislerini yenererek tutkuyla ve zorla kızın ellerine sarıldı...(2023: 60).

“Ölümcül kadın” olan Mahpeyker karakteri elde etmek istediği erkeği türlü oyunlarla kandırmaya çalışır. Perîçehr de Feridun’u kendisine aşık etmek istemesine rağmen Ali’ye yalan söyler:

Feridun’u benimle tanıştırmak senin hatandı. Onu, eve getirdikten birkaç gün sonra dostluğunuzun biteceğini tahmin etmiştim. Feridun’un bakışlarından benimle ilgili düşüncelerinin çok da temiz olmadığını anladım. Allah’ım şimdi ne olacak! diyordum. Birkaç defa konuyu sana açmak istedim. Belki vazgeçer de dostluğunuza halel gelmez, diye düşündüm. Sonunda bir gün zavallı, bana ilanı aşk etti (1386: 46).

İki eserde de kadın karakterler gerçekleri gizleyerek onlara âşık olan Ali Bey’in ve Ali’nin yanlarında olmasını isterler çünkü onlar istemedikçe karşı tarafın bu aşkı bitirmeye hakkı yoktur. Bu durum Ali Bey ve Ali’nin saf ve temiz duygularından yararlanma eğiliminde olan Mahpeyker ve Perîçehr’in terk edilme korkusundan kaynaklanmaktadır.

Sevgilerinin esiri olan Ali Bey ve Ali karakterlerinin Mahpeyker ve Perîçehr’i herkesten kıskanmaları onları psikolojik açıdan yıpratır. *İntibah* romanında Ali Bey Mahpeyker’in kendini aldattığını düşünerek ruhsal açıdan çöker:

Yüzü, rahat döşeğinin üzerine doğrultmuş ölü gibi soluk; hali, Hakk'ın gazabına uğramış bir günahkâr gibi korkuluydu. Birkaç saniye şaşkın şaşkın etrafına bakındıktan sonra, dudakları bembeyaz kesilerek titremeye, gözleri bayılma belirtileri göstermeye başladı (2023: 95-96).

“Ölümcül kadınlar”a bağlanan erkekler yıpratıcı bir sürecin içine girerler. *Perîçeher* romanında bu durum Feridun'la karısını gören Ali'nin kıskançlıktan kendi canına kastetmek istemesine kadar uzanır:

...artık yaşamak için bir sebep görmediğimden, tabancayı kalbimin üzerine koydum ve tetiği çektim. Öleceğimi hissettim. Perîçeher'in beni o halde görüp acıdığını düşünüyordum. Birkaç defa tetiği çektiğim halde tabanca bir türlü ateş almadı . Çabam, tutukluğu gideremedi. (1386: 39).

İki eserde de erkek karakterler sevdiklerine olan aşklarından dolayı sıkıntılı zamanlar geçirmiştir. Bunların tek sorumlusu kendilerini olduklarından farklı gösteren Mahpeyker ve Perîçeher'dir.

İntibah ve *Perîçeher* romanlarında geçen kadın karakterler yok edilmesi elzem tutkuları temsil eder. Bu nedenle de arzuyu duyan değil, arzuyu kışkırtan yok edilir. Mahpeyker Ali Bey tarafından terkedilmeyi hazmedemez. Dilâşub ile olan mutluluğunu kıskanır. Dilâşub'a attığı iftira ile ayrılmalarına neden olur fakat yalnız kalan Ali Bey'in kendisine geri dönmediğini görünce öldürülmesi için plan yapar. Yanlışlıkla Dilâşub'un öldürülmesi Ali Bey'i derinden üzer ve karşısına geçip her şeyi itiraf eden Mahpeyker'i öldürür:

Bey, ölüm hâlinde iken ikinci defa yaralanarak düşmanına saldıran aslanlar gibi korkunç bir feryatla yerinden fırladı. Bir anda

Maâhpeyker'i yakasından tutarak yere çarptı. Ardından Hırvat'ın bıraktığı bıçağı kaparak göğsüne oturdu (...) Dilâşub'un ruhuna yemin vermek gibi küstahlığa cesaret edince, Ali Bey, Mahpeyker'in böyle kendini idam ettirdiği kızı suçunun affedilmesi konusunda kendine aracı yaparcasına yaptığı bu ahlaksız teklifi karşısında öyle bir duruma geldi ki dünyada kendisi için her türlü zevkin tek kalıntısı olan oç alma zevkinden dahi vazgeçerek umutsuzca bir çığlık ile öldürücü darbeyi indirdi. Mahpeyker de ölmüştü (2023: 153-154).

Perîçeher ise izini kaybettirmeye çalışırken Ali ona ulaşmayı başarır; fakat Perîçeher Ali'ye tüm gerçekleri itiraf eder ve duyduklarından ötürü çılgına dönen Ali hem Ömer Han'ı hem de Perîçeher'i öldürür.

Perîçeher çılgına dönmüşçesine yiğidimi öldürdün, bu güzel ve yakışıklı genci öldürdün, seni sevmiyorum artık, sen ne utanmaz arlanmaz ve şerefsiz birisin diye bağırıyordu. Geri kalan hakaret ve küfürleri duymadım, ne olduğunu anlamadan kamayı Türkmen'in boğazından çekip, Perîçeher'in karnına sapladım (1386: 108).

Mahpeyker ve Perîçeher romanının sonunda felakete sürükledikleri Ali Bey ve Ali tarafından öldürülürler. Mahpeyker'in iffetsiz bir kadın olması ve ağına düşen erkeklerle gönül ilişkisi yaşaması, Perîçeher'in evli olmasına rağmen aşkı başka erkeklerde araması İran ve Osmanlı'nın toplum yapısına, örf ve adetlerine uygun olmaması aynı zamanda "femme fatale" kavramının özelliklerini de yansıtmaları açısından bu kadınlar iki eserlerde ölümle cezalandırılmışlardır.

Hem iffetsiz hem de kötü niyetli olan Mahpeyker ve Perîçeher, Ali Bey ve Ali'nin başına türlü belalar getirmişlerdir Mahpeyker'in sonunu hazırlayan

plan aynı zamanda Ali Bey'in tüm hayatını da alt üst eder. Ali Bey, yaşadığı dehşet verici olaylardan sonra duygularını şöyle dile getirir:

Gönlündeki pişmanlık, ölüme mâhkum bir ömrü değil, sonsuz bir hayatı yok etmenin, imkânsız olduğu ümitsizlik içinde geçirmeye yeterliydi. Fakat vefasından küçük bir şüphe duymakla yalnız kendisinin değil, kıymetli annesinin bile her türlü düzenini feda etmekten çekinmeyecek kadar sevdiği bir vücudun, kendisi uğruna canını feda ettiğini görmek, o şiddette bir pişmanlığı bile düşünmeye vakit bırakmayacak derecede üzücü bir durum olduğundan bütün duygularıyla kızın öldüğüne dair yanlış bir fikre inanarak ciğerlerini parçalayacak kadar hazin bir şekilde ağlaya ağlaya ... (2023: 150).

Mahpeyker Ali Bey'in kendisinden başka bir kadınla mutlu olmasını istemediğinden bir plan yapmış ve sonrasında Ali Bey dönüşü olmayan pişmanlığın içine girmiştir. Perîçehr'in yaptığı plan ise Mahpeyker'den farklıdır.

Horasan'a seyahat etmek için yola çıkan Perîçehr ve Ali Türkmenler tarafından kaçırlır. Ali, Perîçehr'e tekrar kavuşmak için kaç kez ölümün eşliğinden döner. Aslında Perîçehr, Ali'yi gerçekten sevmediğinden kendi izini kaybettirmek için böyle bir oyun oynamıştır. Perîçehr'in ölümüyle son bulan bu oyunda Ali'nin yaşadığı çaresizlik şöyle anlatılır:

Dünyam karardı. Aklım başıma gelip de yaptığım bu korkunç işi idrak ettiğimde serseri mayın gibi koşup yerden gökten yardım istiyordum. İnleyişime çölün korkutan sessizliğinden başka bir cevap duymuyordum. Perîçehr'in yanına gittim ve karnını şalla bağladım. Ata bindirip götürmek istedim (1386: 108-109).

İki eserde de Mahpeyker ve Perîçehr öldürülür. *İntibah* romanında Ali Bey Mâhpeyker yerine Dilâşub'un öldürülmesinden ötürü derin üzüntü yaşar. Dilâşub'u kaybetmesinin acısını ve elinin intikam kanına bulanmasının pişmanlığını da derinden hisseder. Ali ise Perîçehr'i öldürdükten sonra yaşadığı pişmanlığı ve acıyı, canına kıydığı Perîçehr'in başında feryat ederek dile getirir.

İntibah romanında Ali Bey'in Mahpeyker'i unutmamasını sağlayacak iffetli ve masum bir karakter olan Dilâşub'a, kötü davranması ve onu evininden kovması, Dilâşub'un tüm bu yaşananlara rağmen Ali Bey'in hayatını kurtarması Ali Bey'in vicdan azabı çekmesine neden olmuştur. Bu olayları planlayan Mahpeyker'in başında ağlasa da içinde ona karşı nefret duygusu beslemektedir. Oysa Ali karakterinin Perîçehr'den başka sevdiği kimse olmamıştır. Ali'nin çok sevdiği Perîçehr'i öldürmesi ruhunda derin izler bırakmıştır. Perîçehr'in tüm yaptıklarını görmezden gelen Ali, kendisini suçlayarak pişmanlığını dile getirmiştir. Bu durum iki eserdeki farklılık olarak değerlendirilebilir.

8. SONUÇ

Tanzimat aydını olan Nâmık Kemal'in yazarlığı dışında devlet adamı, gazeteci yönü Hicâzî'nin de yazarlığın yanı sıra politikacı ve gazeteci olması toplumun nabzını tutmaları açısından önem arz etmiştir. Sadece yazar gözüyle değil devlet adamı ve gazeteci sıfatıyla Tanzimat ve Meşrutiyet hareketleri sonucu toplumsal dinamiklerin değiştiğini ve Batı toplumlarındaki gibi modernleşmeyle eski geleneklerin dejenere edildiğini kendileri teşhis etmişlerdir. Kemal ve Hicâzî kaleme aldıkları *İntibah* ve *Perîçehr* romanları ile kendi toplumlarının gözlemcileri olduklarını göstermişlerdir.

İki yazarın Fransa'da bulunması, oranın hem kültürel hem de edebî çevresinden etkilenmelerine neden olmuştur. Bu etkilenmede yabancı dillerden yapmış oldukları çevirilerin de rolü büyüktür. Modernleşme taraftarı olan Kemal ve Hicâzî'nin kaleme aldıkları bu iki romanda romantizm akımının etkisinde kaldıkları görülmektedir. Karakterlerin iyi ve kötü olmak üzere uç noktalara yerleştirilmesi ve sonunda kötülerin cezalandırılması bu akımın etkisidir.

Farklı coğrafyalarda yetişen ve farklı kültürlerden beslenen Kemal ve Hicâzî'nin modernleşme hareketini her anlamda desteklemeleri, Fransız edebiyatının etkisiyle eserlerini yazmaları onları ortak paydada birleştiren konulardandır. Batı toplumlarında, kadınların en güvenli yer olan evlerinden dışarı çıkıp sosyalleşmesi erkek yazarlar tarafından eserlere farklı şekillerde konu edilmiştir. Bunun nedeni ataerkil yapının üstünlüğüdür. Bu durum Tanzimat ve Meşrutiyet sonrası Doğu edebiyatındaki eserlere de sirayet etmiştir çünkü Batılılaşma ile kadınlar özgürleşmeye ve toplumda farklı statülerde görülmeye başlamıştır.

Sosyo-kültürel yapıdaki bu değişiklik sonrası Kemal ve Hicâzî, Fransız edebiyatında görülen "femme fatale" kavramını romanlarında kullanmaktan çekinmemişlerdir. Erkek yazar olmaları münasebetiyle de ataerkil düzendeki kaygıyı, tehlike olarak gördükleri kadın karakterler üzerinden anlatmışlardır.

Ali Bey'i ve Ali'yi felakete sürükleyen Mahpeyker ve Perîçehr karakterleri fiziki özellikleri açısından cezbedici ve dikkat çekicidirler. Bu bakımdan Kemal "ay yüzlü" anlamına gelen Mahpeyker adını, Hicâzî de "peri yüzlü ya da güzel yüzlü" anlamına gelen Perîçehr adını karakterlerine vermişlerdir. Bu kadınlar başta çok masum ve iffetli görünüp kendilerine âşık ettikleri Ali Bey'i ve Ali'yi gözleri onlardan başkasını görmez hale getirmişlerdir. Ali Bey ve Ali, Mahpeyker ve Perîçehr'i o kadar sevmektedirler ki kıskançlık krizlerine bile

girmişlerdir fakat bu kadınlar onların hayatını alt üst etmiştir. Katil olan Ali Bey ve Ali eserlerin sonunda vefat ederler. Ali Bey'in Mahpeyker'i öldürdükten sonra onun ayak ucunda ağlaması aynı şekilde Ali'nin Perîçehr'i öldürdükten sonra deliye dönmesi ve feryat figan etmesi iki eserdeki erkek karakterlerin pişmanlığını göstermektedir.

Bu iki eserde benzerlikler kadar farklılıklar da mevcuttur. Perîçehr iyi bir ailede yetişmiştir fakat Mahpeyker'in yetiştiği aile ahlâkî yönden zayıftır. Ali Bey Mahpeyker'in iffetsiz olduğunu öğrendiğinde ona bir şans daha verip görüşmüştür fakat bir gün onu evinde bulamadığında kendisini aldattığını düşünüp ondan ayrılmıştır ve verdiği karardan geri dönmemiştir. Ali ise kaç defa şüphelendiyse de Perîçehr'i sevmekten vazgeçmemiştir. Ali, Perîçehr'i öldürdüğünde bile okuyucudan onu affetmesini istemiştir.

Kemal romanında “şeytan” ve “melek” karakterlerini bir arada kullanmıştır. Mahpeyker'in karşına Dilâşub'u koymuştur. Hîcâzî'nin romanında Perîçehr karşına başka bir kadın karakter konmamıştır. Perîçehr ile Ali evliyken Perîçehr eşini birçok kişiyle aldatır. Mahpeyker ise adı çıkmış iffetsiz bir kadındır ve kimseyle evlenmek istemez. Hîcâzî romanında Kemal'e kıyasla Perîçehr'in iffetsizliğinden daha üstü kapalı bir şekilde bahsetmiştir.

Tüm bu benzerlik ve farklılıklara baktığımızda iki yazar tarafından da “femme fatale” hemen hemen tüm yönleriyle ele alınmıştır. Cazibesıyla herkesi etkileyen Mahpeyker ve Perîçehr yanlarındaki erkeğin hayatını olumsuz etkilemeleri dışında Ali Bey'in ve Ali'nin toplumdaki yerlerini değersizleştirmişlerdir. Bu yaptıklarının cezası olarak öldürülmüşlerdir. Kadın karakterlerin ölümüyle aslında kadının, toplumdaki ideal rolü dışına çıkarak özgürlük adı altında sergilediği ahlak kurallarına uygun olmayan davranışlarının yanlışlığı gösterilmiştir. Bu iki romanda Batılılaşmanın

Mahpeyker ve Perîçehr'in hayatları üzerindeki olumsuz tarafları "femme fatale" kavramıyla okuyucuya anlatılmıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makale herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Afşar, İ. (1330). *Nesr-i Farsî-yi Muâsır*, Tahrân: Kânûn-i Ma'rîfet.
- Âjend, Y. (1363). *Edebiyyât-i Novîn-i İrân*, Tahrân: İntişârât-i Emîr Kebîr.
- Akün, Ö. F. (1994). "Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 9, 389-427. ss.). İstanbul.
- Akün, Ö. F. (2006). "Nâmık Kemal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt. 32, 361-378. ss.). İstanbul.
- Anbarcıoğlu, M. (1985). *Çağdaş İran Edebiyatında Nesir*, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Dergisi*, 4 (1), 1-23.
- Arpacı, M. (2019). Cinsiyet, Kötülük ve Beden: Femme Fatale İmgesinin Kültürel İnşası, *Fe Dergisi*, 11(1), 140-154.
- Âryenpûr, Y. (1387). "Hicâzî Muhammed", *Ez Şabâ Tâ Nîmâ*. (Cilt. 3, 243-257. ss.). Tahrân: İntişârât-i Zevvâr.
- Atalay, İ. (2010). Namık Kemal'in Romanlarında Toplumsal Değerler Karşısında Kadının Durumu. O.K. Tavukçu ve A. Tilbe (Ed.). *Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu içinde* (123-138 ss.). Tekirdağ.

- Aytekin, H. (2003). XIX. Yüzyıl Fransız ve Türk Romanında Kötü Yola Düşmüş Kadın Portrelerinin Karşılaştırılması, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 16, 19-34.
- Bakırcıoğlu, N. Z. (2017). *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı Yıllara ve Yazarlara Göre Romanımızın Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dağ Gümüş, P. (2020). Söylencenin Söylencesi: Nihat Asyalı'nın Ateşle Oynayan Adlı Tiyatrosunda Sembolleşen Mitoloji Kullanımı, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7, 97-126.
- Dino, G. (1978). *Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Doane, M. A. (1991). *Femmes Fatales: Feminism, Film Theory, Psychoanalysis*, New York: Routledge.
- Gökçek, F. (2017). *Küllerinden Doğan Anka Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hicâzî, M. (1386). *Perîçehr*, Tahrân: İntişârât-i Emîr-i Kebîr.
- İsti'lâmî, M. (1981). *Bugünkü İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kanar, M. (1999). *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kavcar, C. (1993). Namık Kemal'in Üslûp Anlayışı, *Doğumunun Yüzellinci Yılında Namık Kemal* içinde (47-58). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kemal, N. (2023). *İntibah*, Ankara: Panama Yayıncılık.
- Kemal, N. (1305). *Mukaddeme-i Celâl*, İstanbul: Kitabhâne-i Ebüzziyâ.
- Kısakürek, N. F. (2008). *Şahsı, Eseri ve Tesiriyle Namık Kemal*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kolcu A. İ. (1999). *Tanzimat Edebiyatı II Hikâye ve Roman*, Erzurum: Bakanlar Medya.
- Millett, K. (1973). *Cinsel Politika*, İstanbul: Payel Yayınları.

- Mîr Âbidînî, H. (1386). "Hicâzî, Mîr Muhammed", *Dânişnâme-yi Zebân ve Edeb-i Fârsî*, (Cilt.2, 687-691. ss.) Tahrân.
- Mîr Âbidînî, H. (2002). *İran Öykü ve Romanının Yüzyılı I.* (Çev. Örs, D). Ankara: Nüsha Yayınları.
- Perin, C. (1943). Türk Romancılığında Fransız Tesiri Nasıl Başladı?, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(4), 39-50.
- Rypka, J. (1968). *History of Iranian Literature*, Holland: D. Reidel Publishing Company.
- Saraç, T. (2009). Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, İstanbul: Can Yayınları.
- Selçuk, H. (2019). *Kötülük Estetiği Bağlamında Edebiyatın Üç Kötücül Kahramanı: Mephistopheles, Lord Henry ve Suat.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sezer, M. Ö. (2023). *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Kor Kitap.
- Şerîfî, M. (1395). *Ferheng-i Edebiyyât-i Fârsî*, Tahrân: Neşr-i Nov.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Uçman, A. (2011). Namık Kemal. *Tanzimat Edebiyatı* içinde (201-288). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yâhakkî, M. C. (1375). *Çûn Sebû-yi Teşne*, Tahrân: İntişârât-i Câmî.

EXTENDED ABSTRACT

Nâmık Kemal and Muhammed-i Hicâzî are prominent writers in Turkish and Iranian literatures, respectively. The Reformation and Constitutional Monarchy movements that took place during their lifetimes led to various socio-cultural changes. Nâmık Kemal, who played an important role in Reformation literature, contributed to the literary transformation of that era with numerous works he wrote during the modernization process. One of these works is the novel *Intibah*. *Intibah* is significant in that it was the first

literary novel written in Turkish literature. In this novel, Nâmîk Kemal addresses the structure of the Turkish family, the place of women in society, and the relationships between men and women.

The modernization movements that began with the Reformation in Turkish literature were also witnessed in Iran. The Constitutional Movement, which emerged as a result of the efforts to overcome political weakness in the 19th century, was the most prominent manifestation of these efforts. The westernization movement, which began with the declaration of the Constitutional Monarchy in 1906, had an impact on literature, too. One can see an example of this impact in Muhammed-i Hicâzî's work, *Perîçeher*, because a literary and intellectual relationship was established with the West during this period, alongside political and commercial relations. In particular, those who sought to introduce Western literature to Iran through translations felt it necessary to use a simple language and a clear, fluent, and natural style so that everyone could understand and enjoy it.

In the wake of the westernization and modernization movements experienced in this period, both authors depicted, in their respective works *İntibah* and *Perîçeher*, the changing mission of women in society under the influence of the "femme fatale" concept seen in French literature. In his novel, Kemal portrays a virtuous woman who is loyal to her family and has a graceful demeanor, contrasting with a dishonorable woman who behaves and speaks inappropriately, using her sexuality to influence men. In this way, he conveys the message of the changes brought about by the Reformation reforms. The plot of the novel revolves around the main character, Ali Bey, and his love affair with Mahpeyker, a woman who presents herself as virtuous but is quite dishonorable. Nâmîk Kemal highlights the dual nature of Mahpeyker and contrasts her with the chaste character of Dilâşub, who represents the ideal woman suited to Turkish social structure and values.

Similarly, Hicâzî presents the character of Perîçeher in his novel, who, despite being married, cheats on her husband with other men, and embodies a woman who does not conform to the societal structure of Iran. This character, as depicted in Hicâzî's novel, reflects the modernization movement in literature. Like Kemal, Hicâzî portrays Perîçeher with dual aspects. The infidelity and deceitfulness of Perîçeher, who pretends to be a chaste woman initially, are revealed later on.

Kemal and Hicâzî wrote these two works on the basis of the concept of "femme fatale". Their own experiences in France, influenced by its cultural

and literary environment, played a significant role in this. As male authors, they portrayed the anxiety in a patriarchal order caused by westernization in their societies, depicting women characters who they perceived as threats. They also criticized the negative aspects of modernization as reflected on the lives of Mahpeyker and Perîçeher. There are similarities as well as differences in these two works, reflecting the societal events of their different geographies. Perîçeher was raised in a good family, whereas Mahpeyker came from a dishonorable one. When Ali Bey learned of Mahpeyker's dishonor, he gave her another chance but eventually left her when he thought she had cheated on him and never looked back again. In contrast, Ali, despite his suspicions, never stopped loving Perîçeher. Even when he killed Perîçeher, he asked the reader for forgiveness. Kemal used the "devil" and "angel" characters together in his novel, contrasting Mahpeyker with Dilâşub. In Hicâzî 's novel, on the other hand, Perîçeher was not contrasted with another female character. While Perîçeher was married to Ali, she cheated on him with many others. Mahpeyker, in spite of being notorious for her dishonor, did not want to marry anyone. Hicâzî referred to Perîçeher's infidelity in a more subtle and indirect way. The concept used by both authors focuses on the downfall of men, highlighting the destruction of societal values and moral norms, especially the institutions of family and marriage, represented by man. Both Mahpeyker and Perîçeher led Ali Bey and Ali to disaster. Mahpeyker's dishonor and romantic entanglements with the men she ensnared, and Perîçeher's search for love outside her marriage, were incompatible with the societal structures, customs, and traditions of Iran and the Ottoman Empire. These women, embodying the characteristics of the "femme fatale," were consequently punished with death in both works.

In conclusion, both Mahpeyker and Perîçeher negatively impacted the lives of the men around them, devaluing the positions of Ali Bey and Ali in society. As punishment for their actions, they were killed. Through the deaths of these female characters, the novels highlight the wrongness of women's behavior when they step outside their ideal societal roles and engage in morally inappropriate actions under the guise of freedom. In these two novels, the negative aspects of westernization as reflected on the lives of Mahpeyker and Perîçeher are conveyed to the reader through the concept of the Mahpeyker "femme fatale."

ŞEYH GALİP'İN HÜSN Ü AŞK MESNEVİSİNDE NESNELER

Nebahat ERDEM*

Öz

Edebi metinlerde somut nesnelere ile bu nesnelere soyut kavramlarla ilişkilendirilmesi esasına dayandırılarak oluşturulan bazı kullanımlar, şairin hayal dünyasını yansıtmaya bakımından önem arz etmektedir. Aynı zamanda şairin anlamsal bütünlüğü sağlayabilmesi, bir edebi gücün gerekliliğine ve şairin dili kullanmadaki ustalığına bağlıdır. Alegorik, tasavvufi mesnevisi olan ve klasik Türk şiirinin son büyük temsilcisi olan Şeyh Galip'in şairliğine güç katan hususlardan biri de nesnelere kullanımıdır. Şeyh Galip'in en önemli eseri olan Hüsn ü Aşk mesnevisi ise nesnelere açısından oldukça zengin bir eserdir. Bu çalışmada Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk mesnevisinde yer alan nesnelere tespit edilip kullanım amaçları belirlendikten sonra metindeki nesnelere tasnifi yapılmıştır. Metinde yer alan somut nesnelere; estetik nesnelere ve günlük hayatta kullanılan nesnelere olarak; soyut nesnelere, mecaz anlamda kullanılan nesnelere, teşbih unsuru olarak kullanılan nesnelere ve telmih unsuru olarak kullanılan nesnelere şeklinde tasnif edilerek beyitlerde nesnelere kullanım amacının ne olduğu, şiirin anlamında ve kurgusal yapısında katkılarının neler olduğu ve nesnelere şiire katkısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda şairler ne istediğini anlatmak için tarihten ve dinler tarihinden de faydalanırlar. Şeyh Galip'in gözünde bazı soyut kavramlar, somut kavramlarla ifade edilerek anlatılanlarla insanların zihinlerinde daha anlaşılır kılınmasını sağlamıştır. Bu çalışmamızda ise Hüsn ü Aşk'ta yer alan nesnelere kullanım amaçlarının neler olduğu sorusunun cevabı bulunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, Hüsni ü Aşk, Şeyh Galip, nesnelere, vahdet

OBJECTS IN ŞEYH GALİP'S MESNEVİ HÜSN Ü AŞK

Abstract

Some uses in literary texts based on the association of concrete objects with abstract concepts are important in terms of reflecting the poet's imaginary world. Nevertheless, the poet's ability to provide semantic integrity depends on the necessity of a literary power and the mastery in using the language. The use of objects is one of literary devices that give strength to the poetry of Şeyh Galip Sufi Mathnawi and the last great representative of classical Turkish poetry. In this study were classified the objects from the text of Şeyh Galip's Hüsni ü Aşk Mathnawi. In the text used concrete objects, objects used in daily life, classifying abstract as objects used metaphorically, objects used as simile elements, and used as metaphor elements, it has been tried to reveal what the purpose of the objects are in the couplets, their contribution to the meaning and fictional structure of the poem, and the contribution of the objects to the poem. In Şeyh Galip's eyes, some abstract concepts were expressed in concrete concepts and made more understandable in people's mind. It was tried to find the answer to the question of what's the purposes of use of the objects in Hüsni ü Aşk.

Key Words: Divan literature, Hüsni ü Aşk, Şeyh Galip, objects, oneness

GİRİŞ

Şeyh Galip, Divan şiirinin son büyük şairidir. Hüsni ü Aşk'ı yazma amacı ise eserin sebebi telif bölümünde şu şekilde açıklanmaktadır.

“Kendisinin de bulunduğu bir mecliste Nâbî'nin Hayrâbâd adlı eserinin methedildiğini, bir benzerinin yazılamayacağı ileri sürülünce Hayrâbâd'ın bazı kusurları olduğunu söyleyerek bu görüşe karşı çıktığını, meclistekilerin daha iyisini yazmak

mümkünse bunu kendisinin yapmasını istediklerini anlatır. O sırada yirmi altı yaşında bulunan Şeyh Galip *Hüsn ü Aşk*'ı bu olay üzerine yazmaya başlamış ve altı ay gibi kısa sürede tamamlamıştır." (Okçu, 1999: 29-31).

Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk mesnevisinin sembolik bir mesnevi olması, içerisinde bulunan kavramların da önemini arttırmaktadır. Bu sebeptendir ki mesnevideki kişiler, nesnelere, kavramlar ve mekanlar da tasavvufi birer semboldür. Diğer bir bağlamda ise "Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk*'ı fantastik ve sembolik bir mesnevidir." (Kalkışım, 2010: 54-57). Sembolik olmasının yanı sıra fantastik olduğu yönünde de görüşler mevcuttur. Tasavvuf yolculuğunun anlatıldığı eserde bütün kişilerin ve yer adlarının da birer tasavvufi sembol olduğu şu şekilde geçmektedir. "Seyrüsülûkü anlatan *Hüsn ü Aşk*'ta bütün kişi ve yer adları tasavvufi birer semboldür." (Okçu, 1999: 29-31).

"Tasavvuftaki dervişin vahdete ulaşabilmek için çıktığı yolculuk, bu yolculuktaki tüm engellerle mücadele ederek sonunda vuslata ulaşması, bu yolculuğun sonunda kendini olgunlaştırması ve vahdete kavuşması, alegorik bir tarzda, Aşk'ın Hüsn'e kavuşmak için çıktığı yolculukla anlatılır. Bu yönüyle mesnevideki kişiler, nesnelere, kavramlar ve mekânlar tasavvufi birer semboldür." (İçli, 2010: 59).

Altı aylık beyin fırtınası ile kaleme alındığı ifade edilen ve bir şiir anıtı olarak nitelendirilen Hüsn ü Aşk, semboller üzerine kurulu bir mesnevidir. Bunun yanı sıra hem fantastik hem de alegorik anlatımın şairin şiir anlayışını ve mesnevi içerisinde kullanılan nesnelere kullanım amaçlarının neler olduğu sorusunu ortaya koyması bakımından da önem arz etmektedir.

“Hüsn ü Aşk’a bütüncü bir gözle bakıldığında görülecektir ki; onda sadece tasavvuftaki Vahdet-i vücut düşüncesinin sembolik ve alegorik anlatımı yoktur. O klâsik edebiyatın bütün meselelerine vâkıf büyük bir sanatkârın, Hint üslubunun insan düşüncesini muhayyilenin engin denizinde sonsuz derinliklere daldıran etkisi altında altı aylık müthiş bir beyin fırtınası ile kaleme aldığı fantastik ve poetik yanının tasavvufî yanından hiç de geri kalmadığı bir şiir anıtıdır.” (Doğan, 2020:15).

Hüsn ü Aşk mesnevisinde “Mutlak’tan soyutlanmış bir hâlde zatî gerçekliğe sahipmiş gibi alımlanan nesnelere ‘kesret’ hâli, insanın ‘vahdet’i temaşa etmesini engeller (Doğan, 2008: 44). Bütün bu bilgiler ışığında Şeyh Galip’in “Hüsn ü Aşk” adlı eserinde yer alan sembolik nesnelere eserin anlamını ve derinliğini, insanların içsel dünyalarını anlatması bakımından oldukça zengin bir eserdir. Şeyh Galip’in bu eserindeki nesnelere inceleyerek, anlamını kavramaya çalışacak, bu nesnelere insanların üzerindeki etkisini anlatmaya çalışacağız.

1. Somut Nesnelere

Somut kavramlar çalışmamızda nesnelere başlığı altında estetik nesnelere ve günlük hayatta kullanılan nesnelere olarak ikiye ayrılmıştır. *Güncel Türkçe Sözlük*’e göre “Varlığı duyuyla algılanabilen; müşahhas, konkrere, soyut karşıtı” (www.tdk.gov.tr, 2022). şeklinde açıklanabilecek somut kavramının tanımını, farklı disiplinler altındaki Afşar Timuçin *Felsefe Sözlüğü*’nde “Duyularla algılanabilir olan, gerçeklikte karşılığı bulunan” (2004:439). şey şeklinde yapar. Nesne ise *Güncel Türkçe Sözlük*’e göre “Belli bir ağırlığı ve hacmi, rengi olan her türlü cansız varlık, şey, obje” (www.tdk.gov.tr, 2022). olarak açıklanabilecek olan nesneyi Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*’nde “Karşımızda bulunan, görüşümüze açık olan.” (2004: 369) şey şeklinde yapar. Karşılaşılan nesnelere, bazen kendilerine yüklenen anlamlarla bazen de yeni anlamlar yüklenerek

oluşturulurlar. “Bir başka deyişle, nesne gerçekten bir şeye yarar ama bilgileri iletmeye de yarar; biz bunu, her zaman için nesnenin kullanımını aşan bir anlamı vardır diyerek tek cümleyle özetleyebiliriz” (Barthes, 2014: 197). İfade edilen nesnenin işe yarar olmasının yanı sıra nesne kullanımını aşan durumların da olması kaçınılmazdır. Nesne kullanımını aşan durumlarda ise nesnelere yeni anlamlar kazanmaktadır.

1.1 Estetik Nesnelere

Edebi eserler, döneminde yaşanan siyasal ve toplumsal olayları yansıtmaları bakımından bir ayna görevi görmektedir. Edebi eserlerde yer alan nesnelere de bu bağlamda çok işlevseldir. Şairin dili kullanmadaki ustalığının yanı sıra hayal dünyası ve o dönemki toplum hakkında da bilgi vermektedir. Şiire giren nesnelere sanat süzgecinden geçtiği için estetik vasfa da sahiptir. “Estetik sözcüğü Grekçe aisthesis ya da aisthanesthai sözünden gelir. Aisthesis sözcüğü de duyu ile algılamak anlamına gelir. Estetik, bu anlamda duyulur algının, duyusallığın sağladığı bilgi ile ilgili bir bilim olarak düşünülüyor” (Tunalı, 1998: 13). O dönemde var olan ve duyusallıkla elde edilen bütün bilgileri estetik olarak nitelendirebiliriz. Diğer bir görüşle ise estetik ifadesini eşyaların şiirdeki yerlerinden ziyade diğer eşyalar arasındaki değeri itibarıyla ele almak da mümkündür. Bu durum Ramazan Arı'nın *Eşyadan Sanata: Klasik Türk Şiirinde Eşya* çalışmasında şu şekilde geçmektedir. “Şiire giren her nesne, sanat süzgecinden geçtiği için elbette estetik vasfını haizdir. Bu sınıflandırmada ‘estetik’ ifadesi, eşyanın şiirdeki yerinden ziyade, diğer eşyalar arasındaki değeri itibarıyla” (2019: 35). Hem duyusallıkla elde edilen bilgileri hem de eşyanın diğer eşyalar arasındaki değerinin tespit edilmesi bakımından kalem, hokka, ney ve tanbur estetik nesnelere olarak, döşek ve üzengi ise günlük hayatta kullanılan nesnelere olarak değerlendirilecektir.

1.1.1. Hokka

Mebâhis-i diğ̈er başlıklı bölümünde Şeyh Galip, tenkit ettiğ̈i şairler için ellerinde mecmuacıklar bellerinde de hokkalarla dükkân dükkân gezdiklerinden bahsetmektedir. Bu beyitte hokka, somut nesnelere kategorisinde değ̈erlendirilmiş, şiirde ise içerisine mürekkep konulan kap anlamında kullanılmıştır. Bu bölümde şair, “Şiddetle tenkit ettiğ̈i şair bozuntularını eleştirirken fikrini ispat etmek saadedinde kendi doğumundan çok önce vefat etmiş bulunan Bosnalı şair Sabit’in bir değ̈erlendirmesini bir nevi irsal-i mesel olarak iktibas ediyor.” (Doğ̈an, 2020: 183). Ayrıca şair, Sabit’in de “Kendilerinin (şair bozuntularının) kabiliyetleri olmadığından şiirin sabahını karartmak istediklerinden” bahsetmektedir. Şair, zaman zaman şairleri eleştirmekte ve diğ̈er şairlere meydan okuyacak kadar kendine güvenmektedir. Hüsn ü Aşk mesnevisinde yer yer şiir ve şair anlayışından da bahseden şair, kendi şiirini, sanatını da övmektedir. Şair kimdir, sorusuna Şeyh Galip şu şekilde yanıt vermektedir. “Şair olacak kişide dert ve üzüntü bulunmalıdır; onun birçok belalara uğraması kaçınılmazdır. Galip’in bu genel tariften sonra şair için öngördüğü husus şudur: Yanağ̈a ve dudağ̈a tenezzül etmeyip görülmelik gül açmalıdır. Şiirin çıktığı bütün yollarda koşturduktan sonra hayâl şahini şiir ceylanını avlamalıdır.” (Kaplan, 2007:456).

Mecmûacık elde hokka belde

Dükkân u sokakda her mahalde (724)

“Ellerinde mecmuacıkları, bellerinde hokkaları dükkân dükkân, sokak sokak gezip dolaşırlar...” (Doğ̈an, 2020: 182).

[Mecmuacık elde hokkalar belde

Dükkanda sokakta her bir mahalde] (724)

1.1.2. Kalem

Şairin *Eserin Kaleme Alınış Sebebi*'ni açıkladığı bölümde, hevesle eline kalem aldığını kırık dökük olarak nitelendirdiği manzum eseri yazmaya başladığını ifade etmektedir. Bu beyitte kalem somut olarak yazma, çizme işlerinde kullanılan araç anlamıyla kullanılmıştır. Şiire giren her nesnenin bir amacı vardır. Burada ise “hevesle kalemi ele almak” ifadesi kısa sürede biten bu manzum eseri bitirmek için atılan ilk adımdır. Burada bahsedilen nesne kullanımını aşan durumdan ziyade nesnenin işe yararlılığı söz konusudur.

Aldım o hevesle kilki deste¹

Bu nazmı dedim şikeste-beste (236)

“O hevesle kalemi ele alarak kırık dökük bu manzum eseri yazdım.” (Doğan, 2020:68).²

[O hevesle alıp ele kalemi³

Kıra döke dedim işte bu nazmı] (236)

1.1.3. Ney ve Tanbur

Ney, Mevlana'nın *Mesnevisi*'nin ilk on sekiz beyitinde yer almaktadır. Aslından uzak düşmenin buluşma gününü aramanın isteği tıpkı Hüsn ü Aşk'ta yer alan Aşk'ı anımsatır. Aşk'ın kimyayı bulmak üzere çıktığı yolculuk da aslında kendinedir. Ney sesleri tanbur sesleriyle de birleşerek kıyamet günü adeta resmedilmektedir. Bir bakıma vatanından ve yakınlarından ayrı oluşun garipliği neyi daha etkileyici yapmaktadır. Aynı zamanda Aşk'ı insan-ı kamil yapan durum ise kimyayı kendi içinde bulmasıyla olacaktır. “Mesnevî’de öyküsü anlatılan ney, insân-ı kâmil’in simgesidir. Sazlıktan kesilen neyin vatanından ayrı kalması gibi, insân da, ilâhî âlemdeki mekânından uzak kalmış, kaderin

¹ Bu makalede kullanılan beyitler (Doğan, 2020)'den alınmıştır. Makale boyunca sadece beyit numaraları verilerek yetinilecektir.

² Çalışma boyunca kullanılan nesne çeviriler (Doğan,2020)'den alınmıştır.

³ Bu makalede kullanılan beyitler Ziya Avşar'ın yayınlanmamış Hüsn ü Aşk Manzum Çeviri adlı çalışmasından alınmıştır. Bütün beyitlerin manzum çevirileri beyit numaraları dikkate alınarak verilmiştir.

tecellisiyle dünyaya gurbet hayatı sürmeğe gönderilmiştir. Sürgün gibi algılanan dünya hayatı insan için güçlüklerle dolu bir sınav yeridir” (Tok, 2014:263). “Yolculuk esnasında değişik sınamalardan geçen Aşk, dairesel olan yolculuğunu tamamlayıp kalp kalesine ulaştığında Hüsn’ün aslında kendisi ve kendisinin de Hüsn olduğunu fark etmesiyle kimyevi dönüşümünü tamamlar. Aşk’ın kimyayı getirmek üzere çıktığı bu yolculuk olmaksızın aşkın insanlığa (insan-ı kâmil) ulaşması mümkün olmadığından ‘yolculuk’ bizatihi ‘kimya’ olur.” (Doğan, 2022: 123). Aynı zamanda Şeyh Galip’in eserini oluştururken Mevlana’nın mesnevisini ilham alması ve Mevleviliğe intisap etmiş olması sebebiyle de eserinde Mevlevilikle ilgili unsurlar da sıkça görülmektedir.

Gizli Sırların Zuhuru başlıklı bölümden alınan aşağıdaki beyitte de ney ve tanburun kullanımı aslında Şeyh Galip’in hiçbir nesneyi sebepsiz kullanmadığını da göstermektedir. Ney maddeden sıyrılmaktır. Aşk’ın da yolculuğunun sebebi budur.

Âvâz-ı sürûd-ı nây u tanbur

Bir velvele hemçü nefha-i Sûr (1977)

“Ney ve tambur sedaları; sanki Sur’a üflemiş gibi bir velvele...” (Doğan, 2020: 448).

[Tambur sesi karışır ney sesiyle

Sûra üflenmiş gibi bir velvele] (1977)

1.2. Günlük Hayatta Kullanılan Nesnelere

1.2.1. Döşek

Aşk’ın Beşikte Uyuması başlıklı beyitte Aşk’ın çektiği gamın niteliği anlatılırken aşk, rahat döşekte yatan bir hastaya benzetilmiştir. Aşk’ın durumu ve döşek arasında da bir tezat oluşturulmuştur.

Ammâ yine gamdan idi bîzâr

Râhat döseğinde sanki bîmâr (327)

“Ama yine, rahatlık döseğinde yatan hasta gibi gamdan bezmişti.”
(Doğan, 2020:93).

*[Ama gamdan öyle bir bezmişti ki
Rahat döseğinde bir hasta sanki] (327)*

1.2.2. Üzengi

Peygamber'in Şerefli Miracının Hikâyesi ve Mucizelerinin anlatıldığı beyitte Hz. Muhammed'in himmetinin ayağının üzengiye konduğu belirtilmektedir. Atın eyeri ise vahdet yurdu olarak telakki edilmiştir. Sembolik anlatımların sıkça kullanıldığı bu eserde manevi başlangıcın, çabanın ve gayretin ilk adımını ifade eden, manevi yolculuğun başlangıcı sayılabilecek anlatımlar mevcuttur. Manevi yolculuğun sonu ise vahdet yurdudur. Allah ile bir olmak, vahdete ulaşmak bu ilk adımı atmamakla ve gayret etmekle mümkündür. Buradaki üzengi kullanımı da sembolik olarak kullanılmakla beraber yola çıkışı ifade etmektedir.

*Çün bastı rikâba pây-i himmet
Zîn hânesi idi beyt-i vahdet (72)*

“(Hz. Muhammed), himmetinin ayağını üzengiye koyduğunda, eyeri vahdet yurdu oldu.” (Doğan, 2020: 36).

*[Himmet ayağın üzengiye vurdu
Oldu eyer takımı vahdet yurdu] (72)*

2. Soyut Nesnelere

Soyut nesnelere; mecaz anlamda kullanılan, teşbih unsuru olarak kullanılan ve telmih unsuru olarak kullanılan nesnelere olarak incelenecektir. Nesnelere soyut ve somut olarak bir ayrımının yapılması, mevcut olandan ziyade buzdağının

ardındakinin ortaya çıkarılması bakımından önem arz etmektedir. Soyut *Güncel Türkçe Sözlük*'e göre "Varlığı duyularla algılanamayan; somut karşıtı" (www.tdk.gov.tr, 2022), diğer bir çalışmada ise soyut kavramların doğasını daha net bir şekilde açıklayacağını düşünülen şu tanım önerilmektedir: "Soyut kavramlar, somut nesnelerin herhangi bir niteliğini (halini, ilişkisini, etkisini, değerlendirilmesini vs.) diğerlerinden ve nesnenin kendisinden ayırarak tek başına düşünülmesi sonucunda oluşan zihinsel temsillerdir" (Coşkun, 2023: 360).

2.1. Mecaz Anlamda Kullanılan Nesnelere

Edebi metinlerde mecazların kullanımı düşünce dünyasının gerçekliğini farklı şekillerde ve yeni anlamlarla tanıtır. Çalışmanın bu bölümünde Hüsn ü Aşk'ta yer alan nesnelere, kendi anlamı dışında bir anlamda kullanılmıştır. "Bu tanım bir üst kavram olarak mecazla ilgili üç şeyi zorunlu görmektedir: İlki, bir lafzın gerçek anlamında kullanılmaması; ikincisi, bir alakanın bulunması; üçüncüsü, lafzın gerçek anlamda kullanılmadığını gerekçelendirecek bir karinenin olması" (Türker, 2020: 100).

2.1.1. Kefe

Eserin Kaleme Alınış Sebebini Açıklama başlıklı bölümde güya söz sanatkârı olan şairin (Nâbî'nin) boşu boşuna sıkıntılara girdiği hatta bu şairin baldırı çıplak bir hırsız olduğu belirtilmektedir. Bu tarz bir şairin Mansur ile kendisini aynı kefedeki görmesi, Şeyh Galip tarafından yadırganmakta ve eleştirilmektedir. Kefe kelimesi ile ise Nâbî'nin maddi dünyadan arınan Mansûr ile aynı değerde aynı eşitlikte olmak istemesi vurgulanmıştır. "Hayrâbâd'ın konusunun Attâr'dan alındığını, eserde orijinallik bulunmadığını" (Kaçar, 2012: 1340). İfade eden Şeyh Galip, beyitte kullandığı hırsız kelimesiyle de bu düşüncesini destekler niteliktedir. Bu düşüncesi ise Hayrâbâd'ı kendi eserine rakip olarak görmesi sebebiyle de olabilir.

Bir düzd-i bürehne-pâyı gûyâ

Mansûra diler ki ede hem-pâ (205)

“Baldırı çıplak bir hırsız âdetâ Mansur’la bir tutmak istiyor.”
(Doğan,2020:64).

[*Baldırı çıplak bir hırsız tutmuş*

Mansûr ile aynı kefedede tartmış] (205)

2.1.2. Kapı

Hz. Peygamber’in Şerefli Miracının Hikâyesi ve Mucizelerinin anlatıldığı aşağıdaki beyitte vuslat sarayının kapısının açıldığı ve vahdetin hasil olduğu anlatılmaktadır. Güncel Türkçe Sözlükte birçok anlamı bulunan kapı kelimesinin mecazen ve tasavvufi anlamda geniş bir kullanımı olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber miraç hadisesinde birçok kapıyı geçerek Sidretü’l müntheha’ya kadar ulaşmıştır.

“Sidretü’l müntheha, ‘son ağaç, sınır ağacı’ anlamına gelir. Sidre’nin beşer bilgisi ve kudretinin son sınırı olduğu, meleklerin oradan ileriye geçemeyeceği...Miraç gecesi Hz. Muhammed’in Cebrail’i burada gördüğü yolundaki inançlar edebî eserlerde değişik vesilelerle yer almaktadır.” (Doğan, 2020:51). Aşağıdaki beyitte tasavvufi yolculuk sembolik bir dille anlatılmaktadır. Der (kapı) kelimesi, manevi bir geçiş, Allah’a kavuşmanın kapısını ifade etmektedir. Yakınlığın bile gerilerde kaldığından bahsedilen beyitte bir olmak, bütünleşmek ifadeleri kastedilmektedir. Vahdet (birlik), Allah ile bütünleşmeyi ifade etmektedir. Beyitte kullanılan nesnelere ve tasavvufi kavramlar; der-i harîm-i vuslat, kurbet, vahdet, tasavvuf yolculuğunun vahdetle yani Allah ile bir olmayla sonlanacağını ifade etmektedir.

Açıldı der-i harîm-i vuslat

Kurbet girü kaldı geldi vahdet (129)

“Vuslat sarayının kapısı açıldı; yakınlık (bile) gerilerde kaldı ve vahdet (birlik) gelip çattı.” (Doğan, 2020: 50).

[Mahrem kapısıyla açıldı vuslat

Gitti yakın makamı geldi vahdet] (129)

2.2. Teşbih Unsuru Olarak Kullanılan Nesnelere

Hüsn ü Aşk mesnevisinde teşbih unsuru olarak kullanılan nesnelere ilgili benzetme unsurlarının tespiti ve özellikle bazı beyitlerinde tasavvufi açıdan incelemesi yapılmıştır. Teşbih, “Sözü daha etkili bir duruma getirmek için, aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan iki şeyden, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha üstün olana benzetmektir. (Dilçin 1983: 405)

2.2.1. Ayna

Peygamber’in Miracının Hikâyesinin anlatıldığı aşağıdaki beyitte, nur bir aynaya benzetilmiştir. O aynada ise iki sevgili ile kastedilen ise Allah ve Hz. Peygamber olarak düşünülmüştür. Ayna olarak tasavvur edilen nurlu gecede her şeyin şeffaf olduğu belirtilmektedir.

Âyîne-i nûr olup şeb-i târ

Yâr eyledi yâra arz-ı dîdâr (64)

“Karanlık gece, bir nur aynası oldu ve sevgili sevgiliye (o aynada) yüzünü gösterdi.” (Doğan, 2020:36).

[Nur aynası olup karanlık gece

Yâre yüz gösterdi yâr uçtan uca] (64)

2.2.2. Çadır

Benî Mahabbet kabilesinin hikâyesinin anlatıldığı aşağıdaki beyitte kabilenin çadırları mahrumiyet ahının dumanına, sohbetleri ise feryat ve figan eden, yakıcı sesler çıkararak neye benzetilmiştir. Muhabbet kabilesinin yaşadıkları hayatın hüznü ve matem dolu olduğu belirtilmektedir.

Hargehleri dūd-ı âh-ı hirmân

Sohbetleri ney gibi hep efgân (247)

“Çadırları, mahrumiyet ahının dumanıydı; sohbetleri, hep ney gibi feryat ve figan dolu idi.” (Doğan, 2020:72).

[Çadırları yokluk ahı dumanı

Sohbetleri kesmez neycek figanı] (247)

2.2.3. Çardak Beşiği

Baharın Niteliklerinin anlatıldığı aşağıdaki beyitte çardak beşiğe, asma ele olan benzerliğiyle elleri olan bir kişiye benzetilmiştir. Asma yaprakları ele benzerliğinden dolayı yukarıya doğru uzanan dallarına bulutun memesinden su emmek için ellerini uzatması şeklinde tasavvur edilmiştir.

Her tâk ki mehd-i tâka yatdı

Pistân-ı sehâba el uzatdı (606)

“Çardak beşiğinde yatan asma dalları (su emmek için) bulutun memesine ellerini uzattı.” (Doğan, 2020: 157).

[Çardak beşiğine asma ki yattı

Bulut memelerine el uzattı] (606)

2.2.4. Defter

Âğâz-ı Dâstân-ı Benî Muhabbet başlıklı bölümde, mertlik ve cömertlik defterinin başı olarak Benî Muhabbet kabilesi gösterilmektedir. Bilindiği üzere Benî Muhabbet kabilesinden Hüsn ve Aşk mektebi edepte okurken birbirlerine âşık olmuşlardır. Şair Benî Muhabbet kabilesini övmektedir. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Mecnun'un da Muhabbetoğulları kabilesinden olduğu belirtilmektedir. Bu kabile Hüsn ü Aşk'ta mertlik ve cömertlik defterinin

serlevhası olarak gösterilmektedir. Defterden kastedilen ise mertlik ve cömertlik kavramlarının önde gelenleri olmalarıdır.

Ser-levha-i defter-i fütüvvet

Ser-hayl-i Arap Benî Mahabbet (243)

“Mertlik ve cömertlik kitabının başlığı, Arap topluluklarının önde geleni (idi. Bu kabile), Muhabbetoğulları’ydi.” (Doğan, 2020:72).

[Mertlik defterinin başlığı elbet

Arap boylar başı Benî Muhabbet] (243)

2.2.5. Fanus

Edep Mektebinde Sınıf Arkadaşı Oluşları başlıklı aşağıdaki beyitte Hüsn ve Aşk’ın mektepte bir araya gelişlerini güneş ve ayın birbirine yaklaşması olarak ele alınmıştır. Burada Hüsn ve Aşk, ay ve güneşe teşbih olunur. Aynı zamanda Hüsn ile Aşk, fanus ve alevin etrafında dönen pervane gibi de tahayyül edilmiştir.

Olsun meh ü mihr-i çarh me’nûs

“Pervâne vü şu’le cev-v-i fânûs (355)

(Sanki) gökyüzünün güneşi ve ayı yaklaşmış; alev, pervane ve fanusun boşluğu bir araya gelmişti.” (Doğan, 2020: 98).

[Semâda güneşle ay yakın durdu

Pervâneyle alev bir fânusa girdi] (355)

2.2.6. Giyim

Âğâz-ı Dâstân-ı Benî Mahabbet başlıklı bölümde, Benî Muhabbet kabilesinin giydiklerinin Temmuz güneşi, içtiklerinin ise dünyayı yakan ateş olduğu belirtilmektedir. Bu benzetmeden anlaşılabilir bu kabile mensuplarının sürekli

olarak ateşli ızdırıp çekmeleridir. Bu kabilenin giydikleri bütün elbiseler ateşten bir elbise, serinlemek için içtikleri su ise yakıcı bir ateş gibidir.

Giydikleri âfitâb-ı temmûz

İçtikleri şu'le-i cihân-sûz (245)

“Giydikleri temmuz güneşi; içtikleri ise, dünyayı yakan ateşti.” (Doğan, 2020:72).

[Kızgın yaz günüdür giyimleri hep

Cihan yakan alev yiyimleri hep] (245)

2.2.7. İnci Gerdanlık

Hüsn'ün Niteliklerinin anlatıldığı şiirin bütününe bakılacak olursa eğer Hüsn, sümbüller içinde gül goncası, dişleri ve ağzı mücevherlerle dolu gizli bir hazineye, ağzı bir noktaya, çene çukuru abıhayat kadehine, parmakları kâfur mumuna teşbih edilmiştir.

Aşağıdaki beyitte ise Hüsn'ün güzellik unsurlarının yanı sıra kozmik unsurların kullanımı göze çarpmaktadır. Gökyüzündeki Ülker yıldızı ve diğer yıldızlar Hüsn'ün boynuna bağlanmış inci gerdanlık olarak tasavvur edilmiştir. Ülker yıldızı ise, “Kamer menziline olup sevgilinin benlerine benzetilir. Sevgilinin yüzü ay olunca benleri de Pervin olur.” (Pala, 1989: 403). Aşağıdaki beyitte de bu kullanımın dışında Ülker yıldızının Hüsn'ün boynundaki inci gerdanlık olarak tasavvur edilmiştir.

Pervîn-i felek ve sâir ahter

Gerdânına beste ıkd-i gevher (438)

“Gökyüzündeki Ülker takım yıldızı ile diğer yıldızlar, boynuna bağlanmış inci gerdanlıktı.” (Doğan, 2020:117).

[Gökteki diğer yıldızlar ve ülker

Boyna bağlı inci kolyeye benzer] (438)

2.2.8. Kalem

Hüsn ü Aşk başlıklı bölümde Şeyh Galip, Tanrı'ya kendisine gereği gibi hamd etmekteki çaresizliğine ruhsat verdiği için şükretmektedir. Zira bu acizliğe ruhsat olmasaydı hâlinin güçleşeceğini kaleminin eğri büğrü ayağının çamura saplanıp kalacağını belirtmektedir. "Kamış kalemler uçları açıldıktan ve yazı yazılan kısma uzun ince bir şekil verildikten sonra uç taraftan eğri olarak kesilir ve ikiye ayrılır. Bu sebeple şair, kalemi, eğri ayaklı bir kişiye benzetmekte ve teşhis yapmaktadır." (Doğan, 2020:21). Aynı zamanda şair burada Allah'a olan acziyetin de önemine vurgu yapmaktadır. Eğri ayaklı birine benzetilen kalem ise, beyitte eğer aciz olmasaydı ayağı çamura saplanırdı. Yani doğru yolu bulamazdı.

Acz olmasa hâl olurdu müşkil

Pây-i kec-i kilk olurdu der-gil (2)

"Acizliğe ruhsat olmasaydı, hâlimiz güçleşir, kalemin eğri büğrü ayağı çamura saplanır kalırdı." (Doğan, 2020: 20).

[Acz olmasa idi durum betardi

Eğri ayak kalem çamra batardı] (2)

Hz. Peygamber'in Övgüsü ve Güzel Sıfatları Hakkında yazılan bölümde ise, Kur'an'ın o yüce Peygamber'in ahlakını tarif ettiği, bu hususta şair, kalemine seslenerek "Ey kalem, sen sözünü kısa kes çünkü Allah kalemlerle onun üstün vasıflarını anlattı." demektedir. Şair, ne kadar anlatırsa anlatsın Allah'ın Kur'an'da Hz. Muhammed'in güzel vasıflarını tarif ettiği kadar kendisinin ifade edemeyeceğini belirtmektedir.

Ey hâme zebânın eyle kûtâh

Levh üzre kalemlerle yazmış Allâh (42)

“Ey kalem, sen (bu hususta) sözünü kısa kes! Çünkü Allah kalemlerle (onun adını ve üstün vasıflarını) levh üzerine yazmıştır.” (Doğan, 2020: 30).

*[Ey kalem sözü çok da uzatma sen
Allah Levhe yazmış adını zâten] (42)*

2.2.9. Kâfûr Mumu

Hüsn'ün Niteliklerinin ele alındığı aşağıdaki beyitte kâfur, “Uzakdoğu ülkelerinde yetişen ve tıpta kullanılan bir çeşit bitki. Çiçeği papatya çiçeğine benzer. Asıl beyaz kâfur bu ağacın yapışkan olan zamkı imiş, renkli, yarı şeffaf ve kolay kırılan, kuvvetli kokan bir madde imiş. Eskiden aydınlatıcı maddeler ve mum imalatında da kullanılmış.” (Pala, 1989: 276). Aşağıdaki beyitte de Hüsn'ün parmakları beyazlık yönü ile kâfur mumuna benzetilmiştir. Burada beyazlık, temizlik olarak işlenmektedir. Mum ve kâfurun bir arada kullanılması ise mumun aydınlatıcı ve güçlü kokusu olması ile ilişkilendirilir. Hüsn'ün aşkının aydınlatıcı bir ışık gibi yayıldığı ifade edilmektedir.

*Engüş-t-i sefidi şeme-i kâfûr
Gül-berg-i hınâsı gonca-i nûr (426)*

“Bembeyaz parmakları sanki kâfur mumuydu; (avucunun) gül yaprağına benzeyen kınası da nur goncası...” (Doğan, 2020: 113).

*[Ak parmaklar benzer kâfûr mumuna
Nur goncası sanki gül yaprak kına] (426)*

2.2.10. Kanat

Eserin Kaleme Alınış Sebebini açıkladığı aşağıdaki beyitte şair, kendini kanadı kırık bir şahine, diğer şairleri ise baykuş ve kaza benzeterek kıyaslama yapmaktadır. Zira “şair kendisinin yüksek perdeden şiir söylediğini şiirlerini sıradan insanların anlayamayacağını ifade ederek kinayeli bir şekilde övmektedir. Düşük sözler, herkesin anlayabileceği basit şiirler söylemeyi

beceremediğini ifade etmektedir. Şeyh Galip, şiirlerinin vasat insanlar tarafından anlaşılamadığını söylüyor. Şeyh Galip'e göre şiir, yüksek perdeden söylenen sanatlı ve renkli sözlerdir." (Doğan, 2020:67). Kanadı kırık şahin ifadesinden bütün bunlara rağmen kaz ve baykuştan şahinin daha üstün olduğu kendisinin de şiir vadisinin şahini olduğunu belirtmektedir. Bir kişi ne kadar yıpranmış olursa olsun, olumsuzluklara karşı şahin gibi harekete geçebilir. Hızlı bir şekilde bu olumsuzluklarla baş edebilir.

*Olsa ne kadar şikeste-perfâz
Uymaz yine kûf u kaza şehbâz (223)*

"Ne kadar kanadı kırık da olsa, şahin yine de baykuş ve kaz ile bir olmaz." (Doğan, 2020: 66).

*[Etmese de kırık kanatla pervaz
Şahin kaz ve baykuş ile bir olmaz] (223)*

2.2.11. Şişe

Benî Mahabbet kabilesinin hikâyesinin anlatıldığı aşağıdaki beyitte "Vadiden kastedilen kabile fertlerinin yaşadıkları hayat ve geçen zamanlarıdır. Anlatılmak istenen, bu kabile mensuplarının hüznü ve matem dolu bir hayat yaşadıklarıdır. Kum saatinin haznesi şekil olarak vadiye benzetilmiştir." (Doğan, 2020:73). İçerisi kum dolu gam şişesi şekil olarak vadiye benzetilmektedir. Aynı zamanda kum saatinin içindeki kumlar ise *Benî Muhabbet* kabilesinin çektiği gam ve tasayı ifade etmektedir.

*Vâdîleri rîk ü şişe-i gam
Kumlar sağışınca hüzn ü mâtem (246)*

"Vadileri, gam şişesi içerisindeki kum gibi, sayısız hüzn ve matemle dolu idi." (Doğan, 2020:72).

[Vadileri elem şişesinin kumu
Kum gibi sayısız gamı matemî] (246)

2.2.12. Zarf

Hız. Peygamber'in Övgüsünün ve Güzel Sıfatlarının hakkında yazılan aşağıdaki beyitte, zarf sözcüğü Kur'an, Hz. Muhammed'in sıfatları ise zarfın içindekiler durumundadır. Zarf, "Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed'in sıfatlarını bildiren bir mektup gibi düşünülmüştür." (Doğan, 2020: 25).

"Levlâk" ile zât-ı pâki mevsuf
Kurâna sıfâtı zarf u mazruf (23)

"Onun tertemiz zatı, 'Sen olmasaydın... 'hitabı ile övülmüştür. Sıfatları, Kur'an'la karşılaştırılırsa; zarf ile mazruf gibidir." (Doğan, 2020:24).

[Övülmüş **levlâke** diye pâk zâtı
Kur'ân'da zarf mazruf gibi sıfâtı] (23)

2.2.13. Zincir

Hüsn ü Aşk başlıklı aşağıdaki şiirlerin bütününe bakılırsa Tanrı'ya övgü gerekiyorsa da bu hususta görevimizin şükretmek olduğu ifade edilmiştir. Tanrı'ya övgüde bile aciz olduğumuzun anlatıldığı beyitlerde eğer bu mesele ile biraz daha hayale dalacak olursak bu söz zincirinin uzayıp gideceği ifade edilmiştir. Söz uzayıp giden bir zincire benzetilmiştir.

Bî-had eger eylesek tehayyül
Zencîr-i sühan bulur teselsül (16)

"(Bu mesele ile ilgili) daha fazla hayale dalacak olursak, söz zinciri uzayıp gider." (Doğan,2020: 22).

[Hayâlde gidersek eğer aşırı
Uzadıkça uzar kelâm zinciri] (16)

2.3. Telmih Unsuru Olarak Kullanılan Nesnelere

Manzum ve mensur olarak ele alınan metinlerde çeşitli olayları, kişileri, kıssaları, ayetleri ve hadisleri hatırlatma sanatıdır. “Türk edebiyatına Arap ve Fars edebiyatlarından intikal etmiştir.” (Uzun, 2011: 408). Bu sanat şiire anlam derinliği katmak ve zihinde çağrışımlar yapması bakımından önemlidir. Çalışmamızın bu bölümünde de incelediğimiz beyitlerde telmih sanatının kullanıldığı nesnelere ele alınmıştır.

2.3.1. Ayna

Edep Mektebinde Sınıf Arkadaşı Olmaları başlığında güneş ile ay, “sözlükte ‘mihir ü mâh’, ay ve güneşin doğu ve batı ufuklarında karşılıklı görünmeleri hadisesini anlatan bir astronomi terimidir. Eskiler güneş batarken, bir ayna yardımı ile de ayın doğuşunu; yahut güneş doğarken, ayın batışını birlikte seyrederekmiş.” (Doğan, 2020: 99). Aşağıdaki beyitte de bu olaya bir telmih yapılmıştır.

Âyîne ederler idi gâhî

İrsâl-i meselde mihr ü mâhî (351)

“Örnek gösterilmek istense, bunlar ay ile güneşin karşılıklı ufuklarda birbirine bakışlarını ayna edinmişlerdi.” (Doğan, 2020: 99).

[Ayna edinirlerdi bazı demde

Güneşle ayı örnek getirmede] (351)

2.3.2. Cem’in Yüzüğü

Aşk’ı Anlatış başlıklı bu bölümde tasavvufi semboller ve telmihler sıkça kullanılmıştır. Aşk’ın manevi yolculuğunda elde edeceği yüksek mertebe ile ilişkili olan Cem’in yüzüğü ifadesi sembolik olarak kullanılmıştır. Kaynaklarda bahsi geçen Cem’in yüzüğü hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse;

“Cem, Klasik Fars ve Türk edebiyatlarında çokça anılan efsanevî İran hükümdarlarından biri. İran'ın İslâmlaşmasından sonra İran mitolojisiyle Sâmi peygamberler hakkındaki kıssalar arasında ilgi kurulmuş, bu arada bazı özellikleri dolayısıyla Hz. Süleyman Cem'e benzetilmiştir. Bu sebeple Cem klasik Fars ve Türk edebiyatlarında kuş, dev, peri ve yüzük kelimeleriyle birlikte kullanıldığında Hz. Süleyman kastedilmiştir.” (Albayrak, 1993: 279-280).

İlahi aşkı arayan kişiler beyitte Aşk'ın dilencileri olarak geçmektedir. İlahi aşkı bulmaları ile ise çıplak ellerini Cem'in yüzüğü, mührü ile doldurmalarıyla olacaktır. Cem'in yüzüğü burada bir mühür, manevi olarak yüksekliği ifade etmektedir.

*Deryûze-gerân eder serâpâ
Cem mührini zîb-i dest-i beyzâ (528)*

“Onun (aşkının) dilencileri, çıplak ellerini (parmaklarını) Cem'in yüzükleri ile doldururlar.” (Doğan, 2020: 140).

*[Dilencileri ki çıplaktır eller
Onu Cem'in yüzüğüyle süslerler] (528)*

2.3.3. İsa Tahtı

Eserin Kaleme Alınış Sebebinin açıklandığı beyitlerin bütününe bakılacak olursa Nâbî, hayırsız bir insana, Hayrâbâd ise temeli hayırsız bir insanın olgunluğunu dile getirme üzerine kurulu bir binaya benzetilmiştir. Aşağıdaki beyitte ise Nâbî'ye hayali bir miraç yaptırılıp Hz. İsa'nın makamına yani göğe ortak edildiğine dair ifadeler yer almaktadır. Aynı zamanda “Hz. İsa'nın Allah tarafından göğe çekildiğine ve orada yaşadığına” (Doğan, 2020:65) telmih yapılmıştır. Şair, Nâbî ile ilgili bahsettiği birçok beyitte Nâbî'nin aynı eşitlikte

olmak istediği kişilerden bahsedilmiştir. Bu beyitte de şeyh Galip, Nâbî'nin İsa peygamberle aynı manevi mertebeye ulaştırılmak istenmesini eleştirmektedir.

*Mirâc-ı hayâle eyleyip sâz
İster ki Mesîhe olsun enbâz (206)*

“(Ona) hayalî bir miraç yaptırıp, (bir hırsız) Hz. İsa'nın makamına neredeyse ortak etmeye kalkıyor.” (Doğan, 2020: 64).

*[Hayâlî bir mirâc yaptırıp ona
Eş etmeye kalkmış İsâ tahtına] (206)*

2.3.4. Kalem

Levh ve kalem Allah'ın yarattığı ilk varlıklardandır. Tasavvufa göre levh Tanrı'nın bilgisi, Kalem de iradesidir. Buna göre ise Allah'ın ilmi ve kudretini sembolize etmektedir. “Kalem her şeyden önce ilmin temelidir. Hüsn-i hat'ta herbir yazı çeşidine ‘kalem’ tabir olunur. Levh-i mahfuzda olacak şeyleri yazan bir ilahî kalem vardır. Allah her şeyden önce Levh ile Kalem'i yarattı. Tasavvufa göre Levh, Tanrı'nın bilgisi; Kalem de irâdesidir. Bu yüzden Kalem'e ‘akl-ı küll’ veya ‘akl-ı evvel’ diyenler de vardır.” (Pala, 1989: 278). *Peygamber'in Miracının Hikâyesi* mucizelerinin anlatıldığı aşağıdaki beyitte, o an Levh-i mahfuz'un içinde yazılı sırların ve büyük meleklerin ona açıkça görüldüğü ifade edilmektedir. Beyitte geçen levh ve kaleme, en yüksek mertebede bulunan meleklerle atıfta bulunulmuştur.

*Levh ü kalem ü hezâr esrâr
Hem oldu kerrûbiyân be-dîdâr (125)*

“Levh, Kalem, (Levh-i mahfuz'un içinde yazılı) binlerce sırlar ve büyük melekler (ona) açıkça görüldüler.” (Doğan, 2020: 49).

[Binlerce sırla Levh-i Mahfûz kalem
Ve büyük melekler göründü o dem] (125)

2.3.5. Sark

Çılgınlık Mollası'nın Özellikleri başlıklı bölümün bütününde molla ile ilgili cehalet gecesini sabaha döndürdüğünden, ona göre padişahın ve yoksulun bir olduğundan, akli faydasız bir söz olarak görmesinden, zan ve kuşku ile bir işi olmadığından, Allah'a bile baş kaldırsa, korkusunun olmadığından çünkü ateşin onu yakmayacağından bahsedilmektedir. Aslında bu çılgın mollanın ilahi aşkın en uç noktasını temsil ettiği söylenebilir. Aşağıdaki beyitte İmâd'ın sarığına bakarak ona Şalgam Hoca adının takılması ise bu mollanın şekil, görünüş itibarıyla eleştirildiğini ifade etmektedir.

*Seyr edip imâmesin İmâdın
Şalgam Hoca takmış idi adın* (371)

“İmâd'ın sarığına bakarak ona Şalgam Hoca adını takmıştı.” (Doğan, 2020: 102)

[Sarığını seyredince İmâd'ın
Şalgam Hoca takmış derlerdi adın] (371)

SONUÇ

Şeyh Galip, Mevlevîlik çevresinde yetişen, tasavvufu eserinde işleyen bir şairdir. Şeyh Galip'in genç yaşta kaleme aldığı Hüsn ü Aşk ise gerek yazıldığı dönemde gerekse sonraki dönemlerde birçok şairi etkilemiş bir eserdir. Baştan sona kadar tasavvufun işlendiği bu eserde ise birçok sembolik anlatımlar yer almaktadır. Bu sembolik anlatımlar sadece nesnelere kategorisinde ele alındı. Eserde yer alan nesnelere hakikatlerin ortaya çıkmasına da yardımcı olurlar. İncelememizde ele alınan nesnelere başlığında, nesnelere ile verilmek istenen hakikatler araştırıldı. Nesnelere somut ve soyut olmak üzere iki bölüme ayrıldı. Nesnelere şiir boyunca gerçek, mecaz, teşbih ve telmih unsurları olarak kullanıldığı görüldü. Her bir şiir

farklı anlam katmanlarından oluşmaktadır. Bu anlam katmanları da birbiriyle bağlantılıdır. Kullanılan her kelime için kelimelerin çağrışım gücünden yararlanılmıştır. Bu kelimeler ise sanatçının kullanım şekliyle, konunun nasıl işlendiğiyle önem kazanmaktadır. Nesnelere bu eserdeki önemi yadsınamayacak kadar büyüktür. Yapılan bu çalışmada şairin nesnelere bakışı ortaya konmaya çalışıldı. Şairin somut ve soyut nesnelere hangi amaç için kullandığını bilmek Hüsn ü Aşk'ı anlamamıza daha çok yardımcı olmaktadır. Örneğin, bir beyitte *“Giydikleri âfitâb-ı temmûz/ İçdikleri şule-i cihân-sûz”* giysilerin temmuz güneşine benzetildiği ifade edilmiştir. Bu benzetmeyle şair sözü edilen kabilenin ateşli ızdırıp içinde olduklarını dile getirmektedir. Dünyayı yakan bu ateşin ve kabilenin yaşadığı ızdırabın şiddetini anlamamız için kullanılan ifadelerde ise yine nesnelere kullanıldığı görülmektedir. Peki neden bu nesne seçilmiştir? Kavurucu sıcakların olduğu ay temmuz ayıdır. Temmuz güneşinin ten ile teması ise sıcaklığı ve yakıcılığı dolayısıyla daha da artmaktadır. Ele alınan nesnelere bazen manevi yolculuğun ve eserin manevi derinliğinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Somut nesnelere içerisinde ele alınan ve Mesnevî’de de öyküsü anlatılan ney, insân-ı kâmil’in simgesidir. Hüsn ü Aşk’ta insân-ı kâmil olmak ise Aşk’ın tehlikeli yolculuklardan geçerek geçirdiği dönüşüm ile olacaktır. Bazı beyitlerde kullanılan sembolik anlatımlarla vahdetin önemi de vurgulanmıştır. Bu nesnelere “üzengi ve kapı” nesnelere kullanımını manevi bir başlangıcın sembolü olarak kullanılmıştır. Manevi yolculuğun sonu vahdet yurduna çıkacaktır. İsa Peygamber ve maddi dünyadan arınan Mansûr ile Nâbî’nin kendisini aynı kefedeye görmesi ise şiirlerde eleştirilmiştir. Birçok beyitte şairin kendi şairliğini övdüğü de görülmektedir. Bir beyitinde şair kendini “kanadı kırık bir şahine” benzetmektedir. Her ne kadar kanadı kırıkta olsa şahinin baykuş ve kaz ile bir olmadığından bahsetmektedir. Nesnelere “ayna” kullanımını ise şeffaflık ve hakikati görme anlamıyla kullanılmıştır. Telmih unsuru olarak kullanılan nesnelere de esere anlam derinliği katmak, zihinde çağrışımlar

yaratmak amacıyla kullanılmıştır. Manevi yolculuğun anlatıldığı bu eserde kalem ile Levh Tanrı'nın bilgisine, Kalem ile ise Tanrı'nın iradesine atıf yapılmaktadır. Şeyh Galip, "İsa tahtı" kullanımıyla Nâbî'nin İsa'nın makamına ortak edilmeye çalışılması bakımından eleştirmektedir. "Cem'in yüzüğü" ise diğer bir sembolik kullanımlardan bir tanesidir. Aşk'ın dilencilerinin İlahî aşkı bulmalarıyla Cem'in yüzüğü ile ellerini dolduracaklarından bahsedilmektedir. Şiirlerde yer alan nesnelere, manevi yolculuğun sonunun vahdet yurduna çıkmasını anlatması, sazlıktan kesilen neyin yolculuğunun Aşk'ın yolculuğuna benzetilmesi insanı kâmil olmayı ve İlahî aşkın en uç noktasını veren beyitlerin olması nesnelere şiirin kurgusal yapısını belirleyen unsurlar olmuştur. Bu sebeptendir ki şairin eşyalarla yaptığı söz oyunları tesadüf değildir. Bu sebeple nesnelere kullanımını incelemek önem arz etmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makale herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Albayrak, N. (1993). "Cem", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.7, s. 279-280.

Arı, R. (2019), *Eşyadan Sanata, Klasik Türk Şiirinde Eşya, Şiir Kuran Nesnelere*, Hece Yay. Ankara.

Avşar, Z. (Yayımlanmamış), *Hüsn ü Aşk Manzum Çeviri*.

- Barthes, R. (2014). Göstergebilimsel Serüven. (çev. M. Rifat, S. Rifat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Coşkun, S. N. (2023). "Soyut Kavramların Ontolojik ve Epistemolojik Boyutu", *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 22 (1), s. 340-368.
- Dilçin, C. (1983); Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK Yay. Ankara.
- Doğan, A. (2008). *Dönüşüm Sürecindeki İnsanın Sembolik Seyahati ve Hüsn ü Aşk Örneği* (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Elazığ.
- Doğan, A. (2022). Mevlevilik, Mevlana ve Şeyh Galip Üzerine İncelemeler, *Hüsn ü Aşk'ın Kimyası*, İstanbul Üniversitesi Yay.
- Doğan, M. N. (2020). *Şeyh Galip Hüsn ü Aşk*, Yelkenli Yayınevi, İstanbul.
- İçli, A. (2010). "Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Dramatik Aksiyonu Oluşturan Değerler Üzerine Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, S. 2, s. 57-78.
- Kaçar, M. (2012). "Şeyh Gâlib'in Nâbî Eleştirisi Ve Dîvân Şiirine "Ahlakî" Yaklaşım Hakkında Birkaç Not", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, s.1339-1346 .
- Kalkışım, M. M. (2010). "Şeyh Galip", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, s. 54-57.
- Kaplan, M. (2007). "Şeyh Galip'in Şiir Anlayışı", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/4 Fall.
- Okçu, N. (1999). "Hüsn ü Aşk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 19, s. 29-31.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Tok, E. (2014). "17. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinde Ney", *Mediterranean Journal of Humanities*, C. IV/2, s. 261-278.
- Tunalı, İ. (1998). *Estetik*. İstanbul: Remzikitabevi.

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, Web: <https://sozluk.gov.tr>

Türker, H. (2020). "Şiire İlişkin Felsefi Bir Soruşturma II: İmge ve Mecaz", *Kaygı*.

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 19(1), s. 97-120.

Uzun, M. İ. (2011). "Telmih", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.40, s. 408-409.

EXTENDED ABSTRACT

The last great mesnevi of our literary history is Şeyh Galip's 'Hüsn ü Aşk' (Beauty and Love). This study examines the couplets in Şeyh Galip's 'Hüsn ü Aşk' mesnevi. It has been determined that various figures of speech are employed in this analysis, with metaphor being the most frequently used literary device by the poet. The couplets discussed in the 'Hüsn ü Aşk' mesnevi consist of layers of meaning, making them verses that invite contemplation with each reading. To understand the poet, references to his divan, it was examined explanations and writings related to the subject, considering that Şeyh Galip compiled his divan at a young age. Insights from Sufi literature were also explored in order to comprehend the poet's verses. However, it is emphasized, based on Muhammed Nur Doğan's statement, that one should avoid simplistic judgments and strive to understand the authors and their works within the diverse socio-cultural factors that shape human life, objects, culture and politics. In classical Turkish poetry, poets have utilized objects in both concrete and abstract senses. For example, in a couplet from Şeyh Galip's 'Hüsn ü Aşk,' as taken from Muhammed Nur Doğan's commentary: "Bir düzd-i bürehne-pâyı gûyâ/ Mansûra diler ki ede hem-pâ," the poet explained of a bare-legged thief being likened to Mansur. In this couplet, the word "kefe," serving as an object, is used in an abstract sense to convey the idea of being equated with Mansur. In his essay 'From Object to Art: Objects in Classical Turkish Poetry,' Ramazan Arı states, 'Within all constraints, the poet captures the originality by presenting the emotion he wants to convey with a different tool or object or by addressing previously used objects from a different perspective. In this regard, any object can be the carrier of the meaning the poet wants to express.' Therefore, it is inevitable for poets to attribute what they want to convey within all these constraints to an object or thing. In one couplet, the poet expresses, "Giydikleri âfitâb-ı temmûz/ İçdikleri şû'le-i cihân-sûz," comparing the clothes they wear to the July sun. With this metaphor, the poet conveys that the tribe mentioned in the couplet is in fiery agony. The intensity of the fire that consumes the world

and the tribe's suffering is depicted through the use of objects in the expressions. But why has this particular object chosen? It is well known that July is the month with scorching heat. The contact of the July sun with the skin intensifies the heat and burning sensation. Therefore, the wordplay with objects in the poet's verses is not coincidental. Each poem has a depth of meaning. Objects are frequently used in 'Hüsn ü Aşk' mesnevi. To avoid repetition due to the voluminous nature of the work, some constraints were applied. To understand Şeyh Galip, one must also be familiar with his world. The commentary on the couplets was read, and the objects used were categorized into headings based on their significance. According to Muhammed Nur Doğan, 'The common judgment reached about the work is that it is an allegorical story of Mevlevi Sufism. However, it should be considered how much truth unilateral and generalizing judgments will reflect, given that the dimensions of meaning have not been explored, the knots of countless verses and couplets resembling riddles have not been unraveled, that is, the work has not been completely understood. It is emphasized that taking the beliefs, sects, schools of thought, and religious convictions of poets and artists as the sole criterion in understanding their works is not correct.' He also stresses that 'Hüsn ü Aşk, when looked at comprehensively, is not only a symbolic and allegorical expression of the concept of Unity of Existence in Sufism. It is a poetic monument that, with a monthly tremendous brain storm influenced by the profound depths of human thought in the vast sea of imagination, was written by a great artist well-versed in classical literature, under the influence of Indian style, whose fantastic and poetic side is no less than its Sufi side.' Poets attribute meaning to objects to express what they want. For instance, when poets use the pen, they personify it, imbuing it with the quality of 'not being quick-tempered.' If we consider the notebook among objects, we see that it is used as 'the notebook of courage.' Poets breathe life into objects by assigning meanings to them. Each object gives life to a certain emotion. In poems, the eyelashes of the beloved, as elements of beauty, are personified as someone 'playing javelin.' In stories used as allusions, objects with stories are employed. Sometimes, poets also draw on history and religious history to convey what they want. For example, the ring of Cem, the mirror of Alexander, the imprisonment of Joseph, and so on are examples of poets using meanings established in their thought worlds through allusions. Objects used as allusions are also used alongside important figures. In poems, the prison and lock are used together with Joseph, the mirror with Alexander, and the ring with Cem. Through these means, the poet expresses the depth and beauty of love through objects.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 04.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 14.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1478373>

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Citation: Kara, S. (2024). Fezâ'il—i Beytü'l-Mukaddes'te Yer Alan Bazı Halk İnanışlarına Dair Söylemler. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 225-237.

FEZÂ'İL-İ BEYTÜ'L-MUKADDES'TE YER ALAN BAZI HALK İNANIŞLARINA DAİR SÖYLEMLER

*Serdal KARA**

Öz

Çalışmamız 17. yüzyılda Hıfzî tarafından kaleme alınan Fezâ'il-i Beytü'l-Mukaddes adlı eserde yer alan bazı halk inanışlarına dair söylemler üzerinedir. İncelemeye esas aldığımız Fezâ'il-i Beytü'l-Mukaddes'te yer alan halk inanışlarına dair söylemlerin din, kültür, coğrafya ve zamana bağlı olarak yeniden şekillendiği görülmektedir. Bu söylemlerden dünyanın şekli, duruşu ve mesafesine dair söylemlerin daha çok mitolojik unsurlar taşıdığı, ancak dünyanın sonuna dair söylemlerin dinsel olduğu görülebilmektedir. Pınar, ırmak, rüzgâr gibi dünya yaşamının vazgeçilmez olan kaynakların oluşumları yarı mitolojik yarı dinsel yaklaşımla açıklanırken bazı kaynak suların beslenme şekli sadece dinsel söylemlerle açıklanmaktadır. Ayrıca bazı dinsel inançlardan dilsel söylemler geliştirilirken bazı nesnelerin tespit edilen zıt özelliklerinden de söylem geliştirilmektedir. Çalışmamızda ilk olarak Fezâ'il-i Beytü'l-Mukaddes hakkında kısa bir bilgi verilmekte daha sonra metinde tespit edilen halk inanışları ve bunlara dair yaklaşımlarımız yer almaktadır. Son olarak elde ettiğimiz bulguların değerlendirildiği Sonuç bölümüne yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fezâ'il-i Beytü'l-Mukaddes, din, Kudüs, halk inançları.

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, serdalkaraa@hotmail.com, Mardin/ Türkiye

DISCOURSES ON SOME FOLK BELIEFS IN FAZA'İL-İ BAYT AL-MUQADDAS

Abstract

Our study focuses on the discourses on some folk beliefs in Fezâ'il-i Bayt al-Muqaddes written by Hıfzî in the 17th century. In our study, it is seen that the discourses on folk beliefs in Fezâ'il-i Bayt al-Muqaddes are reshaped depending on religion, culture, geography and time. From these discourses, it can be seen that the discourses on the shape, posture and distance of the world carry more mythological elements, whereas the discourses on the end of the world are religious. While the formation of springs, rivers and winds, which are indispensable for life in the world, are explained with a semi-mythological and semi-religious approach, the way some spring waters are fed is explained only with religious discourse. In addition, while linguistic discourses are developed from some religious beliefs, discourse is also developed from the contrasting characteristics of some objects. The study first gives a brief information about Fezâ'il al-Bayt al-Muqaddes and then includes the folk beliefs identified in the text and our approaches to them. Finally, there is a conclusion section where the findings we have obtained are evaluated.

Keywords: *Fezâ'il-i Bayt al-Muqaddes, religion, Jerusalem, folk beliefs.*

1. GİRİŞ

Fezâ'il-i Beytül-Mukaddes 17. yüzyılda Hıfzî'nin gezip görerek ya da çeşitli eserlerden faydalanarak Türkçe bilenlerin faydalanmaları için Kudüs hakkında kaleme aldığı bir eserdir. Eser Kudüs, Kudüs'ün önemi, Kudüs ve çevresinde bulunan yapılar, Şam ve bölgeleri, bazı peygamberler ve kıssaları, peygamberlerin kökenleri, onlara indirilen kitaplar, defnedildikleri yerler, Hristiyan, Yahudi ve Müslümanlar için önemli mekânlar ve buldukları yerler gibi konuları ihtiva etmektedir. Eser içerdiği konulara bağlı olarak toplumsal

yaşama yön veren ve birlikteliği sağlayan varlık, yaşam ve mekâna dayalı inançlar barındırmaktadır. Bunlar yeryüzü, yeryüzündeki varlıklar ve oluşumları ve ötedünyaya dair inançlar şeklinde görebilmektedir.

Halk inanışları toplumu bir arada tutan ve toplumsal yaşama anlam ve yön veren dini metinlerden ve bu metinlerin yorumlamalarından ortaya çıkan yazılı kaynaklardan oluşabileceği gibi bu yazılı kaynaklara sözlü anlatımlardan da halk inanışları geçebilmektedir. Halkın içinde olgunlaştıktan sonra yazıya geçirilen inanç; kişi ya da topluma göre bir düşünce, olgu, nesne ya da varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesidir (Boratav, 1984: 7). Tanrısal olana dair inanç tüm insanlık için evrensel olduğu gibi dil ve etnik kimlik oluşumunun temelinde de yer almaktadır. Müller de bu düşünceye bağlı olarak en ilkel dinler de dâhil olmak üzere bütün dinlerde hakikat olduğu görüşündedir (Müller, 1978: 263, akt. Morris, 2004: 152).

İnsanların bir arada yaşamasını sağlayan, insan yaşamına anlam vererek grup ve toplulukların toplum olmasını sağlayan inanç ve buna bağlı olarak gelişen halk anlayışı/inancı bilinmez ve anlaşılması anlaşılır ve anlamlı kılmaktadır. Bunlar yaşamın başlangıcına dair olabileceği gibi toplumun zaman ve uzamına bağlı da olabilmektedir. İçinde yaşadığımız görünür ve fâni dünya dışında görünmez, sonsuz ve kutsal bir dünya düşüncesi Tanrı inancını da belirlemekte ve bunlara dair ipuçları antik dönem yazılı metinlerinde tespit edilmektedir. Bu metinlerden Veda'larda Tanrı adı olarak doğa, ateş, su, fırtına, Güneş ve Ay'ın cennet ve dünyaya dair adlar olduğu görülmektedir (Morris, 2004: 153).

İş bölümünün düşük olduğu geleneksel toplumlarda toplumsal yapı ve bütünleşme ortak bir değer sistemi ve bilince dayanmakta, böylece bireyler benzer inanç ve duygu taşıyıp benzer tavırlar sergilemektedir (Morris, 2004: 175). Dayanışma ya da birlikteliklerin oluşması ya da devamı, benzerliklerin olması ile ilgili olduğuna göre bilinmez ve anlaşılmaza karşı bu tür açıklama ya da

yaklaşımlar inanç birliği etrafında bir araya gelmiş toplum içindeki dayanışma ve birlikteliği arttırmaktadır.

2. DÜNYA VE SONUNA DAİR SÖYLEMLER

Halk arasında Dünya'nın şekli, duruşu ve mesafesi ile ilgili anlamlandırma çabaları aynı kökten beslenen farklı varyantlar gibidir. Mesela Batı Anadolu'da kimilerine göre dünya düz ve sınırı da Kafdağdır. Kimilerine göre de Dünya yuvarlak ve Sarı-Öküzün boynuzları arasındadır. Bu öküzün 70000 ayağı vardır ve her iki ayağı arasındaki mesafe binlerce yıllık yoldur. Öküz de bir kaya üzerindedir (Boratav, 1984: 12). Güney Sibirya Türklerinin inançlarında Dünya'nın altında kırk boynuzlu bir öküz ile Kiro-Balık adlı bir büyük balık vardır (Ögel, 2010: 440). Altay "Yaratılış Destanı"nda ise tanrı Ülgen Dünya'yı deniz üzerinde yaratmış, daha sonra yarattığı üç büyük balığın üzerine Dünya'yı koymuş, sabit kalsın diye de yanlarına iki balık daha yerleştirmiştir (Ögel, 2010: 433-434). Fin-Ugor kavimlerinden Votyaklar'ın (Ögel, 2010: 441) yanı sıra daha çok kuzeydoğu Asya'da balina avcılığı yapan halklar arasında görülen bu tür benzer inanışlar (Ögel, 2010: 439) ile ilgili anlatı, metnimizde şu şekildedir: Sahre taşı bir hurma ağacı üzerindedir. O hurma ağacı ile yedi kat yer bir balık sırtındadır. Balığın başı güneşin doğduğu yerde iken kuyruğu güneşin battığı yeredir. Sırtı Beytü'l-Mukaddes'te Sahre taşı ile birlikte (Hıfzî, 2023: 204-205). Dikkat edilirse farklı söylemlerle benzer mesafe gönderimi yapılırken Dünya bir balık ya da öküz sırtındadır. Bu durum bize "dünyanın balık ve öküz üstünde durduğu" yönündeki hadisi hatırlatmaktadır (Salmazzem, 2017: 70). Dünyanın boşlukta duruşu ve mesafesi ile ilgili bu inanışların yanı sıra dünyanın merkezi olarak da Sahre taşı görülmekte ve cennetin ırmaklarından bir ırmak üzerinde olduğuna inanılmaktadır (Hıfzî, 2023: 205). Toplumun yaşadığı bölge ve kutsallarına bağlı olarak oluşan bu inanış Yakut Türklerinde daha farklı görülmektedir. Yakut Türklerinde doğudan doğan Güneş Baykal Gölü'nün içinde

batıp ertesi gün yeniden çıkmakta ve gölün dibi Dünya'nın tabanını oluşturmakta, kıyıları ise Dünya'nın kenarları olmaktadır (Ögel, 2010: 439-440).

Dünyanın sonu yaklaştığında geleceğine inanılan Deccal'e dair söylemlerde Hz. İsa ile Deccal arasında gerçekleşecek mücadele önemli bir yer tutar. XVIII. yüzyılda yaşamış Türkmenistanlı halk şairi Mahtumkulı, Deccal'ı şiirinde bir tablo gibi anlatmaktadır. Kıyamet yaklaşınca Deccal gelecek, tanrılık iddiasında bulunup dünyayı kargaşaya sürükleyecek. Zamanın Mehdi'si İsa çıkıp eşitliği, doğruluğu yürütmek için Deccal ile uğraşacak ve sonunda onu yakalayıp öldürecek (Boratav, 1984: 21). Metnimizde de benzer bir mücadele anlatılmaktadır. Ancak bu anlatımda Kudüs merkezdedir: Hz. İsa Kudüs taşından üç taş alacak ve Deccal ile mücadele edip onu yakalayacak. Lut Kapısı'ndan çıkacak Remle'de Deccal'ı bir taş ile iki kaşı arasından vuracak. Daha sonra kalan iki taş ile de öldürecek (Hıfzî, 2023: 77). Anlatım tarzı olarak oldukça dikkat çekici olan Deccal ve geleceğe dair söylemler geçmişte yaşanmış, elle dokunulabilir somut ayrıntılarla verilmiştir.

3. ÖTEDÜNYA VE MEYVELERİNE DAİR SÖYLEMLER

Ötedünya ile ilişkilendirilebilen, halk arasında yer alan Mahşer yerinde kurulacak Mizan inancı için metinde "Terâzû" sözcüğü geçmektedir. Bu, Sahretullah'ın güney kemeri ve bu kemerin batı tarafında yer alan Mizan Kubbesi'dir (Hıfzî, 2023: 636). Kubbe adını adalet terazisinin burada kurulacağı inancından dolayı almış olmalıdır.

Ötedünyaya dair bir başka inanç, her dilenilenin asılı olduğu cennet ağacıdır. Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresi 35. ayette geçen durumun benzerini metnimizde Hz. Süleyman ve İsrailoğulları arasında görmekteyiz. Metinde Hz. Süleyman'ın Sahretullah'ın önüne diktiği ağaç da cennet ağacı olarak adlandırılmaktadır. Her gün yeni bir meyve veren ve bu meyveleri incir, armut

ve elma olan ağacın meyvelerinin her derde deva olduğu belirtilmektedir. Müslümanlar dışında kimsenin meyvelerinden faydalanamadığı bu ağaç için Hz. Süleyman İsrailoğullarını uyarır ve bu ağacın kimseye ait olmadığını ve ihanet edip ondan bir şey almaya kalkışmamalarını; yoksa kendisine ihanet etmiş ve Allah'a karşı gelmiş olacaklarını bildirir (Hıfzî, 2023: 120-121). Metnin devamında Sahretullah'ın ayakta kalabilmesinin onun önüne dikilen ağacın yaşamına bağlı olması inancı (Hıfzî, 2023: 154) ağacın yaşama kaynaklık eden "Hayat Ağacı" anlayışının form değiştirmiş şekli olarak görülebilir.

Cennet meyvesi olarak belirtilen, bütün meyvelerin anası ve atası, Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulma nedeni olarak görülen elma (Karakurt, 2011: 26) metaforu Türklerde sevgi gösterimi, evlenme talepleri ve doğurganlık için kullanılan en etkili meyvelerden biridir (Roux, 1994: 142). Manas Destanı'nda kadınların kısırlıktan kurtulabilmeleri için kutsal elma ağacının altında oynamaları gerektiğine inanılmaktadır. Bunu Manas'ın annesinin kısırlıktan kurtulabilmesi için eşi Yakup Han'ın ağzından bir elma ağacının altında oynaması gerektiğinin belirtilmesiyle öğrenmekteyiz (Ögel, 2010: 506). Kazaklarda kısır kadınlar hamile kalabilmek için bir elma ağacının altında yuvarlanmaktadır (Roux, 1994: 144). Elma aşk habercisi ve üretkenliğin kaynağı olmakla birlikte Türklerde küçük çocuklara Azrail tarafından sunularak ölümün görünür nedeni olarak da kullanılmaktadır (Roux, 1994: 211). İncelediğimiz metinde de elma ölümün görünür nedeni olarak Hz. Musa'nın canını almak için kullanılır. Hz. Musa Cebrail'in cennetten getirdiği elmayı koklamasıyla acı çekmeden vefat eder (Hıfzî, 2023: 90-91).

4. DÜNYADAKİ VARLIKLAR VE OLUŞUMLARINA DAİR SÖYLEMLER

Metinde Hz. Süleyman ile ilgili anlatımda dünyadaki varlıklar; insanlar, cinler, devler, periler, vahşi hayvanlar, kuşlar olarak belirtilmekte, bunlara rüzgâr ve çeşitleri de eklenmektedir. Hz. Süleyman'ın emrine verilen bu varlıklardan kendi

ziddi ile verilen devler iyi ve kötü olarak sınıflandırılırken rüzgârlar fırtına ve meltem olarak sınıflandırılmaktadır. (Hıfzî, 2023: 109, 115). Hz. Süleyman ile ilgili bir başka anlatımda yeryüzü halkı olarak insanlar, devler, periler ve cinler sıralanmaktadır (Hıfzî, 2023: 112). Bu varlıklardan cinler içinde değerlendirilen şeytanın çoğalması ya da üremesi memeli canlılar gibi değil kanatlı hayvanlar gibi olduğuna inanılmıştır. Metinde şeytan önce Irak'a gidip istediğini yaptıktan sonra Şam'a gelir; ancak burada istediğini yapamaz, halk tarafından kovulur. Bunun üzerine Mısır'a gider, orada yumurtlayıp yavrularını çıkarır (Hıfzî, 2023: 75). Uçabilme özelliği taşıdığına inanılan perilerle ilgili ise hem uçup hem de yüzebilen perilerin olduğu inancı yer almaktadır (Hıfzî, 2023: 113).

Toplumlar doğaya ait olguları bazen kişileştirip tanrısal varlığa dönüştürebilmektedir. Tinsel varlıkları rüzgarlarla özdeşleştiren Andaman Adalıları serin mevsimde görülen kuzeydoğu rüzgarlarını Biliku ile ilişkilendirirken yağmurlu mevsimin güneydoğu rüzgarlarını Tarai ile ilişkilendirmektedir (Morris, 2004: 200). Arapça ve Farsçada da ruh rüzgârla ilgilidir (Kafesoğlu, 1980: 48). Altay "Yaratılış Destanı"nda ise Dünya'nın üzerinde bulunduğu üç balıktan ortadaki balık başını hafif hareket ettirse, hafif yönünden saparsa yeryüzünde fırtınalar oluşur (Ögel, 2010: 434). Rüzgârların yer aldığı metnimizde ise kendi yaşam ve tecrübelerine bağlı olarak rüzgârların olumlu ve olumsuz etkileri söyleme dönüşmektedir. Hz. Davut ile ilgili anlatımda Hz. Davut'a kız kardeşinin oğlunu da alıp gösterilen taşın üzerine oturmaları emredilir. Daha sonra oturdukları taşın kızıl bir yel çıkıp bir saat şiddetli bir şekilde eser ve yetmiş bin kişi ölür. Hz. Davut'un duası ile yine aynı taşın bir yel çıkar ve ölümcül olan yeli dağıtır (Hıfzî, 2023: 104-105). Burada yok edici fırtınanın kızıl olması çölde oluşan kum fırtınalarını andırmaktadır. Kızıl yel, insan yaşam ve tecrübelerinin yansımasının inançta yer bulması olarak görülebilir.

Metinde ölümcül rüzgârı dindiren rüzgârın yanı sıra iyileştirici, diriltici rüzgâr örneği de görmek mümkündür. Yüz yıl uyutulan Üzeyir peygamber uyandıktan sonra yanındaki toprak olmuş eşeğinin bedenine esen rüzgâr ile dağılmış bedeni ete kemiğe bürünerek tekrar canlanır (Hıfzî, 2023: 149). Rüzgârın bu tür iyileştirici ve yok edici etkisi İslam inancında İsrail'in Sur'a üflemesi hadisesini hatırlatmaktadır. Birinci üflemede canlıların ölmesi, ikinci üflemede dirilmeleri gibi.

Tek tanrılı dine inananlar için önemli bir yere sahip olan Sahre taşı, bu önemini yeryüzündeki rüzgârların, ırmakların, pınarların kaynak yeri olduğu inancı ile de göstermektedir. Hz. Süleyman Allah için bir yapı inşa etmek istemektedir. Ancak babası Hz. Davut'un yaptırmış olduğu temelin sağlam olmadığını fark eder, bunun üzerine temelin neden sağlam olmadığını öğrenmek için altını kazdırır. Su ve kayaların olduğu yere ulaşılır. Burada derya gibi akan su vardır. Devler suyun akmasını durdurmak için önüne kayalar atar, ancak işe yaramaz. Bunun üzerine buradaki durumu öğrenmesi için suda da yüzebilen bir peri gönderir ve görür ki Sahre taşı yusuvarlak bir şekilde dünyanın dibine kadar ulaşmaktadır. Dört yanı içi boş mağara gibi olan Sahre taşının altından geçen su doğu, batı, kuzey ve güney olmak üzere dünyanın dört bir yanına akmakta ve bu mağaranın ortasında dünyanın dört bir yanına esen rüzgârlar çıkmaktadır. Ayrıca dünyada ne kadar büyük küçük pınar var ise bunların tamamı ve dağlar başında, sarp kayalarda, diğer yerlerde görülen ırmaklar Sahre taşının altından çıkmaktadır (Hıfzî, 2023, ss. 113-114). Bunların yanı sıra dünyadaki bütün içilebilir sular ile bulutların kaynağı olarak da Sahre taşının altı gösterilmektedir (Hıfzî, 2023: 188, 190).

Türklerde bir ruha sahip olduğuna inanılan ırmaklar kutsal kabul edilir ve kaynağını Cennet'ten ya da Yaşam Ağacı'nın kökünden aldığına inanılırdı (Karakurt, 2011: 108). İncelediğimiz metinde de bu kutsallık devam etmekte

İslam'da cennet kademelerinden biri olan Me'va Cenneti'yle ilişkilendirilip onun dört ırmağı olarak adlandırılan Mekke'deki Zemzem, Kudüs'teki Ayn-ı Selvan, Akka'daki Aynü'l-Bakar ve Beysan'daki Ayn-ı Fülus ırmaklarının kaynağının Sahre taşının altı olduğuna inanılmaktadır (Hıfzî, 2023: 189)

Türk kültüründe önemli bir yeri olan "ateş" canlı bir varlık olarak görülmüş, diğer doğa varlıklarında olduğu gibi kutsal bir ruha yani "iye"ye sahip olduğuna inanılmış (Kumartaşlıoğlu, 2012: 104) ve yardımcı, iyilik sever bir kuvvet olarak kabul edilmiştir (Kafesoğlu, 1980: 27). 568 yılında Bizans elçisi Zemarkhos Batı Göktürk sınırına vardığında Türkler onu ve arkadaşlarını ateş üzerinden atlatarak kötülüklerden temizlemişlerdir (Kafesoğlu, 1980: 25-26). Kutsal olarak kabul edilen ve olağanüstü özelliklere sahip olduğu düşünülen ateşe metnimizde de yer verilmiştir: Hz. Süleyman'ın yaptırdığı Sahretullah içinde on iki bin kandil akşam olunca gökten inen ak ateş ile hepsi aynı anda yanarken gün ağarıp kapılar açıldığında sabah yeli ile bütün kandiller aynı anda söner (Hıfzî, 2023, ss. 118-119). Dahhak bin Kays Kudüs'e geldiğinde çeşitli tılsımlı nesnelere yapar. Bunlardan biri de günah işleyip bir insanı öldüren kişiyi tespit edip yakan ateştir (Hıfzî, 2023: 181). Nesnelere yapıcı ve yok edici özelliklerini kendi içinde birlikte barındırmaktadır. Tutuşturucu etkisi ile yapıcı ve olumlu yönü öne çıkarılan ateşin yakıcı etkisi ile yok edici/cezalandırıcı özelliği ortaya konulmuştur. Ancak burada olumlu yönü ortaya konan ak ateş gökten inerken yakıcı olan ateş büyüyle bağdaştırılmaktadır.

5. DİŞSEL ÖGEYE YANSIYAN HALK İNANCINA DAİR SÖYLEMLER

İnancın halkın söyleyişinde deyimlere de yansıdığını metinde kullanılan "eline sevap gire" ifadesinde görebilmekteyiz. Metinde Hz. Musa'nın Kudüs'teki kabrini bir kez bile ziyaret edenin bütün peygamberleri ziyaret etmiş kadar sevap kazanır anlamında kullanılan "eline sevap gire" (Hıfzî, 2023: 91) deyiminde yer alan el sevap ilişkisi, ele sevabın girmesi ve elin sevabı

tutmasındaki imgesel anlayış Kur'an-ı Kerim'de Hakka suresi 19. ve 25. ayetlerinde amel defteri sağ tarafından (sağ eline) ya da sol tarafından (sol eline) verilenler anlayışının devamı niteliğindedir.

6. SONUÇ

Çalışmaya esas aldığımız konuda yer alan halk inanışları; gündelik yaşam, varlık, dünya ya da ötedünyaya dair bilinmezlikler ya da çıkmazlar üzerine yaşanan coğrafya, zaman, dış dünya ve bilince dayalı olarak oluşan ve gelişen inanışlardır. Bu inanç ya da söylem toplumda ortak duygu ve tavır geliştirmekte, insanlara birlikte hareket edebilme yeteneği kazandırarak bireyler ve toplulukların toplum olmasını sağlamaktadır.

Halk inanışlarında dini metinlerin etkisi görülebileceği gibi bu inanışlara toplumların kendi yaşam ve tecrübelerinin yansıdığı da görülebilmektedir. Toplumların yaşadığı coğrafya, bu coğrafyada oluşturduğu kültür ve bu kültürü besleyen dini anlayış halkın yaşama bakışını belirlemektedir. Bu anlayış zamanla inanca dönüşmekte ve toplum, hayatı bu inanca göre anlamlandırmaktadır. Türk yaratılış efsanelerinde görülen ve metnimizde de yer alıp fikir dünyasına da yansıyan ikili düşünce prensibi metnimizde de tespit edilebilmektedir. Her nesne kendi zıddı ile anlam bulur ya da her varlık kendi zıtlıklarını içinde barındırır anlayışının metinde halk inancına da yansıyarak varlık ve nesnelere yer bulduğunu görmekteyiz. Ayrıca inançlar halkın imgesel dünyasında anlayıp kavrayabileceği bir şekilde somut bir söyleyişe dönüşmekte ve bu durum ortak bir dil geliştirmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Boratav P. N. (1984). *Türk Halk Bilimi II 100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Hıfzî (2023). *Fezâ'il-i Beytû'l-Mukaddes* (Haz. Serdal Kara), İstanbul: Kriter Yayınları
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. e-kitap.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2012). *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*. Yayımlanmamış doktora tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Balıkesir.
- Morris, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler* (Çev. Tayfun Atay), Ankara: İmge Kitabevi
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi C.1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi
- Roux, J.-P. (1994). *Türklerden ve Moğolların Eski Dini* (Çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: İşaret Yayınları
- Salmazzem, M. (2017). "Said Nursî'ye Göre Müteşâbih Hadis". Kater Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, Hadis Özel Sayısı, 4: 59-78.

EXTENDED ABSTRACT

Our study is about the discourses on some folk beliefs in Fezâ'il-i Bayt'l-Mukaddes written by Hifzî in the 17th century. Fezâ'il-i Beytül-Muqaddes is a work written by Hifzî in the 17th century about Jerusalem for the benefit of those who know Turkish by traveling and seeing or benefiting from various works. The work includes topics such as Jerusalem, the importance of Jerusalem, the buildings in and around Jerusalem, Damascus and its regions, some prophets and their stories, their origins, the books revealed to them, the places where they were buried, important places for Christians, Jews and Muslims and their locations. Depending on the subjects it covers, the work contains beliefs based on existence, life and space that shape social life and ensure unity. We can see these in the form of beliefs about the earth, beings on earth and their formations, and beliefs about the afterlife.

The beliefs that enable people to live together, that give meaning to human life and enable groups and communities to become a society, and the folk understanding/belief that develops accordingly make the unknown and incomprehensible understandable and meaningful. These may be related to the beginning of life, or they may depend on the time and space of the society. The idea of an invisible, eternal and sacred world other than the visible and mortal world we live in also determines the belief in God, and clues to these are found in ancient written texts.

As it is known, folk beliefs can develop mostly on events that cannot be made sense of or are feared in nature, and can also be accepted as common beliefs put forward to explain and make sense of the unknown. The beliefs that enable groups and communities to become a society can be found in religious texts and written sources that feed on these texts, and oral sources containing folk beliefs can also support these texts. It is seen that the discourses on folk beliefs in Fezâ'il-i Bayt al-Mukaddes, which we take as a basis for analysis, are reshaped depending on religion, culture, geography and time. Among these discourses, it can be seen that the discourses on the shape, position and distance of the world carry more mythological elements, while the discourses on the end of the world are religious. The transition to the afterlife or the unknowability of the continuity of the afterlife or the effort to explain it is realized through the use of known objects/fruits. While the formation of springs, rivers and winds, which are indispensable for life in the world, are explained with a semi-mythological and semi-religious approach, the way some spring waters are fed is explained only with religious discourse. In addition, while linguistic discourses are developed from some religious beliefs, discourse is also developed from the contrasting characteristics of some objects.

The folk beliefs in the subject of this study are beliefs that are formed and developed based on the geography, time, external world and consciousness on the unknowns or dilemmas about daily life, existence, the world or the afterlife. This belief or discourse develops common feelings and attitudes in society, and enables individuals and communities to become a society by giving them the ability to act together.

Depending on the region in which they live and the communities with which they are in contact, different discourses develop and the unknowns are tried to be explained. The fact that the beliefs similar to the creation myth seen in the Altai Turks, who are close to the Northeastern societies, are also seen in the societies here, that the Yakut Turks based the belief about creation on this lake due to the importance of the lake in the region where they live, and the understanding that the belief in creation in the text we examined may be based on hadith support this idea.

The dual effect of apple, which is associated with death as well as infertility treatment in Turkish epics and traditions, continues in the text we analyzed. In the text, the apple, one of the fruits of the paradise tree, is used as a panacea and is also associated with death. The understanding that non-human beings in Turkish culture and discourses have spirits continues in our text. Water, which has an important place in Turks and is considered sacred, is associated with Paradise and the common discourse on fire, which is believed to have a sacred spirit, is continued.

While the influence of religious texts can be seen in folk beliefs, it can also be seen that societies' own lives and experiences are reflected in these beliefs. The geography in which societies live, the culture they form here and the religious understanding that supports this culture determine the people's view of life, turn into beliefs and make sense of life according to these beliefs. The principle of binary thought, which is seen in Turkish creation myths and reflected in the world of ideas, can also be detected in our text. We see that the understanding that every object finds meaning with its opposite or that every being contains its own opposites is reflected in folk beliefs in the text and finds a place in beings and objects. In addition, beliefs are concretely passed on to the discourse of the people at a level that they can understand and comprehend in the imaginary world of the people and this situation develops a common language.

	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363
	Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024 Yayın Geliş Tarihi: 06.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 15.08.2024 DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1479415 Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article Atıf/Citation: Başaran, S. (2024). A Meta Analysis of Nominal Phrases with Drama as Head Noun and Modifier. <i>Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i> , (47), 238-265.

A META ANALYSIS OF NOMINAL PHRASES WITH DRAMA AS HEAD NOUN AND MODIFIER

Süleyman BAŞARAN*

Abstract

This study conducts a meta-analysis of nominal phrases with "drama" as the head noun and modifier, aiming to clarify the terminology within the field of drama education and address discrepancies in term usage across various linguistic contexts. Utilizing a quantitative approach, the research analyzes the frequency and usage patterns of drama-related terms in the British National Corpus (BNC) and Google Scholar. Significant disparities were found, indicating broader usage and diverse applications in Google Scholar compared to the BNC. The study highlights the need for standardized terminology to enhance communication and comparability in academic research. By defining key terms such as "drama activity," "drama play," and "educational drama," the analysis contributes to reducing ambiguities and fostering a more coherent dialogue within drama studies, thereby facilitating more effective educational practices and interdisciplinary collaboration.

Keywords: Drama, head noun, modifier.

* Doç. Dr., Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, suleyman.basaran@batman.edu.tr, Batman/ Türkiye

DRAMA'NIN ASIL İSİM VE NİTELEYİCİ OLDUĞU İSİM ÖBEKLERİNİN META ANALİZİ

Öz

Bu çalışma, drama eğitimi alanındaki terminolojiye açıklık getirmeyi ve çeşitli dilsel bağlamlarda terim kullanımındaki tutarsızlıkları ele almayı amaçlayan, baş isim ve niteleyici olarak "drama" içeren nominal ifadelerin bir meta-analizini gerçekleştirmektedir. Nicel bir yaklaşım kullanan araştırma, British National Corpus (BNC) ve Google Scholar'daki drama ile ilgili terimlerin sıklığını ve kullanım şekillerini analiz etmektedir. Google Scholar'da BNC'ye kıyasla daha geniş kullanım ve farklı uygulamalara işaret eden önemli farklılıklar bulunmuştur. Çalışma, akademik araştırmalarda iletişimi ve karşılaştırılabilirliği artırmak için standartlaştırılmış terminolojiye duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Analiz, "drama etkinliği", "drama oyunu" ve "eğitsel drama" gibi anahtar terimleri tanımlayarak, belirsizlikleri azaltmaya ve drama çalışmalarını içinde daha tutarlı bir diyalogu teşvik etmeye katkıda bulunmakta, böylece daha etkili eğitim uygulamaları ve disiplinler arası işbirliğini kolaylaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Drama, asıl isim, niteleyici.

1. INTRODUCTION

In the realm of linguistics, a venerable principle posits that no two words hold precisely the same meaning, a notion first articulated by Bain in 1869. This concept implies that words often regarded as synonymous actually possess subtle distinctions in meaning or application. Such differences, while seemingly minor, can imbue words with unique connotations or nuances, setting them apart from their counterparts (Fromkin, Robert & Nina, 2003). Acknowledging and understanding these nuances is crucial in choosing words that accurately convey the intended message. Through an appreciation of these distinctions, one can mitigate miscommunication and engage more effectively in meaningful

discourse. For example, discerning the nuanced difference between 'happy' and 'joyful' can significantly alter the tone of a communication. A deeper grasp of these subtleties allows for more precise expression of emotions and thoughts, thereby enhancing language proficiency and fostering more nuanced and clear communication.

In daily communication, many words are perceived as synonyms, yet subtle differences in meaning may exist. While in everyday contexts this may not present a significant issue, in academic and scientific discourse, the misuse of words as synonyms, especially when they have distinct meanings and connotations, can be problematic. Such inaccuracies can lead to confusion, misinterpretation of research, and could potentially undermine the credibility of scholarly work. Therefore, in academic research, it is imperative to exercise diligence in the selection of appropriate terminology. Recognizing even minor differences in word meanings can have a profound impact on the conclusions drawn from research. Precise and accurate language usage is essential for ensuring that research findings are correctly interpreted and communicated within the scholarly community and beyond. Consistency in terminology also facilitates the comparison and analysis of different studies, thereby advancing scientific knowledge.

A fundamental characteristic of scientific inquiry is the use of clear, precise language with well-defined terms and boundaries. For instance, the term 'diffusion' should retain its specific meaning across different studies to avoid confusion and ensure reliability. Varying terminology in place of established terms can obscure meanings, hinder replication and testing of results, and impede generalizations. To avoid such pitfalls, scientists are committed to using consistent terminology, thereby enhancing the comparability and interpretation of research findings. Standardization of terms not only eases communication

among researchers but also fosters the growth of collective knowledge and advances our understanding of various phenomena. Clear definitions and boundaries in scientific language contribute to the accuracy and effectiveness of research findings, thus bolstering the reliability and credibility of scientific endeavors.

When examining studies in educational or process drama, a notable confusion of concepts is evident. Terms such as game, play, technique, method, strategy, activity, and exercise are often treated as synonyms in literature, with drama used as a modifying noun phrase. Additionally, the field itself lacks a universally accepted name, with terms like process drama, educational drama, and theatre in education being used interchangeably. This ambiguity in terminology not only impedes clear understanding and communication about educational or process drama but also obstructs the development of a unified theoretical framework to guide research and inform best practices. Therefore, this study aims to analyze the use of headwords in nominal phrases with drama as the modifier, such as game, play, technique, method, strategy, activity, and exercise, and to define these terms distinctly. The study also seeks to establish comprehensive definitions for terms where drama is the head noun, namely process drama and educational drama, to elucidate their differences and resolve the conceptual ambiguity surrounding drama in education. Through an extensive review of existing literature and analysis of various definitions, this study endeavors to clarify the key elements and characteristics of these terms, contributing to a more coherent understanding and facilitating effective communication and collaboration among scholars and practitioners in the field.

2. LITERATURE REVIEW

Process drama is a teaching and learning approach that involves role-playing by both the teacher and the students. Process drama emerged as a teaching approach that was mainly influenced by the work of Gavin Bolton, Dorothy Heathcote, and Brian Way. Process drama creates an imaginary universe developed by the players as they come up with, develop, and maintain fictitious characters and scenarios. Students apply the same processes of meaning-making they do in daily life to create their understanding of this imagined environment. They read emotions, analyze subtexts, decipher body language and voice characteristics, manipulate symbols, make decisions based on certain values, weigh the pros and cons of their decisions, and interpret body language and voice characteristics. They accomplish this in a shared fantasy world. Students work together in roles to express and investigate ideas. The participants are the only ones intended to speak; there is no external audience. Participants in process drama are given the opportunity to see language in action, to think critically about a topic from a variety of angles, and to put on and occupy the shoes of others. Process drama is a creative form that may be used to examine a topic, subject, theme, or question through unscripted drama (See e.g. Chukueggu, 2012; Ekinci, 2019; Bolton, 1979; Heathcote & Bolton, 1995; O'Toole, & Dunn, 2002; also see Jackson, 1993 for an excellent discussion of process drama, which he chooses to call theatre in education).

The relevant literature is overflowing with studies on the benefits of process drama or drama in education. One of the key benefits of educational drama is its ability to bring subjects to life and make them more relatable to students. By incorporating elements of storytelling, role-playing, and improvisation, educational drama helps students develop a deeper understanding and connection to the material they are learning (Anderson, 2011). Drama activities

create a lively and engaging environment where students are actively involved in their learning process. This hands-on approach allows students to experience the subject matter firsthand, rather than just passively absorbing information from a textbook or lecture. By immersing themselves in the world of the subject, students can connect with it on a personal level, sparking their curiosity and fostering a genuine interest in the topic (Soydan & Erbay, 2013). Through these interactive experiences, students develop important social and interpersonal skills that are essential for their personal and professional growth. This interactive approach allows students to actively engage with the content, sparking their curiosity and encouraging them to think critically about the subject matter. Thus, educational drama techniques enhance students' overall comprehension and application of the material, preparing them for real-world scenarios and lifelong learning (Freeman, Sullivan, Fulton, 2003; Mavroudis, & Bournelli, 2019; Batdi & Elaldi, 2020).

Incorporating educational drama in classrooms improves their communication skills (Belliveau & Kim, 2013; Alam et al., 2020; Murray et al., 2021; Nilson, 2021) as students actively participate in dialogues and engage in discussions with their peers. This helps them articulate their thoughts and ideas more effectively. It also enhances their critical thinking, individual development, self-awareness, and professional skills (Dümenci & Keçeci, 2014) as they analyze different perspectives and make decisions within the context of the plotlines. By engaging in the process of embodying different characters and exploring different narratives, students are challenged to think outside the box and develop innovative solutions to problems (Hulse & Owens, 2017). This not only enhances their overall cognitive abilities but also prepares them for the complex challenges they may face in their future careers. Thus, it is clear that educational drama offers a unique and invaluable learning experience that goes beyond textbooks and traditional classroom settings.

Drama also allows students to develop essential interpersonal and collaboration skills (Piazzoli, 2012; Beaven & Alvarez, 2014). These skills are vital in today's interconnected world, where effective communication and teamwork are highly valued in various professional settings. In drama, students learn how to effectively express themselves and convey their ideas to others. They also learn how to actively listen and respond to their peers, building strong interpersonal skills that can benefit them in any future endeavor. Moreover, drama provides a safe and supportive environment for students to explore and experiment with different perspectives and emotions. By stepping into the shoes of different characters, students gain a deeper understanding of human experiences and develop empathy and compassion towards others (Piazzoli, 2010; Mardas & Magos, 2020; Zakopoulos et al., 2023). This emotional intelligence is invaluable in building meaningful relationships and navigating the complexities of the real world. Additionally, drama encourages awareness and fosters a sense of self-expression, allowing students to discover and embrace their unique voice. Through improvisation and script analysis, students learn to think on their feet and effectively communicate their thoughts and ideas. These skills are transferable to various aspects of life, including public speaking, problem-solving, and collaboration. Participating in drama enhances students' personal growth and equips them with the tools they need to thrive in any future endeavor.

In the field of linguistics, there are many studies analysing noun phrases. Studies in this field have generally focused on the structure, complexity, semantic context, and implications of noun phrases (e.g., De Haan, 1989; Dryer, 2007; Biber & Gray, 2011; Durrant & Brenchley, 2023). Nominal noun phrases are also among the most researched topics in related literature. Especially in the field of corpus linguistics, there is a great interest in the structure and semantic elements of nominal noun phrases (e.g., Martin et al., 2019; Lan et al.,

2022; Hernandez, 2023). Despite the variety of noun phrases in which the word drama is used as a modifier, a detailed literature review shows that no scientific study has been conducted on drama terminology. The lack of scientific study on drama terminology is a significant oversight in the literature. Therefore, this study will fill an important gap in the literature by identifying and analyzing the noun phrases where drama is the head noun and those in which the word drama is used as a modifier. By conducting this study, we will not only address this gap but also provide valuable insights into the usage and meaning of drama-related noun phrases. By examining the frequencies, concordances, and definitions of modifiers 'process' and 'educational' and head noun words such as 'activity, play, game, method, technique, strategy, and exercise', we can gain a deep understanding of how these terms are employed in the context of drama. Furthermore, by defining these words and uncovering any nuances in their meanings, we can shed light on the distinctions between them.

3. METHODOLOGY OF THE STUDY

This study adopts a quantitative and descriptive approach to investigate the use and frequency of different head words in nominal phrases with drama as the head noun and the modifier. The modifiers examined in the study are 'process' and 'educational', and the head words are 'game, play, technique, method, strategy, activity, and exercise'. These words are frequently used in the literature on drama in education, but often with unclear or inconsistent definitions.

The main data source for this study is a corpus of academic articles, books, and reports on drama in education, published in English at all times until 2024. The corpus was compiled from the Google Scholar database, using drama-related noun phrases as keywords in the advanced search facilities of this database.

Google Scholar was used as the main database because it includes other databases, such as ERIC. The following parameters were used when searching for drama-related phrases in the Google Scholar database: "in the English language," "at all times," "anywhere in the article," and "containing all of the words." In order to provide a clear picture of the frequency of published studies on the relevant nominal phrases, searches were conducted for both the singular and plural forms of each phrase. It should be noted that the scans here do not indicate the number of times the nominal phrases under investigation occur in the literature, but rather the number of scientific studies in which each of these phrases occurs at least once.

In order to determine whether the drama-related nominal phrases, which are the subject of this study, occur in the native use of English, and, if so, how often they occur, the nominal phrases in question were also searched in the British National Corpus (BNC). The data obtained from the BNC was also tabulated and visualised. Since it would be misleading to statistically compare the data obtained from Google Scholar with the data obtained from the BNC, only general comments and analyses were made about these two types of data.

The aim of the analysis was to identify the frequencies of drama-related head words and their modifiers in drama-related literature as well as in BNC, pinpoint any discrepancies, and provide a clear and comprehensive definition of each term. The results of this study are expected to contribute to the current understanding of drama in education, help create a more coherent and unified conceptual framework for drama in education, and facilitate more effective and collaborative research and practice in this field.

4. FINDINGS AND RESULTS

The tabulated data delineates the frequency of nominal phrases in which "drama" serves as the head noun, segmented into several categories reflective of various associated activities or dimensions (Table 1). These categories encompass activities, plays, techniques, games, methods, strategies, and exercises, suggesting a comprehensive exploration of the term "drama" across diverse contexts. This broad categorization underscores the multifaceted application of the noun "drama," highlighting its versatility in discourse.

Table 1. Frequencies of Noun Phrases Where Drama is the Modifier

Phrase	Singular	Plural	Freq. Sum
Drama activity / activities	3020	10700	13720
Drama play / plays	3960	5150	9110
Drama technique / techniques	1610	6200	7810
Drama game / games	1200	3200	4400
Drama method / methods	1900	1350	3250
Drama strategy / strategies	608	1630	2238
Drama exercise / exercises	499	1450	1949

The quantitative analysis reveals that the phrases "drama activity/activities" dominate in frequency, amassing a total of 13,720 occurrences. This prominence indicates that activities related to drama are frequently discussed or noted, perhaps due to their prevalent implementation in educational or recreational settings. Conversely, the phrase "drama exercise/exercises" registers the lowest frequency at 1,949 occurrences, which may suggest a more niche application or lesser emphasis in the surveyed literature or discussions.

An examination of singular versus plural usage within these categories yields insightful trends. The plural forms generally surpass the singular ones,

particularly in categories such as activities, techniques, games, strategies, and exercises. This predominance of plurals may reflect discussions that involve multiple instances or types of each category, indicative of a broad engagement with the subject matter. Notably, the "drama method/methods" category shows a comparative balance between singular and plural usage, perhaps illustrating an equal focus on individual methods as well as collective methodologies. The "Drama play/plays" category, though high in overall frequency, presents a closer count between singular and plural forms, potentially signaling a dual focus on specific plays and general discussions of multiple plays.

The data's implications suggest a dynamic discourse surrounding "drama," where its elements are applied and discussed in varied and repeated contexts. The preference for plural forms points to a discourse characterized by discussions of multiple aspects or examples of drama, relevant in multifarious contexts such as educational frameworks, therapeutic practices, or professional discussions. The disparity in frequency across different phrases highlights the diverse interests and emphases within the study or application of drama, reflecting its complex and layered nature in scholarly and practical domains.

The extensive variation in frequency distribution of nominal phrases with "drama" as the head noun, as depicted in the provided table, and the apparent inconsistencies in usage, likely stem from the fact that the terminology surrounding drama remains underdeveloped and not uniformly standardized. This lack of established terminology can lead to varied interpretations and applications of similar phrases within different contexts or scholarly discussions. Additionally, the field of drama encompasses a wide array of practices and theories, ranging from traditional theatrical methods to modern educational applications, which may further contribute to the diverse usage patterns

observed. The interdisciplinary nature of drama, interfacing with fields such as psychology, education, and cultural studies, also complicates the consistent use of terminology, as each discipline may introduce its own nuanced vocabulary and conceptual frameworks. Thus, the broad spectrum of drama's application and the intersectional influence of related fields likely exacerbate the variability in the frequency and consistency of these nominal phrases.

Table 2, sourced from the BNC, provides insight into the frequency of nominal phrases with "drama" as the head noun. The frequencies remain relatively low, with "drama activity/activities" reaching only 11 instances, and several categories like "drama strategy/strategies" and "drama exercise/exercises" showing no occurrences at all. This indicates a constrained use of these specific drama-related terms within the texts of the BNC, suggesting that such expressions might either be less relevant in British academic and literary discourse or documented under different terminologies.

Table 2. Frequency of Nominal Phrases with Drama as the Head noun in the British National Corpus

	Singular		Plural		Freq. Sum
	Texts	Freq.	Texts	Freq.	
Drama activity / activities	2	8	2	3	11
Drama game / games	1	3	2	3	6
Drama play / plays	1	1	0	0	1
Drama technique / techniques	0	0	1	1	1
Drama method / methods	0	0	1	1	1
Drama strategy / strategies	0	0	0	0	0
Drama exercise / exercises	0	0	0	0	0

Table 3 contrasts the use of broader educational and methodological drama-related phrases in the BNC and Google Scholar and reveals a stark difference in

frequency. Educational drama is recorded with minimal occurrences in the BNC (8 times) but appears extensively in Google Scholar (6,370 times). Drama in education shows a slightly higher frequency in the BNC (6 times) compared to "educational drama," yet it is vastly more frequent in Google Scholar (8,040 times). Process drama, which does not appear in the BNC, is notably present in Google Scholar (5,680 times). These differences highlight the much broader and more intensive discourse surrounding drama in educational contexts within the global academic database of Google Scholar compared to the British-specific BNC.

Table 3. Frequency of Nominal Phrases with Drama as the Modifier in the British National Corpus (BNC) and Google Scholar (G. Sch.)

	BNC		G. Sch.
	Texts	Freq.	
Educational drama	2	8	6370
Drama in education	3	6	8040
Process drama	0	0	5680

The comparison between the tables, especially with the data in Table 3, emphasizes significant discrepancies in how drama-related terms are captured and utilized across different datasets and linguistic contexts. Table 1, which draws from a broad and diverse source, shows much higher frequencies of drama-related phrases compared to the more narrowly scoped British corpus in Table 2. This suggests a broader international or non-British utilization of these terms, potentially reflecting a wider acceptance or recognition of drama terminology outside of Britain.

The inclusion of Google Scholar data in Table 3 further underscores these differences, indicating that educational and methodological discussions involving drama are much more prevalent globally than reflected in British-

specific data. This could be indicative of the more extensive use of drama in educational methodologies internationally, which may not be as emphasized or documented within the BNC.

The discrepancies between the frequencies in Table 1 and those in Tables 2 and 3, particularly the BNC sections, might be attributed to the variances between World Englishes and British English. This suggests different linguistic and cultural emphases, which could influence the frequency and context of how drama-related terms are used. Such variations point to the need for a nuanced approach to understanding drama's role and terminology across different English-speaking contexts, acknowledging that global discourse on drama might integrate a broader set of practices and terminologies than those traditionally documented in British English.

5. TERMINOLOGY AND DISCUSSION

Analyzing nominal phrases where "drama" acts as a modifier provides an intriguing exploration of how this versatile word influences the meaning and application of various concepts. The terms "drama activity," "drama play," "drama technique," "drama game," "drama method," "drama strategy," and "drama exercise" each embody unique aspects of the broad field of drama, yet they share a common grounding in theatrical principles and practices.

In the domain of drama studies, the nuances of terminology are pivotal to understanding the varied applications and theoretical foundations of drama as both an educational tool and an artistic medium. This discussion will elucidate the definitions and contextual applications of various terms associated with nominal phrases where "drama" acts as the head noun or modifier, drawing on scholarly resources to enhance the precision and depth of our understanding.

Drama Activity: The term "drama activity" refers broadly to any task or endeavor that incorporates elements of drama. According to the Cambridge Dictionary (n.d.), activity means something that is done for enjoyment, especially an organized event. In educational settings, drama activities are employed to enhance students' understanding of narrative structures, character development, and thematic exploration (Bowell & Heap, 2001). Wagner (1998) emphasizes that drama activities in language learning can significantly improve communication skills and cultural awareness.

Drama Play: This phrase typically pertains to the performance aspect of drama, involving the enactment of a scripted piece. It encompasses traditional theatre performances where actors embody characters and convey a narrative to an audience. According to Brockett and Hildy (2008), drama play has evolved historically across cultures, adapting to reflect societal norms and artistic trends.

Drama Technique: This term refers to specific methods or approaches used within drama practice, such as Stanislavski's system or Brecht's techniques of alienation. Each technique aims to achieve distinct outcomes in performance and actor preparation. Pavis (1998) provides a detailed examination of various drama techniques and their theoretical underpinnings, illustrating their diverse applications in theatrical productions.

Drama Game: Often found in educational and workshop settings, "drama game" refers to interactive exercises designed to enhance improvisational skills, teamwork, and creative thinking. These games are instrumental in warming up participants and fostering an environment conducive to spontaneous theatrical expression (Spolin, 1986).

Drama Method: This term encapsulates a holistic approach or philosophy underpinning specific practices in drama education or theatrical production. It often combines various techniques and pedagogical theories. For instance, Boal's Theatre of the Oppressed provides a framework for using drama as a tool for social and political change, emphasizing the participatory nature of theatrical methods (Boal, 1974).

Drama Strategy: Within the context of drama, "strategy" often relates to the planning and execution of specific pedagogical or directorial approaches aimed at achieving certain educational or artistic objectives. Fleming (2012) discusses a variety of drama strategies that can be employed in educational settings to integrate arts more effectively into the curriculum.

Drama Exercise: Specific to the development of acting skills, "drama exercise" includes tasks designed to improve aspects such as diction, body language, and emotional expressivity. Exercises may be part of a larger method or standalone activities aimed at enhancing particular performance skills (Linklater, 1976).

Educational drama or drama in education and process drama are two specific types of drama activity that have been developed and used in various contexts and purposes (for a conceptual analysis, see Özbek, 2014). Educational drama, also known as creative drama or drama-in-education, is a pedagogical process that seeks to balance both the form and content of drama. It is an improvised form of drama where the teacher-facilitator uses drama techniques to allow the students to be creative and inquisitive as the teacher-facilitator seeks to improve the reflecting abilities of the participants. Educational drama aims to enhance the students' language, communication, social, and cognitive skills, as well as their aesthetic and moral awareness.

Educational drama also refers to the use of drama techniques and strategies to achieve educational objectives. This can include using drama to teach subjects like history or science, where the drama activities are directly tied to curriculum goals. A notable example is "Learning Through Drama in the Primary Years" by David Farmer, where educational drama is presented as a tool for engaging students in learning through active and experiential methods. Educational drama is more content-focused compared to process drama. It is often used as a tool to enhance understanding of non-dramatic subjects. While it shares similarities with drama in education, it is more narrowly focused on specific learning outcomes.

Process drama is a method of teaching and learning drama where the focus is on the process of creation rather than the final product. This approach emphasizes exploration, improvisation, and the collaborative creation of dramatic situations. It often involves participants taking on roles and engaging in imaginative, unscripted scenarios. One seminal work in this area is "Drama for Learning: Dorothy Heathcote's Mantle of the Expert Approach to Education" by Dorothy Heathcote and Gavin Bolton. They discuss process drama as a means of engaging students in deep learning experiences through role-play and teacher-in-role strategies. Unlike educational drama or drama in education, process drama is less about delivering specific educational content and more about the journey of exploration. It values the developmental aspects of drama, such as empathy, creativity, and critical thinking.

Each of these terms, while interconnected, highlights different facets of drama, reflecting its multifunctional nature as both an art form and a pedagogical strategy. The scholarly literature cited here underscores the breadth and depth of drama as a field of study and practice, demonstrating its capacity to adapt to various educational and cultural contexts. The precise use of these terms is

crucial in maintaining clarity and fostering effective communication within the field of drama studies.

This study's exploration into the frequency of nominal phrases with "drama" as the head noun and modifier reveals significant insights into the linguistic and conceptual use of drama-related terminology in academic and corpus data. The comparative analysis of Tables 1, 2, and 3 underscores distinct discrepancies in the application and frequency of these terms, highlighting the influence of cultural and linguistic contexts on the documentation and utilization of drama-specific language. Table 2, sourced from the British National Corpus (BNC), displays notably lower frequencies of nominal phrases compared to those observed in Table 1. This indicates a more constrained or less diverse use of drama-related terms within British English, as documented in the BNC. For example, "Drama activity/activities," while prevalent in Table 1 with 13,720 occurrences, is recorded only 11 times in the BNC. This stark contrast points to potential cultural and contextual differences in the use of drama terminology between broader academic contexts and British-specific corpus data. Furthermore, Table 3 provides an intriguing contrast between the BNC and Google Scholar data, with substantial differences in frequency and scope. Terms like "Educational drama" and "Drama in education," which are minimal in the BNC, appear extensively in Google Scholar, suggesting a more global or international emphasis on these educational aspects of drama. The absence of "Process drama" in the BNC, yet its significant presence in Google Scholar, further emphasizes the divergence in focus and perhaps the broader acceptance or recognition of certain drama methodologies outside of the British context.

These findings suggest that the variance in terminology frequency between Table 1 and Tables 2 and 3, particularly in the BNC sections, could be attributed

to differences between World Englishes and British English. This variance highlights the diverse linguistic landscapes in which drama is discussed and taught, suggesting that British English may employ a narrower or more specific subset of drama-related terms compared to the broader and more inclusive usage seen in international or American English contexts. The observed discrepancies also raise questions about the standardization of drama terminology within educational and professional discourse. The lack of uniformity and clarity in the use of drama-related terms could potentially hinder effective communication and collaboration across different educational and cultural contexts. As such, this study not only sheds light on the current state of drama terminology but also underscores the need for more standardized definitions and usage to enhance understanding and collaboration in the field of drama education globally.

In conclusion, the analysis conducted in this study provides valuable insights into the use and understanding of drama-related terminology across different linguistic and cultural contexts. By highlighting the discrepancies and emphasizing the need for standardization, this research contributes to the broader academic discourse on drama and its multifaceted role in education and the arts. Future studies could further explore the implications of these findings on teaching practices and curriculum development in drama education, ensuring that the rich diversity of this field is both preserved and clearly communicated within and across cultural boundaries.

6. CONCLUSION

This study has systematically analyzed the frequency and use of nominal phrases with "drama" as the head noun and modifier across different linguistic and cultural corpora, highlighting significant disparities in terminology usage within British and World Englishes. Our findings elucidate the complexities

inherent in drama-related terminology, underscoring the necessity for more standardized definitions to enhance clarity and consistency across educational and professional domains.

The comparative analysis of Tables 1, 2, and 3 reveals that terms commonly associated with drama in educational contexts, such as "drama activities" and "drama techniques," are far more prevalent in global academic databases like Google Scholar than in the British National Corpus. This discrepancy suggests a geographical and cultural variation in the emphasis and application of drama-related pedagogy and scholarship. The limited representation of certain drama terms in the BNC points to a narrower scope of documented drama practices within British English, potentially reflecting regional preferences or educational standards.

Moreover, the study has contributed to a deeper understanding of how drama as a modifier influences the interpretation and usage of associated nominal phrases. By clarifying the meaning and application of terms like "drama play," "drama technique," and "drama strategy," this research aids scholars and practitioners in delineating the subtle nuances between different drama-related activities. Such differentiation is crucial for advancing pedagogical methodologies and enhancing the theoretical frameworks that underpin drama as a field of study.

In conclusion, this research advocates for the development of a more unified and comprehensive framework for drama terminology. Standardization of terms could facilitate more effective communication among educators, researchers, and practitioners, leading to more collaborative and interdisciplinary approaches in the arts and humanities. Furthermore, a standardized vocabulary would support the replication of studies and the

validation of findings across different contexts, thereby strengthening the reliability and impact of research in drama education. The findings from this meta-analysis not only highlight the variable use of drama-related terms across different English-speaking contexts but also reinforce the need for a concerted effort to establish a cohesive lexicon within the field. Such efforts will undoubtedly enrich the discourse in drama education, enhancing both scholarly communication and practical application in diverse educational settings.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Bu makalenin araştırması, yazarlığı ve/veya yayınlanması ile ilgili herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırması, yazarlığı ve/veya yayını için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için herhangi bir etik kurul kararı gerekmemektedir.

REFERENCES

- Alam, S., Karim, M. R., & Ahmad, F. (2020). Process drama as a method of pedagogy in ESL classrooms: articulating the inarticulate. *Journal of Education Culture and Society*, 11(1), 255-272.
- Anderson, M. (2011). Masterclass in drama education: Transforming teaching and learning. *A&C Black*.

- Bain, A. (1869). *English Composition and Rhetoric*. London: Longmans, Green and Co. Retrieved on 7.12.2023 from https://www.google.com.tr/books/edition/English_Composition_and_Rhetoric_A_Manua/p65gAAAACAAJ?hl=tr&gbpv=1&dq=no+two+words+are+exactly+synonymous&pg=PA42&printsec=frontcover
- Batdi, V., & Elaldi, S. (2020). Effects of Drama Method on Social Communication Skills: A Comparative Analysis. *International Journal of Research in Education and Science*, 6(3), 435-457.
- Beaven, A., & Alvarez, I. (2014). Non-formal drama training for in-service language teachers. *Scenario: Journal for Drama and Theatre in Foreign and Second Language Education*, 8(1).
- Belliveau, G., & Kim, W. (2013). Drama in L2 learning: A research synthesis. *Scenario: A Journal of Performative Teaching, Learning, Research*, 7(2), 7-27.
- Biber, D., & Gray, B. (2011). Grammatical change in the noun phrase: The influence of written language use. *English Language & Linguistics*, 15(2), 223-250.
- Boal, A. (1974). *Theatre of the Oppressed*. Pluto Press.
- Bolton, G. (1979). *Towards a theory of drama in education*. London: Longman.
- Bowell, P., & Heap, B. S. (2001). *Planning Process Drama: Enriching teaching and learning*. David Fulton Publishers.
- Brockett, O. G., & Hildy, F. J. (2008). *History of the Theatre*. Allyn & Bacon.
- Cambridge Dictionary. (n.d.). Activity. Retrieved December 13, 2023, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/activity>
- Chukueggu, C. O. C. (2012). The use of drama and dramatic activities in English language teaching. *The Crab: Journal of Theatre and Media Arts*, 7, pp. 151- 159. Retrieved December 13, 2023, from http://crab.uniport.edu.ng/images/crabjournal_download/The%20Use

[%20of%20Drama%20and%20Dramatic%20Activities%20in%20English%20Language%20Teaching.pdf](#)

- De Haan, P. (1989). Postmodifying clauses in the English noun phrase: A corpus-based study. *Rodopi*, 3.
- Dryer, M. S. (2007). Noun phrase structure. *Language Typology and Syntactic Description*, 2, 151-205.
- Durrant, P., & Brenchley, M. (2023). Development of noun phrase complexity across genres in children's writing. *Applied Linguistics*, 44(2), 239-264.
- Dümenci, S. and Keçeci, A. (2014). Creative drama: can it be used to nursing education. *Journal of Human Sciences*, 11(2), 1320. <https://doi.org/10.14687/ijhs.v11i2.2763>
- Ekinci, Ü. (2019). *Teaching English through Drama and Drama Techniques in ESL Classrooms*. Unpublished Master's Thesis, Necmettin Erbakan University, Konya. Retrieved December 15, 2023, from https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/295513/yokAcikBilim_10243273.pdf?sequence=-1
- Fleming, M. (2012). *Arts in Education and Creativity: A Review of the Literature*. Arts Council England.
- Freeman, G. D., Sullivan, K., & Fulton, C. R. (2003). Effects of creative drama on self-concept, social skills, and problem behavior. *The Journal of Educational Research*, 96(3), 131-138.
- Fromkin, V., Robert R. & Nina H. (2003). *An Introduction to Language*. (7th. ed.) Australia: Thomson Wadsworth.
- Heathcote, D., & Bolton, G. (1995). *Drama for learning: Dorothy Heathcote's mantle of the expert approach to education*. Portsmouth, NH: Heinemann.

- Hernandez, H. P. (2023). Nouns as nominal premodifiers in disciplinary research articles written by Filipino research writers: A cross-investigation. *International Journal of Language Studies*, 17(1).
- Hulse, B. and Owens, A. (2017). Process drama as a tool for teaching modern languages: supporting the development of creativity and innovation in early professional practice. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 13(1), 17-30.
<https://doi.org/10.1080/17501229.2017.1281928>
- Jackson, T. (1993). *Learning through theatre: New perspectives on theatre in education*. Routledge.
- Lan, G., Zhang, Q., Lucas, K., Sun, Y., & Gao, J. (2022). A corpus-based investigation on noun phrase complexity in L1 and L2 English writing. *English for Specific Purposes*, 67, 4-17.
- Linklater, K. (1976). *Freeing the Natural Voice*. Drama Publishers.
- Mardas, G. and Magos, K. (2020). drama in education and its influence on adolescents' empathy. *Randwick International of Education and Linguistics Science Journal*, 1(1), 74-85.
<https://doi.org/10.47175/rielsj.v1i1.32>
- Martin, A., Ratitamkul, T., Abels, K., Adger, D., & Culbertson, J. (2019). Cross-linguistic evidence for cognitive universals in the noun phrase. *Linguistics Vanguard*, 5(1).
- Mavroudis, N., & Bournelli, P. (2019). The Contribution of Drama in Education to the Development of Skills Improving the Interpersonal Relations of Multicultural Classroom Students. *Journal of Educational Issues*, 5(2), 42-57.
- Murray, K., Reis-Jorge, J., & Regan, J. (2021). *Becoming a process drama practitioner: an exploratory study of higher education language*

- teachers in Japan Language Teaching Research*,136216882110609.
<https://doi.org/10.1177/13621688211060942>
- Nilson, J. (2021). Drama and critical intercultural language pedagogy. *Scenario - Journal for Performative Teaching Learning Research*, XV(2), 47-62.
<https://doi.org/10.33178/scenario.15.2.3>
- O'Toole, J., & Dunn, J. (2002). *Pretending to learn: Helping children learn through drama*. Frenchs Forest, NSW: Pearson Education Australia.
- Özbek, G. (2014). Drama in education: Key conceptual features. *Sodobna Pedagogika*, 65(131), 28-43. Retrieved December 13, 2023, from https://www.sodobna-pedagogika.net/en/articles/01-2014_drama-in-education-key-conceptual-features/
- Pavis, P. (1998). *Dictionary of the Theatre: Terms, Concepts, and Analysis*. University of Toronto Press.
- Piazzoli, E. (2010). Process drama and intercultural language learning: an experience of contemporary Italy. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 15(3), 385-402.
- Piazzoli, E. (2012). Engage or entertain? the nature of teacher/participant collaboration in process drama for additional language teaching. *Scenario - A Journal for Performative Teaching Learning Research*, VI(2), 28-46. <https://doi.org/10.33178/scenario.6.2.5>
- Soydan, S. B., & Erbay, F. (2013). The methods applied by pre-school teachers to raise the curiosity of children and their views. *Educational Research and Reviews*, 8(13), 997-1008.
- Spolin, V. (1986). *Theatre Games for the Classroom: A Teacher's Handbook*. Northwestern University Press.
- Wagner, B. J. (1998). *Educational Drama and Language Arts: What Research Shows*. Heinemann.

Zakopoulos, V., Makri, A., Ntanos, S., & Tampakis, S. (2023). Drama/Theatre Performance in Education through the Use of Digital Technologies for Enhancing Students' Sustainability Awareness: A Literature Review. *Sustainability*, 15(18).

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Akademik söylemde dilin doğru kullanımı, bilimsel çalışmaların doğru ve etkili bir şekilde ifade edilmesi ve bilimin ilerlemesi için çok önemlidir. Drama eğitimi alanında, çeşitli metodolojileri ve uygulamaları tanımlamak için kullanılan terimler sıklıkla örtüşmekte ve bu durum potansiyel belirsizliklere yol açmaktadır. Bu çalışma, "drama" sözcüğünün baş isim ya da niteleyici olarak kullanıldığı isim tamlamalarının özel anlamlarını ve uygulamalarını tanımlamayı, böylece drama çalışmalarında netliği artırmayı ve daha yapılandırılmış bir söyleme katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışma ayrıca, dramanın baş isim olduğu terimler için, yani süreç draması ve eğitsel drama için kapsamlı tanımlar oluşturmayı, farklılıklarını ortaya koymayı ve eğitimde dramayı çevreleyen kavramsal belirsizliği çözmeyi amaçlamaktadır. Mevcut literatürün kapsamlı bir incelemesi ve çeşitli tanımların analizi yoluyla bu çalışma, bu terimlerin temel unsurlarını ve özelliklerini netleştirmeye, daha tutarlı bir anlayışa katkıda bulunmaya ve alandaki akademisyenler ve uygulayıcılar arasında etkili iletişim ve işbirliğini kolaylaştırmaya çalışmaktadır.

Yöntem

Çalışmada, British National Corpus (BNC) ve Google Scholar'da indekslenen kapsamlı bir makale ve kitap koleksiyonu da dahil olmak üzere çeşitli İngilizce dil derlemlerinde "drama" ile ilişkili nominal ifadelerin nicel ve betimsel bir analizi kullanılmıştır. Analiz, diğerlerinin yanı sıra "drama etkinliği", "drama oyunu" ve "eğitici drama" gibi ifadelerin sıklığını ve kullanım kalıplarını belirlemeye odaklanmıştır. Yaygınlıklarını ve bağlamsal kullanımlarını ölçmek için hem tekil hem de çoğul formlar dikkate alınmıştır. Çalışmanın amacı, bu terimlerin farklı veri tabanlarında kullanımındaki tutarsızlıkları vurgulamak ve her terim için standart tanımlar önermektir.

Bulgular

Bulgular, derlemler arasında drama ile ilgili terimlerin sıklığında önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. BNC'de “drama stratejileri” ve “drama alıştırmaları” gibi terimlere çok az rastlanırken ya da hiç rastlanmazken, Google Scholar'da bu terimlerin daha sık görülmesi daha geniş ve küresel bir kullanıma işaret etmektedir. Özellikle, “drama etkinliği” ve “drama teknikleri” en yaygın terimlerdir ve böylece eğitim ve eğlence ortamlarındaki önemlerinin altını çizilmektedir. Çalışmada ayrıca çoğul formların tekil formlara göre önemli ölçüde tercih edildiği görülmüş, bu da metinlerdeki birden fazla örnek veya uygulamaya ortak bir atıfta bulunulduğunu göstermiştir.

Verilerin sonuçları, “drama”yı çevreleyen, unsurlarının çeşitli ve tekrarlanan bağlamlarda uygulandığı ve tartışıldığı dinamik bir söyleme işaret etmektedir. Çoğul formların tercih edilmesi, eğitim çerçeveleri, terapötik uygulamalar veya profesyonel tartışmalar gibi çok çeşitli bağlamlarla ilgili olan dramanın birden fazla yönü veya örneğinin tartışılmasıyla karakterize edilen bir söyleme işaret etmektedir. Farklı ifadeler arasındaki sıklık farklılığı, dramanın akademik ve pratik alanlardaki karmaşık ve katmanlı doğasını yansıtarak, dramanın çalışılması veya uygulanmasındaki çeşitli ilgi alanlarını ve bunun önemini vurgulamaktadır.

Baş isim olarak “drama” içeren nominal ifadelerin sıklık dağılımındaki geniş çeşitlilik ve kullanımdaki belirgin tutarsızlıklar, muhtemelen dramayı çevreleyen terminolojinin yeterince gelişmemiş ve tek tip standartlaştırılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yerleşik terminoloji eksikliği, farklı bağlamlarda veya akademik tartışmalarda benzer ifadelerin farklı yorumlanmasına ve uygulanmasına yol açabilir. Buna ek olarak, drama alanı geleneksel tiyatro yöntemlerinden modern eğitim uygulamalarına kadar geniş bir yelpazede uygulama ve teorileri kapsar ve bu da gözlemlenen farklı kullanım modellerine katkıda bulunuyor olabilir. Dramanın psikoloji, eğitim ve kültürel çalışmalar gibi alanlarla kesişen disiplinler arası doğası da terminolojinin tutarlı kullanımını zorlaştırmaktadır çünkü her disiplin kendi nüanslı kelime dağarcığını ve kavramsal çerçevelerini ortaya koyar. Dolayısıyla, dramanın geniş uygulama yelpazesi ve ilgili alanların kesişen etkisi, muhtemelen bu nominal ifadelerin sıklığı ve tutarlılığındaki değişkenliği daha da kötüleştirmektedir.

Tartışma ve Sonuç

“Drama” kelimesinin değiştirici olarak kullanıldığı isim cümlelerinin analizi, bu çok yönlü kelimenin çeşitli kavramların anlam ve uygulamalarını nasıl etkilediğine dair ilgi çekici bir keşif sunmaktadır. “Drama etkinliği”, ‘drama oyunu’, ‘drama tekniği’, ‘drama skeci’, ‘drama yöntemi’, ‘drama stratejisi’ ve

'drama egzersizi' terimlerinin her biri, geniş drama alanının benzersiz yönlerini somutlaştırır, ancak teatral ilkeler ve uygulamalarda ortak bir temeli paylaşırlar.

Drama çalışmaları alanında, terminolojinin nüansları hem bir eğitim aracı hem de sanatsal bir araç olarak dramanın çeşitli uygulamalarını ve teorik temellerini anlamak için çok önemlidir. Bu tartışma, anlayışımızın hassasiyetini ve derinliğini artırmak için bilimsel kaynaklardan yararlanarak, dramanın baş isim veya niteleyici olarak hareket ettiği nominal ifadelerle ilişkili çeşitli terimlerin tanımlarını ve bağlamsal uygulamalarını açıklayacaktır.

Bu analiz, iletişimsizliği önlemek ve farklı dilsel bağlamlarda araştırmaların karşılaştırılabilirliğini artırmak için drama çalışmalarında daha açık ve standartlaştırılmış terminolojiye duyulan ihtiyacın altını çizmektedir. BNC ve Google Scholar gibi derlemler arasında terim kullanımındaki tutarsızlık, dramayla ilgili eğitim metodolojilerinin algılanması ve uygulanmasında sadece dilsel değil kültürel farklılıkları da vurgulamaktadır. Çalışma, akademisyenler ve uygulayıcılar arasında daha etkili iletişim ve işbirliğini kolaylaştırmak için "drama" ile ilişkili her bir terimi açıkça tanımlayan birleşik bir teorik çerçeve oluşturulmasını savunmaktadır. Bu terminolojik farklılıkların ele alınmasıyla drama eğitimi alanı, pedagojik bir araç olarak dramanın incelenmesi ve uygulanmasına yönelik daha tutarlı ve bütüncül bir yaklaşıma doğru ilerleyebilir. Bu çalışma, drama ile ilgili terimlerin çeşitli platformlarda nasıl kullanıldığına dair detaylı bir inceleme sunarak literatürdeki kritik bir boşluğu doldurmakta ve böylece drama eğitimi ile ilgili akademik söylemde ihtiyaç duyulan standardizasyon ve netliğe katkıda bulunmaktadır.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 02.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 10.07.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1477353>

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Citation: Çopur, Y. (2024). Aka Gündüz'ün Hikâyelerinde Kadın. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 266-288.

AKA GÜNDÜZ'ÜN HİKÂYELERİNDE KADIN

Yusuf ÇOPUR*

Öz

1884'te dünyaya gelen Aka Gündüz, romandan hikâyeye, tiyatrodan şiire pek çok türde eserler vermiştir. Yazar, içinde yaşadığı toplumun tarihi dönemlerine şahitlik etmiş, eserlerinde bu sosyal değişimlere sıklıkla yer vermiştir. Gündüz'ün ilk dönem hikâyelerinde (1909-1914) milli şuur teması ağırlıktadır. Yazarın ikinci dönem (1914-1923) öyküleri bu zamanı kapsar. Gündüz'ün Anadolu'yu konu alan öykülerinde mizahi bir anlatım vardır. Yazar, Anadolu'daki günlük yaşamı, sosyal meseleleri, ekonomik sorunları öykülerinde ele alır. Aka Gündüz'ün öykücülüğündeki üçüncü dönem olan Cumhuriyet sonrası (1923-1949) öykülerindeyse toplumsal konular ağırlıktadır. Aile, kadın, çocuk ve eğitim yazarın bu dönem en sık işlediği konulardandır. Aka Gündüz, son dönem öykülerinde toplum ve aile hayatında kadınların yaşadıklarına, onların sosyal sorunlarına, toplumun ahlak anlayışı altında çoğu zaman ezilmelerine değinir.

Anahtar Kelimeler: Aka Gündüz, hikâye, kadın.

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, copuryusuf@gmail.com, İstanbul/Türkiye

WOMEN IN AKA GÜNDÜZ'S STORIES

Abstract

Born in 1884, Aka Gündüz has produced works in many fields from novels to stories, from theater to poetry. The author witnessed the historical turns of the society in which he lived, and frequently included these social changes in his work: The theme of national consciousness predominates in Gündüz's early stories (1909-1914). Turkish nationalism is at the center of the author's stories of this period. The author's second period (1914-1923) stories cover this time. There is a humorous expression in Gündüz's stories about Anatolia. The author deals with the daily life, social issues and economic problems in Anatolia in his storie: In the post-Republic (1923-1949) stories, which is the third period in Aka Gündüz's storytelling, social issues are dominant. Family, women, children and education are the most common topics of this period. In her recent stories, Aka Gündüz talks about the experiences of women in society and family life, their social problems, and their oppression under the morality of the society.

Keywords: *Aka gündüz, story, women.*

1. GİRİŞ

Aka Gündüz, henüz on altı yaşında, Edebiyât-ı Cedîde topluluğu şairlerinin etkisiyle edebiyat hayatına başlar. Enis Safvet, Avni, Muallim ve Serkenkebîn gibi takma isimlerle pek çok şiir yazar. Yazarın ilk şiiri 1901 yılında *Mecmûa-i Edebiyye*'de (1315-1318) yayınlanır. Aka Gündüz, ilerleyen dönemlerde Selânik'te yayımlanan *Çocuk Bahçesi* (1903) ve *Genç Kalemler* (1911) dergilerinde yazar. Bu mecralardaki edebi çalışmalarıyla edebiyat camiasında tanınmaya başlar. Ak Gündüz edebiyat ortamına kazandırdığı dergilerle de adından söz ettirmiştir. Selânik'te haftalık *Kadın* gazetesini yayımlamış (1908) ve burada Seniha Hikmet adıyla yazdığı şiir ve makaleler ilgi uyandırmıştır. Daha sonra *Karagöz* (1908) gazetesinin başmuharrirliğini yapmış, Ubeydullah Efendi ile birlikte *Hak Yolu* adlı bir akşam gazetesi de çıkarmıştır (1910). Bir süre sonra

da İstanbul'da Ercümen Ekrem (Talu) ile beraber mizahî *Alay* dergisini yayımlamıştır.

Aka Gündüz, milli edebiyat akımına dahil olmasıyla edebiyat çevrelerinde iyice tanınmıştır. Aka Gündüz 1908 ila 1923 dönemlerinde yazdığı eserlerinde Rumeli Türklerinin kahramanlıklarına ağırlık vermiştir. Yazılarında Türklük duygusu hakimdir. Yazarın Cumhuriyet sonrası romanları imparatorluktan milli devlete geçiş dönemini yansıtır. Aka Gündüz'ün bu dönem eserlerinde kadın ve çocuk terbiyesi, suça ve fuhşa sürüklenmenin sosyal-psikolojik sebepleri, bâtil inançların kötü etkileri, savaşın doğurduğu ekonomik ve ahlâkî çöküş, inkılâplardan sonra ortaya çıkan yeni ve yerli hayat tarzının müdafaası ön plandadır.

Aka Gündüz, hikâye yazmaya 1909 yılında başlamıştır. Bu tarih, ülkenin çeşitli siyasi nedenlerle çalkantılar yaşadığı ekonomik olarak da yokluğun eşiğine geldiği dönemleri kapsar. Osmanlı Devleti gibi büyük bir siyasi yapının her geçen zaman diliminde küçülmesi, insan ve toprak bakımından erimesinin önüne geçilemiyordu. Milletten başta ekonomik olmak üzere psikolojik durumu tam bir çöküntü halini yansıtıyordu. Tüm bu sosyal, siyasal ve ekonomik yansımalar Gündüz'ün hikâye anlayışını yakından etkiler. “Konu, dil ve üslup gibi ölçütler dikkate alındığında Gündüz'ün hikâyeciliğini İlk Hikâyeleri (1909–1914), Sürgün Yıllarına Ait Hikâyeleri (1914 – 1923) ve Cumhuriyet Sonrası Hikâyeleri olmak üzere üç döneme ayırabiliriz” (Oktay, 2008: 131).

Aka Gündüz hikâyelerini *Türk Kalbi*, *Türkün Kitabı*, *Hayattan Hikâyeler*, *Demirel*, *Meçhul Asker*, *Gazi'nin Ordusu*, *Türk Duygusu* adlı kitaplarda toplamıştır (Doğan, 2014: 26). Bunların dışında dönemin bazı gazete ve dergileri olan *Hakimiyet-i Millîye*, *Türk Yurdu*, *Tercüman*, *Tanin*, *Cumhuriyet*, *İleri*, *Haber*, *Açık Söz* gibi gazete ve dergilerde tefrika edilen roman ve hikâyesi vardır (Doğan, 2014; Nüzhet, 1937). *Hakimiyet-i Millîye'* nin ilk nüshası 10 Ocak 1920'de yayımlanması

ile birlikte Aka Gündüz, haftada iki kere çıkan bu gazetede peş peşe on hikâyesi yayımlanmıştır. Bunlardan beşi Millî Mücadele dönemi ile ilgilidir. Kurtuluş Savaşı'nın kanlı sahnelerini gören biri olarak hikâyelerini realist çizgiye yaklaştırmış, karşılıklı konuşma sahneleri ile olayları canlı bir şekilde yansıtmıştır (Doğramacıoğlu, 2007: 108). Gündüz'ün roman ve hikâyelerinde, çok değişik kahramanlara rastlanır. Yazar, olaylardan çok kahramanlara değer verir ve onları realist bir şekilde tasvir eder. Aka Gündüz'ün roman ve hikâyelerinde teknik kusurlar fazladır. Bunun yanı sıra öykülerdeki konuşmalar çok canlıdır. Yazarın öykülerinde zaman zaman mizahlaşan üslûbu göze çarpar (Akyüz, 2014: 186).

2. AMAÇ

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'nin kuruluş öncesi ve sonrası dönemine yakından şahitlik edip eserlerinde bu dönemleri ele alan Aka Gündüz'ün öykülerinde kadın temasının ne sıklıkla ve nasıl işlendiğini değerlendirmektir.

2.1. Kapsam ve Sınırlılık

Bu çalışma, Aka Gündüz'ün tefrika edilen ve kitaplarında yer alan 171 öyküsü ile sınırlandırılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1. Aka Gündüz'ün Hikâyelerinde Tema		
	f	%
Kadın	35	21%
Savaş	79	46%
Yozlaşma	51	29%
Çocuk ve Eğitim	6	4%
Toplam	171	100%

Tablo 1 incelendiğinde Aka Gündüz'ün incelenen 171 öyküsünde en çok işlenen temanın (79) savaş olduğu, sonrasında yozlaşma (51) ve kadın olduğu dikkat çekmektedir. Yazarın incelenen 6 öyküsü de çocuk ve eğitim temalıdır. Aka Gündüz'ün öykü yazmaya başladığı ve devam ettiği dönemler dikkate alındığında (1909-1950) ele alınan temalarda savaş'ın ağırlıklı olması yazarın içinde yaşadığı toplumun gerçeklerini eserlerine taşıdığı bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Aka Gündüz'ün yaşadığı dönemin sosyal hayatını hikâyelerine yansıttığı görülmektedir. Yazarın yaşadığı döneme dair sosyal yaşama olan hassasiyeti, hikâyelerinde seçtiği konularda kendini gösterir (Kalaçay, 2020: 35). Ülkenin yaşadığı savaşlar, siyasal çalkantılar, ülkedeki rejim değişikliği ve sonrasında Cumhuriyet'in değerlerinin topluma aktarılması yazarın öykülerindeki temaları

etkilemiştir. Zira toplumdaki bu siyasal değişimler beraberinde kültürel değişim ve dönüşümleri de getirmiş, özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet-halk ilişkisi bağlamında, ticaret ve ekonomik hayatta yozlaşmalar kendini göstermiştir. Aka Gündüz, toplumsal değişim ve dönüşümleri konu ettiği öykülerinde kadın karakterlere ağırlık vermiş, kimi zaman Anadolu'nun geleneksel kadın anlayışını, ona toplumda biçilen “anne”, “evinin kadını”, gibi rolleri öykülerinde işlemiştir. Elbette savaşlar döneminin yozlaşma zeminin en çok etkilediği insanlar kadınlar olmuş ve bu durum yazarın öykülerinde sıkça konu edinmiştir.

Aka Gündüz'ün, sadece öykülerinde değil romanlarında da yukarıdaki tema sıralamasının olduğu görülür. Savaş ve kadın, yazarın romanlarında da en çok işlediği temalardır. Yazarın yirmi bir romanından altısının tek konusu Millî Mücadele'dir. Ve bu eserler “kadın” merkezdedir. *Dikmen Yıldızı* (1928), *Yaldız* (1930), *Tank-Tango* (1928), *Yayla Kızı* (1945), *Onların Romanı* (1933) ve *Bir Şoförün Gizli Defteri* (1943) adlı romanları hem savaşı hem de savaş dönemlerinde kadın'ı merkeze alması bakımından çok önemlidir. Gündüz'ün bu eserlerinde *birçok farkı türden kadın karakterler görülür. Okuyan kadın, köylü kadın, alafranga kadın, mücadelecı kadın, milliyetçi kadın bu tiplerden en önemlileri olarak öne çıkar. Kadınların birçok sosyal sorununa değinen yazar kadınlar arasındaki farkları daha çok Millî mücadele ekseninde değerlendirir* (Durmaz, 2021:1). İncelenen öykülere bakıldığında ise yazarın ağırlıklı olarak “ezilen kadın”ı öncelediğini ve bu öykülerde kadın'ın daha çok aile içindeki rollerine değindiği görülecektir.

Tablo 2. Aka Gündüz'ün Hikâyelerinde Kadın		
Yıllara Göre	f	%
1914	2	5%
1924	12	34%
1925	7	19%
1926	3	9%
1928	2	6%
1929	2	6%
1930	2	6%
1941	3	9%
1949	2	6%
Toplam	35	100,00%

Tablo 2 incelendiğinde Aka Gündüz'ün kadın temalı 35 öyküsünün ağırlıklı olarak (12) 1924 yılında yazdığı görülmektedir. Yazarın öykücülüğündeki ilk dönem olarak değerlendirilebilecek olan dönemde (1909-1924) Gündüz'ün sadece 2 öyküsünde kadına yer vermesi dikkat çekicidir. Aka Gündüz, içinde yaşadığı toplumun, ülkenin meselelerine kayıtsız kalmayan, bu meseleleri eserlerinde ele alan bir yazardır. Gündüz'ün Türk milliyetçiliğini merkeze aldığı ilk dönem hikâyelerinde, millî şuuru harekete geçirmeye yönelik konuların yoğunluk

kazandığını görülmektedir. Bir bakıma devrin şartları yazarın ilk dönem hikâyelerini yönlendirmiştir denilebilir (Oktay, 2008: 116).

İkinci sıradaysa 1925 yılı (7) yer almaktadır. 1914-1949 döneminde yazılan ve kadın temalı olan öykülerin yarısından fazlası (19) 1924 ila 1925 yılları arasında yazılmıştır. “Cumhuriyet döneminde kadın hem medeniyet projesinde hem milliyetçilik ideolojisinde Kemalist hareketin ‘harcı’ olur” (Göle, 1997: 90).

“Cumhuriyet yönetimi sosyal ve kültürel alanda yeni düzenlemelere giderken özellikle kadının Batılı hemcinslerine benzemesi için çaba gösterir. ‘Kara çarşaf’ içerisindeki Türk kadını ‘geri bıraktırlmış’ olarak nitelenirken, eğitilmiş meslek sahibi ve sosyal hayata katılan kadın tipi ise idealize edilmeye başlanır.” (Güneş, 2009: 23) Uygarlaşmanın ve ilerlemenin toplumdaki cinslerden yalnızca biriyle sağlanamayacağına dikkat çeken (Duman, 1997: 20) “Atatürk, kadın haklarının iyileştirilmesine özen gösterir ve ev içi rollerinin dışında toplumsal işlevler yüklenmesinin önemini vurgular” (Güneş, 2009: 23). Aka Gündüz öykücülüğünde ikinci bir dönemi işaret eden bu tarihler Cumhuriyet’in ilanından sonra toplumdaki sosyal değişimlerin en fazla yaşandığı senelerdir. Halk, Cumhuriyet rejimiyle tanışmış, onun kadınlara ve insanlara getirdiği yenilikleri yeni yeni duymaya yaşamaya başlamıştır. Bu anlamda Aka Gündüz’ün bu tarihlere denk gelen kadın temalı öyküleri anlamlıdır.

Aka Gündüz’ün hikâyeciliğindeki son dönemi “Cumhuriyetin ilanından sonra yazmış olduğu hikâyeleri içerir. Yazar, bu dönem yazdığı hikâyelerde genellikle sosyal konulara yer verir. Toplumun aileye ve kadına bakış açısı, ahlak ve namus anlayışı sıkı sık ele aldığı konulardır” (Oktay, 2008: 117).

Tablo 3. Aka Gündüz'ün Hikâyelerinde Kadın		
Yayınlandığı/Ait olduğu Yere Göre	f	%
Tefrika	29	83%
Kitap	6	17%
Toplam	35	100%

Tablo 3 incelendiğinde Aka Gündüz'ün kadın temalı öyküleri ağırlıklı olarak (29) tefrika halinde çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış; 6 öyküsü de kitaplarında yer almıştır. Tefrika edilen öykülerinden 26 tanesi *Cumhuriyet*'te, 2'si Hayat'ta ve 1 tanesi *Kahkaha*'da yayınlanmıştır. Yazarın kitaplarında yer alan kadın temalı öyküler ise *Türk Duygusu*'nda 3, *Odağın Defteri*'nde 1, *Zifaf Hatırası*'nda 1 ve *Hayattan Hikâyeler* kitabında 1 adettir.

Tablo 4. Aka Gündüz'ün Hikâyelerinde Kadın		
Konusuna Göre	f	%
Toplum Hayatında Kadın	18	52%
Aile Hayatında Kadın	17	48%
Toplam	35	100%

Tablo 4 incelendiğinde Aka Gündüz'ün kadın temalı 35 öyküsünde ağırlıklı olarak (18) toplum hayatında kadının yeri ve yaşamı ele alınmıştır. Yazarın kadın temalı 17 öyküsü de aile hayatında kadın konusunu içermektedir.

3. 1 Toplum Hayatında Kadın

Aka Gündüz'ün "Hemşire", "Zehra Abla", "Asri Kızlar V", "Heykeltraş", "Büyük Bir Romanın Hülasası", "Asri Kızlar III", "Isıtma Bezi", "Wilson Marşı", "Odalığın Defteri", "Kızı Güllünün Nizamı", "Acı Fakat Hakikat", "Küçük Sıhhiye Memurun Hikâyesi", "İlk Namuslu Gün", "Asri Kızlar IV", "Kız taşı", "2 Dans Arasında", "Dört Masumun Hikâyesi" ve "İstanbul Bayanı" adlı öykülerinde kadının toplum hayatından yansımalarına yer verilir.

Aka Gündüz'ün eserlerinde Kurtuluş Savaşı dönemi ve bu dönemlerdeki insan tiplerinden genişçe bahsedildiği görülmektedir. Özellikle erkek ve kadınları çoğu zaman belirli rollerde betimleyen yazar için kadınlar, erkeklere yardım eden cesur ve güçlü olarak ifade edilmektedir. Eserlerinde daha çok kadın karakterleri öne çıkaran Aka Gündüz bu karakterler üzerinden toplumsal olarak kadınların konumuna değinen bir duruşu da vardır (Durmaz, 2021:2).

Yazar, "Hemşire" adlı öyküde İffet adında bir kadının hikâyesini anlatır. İffet'in abisi ve erkek akrabalarının çoğu farklı cephelerde bir yıl içinde şehit olur. İffet, gönüllü bir hemşiredir. Savaş yaralılarının bulunduğu bir hastanede herhangi bir ücret talep etmeksizin çalışır. Tek gayesi vatanına hizmet etmektir. "Zehra Abla" hikâyesindeki Zehra Abla da tıpkı İffet gibi bir yurt gönüllüsüdür. Zehra Abla Bursa'daki Millî Mücadelecilerle iletişindedir. Buradan Ankara ile irtibat kurar. Vatana, millete yardım etmek istediğini, elinden ne gelirse yapacağını yetkililere bildirir. Bu öyküde "Türk kadınlığı yazar tarafından yüceltilir" (Sel, 2008:160). "İstanbul Bayanı"nda, Gönüllü olarak Millî Mücadeleye katılan İstanbullu bir kızın öyküsü anlatılır. Kızın kardeşi cephede subaydır. Kız, süslü kıyafeti ve sık

görünüşüne rağmen çevresindekilerin küçümsemelerine aldırmadan Millî Mücadeleye katılır.

“Asri Kızlar V”te modernleşme uğraşındaki Türk kadınının maruz kaldığı sosyal baskı işlenirken, “Heykeltraş”ta nişanlısı ve görünmesinin etkisiyle geleneksel davranışlarından kurtulup modernleşmeye başlayan Güzel Hanım anlatılır.

“Büyük Bir Romanın Hülasası”nda Anadolu’da bir kasabada seyyar tezgâhta kırtasiye malzemeleri satan Nihal; “Asrî Kızlar III”te bir bankada muhasebeci olarak çalışan Şekibe Hanım’ın çalışma hayatı ve kendi ayakları üzerinde durma mücadelesine yer verilir.

Aka Gündüz’ün, “Istma Bezi” öyküsünde, biri Fransızca, diğeri İngilizce konuşan kızların, annesinin de onlara Almanca karşılık vermesi ve hep birlikte gittikleri Mahmut Baba türbesine bez bağlarken dahi yabancı dille konuşmalarına değinilir. Yazar bu öyküde kendi köklerinden, geleneklerinden ve tarihinden habersiz kadınların yaşantılarını mizahi bir dille anlatır. Yazar, bu yaklaşımını romanlarında da sürdürür. Aka Gündüz, olması gereken kadın karakterler ile kötü yolda giden veya Batı hayranı olan kadınları ayrı ayrı tasnif edip bunlar arasında karşılaştırma yapar (Doğramacıoğlu, 2010: 1140). “Wilson Marşı” öyküsünde ise Amerikan Koleji öğrencisi Hâle’nin bu kurumdan aldığı eğitimin etkisiyle içinde yaşadığı toplumun örf, adet, gelenek ve görenekleriyle ahlak anlayışına ters davranışlarda bulunması konu edilir.

“Odalığın Defteri”nde, gerçek adı Hacer olan bir halayığın öyküsü anlatılır. Hacer, ilk olarak halayık olarak satıldığı evde adını Servet olarak değiştirir. Hacer’in bu evdeki macerası uzun sürmez ve başka bir eve yine halayık olarak satılır ve bu evdeki adı Gülşen olur. Hacer’in adı değişse de kaderi değişmez. Hikâye, Hacer’in bir “insan” olarak hayata tutunma çabasının bir yansımasıdır. “Kız Güllünün Nizami” adlı öyküde ise bir vali tarafından sürekli kollanan bir

komiserin tacizlerine maruz kalan Güllü'nün hazin hikâyesine yer verilir. Güllü yaşananları nişanlısı Mustafa'ya anlatmak istese de hem işinden olma hem de bir faciaya neden olma korkusundan susar. Komiser Güllü'nün tacizlerine karşı gelmesi sonucu kadına iftiralar atar ve Güllü nişanlısı Mustafa'nın komiserin iftiralarına inanması neticesinde nişanlısı tarafından öldürülür. "Acı... Fakat Hakikat"te eşince başka adamlara kiralanan kadının yaşadıklarına yer verilir. "İlk Namuslu Gün" öyküsünde de eşi ölünce kendisine "sahip çıkacağı" düşüncesiyle evlendiği kocası tarafından polisler "peşkeş" çekilen Ayşe'nin dramı anlatılır. "Nizam-ı İctimâi Divan-ı Âlisinde" adlı öyküde kocasının şiddetine maruz kalan bir kadının yaşadıkları ayrıntılarıyla anlatılır. "Asrî Kızlar IV" adlı öyküde bir eğlence gecesi davetiye fuhuş tuzağına düşürülmek istenen Mart hanımın çevresinin yardımıyla bu tuzaktan kurtulmasına değinilir. Bu öykülerin ortak yönü "düşkün kadın"ı anlatmasıdır. Aka Gündüz, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nda sosyal bir duyarlılığa dönüşen fuhşa sürüklenen kadın meselesini gerek romanlarında gerekse öykülerinde sıklıkla ele alır. İşgal yıllarından Cumhuriyet'e oradan da 1950'lere kadar, "fuhuş batağı içine saplanmış kadının iç dünyası, çevresi ile ilişkisi, kötü yola düşmede ailevi ve sosyal sebepler, bu durumun birey ve toplum üzerinde etkisi ve çıkış yolları Türk yazarlarının işlediği konulardan biri haline gelir. Yazarlarımız içinde bu sosyal yarayı en geniş şekilde ele alan Aka Gündüzdür" (Uğurlu, 2015:14).

"Kız Taşı" öyküsü, Büyük Taarruz'dan altı ay önce Uşak yakınlarındaki bir köyün yakınında yaşananları anlatır. Öyküde, "bir kızın düşman askerlerinin saldırısına uğraması neticesinde Büyük Taarruz başladıktan sonra durdurduğu bir düşman birliğinden oç alması anlatılır" (Sel, 2008:149).

"Küçük Sıhhiye Memurunun Hikâyesi"nde "sıhhiye memurunun hizmetçisi; kimsesiz, çaresiz bir kadının yaşadıklarına yer verilir. Kaymakam, malmüdürü, doktor ve jandarma güzel ve alımlı hizmetçiyi elde etmeyi başaramayınca, onun

sıhhiye memurunun metresi olduğunu dedikodusunu yayıp onu yıpratırlar. Kadının son derece iffetli olduğunun farkında olan sıhhiye memuru bu kadınla evlenerek onu olası tehlikeden kurtarır” (Güneş, 2009: 48).

“Dört Masumun Hikâyesi”nde Aşar Mültezimi Paşa Bey, ilk eşini cephede kaybeden yirmili yaşlardaki Erguvan Ayşe’yle gününü geçirip onunla eğlenmek, gündelik heveslerini yaşamak ister. Aşar Mültezimi Paşa Bey’in bu tavrına karşı çıkan Erguvan Ayşe, bu sefer, kendisi hakkında Paşa Bey’in yaydığı dedikodularla uğraşmak zorunda kalır. Tahsildar Nuri Efendi ve arkadaşları Erguvan Ayşe’nin yakın köylerden Ali Efe ve Aziz Efe ile gönül eğlendirmeye meyilli olduğu dedikodusunu yayarlar. Amaçları iki efeyi birbirine ve Ayşe’ye karşı kışkırtmaktır. Erguvan Ayşe, çevresini saran kötü niyetli insanların kimi zaman tacizleri kimi zaman da bu tür dedikodularıyla mücadele etmek zorunda kalır.

İncelenen öykülerde “toplum hayatında kadın” ekseninde 18 öykü yer alır. Bunların 8’inde yazar; “horlanan/aşağılanan kadınlar”ı, 4’ünde “kahraman kadınlar”ı, 3’ünde “modernleşen kadınlar”ı, 2’sinde “çalışan kadınlar”ı ve 1’inde yabancılaşan kadınlar”ı anlatır. Bu açıdan bakıldığında Aka Gündüz en çok kadınların toplum içinde aşağılanmasına, horlanmasına, kötü yola sürüklenmesine değinmiştir. Bu sonuç, yazarla aynı dönemlerde eser veren Halide Edip, Yakup Kadri, Burhan Cahit’e nazaran Aka Gündüz’de Osmanlı dönemi ve Mütareke/ Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki kadının durumunun kötümser işlendiğinin bir yansımasıdır (Uğurcan, 2023:308).

3. 2 Aile Hayatında Kadın

Aka Gündüz, “Masumların Günahı”, “Kırmızı Fener”, “Nizam-ı İçtima-i Divan-ı Âlisinde”, “Eski Özür Yeni Özür”, “Cibilliyet Meselesi”, “Emniyet Silahı”, “Yıldırımlar”, “Zıfaf Hatırası”, “Oturağın İçindekiler”, Bir Taksim Üç Buçuk”, “Bir Evlenme Hikâyesi”, “Asri Kızlar I”, “Bir Roman Komprimesi”, “Mim Hanım

Hazretleri”, “Adliyenin Karışık İsmi Faili”, “İki Cuma Arasında”, “Ayşe Kız x Fatma Kız= Saadet” ve “Asri Kızlar II” adlı öykülerde kadının aile hayatından yansımaları yer verir. Bu öykülerde ataerkil aile yapısı, görücü usulü evlenme, çok eşlilik, evlilikte yaş farkı, çıkar üzerine kurulan evlilik, evlilikte sınıfsal farklılıklar ne nişanlı kızlar gibi konular ele alınır. Genel olarak bu öykülerdeki kadınlar da özelden genele, kocalarının, ailesinin, komşularının, akrabalarının ve toplumun “mağdur” ettiği kadınlardır. Aka Gündüz'ün kadının aile hayatından yansımalarını verdiği bu öykülerde kadınlar kimi zaman çok eşliliğin bir nesnesi (Oturağın İçicindekiler), kimi zaman kendilerinden yaşça çok büyük adamların zevk nesnesi (Bir Evlenme Hikâyesi), kimi zaman bir çıkar merkezi (Asri Kızlar I) kimi zaman da sınıfsal farklılığın dışladığı (Mim Hanım Hazretleri) bir insan olarak yer alırlar.

“Kırmızı Fener”de Mualla üzerinden çarpık aile ilişkileri anlatılır. Mualla evlidir. Başka bir adamdan hamile kalır. Çocuğunu aldırır. Kocasından habersizdir zira onun da gönlü başka bir kadındadır. “Nizam-ı İçtima-i Divan-ı Âlisinde” adlı öyküde eşinden şiddet gören bir kadın, “Masumların Günahı”nda hikâyesinde eşini çok seven Defterdar’ın karısı tarafından aldatılması, “Eski Özür, Yeni Özür”de çapkınlığını sonlandırmak için evlenen Mesut Sıdkı’nın evlendikten sonra daha çapkın oluş eşini aldatması, “Cibilliyet Meselesi”nde çıkar üzerine kurulan bir evlilikten bahsedilir. Nuri Bey bir paşanın dul eşiyle rahat bir hayat yaşamak için evlenir ve bir gün hizmetçisiyle karısını aldattığı fark edilir. “Emniyet Silahı”nda eşini metreslerle aldatan Ahmet Bey’in yaşadıkları anlatılır. “Yıldırımlar”da diğer öykülerden farklı olarak birbirine çok sadık Selma Hanım ve Afif Bey’in her türlü iftira çabalarına rağmen birbirlerine sıkıca sarılıp evliliklerini devam ettirmelerine değinilir. Bu yönüyle bu öykü diğer tüm öykülerden ayrılır. Bu öyküde aldatan ve aldatılan yoktur. Kıskaçlıklar neticesinde atılan iftiralara rağmen birbirine inanan ve güvenen insanlar vardır. “Zıfır Hatırası”nda görücü usulüyle evlendirilen Şukufe Canan’ın yaşadıkları anlatılır. Yazar, görücü usulüyle

evliliklerin kadınların hüsraniyla sonuçlanacağını örnekleriyle işler (Güneş, 2009: 81). “Oturağın İçindekiler”de eşinin metresi Lokum Kızını kıskanmayan, onu bir kuma değil hizmetçi olarak gören bir kadının durumuna değinilir. “Bir Taksim Üç Buçuk”ta çok eşlilik konusu ele alınır. Mısırlıların Boğaziçi’ndeki sarayında kâhya olarak çalışan Nuri Efendi, üç kadınla evlidir. Nuri Efendi’nin üç eşi de kendilerinin Nuri Efendi’nin tek eşi olduğunu sanırlar. “Bir Evlenme Hikâyesi”nde kendisinden yaşça çok büyük bir kadınla evlenen gencin duygularına yer verilir. “Asrî Kızlar I” de yine diğer öykülerden farklı olarak evliliğin temelini sadakat olduğuna vurgu yapan bir kadının (Gülsüm Hanım) kendisine evlilik teklifinde bulunana adama karşı tavrına değinilir. “Bir Roman Komprimesi”nde evlenmesine kısa bir süre kala nişanlısı Nazif’in kendisinden altı yaş büyük, çok zengin bir kadınla nikâhının kıyıldığını öğrenen Muallim Hanımın yaşadıkları anlatılır. “Mim Hanım Hazretleri”nde dar gelirli bir memur olan Lutfi’nin, Mim Hanım gibi güzel sosyete bir kadınla evlenme fikrine arkadaşlarının ekonomik gelirinin düşük oluşu dolayısıyla olumsuz yaklaşımı anlatılır (Güneş, 2009: 105). “Adliyenin Karışık İsm-i Faili”nde de evlilikte sınıfsal farklılıkların etkisinden bahsedilir. “Asrî Kızlar II” de nişanlılık süreçleri anlatılırken “İki Cuma Arasında” adlı öyküde eş seçiminde sınıfsal farklılıkların etkilerinden bahsedilir.

Aka Gündüz’ün kadını “aile hayatı” ekseninde ele aldığı 17 öyküsü vardır. Bu öykülerin 7’sinde aldatılan kadını, 5’inde sınıfsal farklılıklar bakımından çarpık evlenmeler yaşayan kadınlar, 1’er tane de şiddet gören, aldatan, onurlu, mutlu ve zorla evlendirilen kadınlar anlatılır. Yazar incelenen öykülerinde, kadının ve onun toplumdaki, ailedeki yerini bir sosyal bir mesele olarak görür. Bu yaklaşım “Aka Gündüz’ün eserlerinde kadın ve kadının sosyal yaşamdaki yeri başta olmak üzere tüm “toplumsal bozukluklara, haksızlıklara saldırı”nın bir göstergesidir (Sel, 2008:154).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Türk edebiyatında kadın ve onun modernleşmesi, aile ve toplum hayatındaki yeri gibi konular, Tanzimat dönemi Türk Edebiyatı'ndan itibaren yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Aka Gündüz, başta romanlarında olmak üzere öykülerinde de bu konulara değinmiştir. Yazarın eserlerindeki kadın karakterlerin çeşitliliği ve sosyal yönlerin ayrıntılı irdelenmesi, onun bu konudaki hassasiyetini gösteren bir tercihtir, denilebilir.

Yazarın kadın temalı 35 öyküsünden 18'sinin kadının toplum hayatındaki yerini ele aldığı belirtilmiştir. Daha detaylı bir incelemede yazarın bu 17 öyküsünden 2'sinin "kahraman kadın", 2'sinin "gelenek- değişim ekseninde kadın", 2'sinin "çalışan kadın", 2'sinin alafranga kadın", 8'inin "ezilen kadın" ve 1'inin de "ev kadını"nu konu edindiği görülmektedir. Aka Gündüz'ün incelenen öykülerinde aile hayatında kadın konusunda yazarın ağırlıklı olarak "ezilen kadın"ı konu edindiği dikkat çekmektedir. Gündüz, toplumun savaş ve yoksulluk zamanlarında en çok yaralanan insanları olarak kadınları ön plana çıkarmış, ekonomik ve sosyal sıkıntıların yanı sıra aile içinde de kadının eziyetlerine, mecburiyetlerine, ayakta kalma mücadelesine, toplumun değer yargılarıyla hakir görülmesine, kadının her yönüyle "incinmiş" sesine kulak vermiştir.

Aka Gündüz'ün öykülerinde yer verdiği kadınları "Aile hayatında" ve "Toplum hayatında" kadın olarak sınıflandırmak mümkündür. Gündüz'ün incelenen öykülerinde kadının aile hayatındaki yeri ve yaşadıklarını anlatması onun toplumun her katmanına hâkim bir gözlem gücünün yansımasıdır. Yazarın aile hayatında ele aldığı kadınlara yakından bakıldığında şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır:

Aldatan kadın: "Kırmızı Fener"de Mualla, "Masumların Günahı"nda defterdar'ın eşi.

Aldatılan kadın: "Eski Özür Yeni Özür"de Mesut Sıdkı'nın eşi, "Cibilliyet Meselesi"nde Nuri Bey'in eşi, "Emniyet Silahlı"nda Ahmet Bey'in eşi, "Bir Roman Kopmimesi"nde Muallim Hanım.

Şiddet gören kadın: "Nizam-ı İctima-i Divan-ı Âlisinde" öyküsünde kahramanın ablası.

Eşiyle mutlu kadın: "Yıldırımlar"da Selma Hanım.

Görücü usulüyle evlendirilen kadın: "Zıfaf Hatırası"nda Şukufe Hanım.

Sessiz, sinmiş kadın: "Oturağın İçindeki"lerde eşinin hizmetçisini aldatmasına göz yuman, bu durumu görmezden gelen kadın.

Genç erkeklerle evlenen kadın: "Bir Evlenme Hikâyesinde", Kendisinden onlarca yaş küçük olan gençle evlenen, onun gençliğine kapılan kadın.

Aka Gündüz'ün kadını aile içinde ele aldığı öykülerde ağırlıklı olarak aldatılan kadınlara yer verdiği görülmektedir. Yazarın tüm öyküleri içinde savaştan sonra ele aldığı temanın yozlaşma olması, yazarın sadece siyasal ve ekonomik değil aynı zamanda aile içi duyguların, değerlerin de yozlaşmasına yakından değindiği anlaşılmaktadır. İncelenen öykülerde kocasını aldatan iki kadına yer verilmesi aile ilişkilerinin tek yönlü değil, evlenme kurumunun her iki taraftan da derinden sarsıldığı bir dönemi işaret etmektedir. Aka Gündüz'ün kadın temalı öykülerinde eşiyle karşılıklı güven ve sadakate dayalı bir birliktelik yaşayan tek kadın "Yıldırımlar"daki Selma Hanım'dır. Selma Hanım ve kocası Afif Bey, dönemin ahlaki bozulmuşluğuna yazarın verdiği anlamlı bir "cevap"tır denilebilir. Bu öyküde her türlü iftira ve entrikaya karşın eşlerin birbirlerine olan güven ve sevgileri neticesinde huzurlu bir evlilik hayatı vardır. Genel bir ifadeyle aile merkezli öykülerde Aka Gündüz'ün öykülerinde yer verdiği kadınlar, aldatılan ve aldatan kadınlardır.

Aka Gündüz'ün öykülerinde yer verdiği kadınların bir kısmı da toplum hayatında yaşadıklarıyla ele alınır. Bu öykülerindeki kadınlar incelendiğinde şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır:

Kahraman kadın: “Hemşire” ve “Zehra Abla”, “İstanbul Bayanı”.

Gelenek değişim ekseninde kadın: “Asri Kızlar V”, “Heykeltraş”.

Çalışan kadın: “Büyük Bir Romanın Hülasası”, “Asri Kızlar III”.

Alafranga kadın: “Isıtma Bezi”, “Wilson Marşı”.

Ezilen kadın: “Odalığın Defteri”, “Kızı Güllünün Nizamı”, “Acı Fakat Hakikat”, “İlk Namuslu Gün”, “Asri Kızlar IV”, “Kız taşı”, “Küçük Sıhhiye Memurun Hikâyesi”, “Dört Masumun Hikâyesi”.

Ev kadını: “2 Dans Arasında” (Güneş, 2009).

Aka Gündüz'ün öykülerinde yer verdiği ve toplum hayatındaki yerleri ve yaşadıklarıyla değiştiği kadınların çoğunluğu kendi ayakları üzerinde durma çabasına rağmen, ezilen, hor görülen, küçümsenen kadınlardır. Bu kadınlardan kimisi çalışma hayatında tacize maruz kalır “Kız Güllünün Nizamı”ndaki Güllü ve “İlk Namuslu Gün”deki Ayşe; kimisi de”, “Küçük Sıhhiye Memurun Hikâyesi” ve “Dört Masumun Hikâyesi”nde olduğu gibi çevresiyle savaşmayı göze alıp bir kadın olarak kendi varlığının koruyucusu olur. Yazarın toplum merkezli öykülerindeki kadınlar aile merkezli ele aldığı kadınlardan daha güçlüdür. Gündüz'ün aile içinde yer verdiği kadınlar daha çok edilgen ve sessiz, sinmişken toplum içinde yer verdiği kadınlar daha mücadeleci ve özgüvenlidir. Bu durum, yazarın öykülerini yazdığı 1904-1949 dönemler dikkate alındığında siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan büyük sarsıntıların yaşandığı dönemlerde kadının aile içinden topluma karışmasının onun kendini gerçekleştirme bakımından ne

kadar değerli olduğu görülmektedir. Aka Gündüz, bir yandan ülkenin içinden geçtiği büyük siyasal ve sosyal depremleri aile içindeki kadın üzerinden yansıtırken diğer yandan aileden topluma karışan kadının yaşadığı sıkıntıları, hor görülmelere dikkat çeker.

Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Akyüz, K. (2014). *Modern Türk edebiyatının ana çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılâp.

Doğan, A. (2014). *Aka Gündüz*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Doğramacıoğlu, H. (2007). "Aka Gündüz'ün Yayımlanmamış Millî Mücadele Hikâyeleri." Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, 7, 107-122.

Doğramacıoğlu H. (2010). "Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın Karakterler ve Kadın Sorunları." *Turkish Studies*, 5 (3), 1140.

Duman, D.- Duman, P. (1997). "Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları." *Toplumsal Tarih*, 7 (42), 20.

- Durmaz, M. (2021) *Aka Gündüz'ün millî mücadele içerikli romanlarında kadın*.
Kilis: 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Merkezi, Yayınlanmamış
Doktora tezi.
- Göle, N. (1997). *Modern mahrem*. İstanbul: Metis.
- Gündüz, A. (1911). *Türk kalbi*. İstanbul: Matbaa-i Hukukiye.
- Gündüz, A. (1913). *Türk'ün kitabı*. İstanbul: Selanik Matbaası.
- Gündüz, A. (1914). *Odalgın defteri*. İstanbul: Cem'i Kütüphanesi.
- Gündüz, A. (1914). *Zıfaf hatırası*. İstanbul: Cem'i Kütüphanesi.
- Gündüz, A. (1916). *Katırcıoğlu Avcı Sultan Mehmet devrinde 1508-1509*.
İstanbul: Cem'i Kütüphanesi.
- Gündüz, A. (1919). *Kurbağacak*. İstanbul: Cem'i Kütüphanesi.
- Gündüz, A. (1928). *Hayattan hikâyeler*. İstanbul: İkdam Matbaası.
- Gündüz, A. (1930). *Demirel'in hikâyeleri*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit
Kitaphanesi-Burhanettin Matbaası.
- Gündüz, A. (1930). *Meçhul asker*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi-
Burhanettin Matbaası.
- Gündüz, A. (1941). *Gazi'nin gizli ordusu*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit
Kitaphanesi-Burhanettin Matbaası.
- Gündüz, A. (1941). *Türk duygusu*. Ankara: Akba Kitabevi.
- Güneş, M. (2009). *Aka Gündüz'ün roman, hikâye ve tiyatrolarında sosyal meseleler (1909-1958)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat
Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi.
- Kalaçay, Ş.B. (2020). *Aka Gündüz'ün Türk kalbi adlı eserinin harf aktarımı ve söz
varlığı incelemesi*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Oktay, M. (2008). *Aka Gündüz'ün hayatı, sanatı ve eserleri*. Konya: Selçuk
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Sel, P. (2008). *Cumhuriyet dönemi hikâyelerinde Anadolu (1923-1950)*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uğurcan, S. (2023). "Erken Dönem Cumhuriyet Romanlarında Kadına Bakışlar." *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, 9 (297- 315).
- Uğurlu, A.S. (2015). "Aka Gündüz'ün Kaleminden Fuhşa Sürüklenen Kadınlar." *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(28), 11-30.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Aka Gündüz is becoming stronger in literary circles with his involvement in the national literature movement. Aka Gündüz describes in detail the heroism of the Rumelian Turks in his works written between 1908 and 1923. A sense of Turkishness prevails in his writings. It reflects the author's transition from the empire of the novels to the national state after the Republic. Aka Gündüz's foreground is the upbringing of women and children in this period, the social-psychological reasons for being dragged into crime and prostitution, the bad effects of superstitions, the economic and moral situation in which war arose, and the defense of the new and indigenous lifestyle that emerged after the revolutions. A wide variety of heroes are encountered in Gündüz's novels and stories. The author values heroes more than events and portrays them realistically. Technical flaws in Aka Gündüz's novels and stories are harmless. In addition, the conversations in the stories are very lively. The author's sometimes humorous style stands out in his stories (Akyüz, 2014: 186).

Method

This study is limited to Aka Gündüz's 171 stories that were serialized and included in his books. 171 stories of Aka Gündüz were read verbatim from the specified sources and examined in accordance with the content of the study.

Findings (Results)

It can be seen that Aka Gündüz's stories reflect the social life of the period in which he lived. The author's sensitivity to the social life of the period he lived in

also reveals itself in the subjects he chooses in his stories (Kalaçay, 2020: 35). The wars in the country, political turmoil, regime change and the subsequent transfer of Republican values to society affected the themes in the author's stories. Because these political changes in society brought about cultural changes and transformations, corruption manifested itself in trade and economic life, especially in the context of state-public relations, in the first years of the Republic. Aka Gündüz focused on female characters in her stories about social changes and transformations, and sometimes used Anatolia's traditional understanding of women and the roles assigned to her in society, such as "mother" and "housewife", in her stories. Of course, the people most affected by wartime corruption were women, and this was often the subject of the author's stories.

“As the Republican administration moves towards new processes in the social and cultural fields, it strives to make women, in particular, resemble their Western counterparts. While the Turkish woman in the 'black chador' is described as 'left behind', the type of woman who is educated, professional and participates in social life begins to be idealized.” (Güneş, 2009: 23) It should be noted that civilization and progress cannot be achieved solely by the genders in society (Duman, 1997: 20) “Atatürk shows the care of women's rights and emphasizes the improvement of their use, excluding their domestic roles” (Güneş, 2009: 23). These dates, which marked a second period in Aka Gündüz's storytelling, are the ones where the most social changes took place in society after the proclamation of the Republic. The people have become acquainted with the Republican regime and have just begun to hear about the innovations offered to women and people. In this sense, Aka Gündüz's women's stories corresponding to these dates are meaningful.

Aka Gündüz's latest period in storytelling includes the stories he wrote after the declaration of the Republic. The author generally includes social practices in the stories he wrote during this period. "Society's perspective on family and women, and the understanding of morality and honor are topics that are frequently discussed" (Oktay, 2008: 117).

Conclusion and Discussion

In Turkish literature, issues such as women and their modernization, their place in the family and social members have been discussed intensively since the Tanzimat period Turkish Literature. Aka Gündüz touched upon these issues in his stories, especially in his novels. It can be said that the variety of female characters in the author's treatment and the detailed examination of their social details are a choice that shows the distinctiveness of these characteristics.

18 of the author's 35 stories about women's history were stated by considering the place of women in society. In a more detailed examination, out of these 17 stories of the author, 2 are "heroic women", 2 are "women in the flow of tradition-change", 2 are "working women", 2 are "traditional women", 8 are "oppressed women" and It is seen that 1 of them is about "housewife". It is noteworthy that in Aka Gündüz's analyzed stories, the authors mainly focus on "oppressed women" when it comes to family members. Gündüz has highlighted women as the people who are most injured in times of war and poverty, and in addition to economic and social problems, women's oppression, obligations, struggle to survive within the family, being despised by social values, and the "hurt" voice of women are heard everywhere.

BURSALI RAHMÎ DİVANİ'NDA POETİK UNSURLARLA İLGİLİ BENZETMELER

Zafer TOPAK*

Öz

Bu çalışmada, Bursalı Rahmî Divanı'nda yer alan şiir, şair, belâgat, anlam, fikir gibi poetik unsurlarla ilgili benzetmelerin şairin poetikasına katkıları gösterilmeye çalışılmış, bu araştırma üzerinden aynı zamanda divanlardaki poetik benzetmelerin şair poetikaları açısından taşıdığı öneme dikkat çekilmek istenmiştir. Yapılan Divan incelemesi sonucunda, Rahmî'nin poetik benzetmelerinin daha çok kasidelerinin fahiye bölümünde ve gazellerinin mahlas beyitlerinde yer aldığı görülmüştür. Onun poetik benzetmeleri çoğunlukla şiir ve şairliğinin özelliklerine dair olmakla birlikte şairin, anlam, belâgat, fikir gibi poetik unsurlarla ilgili de benzetmeler vardır. Rahmî'nin, şiirle ilgili benzetmeleri arasında "akarsu, deniz, bahçe, gül, inci, mücevher, ses, şeker, ülke" gibi unsurları görürken şairle ilgili olarak "bahçıvan, dalgıç, yüzücü, sihirbaz, bülbül, doğan, papağan, padişah" gibi unsurları görmek mümkündür. O, ayrıca şiirin anlam özellikleriyle ilgili olarak "ülke, deniz, gül, kadeh, kuş" benzetmelerine yer verirken belâgatla ilgili olarak "bahçe, gül" benzetmelerine yer vermiştir. Rahmî, şiir ve şair anlayışına dair kimi zaman doğrudan tespit ve değerlendirmelerde bulunurken kimi zaman da bu poetik benzetmeler üzerinden görüş belirtmiştir. Bursalı Rahmî'nin, poetik unsurlar bağlamında yaptığı benzetmeler hem onun hem de klasik şiirin poetikasına yönelik çalışmalar için önemli veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bursalı Rahmî, Poetika, Klasik Türk Şiiri, Klasik Türk Şiiri Poetikası, Poetik Benzetmeler.

SIMILES RELATED TO POETICAL ELEMENTS IN BURSALI RAHMÎ DIVAN

Abstract

In this study, similes related to poetic elements such as poetry, poet, rhetoric, meaning and idea in Bursalı Rahmî's Divan were identified and the contributions of these similes to the poet's poetics were tried to be shown. With this study, based on the example of Bursalı Rahmî Divan, it is aimed to draw attention to the importance of poetic similes in divans in terms of poet poetics. As a result of the Divan examination, it was seen that Rahmî's poetic similes were mostly included in the fahriye section of the odes and the pseudonym couplets of the ghazals. Among Rahmî's similes regarding his poems, he sees elements such as "stream, sea, garden, rose, pearl, jewel, sound, sugar, country", while regarding his poetry, "gardener, diver, swimmer, magician, nightingale, falcon, parrot, sultan" it is possible to see elements such as. He also included the similes of "country, sea, rose, glass, bird" regarding the meaning features of his poems, while he included the similes of "garden, rose" regarding rhetoric. The similes made by Bursalı Rahmî in the context of poetic elements provide important data for studies on his poetics and the poetics of classical poetry.

Keywords: Bursalı Rahmî, Poetics, Classical Turkish Poetry, Classical Turkish Poetry Poetics, Poetic Similes.

1. GİRİŞ

Asıl adı Pîr Muhammed olan Rahmî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmezken eldeki bazı verilerden hareketle onun 1516-18 yıllarında doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Aslen Bursalı olan şairin, Rahmî mahlasını almasının gerekçesi olarak âşıklara duyduğu merhamet gösterilmiştir. Şairin babasının, Nakkaş Bâlî adındaki meşhur nakkaş olduğu belirtilir. Rahmî, sağlam bir medrese tahsili yaptığı gibi me'ânî, beyân, bedî gibi edebî ilimleri de öğrenmiştir. İlk gençlik yıllarından itibaren güzel şiirler söylemeye başlayan şair, İstanbul'a geldikten sonra döneminin meşhur devlet adamlarından İskender Çelebi'nin,

İbrahim Paşa'nın ve nihayet Kanunî Sultan Süleyman'ın ilgisini çekmiş, onların iltifat ve caizelerine mazhar olmayı başarmıştır. O, sadece şiirde gösterdiği başarıyla değil aynı zamanda babasından öğrendiği nakkaşlığıyla da dikkatleri çekmiştir. Bu dönemde medrese tahsilini tamamlayıp müderris olmanın yollarını arayan şair, zor da olsa 1562-63 yıllarında Bursa-Yenişehir'deki yirmi akçeli medreseye müderris olarak tayin edilir. Burada ancak birkaç yıl görev yapan Rahmî, 1567-68 yıllarında Yenişehir'de vefat etmiştir ve kabri de buradadır (Erişen, 1990: 1-15; Erdoğan, 2017: 4-24; Tıgılı, 2006: 4-9).

Rahmî'nin edebî kişiliği ve sanatına dair değerlendirmelerde bulunan temel kaynaklarda onun genç yaşta şiire başladığı ve şöhrete kavuştuğu, sağlam bir şairlik kabiliyetine sahip olduğu, döneminin seçkin ve önde gelen şairleri arasında yer aldığı, şiirlerinin çok sevildiği, genç-ihtiyar her yaştan insanlar tarafından ve her mecliste okunduğu, beğenilen ve sâhirâne bir şair olduğu, nazım türlerinde başarılı olduğu hâlde özellikle mesnevîde Hilâlî, gazelde Hayalî, kasidede İsmail-i İsfahanî ve Selmân-ı Sâvecî kadar başarılı olduğu, sevgiliden söz eden âşıkâne gazeller yazdığı, belâgat ve fesâhat içeren şiirlerinde akıcı bir üslubun ve nefis manaların olduğu vb. övgü dolu ifadeler yer alır (İsen, 2017: 141; Canım, 2018: 237; İpekten vd., 2017: 169; Kılıç, 2018: 587-588; Solmaz, 2018: 161; Sungurhan, 2017: 380-381).

Şiirlerinde edebî sanatları ustalıkla kullanan Rahmî, rindâne ve özellikle âşıkâne tarzda yazdığı şiirlerle tanınmış, kuvvetli edebî kültürü ve kabiliyeti ile klasik şiir geleneğini güzel bir şekilde yansıtan şiirler yazmıştır. Bu sebeple Rahmî'nin şiirlerinin konusu genellikle aşk, aşkın verdiği sıkıntılar, ayrılık, hasretlik, sevgili ve onun güzellik unsurları olmuştur. Şiirini gereksiz uzatmalardan uzak tutmaya çalışan şair, gösterişten uzak, sade ve samimi bir dille yazma çabasında olmuştur. Şiirlerinde tasavvufî unsurlara yer veriyor olsa da bunlar estetik kaygıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın genç yaşta şöhrete kavuşmuş

bu şairinin Divan'ı ve Gül-i Sad-berg, Şâh u Gedâ, Yenişehir Şehrengizi'nden oluşan üç mesnevisi vardır (Birici, 1996: 13; Erdoğan, 2020).

Sanatı ve şiiri hakkında övgü dolu ifadeler kullanılan Rahmî'nin kendisi de Divan'ında şiirinin ve şairliğinin özellikleriyle ilgili önemli tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Şair, bu düşüncelerini kimi zaman doğrudan kimi zaman da poetik benzetmeler aracılığıyla ifade etmeyi tercih etmiştir. Bu sebeple Rahmî'nin poetik benzetmelerini, bir başka ifadeyle klasik şairlerin poetik benzetmelerini sadece teşbih sanatının örneği olarak görmenin ötesinde onların poetik düşünce dünyalarının yansımaları olarak görmek gerekir.

2. ŞİİRLE İLGİLİ BENZETMELER

Klasik Türk şiirinde sık kullanılan edebî sanatların başında belki de teşbih sanatı gelir. Bu sebeple neredeyse her beyitte bir veya birkaç benzetmeye rastlamak mümkündür (Öztoprak 2005: 108). Teşbih, "aralarında çeşitli yönlerden benzerlik kurulabilen iki şeyden benzerlik itibarıyla zayıf olanı kuvvetli olana benzetmek" olduğuna göre bu sanatın etkili olması da teşbihin doğru, doğal, açık ve ilintili olmasına bağlı görülmüştür (Külekçi, 1995: 30-31).

Klasik Türk şiirinin temsilcileri, şiirleriyle ilgili yapmış oldukları tanıtma ve değerlendirmelerde büyük oranda teşbihten yararlanmışlardır. Bu teşbihlerin çoğu soyut ve genel beğenileri, çağın ortak anlayışlarını yansıttığı gibi kimi zaman da şairin şiir hakkındaki eğilimini de gözler önüne serer (Tolasa, 1982: 33).

2.1. Akarsu

Akarsu veya Farsça karşılığıyla âb-ı revân terkibi, klasik şiirde daha çok benzetme unsuru olarak kullanılır. Uzayıp gitmesiyle sevgilinin saçı, parlaklığıyla sevgilinin yanağı, kimi zaman da âşığın gözyaşı akarsuya teşbih edilir (Pala, 1995: 16). Aşağıdaki beyitte Rahmî, şiirindeki hoşluk ve güzelliği akarsu benzetmesi

üzerinden açıklar ve bu tarz şiirlerinin çer çöp kabilinden değersiz şiirlerle bir tutulmasına gönlü razı olmaz:

*“Şi’r-i Rahmî ki letâfetde akar su gibidür
Hâşe li’llâh ki berâber ola hâşâk ü hasa”** (G. 194/6)

2.2. Arsa/Meydân

Klasik Türk şiirinde şairler, arsa ve meydan gibi toprakla ilgili unsurlar ile şiirleri arasında benzerlik ilgisi kurduklarında bu benzetmelerle çoğunlukla şiirlerindeki anlam genişliği, yenilik, özgünlük, farklılık vb. özelliklere işaret ederler (Topak, 2020a: 199). Rahmî de müderrislik talebinde bulunmak için Şehzade Selim’e sunduğu bir kıt’asında şiiri arsa ve meydana, şairi de pehlivana benzetmiştir. Nice pehlivanın bu şiir arsasında kılıçla yol aldığını belirtirken kendisinin ok ile menzil alacağına dikkat çekerek onlardan farklılığını vurgulamıştır:

*“Arsa-i nazm içre nice pehlevân
Kıldı kat’-ı merhale şemşîr ile
Serverâ Rahmî de bu meydânda
Menzil alursa ‘aceb mi tîr ile”* (Kit’a 3/1-2)

2.3. Bahâr

Yaygın şekliyle 21 Mart’tan 22 Haziran’a kadar süren mevsim şeklinde tanımlanan bahar kelimesinin Ferheng-i Şu’ûr’de on dört anlamı verilir: “1. Marûf, fasl-ı Rebî’ (Bahar mevsimi). Evvel-i faşl-ı nevbahâr dahi derler. 2. Berg-i

* Bu çalışma kapsamında seçilen beyitler “Erdoğan, M. (2017). *Bursalı Rahmî Divânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0> eserinden alınmıştır. Beyitlerden sonra parantez içinde verilen kısaltmalardan, “K” kasideyi, “G” gazeli, eğik çizgiden önceki sayı manzumenin, sonrasındaki ise beytin numarasını karşılamaktadır. Ele alınan konu kapsamında beyitler ilgili paragraflarda anlamca açıklandığından beyitlerin ayrıca nesre çevirileri verilmemiştir.

dirahta (ağaç yaprağına) derler umûmen. 3. Nârenc ve turunc ağacının yaprağına derler husûsen. 4. Şükûfeye derler umûmen, turunç şükûfesine derler husûsan. 5. Bütgedeye dahî bahâr derler. 6. Bir âteşgede isimdir. 7. Yükün bir dengine derler. 8. Bir nev' güldür, gâv-çeşm derler. 9. Türkistân'da bir meşhûr hânenin isimdir. 10. Sarı güle bahâr derler. 11. Bir nev' güldür, bahâr derler. 12. Münakkaş (nakışla süslenmiş) ev manasındadır. 13. Bir cezîre (ada) isimdir. 14. Hindistânda bir hittanın (memleketin) adıdır" (Yılmaz, 2019: 745).

Klasik Türk şiirinde çok çeşitli kullanımları görülen baharın, sevgilinin güzelliği (hüsn) ile de benzerlik ilgisi kurulmuştur. "Bahâr-ı hüsn" terkihiyle de tazelik ve güzellik bakımından kemâle ermiş bir sevgili kastedilir (Yılmaz, 2011: 190). Rahmî, aşağıdaki beytinde şiiriyle bahar arasında bir benzerlik ilgisi kurarken sevgilinin güzelliğinden de yararlanır. Sevgilinin güzelliği nasıl ki her vakit ayındır, güzeldir ve bu güzellik değişmez; onun şiirleri de her zaman baharı yaşar/her zaman çiçek açar/her vakit açan çiçekler gibidir. Bu şiirler ise şairin, gül bahçesini andıran şairlik kabiliyetinde oluşmuştur ve mânâ gülleriyle doludur:

"Gülşen-i tab'unğda açılmış ma'ânî gülleri

Hüsn-i dil-ber gibi şî'rüñ Rahmiyâ her dem bahâr" (G. 42/7)

2.4. Bahâristân (bağ, bahçe)

Sözlükte (Devellioğlu, 2013: 73) "ilkbahar mevsimi, yeşil ve çiçekli yer (bahçe, çayır gibi)" anlamlarına gelen bahâristân kelimesi, klasik şiirde sözlük anlamıyla kullanılmakla birlikte bazı durumlarda da teşbih, tevriye, telmih, tenasüp, cinas sanatları çerçevesinde Câmî'nin meşhur eseri Bahâristân'ı ve Sa'dî'nin Gülistân ve Bostân'ıyla birlikte kullanılmıştır (Tuğluk, 2016: 54). Rahmî, bir beytinde bahâristânı şiirin benzetileni olarak kullanırken Câmî'nin Bahâristân'ına ve Sa'dî'nin Gülistân'ına da hatırlatmada bulunur. Onun şiirleri, şiir bahçesini

öylesine süslemiş, öylesine görülmeye değer hâle getirmiştir ki Sa'dî bile bu gül bahçesini seyretse oranın bülbülü olmak isteyecektir:

*“Bahâristân-ı nazma şöyle virdüm zîb ü zînet kim
Ola bir bülbülü seyr itse Sa'dî bu Gülistânı”* (K. 1/32)

2.5. Bahr (Deniz)

Klasik Türk şiirinde şairler, şiirlerinin boyutlarını anlatmak istediklerinde deniz benzetmesini yaygın olarak kullanırlar. Bu benzetme ile daha çok şiir dünyalarının genişliğini, şiirlerinin orijinallik ve geniş hayal güçlerini, diğer şairler karşısındaki üstünlüklerini, sanat dünyalarını anlatırlar (Bayram, 2016: 11).

Rahmî, bir kasidesinde şiiri denize, kendini de dalgıca benzetir. Bu dalgıç, şiir denizinden çıkardığı incileri memduhunun ayağına saçmak (ona sunmak) ister. Şair, bu benzetmesiyle şiirlerinin inci kıymetinde olduğuna dikkat çeker:

*“Pâyüñe nisâr itmek için geldi kapuğa
Gavvâs-ı dür-i bahr-i sühan Rahmi-i şeydâ”* (K. 13/26)

Dünyada şiir denizine dalmak isteyen dalgıç her ne kadar çok olsa da Rahmî'den başkası oradaki gizlenmiş şiir incilerini çıkarmaya muktedir olamamıştır:

*“Buhûr-ı nazma cihânda egerçi çok gavvâs
Kimesne irmedi Rahmî bu dürr-i meknûna”* (G. 190/5)

2.6. Dâne

Dâne kelimesi sözlükte “tane, adet, parça, pare; bazı bitkilerin tohumu, tohum, habbe” vb. anlamlara gelecek şekilde kullanılır. Dünyayı bir harman yerine benzeten Rahmî, şiirlerini bu harmanda sevgilinin benlerinin vasfını taşıyan bir taneye benzetir. O, bu ifadeyle hem şiirlerinin biricik ve teklîğine hem de

sevgilinin güzelliğine güzellik katan benlerine benzediğine dikkat çeker. Hâl böyle olunca şairin “benim benzerim yoktur” demesi tuhaf karşılanmamalıdır:

“Ferîdem dirse lâyık hırmen-i dehr içre Rahmînün

Bu şî’ri vâsf-ı hâl-i yâr ile bir dânedür şimdi” (G. 209/5)

2.7. Dürr (İnci)

Arapça “dürr, lü’lü, leâlî”, Farsça “incû, mürvârîd” olarak adlandırılan inci, denizden çıkartılan cevherlerin en değerli, en yüce parçası olarak nitelendirilmiş; parlaklık, güzellik, beyazlık, yuvarlak ve şeffaflık özellikleriyle klasik şiirde genellikle şairin şiiri, âşğın gözyaşı, sevgilinin dişleri ve teri, yağmur taneleri vb. için bir teşbih unsuru olarak kullanılmıştır (Demirli, 2004: 243; Yılmaz, 2008: 25).

Şiirlerinin kıymetli oluşunu vurgulamak için onları bir beytinde inciye benzeten Rahmî, devrinde bu incilere kıymet verilmediğini düşünüyor olsa gerek ki kendi kendine “Dalgıç olup şiir incileri için irfan denizine dalmana gerek yok, zira artık senin inci kıymetindeki şiirlerinin değeri bilinmiyor.” diyerek telkinde bulunur:

“Dürr-i nazmuñ kıymeti yokdur ma’ârif bahrine

Rahmiyâ gavnâs olma gevher-i eş’âr içün” (G. 155/6)

2.8. Gevher (Cevher, Mücevher)

Kıymetli taşlar; az olmaları, güç temin edilmeleri, taşıdıkları düşünülen güçleri, oluştukları yerler, çeşitleri, renkleri vb. birçok özelliği ile insanların ilgisini çekmiştir. Bu taşlara, taşıdıkları özellik ve güzellikleriyle klasik şiirde çokça yer verilmiş; birçok şair, şiirinde yer verdiği ve değerli gördüğü unsurları bu değerli taşlara benzetmişlerdir. Bilindiği gibi değerli taşlar için genellikle gevher veya cevher adı verilir ve bu kelime sözlükte “bir şeyin aslı, maya, mücevher” gibi anlamlara gelir (Öztoprak, 2005: 108; Kutlar, 2005: VII, 1; Kaya, 2012: 164).

Rahmî, mücevher kıymetindeki şiirlerinin, kervanlar aracılığıyla taşınan mallar gibi diyar diyar dolaştığını söyleyerek onların her tarafa yayıldığına işaret eder:

*“Metâ’-ı kelâmum şu gevher misâli
Gider kârbân ile kişver-be-kişver”* (K. 2/35)

Bir başka beytinde “Ey Rahmî, ehil olmayanlar (sanattan ve şiirden anlamayanlar) senin şiirlerini görüp beğenmezlerse dert değildir ki mücevher bazen toprağa düşer.” diyen şair, kendi şiirlerini yine mücevher kıymetinde görmekle beraber bu şiirlerin ancak doğru kişilerin eline geçmesi hâlinde kıymetinin anlaşılacağı kanaatindedir:

*“Gam degül nazmuñ görüp nâ-ehl kılmazsa pesend
Gâh olur kim hâk-i râha Rahmiyâ gevher düşer”* (G. 74/7)

2.9. Gonca, Gül, Gülşen

Klasik Türk şiirinde şiir, nazm, söz, güftâr, suhan, kelâm, lafz vb. poetik kavramlara dair şairler bir özelliği teşbih yoluyla ifade etmek istediklerinde çiçekleri özellikle de gülü çokça kullanırlar. Gülü renk, koku, güzellik, tazelik, nazlı oluş vb. özellikler bakımından şiirleriyle ilişkilendiren şairler, şiirlerinin özelliklerini böylece daha güçlü anlattıklarına inanırlar (Bayram, 2007: 211-212).

Rahmî, Kanunî'ye sunduğu bir kasidesinde şiirlerini şahlar şahına sunmayı “şiirin gül bahçesinden derlediği taze gülleri cennete iletmek” şeklinde düşünerek genel anlamda şiiri bir gül bahçesine, kendi şiirlerini ise bu bahçenin taze güllerine teşbih etmiş ve onları, sultanın makamına layık görmüştür:

*“Ben ol bâgbânem bu bâg içre dâyim
Sühan gülşeninden dirüp tâze güller”* (K. 2/39)

“Kelâmum şehenşâha ‘arz eylemeklik

Cinâna iletmek gibidür gül-i ter”

(K. 2/40)

Şair, bir başka beytinde “Gönül ehli olanlar senin bu yeni tertip ettiğin Divan’ını gördüklerinde şiirin gül bahçesinde yetişen bir goncaya benzettiler.” demek suretiyle yine şiiri gül bahçesiyle kendi şiirlerini ise bu bahçenin yeni açmakta olan goncasıyla irtibatlandırır:

“Gülşen-i nazm içre teşbîh itdiler bir goncaya

Ehl-i diller Rahmiyâ bu tâze dîvânıñ görüp”

(G. 13/5)

2.10. Helva

Helva, Arapça “tatlı” anlamına gelen “hulv”den türemiş olup çoğulu “hulviyyât”tır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi ve Osmanlı mutfak kültüründen bahseden eserler incelendiğinde un, nişasta, yağ, bal ya da şekerden yapılan tatlılar için genellikle “helva” kelimesinin kullanıldığı görülecektir. Daha sonraki dönemlerde helvanın anlam alanı ve yapıma şekli daralmış ve şeker, yağ, un veya irmikle yapılmış tatlılar karşılığında kullanılır olmuştur. Helvanın Osmanlı mutfağında önemli bir yeri vardır ve saray mutfağının bir bölümünün adı “helvahane” olarak adlandırılmıştır. Helva ayrıca, her çeşit helvanın ikram edilebildiği “helva sohbeti” adı verilen bir kültürel ortamın oluşmasında ve adlandırılmasında etkili olmuştur (Yılmaz ve Akman, 2019: 464; Kara, 2019: 75).

Türk kültüründe böylesine önemli bir yere sahip olan helva, klasik Türk şiirinde çeşitli yönleriyle ele alınmakla birlikte sevgilinin güzellik unsurları için bir benzetilen olarak da görülür. Rahmî, aşağıdaki beytinde şiirindeki tatlılık ve hoşluğu anlatmak için onu helvaya benzetir, böyle düşünmesinin gerekçesini de sevgilinin dudaklarının vafını andıran bir anlatım sergilemesine bağlar. Ona göre, bu niteliklerde söylenen bir şiir güzeller tarafından âdeta kapışılacaktır:

"Lebûñ vasfında bir şîrîn gazel didüm bugün cânâ

Güzeller birbirinden kapışurlar sanki halvâdur"

(G. 87/4)

2.11. Kand (Şeker)

Pala, kand kelimesiyle ilgili olarak "Şeker, şeker kamışının donmuş özü. Divân şiiirinde bir yiyecek maddesi olarak pek rağbet edilen bir nesne ise de asıl kullanımı sevgilinin dudağı yerine olanıdır. Sevgilinin dudağı tatlı sözler söylemesi, emilmesi, tadı, güzelliği vs. yönlerden şekeri andırır (1995: 311). Şiirlerini şeker vb. tatlı unsurlara benzeten şairler, çoğunlukla onların tatlı ve şiiirin olma özelliklerine işaret ederler. Onlar, şiiirlerinin şeker gibi olmasının nedenini de çoğu zaman sevgili olarak açıklarlar (Bayram, 2004: 39).

Rahmî'nin şeker gibi şiiirlerini hangi şair okusa ister istemez ona meyleder; zira bal arısının özelliği şekerin üstüne üşüşmektir. Şair, bu yaklaşımıyla şiiirlerindeki tatlılığın güçlü bir cazibe oluşturduğunu, onu okuyan herkesin ilgi göstermekten başka yapacak bir şeyinin olmadığını vurgular:

"Kand-i nazmum ki göre mâyil olurlar şu'arâ

Şeker üstine üşer nite ki zembûr-ı 'asel"

(K. 4/33)

Aşağıdaki beyitte de şair, benzer bir bağlamda şiiirlerini şekere benzetir. Şiiirden ve sanattan anlayan okuyucular, Rahmî'nin tıpkı sevgilinin dudaklarının vasıflarını taşıyan şiiirlerini gördüklerinde onlara rağbet etmekten kendilerini alamazlar, çünkü şeker kamışına sineklerin üşüşmesi alışık olunan bir durumdur:

"Meyl ider vasf-ı lebûñle görse şî'rüm ehl-i kâl

Rahmiyâ kand-i nebâta nitekim üşer meges"

(G. 98/5)

Bir başka beytinde şiiirini şekere benzeten şair, kendini de şirin sözlü papağan olarak düşünmek suretiyle şiiirlerindeki tatlılık ve lezzete yine dikkat çeker:

*“Olur her ruhları âyîne gûyâ kand-i şî’rûnle
Meger kim Rahmiyâ bir tûti-i şîrîn-sühansın sen”* (G. 145/5)

2.12. Mülk, Mısır (Ülke, Mısır)

Klasik Türk şiirinde şairler, şiiri kimi zaman bir ülkeye benzetirler, bu durumda şairin kendisi de o ülkenin padişahı olur. Padişahın, ülke yönetiminde tek yetkili olması gibi şair de şiir ülkesinde sözün hâkimidir (Öztoprak, 2005: 109). Rahmî, şiir sahasındaki kuvvet ve kudretini göstermek için şiiri “mülk, milket, mısır” ifadeleriyle anlattığı ülkeye benzetecektir. Aşağıdaki beytinde “Ey padişahım, bu Rahmî kuluna şiir ülkesinin sultanı derler.” diyen şair, şiiri ülkeye kendini de bu ülkenin sultanına benzeterek şiirdeki yetkinliğini anlatmak ister:

*“Rahmi-i çâkerüñe pâdişehüm
Hüsrev-i milket-i sühan dirler”* (G. 79/5)

Şiiri ülkeye benzettiği bir başka beytinde yine kendini bu ülkenin padişahı olarak gören Rahmî, ağzından çıkan her sözü diğer şairlerin defter ve divanlarına hemen yazdıklarını ifade ederek bu alanda otorite olduğunu vurgular:

*“Şol emîr-i mülk-i nazmam kim sühanverler benüm
Nâlem eyler Rahmiyâ her defter ü divâna nakş”* (G. 100/5)

O, bir başka beytinde de “Ey Rahmî, bu gazelim Selmân’ın eline geçse, şiir ülkesinin hüsrevi olduğumu ona bildirmiş olur.” diyerek bir şairin şiirine bakmak suretiyle ne derece bir şair olduğunu anlamanın mümkün olduğunu hatırlatır:

*“Hüsrev-i mülk-i sühan olduğumı vire haber
Rahmiyâ bu gazelüm ger ire Selmân eline”* (G. 192/6)

2.13. Oğul

Hadis olup olmadığı hususu tartışmalı olan ‐Oğul babanın sırrıdır.‑ sözü, Türk kültüründe yaygın bir inanıştır; çünkü oğul, babanın birçok vasfını taşır. Her anne babanın da en çok istediği şey, herkesin takdirini kazanmış bir oğul yetiştirmektir. Ebeveynler vefat etmiş olsa da iyi yetiştirilmiş bir oğul, onların adını yaşatmaya devam edecektir (Öztoprak, 2005: 111). Rahmî de bir beytinde şiiri, şairlerin oğlu olarak nitelendirir ki bu oğul ölmez ve onların adlarını yaşatır:

*‐Ölmez oğludur sühan erbâb-ı nazmuñ Rahmiyâ
Devlet anuñ kim sonunda gevher-i eş'âr kor‑* (G. 10/5)

2.14. Risâle (mektup)

Risale, sözlükte ‐mektup, küçük yazılmış kitap, dergi, mecmua‑ anlamlarına gelir (Devellioğlu, 1995: 894). Rahmî'nin, sevgilisinin yanaklarının vasıflarını taşıyan her bir şiiri âdetâ renkli bir mektuptur, onları eğer gül duysa kendi yakasını parçalar. Şair, bu teşbihle şiirlerinin renkli, çekici ve güzel olduğuna işaret eder:

*‐Gûş itse şî'r-i Rahmî[y]i gül yaka çâk ider
Vasf-ı ruhuñla her sözi rengîn risâledür‑* (G. 54/5)

2.15. Rişte/Silk (İp)

Ölçülü, kafiyeli mısra kümelerinden oluşan söz anlamına gelen nazm kelimesinin bir anlamı da ‐dizmek, ipe inci dizmek‑ demektir (Pala, 1995: 420). Nazmın bu anlamından dolayı klasik şiirde şairler, şiirlerini sıklıkla ipe benzetirler. Rahmî de bu benzetmeye yer verir. Onun şiirleri, şiir ipleri içerisinde, sevgilinin dudağının vasıflarını andıran kırmızı ip üzerine dizilmiş mücevherlerdir:

‐Lebi vasfiyla yârûñ şî'r-i Rahmî silk-i nazm içre

Dizilmiş rişte-i âl üzre gûyâ niçe gevherdür” (G. 39/5)

Şiiri ipe benzettiği bir başka beytinde şair, sevgilinin dişleriyle irtibatlandırmak suretiyle kendi şiirlerini saklı incilerin dizilmiş olduğu bir ipe benzetir:

*“Vasf-ı dendâniyla yâruñ Rahmiyâ eş’ârumuz
Riştüdür gûyâ dizilmiş dürr-i meknûn üstine” (G. 197/5)*

2.16. Sît, tabl (Ses, seda, davul)

Sözlükte “ses, seda, iyi şöret” anlamlarına gelen sît, Rahmî’nin şiir benzetileni olmuştur. O, bir beytinde şiirinin sesinin öylesine her yanı kapladığını ifade eder ki onun şiir sesinin etkisinden Hüsrev’in şiir davulu ve Hakânî’nin kös denilen büyük davulu çalınmaz olmuştur. Şair, bu sözleriyle şiir sesinin güçlü etkisi sayesinde İran edebiyatının meşhur şairlerinden Emir Hüsrev-i Dihlevî ve Hâkânî-i Şirvânî’nin bile şiir davullarının sesini etkisiz bıraktığını savunur:

*“Hevâ-yı sît-ı nazmum şöyle pür itmışdür âfâkı
Çalınmaz oldı tabl-ı nazm-ı Hüsrev kûs-ı Hâkânî” (K. 1/33)*

2.17. Sûret (Resim)

Rahmî, sadece şiirde değil baba mesleği olan nakkaşlıkta da oldukça maharetlidir. Âşık Çelebi, tezkiresinde onun bu vasfına dikkat çekmek için ünlü nakkaş Manî’nin meşhur eserleri Nigaristan ve Erjeng’in Rahmî’nin şiirleri ve nakışları karşısında sönük kalacağını övgüyle anlatır (Kılıç, 2018: 587-588). Rahmî de yeteneklerinin farkında olan bir şair olarak şiirini bir resim gibi görmüş ve onları sanki Manî’nin çizdiği resimlerle kıyaslamıştır:

*“Mâni-i vaktî durur sûret-i şî’rûñ Rahmî
Âferîn destine gösterdi kalem-kârlığı” (G. 222/8)*

2.18. Yed-i Beyzâ (Beyaz el)

“Yed-i beyzâ (beyaz el), Kur'an'a göre Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini kanıtlamak için gösterdiği bir mucizedir. Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Mûsâ ailesiyle birlikte Medyen'den dönüşünde dağda gördüğü ateşe yaklaştığında Allah ona hitap eder ve kendisini elçi olarak seçtiğini bildirir. Ardından elindeki asâyı yere atmasını emreder ve asâ yılanı dönüşür, daha sonra elini koynuna sokmasını, onu çıkardığında kusursuz bembeyaz olacağını haber verir. Böylece büyük mucizelerden bir kısmı gösterilmiş olur” (Harman, 2013: 376-377).

Rahmî, bir beytinde sevgilinin elinin vasıflarını taşıyan beş beyitlik şiirini Hz. Musa'nın “beyaz el” mucizesine benzetir ve bu beyitlerini görülmedik, etkileyici, şaşkınlık verici olarak niteler:

“Nigâruñ pençesi vasfı ile Rahmî bu beş beytün

Yed-i beyzâ-yı Mûsî-veş 'acâyib sihrdür el-hak” (G. 113/5)

3. ŞAIRLE İLGİLİ BENZETMELER

Klasik Türk şiirinde şairler, bir şair olarak becerilerini, yeteneklerini, başka şairlere karşı üstün gördükleri şairlik özelliklerini birçok teşbih unsuru üzerinden anlatmışlardır. Bu benzetmelere bakarak bir şairde bulunması gereken özellikleri de görmek mümkündür; dolayısıyla bu benzetmeleri sadece belirsiz, genel beğeniler, şairane övünme alanları olarak görmek doğru olmaz. Bu ifadelerde şairlerin eğilimleri ve zevkleri de görülür (Tolasa, 1982: 33; Topak, 2020a: 274).

Klasik şiirde şairle ilgili özelliklere divanlarda birçok nazım şeklinde yer verildiği gibi mesnevilerin sebab-i te'lif, bitiş, fahiye gibi bölümlerinde de değinilmiştir. Bu bölümlerde iyi bir şairde olması gereken özellikler, kendini şair zanneden çevre ve tipler gibi şaire ve şairliğe dair birçok husus üzerinde durulur, bir başka

ifadeyle bu bölümlerde “Osmanlı şair tipi”nin özelliklerini görmek mümkündür (Tuğluk, 2009: 621-622).

3.1. Bâğbân (Bahçıvan)

Bâğban, malum olduğu üzere bahçıvan anlamına gelir. Bahçede çiçek, sebze, ağaç gibi bitkileri yetiştirme ve onların bakımıyla ilgilenen bahçıvan, bahçedeki her türlü, düzen ve tertipten de sorumlu olan kişidir (Sevinç, 2017: 389).

Rahmî, klasik şiirimizde birçok hususla aralarında benzerlik ilgisi kurulan bâğbanı, bir manzumesinde şairin teşbihi olarak kullanmıştır. Kanunî’ye arz ettiği kasidesinde şair, genel olarak şiiri gül bahçesine, kendi şiirlerini ise bu bahçenin taptaze güllerine benzetir. Bu bahçenin bahçıvanı olarak onun en çok arzuladığı şey ise derlediği taze şiir güllerini sultanın makamına arz etmektir:

“Ben ol bâğbânem bu bâğ içre dâyim
Sûhan gülşeninden dirüp tâze güller” (K. 2/39)

“Kelâmum şehensâha ‘arz eylemeklik
Cinâna iletmeğ gibidür gül-i ter” (K. 2/40)

3.2. Bebgâ/Tûtî (Papağan)

Farsçası tûtî, Arapçası bebgâ olan papağan, güzel güzel ve tatlı tatlı konuşabilme özelliğine sahip olması nedeniyle insanlar ona hep hoşça gidecek ifadeler öğretmek istemişlerdir. Bu eğitim esnasında papağanın istekliliğini artırmak ve onu bu eğitime teşvik etmek için şeker yedirmek âdet olmuş; bu nedenle de papağanlar hep tatlı dil ve şirin söz ile anılır olmuştur. Bundan dolayı da klasik Türk şiirinde şairler, tatlı dilli, şirin sözlü bir şair olduklarını ifade etmek istedikleri vakit papağanı benzetilen olarak seçmişlerdir (Güler, 2014: 62).

Şairler, kendileriyle ilgili benzetmeleri doğrudan kendileri üzerinden yaptıkları gibi bazen de kalemleri ya da şairlik kabiliyetleri üzerinden de yaparlar. Rahmî de şiir yazdığı kaleminin dilini Hindistan'dan getirtilmiş papağana teşbih eder ve onun, Anadolu'ya inci kıymetinde şiirler saçmasını bu özelliğine bağlar:

*“Nedendür Rahmiyâ Rûm içre bu gevher-feşânlıklar
Zebân-ı hâmenî bir tûti-i Hindûstân sandum”* (G. 129/5)

Bir başka beytinde ise Rahmî, yanakları ayna gibi parlak olan her güzelin, onun şiirlerini okumaya başladıkça güzel güzel konuşmaya başlayacağını belirtir ve bunun böyle olmasını ise tatlı sözlü papağan misali bir şair olmasına bağlar:

*“Olur her ruhları âyîne gûyâ kand-i şî'rûnle
Meger kim Rahmiyâ bir tûti-i şîrîn-sühansın sen”* (G. 145/5)

O, bir başka beytinde “Ey Rahmî, sevgilinin güzel yüzüne bak ve aşk sultanı ol; çünkü senin şairlik kabiliyetinin papağanı berrak bir ayna ister.” diyerek kabiliyetini papağana teşbih eder ve bu kabiliyetin şiir söyleyebilmesi için de yüzü ayna gibi berrak bir sevgilinin olması gerektiğine vurgu yapar:

*“Nazar kıl Rahmiyâ dîdâr-ı yâre hüsrev-i 'ışk ol
Senüñ bebgâ-yı tab'uh çünki mir'ât-ı safâ ister”* (G. 53/6)

Rahmî, aşağıdaki beyitte de şairlik kabiliyeti üzerinden papağan benzetmesine yer verir. Sevgilinin şeker tadındaki dudağıyla ayna gibi olan yanaklarını vasfedebilmek için şirin sözlü papağan gibi olan bir şairlik kabiliyeti lazımdır:

*“Kand-i la'lûnle ruhuñ âyînesin vasf itmege
Tab'-ı Rahmî gibi yokdur tûti-i şîrîn-makâl”* (G. 124/5)

3.3. Bülbül

Klasik Şiirde Şairler, güzel, hoş, beĝenilen sözler söyledikleri için kimi zaman bülbüle teşbih edilmiştir. Şairler, kendilerini bülbüle benzettikleri dizelerde diĝer Şairleri geride bırakmak, saf ve akıcı Şiirler söylemek, renkli bir üslupla yazmak, yeni hayallere yer vererek Şiir yazmak, yeni Şiirler yazmak, yakıcı bir dile söylemek vb. daha birçok poetik husus ile baĝlantı kurmuŐlardır (Doĝan, 1996: 64; Topak, 2020a: 433).

Rahmi, aŐaĝıdaki beyitte Şairlik kabiliyeti üzerinden kendini belgat bahçesinin bülbülü olarak görür ve renkli bir üslupla sevginin dudaklarının vasıflarını anlattıĝını söyler. Bu ifadelerden belgat sahibi bir Şairin renkli bir üsluba ve ele aldıĝı konuya uygun bir söyleyiŐ sergileme becerisine sahip olmasının gerektiĝi anlaşılmaktadır:

*“Belgat bg [u] rgı içre tab’-ı bülbül-i Rahmi
Lebn vasf eyleyüp rengn-edlarla beyn itmiş”* (G. 103/5)

3.4. Emr, Hüsrev (Padişah)

PadiŐahlar buldukları mevki bakımından devletin en üst seviyesinde bulunan, ülkenin en yetkin ve tek sahibi olan kiŐileridir. Şairler de padiŐahların bu önemli görevlerinden ötürü zaman zaman Şiiri ülkeye, kendilerini de bu ülkenin sultanına teşbih ederler. Onlar, bu benzetme aracılıĝıyla Şiir ülkesinin hkimi, bu alanda etkili bir Şair olduklarını belirtmek isterler (ztoprak, 2006: 103-104).

Devrin padişahına hitaben sylediĝi bir beytinde Rahmi, kendini padişahın hizmetindeki bir bende olarak nitelerken söz konusu Şiir lkesi olduĝunda o ülkenin padişahı olarak konumlandırır. Şair beyitte kullandıĝı “Hüsrev” ifadesiyle önceki dizelerde de birçok kez adını andıĝı “Emir Hüsrev-i Dihlev”yi aĝıŐtırır:

“Rahmi-i çâkerûne pâdişehüm

Hüsrev-i milket-i sühan dirler”

(G. 79/5)

Şair, metnini daha önce verdiğimiz beyitlerde de “Ey Rahmî, şiir ülkesinin emîri benim, şiirden anlayan söz erbabı benim inlemelerimi bile defter ve divanlarına yazarlar.” (G.100/5); “Ey Rahmî, bu gazelim eğer Selman’a ulaşırsa, şiir ülkesinin padişahı olduğumu ona haber verir.” (G. 192/6) diyerek şiir ülkesinin sözü etkili bir padişahı, şiir sahasında ne kadar gücü olduğunun yine şiirlerinden anlaşılacağını vurgular.

3.5. Gavvâs, Şinâver (Dalgıç, yüzücü)

Klasik şiirde adı geçen ve şairlerin sıklıkla benzetilen olarak da irtibat kurdukları mesleklerden biri de dalgıçlıktır. Sözlükte “gavvâs, âşnâ, gavta-hâr” kelimeleri, “dalgıç, dalıcı” anlamlarında kullanılmış olup “yüzücü” anlamına gelen “şinâver” ve “yüzgüç” kelimeleri de bazen “dalgıç” anlamında kullanılmıştır. Şairler, dalgıçların inci çıkarmak için denizlerde giriştikleri zorlu uğraşından etkilenmişler ve bu kelime etrafında türlü imajlar oluşturmuşlardır. Onlar, kimi zaman sevgiliyi inciye, aşkı denize; kimi zaman da şiiri denize, kendi şiirlerini inciye kendilerini de dalgıca benzetmek suretiyle amaçlarına ulaşmak için çektikleri sıkıntıları anlatmak istemişlerdir (Açıkgöz, 2017: 919-920).

Rahmî, kendini gavvâs ve şinâver olarak nitelendirdiği poetik benzetmelerinde şiiri de ya denize ya da inciye teşbih etmiştir. Bu şekilde şair, kıymetli şiirler yazma konusunda ne kadar marifetli olduğunu göstermek ister. Metnini daha önce verdiğimiz bir beytinde “Şiir denizinin incilerinin dalgıcı olan, divane Rahmî, onları senin kapına saçmak için geldi.” diyen şair, ustalıkla yazılan kıymetli şiirlerin öncelikle devlet büyüklerine sunulmasına işaret eder (K. 13/26).

Rahmî, bir başka kasidesinde “Şairlik kabiliyetimin dalgıcı, değeri yüksek şiir incilerini senin ayağına saçmaya layık görür.” diyerek sultanlara sunulan şiirlerin onların şanına layık değerde olması gerektiğini tekraren vurgular:

*“Bu dürr-i girân-mâyeyi gavvâs-ı tabî’at
Pâyüñe nisâr eyler ise lâyük u a’lâ”* (K. 13/28)

Şiir denizinde inci kıymetinde şiir çoktur ancak bu inciler de çeşit çeşittir ve hepsi aynı değerde değildir. Bu denizin dalgıcı olan şairler, avlanmak için denize dalarlar, ne var ki çok azı en değerli olana ulaşır. Bu gerçeği Rahmî, metnini daha önce verdiğimiz bir beytinde “Gerçi dünyada şiir denizine dalan çok dalgıç var ancak dürr-i meknûn denilen saklı inciye hiçbiri erişemedi.” diyerek açıklar ve kendisinin diğer şairlerden farklı ve yetenekli oluşuna dikkat çeker (G. 190/5). Rahmî, Kanunî’nin methi için yazdığı bir başka kasidesinde de yine dalgıç olup mana denizinden övgü şiirlerini kenara çıkardığını söyler:

*“Çıkardı kenâra senâ dürlerinden
Olup bahr-i ma’nîde Rahmî şinâver”* (K. 2/33)

Rahmî, inci kıymetindeki şiirlerini devlet büyüklerine sunmaktan yana tavır takınmış olsa da onlardan yeterli ilgiyi göremediği durumlarda “Ey Rahmî, şiir incilerinin kıymeti/kıymetini bilen kalmadı, onları çıkarmak için irfan denizinde dalgıç olma.” diyerek şiir yazma hevesinin kırıldığını anlatır (G. 155/6). Şair, bu tutumuyla “marifet iltifata tabiidir” sözünü de güzel bir şekilde örnekler.

3.6. Mani

Mani, M.216 yılında Güney Mezopotamya’da doğmuş ve Sasaniler döneminde yaşamış meşhur bir ressamdır. Çin’de resmi ve nakkaşlığı öğrenmiş ve bu alanda unutulmaz bir yer edinmiştir. Resimleriyle süslediği kitabını göstermek suretiyle peygamberlik iddiasında bulunmuştur. Onun öğretileri başta İran olmak üzere

birçok yere yayılmıştır. Daha sonra düşünceleri ve söylemleri sakıncalı bulunan Mani, yakalanıp zindana atılmış ve 276'da öldürülmüştür. İnancı doğrultusunda çok eser yazan Mani'nin eserleri arasında en fazla bilineni ve meşhur olanı ilginç resimlerle süslediği Erjeng ve Nigaristan adlı kitaplarıdır (Gündüz, 2003: 575; Yaylalı, 2018: 169).

Rahmî, bir beytinde kendini yaşadığı zamanın Mani'si olarak görür. Şiirlerini onun resimlerine benzeten şair, bu eserleri sayesinde kalem ustalığının nasıl olması gerektiğini herkese göstermiştir:

*“Mâni-i vaktî durur sûret-i şî'rüh Rahmî
Âferîn destine gösterdi kalem-kârlığı”* (G. 222/8)

3.7. Sühr-âferîn (Sihirbaz)

Şairlerin poetik benzetmeleri arasında en çok kullandıkları unsurlar arasında sihir ve sihirbaz unsurları da yer alır. Bunda, sihrin gücüne ve etkisine inanmakla birlikte eski Türk kültüründe şairlerin şiirle uğraşmanın yanında büyü ile de ilgilendikleri inancı etkili olmuştur. Sihrin, izleyici üzerinde bıraktığı şaşkınlık ve hayranlık sebebiyle şairler şiirlerini sihre, kendilerini de bir sihirbaza teşbih ederler (Öztoprak, 2006: 111; Erkal, 2009: 153).

Rahmî, kalemi üzerinden kendini sihirbaza benzeter, şiirden ve sözden anlayan her kim onun şiirlerini görse/okusa âdeti dili tutulur, konuşamaz olur. Şair, dilleri bağlayan şiirler yazabildiği için haklı bir gurur içindedir ve kendi gibi bir şairin daha bulunmadığını belirtir:

*“Her sühanver lâl olur görse kelâmuh Rahmiyâ
Var mı bir sihr-âferîn hâmeñ gibi câdû dahı”* (G. 217/5)

3.8. Şahbâz (Doğan)

Klasik Türk şiirinde şairler, yırtıcı kuşlardan doğan ile kendileri arasında benzetme ilgisi kurarlar. En bilinen yırtıcı kuşlardan olan doğana, Arapçada sakr, Farsçada bâz denilir (Ceylan, 2007: 85). Rahmî'nin doğana benzeyen şairlik kabiliyeti öylesine maharetlidir ki şiir bahçesinde mânâ kuşlarını avlamak onun için zor değildir. Şair, bu benzetmeyle mânâ oluşturmada zorlanmadığını ve bu konuda kendiyi yarışacak bir başka şairin bulunmadığını övgüyle anlatır:

“Kılmaga murg-ı ma’ânî[y]i bu gülşende şikâr

Tab’-ı Rahmî gibi sen sanma ki şeh-bâz gele” (G. 176/5)

4. BAZI POETİK UNSURLARLA İLGİLİ BENZETMELER

4.1. Mânâ ile İlgili Benzetmeler

Mânâ, sözlükte “denilmek istenen, kastedilen şey” vb. anlamlara gelmektedir. Bir başka ifadeyle mânâ, lafızların tasvir ettiği, yöneldiği veya lafızlarla anlatılmak istenen, onlar aracılığıyla anlaşılan şeydir. Şiirde anlamın derinliklerine inme konusunda gayret ve başarı, şairi nâzımdan ayıran önemli bir ölçüttür; Devletşah Tezkiresi gibi bazı kaynaklarda şairin bu konudaki mahareti iyi şair ile kötü şairi ayırmada da dikkate alınmıştır (Şensoy, 2003: 555; Kılıç, 2011: 26-30). Rahmî, Divan’ında mânâ ile ilgili de birçok teşbihe yer vermiştir.

4.1.1. Bahr (Deniz)

Rahmî, metnini daha önce verdiğimiz bir beytinde “Dalgıç olup mânâ denizinden övgü incilerini kenara çıkardı.” diyerek mânâyı denize benzetmiş ve o denizden inci kıymetinde anlamlar çıkardığını vurgulayarak şiirindeki anlamların kıymetine işaret etmiştir (K. 2/33).

4.1.2. Câm (Kadeh)

Sözlükte sırça, kadeh anlamlarına gelen câm'ı şiirindeki anlamın benzetileni olarak kullanan Rahmî, şiirindeki özgün üslubu Hüsrev-i Dihlevî'nin görmesi hâlinde "Şiir meclisinde anlam kadehini Rahmî içmiştir." diyeceğinden emindir:

*"Bu tarz-ı hâsı görse Rahmiyâ el-hak diye Hüsrev
Ma'ânî câmını bezm-i sühanda nûş idendür bu"* (G. 169/7)

4.1.3. Gül

Rahmî, istiareli bir şekilde güzel bir fidana benzettiği şiirini, güle benzettiği mânâlarla süslediğini söyler. Onun şiir dünyası ise âdeta ikinci cennettir, bu sebeple her vakit bahardır ve oraya sonbahar erişmez:

*"Ma'ânî güllerinden bagladum bir nahl-i ra'nâyı
Hazân irmez bahârına nitekim cennet-i sâñ"* (K. 1/34)

Şair, bir başka beyitte yine şiirindeki mânâyı güle benzetir ve şiir fidanının bu güllerle bezendiğini belirtir. Elbette bu bahçenin fidanlarına sonbaharın erişmesi mümkün değildir:

*"Ma'ânî güliyle bu bir nahl olupdur
Hazândan berîdür çü şimşâd u 'ar'ar"* (K. 2/42)

4.1.4. Murg (Kuş)

Mânâyı kuşa benzeten Rahmî, onu nasıl elde ettiğini avcılık metaforu üzerinden anlatır. Şairin düşünce gücü bir doğandır ve onunla mânâ kuşlarını avlaması oldukça kolaydır. O, bu şekilde oluşturduğu şiirlerinin dünyanın her yanına yayıldığı ve bunu herkesin bildiği kanaatindedir:

*“Ma’ânî murgını sayd eyledüñ şeh-bâz-ı fikretle
Anuñçün Rahmiyâ şî’rûñ cihân içre müsellemdür” (G. 75/6)*

Metnini daha önce verdiğimiz bir başka beytinde de anlamı kuşa benzeten şair, bu sefer kendi şairlik kabiliyetini doğana benzetir ve şirin gül bahçesinde kendi gibi mânâ kuşlarını avlama konusunda bir başka maharetli şairin daha gelmeyeceğini ifade eder (G. 176/5).

4.1.5. Mülk (Ülke)

Rahmî, mânâ oluşturma konusundaki kudret ve yetkinliğini vurgulamak için mânâyı ülkeye benzetir ve kendini de bu ülkenin sultanına teşbih eder. Şair, bu konuda geldiği seviye ve olgunluktan o kadar emindir ki Hâkânî-i Şirvânî’nin, onun şair ülkesinde geldiği durumu görmesi hâlinde bu ülkeyi terk edeceğini düşünür:

*“Ma’ânî milketinüñ hüsreviyem Rahmiyâ şimdi
Kemâlüm görse Hâkânî ider mülk-i sühan terkin” (G. 167/5)*

4.2. Belagat ile İlgili Benzetmeler

Rahmî’nin, Divan’ında yer verdiği poetik terimlerden biri de belâgattir. Şair, bu terimle ilgili de benzetmeler yaparak bu alandaki yetkinlik ve maharetini sergilemek istemiştir. Bilindiği gibi belâgat, sözlükte “kelamın fasih olmak şartıyla hâlin muktezasına uygunluğunu öğreten bir ilim” olarak tanımlanır; başka bir ifadeyle “bir düşüncenin sözlü veya yazılı olarak yerinde ve zamanında, açık bir mânâ ve akıcı bir dille ifade edilmesi” demektir (Bilgegil, 1980: 23; Bulut, 2015: 42).

4.2.1. Bâg u râg (Bağ, bahçe, çimenlik)

Rahmî, bir beytinde belâgati çiçeklerle, çimenlerle bezenmiş bağlık, bahçelik bir alana benzetir. Kendi şairlik kabiliyetini de böyle bir ortamın bülbülü olarak nitelendirir. Bülbül tabiatlı şair, belâgat bahçesinde elbette ki renkli, göz alıcı bir üslupla sevgiliyi ve onun güzellik unsurlarını anlatacaktır:

*“Belâgat bâg [u] râgı içre tab’-ı bülbül-i Rahmî
Lebûñ vasf eyleyüp rengîn-edâlarla beyân itmiş”* (G. 103/5)

Şair, bir başka beytinde “Ey inciler saçan kalem, sen belâgat bahçesi içerisinde kendinden marifet meyveleri biten tazecik bir fidansın.” diyerek belâgati yine bahçeye teşbih eder. Böyle bir ortamda Rahmî kendini de irfan sahibi, inci kıymetinde şiirler söyleyen bir şair olarak tanıtır:

*Belâgat bâg [u] râgı içre ey kill-i güher-efşân
Ma’ârif mîvesi senden biter bir nahl-i tersin sen* (G. 146/7)

4.2.2. Gülsitan (gül bahçesi)

Rahmî, bir kasidesinde de belâgati gül bahçesine, şiirlerini ise bu bahçeden kopartılan yarısı sarı, yarısı kırmızı olan güzel bir güle benzetir. Şair, ancak böyle bir gülü padişaha sunmak için uygun görür. Onun bu yaklaşımına bakarak şiirin ancak belâgat ilkelerine göre yazılması durumunda güzel olacağı anlaşılır:

*“Belâgat gülsitânından kopardum bir gül-i ra’nâ
Fakîrâne tekellûf eyler isem şâha erzânî”* (K. 1/35)

4.2.3. Kışver (ülke)

Rahmî, aşağıdaki beytinde belâgati bir ülkeye benzetir ve bu ülkenin ne şekilde fethedileceğini vurgular. Ona göre, belâgat ülkesi dil kılıcıyla fethedilebilir. Bu

ülkeyi dil kılıcıyla ele geçirdiğini belirten şair, artık fesâhat mülkünün de kendine tahsis edildiğini ifade eder. Belâgatin bir dil meselesi olduğunu bu düşüncesiyle dile getiren şair, fesâhat konusunun belâgatten sonra geldiğini de belirtmiş olur:

*“Belâgat kişverin feth eyledün tîg-i zebânunla
Yüri mülk-i fesâhat Rahmiyâ şaşa müsellemdür”* (G. 51/7)

4.2.4. Tûtî (papağan)

Bir beytinde “Rahmî’ye belâgat papağanı denirse buna şaşırılmamalı, (çünkü) şiir ülkesine şeker çiğneyen şairlik kabiliyeti ile geldik.” diyen şair, belâgati bir papağan olarak düşündüğünde bu papağanın kendi olduğunu söyler. Ona göre, bu seviyeye gelebilmek için tatlı bir şairlik kabiliyetine sahip olmak gerekir:

*“Rahmîye dinürse nola tûtî-i belâgat
Mısr-ı sühana tab’-ı şeker-hâ[y]ile geldük”* (G. 117/6)

4.3. Fikir ile İlgili Benzetme

Klasik şiirde şairlerin, iyi şiir yazmayla ilişkilendirdikleri poetik hususlardan biri de fikirdir. Onlar, güçlü bir düşünce ve hayale sahip olmakla kıymetli şiirler yazmayı, şairin adının yaşamasını, değerli ve güzel mânâlar oluşturmayı, yeni tarzda şiirler yazmayı ilişkilendirmiş; bütün bunların güçlü düşünce ve hayaller sayesinde mümkün olacağını dizelerinde açıklamışlardır. Poetik değerlendirmelerde şiirin ve yeni anlamların, şairin bîkr-i fikrinde şekillendiği ve orada oluştuğu yönünde açıklamalarda bulunulmuştur (Topak, 2020b: 267).

4.3.1. Şehbâz (Doğan)

Rahmî, fikir ve hayal dünyasını alıcı bir kuş olan doğana benzetir. Şiirdeki güzel mânâları kuşa teşbih eden şair, bu kuşları şeh-bâz-ı fikretle avladığını söyleyerek

güzel anlamların şairin düşünce ve hayal dünyasında şekillendiğini söylemek ister. O, bu şekilde yazılan şiirlerin ise dünyada şöhret bulacağı inancındadır:

*“Ma’ânî murgını sayd eyledüñ şeh-bâz-ı fikretle
Anuñçün Rahmiyâ şî’rüh cihân içre müsellemdür”* (G. 75/6)

4.4. Fesâhat ile İlgili Benzetme

Belâğatin alt dalı olan fesâhat, “Kelimelerin telaffuzunun akıcı olup kulağa hoş gelmesi, mânâsının da açık olmasıdır.” şeklinde açıklanır (Saraç, 2007: 39). Klasik şiirde şairin ilim, belâgat ve fesâhat konusunda yetkin olması beklenir.

4.4.1. Mülk (Ülke)

Metnini daha önce verdiğimiz bir beyitte “Ey Rahmî, dil kılıcınla belâgat ülkesini fethettin, yürü artık fesâhat mülkü sana verilmiştir.” diyen şair, bu düşüncesiyle belâgat ve fesâhatın bir dil meselesi olduğunu, belâgata hakimiyetten sonra fesâhatta yetkinlik kazanılacağını ve kendinin de bu konuda ne kadar yetkin olduğunu açık bir şekilde ifade eder (G. 51/7).

Şair, bir başka beytinde yine benzer bir söyleyişle dil kılıcıyla belâgat ülkesini fethedip fesâhat topraklarının başarılı bir hükümdarı olduğunu vurgular:

*“Belâgat kişverin feth eyledüm tîg-ı zebânumla
Fesâhat mülkinüh oldum bugün sâhib-kırânı ben”* (G. 8/6)

5. SONUÇ

Bursalı Rahmî'nin, Divanı'nda poetik unsurlar bağlamında yaptığı benzetmelerin tespitine ve bu teşbihlerin şairin poetikasına katkılarına yönelik yapılan bu çalışmada şairin “şiir, şair, mânâ, fikir, belâgat ve fesâhat” unsurlarıyla ilgili teşbihe başvurduğu görülmüştür. Bu unsurlardan şiirle ilgili 18, şairle ilgili 8,

mânâ ile ilgili 5, belâgat ile ilgili 4, fesâhat ve fikirle ilgili ise birer benzetme unsuruna rastlanmıştır. Benzetmeler, büyük çoğunlukla gazellerin mahlas beyitlerinde yer alırken bir kısmı kasidelerin fahriye beyitlerinde yer almıştır. Sadece bir benzetme kıta manzumesinde karşımıza çıkmaktadır.

Rahmî, şiirle ilgili benzetmelerinde benzetilen olarak “akarsu, arsa/meydân, bahâr, bahâristân, bahr, dâne, dürr, gevher, gonca/gül/gülşen, helva, kand, mülk/Mısır, oğul, risâle, rişte/silk, sît/tabl, sûret, yed-i beyzâ” unsurlarını kullanmıştır. Şair, bu benzetilenler aracılığıyla “şiiirin akarsu gibi hoş ve güzel olması, bahar mevsimi gibi her zaman güzel, taze, ilgi çekici olması, şiir denizinden çıkartılan eşsiz inciler kıymetinde olması, mücevher gibi kıymetli olup şöhretinin her yana yayılması, şiir bahçesine tazelik, güzellik ve yenilik katması, tatlı ve hoş olması, çok cezbedici olup görenleri kendine çekmesi, şairin adının unutulmamasını sağlaması, mucizevi bir etki göstermesi” vb. şiirle ilgili birçok hususiyete değinir.

Rahmî, şairle ilgili benzetmelerinde “bâğbân, bebgâ/tûtî, bülbül, emîr/hüsrev, gavvâs/şinâver, Mani, sihr-âferîn, şehbâz” unsurlarını benzetilen olarak kullanmış ve bu unsurlar vesilesiyle “Şiir ülkesinin tek hakimi olmak ve bunu yazdığı şiirlerle ispatlamak, şiir bahçesinde taptaze şiirler yetiştirmek, şairlik kabiliyetini belâgat ve renkli bir üslupla desteklemek, kıymetli şiirler yazma konusunda marifetli olmak, herkesin beğenisini kazanan, ustalık isteyen şiirler yazabilmek, doğuştan gelen bir yetenekle güzel mânâlar oluşturabilmek, olağanüstü bir etki bırakan şiirler yazarak diğer şairleri susturmak” vb. şairlik vasıflarına işaret eder.

Poetik unsurlardan mânâyla ilgili benzetmelerinde benzetilen olarak “bahr, câm, gül, murg, mülk” maddelerine yer veren Rahmî, bu benzetilenler ile “şiiirin mânâ yüklü olması, mânânın inci kıymetinde, güzelliğini her zaman koruyacak nitelik ve güzellikte olması, güzel mânâların doğuştan gelen şairlik yeteneği, düşünce

ve hayal gücü sayesinde oluşturulabileceği” gibi mânânın birçok yönüne temas eder. Şairin üzerinde çokça durduğu bir başka terim olan belâgatla ilgili “bâğ u râğ, gülsitân, kişver, tûtî” unsurlarının benzetilen olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu benzetmeler ile Rahmî belâgatle ilgili olarak “Belâgata hakimiyet dile hakimeyle olur, her türlü şiiresel güzellik belâgat bahçesinde sergilenmelidir, belâgat ilkelerine uygun şiiirler güzel olur, belâgatle söylemek doğuştan gelen şairlik kabiliyeti ile mümkündür” vb. görüşlerini dile getirir. Rahmî, bu terimlere ilave olarak “fıkr”i “şehbâz” unsuruna benzetmek suretiyle “güzel mânâların şairin fikir ve hayal dünyasında şekillendiği”, “fesâhat”ı da “mülk” unsuruna benzeterek fesâhatın bir dil meselesi olduğunu ve ona hâkimiyetin belâgata hakimiyetten geçtiğini vurgulamak ister.

Klasik Türk şiiirinin yüzyıllar düzeyinde poetikasının tespitine yönelik hazırlanan “Çavuş, M. F. (2020). Poetik Açıdan Klasik Türk Şiiirinin Fotoğrafi (15. Yüzyıl). Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları; Erkal, A. (2009). Divan Şiiiri Poetikası (17. Yüzyıl). Ankara: Birleşik Dağıtım Yayınevi; Topak, Z. (2020). 18. Yüzyıl Divan Şiiiri Poetikası. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi; Bayram, Y. (1995). 16. Yüzyıl Divan Şiiirinde Poetika. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE; Mutlu, M. (2021). 19. Yüzyıl Divan Şiiiri Poetikası. Basılmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.” gibi çalışmalar, poetik benzetme unsurları bağlamında incelendiğinde, Rahmî'nin Divanı'nda yer verdiği poetik benzetmelerin bir kısmının gelenekte orta ve sık düzeyde kullanılan, bir kısmının oldukça az kullanılan unsurlardan olduğu, bir kısmının da bahsi geçen eserlerde görülmeyen, Rahmî'nin yer verdiği unsurlar olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Rahmî'nin, şiiirin benzetileni olarak kullandığı “kand (şeker), mülk/kışver, gevher, dürr, gül, gülşen” vb. unsurları gelenekte de orta-sık kullanılan, “helva, rişte/silk, oğul, yed-i beyza, sît/tabıl” vb. unsurları az kullanılan, “sûret (resim), dâne, risâle” unsurlarını da örneğine bahsi geçen çalışmalarda rastlamadığımız unsurlar grubuna almak mümkündür. Aynı durum

şairle ilgili benzetilenler için de geçerlidir. Rahmî Divanı örneği üzerinden yapılan bu çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlara bakılarak divanlardaki poetik unsurlar kapsamında yapılan benzetmelerin, şairlerin poetikalarına yönelik birçok görüş ve değerlendirmeler içerdiği görülmüştür.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir kişiyle potansiyel çıkar çatışmasına sahip değildir.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Arslan, Ş. (2006). *Fitrat Kavramı Çerçevesinde Eğitimde İnsanın Ne'liği Sorusu*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Açıkgöz, C. (2017). "Klasik Türk Şiirinde Dalgıç". Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 6/2: 894-924.
- Bayram, Y. (1995). 16. Yüzyıl Divan Şiirinde Poetika. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Bayram, Y. (2004). "16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Şiiri Nitelemek Üzere Kullandıkları Sıfatlar". Türkbilig Dergisi, 8: 36-53.

- Bayram, Y. (2007). "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler". *Turkish Studies*, 2/4: 209-219.
- Bayram, Y. (2016). "Divan Şairlerinin Şiirle İlgili Benzetme ve İstiâreleri". *Mavi Atlas*, 7: 1-35.
- Bilgegil, K. (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri: 1 Belâgat*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Birici, S. (1996). *Bursalı Rahmî, Şâh U Gedâ (Metin-İnceleme)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Bulut, A. (2015). *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Canım, R. (2018). *Latîfî, Tezkiretü's-Şu'arâ Ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,Latifi-Tezkiretus-Suara-Ve-Tabsiratunnuzamapdf.Pdf?0> [ET: 10.11.2023].
- Çavuş, M. F. (2020). *Poetik Açıdan Klasik Türk Şiirinin Fotoğrafı (15. Yüzyıl)*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Doğan, M. N. (1996). "Fuzulî'nin Poetikası". *İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2: 45-72.
- Erdoğan, M. (2017). *Bursalı Rahmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910,Bursali-Rahmi-Divanipdf.Pdf?0> [Et:20.03.2024].
- Erdoğan, M. (2020). *Rahmî, Bursalı Pîr Mehmed*. <https://teis.yesevi.edu.tr/Madde-Detay/Rahmi-Bursali-Pir-Mehmed> [Et:10.03.2024]
- Erkal, A. (2009). *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, Ankara: Birleşik Dağıtım Yayınevi.
- Güler, Z. (2014). "Divan Şiirinde Papağan". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/1: 61-71.
- Gündüz, Ş. (2003). "Maniheizm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27: 575-577, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Harman, Ö. F. (2013). "Yed-î Beyzâ", TDV İslam Ansiklopedisi, C.43: 376-377, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpekten, H. vd. (2017). Sehî Beg, Heşt Bihişt. [Http://Ekitap.Kulturturizm.Gov.Tr/Eklenti/56165,Hest-Bihistpdf.Pdf?0](http://Ekitap.Kulturturizm.Gov.Tr/Eklenti/56165,Hest-Bihistpdf.Pdf?0). [Et:16/11/2023].
- İsen, M. (2017). Gelibolulu Mustafa Âlî, Kühû'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı. [Https://Ekitap.Ktb.Gov.Tr/Eklenti/55739,Kunhul-Ahbarin-Tezkire-Kismpdf.Pdf?0](https://Ekitap.Ktb.Gov.Tr/Eklenti/55739,Kunhul-Ahbarin-Tezkire-Kismpdf.Pdf?0) [Et:15.03.2024]
- Kara, Ç. (2019). "Pekmez, Bal ve Şeker: Helvaya Statü Veren Tatlandırıcılar". SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 47: 74-88.
- Kâşânî, A. (2004). Tasavvuf Sözlüğü. Çev., Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları.
- Kaya, B. A. (2012). "Necâtî Bey'in Şiir Anlayışı". Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, 27: 143-218.
- Kılıç, F. (2018). Es-Seyyid Pîr Mehmed Bin Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ. [Https://Ekitap.Ktb.Gov.Tr/Eklenti/59036,Asik-Celebi-Mesairus-Suarapdf.Pdf?0](https://Ekitap.Ktb.Gov.Tr/Eklenti/59036,Asik-Celebi-Mesairus-Suarapdf.Pdf?0) [Et: 14.10.2023].
- Kutlar, F. S. (2005). Klâsik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhir-Nâme. Ankara: Öncü Kitap.
- Külekçi, N. (1995). Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mutlu, M. (2021). 19. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Öztoprak, N. (2005). "Rûhî'nin Şiir Anlayışı". Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, 12: 101-136.
- Öztoprak, N. (2006). "Ruhî'nin Şair Anlayışı". Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 28: 94-120.
- Pala, İ. (1995). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (2007). Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat. İstanbul: 3f Yayınevi.

- Sevinç, F. (2017). Klasik Türk Şiirinde Bahçe ve Unsurlarının Anlamsal İlişkileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis.
- Solmaz, S. (2018). Bağdatlı Ahdî, Gülşen-î Şu'arâ. [Http://Ekitap.Kulturturizm.Gov.Tr/Eklenti/56733,Ahdi-Gulsen-i-Suarapdf.Pdf?0](http://Ekitap.Kulturturizm.Gov.Tr/Eklenti/56733,Ahdi-Gulsen-i-Suarapdf.Pdf?0). [Et:12/11/2023].
- Sungurhan, A. (2017). Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'- Şu'arâ. [Http://Ekitap.Kulturturizm.Gov.Tr/Eklenti/55834,Kinalizade-Hasan-Celebipdf.Pdf?0](http://Ekitap.Kulturturizm.Gov.Tr/Eklenti/55834,Kinalizade-Hasan-Celebipdf.Pdf?0). [Et:10/11/2023].
- Tıǧlı, F. (2006). Bursalı Rahmî Çelebi ve Divanı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tolasa, H. (1982). "Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri". Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 1: 15-46.
- Topak, Z. (2020a). 18. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası. Ankara: Akademik Kitaplar Yayınları.
- Topak, Z. (2020b). "Poetik Bir Terim Olarak Klasik Türk Şiirinde Düşünce". Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 23: 253-270.
- Tuǧluk, İ. H. (2009). "Mesnevilerde Şairle İlgili Bazı Tespitler". Turkish Studies, 4/7, 619-635.
- Tuǧluk, İ. H. (2016). "Türk Edebiyatında Bahâristân". Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26/1: 45-57.
- Yaylalı, Y. (2018). "Klasik Fars Şiirinde Ressam Manî". Sbad Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 13/1: 169-177.
- Yılmaz, G. ve Akman, S. (2019). "Osmanlıdan Günümüze Helvalar ve Helva-i Gazi'nin Gastronomik Değeri". Gastroia: Journal Of Gastronomy And Travel Research, 3/3: 462-469.

- Yılmaz, M. (2008). XVIII. Yüzyıl Klasik Türk Şiiri'nde Değerli Taşlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Yılmaz, O. (2019). Ferheng-i Şu'ûrî. C.1. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yılmaz, O. (2011). "Klasik Türk Edebiyatı'nda Bir Başka Anlamıyla Bahâr". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 18: 177-194.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In this study, similes related to poetic elements such as poetry, poet, rhetoric, meaning and idea in Bursalı Rahmî's Divan were identified and the contributions of these similes to the poet's poetics were tried to be shown. With this study, based on the example of Bursalı Rahmî Divan, it is aimed to draw attention to the importance of poetic similes in divans in terms of poet poetics. Rahmî, who used complimentary expressions about his art and poetry, also made important determinations and evaluations about the characteristics of his poetry and poet in his Divan. While he sometimes expressed these thoughts directly, he sometimes preferred to express them through poetic similes. For this reason, it is necessary to see Rahmî's poetic similes, in other words, the poetic similes of classical poets, not only as examples of the art of simile, but also as reflections of their poetic thought worlds.

Method

Rahmî's Divan was first examined thoroughly in the context of poetic similes. The similes determined within the scope of the subject are poetry, poet, rhetoric, meaning, idea, etc. divided into poetic groups. Then, the verses containing poetic similes are briefly explained and their contribution to the title to which they belong is stated.

Findings (Results)

In this study, which was conducted to determine the similes that Bursalı Rahmî made in the context of poetic elements in his Divan and the contributions of these similes to the poet's poetics, it was seen that the poet resorted to similes related to elements such as "poem, poet, meaning, idea, rhetoric". Among these elements, 18 analogy elements related to poetry, 8 elements related to the poet, 5 elements related to meaning, 4 elements related to rhetoric and one element related to idea were found. While similes are mostly included in the pseudonym couplets of ghazals, some of them are included in the fahriye couplets of odes.

Rahmî used the elements of stream, land/square, spring, garden, bahr, grain (seed), pearl, jewel, rose/rose garden, halva, candy, country, son, booklet, rope, sound, picture as analogies in his similes about poetry. Through these analogies, the poet touches upon the following characteristics of poetry: "poetry being pleasant and beautiful like a stream; It is always beautiful, fresh and interesting like the spring season; having the value of unique pearls taken from the sea of poetry; It is precious like a jewel and its fame spreads far and wide; adding freshness, beauty and innovation to the garden of poetry; being sweet and pleasant; It is very attractive and attracts those who see it; ensuring that the poet's name is not forgotten; it has a miraculous effect." .

Rahmî used the elements "gardener, parrot, nightingale, hawk, sultan, diver, Mani, magician" as similes in his similes about the poet. Through these elements, he touches on many poet characteristics: "To be the sole ruler of the country of poetry and to prove this with the poems he writes; growing fresh poems in the poetry garden; supporting poetic talent with an eloquent and colorful style; to be skilled in writing precious poems; To be able to write poems that require mastery and are appreciated by everyone; Being able to create beautiful meanings with an innate talent; to silence other poets by writing poems that have an extraordinary impact."

Rahmî, who includes "sea, glass, rose, bird, country" as similes in his similes about meaning, one of the poetic elements, draws attention to the following characteristics of meaning with these similes: "poetry being loaded with meaning; the meaning has the value of a pearl and has a quality and beauty that will always preserve its beauty; beautiful meanings can be created thanks to innate poetic talent, thought and imagination." . He compared eloquence, which he mentioned a lot in his Divan, to the elements of "garden, rose garden, country, parrot". With these similes, Rahmî made the following determinations regarding eloquence: "Mastery of eloquence is achieved by mastering the language; all poetic beauty should be exhibited in the garden of eloquence;

Poems that comply with the principles of rhetoric are beautiful; singing poetry with eloquence is possible with the innate poetic ability." .

Conclusion and Discussion

The findings and results obtained as a result of the study have shown that the poetic similes in poets' divans provide serious data about poets' understanding of poetry and poets. For this reason, the verses containing poetic similes in divans should not be seen as lines that only reflect literary arts. These verses contain very important consequences for the poet's poetics.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi:04.05.2024 Yayına Kabul Tarihi:09.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1478462>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Bozhüyük, B. (2024). Makro Fotoğraf ve Oyuncak Fotoğrafçılığında Kompozisyon. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 325-354.

MAKRO FOTOĞRAF VE OYUNCAK FOTOĞRAFÇILIĞINDA KOMPOZİSYON

Bayram BOZHÜYÜK*

Öz

Bu araştırma, makro fotoğraf ile oyuncak fotoğrafçılığını bir arada yorumlayıp uygulayarak, hem teknik hem de teorik açıdan konunun anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çünkü oyuncak üretimi ve pazarlanması endüstriyel üretimin ve popüler kültürün bir aracı haline gelmiştir. Bu duruma ek olarak teknolojinin gelişmesi ile fotoğrafik görüntü elde etmek artık herkesin yeni bir uğraş alanı olmuştur. Bu durum sonucu makro dünyanın estetiği de fotoğraf çekenler için ilginç bir uğraş haline gelmiştir. Yapay nesnelere arasında oyuncaklar da makro fotoğrafçılığın yeni bir çalışma alanı haline gelmiştir. Fotoğrafçılığın yeni bir türü olan oyuncak fotoğrafçılığı giderek büyük bir rağbet görüyor. Oyuncak fotoğrafçılığı reklam amaçlı çekimlerinden, hobi amaçlı işlere, sanal alışveriş sitelerine ve ikinci el ürün satan mağazalara kadar geniş bir alana hitap etmektedir. Dolayısıyla oyuncak ve fotoğrafın düşünceyi ifade etme araçlarıdır. Bu bağlamda oyuncak ile fotoğrafçıların yaratıcı kompozisyonlar oluşturması önemlidir. Bu önem bağlamında araştırmada makro çekim teknikleri hakkında kaynaklar ışığında bilgi verilmiş bazı oyuncakların çekim uygulamaları yapılarak sonuçlar incelenmiştir. Bu yolla oyuncak figürlerin çevresel alanda sahnelenmiş fotoğraflarının nasıl çekildiği hakkında bilgi verilmek istenmiştir. Uygulamanın yanında

Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Sanatlar Bölümü,
byram27@hotmail.com, Gaziantep/Türkiye

araştırma aynı zamanda oyuncak fotoğrafçılığı hakkında teorik bilgi vermeyi de amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf, Makro Fotoğraf, Oyuncak.

COMPOSITION IN MACRO PHOTOGRAPHY AND TOY PHOTOGRAPHY

Abstract

This research aims to interpret and apply macro photography in conjunction with toy photography, contributing to the understanding of the subject from both technical and theoretical perspectives. This is because toy production and marketing have become instruments of industrial production and popular culture. Additionally, with the advancement of technology, obtaining photographic images has become a new area of interest for everyone. As a result, the aesthetic of the macro world has become an intriguing pursuit for photographers. Among artificial objects, toys have also emerged as a new field of study in macro photography. Toy photography, a new genre of photography, is increasingly gaining popularity. It caters to a wide range of applications, from advertising shoots to hobbyist endeavors, virtual shopping sites, and stores selling second-hand goods. Therefore, toys and photography are tools for expressing thoughts. In this context, photographers need to create creative compositions with toys. In this regard, the research provides information on macro shooting techniques based on sources and examines the results of shooting applications of certain toys. In this way, information is provided on how photographs of toy figures staged in environmental settings are taken. In addition to practical application, the research also aims to provide theoretical knowledge about toy photography.

Keywords: Photography, Macro Photo, Toy.

1. GİRİŞ

Fotoğraf icat edildiği zamanlardan bu yana çeşitli amaçlarla görüntü üretmek için kullanılmıştır. Bilimsel gözlem ve belge amaçlı fotoğrafçılığın yanında zamanla fotoğrafın estetik yönü ve kuralları ortaya çıkarılmıştır. Fotoğrafın estetiği dış dünyanın gösterilmesinin yanında kurgusal fotoğrafların elde edilmesinde de

kullanılmıştır/kullanılmaktadır. 1839 gibi erken bir tarihten itibaren sanatçılar, fotoğrafın hikâye anlatma konusundaki muazzam potansiyelini keşfetmeye başlamışlar ve çoğu zaman kamera ile kurgusal görseller yaratmak için büyük çaba harcamışlardır (Garcia, 2011: 1). Dolayısıyla fotoğraf çoğunlukla gerçekte ilişkilendirilse de kurgunun bir aracı olmuştur. Kurgusal fotoğrafçılık reklam fotoğrafçılığından, moda fotoğrafçılığına, deneysel atölye işlerine ve hobi alanlarına kadar geniş bir çalışma alanını kapsamaktadır. Kurgusal fotoğraf aynı zamanda görüntülerdeki içerik bağlamındaki gerçeklik algısının değişikliğe uğratılmasıdır. Özellikle günümüzde dijital fotoğrafçılık, yapay zekâ ve endüstriyel eşyaların çeşitliliğindeki artış çağdaş dönemde kurgusal fotoğrafların içeriklerini çeşitlendirmiştir. Güncel gelişmeler kurgusal fotoğrafın özelliklerini post modern dönemde sanat alanına taşımış ve bu alanda üretim veren sanatçıların belirli üretim ilkeleri çerçevesinde tam bir özgürlük ile eserlerini oluşturmalarına olanak sağlamıştır (Uysal, 2017: 1538). Kurgusal fotoğrafların üretilmesinde hem konu hem de yardımcı malzeme olarak minyatür eşyalar veya oyuncaklardan da faydalanılmaktadır. Hatta oyuncak fotoğrafçılığı reklam amaçlı çekimlerin yanında hobi olarak da tercih edilen ve kurgu gerektiren bir fotoğraf türü olmuştur. Bir masa üzerinde veya dış mekân içerisinde fotoğrafı çekilecek oyuncaklar önce senaryosu gereği düzenlenir daha sonra da makro fotoğrafçılığın tekniklerinden yararlanılarak fotoğrafları çekilir. Makro fotoğrafçılık, fotoğrafın görüntü sensöründeki nesnenin boyutunun gerçek boyutundan daha büyük olduğu aşırı yakın çekim fotoğrafçılığıdır (Consentino, 2013: 72). Oyuncak fotoğrafçılığında makro fotoğraf tekniğinin fazla kullanılmasının sebebi nesnelerin boyutlarının küçük olması, üzerindeki ayrıntıların gösterilmesi, oyuncak gerçekte dünyada var olan canlı nesnelermiş gibi göstermek ve alan derinliğinden uygun derecede faydalanmak içindir. Bu yüzden araştırmada önce makro fotoğraf tekniğine değinilmiştir.

Makro fotoğraf teknikleri küçük ölçeklere sahip dünyayı ayrıntılarıyla tanıma fırsatı sağlamaktadır. Bu bağlamda canlı veya cansız, doğal ya da yapay nesnelere izleyiciye yeni bir dünya görüşü ve izlenim sunmaktadır. Genelde ölçek bakımından küçük olan oyuncakların fotoğrafik gösterimi makro çekim üzerinden yapılmaktadır. Bunların yanında oyuncaklar günümüz dünyasında her yaşta insanın ilgilendiği şeylerdir. Bu bağlamda günümüzde oyuncaklar endüstriyel üretimin ve popüler kültürün önemli araçları haline gelmiştir. Bireysel çapta kişiler oyuncaklarının bir hikâyeye kurgusuna göre yerleştirip hobi amacıyla fotoğraflamaktadır. Ya da sanatsal kaygılarla oyuncaklar kullanılarak kurgusal işler üretilmektedir. Ayrıca oyuncakın ekonomik değeri olduğundan dolayı satışının yapılması için tanıtımına da gerek duyulmaktadır. Dolayısıyla oyuncakların reklam görsellerinin elde edilmesi de gerekmektedir. Bu bakımdan oyuncaklar sadece koleksiyon veya hobi nesnelere değil, aynı zamanda reklam fotoğrafçılığının ilgilendiği bir alan olarak değerlendirilmelidir. Oyuncak fotoğrafçılığını reklam fotoğrafçılığı içerisinde değerlendirmek gerekirse, oyuncakın ayrıntılarının ve oynanış kolaylığının fotoğraf yoluyla ürünün kutu/ambalaj tasarımlarında net olarak gösterilmesi tüketicilerin oyuncakı tercih etmesi açısından önemlidir. Oyuncak fotoğraflarında mekânsal kurgu üretilmesi üzerinde düşünülmesi gereken başka bir konudur. Reklam çekiminde oyuncakın konusuna uygun kaynaklar ve mekânsal görseller elde edilmelidir. Oyuncak fotoğrafçılığı sanatsal alanlarda kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Sanatçıların oyuncakları kurgusal bağlamda sanatsal materyal olarak kullanması temaları, kavramları, olayları yaratıcı bir şekilde anlatmasına olanak tanımaktadır. Bütün bu durumların öneminden dolayı oyuncak fotoğrafçılığı akademik, endüstriyel ve çağdaş sanatın unsurlarını harmanlayan bir tür olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma alanlarının genişliği, popüleritesinin artması gibi gerekçelerden dolayı oyuncak fotoğrafçılığı farklı bakımlardan incelenmesi gereken bir alandır. Araştırmada bu durumun önemi ve gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca

araştırma oyuncak fotoğrafı çekmek isteyenler için bilgilendirici bir kaynak özelliği taşıyarak oyuncak fotoğrafçılığı alanındaki literatürdeki eksikliği gidermek amacıyla ortaya konulmuştur. Araştırmada önce makro fotoğraf üzerinde teknik anlamda durulmuştur. Daha sonra oyuncak fotoğrafçılığı üzerinde durulmuş ve öneminden bahsedilmiştir. Araştırmanın son bölümünde teknik bilgiler ışığında çekim uygulamaları yapılmış, çekim sırasında ve sonrasında dikkat edilmesi bilgileri ortaya konulmuştur. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular makro fotoğraf kapsamında değerlendirilmiştir.

2. MAKRO FOTOĞRAF

Makro fotoğrafçılık terimi makro kelimesinden yola çıkılarak ortaya çıkmıştır. Cambridge Dictionary'e göre makro terimi insan gözünün görebileceği kadar büyük anlamı taşımaktadır (Macro, 2024). Bu bağlamda Makro fotoğrafçılık, nesnelerin çok yakın mesafeden görüntülerini yakalamaya yarayan fotoğrafçılık tekniğidir. Diğer bir deyişle makro fotoğrafçılığın amacı, çıplak gözle net olarak görülemeyen küçük nesnelerin karmaşık detaylarını ortaya çıkarmaktır (Davies, 2010: 1). Bu çekim türünde fotoğrafı çekilecek objenin ölçüklerinin tam bir şekilde kadraja sığması gerekmektedir.

Makro fotoğrafçılığın en önemli yönlerinden biri büyütme kavramını anlamaktır. Büyütme, makro mercekte bakıldığında bir nesnenin boyutunun belirgin şekilde artması anlamına gelmektedir. Büyütme oranını değiştirerek fotoğrafçılar belirli ayrıntıları vurgulayabilir ve görsel olarak çarpıcı kompozisyonlar oluşturabilir. Bu sayede gözlemlenmesi gereken görüntüdeki detaylar ortaya konularak küçük nesnelerin ince ayrıntılarını yakından incelenmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla makro fotoğrafçılıktan başta bilimsel alanlar olmak üzere estetik amaçlarla yararlanılmaktadır. Bununla birlikte fotoğrafçılar, yalnızca konunun ayrıntılarını salt bir şekilde sergilemekle kalmayıp aynı zamanda sanat ve estetik duygusunu da aktaran görüntüler üretmektedirler. Makro fotoğrafçılık, net ve

detaylı görüntüler yakalayabilmek için yüksek düzeyde hassasiyet ve teknik beceri gerektirir. Makro fotoğrafın temel esası görüntüyü yakınlaştırmaya dayalıdır. Bu yüzden mercek bilgisi ve lens seçimi önemlidir. Bir mercekten elde edilebilecek büyütme iki temel faktör tarafından belirlenir; kullanılan merceğin odak uzaklığı ve merceğin minimum odaklanma mesafesi (Perkins, 2018: 465). Bu durumlar haricinde oyuncak fotoğrafçılığında makro çekim sadece görüntü yakalama anlamında teknik yaklaşımları değildir, aynı zamanda oyuncuğun dramatisasyonunu oluşturmada bir zorunluluktur.

2.a Makro Fotoğraf ve Bileşenleri

Makro fotoğraf çekiminin tanımı ve özelliklerinin yanında elbette çekim için kullanılacak araçlar ve teknikler hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. İlk olarak mercek kullanımı makro fotoğraflarda önemli bir unsurdur. Makro çekimler için görüntüyü bire bir oranda net bir şekilde yakalayabilmek için makro özellikli lenslerden yararlanır. Makro lensler nesneyle çok kısa mesafede netleme yapabilmek için üretilmiştir. Makro lensin klasik tanımı, lens teknik özelliklerinde maksimum büyütme oranı en az 1:1 veya "1x" olan lensdir. Bu, fotoğraf makinesinin görüntü sensöründe nesnenin bire bir boyutta üretilebileceği anlamına gelir: 10 mm'lik bir nesne, lens nesneye yeterince yakın olduğunda 10 mm'lik görüntüyle sensöre yansıtılabilir (Makro fotoğrafçılık, 2024). Makro çekimlerde konu ile olan çalışma mesafesi/duruş yeri de önemlidir. Burada lenslerin odak uzaklığına dikkat etmek gerekmektedir. Makro lensler genellikle üç ortak odak uzaklığında mevcuttur: 50-60 mm, 24-70 mm, 90-110 mm ve 200 mm. Objektifin odak uzaklığı ne kadar büyük olursa, kamera ile konu arasındaki çalışma mesafesi de o kadar uzun olur. Daha uzun odak uzaklığına sahip lensler ayrıca daha dar bir görüş alanına sahip olduğundan, bir nesneyi arka plandan daha kolay izole etmeye olanak tanır. Uzun odak uzaklığına sahip bir makro lensin dezavantajı bazen odaklanmak için çok uzakta olmanız gerekesidir

(Berdan, 2012: 20). Çünkü makro çekimde arka plan ayrıntıları odak uzunluğu ile hassas bir ilişkisi vardır. Bunun haricinde farklı lensler ve kısık diyafram kullanımı sayesinde alan derinliği üretilebilmektedir. Fakat sadece kısık diyafram kullanmak bazen görüntüdeki renkleri koyu gösterir. Bu yüzden kısık diyaframın yanında enstantane odaklı pozlamayı kullanmak gerekir. Pozlama süresi için içine girdiğinde ışık yoğunluğu hassasiyetine daha dikkat edilmeli. Ayrıca pozlama süresi içinde fotoğraf çekerken titreşimleri azaltmak için tripod kullanılmalıdır. Ayrıca yine alan derinliğinin veya kısmi netlik alanının olduğu makro bir fotoğrafın çekilebilmesi için nesneyle olan mesafenin yanında fotoğraf makinesinin sabitlenmesi gerekmektedir. Lokal netlik makro fotoğraflarda bazen alan derinliği yaratarak vurgulama istediğiniz nesneyi daha da ön plana çıkarmaktadır.

Tüm bu teknik bilgilerin yanında elbette makro lenslerin kullanılmadığı cihazlarla da yakın plan fotoğrafları çekilebilmektedir. Optik teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ile toplumların dijitalleşmeye başlaması, yeni bir alan olan mobil fotoğrafçılığı kavramını ortaya çıkarmıştır (Demirel ve Kanlıoğlu 2021: 81). Dolayısıyla günümüzde yaygın hale gelen mobil fotoğrafçılık birçok alanda görüntü üretmek için daha ulaşılabilir bir yöntem olmuştur. Fotoğraf makinesi harici mobil telefon veya tabletlerle çekilen fotoğraflar için de kısık diyafram, enstantane ve konuya yakınlık uzaklık ilişkisiyle alan derinliği olan makro fotoğraflar çekilebilir hale gelmiştir. Mobil fotoğrafçılığın özgü çekim teknikleri geliştirilmiştir. Bu teknikler arasında makro çekime elverişliliği arttıran çözümler bulunmaktadır. Bunlardan en etkili olanı mobil telefonlar nesneye karşı baş aşağı çevrilerek lensin daha yerden nesneyi algılaması sağlanmaktadır. Ayrıca basit merceklerin mobil cihazlar önüne getirerek te çok üst düzey olmasa da ayrıntı fotoğrafları çekmek mümkündür.

Makro fotoğrafın çekilebilmesi için yardımcı aparatlar da kullanılabilir. Görüntünün büyütmesini artıran uzatma tüpleri veya yakın çekim lensleri gibi ek

bileşenlerle tüm lensler yakına odaklanacak şekilde getirilebilir (Verdiani, Formaglini, Giansanti, Giraudeau, 2018: 236). Bunların başında ek mercek ya da filtre kullanımı olan close up yöntem bulunmaktadır. Close up yöntemi, lensin önüne destek olarak yakınlaştırıcı objelerin yerleştirilmesiyle elde edilir (Bailey, 2014: 11). Bu sayede makro görüntünün yanında ayrıntılar daha yakın plana getirilmektedir. Ayrıca makro çekim için kullanılan cihaz uzatma tüpleridir. Uzatma tüpleri, fotoğraf makinesinin gövdesi ile lens arasına takılarak lens ile sensör arasındaki mesafeyi artırır ve lensin normalde olduğundan daha yakına odaklanmasına olanak tanır (Heimbuch, 2023). Diğer bir yakınlaştırma türü ters objektif kullanımıdır. Merceğin tersten görüntüsü bu sayede yakın plan ayrıntı fotoğrafları çekebilmeyi sağlar. Bu yöntem objektifi fotoğraf makinesinin gövdesine ters şekilde takabilmek için yardımcı aparatlar kullanarak yapılır. Görüldüğü üzere makro fotoğrafçılık için sadece fotoğraf makinesi ve lens değil daha birçok yardımcı aygıtlardan yararlanılmaktadır.

Makro fotoğraf için kullanılan ek yöntemler ve cihazlar çeşitlilik göstermektedir. Günümüzde gelişmiş pazarlama ve teknolojinin sayesinde makro fotoğraf yöntemleri, aygıtları ister fotoğraf makinesi ister mobil cihazlar dâhilinde olsun insanlar için kolay ulaşılabilir hale gelmiştir. Dijital fotoğraf ve yeni medya, artık fotoğrafta kullanım paradigmasını değiştirmiştir (Siri, Khairani, bin Halim 2022:16). Dolayısıyla fotoğraf çekmek ve yayımlamak daha kolay bir hal almıştır. Bu durum makro fotoğraf yöntemleriyle bitki veya doğal objelerin çekimi haricinde endüstriyel nesnelere çeşitli amaçlarla fotoğraflanmasını daha ulaşılır hale getirmiştir. Günümüzde endüstriyel nesne bağlamında oyuncakların da makro çekim teknikleriyle fotoğraflanması ister reklam amaçlı olsun, ister hobi amaçlı olsun bir gerekliliktir.

3. OYUNCAK VE OYUNCAK FOTOĞRAFÇILIĞI

Oyuncaklar hayal gücüne yönelik nesnelere dir. Sosyal gelişmeyi teşvik ederler. Çocuklar oyun oynarken fantastik senaryolar yaratıp maceralar yaşamakla kalmıyor, aynı zamanda kendileri ya da bir başkası gibi davranarak farklı bakış açıları keşfediyorlar (Are kids who play with toys and use imagination smarter, 2024). Dolayısıyla oyun çocukların öğrenmesinde önemli bir aktivitedir (Dalila ve Handayaningrum, 2023: 93). Bunun yanında her bir oyuncak kültürel bir değere sahiptir. Dolayısıyla her oyuncak, kültürel, coğrafi, ekonomik açıdan üretildiği toplumun ve ait olduğu zamanın aynasıdır (Vatandaş, 2020: 918). Günümüzde oyuncaklar sadece çocuklar için anlam taşımamaktadır. Oyuncak aynı zamanda yetişkinler için hobi ya da belleğin canlandırılması bağlamında kıymetli nesnelere haline dönüşmüştür. Yetişkinler için eskiyi anımsatan figürleri toplamak hobi alanı olarak veya psikolojik anlamda güncel yaşamdan bir tür kaçış işlevi görmesi bağlamında önem arz etmektedir. Bu bağlamda nostaljik objeler, insanların geçmişlerinde keyif aldıkları rahatlık, güvenlik ve sevgi duygularına yöneldikleri bir sığınaktır (Levy ve Mueller, 2023: 3). Bu durumun haricinde özellikle marka haline gelen oyuncaklar endüstriyel miras açısından çok sayıda bileşenleri bir araya getirerek kültürel kimlik ve yaratıcılığın temel kaynaklarının ortaya konmasını sağlamışlardır. Oyuncak tasarımı ve üretimi bu anlamda miras unsurları olmanın yanında sürdürülebilirlik alanıdır (Yusufbova ve Ural, 2023: 2548). Bu durum oyuncakların koleksiyonluk öğeler arasında yer almasını sağlamaktadır. Ayrıca her insanın evinde oyuncak olmasa bile küçük eşyalar veya nostaljik objeler bulunduğu bilinen bir durumdur. Bu davranışın arkasında kişilere ait özel bir anı mı, yoksa sadece dekorasyon amaçlı mı? Olduğu sorularını aklı getirmektedir. Sosyal gelişimin gittikçe sanal olduğu günümüzde, oyuncaklar veya küçük objeler yetişkinlerin de yaşadıkları dünyayı anlamalarına yardımcı olmak için kullanılmaktadır. Belki oyuncaklar bazı yetişkinlerin ilgili oldukları bir şeyin görsel bir referansını saklamaktadırlar. Oyuncaklar; yetişkinlere kim olduklarını,

nasıl yetiştiklerini söyleyen veya nerede olmak istediklerini gösteren birer yardımcı da olabilirler. Teknoloji olumlu ya da olumsuz değerlendirilsin günümüzde temel varoluş ölçütlerinden birisi haline gelmiştir. Bu sebeple yeni medya teknolojileri, dijital içeriklerin oluşturulmasına izin vererek, oyuncuların oyuncaklarıyla yeni şekillerde oynamasına olanak tanıyor. Dijital görüntülerin paylaşılması giderek yaygınlaşıyor (Heljakka, 2015: 137). Bu sebeple günümüzde oyuncak almayı seven yetişkinlerden oluşan sivil kuruluşlar ve sosyal medya toplulukları vardır. Bu kişiler arşiv oluşturmak, kişisel hobilerini sergilemek için ya da sosyal medyada yayınlamak amacıyla fotoğraf çekiyor veya videolar oluşturuyor ve çoğu, oyuncakları ev ortamının bir parçası olarak saklıyor. Dolayısıyla psikolojik, ekonomik, sosyal ve teknolojik ihtiyaçlar açısından günümüzde oyuncak fotoğrafçılığındaki kullanılan malzemeler ve oyuncak fotoğraf üretim teknikleri üzerinde durulması gereken bir alan haline dönüşmüştür.

Oyuncak koleksiyoncuları ve fotoğrafçıları, minyatür figürlerin yakın plan çekimlerini yapmak için makro fotoğrafçılık gibi çeşitli teknikler kullanarak genellikle gerçek hayattan daha büyük görünen sahneler yaratmaktadırlar. Oyuncak fotoğrafında genellikle kullanılan aksiyon figürleri, oyuncak arabalar, Lego mini figürlerdir. Bu fotoğraf türünde gerçek kişiler yerine oyuncaklar görüntülerin ana konusu haline gelmektedir. Böylece oyuncaklara gerçekçi özel setler ve gerçekçi sahneler kurulabilmektedir (Shaw, 2023). Çekim sırasında makro fotoğrafçılık minyatür figürlerin dokuları veya onlara eşlik eden küçük aksesuarlar gibi küçük nesnelerin karmaşık ayrıntılarını yakalanmasını sağlamaktadır. Bu yüzden makro çekim teknikleri genellikle oyuncak fotoğrafçıların bilmesi gereken bir konudur. Oyuncak fotoğrafçılığında istenilen sonuçlara ulaşmak için makro lensler ve aydınlatma ayarları gibi özel donanımlar gerekir. Makro ortamda oyuncakların çekilmesi farklı fotoğraf donanımlarının yanında çeşitli yan aksesuarların kullanılmasını da gerektirebilir. Aydınlatma

sırasında oyuncuğun veya kurgu alanının içerisinde toz, kirlilik vs. durumları temizlemek, tamir etmek veya farklı açılar yakalamak adına ufak müdahaleler için makas, maket bıçağı, ufak rötüşlar için boyalar, cımbız, yapışkan, tahta çubuk, iğne, temiz bez, fırça gibi malzemelerin olması gerekmektedir. Oyuncak fotoğraflarının çekilmesi için fotoğraf donanımlarının yanında oluşturulmak istenen kompozisyona ait arka planlar da tasarlanabilir. Arka plan seçiminde oyuncaklara ev ortamıyla bütünleşmiş işler veya farklı ilginç konumlarda yerleştirilerek kompozisyonlar oluşturulabilir. Arka planın elde edilmesinde doğal dış dünyanın yanında farklı teknikler ve malzemelerden üretilmiş yapay arka plan tasarımlarından da faydalanılmaktadır. Bunlar; çekilecek oyuncuğun ölçeğine göre maket objelerin kullanılmasının yanında ölçeğine, çekim perspektifine, dış mekân ışığına uygun tasarlanmış arka plan resimleri veya fotoğrafların elde edilmesi ile mümkün olmalıdır. Yapay arka plan oluşturulurken birçok görüntü işleme programıyla hazırlanmış görseller, internet görselleri, üç boyutlu modellemeler elde edilerek bunların baskıları yapılmaktadır. Burada önemli bir ayrıntı baskıda mat kartonların kullanılmasıdır. Bu sayede arka planın parlama veya ışık yansımaları asgari oranda azaltılmış olacaktır.

Işık fotoğrafın temel faktörü olduğu gibi oyuncak fotoğrafçılığında da hesaba katılması gereken bir unsurdur. Oyuncak fotoğrafçılığında konunun atmosferine göre farklı renk ve ışıklandırma teknikleri kullanılmaktadır. Işıklandırma teknikleri içerisinde yumuşak dolgu ışığı kullanmak her zaman oyuncak fotoğraflarında görüntüyü net bir hale getirecektir. Bunun için doğrusal ışık yerine homojen süzölmüş ışıktan yararlanılmalıdır. Süzölmüş ışığı fotoğrafçılıkta elde etmenin yolları vardır. Reflektör kullanımı, beyaz perde, buzlu cam hatta aydın ışığı yumuşatacaktır. Dış mekânda çekim yapılacak ise süzölmüş ışık için kapalı havaları tercih etmek veya gölgeli alanlarda flaşlı çekimler yapılması gerekmektedir. Çünkü flaş, dış mekânda çekilen fotoğraflarda nesneyi aydınlatmanın yanında dolgu etkisi de vermektedir. Yine dış mekânda oyuncak fotoğrafı çekerken arka

planda kadraja girmesi istenmeyen alanların önceden gözlemlenmesi gerekmektedir. Çekim sırasında ise dikkat edilmesi gereken unsurlar arasında düzenlenen seti farklı açılardan çekerek uygun kadrajı yakalamaya çalışmak önemlidir. Kadraj elde ederken fotoğrafta kullanılan ritim, denge, 3/1, vurgu, zıtlık vs. gibi kompozisyon ilkelerinden oyuncak fotoğrafçılığı için de yararlanılmalıdır. Bunlar dışında fotoğraf üç boyutlu dış dünyayı iki boyutlu yüzeylere indirgeyen yapısından dolayı birtakım optik özellikler ve perspektifin ortadan kalkmasıyla gerçek hayatla bütünleşik fotoğraflar da çekilebilmektedir (Görsel 1).

Görsel 1. Wire Hon tarafından çekilen fotoğraf.

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/611997036845526571/>, Ekran Görüntüsü, Erişim

Tarihi: 19.04.2024

Teknik bağlamın haricinde elde edilecek kompozisyonun ve arka planlarının içerik/kavramsal önemi üzerinde de durulmalıdır. Fotoğrafın insan bakışına ek olarak farklı bir dünya algısı yaratması oyuncak fotoğrafçılığında tercih edilen bir durumdur. Çünkü oyuncak fotoğrafçılığında amaç, oyuncakçı gerçek gibi yapmak, plastik hissini ortadan kaldırmak ve onu daha insani kılmaktır (Baldelli, 2018: 91). Bu yüzden oyuncak alanında çalışan fotoğrafçılar sahnelerini oluştururken filmlerden, TV şovlarından, çizgi romanlardan ve video oyunlarından ilham

aldığından, zaten popüler kültür nesnesi olan oyuncakları ve fotoğrafçılığı büyük ölçüde etkilemektedir. Oyuncak fotoğrafçılığının ortaya çıkışının, oyuncak karakterlerini canlandırmanın bir yolu olarak hikâye dizisine ihtiyaç duyulması gibi birçok nedeni vardır ve aynı zamanda oyuncak endüstrisinde birçok sahne veya hikâyeyi taşıyan animasyon dünyasıyla da yakından ilgilidir (Fadillah, Syamsuddin, Sasongko, 2017: 475). Dolayısıyla fotoğraf çekimi sonrasında ortaya çıkan sahneler animasyon amacıyla da kullanılmaktadır. Oyuncak çekim sahneleri birleştirilerek hazırlanan stop motion videolar yapılabilmektedir. Bu yolla fotoğrafçılar çekilen karakterleri yeni ve yaratıcı yollarla hayata geçirmeye çalıştıkça, popüler karakterlere veya serilere dayanan oyuncaklar ve koleksiyon parçaları genellikle ayrıntılı ve yaratıcı fotoğraf çekimlerinin konusu haline gelmektedir.

Oyuncaklar günümüzde geçmiş zamanları ve yaşam şartlarını gözler önüne seren araçlardır. Bu bağlamda oyuncaklarla ilgilenmek günümüzde kültürel bir davranışa dönüşmüştür. Bu bağlamda oyuncakların fotoğraf nesnesine dönüşmesi toy art denen kavramı ortaya çıkarmıştır. Toy art, oyuncakların günlük fotoğrafları değil, bunun yerine oyuncaklar daha büyük bir hikâye anlatan görseller oluşturmak için kullanılmaktadır. Bu yolla oyuncaklar kurgusal sanatın aracı haline gelmektedirler (Toy Photography Story, 2024). Oyuncak fotoğrafçılığı ve makro çekim reklam, sanat, müze dioramaları veya hobileri sergileme amaçlı çalışmaların yanında turistik amaçlı oyuncak fotoğraf gezilerini de başlatmıştır. Japonya'da oyuncak fotoğrafçıları için turistik foto maratonlar yapılmaktadır (Japan: Through the Lens of Toy Photography and Anime, 2024). Böylece oyuncak fotoğrafçılığı turizmin yeni bir alanı olarak literatüre girmiştir. Toyrizm, insan turizminden bilinen turistik yerleri ziyaret eden oyuncakların gezici olması olgusunu kavramsallaştırmak için geliştirilmiş genel bir terimdir (Heljakka ve Rääkkönen, 2021: 1). İnsanlar gittikleri yerlerde kendilerinin dışında yanlarında getirdikleri veya gezi sırasında satın aldıkları oyuncakları gitmiş oldukları

mekânlarda fotoğraflarını çekmektedirler. Bu davranış sanayileşmiş ülkelerde turistik seyahatlerde sıkça rastlanmakta ve sosyal medyada bu türde birçok fotoğrafla karşılaşılmaktadır.

4. MAKRO ÇEKİM YÖNTEMLERİ İLE OYUNCAK FOTOĞRAFLAMA UYGULAMALARI

Oyuncak fotoğrafçılığında çekim aşamasında farklı denemeler üzerinde durulacaktır. Fotoğraf çekim teknikleri aşamasında hem DSLR fotoğraf makinesi, hem de mobil telefonla makro çekim teknikleri kullanılarak sonuçlar karşılaştırılmıştır. Çekilecek oyuncaklar figür oyuncaklardır. Figür oyuncaklar dış ve iç mekânda çekimleri gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda kompozisyon ilkeleri ve diorama yardımcı malzemeler kullanılmıştır. Görüntü elde etmede çekim tekniklerinin yanında basit düzeyde görüntü işleme ve düzenleme teknikleri üzerinde de durulacaktır. Görüntü düzenlemenin fotoğrafçılıkta özellikle de artık dijital fotoğrafçılıkta olmazsa olmaz bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Bu yüzden uygulama aşaması sadece çekim aşamasını kapsamamakta aynı zamanda çekim sonrası düzenleme ve bir takım grafik müdahale işlemlerini de kapsamaktadır. Çekim sonrası grafik müdahaleler için araç bağlamında başta Photoshop olmak üzere piksel tabanlı programlar tercih edilmektedir.

Çekim sırasında ve sonrasında ortaya konan sonuçlar görsel 2'de belirtilen kareler içerisinde kullanılarak gösterilmiştir.

	SLR	Mobil Telefon
I. Aşama	Fotoğrafların ilk halleri	Fotoğrafların ilk halleri
II. Aşama	Fotoğrafların işlenmiş halleri	Fotoğrafların işlenmiş halleri

Görsel 2. Fotoğraf çekim şeması.

Görsel 2’deki şema iki sütun iki satır olmak üzere dörde ayrılmıştır. Çekimden önce fotoğrafı çekilen alanın kurgusu gösterilmektedir. Daha sonra görsel 2’deki şemaya göre makro çekimler yaklaşık benzer açıdan hem DSLR fotoğraf makinesi ile hem de mobil telefon ile çekilmiştir. Bu cihazların çekmiş olduğu görüntüler arasındaki farklar ve etkiler karşılaştırılmak istenmiştir. Kullanılan donanımlar içerisinde tripod ve alternatif ışık cihazlarının yanında görsel 3’teki çekim araçları kullanılmıştır (Görsel 3).

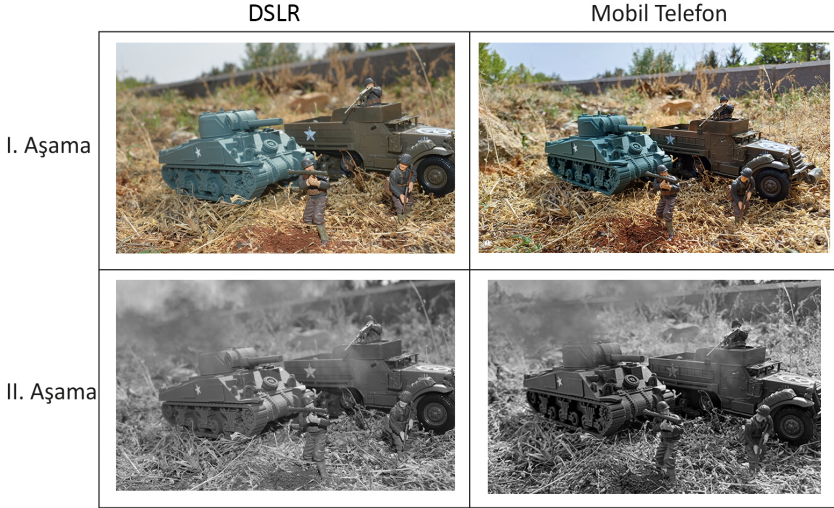

Görsel 3. Fotoğraf çekimindeki araçlar. 1 adet Nikon D3200 ve üzerinde standart 18-55mm lens, 1 adet Canon Mark III ve üzerinde 24-70 mm makro lens ve 1 adet Samsung

A34 mobil telefon.

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Görsel 4'teki fotoğraflar açık alanda güneşli bir ortamda flaş kullanılarak çekilmiştir. Bu sayede flaşın yüzeye dolgulu görünmesi ve keskin ışık gölge geçişlerinin yumuşatılması sağlanmıştır. Oyuncak fotoğraflarında bazen gerçekçi etkiler fotoğrafı daha ilginç bir atmosfere çevirmektedir. Çekimlerdeki figürler II. Dünya Savaşı karakterlerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda işleme aşamasında fotoğraf siyah beyaza çevrilmiş, keskinlik arttırılmış ve duman etkisi savaş alanı olduğunu anlatmada pekiştirici bir etken olmuştur (Görsel 4).

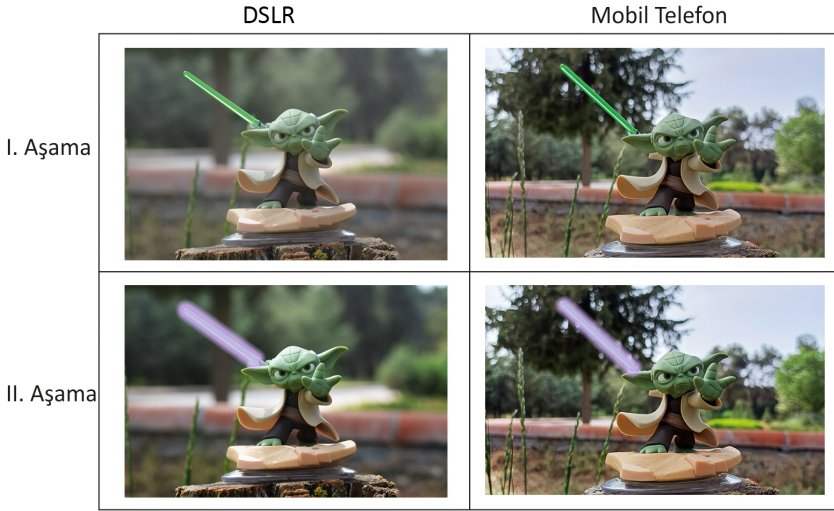

Görsel 4. Fotoğraf çekimleri 1.

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Görsel 5'teki fotoğraflar açık alanda güneşli bir ortamda flaş kullanılarak çekilmiştir. Flaşın kullanılma amacı tıpkı görsel 4'teki amaçlarla aynıdır. Bu makro çekimlerde dikkat edilmesi gereken bir görüntü unsuru bulunmaktadır. O da alan derinliğidir. Canon 24-70 mm lens ve diyafram odaklı çekim sağdaki gibi

fotoğrafın konusu olan figürü daha ön plana çıkarmıştır. Aynı etki mobil telefonda yeterince yansıtılamamıştır. Mobil telefonda çekilen görüntünün arka planı daha belirgindir. Çekim aşamasından sonra fotoğrafların işlenmesi kısmında görsel 4'teki gibi fotoğrafı hareketlendirmek adına ışın kılıcındaki ışımaya eklenmiş ve ek olarak keskinlik artırılmış ve az oranda histogram ile ışık gölge ayarı yapılmıştır (Görsel 5).

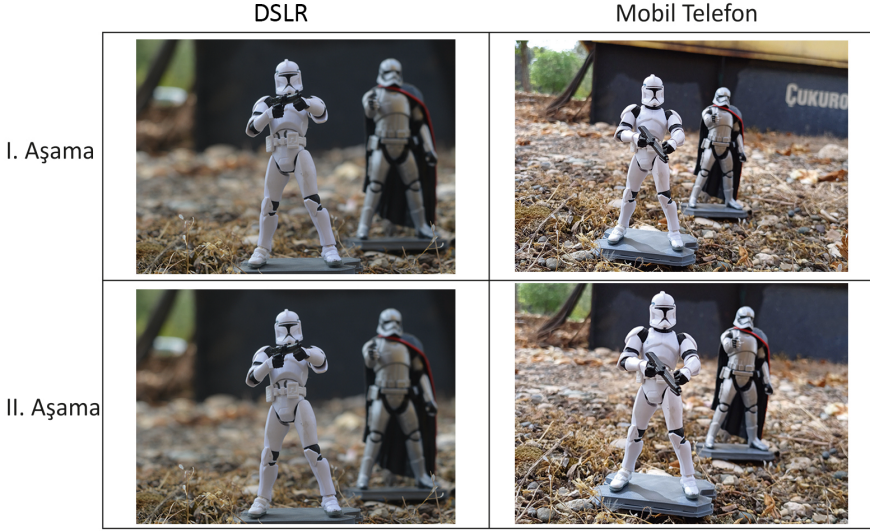

Görsel 5. Fotoğraf çekimleri 2.

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Görsel 6'da arka planda, doğal yaşamın içerisinde mekanik bir algı yaratmak için kadrajın arkasına klima motoru da dâhil edilmek istenmiştir. Çekimler flaşsız gerçekleştirilmiştir. Soldaki fotoğraf Nikon D3200 ve üzerinde standart 18-55mm lens ile çekilmiştir. Bu sayede makro olmayan bir lensin makro çekimdeki etkisi görülmeye çalışılmıştır. Fotoğrafta görünmemesi istenen yerler yok edilmiştir. Özellikle mobil telefondaki kadrajda "Çukurova" yazısı montaj aşamasında silinmiştir. Kadraj farklılıklarını mümkün olduğunca eşitlemek için fotoğrafların oranlarına sadık kalarak kırpımlar yapılmıştır. Bu sayede özellikle mobil telefonun

lens açılı farklılıkları birazcık giderilmeye çalışılmıştır. Görüntüye vurguyu arttırmak için keskinlik verilmiştir (Görsel 6).

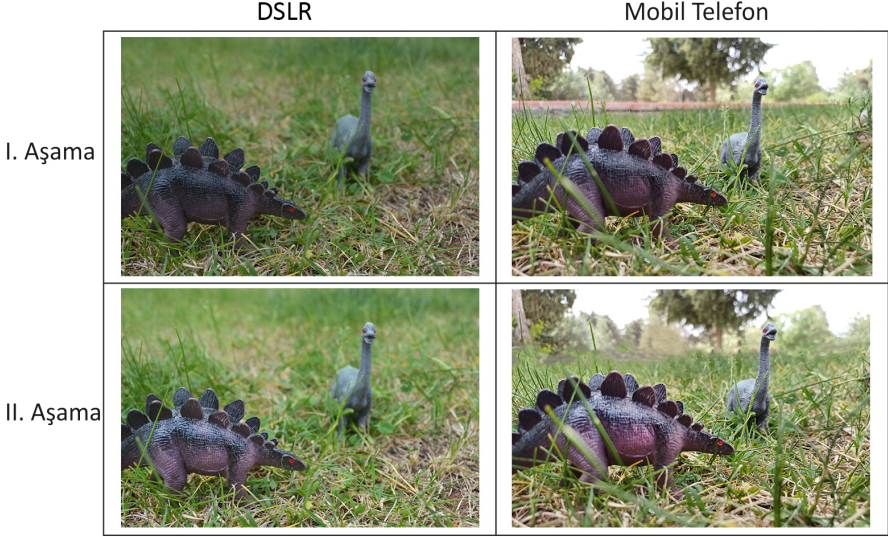

Görsel 6. Fotoğraf çekimleri 3.

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Görsel 7’de nesnelere biraz daha küçük ebatlarda olduğundan ve çimlerle daha bütünleşik olduğundan makro çekim işi büyük hassasiyetle yapılmıştır. Soldaki fotoğraf Canon 24-70 mm lens ve diyafram odaklı çekimle elde edilmiştir. Sağdaki fotoğraflar ise mobil telefonla çekilmiştir. Çekimler flaş kullanmadan yapılmıştır. Bunun nedeni hali hazırda ışık gölge keskinliklerinin bulunmamasıdır. Bu sayede flaş kullanılmadan sadece makro çekim yöntemiyle tıpkı alan derinliği ve netlik anlamında görsel 5’tekine benzer sonuçlar elde edilmiştir. Çekim öncesi çim alan kısmen düzleştirilmeye çalışılmıştır. Bu sayede dinazor oyuncakları doğal ortamlarındaymış gibi bir his verilmeye çalışılmıştır. Çekim sonrasında mobil telefondaki elde edilen oyuncakların üzerindeki parlaklık DSLR çekimde ise

görüntü işlenerek elde edilmiştir. Her iki fotoğrafa da bilgisayar ortamında kontrastlık etkisi uygulanmıştır (Görsel 7).

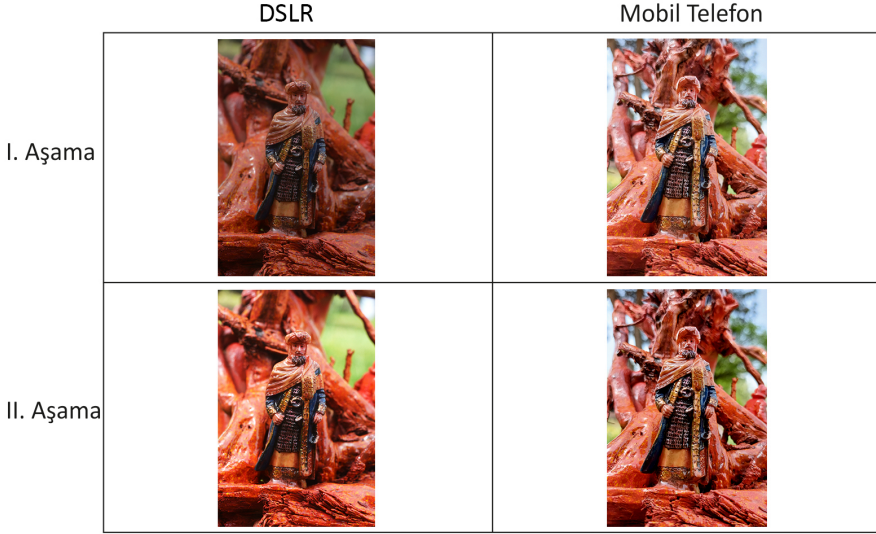

Görsel 7. Fotoğraf çekimleri 4.

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Görsel 8’de çekilen figürün seçimi sıcak renklere olmaktadır. Bu sayede çekimde bir kadraj içerisinde hâkim olan bir rengin makro çekimde ne tür sonuçlar sağladığını görülmesi sağlanmıştır. Soldaki çekimde Nikon D3200 ve üzerinde standart 18-55mm lens kullanılmıştır. Diyafram odaklı denemede görüntü mat elde edilmiştir. Mobil telefonda ise çekilen fotoğraf daha parlak bir etki verilmiştir. DSLR çekimin matlık ve keskinlik sorunlarını düzenlemek için daha sonra bilgisayarda düzenlemeler yapılmıştır. Görüldüğü üzere makro ölçeklerde bir oyuncak fotoğrafının çekiminde hâkim renk gibi değişik unsurlarda farklı çekimler yapmak için değişik cihaz ve yöntemlerden yararlanılmalıdır. Buradan şu sonuç çıkmaktadır; Bir çalışma sırasında kullanılacak fotoğraf makinesi ve teçhizat

çeşitliliği kullanmak görüntüyü elde etmede daha zengin görüşler elde etmeye yararmaktadır (Görsel 8).

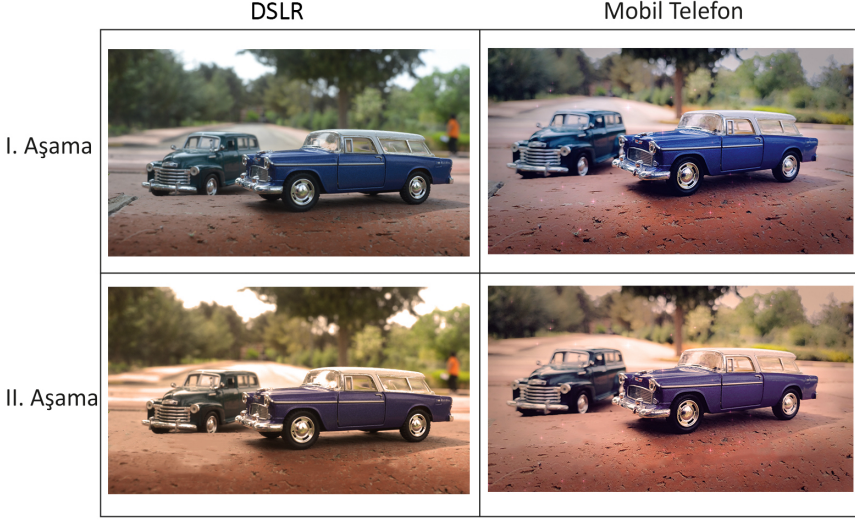

Görsel 8. Fotoğraf çekimleri 5.

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Görsel 9’da oyuncak otomobil çekimi yapılmıştır. Oyuncak otomobil maketçiliği ve koleksiyonculuğu işi ayrı bir çalışma alanıdır. Bu yüzden çekimlerde oyuncak otomobil çekimlerinde ürünün dönemine ve coğrafi yeri gibi sosyal durumlara göre farklı atmosferler elde edilebilir. Soldaki fotoğraf Canon 24-70 mm lens ve flaşsız çekimle elde edilmiştir. Mobil telefon çekiminde de flaş kullanılmamıştır. Çünkü bazı oyuncakların yüzeylerindeki cam, parlak metal yüzeyli parçalar sayesinde çekimde iyi etkiler elde edilse de bazen de istenmeyen yansımalar söz konusu olabilmektedir. Bu durum görsel 9’daki oyuncak arabalar için de geçerlidir. Oyuncaklarda metal ve saydam parçalar bulunmaktadır. Çekim işlemi tamamlandıktan sonra her iki fotoğrafta bilgisayarda işlenerek klasik otomobil

vurgusu yapmak için eskitme filtreler kullanılmıştır. Zemindeki kırıklıklar fazla abartıya gidilmeden düzenlenmiştir (Görsel 9).

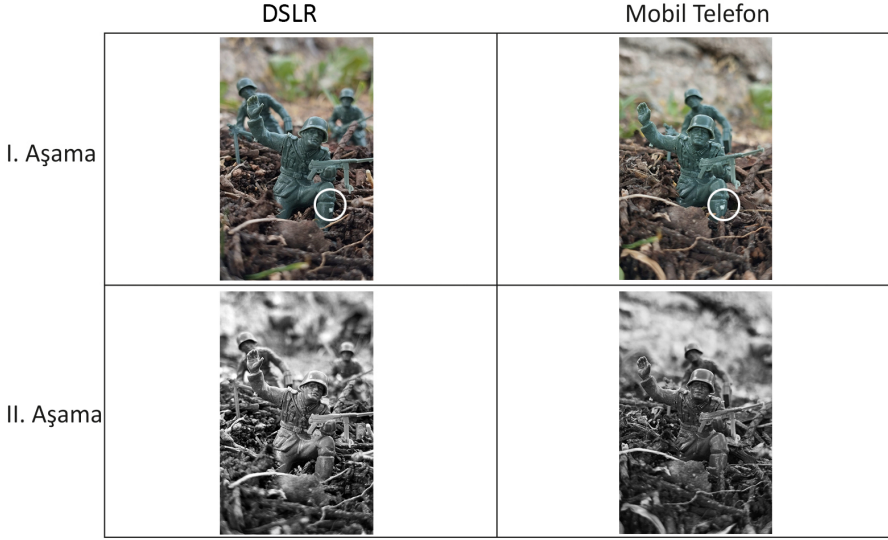

Görsel 9. Fotoğraf çekimleri 6.

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Görsel 10'da oyuncak plastik asker figürler kullanılmıştır. Bu figürler 1/35 ölçeğinde küçük objelerdir. Oyuncak asker figürü koleksiyonculuğu eskiden beri rağbet gören bir uğraş alanıdır. Bu yüzden makro çekim ve oyuncak plastik veya kurşun asker çekimi başlıca bir konu dahi olabilir. 1/35 ölçekli bu oyuncakların çekimleri mobil telefon ve Nikon D3200 ve üzerinde standart 18-55mm lens ile flaşlı çekilmiştir. Ayrıca bu çekimler keskin ışık gölgenin olmadığı gölgeli ortamda yapılmıştır. Daha sonra fotoğraflardaki figürler II. Dünya Savaşı karakterleri olduğu için siyah beyaza çevrilip, flaş yoğunluklu yüzeylerdeki ayrıntıları bilinçli olarak eksiltmek ve eskitme görünüm verme amacıyla keskinlik uygulanmıştır. Burada çekimlerde dikkat edilmesi gereken fotoğraf harici önemli bir durum vardır. Dikkat edilmesi gereken bu durum oyuncakların üretimden kaynaklanan

kalıpların çizgileri ve çapaklar fotoğrafa yansımıştır. Görsel 10'da bu duruma benzer görüntü çembere alınarak gösterilmiştir. Bu durumda yine fotoğrafa görüntü müdahalesi yapılarak bu hatalar kapatılabilir (Görsel 10).

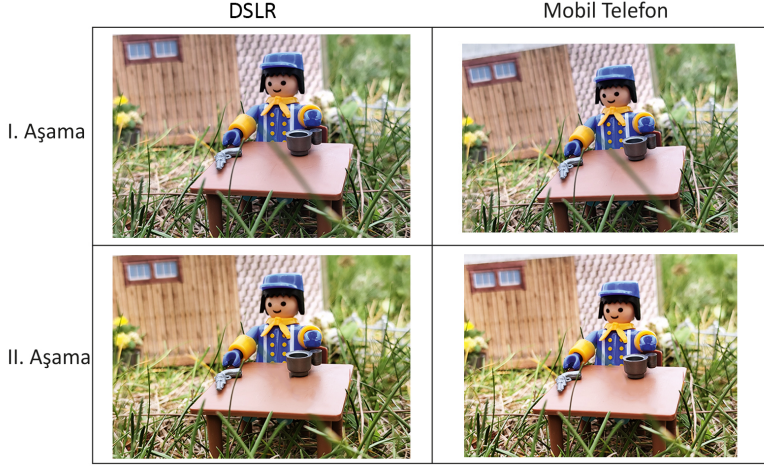

Görsel 10. Fotoğraf çekimleri 7.

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Görsel 11'de bu sefer renkli daha soyut ifadeler içeren figür oyuncaklar seçilmiştir. Renkli nesnelere çocuklara için üretilen yapımlarda ve oyuncak ambalajlarındaki çekimlerde dikkat çekici ve sevimli bir içerik sunmaktadır. Görsel 11'de piknik yapan bir figürün çekimleri yapılmıştır. Figürün çekimleri mobil telefon ve Nikon D3200 ve üzerinde standart 18-55mm lens ile flaşlı çekilmiştir. Çekim sonrasındaki etkiler tıpkı görsel 10'da olduğu gibi makro lens kullanımının aksine alan derinliğinin fazla olmamasıyla sonuçlanmıştır. Bazen figürün çevresiyle etkileşimini göstermek amacıyla çevredeki dekorasyonun kadraj içerisine girmesi istenir. Bu yüzden bu çekimde alan derinliği fazla istenmemiştir. Çekim tamamlandıktan sonra ise mobil çekimin kadrajı fotoğrafta oranlarına sadık

kalınarak kırılmış ve her iki fotoğrafta da renkler daha sıcak tonlara ayarlanmış, keskinlik ayarı yapılmıştır. Görüntüye müdahale eden nesnelere silinmiştir.

Görsel 11. Fotoğraf çekimleri 8.

Kaynak: Kişisel Arşiv.

5. SONUÇ

Oyuncak fotoğrafçılığı günümüzde reklamcılıktan, endüstriyel üretime, kişisel bilişsel ihtiyaçlara kadar önemli bir rol oynadığı makalede anlatılmıştır. Oyuncaklar ve fotoğrafçılık yaşamakta olduğumuz endüstriyel dünyanın çıktılarını gösteren en önemli iki araç haline gelmiştir. Oyuncak fotoğrafçılığının önemi zaman geçtikçe daha da artacağı öngörülmektedir ve bu konuda sektörel anlamda büyük bir boşluk bulunmaktadır. Bu boşluk, fotoğrafçılar ve ortalama koleksiyoncular için yeni nesil sergileme tasarımı için bir fırsat ortaya koyduğu düşünülmektedir. Bu yüzden çalışmada oyuncak fotoğrafçılığını teorik anlamda açıklamanın yanında, teknik bağlamda üretiminin/çekiminin nasıl yapılması gerektiği de anlatılmıştır. Burada makro fotoğrafçılığa değinilmiştir. Bir makro kameranın merceği, küçük ölçekli konuları büyütülerek onların üzerindeki

karmaşık ayrıntıları ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda oyuncak nesnelere çoğunlukla küçük ölçeklerde üretilmektedir ve bu yüzden ayrıntılar ancak makro çekim yöntemiyle gösterilmektedir. Bu fikirle araştırmada makro fotoğraflardaki çekim teknikleri ve araçlar hakkında bilgi verilerek oyuncak fotoğrafçılığındaki işlevi üzerinde durulmuştur. Çekim sırasında dikkat edilmesi gereken teknik esaslar üzerinde durulmuş, gerekirse kullanılan yardımcı malzemelerin ne olduğu ve ne işe yaradıkları anlatılmıştır. Ayrıca oyuncak fotoğrafçılığı başlığı altında oyuncak çekimlerine özgü kompozisyon türleri ve ipuçları hakkında bilgi verilmiştir. Çünkü oyuncakın konusuna ve içeriğine göre uygun atmosfer oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda çekim teknikleri kadar kompozisyonun kurgusu da önemlidir. Uygulama sırasında değişik arka plan, aksesuar, kompozisyon denemeleri yapılmıştır. Çekim öncesinde oyuncakların türü ve içeriğine göre kompozisyonlar oluşturulmuştur. Sonra verilen teknik bilgilere bağlı kalmak suretiyle “makro çekim yöntemleri ile oyuncak fotoğrafçılığı uygulamaları” başlığı altında uygulamalar yapılmıştır. Çekimlerde farklı lens ve makinelerin yanında mobil fotoğraflarla çekimler yapılmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Bu çekimlerde makro çekimin yanında yüksek ışığın ayrıntıları daha iyi görüntülenmesini sağladığı gözlemlenmiştir. Buna ek olarak keskin ışık ve süzülüş ışıklı alanlarda farklı cihazlarla flaşlı ve flaşsız denemeler yapılmıştır. Aynı başlık altında önceki başlıklarda anlatılan teknik bilgilerin sonuçları görsel olarak ortaya konulmuştur. Özellikle makro görüntü elde etmek için diyafram odaklı çekimlerin etkili sonuç verdiği görülmüştür. Ayrıca bir çekimde donanım ve kamera çeşitliliği görüntü yakalamadaki avantajları örneklerle karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Fotoğraf sonrası görselleri daha etkili hale getirmek amacıyla bilgisayarda görsel işleme programları kullanılarak basit dijital oynamalar yapılmıştır. Çekim sonrası birtakım gerekebilecek düzenlemeler hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın geneli göz önüne alındığında aslında

makro fotoğrafçılığın oyuncak fotoğrafçılığının elde edilmesinde öğrenilmesi gereken bir çekim türü olduğu vurgulanmıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemektedir.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makale için herhangi bir maddi destek veya finansman alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu makale için etik kurul kararı gerekmemiştir.

KAYNAKÇA

Are kids who play with toys and use imagination smarter, 12 Temmuz 2024 tarihinde Hyper Gogo veri tabanından alınmıştır. Erişim Linki: <https://www.hypergogo.com/blogs/news/are-kids-who-play-with-toys-smarter>.

Bailey, N. (2014). The Essential Guide to Close Up and Macro Photography. Kidlington: Robert Scott Publishing.

Baldelli, D. (2018). "Toys and Us: A Visual Essay on Toy Photography." *Cadernos de Arte e Antropologia*, 7(2): 91-96.

Berdan, R. (2012). *Macrophotography Tools, Tips & Techniques For Digital Photographers*. Alberta: The Canadian Nature Photographer.

Macro, 12 Temmuz 2024 tarihinde Cambridge Dictionary veri tabanından alınmıştır.

Erişim Linki: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/macro>

Cosentino, A. (2013). "Macro Photography for Reflectance Transformation Imaging: A Practical Guide to the Highlights Method." e-conservation Journal, 71-85.

Dalila, S., ve Handayani, W. (2023). "Theater Arts Learning in Perspective of Child Development Psychology", Proceedings of the International Joint Conference on Arts and Humanities 2023 (IJCAH 2023), 19 Aralık, Surabaya, Endonezya, 93-103.

Davies, A. (2010). Close-Up And Macro Photography. Londra: Focal Press

Demirel, G., ve Kanlıoğlu, A. (2021). "Fotoğraf Serüveninin Son Durağı, Mobil Fotoğrafçılık." Erciyes İletişim Dergisi, (2): 81-100.

Fadillah, C., Syamsuddin, D., Sasongko, R. (2017). "The Power of Perspective on Toys Photography in One Frame Story". Advanced Science Letters, 23(1): 475-477.

Garcia, E. (2011). Photography as Fiction. Los Angeles: J. Paul Getty Museum Publishing.

Heimbuch, J. (2023). 25 Creative Macro Photography Ideas to Try at Home (Plus Examples). Conservation Visual Storytellers Academy. 17 Nisan 2024 tarihinde CONSERVATION VISUAL STORYTELLERS ACADEMY veri tabanından alınmıştır. Erişim Linki: <https://conservationvisuals.com/> 17.04.2024.

Heljakka, K. (2015). "Toys as Tools for Skill-building and Creativity in Adult Life." International Journal Of Media, Technology And Lifelong Learning, 11(2): 134-148.

Heljakka, K., Räikkönen, J. (2021). Puzzling out “Toyism”: Conceptualizing Value Co-Creation In Toy Tourism, 38: 1-11.

Japan: Through the Lens of Toy Photography and Anime. 19 Nisan 2024 tarihinde TOUR RADAR veri tabanından alınmıştır. Erişim Linki: <https://www.tourradar.com/t/209456>

Levy, G., Mueller, S. (2023). “Why Young Adults Are Obsessed With Collectible Figurines.” Canvas, 8: 1-11.

Makro fotoğrafçılık. 17 Nisan 2024 tarihinde SONY veri tabanından alınmıştır. Erişim Linki: <https://www.sony.com.tr/electronics/makro-fotografcilik-lensleri>.

Perkins, Mendel (2018). “Macro Flower Photography: An Introduction to Photographic Principles and Techniques.” Orchid Propagation: From Laboratories to Greenhouses—Methods and Protocols. (Der.) Yung-I Lee and Edward Chee-Tak Yeung. New York: Springer Science+Business Media. 463-476.

Shaw, S. (2023). Oyuncak Ürün Fotoğrafçılığı Nasıl Çekilir?. 19 Nisan 2024 tarihinde LESLINE SOURCING veri tabanından alınmıştır. Erişim Linki: <https://leelinesourcing.com/tr/toy-product-photography/> 19.04.2024.

Siri, H., Khairani, M. Z., Bin Halim, H. (2022). “Digital Photography And The Future Of Photography Culture.” International Journal of Applied and Creative Arts, 5(1):13-22. DOI:10.33736/ijaca.4664.2022

Toy Photography Story, 19 Nisan 2024 tarihinde AMAZON WEB SERVICES veri tabanından alınmıştır. Erişim Linki: https://coredocs.s3.amazonaws.com/documents/asset/uploaded_file/690554/Toy_Art_8th.pdf

Uysal, T. (2017). "Çağdaş Fotoğraf Sanatında Gerçekliğin Yeniden İnşası: Kurgusal Fotoğraf." *Ulakbilge*, 5(15): 1521-1540.

Vatandaş, S. (2020). "Oyun Ve Oyuncak: Teknolojik Ve Toplumsal Dönüşüm Sürecinde Oyun Ve Oyunağın Anlamsal Ve İşlevsel Değişimi." *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(28): 913-930.

Verdiani, G., Formaglini, P., Giansanti, F., Giraudeau, S. (2018). "Close-Up, Macro and Micro Photogrammetry and Image Perspective: A Comparative Studio on Different Lenses at Work with Small and Medium Size Objects." *Computer Reviews Journal*, 2: 235-248.

Yusubova, N. & Ural, S. (2023). "Bir Oyuncak Tasarımı Deneyinin Kültürel Kimlik Metodu Olarak Değerlendirilmesi." *International Academic Social Resources Journal*, 8(48): 2548-2560.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Toy photography has become popular with digital photo conversion. Especially in an era when the use of social media and industrial production increases, toys have become more visible. Photographs of toys are taken for various purposes. These purposes include areas such as advertising, hobbies and, tourism. Advertising photography works to produce images, from toy packaging design to advertising visuals. In addition, touristic photo shoots for toy photography are carried out. People who travel carry their toys with them and take photos of their toys in different places. Another aspect of toy photography is for hobby and social communication purposes. In today's world where social development is increasingly virtual, toys or small objects are used to help adults understand the world they live in. Today, toys have become tools of industrial production and popular culture. In addition, toys have become tools that reveal past times and living conditions. That's why not only children but also adults are interested in toys. In this context, taking care of toys has become a cultural behavior today.

Adults often take photos of their old toys or items they have purchased for collection purposes. Toy collectors and photographers use a variety of techniques, such as macro photography, to capture close-up shots of miniature figures, often creating scenes that appear larger than life. Apart from these situations, toy photography should also be mentioned when shooting dioramas in museums. In addition, today artists use toys in their fictional works. Artists describe toys through photography in indirect and direct ways to describe an event. All these fields brought the concepts of Toyism and Toy art. As it turns out, toy photography has become a type of photography that has functions in many other areas.

Method

Although toy photography is so popular, technical and theoretical information is limited. Toys are generally small items. It is necessary to use macro photography, especially for shooting figure toys. In addition to macro photography, there should be some aesthetic rules to know in toy photography. These aesthetic rules are the basic framing principles in photography. Therefore, in the research, information about macro photography was first given. The devices and techniques used in macro photography are mentioned. Although quality photo shoots are done with special cameras, today there are different tools for taking photos. Among these, the most widely used are mobile phones. How to take macro photographs on mobile phones is explained in the macro photography section of the research. Mobile photography was also mentioned. Under the same title, the procedures that need to be done after shooting in digital photography are discussed.

Technical and theoretical information has been explained under the toy photography title of the research. In this title, the necessity and importance of toy photography is emphasized. Specifically, why do we pull our toys? What techniques should I know when taking toy photographs? Academic deficiencies were observed in the literature review for answers to such questions. These shortcomings have been raised and discussed with sources in this research article. Under the same heading, information is given about the materials that should be used when taking toy photographs.

Findings

In the research, after information about toy photography and macro photography was given, the application phase started. It has been tested on figure toys to which the information given in the photo shoots is applicable. During the experiment, different cameras were used to take photographs and the results were presented by comparative method. The shots were taken in

different lighting conditions with and without flash. Additionally, fictional experiments have been made on some of the toys. After the shooting process was completed, the images were processed in the computer environment. Because photo editing techniques used in digital photography today also need to be known in photography. While processing the photographs, different effects were applied to some toy photographs. The reason for this is that the use of effects or filters in toy photographs makes the photographs more interesting. With these thoughts in mind, the important points that should be taken into consideration during shooting are emphasized. It has been explained that the features of some toys due to production errors need to be retouched. However, using the depth of field to highlight the photo of the toy in the shots was one of the important results of the shots. This is illustrated by the shooting differences between macro lenses and mobile phones.

Conclusion and Discussion

In the conclusion part of the research, macro photography technique, toy photography application stages were evaluated. As a result of the research, it was revealed that macro photography should be a necessary shooting type in achieving toy photography. Those interested in toy photography are asked to have information about macro photography. In general, this research was analyzed by comparison, literature review, and discussion of the theoretical and applied areas of a concept. This article has been prepared to fit toy photography within certain technical and aesthetic rules and to introduce the concept of toy photography into the literature. In addition, this study aims to explain the visual applications of toy photography, which is a new field in the photography literature, both technically and theoretically.

SANAL KARAKTERLER VE MODA TASARIMI BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Ezgi ŞEN ATİKER*

Öz

Sürdürülebilirlik bugünün ihtiyaçlarını karşılarken geleceğin olanaklarını tehlikeye atmama politikasını benimsemektedir. Teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler sürdürülebilirliğin de temas noktaları genişletmiştir. Bu süreçte en güçlü araçlardan biri olan yapay zekâ iklim değişikliğinden yoksulluğa, eşitsizlikle mücadelede, sorumlu üretim ve tüketime kadar çeşitli alanlarda kullanım potansiyeline sahiptir. Yapay zekâ ve sürdürülebilirlik çalışmaları birçok endüstride olduğu gibi moda alanında da kendini göstermektedir. Araştırmada yapay zekâ destekli sanal karakterlerin ve dijital moda tasarım ürünlerinin moda tasarım endüstrisindeki sürdürülebilirlik potansiyeli araştırılmaktadır. Sürdürülebilirlik için yapay zekâ, moda endüstrisinin farklı yönlerinde çeşitli uygulamalara sahiptir. Bu çalışma yapay zekânın moda endüstrisindeki sürdürülebilirliğe nasıl katkı sağlayacağını sanal karakterler ve dijital moda tasarım ürünleri ekseninde ortaya koymaktadır. Moda tasarımında yapay zekâ destekli sanal karakterler BM (birleşmiş milletler) sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden biri olan sorumlu üretim ve tüketim maddesini de desteklemektedir. Makalede sanal karakterlerin moda tasarımında sürdürülebilir adımlar atılmasına destek olduğu fakat sektörde işsizlik, etik ve güvenlik problemlerine de sebep olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, basılı ve elektronik kaynaklar incelenerek doküman analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yapay zekâ, Sürdürülebilirlik, Sanal karakterler, Sorumlu üretim ve tüketim, Birleşmiş milletler kalkınma hedefleri.*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SUSTAINABILITY IN THE CONTEXT OF VIRTUAL CHARACTERS AND FASHION DESIGN

Abstract

Sustainability adopts policy of not jeopardizing the possibilities of the future while meeting the needs of today. Rapid developments in technology have also expanded the touchpoints of sustainability. Artificial intelligence, one of the most powerful tools in this process, has the potential to be used in various areas from climate change to poverty, from the fight against inequality to responsible production and consumption. Artificial intelligence and sustainability studies are evident in the field of fashion as well as in many industries. The research investigates the sustainability potential of artificial intelligence-supported virtual characters and digital fashion design products in the fashion design industry. Artificial intelligence for sustainability has various applications in different aspects of the fashion industry. This study reveals how artificial intelligence will contribute to sustainability in the fashion industry in the axis of virtual characters and digital fashion design products. Artificial intelligence-supported virtual characters in fashion design also support responsible production and consumption, one of the UN sustainable development goals. The article concludes that virtual characters support sustainable steps in fashion design, but may also cause unemployment, ethical and security problems in the sector. Qualitative research method was used in the study, and printed and electronic sources were examined.

Keywords: *Artificial Intelligence, Sustainability, Virtual Characters, Responsible product-consume, United Nation Sustainable Development Goals.*

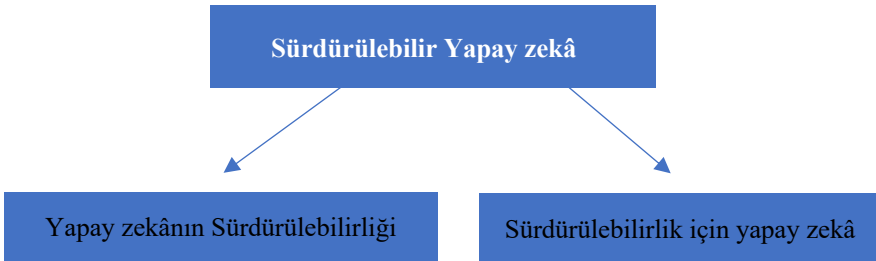
1. GİRİŞ

Son yıllarda birçok iş alanı ve projede sürdürülebilirliğin öne çıktığını görmek mümkündür. Dünyadaki mevcut kaynakların azalması, iklim değişikliği ve karbon

ayak izi gibi nedenlerle insanların sorumlu üretim ve tüketim kavramlarını benimsemesi gerektiği açıktır. Sürdürülebilirlik gelecek için kaynakları koruyarak mevcut ihtiyaçların karşılanabilmesidir. Endüstri için ise kritik bir konudur. Sürdürülebilirliğe ilişkin eksiklikleriyle bilinen moda endüstrisi başta su kaynakları olmak üzere üretiminde çok büyük kaynaklar tüketmektedir. Kullanım sonrası suyun yetersiz arıtılması, su kaynaklarında ağır metal, mikro ve plastik kirliliği sorunlarına yol açmaktadır. Bu suyu tüketen ve yakın çevresinde yaşayanlar insanlar sağlık sorunlarıyla karşı karşıyadır. “Bangladeş’te tekstil endüstrisinin gelişmesinden bu yana endüstrilerden kaynaklanan sıvı atıklar çevreye, ekolojiye, tarıma ve halk sağlığına büyük zarar vermektedir” (Dey & Islam, 2015). Moda endüstrisinde çalışan işçilerin uzun ve yoğun mesailer yapması, hızlı tüketilen trend giysilerin üretim ve imhasının hızlanması atık oluşumunu ve sürdürülemez kaynak tüketimini arttırmaktadır. Moda endüstrisi, tüm bu sorunlara karşı bir önlem olarak sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmayı sağlayacak çözüm ve araçları giderek daha fazla bulmaya çalışmaktadır. Yapay zekâ aracılığıyla hazır giyim üretimi gibi çeşitli süreçler optimize edilebilir, algoritmalar sayesinde şirket kaynakları daha iyi kullanılarak maliyetler azaltılır ve bu sayede verimlilik ve üretim hızı artabilir. Bu çalışma, yapay zekânın moda endüstrisinde sürdürülebilirliğini sanal karakterler ve sorumlu üretim-tüketim bağlamında nasıl artırabileceğine odaklanmış bir inceleme sunmaktadır. Çalışma sürdürülebilirliği geliştirmek için yapay zekânın moda endüstrisinde nasıl kullanıldığını keşfetmeyi ve aşağıdaki soruları yanıtlamayı amaçlamaktadır: Yapay zekâ destekli sanal karakterler ve kıyafetleri moda endüstrisinde kullanmanın avantajları ve dezavantajları nelerdir? Sürdürülebilirliğe ulaşmak için yapay zekâdan hangi şekillerde yararlanılabilir? Bu çalışmada nitel araştırma yöntemine bağlı doküman analizi kullanılmış olup, basılı ve elektronik kaynaklar incelenmiştir.

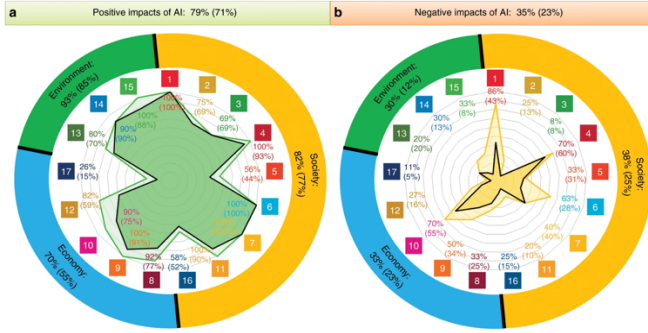
2. Yapay Zekâ ve Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik kavramına ilk olarak 1987 yılında Birleşmiş Milletler dünya çevre ve kalkınma komisyonu (WCED) tarafından hazırlanan ortak geleceğimiz başlıklı raporda yer verilmiştir. Raporda sürdürülebilirlik kavramı sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ele alınmış “gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma” (WCED, 1987: 40) olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma üç temel ilke ekseninde şekillenmiştir. Bunlar kalkınma (kaynakların verimli kullanılması), çevre (çevrenin korunması) ve sosyal gelişmedir (adalet ve eşitlik, global yoksulluğun kalkması, çevresel sömürünün önüne geçilmesi) (Biswas & Biswas (1984: 39). Sürdürülebilirlikte önemli rol oynama potansiyeline sahip yapay zekâ, iklim değişikliğiyle mücadele etmek, doğal kaynak kullanımını dengelemek, sağlık ve üretim alanlarını geliştirmek gibi Birleşmiş Milletlerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı kolaylaştırabilmektedir. Yapay zekâ sürdürülebilirlik çatısı altında iki kategoriye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki yapay zekânın sürdürülebilirliği, ikincisi ise sürdürülebilirlik için yapay zekâdır.

Sürdürülebilirlik için yapay zekâ, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak, çevresel, sosyal ve ekonomik zorlukların üstesinden gelmek için yapay zekâ teknolojilerinden yararlanmayı hedeflemektedir. Örneğin, enerji tüketiminin optimizasyonu, kaynak yönetiminin geliştirilmesi, tedarik zinciri optimizasyonu

vb. buna birer örnektir. Amaç, sürdürülebilir bir geleceğe olumlu katkıda bulunan yapay zekâ çözümleri yaratmaktır. Sürdürülebilir yapay zekânın merkezinde yapay zekâyı sürdürülebilir kılmak, veri, güç kaynaklarına ve altyapılara odaklanmak yer almaktadır. Bu makale kapsamında sürdürülebilirlik için yapay zekânın kullanımına odaklanılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre; "sürdürülebilirlik için yapay zekâ kullanıldığında çevresel hedeflerin %90'ına, ekonomik hedeflerin %70'ine ve sosyal hedeflerin ise %82'sine ulaşılabileceği görülmüştür" (Vinuesa vd.).

Şekil 1: Kalkınma hedeflerine ulaşmada yapay zekânın rolü gösteren infografik.

Kaynak: Vinuesa vd., 2020).

Yukarıda renkli karelerin içindeki sayılar, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin her birini temsil etmektedir. Üstteki yüzdeler, potansiyel olarak yapay zekâdan etkilenen tüm hedeflerin oranını gösterir ve şeklin iç çemberindekiler her bir sürdürülebilir kalkınma hedefi içindeki oranlara karşılık gelmektedir. *Toplum, ekonomi ve çevre* olmak üzere üç ana gruba karşılık gelen sonuçlar ise şeklin dış dairesinde gösterilmektedir. Farklı alanlarda yapılan araştırmaların sonucunda yapay zekânın sürdürülebilirlik hedeflerinde pozitif etki oranının daha fazla olduğu ortaya konmuştur.

Moda endüstrisi kaynak tüketimi, çevre kirliliği, sağlık sorunları (Hossain, vd.), ve uzun vardiyalı ağır çalışma şartları ile sorunlarına giderek daha fazla çözüm bulmaya çalışmaktadır. Son yıllarda moda endüstrisinde üretim iki katına çıkarken ürünlerin kullanım ömrü de önemli ölçüde kısalmıştır. "Her bir giysinin atılmadan önce ortalama 7-10 kez giyildiği tahmin ediliyor" (Ellen MacArthur Foundation, 2021). Ürünlerin %87'si çöp sahasına giderken yalnızca %1'i doğru şekilde geri dönüştürülmektedir (Textile Exchange, 2020). Bunun nedeni, ürünlerin imha sırasında sökülmesi zor olan aksesuarlar, (düğme, fermuar gibi sert bileşenler) ve bağlanan karmaşık iç içe geçmiş ipliklerden (Fashionary, 2020) yapılmış olmasıdır (Fantin vd., 2020). Moda endüstrisinde hızlı tüketim, markaların doğrudan üretim risklerinden kaçınarak üretimi üçüncü taraf fabrikalara (düşük ücretle bazı ülkelere yaptırması), yaptırmasına neden olmaktadır. Yapay zekâ destekli akıllı üretim teknolojilerinin kullanımı üretim optimizasyonuna olanak tanıyarak prototip oluşturma ve üretim aşamalarını daha hızlı, daha ucuz ve daha sürdürülebilir hale getirebilmektedir. Tasarım aşamasının dijitalleştirilmesi ve özellikle şekil, desen ve tekstil atık üretimi arasındaki ilişkiyi görselleştirmek için "3 boyutlu tekstil modelleme yazılımının kullanılması, sıfır atık üretim süreçlerine yönelik önemli bir desteği temsil etmektedir" (McQuillan, 2020). Örgü makinesi üreticisi Shima Seiki, tek bir aliplikten bir giysinin tamamını 3 boyutlu olarak düzenleyerek makine temelli örgü teknolojileri üretmektedir. Çıkarmayla değil eklemeye çalışan bu tür teknolojiler (Conti & Motta, 2019), yalnızca hazır giyim üretimi için gerekli kaynakların tüketilmesini mümkün kılarak endüstriyel ve tüketim öncesi tekstil atıklarını sınırlandırmaktadır.

3. Yapay Zekâ ve Sanal Karakter Uygulamaları

Günümüzde sanal karakterler animasyondan, oyun tasarımına, web/mobil uygulamalardan, moda sektörüne kadar birçok alanda aktif olarak kullanılmaktadır. Sanal karakter; iki ayrı kavramın birleşiminde oluşmaktadır.

Sanal kelimesi, gerçek/fiziksel dünyanın dışında olan dijital, bilgisayar ortamlarını ifade ederken, karakter ise bir şeyi diğerinden ayıran ana özellik temel niteliği ifade etmektedir (Şen, 2022). Sanal karakterler; dijital dünyada var olan belirli özelliklere sahip insan, hayvan, obje gibi varlıklardır ve burada Antropomorfizm sıklıkla kullanılmaktadır. Yapay zekâ alanındaki gelişmeler birden fazla sektörün yanı sıra sanal karakterleri de doğrudan etkileme gücüne ulaşmıştır. 2021 yılında Samsung, Neon projesi adı altında insana oldukça benzeyen sanal insanları kullanıcılara sunmuştur. Birçok meslek grubuna hitap eden bu dijital varlıkların sadece bedeni değil ses, jest ve mimikleri de gerçeğe çok yakındır. Aşağıda bu sanal karakterlerin farklı meslek gruplarına göre görünüşleri yer almaktadır.

Görsel 1: Neonlar genel görünümünden bir kesit.

Kaynak: neonlifeai.com

Sanal karakterler bir süredir yapay zekânın da etkisiyle gerçekçi insan figürlerine dönüşmeye başlamıştır. Bugün ise kolaylıkla oluşturulabilecek duruma gelmiştir. Midjourney, leonardoai, stablediffusion vb. gibi birçok yapay zekâ uygulaması amatör kullanıcılara da sanal karakter oluşturma imkânı sunmuştur. Sanal karakterlerin insana oldukça benzer bir şekilde oluşturulması ayırt edilmesini de güç hale getirme potansiyeline sahiptir. “Yapay zekâ yüzleri artık o kadar gerçekçi ki insanlar çoğu zaman onların insan olmadığını tespit edemiyor” (Nightingale & Farid, 2022). 2023 yılında StyleGAN2 algoritması tarafından oluşturulan yüz görüntülerin gerçek insan yüzlerinden bile daha gerçekçi görüldüğü ortaya

konulmuştur. Psychological Science dergisinde yapılan araştırmada (2023) 124 katılımcıya yapay zekâ tarafından oluşturulan yüzlerin gerçek mi yoksa yapay zekâ tarafından mı oluşturulduğunu seçmeleri istenmiştir. Katılımcılar yapay zekâ tarafından oluşturulan yüzlerin 3/2'sini gerçek insan olarak seçmiştir (Miller, Steward, Dawel vd., 2023).

Görsel 2: Yapay zekâ ile oluşturulmuş gerçek olmayan bir insan görseli.

Kaynak: <https://www.instagram.com/person.unreal/>

Görsel 3: Adobe Stock, yapay zekâ üretken imajlar.

Kaynak: Axel Bueckert/stock.adobe.com

Shudu, Cameron-James Wilson tarafından oluşturulan 3 boyutlu sanal mankendir. Karakter gerçekçi stilde modellerle aynı fiziksel görünüşte tasarlanmıştır. Teknik olarak 3 boyutlu modelleme ve bilgisayarla oluşturulan görüntü (CGI) teknikleri kullanılmıştır. Shudu karakteri, ünlü moda markalarıyla iş

birlikleri yapan (Balmain vb.) sanal çekim ve defilerle yer alan bir karakter örneğidir. Shudu ile birlikte günümüzde sanal mankenler de artmış uygulamalarda daha çok dijital giysi örneği ve mankenlere yer verilmeye başlanmıştır.

Görsel 4: Cameron-James Wilson tarafından yaratılan model Shudu, 2021.

Kaynak: <https://www.instagram.com/shudu.gram/>

4. Moda Tasarımında Sürdürülebilirlik: Dijital Giysiler ve Sanal Mankenler

Moda endüstrisinde yapay zekâ daha yenilikçi adımlar ve markaların sürdürülebilir geleceğe yönelimlerinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle numune üretimini ortadan kaldırma gücüne sahip dijital kıyafetler, 3 boyutlu (3D) sanal prototip, moda markalarına 3 boyutlu görseller ve animasyonlar oluşturmaktadır. Aşağıda Creationfield ve EzraTuba markalarının fotogerçekçi stilde dijital platformlarda yer alan tasarımları yer almaktadır.

Görsel 5: Creationfields Őirketine ait 3 boyutlu sanal kıyafet prototipleri.

Kaynak: <https://www.creationfields.com/>

Görsel 6: 3 boyutlu sanal kıyafetten bir kesit, Creationfields

Kaynak: <https://www.creationfields.com/>

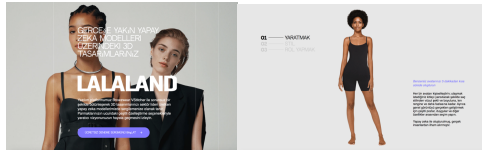

Görsel 7: 3 boyutlu ceket tasarım örneği, EzraTuba

Kaynak: <https://www.ezratuba.com/graphen-cekert-orta-anadolu>

Üç boyutlu tasarım programlarında oluşturulan kıyafetler hem sürdürülebilir hem de hızlı ve daha uygun maliyetli bir çalışma yöntemi sunmaktadır. Moda endüstrisinde fiziksel numunelerin tamamen yok olamayacağı söylenebilir fakat bu pahalı, sürdürülemez çalışma şeklinin önemli ölçüde azaltılması gerekmektedir. Moda dünyası sürdürülebilir adımları desteklemek için ihtiyaç duyduğu araçlara hazır erişime sahiptir (bilgisayar, internet, üç boyutlu yazılımlar, tasarımcılar vb.). Moda endüstrisinde tamamen yeni örnekler oluşturmak yerine var olan modelleri yeni renk ve yüksek kalite renderlarla görselleştirerek üretim maliyetlerini ve çevresel olumsuz etkileri en aza indirmek de mümkündür. “Fiziksel satış numunelerini nispeten kolay bir şekilde dijital renderlara geçirmek, bazı müşterilerimizin numune maliyetlerini %80 oranında azaltmalarına yardımcı oldu ve karbon emisyonu açısından azalmanın %90'ın üzerinde olduğu hesaplandı”(Culafic, 2024). Sınırlı kaynakları kullanarak sonsuz denemeler yapmak gerçekçi ve sürdürülebilir değildir. Bugünün dünyasında sayısız numune yapmaya devam edilecek yeterli kaynağın olmadığı açıktır. Moda endüstrisindeki tasarım ve geliştirme süreci kullanılan kaynakları tüketmekte ve CO2 emisyonlarını arttırmaktadır. 3 Boyutlu dijital kıyafet numuneleri moda endüstrisinde sürdürülebilirliğe yönelik en büyük adımlardan birini oluşturmaktadır. Lalaland markası moda endüstrisinde sürdürülebilir bir bakış açısı benimserken bunu yapay zekâ destekli sanal karakterler ve 3 boyutlu dijital

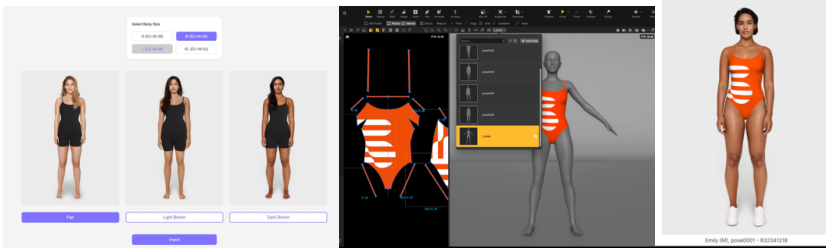
kiyafetlerle başarmayı hedeflemektedir. Buradaki önemli nokta markanın 3 boyutlu moda tasarım ürünlerini destekleyerek somut numune üretimini azaltmayı desteklemesidir. Bu sayede çevreci ve sürdürülebilir politikalar ilişkin adımların artması önem kazanmaktadır. Çalışma 3 boyutlu tasarımları yapay zekâ destekli sana karakterlerle sergilenmesine olanak sağlarken, modeller üzerinde çeşitli özelleştirmeleri de mümkün kılmaktadır.

Görsel 8: Lalaland giriş sayfası (solda), üretken modellerden bir kesit (sağda).

Kaynak: <https://lalaland.ai/>

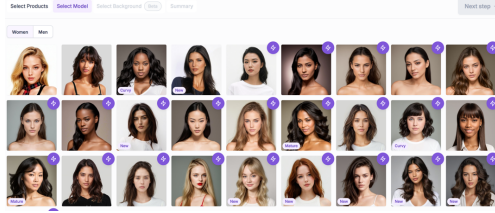
Uygulamada hazırlanan örnek tasarımı taşıyacak model için birçok alternatif bulunmaktadır. Aşağıda lalaland web sitesinde modellerin beden ölçüleri, ten ve saç renkleri, vücut şekillerine ilişkin parametre seçimleri yer almaktadır. Uygulama model seçiminden sonra manken üzerine kıyafet yerleştirimi, modelin pozlarından ifadesine kadar düzenlemeyi mümkün kılmaktadır. En son istenilen mankenin üzerinde tasarlanan dijital ürünü görmek sürdürülebilir çerçevede mümkündür.

Görsel 9: Lalaland uygulamasında model seçiminde karakter giydirmeye kadar olan süreç.

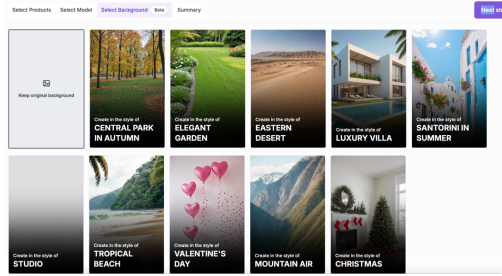
Kaynak: <https://lalaland.ai/>

Aşağıda yer alan Botika uygulaması da Lalaland ile benzer özelliklere sahiptir. Uygulama içinde erkek ya da kadın model seçebilir, modelin yer alacağı mekâna karar verebilir ve istediğiniz örnek görseli yükleyebilirsiniz.

Görsel 10: Botika uygulaması model seçiminden bir kesit

Kaynak: <https://botika.io/>

Görsel 11: Botika uygulamasında modelin yer alması istenilen çevreden bir görünüm

Kaynak: <https://botika.io/>

Görsel 12: Mankenin örnek kıyafetle mekânda görünüm pozı, Botika.

Kaynak: <https://botika.io/#>

Fiziksel ürün ve manken olmadan tasarımların hedef kitleyle buluşması satış pazarlamaya giden yolu hızlandırırken, fotoğraf-model çekimlerinin maliyetlerini düşürür ve tasarımların çok daha hızlı pazara sunulmasını sağlamaktadır. Moda endüstrisi sanal karakter ve dijital tasarıma yönelerek hammadde ve ulaştırma

gibi kaynak tüketimlerini minimumuma indirebilme imkânına sahiptir. Bu sayede karbon ayak izini azaltılabilir, ürünlerin pazara çıkış sürelerini kısaltabilmektedir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bugün birçok alanda sürdürülebilirliğin sağlanması dijital dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Bu alanlardan biri olan moda endüstrisi sürdürülebilirliğe en çok ihtiyaç duyulan sektörlerin başında gelmektedir. Yapay zekâ destekli sanal karakterler ve kıyafetleri moda endüstrisinde kullanmanın avantajları ve dezavantajları:

Avantajları;

- Moda endüstrisinde yapay zekânın kullanımı tasarım ve üretim sürecinde önemli potansiyellere sahiptir. Yapay zekâ destekli tasarım programları tasarımcılara zaman, maliyet, yaratıcılıklarını geliştirme sunarken bir yandan da sürdürülebilirlik gibi moda endüstrisinin en önemli sorununa çözüm sunmaktadır.
- Yapay zekâ bugün moda endüstrisinin farklı yönlerinde çeşitli uygulama alanlarına sahiptir. Yapay zekâ sorumlu kaynak yönetimi, atık kontrolü, veri analizi, yaratıcı tasarım, satış ve pazarlama gibi alanlarda ve sürdürülebilirliğin çok yönlü doğasıyla uyum içindedir. 3 boyutlu tasarım ve simülasyon onlarca yıldır yaratıcı, işbirlikçi bir araç olarak kullanılmaktadır. Geçmişten günümüze birçok üretim sektörü (otomobil endüstrisi, mimarlık ve inşaat, endüstriyel tasarım) sırasıyla dijitalleşme sürecine girmiştir.
- Moda endüstrisi fiziksel numune üretiminden moda çekimlerine kadar bugün birçok iş akışını çoğunlukla geleneksel yöntemlerle

gerçekleştirmektedir. Bu durum dünyada daha fazla kaynak tüketimine sebep olurken iş gücü, zaman, maliyet, çevresel sorunları da yaratmaktadır. Moda endüstrisi bugün teknoloji dünyasından verimli bir şekilde yararlanma imkanına sahiptir.

- Yapay zekânın görselleştirme alanında kazandığı ivme günümüzde yalnızca 2 boyutlu görselleştirme ile sınırlı değildir. 3 boyutlu model üretme imkanının da hızla artması tasarımcıların koleksiyonlarında karar verme sürelerini ve iş akışlarını hızlandırırken somut numune üretimine olan yaklaşımı da hızla değiştirecektir. Özellikle online satış platformlarına koymak için hazırlanan ürünler 3 boyutlu olarak tasarlanarak hedef kitle ile buluşturulabilir. Bu durumun yaygınlaşarak artması sıfır atık çerçevesinde moda endüstrisinde sürdürülebilirliği arttırmaya destek olacaktır.
- Yüzyıllardır moda tasarımının önemli bir parçası olan mankenler ürünlerin tanıtım ve sergilenmesinde önemli bir yer tutmuştur. Yapay zekânın sanal karakter alanındaki ilerlemeleri sonucunda insana yüksek oranda benzeyen mankenler hızla çoğalmaya başlamıştır. Yapay zekâ tasarımı taşımasını istediğiniz mankenin fiziksel özelliklerini saniyeler içerisinde ilgili parametrelerle düzenleme imkânı sunmaktadır. Bu durum zaman ve maliyet açısından şirketlere büyük destek sağlama potansiyeline sahiptir.
- Makale içerisinde de örnek olarak sunulan uygulamalar dijital kıyafetlerin yine sanal mankenler üzerinde hızla denenmesini sağlamaktadır. Bu durum moda çekimlerini de etkilemektedir. Sanal mankenler ve dijital giysiler kullanılarak bugün hiç var olmamış mekanlarda istenilen ışık ve efektlerle moda çekimi yapılabilir. Sanal

kıyafetler ve mankenlerin yapay zekâ desteğiyle sürdürülebilirliğe birçok açıdan katkı sağlama gücüne sahiptir.

Dezavantajları;

- Sanal karakterlerin hızla artması modellik/mankenlik mesleğini icra eden insan sayısını azaltırken, kişilerin gerçeklik algısını da değiştirme riskine sahiptir. Gerçek insan zannedilen bir kişi/model gerçek olmayabilir. Bu durum üzerinden yasa dışı işlemler, etik ihlaller gerçekleştirilebilir.
- Sanal mankenler, dijital giysiler ve yapay zekâ ile fiziksel moda fotoğrafçılığı alanı da tamamen yok olma riski ile karşı karşıyadır. Setlerde çalışan birçok fotoğrafçı ve ekip işsiz kalma ihtimaline sahiptir. Moda sektöründe dijital çözümler sürdürülebilirlik çerçevesinde olumlu birçok etkiye sahipken yapay zekâ alanındaki güvenlik açıkları sebebiyle olumsuz bazı durumları da içerisinde barındırmaktadır.

Yapay zekânın sanal karakterler eksenindeki güvenlik açıkları sorumlu yapay zekânın (etik/güvenilir) teknoloji uzmanları ve kuruluşlarla birlikte hayata geçirilmesiyle ortadan kalkacaktır. Sorumlu yapay zekâ, yapay zekânın yapmış olduğu olumsuz davranışlardan geliştirici ve ilgili kurumların da sorumlu tutulması ve bu süreçte geliştiricilerin de sorumluluk almasıdır. Toplumsal refahın sağlanması için yürürlüğe girmesi beklenen yasa yapay zekâya ilişkin tehdit içeren birçok konunun önüne geçmeye hazırlanmaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından 2021 yılında hazırlanan yapay zekâ yasa tasarısı 14 Haziran 2023 tarihinde kabul edilmiştir. Yasanın 2025-2026 yıllarında tamamen uygulanabilir hale gelmesi beklenmektedir (Avrupa Parlamentosu, 2024). İlgili yasanın aykırılık hallerini yaptırımlara bağlamak suretiyle caydırıcı mekanizmalar öngören bir düzenleme olduğunu söylemek mümkündür.

Sanal karakterler ve moda tasarımı bağlamında yapay zekâ ve sürdürülebilirlik isimli makale içeriği ve elde ettiği bulgularla literatürdeki birçok çalışmadan ayrılmaktadır. Moda tasarımının sürdürülebilirliği, doğal kaynaklara zarar veren tasarım alanlarına ilişkin araştırmalar ve öneriler birçok araştırmancının konusu olmuştur. Fakat yapay zekâ, sürdürülebilirlik ve moda tasarımını bir araya getirerek sürdürülebilirlikte yapay zekânın kullanılmasını öneren Türkçe kaynak bulunmamaktadır. Bu bağlamda makale literatüre ve özellikle yeni araştırmalara kaynak sunup ilham olacaktır. Yapay zekânın sürdürülebilirliğe etkisi hem moda endüstrisi hem de diğer endüstrilere uzun vadeli etkiler ve stratejiler sunacaktır. Moda endüstri profesyonelleri, üretim, pazarlama gibi alanlarda geleneksel yöntemlerin yerine sürdürülebilir araç ve teknolojiler kullanmalıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Biswas, M. R. & Biswas, A. K. (1984). "Complementarity between Environmental and Development Processes". *Environmental Conservation*, 11(1): 35-44.
- Conti, G. M., & Motta, M. (2019). "Focused practices for future changes". *DIID*, 72: 70–79.
- Culafic, E. M., (2024). The 3D Revolution Won't Wait 15 Şubat 2024 tarihinde <https://www.theinterline.com/2024/02/15/the-3d-revolution-wont-wait/> bağlantısından alınmıştır.
- Dey, S. & Islam, A. (2015). "A Review on Textile Wastewater Characterization in Bangladesh". *Resources and Environment*, 5(1): 15-44 doi: 10.5923/j.re.20150501.03
- Ellen MacArthur Foundation. (2021). Completing the picture: How the circular economy tackles climate change. 08 Ocak 2024 tarihinde ellenmacarthurfoundation.org. bağlantısından alınmıştır.
- Fashionary. (2020). *Textilepedia*. Kowloon: Fashionary International Limited.
- Fantin, V., Giuliano, A., Porta, P. L., Barberio, G., Brunori, C., Chiavetta, C., Claps, D., De Carolis, R., Fontana, D., Forte, F., Genovese, A., Mancuso, E., Mingazzini, C., Pasquali, M., Puzone, M., Meini, L., Panvini, F., Loporcaro, A., Incarico, G., (2020). L'economia circolare nelle filiere industriali: I casi tessile, abbigliamento e moda (TAM) e mobilit  elettrica ENEA. 20 Mart 2024 tarihinde https://www.icesp.it/sites/default/files/DocsGdL/Rapporto%20di_filiera%20TAM%20e%20mobilit%C3%A0%20elettrica.pdf <https://doi.org/10.12910/DOC2020-005> bağlantısından alınmıştır.
- Hossain L., Sarker S.K., Khan M.S. (2018). "Evaluation of present and future wastewater impacts of textile dyeing industries in Bangladesh". *Environmental Development*, 26:23-33 <https://doi.org/10.1016/j.envdev.2018.03.005>.

- McQuillan, H. (2020). "Digital 3D design as a tool for augmenting zero-waste fashion design practice. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*", 13: 1–12. <https://doi.org/10.1080/17543266.2020.1737248>
- Miller, E. J., Steward, B. A., Witkower, Z., Sutherland, C. A. M., Krumhuber, E. G., & Dawel, A. (2023). "AI Hyperrealism: Why AI Faces Are Perceived as More Real Than Human Ones". *Psychological Science*, 34 (12): 1390-1403. <https://doi.org/10.1177/09567976231207095>
- Nightingale, S. J., Farid, H. (2022). "AI-synthesized faces are indistinguishable from real faces and more trustworthy". *Proc Natl Acad Science*, 119 (8) <https://doi.org/10.1073/pnas.2120481119>
- Şen, E. (2022). *Yapay zekâ ve Yaratıcılık İlişkisinde Karakter Tasarımı*. Yayınlanmış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.
- Textile Exchange. (2020). *Material change*. Insight report 2020. 20 Mart 2024 tarihinde <https://textileexchange.org/news/textile-exchange-launches-2020-material-change-insights-report-4/> bağlantısından alınmıştır.
- Vinuesa, R. Azizpour, H., Leite, I, Balaam, M., Dignum, V. Domisch, S., Felländer, A., Langhans, S. D., Tegmark M. & Fuso Nerini, F. (2020). "The role of artificial intelligence in achieving the Sustainable Development Goals", *Nature Communications*, 11 (1): 233. doi: 10.1038/s41467-019-14108-y.
- WCED (1987). *Our Common Future*, Oxford: Oxford University Press.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

It is possible to see that sustainability has come to the fore in many business areas and projects in recent years. It is clear that people need to adopt responsible production and consumption concepts due to reasons such as the decrease in available resources in the world, climate change and carbon footprint. Sustainability is meeting current needs while preserving resources for the future. It is a critical issue for the industry. The fashion industry, known for its shortcomings regarding sustainability, consumes huge resources in its production, especially water resources. People who consume water and live in the immediate vicinity face health problems. The fact that workers working in the fashion industry work long and intense shifts and the acceleration of the production and destruction of fast-consumable trend clothes increases waste generation and unsustainable resource consumption. As a precaution against all these problems, the fashion industry is increasingly trying to find solutions and tools to achieve sustainability goals. Through artificial intelligence, the fashion industry can optimize various processes in the ready-to-wear production process, allowing companies to use their resources better thanks to artificial intelligence algorithms, leading to reduced costs and increased efficiency and production speed.

Method

Qualitative research method was used in the research and printed and digital sources were examined. This study provides a focused examination of how artificial intelligence can increase sustainability in the fashion industry in the context of virtual characters and responsible production-consumption. The study aims to explore how artificial intelligence is used in the fashion industry to improve sustainability and answer the following questions.

What are the advantages and disadvantages of using AI-powered virtual characters and clothing in the fashion industry? In what ways can AI be leveraged to achieve sustainability?

Conclusion

Sustainability adopts the policy of meeting today's needs while not endangering the possibilities of the future. In particular, digital clothes 3D virtual prototyping, which has the power to eliminate sample production, creates photorealistic 3D

visuals and animations for fashion brands. Clothes created in three-dimensional design programs offer a sustainable, faster and more cost-effective working method. It can be said that physical samples cannot completely disappear from the fashion industry, but this expensive, unsustainable way of working needs to be significantly reduced. The fashion world has ready access to the tools it needs to support sustainable steps (computers, internet, three-dimensional software, designers, etc.). It is also possible to minimize production costs and negative environmental impacts by visualizing existing models with new colors and high quality renderings instead of creating completely new models in the fashion industry. 3D digital clothing samples represent one of the biggest steps towards sustainability in the fashion industry. Bringing designs to the target audience without physical products and models speeds up the path to sales and marketing, reduces the costs of photo-model shootings, and ensures that designs are brought to the market much faster. The fashion industry has the opportunity to minimize resource consumption such as raw materials and transportation by turning to virtual characters and digital design. In this way, the carbon footprint can be reduced and the time it takes for products to go to market can be shortened.

Today, ensuring sustainability in many areas requires digital transformation. The fashion industry, one of these areas, is one of the sectors that need sustainability the most. AI fits into areas such as responsible resource management, waste control, data analysis, creative design, sales and marketing, and the multi-faceted nature of sustainability. 3D design and simulation have been used as a creative, collaborative tool for decades. From past to present, many production sectors (automobile industry, architecture and construction, industrial design) have entered the digitalization process respectively. The fashion industry today carries out many workflows, from physical sample production to fashion shoots, mostly using traditional methods. While this situation causes more resource consumption in the world, it also creates labor, time, cost and environmental problems. Fashion industry today has the opportunity to benefit from the world of technology efficiently. The momentum gained by artificial intelligence in the field of visualization is not limited to 2D visualization today. The rapid increase in the possibility of producing 3D models will accelerate the decision-making times and workflows of designers in their collections, and will also rapidly change the approach to concrete sample production. Products prepared especially for online sales platforms can be designed in 3D and presented to the target audience. Increasing the prevalence of this situation will support increasing sustainability in the fashion industry within the framework of zero waste. Mannequins, which have been an important part of fashion design for centuries, have played an important role in the promotion and display of products.

As a result of the advancements of artificial intelligence in the field of virtual characters, mannequins that are highly similar to humans have begun to proliferate rapidly. Artificial intelligence design offers the opportunity to edit the physical characteristics of the mannequin you want to carry within seconds with the relevant parameters. This has the potential to provide great support to companies in terms of time and cost. The applications presented as examples in the article enable digital clothes to be tried on quickly on virtual mannequins. This situation also affects fashion shoots. Using virtual models and digital clothes, fashion shoots can be done in locations that never existed today, with the desired lighting and effects. Virtual clothes and mannequins have the power to contribute to sustainability in many ways with the support of artificial intelligence. However, this may also lead to some risks and ethical problems. While the rapid increase in virtual characters reduces the number of people practicing modeling, it also has the risk of changing people's perception of reality. A person/model thought to be a real person may not be real. Illegal transactions and ethical violations may occur through this situation. With virtual models, digital clothing and artificial intelligence, the field of physical fashion photography is also at risk of disappearing completely. Many photographers and crews working on sets have the possibility of becoming unemployed. While digital solutions in the fashion industry have many positive effects within the framework of sustainability, they also include some negative situations due to security vulnerabilities in the field of artificial intelligence.

MÜLÛKÛ'T-TAVÂİF DÖNEMİNDE SOSYAL YAŞAM

*Kadir ERBİL**

Öz

Mülûkü't-tavâif dönemi, tarihsel olarak oldukça karmaşık ve zengin bir süreçtir. Bu dönem, farklı etnik grupların ve kültürlerin bir araya geldiği, siyasi ve sosyal değişimlerin yoğun olarak yaşandığı bir evreyi temsil eder. Bu araştırma, Mülûkü't-tavâif dönemindeki sosyal yaşamın derinlemesine incelenmesini amaçlamaktadır. Genellikle 1031-1090 yılları arasında kapsayan Mülûkü't-tavâif dönemi, Endülüs'teki siyasi bölünmeyi yansıtır. Endülüs'te, Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar gibi farklı topluluklar uzun bir süre boyunca bir arada yaşamış ve kültürel alışverişte bulunmuşlardır. Aynı zamanda, toplumsal sınıflar arasındaki ayırım daha belirgin hale gelmiş ve yeni liderlik yapıları ortaya çıkmıştır. Müslümanlar genel nüfusun büyük çoğunluğunu oluştururken, bu grup Araplar, Berberîler, Müvelledler, Sakâlibe gibi çeşitli unsurlardan oluşmuştur. Berberîler ise fetih sırasında ve sonrasında farklı gruplara ayrılmış ve Mülûkü't-tavâif döneminde yeni Berberî gruplarının gelmesiyle sürecin devam ettiği görülmüştür. Yerli halk arasında 5/11. yüzyılda başlayan dönüşümler sonucunda, Müvelledler Müslüman nüfusun en kalabalık kesimi haline gelmiştir. Ancak, çoğunluk olmalarına rağmen, siyasi hayatın dışında kalmışlardır.

Anahtar Kelimeler: *İslam Tarihi, Endülüs, Mülûkü't-tavâif, Araplar, Berberîler, Müvelledler.*

SOCIAL LIFE DURING THE MULŪQ AL-TAWĀĪF PERIOD

Abstract

The Mulūq al-tawāĭf period, spanning from (1031- 1090), represents a pivotal and complex era in the history of Al-Andalus. This period was marked by significant political fragmentation, leading to the rise of numerous small, independent kingdoms. It was also a time of profound cultural interaction and social change, with different ethnic and religious communities Muslims, Jews, and Christians coexisting and engaging in continuous exchanges. Within the Muslim population, a rich diversity existed, encompassing Arabs, Berbers, Los Muladies (indigenous converts to Islam), and Saqaliba (Slavic slaves). Arabs, who had established their dominance during the Umayyad period, continued to maintain their influence by preserving Arabic as the official language and upholding traditional social structures. The Berbers, who had arrived in several waves, added further complexity to the social fabric of the region. By the 11th century, Los Muladies became the most populous group among the Muslims. However, despite their numerical superiority, they were largely excluded from political power, with no Los Muladies rulers emerging during this time. The Mulūq al-tawāĭf period, thus, reflects the dynamic interplay of cultural diversity, social stratification, and political fragmentation in Al-Andalus.

Keywords: *Islamic History, Al-Andalus, Mulūq al-tawāĭf, Arabs, Berbers, Los Muladies*

GİRİŞ

Şam Emevî Halifesi Velîd b. Abdūlmelik döneminde, geniş vizyonu sayesinde Mūsa b. Nusayr'ın hedef aldığı ve Târık b. Ziyâd gibi büyük bir komutanla fethi başlatılan, I. Abdurrahman ile devletleşen Endūlūs Emevî Devleti, gücünün zirvesine ulaştığı ve yıkılması neredeyse imkânsız görülen bir dönemde çökmüştür. Buna rağmen, bu devletin İber Yarımadası'na ekmiş olduğu İslam tohumu, beş yüzyıl boyunca siyaset, kültür ve medeniyet alanında yeni filizler verecek kadar güçlü ve kalıcı olmuştur. Ancak, 4/10.

yüzyılın ikinci yarısında Endülûs'te yaşayan herhangi biri, Endülûs Emevî Devleti'nin çöküş sürecine girdiğine ve kısa süre içinde yıkılacağına inanmazdı. Bilakis, siyasal gelişmeler açısından bu sürecin tam aksi bir yönde ilerleyeceği düşünülürdü. Ne var ki, II. Hişâm'dan sonra gelen Endülûs Emevî halifeleri, kendilerinden önceki emîr ve halifelere göre daha etkisiz hale gelmişlerdir. Âmirîler, devlet yönetimindeki tüm başarılarına rağmen, uzun vadede hilafet makamının otorite ve saygınlığının azalmasına, hatta neredeyse tamamen yok olmasına yol açmışlardır. Hâcib Abdurrahman en-Nâsır'ın faaliyetleri ise Endülûs Emevî Devleti'nin yıkılış sürecini hızlandırmıştır (Özdemir, 2003; 28/6).

Hâcib el-Mansûr döneminde, genellikle Sanhâce kabilesine mensup Berberîlerin Endülûs'e gelişi, zaten sorunlarla boğuşan sosyal yapının çözülmesini daha zor bir hale getirmiştir. Hâcib el-Mansûr'un ölümünden sonra, Emevî hanedanı üyeleri arasında taht kavgaları başlamış ve bu dönemde hanedan taraftarları arasında keskin mücadeleler yaşanmıştır. Yeni gelen Berberîler de bu mücadelede önemli bir rol oynamışlardır. Özellikle başkent Kurtuba'da yaşanan siyasal ve sosyal krizlerin boyutlarında bu etkileri görmek mümkündür (İbn İzârî, 2013; 3/92,95). Mülûkû't-tavâif bu dönem ve şartlar içerisinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu araştırma, Mülûkû't-tavâif döneminde Endülûs toplumunun sosyal yapısını inceleyerek, o dönemdeki olumlu ve olumsuz yönleri göstermeye çalışacaktır. Makale ayrıca, Mülûkû't-tavâif emirlerinin halka rağmen lüks içerisinde yaşadığı, toplumsal gerçekliğin bir resmini çizmeyi amaçlamaktadır. Endülûs medeniyetinde önemli bir rol üstlenen kadınların, sosyal gruplara göre değişen statüleri de makale kapsamında ele alınmıştır.

1. Mülûkû't-tavâif Döneminde Endülûs'te Sosyal Yapı

Mülûkû't-tavâif döneminde, sosyal farklılıklar hiçbir dönemde bu kadar belirgin olmamıştı. Bir yandan, Endülüs'te var olan çeşitli etnik kökenler arasındaki kaynaşma, Mülûkû't-tavâif'in ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştı. Bu dönemde, diğer toplumlarda rastlanmayan özelliklere sahip, kendine özgü bir Endülüs kimliği ortaya çıkmıştır. Endülüs birliğinde Araplar, Berberîler, Mevâli, Müvelledler ve Sakâlibe gibi farklı grupların bir arada yaşamalarının sağladığı olumlu etkilere rağmen, bu dönemde Şuûbiyye hareketinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan koşulların sonucunda ırkçılık da kendini göstermiştir. Endülüs toplumunda, zenginler ve fakirler olmak üzere iki temel sosyal sınıf bulunuyordu. Zenginler, emirler, hükümdarlar, komutanlar, büyük servet sahipleri, üst düzey devlet memurları ve onların çocuklarından oluşmaktaydı. Bu sınıf, toplumsal hayatta önemli mevkilere sahipti ve büyük servetlere hükmediyordu. Zenginler, özel saraylarda ikamet ederken, saray inşasında Mülûkû't-tavâif emirleriyle bile rekabet edebilecek bir lükse sahiptiler.

İşbîliye/Sevilla emîri el-Mu'temid b. Abbâd, saray inşası ve cariyeleri, eşleri, dostları ve arkadaşlarıyla düzenlediği eğlencelerde yaptığı harcamalar açısından, Tuleytula'daki el-Me'mun'dan geri kalmıyordu. Gırnata/Granada emîri Abdullah b. Bulukkîn'in, Yûsuf b. Taşfîn'e gönderdiği hediyelerin en değerli mücevherlerden oluştuğu rivayet edilmektedir. Mülûkû't-tavâif emirleri, halkın pahasına lüks içinde bir yaşam sürmekteydiler. Bu dönemde, vezirler, valiler, komutanlar ve üst düzey devlet bürokratlarının yanı sıra, lüks ve refah içinde yaşayan tüccar ve zanaatkârlardan oluşan bir orta sınıf da oluşmuştur. Ancak bu dönemde, fakirlik ve yoksulluk içinde yaşayan geniş bir halk kitlesi de mevcuttu. Bu yoksul sınıf, işçiler ve köylüler de dâhil olmak üzere toplumun alt tabakasını oluşturmaktaydı. Bu grup, tarih boyunca her türlü istismar ve baskıya maruz kalmış, "halk" olarak anılmış ve genellikle dışlanmış bir sınıf olarak görülmüştür (İsmail, 2004; 53). Bu grubun

çoğunluğu Berberîler, Müvelledler ve Mevalî'den oluşuyordu. Kendilerine uygulanan ağır vergilerin yükü altında eziliyor ve devletle aralarında derin bir güvensizlik uçurumu bulunuyordu (Musa, 1986; 1).

2. Mülûkû't-tavâif Döneminde Endülüs'te Sosyal Yapı Arasındaki İrkçi Eğilimler ve Emirlerin Rolü

Müslüman, Hristiyan ve Yahudi toplulukları arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri inceleyen araştırmalara odaklanmak, bu konudaki bilgileri derinleştirecektir. Endülüs tarihi, farklı dönemlerde değişen siyasi ve kültürel atmosferlere sahip olduğundan, ırkçılık veya etnik ayrımcılık eğilimlerini değerlendirmek için belirli olaylara ve liderlere odaklanmak önemlidir. Arap, Berberî, Yahudi ve Hristiyan toplulukları arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı, ırkçı eğilimlerin ortaya çıkmasında ve etkilerinde önemli bir rol oynamıştır.

Endülüs'te Şuûbiye Hareketi, 2/8. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan ve Arap kökenli Müslümanlar ile diğer etnik gruplar arasındaki ayrımcılığı ele alan bir hareket olarak öne çıkar. Şuûbiye, Arap olmayanların eşitliğini savunan ve Arapların üstünlüğünü reddeden bir muhalefet hareketi olarak tanımlanır. Bu hareket, Endülüs'teki toplumsal yapı ve güç dinamiklerinin anlaşılması açısından önemlidir. Şuûbiye Hareketi, özellikle Abbâsî Halifeliği'nin zayıflaması ve Endülüs'teki yerel emirliklerin güç kazanmasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır (Makkarî, 1968; 1/233-234). O dönemde Endülüs Müslümanları, fetih misyonlarının belirli bir bölge veya ırkla sınırlı olmadığına güçlü bir inanç besliyorlardı. Ancak, 99-101 yılları arasında Endülüs İslam toplumunda zayıflık belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bağnazlık, tarihsel bir perspektifle ele alındığında, Emevîler döneminde Arap toplumunda yaygın bir hale gelmiştir (İbn İzârî, 2013; 2/222,424; İbn Hayyân, 1994; 241). Endülüs Müslümanları arasında ise kabile taassubunun artması, İslam toplumunu kısa sürede zayıflatmaya ve içten içe kemirmeye

başlamıştır (Munis, 2002; 153). Bu durum, Endülüs'teki İslam varlığını tehdit eden bir boyut kazanmıştır. Halife Abdurrahman en-Nâsır (H.300-350) döneminde, bazı Endülüs hükümdarları bu bağınazlıkla mücadele etmek için önemli çabalar göstermiştir. Ancak, Simancas Savaşı'nda (327/939), bu çabaların bedeli ağır olmuş ve Araplar arasındaki iç çatışmalar nedeniyle büyük kayıplar yaşanmıştır. Bu dönemdeki bağınazlık, sadece Arap toplumu içinde değil, aynı zamanda Endülüs Müslümanları arasında da derin etkiler bırakmıştır. Abdurrahman en-Nâsır liderliğindeki yöneticilerin bu bağınazlıkla mücadele çabaları, ne yazık ki, iç çatışmaların ve Simancas Savaşı'nın gölgesinde kalmış, bu da Müslüman topluluğun gerçekliğini olumsuz yönde etkilemiştir (Meçhul, 1989; 135-136; Abbâdî, tsz. 210-211).

3. Mülûkû't-tavâif Döneminde Etnik Gruplar: Endülüs toplumu, farklı kültür ve etnik kökenlere sahip insanların bir araya gelmesiyle şekillenmiş ve bu çeşitlilik, Endülüs'ü kendine özgü bir medeniyetin beşiği haline getirmiştir. Araplar, Berberîler, Sakâlibe ve Müvelledler gibi çeşitli gruplar, Endülüs toplumunun temel unsurlarını oluşturmuşlardır. Musta'ribler/Mozaraplar, Müslüman yaşam tarzını ve geleneklerini benimseyip Arapça konuşurken, Hristiyan inançlarını da koruyarak Müslüman toplum içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Fetih ordusundaki birçok askerin İspanyol kadınlarla evlenmesi, Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında evlilik yoluyla bir nüfus karışımına yol açmıştır.

3.1. Araplar

Endülüs'ün fethi, Arap unsurlarının bölgeye girişinde önemli bir dönemeç olmuştur. Bu fetih, özellikle Komutan Musa b. Nusayr döneminde gerçekleşen büyük Arap grubunun Endülüs'e ilk kez adım atışını simgeler. 93/712 yılında, çoğunluğunu Arapların oluşturduğu sekiz bin kişilik bir birlik Endülüs'e ulaşmıştır. Bu dönem, Endülüs tarihinde Arap unsurlarının bölgeye

etkili bir şekilde yerleşmeye başladığı bir başlangıç noktasıdır (Musa, 1986; 26). Bazı kaynaklar, Musa b. Nusayr'ın seferinin amacının, Araplar ile Berberîler arasında insani bir denge sağlamak olduğunu iddia etmektedir. Musa, Tarık b. Ziyad'a, Müslümanlara destek vermesi ve fetih hakkında fikirlerini paylaşması için bir mektup yazmıştır (Belâzurî, 1978; 232).

Fetih sürecinde, Araplar ile Berberîler arasında başından itibaren anlaşmazlıkların olduğu belirtilmektedir. Bu anlaşmazlıkların sebebi, Arapların fetih başarılarını ve sonuçlarını diğer unsurları dışlayarak tekeline almaları (Bûbâye, 2002; 20) ve özellikle Arap kabilelerinin yerleşim yerlerinden biri olan Belensiye'ye yoğunlaşmalarıdır (Hasenî, 1989; 1/281). Yemen kökenli Ma'âfir kabilesi, özellikle Belensiye'de etkili bir nüfuz sahipti. Bölgeyi yönetiyor ve tarımla uğraşıyorlardı. Cahâf oğulları da bu bölgeye yerleşmişti (İbn Hazm, tsz. 419). Benî Zehra ve Endülüs'teki siyasi ve edebi öneme sahip olan Benî Abbâd, Adnan soyundan Kays b. Aylân b. İlyas b. Mudar ve Benî Hazm (Makkarî, 1968; 1/192) gibi kabileler, İşbîliye ve Gırnata arasında dağılmıştı. Vâdiâş'ta Benî Reşîk, Benî Rabîa, Gırnata ve Kurtuba'daki Benî Esed b. Huzeyme ve Benî Atiyye (Makkarî, 1984; 1/192) gibi kabileler de Tuleytula'da yerleşmişti. Ayrıca, Kenâniler ve Tedmür bölgesinden Ariyola'ya yerleşen Huzeyl b. Müdrike b. İlyas b. Mudar gibi farklı kabileler Endülüs'te çeşitli yerleşim bölgelerinde kendilerine yer bulmuştu. Doğu Endülüs'te ise Temîm kabilesi yoğun bir şekilde bulunmaktaydı (Makkarî, 1984; 1/191). Öte yandan, Benî Hûd doğu Endülüs'e yerleşirken, Benî Mahzûm b. Yakzan b. Mürre ve Benî Meymûn, Şakr adasında yerleşmişti (İbn Hazm, tsz; 1/191).

Arap kabilelerinin coğrafi dağılımı, stratejik konumlarına bağlı olarak verimli topraklar, nehirler, zengin kaynaklar ve ticaret gibi değerli alanlarla sınırlıydı. Bu kabileler, Mudar Arapları ve Yemen Arapları olmak üzere iki ana kola ayrılmıştı. Endülüs, bu kabileler arasındaki eski çatışmaların yeniden

canlanmasıyla kaosa sürüklenmiştir. Bu durum, Endülüs'teki olayların temel itici gücü olarak öne çıkmaktadır. Örneğin, 130/747 yılında Kays kabilesinden Yûsuf el-Fihrî taraftarları ile Yemenli İbn Hâris taraftarları arasında meydana gelen olay, bu endişenin bir yansımasıydı. Bu olay, büyük bir fitne olarak nitelendirilmiş ve neredeyse İslam'ın Endülüs'te yok olmasına sebep olmuştur (Meçhul, 1989; 59). Bu kabile rekabetleri, Endülüs'ün genel durumu ve sosyal yapıları üzerinde büyük etkilere sahipti. Aynı zamanda, bu rekabetler siyasi hedeflerin önünde bir engel teşkil etmiş ve muhtemelen Endülüs'ün kaybedilmesine ve İspanyolların bölgeyi geri almasına katkıda bulunmuştur. Endülüs'te meydana gelen olumsuz siyasi gelişmelere rağmen, Araplar Endülüs toplumunda etkili ve belirleyici bir aktör haline gelmiştir. İnsan gücü açısından, Endülüs'ün fethi sırasında ve sonrasındaki göçlerle birlikte Araplar büyük bir demografik güç oluşturmuşlardır. Bu durum, bölgedeki kültürel yapıyı önemli ölçüde etkileyerek Arapların toplumsal ve siyasi arenada etkin bir rol oynamasına olanak tanımıştır. Ekonomik potansiyel ve ticaret açısından bakıldığında, Endülüs zengin ekonomik kaynaklara sahip bir bölge olup, ticaretin gelişmesine elverişli bir ortam sağlamıştır. Araplar, ticaretin yoğun olduğu bölgelere yerleşmiş ve Romalılar ve Gotlar gibi büyük toprak sahipleri olarak aristokrat bir sınıf oluşturmuşlardır. Bu süreç, Arapların ekonomik anlamda etkin bir rol oynamasına ve liderlik pozisyonlarını güçlendirmesine katkıda bulunmuştur (Meçhul, 1989; 43). Araplar yoğun olarak, Kurtuba'da İbn Cevher, İşbîliye'de İbn Abbâd, Saragusta'da İbn Hûd, Belensiye'de Abdülaziz İbn Ebî 'Âmir, Meriye'de İbn Sumâdih, Sakûra'da Sa'id İbn Rafîl, Ronda'da İbn Kurra, Karmûne'de el-Barzâlî gibi kabileler şeklinde yaşamaktaydı (İbn Hayyân, 1994; 219).

3.2. Berberîler

Fetih sürecinin başlamasıyla birlikte, Tarık b. Ziyâd'ın liderliğindeki seferle Berberîlerin Endülüs'e göçü hızlanmıştır. Tarık b. Ziyâd için beş bin Berberî savaşı toplanmıştır (İbn İzârî, 2013; 1/6). İbn Haldûn, Hicretin 92. yılında, Tarık b. Ziyâd'ın, Musa b. Nusayr'ın izniyle yedi bin Arap ve yaklaşık on iki bin Berberî ile denizi geçtiğini belirtir (İbn Haldûn, 2001; 1/974-975). Ancak, Berberîlerin Endülüs'e göçü, Tarık b. Ziyâd'ın ilk zaferlerinden sonra yalnızca ganimet arayışı ya da zengin kaynaklara sahip bölgelere yerleşme amacıyla devam etmiştir (Sâlim, 1969; 123). Binlerce Berberî, her yönden harekete geçerek tekne ve gemilerle denizi aşmıştır. Bu durum, Endülüs'e yönelik Berberî göçünün sadece askeri fetihle değil, aynı zamanda ekonomik fırsatlar ve ganimet arayışlarıyla da şekillendiğini göstermektedir (Makkarî, 1968; 1/159).

Berberîler, nüfuslarının büyüklüğüne rağmen bir tehdit olarak algılanmışlardır. Bu algı, dönemin önemli Berberî liderlerinden biri olan Gırnata hükümdarı Bâdîs b. Habbûs el-Sanhâcî ve onun liderliğindeki Berberîlerle birlikte belirginleşmiştir. Bu grup, kabile odaklı bir eğilimle hareket ederek, birbirlerini destekleme eğilimindeydi (İbn İzârî, 2013; 3/219). Bu kabile odaklı eğilim, Mülûkût-t-tavâif emirlerinin birbirleriyle olan ilişkilerini ve Müslümanların siyasi ve askeri otoritesi üzerindeki etkilerini derinden etkilemiştir. Ayrıca, bu kabile eğilimi, Müslüman toplumunda çatışmalara neden olmuş, uluslararası normlara uyum konusunda zorluklar yaratmış ve çatışmalar sırasında zulme dönüşen davranış biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Abbâdîler, Berberîlere karşı sergiledikleri acımasız yönetimle dikkat çekmiştir. Bu dönemde, el-Mu'temid b. Abbâd, Berberî emirlerini yok etmeye çalışan bir lider olarak tanımlanmıştır (İbn İzârî, 2013; 3/273).

Abbâdîler, din ve vicdan kaygılarını göz ardı ederek, Berberîlere karşı acımasız bir tutum sergilemişlerdir. Zenâtelilere karşı yürütülen savaşlarda, yaşlı genç ayırmaksızın düşmanlarına şiddetle karşılık vermişlerdir. Abbâdîler, düşmanlarına karşı ciddiyetsizlik gösteren liderleri sert bir şekilde eleştirmiş ve onların cahilliklerinden dolayı kendilerine eşit olma taleplerine karşı çıkmışlardır. Mu'temid b. Abbâd, Berberîleri aşağılayarak, sakallarını yolmalarını, zincire vurulmalarını, kötü muamele görmelerini ve izole edilmelerini emretmiştir. Ayrıca, Abbâdîler, Berberî liderlerinden borç almış olanların varlıklarına el koymuş, onları kafeslerinden çıkararak hamama götürmüş ve burada zorlayıcı durumlarla karşılaşmalarını sağlamışlardır (İbn İzârî, 2013; 3/270-271).

Mu'temid b. Abbâd'ın taassubunun boyutları bu durumdan açıkça anlaşılmaktadır. Özellikle Berberîler gibi etkili bir güce karşı, mezhepçi prenslerin de içine düştüğü kabile taassubu, kalplerini körelterek belirgin hale gelmiştir. Mülûkû't-tavâif emirleri, sıkıntılı dönemlerde ve tehdit altında kaldıklarında yardım arayışına girmişlerdir: "Ve her ülkede bir grup, ülkenin temellerini krallar arasında paylaşmış, böylece düşmanlar sadece onlar aracılığıyla savaşacak ve buralara sadece onlar yerleştirilecektir" (İbn İzârî, 2013; 3/206; İbn Ebbâr, 1985; 2/50). Endülüs'teki birçok Müslüman, Berberîlerle savaşmayı en büyük cihat olarak görmekteydi (İbn İzârî, 2013; 3/203). Kabile fanatizmi ve bu fanatizmin etkisi altında oluşan ahlaki değerler, yalnızca cinsiyetler arası ilişkilerle sınırlı kalmamış, aynı cinsiyetten olanlar arasında da yaygın hale gelmiştir. Kabile fanatizmi, özellikle Sanhâce ve Zenâte kabileleri arasında oldukça yaygındı. Sanhâce kabilesi, atlarını sürerek halka saldırmış ve kabile taassubu ile onları yok etme kararlılığıyla kılıçlarını savurmuştur. İbn İzârî bu konuda şöyle der: "Ve Sanhâceliler atlarını sürdü ve halkın üzerine saldırdı. Fanatizmle dolu bir kararlılıkla

kılıçlarını onlara doğrulttular. Güçlerinin yettiği herkese saldırdılar ve bir kavmi yok ettiler” (İbn İzârî, 2013; 3/171).

Ancak, bu çatışmalar iktidara ulaşmak isteyen bireylere kapıları sonuna kadar açmıştır. Ceuta’da (Septe) el-Müste’în tarafından görevlendirilen Ali b. Hammûd, liderlik amacıyla başkente doğru ilerleyerek, Süleyman’ı tutukladı ve 22 Muharrem 407/1016 tarihinde Kurtuba’ya girdi. Ali b. Hammûd’un öldürülmesinden sonra iktidara geçenler, durumu daha da kötüleştirerek kaosu artırmışlardır. Bu süreçte, bölünme ve iç sorunlar, Ebu Hazm b. Cevher’in hilafet ve yönetimdeki çıkmazı gündeme getirmesine yol açmış ve bu durumun devam etmesine sebep olmuştur. Emevîler’den artık kimse kalmayacak ve Kurtuba’da onları koruyacak kimse bulunmayacaktır. Bu tarihten itibaren fitne artarak devam etmiş, herkes yerini almış, Endülüs’ün liderleri ve isyancıları zalimleşmiştir (İbn İzârî, 2013; 3/152). Bu ırkçı eğilimin bir sonucu olarak, prensler, hükümdarlar, zenginler ve etkili mevkilerde bulunan bireylerden oluşan bir sınıf oluşmuştur. Bu sınıf, devasa bir serveti kendi tekelinde kontrol ediyor ve bu durum, yöneticilerin bu grubu inşa etme konusundaki kararlılıklarını daha da güçlendirmiştir. Bu süreçte, israf ve savurganlık yaygınlaşmış ve bu sınıfın egemenlik alanında yer alan diğer bireyler istismara maruz kalmıştır. Sonuç olarak, toplumda tarihsel olarak azınlık durumuna düşmüş bir grup olan halk arasında başka bir sınıfın varlığı ortaya çıkmıştır (İsmail, 2004; 53). Bu sınıf, kırsal kesimdeki köylülerden, şehirlerdeki zanaatkârlar ve işçilerden oluşmakta olup, çoğunluğu Berberîler, Müvelledler veya Mevâlî’den meydana gelmiştir. Bu gruplar ile devlet arasında büyük bir güvensizlik ve kopukluk oluşmuştur (İzzeddin, 1983; 26; Meçhul, 1989; 24). Berberîlerin Kuzey Afrika’dan Endülüs’e göç etmelerinin temel nedenleri şunlardır:

1- Berberîler, İspanyolların komşusu olan kuzey bölgelerine yerleşerek cihat etme ve İslam'ı yayma arzusuyla hareket etmişlerdir (Meçhul, 1989; 43). Bu, onların cihat niyetini doğrulayan bir çaba olarak öne çıkmaktadır.

2- Endülüs'ün zenginlik potansiyeli, Berberîlerin yaşam koşullarını, özellikle ekonomik durumlarını iyileştirme arzusunu tetiklemiştir. Zenginlik ve ekonomik fırsatlar, göçmen Berberîler için cazip hale gelmiştir.

3- Berberîler, Endülüs'e gerçekleştirdikleri akınlar sonucunda, çeşitli şehirlere yayılmış, iş ve ilim alanlarında önemli roller üstlenmişlerdir. Arapça diline tam anlamıyla hâkim olmuşlar ve aynı zamanda eski İspanyolca (Acemiye veya Latince olarak bilinir) öğrenmişlerdir (Sâlim, 1985; 144-145). Bu durum, Endülüs toplumunda kültürel çeşitliliğin ve dilin nasıl zenginleştiğini göstermektedir.

3.3. Sakâlibe

“Sakâlibe” terimi, Grekçe “s(k)lábos” (Slav, Sloven) kelimesinin Arapçaya uyarlanmış şeklidir ve bu terim, Avrupa'nın doğu ve güney bölgeleri ile Asya'nın kuzeyinde yaşayan insanları tanımlamak için kullanılmıştır. Ortaçağ'da Avrupa'ya göç eden Slav kitlelerinin köleleştirilmesi nedeniyle, bu kelime zamanla “s(k)lave” yani “köle” anlamını da kazanmıştır. Özellikle Endülüs ve çevresinde, bu terim genellikle Slav kökenli köleleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu köleler, genellikle orduda ve diğer hizmetlerde görev almışlardır. Bazıları, tüccarlar tarafından hadım edildikten sonra İslam ülkelerine getirilmiş ve bu nedenle "beyaz hadım" olarak anılan bir alt grup oluşturmuşlardır (Taşağıl, 2009; 36/3). Sakâlibe teriminin tekili “Saklebi” şeklindedir. Sakâlibe'nin ünlü Sakleb b. Lantî'nin torunları olup, Hâris b. Nafis b. Nûh'un soyundan geldiği ve tüm Sakâlibe kabilelerinin bu soydan türediği rivayet edilmektedir (İbnü'l-Esîr, 1980; 2/244). “Slav” olarak bilinen yabancı isimlerin, Avrupa'nın doğusunda yaşayan bir kabileye dayandığı

belirtilmektedir. Sakâlibe kabilesi, tarihleri boyunca putperestlikle tanınmış ve geçmişte iki tanrıya taptıkları; biri iyilik tanrısı olan beyaz tanrı, diğeri ise kötülük tanrısı olan siyah tanrı olduğuna inanılmıştır (Bostânî, 1887; 9/743).

Endülüs'te, Sakâlibe terimi başlangıçta Slav ırkına mensup köleler ve esirler için kullanılırken, zamanla bu terim, orduda ve sarayda görev yapan yabancılar için de kullanılmaya başlanmıştır. Bu grup içerisinde Galiçyalılar, Almanlar, Fransızlar, Lombardlar ve İtalyanlar gibi farklı etnik kökenlere sahip kişiler bulunmaktaydı (Înân, 1970; 192). Sakâlibe iki ana gruba ayrılmıştı: erkekler ve hadımlar. Hadım etme işlemi genellikle Yahudi tüccarlar tarafından gerçekleştirilmiştir (İbn Havkal, 1979; 106). Adam Mez, hadım etme işinin genellikle gayrimüslimler tarafından yapıldığını şu sözlerle ifade eder: “Müslümanlar, hadım yasağında kaçınmak için Yahudiler ve Hıristiyanlardan hadım satın almışlardır. Yahudiler ve Hıristiyanlar bu iğrenç eylemin günahını üstlenmişlerdir” (Metz, 1957; 2/152). Ancak Yahudilerin hadım etme konusunda tekel sahibi olduklarını inkâr edenler de vardır. Aslında, Müslümanlar da bu mesleği icra etmişlerdir. Bu konuda Makkarî şunları ifade eder: “Bir grup Müslüman burada hadım olmayı öğrendi. Hadım etmeye ve sakatlamayı caiz görmeye başladılar” (Makkarî, 1968; 1/145).

Endülüs'te Sakâlibe, orduda iç isyanları bastırmak için kullanılmıştır. Endülüs Sakâlibesi, ilgili kişilerin gözetiminde eğitilmiş bir şekilde yetiştirilmiş ve çocukluklarından itibaren hükümdarların saraylarında büyümüşlerdir. Bu sayede belirli bir eğitim materyalini içeren çerçeveler oluşturabilecekleri uygun bir kültürel düzeye ulaşmışlardır (Menûnî, 2007; 149). Saklebi kadınlar, statüleri ve sosyal konumları nedeniyle sarayda yaptıkları işlere uygun kıyafetler giyer ve görünümüne özen gösterirlerdi. Saklebi kadınları, Endülüs toplumunda şarkıcı, yazar ve hizmetçi olarak önemli roller üstlenmişlerdir. Bu durum, eğitilmiş bir neslin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu nedenle, Sakâlibe unsuru, Endülüs'te toplumun

oluşumunda önemli bir rol oynamış; önemli siyasi, sosyal ve ekonomik roller üstlenmiş, bazıları büyük servetler biriktirerek kölelere ve tımar arazilerine sahip olmuşlardır. Mücahid el-‘Âmirî ve Doğu Endülüs’ü emir olarak yöneten Züheyr el-‘Âmirî gibi bireyler, ülkelerinde siyasi başarılar elde etmişlerdir. Endülüs’ün Mülûkû’t-tavâif döneminde, Sakâlibe birliklerinin liderleri tarafından kurulan beylikler gözlemlenmiştir. Bu liderler arasında, Hayrân el-Âmirî es-Saklebî’nin Meriye’de, Mücâhid el-‘Âmirî’nin Dâniye’de ve Sâbûr es-Saklebî’nin Batalyevs’de hüküm sürdüğü görülmüştür. Ayrıca, Türtuşe ve Belensiye beyliklerinin kurucuları da Sakâlibe kökenlidir. Endülüs’te bu dönemde öne çıkan Sakâlibe liderlerinden biri, Mücâhid el-‘Âmirî’dir. Kurtuba’daki isyanın ardından 405/1014’te bağımsız bir devlet kurmuş ve Belensiye hâkimi Lebîb es-Saklebî ile iş birliği yaparak hâkimiyet alanını Balear Adaları’na kadar genişletmiştir. Mücâhid, Dâniye’yi bir kültür merkezi haline getirerek önemli bir etki bırakmıştır. Ancak, Endülüs’te Sakâlibe varlığı, VI. (XII.) yüzyılda yeni Slav kölelerin getirilmemesi ve mevcut Sakâlibe unsurlarının Endülüs halkıyla kaynaşması sonucunda ortadan kalkmıştır (Taşağıl, 2009; 36/3).

3.4. Müvelledler

“Müvelled” terimi, ilk devir İslam tarihinde Doğu’da kullanılan bir terim olup, sözlük anlamı itibarıyla “doğmuş, doğurulmuş” anlamına gelmektedir. Bu terim, özellikle Araplar arasında doğan ve Arapça eğitim alan, dışarıdan getirilen yabancı kökenli Müslüman köleleri ifade etmek için kullanılmıştır. Batı’da, özellikle Endülüs’te ise müvelled terimi, İslam’ı kabul eden ilk İspanyolların çocukları için kullanılmıştır. İspanyolca’ya “muladi” olarak geçen müvelled terimi, İspanya’da İslam’ı benimseyen yerel halkın nesilleri için kullanılmıştır. Ancak, müvelled teriminin İspanya’da kimleri ifade ettiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır (Özdemir, 2006; 32/228).

Müvelledler, İspanyol Hristiyanlar arasında İslam'a geçen ve İslam'ı uygulayan bireylerdir. Müvelledler, Araplarla evlilik yoluyla kaynaşmış, hatta bazılarının Arap soyunu benimsediği ve bu durumu İslam inancını ve kökenlerini ispatlamak adına kullandıkları belirtilmektedir (Tavil, 1994; 69). Bu topluluk, Arap diline hâkim olmuş ve yazı yazabilme yetenekleriyle yazarlar ve şairler yetiştirerek Arap medeniyetinin Hristiyan İspanya'ya aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Hicri IV. asrın başlarından itibaren, yani MS X. yüzyılın başlarından itibaren Müvelledler, ülke nüfusunun önemli bir kesimini oluşturmuş ve tarımdan sanayiye, idareden orduya kadar birçok alanda etkili olmuşlardır (Sâlim, 1969; 128; Bûdeşîşî, 1998; 43; Halis, 1965; 31). Bazıları, Benî Martin, Benî Pascual, Benî Garcia ve Benî Gomez gibi soyadlarını kullanarak, İslam'da köklü bir geçmişe sahip olduklarını iddia etmişlerdir. Bu kişiler arasında, Arap kökenlerini benimseyenler, kökenlerini hatırlamayanlar ve kadim soylarını sürdürenler bulunmaktadır. Örneğin, bazıları Arapça isimlerine İspanyolca "ûn" hecesini ekleyerek Hazm'ı "Hazmûn", Zeyd'i "Zeydûn" ve Hafs'ı "Hafsûn" olarak değiştirmiştir (Tavil, 1994; 70; Abbâdî, 1979; 248-249).

Emevî hanedanlığı döneminde Müvelledler, özellikle Kurtuba'da nüfusun büyük bir bölümünü oluşturmuş ve bu karışım, Endülüs'ün etnik bileşimi üzerinde derin bir etki bırakmıştır (Mustafa, tsz. 238). Gırnata, Tuleytula, İşbîliye ve Kurtuba, Endülüs'ün en önemli kaynaşma merkezleri arasında sayılmıştır (Hâlis, 1965; 31). Müvelledler, Endülüs'ün siyasi, ekonomik, sosyal ve bilimsel yaşamına önemli katkılarda bulunmuşlardır (Sâlim, el-Cevab, 1995; 49-50). Ancak, İspanyol kökenlerini unutmayan bazı Müvelledler arasında, daha sonradan fanatizm veya popülizm olarak adlandırılan ve devrimci bir nitelik kazanan bir hareket ortaya çıkmıştır (Sâlim, Tarih, 1968; 129; Meçhul, Resâil, 1985; 29). Müvelledler, genellikle küçük çiftçiler ve zanaatkârlardan oluşan bir sınıfı temsil etmişlerdir. Bu grup içinde Benî Kasî,

Benî Amrûs, Benî Tavîl, Benî Angelino, Benî Sabarico, Benî Hafsûn ve Benî Mervân gibi asilzade aileler ve mülk sahipleri de bulunmaktaydı. Müvelledlerin yaşam tarzlarına dair bilgiler genellikle Kurtuba'ya aittir ve bu topluluklar genellikle şehrin varoşlarında (rabaz) bir araya gelmişlerdir. İşçilerin ve özellikle I. Hişâm döneminde artan fukaha (din bilginleri) gruplarının yaşadığı mahallelerde, şehir dışından gelen işçilerle birlikte müsta'ribler de bulunmaktaydı. Bu dönemde yaşanan bir isyan sonucunda sürgün edilen 20.000 kişinin rabazda yoğun bir müvelled nüfusu oluşturduğu düşünülmektedir. IX. yüzyılın ikinci yarısında merkezi yönetimin zayıflaması, müsta'rib cemaatleriyle kuzeydeki Hristiyan krallıklarının müvelled âsilerini desteklemesi, müvelled ayaklanmalarının sürmesine neden olan diğer faktörlerdendir. Ayaklanmalar sonucunda, Tuleytula, Yukarı Sınır bölgesi, Aşağı Sınır bölgesi, Güney Endülüs ve Tüdmîr merkezi idarenin kontrolünden çıkmıştır. Müvelled isyanları, vergi toplamanın zorlaşması, Beytümâl kaynaklarının azalması gibi sonuçlar doğurmuş ve bu durum, askerlere ödenen ücretlerin kısıtlanmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler, Arap ve mevâlî askerlerinin bir kısmının orduyu terk edip İşbîliye ve İlbîre gibi bölgelerde iktâlarını genişletme çabalarına neden olmuştur. Ayrıca, müvelled isyanlarının bir sonucu olarak, merkezi yönetimin bu hareketlere müdahalesinden faydalanan Hristiyan krallıkları, Endülüs topraklarına saldırmış ve bu durum, Endülüs Emevî Devleti'nin erken dönemde dağılma sürecini hızlandırmıştır. Müvelledler hareketinin sona ermesiyle birlikte, Endülüs siyasi bütünlüğüne geri dönmüştür. Bu dönemde, hızlı bir ekonomik kalkınma ve sosyal bütünlüşme süreci başlamış; bu süreçte bireyler kendilerini Arap, Berberî veya müvelled olmaktan ziyade Endülüslü olarak tanımlayan yeni bir nesil oluşturmuşlardır. Ancak bu gelişme, etnik farklılıkların tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Doğu'daki Şuûbiyye hareketine benzeyen bir akım, 5/11. yüzyılın ikinci yarısında

Endülüs'te ortaya çıkmıştır. Öte yandan, 6/12. yüzyılın başlarından itibaren kaynaklarda Müvelledler adına artık rastlanmamaktadır. Özellikle Endülüs'ün Mülük'üt-tavâif döneminde, kırkın üzerinde küçük emirliğe bölünerek, tek bir müvelled lideri veya devletinin görülmemesi dikkat çekicidir (Özdemir, 2006; 32/229).

3.5. Müsta'ribler

“Müsta'rib” terimi, “Araplaşmış” ya da “Arap gibi görünen” anlamına gelir ve İspanyol kaynaklarında “mozarap” (muzaraves, muztarabes, moçarabes, mozarabos) şeklinde kullanılarak, Araplaşan Hristiyanları, değişime uğramayan kuzeydeki Hristiyanlardan ayırmak amacıyla tarihçiler tarafından benimsenmiştir. Geleneksel İspanyol tarihçileri, Endülüs Hristiyanlarını bazen kendi din ve değerlerini savunan vatansever İspanyol milliyetçileri, bazen de İslam hâkimiyetinin mağdur ettiği bir topluluk olarak tanımlamışlardır. Ancak bu bakış açısı, gerçeği çarpıtan bir perspektiftir. Çünkü Müslüman yöneticiler, İslam hukukuna göre Hristiyan azınlığa, Yahudiler gibi Ehl-i Kitap muamelesi yapmış ve kendi dinlerini koruma hakkı tanımışlardır. Dolayısıyla, ehl-i zimme statüsündeki Hristiyanların din değiştirmeye zorlanmış olmaları söz konusu değildir. Müsta'riblerin, Endülüs Emevîleri döneminde kendileri tarafından seçilen ve “kûmis” (Lat. comes) adı verilen liderleri vardı ve bireysel ve sosyal hakları güvence altına alınmıştı. Aralarındaki anlaşmazlıklar, “kâdî'n-nasârâ / kâdî'l-acem” adıyla anılan hâkimler tarafından çözüme kavuşturuluyordu. Müsta'ribler, kendi inançlarına bağlı kalırken zamanla Müslüman toplumuna entegre oldular; Arap isimleri almanın ötesinde, yerel İbero-Romans dillerinin yanı sıra daha fazla Arapça kullanmaya başladılar. IX. yüzyılın ortalarında, gençlerin Arap edebiyatına olan ilgisi tüm Hristiyan dünyasının dikkatini çekecek kadar belirgindi. Yeme içme, giyim kuşam ve ev düzeni gibi konularda Müslümanları örnek alarak, hatta aristokrat aileler arasında erkek çocukların sünnet ettirilmesi gibi

gelenekleri benimsediler. Müsta'ribler, kuzeydeki Hristiyan krallıklarına göç etseler bile bu yaşam tarzını uzun bir süre sürdürdüler. Dinlerini korurken sosyal yaşamlarında giderek Arap kültürünü benimseyen yerli müsta'riblerin yanı sıra, kendi istekleriyle Endülüs'e yerleşen yeni müsta'ribler de bulunmaktaydı (Delgado, 2006; 32/123). Müsta'ribler, Endülüs halkının İslam ve Arap kültürüyle olan etkileşimini belirgin bir şekilde artırmışlardır. Kendi kültürlerini İslam öncesinden itibaren korurken, Endülüs'ün genel kültürel yapısını zenginleştirmiş ve çeşitlendirmişlerdir. Bu etkileşim, farklı kültürler arasında bir anlayış ve bilgi alışverişi ortamı yaratmıştır. Müsta'ribler, Endülüs'teki kültürel faaliyetlere aktif olarak katılmışlardır. Kuzeydeki Hristiyan topraklarına göç ettikten sonra bile İslam kültürünün Hristiyan Latin dünyasına aktarılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Bazıları, Tuleytula'da Başpiskopos Raimundo tarafından kurulan tercüme okulunda, Arapça yazmaların Latince ve İspanyolca'ya çevrilmesinde görev almıştır. Günümüzde Tuleytula'da, evlenme, boşanma, alım satım ve miras gibi konularda Arapça belgeler içeren zengin bir müsta'rib koleksiyonu bulunmaktadır. Kuzeye göç eden müsta'ribler, Endülüs İslam sanatının etkisiyle X. yüzyılda olgunlaşan bir mimari üslup geliştirmişlerdir (Delgado, 2006; 32/124).

3.6. Yahudiler

Endülüs'te Yahudi etkisi, tarihsel olarak Arap fethinden yüzyıllar öncesine, muhtemelen Roma döneminde, MS 70 yılında Kudüs'ün yıkılmasının ardından dayanmaktadır. Gotlar döneminde yaşadıkları zorlu koşullar, Yahudilere Hristiyanlığı kabul etmeleri veya göç etmeleri için baskı uygulanmasına yol açmıştır. Bu kötü muameleye karşı intikam alma düşüncesi, Arap fatihler tarafından kabul edilmiş ve Yahudiler, Araplarla iş birliği yaparak siyasi ve askeri yeteneklerini kullanma fırsatını bulmuşlardır. Bu topluluklar, kendi idari ve adli kurumlarına, ayrıca dini okullarına sahipti.

İslam hoşgörüsü, bu topluluklara inanç özgürlüğü tanımış; dini ibadetlerini serbestçe yerine getirme ve kendi iç örgütlenmelerini sürdürme hakkı vermiştir (Tavil, 1994; 72).

İslam hoşgörüsü, özellikle Gırnata'da Yahudi nüfusunun artmasına neden olmuş, bu topluluk zamanla Endülüs toplumunun çeşitli sınıflarına entegre olarak varlıklı bireyler haline gelmiştir. Yahudilerin faaliyetleri genellikle ticaretle sınırlıydı ve İbranice diline ek olarak Arapça ve Roma-Got döneminden öğrendikleri Roma-Latin dillerini de başarıyla kullanabiliyorlardı. Yahudiler, özellikle köle ticareti, kadın köle ticareti, hadım ticareti, ipek ve kürk ticareti gibi alanlarda faaliyet göstermişlerdir. Gırnata'nın Berberî eyaleti Benî Zîrî'de Yahudiler, sosyal, siyasi, entelektüel ve kültürel yönden Endülüs'ün ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır. İsmail b. Nagrale, Habbûs b. Mâksen döneminde Endülüs'ün ilk Yahudi veziri olmuştur. Mâksen ve ondan sonra oğlu Bâdîs b. Habbûs'un hükümdarlığı döneminde, İsmail b. Nagrale'nin oğlu Yusuf, liderlik görevini devralarak önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde Yahudi topluluğu, çeşitli görevlerde bulunarak Endülüs'ün gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Tavil, Memleketü Gırnata, 1994; 150-252).

Mülûkût-tavâif emirleri arasındaki kültürel ve dini çeşitlilik, Endülüs toplumunun zenginliğini artırmış ve ilerlemesine katkı sağlamıştır. Ancak, Endülüs toplumu içinde sosyal sınıflar arasında önemli çelişkiler mevcuttu. Zenginlik adil bir şekilde dağıtılamıyor ve bu durum, yoksul, aristokrat ve orta sınıfların varlığına yol açıyordu. Bu durum, toplumun belirli standartlara tabi olduğunu ve bu standartların, sınıflar arasındaki farklılıkları belirlediğini göstermektedir. İbnü'l-Hatîb'in, Endülüs toplumunun sosyal sınıflandırmasını açıkladığı metinden elde edilen bilgilere göre, toplumda temelde dört ana sınıf vardı. Bu sınıflar, Hişâm el-Müeyyed döneminde ve sonraki Endülüs devirlerinde de geçerli olup, sosyal yapıdaki rolleri şu şekildeydi:

1- Yönetici Sınıf: Hükümdar, onun hizmetkârları, işçileri, oğulları ve sarayın diğer mensuplarından oluşmaktadır. Bu sınıf, ülkenin yönetiminde önemli bir rol oynar ve aynı zamanda yüksek bir sosyal statüye sahiptir.

2- Mütevazı Yaşam Sürenler: Bu grup, genellikle dünya hayatına düşkün olmayan, sakin ve huzurlu bir yaşam süren bireylerden oluşur. Umutsuz olmayan ve basit bir yaşam tarzını benimseyen bu sınıf, belirsiz bir sosyal statüye sahiptir.

3- Mahrum Bırakılanlar: Bu sınıf, haklarının değersizleştirilmesi ve geçmişteki liderlerinin yüceltilmesi nedeniyle perişan olmuş bireylerden oluşur. Tartışmalara katılan ve kendi görüşlerini savunan bu bireyler, dönemlerinin en zayıf grubu olarak kabul edilmiştir.

4- Âlimler: Bu sınıf, toplumun bilgi ve kültür alanlarına katkıda bulunan, ilim sahibi ve genellikle toplumsal konularda etkili olan bireylerden oluşur. İbnü'l-Hatîb'in ifadeleri, Endülüs toplumunun karmaşıklığını ve çeşitliliğini yansıtarak, sosyal sınıflar arasındaki farklılıkları ve bu sınıfların toplumsal rollerini açıklığa kavuşturur (Lisanüddin İbnü'l-Hatîb, 2002; 44-47).

4. Mülükü't-tavâif Döneminde Sosyal Yapı

4.1. Aristokrat Elit Tabaka

Endülüs toplumunun zengin aristokrat sınıfı, yönetici aileler, büyük toprak sahipleri ve zenginlerden oluşarak genellikle Arap kökenli bireylerden meydana gelmiştir. Bu sınıfın önde gelenlerinden biri olan Mu'tasım b. Sumâdih, Meriye'de toprakların bölünmesinde önemli bir rol oynamış ve zenginliğiyle devlet hazinesi arasında net bir ayrım bulunmayarak mülkiyetin ve zenginliğin zirvesini temsil etmiştir (Tavil, 1994; 81).

Endülüs'ün en zengin sınıfı, aristokratlar arasında kendini göstermekte ve siyasi, idari, ekonomik açıdan geniş bir nüfuz alanı oluşturmaktaydı.

Meriye'deki Mu'tasım b. Sumâdih, bu sınıfın temsilcisi olarak, siyasi otoritesini pekiştirmek amacıyla bu sınıfı güçlendirmek için çaba sarf etmiştir. Ancak, ağır vergiler ve yükümlülükler getirerek tebaasında hoşnutsuzluğa yol açmıştır (Tavil, 1994; 81). Aristokrat kadınlar ise kültürel, sanatsal ve sosyal yetenekleriyle tanınmış, toplumda erdemlerini sergileyerek hükümdar nezdinde statü kazanma çabası içinde olmuşlardır. Endülüs'teki aristokrat kadınlar, Doğu'da nadiren görülen bir özgürlüğü deneyimleme fırsatına sahip olmuşlardır (Abbâs, 1997; 39-41). Bu kadınların kocalarıyla ilişkileri, genellikle alt sınıftaki kadınlardan farklıydı. Ev içinde veya dışında çalışma zorunluluğu olmayan aristokrat kadınlar, köle kızlar ve sütanneler aracılığıyla çocuklarını büyütürken, kocalarının başka kadınlarla ilişkisi olmasına aldırmadan sevgi kazanmaya odaklanmışlardır (Abbâs, 1997; 41). İslam toplumunda, aristokrat erkekler dört hür kadınla evlenebilirken, aynı zamanda köle kızlarla da evlilik yapma ve bu evlilikten doğan çocukların hür kadınlardan doğan çocuklarla aynı meşruiyete sahip olma hakkına sahiptiler (İbn Hazm, Resâil, 1987; 1/165; İbn Hazm, Tavku'l-Hamame, 2017; 140). Aristokrat erkeklerin sadakatleri genellikle karılarına yönelik olsa da tek eşlilikle sınırlı değildi. Özgür kadınlar, Endülüs toplumunda şiiir aracılığıyla duygusal yaşamı güçlü bir şekilde temsil etmelerine rağmen, toplumda erkekler tarafından getirilen kısıtlamalara ve denetimlere tabi olmuşlardır. Buna karşın, aristokrat kadınlar tanınmış ve etkili bireyler olarak bilinirlerdi (Tavil, 1994; 81). Arap toplumunda özgür kadınların sarayda denetlenmesine ve erkeklerin getirdiği kısıtlamalara rağmen, Endülüs toplumu, duygusal yaşamı şiiir aracılığıyla güçlü bir şekilde ifade eden aristokrat kadınları tanımıştır. Şairlerin ifade ettiği duyguların bir kısmı günümüze ulaşmamış olsa da özellikle Emevî ailesinden gelen ince sosyal ve kültürel görgü kurallarına hâkim birçok kadının varlığını gösteren yaklaşık yirmi kadın şairin ismine ulaşılmıştır. Bu kadınlar arasında Halife el-Müstekfî'nin kızı da

bulunmaktadır. Bu kadınlar, özel edebi seminerler düzenleyerek İbn Zeydün ve diğer şair ve yazarları ağırlamışlardır. Mu'tasım b. Sumâdih'in kızı Ümmü Kirâm, Semâr adında Dâniye'li yakışıklı bir gence âşık olur. Babası bu durumu öğrenince genci öldürtür. Ümmü Kirâm, sevgilisi için yazdığı bir şiirde şöyle der: "Ey insanlar! Şaşırdınız mı? Aşk acısının nelere sebep olduğuna,

O olmasaydı Bedrû'd-Dücâ, yücelerden yeryüzüne inmezdi.

Aşkımla öyle ki ondan ayrılırsam, gönlüm onun peşinden gider" (Suyûtî, tsz. 18; Makkarî, 1968; 4/170; Erbil, 2022; 710).

4.2. Orta Tabaka

Bu sınıf, Endülüs toplumunun çeşitli unsurlarını kapsayan bir yapıya sahiptir ve büyük ve orta ölçekli tüccarları, ticari ve endüstriyel projelerin sahiplerini, devlete bağlı çalışanları, ayrıca büyük ve orta ölçekli çiftçileri içerir (Tavil, 1994; 83). Orta sınıf, özellikle İşbîliye, Tuleytula, Mâleka ve Belensiye gibi bölgelerde, siyasi ve idari yapının önemli bir unsuru olarak görülmüş ve bu sınıfa ait tarım sahipleri genellikle Musta'ribler olmuştur (Abbûd, 1983; 187). Aynı zamanda, sanayi ve ticaret alanlarında faaliyet göstermiş, zanaatkarlığı geliştirmiş ve çıkarlarını korumak için yönetici aristokraziyle sıkı bir bağ kurmuştur. Büyük ve orta ölçekli tüccarlar, egemen sınıfla ittifak kurarak mal biriktirmeye ve zenginleşmeye çalışmış, aynı zamanda otoritenin kendilerini korumasını talep etmişlerdir. Benî Zîr'nin son emîri Abdullah b. Bulukkîn, tüccarların "savaş kapasiteleri olmamasına rağmen, kendilerinden öncekilere liderlik etmeyi sürdürdüklerini ve halklarıyla ilgilenmediklerini" ifade etmiştir (Bulukkîn, 2006; 150).

Endülüs'te, özellikle Meriye Emîrliğinde, Benî Sumâdih'in savurganlığına rağmen ticaret faaliyetleri etkili bir şekilde devam etmiştir. Ancak, bu sınıf, büyük toprak sahiplerinin zenginlik ve ekonomik nüfuzuna ulaşma noktasında yetersiz kalmıştır. İşletme sahipleri, endüstriyel proje yöneticileri

ve alt düzey devlet görevlileri bu sınıfın üyeleri arasında yer alır. Bu kişiler, tüccarlar ve büyük mülk sahipleri gibi büyük servetlere ulaşamamışlardır. Aynı zamanda, bu sınıftan gelen bakanlar, hâkimler, şehir yöneticileri, polis memurları gibi devlet görevlileri de bulunmaktadır. Bu bireyler, yönetici aristokrasiyle sıkı bir ilişki içinde olmaları ve onlara bağlılık göstermeleri nedeniyle “tâbii” olarak anılmışlardır. Genellikle geniş ailelere mensup olup yüksek maaş almaktaydılar (Tavil, 1994; 84).

Orta sınıftaki kadınlar, aristokrat sınıftaki kadınlardan farklı olarak daha sınırlı bir statüye sahipti. Ancak, bu sınıfın, elit sınıf gibi büyük zenginlik elde etme imkânlarının daha kısıtlı olduğu belirtilmiştir.

4.3. Halk (Avam) Tabakası

Bu sınıf, Endülüs toplumunun en geniş kesimini oluşturarak, işçileri, zanaatkârları, küçük tüccarları, ücretli çalışanları, küçük çiftçileri, kasapları ve hatta işsizleri kapsar. Bu durum, bu sınıfın Endülüs halkının büyük çoğunluğunu temsil ettiğini göstermektedir (İbn İzârî, 2013; 3/162). Toplumun en yoksul kesimi olarak kabul edilen bu sınıf, krizlerden, savaşlardan, kıtlıklardan ve kuraklıklardan en fazla etkilenen grup olmuştur. Düşük gelir seviyeleri nedeniyle ağır vergi yükü altında ezilen bu sınıf, ödediği vergilerin büyük bir kısmını güvenliklerini sağlamak için VI. Alfonso'ya göndermekte, kalan vergiler ise artan savaşlar ve çekişmelerin maliyetini karşılamak üzere kullanılmaktadır (Abbâs, 1987; 31-40).

Mülûkût-tavâif döneminde bu sınıf, zalim emirlerin açgözlülüğüne maruz kalmış, emirliklerini özel mülklere dönüştüren ve halkını sömüren yöneticiler nedeniyle adeta köleleştirilmiş hissine kapılmıştır. Mülûkût-tavâif emirlerinin uyguladığı politikalar, bu sınıfın zulüm ve adaletsizliğe maruz kalmasına yol açmış, bu durum da Yûsuf b. Taşfîn'in Endülüs'e müdahale etmesine zemin hazırlamıştır. Yûsuf b. Taşfîn'in Mülûkût-tavâif sistemini

ortadan kaldırmasının, bu adaletsizlikleri düzeltme amacı taşıdığı düşünülmektedir. Alt sınıf ile diğer toplumsal gruplar arasındaki derin uçurum, Mülûkû't-tavâif emirlerinin politikalarının sosyal durumu olumsuz etkilemesiyle daha da belirgin hale gelmiştir. Bu nedenle, bu sınıf Yûsuf b. Taşfin'in desteğini kazanmıştır.

Avam sınıfındaki kadınların sosyal konumu, Endülüs tarihçileri tarafından genellikle göz ardı edilmiştir. Bu kadınların, aristokrat kadınlar gibi bir geçim kaynağına sahip olmadıkları ve yaşamlarını kocalarıyla iş birliği içinde, karşılıklı destekle günlük maddi ihtiyaçlarını karşılamaya dayalı bir ilişki içinde sürdürdükleri düşünülmektedir (Tavil, 1994; 85). Avam sınıfındaki erkekler ise mali durumlarının sınırlı olması nedeniyle genellikle tek eşle yetinmek zorunda kalmıştır. Yüksek fiyatlar, köle veya cariye edinmelerini zorlaştırmıştır (Tavil, 1994; 85).

4.4. Köleler

Bu grup, Endülüs toplumunun önemli bir bileşeni olarak kabul edilir. Mülûkû't-tavâif emirleri döneminde, zengin evlerinde bu hizmetçilerden yoksun kalınmamıştır. Bu durum, genellikle Afrika veya Orta Doğu Avrupa'dan getirilen ve "Sakâlibe" olarak adlandırılan kölelerin, zenginlik ve "köle ihtiyacı" faktörlerine bağlı olarak yoğun bir şekilde edinildiği gerçeğine dayanmaktadır (Hâlis, 1965; 72).

Bu köleler, ev hizmetleri olarak tanımlanan hamur yoğurma, yemek pişirme, süpürme, yatak yapma, su çekme, çamaşır yıkama, ip eğirme ve dokuma gibi görevleri yerine getirmekteydi (İbn Rüşd, 1987; 3/1516). Ayrıca, hayvan besleme ve bakımı, odun toplama ve kapıların açılması gibi işleri üstlenmişlerdir (Benmelih, tsz, 28). Bu hizmetçiler, evde ziyaretçileri ağırlamak, ev sahibini çağırarak ve aile ihtiyaçları için alışveriş yapmak gibi sosyal görevleri de yerine getiriyorlardı. Mülûkû't-tavâif emirleri, köle

edinimine özel bir vurgu yapmış ve bunu kendi güçlerini sağlamlaştırmanın bir yolu olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda, İşbiliye emiri Ebû'l-Kâsım b. Abbâd, aşırı zenginliği nedeniyle köle edinme konusunda önde gelen bir kişi olarak kabul edilmektedir (İbn Bessâm, 1997; 1/16). Belensiye'nin deniz konumu, Hristiyan krallıklarıyla olan bağlantısı ve tarım için işçi ihtiyacı nedeniyle köle edinme talebi Belensiye'de de artmıştır (Hâlis, 1965; 72). Bu gözlemler, kölelerin Endülüs toplumunda önemli bir sınıf oluşturduğunu göstermektedir. Mülûkû't-tavâif emirleri ve zenginler, ihtiyaçlarına göre köleleri bolca edinmiş ve bu köleler, aristokratik otorite tarafından büyük ölçüde desteklenmiştir. Mülûkû't-tavâif döneminde, Endülüs toplumunda genç erkeklerle flört etme olgusu, yaygın bir sosyal realite haline gelmiştir. Endülüs'ün genç erkekleriyle tanışma fırsatları, bu flört olgusunun yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Bazıları barlarda barmen veya zenginlerin hizmetçisi olarak çalışırken, diğerleri şairlere ve zenginelere hizmet ederek onlarla sohbet etmiş ve ihtiyaçlarını karşılamıştır (Müdlîc, 1985; 201). Genç erkeklerle flört etmek, Endülüs toplumunda icat edilmiş bir olgu olmayıp, daha önceki Yunan ve Roma toplumlarında da yaygın olarak bilinmekteydi (Hâlis, 1965; 104). Bu durum, aristokratik çevrede olumsuz bir şekilde görülmemekte, aksine Mülûkû't-tavâif döneminde Endülüs şairlerinin eserlerinde genç erkeklere karşı derin hayranlık ve şefkat duygularını ifade ettikleri görülmektedir. Örneğin, İşbiliye'nin en ünlü şairlerinden Musa hakkında şöyle denir:

"Huri olarak cennete kaçtı

Ve aşk bir cenazeye dönüştü.

Güzellik yerden kalktı,

Bazıları birbirlerine ağlar" (Müdlîc, 1985; 201).

Buna göre, genç erkeklerle flört eden kişi, onurunu ve gururunu feda etmeye zorlanmakta, isteyerek çirkin davranışlarda bulunabilmektedir (İbn Hazm, Tavku'l-Hamame, 2017; 149). Endülüs toplumunda genç erkeklere duyulan sevgi ve bağlılık önemliydi ve bu eğilim oldukça yaygındı (İbn Bessâm, 1997; 1/274). Bu durum, flört etme eğiliminin Mülûkü't-tavâif döneminde oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Bu da, toplumun liberalizmden pervasızlığa kadar uzanan bir sosyal realiteyi yansıttığını ve değer ve ilkelere müdahalenin yaygın olduğunu ortaya koymaktadır (Müdlîc, 1985; 255-256). Bu eğilim yalnızca Mülûkü't-tavâif dönemiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda aristokrat sınıfın kendi dönemlerinde de genç erkeklerle flört etme eğiliminin yaygın olduğuna dair belirtiler bulunmaktadır.

5. Mülûkü't-tavâif Döneminde Kadın ve Toplumdaki Rolü

Endülüs toplumunda, kadınların büyük bir çoğunluğu hizmetçi olarak yer almış ve bu hizmetçiler, çeşitli sosyal statülere sahip olmuştur. Bazı kadınlar hizmet amaçlı işe alınırken, diğerleri kişisel zevk ve çocuk sahibi olma amacıyla bu pozisyonları üstlenmiş, bu nedenle daha yüksek bir statü elde etmişlerdir (İbn Hazm, Resâil, 1987; 1/68-69). Endülüs kadınları, Doğu'daki kadınlara kıyasla daha özgür bir yaşam sürmüşlerdir. Gırnata kadınları, Hicri 8. yüzyıl (MS 14. yüzyıl) döneminde, özel günlerde kalabalık gruplar halinde dışarı çıkarak erkeklerle sosyalleşme eğilimindeydiler (Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, Müşehedât, 1983; 50). İbn Hazm da *Naktü'l-arûs* adlı risalesinde, Abdurrahman en-Nâsır ile temas kurarak yüksek statüye ulaşan kadınların, Kurtuba ve Medinetüzzehra gibi şehirleri dolaştırıldığını ve olağanüstü deneyimlerle karşılaştıklarını ifade etmiştir. Endülüs kadınları arasında, şehzade ve halife yazarları gibi tanınmış figürler yer almaktaydı. Örneğin, Abdurrahman en-Nâsır'ın annesi Müzne ve Kutman gibi isimler, Mülûkü't-tavâif döneminde Endülüs toplumunda kadınların entelektüel ve sanatsal katkılarını temsil etmişlerdir (İbn Beşkuvâl, 1980; 654).

Aristokrat ve sıradan kadınlar arasında önemli bir ayrım bulunmaktaydı. Aristokrat kadınlar, genellikle çocukların bakımını hizmetçilere ve dadılara bırakırken, sıradan kadınlar, düşük maddi standartlara sahip oldukları için bu görevi genellikle kendileri üstlenmiştir. Sıradan kadınlar, ekonomik sıkıntılar nedeniyle çalışmak zorunda kalmışlar, kocalarıyla iş birliği ve dayanışma içinde ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Erkeğin geçimini sağlamak için çalıştığı bir ortamda, kadınlar daha çok ev işlerine odaklanmışlardır (Merrakuşî, tsz. 2/8). Endülüs'te kadınlar, politik arenada da etkili bir konum elde etmeye yönlendirilmişlerdir. Örneğin, Gırnata sarayında ve İşbiliye'deki 'Abbâdî sarayında, Mu'temid b. Abbâd'ın hanımı Rumeykiye, vezir İbn Ammâr'ı kendisine yönelik hicivlerinden dolayı öldürtmeye çalışmış ve bu şekilde siyasi mücadelelerde önemli roller üstlenmiştir (Hâlis, 1965; 91). Endülüs döneminde kadının rolüne dair yapılan değerlendirmelerde, Endülüs kadınlarının bilimsel ve edebi bilgileriyle ünlü oldukları ve öğrenmeye büyük ilgi gösterdikleri ortaya çıkmıştır (Le Bon, 2012; 489).

SONUÇ

Mülûkût-tavâif dönemi, Endülüs tarihinde önemli bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönem, İber Yarımadası'nda farklı kültürlerin etkileşimi ve siyasi mücadelelerle şekillenen bir süreçtir. Siyasi ve askeri olayların ötesinde, bu dönemin sosyal yaşamı da oldukça zengindir. Berberîler, Araplar, Hıristiyan İspanyollar ve diğer etnik gruplar arasında yoğun bir etkileşim yaşanmış ve bu durum sosyal yaşamı zenginleştirmiştir. Mülûkût-tavâif dönemi, aynı zamanda zengin bir mimari mirasa sahip olup, saraylar, kervansaraylar ve diğer yapılar, estetik anlayışın somut yansımalarıdır. Sanat, günlük yaşamın bir parçası haline gelmiş, el sanatları ve resim sanatı gibi alanlar büyük bir gelişme göstermiştir.

Toplumsal normlar ve değerler, farklı etnik grupların bir arada yaşamasını mümkün kılan bir çerçeve sunmuştur. Hoşgörü, adalet ve dayanışma gibi değerler, toplumun temelini oluşturmuş ve Mülûkû't-tavâif dönemini önemli kılan unsurlar arasında yer almıştır. Ancak, bu zengin sosyal yaşam, dönemin siyasi istikrarsızlığı ve iç mücadelelerinin gölgesinde zamanla çöküşe doğru yönelmiştir. Bağnazlık, Emevîler döneminde Arap toplumu içinde yaygınlık kazanmış, Endülüs Müslümanları arasında ise kabile taassubunun artmasıyla İslam toplumunu zayıflatmış ve içten içe kemirmeye başlamıştır. Bu bağnazlık, yalnızca Arap toplumu içinde değil, aynı zamanda Endülüs Müslümanları arasında da derin izler bırakmıştır.

Mülûkû't-tavâif dönemi, Endülüs tarihinin hem zirve noktalarından birini hem de ardından gelen düşüşü temsil etmektedir. Bu dönemde kadınlar, çeşitli etnik gruplara mensup olmalarına rağmen genellikle geleneksel toplumsal normlara tabi tutulmuştur. Ancak, şehirleşme ve ticaretin artmasıyla birlikte, bazı kadınlar ekonomik faaliyetlere daha fazla katılmış ve bu da onların sosyal statülerinde değişikliklere yol açmıştır. Kadınlar ve çocuklar, Mülûkû't-tavâif döneminde giyim tarzları ve mücevher kullanımıyla kendilerini ifade etmişlerdir. Moda ve süslenme, bu dönemde kadınlar ve çocuklar arasında bir özgürlük ifadesi olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak, Mülûkû't-tavâif dönemi, Endülüs'ün sosyal dokusunu zenginleştiren bir dönemi temsil eder. Kadınların ekonomik hayata katılımı ve çocukların sağlıklı büyümesine yönelik çabalar, bu dönemin sosyal yönlerini daha geniş bir perspektiften değerlendirmemizi sağlar. Ancak, dönemin siyasi istikrarsızlıkları ve iç çatışmaları, bu zengin sosyal yaşamın sürekliliğini tehdit etmiş ve nihayetinde çöküşe yol açmıştır. Bu nedenle, Mülûkû't-tavâif dönemi, tarihin hem bir zirve hem de bir düşüş hikâyesi olarak değerlendirilebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalede herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalede herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Abbâdî, A. M. (tsz). *Fî Târîhi'l-Arab ve'l-Endelüs*. Beyrut: Dâru'n-nahdati'l-Arabiyye.

Abbâdî, A. M. (1979). "el-İslâm fî arzı'l-Endelüs", 10/2, Özel Sayı, *Mecelletü 'âlemi'l-fikr*. (248-249)

Abbâs, İ. (1997). *Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî asrı't-tavâif ve'l-Murâbitûn*. Ammân: Matbaatu Dâru'ş-Şurûk.

Abbâs, İ. (1987). *Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî asrı't-tavâif ve'l-Murâbitûn*. Beyrut: Dâru's-sakâfe.

Abdülhalim, R. M. (tsz). *el-Alâkâtü beyne'l-Endelüsü'l-İslâmiyye ve İsbânya en-nasrâniyye fî ahdi Benî Ümeyye ve Mülûküt-Tavâif*, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Lübnânî.

Belâzürî, (1978). *Fütûhu'l-büldân*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.

Benmelîh, A. (tsz). *Zâhiratü'r-rikk fi'l-Mağribi'l-İslâmî*, Dârulbeydâ: Menşûratü'z-zamanz.

Bostânî, B. (1887). *Dâ'iretü'l-ma'ârif*. 9/743. Beyrut: Matbaatü Edebiyye.

- Bûbâye, A. (2002). el-Berber fi'l-Endelüs ve mevkî'ihim min fitneti'l-karnî'l-hâmîs'l-hicrî, 300-422/912-1031, *Cezayir Vehran Üniversitesi, İslam Tarihi Bölümü*, Doktora Tezi.
- Bûdeşîşî, İ. (1998). *Bâhis fi'târîhi'l-ictimâî li'l-Arab ve'l-Endelüs hilâle asrî'l-Murabîtn*. Beyrut: Dâru't-talâ'.
- Bulukkîn, A. (2006). *Kitâbu't-Tıbyân ani'l-hâdisetî'l-kâineti bi-devleti Zîrî fî Gırnata*. Kahire: Mektebetü's-Sakâfeti'd diniyye.
- Delgado, Jorge Lırola. (2006). "Müsta'rib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/123-124. İstanbul: TDV Yayınları.
- Ebû Mustafa, K. (tsz). *Târîhu medineti Belensiye Endelüsiye fî 'asrî'l-İslâmî 107-495/714-1102, dirâse fi't-târîhi's-siyâsî ve'l-hadârî*. İskenderiye: Merkezi'l-İskenderiye li'l-kitâb.
- Emin, A. (1946). *Zuhru'l-İslâm*. Kahire: Matbaatü'te'lif ve't-tercüme.
- Erbil, K. (2022). "Emir, Komutan ve Şair Mu'taşım b. Şumâdîh". *Tokat İlmîyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2022), (703-720).
- Hâlis, S. (1965). *İşbîliye fi'l-karnî'l-hâmîsî'l-Hicrî*. Beyrut: Dâru's-sakâfe.
- Hasenî, M. (1989). *Nüzhetü'l-müştâk fî ihtirâkı'l-afâk*. Beyrut: Dâru 'âlem'l-kütüb.
- Himyerî, M. (1984). *er-Ravdu'l-Mi'târ fî haberî'l-aktâr*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Mektebetü Lübnân.
- İbn Abbûd, M. (1983). *et-Târîhu's-siyâsî ve'l-ictimâî li-İşbîliyyefî ahdi düveli't-tavâif*. Tatuân: Matabiu's şuyûh, 1983.
- İbn Abdilhakem. (1964). *Fütûhu İfrîkıyye (İfrîkıyâ) ve Endelüs*, thk. Abdullah Enîs. Beyrut: Dâru'l-kitâbî'l-Lübnânî.
- İbn Bessâm. (1997). *ez-Zahîre fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru's-sekâfe.
- İbn Beşkuvâl, (1980). *Kitâbü's-Şıla fî târîhi e'immetî'l-Endelüs*, thk. İbrahim el-Ebyârî. Beyrut: Dâru'l-kitâbî'l-Lübnânî.

- İbn Ebbâr, (1985). *Kitâbü'l-Hulleti's-siyerâ'*, thk. Hüseyin Munîs, Beyrut: Dâru'l-ma'ârif.
- İbn Esîr, (1980) . *el-Lübâb fî tehzîbi'l-Ensâb*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Haldûn, A. (2001). *Kitâbü'l-İber (Kitâbü Tercemâni'l-İber) ve dîvânü'l-mübtede' ve'l-ḥaber fî eyyâmi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men-âşarahüm min-zevi's-sultâni'l-ekber*. Beyrut: Dâru'l-fikr.
- İbn Hayyan, (1994). *el-Muktebes min enbâ'i ehli'l-Endelüs (el-Muktebes fî aḥbâri beledi'l-Endelüs*. thk. Mahmud Ali Mekkî. Kahire: Vizareti Evkâf.
- İbn Hazm, (tsz). *Cemheretü ensâbi'l-'Arab*, thk. Abdüsselâm Muhammed Harûn, 5. Basım. Kahire: Dâru'l-ma'ârif.
- İbn Hazm, (2017). *Tavku'l-Hamâme*, Kahire: Müessesetü Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-sakafe.
- İbn Hazm, (1987). *Resâili İbn Hazm*, thk. İhsân Abbâs. Cezayir: Müessesetü'l-Arabiyye li'd-dirâseti ve'n-neşr.
- İbn İzârî. (2013). *Beyânü'l-muğrib fî aḥbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. Tunus: Dâru'l-garbi'l-İslâmî.
- İbn Kûtiyye, (1989). *Târîḫü iftitâḫi'l-Endelüs*, thk. İbrahim el-Ebyârî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-Lübnâniye.
- İbn Rüşd, (1987). *Fetevâi İbn Rüşd*, thk. El-Muhtâr b. el-Muhtâr el-Telîlî, Beyrut: Dâru'l-Mağribi'l-İslâmî.
- İnân, M. A. (1970). *Terâcimü'l-İslâmiyye Şarkıyye ve Endelüsiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- İsmail, M. (2004). *el-Mühemmişûn fi't-târîhi'l-İslâmî*. yy. Dâru Ru'yet.
- İzzeddin, A. (1983). *en-Neşâtü'l-İktisâdî fi'l-Mağribi'l-İslâmî*. Beyrut: Mektebtü'l-mühtedîni'l-İslâmî.
- Le Bon, Gustave. (2012). *Hadâratü'l-'Arab*, çev. Adil Zuayter. Kahire: Müessesetü Hindâvî li't-Ta'lîm ve's-sakafe.

- Lisânüddîn İbn Hatîb. (2002). *A' mâlû'l-a'lâm fî men bûyi'a kabîle'l-ihtilâm min mülûki'l-İslâm*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Lisânüddîn İbn Hatîb. (1983). *Müşehedâtü Lisanüddin İbni'l-Hatîb fi'l-bilâdi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, thk. Ahmed Muhtâr Abbâdî. İskenderiye: Müessesetü Şebâbi'l-Câmia'.
- Makkarî. (1968). *Nefhu't-ţîb min ğuşni'l-Endelüsü'r-raţîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, thk, İhsan Abbâs. Beyrut: Dâru's-sâdir.
- Menûnî, M. (2007) "Sakâfetü's-Sakâlibe fi'l-Endelüs", *Mecelletü'l-evrâk*, 5/6 (Cezayir:), 21. (149-166).
- Merrâküşî. (tsz). *ez-Zeyl ve't-tekmile li-kitâbeyi'l-Mevşûl ve's-Şıla*, thk. İhsan Abbâs. Beyrut: Dâru's-sakâfe.
- Metz. A. (1957). *el-Hadâratü'l-İslâmiyye fi'l-karni'r-râbi' el-Hicrî*, trc. Abdullah Hâdî Ebu Rîde. Kahire: Matbaatü Iecneti't-te'lîf ve't-tercüme ve'n-neşr.
- Musa. İ. A. (1986). *en-Neşâti'l-iktisâdî fi'l-Mağrib*. Beyrut: Dâru's-şurûk.
- Mûnis. H. (2002). *Fecru'l-Endelüs*. Beyrut: Dâru'l-menâhil.
- Müdlîc, Cevdet. *el-Hub fi'l-Endelüs*. Beyrut: Dâru'l-lisâni'l-Arabî, 1985.
- Meçhûl. M. (1989). *Ahbâru Mecmûa'*. thk. İbrahim el-Ebyârî. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l- Lübnânî.
- Meçhûl. M. (1985). *Resâil ve Makâmât Endelüsiye*, thk. Fevzî Sa'd İsa. İskenderiye: Münşâti'l-ma'ârif.
- Özdemir, M. (2003). "Mansûr, İbn Ebû Âmir", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 28/6-8. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özdemir, M. (2006). "Müvellêdün" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/228-229. İstanbul: TDV Yayınları.
- Sâlim, S. A. (1969). *Târîhu'l-Müslimûn ve Âsâruhum fi'l-Endelüs mine'l-fethi'l-'Arabî hatta sukûtu'l-Hilâfeti biKurtuba*. Beyrut: Dâru'n-nahdati'l-'Arabiyye.

- Sâlim, S. A. (1985). *Fi târîhi hadâratî'l-İslâm fi'l-Endelüs*. İskenderiye: Müessesetü şebâbi'l-câmia.
- Sâlim, S. A. (1995). *el-Cevâbü'l-icâbiye ve's-selbiye li'z-zevâcî'l-muhtelit fi'l-Endelüs*. yy, yy.
- Süyûtî, C. (tsz). *Nüzhëtü'l-cülesâ fi eşâ'ri'n-nisâ*. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân.
- Taşagıl, A. (2009). "Sakâlîbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36/3-4. İstanbul: TDV Yayınları.
- Tavîl, M. K. (1994). *Memleketü'l-Meriye fi ahdi Mu'taşım b. Şumâdih*. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye.
- Tavîl, M. K. (1994). *Memleketü Gırnata fi ahdi Zîr'l-Berberî*. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye.

EXTENDED ABSTRACT

Al-Andalus, also known as Islamic Spain, was a cultural and intellectual hub during the Middle Ages. This era was a complex period with diverse societies, including Muslims, Christians, and Jews living together. The history of Al-Andalus is marked by a period known as the Mulûq al-tawâif period. This period was characterized by various Muslim kingdoms (taifas) ruling over the region. This article aims to examine social life in Al-Andalus during the Mulûq al-tawâif period in great detail. Society in Al-Andalus was composed of diverse ethnic groups, including Arabs, Berbers, muwalladun (converts to Islam), and Spaniards. This diversity contributed to Al-Andalus's rich cultural and intellectual heritage. The top of the social hierarchy was occupied by Muslim kings and nobles, who held significant power over society through their military and political strength. Christian and Jewish communities followed, often living under protection in exchange for taxes. The lower stratum consisted of slaves and serfs. However, these classifications were not rigid and could change over time.

The Mulûq al-tawâif period in Al-Andalus was marked by religious tolerance. Muslims, Christians, and Jews coexisted and interacted, influencing each other's cultures. Education institutions became centers where people from

different faiths studied together. This atmosphere of tolerance fostered a vibrant intellectual exchange and contributed to the region's cultural richness. The Mulūq al-tawāif period witnessed a flourishing economy driven by agriculture. The vastness, fertility, and abundance of water resources in agricultural areas supported this sector. The cultivation of vineyards, gardens, and flower beds on Al-Andalus's fertile lands further contributed to the agricultural prosperity.

Trade and crafts also played a crucial role in Al-Andalus's economy. Specialized souks served as hubs for commercial activity, where merchants engaged in trade. The development of trade depended on a secure and stable environment, and competition among capital holders played a significant role in driving economic growth. Mulūq al-tawāif period in Al-Andalus was a golden age for arts and entertainment. Significant achievements were made in architecture, literature, music, and dance. Palaces, mosques, and gardens in Al-Andalus reflected the exquisite aesthetic sensibilities of the time. These architectural marvels stood as testaments to the artistic prowess of the era.

Additionally, various festivals, theatrical performances, and folk dances were integral parts of the social life during this period. These vibrant cultural events brought communities together and fostered a sense of shared identity and celebration. Social life in Al-Andalus was heavily influenced by political and economic conditions. During periods of political stability and security, the social and economic well-being of the people of Al-Andalus from different social classes was relatively good. They could pursue their livelihoods, engage in cultural activities, and enjoy a degree of prosperity.

However, social life deteriorated during periods of weakened power and political turmoil. Conflicts, instability, and economic hardships often led to social unrest, displacement, and a decline in living standards. The agricultural sector, in particular, suffered during these periods, affecting the livelihoods of many people. Al-Andalus society placed great importance on knowledge and education. Scholarship and learning were highly valued, and scholars were held in great esteem. This emphasis on education contributed to the intellectual flourishing of the region. Poetry and poets held a special place in society, and scholars of literature, poetry, grammar, and

lexicography were highly respected. Their contributions to knowledge and the arts enriched the cultural landscape of Al-Andalus.

Women in Al-Andalus society enjoyed significant freedoms and actively participated in social life. They had access to education, engaged in intellectual pursuits, and contributed to various fields, including literature, science, and the arts. Many women distinguished themselves in these endeavors, leaving a lasting mark on the cultural heritage of Al-Andalus. Their contributions to society challenged traditional gender norms and demonstrated the intellectual capabilities of women.

Non-Muslim elements, including Christians and Jews, also lived alongside Muslims in Al-Andalus in an atmosphere of great tolerance. They contributed to the region's economic, cultural, and intellectual life. Having achieved a high level of knowledge and art, Al-Andalus became a center of attraction for those living in Europe and various Islamic regions. This influx of diverse populations further enriched the cultural tapestry of Al-Andalus.

Mulûq al-tawâif period in Al-Andalus was a remarkable era characterized by diversity, tolerance, and a high level of knowledge. The interaction and cooperation among diverse religious and ethnic groups enriched Al-Andalus's cultural and intellectual landscape. The new Berbers, such as the Zîrîs, Birzâlîs, and Hazrûnîs, who were brought in towards the end of the Xth century to renew the army, began to experience this process from the middle of the Mulûq al-tawâif period. The conversions among the locals, which started in the Xth century, continued in the XIth century, and in this process, the muwaddids became the most populous segment of the Muslim population. However, despite being the majority, they remained completely out of political life and developments, as evidenced by the fact that there was not a single muwelled ruler during the Mulûq al-tawâif period.

KIBRIS'TA İKİ DEVLETLİ ÇÖZÜM ÖNERİSİNİN İNCELENMESİ

*Ali Said ÇİMEN**

Öz

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının akabinde Türk ve Rum halkları arasında adada birçok çatışma yaşanmıştır. Bu çatışmaların sebebi Türk toplumuna yönelik hayata geçirilen asimilasyon eylemleri ve Rum egemenliğini hayata geçirmek için yürütülen şiddet eylemleridir. Yaşanan çatışmaları durdurmak için 1974'te hayata geçirilen Barış Harekâtı neticesinde Kıbrıs sorunu farklı bir aşamaya dönüşmüştür. Adada yaşanan sürece Birleşmiş Milletler (BM) de dâhil olarak Genel Sekreterler aracılığıyla birçok çözüm önerileri sunulmuştur. Bu çözüm önerileri federatif devlet esaslı, aynı devlet çatısı altında iki toplumlu düzen çerçevesinde olmuştur. Fakat bu gayretlerin tümü başarısızlıkla neticelenmiştir. Bazen silahlı çatışmalarla bazen de diplomatik ihtilaflarla uzun yıllardır uluslararası sistemin gündeminde yer alan bu probleme artık farklı bir bakış açısıyla yaklaşmanın vakti gelmiştir. Bu çalışmanın amacı günümüze dek teklif edilen çözüm önerilerinin başarısız olması sebebiyle iki devletli çözüm önerisinin başarılı olup olamayacağını değerlendirmesidir. Böylece yıllardır çözüm bulunamayan soruna alternatif üretilecektir. Sosyal bilimlerin esas araştırma usullerinden nitel araştırma usulüyle hazırlanan çalışmamızda Kıbrıs Sorunu'nun taraflarının bulunduğu belgeler, tutanaklar, raporlar ve beyanlar analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Kıbrıs Sorunu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Avrupa Birliği.*

REVIEW OF THE TWO-STATE SOLUTION PROPOSAL IN CYPRUS

Abstract

Following the establishment of the Republic of Cyprus, there have been conflicts between the Turkish and Greek communities on the island. The reason for the conflicts was the assimilation against the Turkish community and the violence to realise Greek sovereignty. As a result of the Peace Operation in 1974 the Cyprus problem turned into a different phase. The United Nations was involved in the process and proposals were presented through the Secretaries General. The proposals were based on a federative state, within the framework of a bi-communal order under the same state roof. However, the efforts resulted in failure. The problem, which has been on the agenda of the international system for many years, should now be approached from different perspective. The aim of the study is to evaluate whether the two-state proposal can be successful or not due to the failure of the proposals so far. Thus, alternative will be produced to the problem that has not been solved for years. In our study, which is prepared with the qualitative research method, one of the main research methods of social sciences, the documents, minutes, reports and statements submitted by the parties to the Cyprus Problem will be analysed.

Key Words: *Cyprus Problem, Turkish Republic of Northern Cyprus, Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus, United Nations Security Council, European Union.*

1. GİRİŞ

1570-1878 yıllarında Osmanlı egemenliğinde bulunan Kıbrıs'ta uzun yıllardan sonra ilgili tarafların anlaşmasıyla 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunan-Rum ikilisinin yayılmacı politikaları sebebiyle uzun ömürlü olmamıştır. Türkiye'nin 1974'te hayata geçirdiği Barış Harekâtı ile adaya barış, huzur ve güven hâkim olmuştur.

Bir önceki döneme nispeten adada huzur ortamı sağlanarak Kıbrıs Türk halkının can güvenliği tesis edilmiştir. Fakat iki toplumun yaşadığı adada devlet idaresi bakımından kimi belirsizlikler bulunmaktadır. 1968'den günümüze yürütülen milletlerarası görüşme ve müzakerelerde BM'nin farklı organları aracılığıyla taraflara birçok çözüm önerisi sunulsa da herhangi bir anlaşma sağlanarak belirsizliği ortadan kaldıracak bir başarıya erişilememiştir(Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, a). Bununla birlikte BM Genel Sekreterleri ihtilafın çözümü kapsamında iyi niyet girişimcisi ve arabulucu olarak diplomatik çözüm arayışında bulunmuşlardır.

Bu çalışmanın temel konusu Kıbrıs'ta günümüze dek teklif edilen çözüm önerilerinin başarısız olması sebebiyle iki devletli çözüm önerisinin değerlendirilmesidir. Kıbrıs Sorununun taraflarından Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Yunanistan, BM Güvenlik Konseyi (BMGK), BM Genel Kurulu, AB ve Türkiye'nin sunduğu belgeler ve beyanlar analiz edilecektir. Kıbrıs Sorunu, 1960'lı yıllardan günümüze kadar diplomatik krizler ve silahlı çatışmalarla mevcudiyetini devam ettirmiştir. Sorunun BM'ye taşınmasının akabinde de Türkiye yalnız bırakılıp problem baskı ve tehditlerle Kıbrıs Türkleri ile Türkiye'nin aleyhine sonuçlandırılmaya çalışılmıştır. BM'nin soruna ilişkin sunduğu çözüm önerileri federal devlet modeli kapsamındadır. Bahse konu modelin ileri sürülmesindeki gaye, Kıbrıs Türklerinin 1960'lı yıllarda maruz kaldıkları soykırım ve sistemli katliamların yeniden yaşanmasını engellemektir. Fakat taraflar aynı görüşte olmadığı için çözüm elde edilememiştir. Kıbrıs Türk halkının maruz kaldığı ambargoların kaldırılması, can güvenliğinin sağlanması, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki güvenliğinin tesisi amacıyla, uzun yıllardır var olan problemin çeşitli çözüm seçeneklerinin irdelenmesi zorunlu olmuştur. Hal böyle iken Kıbrıs Sorununda iki devletli çözüm modelinin iki topluma çözüm olup olamayacağının değerlendirilmesi gereklidir.

Günümüze kadar toplumlararası müzakerelerde başarısız olan çözüm tasarılarına mukabil, iki devletli çözüm seçeneği adada daimi barış ortamını ve istikrarı sağlayacaktır. Fakat buna karşılık olarak iki devletli çözüm modeli, öncelikle Avrupa Birliği (AB) olmak üzere Yunanistan ve GKRY tarafından onaylanmayıp desteklenmeyecektir. Ancak iki devletli çözüm modeli tatbik edildiği zaman adada daimi güven ortamı tesis edilecek, normalleşme süreci hızlanacak, adanın turizm başta olmak üzere uluslararası ekonomiden aldığı pay artacaktır(Ertuğrul, 2012, s. 296).

Birinci bölümde, Kıbrıs Sorunu müzakerelerinin kısa tarihi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise GKRY, Yunanistan, AB, BMGK, BM Genel Kurulu ve Türkiye'nin soruna yaklaşımına değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise yaklaşık elli yılı aşkın süredir yürütülen müzakere süreci neticesinde ulaşılamayan çözüme farklı bir alternatif değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın nihayete erdiği sonuç bölümünde bir değerlendirme yapılmıştır.

2. KIBRIS SORUNU MÜZAKERELERİNİN KISA TARİHİ

Kıbrıs probleminin kökeni, "Megali Idea" fikrinin parçasını oluşturan ve Yunanistan'ın da Kıbrıs siyasetinin esasını meydana getiren "Enosis"tir(İsmail, 1998, s. 6). Temel kaynağı ise Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'in 1453 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesidir. Temel gayeleri ise tarihi olarak değer içeren Yunan topraklarının bütünü kapsayacak biçimde Yunanistan sınırlarını genişletmektir. Enosis fikri Kıbrıs Cumhuriyeti Eski Cumhurbaşkanı Makarios'un beyanlarında da bariz bir şekilde yer almaktadır. Zira 20 Ekim 1950 tarihinde gayelerinin milli bağımsızlıkları için çalışıp Kıbrıs'ı anavatanları Yunanistan topraklarına dâhil etmek olduğunu beyan etmiştir(Örek, 1997, s. 21). Yunan Ortodoks Kilisesi'nin, Yunanistan'ın ve GKRY'nin kabul ettiği yöntemde esas unsur ilk baştan beri milliyetçilik olmuştur.

Yunan Ortodoks Kilisesi, 1821 yılında Yunanistan'la birleşme hususunda Kıbrıslı Rumları tahrik edip Osmanlı Devleti'nin tesirini kırmak için ayaklanmaya kışkırtmıştır. Kıbrıslı Rumlar 1878-1960 yılları arasında İngiliz idaresine yönelik isyanlar başlatıp Enosis mücadelelerini devam ettirmişlerdir. Oysaki Türklerin adanın siyasi istikbaline dair kararlarda her iki tarafın da ayrı ayrı söz hakkı olduğuna ilişkin inançları vardır(Stavrınides, 1976, s. 100). Kıbrıslı Rumlar için "Enosis" kurtuluş ve hürriyet manasındadır. Ancak Kıbrıslı Türkler için Enosis, Kıbrıs'ı fiziki olarak terk etmelerine neden olacak insan haklarına aykırı bir kolonileştirme hareketidir.

Kıbrıs Adası, Rus hedeflerine yönelik Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün muhafazası amacıyla 1878 senesinde, İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan savunma anlaşması sonucunda İngiltere'ye devredilmiştir. 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri yanında savaşa girmesiyle beraber İngilizlerce ilhak edilmiştir. Adanın yönetimi 1923 yılında Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla Türkiye'ye devredilmiş ve 1925 yılında adanın statüsü, İngiliz Kraliyet Sömürgesi olmuştur(Reddaway, 1986, s. 3-26). 1950'li yıllara kadarki süreçte Rum tarafının hem İngiliz nüfusuna, hem de Kıbrıslı Türklere yönelik provokatif eylemleri sürmüştür.

İngiltere, Ortadoğu'daki siyasetini değiştirmesiyle birlikte Rum yanlısı politikardan vazgeçmiştir. Bunun akabinde Vergi Kanunu'nu mazeret gösteren Rumlar, 21 Ekim 1931 tarihinde ayaklanıp İngiltere'nin Kıbrıs Valisi'nin konutunu ateşe vermişlerdir. Kıbrıslı Rumların bu ilk isyanı Mısır'dan getirilen destek güçlerle bastırılmıştır. 2. Dünya Savaşı esnasında Yunanistan'ın Kıbrıs Adası'nı ilhak etmesini isteyen Rumlar, İngilizlerin anayasa teklifini reddedip "Enosis" fikrinin içermeyen her öneriyi reddedeceklerini bildirmişlerdir(Özmen, 2005, s. 70). İngiltere, 1931 yılından beri tatbik ettiği sıkıyönetim siyasetini, 2. Dünya Savaşı akabinde gevşetip özerk bir yönetim meydana getirme gayretinde

olmuştur. Bu maksatla, “1947 Lord Winster Planı”, “1948 Jackson Planı”, “1955 1. Mac Millan Planı”, “1955 1. ve 2. Harding Planları”, “1956 Radcliff Planı”, “1958 2. Mac Millan Planı” ve “1958 Spaak Planı” hazırlatıldı. Bahse konu planların esas noktası, Kıbrıs Adası’ndaki İngiliz hâkimiyetinin sürdürülmesi fikridir. Bahse konu planlar “Enosis” fikrini içermediği gerekçesiyle Rumlarca reddedildi(İsmail, 1998, s. 48). Kıbrıs Adası’nda Türk-Rum çatışmasının artması neticesinde taraflar bir araya getirilip 11 Şubat 1959 tarihinde Zürih Antlaşması ve 19 Şubat 1959 tarihinde Londra Antlaşması imzalanmıştır(Bozkurt, 2002, s. 14). İki toplumun eşitliği temelinde Türkiye, İngiltere ve Yunanistan’ın garantörlüğünde Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Anayasası’nın yürürlüğüyle birlikte Kıbrıs Cumhuriyeti, resmi olarak kurulmuştur(Sezer ve Terzioğlu, 2004, s. 339).

Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasının akabinde, Kıbrıs Rumlarınca, Kıbrıs sorunu alevlendirilmiştir. Öncesinde aralarında silahlı çatışmaların yaşandığı toplumların, tek bir idare çatısı kapsamında hayat sürmesi zorluklar barındırmaktadır. Bununla beraber Rum tarafı, Kıbrıs Cumhuriyeti’ni meydana getiren antlaşmaları esasından değiştirmek için eylemlerde bulunmuştur. Türklerin ayrı belediyeler oluşturmaları, memuriyette %30 oranında Türk bulundurulması, Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı’nın veto yetkisi gibi hususlara Rumlar itiraz etmiştir. 30 Kasım 1963 tarihinde Eski Cumhurbaşkanı Makarios, Kıbrıs Anayasası’nın 13. maddesinin değiştirilmesine dair önerisi, Türk tarafına ve garantör devletlere sunulmuştur. Kıbrıslı Türkleri azınlık durumuna düşüren ve Türklerin haklarına dair düzenlemelerin değiştirilmesini kapsayan bahse konu değişiklik önerisi, garantör devletlerden Türkiye ve Kıbrıslı Türklerce kabul edilmemiştir(Bilge, 1969, s. 400-403). Dolayısıyla, Kıbrıs Cumhuriyeti’ni, “Enosis” hedefinde bir araç olarak düşünen Eski Cumhurbaşkanı Makarios ve Rum tarafı, üç yıllık bir “bekleme ve hazırlanma” sürecinin akabinde, uzlaşma zeminini, tekrardan probleme çevirmiştir(Bulunç, 2004, s. 155). Bahse konu önerinin

reddedilmesiyle, Türklerin Kıbrıs Adası'ndan gönderilmesini ve öldürülmelerini içeren "Akritas Planı" devreye sokulmuştur. Kıbrıslı Türkler, 21 Aralık 1963 tarihinde "Kanlı Noel" adıyla isimlendirilen soykırıma maruz kalmışlardır. İkametlerinden sürülüp haberleşme olanaklarından yoksun bırakılarak Kıbrıs Adası'nın %3'lük bir kesiminde hayat sürmek mecburiyetinde kalmışlardır. Emniyetin tesisi maksadıyla Lefkoşa "Yeşil Hat" olarak isimlendirilen bir hatla ikiye bölünmüştür(Sezer ve Terzioğlu, 2004, s. 339). 1 Ocak 1964'de Eski Cumhurbaşkanı Makarios, 1959-1960 Antlaşmalarını tek taraflı feshettiğini beyan etmiştir. Akabinde, Kıbrıs Adası'nın farklı bölümlerinde Türkler saldırılara maruz kalmıştır. Garantör devlet Türkiye, 13 Şubat 1964 tarihinde BMGK'ne başvuru yapmıştır. BMGK 4 Mart 1964 tarihli ve 186 sayılı kararı(BM Güvenlik Konseyi, 186/1964) ile Kıbrıs Adası'na, BM Barış Gücü konuşlandırılmasına karar vermiştir(İsmail, 1998, s. 87; Manisalı, 2003, s. 45).

Sonraki süreçte Yunanistan, Kıbrıs Adası'na gizli bir şekilde asker getirmeye başlamıştır. 1968-1974 yıllarında, taraflar arasında barışın tesisine dair ilgili tüm tarafların yer aldığı teşebbüsler olmuşsa da bu eylemlerden netice alınamamıştır. 15 Temmuz 1974'te, Yunan Cuntasının desteğini alan Nikos Sampson, Eski Cumhurbaşkanı Makarios'a darbe yaparak iktidarı ele geçirmiştir(Sezer ve Terzioğlu, 2004, s. 340). Garantör devlet Türkiye; İngiltere, ABD ve SSCB ile temasa geçerek tepkisini ortaya koyup darbecilerin Kıbrıs Adası'ndan bir an önce ayrılmasını ve Kıbrıs Adası'nın bağımsızlığının teminat altına alınmasını bildirmiştir. Bu yolla netice alamayan Türkiye, Garanti Antlaşması'nın 4. maddesi uyarınca, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a müdahalede bulunmuştur. Böylece Kıbrıs Adası'ndaki Nikos Sampson yönetimi sonlandırılmıştır(Özmen, 2005, s. 290-291). 22 Temmuz 1974 tarihinde Girne'ye ulaşan Türk kuvvetleri, BMGK'nın ateşkes kararıyla ilerleyişini durdurmuştur.

25-30 Temmuz 1974 tarihlerinde 1. Cenevre Konferansı toplanmıştır. Konferans sonucunda, 1959-1960 Antlaşmalarının yürürlükte bulunduğu ve garantör devlet Türkiye'nin müdahalesinin antlaşmalara uygun olduğu kabul görmüştür. 8-12 Ağustos 1974 tarihlerinde, Kıbrıs'ta anayasal rejimin tesisi amacıyla bir araya gelen 2. Cenevre Konferansı'nda, Rum ve Yunan tarafının negatif tutumu nedeniyle neticeye ulaşılamamıştır. Zaman kazanma stratejisi güdüldüğünü düşünen Türkiye, 14 Ağustos 1974 tarihinde Kıbrıs Adası'na ikinci müdahalesinde bulunmuştur. Müdahaleyle Kıbrıslı Türkler için yaşanabilir bir bölge kontrol altına alınıp 16 Ağustos 1974'te ateşkes ilan edilmiştir (Serter ve Fikretoğlu, 1988, s. 88-89). Hem Yunanistan, hem ABD, hem de AB ile olan ilişkilerde, günümüze dek devam edegelen Kıbrıs Sorunu ortaya çıkmıştır. Kıbrıs Adası'nda hukuken problem çözülemediği için, Kıbrıs Sorunu günümüzde uluslararası toplumun gündemindedir (Fırat, 2005, s. 749).

Kıbrıs Barış Harekati'nin akabinde Kıbrıs'ta iki kesim arasında müzakerelerin başlaması hususunda BM'ce adımlar atılmıştır. BMGK 12 Mart 1975 tarihinde, iki tarafın liderlerini acil şekilde müzakerelere başlamaya davet etmiştir (Ertekün, 1984, s. 37). Kıbrıs Türk tarafı, iki taraflı bir yönetim talep ederken, Rum tarafı iki bölgeyi çözümü reddetmektedir (Coşkun, 2018, s. 119-143). BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim başkanlığında, 28 Nisan-2 Mayıs 1975 tarihlerinde Viyana müzakerelerinin ilk turu gerçekleşmiştir (Denktaş, 1988, s. 81). Daha ziyade merkezi hükümetin işlevleri hakkında olan Viyana müzakerelerinin ikinci turu 5-7 Haziran 1975 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Türk tarafı bahse konu müzakerelerde geçiş hükümeti kurulması fikrini sunmuştur (Denktaş, 1988, s. 81). Viyana müzakerelerinin üçüncü turu 31 Temmuz-2 Ağustos 1975 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Dördüncü tur müzakereleri ise New York'ta 8-10 Eylül 1975 tarihinde gerçekleşmiştir. GKRY Eski Cumhurbaşkanı Klerides müzakerelere Türk tarafının somut teklif sunmaması sebebiyle devam etmemiştir (Denktaş, 1988, s. 82). GKRY Eski Cumhurbaşkanı Klerides basına

verdiği demeçte Türk birliklerinin adadan çekilmesinin görüşmelerin ön şartı olduğunu belirtmiştir (Ertekün, 1984, s. 42). Dördüncü tur müzakerelerinden bir netice alınamaması sebebiyle müzakereler bir müddet askıda kalmıştır. Taraflar Brüksel’de 12 Aralık 1975 tarihinde bir araya gelerek müzakerelere devam edilmesi hususunda anlaşmışlardır. Bu anlaşma sonucunda 17-21 Şubat 1976 tarihlerinde müzakerelerin beşinci turu gerçekleşse de bir sonuç alınamamıştır.

27 Ocak 1977 tarihinde Denктаş-Makarios görüşmeleri başlamıştır. Ancak Eski Cumhurbaşkanı Makarios’un 3 Ağustos 1977 tarihinde ölümü ile görüşmeler son bulmuştur. Denктаş-Makarios görüşmelerinin kesilmesinin akabinde 19 Mayıs 1979 tarihinde gerçekleşen Denктаş-Kipriyanu görüşmesinde belirtildiği üzere müzakereler 15 Haziran 1979 tarihinde Lefkoşa’da başlamıştır. Problemin çözümüne dair meselelerin gündeme dahi gelmediği süreçte herhangi bir gelişme olmayıp 22 Haziran 1979 tarihinde müzakereler ertelenmiştir (Ertekün, 1984, s. 77). Akabinde BM Özel Temsilcisi Hugo Gobbı’nın devreye girmesiyle müzakereler 9 Ağustos 1980 tarihinde yeniden başlamıştır. BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim 1980 yılında taraflara geçici bir anlaşma metni iletmiştir. Bahse konu anlaşmada müzakereleri olumlu olarak etkileyebilecek, Kıbrıs Türk tarafına uygulanan ambargonun kaldırılması, Lefkoşa Uluslararası Havaalanı’nın yeniden açılması benzeri konular vardır. Fakat burada da herhangi bir ilerleme olmamıştır. Türk tarafı görüşmelere devam edilmesi çağrısında bulunmuştur. Bu kapsamda Rauf Denктаş tarafından Kıbrıs Sorununun çözümüne yönelik hazırlanan öneriler 2 Ocak 1984 tarihinde BM Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar’e sunulmuştur. Kıbrıslı Türklerin iyi niyet önerileri adı altında sundukları belgede, Kıbrıslı Rumların müzakerelere devam etmeyi kabul etmesi halinde, Lefkoşa havaalanının sivil kullanımına açılacağı, 1974’ten beri sivil hayata kapalı olan Maraş Bölgesi’nin BM yönetimine devredileceği ve iki toplum arasında bir anlaşmaya varılırsa 1974 öncesinde Maraş Bölgesi’nde yaşayan Kıbrıslı Rumların yeniden evlerine dönmesine müsaade edileceği belirtilmektedir (Tamçelik,

2013, s. 748). BM Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar, Türklerin adanın %29'unda yaşadığı, Senatoda %50'ye %50 Mecliste ise %70'e %30 temsil oranını haiz Cumhurbaşkanı'nın Rum, Cumhurbaşkanı yardımcısının ise Türk olduğu Kıbrıs Federal Cumhuriyeti teklifi hazırladı (Fırat, 2015, s. 119). BM önerisi ve Kıbrıslı Türklerin önerileri Eski Cumhurbaşkanı Spiros Kiprianu'ya sunulmuştur. Ancak öneriler reddedilmiştir (Fırat, 2001, s.118).

25 Temmuz 1989 tarihinde Fikirler Dizisi olarak anılan bir plan taraflara sunulmuştur. Buna göre Kıbrıs Federal Cumhuriyeti anayasal düzeyde iki kesimli ve iki toplumlu olacak, adadaki asker sayısında indirimle gidilecek, yönetim paylaşımlı olmasına rağmen Türk tarafının talep etmediği bir şekilde merkezi yönetim güçlü kılınacaktı. Ayrıca federasyonun yeni anayasası olacak ve bu anayasa her iki toplumda ayrı olarak oylanacaktı. Anayasada değişiklik iki federe devletin onayıyla yapılabilecekti. 1960 Antlaşmaları geçerliliğini koruyacaktı. Takvimler 12 Şubat 1990'ı gösterdiğinde BMGK aldığı bir kararla Kıbrıs konusunda taraflardan esneklik ve çözüm çabaları görmek istediğini belirterek BM Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar'ı bu konuda yetkilendirmiştir (BM Genel Sekreteri, 1990). 26 Şubat-02 Mart 1990 tarihlerindeki görüşmeler, GKRY Eski Cumhurbaşkanı Yorgos Vasilliou'nun Kıbrıs Türk tarafını halk değil de toplum olarak görüp self-determinasyon hakkını kabul etmemesiyle son bulmuştur. GKRY Eski Cumhurbaşkanı Vasilliou tarafından tek taraflı olarak 04 Temmuz 1990 tarihinde o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu'na başvurulması ile Kıbrıs Sorunu yeni bir boyut kazanmıştır. Kendisinden sonraki BM Genel Sekreteri Boutros Ghali döneminde de görüşme gündeminin temelini oluşturan Cuellar Fikirler Dizisi, Annan Planı'nda da esas alınmıştır (Tamçelik, 2015, s. 396).

BM Genel Sekreteri Boutros Ghali "Güven Artırıcı Önlemler" başlığı ile hazırladığı pakette şu hususlar yer almaktadır: "37. Maraş'la ilgili öneri, New York'taki görüşmelerde eklendiği şekliyle, Kıbrıs Sorununa karşılıklı olarak

üzerinde mutabık kalınacak genel bir çözüm bulununcaya kadar BM idaresine verilmesidir. Burası, iki toplumlu temas ve ticaret için özel bir alan, her iki tarafın da mal ve hizmetlerini sunabileceği bir tür serbest ticaret bölgesi olacaktır. 43. Lefkoşa Uluslararası Havaalanı, üzerinde mutabık kalınan bir tarihten itibaren ve Kıbrıs sorununa karşılıklı mutabık kalınan bir çözüm bulunana kadar, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü ile işbirliği içerisinde BM idaresinde sivil yolcu ve kargo trafiğine açılacaktır. Lefkoşa Uluslararası Havaalanı'ndan Kıbrıs'a giriş yapan yabancı ziyaretçiler, adada kaldıkları süre boyunca iki taraf arasında sınırsız seyahat edebileceklerdir." (BM Genel Sekreteri, 1993, s. 10, 12). BM Genel Sekreteri Boutros Ghali, selefi Javier Perez de Cuellar'dan miras kalan Fikirler Dizisi'ni taraflara sunabilmek için taraflarla 18 Haziran ve 15 Temmuz 1992 tarihinde ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir (İsmail, 1998, s. 181). Taraflar arasında gerçekleşen görüşmeler neticesinde anlaşma sağlanamamıştır. Bunun üzerine BM Genel Sekreteri Boutros Ghali sürecin sonlanmasını önlemek adına, 28 Ekim 1992 tarihine dek ara verilmesi için tarafları ikna etmiştir (Ertuğrul, 2012, s. 287). 28 Ekim-11 Kasım 1992 tarihlerinde taraflar arasında BM Genel Sekreteri Boutros Ghali başkanlığında 'Fikirler Dizisi' üzerine gerçekleşen görüşmelerde Türk tarafı, 'Fikirler Dizisi'nde yer alan 100 başlıktan 91'ini kabul edebileceğini belirtmiştir. Rum tarafı ise "Fikirler Dizisi"nin temel bir anlaşma sahası olabileceğini belirtiyor ancak daha korumacı bir yaklaşımla görüşmeleri kilitlenme noktasına getiriyordu (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b). Seçimi GKRY Eski Cumhurbaşkanı Glafkos Klerides'in kazanmasıyla birlikte Rum tarafı 'Fikirler Dizisi'ni çözüm aracı olarak görmeyip ilişkilerin yönü Yunanistan ve AB üyelik çalışmalarına çevirmiştir (Ertuğrul, 2012, s. 292).

KKTC Eski Cumhurbaşkanı Denктаş, KKTC Meclisinin onayını almaksızın bu önerileri imzalayamayacağını belirtmiştir. KKTC Eski Cumhurbaşkanı Denктаş'ın "Güven Artırıcı Önlemler" paketini imzalamak için ambargoların kaldırılması şartını ileri sürmesiyle görüşmeler çıkmaza girmiştir. BM Genel Sekreteri

Boutros Ghali'nin tarafları tekrar bir araya getirme girişimleri başarısız olmuştur. KKTC Meclisi "Güven Artırıcı Önlemler" paketini yetersiz bulmuştur. Rumlarda bu paketin KKTC'ye uluslararası tanınma sağlayacağı endişesi hâkimdi. Dolayısıyla bu paketle de çözüme ulaşılamamıştır (Tamçelik, 2015, s. 434).

Aralık 1999-Kasım 2000 tarihlerinde BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın girişimiyle Kıbrıs probleminin çözümü adına Türk lideri Denктаş ve Rum lideri Klerides arasında dolaylı görüşmeler yapılmıştır. Dolaylı görüşmeler sonrasında Kıbrıs Türk lideri Denктаş, Kasım 2001'de GKRY Eski Cumhurbaşkanı Klerides'e yazdığı mektupta hiçbir önkoşul olmaksızın doğrudan görüşmeleri teklif etmiştir (Vatansever, 2010, s. 1520-1521). Görüşmeler sonucunda iki lider Ekim 2002'de Kofi Annan ile New York'ta anlaşmaya vardılar. Varılan anlaşmaya göre, tarafların üye atayacağı iki ayrı komite kurulacak, bu komite adadaki sorunlar için gelecekte çözüm zeminini oluşturacak, adadaki yeni oluşum federal devlet yapısının hukuki ve idari anlaşmalarını hazırlayacaktır. Ancak Denктаş'ın rahatsızlığı sonucu ABD'de kalp ameliyatı geçirmesi bu komitenin üyelerinin belirlenmesini engellemiştir (Özersay, 2017, s. 636).

BM Genel Sekreteri Kofi Annan, taraflara "Kıbrıs Sorununun Çözümü için Kapsamlı Bir Antlaşma Temeli" belgesini iletmiştir. Önceki dönemlerde sunulan öneriler "taslak", "fikir" gibi kavramlarla isimlendirilirken bahse konu BM belgesi "plan" olarak adlandırılmıştır. 24 Nisan 2004'te Kıbrıs'ta yapılan referandum adadaki halk için büyük önem arz etmiştir. Kıbrıs'ın birleşip AB'ye üye olması için yapılacak referandum Kıbrıslı Türkler ve Rumlar için bu zamana kadarki tüm girişimler arasında en somut çözümlerden birisi niteliğindedir. Oylama sonucunda Türk tarafı plana % 64,9 oranında "Evet" derken, Rum tarafı %75,8 oranında "Hayır" diyerek planı reddetmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, h). Uzun süredir devam eden sorunlardan biri olan Kıbrıs Sorunun yıllarca süren müzakerelerle son bulacağına ve adaya huzur geleceğine dair

beklentiler sona ermiştir. Rum Tarafının Annan Planı'nı bu kadar yüksek bir oranla reddetmesi, Kıbrıs Sorununda siyasi eşitliğe, iki topluma ve iki bölgeye dayalı kapsamlı bir çözüm yolunu seçmedikleri gerçeğini ortaya koymuştur.

3. TARAFLARIN YAKLAŞIMLARI

3.1. GKRY-Yunanistan'ın Yaklaşımları

AB üyesi GKRY ve Garantör devlet Yunanistan ikilisi KKTC'yi GKRY ülkesine dâhil olan, ancak fiilen 'işgal edilmiş' bir alan olarak kabul etmektedir (Andrew ve Leal-Arcas, 2013, s. 17). Hal böyle iken, AB üyesi GKRY'ye göre, esasında Türkiye'nin KKTC'yle hayata geçirdiği eylemler, GKRY onay vermediği için, uluslararası hukuka aykırı nitelik taşımakta, GKRY'nin kara, hava ve deniz ülkesindeki hâkimiyetini işgalci güç olarak ihlal etmektedir (Kalaycı, 2019,s. 219). GKRY petrol ve gaz arama faaliyetlerine ilişkin sözleşme ve onay işlemlerinde, Kıbrıs Adası'nın ve adada yaşayan halkın bütününe uluslararası arenada temsil ediyormuşçasına hareket etmektedir (Küçükkuray, 2019, s. 120-121). GKRY Eski Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis, Türkiye'nin GKRY'ne ait olduğunu öne sürdüğü münhasır ekonomik bölgede eylemlerini devam ettirmesi durumunda, taraflar arasında gerçekleştirilen müzakerelerin yeniden başlamasının imkan dahilinde olmayacağını ifade ederek, Türkiye'nin bahse konu alandaki eylemlerini tasvip etmediğini beyan etmiştir (Kıbrıs Gazetesi, 2020).

3.2. BM Güvenlik Konseyi'nin Yaklaşımı

BMGK'nin aldığı kararlar genel hatlarıyla incelendiğinde BM'nin, Rum idaresindeki Kıbrıs Cumhuriyeti'ni adadaki insanların salt yasal temsilcisi olarak gördüğünü ve 1960 Antlaşmaları (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, c) ile oluşturulan statünün askeri bir harekât ve kuvvet kullanılması ile değiştirilmesini onaylamadığını beyan edebiliriz. Adada yer alan Türk güçleri, BMGK kararlarında

“Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yapılan yabancı askeri müdahaleye derhal son verilmesi” (BM Güvenlik Konseyi, 353/1974, s. 7, para. 3) ifadeleriyle dolaylı biçimde “yabancı birlikler” şeklinde zikredilmektedir. Ayrıca *“Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios tarafından 2 Temmuz 1974 tarihli mektubunda geri çekilmeleri talep edilenler de dahil olmak üzere, uluslararası anlaşmaların yetkisi dışında Kıbrıs Cumhuriyeti'nde bulunan yabancı askeri personelin gecikmeksizin geri çekilmesi”* (BM Güvenlik Konseyi, 353/1974, s. 7, para. 4) ifadeleriyle de Türk güçlerinin adadan ayrılmaları gerektiği söylenmektedir. Bununla birlikte BMGK, oluşturulacak yeni bir Kıbrıs devletinin “askerden arındırılmış” bir pozisyonda bulunmasını da istemektedir. 12 Mart 1975 tarihli 367 sayılı kararıyla Konsey, *“Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir bölümünün Federe Türk Devleti olacağını ilan eden 13 Şubat 1975 tarihli tek taraflı kararı, diğer hususların yanı sıra, iki toplumun temsilcileri arasında eşit temelde sürdürülen ve amacı siyasi bir çözüme özgürce ulaşmak olmaya devam etmesi gereken müzakereleri tehlikeye atma eğiliminde olduğu için esefle karşılar ve ilgili BM kararlarının uygulanmasını tehlikeye atan veya atabilecek olan tarafların tüm tek taraflı eylemlerinden duyduğu endişeyi ifade eder.”* (BM Güvenlik Konseyi, 367/1975, s. 1, para. 2) şeklindeki beyanıyla *“adanın egemenliğine zarar verecek her türlü eylemden kaçınılması”* (BM Güvenlik Konseyi, 367/1975, s. 1, para. 1) talebini yinelemiş ve böylelikle Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ölü doğumuna sebep olmuştur. BMGK, KKTC'nin ilan edilmesi sürecinde de benzer davranışı göstermiştir. “18 Kasım 1983 Tarihli 541 Sayılı Karar”la BMGK, KKTC'nin ilanının hukuki olarak geçersiz olduğunu beyan etmiş, *“Güvenlik Konseyi, Kıbrıs Türk makamları tarafından 15 Kasım 1983 tarihinde yayınlanan ve Kuzey Kıbrıs'ta bağımsız bir devlet kurmayı amaçlayan deklarasyondan endişe duymaktadır. KKTC yaratma girişimi geçersizdir. Kıbrıs'taki durumun kötüleşmesine katkıda bulunacağını göz önünde bulundurulmalıdır.”*(BM Güvenlik Konseyi, 541/1983,

s. 15) şeklinde ifade etmiş ve tüm devletlere davette bulunarak adada “*Kıbrıs Cumhuriyeti dışında herhangi bir Kıbrıs Devletini tanımamalarını*”(BM Güvenlik Konseyi, 541/1983, s. 16, para. 7) talep etmiştir (BM Güvenlik Konseyi, 541/1983). Üstelik BMGK, “550 Sayılı Karar”ıyla Türkiye Cumhuriyeti ile KKTC arasında büyükelçi atanmasını kınayıp “*Kıbrıs Cumhuriyeti'nin işgal altındaki kesiminde, 541 sayılı kararı ihlal eden, Türkiye ile hukuken geçersiz KKTC arasında sözde büyükelçi değişimi, anayasa referandumu ve seçimler yapılması gibi ayrılıkçı eylemlerin yanı sıra sözde bağımsız devleti ve Kıbrıs'ın bölünmüşlüğüne daha da pekiştirmeyi amaçlayan diğer eylemler veya eylem tehditlerinden ciddi endişe duyduğunu*” ifade ederek hukuki olarak geçersiz olan KKTC'nin tanınmaması kapsamındaki talebini tekrarlamıştır(BM Güvenlik Konseyi, 550/1984, s. 12).

Zikredilen BMGK kararları genel hatlarıyla incelendiğinde, adada KKTC'nin mevcudiyetinin yok sayıldığı bariz bir şekilde görülmektedir. AB üyesi GKRY adanın salt yasal temsilcisi olarak kabul edilmekte, garantör devletlerden Türkiye Cumhuriyeti'nin KKTC'nin tanınması minvalindeki fiilleri tenkit edilmekte ve diğer devletler KKTC'nin tanınmaması çerçevesinde baskılanmaktadır. BMGK'nın Kıbrıs'ta çözümün esasını meydana getireceğini ileri sürdüğü fikirleri farklı kararlarında ve bilhassa 649(BM Güvenlik Konseyi, 649/1990), 716(BM Güvenlik Konseyi, 716/1991), 750(BM Güvenlik Konseyi, 750/1992), 774(BM Güvenlik Konseyi, 774/1992), 939(BM Güvenlik Konseyi, 939/1994) ve 1179(BM Güvenlik Konseyi, 1179/1998) sayılı kararlarda zikredilmiştir. Bunlara göre: “*Kıbrıs'ta çözümün, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü korunmuş, tek egemenliğe ve uluslararası kişiliğe ve tek vatandaşlığa sahip bir Kıbrıs Devleti'ne dayanması gerektiği yönündeki görüşünü teyit eder. İki toplumlu ve iki bölgeci bir federasyonda siyasi olarak eşit iki toplumdaki oluşması ve böyle bir çözümün başka herhangi bir ülkeyle tamamen veya kısmen birleşmeyi veya herhangi bir bölünme veya ayrılma şeklini içermemesi.*”

Kıscacası, BMGK adada her iki halkın birleşerek federasyon temelinde yeni bir devlet kurmalarını talep etmektedir. KKTC'nin devlet olma talebi ve tezi kabul edilmemekte, Türk kesimine *"iki bölge-iki toplumlu"* bir çözüm teklif edilmektedir. Eşitlik kavramına ilişkin olarak eşitliği, Rum tarafı ve uluslararası toplum genel kapsamında teoride siyasi eşitlik olarak yorumlarken, Türk tarafı ise bahse konu eşitlik fikrinin teoride kalmaması gerektiğini savunmaktadır. BM'nin bahse konu teklifleri Türk kesiminin devlet olarak var olma talebini yanıtlamaktan çok uzaktır. Türkiye'nin BM'ce adada *"dış güç"* şeklinde kabul edilmesi, Türk askeri güçlerinin *"yabancı birlikler"* olarak adadan ayrılmalarının talep edilmesi ve adanın askerden temizlenmesi maksadı da göz önünde bulundurulduğunda, BMGK kararlarının Kıbrıslı Türklerin güvenlik kaygılarına çare bulamadığı ve bahse konu kaygıların artmasına sebep olduğu söylenebilir.

3.3. AB'nin Yaklaşımı

Garantör devletlerden Yunanistan ve AB üyesi GKRY'nin günümüzdeki stratejilerinin temelleri BM kararları, AB kararları ve AB üyelik sürecidir (Arıkan, 2003, s. 116-140; Arıkan, 2004, s. 153-162) AB'nin Kıbrıs Sorunu hakkındaki genel tutumu; AB adada salt yasal idare olarak kabul ettiği GKRY'ni en kısa zamanda AB'ne tam üye yapma kapsamında ciddi mesafe kat ederek KKTC'nin meşruluk tezini ve tanınma talebini dikkate almamıştır (Arıkan, 2003, s. 123; Tan, 2016, s. 40-47; AB Yayınlar Ofisi, 1993). Hal böyle iken Kıbrıs Sorununun çözüme kavuşturulma ihtimali hayli azalmıştır (Tan, 2016, s. 44).

Bununla birlikte AB, BM'nin fikirlerine ters düşecek herhangi bir karar almamıştır (AB Konseyi, 1997; AB Konseyi, 1998; AB Konseyi, 1999; AB Konseyi, 2000a; AB Konseyi, 2000b; AB Konseyi, 2001a; AB Konseyi 2001b; AB Adalet

Divanı, 1994*.) Tam tersine, problemin çözümü adına BMGK kararlarına uyulmasının zorunluluğunu beyan ederek KKTC'nin menfaatlerine zıt olan bu kararların tatbiki çerçevesinde ciddi bir baskı vasıtası haline gelmiştir (Somuncuoğlu, 2002, s. 22-23; Akbayrak, 2021, s. 44).

3.4. BM Genel Kurulu'nun Yaklaşımı

BM Genel Kurulu kararları genel olarak incelendiğinde, BMGK kararlarına ters herhangi bir kararın söz konusu olmadığı ve üstelik bu kararları onaylar bir özellik taşıdığı söylenebilir (Şahoğlu, 2023, s. 1-12). Üstelik bununla birlikte, 1983 yılından sonra Kıbrıs Sorunu gündemden çıkarılmış, sadece adadaki BM Barış Gücü'nün finansmanı meselesi üzerinde durulmuş ve problemin çözümünü bütünüyle BMGK'ya bırakılmıştır. Diğer bir ifadeyle, "iki devletlilik" çözüm tasarısının meşruluğunun görüşülmesi gerekli esas organ, meseleye bütünüyle ilgisiz durumdadır.

İki BM Genel Kurulu kararı, Kıbrıs probleminin çözümü hususunda alınan diğer bütün kararların genel olarak esasını içermektedir. Bu kararlardan ilki, 1 Kasım 1974 tarihli ve BMGK'nce de tasvip edilerek onaylanan 3212 sayılı (BM Genel Kurulu, 3212/1974) karardır. Bahse konu karar şu şekildedir: "1) Tüm Devletleri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve bağlantısızlığına saygı göstermeye ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik her türlü eylem ve müdahaleden kaçınmaya çağırır. 2) Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki tüm yabancı silahlı kuvvetlerin ve yabancı askeri varlık ve personelin süratle geri çekilmesi ve içişlerine yönelik her türlü yabancı müdahalenin sona erdirilmesi

* Bahse konu kararda Avrupa Teşkilatı Adalet Divanı uluslararası toplumca kabul edilmeyen KKTC tarafından oluşturulan belgelerin kabul göremeyeceğine karar vermiştir. Ayrıca 16 Nisan 2003 tarihinde Atina'da imzalanan ve 1 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe giren 2003 Katılım Antlaşmasının 10. Protokolü ile KKTC, AB nezdine yeni bir statü kazanmıştır. Protokol'de KKTC topraklarından, "Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinin etkin kontrol uygulamadığı Kıbrıs Cumhuriyeti bölgeleri" olarak söz edilmektedir.

çağrısında bulunur. 5) Tüm mültecilerin güven içinde evlerine dönmeli ve ilgili tarafları bu amaçla acil tedbirler almaya çağırılmaktadır.”

Kıbrıs'ta çözüm adına verilen ehemmiyetli kararlardan ikincisi “16 Mayıs 1983 Tarihli 37/253 Sayılı Karar”dır(BM Genel Kurulu, 37/253/1983). Bahse konu karar, yukarıda zikredilen tüm hususları yineleyerek ilgili taraflara “11) Dolaşım özgürlüğü, yerleşme özgürlüğü ve mülkiyet hakkı da dâhil olmak üzere tüm Kıbrıslıların insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesi ve mültecilerin güvenli bir şekilde evlerine gönüllü olarak dönmeleri için acil tedbirlerin alınması çağrısında bulunur.”

Dolayısıyla BM Genel Kurulu kararlarının Türk tarafının taleplerine cevap vermekten çok uzak durumda olduğunu söyleyebiliriz. İlk olarak BM Genel Kurulu aynı BMGK gibi, AB üyesi GKRY'ni adadaki milletlerin salt yasal temsilcisi olarak kabul etmektedir. Bahse konu devletin istiklalietine ve toprak bütünlüğüne müdahalede bulunulamayacağını, Türk tarafının meydana getirdiği siyasi teşekkülün tasvip edilemeyeceğini ve garantör devletlerden Türkiye Cumhuriyeti'nin KKTC'ye yardımının yanlış olduğunu beyan etmektedir.

3.5. Türkiye'nin Yaklaşımı

Kıbrıs Sorunu Türkiye bakımından uluslararası alanda daimi gündem haline gelerek problemin müzakerelerle hakkaniyetli bir neticeye bağlanamadığından ortaya çıkan problemler, Türkiye'nin dış politikadaki stratejisini etkilemiştir. Garantör devlet Türkiye'nin stratejisi mütekabiliyettir. GKRY'nin AB'yle yakın ilişkiler yürütmesine mukabil Türkiye de KKTC ile yakın ilişkiler yürüterek, 21 Ocak 1997'de ehemmiyetli kararlar almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, d). Bu kapsamda müşterek savunma düzeni meydana getirilip Ağustos 1997'de “Türkiye-KKTC Ortaklık Konseyi” (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, e) oluşturulması kararı alınmıştır(Bozkurt ve Demirel, 2004, s. 215).

Buna ek olarak “28 Ocak 1998 Devlet Yardımları Antlaşması” (TBMM, b), “26 Şubat 1998 Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması”(TBMM, c), “23 Ekim 1998 İlişkilerin Düzenlenmesi Hakkında Uygulama Antlaşması” imzalanmıştır(Bozkurt ve Demirel, 2004, s. 215).

Türkiye ile AB arasında ortaklık kuran “1963 Ankara Antlaşması”nı(Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, f) Mayıs 2004 tarihinde AB’ye dâhil olan 10 yeni üyeyi de içerecek biçimde genişleten ve Türkiye ile görüşmelerin başlatılması adına AB’nce ön koşul olarak öne sürülen “Ek Protokol”(Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, a) 29 Temmuz 2005’te imzalanmıştır. AB’ye dâhil olan 10 yeni üye içerisinde GKRY’nin bulunması ve Türkiye’nin tanımadığı GKRY’den “Kıbrıs Cumhuriyeti” şeklinde bahsedilmesi üzerine, Türkiye bahse konu protokolü imzalarken bildirge yayınlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, g). Bu bildirmede, Ek Protokol’ün imzalanmasıyla, “Kıbrıs Cumhuriyeti” olarak bahsedilen GKRY’nin tanınmadığı ifade etmiştir. Türkiye liman ve havaalanlarını GKRY’ne açmayı kabul etmemiştir. Türkiye Ek Protokolü imzalamasıyla AB’nce talep edilen bütün sorumlulukları yerine getirmiştir. Garantör devlet olan Türkiye Kıbrıs Sorunu’nda karşısında diğer garantör devlet olan Yunanistan’la birlikte AB üyesi GKRY’ni bulmuştur.

4. İKİ DEVLETLİ ÇÖZÜM

Uzun yıllardır devam eden müzakerelerde BM arabulucu rolünü üstlenmiştir. Fakat müzakerelerde herhangi bir neticeye erişilememiştir. Hâlihazırda AB’nin GKRY’ni adanın tümünün temsilcisi olarak görmesi, GKRY’ni üye kabul etmesi ve Türkiye’nin AB’ye üyelik müzakerelerinde ön koşul olarak Kıbrıs Sorunu ileri sürmesi görüşmelerin başarısızlığının bir yansımasıdır. Bu husustaki başarısızlık, BM’nin saygınlığını kötü yönde etkilemektedir. Dolayısıyla Kıbrıs’ta federatif bir sistemle meydana getirilen çözüm önerileri olumlu yönde neticelenmemiştir. İleriki yıllarda da iki toplum arasında güvenlik endişeleri sebebiyle bu model

kapsamında bir çözümün hayata geçmesi mümkün gözükmemektedir (Akgün, 2018, s. 105). Yıllardır benzer çözüm önerileri denenerek farklı netice meydana getirilmeye çalışılmıştır. Fakat 50 yılı aşkın süredir devam eden müzakereler ve iki tarafın görüş farklılıkları hali hazırdaki çerçevede uzlaşmanın gerçekleşmeyeceğinin en büyük işaretidir. Bu sebeple artık çıkmazda olan problemin çözümünü farklı bir yönden irdelemek ve uluslararası toplum ile örgütlerin direktmeye çalıştığı hali hazırdaki çözüm seçeneklerinin dışına çıkarak düşünmek gerekmektedir. Bu kapsamda alternatif fikirler ileri sürülmesi, Kıbrıs'ta taraflar arasında 50 yılı aşkın süredir yürütülen fakat neticeye varılamayan müzakereleri geçmiş çabaların egemen görüş açılarına dışına çıkararak süreci aktifleştirip taraflarda heyecan uyandıracaktır.

İşbirliği, güven ve dostluk çerçevesinde oluşturulması beklenen federasyonlar, millî gaye ve çıkarları kesişen toplumlar arasında meydana getirilmektedirler (KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 1990). Kıbrıs'ta uzun zamandır birbirlerine yönelik hiddet ve şüphe barındırmış iki milletin millî gayeleri kesişmekten çok çatışmaktadır. Kıbrıs'ta 1960 yılında oluşturulan ve fonksiyonel bir federasyon amaçlanarak planlanan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kabul ettiği sosyal düzen 3 yıl sürmüştür. Kıbrıs Sorununda üniter ve federatif bir düzenin çözüm olmayacağı ortadadır. Federal devlet adı çerçevesinde üniter bir devlet düzeni tatbik edilmekte olan Kıbrıs Cumhuriyeti bu duruma örnektir. Kıbrıslı Rumlara göre en son gaye, Kıbrıs'ta adanın tek gerçek milleti olan Elen milletinin hayat süreceği ve Kıbrıslı Türkleri azınlık statüsüne düşüren bir üniter devlet düzeni kurulmasıdır (Eroğlu, 1975, s. 250). Rum tarafı, Yunanistan'a bağlanma fikriyle adayı Rum hegemonyasının hüküm sürdüğü tek bir yönetim şekline dönüştürmeye çalışmaktadır.

Kıbrıs'ta iki milletin mevcudiyetini devam ettirebileceği güvenlik ortamından söz edebilmek için, geçmiş olaylardan çıkarılan dersler çerçevesinde iki milletin

birbirinden bağımsız yönetimlerin idaresi altında yaşayacakları bir çözüm olmalıdır(Hürsoy, 2013, s. 261). Üstelik Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iki kurucu ögesinden biri olmalarına rağmen günümüze kadar ileri sürülen çözüm modellerinde ihmal edilen millet olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Kıbrıs'ta iki millet arasında olması umulan karşılıklı sempati, hoşgörü ve bir toplumun diğerine hâkimiyet kurmasına dair teminatın yerine toplumlararası ilişkilerde güvensizlik hâkimdir. Bu güvensizlik müzakerelerde ve akabinde kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik iki millet belki de yüzyıllardır aynı adada hayat sürüyor olmalarına karşın bilhassa "Kanlı Noel" sürecinde ve akabinde yaşadıkları olaylar sebebiyle birbirlerine sempati ve hoşgörü ile değil, kin ve nefret ile bakmaktadırlar. Bir arada geçirilen bunca seneye karşın toplumlar kendi dil, din ve ırk niteliklerini muhafaza ederek ortak bir kimlik ve güçlü ilişkiler geliştirememişlerdir (Clement, 1999, s. 45). *"Dünya üzerindeki federasyonlar incelendiğinde şu unsurların bulunması durumunda sağlıklı bir şekilde işlediğini, uzun ömürlü olduğunu ve federasyon çatısı altında yaşayan toplumların huzur içerisinde yaşamlarını sürdürdüğünü gözlemek mümkündür: a. Federasyon altında bir araya gelen birimlerin birbirine hoşgörülü olması, üstünlük sağlayamamasına yönelik güvence, b. Bir araya gelen unsurlarda ortak tehdit algısı, c. Birbirlerine ihtiyaç duymaları, ç. Federe devlet/kanton/eyaletlerin büyüklüğü, sayısı ve homojen dağılımı, d. Federasyonun jeopolitiğidir."*(Önbaş, 2021, s. 76)

Kıbrıs özelinde düşünüldüğünde güç farklılığının mevcut olması, federal devlet sisteminde çok ehemmiyetli bir problem olacaktır. Zira Kıbrıs'a ilişkin önerilerin bütününde Rum tarafı sahip olduğu nüfusun fazlalığı sebebiyle bir adım önde bulunmaktadır. Bu da Türk tarafı adına süreç içerisinde büyük bir tehdittir.

Kıbrıs problemine BM'nin Genel Sekreterler aracılığıyla ileri sürdüğü çözüm önerilerinin bütününe yakınında federasyon modeli öngörülmüş, üstelik 1960

yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde de federasyon modeli tasarlanmıştır. Fakat 1960'da kurulan federasyonun hayatı üç yıl sürmüştür. Hal böyle iken uluslararası hukuk bakımından geçerliliği olmasa da 1963'ten bu güne dek gasp ettiği "cumhuriyet" aracılığıyla Rum tarafı üniter devlet amacını elde etmişken iki toplumlu federasyon sisteminin uygulanabilirliği şüphelidir. 50 yılı aşkın süredir herhangi bir neticeye ulaşamayan federasyon modeli üzerinde daha fazla vakit kaybetmeden çözüme çeşitli bir bakış açısı getirmek gerekmektedir.

İki toplumun fiili ayrılığı ve iki bölgeyi organizasyonların oluşturulmasının akabinde Rumların eski mülkleri için tazminat almasının en kolay yolu Kıbrıs Türk mercilerine yapacakları başvuru ve bu başvuruların onaylanmasıyla gerçekleşecektir (Işıksal, 2021, s. 231). Hal böyle iken KKTC'nin tanınması Kıbrıslı Rumların çıkarlarına hitap edecektir. İngiltere eski Dışişleri Bakanı Jack Straw, Kıbrıs'ta bir federal devlet düzeninin çözüm olmayacağını, mevcut şartlar altında adada iki devletli çözümün tek çare olacağını belirtmiştir (CNN Türk, 2021).

KKTC Eski Cumhurbaşkanı Denктаş şahsi fikirlerini içeren metni 31 Ağustos 1998'de kamuoyuna sundu. "Kıbrıs'ta Kalıcı Bir Çözüm İçin Teklif" ismini verdiği metinde Denктаş, Kıbrıs probleminin yalnızca KKTC ve GKRY arasında oluşturulacak bir konfederasyon ile çözülebileceğini ifade etmektedir (Denктаş, 1998). Bir konfederasyon meydana getirmek adına görüşmelere başlayacak Türk ve Rum tarafları, haliyle KKTC ve GKRY'nin "egemen ve eşit iki devlet" olduğunu onaylayacaklardı. Kısacası, Denктаş'a göre Kıbrıs'ta çözüm, KKTC'nin bir devlet olarak tanınmasına ve bahse konu devletin GKRY ile eşit olduğunun onaylanmasındadır. İki devletin birleşerek meydana getireceği müşterek bir Kıbrıs devleti olduğunca gevşek bir birliktelik olmalıdır. Taraflar konfederasyon çerçevesinde birleşmelidir. Türk kesiminin 1970'lerdeki "federe" devlet olma düşüncesi, şimdi "konfedere" devlet olma düşüncesine dönüşmüştür. Denктаş, Türkiye ve Yunanistan'ın yeni oluşturulacak "Kıbrıs Konfederasyonu" ile

bağlarını nasıl ayarlayacağını belirtmektedir. Adada her iki kesimin de kendi anavatanlarıyla “özel bir ilişki” oluşturan sözleşmeler akdedebilmesi ve 1960 Garanti Antlaşmasıyla oluşturulan düzenin devam etmesi gerekir. Denktaş’a göre, adada sadece her iki kesimin de talebiyle “Kıbrıs Konfederasyonu” AB’ne tam üye olma siyasetini güdebilecektir. Hal böyle iken Türkiye Cumhuriyeti’nin AB’ne tam üye olana dek geçen zamanda Kıbrıs Konfederasyonu üstünde diğer AB üyesi devletlerin haiz olduğu haklara sahip olabilmesi adına spesifik bir anlaşma imzalanması gerekmektedir. Denktaş, bu siyasi sistemin, adada sadece emniyetini tesis etmekle yetinmeyip her iki kesimin “kimliğini ve mutluluğunu” da muhafaza edeceğini ifade etmiştir. Denktaş’ın bahse konu iki devletlilik fikri, Türkiye Cumhuriyeti’nce de onaylanmaktadır. Bu destek, yalnızca Türk Dışişleri Bakanlığı ya da belli bir hükümet tarafından değil, devlet temelinde ve genel kapsamda siyasi ihtilaflardan uzak bir biçimde verilmektedir. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi 15 Temmuz 1999 tarihli kararında Denktaş’ın iki devletlilik fikrini onaylayarak şu fikirlere yer vermiştir: *“Kıbrıslı Rumların Zürih ve Londra Antlaşmalarını ihlal etmeleri ve Kıbrıslı Türkleri yok etme planları sonucunda, Kıbrıs’ta iki devlet ortaya çıkmıştır. Bu gerçek tanınmadıkça ve iki devlete eşit muamele yapılmadıkça, bir çözüme ulaşılamayacaktır.”*(TBMM, a).

Bütün bu gelişmeler ışığında, Kıbrıs’ta iki devletli çözüm modeli devlet başkanları seviyesinde öncelikle 01 Eylül 2014 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından beyan edilmiştir. Erdoğan’ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin akabinde ilk resmî yurtdışı ziyaretini gerçekleştirdiği KKTC’de basına verdiği demeçte Kıbrıs’ta federal bir oluşumun bahse konu olamayacağını, artık iki devletli çözümün gündemde bulunması gerekliliğini beyan etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2014). Beyanların akabinde 2017 yılında İsviçre Crans-Montana’da gerçekleştirilen Kıbrıs Konferansı’nın da başarısızlıkla neticelenmesinin ve özellikle Ekim 2020’de Ersin Tatar’ın KKTC Cumhurbaşkanı seçilmesinin akabinde iki devletli çözüm

modeli Türk tarafında oldukça yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştır. Bunlara rağmen Rum tarafı ve Yunanistan iki devletli çözüme sıcak bakmamaktadırlar.

Türkiye Cumhuriyeti Eski Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu 18 Eylül 2020 tarihinde verdiği demeçte; *“Kıbrıs meselesinde artık federasyon için müzakere etmeyeceğimizi defalarca söyledik. Türkiye Cumhuriyeti olarak iki devletli çözüm, konfederasyon başta olmak üzere diğer seçenekleri müzakere edeceğiz.”* ibarelerini beyan etmiştir (Anadolu Ajansı, 2020). Müzakerelerin neticesinde Türk tarafının iki devletli çözüm modelini savunacağını ve bu modelin artık yegâne çözüm yöntemi olduğu hususundaki ısrarına, BM Kıbrıs Özel Temsilcisince, Denктаş zamanındaki gibi Türk tarafının çözümsüz ve uzlaşmaz bir tutum sergilediği minvalinde bir eleştiri getirilememektedir. Bu da önceki çözüm yöntemlerinde yaşananların ilerleme sağlanan bir kazanım değil, tecrübe edilmiş fakat hayata geçirilememiş başarısız girişimler olduğunun kabulüdür (Kıbrıs Postası, 2021).

5. SONUÇ

Kıbrıs probleminin kökeni, “Megali Idea” fikrinin parçasını oluşturan ve Yunanistan’ın da Kıbrıs siyasetinin esasını meydana getiren “Enosis”tir (İsmail, 1998, s. 6). 1878 sonrası İngiliz idaresi altındaki adada yaşanan olaylar ve Türk-Rum çatışmasının artması neticesinde taraflar bir araya getirilip Zürih Antlaşması ve Londra Antlaşması imzalanarak Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur (Bozkurt, 2002, s. 14). Ancak sonraki süreçte de Rum tarafının “Enosis” fikri temelindeki provokatif eylemleri neticesinde soykırıma varan fiilleri olmuştur. Bunun üzerine garantör devlet Türkiye bu olaylara sessiz kalmayıp müdahalede bulunarak adaya huzur ve refahı getirmiştir.

Hal böyle iken Kıbrıs'ta bağımsız müşterek bir devlet idaresi altında iken yaşanmış acı tecrübeler çerçevesinde, üniter ve federal bir sistemde iki

toplumun güven ve huzur içerisinde hayat sürmesinin mümkün olmadığı görülmektedir (Sözen ve Özersay, 2007, s. 126). Lozan Antlaşması sonrasında Türk toplumuna yönelik hayata geçirilen asimilasyon eylemleri ve Rum egemenliğini hayata geçirmek için yürütülen şiddet eylemleri iki toplumun bir arada yaşamasını zorlaştırmıştır (Kasım, 2007, s. 69). Ayrıca Rum Tarafının Annan Planı'nı yüksek bir oranla reddetmesi, kapsamlı bir çözüm yolunu seçmedikleri gerçeğini ortaya koymaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, h). Gerek GKRY-Yunanistan ikilisinin tutumları gerek BMGK'nın tutumu, gerek AB'nin tutumu ve gerekse de BM Genel Kurulu'nun tutumu değerlendirildiğinde KKTC'nin yok sayılıp AB üyesi GKRY'ni adadaki milletlerin salt yasal temsilcisi olarak kabul edildiği görülecektir.

Tüm bunlar dikkate alınarak Kıbrıs konusu değerlendirildiğinde, iki devletli çözümün, farklı kültür ve kimliğe sahip iki toplum adına en iyi alternatif olduğu söylenebilir. Adanın İngiliz idaresinden çıkmasının akabinde millî şuurun artmasıyla müşterek bir paydası olmayan iki toplumun aynı devlet idaresi altında hayat sürmeleri imkânsızdır. Aynı adada hayat sürmelerine karşın dil, din ve millet aidiyeti bakımından müşterek bir noktayı haiz olmayan iki toplumun "Kıbrıslılık" kimliği çerçevesinde bir araya getirilmesi adanın tarihi bakımından imkân dâhilinde değildir. Hal böyle iken siyasi ve ekonomik istikrarın yakalanması bakımından alternatif çözümün tartışılması zorunludur.

Bu kapsamda yarım asırdan fazladır federal sistem çerçevesinde sürdürülen müzakerelerde herhangi bir netice alınamamıştır. Problemin çözümü adına farklı fikirlerin tartışılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu fikirlerin en başında ise adada iki devletli çözüm fikri hem Türkiye hem de KKTC tarafından bir süredir dile getirilmektedir. Bu fikir, günümüze dek müzakere edilen çözüm fikirlerinin aksine, iki toplumun birlikte yaşaması gayretiyle değil komşu ülkeler olarak bir araya getirilmesi tarafını ön plana çıkarmıştır.

Adanın bütününe egemen olma düşüncesindeki GKRY, self-determinasyon hakkı çerçevesinde adanın güneyinde bağımsız bir devlet ilan etmek istese, bugüne dek Kıbrıs problemi hususunda sergilediği tutum dikkate alındığında, BM bu kararı tanıyacaktır. Ancak bunu ilan eden Türk tarafı olması sebebiyle self-determinasyon hakkının olmadığından söz edilerek KKTC, yersiz uygulamalara ve ambargolara maruz kalmıştır. Hal böyle iken çözüm için Türkiye ve KKTC'nin Annan Planı temelinde çözüme ilişkin ortaya konulan çabanın neticesini alamaması ve yarım asırdan uzun süredir sürdürülen müzakerelerin neticesizliği üzerinden etkili ve saygın bir dış politika yürütmeleri gerekmektedir.

KKTC Annan Referandumu (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, h) neticesiyle çözüme ilişkin samimiyetini bariz bir biçimde sergilemesine rağmen karşılığında olumlu netice alamamıştır. Adada hayat süren iki halkın kendi bağımsız devletlerine sahip olarak mevcudiyetlerini devam ettirmesi, ihtilafli alanların paylaşımı ve fiziki sınırların daha net bir biçimde belirlenmesiyle birbirine yönelik daha saygılı bir ilişkiye sahip olacaklardır. Bu şekilde uzun süreli problem barışçıl bir biçimde çözümlenecektir. Bu kapsamda Annan Planı çerçevesinde gerçekleştirilen "2004 Kıbrıs Referandumu"ndan(Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, h) çıkan netice başta olmak üzere yarım asrı aşkın süredir devam eden müzakerelerin bir neticeye erişememesi öne sürülerek Kıbrıs'ta farklı bir çözüm modelinin zorunluluğu uluslararası topluma kabul ettirilmelidir. Kıbrıs Türk tarafının Kıbrıs Anayasası ve uluslararası hukuk kapsamında sahip olduğu self-determinasyon hakkı kaynaklı ilan edilen KKTC'nin tanınmasında uluslararası destek temin edilebilir.

KKTC'nin uluslararası toplumda bir devlet olarak tanınmasının önündeki en önemli mani BMGK'nin "18 Kasım 1983 tarihli ve 541 sayılı kararı"dır(BM Güvenlik Konseyi, 541/1983). Bu kararla KKTC'ye haksızlık yapıldığı beyan edilerek uluslararası destek sağlanmalıdır. Bu gayretler çerçevesinde BMGK

üyesi devletlerden bir ya da birkaçı da dâhil olmak üzere devletlerin KKTC'yi devlet olarak tanıması ehemmiyetlidir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- AB Adalet Divanı. (1994). *Case C-432/92*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61992CJ0432>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- AB Konseyi. (1997). *12 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi*, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0008.htm, (Erişim Tarihi: 29.01.2024)
- AB Konseyi. (1998). *11-12 Aralık 1998 Viyana Zirvesi*, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00300-R1.EN8.htm, (Erişim Tarihi: 29.01.2024)
- AB Konseyi. (1999). *10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi*, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4C.htm, (Erişim Tarihi: 29.01.2024)
- AB Konseyi. (2000a). *19-20 Haziran 2000 Feira Zirvesi*, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en0.htm, (Erişim Tarihi: 29.01.2024)
- AB Konseyi. (2000b). *7-8-9 Aralık 2000 Nice Zirvesi*, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00400-r1.%20ann.en0.htm, (Erişim Tarihi: 29.01.2024)
- AB Konseyi. (2001a). *15-16 Haziran 2001 Göteborg Zirvesi*, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en1.pdf, (Erişim Tarihi: 29.01.2024)
- AB Konseyi. (2001b). *14-15 Aralık 2001 Laeken Zirvesi*, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/68827.pdf, (Erişim Tarihi: 29.01.2024)

- AB Yayınlar Ofisi. (1993). Commission Opinion on the Application by the Republic of Cyprus for Membership, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/99cd34a4-e06a-4e6f-a957-b8f562034cdc>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- Akbayrak, D. (2021). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Avrupa Birliğine Üyelik Süreci Ve Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi, Ankara.
- Akgün, S. (2018). Kıbrıs'ta Birleşmiş Milletler Arabuluculuğu ile Siyasal Çözüm Modelleri ve Analizi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5/11, 89-107.
- Anadolu Ajansı. (2020). Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Yunan Büyükelçiyi Bakanlığa çağırdık, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/disisleri-bakani-cavusoglu-yunan-buyukelciyi-bakanliga-cagirdik/1978189>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- Andrew F. ve Leal-Arcas, R. (2013). Legal Aspects of Inter-State Maritime Delimitation in The Eastern Mediterranean Basin, *Queen Mary University of London, School of Law Legal Studies Araştırma Notu*, 11/3, 1-23.
- Arkan, H. (2003). Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Yunanistan Faktörü, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 28, 116-140.
- Arkan, H. (2004). Avrupa Birliğinin Kıbrıs Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1/3, 153-162.
- Bilge, A. S. (1969). Kıbrıs Uyuşmazlığı Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965), Ankara Sevinç Matbaası.
- BM Genel Kurulu, (3212/1974) *Resolution 3212*, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/738/14/IMG/NR073814.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- BM Genel Kurulu. (37/253/1983) *A/RES/37/253*, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/427/31/IMG/NR042731.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- BM Genel Sekreteri. (1990). *BM Genel Sekreterinin BMGK'na Sunduğu 12 Şubat 1990 Tarihli ve S/21160 Sayılı Rapor*, <https://digitallibrary.un.org/record/85822?ln=en#record-files-collapse-header>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- BM Genel Sekreteri. (1993). *BM Genel Sekreterinin BMGK'na Sunduğu 1 Temmuz 1993 Tarihli ve S/26026 Sayılı Rapor*, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/cyprus-s26026.php>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- BM Güvenlik Konseyi, (939/1994). *Resolution 939*, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/310/29/PDF/N9431029.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).

- BM Güvenlik Konseyi. (1179/1998). "Resolution 1179", <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/186/37/PDF/N9818637.pdf?OpenElement>, Erişim Tarihi: 29.01.2024.
- BM Güvenlik Konseyi. (186/1964). Resolution 186. [https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=S/RES/186\(1964\)&Lang=E](https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=S/RES/186(1964)&Lang=E), (Erişim Tarihi: 20.06.2024).
- BM Güvenlik Konseyi. (353/1974). *Resolution 353(1974)*, [https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=S/RES/353\(1974\)&Lang=E](https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=S/RES/353(1974)&Lang=E), (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- BM Güvenlik Konseyi. (367/1975) *Resolution 367(1975)*, <https://digitallibrary.un.org/record/93485>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- BM Güvenlik Konseyi. (541/1983), *Resolution 541*, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/453/99/PDF/NR045399.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024)
- BM Güvenlik Konseyi. (550/1984). *Resolution 550*, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/487/80/PDF/NR048780.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- BM Güvenlik Konseyi. (649/1990). *Resolution 649*, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/574/99/PDF/NR057499.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- BM Güvenlik Konseyi. (716/1991). *Resolution 716*, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/52/PDF/NR059652.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- BM Güvenlik Konseyi. (750/1992). *Resolution 750*, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/011/09/PDF/NR001109.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- BM Güvenlik Konseyi. (774/1992). *Resolution 774*, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/404/68/PDF/N9240468.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- Bozkurt, E. ve Demirel, H. (2004) Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu. Ankara, Nobel Yayınları.
- Bozkurt, İ. (2002). Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış, AB ve Kıbrıs, Bugünü ve Geleceği, İstanbul, Gündoğan Yayınları.
- Buluç, A. Z. (2004) "Kıbrıs Uyuşmazlığının Kökleri ve Uyuşmazlığın Çözüm Yolu", Avrasya Dosyası Kıbrıs Özel, 10/3.
- Clement, D. Confederation, Federation and Sovereignty, *Journal of International Affairs*, 4/3, 33-45.
- CNN Türk. (2021). Jack Straw, Kıbrıs'ta İki Bölge Devlet Yapısının Mümkün Olmadığını Söyledi, <https://www.cnnturk.com/dunya/jack-straw-kibrista-iki-bolgeli-devlet-yapisinin-mumkun-olmadigini-soyledi>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).

- Coşkun, Y. (2018) Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin İlanından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Olan Süreçte Kıbrıs Sorunu (1975-1983), *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/64, 119-143.
- Denktaş, R. (1988). *The Cyprus Triangle*, The Office of Turkish of Northern Cyprus.
- Denktaş, R. (1998) Proposal for a Lasting Solution in Cyprus, https://www.mfa.gov.tr/_p_call-for-peace-from-the-turkish-side_br_rauf-denktas-proposes-confederation-in-cyprus_br_31-august-1998__p_.en.mfa, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- Eroğlu, H. (1975) *Kıbrıs Uyuşmazlığı Ve Kıbrıs Barış Harekatı*, Ankara: Emel Matbaası.
- Ertekün, N. (1984). *The Cyprus Dispute and The Birth of Turkish Republic of Northern Cyprus*, London: K. Rustem and Brother.
- Ertuğrul, S. (2012) *Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlerinin Çözüm Önerileri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Fırat, M. (2001). *1980-1990 Yunanistan'la İlişkiler, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II*, der. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. (2005). "1960-1980 Yunanistan'la İlişkiler", Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, İstanbul, İletişim.
- Fırat, M. (2015). "KKTC'nin İlanı", Türk Dış Politikası, Cilt II, der. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hürsoy, S. (2013). Kuramlar ve Kıbrıs Üzerine Çıkarımlar, *Ege Akademik Bakış Dergisi* 13/2, 259-271.
- Işıksal, H. (2021). Thinking Outside of the Box: Alternative Solution Models for the Turkish Cypriots. H. Gökçekuş ve H. Işıksal (Ed), *Cyprus: Alternative Solution Models içinde* (ss. 223-237) Berlin: Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- İsmail, S. (1998) *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Kalaycı, D. (2019) The Cyprus Conflict: Searching For a Solution To The Dispute Over Exclusive Economic Zone in the Mediterranean Sea, *International Congress on Business and Marketing*, 215-233.
- Kasım, K. (2007). Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 1/1, 57-72.
- Kıbrıs Gazetesi. (2020). Anastasiadis: Bundan Böyle Geçiş Kapılarından Geçen Herkes Kayıt Altına Alınacak, <https://www.kibrisgazetesi.com/kibris/anastasiadis-bundan-boyle-gecis-kapilarindan-gecen-herkes-kayit-h90738.html> (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- Kıbrıs Postası. (2021) Ersin Tatar: 5+1 Toplantıda, GYÖ'lerin Görüşülmesini İstemiyoruz, <https://www.kibrispostasi.com/c35->

- KIBRIS_HABERLERI/n362924-ersin-tatar-51-toplantida-gyolerin-gorusulmesini-istemiyoruz, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi. (1990) Yılında Sunulan 27 Sayfalık Türk Önerileri.
- Küçüküray, S. (2019) Doğu Akdeniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı ve Türkiye (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- Manisalı, E. (2003). Dünden Bugüne Kıbrıs. İstanbul, Gündoğan Yayınları.
- Önbaş, U. 1960-2021 Kıbrıs Sorunu, Çözüm Önerileri ve İki Devletli Model, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Milli Savunma Üniversitesi, İstanbul.
- Örek, O. (1997). Cyprus Problem: Why No Solution (The Obsession That Prevents A Peaceful Settlement In Cyprus). Lefkoşa: Public Relations Department of the TRNC Ministry of Foreign Affairs and Defence.
- Özersay, K. (2017). Kıbrıs Konusu. B. Oran (Ed) *Türk Dış Politikası* içinde (ss. 632-689). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Özmen, S. (2005). Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs, İstanbul, IQ.
- Reddaway J. (1986). *Burdened with Cyprus: The British Connection*. Londra, Weidenfeld & Nicholson.
- Serter, V. Z. ve Fikretoğlu, O. Z. (1988). Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi (1878-1988), Lefkoşa.
- Sezer S. ve Terzioğlu B. (2004) "Tarihçe ve Kıbrıs Sorunu Kronolojisi", Avrasya Dosyası Kıbrıs Özel, 10/3.
- Somuncuoğlu, Sadi. (2002). *Avrupa Birliği Bitmek Bilmeyen Yol*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Stavrinides, Z. (1976). *The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood*. Nicosia: Stavrinides Press.
- Şahoğlu, H. (2023) Başarısız Bir Birleşmiş Milletler Misyonu: Kıbrıs, *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/11, 1-12.
- Sözen, A. ve Özersay, K. (2007). The Annan Plan: State Succession or Continuity. *Middle Eastern Studies*, 43/1, 125-141.
- Tamçelik, S. (2013). Kıbrıs'ta BM Tarafından Gerçekleştirilen Toplumlararası Görüşmelerin Safhaları Ve Analitik Özellikleri, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/5, 733-778.
- Tamçelik, S. (2015). Kıbrıs'ta Gali Fikirler Dizisi'nde Müzakere Süreci ve Temel Özellikleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/36, 391-440.
- Tan, Ö. (2016). Türkiye'nin Avrupa Birliği Sürecinde Kıbrıs Sorunu, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/10, 40-47.
- TBMM. (a). *Tutanak*, <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak?BaslangicSayfa=1&BitisSayfa=28&BirlisimSiraNo=1138&Tur=B>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- TBMM. (b). Türkiye Cumhuriyeti İle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Arasında Yatırımlarda Devlet Yardımları Anlaşması,

- https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc081/kanuntbmmc081/kanuntbmmc08104370.pdf, (Erişim Tarihi: 20.06.2024).
- TBMM. (c). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret Ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c060/tbmm20060129ss0713.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.06.2024).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, (2014). Türkiye, Garantör Ülke Sıfatıyla Kıbrıs Konusundaki Kararlılığını Sürdürecektir, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1327/turkiye-garantor-ulke-sifatiyla-kibris-konusundaki-kararlilikini-surdurecektir>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (a). *Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı*, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (b). *T.C. Dışişleri Bakanlığı, Set of Ideas*, http://www.mfa.gov.tr/set-of-ideas-_1992_.en.mfa (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (c). *Kıbrıs*, <https://www.mfa.gov.tr/kibris.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 29.01.2024).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (d). Ortak Açıklaması, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti---kuzey-kibris-turk-cumhuriyeti_ortak-aciklamasi_-20-temmuz-1997.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 20.06.2024).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (e). Ortaklık Konseyi Antlaşması, <https://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?5779>. (Erişim Tarihi: 20.06.2024).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (f). Ankara Antlaşması, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-_ankara-anlasmasi_-12-eylul-1963-.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 20.06.2024).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (g). 1963 Ankara Anlaşması'nı Tüm AB Üyelerine Genişleten Uyum Protokolü hk. https://www.mfa.gov.tr/no_123---29-temmuz-2005_-1963-ankara-anlasmasi_ni-tum-ab-uyelerine-genisleten-uyum-protokolu-hk_.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 20.06.2024).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (h). Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, Bm Müzakerelerinin Başlangıcı, https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa#:~:text=M%C3%BCzakereler%20neticesinde%20nihai%20hale%20getirilen,%20E2%80%9Cevet%E2%80%9D%20demi%C5%9Ftir. (Erişim Tarihi: 20.06.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı. (a). Ek Protokol, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/ek_protokol.pdf. (Erişim Tarihi: 20.06.2024).

Vatansever, M. (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12/Özel Sayı, 1487-1530.

EXTENDED ABSTRACT

From the 1960s to the present day, the Cyprus problem has continued to exist, sometimes with diplomatic crises and sometimes with armed conflicts, and after the Cyprus problem was brought to the UN, Turkey was left alone and the problem was tried to be finalised against the Turkish Cypriots and Turkey with pressure and threats. It is necessary to evaluate whether the two-state solution model proposed by the KKTC and supported by the Republic of Turkey can be a solution for the two communities, since the solution proposals put forward by the UN Secretaries General have not been successful so far in the Cyprus problem.

In the first part, a brief history of the Cyprus Problem negotiations is given. In the second part, the approach of the SCGA, Greece, the EU, the UN Security Council and the UN General Assembly to the problem is mentioned. In the third part, a different alternative to the solution that could not be reached as a result of the negotiations carried out for more than fifty years was evaluated. An evaluation is made in the conclusion section.

A Brief History Of The Cyprus Problem Negotiations

Following the Cyprus Peace Operation, steps were taken by the UN to start negotiations between the two sides in Cyprus. "The Basis for a Comprehensive Agreement for the Settlement of the Cyprus Problem" submitted by UN Secretary-General Annan to the Turkish and Greek Cypriot sides and the guarantor countries, the efforts to reach a solution on the island have been stronger.

On 24 April 2004, the referendum, which was to be held for the reunification of Cyprus and its membership to the EU, has been one of the most concrete solutions among all the initiatives made so far for Turkish Cypriots and Greek Cypriots. As a result of the voting, the Turkish side said "Yes" to the plan by 64.9 per cent, while the Greek Cypriot side rejected the plan by saying "No" by 75.8 per cent. The expectations that the Cyprus problem would end and peace would come to the island came to an end. The rejection of the Annan Plan by the Greek Cypriot side with such a high rate has revealed the fact that Greek Cypriots have not chosen a comprehensive solution to the Cyprus problem.

Approaches Of The Parties

Southern Cyprus-Greece Approaches

The Southern Cyprus-Greece duo recognises the KKTC as a de facto 'occupied' area that is part of its territory.

UN Security Council Approach

The Council demands that both peoples on the island unite and establish a new state on the basis of a federation. The TRNC's demand and thesis for statehood is not accepted and the Turkish side is offered a "bi-zonal-bi-communal" solution.

Although the UN proposals are accepted as an improvement on the example of the Republic of Cyprus established by the 1960 agreements, they are far from answering the Turkish side's demand to exist as a state. Considering that Turkey is recognised by the UN as a "foreign power" on the island, that Turkish military forces are demanded to leave the island as "foreign troops" and that the aim is to demilitarise the island, it can be said that the UNSC resolutions have failed to address the security concerns of the Turkish Cypriots.

EU Approach

The EU has not taken into account the KKTC's legitimacy thesis and recognition demand by making significant progress in the scope of making the Southern Cyprus, which it accepts as the only legal administration on the island, a full member of the EU as soon as possible.

UN General Assembly Approach

When the resolutions of the General Assembly are analysed, it can be said that there are no resolutions contrary to the Security Council resolutions and, moreover, they have a feature that approves these resolutions.

Turkey's Approach

The Cyprus Problem has become a permanent agenda for Turkey in the international arena and the problems arising from Cyprus in its relations with states have affected Turkey's foreign policy strategy. As a guarantor state, Turkey has responded to the steps of the Southern Cyprus within the scope of reciprocity strategy until today.

Two-State Solution

In the negotiations the UN has assumed the role of mediator between the two nations. However, no result has been achieved in these negotiations. The failure has a negative impact on the reputation of the UN. However, the differences of

opinion of the two sides in the negotiations, where there is no issue that has not been discussed for more than 50 years, is the biggest sign that the basis of reconciliation will not be realised in the current framework. For this reason, perhaps it is necessary to examine the solution of the problem, which is now at an impasse, from a different perspective and to think differently by going beyond the current solution options that the international community and organisations are trying to insist on. It would be beneficial to put forward alternative ideas that will activate the process and arouse excitement and confidence in the parties by going beyond the dominant viewpoints of past efforts with the current diplomatic procedures of the negotiation processes that have been carried out between the parties in Cyprus but have not reached a conclusion.

Conclusion

Within the framework of the bitter experiences of Cyprus under the administration of an independent joint state, it is seen that it is not possible for the two communities to live in security and peace in a unitary and federal system. When the Cyprus issue is evaluated, it can be said that a two-state solution is the best alternative for two communities with different cultures and identities. It is important to ensure that the KKTC is recognised as a state by some countries, including one or more of the UN Security Council member states.

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 01.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 09.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1476751>

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Citation: Coşkun, A. (2024). İsrail-Hamas Savaşını Konu Alan Haber Fotoğraflarının Alımlanması Kuşaklararası Bir Karşılaştırma. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 447-479.

İSRAİL-HAMAS SAVAŞI'NI KONU ALAN HABER FOTOĞRAFLARININ ALIMLANMASI: KUŞAKLARARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

Aziz COŞKUN*

Öz*

Savaş kitlesel olarak yıkıcı etkileriyle ön plana çıkan bir olgudur. Toplumların siyasal, ekonomik ve kültürel yapılarını derinden etkileyen savaşlar, insanlar üzerinde büyük ölçekte fiziksel ve psikolojik travmalara neden olmaktadır. Bu araştırma, İsrail-Hamas arasında devam eden savaşın insanlar üzerindeki etkilerini anlamak ve çözüm önerilerinde bulunmak için yapılmıştır. Araştırmada İsrail-Hamas Savaşı'nı konu alan haber fotoğraflarının X, Y, Z kuşaklarından seçilen dokuz katılımcı tarafından nasıl alımlandığı incelenmiştir. Haber fotoğrafları, amaçsal örneklem yöntemi kullanılarak TRT Haber'in İsrail-Hamas Savaşı'nı konu alan "Foto Fokus" başlıklı haberlerinden seçilmiştir. Katılımcılarla görüşmeler, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniği ile yapılmıştır. Bu yöntem, katılımcıların savaş konulu fotoğraflarla ilgili duygusal ve bilişsel tepkilerini ayrıntılı analiz etmeyi sağlamaktadır. Araştırmada katılımcılarla yapılan görüşmelerde yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi sosyo-demografik özelliklerin İsrail-Hamas Savaşı'nı konu alan haber fotoğraflarının algılanma sürecinde farklılıklara neden olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İsrail-Hamas Savaşı, kuşak, haber, fotoğraf, alımlama.

Dr. Öğr. Üyesi. Bitlis Eren Üniversitesi. Güzel Sanatlar Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, azizcosknn@hotmail.com, Bitlis/Türkiye
Bu araştırma için Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulu'nun 29.03.2024 tarih ve E.130914 sayılı kararı ile etik izni alınmıştır.

THE RECEPTION OF NEWS PHOTOGRAPHS ON THE ISRAEL-HAMAS WAR: AN INTERGENERATIONAL COMPARISON

Abstract

War is a phenomenon that stands out with its massively destructive effects. Wars, which deeply affect the political, economic, and cultural structures of societies, cause physical and psychological traumas on a large scale. This research was conducted to understand the effects of the ongoing war between Israel and Hamas on people and to propose solutions. The reception of news photographs about the Israel-Hamas War by nine participants selected from generations X, Y, and Z were analysed. News photographs were selected from TRT News's news reports titled "Photo Focus" on the Israel-Hamas War by using the purposive sampling method. Semi-structured in-depth interview technique, one of the qualitative research methods, was used in the interviews with the participants. This method provides a detailed analysis of the participants' emotional and cognitive reactions to the war-themed photographs. In the interviews conducted with the participants in the research, it was observed that socio-demographic characteristics such as age, gender, education level caused differences in the perception process of news photographs about the Israel-Hamas War.

Keywords: *Israel-Hamas War, generation, news, photography, reception.*

1. GİRİŞ

İletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi birçok alanda değişim ve dönüşümü beraberinde getirmektedir. Yeni medya düzeninde haberler, dünyanın her yerine anında ulaşabilmektedir. Ancak haberin geniş hedef kitlelere ulaştırılmasında ve algılanmasında farklılıklar oluşabilmektedir. Bu hususta özellikle savaş ve çatışma temalı insani duyguların yoğun olarak yaşanmasına neden olan haberlerde bireysel bakışların farklılık gösterdiği kanıksanmaz bir gerçekliktir. Bu durum haberlerin algılanma biçimlerini ve etkilerini analiz etmeyi gerektirmektedir. Nitekim Didem Tuncay, "Haberlerde Kullanılan Ölü

Beden Fotoğraflarının Alımlanması" başlıklı çalışmada ulusal gazetelerin internet sitelerinde 2015 yılında yayınlanmış altı ölü beden fotoğrafına ilişkin farklı sosyo-demografik özelliklere sahip 10 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapmıştır. Bu fotoğraflarla karşılaşan kişilerin tepkilerini ve algılarını anlamlandırmaya yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmada kullanılan yöntem, bu araştırma için de uygun görülmüştür (Tuncay, 2017)*. İsrail-Hamas arasındaki çatışmalar, bu bağlamda ele alındığında haber fotoğraflarının farklı demografik özelliklere sahip bireylerce nasıl algılandığı oldukça önemli bir konudur. Bu araştırma İsrail-Hamas arasındaki savaşı konu alan haber fotoğraflarının farklı kuşaklarca nasıl alımlandığını ortaya çıkarmayı amaç edinmektedir. Kuşak, aynı toplumsal koşullarla aynı dönemde baş etmek zorunda kalan, benzer kaygılar ya da önceliklerle yaşamış insan topluluklarını ifade etmektedir. Her dönemin kendine has ekonomik, politik, kültürel ve teknolojik durumunun belirlediği toplumsal koşullar, bireylerin hayata bakışını, beklentilerini ve ihtiyaçlarını farklılaştırmaktadır (Karaibrahimoğlu, 2021: 520). Bu realiteden hareketle çalışmada ilk olarak "Geçmişten Günümüze Kuşaklar" başlığı ile farklı kuşakların tarihsel manada geçirdikleri dönüşümlerin toplumsal, kültürel ve teknolojik bağlamdaki etkileri incelenmiştir. "Kuşaklararası Görsel Kültür Algısı" başlığı altında farklı kuşakların medya aracılığıyla nasıl algılar oluşturdukları ve bu algıların toplumsal yaşamdaki yansımaları ele alınmıştır. Son olarak "İsrail-Hamas Savaşı'na Genel Bir Bakış" başlığı ile Ortadoğu'daki savaş ve çatışmaların bir örneği olan İsrail-Hamas Savaşı'nın tarihçesi ve toplumsal etkileri üzerinde durulmuştur. Özetle mezkûr başlıklar altındaki literatür incelemesi ile araştırmanın temel odak noktasını oluşturan kuşaklar arası algı farklılıkları, kapsamlı bir bakış açısıyla okuyucu kitlesine sunulmaya çalışılmıştır. Araştırmada savaşa yönelik toplumsal algıları tespit edebilmek amacıyla TRT Haber'in İsrail-

* Ayrıntılı bilgi için bakınız: Tuncay, D. (2017). "Haberlerde Kullanılan Ölü Beden Fotoğraflarının Alımlanması". Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, 4(1): 59-90.

Hamas Savaşını konu alan “Foto Fokus” başlıklı haber görsellerinden amaçsal örnekleme yöntemi ile rastgele seçilen beş adet fotoğraf, dokuz katılımcıya yorumlarını almak amacıyla gösterilmiştir. Amaçlı örnekleme, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Araştırmacı, bu yöntemle çalışma sorularını cevaplandırmak için en uygun örnekleme seçer. Bu seçim, araştırmacının çalışma alanına ilişkin deneyimine, mevcut literatür bilgisine ve çalışmanın kendisinden elde edilen kanıtlara dayalı olmalıdır. Bu yöntem, daha entelektüel bir strateji olup yaş, cinsiyet, meslek ve sosyal sınıf gibi önemli değişkenlerin araştırmaya dahil edilmesinde önemlidir (Aydın, 2023: 67). Araştırmada katılımcılarla görüşmeler, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniği ile yapılmıştır. Bu görüşme türünde görüşülen kişilere bir konu hakkında sorular yöneltilerek detaylı bilgiler elde edinmeye çalışır. Genel bir çerçeve çizmek için hazırlanan sorulara görüşmeci tarafından yeni sorular ilave edilerek görüşme derinleştirilebilir. Bu görüşme; daha çok gazete, radyo ve televizyonda uygulanan bir türdür. Buna karşın güzel sanatlar, iletişim, işletme gibi alanlarda da başvurulan bir veri toplama tekniğidir (Aziz, 2020: 81). Araştırma kapsamında katılımcılarla yapılan görüşmelerde sosyo-demografik faktörlerin, İsrail-Hamas Savaşı'nı konu alan haber fotoğraflarının alımlanma sürecinde değişkenliklere neden olduğu belirlenmiştir.

2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KUŞAKLAR

Sosyal bir varlık olan insan, içine doğduğu toplumun kurallarına uygun olarak yaşamını idame eder. Sosyalleşme olarak bilinen bu süreçte hem insan içinde yaşadığı toplumu hem de toplum beraber yaşadığı insanı etkiler (Kağıtçıbaşı ve Cemalçılar, 2014: 68). Buna karşın toplumsal ihtiyaçların zamanla değişmesine koşut farklı sosyal tabakalarda, yörelerde, etnik, dini ve ulusal grupların özelliklerine bağlı olarak insanlar arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Söz

konusu davranış ya da algı farklılıkları, “kuşak kavramı” ile açıklanmaktadır. Kuşak kavramı; benzer dönemlerde doğmuş, yaşadığı çağda benzer sorunları, deneyimleri ve yazgıları yaşamış, aynı sorumluluklarla karşı karşıya kalmış bireylerin oluşturdukları gruplar olarak tanımlanır (Püsküllüoğlu, 2004: 854). Kuşak teorisinin kökeni büyük ölçüde sosyolog Karl Mannheim'ın 1923 tarihli *Kuşaklar Sorunu* başlıklı makalesine dayanır. Mannheim, bu makalesinde aynı sosyokültürel bağlamda ve tarihsel dönemde doğan bireylerin, benzer yaşantıları ve olayları deneyimlediklerini öne sürmüştür. Yani bir kuşağın, yaşam döngüsü içinde karşılaştığı ve deneyimlediği yaşam zorlukları benzerlikler gösterir. Zira kuşak teorisi doğal yapısı gereği öznel ve kuşaklar arasındaki sınırlar nesnel değildir. Bu yüzden farklı kuşaklar arasındaki başlangıç ve bitiş tarihleri, kesin olmamakla birlikte toplumsal koşullara göre değişmeye devam ederek yol göstermektedir (Durmaz ve Okumuş, 2021: 49). Görüldüğü üzere kuşak kavramının merkezinde olan temel husus, belli bir gruba mensup üyelerin tarihin belli bir döneminde ne tür olaylardan etkilendikleri ve bu etkileşimin onların yaşamlarında nasıl yankı bulduğudur. Literatürde kuşaklar tanımlanırken zaman dilimleri bağlamında ayrışmalar göze çarpmaktadır. Buna karşın çeşitli kaynaklarda “Sessiz Kuşak”, “Olgunlar”, “Emektarlar”, “Yaşlılar” ve “Radyo Bebekleri” olarak adlandırılan 1945 ve öncesi doğan nesil, “gelenekçiler” olarak tanımlanırlar. Bu kuşağın üyelerinin karakteristik özelliklerinin belirlenmesinde birçok sosyo-kültürel, politik ve ekonomik olayın izleri olmuştur. I. ve II. Dünya Savaşı, Hiroşima'ya Atom Bombası, Pearly Harbor Saldırısı, 1929 Büyük Buhranı, McCarthycilik ve Kore Savaşı bunlar arasında sayılabilir. Bu nesildeki bireyler, bu sorunlardan dolayı tasarruf etmeyi, fazla para harcamamayı dolayısıyla mütevazı bir yaşam sürdürmeyi ve kendilerini belirsiz olaylardan korumak için otoriteye güvenmeyi de tercih etmişlerdir (Berkup, 2014: 2019). Bu kuşaktan sonra doğanlar, çalışma hayatına atılan ilk sınıf olarak bilinen, 1946-1960 yılları arasında doğmuş ve II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan nüfus patlamasına

vurgu yapan “Baby Boomer (Bebek patlaması)” kuşağıdır (İnce, 2018: 18-19). Üçüncü sanayi (elektronik kültür) devrimi öncesindeki nesil olan bu dönemde dünya nüfusu hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Bu nesil; radyo dinleyen, işkolik, rekabetçi, tuşlu telefon kullanan, kuralcı, takım çalışmasına yatkın, kanaatkar ve “I have a dream” (Bir hayalim var) sözcüklerinin peşinde koşmaya meraklıdır (Özdemir, 2019: 134).

X kuşağı 1965-1980 yılları arasında doğan nesli tanımlar. Bu kuşak, 1973 petrol krizi ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik anlamda liberal politikaların benimsenmesine müstakil belirsizlikler içinde gelecek kaygısı taşıyan, kariyer yapma peşinde olan ve daha çok para kazanmaya odaklanan nesildir. X kuşağı aynı zamanda çalkantılı bir dünyanın belirsizlikleri ile mücadele etmek zorunda kaldığından “kayıp kuşak” olarak da bilinir (Altuntuğ, 2012: 205-206). Bu kuşağın doğduğu dönemde dünya koşulları çok hızlı bir değişkenlik göstermiştir. Bu yüzden X kuşağı, yaşadığı çağa ayak uydurmakta zorlanmış ve toplumsal hayata entegre olmada sorunlar yaşamışlardır. İlk kişisel bilgisayarın satışı ve teknolojik alışkanlıkların alt yapısı da bu dönemde atılmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim de bu kuşak üzerinde çok etkili olmuştur. Teknolojik bilgiye sahip girişimci ve hızlı terfi beklentisi içinde olan X kuşağı astları Y kuşağı ile çatışmaları bu dönemde yaşamıştır (Göksel ve Güneş, 2017: 812). 1980-2000 yılları arasında doğan ve “millennials” olarak adlandırılan Y kuşağı; narsizm, şöhret beklentisi, ödül algısı gibi konularda kendilerinden önceki kuşaklardan farklılıklar göstermektedir (Yılmaz ve Aktürk, 2021: 33). Y kuşağı kavramı, X kuşağından ayrılmayı tanımlamak için ilk olarak 1993 yılında kullanılmıştır. Diğer kuşaklarda olduğu gibi bu kuşak da teknolojik olaylar, zamanın trendleri ve modaları tarafından şekillendirilmiştir. Yeni medyanın yükselişi, anlık iletişim teknolojilerinin gelişimi, sosyal ağların iletişimin klasik anlamını ve anlayışını, çalışma ve uzmanlaşma alışkanlıklarını değiştirmesi, bu dönemin önde gelen farklılıklarıdır. “Peter Pan Kuşağı” olarak adlandırılan bu

nesil, kendini bilgisayar ve internet teknolojisi, bilgisayar oyunları, flash mobbing, internet üzerinden flört, klasik sosyalleşme biçimlerini ve algısını geride bırakan kendini ifade biçimi haline gelmiştir (Levickaite, 2010: 173). Y kuşağındakiler, bilginin bir "tık" uzağında büyüdükleri için sosyal ağların popüler hale gelmesine neden olmuşlardır. Terörizm ve doğal afetlerin yeni korkutucu gerçekler hale geldikleri bu dönemde kültürel olarak gelişmiş eğitilmiş insanlar olmayı önemsemişlerdir (Weingarten, 2009: 29).

2000 sonrası doğan genç nesil için kullanılan Z kuşağı ise "I kuşağı" ve "net kuşağı" gibi terimlerle ifade edilmektedir (Turner, 2015: 104). Marc Prensky bu nesli tanımlarken "dijital yerli" söylemini geliştirmiştir. Prensky'e göre bu nesil; tüm hayatlarını bilgisayarlar, video oyunları, dijital müzik çalarlar, cep telefonu, video kameralar ve dijital çağın tüm oyuncak ve araçlarıyla çevrili yaşarlar (Prensky, 2001: 1-2). Z kuşağı, isimlendirilirken alfabetik sıralama göz önüne alındığında Y kuşağından sonra geldiği için Z ifadesi kullanılmaktadır. Bu nesil internet ve teknoloji ile doğmuştur. Bu yüzden akıllı telefonlar, tabletler ya da bilgisayarlar bu nesil için daha çok şey ifade etmektedir. Günlük yaşamın internet üzerinden yürüdüğü bu nesilde, bir yandan yemek yerken diğer yandan müzik dinlemek ya da sosyal medya iletilerine bakmak son derece olağan etkinliklerdir. Z kuşağının yaşadığı dünya, parmaklarının ucunda bir tık ile bağlanılan başka bir dünyadır (Tuncer, 2016: 35-36).

2. KUŞAKLARARASI GÖRSEL KÜLTÜR ALGISI

Son yıllarda internet, fotoğraf, film, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarında ve çeşitli sanat alanlarında görsel olan her şey daha fazla kullanılmaktadır. Görseelliği ön plana çıkararak kitleleri etkilemeyi sürdürmeye devam eden söz konusu alanlar, görseelliğin çoklu perspektiflerle incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu incelemelerin bir arada yapıldığı alan görsel kültür olarak

adlandırılmaktadır (Çakır, 2014: 158). Görsel kültür, içinde görsel olan, görülebilen, işlevsel ve iletişimsel bir amacı olan şeylerin tamamıdır. Görsel kültürde, kültürel ya da doğal olmayan hiçbir şeyin şekli olamaz. Bu şekilde anlamlı olması, onun belli kültürel şifrelerle yani kültürel olarak anlamlandırılmış olmasını gerektirmektedir (Barnard, 2010: 27-31). Görme eyleminin ön planda olduğu ve yaşamın her alanına sirayet ettiği günümüz kültüründe görsel imgelerin anlaşılması önem arz etmektedir. Buna karşın her kuşak, kendisi başta olmak üzere çevresini ve anlamlandırmaya çalıştığı olguları, kültürel belleğine ve yaşantısına uygun olarak yorumlar. Dolayısıyla kendi kültürel yaratım pratiklerini, aktarım ve paylaşım sisteminin araçlarını, ürünlerini, biçimlerini ve aktörlerini gelecek nesillere yücelterek aktarmak ister. Nesiller arasındaki çatışmaların ve kültürel algı farklılıklarının temel nedenlerinin başında da bu yaklaşım gelmektedir. Eski olanın yüceltilip yeni olanın öğretilmesi ya da biçimlendirilmeye çalışılması kültürel farklılıkların dönüşümünü ve kültürün algılanmasındaki fikir ayrılıklarının yaşanmasına neden olmaktadır (Özdemir, 2019: 133). Bu hususta dikkat çekilmesi gerekli ilk nokta bireyin isteği dışında dışa bağımlı ve otomatik bir şekilde gerçekleşen yani aslına uygun bir sürecin varlığıdır. İkinci nokta inşa temelli bir algılama, zihinsel parçalanma ve yeniden oluşturma sürecinin varlığıdır. Adına toplum denilen karmaşık yapıda bireyler, görsellik üretilen karmaşık düzende bir iz bulma peşindedir. Bu iz, yerine göre aile kökenlerinin, sınıfsal konumunun ve daha birçok farklı ilişkilerin izidir. Sonuçta görsel kültür algısı tüm bunların bir sentezi ve suskun tanığıdır. Dolayısıyla ortaya çıkan her görsel kültür ürünü ne kadar yeni ya da yenilikçi olursa olsun kendinden önceki kuşakların izlerini taşır (Onursoy, 2017: 48). 19. yüzyılda bilgi teknolojilerinin gelişim seyrine uygun olarak daktilo, faks makinesi, radyo, çevirmeli telefon, bilgisayar, televizyon, cep telefonu, akıllı telefonlar, internet ve sosyal medya gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile görsel kültür algısı hakkında bilinen her şey biçim değiştirmiştir. İnsanlar daha iyiye,

daha güzele gidilen bu yolda daha fazla dijitalleşen içeriklerle karşılaşmışlardır. Bu durum bilinen kültürel kodların ya terk edilmesini ya da sanal ortamlarda da var olmasını sağlamıştır (Ünal ve Koçak, 2023: 2122).

Etkileşim ve iletişim tabanlı teknolojilerdeki hıza uyum ya da uyumsuzluk, kuşaklararası görsel algı çatışmalarını da beslemektedir. Değişen araç ve içerikle birlikte kuşaklar anlam ve farklılık/özgünlük kazanmaktadır. Kuşak tarafından kullanılan iletişim şekli, aracı, sistemi ve bağlamı, kültürel kodlarının etkileşiminde ve anlamlandırılmasında önemli bir etkidir. Bu süreçte işlev aynı olmakla birlikte kültürel içeriğin biçimi ve aracı sürekli değişmektedir. Uzun anlatılar zamanla uzun tasvir ve tahlilleri içeren yazılı metinlere dönüşmüştür. Bugün ise kısaltmalar/özetlemeler çağı yaşanmaktadır. Seyir-konuşma-dinleme, daha sonra yazma-dağıtma-okuma, son yıllarda da paylaşma-izleme faaliyetleri kültürel yaşamı belirler hale gelmiştir (Özdemir, 2019: 129-131). Kuşaklararası görsel kültür farklılıkları, kuşakların tüm yaşam alanlarına yön vermektedir. Bu manada yüksek bağlam ve düşük bağlam aralığına göre değişkenlik gösteren kültürel iletişim değerlerine bakmakta fayda vardır. Düşük bağlamda yer alan kuşaktaki bireyler, Batı kültürüyle özdeşleşen bir kültür anlayışı içinde yaşamaktadırlar. Bireyler, mesajlarını hedef kitleye doğrudan göndermeyi, iletişimde açık ve net bir tutum izlemeyi ve sağlıklı iletişim kurmayı dış faktörlere ihtiyaç duymadan kurmayı benimserler. İma, dolaylı iletişim yani kapalılığın ön planda olduğu yüksek bağlamlı kültürde ise gerçekte söylenmek istenenlere mesajlarda açıkça yer verilmez. Bu yüzden alıcı yalnızca söylenenlerle değil; jest, mimik, ses tonu, imgeler, geçmiş tecrübeler, sessizlik durumları gibi farklı araçlarla da mesajı algılamaya çabalar (Öztürk, 2021: 339).

Görüldüğü üzere görsel kültür algısı zamanın sözlü kültür anlatılarına, yazılı-basılı kültür metinlerine ya da elektronik kültür içeriklerine uygun olarak sürekli değişmektedir. Dolayısıyla her kültür çağı kendine özgü birey, nesil ya da

toplumu ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden yazılı-basılı kültür, sözlü kültür ve elektronik kültür birey, kuşağı ve toplumu gibi farklı tanımlamalar yapılmaktadır (Özdemir, 2019: 132).

3. İSRAİL-HAMAS SAVAŞINA GENEL BİR BAKIŞ

İslami Direniş Hareketi (Hamas), 1973 Yom Kippur Savaşı'nın 50. yıl dönümü olan 7 Ekim 2023 tarihinde, İsrail'e yönelik Aksa Tufanı Operasyonu'nu başlatmıştır. Hamas'a bağlı Kassam Tugayları militanları; hava, deniz ve karadan koordineli bir biçimde İsrail topraklarına sızarak bazı askeri üsleri ve yerleşim yerlerini hedef almışlardır (Özgen, 2023: 106). İsrail Kabinesi, saldırılara yanıt olarak Hamas'a savaş ilan etmiş, Başbakan Benjamin Netanyahu ülkesinin bu uzun ve yorucu mücadeleyi kazanacağını savunarak muhalefetin bazı üyeleriyle birlikte acil bir birlik hükümeti kurmuştur. İsrail hükümeti daha sonra Gazze'ye elektrik, gıda ve yakıt sevkiyatını durdurmuştur. İsrail sonraki adımda yüz binlerce askeri personelini seferber ederek hava ve topçu bombardımanları düzenlemiş, Gazze'nin kuzey yarısında kara operasyonları başlatmıştır (Zanotti ve Sharp, 2023: 1). Hukuki zeminden yoksun yapılan saldırılar; biçim ve bağlam kapsamında uluslararası hukukun en temel prensiplerini ihlal etmekte, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar hatta soykırım suçu olarak nitelendirilebilecek niteliğe varmaktadır (Acer, 2023: 18). Ancak İsrail hükümeti hem bölge ülkeleri hem de Batı dünyasında sempati toplamaya çalışmaktadır. Buna karşın Gazze'deki masum siviller, temel insani ihtiyaçlardan mahrum bırakılarak göçe zorlanan ve bölge ayırt edilmeksizin bombardıman altında tutulmaktadır (Koçak, 2023). Bu saldırılar, tüm dünyada tepki çekmiş ve dünyanın birçok farklı bölgesinde Filistin'e destek olmak amacıyla İsrail karşıtı protestolar düzenlenmiştir. Türkiye, Pakistan, İran, Lübnan ve Fas gibi İslam ülkeleri; ABD, Almanya, İspanya, Japonya, Hollanda, Polonya, Yunanistan gibi Müslüman olmayan ülkelerde binlerce insan sokaklara dökülmüştür. Farklı yaştan ve

cinsiyetten insanların bu eylemlere katılması, İsrail'in eylemlerinin hem bugün ya da gelecek nesillerce sorgulanmasının devam edeceğini göstermektedir (TÜBA, 2023: 23). Vahşetin boyutunun her gün giderek arttığı savaşta, Gazze'deki konutların yüzde 70'inden fazlası yaşanmaz hale gelmiştir. Üniversitelerin, okulların, camilerin, kiliselerin, hastanelerin, hükümet binalarının yanı sıra binlerce ekonomik tesisin, alt yapının ve tarım arazisinin tahrip edildiği, Gazze Şeridi'nin yaşanmaz hale getirildiği Filistin Merkezi İstatistik Bürosu'nun resmi raporunda açıklanmıştır (Avsat, 2024). Gazze'deki hükümetin Medya Ofisinden yapılan açıklamada ise İsrail'in Gazze'ye 170 gündür düzenlediği saldırılarda 14 bin 280'i çocuk, 9 bin 340'ı kadın olmak üzere toplam 32 bin 226 sivil yaşamını yitirdiği, 74 bin 518 kişinin ise yaralandığı belirtilmiştir. Öldürülenler arasında 364 sağlık çalışanı, 48 sivil savunma personeli ve 136 gazetecinin olduğu ve Gazze'de 27 çocuğun ise açlık nedeniyle yaşamını yitirdiği ifade edilmiştir (Anadolu Ajansı, 2024).

4. METODOLOJİ

Bu araştırma, İsrail-Hamas Savaşı'nı konu alan haber fotoğraflarının farklı sosyo-demografik özelliklere (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi) sahip X, Y, Z kuşaklarından farklı dokuz katılımcının nasıl alımladığını inceleyerek kuşaklar arasındaki algı farklılıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada katılımcı sayısı dokuz kişi ile sınırlı tutulmuştur. Katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1'de gösterildiği gibidir:

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Cinsiyeti	Yaşı	Eğitim Durumu	Mesleği
X1	Erkek	52	Ortaokul	Esnaf
X2	Kadın	47	Doktora	Akademisyen

X3	Erkek	47	Lisans	Öğretmen
Y1	Erkek	34	Yüksek Lisans	Akademisyen
Y2	Kadın	34	Lisans	Öğretmen
Y3	Erkek	27	Lise	Esnaf
Z1	Erkek	21	Lisans	Öğrenci
Z2	Kadın	23	Lisans	Öğrenci
Z3	Erkek	23	İlkokul	Esnaf

1-10 Nisan 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılara, isimlerinin gizli tutulacağı bilgisi verilmiş, Tablo 1’de de gösterildiği üzere ait oldukları kuşak adları ile kodlanmıştır. Araştırmada katılımcılara gösterilip fikirleri alınmak üzere belirlenen beş haber fotoğrafı, TRT Haber’in İsrail-Hamas Savaşını konu alan “Foto Fokus” başlıklı haber görsellerinden seçilmiştir. Haber fotoğrafları, amaçsal örnekleme yöntemi ile rastgele belirlenmiştir. Amaçsal örnekleme, ihtimale yer vermeyen ve çalışma açısından zengin durumların seçilmesine imkân sağlayan bir örnekleme yaklaşımıdır. Bu yöntem, belli ölçütleri karşılayan bir ya da birden fazla özel durumlarda çalışmak isteyen araştırmacılar tarafından tercih edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2013: 90).

Araştırmada görüşmeler, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniği ile yapılmıştır. Derinlemesine mülakat tekniği, katılımcıların bireysel deneyimleri hakkında veri toplamak amacıyla kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden biridir. Teknikteki temel amaç, bireyin bakış açısına ve belirli bir konu, sorun ya da süreçle ilgili algılanan bireysel anlama yönelik ışık tutan ayrıntılı bir bilgi elde etmektir (Rutledge ve Hogg, 2020: 1). Bu teknikte görüşmeci, katılımcılara hem daha önceden hazırladığı sorular hem de görüşme esnasında daha ayrıntılı bilgiler elde amacıyla ek sorular sorabilir. Konu ve sorular, belirli bir öncelik sıralamasına tabi kalınmadan görüşmeci tarafından

düzenlenir. Buna karşın görüşme öncesinde hazırlanan soru formu, araştırma problemi ile ilgili tüm sorun ve boyutlarını kapsamalı ve bu durum güvence altına alınmış olmalıdır. Görüşmeci, katılımcı/katılımcılarıyla yaptığı görüşme sırasında soruların cümle yapısını değiştirerek bazı konularda daha ayrıntılı girebilmek amacıyla sohbet tarzında bir görüşme de benimseyebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 130). Yukarıda açıklanan amaç doğrultusunda katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

AS1: Fotoğrafta ne görüyorsunuz, gördükleriniz sizde nasıl bir duygu ve düşünce uyandırmaktadır?

AS2: Fotoğrafta sizi rahatsız eden unsur/lar var mı, varsa nelerdir?

AS3: Fotoğrafta gördüğünüz unsur/ları nasıl anlamlandırırsınız?

AS4: Bu fotoğrafların haber görseli olarak kullanılmasını nasıl değerlendirirsiniz?

5. İSRAİL-HAMAS SAVAŞINI KONU ALAN HABER FOTOĞRAFLARININ FARKLI KUŞAKLARCA ALIMLANMASI

Haber fotoğraflarının farklı kuşaklarca alımlanması, o kuşağın sosyal-kültürel özellikleri ve medya çıktılarını tüketim alışkanlıkları ile yakından ilişkilidir. Örneğin X kuşağındaki bireyler, geleneksel medya araçlarıyla büyüdüğü için haber fotoğraflarını gerçekçi; Y ve Z kuşağındaki kişiler ise dijital teknolojilerle iç içe büyüdüğülerinden çarpıcı ve duygusal etkilerinin yoğun olduğunu kabul etme eğilimdedirler.

Görsel 1. Gazze'de Hastaneler Acı ve Gözyaşıyla Dolu...

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde ilk olarak 18.10.2023 tarihinde TRT Haber tarafından yayınlanan “Gazze'de hastaneler acı ve gözyaşıyla dolu...” başlıklı haberin fotoğrafı gösterilmiştir. Katılımcılar arasındaki sosyo-demografik özellikler, fotoğrafın alınmasında büyük farklılıklara neden olmamıştır. Öyle ki katılımcıların çoğunluğu fotoğrafta savaşın acımasızlığını, çaresizliğini, zulüm vb. olumsuz durumları gördüklerini söylemişlerdir. Katılımcılardan Z1, birinci araştırma sorusuna fotoğrafın kendisinde acı, korku, hüznün vb. duyguları hissettirdiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Fotoğrafta acı, korku, hüznün, çaresiz bekleme ve savaşın mağdur, masum ve zavallı insanlarını görüyorum. Savaş yüzünden suçsuz bir şekilde ölümlerle, sakatlanmalarla, kanla cezalandırılan insanları görüyorum. Bu gördüklerim de içimde telafisi olmayan duygulara sebebiyet vermektedir.”

X1 ise fotoğrafı bir baba olarak değerlendirdiğini dile getirerek şu cümleleri kullanmıştır:

“Parçalanmış bir aile görüyorum. Tarif edilemez bir zulüm, hakaret, acı görüyorum. Bir baba olarak tarifi olmayan bir şey, insan ölse daha iyi. Böylesi fotoğraflara hiçbir zaman bakamıyorum.”

İkinci araştırma sorusuna verilen yanıtlar değerlendirildiğinde fotoğrafın katılımcılar tarafından genel olarak çocuk ve anne figürlerinin savunmasızlığı üzerinden okunduğu tespit edilmiştir. Y1 aşağıda verdiği cevapta kimsenin bu acı duruma dur diyememesinin kendini rahatsız ettiğini belirtmiştir:

“Çocukların yüzlerinde kan ve toz, annenin çaresizce çocuğuna sarılması, arkadaki kadının çocuğuna yardım için çaresizce de olsa birilerini çağırma çabası çaresizliğin bir göstergesi. Kimsenin bu işler acısı duruma gerçekten çare olamayışı beni rahatsız etti.”

Katılımcılar, fotoğrafta gördükleri olumsuz unsurları masum çocukların savunmasız bakışları üzerinden okumuşlardır. Buna karşın katılımcı Y1, fotoğrafta baba/erkek figürünün olmayışının dikkat çekici olduğunu ve bu durumun kendisini etkilediğini şu cümlelerle vurgulamıştır:

“Fotoğrafta aile birliğinin olmazsa olması baba/erkek figürünün olmadığını görüyorum. Fotoğrafta fluya düşen arka tarafta bile yaşlı ve genç birden çok kadın var. Baba figürünün bu kadraj içerisinde olmayışının elbette bir nedeni var. Ya öldüler ya da hala savaşmakla meşguller. Savaş her zaman acı ve gözyaşı doğurur. Her yaştan kadın ve çocuğun bu çaresiz halleri elbette ki bir insan olarak beni de etkiledi. Fotoğrafın temsil ettiği değerler açısından bize anlattığı şey; savaşın acımasızlığı ve bu durumu yaşayan özellikle çocukların üzerinde ömürleri boyunca sürecektir travmatik

durumlar yaratması. Çocukların yüz ifadesine bakıldığında hem çaresizlik hem de travma görüyorum.”

Katılımcı X2 ise fotoğrafın kendisinde bir anne olarak çaresizlik hissi uyandırdığını söyleyerek şu ifadeleri kullanmıştır:

“Annesi olduğunu düşündüğüm kadının kucağındaki çocuk hiçbir şeye anlam veremeyen bir şekilde bakmakta. Çocuğun her şeyden bihaber olması, bir çocuğa göre içinde bulunan durumun ağırlığı bende çaresizlik hissi yaratıyor.”

Fotoğrafın haber görseli olarak kullanılmasında katılımcılar birbirinden farklı cevaplar vermişlerdir. X ve Y kuşağındaki katılımcılar fotoğrafın haber görseli olarak kullanılmasını toplumsal bilinç oluşturabilmesi açısından olumlu karşılamışlardır. Buna karşın Z kuşağını temsil eden Z1 ve Z3 katılımcılarının bu konudaki fikirleri diğer katılımcılardan farklılık göstermiştir.

Z3 fotoğrafın haber görseli olarak kullanılmasının doğru olmadığını çünkü küçük yaştaki çocuklar için psikolojik etkilere neden olabileceğini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Haber görseli olarak kullanılmasını doğru bulmuyorum çünkü küçük çocukların bu yaşta bu fotoğrafları görmesini istemiyorum. Hatta küçük yaştaki yeğenim böylesi bir fotoğrafı görüp annesine bizde böyle mi olacağız diye sormuş”.

Z1 ise fotoğrafın haber görseli olarak kullanılmadan önce düzeltilmesi ya da yaş sınırının getirilmesi gerektiğini şu şekilde belirtmiştir:

“Fotoğrafın haber görseli olarak kullanılmasını ve fotoğrafın ağırlığı ile içerdiği olumsuz içerik derecesine göre kullanılmasında

herhangi bir sakınca görmüyorum. Çünkü bu fotoğraflar yoluyla insanlar, savaş mağdurlarının çektiği acıyı, çileyi görmüş olurlar. Ama çocuk kitlenin de bunları görmesi bence çok hoş bir şey değil, en azından fotoğraf açılmadan yaş kriterine göre bulanıklaştırılabilir ya da birtakım sorularla kitlenin göreceği fotoğrafların rahatsız edici unsurlar barındırdığı belirtilebilir.”

Görsel 2. Gazzeli Çocuklar Yetersiz Beslenme Nedeniyle Ölüm Tehlikesiyle Karşı Karşıya

Katılımcılara ikinci olarak 01.03.2024 tarihli “Gazzeli çocuklar yetersiz beslenme nedeniyle ölüm tehlikesiyle karşı karşıya” başlıklı haber fotoğrafı gösterilmiştir. Katılımcıların hepsi bu fotoğrafta acı, çaresizlik, keder ve açlık gibi durumları gördüklerini söylemişlerdir. Öte yandan kendini mütedeyyin (dindar) olarak tanıtan Y3, birinci araştırma sorusuna din kardeşlerinin içinde olduğu durumundan duyduğu rahatsızlığı şu şekilde ifade etmiştir:

“Sedyede yatan din kardeşlerimin açlıktan, yoksulluktan, hijyensizlikten ölümü her an gelecekmiş gibi beklemesi... O,

hastanenin imkansızlıklar içerisinde görevini yerine getirmeye çalışması... Fotoğraftaki yeni doğmuş bebeğin (meleğin) hiçbir şeyden habersiz dünyaya gözlerini açması... Tüm bunlar bende kötü duygular uyandırıyor.”

Katılımcılar ikinci araştırma sorusunu açlık, yokluk, kirlilik ve sağlık tedavilerinin yetersizliği üzerinden okumuşlardır. Kirliliğin kendini çok rahatsız ettiğini ifade eden katılımcı Z2, şu cümleleri kurmuştur:

“Fotoğrafta beni rahatsız eden unsurlara arasında olan görüntülerden birkaçı; hastanenin oldukça kirli olması, yatağın üzerine yatırılmış çocuğun üstünün yalnızca bir battaniye ile örtülmüş olması, süngerin altında görünen çöpün orda olmaması gerektiği beni oldukça rahatsız eden unsurlar arasında.”

Öte yandan üçüncü araştırma sorusuna katılımcı X1, İsrail askerlerinin bu duruma neden olduğunu ve hepsinin öldürülmesi gerektiğini belirterek şu cevabı vermiştir:

“Müslüman biri açlıktan ölürken nefes dahi almak istemiyorum. Süper kahraman olup müdahale etmek istiyorum. Her akşam aynı şeyi düşünüyorum, keşke tüm İsrail askerlerini öldürebilsem.”

Üçüncü araştırma sorusunu katılımcı Y1, çaresizlik, kirlilik ve sağlık şartlarının yetersizliği üzerinden okumuştur. Bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Hastanenin steril bir ortam olmayışı ciddi bir olumsuzluk. Sağdaki çocuğun gerçek anlamda acil bakıma ihtiyaç duyduğu görülüyor. Muhtemelen müdahale edebilecek personel de az ya da hiç yok. Görünen o ki çaresizlikle baş başalar. Savaşın gerçek yüzünün bir

göstergesi. Her insan gibi ben de bu fotoğrafa bakınca onlara yardım etmek istedim. Ama bunun için dünyada birçok uluslararası yardım kuruluşu var. Onların bu konuya dahil olmaları gerekir.”

Katılımcıların çoğu fotoğrafın bir haber görseli olarak kullanılmasını gündem yaratabilmesi adına doğru bulduklarını ifade etmişlerdir. Buna karşın katılımcı Z2, fotoğrafların çocukların psikolojisi dikkate alınarak paylaşılması gerektiğini belirtmiştir:

“Böyle bir fotoğrafın haber görseli olarak kullanılması, fotoğrafı görebilecek çocuklar için psikolojik açıdan olumsuz bir durum teşkil etse de bilinçlenmemiz açısından paylaşılması gereken bir kare olduğunu düşünüyorum.”

Görsel 3. İsrail'in Gazze'ye Yönelik Saldırıları Sürüyor

Katılımcılara araştırma kapsamında üçüncü olarak 12.02.2024 tarihinde yayınlanan “İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırıları sürüyor” başlıklı haberin fotoğrafı gösterilmiştir. Fotoğraf, yerinden yurdundan zorla göç ettirilen savaşın

masum çocuklarını göstermektedir. Katılımcıların geneli fotoğrafta çocukların içinde bulunduğu zorlu durumdan bahsetmiş, evlerin yıkık ve dökük olmasının kendilerini rahatsız ettiğini söylemişlerdir. Öte yandan X2, diğer katılımcılardan farklı olarak fotoğrafın kendinde farklı anlamlar yarattığını dile getirerek bunu “Çaresizlik, tahribat görüyorum. Kimsesizlik, yersizlik, yurtsuzluk duygusu uyandırıyor bende.” şeklinde ifade etmiştir.

İkinci araştırma sorusunda katılımcılar yine benzer cevaplar vermişlerdir. Buna karşın katılımcı Y3 diğer katılımcılardan farklı olarak çocukların anne babalarından mahrum bırakılmasının rahatsız edici bir unsur olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir: “Çocukların anne ve babalarının yanında olmaması ya da mezarda olmasına rağmen hayata tutunabilmesi umuduyla yerinden edilmesi, zorla elinden alıkoyması...”

Üçüncü araştırma sorusunda katılımcılar yıkılan evlerin, çocukların çaresiz bakışlarının ve kaybolan umutlarının, geleceklerinin karartıldığı konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu hususta dini inancının kendisi için önemli olduğunu ifade eden katılımcı Z3 düşüncelerini dini inancına göre “Keşke bu şey hiç yaşanmasaydı ve biz Müslümanlar bunu görmeseydik” şeklinde belirtmiştir. Aynı soruyu katılımcı Y1 çocukların içinde bulunduğu olumsuz durum üzerinden şu şekilde cevaplandırmıştır:

“Bombalanmış bir şehir, her şeyin yok olduğu, insanlık adına utanılması gereken bir ortamın görseli var. En önemlisi de çocuk. Her an yeni bir bomba patlama riskinin yüksek olduğu bir ortamda çocukların çaresizce bakışları gelinen aşamada sorunun ne kadar büyük ve dramatik içinde olduğunu gösteriyor.”

Dördüncü araştırma sorusunda katılımcıların çoğunluğu, fotoğrafın haber görseli olarak kullanılmasının, dünyanın yaşanan vahşetten haberdar olması açısından

doğru bulduklarını belirtmişlerdir. Katılımcı Z3 ise diğer katılımcılardan farklı olarak fotoğrafın haber görseli olarak kullanılmasını doğru bulmadığını şu şekilde dile getirmiştir: “Doğru görmüyorum. Küçük yaştaki çocukların bu fotoğrafları bu genç yaşlarında görebilme ihtimalleri var.”

Görsel 4. Açlıkla Mücadele Eden Filistinliler, Yemeklere Ulaşabilmek İçin Saatlerce Sıra Bekliyor

Katılımcılara gösterilen dördüncü fotoğraf, “Açlıkla mücadele eden Filistinliler, yemeklere ulaşabilmek için saatlerce sıra bekliyor” başlığı altında 25.01.2024 tarihinde yayınlanmıştır. Fotoğrafla ilişkili ilk soruya katılımcılar, savaşın yarattığı yokluğun insanları birbirine zarar verecek derece yoksulluğa neden olduğu şeklinde cevap vermişlerdir. Öte yandan katılımcı X3, diğer katılımcılardan farklı olarak fotoğrafta neredeyse erkek görmediğini bunun da savaşın bir sonucu olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Bu fotoğraf, insani ihtiyacını karşılamakta zorluk çeken kadın ve çocukların birbiriyle adeta yarışmalarını sahneleyen acı bir fotoğraf. Tek bir yiyecek için bu kadar mücadele etmeleri ve buna muhtaç olmaları savaşın yıkıcılığını gösteriyor. Fotoğrafta neredeyse erkek yok, muhtemelen ya savaş için cephede ya da

kadın veya çocuklara yiyecek bulma rolü verilmesinden kaynaklanıyor.”

İkinciye soruya cevaben katılımcılar fotoğrafı genel olarak çocuklar üzerinden cevaplandırmışlardır. Y2'nin fotoğrafa yönelik anlam üretiminde ise katılımcının fotoğrafı mesleki açıdan değerlendirdiği görülmüştür. Y2, okuması gereken çocukların içerisinde olduğu durumun kendisini yaraladığını; “Orada bulunan çocukların elinde boş tencere değil; kalem, kitap, defter olmalıydı hayat hiç de adil değil” şeklinde ifade etmiştir. Üçüncü soruda katılımcılar ideolojik ve dini inançlarına göre cevaplar verdikleri görülmüştür. Daha önce de dile getirildiği gibi kendisini mütedeyyin olarak tanıtan X1, çocukların yemek dilenmesinden duyduğu rahatsızlığı şöyle ifade etmiştir:

“Vallahi çocukların bu şekilde yemek dilenmesi beni rahatsız etti. Acaba Müslüman değil de Yahudi İsrail çocukları olsalardı Amerika böyle mi bekleyecekti. Neden Müslüman ülkeler müdahale etmiyor, neden elimizden bir şey gelmiyor?”

Fotoğrafın haber görseli olarak kullanılmasını faydalı bulan katılımcılardan Y1, Ortadoğu coğrafyasının verimli topraklarına vurgu yaparken fotoğrafta savaş durumu ile ortaya çıkan açlık ve yokluk durumunun tezatlığını dile getirmiştir:

“Haber fotoğrafı olarak çok başarılı. Bu gibi fotoğraflar genelde Afrika'nın yoksul ülkelerinde bolca çekiliyor. Tabi o görsellere gözümüz yeterince alıştı. Ancak savaş her zaman gerçekleşen bir durum değil. Savaş ortamında beslenmenin ne kadar önemli bir şey olduğunu bir kez daha görmüş olduk. Ortadoğu verimli topraklarıyla her zaman kendine yeten bir coğrafya. Bolluk ve bereket bir füze ile yok edilebiliyor ve insanlar bir tas çorbaya mahkûm edilebiliyor. Bu fotoğrafa bakan çoğu kişi eminim o

insanlara gıda yardımında bulunma isteğinde olmuştur. Zaten fotoğrafta buna hizmet eden bir fotoğraf. “Açlık var, gıda gönderin” mesajı çok net olan bir fotoğraf.”

Görsel 5. Filistinliler, Cuma Namazını İsrail Saldırısında Yıkılan Faruk Camii Enkazında Kıldı

Katılımcılara yorumlamaları için gösterilen son fotoğraf 12.03.2024 tarihinde “Filistinliler, Cuma namazını İsrail saldırısında yıkılan Faruk Camii enkazında kıldı” başlığı ile yayınlanmıştır. Bu fotoğrafı katılımcıların tamamı can sıkıcı olarak tarif etmişlerdir. Katılımcı Y3 ise fotoğrafta dinleri uğruna savaşan, mücadele eden insanları gördüğünü söyleyerek düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Burada aslında çok şey görüyorum. Kelimelerimi seçerken zorlanıyorum. İbadet eden bütün insanların bu dünyayı kaybettiğini ama diğer dünyayı kazanacağını görüyorum. Gerçekten zor ve inanılmaz bir durum. Hiçbir şekilde başıma gelmesini istemem. Bu gördüğüm bir cihat olduğu için isterim de

“çünkü burada olduğunda gerçekten cennetliksin. Kafirlerle karşı savaşıyorsun”.

İkinci soruya katılımcılar, yıkılmış caminin molozları arasında namaza duran insanların kendilerini rahatsız ettiğini belirtmişlerdir. Katılımcı Z1 bu husustaki düşüncelerini; “Rahatsız eden unsurlar yine etrafın harap olması ve yıkık dökük olması, onların arasında düzgün bir yer kalmamasından dolayı ibadetlerini namazlarını moloz yığınları arasında yapmaları ve kılmaları beni aşırı derecede rahatsız etmektedir” şeklinde belirtmiştir. Aynı fotoğrafa katılımcı Y1 şu şekilde cevap vermiştir:

“Minareleri tamamıyla bombalanmış, minare kubbelerinin yerlerde gezdiği bir durum var. Dolayısıyla insanların kutsallarına açık bir saldırı olmuş. Bu saldırı sadece orada yaşayan insanları değil, Müslümanlık inancını benimsemiş tüm insanlığa karşı yapılan bir saygısızlık, bir baş kaldırı. Buna sessiz kalınması insanı tabii ki de rahatsız ediyor. Müslüman ülkelerin bu duruma ne kadar kayıtsız kaldıklarını da gösteriyor.”

Üçüncü soruda katılımcılar, Filistinlilerin içinde oldukları durumdan rahatsız olduklarını ifade etmekle birlikte namaza duran insanların umutlarını kaybetmediklerini, umudun her şeye rağmen var olduğunu gösterdiklerini söylemişlerdir. Katılımcı Y3 ise olumsuz bir durum görmediğini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Aslında burada olumsuz bir unsur görmüyorum. Bütün imkansızlıklara ve ibadethane olmamasına rağmen oradaki Müslümanların dini görevlerini yerine getirilmesini anlamlandırıyorum.”

Son soruda katılımcıların tamamı görselin haber fotoğrafı olarak kullanılmasını uygun gördüklerini söylemişlerdir. Katılımcı X3 bu düşüncelerini; “Bütün olumsuzluklara rağmen savaşın bu fotoğraf dindaşlara moral ve motivasyon

sağladığı için haber fotoğrafı olarak kullanılmasını uygun görüyorum. Fotoğrafın dindaşlara davet, karşı dinin mensuplarına meydan okuma anlamı da taşıdığını düşünüyorum” şeklinde belirtmiştir. Katılımcı Z2 ise görselin haber fotoğrafı olarak kullanılmasının Müslümanlar için bir ders olabileceğini ifade ederek şunları söylemiştir:

“Haber görseli olarak kullanılması gereken bir fotoğraf. Neden, çünkü bizim ders çıkarmamız gereken bir fotoğraf. Biz tam anlamıyla ibadetlerimizi yapmıyoruz. Bu fotoğrafı görünce kendimizden utanıp eksik yanlarımızı görüyoruz diye düşünüyorum. Yani bize rehber olan bir fotoğraf olduğunu düşünüyorum.”

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, İsrail-Hamas Savaşı'nı konu alan TRT Haber tarafından kullanılan haber fotoğraflarının X, Y, Z kuşaklarını temsilen dokuz katılımcı tarafından nasıl alımlandığı incelenmiştir. X, Y, Z kuşağındaki katılımcılar, fotoğraflarda çaresizlik, ölüm, zulüm, gözyaşı gördüklerini, bunların kendilerinde olumsuz duygulara neden olduğunu ve bu durumun son bulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların cinsiyetlerinin, yaşlarının, eğitim düzeylerinin ve mesleki özelliklerinin fotoğrafların yorumlanmasında etkili olduğu da görülmüştür. Öyle ki eğitim seviyesi yüksek olan X1, X2 ve Y1, Y2 katılımcıları ile eğitim seviyeleri düşük olan X1, Y3, Z3 katılımcıları arasında alımlama farklılıkları tespit edilmiştir. Katılımcı X1, Y3, Z3 fotoğrafı yorumlarken ideolojik görüşleri ve dini inançları doğrultusunda Müslüman kardeşlerinin acı, keder, perişanlık ve çaresizlik içinde olduklarını; dolayısıyla intikam, savaşma, topyekün mücadele ve yardım söylemlerinde bulunmuşlardır. Katılımcılardan; X1, X2 ve Y1, Y2 ise

fotoğrafları değerlendirirken yaşanan acıların arkasında olan nedenlerin ve güçlerin iyice analiz edilmesi gerekliliğini vurgulamışlardır.

Araştırmada cinsiyet ve medeni durum özelinde fotoğrafların alımlanmasında çok büyük farklılıklar tespit edilmemiştir. Örneğin anne olan X2 ve Y2 katılımcıları, fotoğrafları alımlarken daha çok duygusal hareket ederek kendilerini derinden etkilediğini ve empati yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Erkek katılımcılardan baba olan X1 de kadın katılımcılarla benzer söylemlerde bulunarak aynı durumda kendi çocuklarının da olabileceğini söylemiştir. Hatta dünyanın geri kalan kesimlerinin de bu durumu empati etmeleri gerektiğini özellikle belirtmiştir. Fotoğrafların yayınlanması konusunda katılımcıların cinsiyet farklılıklarının ve dini değerlerinin etkili olduğu görülmüştür. Yaşı diğer katılımcılardan daha büyük Y1, Y2 ve Y3, çoğu zaman kendilerini fotoğraftaki kişiler ve yakınları ile özdeşleştirerek daha duygusal cevaplar vermişlerdir. Benzer şekilde yaşı en küçük katılımcı Z3 de fotoğrafların kendisi için utanılacak durum olduğunu, benzer şeyleri kendisinin de yaşayabileceğini dolayısıyla savaşın bir an önce bitmesi gerektiğini özellikle belirtmiştir. X kuşağı ve Y kuşağındaki diğer katılımcılar arasında ise yaş kriterine göre fotoğrafların yorumlanması konusunda farklılıklar oluşmamıştır. Bu hususta katılımcılarda Y2, Y3, Z1 ve Z2 haber görsellerini yorumlarken dini değerlerinin kendileri için çok önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin erkek katılımcı Y3, özellikle beşinci görsel özelinde fotoğrafın yayınlanmasının Müslümanlık adına üzüntü verici olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın erkek katılımcı Z3 ise aynı fotoğrafı görmek dahi istemediğini söylemiştir. Katılımcı Y2, yine aynı fotoğrafta bir halkın kimliğinin, kültürünün sadece inançlarından ve dillerinden dolayı yok edilmek istendiğini ifade etmiştir. Katılımcı Z1, dini açıdan fotoğraflardaki en rahatsız edici unsurun, ibadethanenin olmaması ve çevresinin yıkı dökük olması, insanların moloz yığınları arasında namaz kılmaları olduğunu belirtmiştir. Bu durum hem umut verici hem de aşırı rahatsız edici olarak nitelendirilmiştir. Son

olarak katılımcılardan Y1, X2 ve X3 ise dini değerlerin kendileri için önemli olduğunu buna karşın önceliklerinin insani değerler, barış ve demokrasi olduğunu ifade etmişlerdir. Sonuç olarak savaş karşısında çaresiz kalan insanların ve mekanların fotoğrafları; yaş, cinsiyet, eğitim durumu fark etmeksizin tüm insanlarda üzüntü ve acıma gibi duygular uyandırdığını ve bu duyguların da onlarda çaresizlik hissine neden olduğu söylenebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Araştırmada verilerin toplanması öncesinde Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulu'nun 29.03.2024 tarih ve E.130914 sayılı kararı ile etik izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Acer, Y. (2023). "İsrail'in Gazze'deki Suçları". Siyaset, Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı (SETA), 395: 1-19.

Altuntuğ, N. (2012). "Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili". Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4(1): 203-212.

Anadolu Ajansı. (2024). *Anadolu Ajansı "Medyada Yapay Zekâ Etik Kullanım Rehberi"*. 17 Mart 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/haberakademisi/haberler/anadolu-ajansi-medyada-yapay-zeka-etik-kullanim-rehberi-hazirladi/533268> adresinden alınmıştır.

- Avsat, Ş. (2024). *Rapor: Gazze'deki konutların yüzde 70'inden fazlası yaşanmaz hale geldi.* 18 Mart 2024 tarihinde <https://turkish.aawsat.com/node/4938251> adresinden alınmıştır.
- Aydın, N. (2023). *Nitel Araştırma Yöntemleri.* Gaziantep: Özgür Yayınları.
- Aziz, A. (2020). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Barnard, M. (2010). *Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür.* Ankara: Ütopya Yayınları.
- Berkup, S. B. (2014). Working With Generations X And Y In Generation Z Period: Management Of DifferentGenerations In Business Life. *Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing*, 5(19), 218-229.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.
- Çakır, M. (2014). *Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü.* Ankara: Ütopya Yayınları.
- Durmaz, Ş. ve Okumuş, B. (2021). "İş Hayatında Kuşaklar Arası Farklılıklar ve Z Kuşağı". *Pearson Journal*, 6(16): 47-68.
- Göksel, A. ve Güneş, G. (2017). "Kuşaklar Arası Farklılaşma: X ve Y Kuşaklarının Örgütsel Sessizlik Davranışı Bağlamında Analizi". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3): 807-828.
- İnce, F. (2018). *Kuşaklar Arası Etkin İletişim ve Davranış.* Eğitim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş.* Konya: Evrim Yayınevi.
- Karaibrahimoğlu, S. (2021). "Kuşak Değişimi Bağlamında Kentsel Kamusal Mekânı Yeniden Düşünmek". *Planlama Dergisi*, 31(3): 519-529.
- Koçak, M. (2023). *İsrail-Filistin çatışması ve Rusya'nın esnek politikaları.* 21 Mart 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-israil-filistin-catismasi-ve-rusyanin-esnek-politikalari/3038628> adresinden alınmıştır.

- Levickaite, R. (2010). "Generations X, Y, Z: How Social Networks Form The Concept of The World Without Borders (The Case of Lithuania)". *Limes. Cultural Regionalistics*, 3: 170-183.
- Onursoy, S. (2017). "Görsel Kültür ve Görsel Okuryazarlık". *Türk Kütüphaneciliği*, 31(1): 47-54.
- Özdemir, N. (2019). "Kuşaklararasılık ve Kültürel Değişme". *Çocuk ve Medeniyet*, 4(7): 125-149.
- Özgen, C. (2023). "Yom Kippur 2.0: Askerî Düzlemde İsrail-Hamas Savaşı'na Dair İlk Gözlemler". *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2): 105-124.
- Öztürk, B. (2021). "Türkiye'de Kuşaklar Arasındaki Siyasi İletişim Algılarının Farkları: Kültür ve Liderlik Perspektifinden Bir Değerlendirme". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(26): 331-346.
- Prensky, M. (2001). "Digital Natives, Digital Immigrants". *On The Horizon*, 9(5): 1-6.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Rutledge, P. ve Hogg, J. L. (2020). *In-Depth Interviews*. 1-7. 10 Mart 2024 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/345737833_In-Depth_Interviews adresinden alınmıştır.
- Tuncay, D. (2017). "Haberlerde Kullanılan Ölü Beden Fotoğraflarının Alınlanması". *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 4(1): 59-90.
- Tuncer, M. U. (2016). "Ağ Toplumunun Çocukları: Z Kuşağının Kişilerarası İletişim Becerilerinin Çok Boyutlu Analizi". *Atatürk İletişim Dergisi*, 10: 33-46.
- Turner, A. (2015). "Generation Z: Technology and Social Interest". *The Journal of Individual Psychology*, 71(2): 103-113.
- TÜBA. (2023). *TÜBA Filistin-İsrail Savaşı Raporu*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

- Ünal, Ş. ve Koçak, H. (2023). "Dijital Kültürün Gündelik Yaşama Etkileri ve Kuşaklar Arası Karşılaştırmaya Yönelik Sosyolojik Bir Analiz". *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(60): 2120-2128.
- Weingarten, R. M. (2009). "Four Generations, One Workplace: A Gen X-Y Staff Nurse's View of Team Building in The Emergency Department". *J Emerg Nurs*, 35(1): 27-30.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. ve Aktürk, A. (2021). *Z Kuşağı-Bir Nesli Anlamak*. Konya: Palet Yayınları.
- Zanotti, J., ve Sharp, J. M. (2023). *Israel and Hamas 2023 Conflict In Brief: Overview, U.S. Policy, and Options for Congress*. 15 Şubat 2024 tarihinde [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.everycrsrreport.com/files/2023-11-01_R47828_3470b5d2fe5e246a27ec0fc0bed404ffa1ed6a7a.pdf](https://www.everycrsrreport.com/files/2023-11-01_R47828_3470b5d2fe5e246a27ec0fc0bed404ffa1ed6a7a.pdf) adresinden alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The rapid development of communication technologies brings about change and transformation in many areas. In the new media order, news can now reach anywhere in the world instantly. However, differences may occur in the delivery and perception of the news to large target audiences. In this regard, it is an indisputable fact that individual perspectives differ, especially in war and conflict-themed news that cause intense human emotions. When the conflicts between Israel and Hamas are considered in this context, how news photographs are perceived by individuals with different demographic characteristics is a very important issue. This research aims to reveal how news photographs about the war between Israel and Hamas are perceived by different generations. Generation refers to human communities who had to cope with the same social conditions in the same period and lived with similar concerns or priorities. The social conditions determined by the unique economic, political, cultural, and technological situation of each period differentiate individuals' outlook on life, expectations, and needs. (Karaibrahimoğlu, 2021: 520).

Method

This study aims to determine the differences in perception between generations by analysing how news photographs about the Israel-Hamas War are perceived by nine participants from generations X, Y, and Z with different socio-demographic characteristics (age, gender, education level). Since the study focuses on the individual reception patterns of the participants, the number of participants was limited to nine people. In the interviews conducted between 1-10 April 2024, the participants were informed that their names would be kept confidential and were coded with the generation names they belonged to, as shown in Table 1. The five news photographs determined to be shown to the participants and their opinions were selected from TRT News's news visuals titled "Photo Focus" about the Israel-Hamas War. News photographs were randomly selected by purposive sampling method. Purposive sampling is a sampling approach that does not include probability and allows the selection of rich situations in terms of the study. This method is preferred by researchers who want to work in one or more special cases that meet certain criteria (Büyüköztürk et al., 2013: 90).

In the research, interviews were conducted with semi-structured in-depth interview techniques, one of the qualitative research methods. The in-depth

interview technique is one of the qualitative research methods used to collect data about the individual experiences of the participants. The main purpose of the technique is to obtain detailed information that sheds light on the individual's perspective and the perceived individual meaning of a particular issue, problem or process (Rutledge & Hogg, 2020: 1). In this technique, the interviewer can ask the participants both the questions prepared in advance and additional questions to obtain more detailed information during the interview. The topic and questions are organized by the interviewer without a certain prioritized order. On the other hand, the questionnaire prepared before the interview should cover all problems and dimensions related to the research problem and this situation should be ensured. During the interview with the participant(s), the interviewer may also adopt a conversational style interview to go into more detail on some issues by changing the sentence structure of the questions (Yıldırım & Şimşek, 2021: 130).

Findings (Results)

During the interviews with the participants, the photograph of the news report titled "Hospitals in Gaza are full of pain and tears..." broadcast by TRT News on 18.10.2023 was first shown. The socio-demographic characteristics of the participants did not cause major differences in the reception of the photograph. The majority of the participants stated that they saw the cruelty of war, helplessness, cruelty, etc. negative situations in the photograph.

Secondly, the participants were shown the news photograph titled "Gazan children are in danger of death due to malnutrition" dated 01.03.2024. All of the participants said that they saw pain, helplessness, grief and hunger etc. in this photograph.

Thirdly, the participants were shown the photograph of the news article titled "Israel's attacks on Gaza continue." published on 12.02.2024. The photograph shows the innocent children of the war who were forcibly displaced from their homes. Most of the participants also mentioned the difficult situation of the children and said that the ruined and dilapidated houses disturbed them. The fourth photograph shown to the participants was published on 25.01.2024 with the caption "Palestinians struggling with hunger, waiting in line for hours to get food". To the first question related to the photograph, the participants answered that they saw that the poverty caused by the war caused poverty to the extent that people harmed each other.

The last photograph shown to the participants for their interpretation was published on 12.03.2024 with the title "Palestinians performed Friday prayers in

the rubble of Farouk Mosque destroyed in the Israeli attack". All of the participants described this photograph as annoying.

Conclusion and Discussion

In this study, it was investigated how the news photographs used by TRT News on the Israel-Hamas War were perceived by nine participants representing generations X, Y and Z.

In the interviews, it was observed that the socio-demographic characteristics of the participants were effective in the interpretation of the photographs. On the other hand, the participants empathised with the people in the photographs and stated that they were in pain and despair. On the other hand, perception differences were detected between participants with high and low education levels. Participants with low levels of education stated that their Muslim brothers and sisters were in pain, sorrow, misery, and despair by their ideological views and religious beliefs; therefore, they made discourses of revenge, war, total struggle, and aid. Participants with a high level of education emphasised the ruthlessness of war, the need to examine the factors that led to the emergence of war, and the existence of third parties in addition to the two sides.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 04.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 13.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1478435>

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Citation: Atılgan, D. ve Dalli, T. (2024). Küreselleşme Türkiye'deki Ekolojik Ayak İzini Etkiliyor Mu? ARDL Testinden Kanıtlar. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 480-510.

KÜRESELLEŞME TÜRKİYE'DEKİ EKOLOJİK AYAK İZİNİ ETKİLİYOR MU? ARDL TESTİNDEN KANITLAR

Dilek ATILGAN* **Tuğçe DALLI****

Öz

Küreselleşme, ülkeleri ticaret akışları, sermaye piyasalarının açılması, teknolojik yenilikler, kültürel ve politik kararlar açısından birbirine bağlayan bir olgudur. Hızlı ekonomik büyüme ve kalkınma için küreselleşmenin biyolojik çeşitlilik üzerindeki olumsuz etkisi kolaylıkla göz ardı edilebilmektedir. Bu bakımdan küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerinde doğrudan çevre üzerinde ise dolaylı bir etkisinin söz konusu olduğu söylenebilir. Çalışma, Türkiye için 1980-2019 yılları arasında kişi başına reel gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) ile küreselleşme İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü (KOF) veri tabanından elde edilen ekonomik, politik ve sosyal küreselleşmenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Ekonometrik yöntem olarak Pesaran vd. (2001) tarafından önerilen gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır testi (ARDL) kullanılmıştır. ARDL kısa dönem ve uzun dönem bulgularına göre kişi başına reel GSYH ve sosyal küreselleşme ekolojik ayak izini artırmakta iken, ekonomik ve politik küreselleşmenin herhangi bir etkisi bulunamamıştır.

* Dr. Öğret. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, d_kurt_27@hotmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye

** Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, dallitugce1@gmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Ekolojik Ayak İzi, ARDL Testi.

DOES GLOBALIZATION AFFECT THE ECOLOGICAL FOOTPRINT IN TURKEY? EVIDENCE FROM ARDL TESTING

Abstract

Globalization is a phenomenon that connects countries in terms of trade flows, opening of capital markets, technological innovations, cultural and political decisions. The negative impact of globalization on biodiversity for rapid economic growth and development can easily be ignored. In this regard, it can be said that globalization has a direct impact on economic growth and an indirect impact on the environment. The study aimed to examine the real gross domestic product (GDP) per capita for Turkey between 1980-2019 and the impact of economic, political and social globalization on the ecological footprint obtained from the globalization Swiss Institute of Economic Research (KOF) database. Distributed lag autoregressive bound test (ARDL) suggested by Pesaran et al. (2001) was used as the econometric method. According to ARDL short-term and long-term findings, while real GDP per capita and social globalization increase the ecological footprint, no effect of economic and political globalization was found.

Keywords: Globalization, Ecological Footprint, ARDL Test.

1. GİRİŞ

Küreselleşme ülkelerin ekonomik gelişmesine katkı sağlayarak insan varlığının sosyo-ekonomik, çevresel ve politik yönleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Küreselleşme, mal ve hizmetlerin üretimi ile yatırımı, sermaye transferleri, finansal yakınlaşma, teknolojik ilerleme ve bilgi paylaşımı yoluyla ülkelerin karşılıklı bağımlılığını artırmaktadır (Pata ve Yılcı, 2020: 805). Artan sanayileşme bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler ve hızlı nüfus artışının küresel ölçekte ekonomik faaliyetlerin ve toplam talebin artmasına neden

olmuştur (Apaydın vd., 2021: 53380). Gerek küresel ekonomilerin genişlemesi gerekse küresel finansal faaliyetlerin artması, daha fazla enerji tüketimine dolayısıyla da daha fazla CO2 emisyonuna neden olmaktadır (Shahbaz vd., 2018: 142). Ancak küreselleşme sürecinin neden olduğu çevresel etkiler CO2 emisyonu ile sınırlı değildir. Bu süreçte artan üretim ve tüketim faaliyetleri; ekilebilir araziler, ormanlar, otlaklar, yapılaşma alanları, temiz ve içilebilir su ile deniz ürünleri üretiminde azalmaya neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle küreselleşmeye bağlı ekolojik baskılar, tarıma elverişli arazilerin azalması, biyolojik çeşitliliğin kaybolması, atıkların artması, kirlilik gibi çevre sorunlarına yol açmıştır (Apaydın vd., 2021: 53380).

Küreselleşme, kirlilikten küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine etki eden faktörler arasındadır. Bu bakımdan sera gazlarının neden olduğu küresel ısınma ve iklim değişikliği problemleri ülkeler için ele alınan önemli konuların başında gelmektedir (Usman vd. 2020: 267). Kyoto Protokolü sera gazları emisyonlarını azaltmak için uygulanan uluslararası bir anlaşma niteliği taşımaktadır. CO2 emisyonu “salınımlarının en az %55’inden sorumlu olan ülkelerin” anlaşma protokolünü onaylamaları ve anlaşma kapsamında bulunmaları gerekmektedir (Protocol, 1997: 33). Ayrıca Paris anlaşması ile iklim değişikliğini azaltılması, 2050 yılına kadar sera gazlarının net olarak sıfırlandığı Avrupa Yeşil Mutabakatı (Kandemir ve Kandemir, 2022: 91), sınırda karbon düzenlemesi kapsamında ithalatçı firmaların ithal ettikleri ürünlerin içeriğinde olan karbon miktarına göre karbon sertifikasına (Sakai ve Barret, 2016: 103) çevre sorunlarına yönelik küresel önlemlerdir. Bu kapsamda ülkeler “çevre vergileri, karbon yakalama ve depolama, karbon fiyatlandırma ve karbon ticareti” gibi uygulamalara yönelmiştir (Kılıç ve Altıparmak, 2020: 218).

Küreselleşme, çevre tartışmasında CO2 emisyonu seviyeleri üzerinde olumlu ve olumsuz etkiye sahip olabilmektedir. Olumlu etkisi değerlendirildiğinde, daha

fazla ticaret ve küreselleşme ithalat tarifelerinin düşmesine yol açarak ekonomik yatırımların artmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla ekonomik büyüme ve kalkınma seviyeleri artacak ve üretim sürecinde girdi olarak kullanılan geleneksel enerji kaynakları emisyonların artmasına neden olacaktır. Olumsuz etkisi değerlendirildiğinde, ülkeler küresel organizasyonların etkisiyle enerjiye bağımlı sanayi öncesi çevre ve yerleşik endüstriden yeşil sanayi ve hizmet endüstrisine geçebilmektedir. Bu bakımdan ticaretin küreselleşmesi sonucunda ekonomik yapıdaki değişiklikler nedeniyle emisyon seviyeleri azalacaktır (Ahmad vd. 2016: 132; Rahman vd. 2021: 5234).

Literatürde büyüme/gelir-çevresel bozulma arasındaki ilişkiyi incelemek için Çevresel Kuznets Eğrisi kullanılmakta ve çevre kalitesini CO2 emisyonu ile ilişkilendiren çalışmaların yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Grossman ve Krueger, 1995: 353-377). Ancak son zamanlarda Wackernagel ve Rees tarafından popüler hale getirilen ekolojik ayak izi değişkeni çevresel kirliliği araştırmak için daha uygun ve kapsamlı bir gösterge olarak vurgulanmaktadır (Wackernagel ve Rees, 1998; Jorgenson ve Burns, 2007). Ekolojik ayak izi (EF), toplumların biyosferin yenilenme kapasitesine yönelik taleplerini değerlendirmek üzere tasarlanmıştır. EF, ekonomik tüketimle hemen hemen aynı şekilde, bir toplumdaki çeşitli tüketim biçimlerinin (gıda, konut, ulaşım, tüketim malları ve hizmetler) ve bunların ürettiği atıkların toplanmasıyla hesaplanmaktadır. Ancak fiyatları temel değer göstergesi olarak kullanan ekonomi biliminden farklı olan EF, ölçü birimi olarak verimli arazi alanını kullanılmaktadır. EF, bir ülkenin doğal sermaye ve ekosistem hizmetlerine verdiği stresin bir ölçüsü olarak yorumlanabilmekte ve çoğu ülke için hesaplanabilmektedir. Çünkü kaynakların akışı ve tüketimi ile atık üretimi genellikle çeşitli ulusal hesaplarda makul bir doğrulukla kaydedilmektedir (York vd. 2009: 135).

Çalışma Türkiye için 1980-2019 yılları arasında küreselleşmenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda kişi başına reel GSYH, küreselleşmenin alt endeksleri olan ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme değişkenleri analizlere dâhil edilerek konu bakımından sınırlandırılmıştır. Ampirik analizlerde Türkiye'nin seçilme nedenleri aşağıda sıralanmıştır. Türkiye Avrupa'nın en yüksek karbon (CO₂) emisyonuna sahip üçüncü ülke konumunda yer almaktadır. Türkiye'nin bütün sektörlerde enerji talebinin yoğunlaşması (Kalmaz ve Kırıkkaleli, 2019: 5221) ve artan enerji talebinin yenilenemeyen enerji kaynaklarından karşılanması CO₂ emisyonu artışı ile karakterize edilmektedir. Ayrıca enerji tüketimi, Türkiye'deki toplam sera gazının %80'inden fazlasını oluşturan CO₂ kirliliği başta olmak üzere, sera gazı üretmektedir (Ersoy ve Uğurlu, 2020: 3). Türkiye özelinde tam veri setine ve serilere ulaşılabilen en geniş dönem olarak 1980-2019 dönemi ele alınmıştır. Bu durum araştırmanın kısıtları arasında sayılmaktadır. Ekonometrik yöntem olarak ilk önce yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Pesaran vd. (2001) testi ile araştırılmış ve uzun- kısa dönem ilişkilerinin belirlenmesinde ARDL testi kullanılmıştır.

Çalışmanın organizasyon yapısı şu şekilde oluşturulmuştur. Giriş bölümünden sonra bölüm 2'de küreselleşme ve ekolojik ayak izini ele alan alanyazı taraması gerçekleştirilmiş ve tartışılmıştır. Daha sonra çalışmanın veri seti ve yöntemine ilişkin uygulama adımları ile notasyon gösterimleri açıklanmıştır. Yöntemin uygulanmasından elde edilen bulgular bölüm 3'te açıklanmıştır. Tartışma ve sonuç başlığı altında elde edilen bulgular uluslararası literatür ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş, bu konuda politika önerileri sunulmuş ve gelecek çalışmalara değinilmiştir. Çalışma, örneklemin önemi, çevre kirliliği göstergesi olarak ekolojik ayak izinin tercih edilmesi, küreselleşme alt endekslerinin kullanılması ve "yapısal kırılmalı Zivot ve Andrews (1992) birim kök testinden"

yararlanılması bakımından çalışma diğer çalışmalardan farklılaşarak literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

2. ALANYAZIN TARAMASI

Sürdürülebilir kalkınmanın göstergesi olarak değerlendirilebilecek ekolojik ayak izi, küreselleşmenin çevresel etkilerini analiz eden son yıllardaki çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu bakımdan araştırmacı ve politika yapıcılar küreselleşmenin dış etkenlere bağlı olarak olumlu ve/veya olumsuz etkilerini teorik ve ampirik kanıtlar ile incelemektedir. Ampirik çalışmalarda elde edilen bulgular, uluslararası ticaretteki artışın ekonomik aktivitenin artmasını sağlayacağı bunun sonucunda karbon (CO₂) emisyonları artarak çevreyi olumsuz yönde etkileyeceği ileri sürülmektedir (Shahbaz vd. (2015); Rudolf ve Figge (2017); Apaydın (2020); Aluko vd. (2021); Çeliköz vd. (2022)). İlgili bulguların aksine küreselleşmenin, CO₂ emisyonlarını azaltarak çevre kalitesini olumlu etkilediği yönünde sonuçlarda mevcuttur (Zaidi vd. 2019; Zafar vd. 2019; Saud vd. 2020; Ulucak vd. 2020). Konu ile ilgili alanyazını taraması aşağıda sunulmaktadır.

Shahbaz vd. (2015) 1970-2012 dönemine ait yıllık verileri kullanan çalışma, Hindistan için CO₂ emisyonu değişkenine enerji tüketimini, finansal gelişme ve ekonomik büyümeyi dâhil ederek KOF küreselleşme ile CO₂ emisyonları arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır (ARDL) testine göre, küreselleşme ve enerji tüketiminin CO₂ emisyonlarını arttırdığı bulgusu elde edilmiştir.

Rudolf ve Figge (2017) çalışmalarında, 1981-2009 yılları arasında 146 ülke için ekolojik ayak izinin belirleyicilerini araştırmıştır. Granger nedensellik testinin uygulandığı çalışmada, Ekstrem Sınır Analizi (EBA) kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre sosyal küreselleşme, üretim ve tüketim ekolojik ayak iziyle negatif

korelasyon gösterirken, ithalat ve ihracatın ekolojik ayak izini arttırmaktadır. Ekolojik ayak izinin, politik küreselleşme için herhangi bir etkisi bulunamamıştır.

Sharif vd. (2019) 1970-2016 yıllarını kapsayan zaman periyodunda 15 ülkede KOF küreselleşme alt endeksleri ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yüzdeler dilimlerde yüzdeler regresyon (QQ) ve Granger nedensellik bulgularına göre, uzun vadede küreselleşme ekolojik ayak izini olumlu yönde etkilemektedir. Ancak Hollanda, İsveç, Belçika, İsviçre, Norveç, Kanada, Portekiz ve Danimarka'da bunun tersinin geçerli olduğu belirtilmektedir.

Zaidi vd. (2019) APEC ülkeleri için 1960-2016 dönemi kapsamında KOF küreselleşme endeksi ve finansal gelişmenin CO2 emisyonları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Panel eşbütünleşme ve CUP-FM ve CUP-BC tahminci test sonuçları hem kısa hem uzun dönemde küreselleşme ve finansal gelişmenin karbon emisyonlarını önemli ölçüde azalttığı yönündedir.

Zafar vd. (2019) 1990-2014 döneminde OECD ülkelerinde küreselleşmenin ve finansal kalkınmanın çevre kalitesi üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. CUP-FM ve CUP-BC tahminci test sonuçlarına göre KOF küreselleşme endeksi ve finansal gelişme, CO2 emisyonlarını azaltarak çevre kalitesini arttırdığı vurgulanmıştır.

Saud vd. (2020) 1990-2014 yılları arasında seçili ülkeler için finansal kalkınma ve KOF küreselleşme endeksinin ekolojik ayak izi üzerinde etkisi araştırılmaktadır. Havuzlanmış ortalama grup (PMG) bulgularına göre küreselleşme ekolojik ayak izini, karbon ayak izini ve CO2 emisyonlarını olumsuz etkilemektedir.

Kırıkkaleli vd. (2020) KOF küreselleşme endeksi ile Türkiye'nin ekolojik ayak izi arasındaki bağlantıyı 1985-2017 yılları arasındaki yıllık verilerden yararlanarak incelemiştir. Bulgular, uzun dönemde küreselleşmenin ekolojik ayak izini olumlu yönde etkilediğini, ticaret açıklığının kısa dönemde ekolojik ayak izini azalttığını

göstermektedir. Ayrıca hem kısa hem de uzun dönemde ekolojik ayak izi ekonomik büyümeden olumsuz yönde etkilenmektedir.

Ulucak vd. (2020) ekolojik ayak izinin finansal küreselleşmeyi 1974-2016 döneminde hangi yönde etkilediğini incelemektedir. Gelişmekte olan ülkeler için yapılan analizler finansal gelişmenin çevre kalitesini arttırdığı bulgusu elde edilmiştir.

Yılcı ve Gorus (2020) 1981-2016 yılları arasında 14 MENA ülkesi için KOF küreselleşme endeksinin ekolojik ayak izi üzerinde etkili olup olmadığını araştırmıştır. Dumitrescu-Hurlin panel eşbütünlük testinin kullanıldığı çalışmada, ekolojik ayak izi, küreselleşme ve bileşenleri kullanılmıştır. Panel bulgularına göre ekolojik ayak izinden ekonomik küreselleşmeye tek yönlü bir nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca MENA ülkelerinde ekolojik ayak iziyle finansal küreselleşme arasında çift yönlü bir nedensellik bulgusuna rastlanmıştır.

Pata ve Yılcı (2020) çalışmalarında, 1980-2015 dönemi boyunca G7 ülkelerinde enerji tüketimi, finansal kalkınma, ekonomik büyüme KOF küreselleşme endeksi ve ekolojik ayak izi arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Eşik eşbütünlük ve kesirli frekans testleri sonuçlarına göre uzun vadeli tahminler, küreselleşmenin Kanada ve İtalya'da ekolojik ayak izini önemli ölçüde azalttığını göstermektedir.

Apaydın (2020) Türkiye için 1980-2014 dönemi arasında KOF küreselleşme endeksinin ekolojik ayak izi üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Tahminci ve ARDL test bulgularına göre uzun vadede küreselleşme ve ekolojik ayak izi üzerinde anlamlı bir ilişki bulunmakta iken, ekonomik küreselleşme, tüketim, ithalat, üretim ve ihracatın ekolojik ayak izini olumsuz etkilemektedir.

Destek (2020) Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde 1995-2015 yıllık veri seti kapsamında sosyal, ekonomik ve politik küreselleşmenin çevre üzerindeki etkilerini incelemiştir. Genişletilmiş Ortalama Grup (AMG) testi bulgularına göre Bulgular, genel küreselleşmenin, ekonomik küreselleşmenin ve sosyal küreselleşmenin artmasının karbon emisyonlarını artırdığını, politik küreselleşmenin artmasının ise çevre kirliliğini azalttığını göstermektedir.

Ahmad vd. (2021) 1980-2016 yılları arasında ekonomik büyüme, eko-inovasyon, kentleşme ve finansal küreselleşmenin G7 ülkelerinde ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini incelemiştir. Eşbütünleşme ve nedensellik testlerinin kullanıldığı çalışmada, küreselleşmenin ekolojik ayak izini olumsuz etkilediği bulgusu elde edilmiştir.

Aluko vd. (2021) çalışmalarında, 27 sanayileşmiş ülkede regresyon yoluyla genişletilmiş stokastik etkiler (STIRPAT) modeline dayanarak, 1991-2016 yılları arasında küreselleşmenin çevresel bozulma üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Ekolojik ayak izi, KOF küreselleşme endeksi, nüfus, gelir ve teknolojik gelişme değişkenleri kullanılmıştır. Bulgular, küreselleşmenin ekolojik ayak izini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Yang vd. (2021) 27 OECD ülkesini incelediği çalışmada, KOF küreselleşme endeksi ve yaşlanan nüfusun ekolojik ayak izi üzerinde kısa ve uzun dönem etkilerini araştırmıştır. PMG tahminci testinin kullanıldığı modelde uzun vadede küreselleşme ekolojik ayak izini azaltmaktadır. Finansal ve politik küreselleşmenin çevre kalitesi üzerinde olumlu bir etki yarattığı, ekonomik ve sosyal küreselleşmenin çevresel bozulmayı arttırdığı tespit edilmiştir. Yaşlanan nüfusun ise ekolojik ayak izi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve olumsuz bir etkiye sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Çeliköz vd. (2022) çalışmalarında, farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerde ekonomik küreselleşmeyle ekolojik ayak izi arasındaki ilişkiye uygulanabilir genelleştirilmiş en küçük kareler (FGLS) analizi kullanarak incelemiştir. 1970-2017 yılları arasında 65 ülkeyi kapsayan çalışmada, ekolojik ayak izi, gelir ve KOF küreselleşme endeksi değişken olarak kullanılmıştır. Bulgular, artan ekonomik küreselleşmenin ekolojik ayak izini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Yağlıkara (2022) ASEAN-5 ülkelerinde 1986-2017 dönemi için küreselleşme ve bileşenlerinin ekolojik ayak izi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Panel eşbütünlük ve AMG testi sonuçlarına göre, tahminci testi ülkelere için farklı sonuçlar ortaya koymakta iken, nedensellik testi sosyal ve politik küreselleşme ile ekolojik ayak izi arasında çift, enerji tüketimi, ekonomik küreselleşme ve ekolojik ayak izi arasında tek yönlü nedensellik olduğunu göstermektedir.

Ullah vd. (2023) 1970-2018 yılları arasında Türkiye'de doğal kaynakların, kentleşmenin, ekonomik büyümenin ve biyolojik kapasitenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini araştırmıştır. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM), kısa vadede ekonomik büyümeden ekolojik ayak izine, kentleşmeden ekonomik büyümeye, biyolojik kapasiteden ekonomik büyümeye tek taraflı nedenselliklerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Uzun vadeli nedensellik sonuçlarına göre ekolojik ayak izi, kentleşme ve biyolojik kapasite arasında çift yönlü bir nedensellik mevcuttur.

Alanyazın taraması incelendiğinde, son yıllarda küreselleşme endekslerinin çevre üzerindeki etkilerini dikkate alan çalışmaların sayısının arttığı görülmektedir. Ampirik analizler küreselleşmenin ekolojik ayak izi üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır. Çalışmalarda genellikle küreselleşmenin ekolojik ayak izine etkileri ya tek bir küreselleşme göstergesi (ticari açıklık, doğrudan

yabancı yatırım vb.) üzerinden ya da tek ülke için küreselleşme endeksleri üzerinden araştırılmıştır. Literatürdeki bu eksiklikleri gidermek amacıyla bu çalışmada küreselleşmenin alt endekslerini kullanarak çevre üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

3.1. Veri Seti

Türkiye’de küreselleşmenin ekolojik ayak izini etkileyip etkilemediğini incelemek için veri ulaşılabilirliği göz önüne alınarak 1980 yılından 2019 yılına ait veri seti kullanılmıştır. Ampirik analizlerde değişkenlerin belirlenmesinde Rudolf ve Figge (2017) ile Yang vd. (2021)’in çalışmaları kullanılmıştır (Rudolf ve Figge, 2017: 351; Yang vd., 2021: 3). Bağımlı değişken ekolojik ayak izi iken, bağımsız değişkenler kişi başına reel GSYH ile küreselleşmenin alt endeksleri olan ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme değişkenleri kullanılmıştır. Değişkenlere ait verilerin 1980-2019 yılları arasında ulaşılması çalışmanın sınırlılığını göstermektedir. Değişkenlere ait simge, açıklama, kaynak ve dönem Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Bilgiler

Simge	Açıklama	Kaynak / Dönem
Ineai	Ekolojik Ayak İzi (Kişi Başına Kha Cinsinden)	Global Foodprint Network / 1980-2019
Ingsyh	Kişi Başına Reel GSYH (2015 Yılı Sabit Fiyatlarıyla, Dolar)	World Bank / 1980-2019
Inek	Ekonomik Küreselleşme	KOF- Swiss Economic Institute / 1980-2019
Inpk	Politik Küreselleşme	KOF- Swiss Economic Institute / 1980-2019

Insk	Sosyal Küreselleşme	KOF- Swiss Economic Institute / 1980-2019
------	---------------------	---

Çalışmada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olarak incelenmesi için (Kar ve Ağır, 2006: 61) logaritması alınan model Denklem 1'de gösterilmektedir. Denklem (1)'de t zamanı, μ ise hata terimini ifade etmektedir.

$$\ln \text{eai}_t = \beta_0 + \beta_1 \ln \text{syh}_t + \beta_2 \ln \text{ek}_t + \beta_3 \ln \text{pk}_t + \beta_4 \ln \text{nsk}_t + \mu \quad (1)$$

3.2. Yöntem

Çalışmada değişkenlerin yapısal kırılmalar içerdiği gözlenmektedir. İlk önce yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki eşbütünlük ilişkisi Pesaran vd. (2001) testi ile araştırılmış ve uzun- kısa dönem ilişkilerinin belirlenmesinde ARDL testi kullanılmıştır.

3.1.1. Zivot ve Andrews Tek Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Zivot ve Andrews (1992), "kırılma zamanını içsel olarak tahmin eden" bir model önermişlerdir. "Model A düzeydeki tek kırılmayı, Model B, eğimde tek kırılmayı ve Model C ise eğimin yanı sıra düzeyde de tek kırılmayı" göstermektedir. Bu analizdeki üç model (A, B ve C) Denklem 2, 3 ve 4'te gösterilmektedir (Zivot ve Andrews, 1992: 254):

$$\text{Model A: } \mu + \alpha t + \beta y_t - 1 + 61 DU(\theta) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_t - i + \epsilon_t \quad (2)$$

$$\text{Model B: } \mu + \alpha t + \beta y_t - 1 + 62 DT(\theta) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_t - i + \epsilon_t \quad (3)$$

$$\text{Model C: } \mu + \alpha t + \beta y_t - 1 + 62 DT(\theta) + 61 DU(\theta) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_t - i + \epsilon_t \quad (4)$$

Denklem (2), Denklem (3) ve Denklem (4)'teki "t zamanı, TB kırılma zamanını, $\tau = TB / T$ ise kırılma noktasını" ifade etmektedir. " Δy_{t-i} modelde hata teriminde,

meydana gelebilecek” otokorelasyon sorununu gidermek amacıyla denkleme dahil edilmektedir (Polat, 2017: 305). Augmented Dickey Fuller (ADF), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS), NG Perron, Phillips Perron (PP) gibi geleneksel birim kök testlerindeki ortak problem, yapısal kırılma olasılığını dikkate almamalarıdır. Çalışmada yapısal kırılmanın göz ardı edilmemesi için “Zivot-Andrews (1992) tarafından geliştirilen yapısal kırılmalı birim kök testi” kullanılmıştır.

3.1.2. ARDL Sınır Testi

“Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi kısa ve uzun dönem ilişkilerini tespit eden hem aynı hem de farklı mertebeden” durağanlık durumlarında kullanılabilen bir yöntemdir. Kısıtsız hata düzeltme modeli Denklem (5)’teki gibidir:

$$\begin{aligned} \Delta \ln eai_t = & b_0 + \sum_{i=1}^k b_{1i} \Delta \ln eai_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^l b_{2i} \Delta \ln gsyh_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^m b_{3i} \Delta \ln ek_{t-i} + \sum_{i=0}^n b_{4i} \Delta \ln pk_{t-i} + \sum_{i=0}^p b_{5i} \Delta \ln sk_{t-i} + b_6 \ln eai_{t-1} \\ & + b_7 \ln gsyh_{t-1} + b_8 \ln ek_{t-1} + b_9 \ln pk_{t-1} + b_{10} \ln sk_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned}$$

Denklem (1)’deki “ b_0 sabit terimi, Δ fark operatörünü ve ε_t hata terimini göstermektedir. b_1, b_2, b_3, b_4, b_5 katsayıları kısa dönem, b_6, b_7, b_8, b_9 ve b_{10} uzun dönem dinamik ilişkiyi” ifade etmektedir. Kişi başına ekolojik ayak izi, kişi başına reel GSYH, ekonomik küreselleşme, politik küreselleşme ve sosyal küreselleşme değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişki Wald testiyle ortaya konulmaktadır. Sıfır hipotezleri için hesaplanan Wald test istatistikleri Pesaran vd.

(2001)'deki ilgili tablo alt ve üst kritik değerler karşılaştırılarak ilgili değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığına karar verilmektedir (Aksu ve Başar, 2016: 279). Bu testin hipotezleri şu şekildedir;

$$H_0: b_6 = b_7 = b_8 = b_9 = b_{10} = 0 \quad (\text{Eşbütünleşme yoktur})$$

$$H_1: b_6 \neq b_7 \neq b_8 \neq 0 \neq b_9 \neq b_{10} \neq 0 \quad (\text{Eşbütünleşme vardır})$$

Hesaplanan F istatistiği Pesaran vd. (2001)'de asimptotik olarak türetilmiş olan alt ve üst kritik değerlerle karşılaştırılarak tespit edilmektedir. Hesaplanan F istatistiği değerinin kritik üst değerden büyük olması durumunda H_0 reddedilip modeldeki değişkenler arasında, uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Fakat hesaplanan F istatistiği değeri kritik alt alt değerden küçük ise H_0 reddedilememektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusu değildir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki söz konusuysen, uzun dönem katsayılarının tahmini için Denklem (6)'da ARDL (k, l, m, n, p) modeli kurulmaktadır.

$$\begin{aligned} \ln eai_t = & c_0 + \sum_{i=1}^k c_{1i} \ln eai_{t-i} + \\ & \sum_{i=0}^l c_{2i} \ln gsyh_{t-i} + \sum_{i=1}^m c_{3i} \ln ek_{t-i} + \sum_{i=1}^n c_{4i} \ln pk_{t-i} + \sum_{i=1}^p c_{4i} \ln sk_{t-i} + \varepsilon_t \end{aligned}$$

Denklem 6'daki modelin tahmininin ardından diagnostik testlerinin incelenmesi gerekmektedir. Çalışmada, otokorelasyon olup olmadığını tespit etmek için "Breusch Godfrey LM testi", değişen varyans için ARCH testi, normal dağılım için Jargue-Bera testi, modelin doğru fonksiyonel forma sahip olup olmadığını tespiti için Ramsey Reset testi, katsayıların istikrarlı olup olmadığını tespiti için CUSUM ve CUSUMQ testinden yararlanılacaktır. Bu testlerin sonucuna göre modelin uygun olup olmadığı değerlendirilmektedir. Kısa dönemdeki ilişkilerin belirlenebilmesi için hata düzeltme modelinden yararlanılmaktadır. Bu model Denklem 7'de gösterilmektedir.

$$\begin{aligned} \Delta lnei_t = & d_0 + \sum_{i=1}^k d_{1i} \Delta lnei_{t-i} + \sum_{i=0}^l d_{2i} \Delta lngsyh_{t-i} + \sum_{i=0}^m d_{3i} \Delta lnek_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^n d_{4i} \Delta lnpk_{t-i} + \sum_{i=0}^p d_{4i} \Delta lnsk_{t-i} + \delta ECM_{t-i} + \varepsilon_t \end{aligned}$$

Denklem (7)'de yer alan ECM_{t-i} hata düzeltme teriminin katsayısı olan δ parametresinin istatistiksel olarak anlamlı olması için negatif işaretli olması gerekmektedir. Bu parametre, kısa dönemde oluşabilecek herhangi bir dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeltileceğini göstermektedir (Esen vd. 2012: 258).

4. AMPİRİK BULGULAR

Şekil 1. Değişkenlerin Zaman Seyir Grafikleri

Şekil 1'de görüleceği üzere doğal logaritmaları alınmış serilerin genel olarak trend yapısal kırılmalar içerdiği gözlenmektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	lnei	lngsyh	lnek	lnpk	lnsk
Ortalama	1.0154	8.8034	3.8598	4.3922	3.8585
Medyan	1.0114	8.7535	3.9344	4.4535	3.8414
Maksimum	1.2527	9.4049	4.0561	4.5261	4.1997
Minimum	0.7419	8.2767	3.4281	4.1103	3.4499
Standart hata	0.1537	0.3366	0.1783	0.1393	0.2573
Çarpıklık	-0.0530	0.2911	-1.0066	-0.8256	-0.0154
Basıklık	1.6700	1.9954	2.7111	2.1193	1.6403
Jarque-Bera	2.9664 (0.2269)	2.2470 (0.3251)	6.8947 (0.0318)	5.8374 (0.0540)	3.0828 (0.2140)
Gözlem sayısı	40	40	40	40	40

Tablo 2 incelendiğinde ekolojik küreselleşme ile sosyal küreselleşmenin ortalama değeri birbirine yakındır. En yüksek maksimum değere sahip değişken GSYH'dir. Maksimum değeri birbirine yakın olan değişkenler ise ekolojik ayak izi, politik küreselleşme ve sosyal küreselleşmedir. Ekolojik küreselleşmeyle sosyal küreselleşmenin minimum değerleri birbirine yakındır. Normal dağılım eğrisinin ne kadar basık olduğunu gösteren basıklık katsayısı 3'ten küçük olduğu için kalın kuyruk problemi söz konusu değildir. Çarpıklık katsayısı ise GSYH hariç diğer değişkenlerde negatif değere sahiptir. Bu katsayının negatif olması serinin sola çarpık bir dağılım gösterdiğine işaret etmektedir. Diğer taraftan tanımlayıcı istatistiklerde kişi başına reel GSYH ile küreselleşmenin alt endeksleri olan ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme değişkenleri 0,01'den büyük olduğu için normal dağılım özelliği göstermektedir. Tüm değişkenler arasında ilişkinin gücü korelasyon matrisi ile incelenmektedir. Bu bakımdan bulgular Tablo 3'te aktarılmıştır.

Tablo 3. Korelasyon Matrisi Bulguları

	Ineai	Ingsyh	Inek	Inpk	Insk
Ineai	1.0000	0.9553	0.8099	0.8718	0.9559
Ingsyh	0.9553	1.0000	0.8303	0.8734	0.9653
Inek	0.8099	0.8303	1.0000	0.9694	0.8692
Inpk	0.8718	0.8734	0.9694	1.0000	0.9099
Insk	0.9559	0.9653	0.8692	0.9099	1.0000

Yüksek korelasyon katsayısının 0.969422 ile ekonomik küreselleşmeyle sosyal küreselleşme arasında olduğu; en düşük korelasyon katsayısının ise 0.809908 ile ekolojik ayak izi ile ekonomik küreselleşme arasında olduğu gözlenmektedir. Bu durum ekonomik küreselleşmeyle sosyal küreselleşme arasındaki ilişki düzeyinin yüksek düzeyde olduğunu, ekolojik ayak iziyle ekonomik küreselleşme arasındaki ilişkinin ise düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Ziwot ve Andrews Testi Bulguları

	Model	Optimal Gecikme uzunluğu	Kırılma zamanı	T istatistiği
Ineai	A	0	2005	-6.358657***
	C	0	2006	-6.598514***
Ingsyh	A	0	2011	-3.670312
	C	0	1999	-4.535077
Inek	A	0	1988	-3.854143
	C	0	1994	-6.142945***
Inpk	A	3	1991	-4.788818
	C	3	1992	-5.930841***
Insk	A	1	2005	-2.678514
	C	1	2007	-4.171500
Δ Ingsyh	A	0	2003	-7.022687***

	C	0	2003	-6.903025***
$\Delta \ln sk$	A	0	2004	-5.586195***
		0	2004	-6.431477***
Kritik Değerler (Zivot ve Andrews, 1992: 256-257)				
		%1	%5	%10
Model A		-5.34	-4.93	-4.58
Model C		-5.57	-5.08	-4.82

Not: "****" %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Modelde uygun gecikme uzunlukları Akaike bilgi kriterine göre oluşturulmuştur.

Tablo 4'te Model A sabitteki kırılmayı, model C ise sabitteki kırılmanın yanı sıra trenddeki kırılmayı da göstermektedir. Ekolojik ayak izi hem model A hem de model C'de $I(0)$ 'da durağandır. Ekonomik küreselleşme ve politik küreselleşme ise Model C'de $I(0)$ 'da durağandır. Ekonomik küreselleşme değişkeninin sabit ve trendli modelde, 1994 yılında yapısal kırılma olduğu ve bu kırılmanın dikkate alınması durumunda, ilgili değişkenin %1 anlamlılık düzeyinde durağanlaştığı görülmektedir. Bu sonuca göre Türkiye'de yaşanmış olan 1994 krizinin ekonomik küreselleşmeyi etkilemiş olabileceği ifade edilebilir. Diğer taraftan kişi başına reel GSYH ve sosyal küreselleşme değişkenlerinin hem sabitli hem de sabit ve trendli modeldeki "hesaplanan test istatistiği değerlerinin" "kritik tablo değerlerinden" %1 anlamlılık düzeyinde, mutlak değerce küçük olduğundan seviyede durağan değildir. Bu nedenle de bu değişkenlerin birinci farkı alınmıştır. Birinci farkı alınan bu değişkenler %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale gelmiştir. Model C dikkate alındığında ekolojik ayak izi, ekonomik küreselleşme ve politik küreselleşme $I(0)$ 'da durağanken, reel GSYH ve sosyal küreselleşme $I(1)$ 'de durağandır.

Tablo 5. Uygun Gecikme Uzunluğu Bulguları

Gecikme Uzunluğu	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	231.0071	NA	3.40e-12	-12.21660	-11.99891	-12.13985
1	410.2627	300.3743*	8.26e-16*	-20.55474*	0.965391	-20.09426*

2	431.0447	29.20710	1.12e-15	-20.32674	0.869227	-19.48253
3	455.1360	27.34688	1.46e-15	-20.27762	0.909932	-19.04968

Not:**** notasyonu ilgili kritere göre seçilen gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

Tablo 5'e göre seçim kriterleri arasında Akaike Bilgi kriterinin en düşük değere sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre çalışmadaki model için uygun gecikme uzunluğu AIC (1) olarak belirlenmiştir. Ayrıca AIC ölçütünün en büyük üstünlüğü, hem örneklem içi hem de örneklem dışı başarıyı karşılaştırmada kullanılabilen bir bilgi kriteri olmasıdır (Yalta, 2011).

Tablo 6. ARDL Analizi Bulguları

Model	Optimum Gecikme Uzunluğu	F İstatistiği
$lneai_t = f(lngsyh_t, lnek_t, lnpg_t, lnsk_t)$	ARDL (1, 1, 0, 0, 0)	6.942380***
Kritik Değerler	I(0)	I(1)
%1	2.66	3.838
%5	3.202	4.544
%10	4.428	6.254

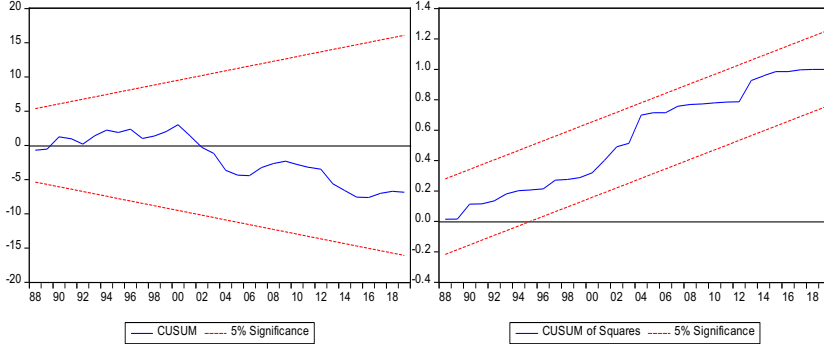
Not: **** %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 6'ya göre hesaplanan F istatistiği değeri 6.942380 olup %1 anlamlılık düzeyindeki 2.66 ve 4.544 üst kritik değerlerinden büyüktür. Dolayısıyla ser

Tablo 7. ARDL (1, 1, 0, 0, 0) Modeli Teşhis Testlerinin Bulguları

Test	F İstatistiği	Olasılık Değeri
Breusch Godfrey LM serisel korelasyon testi	0.233703	0.7930
Jarque-Bera	0.78842	0.638221
Ramsey Reset testi	2.256	0.1674
ARCH Değişen varyans testi	1.426433	0.2402
CUSUM	İstikrarlıdır	İstikrarlıdır
CUSUMQ	İstikrarlıdır	İstikrarlıdır
	$R^2 = 0.959086$	

Tablo 7'de modelde otokorelasyon sorununun olmadığı, değişkenlerin normal dağılıma sahip olduğu, değişen varyans sorununun olmadığı ve modelde doğru fonksiyonel formun kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 2. Cusum ve Cusumkare Bulguları

Şekil 2'de yer alan CUSUM testlerinin bulgularına göre mavi çizgiyle gösterilen model tahminleri kesikli kırmızı çizgilerin arasında yer almaktadır. Dolayısıyla bu bulgulara göre katsayılar analiz döneminde istikrarlıdır.

Tablo 8. ARDL Analizi Bulguları

Değişkenler	Katsayı	Olasılık Değeri
Kısa Dönem		
Ingsyh	0.854329***	0.0000
Inek	-0.072715	0.6396
Inpk	0.917626**	0.3657
Insk	0.274299**	0.0167
ECT (-1)	-0.883211***	0.0000
Kukla ₁₉₉₄	-0.006666	0.8652
Uzun Dönem		
Ingsyh	0.155556**	0.0399
Inek	0.584705	0.6386
Inpk	0.219936	0.3662

Insk	0.310570***	0.0075
Kukla₁₉₉₄	-0.004531	0.7703

Tablo 8'deki ARDL kısa dönem bulgularına göre %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde kişi başına reel GSYH ve sosyal küreselleşmedeki artış kişi başına ekolojik ayak izini artırmaktadır. Ekonomik küreselleşme ve politik küreselleşme değişkenleri ise istatistiksel olarak anlamsızdır. Hata düzeltme katsayısı -0.883211 negatif değerdedir ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer bir deyişle kısa dönemde oluşabilecek bir sapmanın bir sonraki yılda, %0.88'inin giderilebildiğini göstermektedir. Uzun dönem sonuçları incelendiğinde, kısa döneme benzer şekilde %1 ve %5 anlamlılık düzeylerine göre kişi başına reel GSYH ve sosyal küreselleşmedeki bir birimlik artış sırasıyla %0.155556, %0.310570 oranında ekolojik ayak izini artırmaktadır. Kukla değişkenleri ise kısa ve uzun dönemde istatistiksel olarak anlamsızdır. Rudolf ve Figge (2017) ve Yang vd. (2021)'nin çalışmalarında küreselleşmenin alt endeksleri kullanılmıştır. Rudolf ve Figge (2017)'nin çalışmasında politik küreselleşmenin ekolojik ayak izi üzerine olan etkisi anlamsız iken Yang vd. (2021)'nin çalışmasında sosyal küreselleşmenin ekolojik ayak izi üzerine olan etkisi pozitifdir. Elde edilen bulgular literatür kapsamında da desteklenmektedir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Çevre kirliliği, küresel toplumun karşı karşıya olduğu en acil sorunlar arasındadır. Özellikle kirlilikle birlikte yaşam koşullarının giderek kötüleşmesi, gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke ayrımı gözetmeksizin herkesin üzerinde durduğu problemi teşkil etmektedir. Bu çalışma Türkiye için 1980'den 2019 yılına kadar GSYH, küreselleşmenin alt endeksleri olan politik, ekonomik ve sosyal küreselleşme değişkenlerinin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Değişkenlere ait verilere 1980-2019 yılları arasında ulaşılması çalışmanın

sınırlılığını göstermektedir. Çalışmada öncelikle değişkenlerin birim kök içerip içermediği tek yapısal kırımlı Zivot-Andrews testiyle analiz edilmiştir. Zivot-Andrews testi sonucuna göre ekonomik küreselleşme, ekolojik ayak izi ve politik küreselleşme seviyede, reel GSYH ve sosyal küreselleşmenin ise I(1)'de durağan hale gelmiştir. Değişkenlerin farklı dereceden durağan olmasına izin veren I(2) hariç ARDL analizi tercih edilmiştir. Bu amaçla GSYH, küreselleşme alt endeksleri ve ekolojik ayak izi arasındaki ilişkiyi tahmin etmek için ARDL tekniği kullanılmıştır. ARDL kısa dönem bulgularına göre %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde GSYH ve sosyal küreselleşmedeki artış ekolojik ayak izini artırmaktadır. Ekonomik küreselleşme ve politik küreselleşme değişkenleri ise istatistiksel olarak anlamsızdır. Uzun dönem sonuçları incelendiğinde, kısa döneme benzer şekilde %1 ve %5 anlamlılık düzeylerine göre GSYH ve sosyal küreselleşmedeki bir birimlik artış ekolojik ayak izini artırmaktadır. Literatürde yer alan küreselleşme ve ekolojik ayak izi arasındaki ilişki Rudolf ve Figge (2017) ve Yang vd. (2021)'nin çalışmalarında ulaşılan sonuçları desteklemektedir. Bu çalışmadan farklı olarak literatürde sonuçlarda mevcuttur (Zaidi vd. 2019; Zafar vd.; Saud vd. 2020; Ulucak vd. 2020). Bu farklılık örneklem, kullanılan yöntem, değişken sayısından kaynaklanmaktadır. Politika sonuçları açısından bu çalışma, çevre kalitesinin iyileştirilmesine yönelik Türkiye'nin enerji bağımlılığını azaltmak için yenilenebilir enerjinin teşvik edilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Yenilenebilir enerjinin sabit maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı teşvik politikalarının uygulanması önemlilik arz etmektedir. Ayrıca endüstriyel yapıyı yenilenemeyen enerjiden sürdürülebilir enerjiye kaydırmayı amaçlayan farklı eko-inovasyon stratejileri benimsenmelidir. CO2 emisyonu artışlarının minimum düzeye indirgenmesi için hükümetlerin karbon fiyatlandırma yaklaşımını benimsemesi önemlidir. Bu kapsamda karbon kullanımının vergilendirilmesi önem arz etmektedir. Küreselleşme çevre kalitesini bozduğu için politika yapıcılarının yabancı yatırımları çevresel sürdürülebilirlik kapsamında değerlendirmeye yönelik stratejiler geliştirmeli ve uluslararası

yatırımcıların temiz teknolojiyi kullanmaya ve cazip faydalar sağlayarak daha temiz enerji projelerine yönelmeye ikna edilmesi gerekmektedir.

Gelecekte yapılacak çalışmalar için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırmasını yaparak ekolojik ayak izini etkileyen değişkenleri incelemesi önerilmektedir. Ayrıca ampirik analizler için yapısal kırılmalı panel eşbütünlük testleri ve eşbütünlük katsayı tahmininin yapılmasının literatürün gelişmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu makalenin araştırılması için etik kurul izni gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

Ahmad, M., Jiang, P., Murshed, M., Shehzad, K., Akram, R., Cui, L., & Khan, Z. (2021). Modelling the dynamic linkages between eco-innovation, urbanization, economic growth and ecological footprints for G7 countries: does financial globalization matter?. *Sustainable Cities and Society*, 70, 102881.

Aksu, H., & Başar, S. (2016). Türkiye Ekonomisinde Hasılanın İşsizlik Üzerindeki Dinamik Etkileri. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 20(1), 275-286.

- Aluko, O. A., Opoku, E. E. O., & Ibrahim, M. (2021). Investigating the environmental effect of globalization: Insights from selected industrialized countries. *Journal of Environmental Management*, 281, 111892.
- Apaydın, Ş. (2020). Küreselleşmenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 23-42.
- Apaydın, Ş., Ursavaş, U., & Koç, Ü. (2021). The impact of globalization on the ecological footprint: do convergence clubs matter?. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(38), 53379-53393.
- Çeliköz, Y. S., Yıldız, T., Arslan, Ü., & Kirmizioğlu, H. (2022). The relationship between economic globalization and ecological footprint: Empirical evidence for developed and developing countries. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 8(4), 109-133.
- Destek, M. A. (2020). Investigation on the role of economic, social, and political globalization on environment: evidence from CEECs. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(27), 33601-33614.
- Ersoy, E., & Ugurlu, A. (2020). The potential of Turkey's province-based livestock sector to mitigate GHG emissions through biogas production. *Journal of environmental management*, 255, 109858.
- Esen, E., Yıldırım, S., & Kostakoğlu, S. F. (2012). Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye Ekonomisi İçin Sınanması: ARDL Modeli Uygulaması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 251-267.
- Figge, L., Oebels, K., & Offermans, A. (2017). The effects of globalization on Ecological Footprints: an empirical analysis. *Environment, Development and Sustainability*, 19, 863-876.
- Global Footprint Network (2024). National foot print accounts. <http://data.footprintnetwork.org> (Erişim Tarihi: 05.04.2024).

- Grossman, G., & Krueger, A. (1995). Economic environment and the economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377.
- Jorgenson, A. K., & Burns, T. J. (2007). The political-economic causes of change in the ecological footprints of nations, 1991–2001: a quantitative investigation. *Social Science Research*, 36(2), 834-853.
- Kalmaz, D. B., & Kirikkaleli, D. (2019). Modeling CO2 emissions in an emerging market: Empirical finding from ARDL-based bounds and wavelet coherence approaches. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(5), 5210-5220.
- Kandemir, M., & Kandemir, H. (2022). Avrupa yeşil mutakabati ve iklim anlaşmalarının türkiye orman ürünleri endüstrisi açısından içerik incelemesi. *21. Yüzyılda Fen ve Teknik*, 9(18), 89-94.
- Kar, M., & Ağır, H. (2006). Türkiye’de beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: eşbütünleşme yaklaşımı ile nedensellik testi, 1926-1994. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 50-68.
- Kılınç ve Altıparmak (2020). Çevre vergilerinin CO2 emisyonu üzerindeki etkisi üzerine bir uygulama. *ODÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 217-227.
- Kirikkaleli, D., Adebayo, T. S., Khan, Z., & Ali, S. (2021). Does globalization matter for ecological footprint in Turkey? Evidence from dual adjustment approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(11), 14009-14017.
- KOF (2024). KOF globalisation index. <http://globalization.kof.ethz.ch>, (Erişim Tarihi: 05.04.2024).
- Pata, U. K., & Yilanci, V. (2020). Financial development, globalization and ecological footprint in G7: further evidence from threshold cointegration and fractional frequency causality tests. *Environmental and Ecological Statistics*, 27(4), 803-825.

- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1995). *An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis* (Vol. 9514). Cambridge, UK: Department of Applied Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Polat, M. A. (2017). Yapısal kırılmalar altında Türkiye'de enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 299-313.
- Protocol, K. (1997). Kyoto protocol. *UNFCCC Website*. Available online: http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php (accessed on 1 January 2011), 230-240.
- Rahman, H. U., Zaman, U., & Górecki, J. (2021). The role of energy consumption, economic growth and globalization in environmental degradation: Empirical evidence from the brics region. *Sustainability*, 13(4), 1924.
- Rudolph, A., & Figge, L. (2017). Determinants of ecological footprints: what is the role of globalization?. *Ecological Indicators*, 81, 348-361.
- Sakai, M., & Barrett, J. (2016). Border carbon adjustments: Addressing emissions embodied in trade. *Energy Policy*, 92, 102-110.
- Saud, S., Chen, S., & Haseeb, A. (2020). The role of financial development and globalization in the environment: Accounting ecological footprint indicators for selected one-belt-one-road initiative countries. *Journal of Cleaner Production*, 250, 119518.
- Shahbaz, M., Mallick, H., Mahalik, M. K., & Loganathan, N. (2015). Does globalization impede environmental quality in India?. *Ecological Indicators*, 52, 379-393.

- Shahbaz, M., Shahzad, S. J. H., Mahalik, M. K., & Hammoudeh, S. (2018). Does globalisation worsen environmental quality in developed economies?. *Environmental Modeling & Assessment*, 23, 141-156.
- Sharif, A., Afshan, S., & Qureshi, M. A. (2019). Idolization and ramification between globalization and ecological footprints: evidence from quantile-on-quantile approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 11191-11211.
- Ullah, A., Tekbaş, M., & Doğan, M. (2023). The impact of economic growth, natural resources, urbanization and biocapacity on the ecological footprint: The case of Turkey. *Sustainability*, 15(17), 12855.
- Ulucak, Z. Ş., İlkay, S. Ç., Özcan, B., & Gedikli, A. (2020). Financial globalization and environmental degradation nexus: Evidence from emerging economies. *Resources Policy*, 67, 101698.
- Usman, O., Alola, A. A., & Sarkodie, S. A. (2020). Assessment of the role of renewable energy consumption and trade policy on environmental degradation using innovation accounting: Evidence from the US. *Renewable Energy*, 150, 266-277.
- Wackernagel, M., & Rees, W. (1998). *Our ecological footprint: reducing human impact on the earth* (Vol. 9). New society publishers.
- World Bank (2024). Databank, world development indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (Erişim Tarihi: 05.04.2024).
- Yağlıkara, A. (2022). Ekonomik, politik ve sosyal küreselleşmenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkileri: ASEAN-5 ülkeleri örneği. *Fiscaoeconomia*, 6(2), 656-676.
- Yalta, A. T. (2011). Ekonometrik Modelleme Modellemeye İlişkin Konular. <https://acikders.tuba.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 17.06.2024).

- Yang, X., Li, N., Mu, H., Zhang, M., Pang, J., & Ahmad, M. (2021). Study on the long-term and short-term effects of globalization and population aging on ecological footprint in OECD countries. *Ecological Complexity*, 47, 100946.
- Yilanci, V., & Gorus, M. S. (2020). Does economic globalization have predictive power for ecological footprint in MENA counties? A panel causality test with a Fourier function. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(32), 40552-40562.
- York, R., Rosa, E. A., & Dietz, T. (2009). A tale of contrasting trends: Three measures of the ecological footprint in China, India, Japan, and the United States, 1961-2003. *Journal of World-Systems Research*, 134-146.
- Zafar, M. W., Saud, S., & Hou, F. (2019). The impact of globalization and financial development on environmental quality: Evidence from selected countries in the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). *Environmental science and pollution research*, 26, 13246-13262.
- Zaidi, S. A. H., Zafar, M. W., Shahbaz, M., & Hou, F. (2019). Dynamic linkages between globalization, financial development and carbon emissions: evidence from Asia Pacific Economic Cooperation countries. *Journal of cleaner production*, 228, 533-543.
- Zivot, E., & Andrews, D. W. K. (2002). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 20(1), 25-44.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Globalization has had a significant impact on socio-economic, environmental and political aspects of human existence by contributing to the economic development of countries. Globalization increases the interdependence of countries through the production of goods and services and investment, capital transfers, financial convergence, technological progress and information sharing (Pata and Yılançı, 2020: 805). Increasing industrialization, advances in information and communication technologies and rapid population growth have caused an increase in economic activities and total demand on a global scale (Apaydın et al., 2021: 53380). The expansion of global economies and the increase in global financial activities lead to more energy consumption and thus more CO₂ emissions (Shahbaz et al., 2018: 142). However, the environmental effects caused by the globalization process are not limited to CO₂ emissions. In this process, increasing production and consumption activities have caused a decrease in arable lands, forests, pastures, built-up areas, clean and drinkable water and seafood production. In other words, ecological pressures due to globalization have led to environmental problems such as decrease in arable lands, loss of biological diversity, increase in waste and pollution (Apaydın et al., 2021: 53380).

Globalization is among the factors affecting everything from pollution to global warming and climate change. In this regard, global warming and climate change problems caused by greenhouse gases are among the most important issues addressed for countries (Usman et al. 2020: 267). Kyoto Protocol is an international agreement to reduce greenhouse gas emissions. Countries that are responsible for at least 55% of CO₂ emissions must approve the agreement protocol and be included in the agreement (Protocol, 1997: 33). In addition, reducing climate change with the Paris agreement, the European Green Deal in which greenhouse gases are net zero by 2050 (Kandemir and Kandemir, 2022: 91), carbon certificates for importing companies according to the amount of carbon in the products they import within the scope of border carbon regulation (Sakai and Barret, 2016: 103) are global precautions for environmental problems. In this context, countries have turned to applications such as environmental taxes, carbon capture and storage, carbon pricing and carbon trading (Kılıç and Altıparmak, 2020: 218).

Method

The study aims to examine the impact of globalization on the ecological footprint for Türkiye between 1980-2019. In this context, real GDP per capita and economic, political and social globalization variables, which are the sub-indexes of globalization, were included in the analysis and the subject was limited. The reason why the Turkish economy was chosen is that it is the third country with the highest carbon (CO₂) emissions in Europe. Additionally, as a developing economy, Türkiye has intensified its energy demand in every sector. Turkey is characterized by increasing energy demand and a large dependence on imports of energy resources, increasing CO₂ emissions (Ersoy and Uğurlu, 2020: 3). In this regard, the importance of the study is emphasized and it is expected to make significant contributions to the literature. Reaching the data for the variables between 1980 and 2019 shows the limitations of the study. First of all, in the study, the Zivot-Andrews unit root test, which is used in the literature, will be used to determine the unit root processes of the variables. Subsequently, Pesaran and Shin (1999) and Pesaran et al. cointegration relationship will be examined with the ARDL bound test developed by (2001).

Findings (Results)

According to ARDL short-term findings, the increase in GDP and social globalization increases the ecological footprint at the 1% and 5% significance levels. The variables of economic globalization and political globalization are statistically insignificant. When long-term results are examined, a one-unit increase in GDP and social globalization increases the ecological footprint according to the 1% and 5% significance levels, similar to the short term. The relationship between globalization and ecological footprint in the literature is examined by Rudolf and Figge (2017) and Yang et al. (2021) supports the results reached in their study. Unlike this study, the results are also available in the literature. This difference arises from the sample, the method used, and the number of variables.

Conclusion and Discussion

In terms of policy implications, this study suggests that renewable energy should be encouraged to reduce Turkey's energy dependency towards improving environmental quality. Due to the high fixed costs of renewable energy, implementation of incentive policies is important. Additionally, different eco-innovation strategies should be adopted aiming to shift the industrial structure from non-renewable energy to sustainable energy. It is important for governments to adopt a carbon pricing approach to minimize increases in CO₂

emissions. In this context, it is important to tax carbon use. Since globalization deteriorates environmental quality, policy makers must develop strategies to evaluate foreign investments within the scope of environmental sustainability, and international investors must be persuaded to use clean technology and turn to cleaner energy projects by providing attractive benefits.

It is recommended that future studies compare developed and developing countries and examine the variables affecting the ecological footprint. Additionally, it is thought that structural break panel cointegration tests and cointegration coefficient estimation for empirical analyzes will contribute to the development of the literature.

TRT TÜRK HALK MÜZİĞİ REPERTUARINDA YER ALAN OYUN HAVASI FORMUNDAKİ ESERLERİN BAĞLAMA İCRASI İÇİN ETÜT OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Emirhan GÜLER*

Öz

Türk halk müziği, köklü tarihsel geçmişi, müzikal zenginliği ve geniş repertuarıyla, önemli bir müzik türü olarak kabul edilmektedir. Zengin repertuar ve müzikal yapısı gerek teorik anlamda müziği öğrenmek isteyenlere gerek icracılara zengin bir kaynak olmaktadır. Bağlama da bu zengin kaynaktan oldukça faydalanmaktadır. Bu araştırma, TRT Türk halk müziği repertuarı oyun havası formundaki eserlerden bağlama için etüt üretme üzerine odaklanmaktadır. Nitel araştırma yöntemleriyle yürütülen bu çalışmada, doküman analizi modeli kullanılmıştır. Araştırmada TRT Türk halk müziği repertuarı 27 sıra numaralı Cirit Havası adlı eser örnek olarak alınmıştır. Bu eserden toplam 5 motiften 7 adet etüt üretilmiştir. Bu etütler, bağlama icrasını öğrenmek isteyenlerin parmak pozisyonlarını, yöresel tavırları, temel icra tekniklerini (süsleme, legato, vb.), hızlı ve teknik çalmayı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın sonucunda, parmak baskısı, Ankara tavrının gelişimi, çeşitli pozisyon kombinasyonları, süsleme, legato (çarpma, çekme) tekniklerinin gelişimi, hızlı ve teknik çalmanın gelişimine yönelik etütler üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TRT, Türk Halk Müziği, Oyun Havası, Bağlama, Etüt

EVALUATION OF THE WORKS IN THE FORM OF PLAYING MOOD INCLUDED IN THE TRT TURKISH FOLK MUSIC REPERTOIRE AS STUDIES FOR BAGLAMA PERFORMANCE

Abstract

Turkish folk music is considered an important musical genre with its deep-rooted historical past, musical richness and wide repertoire. Its rich repertoire and musical structure is a rich resource for both those who want to learn music in a theoretical sense and performers. The bağlama also makes great use of this rich resource. This research focuses on producing etudes for bağlama from TRT Turkish folk music repertoire works in the form of playing mood. In this study, which was conducted with qualitative research methods, the document analysis model was used. In the research, the work entitled Cirit Air, number 27 of the TRT Turkish folk music repertoire, was taken as an example. A total of 7 etudes from 5 motifs were derived from this work. These studies show the finger positions of those who want to learn bağlama performance, local manners, basic performance techniques (ornamentation, legato, etc.), aims to improve fast and technical playing. As a result of the research, finger pressure, the development of the Ankara attitude, various position combinations, ornamentation, the development of legato (striking, pulling) techniques, studies for the development of fast and technical playing were produced.

Keywords: TRT, Turkish Folk Music, Belly Dance Music, Bağlama, Etude

1. GİRİŞ

Türk halk müziği, zengin bir kültürel mirasın yansıması olarak Anadolu coğrafyasında öne çıkan önemli bir müzik türüdür. Bu müzik geleneği, Anadolu'nun tarihi, coğrafi çeşitliliği ve toplumsal dinamiklerini yansıtan motifleri bünyesinde barındırarak zengin bir kimlik oluşturmaktadır.

Asya'dan Avrupa'ya uzanan geniş bir coğrafyada, tarih boyunca ezgisel ve çalgısal açıdan çeşitlenerek günümüze gelmiş bir müzik türü olarak kabul edilen Türk halk

müziği, halkın gündelik yaşantısının aynası olmuştur. Bu müzik; evlenme, ölüm vb. merasimler başta olmak üzere hayatın birçok alanında ve anında kendisine yer bulabilmiştir (Sancak, 2019:43).

Türk halk müziği, ezgisel yapısı açısından çeşitli kategorilere ayrılabilen bir müzik türüdür. Bu sınıflandırmalar, müziğin farklı özelliklerini ve yapılarını daha detaylı bir şekilde inceleme fırsatı sunmaktadır. Sarısözen (1962) Türk halk müziğini genel olarak uzun havalar ve kırık havalar olarak iki ana başlıkta değerlendirirken, Şenel (2000: 65) Türk halk müziğinin üç ana grupta değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu üç ana başlığın ise enstrümantal musiki, vokal musiki (sözlü musiki) ve vokal-enstrümantal musiki şeklinde olduğu görülmektedir. Haşhaş (2022: 21) ise Türk halk müziğini genel olarak; söz unsuru açısından, sözlü ve sözsüz (enstrümantal) alt türler olmak üzere iki ana başlık altında, usûl özellikleri açısından ise kırık havalar, uzun havalar ve karma havalar olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırmaktadır.

Bu sınıflandırmalar müziğin içeriğini ve ifade biçimini farklı şekillerde yansıtan temaları barındırmaktadır Bu müzik türü, özgün tınısal özellikleriyle çeşitli çalgıları da bünyesinde barındırarak geniş bir yapıya sahiptir. Bu çalgılar, müziğin tınısal dokusunu ve karakterini oluşturan önemli bileşenler olarak öne çıkmaktadır. Bu çalgılar arasında, Türk halk müziğinin özgün ifadesini taşıyan bağlama özel bir konuma sahiptir.

Bağlama, Türk halk müziğinin temel taşıyıcısı olarak kabul edilen ve tarihsel bir derinliği yansıtan bir çalgıdır (Demirkaya, 2023, Gökaş, 2020). Bağlamanın yüzyıllar içinde sahip olduğu karakter ve icra tarzı, Türk halk müziği içerisinde ayrıcalıklı bir rol oynamaktadır. Hem tınısal zenginliği hem de teknik çeşitliliği ile bağlama, Türk halk müziğinin çeşitli temalarını ve duygusal ifadelerini taşıyan bir araç olarak işlev görmektedir (Dursun ve Karagöz Dursun, 2022: 246). Bağlamanın

müziğe kattığı derinlik, Türk halk müziğinin geçmişten günümüze kadim bir miras olarak yaşatılmasını sağlamaktadır.

Bağlama, Türk halk müziğinin önde gelen enstrümanları arasında yer almasıyla birlikte, icra karakterindeki derinlik ve zenginlikler nedeniyle zaman içerisinde önemli gelişmeler kaydetmiştir. Geçmişte geleneksel "usta çıkar" yöntemiyle öğretilen ve aktarılan bağlama icrası, özellikle 1975 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı'nın kurulmasıyla birlikte daha akademik bir yaklaşım benimsemeye başlamıştır. Bu durum, bağlama ile ilgili yapılan çalışmaların daha sistemli ve bilimsel bir şekilde yürütülmesine olanak sağlamıştır. "1975 yılında İstanbul Türk Müziği Devlet Konservatuvarının kurulmasıyla birlikte bağlama eğitimi/öğretimi daha akademik bir ortamda devam ettirilmiştir" (Kurt, 1989; Kaptan, 2007: 69).

Bağlama icrası, tarihsel perspektifte incelendiğinde kuşkusuz önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak bu gelişim, hâlihazırda icra pratiğiyle ilgilenenlerin üzerinde çalışmalarını sürdürdüğü bir alan olarak görülmektedir. Zira her geçen gün, icra kalitesini artırma hedefi doğrultusunda ilerlemesi gereken bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Bağlama icrasını geliştirmenin en etkili kaynaklarından biri, geçmişten bu yana Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Türk halk müziği repertuarı olmuştur. Bu repertuar içerisinde yer alan eserler, özellikle düzenlemeleri yapılarak birçok bağlama eğitimcinin ve öğrencisinin yetişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bunun yanı sıra, TRT Türk halk müziği repertuarı, çeşitli bağlama öğretim metotlarının geliştirilmesinde de önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır. Şenel (1997) konuyla ilgili şu ifadelerde bulunmaktadır: "Türk halk müziği repertuarı bakımından TRT geniş bir arşive sahiptir. Bunda zamanın tek televizyon kanalı ve radyosu olmasının etkisi büyüktür. TRT radyoları aynı zamanda Türk halk müziği alanında bir öğrenim yeri ve "kaynağı" görevi de görür. Kurumun bünyesinde

bulunan “Gençlik Koroları” gibi amatör topluluklarda yapılan repertuar, nazariyat ve çalgı dersleri ile TRT adeta bir okul misyonu kazanmıştır. Yurdun dört bir köşesinden gelen icracılar kendi yöreleri dışındaki örnekleri burada öğrenmiş ve icra etmeye başlamıştır.”

Eğitim yöntemleri perspektifinden bakıldığında, TRT Türk halk müziği repertuarına ait hem vokal hem de çalgısal eserlerin seçkin örnekleri, bağlama öğretim süreçlerinin temel araçları olarak kullanılmıştır. Bu yaklaşıma ek olarak, öğretim metotlarını zenginleştiren uzmanlar, bağlamanın icra becerilerini geliştirmeye yönelik çeşitli etütlerin ve egzersizlerin de yazarları olarak önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Etütler ve egzersizler, bir çalgının teknik seviyesini yükseltme amacıyla kullanılan önemli araçlardan biridir. Özdek (2014: 5) etüt kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “Herhangi bir çalgıda çok karşılaşılan teknik problemleri çözmek ya da belirli bir teknik beceriyi pekiştirip mükemmelleştirmek amacıyla hazırlanmış sözsüz bir kompozisyon anlayışını ifade etmektedir”. Ayrıca Özdek (2014: 5) ifadesinde etüt, egzersiz ve alıştırmaya kavramlarını şöyle ayırmaktadır: “Etüt, egzersiz ve alıştırmaya terimleri çoğunlukla birbirinin yerine kullanılmakla birlikte etüt kavramının, çoğunlukla melodik bir yapıyı ifade ettiği, aynı anlamı taşıyan egzersiz ve alıştırmaya terimlerinde ise melodik yapıdan bağımsız olarak teknik çalışmanın ön plana tutulduğu anlaşılmaktadır”. Bu çerçevede, bağlama da dahil olmak üzere birçok çalgı için çeşitli etütler yazılmıştır. Geçmişten günümüze birçok bağlama icracısı, akademisyen ve bağlama eğitmeni (Haşhaş, 2023, Sağ ve Erzincan, 2013, Ekici, 2012, Akdağ, 2012) bağlama icrasını geliştirme hedefiyle birçok etüt bestelemiş ve bu etütler bağlama icra geleneğine önemli katkılarda bulunmuştur.

Bu araştırma, bağlamanın teknik açıdan gelişimine katkı sağlayan etütleri esas alınıp, Türk halk müziği oyun havası formundaki eserlerden etüt oluşturma sürecini ele almaktadır. Bu etüt oluşturma süreci, icracının pozisyonlandırma ve parmak baskısı güçlendirme, hızlanma teknikleri (acelite), yöresel tavır becerisi ve temel icra tekniklerindeki geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda, TRT Türk halk müziği repertuarında yer alan 27 numaralı “Cirit Havası” adını taşıyan eser örnek olarak seçilmiştir. Eserin seçimi, özellikle bağlama icrasındaki teknik gelişim için uygun olması ve başlangıç düzeyinin üzerindeki icracılar tarafından kolayca icra edilebilir olması göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.

1.1. Problem Durumu

Bağlama tarih boyunca ustadan çırağa aktararak öğretilen bir çalgı olmuştur (Koç, 2005, Haşhaş, 2016). Ancak günümüze yaklaştığımızda, eğitim kurumlarının artmasıyla birlikte, usta-çırak geleneğinin yanı sıra metodolojik yaklaşımlar da benimsenmeye başlanmıştır. Bu yaklaşım, bağlama icrası ve eğitiminin kalitesini artırarak daha etkili bir düzeye erişmesini sağlamıştır.

Bağlama icrası, devamlı bir değişim içerisinde olan ve sürekli olarak yenilenen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bağlama eğitiminin de bu gelişime ayak uydurması gerekmektedir. Ancak, bağlama eğitim materyalleri incelendiğinde, bağlama icrasının teknik gelişimini destekleyecek etütlerin yetersizliği dikkat çekmektedir. Kaynak bulma konusundaki zorluklar, bu materyallere ulaşmayı oldukça sınırlamaktadır. Bu durum, bağlama icrasının olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır. Bu sebeplerden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmanın problem cümlesi “Bağlama icrası için Türk halk müziği sözsüz eserlerinden nasıl etüt üretilir?” olarak belirlenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; TRT Türk halk müziği repertuarından seçilen oyun havası formundaki eserler arasından belirlenen bir sözsüz eserin ayrıntılı bir analizini yaparak, bağlama icrasında kullanılan farklı tekniklerin gelişimi için hazırlanan etütler aracılığıyla icra yetkinliğinin genişletilmesini hedeflemektedir. Ayrıca, araştırmanın bir amacı da, bağlama icrasındaki çeşitli tekniklerin gelişimini, bir sözsüz eser üzerinden oluşturulan etütlerle öğretmek ve bu süreçte hem etütlerin hazırlanma yöntemlerini hem de icra sırasında hangi tekniklerin geliştirildiğini açıklamaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, bağlama icrasında parmak baskısını, yöresel çalım tekniklerini, pozisyonlandırma becerilerini, hızlı çalma tekniklerini, temel icra tekniklerini geliştirmeye yönelik hazırlanan etütlerin oluşturulması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, TRT Türk halk müziği repertuarında yer alan bir eserin en ince detaylarına kadar icra edilmesi ve bu eser üzerinden etütler geliştirilmesi, bağlama icrasının gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde doküman incelemesi yöntemi kullanılarak yürütülmüştür. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin sistematik ve detaylı bir şekilde analiz edilmesini içermektedir. Bu yöntem, araştırmanın amacı doğrultusunda gerekli bilgilerin toplanmasını ve bu bilgilerin yapılandırılmış bir biçimde yorumlanmasını sağlamaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2013) bu tekniği, "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" şeklinde tanımlamaktadır.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, TRT Türk halk müziği repertuarındaki oyun havası formundaki eserler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, bu oyun havası formundaki eserler arasında bağlama icrasında pozisyonlandırma, parmak baskısı güçlendirme, hızlanma teknikleri (acelite), yöresel tavır becerisi ve temel icra tekniklerini geliştirebileceği düşünülen THM 27 repertuar sıra numaralı "Cirit Havası" adlı eser oluşturmaktadır.

2.2. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında, TRT Türk halk müziği repertuarında yer alan oyun havası formundaki eserler detaylı bir inceleme sürecinden geçirilmiştir. Bu incelemeler neticesinde, bağlama icrasının gelişimini olumlu anlamda katkı sağlayacağı düşünülen 10 eser tespit edilmiştir. Bu eserler arasında örnek olarak belirlenmiş olan "Cirit Havası" adlı eser, incelenen gelişim alanlarının tümünü içereceği düşünülmüş ve bu doğrultuda etütler hazırlanmaya başlanmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Çalışmada, TRT Türk halk müziğinin sözsüz eserleri tarandıktan sonra THM 27 repertuar sıra numaralı "Cirit Havası" belirlenmiş ve bu eserde 5 farklı motif tespit edilmiştir. Bu motiflerden bağlama icrasındaki çeşitli tekniklerinin (pozisyonlandırma, parmak baskısı güçlendirme, hızlanma teknikleri -acelite-, yöresel tavır becerisi ve temel icra teknikleri) gelişimine yönelik etütler oluşturulmaya çalışılmıştır.

3. BULGULAR

Bu çalışma kapsamında, geleneksel Türk halk müziğine ait oyun havası formundaki eserlerden bağlama icrasını temel alan etütlerin oluşturulması amaç

edinilmiştir. Bu etütlerin oluşturulma amacı özellikle icracıların becerilerini ve yetkinliklerini geliştirmeye yöneliktir. Bu bağlamda, bağlamanın icra edildiği süreçte, icracıların teknik ve artistik yeterliliklerini artırmayı hedefleyen bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu çalışmada öncelikli olarak, bağlamanın özgün özelliklerine odaklanılarak, icra becerilerini etkileyen faktörler incelenmiştir. Etütlerin tasarımı ve oluşturulması sürecinde, icracıların müzikal yeteneklerini ilerletebilmeleri için gerekli pedagojik yaklaşımlar göz önünde bulundurulmuştur. Bu etütler, icracıların parmak baskı gücünü artırma, çalgı üzerindeki hâkimiyetini iyileştirme, icra esnasında pozisyonlandırma bilgisini güçlendirme gibi teknik yeterlilikleri hedef almaktadır. Bununla birlikte, yöresel icra geleneği ve bağlamanın özgün karakteristiği ile uyumlu olarak, icracıların müzikal ifade ve yorumlama yeteneklerini geliştirme amacı da ön planda tutulmuştur.

3.1. Parmak Baskısı Güçlendirmeye Yönelik Etütler

Bağlama icrasında, icracının parmak baskısının güçlü olması, icranın niteliği ve temizliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Sağlam bir parmak baskısı, bağlamanın klavye (sap) kısmına daha keskin ve etkili bir şekilde basılmasını sağlamaktadır. Buna bağlı olarak da icra daha net ve düzgün bir şekilde gerçekleşecektir. Bu bağlamda, aşağıda etüt oluşturulurken temel alınan TRT Türk halk müziği repertuarı 27 sıra numaralı Cirit havası adlı eserin ilk ölçüsünün ilk motifi görülmektedir.

Şekil 1. Cirit Havası adlı eserin ilk ölçüsü

Şekil 1'de, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) Müzik Dairesi Yayınları'na ait olan THM 27 repertuar sıra numaralı "Cirit Havası" adlı eserin ilk ölçüsünde

bulunan 2 tartım kümesi görülebilmektedir. Bu belirtilen tartım kümesinden yola çıkılarak oluşturulan bir etüt örneği aşağıda sunulmuştur.

The image shows a musical score for a fretboard exercise in 2/4 time. It consists of six staves of music, each with a corresponding line of fingering numbers (0-3) written below it. The first staff starts with a double bar line and a key signature of one flat (B-flat). The first two measures of the first staff have arrows pointing up and down above them, indicating finger lifts. The fingering numbers are: 0 1 2 1 0, 1 2 3 2 1, 1 2 3 2 1, 1 2 3 2 1, 1 2 3 2 1, 1 2 3 2 1. The second staff continues with: 1 2 3 2 1, 1 2 3 2 1, 1 2 3 2 1, 1 2 3 2 1, 1 2 3 2 1, 3 2 3 2 1. The third staff has: 2 1 2 1 1, 3 2 3 2 1, 2 1 2 1 1, 3 2 3 2 1, 2 1 2 1 1, 3 2 3 2 1. The fourth staff has: 2 1 2 1 1, 3 2 3 2 1, 2 1 2 1 1, 3 2 3 2 1, 2 1 2 1 1, 3 2 3 2 1. The fifth staff has: 2 1 2 1 1, 3 2 3 2 1, 2 1 2 1 1, 3 2 3 2 1, 2 1 2 1 1. The sixth staff has: 3 2 3 2 1, 2 1 2 1 1, 2 1 2 1 0, 1 0 1 0, and a final measure with a double bar line and a '5' above a '0'.

Şekil 2. Cirit Havası adlı Eserin ilk Ölçüsünden Üretilen Etüt Örneği

Şekil 2'de sunulan etüt örneği, "Cirit Havası" adlı eserin başlangıç ölçüsünden üretilmiştir. Bu etüt, özellikle bağlama icrasında belirgin bir rol oynayan parmak baskılarının, teknik becerisini artırmak amacıyla geliştirilmiş ve kromatik yapı içerisinde oluşturulmuştur. İncelenen etütte, bozuk düzendeki bir bağlamanın alt telinde neredeyse bir oktav içindeki tüm perdelerin icra edildiği ve bağlamada 1., 2. ve 3. parmakların güçlenmesi yönünde gelişim gözlenmektedir. Bu yöntemle, etüdü icra eden kişinin parmak baskısı becerilerinin gelişeceği öngörülmektedir.

3.2. Yöresel Tavrılara Yönelik Etütler

Her yörenin kendine özgü kültürel dokusu ve icra geleneği bulunmaktadır. Bağlama da bu icra geleneğini ve kültürel dokuyu en çok yansıtan çalgılardan biri olmuştur. Dolayısıyla, bağlama icra ederken yöresel icra tarzının doğru bir şekilde yansıtılması son derece önemlidir. Bu bağlamda, bağlamada yöresel tavırların gelişimine yönelik olarak tasarlanan etüt, aşağıdaki motif ile ifade edilmiştir.

Şekil 3. Cirit Havası adlı eserin ilk ölçüsünün son nota kümesi

Şekil 3'te, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) Müzik Dairesi Yayınları'na ait olan THM 27 repertuar sıra numaralı "Cirit Havası" adlı eserin ilk ölçüsündeki ikinci motif görülmektedir. Bu belirtilen motiftten yola çıkılarak oluşturulan bir etüt örneği aşağıda sunulmuştur.

Şekil 4. Cirit Havası adlı eserin ilk ölçüsünün ikinci motifinden üretilen etüt örneği

“Fidayda veya Hüdayda tavrı olarak da bilinen Ankara tavrının en belirgin özelliği, bir üst mızrap vuruşunun ardından, mızrabın yukarıya doğru iki tel grubuna (orta ve üst teller) taktırılarak sonlandırılmasıdır. Ankara tavrı içeren halk ezgileri GTHM repertuarında genellikle, 2/4 veya 4/4'lük usul kalıplarında görülmektedir” (Karkın, Pelikoğlu, Haşhaş, 2014: 140). Ankara tavrı, bağlama icrasında önemli bir yer tutmakta ve bağlama icrasında sıklıkla rastlanılmaktadır. Şekil 4'te yer alan etüt örneği, Cirit Havası adlı eserin ilk ölçüsünün son nota dizisinden oluşmaktadır. Bu etüt örneği, bağlama icrasında sıkça rastlanan Ankara tavrını örneklemektedir ve bu sayede yöresel tavrın geliştirilmesi etüdün oluşturulma amaçlarındandır.

3.3. Pozisyonlandırma Bilgisi

Bağlama icrasında, icracının pozisyon bilgisinin performansın niteliği üzerinde kritik bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. İyi bir pozisyon bilgisine sahip olan icracılar, aynı eseri farklı tel grupları veya parmak pozisyonları kullanarak yorumlayabilirler, bu da icranın çeşitliliğini ve derinliğini artırmaktadır. Pozisyon bilgisini geliştirmek için yapılan etüt çalışmalarının önemi, müzik eğitimi ve performans pratiği alanında sıkça vurgulanmıştır. Bu sebeple, pozisyon bilgisini geliştireceği düşünülen etüt aşağıdaki motiften üretilmiştir.

Şekil 5. Cirit Havası adlı eserin 8. ve 9. ölçüleri

Şekil 5'te, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) Müzik Dairesi Yayınları'na ait olan THM 27 repertuar sıra numaralı "Cirit Havası" adlı eserin sekiz ve dokuzuncu ölçüleri görülmektedir. Bu belirtilen motiften yola çıkılarak oluşturulan bir etüt örneği aşağıda sunulmuştur.

TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Yer Alan Oyun Havası Formundaki Eserlerin
Bağlama İcrası İçin Etüt Olarak Değerlendirilmesi

Şekil 6, Bağlama için etüt olarak değerlendirilen bir parçanın müzik notasyonu. Üst ve alt teli için ayrı ayrı parmak numaraları (0-5) ve okunma yönleri (↑ ↓) belirtilmiştir. Müzik 2/4 zaman imzasında yazılmıştır.

Şekil 6. Cirit Havası adlı eserin 8. ve 9. ölçülerinden oluşturulan etüt örneği

Şekil 6'da, eserin 8. ve 9. ölçülerinden oluşturulan bir etüt örneği sunulmaktadır. Bu etüt, bağlamanın temel konularından biri olan pozisyon bilgisinin geliştirilmesine odaklanmaktadır. Alt, orta ve üst tel gruplarının kullanımı, parmak ve mızrap tekniklerinin geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla oluşturulmuştur. Yalnızca iki ölçüyü kullanarak üretilen bu etütle, icracının pozisyon bilgisinin daha ileri seviyelere taşınmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

3.4. Hızlanma Teknikleri (Acelite)

Bağlama icrasında hızlanabilmek için sağ el ve sol el koordinasyonunun iyi olması gerekmektedir. Bu koordinasyonun geliştirilmesi için etüt çalışmaları önemli bir role sahiptir. Çeşitli etüt çalışmalarıyla bağlama hızlı ve net bir icra sağlanabilir. Bu etüt çalışmaları, sağ ve sol el arasındaki koordinasyonu artırarak çalgıyı daha etkili bir şekilde çalmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısıyla bağlamada hızlı çalabil mey geliştireceği düşünülen aşağıdaki motiften bir etüt üretilmiştir.

Şekil 7, Cirit Havası adlı eserin 16. ölçüsünün müzik notasyonu. Müzik 2/4 zaman imzasında yazılmıştır.

Şekil 7. Cirit Havası adlı eserin 16. Ölçüsü

Şekil 7'de, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) Müzik Dairesi Yayınları'na ait olan THM 27 repertuar sıra numaralı "Cirit Havası" adlı eserin on altıncı ölçüsü görülmektedir. Bu belirtilen motiften yola çıkılarak oluşturulan bir etüt örneği aşağıda sunulmuştur.

Şekil 8. Cirit Havası adlı eserin 16. ölçüsünden üretilen etüt örneği

Şekil 8'de eserin 16. ölçüsünden üretilen etüt örneği görülmektedir. Etüt incelendiğinde bağlama icrasında alt ve orta tel grupların kullanımını vurgulayarak hızlı ve temiz bir icra hedeflenmektedir. Özellikle etüdün son ölçüsü dikkate alındığında icracının hem tel grupları arasındaki geçişlerdeki becerisini hem de hızlı çalma yeteneğini geliştirmeye yönelik olduğu düşünülmektedir.

3.5. Temel İcra Teknikleri

Bağlama icrasında, başlangıç ve orta düzeydeki icracılar için temel icra teknikleri (süsleme, legato vb.) önemli bir yer tutmaktadır. Bu teknikler, bağlama icrasını daha da zenginleştirerek icracının temel düzeyde yeteneklerini geliştirmektedir. Bu sebeple bağlama öğrenmek isteyen bireyi de daha zevkli bir eğitim süreci beklemektedir. Süsleme ve legato gibi temel icra tekniklerinin ustalığı, bağlama icrasının kalitesini artırarak çalgının ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle

çalışmanın bu bölümünde temel icra tekniklerinden olan süsleme tekniği üzerine bir, legato tekniği üzerine ise iki etüt üretilmiştir.

3.5.1. Süsleme İcrası

Şekil 9. Cirit Havası adlı eserin 5. ölçüsünün ilk nota kümesi

Terminolojik açıdan “süsleme” kelimesinin anlamını Duygulu (2014: 403) “bir yerel müzik eserinde ezgiyi veya usulünü, çeşitli ezgi kalıplarıyla ve özel vurgularla/vuruşlarla bezemek” olarak tanımlamaktadır. Şekil 9’da, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) Müzik Dairesi Yayınları’na ait olan THM 27 repertuar sıra numaralı "Cirit Havası" adlı eserin beşinci ölçüsü görülmektedir. Bu belirtilen motiften yola çıkılarak oluşturulan bir etüt örneği aşağıda sunulmuştur.

Şekil 10. Cirit Havası adlı eserin 5. ölçüsünün ilk nota kümesinden süsleme tekniği için üretilen etüt

Şekil 10’da, eserin 5. ölçüsünden türetilen bir etüt örneği sunulmaktadır. Etüt incelendiğinde, temel düzeydeki süsleme tekniğinin “s” işaretiyle belirtildiği gözlemlenmektedir. Her ölçü başında ve ardışık nota gruplarında süsleme tekniğinin uygulanması gerektiği etütte vurgulanmaktadır. Bu etütle, temel düzeydeki süsleme tekniğinin gelişimi hedeflenmektedir.

3.5.2. Legato (Çarpma, Çekme) Tekniği

Şekil 11. Cirit Havası adlı eserin 5. ölçüsünün ilk nota kümesinden legato (çarpma, çekme) tekniği için üretilen ilk etüt

Legato tekniğini Haşhaş (2017: 84) “Bağlama icrasında yatay olarak bir tezene vuruşuyla en az iki ses elde etme tekniği genellikle boğumlama, tel çekme, kaydırma şeklinde adlandırılır. Evrensel müzik terminolojisinde, bağlama icrasında yaygın olarak kullanılan bu tekniğe benzer seslendirmeler legato şeklinde adlandırılmaktadır” şeklinde tanımlamaktadır. Şekil 11’de eserin 5. ölçüsünün ilk nota kümesinden üretilen etüt örneği görülmektedir. Etüt incelendiğinde bağlamada temel icra tekniklerinden biri olan legato (çarpma, çekme) tekniğine uygun yazıldığı anlaşılmaktadır. Her ölçüde, ilk nota sonrasında bir sonraki nota geçişte bir çarpma hareketi yapılarak teknik oluşturulmuştur. Bu etütle icracının temel düzeydeki legato (çarpma, çekme) tekniğini geliştireceği düşünülmektedir.

Şekil 12. . Cirit Havası adlı eserin 5. ölçüsünün ilk nota kümesinden legato
(çarpma, çekme) tekniği için üretilen ikinci etüt

Şekil 12'de sunulan örnek, eserin 5. ölçüsündeki ilk nota kümelerinden oluşturulmuş bir etüt örneğini içermektedir. Etüt incelendiğinde, hızlı bir çarpma hareketiyle neredeyse tüm notalar arasında çarpma hareketinin kullanıldığı ve bu şekilde bir sonraki nota geçişin sağlandığı gözlemlenmektedir. Bu etüdün bağlamada hem hızlı ve teknik bir icrayı hem de temel icra tekniklerinden olan legato (çarpma, çekme) tekniğini iyi ölçüde geliştireceği öngörülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, TRT Türk halk müziği repertuarından seçilen oyun havası formundaki eserlerden bağlama icrasını geliştirmeye yönelik etüt üretmeğe odaklanmaktadır. Çalışma kapsamında bağlama icrasında temel bir rol oynayan parmak ve pozisyon bilgisi, yöresel tavırlar, teknik beceriler ve temel icra tekniklerinin geliştirilmesine yönelik özgün etütler tasarlanmıştır. Bu etütlerin tasarımı için, söz konusu çalgının tüm icra dinamiklerini kapsayan bir eser olarak TRT Türk halk müziği repertuarından THM 27 sıra numaralı "Cirit Havası" adlı eser tercih edilmiştir. Belirtilen eserden elde edilen çeşitli motifler, etütlerin oluşturulmasında temel referans olarak kullanılmıştır. Bu araştırma sonucunda;

Oluşturulan bu etütler, icracının temel seviyesinin gelişimini sürekli olarak destekleyecektir. Konuyla ilgili yapılan başka bir çalışmada da Toptaş (2014), benzer etütlerin oluşturulmasının icracının temel seviyesini önemli ölçüde geliştireceğini belirtmiştir. Toptaş'ın çalışmasında, etütlerin sistematik bir şekilde yapılandırılması ve uygulanmasının, icracıların teknik ve teorik bilgi düzeylerinde kayda değer bir ilerleme sağladığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda, etütlerin, icracıların müzikal yeteneklerini geliştirme ve performans kalitelerini artırma süreçlerinde önemli bir rol oynadığı ortaya konmuştur. Dolayısıyla, bu tür

etütlerin geliştirilmesi ve uygulanması, müzikal eğitimin kritik bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir.

TRT Türk halk müziği 27 sıra numaralı Cirit havası adlı eserden toplamda yedi farklı etüt üretilmiştir. Üretilen bu yedi etüdün ilki parmak baskısını güçlendirmeye yönelik olan etüttür. Bu etüt, bağlamada en alt boş tel olan La sesinden başlayarak ince La sesine kadar kromatik bir yapıda tasarlanmıştır. Bu yapı, bağlama icrasında alt tel grubunda parmak baskısının güçlendirilmesine yönelik bir pratik sunarak, çalgının teknik performansını artırmaya olanak tanımaktadır.

TRT Türk halk müziği 27 numaralı sıra Cirit havası adlı eserinden üretilen ikinci etüt yöresel tavrı becerilerinin geliştirilmesine odaklanmaktadır. Bu etüt, bağlama icrasında önemli bir yere sahip olan ve geniş bir kullanıma sahip olan Ankara tavrını vurgulamaktadır. Eserden alınan bir motif, Ankara tavrının icracıda geliştirilmesine yönelik bir etüt modeli oluşturulmasını sağlamaktadır.

TRT Türk halk müziği 27 sıra numaralı Cirit havası adlı eserinden üretilen üçüncü etüt, bağlama icrasında pozisyon bilgisinin geliştirilmesine odaklanmaktadır. Bu etüt, icracının tüm tel gruplarında gezinerek pozisyonlandırma yeteneğini artırmayı amaçlamaktadır. Bu etüt, bağlama icrasında teknik yeterliliği güçlendirmek ve icracının çalgısını daha etkin bir şekilde kullanmalarını desteklemek adına önemli bir rol oynamaktadır.

Bağlama icrasında hız ve teknik, performansın önemli unsurlarındandır. Bu bağlamda, TRT Türk halk müziği repertuarı içerisinde yer alan 27 sıra numaralı Cirit havası adlı eserin bir motifinden türetilen dördüncü etüt, çalgıda hızlı ve teknik becerilerin geliştirilmesine odaklanmaktadır. Bu etüt, bağlama icracılarının hızını, koordinasyonunu ve hassasiyetini artırmayı amaçlamaktadır.

TRT Türk halk müziği 27 sıra numaralı Cirit havası adlı eserin bir motifinden üretilen, bağlamada temel icra tekniklerinin gelişimine odaklanan beş, altı ve yedinci etüt bağlamada temel icra tekniklerinden olan süsleme ve legato (çarpma, tel çekme) tekniklerinin ustalıkla kullanımını sağlamaktadır. Bu tekniklerin öğrenilmesi ve icra edilmesi, bağlama icrasının kalitesini artırarak müzikal performansın zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın önerilerini şu maddeler oluşturmaktadır:

TRT Türk halk müziği repertuarından seçilen başka sözlü veya sözsüz eserler, bağlama icrası için özgün etütlerin oluşturulmasında kaynak olarak değerlendirilebilir. Bu eserler, bağlama öğretim müfredatlarına entegre edilerek, bağlama öğreten veya öğrenen kişilere kolay ulaşımı sağlanabilir. Ayrıca, sözlü ya da sözsüz eserler üzerinden bağlamada tüm icra dinamiklerini (temel icra teknikleri, pozisyonlandırma, parmak baskısı, yöresel tavırlar vb.) geliştirmeye yönelik özgün etütler oluşturulabilir.

Belirlenen eserler, öğrencilerin çalgılarında müzikal teknikleri geliştirebilecekleri ve aynı zamanda belirli eserler üzerinden öğrenme süreçlerini destekleyecek nitelikte seçilmelidir. Bu etütler, genel, özengen ve mesleki bağlama eğitimine uygun olarak geliştirilip, öğretmenlerin ve öğrencilerin eğitim süreçlerini destekleyici bir kaynak olabilir.

Oluşturulan bu etütler, bağlama öğretim materyallerine (metot, kitap, ses ve görüntü kaydı vb.) dönüştürülerek, bağlama eğitiminde çeşitliliği ve kaliteyi artıracak şekilde kullanılabilir. Ayrıca, bu çalışmada geliştirilen etütlerin işlevselliği, birkaç eğitim kurumunun katılımıyla pilot uygulamalar yapılarak değerlendirilebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Akdağ, A.K. (2012). *Bağlama metodu I*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Demirkaya, E. (2023). *Çocuklarda bağlama eğitime yönelik uzman görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Dursun, D., Karagöz Dursun, B. (2022). "Türk Halk Müziği Bağlamında Değerler Eğitimi Boyutuyla Bağlamanın Sosyo-Kültürel, Ekonomik ve Dinsel Bir Çalgı Olarak Kullanımı". *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 8 (1): 240-248.
- Duygulu, M. (2014). *Türk halk müziği sözlüğü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Ekici, S. (2012). *Bağlama eğitimi yöntem ve teknikleri*. Ankara: Yurtrenkleri Yayınları.
- Göktaş, U. (2020). "Bağlama Çalgısında Nota-İcra Farklılıklarına Sebep Olan Etkenler". *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 6(1): 77-91.
- Haşhaş, S. (2016). *Bağlama Öğretimi/Öğreniminde Geçmişten Günümüze Usta-Çırac İlişkisi*. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 2(2): 35-41.

- Haşhaş, S. (2017). *Uzun sap bağlama metodu (bozuk düzeni)*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Haşhaş, S. (2022). *Türk halk müziği THM bilgileri, uzun havalar, kırık havalar*. İstanbul: Efe Akademik Yayıncılık.
- Haşhaş, S. (2023). *Bağlama metodu uzun sap bağlama/bozuk düzeni*. İstanbul: Efe Akademik Yayıncılık.
- Özdek, A. (2014). *Bağlama için etüt egzersiz ve eserler*. Ankara: Plaka Matbaacılık.
- Kaptan, Z. (2007). *Ülkemizde bağlama ve klasik gitarın sanatsal ve öğretsel süreçler açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tez, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Karkın, M., Pelikoğlu, M., C., Haşhaş, S., (2014). Bağlama Enstrümanının Öğretim Yöntemleri Kapsamında Yöresel Tavrıların Değerlendirilmesi. *Art-e Sanat Dergisi*, 7 (13): 129-148.
- Koç, A. (2005). "Yayınlanmış Bağlama Eğitim Metotlarındaki Yanlılıklar, Yüzüncü Yıl Üniversitesi", I. Müzik Sempozyumu, 4-6 Mayıs, Van.
- Kurt, İ. (1989). *Bağlamada düzen ve pozisyon*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Sağ, A., & Erzincan, E. (2009). *Bağlama metodu*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Sancak, E. (2019). Türk Halk Müziğinin Yeni Bir Çalgısı: Bas Bağlama. *Yegah Musiki Dergisi*, 2(1): 41-68.
- Sarisözen, M. (1962). *Türk halk musikisi usulleri*. Ankara: Resimli Posta Matbaası.
- Şenel, S. (1997). Türk halk musikisi bilgileri.
- Şenel, S. (2000). Türk Halk Musikisinde Uzun Hava Tanımları ve Bu Tanımlar Etrafında Ortaya Çıkan Problemler, Türk Halk Müziğinde Çeşitli Görüşler, Derleyen: Salih Turhan, 2. Baskı, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Toptaş, B. (2014). Türkiye’de Piyano Üzerine Yapılmış Lisansüstü Çalışmalar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (3): 715-728.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (Genişletilmiş 9. baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Turkish folk music is considered an important musical genre with its deep history and rich melodic-rhythmic structure. The melodic-rhythmic structure, which changes and develops according to the regions, and the variety of instruments clearly reveal how rich this type of music is. This diversity and richness is also reflected in the folk instruments used in the performance of local music.

The baglama, on the other hand, stands out as the most important folk instrument of this rich musical genre. With the variety of performances it contains, it embodies all the characteristic features of Turkish folk music. For this reason, the works of Turkish folk music form the basis of baglama performance. In baglama performance and education, the use of Turkish folk music works is of great importance both for the learning of Turkish folk music and for the development of baglama performance.

It is recognized that in addition to works, etudes also play an important role in the development of baglama performance. These studies are an important tool for consolidating instrument-specific techniques, increasing the performer's abilities and improving his ability to cope with various musical difficulties. However, when the literature about baglama is examined, it is observed that there is not enough study for the development of performance skills. With the exception of a few existing bağlama methods, it seems that the studies aimed at the technical aspects of the instrument are limited. This situation reveals that baglama students need more resources to improve their performing skills. In this context, this study focuses on the methods to be followed in creating etudes from the works in the form of playing mood in the TRT Turkish folk music repertoire.

This study aims to provide a contribution to the performance practice and education of the baglama, one of the most important instruments of Turkish folk music. In this context, it is aimed to develop various techniques in baglama performance (for example, legato, ornamentation, local performance styles, technique and fast playing) by developing etudes from the works in the TRT Turkish folk music playing repertoire. However, it is aimed to facilitate the performance of works in the form of playing mood in the folk music repertoire.

Method

This study was conducted using the document review method within the framework of the qualitative research approach. Document review involves the systematic and detailed analysis of written materials containing information about the facts and events that are intended to be investigated. This method ensures that the necessary information is collected in accordance with the purpose of the research and that this information is interpreted in a structured manner. Yıldırım and Şimşek (2013) this technique covers "Document review, analysis of written materials containing information about the facts and events that are intended to be investigated" (p. 217) defines it as.

Within the scope of the research, the works in the form of a game mood included in the TRT Turkish Folk Music repertoire were subjected to a detailed examination process. As a result of these examinations, ten works that are thought to contribute positively to the development of bağlama performance have been identified. The work named "Cirit Havası", which was selected as an example among these works, was determined by evaluating that it could cover all the areas of development studied, and studies were started to be prepared in this direction. Dec. Within the scope of the study, five different motifs were identified in the work entitled "Cirit Havası" numbered 27 in the repertoire of nonverbal works of TRT Turkish Folk Music. These motifs formed the basis for the creation of studies for the development of various techniques in bağlama performance (positioning, strengthening finger pressure, acceleration techniques -acelite-, local attitude skills and basic performance techniques).

Findings (Results)

In this research, seven studies aimed at improving bağlama performance have been created based on the work "Cirit Havası" numbered 27 in the TRT Turkish folk music repertoire. The first etude is derived from the first measure of the work and aims to increase the power of finger pressure. The second etude was produced from the last set of notes of the first measure of the work in order to develop local attitudes. The third etude, on the other hand, is aimed at improving the knowledge of the position on the bağlama by deriving from the eighth and ninth note sets of the work. The fourth etude is produced from the sixteenth measure of the work and aims to increase the ability to perform quickly on the bağlama. The fifth, sixth and seventh études are derived from the fifth measure of the work and are designed for the development of the basic techniques of bağlama performance (ornamentation, legato).

Conclusion and Discussion

Within the scope of the study, 7 original studies were designed for the development of finger and position knowledge, local attitudes, technical skills and basic performance techniques that play a fundamental role in bağlama performance. For the design of these studies, the work entitled "Cirit Havası" with row number THM 27 from the TRT Turkish Folk Music repertoire was preferred as a work that covers all the performance dynamics of the instrument in question. Various motifs derived from the specified work were used as the main reference in the creation of the etudes. These created studies will continue the development of the basic level of the performer. In another study conducted on the subject (Toptaş; 2014), it was stated that creating a study in this way will improve the basic level of the performer.

Looking at the seven studies produced, the first of these studies, strengthening finger pressure, the second study, improving local attitude skills, the third study, improving position knowledge, the fourth study focuses on improving speed and technical skills, increasing the speed, coordination and sensitivity of binding performers, while the fifth, six and seventh studies focus on the development of basic performance techniques on the bağlama, improving ornament and legato (striking, stringing) techniques.

Oral or non-verbal works selected from the TRT Turkish folk music repertoire can be considered as a source for the creation of original etudes for bağlama performance. The integration of these works into bağlama teaching curricula can facilitate access for instructors and students and enable the creation of original studies aimed at improving all performance dynamics, such as basic performance techniques, positioning, finger pressure and local attitudes. The determined works should be selected in such a way that students can improve their musical techniques and should be developed in accordance with general, attentive and professional bağlama education. These studies can be transformed into teaching materials and can be a source of increasing diversity and quality in bağlama education. In addition, the functionality of the studies developed in this study can be evaluated by applying them as a pilot with the participation of several educational institutions. These recommendations are presented as important findings of the study and its future applications.

GELENEKSEL ALEVİLİKTE TANRI ALGISI VE GNOSTİK TEMELLERİ

Hulusi YILMAZ*

Öz

Geleneksel Alevilikte Tanrı kavrayışı hulûl ve tenasüh inançlarının izlerini taşımaktadır. Edebi eserlerde bu etki Hz. Ali'nin Tanrılaştırılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Alevilerin Tanrı kavrayışı tasavvufun panteist yorumu veya aşırı Şii etkilerin kalıntıları olarak yorumlanmaktadır. Tasavvufta Tanrı'nın insanda sıfatlarıyla tecelli etmesi fikri kabul edilebilir bir yorumdur. Fakat araştırmacılara göre Aleviler tasavvufi kavramlara yeterli kadar vakıf olamadıklarından kafa karışıklığı yaşamaktadırlar ve bu yüzden Hz. Ali'yi Tanrı, Tanrı'nın nuru, alim olarak görmektedirler. Hz. Ali'ye atfedilen bu sıfatlar gerçekten bir kafa karışıklığı mı yoksa tarihte var olan bir üçlü oluş şablonunun Alevi Müslümanlıktaki varyantı mıdır? Hz. Ali'ye izafe edilen bu üçlü oluş tarihinde Hermes'i adlandırmak için kullanılan üçlü oluşa benzemektedir. Gnostik kültürün Hermetik yorumunda Hermes aynı anda bilgelik, peygamberlik ve Tanrılık özellikleri taşır. Hermes'e atfedilen bu özellikler İslamiyet'in çevre kültürlerle etkileşimi ile Hz. Ali'ye atfedilmiş olmalıdır. Aşırı Şii fırkaların merkezi olarak görülen Kufe'de Hermetik kültürün yaygınlığı dikkate alındığında bu etki kaçınılmazdır. Hermes ile Hz. Ali arasında kurulan bu özdeşliğin simya ilmi üzerinden kurulduğu düşünülmektedir. Zira Hermes'in Müslümanlarda sihir ve büyü alimi olarak tanınması ile Hz. Ali'nin Müslüman simya geleneğinde otorite olarak tanınması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Tanrı, Hz. Ali, Hermes, Simya

PERCEPTION OF GOD AND GNOSTIC STRUCTURE IN TRADITIONAL ALEVISM

Abstract

The understanding of God in traditional Alevism, bears traces of incarnation and reincarnation beliefs which is referred as deification of Ali in literary works. The idea of God manifesting in humans through His/Her attributes is acceptable in Sufism. According to researchers, Alevi are confused because they are not familiar with Sufi concepts, therefore they see Ali as God, the light of God, and as omniscient. Are these adjectives attributed to Ali really a confusion or are they a variant of a tripartite template in history in Alevi Islam? This template is similar to the tripartite template used to name Hermes. In the Hermetic interpretation of Gnostic culture, Hermes simultaneously carries the characteristics of wisdom, prophecy and divinity. These features must have been attributed to Ali through the interaction of Islam with surrounding cultures. Considering the prevalence of Hermetic culture in Kufa as the center of extreme Shiite sects, this influence is inevitable. It is thought that this identification between Hermes and Ali was established through the science of alchemy. Likewise, the fact that Hermes is known among Muslims as an omniscient of magic and that Ali as an authority in the Muslim alchemy tradition strengthens this possibility.

Keywords: Alevism, God, Ali, Hermes, Alchemy

1. GİRİŞ

Alevilik, mitolojik anlatıları ve özgün ritüelleriyle zengin bir inanç ve ibadet sistemine sahiptir. Aleviliğin tarihine dair tartışmalar daha ziyade erkân ve ritüellerin ortaya çıkışına odaklanmıştır. Bu yüzden Aleviliğin tarihi, Anadolu'da tasavvuf ve tarikatların vücut bulmasına, erkânlarının gelişmesine veya ocak sisteminin kurulmasına göre şekillendirilmiştir. Davranışın arkasında yatan zihinsel süreci ihmal eden bu yaklaşım Aleviliği hak etmediği dar bir zamana sıkıştırılmaktadır. Araştırmacılar, erkân ve ibadetlerin arkasında onlara yön veren inançlara, teolojik/mitolojik anlatılara, ne zaman ortaya çıktıklarına ve bunların tarihsel gelişimine ilgisiz kalmışlardır. Alevi inanç sisteminde, Tanrı-insan ilişkisini belirleyen mitolojilerin hangi çevre kültürlerden etkilendiği ve ortaya çıktıkları

dönemin özellikleri tartışmaya dâhil edilmemiştir. Bu ilgisizlikten Alevilerin Tanrı kavrayışına dair değerlendirmeler de nasibini almıştır. Bu çalışmada Alevi Tanrı inancına tasavvuf penceresinden yapılan değerlendirmelerin sınırlılıklarına dikkat çekilerek, Gnostik Tanrı kavrayışı üzerinden yeni bir değerlendirme önerisi sunulacaktır.

Alevilerin Tanrı inancı İslam'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan aşırı Şiî'liğin etkisi altında şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde aşırı Şiî grupları damgalamak üzere kullanılan terimler 8. yüzyıldan beri Aleviliği damgalamak için de kullanılmaktadır. Hulûl terimi de bunlardan biridir. Allah'ın eşyaya veya insan bedenine intikali anlamına gelen bu terim ilk dönem fırak yazarları tarafından mezhepleri kategorize etmek üzere ölçüt olarak kullanılmıştır. Nevbahti ve Kummi (M.904), aşırı Şiî fırakları/mezhepleri din dışı göstermek için hulûl ve tenasüh terimlerini kullanmışlardır (Nevbahti-Kummi, 2005). Abdülkahir el-Bağdadi "Fırak'us-Şia" (1039) eserinde mezhepleri kategorize ederken, "Kendilerine Müslüman Deseler de Müslüman Olmayan Fırkalar" bölümüne, İslam dışı olmasına sebep olarak gösterdiği hulûl ve tenasüh inancı aşırı Şiî fırakları yazmıştır (Bağdâdi, 2005: 175-176). Bu bakış açısı hâlen etkisini devam ettiriyor olmalı ki İslam Ansiklopedisinde hulûl maddesi anlatılırken "*ehli Sünnet ve mutedil Şia kelamcılarının ittifakı*" ile hulûl inancına sahip olan inançların halen tenkit edildiği belirtilmektedir. Bu inancı taşıyanlar ve dolayısıyla tenkit edilenlere örnek olarak Otman Babalılar ve Bektaşilik verilmektedir (Yavuz, 1998: 342).

Hulûl inancının tenkit edilmesi ve tarihte bu inancı taşıyan dini grupların İslam dışı sayılmasının nedeni kelamcılara göre, Allah'ın kendi yaratmış olduğu bir bedene tenezzül etmeyecek olmasıdır. Kelamcılara göre;

Allah'ın belirli bir varlığa hulûl etmesi mümkün değildir. Zira hulûl bir varlığa tahsis edilmeyi, başkasına muhtaç olmayı, bir yerde ve

yönde bulunmayı, parçalara bölünmeyi, başka bir nesneye bitişip onunla tek varlık haline gelmeyi, yapısal değişmeyi ve aşağı varlıklara intikal etmeyi gerektirir (Yavuz, 1998: 342).

Bu kavrayış, yaratılmış ve maddeden ibaret varlıklar için mümkündür. Allah, madde üstü yetkin bir varlıktır, maddi nitelikler taşımaktan münezzehtir. Sıfatların zattan ayrılması mümkün olmadığı için Allah'ın ne zatı ne de sıfatları ile hulûl etmesi imkansızdır (Yavuz, 1998: 342). Allah'ın ne sıfat ne de zatı ile hulûl etmesini imkânsız gören bu yaklaşım kolaylıkla tasavvufun Tanrı'yı içkin gören teolojik kavrayışlarını da reddedecektir. Nitekim, Allah'ın sıfatlarının insanda tezahür ettiği görüşünü dillendiren vahdet-i vücut, insan-ı kâmil gibi hulûle kısmen meşruluk kazandırmayı başaran tasavvufi öğretiler bu dışlayıcı yorumdan nasibini almaktadır.

Kelamcıların hulûlü tamamen dışlayıcı tavrına rağmen tasavvuf, hulûlü bütünüyle reddetmez. Tanrı'nın evrene içkin veya aşkın oluşuna göre geliştirilen tasavvufi yaklaşımlar, hulûl inancının meşruiyetine kısmen imkân tanımıştır. Tanrı'nın evrene içkin olduğunu düşünen yaklaşım kendi içinde farklı görüşlere ayrılmıştır. Birincisi, Tanrı âlemden farklı bir şey değildir. Bu yüzden eşyadan ayrı bir Tanrı düşünülemez. Allah'ın zatiyla her şeye hulûl ettiğini ve her yerde bulunduğunu kabul eden bu tabiatçı panteist anlayış *mutlak hulûl* olarak değerlendirilmektedir (Yavuz, 1998: 342; Ay, 2015: 5). İkincisi Tanrı'nın evrene hem içkinliği hem de aşkinliğini aynı anda benimseyen vahdet-i vücutçu yaklaşımdır. İbn Arabî'nin sistemleştirdiği bu yaklaşıma göre Tanrı isim ve sıfatları ile bu âlemde ruh/can olarak saklı iken, mutlak varlığı ve yaratılmış hiçbir şeye benzememesiyle âlemin dışında (aşkın) olarak bulunur. Tanrı'nın insana hulûlü, sıfatları yoluyla olur, zatı bu birleşmenin dışında kalır (Afifi, 2011: 100-101). Tanrı'yı bu kavrayış biçimi tabiatçı panteist anlayışa çok yakın olduğu için tarihte birçok sufi, vahdet-i vücut anlayışına sahip olmasına rağmen hulûl inancına sahip olmakla itham edilmiştir. Fena makamına eren sufünün, vecd halinde iken Tanrı'yı

idrak seviyesini bildirmek için sarfettiği “Ben Tanrı’yım” sözleri hulûl inancı ile karıştırılmıştır (Ay, 2015: 6). Bu yaklaşım, Yeni Platonculuğun Tanrı kavrayışı ile yakından ilişkilidir. Yeni Platoncu sistemde “Bir”’in, aşkın olanın taşmasıyla ortaya çıkan evrende, Tanrı, evrenin daima dışında tutulur. Tabiatçı panteistler Tanrı’yı evrenle aynılaştırırken ve tek hakikat olarak evreni görürken, Yeni Platoncu sistemde Tanrı, bütün sınırlama ve ilişkilerden münezze mutlak varlık, tanımlanamaz, bilinemez varlık olarak kabul edilir. Yeni Platoncu Tanrı kavrayışında, Tanrı’dan ortaya çıkan akış neticesinde ondan uzaklaşmış insan, yeniden Tanrı ile birleşme yollarını arar, “kurtuluş” a yine Tanrı’nın lütfu ile ulaşır.

Tasavvufta hulûl ve ittihad düşüncelerinin esas kaynağını Yeni Platoncu yaklaşım oluşturur. Vahdet-i vücutta fena makamı, sıfatlarda bir değişme, başkalaşmaya işaret ettiği için hulûl ile ilişkilendirilmektedir. Özellikle tasavvufta “seyr-i sülûk” a giren salikin fena ve vuslat makamlarında sarfettiği “ene’l-hak” sözü, hulûl ve ittihat ile ilişkilendirilir. Hallac-ı Mansur’un “Allah’a vuslatını engelleyen sıfatların ortadan kalkıp, ilahi sıfatların onların yerini almasını” ifade eden “ene’l-hak” sözü, hulûl anlayışının yansıması olarak görülmüştür. Yani, insanın Tanrı ile yakınlaşması esnasında kendi suretlerinin ortadan kalkıp sadece ebedi olan zâtın baki kaldığını iddia etmesi hulûl inancını çağrıştırmaktadır (Afifi, 2011: 93; Ay, 2015: 6).

Hulûle ilişkin bu kısa kavramsal çerçeveden sonra Alevilerin Tanrı kavrayışına kaynaklık eden Hak-Muhammed-Ali inancını, yazılı kaynaklarında, nefeslerinde ve halk inanışlarında, tasavvufun “mutlak hulûl” ve “sınırlı hulûl” kavramları çerçevesinde değerlendirebiliriz.

3. ALEVİ İNANÇ SİSTEMİNDE TANRI ALGISI VE HULÛL İLİŞKİSİ

Alevi inancında Allah’ın varlığa gelişi, yaratma hadisesi Hak-Muhammed-Ali inancı ile başlatılır. Allah varlığa ilk gelişte kendi nurundan Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin nurunu yaratır. Daha sonra Cebrail’i yaratır, fakat Cebrail ne

yapacağını bilemez halde dolaşırken ona kim olduğunu, nasıl davranacağını yani kulluğu öğreten Hz. Ali'nin nuru olmuştur. Alevi kolektif belleğinde bu mitoloji şöyle anlatılır:

Cenabı Allah dünyayı yaratırken ilk önce bir yeşil derya vardı...sonradan Cenabı Allah o deryaya nazar etti, derya dalgalandı çoştı. Bir mücevher tanesini kenara çaldı. O mücevher iki pare idi. Biri ak oldu biri yeşil. Sonra beş tane feriştah yarattı. Ve bunlara sual etti: “siz kimsiniz, ben kimim? “Sen, sensin; biz, biziz” dediler. Yaratıldıklarını bilmedikleri için onları kaybetti, geldikleri yere gönderdi. Allah her altı yıl arayla beş melaikeyi yaratıyordu. Allah bir tane daha melek yarattı. İsmi Cebrail koydu. “Sen kimsin, ben kimim?” diye sordu. Cebrail cevap vermedi. Çünkü hiç usta görmemişti. Ustası yoktu. Uçtu, yoruldu. Rivayet tabii; bir rivayete göre üç bin, bir rivayete göre altı bin yıl uçtu. Arş-ı semâda, havada gezdi, yoruldu. İnecek bir yer aradı ama her taraf suydı. O suyun ortasında bir yeşil kubbe vardı. Oraya iniverdi. Dolaştı durdu, kapısını bulamadı Derya’da dönüyordu. Kubbe’nin içinden bir ses geldi. “Sen kimsin” dedi. Cebrail, “Sen sensin, ben de benim” dedi. “Sen sensen, ben de bensem, kalk üstümden, git hadi” dedi. Kubbe kayboldu. Gitti, kırk yıl daha uçtu; konmaya yer bulamadı. Kubbeye tekrar geldi ve kondu. Yine bir ses “Sen kimsin?” deyince, Cebrail’in kulağına bir ses geldi. “Ya Cebrail, Sen haliksin, ben mahlûkum sen yaratıcısın, ben yaratılmışım de; de kurtul, yoksa suya gark olacaksın” dedi. Cebrail bunları söyleyince, bir kapı açıldı, kubbenin içine girdi (Yıldırım, 2018: 160-161). Bu inancın Sünni çevrelerdeki görünümü olan Nur-ı Muhammedi inancında ise;

Hz. Muhammed İlahi zatın, isim ve sıfatlarının tam mazharıdır. Vücudu mutlak açıdan bakıldığında bu merteye var oluşun başlangıcıdır. Mevcudat açıdan bakıldığında ise gerçek yaratma fiili, vücudu mutlakın, Hakikat-ı Muhammedi mertebesine tenezzülünden sonra olmuş ve her şey ondan yaratılmıştır. Allah’tan başka hiçbir şey yok iken

ilk defa Hakikat-i Muhammedi var olmuş, bütün yaratıklar da bu hakikatten ve onun için yaratılmıştır. Alemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir (Çınar, 2016: 8).

Hak-Muhammed-Ali ve Nur-ı Muhammedi inancı, her ikisi de Tanrı'nın izharı olmak bakımından aynıdır. Fakat Tanrı'nın kavranışı ve yaratma kudreti konularında ayrılık söz konusudur. Alevi geleneğinde Hz. Ali, Tanrı'nın nuru olarak algılanmasına rağmen bu nurun ona vermiş olduğu olağan üstülikle yaratıcı kudrete sahiptir: "Ben, gökleri kaldıran ve yüce kılanım. Ben ilk ve son neşrin sahibiyim" gibi yaratıcı Tanrı'ya mahsus özellikler gösterir. Nur-ı Muhammedi inancında ise Hz. Muhammed, Tanrı'nın nuru olmakla kazanmış olduğu kutsiyetten dolayı yaratıcılık iddia etmez. Tanrı ile arasında seven-sevilen ilişkisi vardır. Tanrı, Hz. Muhammed'e duymuş olduğu muhabbetten dolayı önce onun nurunu yaratmış daha sonra onun nurundan evreni yaratmıştır ve her an var oluşa geliş, yine Hz. Muhammed'in nurunun açılımıdır.

Yukarıdaki anlatıda görüldüğü üzere Alevi kolektif belleğinde her şeyin öncesi olarak kabul gören bir Tanrı fikri olmasına ve Hz. Ali'nin Tanrı'dan ortaya çıkan nur olarak kabul edilmesine rağmen, klasik kaynaklarda ve edebi eserlerde Hz. Ali, yaratıcı Tanrı özellikleri gösterir. Alevi klasik kaynakları içinde Tanrı inancını en iyi yansıtan eserlerden biri 15. yüzyılda Seyyid Hüseyin tarafından şerh edilmiş *Hutbetü'l-Beyân*'dır. Tahtacı Aleviler hakkında araştırma yapan Yörükân'ın gözlemlerinden *Hutbetü'l-Beyân Şerhi*'nin Tahtacılar arasında okunan, bilinen bir kitap olduğu ve itikatlarını şekillendirdiği (Yörükân, 1998: 123) her Bektaşî tekkesinde bir veya birkaç nüshasının bulunduğu bilinmektedir (Gölpınarlı, 2011: 30). Eserin içeriğinde birden fazla Tanrı kavrayışı vardır. Bazı sözlerde Tanrı, bütün yaratılmışların ve Hz. Ali'nin Tanrı'sıdır. "Ben, Allah'ın kulu ve Rasûlünün kardaşımı. Allah'dan başka ahvâlimizi döndürücü kimse yokdur, ululuk O'nundur.", "Ben, Tanrı katında ma'sumum", "Ben, Tanrı vahyinin

tercümaniyim” ve “Ben, Allah’ın ilminin hazinedarıyım” (Sarıkaya, 2004: XX-XXII) sözleri Hz. Ali’yi kul ve aynı zamanda uhrevi âlemin gizli ilimlerine vakıf, batın ilmini bilen biri olarak tanıtır.

Bazı ifadelerde Allah’ın emriyle tanrısal kudret taşıyan birine dönüşür. “Ben, Tanrının kudret kılıcı zü’l-fikar ile zalimleri ve firavunları helâk ediciyim”, “Ben, zelzele ve râcife sahibiyim, ki yer titremesi ve yer gümlemesidir. Allah’ın görevlendirdiği melekler, benim iznim olmadan depremi yapamazlar” (Sarıkaya, 2004: XX-XXI) sözleri Hz. Ali’nin güç ve kudretini veren daha azametli bir Tanrı’nın varlığına işaret eden ifadelerdir. Bazı ifadeler de Hz. Ali bizzat Tanrı’nın kendisi gibi konuşur:

Ben yağmur bulutları açanım. Ben göğü gürleten ve şimşegi çaktıranım. Ben, ırmakları, suları yolunda akıtanım. Ben, gökleri kaldıran ve yüce kılanım. Ben ilk ve son neşrin sahibiyim. Ben, ekinlere şekil veren, ağaçlardan yemişler çıkarırım. Ben, yıldızların sahibiyim ve saadet verenim. Ben, her şeyi bilen ve analar rahminde suretleri yaratanım. Ben, evlerinizde ne yaparsanız haberdar olanım. Ben, arşı ululuğuyla getirenim. Ben, kulların yerlerde ve göklerde ne yaptıklarını görür, ayıpların örter ve suçlarından azap eylemem. Ben, kıyamete kadar olacak zaman ve mekân değişikliklerini ve olacak hadiseleri bilirim. Ben, iki kere öldürücü ve iki kere dirilticiyim. Ben, önceki bin ümmetin inkâr ettikleriyim. Onların hepsi de beni inkâr ettikleri için hayvan suretine döndüler. Ben, her şeyi dilediği gibi zahir kılanım. Ben, Hudâ’nın velisiyim, yeryüzünde O’nun hükmünü kullarına uygularım (Sarıkaya, 2004: XX-XXII).

Birge, eserde Hz. Ali’ye uluhiyet atfedildiğini, Seyyid Hüseyin’in, bu uluhiyet iddialarını, yorumlarıyla kabul edilebilir hâle getirmeye çalıştığını belirtir. Ayrıca eserde geçen Naat-ı Ali duasının da açıkça uluhiyete işaret ettiğini belirtir (Birge,

1991: 163). Gölpinarlı da aynı kanaatte olup “yetmiş iki söz” içinde “Gökleri direksiz tutan benim; rızıkları dağıtan benim...” gibi bazı iddialı sözlerin, yazar tarafından mümkün olduğu kadar şeriata uydurulmaya çalışıldığını bu yüzden zoraki tevellere başvurulduğuna dikkat çeker (Gölpinarlı, 2011: 30). Eserin metin incelemesini yapan Saffet Sarıkaya’ya göre, bu sözler tek tek ele alındığında ciddi anlama sorunları ortaya çıkmaktadır. Bazı sözler Hz. Ali’yi yarı Tanrı hatta Tanrı’nın hulûl etmiş biçimi olarak Tanrı konumuna sokmaktadır. Sünni gelenekten gelen Seyyid Hüseyin, eserin şerhinde Hz. Ali’nin Tanrı olmadığını, Tanrı’nın Ali biçiminde görünemeyeceğine işaret ederek hulûl fikrini reddettiğini, Hz. Ali’nin uluhiyetine işaret eden sözleri Nur-ı Muhammedi öğretisi ile anlamlandırdığını belirtir (Sarıkaya, 2004: XXIII).

Sarıkaya’ya göre Alevilerin Tanrı kavrayışı tasavvufun kavram seti üzerinden anlaşılmalıdır. Tasavvufun varlık kavrayışı, vahdet-i vücud teorisi, insan-ı kâmil anlayışı, Nur-ı Muhammedi inancı sadece Aleviliği değil Anadolu’daki bir çok tasavvuf zümresini etkilemiştir. Tasavvufun varlık kavrayışına göre, bilinmek isteyen Tanrı’nın tecelli etmesiyle ilk varlık olarak Hz. Muhammed’in nuru ortaya çıkmıştır. Alevilerde “Lahmike lahmî sırrı” ve Kur’an’da geçen “nur” ve “kandil” ifadelerinden hareketle Hz. Muhammed ve Ali aynı nurdan kabul edilir. Ali’nin de Muhammed gibi Tanrı’nın ilk tecellisi olduğu kabul edilir ve bu inanç Hak-Muhammed-Ali üçlemesi ile ifade edilir (Sarıkaya, 2009: 61). Fakat Alevilerin tasavvufi terimlere yeteri kadar hâkim olmaması yüzünden vahdet-i vücûd anlayışının yanlış algılanması, tecelli ve devrin, hulûl ve ittihad ile özdeşleştirilmesi, don değiştirmenin tenâsüh ile karşılaşılması, dervişlerin vecd halinde iken söyledikleri sözlerin zahiren değerlendirilmesi gibi hatalı kavrayışlara neden olmaktadır (Sarıkaya, 2009: 62).

Hak-Muhammed-Ali inancında Hz. Ali, Nur-ı Muhammedi’de olduğu gibi varlığın sebebi, Tanrı’nın nurundan ilk yaratılan, Tanrı’dan ilk tezahür/tecelli eden varlık

olarak görülür. Bu inanç, Allah-Muhammed-Ali birliği ve aynılığı üzerinden, Tanrı'nın Muhammed ve Ali suretinde tecelli ettiği kabulüne dayanır. Değişlerde her ne kadar Muhammedi nur ile Muhammed-Ali nuru ortak gibi görünüyorsa da asıl vurgu Ali üzerine yapılmaktadır (Ay, 2015: 8).

Ali Selçuk'un Mersin bölgesindeki Tahtacılar üzerine yapmış olduğu saha araştırmasındaki gözlemleri de bunu doğrulamaktadır:

Tahtacılar göre üçlemeyi oluşturan Allah, Muhammed, Ali birbirinden ayrılmaz. Onlar Allah'ın Muhammed ile Ali'yi kendi nurundan yarattığına inanırlar. Bunun için üçünün isminin aynı anda zikredilmesi gerekir. Bununla birlikte Muhammed ile Ali'nin bir olduğu, bu iki ismin birbirinden ayrılmayacağı inancı da mevcuttur. Hatta ikisini birbirinden ayıranın kâfir olacağı kabul edilir. Tahtacılar, Muhammed Ali kavramı ile Muhammed ve Ali şeklinde iki varlığı kastetmemektedirler. Onlara göre Muhammed Ali veya Muhammed ve Ali kavramları sadece tek varlığa işaret eder ki, O da Ali'dir (Selçuk, 2008: 72).

Selçuk, Tahtacılar gündelik hayatlarında herhangi bir işe başlarken veya zor durumda kaldıklarında "Ya Allah!, Ya Muhammed!, Ya Ali!" üçlemesini kullandıklarını söyler. Fakat, "Ya Allah! Ya Ali!" veya sadece "Ya Ali!" sözünü kullananlara da rast geldiğini söyler. Son şekliyle kullananların ifadelerine göre, üçleme şeklindeki dua sonradan girmiştir (Selçuk, 2008: 73).

Resul Ay, Hz. Ali'nin bu konumu ile âlemin yaratılışını izah eden Yeni Platoncu ve vahdet-i vücutçu öğretideki varlık âlemine kaynaklık eden ilk tecellinin izahı arasındaki paralelliğe dikkat çeker. Yeni Platoncu öğretilerde Mutlak Bir olarak ifade edilen Tanrı'nın, ilk tecellisi olan akıl, kendinden sonra gelen, görünen alemdeki her varlığa kaynaklık etmektedir. Değişlerde de Hz. Ali, görünen

âlemin varlık suretlerine kaynaklık eden “İlk Tecelli” veya “İlk Akıl” konumundadır (Ay, 2015: 8).

Ay’a göre, Alevi ve Bektaşî geleneğinde Hz. Ali’ye uluhiyet atfetme ve Hz. Ali’nin bazı evliyalarla aynılaştırılması, tasavvuf düşüncesindeki Tanrı-insan aynılaştırılması eğilimi ile temelde aynı yaklaşımın ürünüdür. Hz. Ali ile evliyaların aynılaştırılmasında tenasüh ve antropomorfik kavrayış, başta Hacı Bektaş olmak üzere evliyadan kabul edilen pek çok şahsiyetin aslında Hz. Ali olduğuna inanılması şeklinde tezahür etmektedir. Tenasüh inancıyla desteklenen hulûl anlayışında İlahi ruh, insan suretinde önce Adem’e oradan temiz sulblerden akarak Ehl-i Beyt’e oradan diğer İmamlara, bazen doğrudan Hz. Ali’ye ve oradan da tenasüh yoluyla diğer İmamlara, bazen de her fırkanın kendi kutsallarına hulûl etmektedir. Ay, tenasühle harmanlanmış bu hulûl biçiminin aynı dini gelenek içinde, Hz. Ali’yi, Hz. Muhammed’in yardımcısı, *veliyullah* veya *kul* olarak gören yaklaşımlar ile bir arada bulunmasının inanç karmaşası, yani senkretizm ile açıklanabileceğini düşünmektedir. Zira hulûl, tenasüh, aşırı panteizm veya abartılı vahdet-i vücut ve insan-ı kâmil gibi kavram ve öğretiler değişik biçimlerde ve ölçülerde Aleviliğe yansımıştır (Ay, 2015: 3-18).

Ocak, hulûl ile antropomorfizmi birbirinden ayırmıştır. Antropomorfizm, tıpkı Antik Mısır firavunlarında olduğu gibi bizzat Tanrı olma fikrini taşımasına rağmen, firavunlar kendi varlıklarından ayrı bir Tanrı’nın bedenlerine girdiğini düşünmemişlerdir. Aleviliğe konu olan hulûl ise Tanrı’nın insan bedenine girdiği fikrine dayanır (Ocak, 2017: 200). Ona göre, Allah’ın önce Âdem’e sonra sırasıyla Şit, İdris, Nuh, İbrahim gibi büyük peygamberlerin bedenlerine hulûl ederek temiz soydan Hz. Muhammed’e, ondan Hz. Ali’ye ve daha sonra imamlara ve Aleviliğin yol büyüğü saydığı bütün büyük evliyalara hulûl etmesi kavrayışına tecessüd, yani Allah’ın insan bedeninde cesetlenmesi/bedenleşmesidir. Özellikle

Otman Baba Vilâyetnâmesi'nde geçen ifadeler tam bir tecessüd ifadesidir (Ocak, 2017: 197-204).

Üçer, Tokat Yöresi Alevileri üzerine yapmış olduğu saha çalışmasında Hak-Muhammed-Ali inancı ile ilgili üç farklı algılama gözlemler. Birinci tipte Hak, yaratıcı Tanrı olarak kavranır, Muhammed onun resulü, Ali ise velâyet kapısının pîri olarak algılanır. Şah İsmail'in deyişinde bu inanç dile getirilmektedir:

Şâh Hatayî'm eder pirim Ali'dir / Gittiğimiz imamların yoludur / Gerçi çok geldi nebiler devr-i Adem'den beri / Hatmi cümle enbiyanın Mustafa'dır bilmiş ol / Benliğinden geçen Hakkı'nın kuludur / Gümanı kali yok kimi canların (Üçer, 2005, s. 230).

İkinci tipte, Hak, yaratıcı Tanrı'dır. Muhammed ve Ali, ruhu, cismi ve bedeni ile aynı varlıktır, aralarında fark yoktur, nitelik ve özellik olarak birbirinin aynıdır. Üçer'e göre, Hak-Muhammed-Ali inancını bu şekilde kavrayanlar inançlarını Nur-ı Muhammedî'nin Şîî versiyonu olan Allah'ın nurundan Muhammed-Ali nurunu yarattığı ve bu nurun temiz sulblerden Abdülmüttalib'e kadar geldiği ve ondan Abdullah ve Ebu Talib olmak üzere ikiye bölündüğü ve sonra Ali ve Fatıma'nın evliliği ile tekrar birleştiği anlatısına dayandırmaktadır. Yine Şah Hatayî'nin deyişi bu kavrayış biçimine örnek verilmiştir:

Ali Muhammed'dir, Muhammed Ali / Devah eder ana cümlelerin varı / Âlemler serveri Sultan Hatayî / Muhammed Ali'nin göçü geliyor / Şah Hatayî'm eydür Muhammed Ali / Onlardan öğrendik erkânı yolu / Ali Muhammed'dir Muhammed Ali / Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz (Özmen, 1998: 135; Üçer, 2005: 231-232).

Üçüncü tipte, Hak-Muhammed-Ali'yi oluşturan varlıkların hepsi bir ve aynıdır. Bu da Şah Hatayî'nin deyişi ile örneklendirilmiştir.

Men dahi nesne bilmezem / Allah bir Muhammed Ali / Özüm gurbete salmazam
/ Allah bir Muhammed Ali / Anlar birdir bir olubdur / Yerden göğe nur olubdur /
Dört köşede sırr olubdur / Allah bir Muhammed Ali

Üçer, Hak-Muhammed-Ali'yi bir ve aynı varlık olarak yansıtan bu deyişde *tecelliden* öte bir *hulûl* anlayışının hâkim olduğunu belirtir (Üçer, 2005: 232-233).

Üçer'e göre, Alevi inançlarında sistematik ve homojen olmayan bir inançlar karışımı (senkretizm) bulunmaktadır. Hak-Muhammed-Ali inancına ilişkin her üç kavrayış da Aleviler arasında varlığını sürdürmektedir. Bu senkretik durum, *gruptan gruba, kişiden kişiye ve hatta kişilerin kendi düşünce ve inanç dünyalarında bile birbirleriyle bağlantısız bir karmaşa içerisinde* kendini göstermektedir. Şah Hatayi'nin deyişlerinde her üç kavrayışın yansımasını görmenin de bunun delili olduğunu düşünür (Üçer, 2005: 233).

Üçer'e göre, Allah'ın Hz. Ali'ye tecelli mi ettiği, hulûl mu ettiği sorusunun cevabı Alevilerin tasavvufu anlama dereceleriyle ilgilidir. Alevilik, tasavvufun vahdet-i vücud teorisi ile anlaşılabilir bir inanç iken ince ve derin bir felsefi birikimi zorunlu kılan bu teorinin yeterince anlaşılmadığı ve bu yüzden tecelli yerine hulûl inancına varan ifadelerin ortaya çıktığını belirtir. Fakat bu tespitin yanında hulûl inancının köklerinin Türklerin İslamlaşma sürecinde karşılaştıkları aşırı Şî mezheplerle ilgili olduğunu altını da çizer (Üçer, 2005: 246-247).

Araştırmacıların klasik kaynaklarda ve edebi eserlerde gördüğü Hz. Ali'nin Tanrılaştırılmasına ilişkin yansımaları halk inanışlarında da gözlenmiştir. Ahmet Taşğın, Tunceli, Erzincan, Muş ve Erzurum şehirlerinden Konya/Ereğli bölgesine 1960 yılından itibaren göç etmiş olan Alevilerin inançları üzerine yapmış olduğu alan araştırmasında, Alevilerde Tanrı algısının nasıl inşa edildiğine odaklanmıştır.

Yeri göğü arşı kürsü yaradan / Men Ali'den başka Tanrı görmedim / Yaradup kulunun kısmetin veren / Men Ali'den başka Tanrı görmedim (Özmen, 1998: Cilt 4, 388; Taşğın, 2002: 57).

Aleviler arasında bilinen Derviş Ali'nin bu deyişinde geçen Hz. Ali'nin uluhiyetine güçlü vurgu, geleneksel Aleviliği temsil eden yaşlı kuşak tarafından tartışmasız kabul görmüş ve Hz. Ali'nin tanrısallığına sarsılmaz inançları olduğu tespit edilmiştir (Taşğın, 2002: 54-55).

Araştırmada Hz. Ali'nin tek bir Tanrı değil de Tanrı'nın onda tecellisi olarak algılanıp algılanmadığı da sorgulanmıştır.

Nice yüz bin yıllar kandilde durdun / Atanın belinden madere geldin / Anın için halkı gümana saldın / Bin bir dondan baş gösterdin ya Ali (Özmen, 1998, Cilt 2: 303; Taşğın, 2002: 57).

16. yüzyıl şairlerinden Kul Himmet'in Nur-ı Muhammedi inancını yansıtan bu deyişin, geleneksel Alevi kuşağında nasıl algılandığını Taşğın şöyle özetlemektedir:

Allah'ın Ali şeklinde sonsuz kereler tecelli ettiğine, yer-gök yok iken Ali'nin bir nur olarak var olduğuna, Peygamber Miraç'a çıkarken gökyüzünde onun karşısına aslan olarak çıktığına ve Miraç'ta, Tanrı'nın oturduğu tahttan perdenin arkasından elini uzatarak yemek (pilav) yediğine inanmaktalar. İşte, Alevilik sırrı budur. Yani Allah'ın Ali şeklinde yeryüzünde, sürekli var olması ve tecelli etmesidir ki, bilinen şekliyle tenasüh ve hulûl inancıdır. Fakat Allah'ın Ali şeklinde ne zaman, nerede, nasıl tecelli ettiği, yani bunun mahiyeti bilinemez. Bu bir sırdır (Taşğın, 2002: 57).

Taşğın'a göre, Alevilerde Hz. Ali'nin insan mı Tanrı mı olduğu konusundaki kafa karışıklığı, Allah'ın Ali şeklinde tecellisinin mahiyetinin bilinmemesindedir. Geleneksel Alevilikte Hak-Muhammed-Ali inancı çerçevesinde Hz. Ali'nin uluhiyetine ilişkin bir inanç gelişmesine rağmen, Hz. Ali'nin yegâne Tanrı olduğu iddia edilmemektedir. Geleneksel Aleviliğin temsilcileri Ali'ye Allah demediklerini, Allah'ın Ali'nin dışında başka bir şey olduğunu fakat Ali'de tecelli ettiğinin söylenmesinin daha doğru olacağını belirtmişlerdir (Taşğın, 2002: 58).

Araştırmacıların Alevi Tanrı inancı ile ilgili değerlendirmelerinden yapılacak bir genellemeye göre: Alevilik tasavvuf kültürü içinde değerlendirilmesi gereken bir inanç sistemidir. Hak-Muhammed-Ali inancı, Tanrı kavrayışının temelini oluşturmaktadır. Hz. Ali hem *Tanrı* hem *Tanrı'nın nuru* hem de *gizli ilimler sahibi âlim bir kul* olarak *üçlü oluş* sergilemektedir. Hz. Ali'nin üç farklı görünümde kavranmasının nedeni, tasavvufi kavramlara yeteri kadar aşına olunamamasından kaynaklı kafa karışıklığıdır.

Bu bakış açısına göre, Hz. Ali'yi Tanrılaştıran hulûl, Hz. Ali ile evliyalari aynılaştıran tenasüh kavrayışları dışarıda tutulursa, Alevilik, tasavvufun meşrulaştırıcı etkisiyle kabul edilebilir bir inanç olarak görülebilir. Zira Hak-Muhammed-Ali inancının benzeri Nur-ı Muhammedi inancı Sünni gelenekte de bulunmaktadır. Tanrı'nın insana sadece sıfatlarıyla tezahür ve tecelli ettiği düşünülürse, Alevilik, ortodoks sufiliğin benimsemiş olduğu kavramları kullandığı için meşrulaşmış olacaktır. Elitist bir yaklaşımın ürünü olan bu tavır muhataplarında ciddi bir entelektüel birikim aramaktadır. Muhuyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö.1240) geliştirmiş olduğu vahdet-i vücut, insan-ı kâmil, fenafillah gibi tasavvufi kavramların ancak dini-felsefi birikim ile kavranabilecek nitelikte olduğu düşünülmektedir. Alevilerin bu tasavvufi kavramları bugün bilmediği gibi 15. yüzyılda şerhi yazılmış Hutbetü'l-Beyan'da, 16. yüzyılda Şah İsmail, Kul

Himmet ve Pir Sultan Abdal gibi tanınmış ozanlar arasında da bilinmediği farz edilmektedir.

Aleviliğe hem tasavvufi bir oluşum hem de onun yüzeysel bir kavranışı olarak bakılmasının sebebi Sünni tasavvuf geleneği ile Alevi tasavvuf anlayışının bir ve aynı olması gerektiği kavrayışından doğmaktadır. Alevi tasavvuf geleneği ile Sünni gelenek aynı yorumlara sahip değildir. Bunun sebebi, aşırı Şîî'likte Hz. Ali ve ahfadının soydan gelen ontolojik ayrıcalıklarının bulunmasıdır. Şit ve Güruh-ı Naci anlatısı ile ontolojik ayrıcalık kazanan Ehl-i Beyt mensupları sufi eğitime ihtiyaç duymadan Gnostik bilgiye sahip olmaktadır. Tarihsel süreçte hulûl ve tenasüh inançları, bu ontolojik soy ayrıcalığını sağlayan stratejik kavramlara dönüşmüştür. Aşırı Şîî'lik ile İslami görünüm kazanan bu kavramlar Gnostik kültürün Yeni Platoncu ve Hermetik yorumları üzerinden intikal etmiştir. Dolayısıyla Orta Doğu'nun dini-mistik geleneğinin aşırı Şîî formunda İslamleştirilmesi ve daha sonra tasavvufa kaynaklık etmesi bakımından Alevilik bu mistik geleneğin devamıdır. Gnostik gelenekteki "Bilinmez Olan" Tanrı ile ondan izhar olan Yaratıcı Tanrı kavrayışındaki ikili yapı Sünni çevrede vahdet-i vücud teorisi ile tek bir Tanrı kavrayışına dönüşmüştür. Hz. Muhammed, Tanrı'dan izhar olan ilk varlık olmasına rağmen "yaratıcı" özelliğini kaybetmiştir. Yaratma işi "Bilinmez Olan" Tanrı'ya verilmiştir. Hâlbuki Alevi inancında Hz. Ali hâlen Yaratıcı Tanrı özelliğini sürdürmektedir.

13. yüzyılda Muhuyiddin İbnü'l-Arabî'nin olgunlaştırdığı ve geliştirdiği tasavvuf kavramlarıyla Aleviliği değerlendirmek yerine Alevi kurucu belleğinin oluştuğu erken İslam döneminde aşırı Şîîlik etkisine dikkat kesilmek bize yeni bir bakış açısı sağlayabilir mi? Bu sorunun cevabını, aşırı Şîîlik ile ilk Müslümanlaşan Türkler arasında kurulan ilişkilerde arayabiliriz. Alevi Tanrı kavrayışını belirleyen ve kurucu belleği oluşturan *Hak-Muhammed-Ali* ve *Şit- Güruh-ı Naci* mitolojilerinin ilk örnekleri 8. yüzyıldan itibaren aşırı Şîî fırkaların inançlarında

görülmektedir. Hz. Ali'nin tanrısallığı iddialarının arkasında erken İslam döneminde ortaya çıkan aşırı Şîîliğin bu inanç kodları bulunmaktadır. Nitekim araştırmacılar, Hz. Ali'ye yansıtılan uluhiyet iddialarının yalnızca tasavvufun panteist bakış açısından kaynaklanmadığı fikrindedirler. Onlara göre Aleviliğin bünyesinde erken dönem Şîîliği karakterize eden hulûl inancı da bulunmaktadır.

4. GELENEKSEL ALEVİLİKTE AŞIRI Şİİ ETKİLER

Aşırı Şîîlik ile Alevilik arasındaki ilişki Türklerin Müslümanlaşması ile doğrudan ilgilidir. "Türkler 10. yüzyılda kitleler halinde Müslümanlaşmıştır" kalıp yargısı Aleviliğin tarihine bakışını sınırlamaktadır. Araştırmacılar 10. yüzyılı sınır aldıklarında aşırı Şîîlik-Alevilik ilişkisini kurmakta zorlanmaktadır. Bu yüzden Türklerin Müslümanlaşması hadisesini Alevilik özelinde yeniden gözden geçirmek zorunda kalmışlardır.

Fuad Köprülü, 1918 yılında yayınlanan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* eserinde Türk Müslümanlaşmasını 10. yüzyıl olarak kabul eder (Köprülü, 1993: 14). Anadolu Aleviliğinin teşekkülü hususlarında erken dönem Şîa hareketleri ve bunların Türklerle münasebetine değinmez. Fakat 1925 yılında yazmış olduğu "Bektaşiliğin Menşe'leri" makalesinde bu konunun üzerinde önemle durur. Türklerin İslam'ı ne şekilde kabul ettiğine dair esaslı problem hakkında hiç düşünülmediğine işaret ederek, 7. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar ortaya çıkan birçok Bâtîni hareketin Türkler arasında cereyan ettiğini, bazı heterodoks tarikatların Türkler tarafından kurularak yine Türkler arasında yaygınlaştığını belirtir.

Köprülü'ye göre, Anadolu'da ve İran'da halen devam edegelen Bâtîni toplulukların var oluşunda Türklerin dikkate değer bir rolü bulunmaktadır. Türklerin önemli bir yekûnunu oluşturan Oğuzlar, bu tarihlerde Horasan sınırlarındadır. Emeviler zamanında, Toharistan, Kuhistan, Horasan bölgelerinde

yine Oğuz aşiretleri mevcuttur. Emevi orduları Garş, Mesit, Bistam ve Sicistan bölgesinde Oğuzlar ve Kalaç Türkleri ile karşılaşmışlardır. İslam temsilcileri ile bu kadar erken karşılaşan Oğuzlar, Abbasiler zamanında bazı dini hareketlere karışıp, rol alacak kadar kaynaşmıştır. Üstadsis isyanında (767) Herat, Badgis, Genç Rustak, Sicistan bölgesindeki Oğuzlardan 300.000 kişi kazmalar, kürekler, baltalarla isyana katılmış ve Horasan'ın büyük bir bölümünü elde etmişlerdir. Türk olma ihtimali yüksek olan Ebu Müslim, Buhara'da, Merverrud, Sicistan, Badgis'de Arap Şiilerin de katıldığı dini-siyasi ayaklanmalarda parmağı olmuştur (Köprülü, 1995: 9-13).

Bu dini isyanlardan en önemlisi, yüzünü devamlı yeşil bir peçe ile örten ve bu yüzden Mukanna lakabı alan yalancı peygamberin Keş ve Nesef bölgesindeki ayaklanmasıdır. Bu isyanında Mukanna etrafında çok sayıda Oğuz Türklerinin olduğu bilinmektedir. Bu isyanla birlikte anılan Mübeyyiza fırkası yerel hükümdarın yardımı ile Buhara'da yerleşmiştir. Halife, Buhara hükümdarını M. 780 yılında öldürüp bu fırkayı da tepelemiş olmasına rağmen bu batini hareket ortadan kalkmamıştır. Keş civarında Mukanna sevgisi yıllarca anılmış, bazı Maveraünnehir köylerinde ve İylak (ilak) kasabasında Mübeyyiza mensupları yüzyıllarca yaşamışlardır. Köprülü'ye göre, Türklerin, erken İslam tarihindeki dini-siyasi olaylara ve Batini hareketlere katılmalarının başlangıcı bu olaylardır (Köprülü, 1995: 10).

Ziya Yörükân da Horasan bölgesinde Mukanna liderliğindeki Mübeyyiza fırkasını Türklerle ilişkisi olan dini hareketlerden biri olarak sayar. Beyaz kıyafetler giydikleri için Mübeyyiza adı verilen bu fırka mensuplarının sadece yağma amaçlı menfaat sağlamak niyetinde olan Türkler olmadığı, dini inançlarının da olduğunu Yörükân'ın şu ifadesinden anlıyoruz: "Ebû Müslim Horasanî taraftarlarından olan, bilâhare Ebû Müslim'i ilâhlaştıran Rizamîye mezhebinin bir kısmı ve Kalaç

Türkleri, Mukanna taraftarı ve Aklardan (Mübeyyiza) idiler.” (Yörükân, 2014: 446).

Ocak, Alevilikteki hulûl inancının Zerdüştilik ve Budizm gibi İnan ve Maverâünnehir coğrafyasında bulunan dini inançların etkisiyle şekillendiğini belirtir. Erken dönem Şiiliğin şekillendiği sekizinci yüzyılda İnan ve Maverâünnehir coğrafyasında, Abbasi ihtilalinin de yaşandığı bir zamanda Beyyaniyye, Cenahiyye, Nümevriyye, Hulmaniyye, Rizamiyye gibi aşırı Şîî fırkalarındaki hulûl inancı, eski Zerdüşti çevrelerden etkilenecek ortaya çıkmıştır. Bu fırkaların hepsinde hulûl inancı esas olup Allah'ın Âdem Peygamber'den sırasıyla büyük peygamberlere, sonra Hz. Ali'ye, ondan sonra mezhep liderine veya onun öngördüğü birine geçmesi ile fırkaların oluştuğunu görüyoruz. Allah'ın Hz. Ali'den sonra Beyan b. Sem'an'a geçmesiyle *Beyyaniyye* fırkası, Hz. Ali'den sonra evladına geçmesi ile *Cenahiyye* fırkası veya Hz. Ali'den evladına, ondan Cafer-i Sadık'a, ondan Ebu'l-Hattab el-Esedî'ye intikal etmesi ile *Hattabiyye* fırkası ortaya çıkmıştır. Benzer bir hulûl intikali Mukanna isyanında da görülmüştür. Mukanna, Allah'ın önce Adem'e, sonra Nuh Peygamber'den Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberlere hulûl ettiğini ve sonra Hz. Ali'ye, evladına hulûl eden Allah, Ebu Müslim Horasani'ye geçerek onun bedeninde yaşamış ve en son olarak da kendisine hulûl ettiğini propaganda etmiştir. Ocak'a göre, Mukanna'nın bu teolojik kavrayışı ile Otman Baba'nın Velayetname'sinde geçen Tanrılık iddiaları ve Alevi nefesleri arasındaki yakınlık hatta aynılık sezilmeyecek gibi değildir (Ocak, 2017: 201).

Sarkaya, Türklerin 8. yüzyılda çeşitli Şîî-Bâtınî isyanların içinde aktif bir biçimde rol almasının, onların Müslümanlaşmasına işaret etmediğini belirtir. Abbasi halifesinin Ebu Müslim Horasani'yi öldürmesinin ardından Ebu Müslim taraftarlarının intikamını almak amacıyla meydana gelen bu ayaklanmaların, İslam'ı zorla kabul etmiş İnan coğrafyasında bulunan Zerdüşti, Maniheist ve

Mazdeki çevrelerden kaynaklanmış isyanlar olarak görür. Zerdüşti Sinbad'ın 754 yılındaki isyanı, Ebu Müslim taraftarlarından İshak et-Türki'nin 754-755'de isyanı, Horasan'da 767 yılında Üstad-ı Sîs isyanı, 775-777 yıllarında Mukanna isyanı, Azerbaycan'da 816 yılında Babek el-Hurremi isyanı Türklerin de içinde buldukları isyanlardır. Bu isyanların ortak özellikleri arasında Ebu Müslim'in ölmediği ve "mehdi" olarak geri geleceğine dair inanç vardır. İsyânların bazılarında nübüvvet iddiası vardır. Tanrı'nın isyan eden lidere hulûl ettiğinde dair (ilhadi) iddialar vardır. Sarıkaya, Türklerin bu isyanlara dâhil olmasına rağmen, Türklerin İslam'ı kabullerinin özellikle 10. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren olduğunu hatırlatma ihtiyacını duyar. Bağdadi'nin Mukanna isyanına katılan Halaç Türklerinin "inanmamış" olduğuna dair tespitinden yola çıkarak, Babek isyanında yer alan Türklerin de Müslüman olmayan Türkler olmasını "kuvvetle muhtemel" bulur. Türklerin bu isyana hangi oranda katıldıkları ve iddia edilen "ilhadi" ve "ibahi" nitelikteki inançlara ne kadar bağlı olduklarını şüpheli bulur. Ona göre, Türklerin bu isyanlara katılmasında asıl motivasyon ekonomik çıkarlardır. Merkezi otoritenin zayıflaması savaşçı göçebe ve yarı-göçebe Türklere manevra alanı doğurmuştur. Bu isyanlara katılmakla savaş ve yağma ganimetleri elde etme fırsatı bulmuşlardır (Sarıkaya, 2003: 104-106). Sarıkaya, sonraki çalışmalarında bu fikrini yumuşatmış olmalı ki Türklerin Müslüman oluşlarına *doğrudan* etki eden unsurlar arasında Şîf-Keysanî geleneğini de sayar (Sarıkaya, 2010: 6) ki bu dini geleneklerin mezhep tarihçileri tarafından aşırı Şîf'ler olarak anıldığı, hulul ve tenasüh inançlarını taşıdıkları bilinmektedir.

Üçer, "Türkler 10. yüzyılda kitleler halinde Müslümanlaşmıştır" kalıp yargısını aşamamakla beraber Türklerin İslamlaşma sürecinde 8. yüzyıldaki aşırı Şîf mezhebi etkilerin tesirinde kaldığını kabul eder. Şîf'liğin alt grupları olarak sıraladığı Zeydilik, İsmaililik ve Gulât gibi Şîf düşünceli grupların özellikle, Taberistan, Azerbaycan ve Türkistan'da hâkim güç olan Türkler üzerinde etkili

olduğunu belirtir. Batıniler olarak da adlandırılan aşırı Şîî grupların hulûl ve tenasüh inançları taşıdıkları ve bu inançların Ebu Müslim ve Mukanna taraftarlarında canlı bir şekilde bulunduğunu, günümüzdeki Alevilerin itikatlarının ilk nüvelerinin de bu erken dönem siyasi ve mezhebi hareketler ile atılmış olduğunu belirtir (Üçer, 2005: 81-101).

Yukarıdaki değerlendirmelerden de görüldüğü üzere Türklerin Müslümanlaşmasında 8. yüzyıldaki mezhep oluşumları, dini hareketler ve isyanların etkili olduğu araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Fakat bu tesirin nasıl olduğu, hulûl inancının nasıl intikal ettiği konusuna değinilmemiştir. Uzak geçmişte aşırı Şîî fırkalarda ortaya çıkan Tanrı inancının tarihsel etkileşimle Türklere/Alevilere intikali tartışılmadan kabul edilmiştir. Alevi Tanrı inancındaki kafa karışıklığı acaba Gnostik kültürün Yeni Platoncu ve Hermetik düşünce geleneğinde yoğunlaşmış, özensiz bir Tanrı kavrayışından mı kaynaklanmaktadır yoksa Hz. Ali'nin *üçlü oluşuna* kaynaklık edecek başka bir form mu vardır? Yani Hz. Ali'yi hem *Tanrı* hem *Tanrı'nın nuru* hem de *gizli ilimler sahibi âlim bir kul* olarak kavrama biçimi bir kafa karışıklığı mıdır? Yoksa tarihte bu üçlü oluşu temsil eden bir şablon var mıdır? Bu konuda akla ilk gelecek olan Hıristiyanlıktaki teslis inancı olabilir ama teslise de kaynaklık edebilecek tarihsel bir form asıl bahis konumuz. Bu form, tarihte Gnostik kültürün Hermetik yorumunda, Hermes karakteri üzerinden bir *üçlü oluşla* belirmektedir. Bize göre, Hermes'e izafe edilen *üçlü oluş* Alevilerdeki Tanrı kavrayışına kaynaklık etmektedir. Bu iddiamızı Hak-Muhammed-Ali inancının Gnostik kültürdeki izdüşümleri, Gnostik kültürün Hermetik görünümü ile Müslüman çevrelere yansması ve Hermes karakterinin Müslümanlar tarafından nasıl algılandığı üzerinden temellendirmeye çalışacağız.

5. HAK-MUHAMMED-ALİ İNANCININ GNOSTİK KÖKENLERİ

Müslümanlar arasında Tanrı'nın nur olarak taşması ve bu nurun seçilmiş insan olarak kavranması fikri ilk olarak aşırı Şîî çevrede gelişmiş daha sonra Sünni muhitte geçmiştir. Şîî çevrelerde Allah, Hz. Muhammed ve Ali'yi tek bir nurdan yaratmıştır, "Ben ve Ali aynı nurdanız"; "Allah Âdem'i yaratmadan dört bin yıl önce ben ve Ali aynı nurdan yaratıldık" gibi hadisler bu inancı meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Bugün Alevilerin Hak-Muhammed-Ali inancına benzerlik gösteren bu kavrayış Sünni çevreye Nur-ı Muhammedi olarak intikal etmiştir (Öztürk, 2003: 272-276).

Ebu'l-alâ Afifi'ye göre Allah'ın nurundan varlığa geliş inancı İslam'a dışarıdan sokulmuştur, Nur-ı Muhammedi İslam'ın özgün yorumu değildir. Temellerini Yunan felsefesine kadar geriye götürmek mümkündür. Yunan felsefesinde logos ("kelime") kavramına karşılık gelir. Herakleitos (M.Ö. 475) bu kavramı harici varlıktaki her şeyde eseri gözüken ilahi ruh anlamında kullanmıştır. Yani, "logos", hayatın kaynağı, varlıktaki her şeyin kendisine boyun eğdiği ilahi iradedir. Anaxagoras'ın felsefesindeki anlamı, ilahi akıldır (Nous). Varlığı idare eden kuvvet, zat-ı ilahi ile âlem arasındaki vasıta. Stoacılardaki anlamı, âlemi idare eden Külli Akıl'dır (Afifi, 2011: 62).

Yahudi düşüncesinde logos veya kelime "Allah'ın Kelimesi"ne dönüşür. Bununla ilahi akıl kastedilir. "Allah'ın kelimesi" kavramı kâinatı muhafaza eden, onu idare eden şey anlamındadır. Tanrı "kelime"yi ifade etmiştir ve âlem yaratılmıştır daha sonra onun nefesi, "kelime"nin yarattığı şeylere bir defada hayat vermiştir (Afifi, 2011: 63).

Hristiyan düşüncesinde logos/kelime, "Allah'ın oğlu" ve suretidir ya da varlığa yayılan "ruh", Mesih suretinde somutlaşan âlemin yaratılmasındaki "vasıta"dır. Her şey, oğul ile oğuldan ve oğulda ortaya çıkmıştır. O, hayatın kaynağı, ruhuyla

bütün varlıklarda görünen, onlara her türlü bilgiyi ve marifeti ulaştıran şeydir (Afifi, 2011: 64).

Logos/kelime, İslam felsefesine de tesir etmiştir. Bu inanç önce Şia arasında Karmatiler ve İsmaililerde “Masum İmam” teorisi olarak ortaya çıkmıştır. Ehl-i Sünnet bu kuramı Şiî’lerden alarak tasavvuf kültüründe Nur-ı Muhammedi inancına dönüştürmüş ve “kutub” kavramı etrafında yeniden yorumlamışlardır (Afifi, 2011: 76-77; Öztürk, 2003: 277).

Hak-Muhammed-Ali inancının Antik Yunan felsefesine kadar inen kavramsal temelleri Yahudi, Hıristiyan dini geleneklerde olgunlaştıktan sonra aşırı Şiî çevrelerde hulûl inancı ile görülmeye başlanmıştır. Hz. Ali’ye ve tenasüh yoluyla ahfadına atfedilen tanrısal güçler onlara “Yaratıcı Tanrı” özelliği kazandırmıştır. Yaratıcı Tanrı kavrayışı Gnostik kültürün önemli karakteristik özelliklerinden biridir.

6. GNOSTİK TANRI ANLAYIŞI

Gnostiklerin “Görünmez Ruh” olarak adlandırdığı Tanrı, bilinemez ve tanımlanamazdır. Zihin dünyasının kuşatamadığı aşkın bir varlık olan Tanrı, sınırlı bir dil ile ifade edilemediği için onu yalnızca olumsuz sıfatlar tanımlayabilir ama bunlar bile tanımlamak için yeterli değildir. Bir Gnostik aslında Görünmez Ruh’tan bile daha yüksek bir ilahi varlık olan Bilinmeyen Sessiz Olan’ı varsayar (Brakke, 2010: 53-54). İlahi Alem bu Görünmez Ruh’un sudur etmesiyle oluşmuştur. İlahi âlem yirmi dört tanrısal varlıktan (aeon) oluşur, en son sudur olan bilgelik aeonudur. Bu Yunanca’da Sophia olarak geçer. Her aeonun dişil ve erkek eşleri bulunur. Sophia dişildir, erkek olan eşinden habersiz yaratım faaliyetine girmiştir. İldaboath (Yaltabaoth) isimli kusurlu bir varlık dünyaya getirmiştir. İldaboath, Görünmez Ruh’un ve ilahi âlemin farkında değildir. Yegâne yaratıcının kendisi olduğunu düşünmektedir. Kendi kusurlu tabiatına

rağmen maddi evreni yaratmıştır bu yüzden Gnostikler maddi evrenin Tanrısı olan Ialdabaoth'un cahil olduğuna ve onu âlemin yozlaşmış ve karanlık gücü olduğuna inanırlar (Brakke, 2010: 57-59). Yarı dini, yarı felsefi bir özellik gösteren bu öğretiyeye göre dünya kötü bir güç olan bilgisiz Demiurg tarafından yaratılmış olduğu için kötülük aynı zamanda dünya doğasının yapısında içerilmiş vaziyette bulunmaktadır (Arslan, 2019: 8).

Gnostik Tanrı kavrayışı düalist yapısı içinde iyi-kötü mücadelesini her zaman aynı formda sürdürmez. Labirente benzetilen yapısıyla Gnostik mistik anlatılar, birbirine karışan, iç içe geçen büyük bir nehir gibidir (Floramo, 2005: 97). Anlatının kahramanları Gnostik geleneği taşıyan kültürlerde farklı karakterlere bürünürler. Havva kimi yerde iyi kimi yerde kötü olabilir. Şeytan kimi yerde itaatsiz kimi yer de masum olabilir. Yaratıcı Tanrı (Ildabaoth) kimi zaman zalim, kimi zaman saf olabilir. Kötülük konusunda da durum buna benzerdir. Kötülüğün, acının ve ıstırapın sebebi olarak görülen maddenin, nereden kaynaklandığı meselesine Gnostik gruplar farklı cevaplar verir. Bir grup maddenin "bilinemez" Tanrı tarafından yaratıldığını kabul ederken, geri kalan ekseriyeti maddenin kötülük ve karanlık âleminin bir parçası olarak, kötü Tanrı (Ildabaoth) tarafından var edildiği kanaatindedir. Yani Gnostisizm etkileşimde bulunduğu bütün dini geleneklere aynı kavram ve şablonlarla girmemiştir. Mitolojik ve tarihsel Gnostisizm, Sabiilik ve Maniheizm gibi dini gelenekler tarafından bir bütün olarak temsil etmişlerdir. Bunun haricinde Hıristiyanlık ve Yahudiliğin heretik mezhepleri olarak bilinen Elkesailer, Valentinianlar, Setianlar, Mağariler, Quqiler, Esseniler, Bardaysancılar, Marsiyoncular ve Simoncular gibi birçok dini akım Gnostisizmi kendilerine göre yorumlamışlardır. İslam geleneği çerçevesinde geniş bir yelpaze olan Batınlık içinde Gnostik öğertiler temsil edilmiştir. Felsefi Gnostisizm ise Platonik geleneğe bağlı Hermetistler tarafından "hikmet" ön plana çıkarılarak temsil edilmiştir (Gündüz, 2012: 61-63).

7. GNOSTİK KÜLTÜRÜN MÜSLÜMANLARA İNTİKALİ

Gnostik kültür Müslümanlara Hermetizm ve onun içinde gelişen Yeni Platoncu gelenek üzerinden aktarılmıştır. Hermetizm ve Yeni Platonculuğu birbirinden ayırt etmenin zorluğu aynı gelenek içinde gelişmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Tarihsel olarak M.S. 1.-3. yüzyıllar arasında yazılan Hermetik külliyat gelişimini tamamladıktan sonra İskenderiyeli Plotinus (M.S. 204-270) M.S. 3. yüzyılda Yeni Platonculuğu hermetik külliyat içinde geliştirilmiştir (Afifi, 2011: 355).

Hermetizm, Helenistik dönemin önemli düşünce akımlarından biridir. Eski Mısır ve Yunan geleneklerinin karışımı ile biçimlenmiştir. Antik Mısır'da yaşamış Mısır Tanrısı Thoth ile Yunan Tanrısı Hermes'in Helenistik bileşimi olan Hermes Trismegistus'a izafe edilerek geliştirilen öğretilere ve buna dayanan felsefi ve dini sisteme Hermetizm adı verilir. Yunan ve Mısır Tanrısı Hermes'le ilgili dini-felsefi içeriğe sahip Hermetik külliyat, M.S. 1.-3. yüzyıllar arasında İskenderiye Okulu son dönem mensupları tarafından yazılmış eserlerden oluşmaktadır (Afifi, 2011: 353).

Hermetik düşüncede, Gnostik geleneğe olduğu gibi katı bir düalıteye rastlanmaz. İyi-kötü zıtlığı üzerine kurulu belirgin bir mücadele yoktur. Panteist bir anlayışa sahip olan Hermetizmde evren "Bir" in taşmasıyla varlığa gelmiştir. Bu yüzden âlem bir nevi Tanrı'nın kendisi gibi algılanmaktadır. Bu panteist âlem anlayışındaki iyi-kötü mücadelesi, Gnostiklerin düalist âlem anlayışındaki iyi-kötü mücadelesine göre daha yumuşaktır (Koçak, 2021, s. 87). İyi-kötü düalizmini ayırıcı değil, tamamlayıcı bir dünya görüşü olarak kavrar. İnsan, beden ve ruhun birleştiği özel bir asilliğe sahiptir. Onun görevi, Tanrı'yı övmek ve dünyanın varlığını sürdürmesini sağlamaktır (Ebeling, 2017: 65-66). Birçok Gnostik geleneğe Tanrı'ya karşı bir isyankâr olarak görülen Demiurg, Hermetik

düşüncede Tanrı'nın yaratmadan görevlendirdiği biri olarak görülür (Koçak, 2021: 87).

I. Theodosios'un (M.S.347-395) Yeni Platonculuk ve Hermetik düşünce okullarını yasaklamasıyla birlikte bu akımlar, özellikle Yakubiler ve Nesturiler aracılığı ile Antakya, Harran ve diğer Ortadoğu şehirlerine yayılmışlardır (Koçak, 2021: 82). İskenderiye'de yasaklanan bu okulların yanı sıra M.S. 6. yüzyılda Roma imparatorluğunda önemli bir pagan eğitim merkezi olan Atina Akademisinin kapatılması üzerine, buradaki düşünürler de Perslerin davetiyle İran egemenliğindeki doğu bölgelerine gitmişlerdir. Bunların bir bölümü Harran'a yerleşmiştir. Bu dönemden itibaren Harran'ın yerel pagan kültürünü temsil eden Sabii'ler ile Yeni Platoncu yaklaşımlar arasında senkretik bir ilişki kurulmuştur (Gündüz, 2014: 54) Harran paganizminde Hermes, hem Tanrı hem de peygamber olarak kabul görmüştür (Gündüz, 2014: 74). Hermetik öğretilerin Müslümanlara intikalinde İskenderiye merkezli Mısır Hıristiyan ruhbanlarının ve İskenderiye geleneğinin varisi olan bu Harranlı Sabii'lerin önemli etkisi olmuştur (Afifi, 2011: 362). Roma kilisesinin baskısına karşılık İslam'ın hoşgörüsü Sabiilik, Yeni Platonculuk ve Hermetik düşünce gibi hareketlerin çoğunluğu kendilerini daha rahat ifade edebildikleri Irak bölgesinde ve özellikle Kufe ve çevresinde Hire'de, Cündişapur'da ortaya çıkmasına vesile olmuştur (Koçak, 2021: 123).

Kılıç, Sabii'ler'in İskenderiye geleneğinin dışında Babil dinlerine ait dini geleneklere sahip olduklarını ve bu dini unsurları Grek geleneğinin ezoterik yönleriyle birleştirdikleri bir dini yaşadıklarını belirtir. Ona göre, Müslümanlar Grek dünyasından ayrı olarak Yeni Pythagorasçılığın ve Hermetizmin mirasını bu kaynaktan almışlardır. Sabii'lerin, Müslümanlar nazarında ehl-i kitap olarak görülmeleri Hermetik geleneğin Müslümanlara intikalini kolaylaştırmıştır (Kılıç, 2019: 16-17). Sabbi'ler zımmilik statüsünde 10. yüzyılın başlarına kadar dini inançlarını yaşamışlardır. Tanrı'nın sudur ettiği inancına sahip olan Sabii'ler,

evreni yaratan tek Tanrı'nın yanında ikinci derece Tanrı'ların varlığına inanmışlardır. Peygamberleri olarak dinlerini öğreten Hermes'i kabul etmişlerdir (Gündüz, 2014: 41-42).

Gnostik kültürün Hermetik yorumu Orta Doğu coğrafyasında birçok dini gelenek içinde kendisine yer bulmuştur. Herevi, Kufe'de İdris'e (Hermes) atfedilen bir makam olduğunu ve doğum yerinin Harran olduğunu söyler. Ayrıca, Cebel-i Lübnan'da ona atfedilen bir makam vardır. Bu sebeple bu dağlar Nusayrilere ve Dürzilere göre ezoterik önem taşımaktadır. Nusayrilere göre o "ilahî ayın"ın ikinci kubbedeki tenasühüdür. Dürzilerde ise ikinci sudûrudur (Kılıç, 2019: 18)

Hicaz bölgesindeki Müslüman Araplarda hermetik inancın varlığı, İslamiyet'ten önceki Hıristiyan ve pagan Arap kabileleri arasındaki kültürel etkileşimle yakından alakalıdır. Orta Doğu bölgesinde yaşayan Hıristiyan Arap kabilelerinin İslamiyet'ten önce pagan Araplarla iyi geçinmiş olmaları, Müslüman Arapların fetihlerde karşılaştıkları Arap Nesturilere karşı hoşgörülü olmalarına vesile olmuştur. Hristiyan inancına mensup Arap Tay, Tenuh ve Temim kabileleri ile geliştirilen iyi ilişkiler neticesinde Müslüman Araplar, bu kabilelerin düşünce yapılarından, fikirlerinden ve dini ritüellerinden; özellikle, dini ayin formları ve mistik öğretileri hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Yani Araplar, Gnostik düşünceyi, Yeni Platoncu ve Hermetik yorumların temsil edildiği Nesturi kiliseleri aracılığı ile tanımıştır. Müslümanların Nesturilere karşı olumlu tavrı Gnostik kültürün Araplara aktarılmasını kolaylaştırmıştır (Koçak, 2021: 130).

Yedinci yüzyılda Kufe yakınlarında Hire'de yerleşik olan Arap kabileler ile ilgilenen bir Arap piskoposun faaliyetlerine bakılırsa, Hristiyan Arap din adamlarının Tenûh, Tay kabilelerine ve Kufe'lilere Müslüman olduklarında bile ilgisi kaybolmamıştır. Müslüman olduklarında dahi Nesturi ve Yakubilerin sürekli iletişim halinde olduğu Tay kabilesi özellikle İslam'ın ilk dönemindeki siyasi olaylarda aktif rol almışlardır. Cemel savaşında Hz. Ali tarafında, aşırı Şiî

hareketler arasında yer alan Muhtar es-Sekafi hareketinde de Muhtar'ın yanında yer almışlardır. Bunun gibi Gnostik Hristiyanların ilgilendikleri Temim kabilesi de Müslüman olduktan sonra erken İslam döneminde vuku bulan siyasi olaylarda; Cemel ve Siffin savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer almışlardır (Koçak, 2021: 132-133).

Görüldüğü üzere Gnostik dini geleneklerin Müslüman çevrelerle etkileşimi, öncelikle Roma Kilisesi'nin baskısına dayanamayan heterodoks Hristiyan dini grupların kendilerini daha emin hissettikleri Irak ve İran coğrafyasına göç etmesiyle başlamıştır. İkinci olarak Orta Doğu bölgesinde yaşayan Gnostik Hristiyan Arap kabilelerin dini anlayışlarını Müslüman olduktan sonra yaşatmaya çalışmaları etkili olmuştur. Sabîlik başlı başına Gnostik kültürün saf Hermetik yorumu olarak Müslümanları etkilemiştir. Yahudi heterodoks dini grupların Gnostik yorumları da Müslümanları etkileyen bir başka faktör olmuştur. Buraya kadar Alevi Tanrı inancının Gnostik kökenlerine işaret etmeye ve Gnostik kültürün Müslümanlarla ve özellikle aşırı Şîî çevrelerle etkileşimi üzerine durduk. Şimdi, Gnostik kültürün Hermetik yorumunda, Hermes karakteri üzerinden bir *üçlü oluşun* varlığına ve bunun Hz. Ali algısına dönüşme ihtimali üzerinde duracağız.

8. HERMES

Daha çok Latin kültürüne mâl olmuş adıyla tanınan Hermes, ait olduğu kültürlerde farklı isimlerle anılmıştır. Kronolojik olarak onun tarihte ilk görüldüğü yer Mısır olarak geçmektedir. Mısır bölgesinde adı Thoth, Tahuti, Theuth, Tat isimleriyle anılmıştır (Kılıç, 2019: 22)

Mısır teolojisinde evrensel yaratıcı Tanrı Ptah var olan her şeyi yaratmıştır. Âlemin yaratılışında “dil ve kalp” yaratıcı organlardır. İlahi sözler sarf edilerek âlem yaratılmıştır. Thoth ise bu teolojik sistemde Tanrı Ptah'ın kalbi ve dilidir.

Onun haberlerinin taşıyıcısıdır. Mısır teolojisinde bütün tanrılar Tanrı Ptah'dan yani ilk akıldan çıkmıştır. Akıldan sadır olma, ortaya çıkma fenomeni daha sonra antik Yunan'da Herakleitos'da ve Yuhanna İncili'nde görülür (Kılıç, 2019: 23-25).

Hermes, Antik Mısır'dan itibaren bilinen, Yunan, Roma, Yahudi, Süryani, Hıristiyan ve Müslüman çevrelerde çeşitli isimlerle anılan etkili bir şahıs olmuştur. Eski Mısır'da "aa aa Tehuti" yani üç kere büyük mürşit diye hitap edilmiştir. Süryaniler "âlim" anlamına gelen Hermesi ve âlimlerin âlimi anlamında gelen "Hermesü'l-Herâmise" terimini kullanılmışlardır. Yunanlılar ise onun *bilgeliğini, peygamberliğini ve Tanrılığını* (Koçak, 2021: 81) simgelemek üzere "Trismegistus" olarak Grekçeye çevirmişlerdir (Kılıç, 2019: 14). Ayrıca, Thot'a, kendi tanrılarında Hermes'in ismini vererek Thot'un özelliklerini; *üçlü oluşunu* yani "hikmet üçgeni"ni Hermes'e atfederek (Afifi, 2011: 356) Mısır ve Yunan Tanrısı Hermes Trismegistus'u yaratmışlardır.

Müslümanlarda Hermes iki farklı şekilde kabul görmüştür. İlki, Hermes üç ayrı şahıs olarak kabul edilmiştir. Buna göre Birinci Hermes, ilk defa mabed inşa edip, Allah'a ibadet eden, Tebabet hakkında konuşan, Tufan'ın geleceğini haber veren, hikmetin kaybolmaması için pramitler inşa eden ve bütün ilimlerin formüllerini onların iç duvarlarına kazıdandır. İkinci Hermes, Tufan'dan sonra Nebrizerbani zamanında Babil'de yaşamıştır. Tıp ve felsefe âlimidir. Pythagoras onun talebesidir. Üçüncü Hermes ise Mısır şehrinde Tufan'dan sonra yaşamıştır (Kılıç, 2019: 14-16). Afifi'ye göre Müslümanlar, Yahudi inanç ve fikirleri üzerinden aldığı için Hermes'i üç farklı şahısta algılamışlardır. Birincisi, *İdris peygamer* veya *Uhnuh* olduğunu söyledikleri "*Hermeslerin Hermesi*"dir. İkincisi, Pisagor'un talebelerinden biri olarak kabul edilen *Babilli Hermes*'tir. Üçüncüsü, "Müselles bi'l-hikme" Hermes'tir (Afifi, 2011: 363).

İkinci kabul şekline göre Müslümanlar, Hermes'e izafe edilen üçlü oluşu "müselles bi'l-hikme" olarak tek bir şahısta karşılamışlardır. Anlam olarak

nimetler üçgeninin (*nübüvvet*, *hikmet* ve *hilafet*) Allah tarafından ona bahşedilmesini kastetmişlerdir (Kılıç, 2019: 14-16). Kronik yazarı Nişancızâde (ö. 1671) *Mir'âtü'l-Kâinât* adlı tarih eserinde Hermes'e çok ders veren anlamında İdris adının verilmesinin tefsirlerde muteber görülmediğini ve reddedildiğini belirtir. Hermes'in Utarit olarak kabul edildiğini ve nimet üçgeni olarak adlandırılan *nübüvvet*, *hikmet* ve *hilâfeti* kendisinde topladığını belirtir (Nişancızâde, 1987: 116).

Hermes'in tek bir şahıs mı yoksa üç ayrı şahıs mı olduğu konumuz açısından çok önemlidir. Çünkü Hermes'in tek bir şahıs kabul edilip, üç farklı statüyle anılması, tarihten akıp gelen bir şablonun varlığına işaret etmektedir. Öncelikle Hermes'in Mısır ve Antik Yunan'da *Tanrı* kabul edilmesi onun birinci görünümüdür. İkincisi Tanrı'dan insanlara haber getiren "*haberci*"dir. Üçüncüsü o her şeyi bilen "*âlim*"dir. Özellikle erken İslam dönemindeki iktidar mücadeleleri hatırlandığında Ehl-i Beyt taraftarlarının Ehl-i Beyt ve neslini iktidara taşımak için Hermes'e ait bu üç unvanı, Allah tarafından Hz. Ali'ye bahşedilen bir lütuf olarak görmesi, bu anlayışı işlevsel bir teoriye dönüştürmüş olabilir. Müslümanlar arasında, özellikle Kufe merkezli aşırı Şîî mezhebi hareketlerde, Hz. Ali'ye bu üçlü oluşun özellikleri verilirken birtakım değişikliklere gidilmiş ve Tanrılık özelliği de vermiş olabilirler. Koçak'ın aşırı Şîî'lerin uluhiyet anlayışı ile ilgili düşüncesi de bizi desteklemektedir. Ona göre aşırı Şîî'lerin uluhiyet anlayışı kelâmi kaygılardan çok siyasi mağlubiyetlerin sonucunda oluşmuş fikirlerdir. Çünkü "uluhiyetin neliği" konusu üzerinde durmak yerine Tanrı'nın insanlarla ilişkisi, bedenleşmesi ve hulûl ile elde edilen güç üzerine yoğunlaşmıştır (Koçak, 2021: 211). Hermes'in Müslüman çevrelerde Tanrı olarak kavrandığını gösteren metinler bize Hz. Ali'nin Tanrı olarak görülmesinin imkânsız olmadığını göstermektedir.

9. MÜSLÜMANLARIN HERMETİK METİNLERİNDE HERMES

Hermes, Mısır ve Yunan kültüründe Tanrı olarak tanınmasına rağmen Arap metinlerinde çoğunlukla sihirbaz ve büyücü olarak tanınmıştır. Nadiren Tanrı olarak gösterildiği metinlerden biri İbn-i Sina'nın (ö.1037) *Hay b. Yakzân* hikâyesidir. Hermetik düşüncenin küçültülmüş bir portresi bulunduğu hikâyede bedeninden bir süreliğine kurtulmuş nefis ile yaşlı bir adam kılığında bürünmüş İlahi Akıl arasındaki ilişki resmedilir. Nefis, kendisi ile İlahi akıl arasındaki bağı fark eder. İlahi Akıl'a muhtaç oluşunu idrak eder ve bu yaşlı adamın ilmini kazanmak için ona ulaşmaya çalışır. O da bu meyle icabet eder. İlahi Akıl, nefse öğretmek üzere kendini tanıtır; O, her canlının aslı olan "Hay"dır. Babası "Yakzan" ise akılların akıllı olan "Allah"tır ve mekânı ulvî âlemden ibaret olan en yüce âlemdir. O, maddeden ve her şeyden soyutlanmıştır. İlahi Akıl, "ilimlerin anahtarlarını" Babası "Yakzan"dan (Allah) aldığını nefse bildirir. Bu hikâyede geçen Hay bin Yakzân, yani hikmeti bahşeden ihtiyar (İlahi Akıl) aslında Yunan ve Mısır Tanrısı Hermes'in İslami görünümüdür. Bedeninden bir süreliğine uzaklaşan nefis ise babasından vahiy alan Thot'dur. Risalede bazen "el-Evvel", bazen de "Melik" olarak isimlendirilen kadim *Bir*, Hermes'i kendisine ibadet etmeye ve kutsamaya irşat eden büyük Baba'dır (Allah) (Afifi, 2011: 357-361).

Hermes'in Tanrı kimliğine Dendera'lı Hermes'in *Risala al-falakiya al-kübra* (Kürelerin Büyük Yazısı) eserinde de rastlanır. Kral Lokman (?) zamanında Dendera Tapınağı'ndaki Artemis heykelinin altında bir dehlizde (*sarab*) saklandığı rivayet edilen Dendera'nın, Hermes'in katmanları üzerine yazdığı mektupta Tanrı Hermes görülür. Bu metinde Hermes, kendisini şöyle tanıtır:

Ben yedi katmanı üst üste dizen, güneşe parlamasını, aya aydınlatmasını bildiren, ışık dolu ağaca bilgelik vermesini sağlayan Bay Mucize'yim. Bu meyveden yiyen kişi, açlık çekmeyecek, yiyecek ve içecekten mahrum

kalmayacak, ruhsal ve tanrısal olabilecek, bilgisi tükenmeyecek, huzuru hep baki kalacak (Ebeling, 2017: 83).

Ebeling, bu doğa üstü eylemlerin Hermes'e *yaratıcı Tanrı* özelliğini kazandırdığını söyler (Ullmann, 1972: 166; Ebeling, 2017: 82-83) ki bu aslında Gnostik kültürün Yaratıcı Tanrısı Demiurg'un Hermetik kültürdeki yansımasıdır. Hutbet-ül Beyan'da geçen yaratıcı Tanrı özelliklerine çok benzeyen bu ifadelerin Hz. Ali'ye yakıştırılması, Hermes'le özdeşleştirilmesi de sıradan bir tesadüf olmaktan uzak görünüyor. Çünkü Arap metinlerinde simya alimi olarak tanınan Hermes'in muadili Arap kaynaklarında Hz. Ali olarak görülmektedir.

Manfred Ullmann, Ali b. Ebu Talib'in bir takım simya sözleri olduğunu ve simya görüşlerine ilişkin bir tartışmanın, Aydemir Cildekî tarafından yazılan *Kitab al-Burhan*'ın ikinci bölümünde yer aldığını belirtir. Ayrıca Cildekî, Mesleme el-Mağriti'nin *Kitab al-Ahbar*'da Hz. Ali'nin öğretileri hakkında yorum yaptığını bildirmektedir (Ullmann, 1972: 195).

İslam dünyasının ilk büyük simya âlimi Câbir b. Hayyân (ö.815) büyük bir simya külliyyatının sahibidir. Onun izinde elkimya geleneğini devam ettiren Aydemir b. Âli el-Cildekî (ö. 1360) 14. yüzyılda yaşamış önemli simya âlimlerindedir. Cildekî, simyanın kökenlerini ve nasıl aktarıla geldiğini Hak-Muhammed-Ali inancındaki nurun temiz sulblerden akıp gelişine benzer bir şekilde anlatmaktadır. Simya bilgisini hem vahiy bilgisine hem de dünyevi bilgilere dayandırmaktadır. Vahiy bilgisi ya da uhrevi sır bilgi Âdem'le başlamıştır, o, bu bilgiyi oğlu Şit'e aktarmıştır. O da Enoch olarak adlandırılan Hermes'e aktarmıştır. Hermes'in soyundan gelenler Nuh'a, onun soyundan gelenler İbrahim'e ve onun soyundan gelenler Musa'ya, sonra İsa'ya ve daha sonra Hz. Muhammed'e aktarılmıştır. O da bunu damadı Ali'ye aktarmış ve ondan altıncı İmam Cafer el-Sadık'a intikal etmiştir. Ondandır da gözde öğrencisi Cabir b. Hayyan'a aktarılmıştır (Taslimi, 1954: 47-48).

Cildekî, simya ilmi üzerinden ilgili ilahi sır bilginin kesintiye uğramadan Âdem'den beri seçilmiş insanlar aracılığı ile Hz. Muhammed'e kadar akıp geldiğine öylesine inanmaktadır ki Ebu Hureyre'nin rivayetine dayanarak Hz. Muhammed'in aslında simya ile ilgili konuları seçkin bir grupla tartıştığını belirtir. Hz. Muhammed'in bu sırrı damadına aktarmasıyla gizli bilgi sürekliliği devam ettirmiştir. Cabir b. Hayyan, eserlerinin birçok yerinde mürşidinin ve ilham kaynağının Cafer el-Sadık olduğundan bahsetmesi (Taslimi, 1954, s. 49) bu bilginin İmamlarda da devam ettiğini gösterir.

Simya ilmi fantastik heveslerin tatmin edildiği bir uğraş alanı olarak görülmemelidir. Döneminde saygın bir yere sahip olan simya ile doğadaki mükemmellik taklit edilerek insan aklında, bedeninde, ruhunda ve maddeler âleminde mükemmelliğe ulaşmaya çalışılır. Cildekî, simya bilgeliği sayesinde daha olaylar ortaya çıkmadan tahmin edilebildiğini ve önlemlerinin alındığını yazar. Nuh tufanını buna örnek olarak gösterir. Nuh Tufanı önceden tahmin edildiği için bilgiler taşa kazınmıştır (Taslimi, 1954: 353). Tanrı, Tufan'dan sonra Nuh'un soyundan peygamberler göndermiş böylece Tufan'dan önceki âlimlerin görüşleri ve Hermes Trismegistos'un yazıları bilinmeye başlanmıştır. Bu bilgiler Musa, Süleyman, Davut peygamberler tarafından biliniyordu. Onları Yunan filozofları Sokrates, Platon ve Aristo izlemiş, onlardan da Müslüman âlimlere geçmiştir. Cildekî, Müslümanların ilk simya bilgisi olarak Hz. Ali'yi gösterir, ikinci olarak Emevi hanedanına mensup Halid b. Yezid'i sayar. Üçüncü olarak Cafer es-Sadık'ın gözbebeği olarak tanıttığı Cabir b. Hayyan'ı sayar (Taslimi, 1954: 354). Hz. Ali'nin Müslümanların simya geleneğinde otorite olarak tanınmasını Cildekî'nin simya tarihi yorumundan anlayabiliyoruz. Ona göre İslamiyet'ten önce kadim bilgelerin simya ile ilgili ifadeleri alegoriktir ve bu zamanla daha az belirsiz bir dile dönüşmüştür. Halid b. Yezid (668-704) ve Maslama al-Majriti'nin (950-1007) simya ile ilgili ifadelerinde bu alegorik tavır devam etmiştir, onlar bu ifadelerini Ali b. Ebu Talib'e dayandırmışlardır (Taslimi, 1954: 455). Bir başka

yerde de Cildekî, Cabir b. Hayyan'ın şapın oluşumuna ilişkin süreci anlattığı alıntının sonuna kendi yorumunu ekledikten sonra Hz. Ali için simya ilminin kurucusu anlamına gelecek "sultanların sultanı" (The Lord of Princes Ali İbn Abi Talib) ifadesini kullanır (Taslimi, 1954: 382-384).

Cabir b. Hayyam'ın Hz. Ali ve ahfadına politik olarak yakın duruşu (Taslimi, 1954: 415), Hz. Ali'nin simya ile ilgili sözlerine itibar edişi, Cildekî'nin onu bu ilmin babası saymasını (Taslimi, 1954: 384) dikkate alırsak simya üzerinden Hermes ile Hz. Ali arasında bir özdeşlik kurulması ve Hermes'in Gnostik *Yaratıcı Tanrı, haberci* ve gizli bilgi sahibi *âlim* sıfatlarıyla Hz. Ali'ye dönüşmesi mümkün görünmektedir. Fakat buradaki *haberci* sıfatı risalet anlamında Hz. Muhammed'e ait görüldüğü için natık/samit ayırımı yapılarak *natık* (konuşan) *haberci* vasfında Hz. Muhammed, *samit* (susan) *haberci* vasfında Hz. Ali düşünülmüş olabilir.

10. SONUÇ

Alevi inanç sisteminde Tanrı'nın Hz. Ali bedeninde bedenleşmesi (hulûl) ve Hz. Ali'nin Alevi yol büyüklerinin bedeninde yeniden ortaya çıkması (tenasüh) kavrayışı vardır. Bu kavrayış, Hz. Ali'nin yazılı kaynaklara ve edebi eserlere farklı kimliklerle yansımaya neden olmuştur. Bazen *Tanrı*, bazen *Tanrı'nın nuru*, bazen de gizli bilgilerin sahibi *âlim* bir kul olarak üçlü oluş sergilemektedir.

Bazı araştırmacılara göre Alevi kaynaklarında Hz. Ali'nin kim olduğuna karar verilememesi kafa karışıklığının ürünüdür. Olması gereken Muhyiddin Arabî'nin vahdet-i vücud teorisinde geçen fena, beka ve insan-ı kâmil kavramları ile Tanrı-insan ilişkisini kavramaktır. Aleviler tasavvufi kavramlara yeterince hâkim olmadıkları için tasavvufun panteist yorumu ile Hz. Ali'yi Tanrılaştırmaktadırlar. Yine aynı grup araştırmacı panteist yorumun dışında Aleviliğin 8. yüzyıldaki aşırı

Şîî grupların etkisi altında kalarak hulûl ve tenasüh inancını bünyelerine kattıklarından bugünkü heterodoks yapıyı ve Tanrı inancını geliştirmiştir.

Seçkinci üsluba sahip bu değerlendirmeler Aleviliğin ortodoks sufi kalıplar içine girebilmesi için sıkı bir tasavvufi eğitimi öngörmektedir. Teorinin pratiği kuşatmadığı yerde anomalileri görmezden gelmek veya onu teorinin içine girmeye zorlamak bilimsel anlayışa uygun değildir. Tasavvuf ve vahdet-i vücud teorisine uymayan Alevi Tanrı kavrayışını değiştirmeye zorlamak yerine teoriyi değiştirmek veya farklı bir yaklaşımla konuyu ele almak gerekir.

Alevi Tanrı kavrayışında Hz. Ali'nin, Tanrı, Tanrı'nın nuru ve bilge/âlim vasıfları ile sıfatlandırılması Gnostik kültürün Hermetik yorumunda gözlenen Hermes ile benzerlik göstermektedir. Yunan kültüründe Thot ile Hermes'in, *bilgeliğini*, *peygamberliğini* ve *Tanrılığını* bildiren *üçlü oluşu* vurgulamak üzere Grekçe Trismegistus olarak adlandırılması, tarihten akıp gelen bir şablonun çeşitli kültürlerde farklı isimlerle ortaya çıktığına işaret etmektedir. Nitekim bu üçlü oluş Arap kültüründe *nübüvvet*, *hikmet* ve *hilâfeti* kendisinde toplayan Utarit'e dönüşür.

Erken İslam döneminde aşırı Şîî fırkaların merkezi olarak görülen Kufe'de Hermetik kültürün yaygınlığı dikkate alınırca aşırı Şii fırkaların bunlardan etkilenmeleri kaçınılmazdır. Özellikle erken İslam dönemindeki iktidar mücadelelerinde Ehl-i Beyt taraftarı olan aşırı Şîî fırkaların Ehl-i Beyt ve neslini iktidara taşımak için Hermes'e ait bu üç unvanı, Hz. Ali'ye vermeleri, iktidar söylemlerini güçlendirmiş olmalıdır. Hermes ile Hz. Ali özdeşliğini kurmak için takip edilen yol ise simya ilminden geçmektedir. Hermes Arap metinlerinde ekseriyetle sihir ve büyü ilminin sahibi olarak anılmıştır. Hz. Ali'de Müslümanların ilk simya otoritesidir. Halid b. Yezid, Cabir b. Hayyan ve Cildekî gibi büyük elkimyacılar Hz. Ali'nin alegorik simya ifadelerini kullanmaktadırlar. Hermes ile Hz. Ali'nin simya üzerinden özdeşliği kurularak Hermes'e ait üçlü

oluşun Hz. Ali'ye Gnostik *Yaratıcı Tanrı, Tanrı'nın nuru, samit ve alim* sıfatları ile verilmesi kurulan bu ilişkinin doğal sonucu olmalıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Afifi, E. A. (2011). *İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler*, İz Yayıncılık.
- Arslan, A. (2019). *İlkçağ Felsefe Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ay, R. (2015). Erken Dönem Anadolu Sufiliği ve Halk İslam'ında Hulûlcü Yaklaşımlar ve Hulûl Anlayışının Farklı Tezahürleri, *bilig dergisi*, sayı 72, s. 1-24.
- Birge, J. K. (1991). *Bektaşilik Tarihi*, Çev: R. Çamuroğlu, Ant Yayınları.
- Brakke, D. (2010). *The Gnostics*, Harvard University Press, London, England.
- Doresse, J. (1988). "Gnosticism", *Historia Religionum*, Volume I, Ed. by C. Jouco Bleeker and Geo Widengren, Leiden, New York, Kobenhavn, Köln-1988.
- Ebeling, F. (2017). *Hermes Trismegistos'un Gizemi*, Çev: M.A. Erbak, Omega Yayınları.
- el-Bağdâdî, A. (1039/2005). *Fırak'us-Şia*, Çev. E. Ruhi Fiğlalı, TDV. Yay., Ankara.
- Floramò, G. (2005). *Gnostisizm Tarihi*, Çev. S.A. Baş, Litera Yayıncılık, İstanbul.

- Gölpınarlı, A. (2011). Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Huseyn'in "Fütüvvet-Name"si. *İstanbul Üni. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17(1-4), s. 27-72.
- Gündüz, Ş. (2000). "Pavlus Teolojisinde Gnostik Unsurlar", *Dini Araştırmalar*, Yıl 2000, Cilt 2, Sayı 6.
- Gündüz, Ş. (2012). "Erken Dönem Hıristiyan Gnostisizmi", *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu* 25-27 Mayıs 2012 – Malatya.
- Gündüz, Ş. (2014). *Anadolu'da Paganizm*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Gündüz, Ş. (2019). *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, MiletNihal Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, M. E. (2019). *Hermesler Hermes'i*, Sufi Kitap.
- Koçak, Y. (2021). *Gnostik Geleneğin Erken Dönem Şiîlik'teki Tezahürleri: Şiî Gulat Örneği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (İslam Mezhepleri Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Köprülü, M. F. (1993). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Köprülü, M. F. (1995). "Bektaşiliğin Menşe'leri", *Cem*, Çev. Mehmet Yaman, sayı: 52, (Eylül 1995), s. 9-13.
- Nevbahti-Kummi (904/2005). *Şii Firkalar*, çev. Hasan Onat-Sabri Hizmetli-Sönmez Kutlu-Ramazan Şimşek, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Nişancızâde (1987). *Mir'ât-ı Kâinât*, C I, haz. A. Faruk Meyan, İstanbul.
- Ocak, A. Y. (2017). *Alevi Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları.
- Özmen, İ. (1998a). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi 1*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özmen, İ. (1998b). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi 4*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, M. (2003). *Kur'an ve Aşırı Yorum*, Kitâbiyât, Ankara.
- Sarıkaya, M. S. (2003). *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI – XIII.) Asırlar*, Ötüken Neşriyat.

- Sarıkaya, M. S. (2009). "Bektaşî ve Alevîlerde Hz. Ali'nin Tanrılaştırılması İddialarına Dair Bir Değerlendirme", *Hazreti Ali Sempozyum Bildirileri*, 24-25 Ekim 2007, İzmir-2009.
- Sarıkaya, M. S. (2010). "Nisabu'l-intisab'da Esnaf Teşkilatı ve Futuvvetnamelere Yönelik Eleştiriler". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 3 / 1 (Haziran 2010): 43-64 .
- Selçuk, A. (2008). *Tahtacılar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Gaybî, S. H. (15.yy/2004). *Şerhu Hutbeti'l- Beyân*, Haz. M. Saffet Sarıkaya, Fakülte Kitabevi.
- Takî, M. (2016). *Varlığın Nuru Tarih-i Nur-i Muhammedi*, (Haz. Fatih Çınar), Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul
- Taslimi, M. (1954). *An Examination of the Nihayat al-Talab and the Determination of its Place and Value in the History of Islamic Chemistry*, PhD diss., University Collage.
- Taşğın, A. (2002). Alevi İnancı: Bir Alan Araştırmasının Sonuçları, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 29, s. 53-84.
- Ullmann, M. (1972). *Die Natur-Und Geheimgwissenschaften Im Islam*, Leiden, Brill
- Üçer, C. (2005). *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, Ankara Okulu Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1998). "Hulûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hulul#2-islam-dusuncesinde-hulul>.
- Yıldırım, R. (2018). *Geleneksel Alevîlik*, İletişim Yayıncılık.
- Yörükân, Y. Z. (2014). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, Haz: Turhan Yörükân, Kültür Bakanlığı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study aims to ground the idea that the Hermes cult, which we think is influential on the Alevi-specific understanding of God, is reflected in Alevi Islam through Gnostic traditions.

The article primarily covers the concept of God generally accepted by Sunni and moderate Shiite theologians. Secondly, the concept of God, which Sufism handles with a more tolerant approach, is discussed. Then, the researchers' comments on the belief in God in the work of Hutbetü'l-Beyân, an Alevi classical source annotated by Seyyid Hüseyin in the 15th century, are evaluated. In addition, attention was drawn to the concepts of God in the sayings of Hatayi, who has an important place among Alevi literary works, and finally, the concepts of God that still live in the Alevi collective memory were determined through field studies on Alevi folk beliefs. Thus, the appearances of the Alevi belief in God in classical written sources, literary works and folk beliefs were tried to be determined. Based on these studies, researchers' findings on Alevi conceptions of God are gathered at several points. Accordingly, Alevism is a belief system that should be evaluated within the culture of Sufism. The belief in Hak-Muhammad-Ali forms the basis of the understanding of God. Prophet Ali exhibits *a triple identity* as *God*, *God's light*, and *a scholarly servant who possesses secret knowledge*. As a result of all this, the reason why Prophet Ali can be understood in three different views is the confusion caused by Alevis not being familiar enough with Sufi concepts.

Method

In our study, which is a research article, the perception of God in Traditional Alevism, which was chosen as the problem, was centered. The results of the findings obtained from classical sources and field studies on the subject and the conclusions reached based on these results are included. By drawing attention to the limits of the classical Sufism doctrine used to grasp the perception of God in traditional Alevism and the parts that do not overlap with Alevism, a historical model type proposal has been made for how the understanding of God could be from a new perspective.

Findings (Results)

From this point of view, if the concepts of incarnation (hulûl), which deifies Prophet Ali, and reincarnation (tenasüh), which equates Prophet Ali and saints, are excluded, Alevism can be seen as an acceptable belief with the legitimizing effect of Sufism. Yet, the belief of Light of Muhammad, similar to the belief of Hak-Muhammad-Ali, is also found in the Sunni tradition. Considering that God manifests itself to humans only through His attributes, Alevism will be legitimized because it uses the concepts espoused by orthodox Sufism. This attitude, which is the product of an elitist approach, seeks serious intellectual knowledge in its interlocutors. It is thought that the Sufi concepts such as unity of the body (vahdet-i vücüt), perfect human being (insan-ı kâmil), fanafillah, developed by Muhuyiddin Ibn al-Arabi, can only be comprehended with religious-philosophical knowledge. Just as Alevis do not know these Sufi concepts today, it is assumed that they were not known in Hutbetü'l-Beyan, whose commentary was written in the 15th century, and among well-known poets such as Shah Ismail, Kul Himmet and Pir Sultan Abdal in the 16th century.

Conclusion and Discussion

The reason why Alevism is viewed as both a Sufi formation and a superficial understanding of it arises from the understanding that the Sunni Sufi tradition and the Alevi Sufi understanding should be one and the same. The Alevi Sufi tradition and the Sunni tradition do not have the same interpretations. The reason for this is that in extreme Shiite Islam, Prophet Ali and his descendants have ontological privileges that come from lineage. Members of Ahl al-Bayt, who gain ontological privilege with the narrative of Şit and the Guruh-ı Naci, acquire Gnostic knowledge without the need for Sufi education. In the historical process, beliefs in incarnation (hulûl) and reincarnation (tenasüh) have turned into strategic concepts that provide this ontological privilege of lineage. These concepts, which gained an Islamic appearance through extreme Shiism, were passed down through Neo-Platonic and Hermetic interpretations of Gnostic culture. Therefore, Alevism is the continuation of this mystical tradition in terms of the Islamization of the religious-mystical tradition of the Middle East in its extreme Shiite form and later becoming the source of Sufism. By establishing the identity of Hermes and Hz. Ali through alchemy, the triple formation of Hermes and the Gnostic Creator God, the light of God, the adjectives Samit and Ali must be the natural result of this relationship.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 17 Sayı: 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 31.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 09.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1493841>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atf/Citation: Yıldırım, İ. (2024). Kent Nüfusunun Eğitim Göstergeleri Aracılığıyla İllerde Yaşam Endeksinin Yorumlanması Afyonkarahisar Örneği. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 575-609.

KIR-KENT NÜFUSUNUN EĞİTİM GÖSTERGELERİ ARACILIĞIYLA İLLERDE YAŞAM ENDEKSİNİN YORUMLANMASI:

AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ*

İlteriş YILDIRIM**

Öz

Çağdaş toplumların önemli gündemlerinden biri toplumsal kalkınmadır. Toplumsal kalkınma çok boyutlu bir hedef olarak ekonomi, kültür, eğitim vb. birçok alandaki gelişmeleri kapsamaktadır. Türkiye’de ilk defa 2015 yılında TÜİK tarafından oluşturulan, illerde yaşam endeksi verilerinde, illerin belirli birtakım kriterlere göre sıralandığı bilinmektedir. Bunun dışında başta eğitim olmak üzere belirli birtakım alanlarda, örneğin sınav sonuçlarına göre, benzer sıralamaların yapıldığına da şahit olunmaktadır. Bu tür sıralandırmalar ya da derecelendirmelerden hareketle her bir il için birtakım değerlendirmelerin de yapılmakta olduğu hatta bu değerlendirmelerin yerel veya ulusal medya organlarına yansdığı görülmektedir. Bu çerçevede bazı illerin üst sıralarda yer alması bazılarının da alt sıralarda yer alması nedeniyle başarı ve başarısızlık tespitlerinin yapıldığına da gözlemek mümkündür. Çalışma yöntem olarak, TÜİK’in verilerine dayalı istatistik analizine ve konuyu kırsal kalkınma sorunuyla ilişkilendiren niteliksel değerlendirmelere dayanmaktadır. Bu çalışmada özellikle eğitim endeksi başta olmak üzere çeşitli kriterlere göre

*Bu çalışma, III. INES Education and Social Science Congress’inde (ESS - 2018) (28 Nisan-1 Mayıs 2018 Alanya-Antalya) sözlü olarak sunulmuş olan “Toplumsal Kalkınma Göstergesi Olarak İllerde Yaşam Endeksinin Yorumlanmasında Köy-Kent Nüfus Oranının Önemi: Eğitim Endeksi Örneği” adlı bildirinin genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, iyildirim@aku.edu.tr, Afyonkarahisar/Türkiye

oluşturulan endekslerin değerlendirilmesinde illerin kırsal ve kent nüfus oranlarının dikkate alınmasının gerekliliği vurgulanmakta, özellikle Afyonkarahisar İl'inin çevresine göre nispi olarak yüksek olan kırsal nüfus oranının il düzeyinde sıralamalara negatif yönlü yansıdığı üzerinde durulmakta ve sonuç olarak Türkiye'de benzer durumlar açısından kırsal kalkınmanın önemine vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İllerde Yaşam Endeksi, Eğitim Endeksi, Kırsal-Kent Nüfus Oranı, Afyonkarahisar, Kırsal Kalkınma.

INTERPRETATION OF LIFE INDEX IN PROVINCES THROUGH EDUCATION INDICATORS OF RURAL-URBAN POPULATION: AFYONKARAHİSAR EXAMPLE

Abstract

One of the important agendas of contemporary societies is social development. Social development as a multidimensional goal includes economy, culture, education, etc. It covers developments in many fields. It is known that in the provincial life index data created by TÜİK for the first time in Turkey in 2015, the provinces are ranked according to certain criteria. Based on such rankings or ratings, it is seen that some evaluations are made for each province and these evaluations are even reflected in local or national media organs. In this context, it is possible to observe that success and failure determinations are made because some provinces are in the top ranks and some are in the lower ranks. In this study, it is emphasized that the necessity of taking into account the rural and urban population rates of the provinces in the evaluation of the indices created according to various criteria, especially the education index, and it is emphasized that the rural population rate of Afyonkarahisar Province, which is relatively higher than its surroundings, reflects negatively on the rankings at the provincial level and as a result. The importance of rural development is emphasized in terms of similar situations in Turkey.

Keywords: Life in Provinces Index, Education Index, Rural-Urban Population Ratio, Afyonkarahisar, Rural Development.

1. GİRİŞ

Geleneksel toplumsal formasyonun çözülmeye başladığı modern çağlar, aynı zamanda dinamik bir toplum yaşantısının giderek bütün dünyaya yayılmaya

başlamasını da beraberinde getirmiştir. Kentleşmenin temel bir norm olarak içinde barındığı modernite, yayılma gösterdiği bütün coğrafyalarda bir kalkınma, gelişme ve modernleşme meselesini gündeme getirmiştir.

Modernitenin başat mekân haline getirdiği kentlerin aksine kırsal mekânların bu yeni süreçle ilgisi çok daha karmaşık bir duruma dönüşmüştür. Bir yanda kırsal dünyanın temel meşguliyeti olan tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin modern, etkin ve verimli usullere dönüştüğü gelişmiş ülkeler diğer yanda bu yeni sürece kentsel anlamda dahi adapte olmakta zorlanan, gelişme/kalkınma süreçleriyle sorunlu bağı olan ülkelerin geniş kırsal nüfusunun ve coğrafyasının içinde bulunduğu çok boyutlu yaşamsal zorluklar. Öyle ki bu zorluklar kolaylıkla sefalet manzaralarını ortaya koyabilmektedir.

Duverger'nin (2014) de belirttiği gibi modern dünya ister gelişmiş ister gelişmemiş olsun, bütün dünyanın gelişme fikrine sıkı sıkıya sarıldığı bir aşamayı tecrübe etmektedir. Bununla birlikte, ABD gibi bazı ülkelerde etkin tarımsal üretim ve hayvancılık faaliyetlerine karşın kırsal nitelikli nüfus ve yerleşimler artık neredeyse kalmamıştır. Batı Avrupa'da ise kategorik bir yerleşim mekânı olarak köy varlığını sürdürse de oldukça fazla kentsel kalite niteliklerine sahip olmayı başarmıştır. Ancak kalkınma sorunlarının aşılmamış olduğu Batı dışı birçok toplumda kır ciddi toplumsal sorunlara angaje bir mekân olarak ortada durmaktadır.

Türkiye, Osmanlı son dönemine tekabül eden yenileşme çabaları ve son derece önem arz eden yüzyılı aşan Cumhuriyet ve çağdaşlaşma tecrübesine karşın kalkınma veya modernleşme meselesini nihai bir çözüm noktasına henüz erişirmemiştir. Bu anlamda önemli başarılarına rağmen kırsal alan hâlâ Türkiye'de modern tarım ve hayvancılık noktasındaki zaafalarını ve bunun

yanında kategorik olarak kırsal alanın sosyoekonomik ve kültürel handikaplarını aşmamıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkışına neden olan genel gerekçe, uzun zamandır Türkiye’de oluşturulan ve illere göre açıklanan endekslerin, illeri başarılı ve başarısız şeklinde sıralaması ve bu durumun rekabetçi düzeyde çeşitli ulusal ve yerel ölçekli tartışmaları tetiklemesidir. Çalışmanın bir de özel gerekçesi vardır ki; o da Afyonkarahisar’ın kentleşme ve eğitim gibi endekslerde uzun zamandır arzu edilmeyen sonuçlar elde etmesi ve bu durumun Afyonkarahisar kamuoyunda çeşitli tartışmalara neden olmasıdır. Çalışma sayesinde, yapılan tartışmalara, göz ardı edilen toplumsal faktörleri dâhil eden bilimsel verilerle katkı sağlanması umulmaktadır. Bütün bu gerekçeler çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Bu anlamda bu çalışma, kırsal alandaki toplum düzeninin zaaflarının bir yansıması olarak kırsal sorunları, illerde yaşam endeksi adlı TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) istatistikleriyle ve benzer derecelendirmelerle ilişkilendirmekte ve özellikle negatif değerlendirmelere konu olan düşük skorlu illerin durumunu bir kırsal kalkınma sorunu olarak ele almayı denemektedir.

Afyonkarahisar ili söz konusu çerçevede illerde yaşam endeksi veya eğitim-öğretim süreçlerindeki ulusal sınavlarda düşük skorlar nedeniyle bir tartışma ortamına sahne olmaktadır. Çoğu zaman kırsal handikaplar ve kalkınma sorunlarından bağımsız olarak ele alınan bu durum, vilayet özelindeki kurumların performansları bağlamında mütalaa edildiği ölçüde belirli bir yanılıgyı beraberinde getirmektedir. Elbette ki toplumsal yaşamın şekillenmesinde ve düzenlenmesinde önem arz eden kurumsal işleyişin (örneğin bir ildeki eğitim yönetimi ve idaresinin) performans bakımından değerlendirilmesi ve hatta sorgulanması doğaldır. Ancak bunu yaparken ve illeri birbiriyle karşılaştırırken kır ve kent oranı gibi temel sosyolojik değişkenlerin

gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Bu bağlamda Afyonkarahisar ilinin söz konusu endekslerdeki negatif görünümü, tıpkı kendisi gibi negatif görünüme sahip olan birçok ilde olduğu gibi vilayetin kır kent nüfusu oranı ile ele alınmaya çalışılacaktır.

2. KARMAŞIK BİR SÜREÇ VE KAVRAM OLARAK KALKINMA OLGUSU

Kentsel kalite endeksleri esasında bütün ulusal çerçeveyi içine alan bir gelişme ve kalkınma süreciyle bağlantılı değerlendirmeler olup, endeksle ölçümlenen yapının (bu bir şehir de olabilir ya da bir toplumsal kategorinin standartları da olabilir) gelişme/kalkınma sürecindeki performansının rekabetçi bir gözle ele alınmasını ifade eder. Bu anlamda endeksler, en başarılı, en zeki, en eğitilmiş, en sanatsal vb. birçok enlere göre şehirlerin sıralanması şeklinde tezahür eder. Bu yüzden bazı şehirler, endekslerin üst sınırlarında yer almanın memnuniyetini tecrübe ederken, listenin altında yer alan şehirlerin hesabına düşen ise vilayetle ilişkilendirilen negatif olumsuz ölçümlerin nedenini sorgulamak olur.

Bu nedenle endekslerle ilgili çözümlenmeye geçmeden önce kalkınma meselesini genel hatlarıyla açıklamak ve Türkiye açısından önem arz eden bazı hususiyetleri vurgulamak yararlı olacaktır.

Aslında kalkınma ya da gelişme tartışmalarının ortaya çıkmasının arka planında, sosyolojide modernite şeklinde adlandırılan ve temelde eksen olarak Avrupa'nın batısı ve kuzeyi yönelimli (Almanya gibi Orta Avrupa ülkelerini de kapsayacak biçimde) yörelerinde birbiriyle ilintileri bulunan bir takım toplumsal dönüşümlerin etkili olduğu bilinmektedir. Bu dönüşümlerin temelleri, en erken Aquinalı Thomas ya da Ockhamlı William gibi düşünürler aracılığı ile 13.yy'a kadar inen erken köklere götürülebileceği gibi Fransız Devrimi ya da Sanayi Devrimi gibi 18. ve 19. yy.'ın olgunlaşmış sonuç dönüşümlerine kadar götürülebilir. Sonuç olarak öncelikle Avrupa'nın tecrübe ettiği ve giderek bütün

dünyaya yayılacak olan modern gelişmeler, sosyolojinin Comte, Durkheim, Marx ve Weber gibi klasik ustalarını da olup biteni çözümlenmeye çalışan eserler vermeye yöneltmiştir. Klasik sosyoloji moderniteyi kendi beşiğinde çözümlenmeye çalışırken 20.yy. ortalarında resmi sömürge formasyonlarının sona erişiyile ortaya çıkan ve modern gelişmelerin gerisinde kalan toplumlar açısından tabiri caizse bir treni yakalama, gerisinde kalınan gelişmeleri yakalama, problemleri toplumsal vasatı düzenli bir şekilde yeniden inşa etme girişimleri önem kazanmaya başlamıştır. İşte bu noktada özellikle Batı dışı toplumlar açısından önem arz eden ve bir o kadar göreceli ve tartışmalı bir kalkınma ve gelişme konusu ateşlenmiştir.

Kalkınma kavramı, kendisiyle ilintili büyüme, gelişme, modernleşme gibi birkaç kavramla birlikte, belirli bir problem alanındaki karmaşanın farklı boyutlarını temsil eden kavramlar olarak görülebilirler. Modern dünyada toplumsal hedeflerini başarmış Batılı ülkelerin zaviyesinden veya söz konusu hedefleri başarmak için hâlâ çaba sarf eden Batı dışı ülkeler açısından kavramların görünümü ve ele alınma biçimleri farklılaşabilmektedir (Yıldırım, 2023: 583).

Benzer şekilde bir açıklamaya göre, Ereş (2021:2) kalkınma kavramının akademik literatürde Sovyetlerin çöküşünden önce Kapitalist Batı ile Sosyalist Doğu arasındaki bir rekabete göre sosyal, siyasi, ekonomik ve teknolojik bakımdan farklı vurgularla ele alındığını, Sovyetlerin sahneden çekilmesiyle kavramın farklılaşma göstererek Latin Amerika'da sivil hareketlerin etkisiyle, Çin'in Afrika'da büyük bir yatırımcı olarak ortaya çıkmasıyla ya da Batılı toplumlarda küreselleşme karşıtı veya çevreci hareketlerin etkisiyle farklı anlamları içerir hale geldiğini ifade etmektedir.

Kısacası kalkınma kavramının, çok değişkenli bir karmaşık bir ortamda, farklı öznelerce farklı anlamlarda kullanılan, farklı anlamlar atfedilen çatı kavram olarak geliştiği ifade edilebilir. Söz konusu farklılaşmanın altında yatan temel

etken ise, ülkelerin farklı sosyoekonomik ve siyasal pozisyonlara sahip olmaları ve buradan hareketle kavrama başka türlü anlamlar yüklemek istemeleridir denilebilir.

Kelimenin etimolojik kökenine bakıldığında Fransızca “*developper*” yani çözülmek ve açılmak fiilinden türediği anlaşılmakta, 1756 yılında bir şeyin ayrıntılarının tam olarak ortaya çıkartılması, 1796 yılında kademeli olarak gelişme, 1862 yılındaysa evrim teorisindeki gelişimi ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. 1885’ten itibaren mülk olgusunu belirtmek için kullanılan terimin 1902 yılından sonra ekonomik büyüme durumunu ifade etmek üzere literatüre yerleştiği anlaşılmaktadır (Online Etymology Dictionary Akt. Turhan 2020:151). 1900’lü yılların başları, endüstri devriminin toplumsal yaşama önemli ölçüde yerleştiği ve ekonominin evrensel anlamda başat bir kurum haline gelmeye başladığı dönemler olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde, görüldüğü gibi “*developper*” kavramının da ekonomik vurgusu belirginleşmektedir.

Kalkınma kavramı, başlangıçta ekonomik bir vurguyla ele alınmasına rağmen ilerleyen süreç içinde ekonomik gelişmeyi de kapsayacak biçimde ancak ekonomi dışında sosyal, kültürel ve siyasi birçok gelişmeyi içeren bir kavram olarak şekillenmiştir (Ereş, 2021:2). Önür (2018:167-168), sosyal gelişmenin üç şartı olarak ekonomik büyüme ve kalkınmaya, orta sınıflaşmaya ve toplumsal bütünleşmeye işaret etmekte, gelişmenin varlığından söz edebilmek için bu üç konudaki ilerlemenin önemine vurgu yapmaktadır.

Buradan da anlaşılacağı üzere, gelişme ve kalkınma konusu oldukça nitelikli görevleri ifa etmeyi gerektirir. Mekanik, niceliksel ve basit görevleri yerine getirmekle gelişme ve kalkınma hedeflerine ulaşmanın imkânı yoktur. Bu hedefler, toplumsal ölçekte ciddi bir emek gerektirmektedir.

Keyder, gelişme kavramının altını çizerek gelişme sosyolojisi kapsamındaki çalışmaların 1950'li yıllarla birlikte ortaya çıktığını ifade etmekte, onun öncesinde az gelişmiş diye ifade edilen ülkeler kategorisine ilişkin bir çalışma sahası bulunmadığına dikkat çekmekte ve bu yüzden Batılı varsayımlara göre, çağdaş dünyada karşılaşılan az gelişmişliğin, sanayileşmiş ülkelerin 19. yüzyıldan önceki vasatlarına eşit olduğunu ifade etmektedir. Keyder, ayrıca az gelişmişlik koşullarının Batının 1700'lü yıllarındaki vaziyetine benzemesi nedeniyle konuyla daha çok sosyal ve ekonomik tarihçilerin ilgilendiğini belirtmekte ve 1950'den sonra gelişme literatürünün güçlenmesini de çift kutuplu dünyanın getirdiği rekabet ortamına bağlamaktadır (Keyder, 1979:10).

Kısaca denilebilir ki; şayet İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Amerikan-Rus ya da kapitalizm-sosyalizm gerilimi olmasaydı, söz konusu blokların iktidarlarını güçlendirmek adına dünyanın geri kalanına ilişkin planlamalar yapmalarına gerek olmasaydı, gelişme literatürünün ve gelişme kavramının bugün kullanılan içerikten farklı bir içeriğe bürünmüş olma ihtimalinden söz edilebilirdi. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrası konjonktürde, Batının önceki sömürgeci zihniyeti yerini Batı dışı toplumlara karşı daha işbirlikçi, yol gösterici, modernleşirmeci görünümlü bir çıkar politikasına bırakmıştır. Öncesinde tahakküm altına alınabilen sömürge ülkeleri ile artık böyle bir gücün sürdürülemediği bir durumda daha demokratik görünümlü etkileşim ve iletişime geçilmiş ve sömürünün örtülü biçimleri gelişmeye başlamıştır.

Erbaş (2018:3-13), gelişme ve kalkınma literatürünün bu kavramlara farklı anlamlar yükleyen modernleşme ve bağımlılık okulu gibi farklı kavrayış çerçevelerine göre gelişme gösteren kavramlar olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu anlamda Modernleşme Kuramı, Batılı toplumların eriştiği zirveyi, bütün toplumların tatbik etmeleri kaçınılmaz olan ideal bir toplum düzeni reçetesi olarak sunarken, Bağımlılık Kuramı ise aynı zirveyi Batılı toplumların Batı

dışındaki bütün toplumlarla aralarında -aşılması mümkün olan bir hiyerarşi oluşturan- bir dengesizlik olarak ele almaktadır. Erbaş'a göre asıl sorun, egemen güçlerin manipülasyonuna maruz kalmadan, Batı dışı toplumların söz konusu kavramları etraflı biçimde anlayabilmesi meselesidir.

Belki de Erbaş'ın (2018) yukarıda bahsettiği manipülasyonlar çerçevesinde, Amerika'da akademiyle iktidar arasındaki organik bağlardan birisi olarak değerlendirilen bölgesel çalışmalar çerçevesinde çözümlemeler yapan Scott'ın (2022) "Devlet Gibi Görmek: Bazı Toplumsal Kalkınma Planlarının Başarısızlık Hikayeleri" adlı eserine değinilebilir.

Scott (2022:16-17), Batıdışı devlet temelli kalkınma denemeleri olarak Çin, Rusya, üçüncü dünya ülkeleri vb. gibi ülkelerin tecrübelerine başarısızlık atfetmekte ve bu ülkelerin kalkınma denemelerine 20.yy'ın büyük ütopycı toplum mühendisliği gibi yakıştırmalar yapmaktadır. Her ne kadar erken dönem Modern Avrupa Devletleri'ni de aynı denklemle ilişkilendirebileceğini ima etse de, modern Avrupa tecrübesinin daha başarılı olduğuna dair değerlendirmeler yapmaktadır.

Batı dışı toplumların modernleşme ve kalkınma hikâyeleri çok boyutlu bir sosyal bilim ilgisiyle speküle edilebilir ve de eleştirilebilirse de, ötekileştirici bir dille bütün bu denemelerin olumsuzlanması tam da Erbaş'ın dile getirdiği gibi manipülatif bir ruh taşımaktadır.

Nitekim Chang ve Gabel (2016), Batılı çevrelerin Batımerkezci temelde ileri sürdükleri kalkınma söylemlerini "söylence" olarak nitelemekte ve bu manipülatif değerlendirmeler karşısında daha gerçekçi ve Batı dışı toplumların özgün biçimde kalkınmalarına yol gösterici nitelikte politika alternatifleri sunmaktadırlar.

Uras (2012) bu anlamda büyüme kavramını ülkedeki katma değer artışının parasal ifadesi olan sınırlı bir kavram olarak ele alırken, kalkınma kavramını da ülkedeki yaşam kalitesinin artışını ifade eden somut alt yapı ve üstyapı hizmetlerindeki iyileşme olarak tanımlamaktadır. Daha önemli gördüğü gelişme kavramını ise toplumsal yaşamdaki topyekûn ve etraflı yükseliş olarak takdim etmektedir.

Örneğin Geray (1968:155), çoğu zaman gelişme kavramına atfedildiği anlamda yerelin en ıssız köşelerine sirayet etmiş bir ulusal kalkınma anlamında “toplumsal kalkınma” kavramını kullanmaktadır. Bu anlamda kavramların saf anlamlarının olup olmadığı tartışılabilir bir husus olup farklı yazar veya araştırmacıların aynı kavrama farklı anlamlar yükleyebildiklerini ifade etmek gerekir. Örneğin toplumsal yaşama sirayet etmiş olumlu standartların yaygınlaşması anlamında kullanılan gelişme kavramı yanında aynı anlamı kasteden toplumsal kalkınma kavramı bulunmaktadır ki, normalde yalın olarak kullanılan kalkınma kavramının toplumsal gelişmeyi ihtiva etmeyen nicel ekonomik büyümeyi temsil etmiş olduğu yönündeki değerlendirmenin yaygın şekilde kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Doğan (2010:12-13) kalkınmanın; maddi refahın artırılması, yoksulluğun azaltılması, üretim teknolojilerinin yenilenmesi gibi süreçleri kapsadığını ifade etmekte, kalkınma çabasının; doğayı kontrol altına almayı ifade eden üretim teknolojisi boyutu, yaşam standartlarının yükseltilmesini ifade eden insan boyutu, istihdam olanakları ve çalışma koşullarının iyileşmesini ifade eden istihdam boyutu, toplumlar ve ülkeler arası karşılaştırmada iyi yer tutmayı ifade eden hâkimiyet boyutu, kalkınma çabalarının ekolojiye en az zararı vermesini sağlayacak çevre boyutu, bireyin siyasal, ekonomik ve sosyal yönden özgürlük düzeyinin yükseltilmesini ifade eden özgürlük boyutu gibi birçok boyutu olan karmaşık bir çaba olduğunu dile getirmektedir.

Buradan da anlaşılacağı gibi çağdaş dünya koşullarında ülke ve toplumların önünde duran asıl mesele, genel niceliksel büyüme hedeflerini tutturmadan ziyade maddi güce dayalı olarak ülke ve toplumu sosyal sınıfların tamamına nüfuz edecek şekilde arzu edilen sosyoekonomik ve kültürel standartlara erişirebilmektir. Örneğin Amerika'nın dünyanın en büyük milli hasılaya sahip ülkesi olması durumu, bu ülkenin ciddi anlamda obezite sorunu yaşayan bir ülke olması gerçeğini değiştirmemektedir. Benzer şekilde körfez ülkelerinde petrol gelirlerine dayalı büyük ekonomiler, bu ülkelerin çok boyutlu gelişme gösterdikleri yönünde bir kanaatin oluşmasına mesnet oluşturacak sanatsal, bilimsel, kültürel, sportif vs. somut toplumsal göstergeleri ortaya yeterince koymayı sağlayamamaktadır.

Ancak yine çağdaş dünya koşullarının, kalkınma çabası gösteren ülke ve toplumlara getirdiği bazı zorluklar vardır. Örneğin bu zorlukların akademi düzeyindeki bir örneğini vermek üzere Erbaş (2018:5-6), küreselleşmeyi olumlayacak biçimde ulusal kalkınmacılığın iflas ettiğinin ilan edilmesine karşın dünya ölçeğinde yaygınlaşma eğiliminde olan asıl şeyin yoksulluk olduğunu ifade etmekte ve kalkınma meselesinin daha çok ekonomi bilimi alanında sınırlı kaldığını, sosyolojide ise ulusal kalkınma ve sınıf gibi makro temelli konuların terk edildiğini, bunun yerine mikro ölçekli etnisite ve kimlik tartışmaları gibi konuların önem kazandığını belirtmektedir. Benzer şekilde Eğribel (2012:56), kalkınma ekonomisi anlayışının iflas etmesiyle ABD'nin egemen olduğu dünya düzeninin pekiştiğini, ayrıca Amerikan düzeninin küreselleşmesine karşın modernleşme, ulusal tarih ve çeşitli uygarlık eleştirileri yapılarak Batı dışı ülke ve toplumların etnik ve mezhepsel bir parçalanma ve itişmeye yönlendirildiklerini ifade etmektedir.

Kısacası oldukça disiplin gerektiren zorlu hedefler olarak beliren kalkınma ve gelişme olgusu bağlamında Batı dışı toplumlar, bu hedeflere ulaşma noktasında

önemli bir kısmı emperyal çerçevede üretilmiş küresel politik engellerle de karşılaşmaktadır. Bütün bu zorluklara rağmen Batı dışı toplumlar ve ülkeler, gerek kendi refahlarını sağlamak gerekse daha adil ve huzurlu bir dünyanın inşasına katkı sağlamak için bu zorlukları aşarak sözü edilen çok boyutlu kalkınma/gelişme süreçlerini başarmak durumundadırlar. Elbette yalın bir şekilde dile getirilebilen bu ödev ya da gerçeklik oldukça karmaşık bir tartışmanın konusu olmaktadır.

Sözü edilen bu karmaşanın önemli bir boyutunu da Batı dışı toplumların hâlâ önemli bir gerçekliğini oluşturan kırsal alan konusu oluşturmaktadır. Kalkınma açısından kırsal alanlar ve köy yerleşimleri hala önemli bir konu olarak ortada durmaktadır. Şimdi bu konudaki tartışmaların genel bir çerçevesini ele almakta yarar vardır.

3. KIRSAL KALKINMA VE TÜRKİYE

Kırsal kalkınma; ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları olan bir süreç olarak, evrensel ilkeler, eşitlik ve denge içinde kırsal yaşam düzeyinin geliştirilmesini ifade eder. Bu anlamda kavram, kırsal toplumun ülke refahından yerinde pay alabilmesine, kırsal emeğin üretken bir biçimde haklarını da alabildiği bir istihdam olanağının mümkün olmasına, yoksulluğun ve kötü beslenmenin yok edilmesine, kır kent ayrımının azalmasına, kırsal toplum yaşamının modernize edilmesi ve ekonomik olarak gelişmesi sürecine işaret eder (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000: 3).

Karadağ ve Sungur (2021:15-18), kırsallık olgusuyla beraber kırsal alan ve kırsal kalkınma konularının da ortaya çıktığını, herhangi bir ülkenin ulusal kalkınması kadar bölgelerin ve kırsal alanların da kalkınmasının önem arz ettiğini ve kırsal kalkınmanın gelişmekte olan ülkeler kadar gelişmiş ülkelerin de ilgi gösterdiği bir konu olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca kalkınma kavramı kadar kırsal

kalkınma kavramının da ilintili olduğu ülke ve toplumsal yapıların çok çeşitli olması nedeniyle, kırsal kalkınma konusunda evrensel bir tanım üretmenin zor olduğunu ifade etmektedirler.

Doğan (2010:11), kalkınma ile kırsal kalkınma arasında karşılıklı birbirini besleyen bir ilişki olduğunu belirtmekte, çünkü ülkenin kalkınma düzeyinin yükselmesinin o ülkenin hem kentsel hem de kırsal yaşam düzeylerinin yükselmesini sağlayacağını ifade etmektedir. Gerçekten de Doğan'ın ima ettiği gibi, kır-kent dengesi bakımından, kırın niteliksel gelişmeler göstermesi hayati önem taşımaktadır. Kırın çağdaş gelişmelerin dışında kalması, hem kırsal nüfus için hem de bütün bir toplum için ağır maliyet oluşturmaktadır.

Doğan (2010:11), kırsal kalkınma konusuna ilginin giderek artmasının nedenini ise kırsal alanda giderek derinleşen bir yoksulluk olgusu ile açıklamakta, bu yoksulluğun engellenebilmesinin de kırsal kalkınmanın öncelenmesiyle mümkün olacağını ileri sürmektedir.

Toffler (2008:418-419), birinci dalga olarak ifade ettiği geleneksel toplumdan ikinci dalga olarak adlandırdığı endüstriyel topluma geçişin, hâlâ geleneksel kodlarını büyük ölçüde sürdüren ülkeler ve toplumlar için mümkün olmadığını, bu toplumlara kent temelli endüstriyel gelişmenin dayatılmasının anlamsız olduğunu dile getirmektedir. Bu anlamda Toffler, sürdürülebilir olmayan ikinci dalga yerine daha adil bir dünyanın da temsili olarak daha ekolojik ve daha kırsal bir üçüncü dalga gelişme stratejisinin ufukta olduğunu dile getirmektedir.

Bu noktada Toffler "ileri bilim" diye taçlandırılan çağdaş dünyadaki bilimsel çerçevenin zengin ülkelerdeki sorunları çözmek için yine bu ülkelerde geliştiğini, dünyanın geri kalmış yörelerindeki sayısız yoksul kitlelerin sorununa odaklanan bir bilimsel araştırma yoğunluğunun mevcut olmadığına üzüldüğünü dile getirmektedir. Zira geri kalmış toplumların bilimsel gelişmelere karşı da

körleşmek suretiyle, Batı'dan sunulan, ilkel ve geçici çözümlerle oyalanmasının bu toplumları daha da ezilmişliğe mahkûm edeceğini dile getirmektedir. Üçüncü dalga, Toffler'a göre, endüstriyel toplumun açmazlarını tolere edecek kırsal temelleri de bulunan yeni bir dünya organizasyonuna tekabül etmektedir (Toffler, 2008:415-416).

Toffler'ın bu kışkırtıcı beklentisi endüstriyel toplumun yerini alacak yeni dünyanın kırsal bir karaktere de sahip olacağını vurgulaması bakımından önem arz etmektedir. Bu anlamda kır gerçeğini göz ardı etmek veya tasfiye etmek gibi yararsız, daha önemlisi imkânsız stratejiler yerine yenilikçi, bilimsel ve modern dünyanın sorunlarına karşı farkındalığı olan yaklaşımlar geliştirmek, Batı ve Batı dışı dünya için kaçınılmaz bir görev olarak belirlemektedir.

Meseleye Türkiye açısından bakıldığında; Türkiye, 1927 yılında yapılmaya başlanan genel nüfus sayımları ve 2007 yılı itibarıyla etkinleşen adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre kentleşme oranı ciddi biçimde artmış bir ülke konumundadır.

Tablo 1: Türkiye'nin Kır-Kent Nüfus Oranı

Yıl	Kır (%)	Kent (%)	Yıl	Kır (%)	Kent (%)
1927	24,2	75,8	2000	64,9	35,1
1940	24,4	75,6	2007	70,5	29,5
1950	25	75	2010	76,3	23,7
1960	31,9	68,1	2015*	92,1	7,9
1970	38,5	61,5	2020	93	7
1980	43,9	56,1	2023	93	7
1990	59	41	-	-	-

* Önceki yıllara göre kır kent nüfus oranlarındaki büyük değişimin nedeni, 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı Yasa uyarınca yapılan idari düzenlemeyle meydana gelen değişimlerdir

Kaynak: TÜİK'in, "Yıllara ve cinsiyete göre il/ilçe merkezleri ve belde/köyler nüfusu, 1927-2023" istatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yaklaşık yüz yıllık süreç içinde kır-kent dengesinin tam tersine bir değişim gösterdiği Türkiye'de gelenen noktada her ne kadar kır kent dengesi kent lehine 93/7 oranında değişmişse de aslında burada dikkate alınması gereken bir konu vardır. 12/11/2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" gereğince büyükşehir statüsündeki illerin kasaba ve köyleri de kentsel alan olarak tanımlanmıştır (www.mevzuat.gov.tr).

Fiili durum ile resmi durum arasındaki bu farkın neden olduğu karmaşayı aşmak için olacak ki, TÜİK kır-kent nüfusu dengesini açıklama noktasında bir değişikliğe gitmiş ve fiili durumu daha iyi izah eden kavramlar geliştirmiştir ve bu yönde istatistikler oluşturmuştur. Buna göre, 11. Kalkınma Planı ile kent-kır tanımlarının revize edilmesi sorumluluğu yüklenen TÜİK, yoğun kent, orta yoğun kent ve kır şeklinde üçlü bir tanımlama geliştirmiştir. Bu çerçevede Yoğun kent, nüfusun en az %50'sinin kent merkezinde yaşadığı yerleşim yerlerini, orta yoğun kent, yoğun kent ve kır olma koşullarını sağlamayan yerleşim yerlerini, kır ise nüfusun %50'sinden fazlasının kırsal alanlarda yaşadığı yerleşim yerlerini ifade etmektedir. Bu yeni tanımlamaya göre Türkiye'de nüfusun %67,9'u yoğun kentlerde, %14,8'i orta yoğun kentlerde ve son olarak %17,3'ü ise kırsal yerleşimlerde yaşamaktadır (TÜİK, 2023). Buradan da anlaşılacağı üzere nüfusun %30'u aşan önemli bir kısmı kır ve kırsallıkla bağıntısı henüz ortadan kalkmamış yerleşimlerde yaşamaktadır. Bu yüzden kırsal ilgili stratejiler ve politikalar hala büyük önem taşımaktadır.

Doğan (2010:118), Türkiye’de kırsal kent arası farklılıkların önemini hala koruduğunu, bu nedenle uygun politika tasarımının ve uygulamasının en önemli öncelik alanlarından biri olduğunu ifade etmektedir.

Söz konusu farklılığın bir anlamda kaynağı olabilecek özel bir faktör olarak Doğanay, Türkiye’de kırsal alanda yaşıyan köylülerin kaderci ve kanaatkâr tavrına işaret etmekte, köylülerin içinde bulunduğu zorlu yaşam koşullarından yakınmadıklarını bilakis söz konusu zorlu koşullara boyun eğerek kabullendiklerini ifade etmektedir (Doğanay,1993 Akt. Doğan 2010:79). Bu anlamda sözü edilen kaderci tavır nedeniyle siyasal süreçlerde de daha çekimser olması beklenen bir kategori olarak kırsal nüfusun sorunlarının politikaya yansması ve sorunlara ilişkin çözümlerin olgunlaşması da güçleşmektedir.

Köyün kaderine terk edilmişliğini çok daha erken dönemler için tespit ve ifade etmiş olan Tütengil (1969:38), Türkiye’de köy ve köylü sorunlarına yönelik bir ilgi varmış gibi görünmesine karşın, gerçeğin böyle olmadığını, bir yüzüstü bırakılmışlık sorununun var olduğunu ve meydana gelen değişimlerin de dış etkenlerden kaynaklandığını belirtmektedir.

Elbette ki Türkiye’de tarihsel süreç içinde birçok dinamik faktörün etkisi altında bazı olumlu gelişmelerin olduğu kabul edilebilirse de, kırsal için sözü edilen genel sorunlu vaziyetin önemli ölçüde geçerliliğini koruduğunu kabul etmeyi zorunlu kılan işaretler ve izlerin bulunduğunu ifade etmek gerekir.

Tütengil (1980:149), ilk baskısını 1970 yılında yapan “Az Gelişmenin Sosyolojisi” adlı eserinde Türkiye’nin bir yanda anayasası, kanunları, ilkeleri ve devrim düzeni olan bir resmi Türkiye’den diğer yanda ise bu değerlerle bağdaşma eğiliminde bulunmayan olayların öne çıktığı gayri resmi bir Türkiye’den oluştuğunu ifade etmekte ve bu karşıtlığın bütün az gelişmiş ülkelere özgü bir

karşıtlık olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca bu ikili yapının yerini çağdaş bir toplum düzeninin almasına kadar çatışma halinin süreceğini de eklemektedir.

Türkiye'nin bugün hâlâ varlığını sürdürmekte olan kayıt dışı ekonomi gibi temel bir takım makro sorunları dikkate alındığında, Tütengil'in ifade ettiği husus daha rahat anlaşılacaktır. Kaldı ki kırsal alanlarda yaşanan sorunlar da bu manzaradan ayrı düşünülemez. Bunun için ileride bu çalışmada da ele alınacağı gibi birçok alanda derilen kırsal alanlara ilişkin istatistik verilerine bakmak yeterli olacaktır.

Kalkınma Planlarının bileşeni olarak hazırlanan Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporuna göre, sağlıklı değerlendirme yapabilmek için kırsalla ilgili mevcut verilerin yeterli olmadığına işaret etmesi dikkat çekicidir:

“Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (2014-2018) yeni bir kırsal alan tanımının yapılması hususu ön plana çıkartılırken, 6360 sayılı Kanun sonrasında “kırsal alan” tanımına göre toplanan istatistikler konusundaki belirsizlikler artmıştır. Kırsal alan istatistiklerinin üretilmesi konusundaki belirsizliklerin yanı sıra, kırsal kalkınma göstergelerinin tam olarak yer aldığı bir veri tabanının olmaması kırsalla ilgili mevcut durumun değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle ülkemizde kırsal kalkınma politikaları kapsamında yaşanan sorunlardan bir tanesi veri temini sorunudur” (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018:44).

Kırsal alan kalkınmasını değerlendirecek resmi kalkınma komisyonunun dahi istatistik verinin zayıflığını tespit etmesi önemli bir sorun olarak ele alınabilir. Kaldı ki istatistik verinin sağlanmasıyla sorunların tespiti ve çözümü çok daha ileri düzeyde zorluklar taşıma ihtimalini barındırmaktadır.

Doğan (2010:117), Türkiye'nin kırsal alanlarının ekonomik açıdan sorunlarını, toprak mülkiyetindeki adaletsiz dağılım, işletme yapısının genelde küçük-cüce biçimde olması, emek ve arazi verimliliğinin düşük olması, örgütlenme düzeyi ve işgücü niteliğinin yetersiz olması, tarım dışı etkinliklerin zayıf olması şeklinde ele almakta; kırsal alandaki sosyal yapı sorunlarını ise kırsal alanda göç nedeniyle nüfusun giderek artan bir oranda yaşlanıyor olması, kırsal alanda üretimin büyük çoğunluğunu oluşturan gıda alanında daha fazla rol alan kadınların kalkınma bağlamında daha fazla desteğe ihtiyaç duyması şeklinde değerlendirmektedir. Bunların dışında kırsal alan yerleşimlerinin Türkiye'de sayıca çok ve dengesiz bir coğrafi dağılım arz etmesi de kırsal kalkınma projeleri bağlamında ciddi ölçüde sorun teşkil etmektedir.

Bu noktada Türkiye'nin sosyokültürel, siyasi ve ekonomik gündemini sürekli meşgul eden bu kalkınma meselesi bağlamında illerin her birinin elde ettiği konum önem arz etmektedir. Kırsallığı ve kentleşme düzeyi bir birinden farklı şekilde cereyan eden 81 ilin her biri çağdaş dünya koşulları ve gelişme zihniyeti bağlamında kendilerini adeta bir rekabet ortamında bulmaktadırlar. Çeşitli kategorilerde oluşmuş endekslerin, imkânlar ve sorunlar ölçüsünde her bir ilin performansını etkileyen temel değişkenlerin bir bileşkesi olarak da okunması gerekmektedir. Bu noktada temelde illerde yaşam endeksi adlı istatistik verilerle söz konusu toplumsal kalkınma tartışmasını ilişkilendirmek yerinde olacaktır.

4. TÜRKİYE'DE İLLERDE YAŞAM ENDEKSİ VERİLERİ, TOPLUMSAL KALKINMA VE KIRSAL ALANLAR

İllerde Yaşam Endeksi, TÜİK tarafından toplumsal kalkınmanın iller düzeyinde ölçülmesi amacıyla nesnel ölçütler ve öznel algılara dayalı olarak geliştirilmiş bir çözümlenme olarak değerlendirilebilir. Endeks geliştirilirken OECD'nin (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü) Daha İyi Yaşam Endeksi'nden (Better Life Endex) genel çerçeve olarak yararlanılmıştır. Endekle asıl olarak

toplumsal gelişmenin iller düzeyinde gözlemlenmesi ve problemler için yapılacak iyileştirmeler için karşılaştırmalı bir gösterge sistemi oluşturulması hedeflenmiştir. Endeks; *konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti* kategorilerinden oluşmaktadır. 2016 yılında yayınlanan 2015 endeksi için TÜİK'in yayınladığı genel açıklamalarda bir sonraki endeksin 2017 yılında yayınlanacağı ve ardından her üç yılda bir endeksin periyodik olarak yenileneceği bildirilmiştir (TUİK, 2016). Ancak TÜİK'in resmi web sayfasında 2015 yılı endeksi dışında yayınlanmış başka bir endeks bulunmamaktadır.

Endeks, yukarıda da ifade edildiği gibi, toplumsal yaşamın gelişmesinin gözlemlendiği on bir kategorik veriden oluşuyor olmasına rağmen bu çalışmada Afyonkarahisar özelinde eğitim verilerinin değerlendirilmesi amaçlandığı için eğitim endeksi üzerinde durulacaktır.

4.1. Eğitim Endeksi Verileri

İllerde Yaşam Endeksi'nin en önemli kategorisi olduğu düşünülebilecek olan ve Türkiye gerçeği nedeniyle üzerinde titizlikle durulması gereken kategori, eğitimidir. İyi bir yaşam, gelişmiş bir yaşam, toplumsal olarak kalkınmış bir hayat, vs. -adına ne denirse densin- bu kavramlar modern toplumun önemli hedefleri olarak görülür. Eğitim bu hedefler açısından anahtar rol oynayan bir kurum ve ölçüt olarak görülebilir. Aile yaşamında çoğunlukla, üzerlerine hassasiyet gösterilen çocukların eğitim çerçevesindeki başarılarının il düzeyinde kolektif bir toplumsal bütünlük adına ifade edilmesi, modern yaşamın birçok boyutunda görülmesi mümkün olan rekabet ilişkilerini iller arasında da ateşlemektedir. Ortaya konulan performansın üstün olması, çok boyutlu bir başarı hikâyesi olarak ildeki bütün öğrencilerden öğretmen ve idarecilere kadar bütün eğitim

bileşenlerini mutlu ederken, performansın düşük olması durumunda il düzeyinde bütün bileşenlerin sorgulandığı bir süreci ortaya çıkarmaktadır.

Ülke çapında yapılan sınavlarda elde edilen vilayet düzeyindeki dereceler, hep bu süreç içinde kamuoyu gündemini meşgul etmesi muhtemel konular haline gelmektedir. Bu çerçevede İllerde Yaşam Endeksi'ni oluşturan eğitim ölçütlerine bakıldığında,

- 2014-2015 yılı okul öncesi eğitimde (3-5 yaş) net okullaşma oranı,
- 2015 yılı TEOG sistemi yerleştirmeye esas puan ortalaması,
- 2015 yılı YGS puan ortalaması,
- 2014 yılı fakülte veya yüksekokul mezunlarının oranı ve
- 2013 yılı kamunun eğitim hizmetlerinden memnuniyet oranı

şeklinde ölçütlerle karşılaşılmaktadır (TÜİK, 2016). Özellikle o dönemki adlarıyla liselere giriş ve yükseköğretime giriş sınavı olan TEOG ve YGS sınavlarının yukarıda ifade edildiği türden alevli bir rekabet tartışmasını beraberinde getirdiğini/getireceğini tahmin etmek zor olmayacaktır.

İşte bu çalışmada, eğitim meselesinin kırsallık faktörüyle birlikte değerlendirilmesi amaçlanmıştır. O nedenle, İllerde Yaşam Endeksi'nin eğitim ölçütüne göre Türkiye çapında bazı illerin başarılı/başarısız sıralamalarına bakılması ve bu illerin kır/kent nüfus oranlarının bu bağlamda değerlendirilmesi çalışmanın amacına hizmet edecektir.

Tablo 2: Bazı İllerin Eğitim Endeksinde Göre Sıralamaları ve Kır-Kent Nüfus Oranları

İl	Eğitim Endeksindeki Başarı Sırası	Kır Nüfusu Oranı	Kent Nüfusu Oranı
Eğitim Endeksinin Üst Sıralarında Yer Alan İller			
Tunceli	1	34	66
Isparta	2	29	71
Amasya	3	29	71

Kırşehir	4	23	77
Yalova	5	28	72
Eğitim Endeksinin Alt Sıralarında Yer Alan İller			
Ardahan	74	63	37
Muş*	77	60	40
Ağrı	79	44	56
Şırnak	80	37	63
Hakkâri	81	45	55
Eğitim Endeksinde Afyonkarahisar'ın Sıralaması ve Oranı			
<u>Afyonkarahisar</u>	<u>48</u>	<u>42</u>	<u>58</u>

Kaynak: TÜİK'in, "İl ve cinsiyete göre il/ilçe merkezi, belde/köy nüfusu ve nüfus yoğunluğu, 2007-2023" ve "İllerde yaşam endeksi il sıralamaları ve endeks değerleri, 2015" istatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 2 dikkatli ve detaylı incelendiğinde, illerde yaşam endeksi eğitim verilerine göre endeksinin üst sıralarında yer alan illerin Tunceli, Isparta, Amasya, Kırşehir ve Yalova gibi nispi olarak düşük kırsal nüfus oranına sahip olan iller olduğu görülecektir. Buna karşılık endeksin en alt sıralarında yer alan Hakkâri, Şırnak, Ağrı, Muş ve Ardahan gibi illerin ise oldukça yüksek kırsal nüfus oranına sahip iller olduğu görülmektedir.

Eğitim endeksinin en yüksek ilk beş ilinde kır nüfus oranının kent nüfus oranından belirgin ölçüde düşük olduğu; ancak endeksin en düşük son beş ilinde söz konusu oranların birbirine yaklaştığı görülmektedir. Buna dayanarak kırsallık arttıkça eğitim başarısının düştüğü ileri sürülebilir. Buradan hareketle, eğitim başarısının artması için, kentleşmenin mi teşvik edilmesi lazım? Sorusu sorulabilir. Daha iyi eğitim almak için nüfusun kırdan kente göç etmesi durumu, göçün -neredeyse evrensel düzeyde- klasik nedenlerinden biri olarak bilinmektedir. Ancak toplumsal kalkınma hedefi bakımından devletler, kırsal

* İllerde Yaşam Endeksi eğitim sıralamasına göre, listenin son sıralarında 78., 76. ve 75. sıralarda yer alan Mardin, Van ve Şanlıurfa'nın 6360 sayılı yasa gereğince kırsal alan tanımlanmasında dışında olmaları nedeniyle bu illerde fiilen kırsal alan olan bölgelere ilişkin nüfus istatistik verisi bulunmaması nedeniyle bu iller tablo dışında bırakılmıştır.

bölgelerdeki eğitime erişimi ve eğitimin kalitesini arttırmayı amaçlamaktadırlar. Tablo 2'ye göre, Türkiye'nin bu noktada tartışmalı bir pozisyon sergilediği düşünülebilir. Çünkü bir taraftan neoliberal politikalar kapsamında kırsal kalkınma gözden çıkarılmıştır; öte taraftan kentleşme olgusu, kırsal nüfusun kentlerde yaşamaya başlamasına dönüşmüştür. Hâlbuki kırsal kalkınma hedefi ile eğitim hedefleri bir arada değerlendirildiğinde, bunların birbirini destekleyen, daha doğrusu desteklemesi gereken hedefler olduğu kolayca anlaşılacaktır.

Tabloda, Afyonkarahisar'ın da yüksek kırsal nüfusa ve nispeten düşük eğitim endeksi sıralamasına sahip bir il olduğu görülmektedir. Kırsal nüfusu yüksek olan illerin durumu, yine kırsal alan ve eğitim başarısı arasında bu çalışmada istatistiki olarak gösterilmeye çalışılan ve modern dünya koşulları açısından anlaşılması pek de güç olmayan bu çözümlenmeyi doğrular niteliktedir.

Bu tespitler, bu çalışmanın önceki aşamalarında kalkınma ve kırsal kalkınma noktasında dile getirilen konular açısından önem arz etmektedir. Kamuoyunda oldukça popüler hale gelebilen ve bir yarışma biçimine dönüşen bu endeksleri doğru değerlendirmek ve hala ciddi oranda kırsal nüfusa sahip bir ülke ve bu ülkenin şehirleri olarak çağdaş dünyadaki beklentilere uygun biçimde kırsal kalınmayı sosyal kültürel boyutlarıyla başarma ödevini yerine getirmek gerekmektedir.

İstatistiklerin oldukça net bir şekilde ortaya koyduğu manzarayı Afyonkarahisar ili üzerinde gerçek gündemler ve kamuoyunda yürütülen tartışmalar özelinde ele almak konuyu daha net ve somut bir zemine oturtacaktır.

4.2. İllerde Yaşam Endeksi Eğitim Verileri ve Afyonkarahisar'ın Durumu

Afyonkarahisar ile ilgili çözümlenmeye geçmeden önce, şehri tanımlayan bazı özelliklerinden kısaca bahsetmek yararlı olacaktır:

“Afyonkarahisar Ege Bölgesinin İç Batı Anadolu bölümü sınırları içerisinde yer alır. Kuzeyde Eskişehir, kuzeybatıda Kütahya, doğuda Konya, batıda Uşak, güneyde Burdur, güneydoğuda Isparta, güneybatıda ise Denizli illeri ile komşudur. İlin deniz seviyesinden yüksekliği 1.021 m ve yüzölçümü 13.927 km²'dir. İlde genellikle karasal iklim hüküm sürer. Kışları soğuk, yazları kurak ve sıcaktır. Merkez ilçeye birlikte toplam 18 ilçeye sahiptir. Afyonkarahisar İli, coğrafi açıdan Türkiye'nin önemli bir geçiş bölgesinde yer almaktadır. Afyonkarahisar üzerinden Ankara, İstanbul, İzmir ve Antalya gibi büyük şehirlerin diğer şehirlerle iç bölgelerle bağlantısı sağlanmaktadır” (<http://www.afyonkarahisar.gov.tr>).

Sosyoekonomik ve kültürel açıdan ise, şehrin geleneksel ve modern koşullar arasında geçiş özelliği taşıyan, güçlenen bir ticaret ve sanayi ekonomisine sahip olmasına rağmen nispi olarak güçlü bir kırsal karakteri de muhafaza eden bir şehir olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda Afyonkarahisar'ın Türkiye'nin sosyoekonomik ve kültürel yapı ve dinamiklerine uyumlu imkânlarla ve sorunlara sahip olduğu ifade edilebilir. Afyonkarahisar'da kırsal nüfusun geniş olması, Türkiye'de kırsal sorunların Afyonkarahisar için Türkiye ortalamasının üzerinde bir etki oluşturduğu da dile getirilebilir.

Söz konusu sorunlara örnek teşkil etmesi bakımından yabancılara toprak satışı konusuna değinilebilir. Afyonkarahisar'ın bazı köylerinde muhtarlarla yapılan mülakatlara dayanan gazete haberinde, yabancı şirketlere tarımsal arazi hatta konut satışının önemli bir sorun haline geldiği dile getirilmekte, genç kuşakların köyde durmak yerine büyükşehirlere gitmesi tarımsal üretim yapmak konusunda ciddi bir sorun olarak takdim edilmektedir (www.gazeteyenigun.com.tr/). Gençlerin hem eğitim süreçlerinin dışında

kalması hem de tarımda ihtiyaç duyulan istihdam alanını terk etmesi, sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan Türkiye'nin makro dengeleri açısından ayrıca bireylerin yaşam kalitesi bakımından yurttaşların yaşam kalitesi açısından önemli bir sorun oluşturduğunu ifade etmek gerekir.

Tablo 3: Afyonkarahisar İlinin Yaşam Endeksi Kategorilerindeki Sıralamaları

Endeks Kategorisi	Sıra	Endeks kategorisi	Sıra
Yaşam Memnuniyeti	2	Konut	33
Güvenlik	8	Altyapı Hizmetlerine Erişim	34
Sosyal Yaşam	11	Gelir ve Servet	47
Sağlık	13	Eğitim	48
Çalışma Hayatı	15	Çevre	49
Sivil Katılım	24	-	-

Kaynak: TÜİK'in "İllerde yaşam endeksi il sıralamaları ve endeks değerleri, 2015" istatistiklerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 3'te sıralamalara bakıldığında Afyonkarahisar'ın gelir ve servet, eğitim ve çevre gibi kategorilerde oldukça geri sıralarda yer almasına karşın yaşam memnuniyeti endeksinde 2. sırada yer alıyor olması daha derinlemesine araştırmaları ve çözümlenmeleri gerektiren dikkat çekici bir durum olarak görülebilir. Mevcut haliyle bu sıralamalar, eğitim ve mutluluk arasındaki korelasyona ilişkin kamuoyu tarafından bilinen tartışmaları akla getirmektedir. Tablo 3'ün gösterdiği kategoriler içinde, Afyonkarahisar'ın düşük sıralama elde ettiği kategorilerin, nitelikli gelişme ve kalkınma süreçleri açısından oldukça önemli kategoriler olduğu da unutulmamalıdır.

Eğitim endeksinde elde edilen düşük sıralamanın kamuoyu gündemini meşgul ettiğine ve bu durumun bir takım tartışmalara neden olduğuna dair bulgular mevcuttur. Örneğin 2013 yılı Temmuz ayında ÖSYM tarafından kamuoyuna yapılan bilgilendirmede, İl Milli Eğitim Müdürlüklerinden gelen itirazlar nedeniyle Milli Eğitim Bakanlığıyla alınan ortak karar gereği, bilgilendirme

yapılan tarihten itibaren illerin sınav performansını gösteren listenin kamuoyuyla paylaşılmayacağı bildirilmiştir (www.trthaber.com). Kısacası illerin sıralandığı listeler üzerinden yönetsel ve idari performans değerlendirmelerinin yapılıyor olması, gerçeği ayıklamanın oldukça zorlaştığı bir karmaşaya neden olmaktadır. Örneğin illeri kıyaslarken onların kırsal nüfus oranını dikkate almayan herhangi bir değerlendirmenin ne kadar sağlıklı olacağı tartışmalıdır.

Tam da bu noktada 2022 yılında gerçekleştirilen LGS sınavında Afyonkarahisar'da kamuoyuna ve basına yansıyan bir tartışma ilgi çekicidir. Küçükkurt (2022) 2022 LGS sınavının altı ay evvelinden başlayarak kırsal bölgelerdeki çocukların düşük eğitim performansı nedeniyle ilin başarı ortalamasını düşürdüklerinin ileri sürüldüğünü ve bu gerekçeyle öğretmenlerden oluşturulan kurullar tarafından söz konusu çocuklara sınava girmemeleri yönünde telkinde bulunulduğunu belirtmiş, eğitim hakkının kullanılmasında kır-kent ayrımı yapılamayacağını savunmuştur. Küçükkurt'un dile getirdiği bu konunun Afyonkarahisar gündemini yansıtmaması bakımından önemli bir veri olduğunu ifade etmek gerekir.

Kırsal alandaki çocukların sınava girmemesi veya girmemeye teşvik edilmesi, bu çalışma boyunca temel bir argüman ve tez olarak öne sürülen kırsal kalkınma konusuyla taban tabana zıt bir durumdur. Türkiye'nin kalkınması kırsal alanlar olmaksızın veya kırsal alanlar göz ardı edilerek olmayacağı gibi, kırsal kalkınmanın da okul, eğitim, çocuk ve gençleri dışlayan yöntemlerle olmayacağı aşikârdır.

Süreç içinde, kır-kent değişkenine kör olan yaşam endekslerinin üçer yıllık periyotlarla yapılacağı belirtilmesine rağmen 2015 yılından sonra bir daha yapılmamış olması dikkat çekicidir. TÜİK'in daha önceden bu çalışmada ifade edildiği gibi, daha işlevsel bir kır-kent tanımını (yoğun kent, orta yoğun kent, kır)

devreye alması da endekslerin daha açıklayıcı olabilmesi adına önemlidir. Bu noktada yanlış çıkarımlara da neden olduğu için illeri kıyaslayan listelerin kamuoyuyla paylaşılması yerine bu listelerin ilgililerle paylaşılarak ortaya koyduğu verilerin daha derinlemesine ve akılsel biçimde ele alınması daha işlevsel olacaktır. Kır-kent ayrımını gözetilen bir endekslemenin çok farklı sonuçlar doğurabileceğini dikkate alarak, illeri kıyaslamamanın da fanatikçe bir tavırdan kurtarılması gerekir. Önemli olan temel mesele, bütün kırsal ve kentsel nüfusuyla Türk toplumunun ve tabii ki bütün illerin arzu edilen gelişme standartlarını genel hatlarıyla tutturabildiği bir süreç inşa etmektir.

Sözü edilen bu inşayı gerçekleştirmek her ne kadar arzu edilen bir durum olsa da, bu hedefi gerçekleştirmenin çok boyutlu gereklilikleri ve maliyeti olduğu bilinmektedir. Kurtkan Bilgiseven (1992:245), toplumsal açıdan bakıldığında her bir ferdin potansiyel kabiliyetleri göz önüne alındığında, orta dereceye kadar eğitim çağındaki nüfusa etkin bir eğitim verilmesi gerektiği aksi takdirde bu durumun kabiliyet deposunun israfı anlamına geleceğini belirtmekte ve kabiliyetlerin tamamının bütün okul çağı nüfusunda, orta dereceli eğitimin sonuna kadar yoklanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşım, eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin ta kendisidir. Yetenek deposunu israf etmemekle, eğitime yönelik kamu yatırımının rasyonel bir çerçeve içinde sürmesi arasındaki hassas dengenin de kurulması gerekmektedir.

Kurtkan Bilgiseven (1992: 243-244) Türkiye’de köylerin coğrafi dağılımının ve nüfus yoğunluğunun kamu yatırımı maliyetleri açısından dezavantaj oluşturduğunu belirtmekte, bu anlamda her köye okul yapmak ile dağınık olan köyler için belirlenmiş merkezi köylerde okul yaparak buralara yapılacak taşımacılık maliyetlerinin karşılaştırılmasının önemli olduğunu ifade etmektedir. Kısacası yatırım maliyeti ile köydeki eğitim hedeflerinin bir dengeye getirilmesi gerekmektedir.

Ancak bütün bu bilinen gerekliliklere rağmen 11 Ekim 2021 tarihinde Afyonkarahisar kırsalında taşımali eğitimde yaşanan, münferit hadise olarak görülemeyecek olan ve 5 ortaokul öğrencisinin hayatını kaybettiği kaza ve bu kaza sonrasında ortaya atılan vahim iddialar, kırsal alandaki eğitimde yapısal sorunların henüz aşamadığına dair değerlendirmeleri güçlendirir niteliktedir. Söz konusu kazada görgü tanıklarının ve mağdur ailelerin sürücünün, ayrıca kazadaki aracın servis taşımacılığı kurallarına uygun olmadığı, araca kapasiteden fazla öğrenci alındığı, bozuk olan kapının ipe bağlandığı yönündeki iddiaları basına yansımıştır (Hürriyet Gazetesi, 2021; Demirören Haber Ajansı, 2021). Bu ve Türkiye koşullarında gerçekleşme ihtimali maalesef azımsanamayacak olan buna benzer olaylar, kırsal kalkınma hedeflerinden sapma olarak görülebilecek ve bu yöndeki yapısal işleyişin de sorunlu olduğu imajını pekiştiren türden olaylardır.

Dolayısıyla hem toplumsal işleyiş hem yönetsel hedef ve sorumluluklar ve hem de yaşamlarını arzu ettikleri standartlarda tecrübe etmek için gayret sarf eden bireyler açısından bakıldığında, Türkiye’de toplumsal yaşamın azımsanamayacak bir bölümünü oluşturan kırsal alanların kalkınma, gelişme, modernleşme gibi hedeflerden soyutlanmaması, bilakis söz konusu hedefler açısından kırsal alanların son derece önemli bir kategori olduğunu sağlam bir şekilde idrak edilmesi gerektiği ifade edilebilir.

5. SONUÇ

Modern toplumsal yaşam, gelişme dışı kalmış toplulukların aksine dinamik bir toplum anlayışını beraberinde getirmekte ve toplumların kendi yaşam koşullarını iyileştirmeye dayalı bir gayret içinde olmalarını genel bir eğilim haline getirmektedir.

Sonu gelmeyen bir tarihsel süreklilik içinde yeni sorunlara karşı sürekli çözüm üretme gerekliliği, kalkınma/gelişme fikrini de dinamik, toplumsal bir zorunluluk haline getirmektedir. Doğal olarak süreç içinde farklı tecrübeleri olan toplumlar arasında seviye farklılıkları oluşmakta, bu aynı zamanda bir rekabet fikrini de tetiklemektedir.

Çağdaş dünyada meydana gelen gelişmeler, meselenin sadece iktisadi büyüme olmadığını, asıl başarılması gereken niteliğin belirli bir toplumda bireylerin çok boyutlu insani gelişmesinin sağlanması olduğunu göstermiştir. Toplumun genelini ilgilendiren kalkınma idealleri bağlamında pek çok ülkede varlığını sürdüren kırsal yaşam alanlarının da sürece dâhil edilmesinin gerekli olduğu görülmüştür. Aksi takdirde kaderine terkedilmiş bir kırsal nüfusun, gelişme hedefleri ve toplumsal düzen bakımında ahengi bozma olasılığının güçlü olduğu düşünülmektedir. Kırsal kalkınma literatürü, çoğu örnekte kırsal alanların nispi olarak yoksulluk gibi sorunlarla daha fazla ilintili olduğuna işaret etmektedir.

Özellikle modern gelişmelerin gerisinde kalıp, bunları yakalama stratejisi içinde olan Batı dışı toplumlar açısından kırsal alandaki sorunların daha derinlemesine ve belirgin olduğu ifade edilebilir. Bu anlamda Batı dışı toplumlardaki kırsal nüfusun veya kırsal mekânların modern gelişmelerin kategorik olarak en uzağındaki yerler ve insan bütünlükleri olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla kalkınma/gelişme ödevleri bakımından söz konusu coğrafyalardaki kırsal yöreler, belirtilen ödevlerin de ez zorlu biçimlerini zorunlu kılmaktadır.

İllerde yaşam endeksi, sözü edilen kalkınma/gelişme sürecinde Türkiye'deki herhangi bir ilin nasıl bir performans ortaya koyduğunu göstermesi ve bu performansın başka illerle bir kıyasını yapma imkânı sunması bakımından oldukça önemsenen veriler haline gelmiştir. Basında endeks verilerinin açıklanma periyoduna göre zaman zaman kamuoyunda konuya ilişkin tartışmaların alevlendiği görülebilir.

Bu çalışmada, kır-kent nüfus oranı, önemli bir faktör olarak telakki edilmekte ve illerin başarı sıralamalarına ilişkin akademik veya daha farklı popüler değerlendirmelerde göz önünde bulundurulması önerilmektedir. Kır-kent nüfus oranının, başta eğitim alanı olmak üzere diğer kulvarlarda da başarı sıralamasını etkileyen yegâne faktör değilse de çok önemli bir belirleyici olduğu üzerinde durulmaktadır. Olgusal olarak ortaya konmaya gayret edilen bu denklem, anlamlı ve güçlü istatistik verilerle de desteklenebildiği görülmüştür.

Bu çerçevede Afyonkarahisar, oransal olarak büyük bir kırsal nüfusa sahip bir il olması nedeniyle eğitim gibi bazı endekslerde düşük sıralama elde etmektedir. Bu çalışmada ele alınan bazı olaylar, kırsal nüfusun skoru düşürmekte ne denli etkili olduğunu göstermektedir. İstatistikler, Afyonkarahisar gibi yüksek kırsal nüfusu oranına sahip illerin eğitim endekslerinde düşük skorlar elde ettiğini doğrular niteliktedir.

İllerin başarı sıralamalarına ilişkin değerlendirmeler yapılırken, konunun fanatikçe bir rekabet ortamına hapsedilmemesi, başarılı veya başarısız örneklerin sadece söz konusu illerdeki idari ve yönetsel performansla bağlanmaması gerekmektedir. İdari performansın önemi elbette ki yadsınamaz ancak bütün meselenin başladığı ve bittiği odak olarak da ele alınamaz. Bu çalışmada önemi ortaya konmaya çalışılan kır-kent nüfus oranı gibi temel sosyoekonomik ve kültürel bir değişkeni göz ardı ederek konuyu sağlam bir zemine oturtmanın imkânı yoktur. Eğitim gibi toplumsal kalkınma açısından önem arz eden bir toplumsal kurumun, Türkiye'nin önemli bir gerçekliği olan kırsal alan gerçeğiyle ilişkilendirilmesi hedeflere ulaşılması açısından bir zorunluluktur. Toplumsal kalkınmanın kırsal alanlardan bağımsız olmadığı unutulmamalıdır. Bu çerçevede, kırsal alanı baskılayarak ya da göz ardı ederek hedeflere yönelmek yerine, kırsal alanları da toplumsal kalkınma projelerinin önemli bileşeni haline getirmek suretiyle hedeflere yönelmek gerekmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir kişiyle potansiyel çıkar çatışmasına sahip değildir.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Chang, H. ve Grabel, I. (2016). *Kalkınma Yeniden Alternatif İktisat Politikaları Elkitabı*. Çev. Emre Özçelik. 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyon Raporu*. Ankara.

Doğan Haber Ajansı, (2021). "5 öğrencinin hayatını kaybettiği servis kazası duruşmasına devam edildi." (Çevrimiçi) <https://www.dha.com.tr/gundem/5-ogrencinin-hayatini-kaybettigi-servis-kazasi-durusmasına-devam-edildi-2162829> Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

Doğan, A. (2010). *Kırsal Kalkınma Yaklaşımlar ve Türkiye Deneyimi*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Duverger, M. (2014). *Siyaset Sosyolojisi*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Varlık Yayınları.

Eğribel, İ. E. (2012). "Doğu-Batı Farklılığının ve Eşitsiz Dengesinin Biçim Değiştirmesi: Batılılaşma Yerine Küreselleşmenin İkamesi." *Türkiye’de Modernleşme Batılılaşma yerine Küreselleşmenin İkamesi*. Ed. E. Eğribel, U. Özcan. İstanbul: Doğu Kitabevi.

- Erbaş, H. (2018). "Giriş: Gelişme Sorunsalı: Unut(tur)ulan Ancak Terk Etmeyen ve Kanayan Yara.", *Türkiye'de Gelişme/Kalkınma Yazınından Bir Seçki*. Der. Hayriye Erbaş Ankara: Palme Yayınevi. 2-25.
- Ereş, F. (2021). *Toplumsal Kalkınma*. 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Geray, C. (1968). "Toplum Kalkınmasının Ekonomik ve Sosyal Yönleri." *Journal of Social Policy Conferences*. 0 (19). 155-166. 05.10.2023 tarihinde Dergipark veritabanından alınmıştır.
- Hürriyet Gazetesi, (2021). "Afyonkarahisar'da 5 öğrenci hayatını kaybetmişti... İlçe milli eğitim ile okul müdürü görevden alındı." (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/afyonkarahisarda-5-ogrenci-hayatini-kaybetmisti-ilce-milli-egitim-ile-okul-muduru-gorevden-alindi-41919738> Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.
- Kanun No. 6360, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi (06.12.2012), Erişim Tarihi: 02 Temmuz 2024.
- Karadağ, Y. ve Sungur, O. (2021). *Tarım, Hayvancılık ve Kırsal Kalkınma*. İstanbul: Paradigma Akademi.
- Keyder, Ç. (1979). *Emperyalizm-Az gelişmişlik ve Türkiye*. İstanbul: Birikim Yayınevi.
- Kurtkan Bilgiseven, A. (1992). *Eğitim Sosyolojisi*. Genişletilmiş 5. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Küçükkurt, S. (2022). "Kırsaldaki Öğrenciler", *Kocatepe Gazetesi*, 08.08.2022, (Çevrimiçi) <https://www.kocatepegazetesi.com/kirsaldaki-ogrenciler/> Erişim Tarihi: 26 Nisan 2024.
- Önür, H. (2018). "Sosyal Gelişme Açısından Sındırğı: İmkân ve Sınırlılıklar." *Sındırğı Araştırmaları Sempozyumu: Güncel Araştırmalar Işığında Sındırğı (Bildiriler Kitabı)*, Haz. Ferhat Arslan vd. 05-07 Ekim 2017, s. 167-176.

- Scott, J.C. (2022). *Devlet Gibi Görmek*. Çev. Ozan Karakaş. 2. Baskı. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- T.C. Afyonkarahisar Valiliği, (t.y.). Afyonkarahisar. (Çevrimci) <http://www.afyonkarahisar.gov.tr/kurumlar/afyonkarahisar.gov.tr/Dosyalar/afyonkarahisar-turkce-ingilizce-tanitim.pdf> Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2024.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). *Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga*. Çev. Selim Yeniçeri. İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Trthaber, (2013). "ÖSYM İl başarı sıralarını artık açıklamayacak." (Çevrimiçi) <https://www.trthaber.com/haber/egitim/osym-il-basari-siralarini-artik-aciklamayacak-91716.html> Erişim Tarihi: 06 Mayıs 2024.
- Turhan, Y. (2020). "Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci ve Etimolojik Analizi." *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi* (29), 149-164. 29.05.2024 tarihinde Dergipark veritabanından alınmıştır.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2016). İllerde Yaşam Endeksi Hakkında Genel Açıklamalar, (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İllerde-Yasam-Endeksi-2015-24561> Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2024.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2016). İllerde Yaşam Endeksi İl Sıralamaları ve Endeks Değerleri, 2015 (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=illerde%20ya%C5%9Fam%20endeksi> Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2024.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2023). Haber Bülteni, Kent-Kır Nüfus İstatistikleri, 2022 (Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kent-Kir-Nufus-Istatistikleri-2022-49755> Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2024.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2024). İl ve Cinsiyete Göre İl/İlçe Merkezi, Belde/Köy Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu, 2007-2023 (Çevrimiçi)

Kır-Kent Nüfusunun Eğitim Göstergeleri Aracılığıyla İllerde Yaşam Endeksinin
Yorumlanması: Afyonkarahisar Örneği

<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2024.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2024). Yıllara ve cinsiyete göre il/ilçe merkezleri ve belde/köyler nüfusu, 1927-2023 (Çevrimiçi)
<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2024.

Tütengil, C.O. (1980). *Az Gelişmenin Sosyolojisi*. 3. Baskı. İstanbul: Ülken Yayınları.

Tütengil, C.O. (1969). *Türkiye’de Köy Sorunu*. İstanbul: Kitap Yayınları.

Uras, G. (2012). Büyüme, kalkınma, gelişme, *Milliyet Gazetesi*, 10.09.2012.

Yenigün Gazetesi (2024). “Afyon’un kaymağını yabancılar yiyor: Topraklar birer birer satılıyor!” (Çevrimiçi)
<https://www.gazeteyenigun.com.tr/haber/20334857/afyonun-kaymagini-yabancilar-yiyor-topraklar-birer-birer-satiliyor> Erişim Tarihi: 06 Temmuz 2024.

Yıldırım, İ. (2023). “Gelişme, Kalkınma ve Azgelişmişlik Bağlamında Türkiye’de Göç Olgusu.” *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XXVII*. Ed. Abdurrahman Çalık. Konya: Eğitim Yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The modern era, in which the traditional social formation has been dissolved, has also brought with it the gradual spread of a dynamic social life all over the world. Modernity, which includes urbanisation as a basic norm, has brought up the issue of development, progress and modernisation in all geographies where it has spread.

Unlike cities, which have become the dominant space of modernity, rural spaces have become much more complex in relation to this new process. On

the one hand, developed countries, where agriculture and animal husbandry activities, which are the main occupation of the rural world, have been transformed into modern, effective and efficient methods, and on the other hand, the multidimensional vital difficulties faced by the large rural population and geography of countries that have difficulties in adapting to this new process even in the urban sense and have problematic ties with development/enhancement processes. Such that these difficulties can easily reveal scenes of misery.

Turkey has not yet reached a final solution to the issue of development or modernisation, despite the renewal efforts corresponding to the late Ottoman period and the Republic and modernisation experience of more than a century, which is extremely important. In this sense, despite its significant achievements, the rural area in Turkey still has not overcome its weaknesses in modern agriculture and animal husbandry, as well as the socioeconomic and cultural handicaps of the rural area as a general category.

The general reason for the emergence of this study is that the indexes created in Turkey and announced by provinces have been ranking provinces as successful and unsuccessful for a long time and this situation has triggered various national and local discussions at the competitive level. There is also a special justification for the study, which is that Afyonkarahisar has achieved undesirable rankings in indexes such as urbanisation and education for a long time and this situation has caused various debates in the public opinion of Afyonkarahisar. It is hoped that the study will contribute to these debates with scientific data that include social factors that have been ignored. All these reasons constitute the main motivation of the study.

In this sense, this study relates rural problems, as a reflection of the weaknesses of the social order in rural areas, to TUIK (Turkish Statistical Institute) statistics called the index of life in provinces and similar ratings, and tries to address the situation of low-scoring provinces, which are subject to negative evaluations, as a rural development problem. In this context, the negative outlook of Afyonkarahisar province in these indexes will be analysed with the rural-urban population ratio of the province, just like many other provinces with a negative outlook.

Method

This study is based on statistical analysis based on TUIK's "Address Based Population Registration System" data, "Life in Provinces Index", "Rural-Urban Population Statistics", "Life in Provinces Index Provincial Rankings and Index Values", "Provincial/District Centre, Town/Village Population and Population Density by Province and Gender" and "Population of Provincial/District Centres

and Town/Villages by Years and Gender” data and qualitative evaluations that relate the issue to the problem of rural development.

Findings

When the statistical data are analysed carefully and in detail, it will be seen that the provinces at the top of the provincial life index according to education data are Isparta, Amasya, Kırşehir and Yalova, with the exception of Tunceli, which have relatively low rural population rates. On the other hand, Hakkari, Şırnak, Ağrı, Muş and Ardahan, which are at the bottom of the index, are provinces with relatively high rural population rates. This situation shows that provinces with a higher rural population are affected by their rural character in terms of poor performance in education rankings due to the conditions related to rural areas in Turkey.

Afyonkarahisar is also a province with a high rural population and a relatively low education index ranking. The situation of the provinces with high rural populations confirms the analysis between rural areas and educational achievement, which is tried to be shown statistically in this study and which is not difficult to understand in terms of modern world conditions.

Conclusion and Discussion

Within this framework, Afyonkarahisar has a low ranking in some indexes such as education due to the fact that it is a province with a proportionally large rural population. Some of the cases discussed in this study show how effective the rural population is in lowering the score. The allegations that students studying in the rural areas of Afyonkarahisar received suggestions from educators not to take the central exams for a period in order not to lower the provincial average are in line with the statistics.

When evaluating the success rankings of provinces, the issue should not be confined to a fanatically competitive environment and successful or unsuccessful examples should not be attributed solely to the administrative and managerial performance of the provinces in question. The importance of administrative performance cannot be denied, of course, but it cannot be considered as the focal point where the whole issue begins and ends. It is impossible to put the issue on a solid ground by ignoring a basic socioeconomic and cultural variable such as the rural-urban population ratio, the importance of which is tried to be demonstrated in this study. It is imperative that a social institution such as education, which is important for social development, should be associated with the reality of rural areas, which is an important reality in Turkey, in order to achieve its goals. It should not be forgotten that social development is not independent from rural areas. In this framework, it is necessary to move towards goals by making rural areas an important component of the story, rather than by suppressing or ignoring rural areas.

MEHMET VÂSİF BEY'İN HENDESE-İ HALLİYYE-İ MUSATTAHA VE KUTÛ'-İ MAHRÛTİYE ADLI ESERİ¹

İrem ASLAN SEYHAN*

Öz

Bu makalede Mehmet Vâsîf ve onun koni kesitleri ile ilgili bir analitik geometri kitabı olan Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye eseri incelenmiştir. Bu eser alanında yazılan ilk kitaplardan olduğu için matematik ve matematik eğitimi tarihimiz açısından büyük önem teşkil etmektedir. Mehmet Vâsîf 1901-1908 yılları arasında Mekteb-i Bahriyye'de matematik öğretmenliği yapmış, Tüccar Kaptan Mektebi Umûmî'de de coğrafya derslerine girmiş ve çeşitli alanlarda birçok eseri tercüme ve derleme yaparak dilimize kazandırmıştır. Bu çalışmada Mehmet Vâsîf'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmekte ve Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye eseri tanıtılmaktadır. Bu makale dahilinde eserin içindekiler tablosu ve mukaddimesinin transliterasyonuna yer verilmiştir. Mehmet Vâsîf bu eseri derlemek için hangi eserlerinden ne ölçüde faydalandığı hakkında ayrıntılı bir bilgi vermemiştir. Bu çalışma dahilinde Mehmet Vâsîf'in kaynaklarının izi sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Vâsîf, Isaac Todhunter, Koni Kesitleri, Osmanlı'da Geometri, Hendese-i Halliyye.

¹ Bu makale 2019 yılında Sakarya'da Prof. Dr. Fuat Sezgin anısına düzenlenen Osmanlı Bilimi Sempozyumu'nda sunulmuş *Mehmet Vâsîf Bey'de Koni Kesitleri Bahsi* sözlü bildirisinin genişletilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı, iaseyhan@bartin.edu.tr, Bartın/TÜRKİYE

MEHMET VÂSIF BEY'S WORK ON ANALYTICAL GEOMETRY AND CONIC SECTIONS

Abstract

In this article, Mehmet Vâsif and his analytical geometry book, Hendese-i Halliyye-Musattaha and Kutû'-i Mahrûtiye were examined. Since this book is one of the first books written in its field in the Ottoman language, it has great importance for the Turkish history of mathematics and mathematics education. Mehmet Vâsif taught mathematics at Mekteb-i Bahriyye between 1901-1908, and he taught geography at Tüccar Kaptan Mektebi Umûmî. He compiled many works in various fields and introduced them into the Ottoman language. In this article, information about Mehmet Vâsif's life and works is given, and his book on analytical geometry and conic sections, Hendese-i Halliyye-i Musattaha and Kutû'-i Mahrûtiye is introduced. This study's scope includes the transliteration of the table of contents and the book's introduction. Mehmet Vâsif didn't provide detailed information about his sources. Within the scope of this study, Mehmet Vâsif's sources were also traced.

Keywords: Mehmet Vâsif, Isaac Todhunter, Conic Sections, Ottoman Geometry, Analytic Geometry in Ottomans.

1. GİRİŞ

Koni kesitleri geometride bir koninin bir düzlem tarafından farklı şekillerde kesilmesiyle elde edilen eğrilerdir. Düzlemin koniyi kesme açısına göre elips, hiperbol veya parabol eğrileri elde edilir.² Modern dönemdeki koni kesitleri incelemeleri ikinci derece denklemler ve trigonometrik fonksiyonlar yardımıyla yapılmıştır. Genellikle matematik, salt teorik bir alan olarak görülür, oysa bunun pratik yönünün de olduğunu gösteren en bariz örnek, modern bilim tasarımıdır (Salgar,2022, s. 103-104). Çoğunlukla saf matematiksel bir konu gibi algılanan

² Koni kesitleri tarihi ile ilgili detaylı bilgi için Bkz: (Aslan-Seyhan, 2021)

koni kesitlerinin de astronomi ve optik başta olmak üzere birçok alanda uygulaması bulunmaktadır. Bu uygulama sahalarından biri de askeriyedir. Savaşlarda matematiğe dayanan teknik bilgi ve askeri mühendislik ön plana çıkınca, 17. yüzyıl sonlarında ve 18. yüzyılda Avrupa'da iyi eğitilmiş mühendis subaylar yetiştirmek üzere birbiri ardına Askeri Kraliyet Akademileri (Harp Akademileri) açılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin birbiri ardına yenilgiler almaya başlaması da aynı döneme denk gelince, Batı usulü bir ordu kurulması ve dolayısıyla Batı usulü eğitim veren askeri okullar açılması gerekliliği kendini dayatmıştır. Sonuç olarak 18. yüzyılda mühendishâne kurulmuştur. Dengi olan tüm akademilerde olduğu gibi mühendishâne müfredatına öncelikle matematik ve geometri alınmış, bu çerçevede koni kesitleri bağımsız bir konu olarak ayrıca işlenmeye başlanmıştır (Aslan Seyhan, 2017, s. 1-4).

Modern analitik geometri bağlamında koni kesitleri konusunu Osmanlı bilim ve düşünce kültürüne tanıtan ilk kişi mühendishâne hocalarından Başhoca İshak Efendi'dir (1748? - 1834). Ondan önceki koni kesitleri çalışmaları Apollonius'un eseri ve İslâm âlimlerinin onun kitabına dayanan haşiye ve şerhleri çerçevesindedir. İshak Efendi 1831 yılında *Mecmû'a-yı 'Ulûm-ı Riyâziyye* eserinin ikinci cildinde koni kesitleri konusunu modern yöntemlerle incelemiş, logaritma, türev ve integral gibi matematiksel araçlardan faydalanmıştır (Aslan Seyhan, 2017, s. 69). Bu tarihten sonra yazılan Hendese-i Halliyye (Analitik Geometri) kitaplarında koni kesitleri incelemeleri ve tercümeleleri mevcuttur. Seyyid Ali Paşa'nın (ö. 1846) 1841 yılında basılan *Kutû'-i Mahrûtiye* eseri, tamamıyla bu alana tahsis edilmiş Osmanlı Türkçesiyle yazılan ilk eserdir (Aslan Seyhan, 2017, s. 5). Ancak bu eser modern matematiğin ve analitik geometrinin kolaylıklarını öğrencilere sunamamış, Antik ve Orta Çağ'da tercih edilen retorik bir anlatım metodu izlemiştir.

Osmanlı'da Analitik Geometriyi kullanarak koni kesitlerini detaylıca inceleyen ilk eserlerden biri Yeniçeşmeli Mehmet Vâsîf'in (1909'de sağ) *Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye* eseridir. Bu sebeple bu eserin incelenmesi Türk matematik tarihi literatürü açısından büyük önem arz etmektedir.

Mehmet Vâsîf'in hayatı hakkında detaylı bilgi mevcut değildir. 1891 yılında mülazım-ı evvel olduğu, 1892 yılında Mekteb-i Bahriyye'den subay olarak çıktığı ve 1907 yılında ise kıdemli yüzbaşılığa terfi ettiği bilinmektedir. Vâsîf 1901-1908 yılları arasında Mekteb-i Bahriyye'de matematik öğretmenliği yapmış, "Fenn-i Mesâha-i Bahriyye" ve "Hendese-i Halliyye" dersleri vermiştir (İhsanoğlu, 2011, s.45; Takıcak, 2019, s.171). Ayrıca Tüccar Kaptan Mektebi Umûmî'de de coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Hayatının bir döneminde Hüsnü Paşa Vapur-ı Hümayunu Seyr-i Sefâin'de memur olarak çalışan Vâsîf, matematik ve matematiksel coğrafya ile ilgili pedagojik amaçlı birçok eser kaleme almıştır (İhsanoğlu, Şeşen vd. 2000, s. 407). Eserlerini yazarken genellikle İngilizce kaynaklardan faydalanmıştır. 1914 yılında emekliye ayrılmıştır (İhsanoğlu, 2011, s.45).

Mehmet Vâsîf'in bu makaleye konu olan *Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye* eserinin bir diğer önemi de yazarın tercüme ve derleme yaparken kullandığı kaynakların tamamının İngilizce kaynaklar olmasıdır. Bu dönemde Osmanlıda bu konuyla ilgili yazılan analitik geometri kitapları genellikle Fransızca kaynaklardan tercüme edilmiştir. İngilizce kaynaklardan bu alanda tercüme edilen ve derlenen tek kitap Mehmet Vâsîf'in eseridir (Takıcak, 2019, s. 171). Mehmet Vâsîf eserin giriş bölümünde, bu kitabı hazırlarken Isaac Todhunter (1820 - 1884), Elias Loomis (1811 - 1889) ve James Hann'ın (1799-1856) eserlerinden faydalandığını belirtmiştir. Ancak bu yazarların hangi eserlerinden

faýdalandığını açıkça belirtmemiştir. Eserlerin içeriği incelendiğinde Mehmet Vâsıf'ın ana kaynağının Isaac Todhunter³ olduğu görülmektedir.

1862 yılında Royal Society'ye üye olan Todhunter'ın eserleri Büyük Britanya'da yaygınlıkla okutulmuş, daha sonra Britanya sınırlarını aşarak Kuzey Amerika'da da

³ Todhunter döneminde çok etkili olan, Sussex'de doğmuş bir İngiliz matematikçidir. Eğitim hayatına Hastings'de başlamış, 1839 yılında Londra Üniversitesi Koleji'nin yeterlilik sınavını geçmiş ve meşhur matematikçi De Morgan'ın (1806-1871) öğrencisi olmuştur. 1942'de lisans derecesi alarak, yüksek lisans çalışmalarına başlamıştır. 1844 yılında 24 yaşında "Master of Arts" madalyası alarak bu okuldan mezun olmuş ve aynı yıl De Morgan'ın tavsiyesiyle Cambridge Üniversitesi'ne bağlı St. John's Koleji'ne girmiştir. 1848'de buradaki lisans programını "Senior Wrangler" unvanı alarak tamamlamış ve yine burada ikinci bir yüksek lisans programına devam etmiştir ("Senior Wrangler", Cambridge Üniversitesi matematik bölümü, lisans programını birincilikle bitiren kişilere verilen bir unvandır. Dereceye giren diğer öğrencilere "Wrangler"lar denmektedir. Bu kişiler arasında en iyi not ortalamasına sahip kişi "Senior" (Kıdemli) sayılmaktadır. Bu gelenek hala sürmektedir (Cowley, 2023)). Bu program emsalleri arasında zorluğu ile meşhurdur. Todhunter, aynı yıl matematik alanında son derece prestijli ödüller olan Smith ve Burney ödüllerini kazanmış ve 1849 yılında tam kadroya geçerek dersler vermeye başlamıştır. 1964 yılına kadar buradaki görevini sürdürmüştür. 1871 yılında alanında çok prestijli bir ödül olan Adams ödülünü almıştır (O'Connor ve Robertson, 1998). Todhunter'ın yaşadığı dönemlerde bilimi statü haline getiren mesleki terimler henüz yeni tanımlanmaya başlamıştır. Todhunter'ın en yakın arkadaşlarından biri olan İngiliz bilim felsefecisi William Whewell (1794-1866), 1834 yılında maddi dünyanın bilgisine talip olanları topluca adlandırmak için "Bilim insanı" (Scientist) terimini ortaya atmıştır (Huff, 2008: 49). "Doktora" (Doctor of Science) unvanı da o dönemde henüz yeni tanımlanmış bir unvandır. Todhunter bu unvanı ilk kazanan kişilerdendir. Todhunter son derece iyi bir matematikçi olmasının ve felsefeyle yakından ilgilenmesinin yanı sıra, çok iyi bir dil bilimcisidir. Latince, Yunanca, Fransızca, Almanca, İspanyolca, İtalyanca, Rusça, İbranice ve Sanskritçe bilmektedir. 1880 yılında görme yeteneğini yitiren Todhunter, 1884 yılında vefat etmiştir. Çok üretken bir yazar olan Todhunter'ın matematikle ilgili başlıca eserlerini şöyle sıralayabiliriz: *Treatise on Analytical Statics*, *A Treatise on Plane Co-ordinate Geometry as Applied to the Straight Line and Conic Sections*, *Treatise on the Integral Calculus*, *Treatise on Algebra*, *Examples of Analytical Geometry of Three Dimensions*, *Plane Trigonometry*, *Spherical Trigonometry*, *History of the Calculus of Variations*, *Theory of Equations*, *Euclid*, *Mechanics for Beginners*, *Researches in the Calculus of Variations*. Todhunter matematik tarihi ile ilgili de bazı eserler kaleme almıştır. Bunlar *A History of the Mathematical Theory of Probability from the Time of Pascal to that of Laplace*. *History of the Mathematical Theories of Attraction and Figure of the Earth from Newton to Laplace*. *Elementary Treatise on Laplace's, Lamé's and Bessel's Functions*. *A History of the Theory of Elasticity and of the Strength of Materials from Galilei to the Present Time*. Tüm bu eserlerinin yanı sıra *Natural Philosophy for Beginners* isimli, bir doğa felsefesi eseri de kaleme almıştır (Macfarlane, 1916, s. 134-146).

rağbet görmüştür. Ayrıca Todhunter'ın kitapları ağırlıkla pedagojik amaçlara hizmet veren eserlerdir. Bu anlamda Mehmet Vâsîf'ın Osmanlı'da kurulan akademilerde okutulmak üzere hazırladığı kitaplarına kaynak olarak çağının en başarılı isimlerinden birinin eserlerini seçmesi gayet doğru bir karar olarak yorumlanabilir.

Todhunter, koni kesitleri konusunu düzlemsel ve üç boyutlu olmak üzere iki farklı kitapta ele almıştır. Bunlar her ikisi de 1855 yılında yayınlanan *A Treatise on Plane Co-ordinate Geometry as Applied to the Straight Line and Conic Sections* ve *Analytical Geometry in Three Dimensions* isimli kitaplardır. Mehmet Vâsîf'ın *Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye* eserinin ana kaynağı bu adı geçen eserlerden ilkidir. Eserlerin içindekiler tabloları kıyaslandığında Vâsîf'ın eserinin ikinci bölümünün ilk on üç altbaşlığının, Todhunter'ın eserinin ilk on üç bölümüyle aynı olduğu görülmektedir (Bkz. Şekil 3 ve 4, Tablo 1). Kitapların içerikleri de bu başlıklarla uyumlu olarak paraleldir.

Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye'nin oluşturulmasında Vâsîf'ın faydalandığı diğer kitaplar muhtemelen Loomis'in 1878 yılında kaleme aldığı *Elements of Analytical Geometry* ve Hann'ın 1850 yılında yazdığı ve daha sonradan John Radford Young (1779 - 1885) tarafından genişletilerek, 1871 yılında tekrar basılan *A Rudimentary Treatise on Analytical Geometry and Conic Sections* isimli eserleri olmalıdır.

2. MEHMET VÂSİF'IN ESERLERİ

Mehmet Vâsîf'ın 1891 yılında İstanbul'da Mahmud Bey matbaasında basılmış olan *Harita-i Bahriyye Ahzi ve Mesâha-i Bahriyye* eseri, deniz haritası yapımı ve denizde mesafe ölçümü gibi matematiksel coğrafya konularını kapsamaktadır. Bu eserin ilk basımı Rehber-i Harita-i Bahriyye Ahzi ve Mesâha-i Bahriyye başlığı ile çıkmıştır. İngilizce kaynaklardan faydalanılarak oluşturulan bu eser Mekteb-i

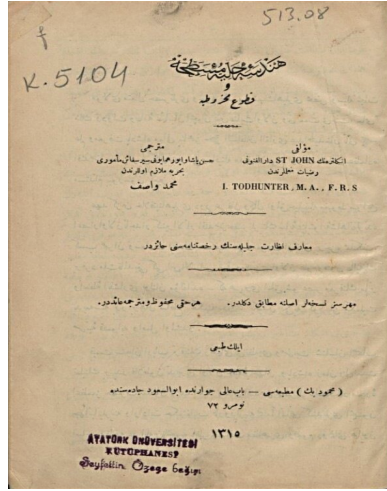
Bahriyye-i Şâhâne'nin ikinci sınıfında okutulmak üzere hazırlanmıştır. Vâsıf'ın Mehmet Remzi ile yazdığı coğrafya ile ilgili olan *Yeni Coğrafya-yı Ümranî*, 1901 yılında İstanbul Mekteb-i Harbiyye matbaasında basılmıştır (İhsanoğlu, Şeşen vd. 2000, s. 392- 407).

Mehmet Vâsıf'ın *Mekteplere Mahsus Mükemmel İlmî Cebir* eseri 1912 yılında İstanbul Artin Asaduryan ve Mahdumları matbaasında basılmıştır. Bu eser rüştiye, îdâdiye, sultânîye, dârü'l-mu'allimîn ve dârü'l-fünûn öğrencilerine okutulmak üzere hazırlanmış bir cebir kitabıdır (İhsanoğlu, Şeşen vd. 1999, s. 548). Bu kitap Todhunter ve Sydney Luxton Loney'in (1860-1939) beraber hazırladıkları, 1897 yılında yayınlanan *Algebra for Beginners* kitabının tercümesidir.

Tüm bu eserlerin yanı sıra Mehmet Vâsıf'ın bir adet de sözlük çalışması bulunmaktadır. *Yeni Lûgat İngilizceden Türkçeye* isimli bu eser 1912 yılında İstanbul, Keteon Bedrosyan matbaasında basılmıştır. Bu eser literatür tarihimiz için çok önemli ve incelenmesi gereken bir eserdir.

Bu makalenin konusu olan ve aşağıda detaylarına yer verilen *Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye* eseri ise 1897 yılında İstanbul'da Mahmud Bey matbaasında basılmıştır. Bu eser koni kesitleri ile ilgili bir analitik geometri kitabıdır.

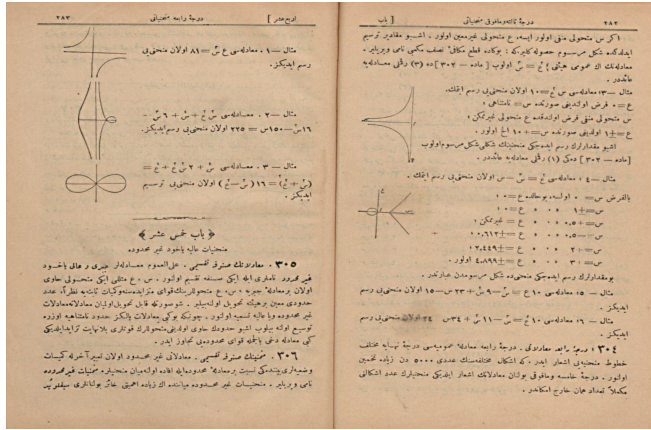
3. HENDESE-İ HALLİYYE-İ MUSATTAHA VE KUTÛ'-İ MAHRÛTİYE

Şekil 1. Hendese-i Halliyye Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye Kapak Sayfası

Kaynak: Mehmet Vâsif, 1315 / 1897.

Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye 1897 yılında Mâarif Nezareti'nin ruhsatıyla, Mahmut Mesut Bey matbaasında basılmıştır. Kitap bir giriş ("Arz-ı Maksad") ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın son sayfasında içindikiler kısmı bulunmaktadır. Kitap toplam 291 sayfadır. Kitabın ilk bölümü Hendese-i Mu'ayyene başlığını taşımaktadır. Bu kısmın 1. bâbında "Cebrin Hendeseye Tatbîki" adı altında temel denklem yazımları ve 2. bâbında ise "İfâdâdât-ı Cebriyenin Teşkili" başlığında cebirsel ifadelerin oluşturulması anlatılmıştır. Bu başlıklar altında, dik koordinatlara göre denklem yazma, iki nokta arasındaki mesafe, parametrik denklem yazımları gibi temel analitik geometri konuları işlenmiştir.

Şekil 2. Hendese-i Halliyye Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye s. 282-283

Kaynak: Mehmet Vâsîf, 1315 / 1897.

Kitabın ikinci bölümünde ise Hendese-i Gayr-i Mu'ayyene başlığı altında ikinci dereceden yüksek derecelere sahip denklemler konu edilmiştir. İkinci bölümde 15 alt başlık bulunmaktadır. Bu kısımda sırasıyla bir noktanın konumsal nicelikleri, düz çizgilere dair konular, konumsal niceliklerin değişimi, daire, eksen usulü, kutup noktası ve kutup doğruları, parabol, elips, hiperbol, ikinci dereceden genel denklemler, üçüncü ve yüksek dereceden denklemlerin gösterdikleri eğriler konuları incelenmiştir. Eserin ikinci kısmında koni kesitleri, teğetler, asimptotlar, kutupsal koordinatlar, sikloid, logaritma eğrisi, helezon, lemniskat gibi bazı eğriler de analitik olarak incelenmiştir (Mehmet Vâsîf, 1897, s. 281-291) (Şekil 2). Mehmet Vâsîf'in içindekiler tablosu Şekil 4'te, bu tablonun transliterasyonu ise Tablo 1'de sunulmuştur.

CONTENTS.

PLANE CO-ORDINATE GEOMETRY.		
CHAP.		PAGE
I.	Co-ordinates of a Point	1
II.	On the Straight Line	11
III.	Problems on the Straight Line	25
IV.	Straight Line continued	58
V.	Transformation of Co-ordinates	74
VI.	The Circle	82
VII.	Radical Axis. Pole and Polar	102
VIII.	The Parabola	110
IX.	The Ellipse	139
X.	The Ellipse continued	166
XI.	The Hyperbola	187
XII.	The Hyperbola continued	201
XIII.	General Equation of the Second Degree	225
XIV.	Miscellaneous Propositions	245
XV.	Abridged Notation	271
XVI.	Sections of a Cone. Anharmonic Ratio and Harmonic Pencil	294
	Answers to Examples	304

Students reading this work for the first time may omit Chapters IV, VII, XIV, XV, XVI.

Şekil 3. A Treatise on Plane Co-ordinate Geometry as Applied to the Straight Line and Conic Sections, İçindekiler Tablosu.
Kaynak: Todhunter, 1858.

محتویات	
شماره	باب
۱	بزرگ هندسه و تطبیق
۲	اعداد جبریت لنگریل
قسم اول	
هندسه مینیه	
قسم ثانی	
شماره غیر معین	
۱	رابطه‌های گویا و ضمیمه
۲	خطوط مستقیمه و دایره
۳	خط مستقیمه دایره مسامی
۴	خط مستقیمه دایره مسامی
۵	گویا و ضمیمه که تبدیل
۶	دایره
۷	عزوم اصول و نقطه قطب و خط قطبی
۸	قطب تکامل
۹	قطب انحنای
۱۰	میت قطب انحنای
۱۱	قطب زائ
۱۲	میت قطب زائ
۱۳	دایره بایب مداره مخروطیه
۱۴	اوجی و ماقوق در چنانچه ممالک ارثه اینستوری شرط
۱۵	میت بایب
اخطار	
تاگردان، اشیر کشانی ارباب فرشته ۴ و ۷ نین باری کیسی دعا موانقدر.	

Şekil 4. Hendese-i Halliyye Musattaha ve Kutû'î Mahrûtiye İçindekiler Tablosu
Kaynak: Mehmet Vâsif, 1315 / 1897.

Tablo 1. İçindekiler Tablosu

Konu başlıkları	Sayfa no
Kısım-ı Evvel: Hendese-i Mu'ayyene	1
1. Cebirin Hendeseye Tatbîki	1
2. İfâdât-ı Cebriyenin Teşkilî	9
Kısım-ı Sâni: Hendese-i Gayr-i Mu'ayyene	23
1. Bir Noktanın Kemmiyyât-ı Vaz'iyesi	23
2. Hutût-ı Müstakîmeye Dâ'irdir	35
3. Hatt-ı Müstakîmeye Dâ'ir Mesâ'il	49
4. Hatt-ı Müstakîmeye Dâ'ir Mesâ'ilden Mâ-ba'd	80
5. Kemmiyyât-ı Vaz'iyenin Tebdîli	112
6. Dâ'ire	119
7. Mihver-i Aslî, Nokta-ı Kutub ve Hatt-ı Kutbiye	139
8. Kat'-ı Mükâffî	150
9. Kat'-ı Nâkıs	181
10. Mebhas-ı Kat'-ı Nâkısdan Mâ-ba'd	210
11. Kat'-ı Zâid	232
12. Mebhas-ı Kat'-ı Zâidden Mâ-ba'd	249
13. Derece-i Sâniye Mu'âdele-i 'Umûmiyyesi	270
14. Üçüncü ve Mâ-fevki Derecâtdan Mu'âdelâtın İrâ'e Eyledikleri Hutût	280
15. Münhanîyât-ı Âliyye	283

Kaynak: Mehmet Vâsîf, 1897.

Mehmet Vâsîf'ın içindekiler tablosuyla (Şekil 3 ve Tablo 1), Todhunter'ın içindekiler tablosunu (Şekil 3) ve bu tablolara paralel olarak eserlerinin içeriklerini kıyasladığımızda, Vâsîf'ın Kısım-ı Sani bölümünün ilk 13 altbaşlığını Todhunter'dan aldığını görmekteyiz. Bu noktadan sonra Vâsîf üçüncü derece ve üçüncü dereceden yüksek dereceli eğrileri bir başlık altında, sikloid, logaritma eğrisi,

helezon gibi diğer bazı eğrileri de başka bir başlık altında analitik olarak incelenmiştir.

Kitabın yazılış amacı, dönemi, kaynakları ve içeriği ile ilgili doğrudan bilgiler içeren 'arz-ı maksad bölümünün transliterasyonu tarafımızdan yapılarak aşağıda sunulmuştur:

'Arz-ı Maksad

Mevlâ-yı müte'âl hazretleri vücûd-ı 'âlem-sûd şehin-şâhîleri mahz-ı vesîle-i necât-ı mülk ve devlet ve 'amme-i 'Osmâniyan için 'ayn-ı 'inâyet olan velî-ni'met-i bî-minnet, hâmî-i 'ilm ve ma'rîfet Pâdişâh-ı Ma'âlî-i Penâhimiz "Es-Sultân ül-Gâzî Abd-ül-hamîd Hân-ı Sâni" efendimiz hazretlerini kemâl-i ten-dürüstî ve 'âfiyetle mede'l-avâm-ı evrenin Saltanat-ı 'Uzmâda müstedâm buyursun âmin.

'Ahd-ı güzîn-i hilâfet-penâhîleri devr-i 'irfân ve kemâl olmak haysiyyetiyle magbût sevâbık-ı âsâr olan tâc-dâr-ı kesîrül-âsâr efendimiz hazretlerinin sâye-i 'inâyet vâye-i şâhânelerinde kesb-i 'umrân ve sa'âdet etmedik. Müstefid-i 'ilm ve ma'rîfet olmak bir cüz-i memleket, bir ferd-i millet kalmadığı gibi es-sü'l-esâs terakkî ve medeniyet olan 'ulûm ve fûnûn-ı 'âliyyenin vâsita-i intişârı bulunan müellifâtta – ki her biri el hakk şu 'asr-ı ma'rîfetin me'âsir-i bedi'asına birer burhân-ı sâtî hükümündedir– . "Yeniden yeniye görülen mükemmeliyet mertebe-i kusvâya vasıl olmuştur."

Kıymet-i sencân-ı erbâb-ı terakkînin reh-nümâ-yı bî-nazîrî ve meziyyet-i şinâsân-ı ashâb-ı ta'lînin bir peder-i Eflâtûn tedbîri olan Halîfe-i Cihân ve Padişâh-ı zamân velî-ni'met-i a'zamımız Hazret-i Sultân 'Abd-ül-hamîd Hân Efendimiz hazretlerinin efkâr-ı münevvere-i cihân-bânîlerine ve irâdât-ı hikmet-gâyât-ı fârûkîlerine tamâmen etbâ'ı kendileri için esâs vazîfe addeyleyen bahriyye nâzır-ı hasâfet-i müzâhirî ve 'umûm Donanma-yı Hümâyûn Kumandan-ı sadâkat unvânı devletli Hasan Hüsnü Paşa Hazretlerinin inzimâm-ı himemât-ı mahsûsa-i

teşvikârieleri semere-i meşkûresi olarak müddet-i kalîle zarfında meydân-ı istifâdeye vaz' olunan kütüb-i fenniyye ve âsar-ı nâfi'anın her birerleri hakîkaten şâyân-ı takdîr bir hâl-i mükemmelliyette bulunmaktadır ki: Bu da meslek-i celîl-i bahriyyemizdeki sūr-at-i terakkînin delîl-i fi'ili ve 'alenîsi demektir.

Terakkiyât-ı ma'rûzenin kulûb-ı zümre-i gayr-ı tûranda hâsıl eylediği şevk-i mesâ'î-i perver-ânenen min gayr-ı haddin hisse-mend olan bu 'âciz-i kem-bi-dâ'a dahî fırsat-ı münâsebeye dest-res oldukça kütüb-i fenniyye te'lîf ve tercümesine 'âcizâne bez-i kudret eyleyerek – velev ki nâcizâne olsun – hidmet-i müftehîre ibrâzından geri durmamak âmâl-i mukaddesinde bulunduğumdan bundan üç sene mukaddem tahrîrine muvaffak olduğum "Harita-i Bahriyye Âhzı ve Mesâha-i Bahriyye" nâm kitabın müntesibîni nezdinde lutfen mazhar-ı takdîr olması keyfiyeti fevka'l-'âde şevk ve gayret-i kem-terânemi tezyîd etmekle bu def'a dahi hesab-ı tamâmî ve tefâzülî, elektirik ve resm-i inşâ'ât gibi fûnûn-ı 'alîyyeye 'âidiyyeti müberhen bulunan "*Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû-i Mahrûtiye*" nâmındaki iş bu riasâle-i 'âcizîyi İngiliz meşâhîr-i riyâziyûnundan I. Todhunter nâm zâtın eserinden tercüme etmekle beraber James Hann, Loomis gibi mühre-i riyâziyûnun âsârından dahi iktibâsâtda bulunarak cem' ve telfika ve şu gayret-i kemterâneme 'avn-ı celîl-i rabbanînin inzimâmıyla sâha-i matbû'âtta bulunan ve sūr-at-i terakkî kadar kesreti meşhûd bâsıra-i şükrân olan kütüb-ü fenniyye-i matbû'a miyânına idhâle muvaffak oldum. Kitabın tertîb ve tahrîrinde nevresîde-gânın bi's-suhûle kesb-i vukûf edebilmesi için -fennî bir eserde iltizâmî lâ-büdd- olan usûl-i sâdegî meslek-i aslî ittihâz edildiği gibi mevâdd-ı matlûbeyi câmi' olmasına da derece-i nihâyede gayret olunmuştur.

Her bâbın nihâyetine 'ilâveten kaydedilen emsile dikkat-i mümkününe ile intihâb olunmakla berâber nikât-ı mühimmesi ticârüb-ü mükerrere ile nazar-ı tatbîkden dahi imrâr ettirildiği cihetle ebvâb-ı mezkûrenin muhtevî bulunduğu mevâd için bir tecrübe-i kâfiye olabileceği zannındayım. Ma'a-mâ-fih şunu da 'arz etmek

isterim ki: Eser-i âcizânemin kat'iyyen hatâdan müberrâ bulunduğuna emin değilim. Lakin tesâdüfî ihtimâlâtдан olan bazı nekâ'yis ve hatayânın e'âzım-i erbâb-ı fûnûn nezdlerinde mazhar-ı afv olacağını kaviyyen me'mûl ederim.

Fî 2 Reb'û'l-âhır sene 1315 ve

Fî 19 Ağustos sene 1313 h

Mehmed Vâsîf.

(Mehmed Vâsîf, 1897, s. 2-4)

Bu kısımda yazar öncelikle dönemin padişahı 2. Abdülhamid'e övgüler düzerek onu ilerlemenin büyük erbablarından Eflatun'un yolundan giden biri olarak tasvir etmiştir. Daha sonra padişahın da izniyle fen ve bayındırlık kitaplarının basımını teşvik ederek, Bahriyye'nin hızla ilerlemesine vesile olan Donanma-yı Hümâyûn Kumandanı Hasan Hüsnü Paşa'ya teşekkürlerini sunmuştur. Mehmed Vâsîf bu ilerlemenin kendinde oluşturduğu şevkle fen kitaplarının dilimize tercümesine çalıştığını ve bu eserden üç yıl önce yazdığı *Harita-i Bahriyye Âhız ve Mesâha-i Bahriyye* isimli kitaptan sonra bu sefer türev, integral, elektrik, inşaat çizimi gibi yüksek bilimlerde faydası olacak matematiksel konuları ele alan *Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye* isimli bu eseri kaleme aldığını belirtmiştir. Vâsîf bu kitabı meşhur matematikçi diye tabir ettiği I. Todhunter'ın eserinden tercüme etmekle beraber, James Hann, Loomis gibi çeşitli yazarların eserlerinden de faydalanarak derlediğini belirtmiştir. Eserin düzenlenmesinde bu konuyla ilgilenenlere yardımcı olmak amacıyla, her bölümün sonundaki örneklerin özenle seçildiği ve uygulama alanlarında daha faydalı olacağı düşünülen örneklerin tercih edildiği belirtilmiştir. Mehmet Vâsîf iyi bir tecrübenin önemli noktaları birkaç defa vurgulaması gerektiğini ve bu eserdeki uygulamaların bu anlamda okuyuculara yeterli olacağını belirtmiştir. Vâsîf eserde

gözünden kaçmış olabilecek olası hataları için baştan özür dileyerek sözlerine son vermiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Başhoca İshak Efendi ile ayak sesleri duyulan analitik geometri, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarına tamamen girmiş ve dönemin yüksek eğitim veren okullarında, çağın ihtiyaçlarına binaen müstakil bir ders konusu olarak işlenmiştir. Bu aşamadan sonra koni kesitleri konusu analitik geometri dersinin bir parçası olarak müfredattaki yerini almıştır. Bu konuyla ilgili yazılmış ilk eserlerden biri Mehmet Vâsıf'ın *Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye*'sidir. Bu sebeple bu kitabın detaylı olarak incelenmesi Türk matematik tarihi ve matematik eğitimi tarihi literatürü açısından büyük önem arz etmektedir.

Vâsıf türev, integral, elektrik, inşaat çizimi gibi yüksek bilimlerde faydası olacağını belirttiği bu konuyu tüm detaylarıyla ele almış ve seçkin kaynaklar kullanarak eserini öğrencilerin kullanımına sunmuştur. Kitap temel denklem yazımları ve cebirsel ifadelerin oluşturulması konuları ile başlamaktadır. Bu kısımlarda dik koordinatlara göre denklem yazımı, iki nokta arasındaki uzaklığın hesaplanması, parametrik denklem yazımları açıklanmaktadır. Kitabın ikinci bölümünde kuadratik ve yüksek dereceli denklemler anlatılmıştır. Bu kısımda bir noktanın konumsal nicelikleri, doğrular, daire, eksen, kutup noktası ve doğruları, koni kesitleri, parabol, elips, hiperbol, ikinci dereceden genel denklemler, üçüncü ve yüksek dereceli denklemlere ait eğriler ele alınmıştır. Kitapta teğetler, asimptotlar, kutupsal koordinatlar gibi konulara yer verilmesinin yansıra sikloid, logaritma eğrisi, helezon gibi bazı özel eğriler de analitik olarak incelenmiştir.

Bu kitabın çağdaşlarından önemli bir farkı bulunmaktadır. İkinci meşrutiyetten sonra, 1908 yılında Bahriyye Mektebi'nin programı İngiliz bahriye okulunun

esaslarına ve müfredatına göre düzenlenmiştir (Yakıtal, 1991, s. 510). Bu dönemde İngiliz eğitim ve öğretim sistemi örnek alınarak, uygulanmaya başlanmıştır. Buna rağmen eser derleme ve tercümeleri genellikle Fransızcadan yapılmaktaydı. Çünkü bahsi geçen dönemde yaygın olarak bilinen ikinci dil Fransızcaydı. Mehmet Vâsîf'ın bu kitabı İngiliz eğitim ve öğretim sisteminin benimsenmesine bir örnek olarak, analitik geometri konusunda tamamen İngilizce kaynaklardan faydalanılarak oluşturulan tek kitaptır.

Mehmet Vâsîf giriş kısmında *Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye*'yi oluştururken kaynak üç isimden faydalandığını belirtmiştir. Bunlardan ilki, eserleri Büyük Britanya ve Kuzey Amerika'da yaygınlıkla okutulan meşhur matematikçi Isaac Todhunter'dır. Mehmet Vâsîf ana kaynak olarak Todhunter'ın ilk basımı 1855 yılında yapılan *A Treatise on Plane Co-ordinate Geometry as Applied to the Straight Line and Conic Sections*'ını kullanmıştır. Vâsîf kitabının ikinci bölümünün ilk on üç altbaşlığını Todhunter'dan almıştır. On dört ve on beşinci bölümlerde ise Vâsîf, Todhunter'dan farklı olarak üçüncü ve üçüncü dereceden yüksek dereceli bazı eğrileri anlatmıştır. Mehmet Vâsîf'ın giriş kısmında faydalandığını belirttiği diğer yazarlar ise Elias Loomis ve James Hann'dır. Vâsîf muhtemelen bu yazarların *Elements of Analytical Geometry* (1878) ve *A Rudimentary Treatise on Analytical Geometry and Conic Sections* kitaplarını kullanmıştır.

Sonuç olarak *Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye* yazıldığı döneminin, öğretim politikasına uygun olarak hazırlanmış başarılı bir derleme olarak yorumlanabilir. Ancak Osmanlı'nın son döneminde güdülen eğitim öğretim politikasının tam olarak anlaşılabilmesi için özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında yazılan, tercüme edilen veya derlenen diğer eserlerin de bilim tarihçileri tarafından incelenmesi ve kaynaklarının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu, son

dönem matematik tarihi literatürümüzün ve matematik eğitimi tarihi literatürümüzün ortaya çıkması için büyük önem arz eden bir konudur.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makale herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur

KAYNAKÇA

Aslan Seyhan, İ. (2017). *Osmanlılarda Koni Kesitleri: Seyyid Ali Paşa*.

Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aslan Seyhan, İ. (2021). "Apollonius'un Koni Kesitlerine Tarihsel bir Bakış". *Dört Öge, (19): 95-123*.

Cowley, S.J. (2023). "Cambridge Mathematical Tripos: Wooden Spoons". *Cambridge University DAMPT*. Erişim linki: <https://www.damtp.cam.ac.uk/user/sjc1/selwyn/mathematics/spoon.html> 19.10.2023 tarihinde erişilmiştir.

Hann, J. (1850). *A Rudimentary Treatise on Analytical Geometry and Conic Section*. Londra: J. Weale.

Huff, T. E. (2008). *Modern Bilimin Doğuşu ve Yükselişi: İslam Dünyası, Çin ve Batı*. Ankara: Epos yayınları.

İhsanoğlu, E., Şeşen, R., ve İzgi, C. (1999). *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*. İstanbul: IRCICA.

- İhsanoğlu, E., Şeşen, R., Bekar S., Gündüz G. ve Furat H. (2000). *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*. İstanbul: IRCICA.
- İhsanoğlu, E., Şeşen, R., Bekar S., Gündüz G. ve Bulut V. (2011). *Osmanlı Bilim Literatürü Tarihi Zeylleri*. C2, İstanbul: IRCICA.
- Loomis, E. (1878). *Elements of Analytical Geometry*. New York: New York Harper.
- Macfarlane, A. (1916). *Lectures on Ten British Mathematicians of the Nineteenth Century*. New York Wiley and London: Chapman and Hall.
- Mehmet Vâsîf. (1315 / 1897). *Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- O'Connor, J.J. ve Robertson, E. F. (1998). "Isaac Todhunter", *MacTutor History of Mathematics Index*, Erişim linki: <https://mathshistory.st-andrews.ac.uk/Biographies/Todhunter/>. 28.07.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Salgar, E. (2022). "Atomcu Felsefe ve Modern Bilim", *Kilikya Dergisi*, (2): 102-121.
- Takıçak, S. B. (2019). "Osmanlılarda Analitik Geometri". *Kebikeç*. 23 / 47: 165-188.
- Todhunter, I. (1858). *A Treatise on Plane Co-ordinate Geometry as Applied to the Straight Line and Conic Section*. Cambridge: Macmillan & Co.
- Todhunter, I. (1858). *Analytical Geometry in Three Dimensions*. Cambridge: Macmillan & Co.
- Yakıtal, E. (1991) "Bahriye Mektebi". *Türkiye Diyanet Vâkfi İslam Ansiklopedisi*, 4: 509-511. İstanbul: TDV Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Conic sections are curves obtained by cutting a cone in different shapes by a plane in geometry. Investigations in the modern period were made using second-degree equations and trigonometric functions. Conic sections, often perceived as purely mathematical subjects, have applications in many fields, especially astronomy and optics. One of these application fields is the military. The engineering schools of Ottomans were founded in the 18th century. As in all equivalent academies, primarily mathematics and geometry were included in the curriculum, and within this framework, conic sections began to be studied separately as independent subject.

The first person who introduced the subject of conic sections in the context of modern analytical geometry to the Ottoman culture was Chief Instructor Ishaq Efendi (1748? - 1834). Previous studies on conic sections were within the framework of the work of Apollonius and the commentaries of Islamic scholars based on his book. In 1831, in the second volume of his work *Mecmû'a-yı 'Ulûm-ı Riyâziyye*, Ishaq Efendi examined the subject of conic sections with modern methods. Conic sections studies and translations were available in *Hendese-i Halliyye* (Analytical Geometry) books written after this date. Seyyid Ali Pasha (d. 1846) published a book about conic sections in 1841, the first Ottoman work devoted entirely to this field. However, this work could not offer students the convenience of modern mathematics and analytical geometry and followed a rhetorical narrative method preferred in the Ancient Period and the Middle Ages. One of the first works in the Ottoman Empire that examined conics in detail using analytical geometry was *Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye* by Yeniçesmeli Mehmet Vâsîf (born in 1909). For this reason, a detailed examination of this work is of great importance for the Turkish history of mathematics literature.

There is no detailed information about Mehmet Vâsîf's life. He became a first lieutenant in 1891, graduated from *Mekteb-i Bahriyye* as an officer in 1892, and was promoted to senior captain in 1907. Vâsîf worked as a mathematics teacher at *Mekteb-i Bahriyye* between 1901-1908. He also taught geography at the Merchant Captain School General. Vâsîf, who worked as a civil servant at *Hüsnü Pasha Vapur-ı Hümayunu Seyr-i Sefâin* for a period of his life, wrote many works for pedagogical purposes regarding mathematics and mathematical geography. He generally used English sources while writing his works, and he retired in 1914.

Another importance of Vâsîf's above-mentioned work is that all the sources used by the author while translating and compiling are English sources. Analytical geometry books written in the Ottoman Empire during this period were generally translated from French sources. This book is the only book translated and compiled entirely from English sources in this field. Mehmet Vâsîf stated in the introduction of this work that he benefited from the works of Isaac Todhunter (1820 - 1884), Elias Loomis (1811 - 1889), and James Hann (1799-1856) while preparing this book. However, he did not clearly state which works of these authors he used.

His primary source was Isaac Todhunter who became a member of the Royal Society in 1862. His works were widely read in Great Britain and later in North America. In addition, Todhunter's books were serving mainly pedagogical purposes.

Todhunter discussed conic sections in two different books: *A Treatise on Plane Co-ordinate Geometry as Applied to the Straight Line and Conic Sections* and *Analytical Geometry in Three Dimensions*, both published in 1855. The primary source of Vâsîf's book was the first of these mentioned books. The first thirteen subheadings of the second part of Vâsîf's work are the same as the first thirteen chapters of Todhunter's book (See Figures 2 and 3, Table 1).

Other books that Vâsîf used were probably *Elements of Analytical Geometry*, written by Loomis in 1878, and Hann's *A Rudimentary Treatise on Analytical Geometry and Conic Sections*, written in 1850.

Method

In this article, the original Ottoman texts mentioned in the article are examined. The introduction part and table of contents of the *Hendese-i Halliyye-i Musattaha ve Kutû'-i Mahrûtiye* transliterated. Since this text is a compiled text and not a direct translation, and author did not mention which exact resources he used. Possible resources of this book were identified.

Findings (Result)

The primary source of Mehmet Vâsîf's book was *A Treatise on Plane Co-ordinate Geometry as Applied to the Straight Line*. The first thirteen subheadings of the second chapter of Vâsîf's work are the same as the first thirteen chapters of Todhunter's book (See Figures 2 and 3, Table 1).

Other books that Vâsîf used were probably *Elements of Analytical Geometry*, by Elias Loomis, and James Hann's *A Rudimentary Treatise on Analytical Geometry and Conic Sections*.

Conclusion and Discussion

One of the first works on analytical geometry and conic sections in Ottoman Turkish was Mehmet Vâsîf's book. Therefore, examining this work in detail is essential for the Turkish history of mathematics and the history of mathematics education literature. In his work, Vâsîf discussed this subject in detail and made his work available to students using distinguished resources.

This book has an important difference from its contemporaries. After the second constitutional monarchy, in 1908, the program of the Naval School was organized according to the principles and curriculum of the British Naval School (Yakıt, 1991: 510). During this period, the British education and training system was taken as an example and started to be implemented. Despite this, the compilations and translations were generally done from French books. Because the second widely known foreign language in the mentioned period was French. As an example of adopting the British education and training system, Mehmet Vâsîf's book is the only book on analytical geometry compiled entirely by using English sources.

As a result, this book can be interpreted as a successful compilation prepared by the teaching policy of the period in which it was written. However, to fully understand and reveal the education and training policy pursued in the last period of the Ottoman Empire, historians of science should examine other works written, translated, or compiled.

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 12.01.2024 Yayına Kabul Tarihi: 14.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1418647>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Keskin, İ. & İşcanoğlu Çekiç, A. (2024). Finansal Piyasalar Arası Oynaklık Yayılımının Analizi: Türkiye Örneği. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 631-660.

FİNANSAL PİYASALAR ARASI OYNAKLIK YAYILIMININ ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ***

İrem KESKİN*

Ayşegül İŞCANOĞLU ÇEKİÇ**

Öz

Çalışmada, hisse senedi, döviz, ham petrol, değerli madenler piyasaları arasındaki oynaklık yayılımının varlığı Türkiye örneğinde araştırılmıştır. 01 Ocak 2013- 01 Ocak 2023 dönemini kapsayan bu çalışmada, BIST100 endeksi, USD/TL ve EUR/TL kuru, dolar cinsinden Brent ham petrol fiyatları, dolar cinsinden spot altın ve spot gümüş fiyatları günlük olarak ele alınmış ve piyasalar arası oynaklık yayılımı Diebold ve Yılmaz Bağlantılılık Analizi yardımı ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, yönsel yayılım bulgularına göre, diğer piyasalardan en az etkilenen değişkenin Brent, en fazla etkilenen değişkenin ise EUR olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, diğer piyasalar üzerine en fazla oynaklık yayan değişkenin USD, en az oynaklık yayan değişkenin ise Brent olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca, net yayılım bulgularına göre ise en fazla net yayılıma sahip olan değişken USD iken, net yayılımın en düşük olduğu değişken BIST100 olarak tespit edilmiştir.

*** Bu çalışma 2023/84 numaralı Lisansüstü Tez Projesi kapsamında Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (TÜBAP) tarafından desteklenmiştir.

* Lisansüstü Öğr., Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, keskinirem315@gmail.com, Edirne/Türkiye.

** Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, aysegulcekic@trakya.edu.tr, Edirne/Türkiye.

Anahtar Kelimeler: *Ranj- Tabanlı Oynaklık Modelleri, GARCH Oynaklık Modelleri, Oynaklık Yayılımı, Diebold- Yılmaz Bağlantılılık Analizi*

VOLATILITY SPILLOVERS BETWEEN FINANCIAL MARKETS: THE CASE OF TÜRKİYE

Abstract

In the study, the existence of volatility spillovers between stock, foreign exchange, crude oil, and precious metals markets is investigated for Türkiye. Daily data covering the period January 1, 2013–January 1, 2023 are analyzed using Diebold and Yılmaz Connectivity Analysis. In the study, the BIST100 index, USD/TL and EUR/TL exchange rate, Brent crude oil price in dollar terms, and spot gold and spot silver prices in dollar terms are analyzed. Findings of the study show that the directional volatility spillovers from others to Brent are the smallest, and the directional volatility spillovers from others to EUR are the largest. On the other hand, the directional volatility spillovers from USD to others are the largest spillovers, and the directional volatility spillovers from Brent to others are the smallest. Moreover, the net volatility spillovers from USD to others are the largest, and the net volatility spillovers from BIST100 to others are the smallest.

Keywords: *Range- Based Volatility Models, GARCH Volatility Models, Volatility Spillovers, Diebold- Yılmaz Connectivity Analysis*

1. Giriş

Küreselleşme olgusunun yaygınlaşmasıyla birlikte, günümüzde ülkeler arası ilişkiler ve etkileşimler hızlı bir gelişme göstermektedir. Küreselleşme, ekonomik sistemleri ve ilişkileri kapsayan bir süreç olarak tanımlanmasına rağmen etkilediği alanların başında finansal piyasalar gelmektedir. Bunun temel nedeni finansal piyasaların entegrasyonudur. Diğer bir deyişle, küreselleşme ile birlikte, birçok finansal piyasa birbirlerine bağlı ve karşılıklı etkileşim içinde hareket etmeye başlamış ve bunun sonucunda ise bir ülkedeki finansal hareketlerin, şokların ve

krizlerin artık sadece o ülkeyi değil, diğer ülkelerin ekonomik ve finansal sistemlerini de etkilediği gözlemlenmiştir (Değirmenci ve Abdioğlu, 2017).

Finansal piyasalarda meydana gelen oynaklığın hangi durumlardan kaynaklandığına ilişkin açıklama yapmak ve oynaklığın ölçülmesi oldukça karmaşık bir süreçtir. Çünkü piyasa oynaklıkları, birçok faktörden ve her faktörden farklı derecelerde etkilenmektedir. Bu bağlamda, oynaklığın belirlenmesi ve oynaklığın yayılımı, finansal varlıkların performansını tahmin etmek isteyen yatırımcıların, araştırmacıların ve karar vericilerin büyük ilgisini çekmektedir. Çalışmanın konusunu da finansal piyasalar arası oynaklık yayılımının araştırılması oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, Türkiye örneği dahilinde finansal piyasalar arası oynaklık yayılımını araştırmaktır. Bu bağlamda, hisse senedi piyasası, döviz piyasaları, ham petrol piyasası ve değerli madenler piyasaları arasındaki oynaklık yayılımının varlığının araştırılması hedeflenmektedir. Çalışmada, Türkiye için, hisse senetleri piyasasının bir göstergesi olarak BIST100 endeksi, döviz piyasalarının göstergeleri olarak USD/TL kuru ile EUR/TL kuru, ham petrol piyasasının bir göstergesi olarak Brent petrol fiyatları ve değerli madenler piyasalarının göstergeleri olarak spot altın fiyatları ile spot gümüş fiyatları 01 Ocak 2013- 01 Ocak 2023 dönemi için ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle, Ranj- Tabanlı oynaklık modelleri ve GARCH oynaklık modelleri kullanılarak her seri için uygun oynaklık modeli belirlenmiş, daha sonra belirlenen modeller yardımı ile tahmin edilmiş oynaklık serileri kullanılarak, piyasalar arası oynaklık yayılımı Diebold ve Yılmaz Bağlantılılık Analizi yardımıyla araştırılmıştır.

Çalışma, literatüre çeşitli katkılar sunmaktadır. Öncelikle, Türkiye için kullanılan veri ve yöntemler açısından güncel ve özgün bir çalışmadır. Diğer taraftan, oynaklık modellerinin karşılaştırmalı analizi ile her seriye uygun modelin

belirlenmesi ve bu modeller yardımıyla oynaklık yayılımının tanımlanması açısından daha doğru bir yaklaşım sunmayı hedeflemektedir.

Bu kısmı takip eden ikinci kısımda döviz ve hisse senedi piyasaları, ham petrol ve hisse senedi piyasaları, değerli metaller ve hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayımları ele alınarak literatür özeti sunulacaktır. Akabinde, Diebold-Yılmaz Bağlantılılık Analiz yöntemi tanıtılacaktır. Dördüncü kısım olarak, Ranj-Tabanlı ve GARCH oynaklık modelleri yardımıyla bağlantılılık analizi bulguları iki alt başlık halinde sunulacaktır. Son olarak sonuçlar tartışılarak makale sonlandırılacaktır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatürde, piyasalardaki oynaklık yayılımının nedenlerinin tahmin edilmesini ve öngörülmesini hedefleyen birçok önemli araştırma yapılmıştır. Bu bölümle, döviz ve hisse senedi piyasaları, ham petrol ve hisse senedi piyasaları, değerli metaller ve hisse senedi piyasalar arasındaki ilişkiler üç başlık altında tanıtılmakta ve ilgili piyasalar arasındaki oynaklık yayımlarına dair literatür özetleri üç alt başlık altında sunulmaktadır.

2.1. Döviz ve Hisse Senedi Piyasaları Arası Oynaklık Yayılımı Üzerine Yapılan Çalışmalar

Döviz ve hisse senedi piyasaları arasında oynaklık yayımlarının incelendiği geniş bir literatür mevcuttur. Fakat bu çalışmaların sonuçları dikkate alınan ülkelere ve dönemlere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, Akay ve Nargeleçekenler (2006), Aloui (2007), Beer ve Hebein (2008), Çiçek (2010), Kabigting ve Hapitan (2011), Palakkod (2012), Kang ve Yoon (2013), Mouna ve Anis (2015), Akkaş ve Sayılğan (2016), Jebran ve Iqbal (2016), Mwambuli vd. (2016), Sui ve Sun (2016), Tule (2018), Zumaqueroa ve Rivero (2018), Kılıç ve Polat (2020), Rai ve Garg

(2021), Mozumder vd. (2022), Polat ve Kılıç (2022) tarafından yapılan çalışmalarda, döviz piyasaları ve hisse senedi piyasaları arasında oynaklık yayılımının varlığı tespit edilmiş, fakat yayılımın yönünden bahsedilmemiştir.

Diğer taraftan, döviz piyasaları ve hisse senedi piyasaları arasında tek yönlü ve çift yönlü oynaklık yayımları ile ilgili çalışmalarda mevcuttur. Literatür incelendiğinde, Kanas (2000), Bodart ve Reding (2001), Fang ve Miller (2002), Yang ve Doong (2004), Erdem vd. (2005), Raghavan ve Dark (2008), O'Donnel ve Morales (2009), Okpara ve Odionye (2012), Leung (2017), Mikhaylov (2018) ve Malik (2021) tarafından yapılan çalışmalarda, döviz piyasaları ve hisse senedi piyasaları arasında tek yönlü oynaklık yayılımı tespit edilirken, Wu (2005), Quayyum ve Kemal (2006), Mishra vd. (2007), Morales (2008), Zhao (2010), Andrikopoulos vd. (2014) ve Sikhosana ve Aye (2018) tarafından yapılan çalışmalarda, döviz piyasaları ve hisse senedi piyasaları arasında çift yönlü oynaklık yayılımı tespit edilmiştir.

2.2. Ham Petrol ve Hisse Senedi Piyasaları Arası Oynaklık Yayılımı Üzerine Yapılan Çalışmalar

Ham petrol piyasaları ve hisse senedi piyasaları arasında benzer şekilde oynaklık yayılımının varlığına dair çalışmalarla birlikte, yayılımın yönü ile ilgilenen çalışmalarda mevcuttur. Literatür incelendiğinde, Malik ve Ewing (2009), Chang vd. (2013), Demiralay ve Gencer (2014), Jouini ve Harrathi (2014), Lin vd. (2014), Sattary vd. (2014), Khalfaoui vd. (2015), Pandey ve Vipul (2018), Hassan vd. (2019), Wang vd. (2020), Zhang ve Hamori (2021) çalışmalarında oynaklık yayılımının varlığı tespit edilirken, Souček ve Todorova (2013) ve Liu vd. (2017) çalışmalarında ise oynaklık yayılımına rastlanılmamıştır. Diğer taraftan, Ågren (2006), Malik ve Hammoudeh (2007), Anand vd. (2014), Uwubanmwun ve Omorokunwa (2015), Özer (2017), Antonakasis vd. (2018), Gençyürek ve Demireli (2019), Husain vd. (2019) tarafından yapılan çalışmalarda, ham petrol piyasaları

ve hisse senedi piyasaları arasında tek yönlü oynaklık yayılımı tespit edilirken, Awartani ve Maghyreh (2013), Jouini (2013), Gomes ve Chaibi (2014), Ashfaq vd. (2019), Aromi ve Clements (2019), Sarwar vd. (2019), Amar vd. (2021) tarafından yapılan çalışmalarda, ham petrol piyasaları ve hisse senedi piyasaları arasında çift yönlü oynaklık yayılımı tespit etmişlerdir. Ayrıca, Anand vd. (2014), Pandey ve Vipul (2018), Wang (2020), Zhang ve Hamori (2021) çalışmalarında ise, ham petrol ve hisse senedi piyasaları arasındaki finansal krizin oynaklık yayılımını artırdığı sonucuna varılmıştır.

2.3. Değerli Metaller ve Hisse Senedi Piyasaları Arasında Oynaklık Yayılımı Üzerine Yapılan Çalışmalar

Değerli metaller, özellikle gümüş ve hisse senedi piyasaları arasında oynaklık yayılımının varlığına dair çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Literatür incelendiğinde, Sumner vd. (2010), Hossenidoust vd. (2013), Mensi vd. (2013), Arouri vd. (2015), Pandey ve Vipul (2018) ve Kılıç ve Paydaş (2022) tarafından yapılan çalışmalarda, değerli metaller ve hisse senedi piyasaları arasında oynaklık yayılımının varlığı tespit edilmiştir. Golitsis vd. (2022) ve Kılıç ve Paydaş (2022) çalışmalarında ise, değerli metaller ve hisse senedi piyasaları arasındaki finansal krizin oynaklık yayılımını artırdığı sonucuna varılmıştır.

3. YÖNTEM

Diebold ve Yılmaz (2009, 2012), finansal piyasalar arası oynaklık yayılımını tanımlamak amacıyla, VAR modeli ve tahmin hatası varyans ayrıştırmasını temel alan bir oynaklık yayılım ölçüsü geliştirmişlerdir. Bu analiz Bağlantılılık Analizi olarak tanımlanır ve oynaklık yayılımı ile birlikte yayılma eğilimlerini sunmaktadır (Diebold ve Yılmaz, 2012).

Diebold ve Yılmaz Bağlantılılık Analizi, k zayıf durağan değişken ile oluşturulmuş, indirgenmiş formda bir VAR (p) modeli kabul etmektedir. Fakat VAR analizi için formüle edilen ve değişkenlerin sıralamasına bağlı olan ortogonal tahmin hatası varyans ayrıştırmasını kullanmamaktadır. Bunun yerine, Koop vd. (1996) ve Pesaran ve Shin (1998), tarafından geliştirilmiş, genelleştirilmiş tahmin hatası varyans ayrıştırmasını kullanmaktadır. Genelleştirilmiş tahmin hatası varyans ayrıştırması, ortogonal hataları kullanmak yerine hataların tarihsel dağılımını kullanarak bu ilişkileri dikkate almaktadır. Bu durumda, ortogonalite sağlanmadığı için değişkenlerin tahmin hatasına olan katkıları toplamı bire eşit olmak zorunda değildir (Koop vd. 1996; Pesaran ve Shin, 1998). Diğer bir ifadeyle, j . değişkenin şoklarının, i . değişkenin h dönemlik tahmin hatasına olan katısına ait genelleştirilmiş tahmin hatası varyans ayrıştırması, $\theta_{ij}^g(h)$ olarak gösterildiğinde, değişkenlerin katkıları toplamı bire eşit olmak zorunda olmadığından dolayı, $\sum_{j=1}^k \theta_{ij}^g(h) \neq 1$ olduğu söylenebilmektedir.

Diebold ve Yılmaz (2012), çalışmasında yayılma endeksini hesaplarken bu nedenle satır toplamına göre varyans katkılarını normalleştirilmiş ve normalleştirilmiş genelleştirilmiş tahmin hatası varyans ayrıştırmasını, $\tilde{\theta}_{ij}^g(h) = \frac{\theta_{ij}^g(h)}{\sum_{j=1}^k \theta_{ij}^g(h)}$ şeklinde tanımlamıştır. Bu sayede, $\sum_{j=1}^k \tilde{\theta}_{ij}^g(h) = 1$ ve $\sum_{i,j=1}^k \tilde{\theta}_{ij}^g(h) = k$ koşulları sağlanmaktadır.

Diebold ve Yılmaz (2012) çalışmasında, toplam bağlantılılık, yönsel yayılım, net yayılım, net çift yönlü yayılım tanımlamalarını yapmıştır. Bu tanımlara ait açıklamalar ve formüller sırasıyla, aşağıda alt başlıklar şeklinde sunulmaktadır.

3.1. Toplam Bağlantılılık Endeksi (Total Spillover Index, TCI)

Bu endeks, tüm değişkenlerde gerçekleşen şoklara ait oynaklık yayılımlarının, toplam tahmin hata varyansına katısını ölçmektedir. Diğer bir deyişle, bu

endeks, ele alınan değişkenlerde mevcut oynaklık şoklarının ne kadarının yayıldığını gösteren bir ölçüdür ve (1)'de verildiği şekilde tanımlanmaktadır.

$$C(h) = \frac{\sum_{i \neq j}^k \tilde{\theta}_{ij}^g(h)}{\sum_{i,j=1}^k \tilde{\theta}_{ij}^g(h)} \times 100 = \frac{\sum_{i \neq j}^k \tilde{\theta}_{ij}^g(h)}{k} \times 100 \quad (1)$$

3.2. Yönel Yayılım (Directional Spillovers)

Bir değişkenden diğer bir değişkene doğru olan oynaklık yayılımları uygulamalarda önemli bir konudur. Fakat Bağlantılılık Analizinde kullanılan genelleştirilmiş etki tepki fonksiyonları ve tahmin hata varyans ayrıştırması değişkenlerin sıralamasına bağlı değildir. Bu nedenle, yönel yayılımlar, genelleştirilmiş tahmin hata varyans ayrıştırması normalleştirilerek elde edilmektedir.

Tüm diğer değişkenlerden i değişkenine doğru oynaklık yayılımı (2)'de verildiği şekilde tanımlanmaktadır.

$$C_{i \leftarrow \cdot}(h) = \frac{\sum_{j \neq i}^k \tilde{\theta}_{ij}^g(h)}{\sum_{i,j=1}^k \tilde{\theta}_{ij}^g(h)} \times 100 = \frac{\sum_{j \neq i}^k \tilde{\theta}_{ij}^g(h)}{k} \times 100 \quad (2)$$

Diğer taraftan, i değişkeninden, tüm diğer değişkenlere oynaklık yayılımı (3)'te verildiği gibi tanımlanmaktadır.

$$C_{\cdot \leftarrow i}(h) = \frac{\sum_{j \neq i}^k \tilde{\theta}_{ji}^g(h)}{\sum_{i,j=1}^k \tilde{\theta}_{ji}^g(h)} \times 100 = \frac{\sum_{j \neq i}^k \tilde{\theta}_{ji}^g(h)}{k} \times 100 \quad (3)$$

3.3. Net Yayılım (Net Spillovers)

Net yayılım, herhangi bir değişkenden, tüm diğer değişkenlere doğru olan yayılım ile tüm diğer değişkenlerden ilgili değişkene doğru olan yayılımlar arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır.

i değişkeninden, tüm diğer değişkenlere net oynaklık yayılımı (4)'te verildiği gibi tanımlanmaktadır.

$$C_i(h) = C_{\leftarrow i}(h) - C_{i\leftarrow}(h) \quad (4)$$

3.4. Net Çift Yönlü Yayılım (Net Pairwise Spillovers)

Net çift yönlü yayılım, herhangi bir değişkenin diğer değişkenlerin oynaklığına olan net katkısı hakkında bilgi veren bir ölçüdür. Daha basit bir ifade ile i değişkeni ve j değişkeni arasındaki net çift yönlü oynaklık yayılımı i değişkeninden j değişkenine olan oynaklık yayılımı ile j değişkeninden i değişkenine olan oynaklık yayılımı arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır ve (5)'te verildiği şekilde ifade edilmektedir.

$$\begin{aligned} C_{ij}(h) &= \left(\frac{\tilde{\theta}_{ji}^g(h)}{\sum_{i,m=1}^k \tilde{\theta}_{im}^g(h)} - \frac{\tilde{\theta}_{ij}^g(h)}{\sum_{j,m=1}^k \tilde{\theta}_{jm}^g(h)} \right) \times 100 \\ &= \frac{(\tilde{\theta}_{ji}^g(h) - \tilde{\theta}_{ij}^g(h))}{k} \times 100 \end{aligned} \quad (5)$$

4. ANALİZ VE BULGULAR

Türkiye için finansal piyasalar arası ilişkiler Diebold ve Yılmaz (2012) Bağlantılılık Analizi yardımı ile araştırılacaktır. Çalışmada, finansal piyasalardan hisse senedi piyasası, döviz piyasaları, ham petrol piyasası, değerli madenler piyasaları ele alınmaktadır. Bu amaçla, hisse senedi piyasasının bir göstergesi olarak BIST100 endeksi (BIST100), döviz piyasalarının göstergeleri olarak USD/TL kuru (USD) ile EUR/TL kuru (EUR), ham petrol piyasasının bir göstergesi olarak Brent petrol fiyatları (Brent) ve değerli madenler piyasalarının göstergeleri olarak spot altın fiyatları (Altın) ile spot gümüş fiyatları (Gümüş) dikkate alınacaktır. Ek olarak, kur etkisini indirmek amacıyla Brent petrol fiyatı, spot altın fiyatı ve spot gümüş fiyat serileri USD cinsinden ele alınacaktır. Çalışmada kullanılan veriler [investing.com](https://www.investing.com)* internet adresine ait veri tabanından elde edilmiştir. Çalışma, 01 Ocak 2013- 01 Ocak 2023 dönemini kapsamakta ve günlük seriler dikkate alınmaktadır. Analizler “RStudio”† programında gerçekleştirilmiştir.

Analiz sonuçları 2 alt başlık altında değerlendirilecektir. İlk olarak, ele alınan her bir seri için uygun Ranj- Tabanlı oynaklık modeli belirlenecek ve seçilen model kullanılarak Diebold- Yılmaz Bağlantılılık Analizi yardımı ile piyasalar arası ilişkiler belirlenecektir. Daha sonra, ele alınan her bir seri için uygun GARCH oynaklık modeli belirlenecek ve seçilen model kullanılarak Diebold- Yılmaz Bağlantılılık analizi yardımı ile piyasalar arası ilişkiler belirlenecektir.

4.1. Ranj Tabanlı Oynaklık Modelleri Yardımı ile Diebold ve Yılmaz (2012) Bağlantılılık Analizi

Oynaklık modelleri genellikle, kapanış fiyatları kullanılarak hesaplanan günlük getirileri kullanmaktadır. Bu nedenle, gün içi hareketlerin önemi ve etkisi göz ardı

* <https://www.investing.com> Erişim Tarihi: 23 Haziran 2023.

edilmiş olmaktadır. Ranj Tabanlı oynaklık modelleri ise serilerin kapanış fiyatları üzerinden getirilerini hesaplayıp kullanmak yerine fiyat değişim aralığını kullanmakta ve bu bağlamda, gün içi hareketlerin önemini ve etkisini dikkate alarak diğer modellere üstünlük göstermektedir (Vinte vd. 2021).

Bu bölümde ilk olarak, ele alınan her bir seri için sırasıyla, Parkinson (1980), Garman ve Klass (1980), Roger ve Satchell (1991), Yang ve Zang (2000) Garman-Klass genişletmesi ve Yang ve Zang (2000) Ranj-Tabanlı oynaklık modelleri tahmin edilmiş ve MAE, MSE, RMSE ve MSLE kriterleri yardımı ile tüm seriler için en uygun oynaklık modeli Parkinson olarak belirlenmiştir. Daha sonra, Parkinson oynaklık modeli ile tahmin edilmiş yüzde oynaklık serileri dikkate alınmış ve oynaklık serilerinin logaritması alınarak öncelikle VAR analizi gerçekleştirilmiştir. VAR analizi için gecikme uzunluğu kriterler yardımı ile 4 olarak belirlenmiştir. Daha sonra, Diebold-Yılmaz Bağlantılılık Analizi *R* programı "Spillover"[‡] paketi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Diebold ve Yılmaz (2012) çalışmasında, toplam yayılma endeksinin, VAR model derecesi ve ileriye yönelik tahmin uzunluğuna göre duyarlı olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle, bu çalışmada, bağlantılılık tablosu 10 günlük ileriye yönelik tahmin penceresi seçilerek oluşturulmuş ve Tablo 1'de sunulmuştur.

[‡] Urbina, J. (2023), Spillover/Connectedness Index Based on VAR Modelling, <https://cran.r-project.org/web/packages/Spillover/Spillover.pdf>

Tablo 1. Parkinson Ranj Tabanlı Oynaklık Modeli Yardımı ile Oluşturulmuş Bağlantılılık Tablosu

	BIST100	USD	EUR	Brent	Altın	Gümüş	Satır Toplamı
BIST100	65,15	13,15	17,64	0,12	1,86	2,08	34,85
USD	7,00	64,37	26,44	0,39	1,12	0,68	35,63
EUR	8,21	39,49	49,99	0,26	1,32	0,72	50,01
Brent	0,40	1,21	0,51	89,96	3,69	4,24	10,04
Altın	2,09	3,41	1,83	1,54	58,67	32,47	41,33
Gümüş	2,18	2,27	0,99	1,41	31,40	61,75	38,25
Sütun Toplamı	19,88	59,53	47,40	3,72	39,38	40,19	35,02
Kendi dahil Toplam	85,03	123,90	97,39	93,68	98,05	101,94	600,00

Tablo 1'e göre tüm diğer piyasalardan BIST100'e doğru oynaklık yayılımı %34,85, USD'ye doğru oynaklık yayılımı %35,63, EUR'ye doğru oynaklık yayılımı %50,01, Brent'e doğru oynaklık yayılımı %10,04, Altın'a doğru oynaklık yayılımı %41,33 ve Gümüş'e doğru oynaklık yayılımı ise %38,251 olduğu söylenebilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde diğer piyasalardan en az etkilenen değişkenin Brent olduğu, en fazla etkilenen değişkenin ise EUR olduğu söylenebilmektedir.

BIST100'den tüm diğer piyasalara doğru oynaklık yayılımı %19,88, USD'den tüm diğer piyasalara doğru oynaklık yayılımı %59,53, EUR'dan tüm diğer piyasalara doğru oynaklık yayılımı %47,40, Brent'ten tüm diğer piyasalara doğru oynaklık yayılımı %3,72, Altın'dan tüm diğer piyasalara doğru oynaklık yayılımı %39,38 ve Gümüş'ten tüm diğer piyasalara doğru oynaklık yayılımı %40,19 olarak elde edilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, diğer piyasalar üzerinde en az

oynaklık yayan değişkenin Brent olduğu, oynaklık yayılımı en yüksek olan değişkenin ise USD olduğu söylenebilmektedir.

Diğer taraftan, Tablo 1’de sunulan bilgiler kullanılarak (4)’te verilen formül yardımıyla net oynaklık yayılımları sütun toplamlarından satır toplamları çıkartılarak her piyasa için tek tek elde edilmiştir. Buna göre, BIST100’dan, tüm diğer değişkenlere doğru net oynaklık yayılımı, $-%14,97$ ($= \%19,88 - \%34,85$), USD’den, tüm diğer değişkenlere doğru net oynaklık yayılımı, $\%23,90$ ($= \%59,53 - \%35,63$), EUR’dan, tüm diğer değişkenlere doğru net oynaklık yayılımı, $-%2,61$ ($= \%47,40 - \%50,01$), Brent’ten, tüm diğer değişkenlere doğru net oynaklık yayılımı, $-%6,32$ ($= \%3,72 - \%10,04$), Altın’dan, tüm diğer değişkenlere doğru net oynaklık yayılımı, $-%1,95$ ($= \%39,38 - \%41,33$) ve Gümüş’ten, tüm diğer değişkenlere doğru net oynaklık yayılımı, $\%1,94$ ($= \%40,19 - \%38,25$) olarak elde edilmiştir.

Son olarak, toplam bağlantılılık endeksi, $C(h) = 35,02$ olarak tabloda satır toplamı ve sütun toplamının keşistiği noktada sunulmuştur. Buna göre, ortalama olarak oynaklık tahminine ait hata varyansının $\%35,02$ ’sinin tüm değişkenler arasındaki oynaklık yayılımlarından kaynaklandığı söylenebilmektedir.

4.2. GARCH Oynaklık Modelleri Yardımı ile Diebold ve Yılmaz (2012) Bağlantılılık Analizi

GARCH oynaklık modelleri, günlük frekanslı serilere uygulanırken serilerin sadece kapanış fiyatları üzerinden getirileri dikkate alınarak oynaklık model tahmini gerçekleştirmektedir. GARCH modelleri, getiri serilerinin oynaklık kümelenmesi (Mandelbrot, 1963) ve kaldıraç etkisi (Black, 1976) özelliklerini dikkate almaları açısından dikkat çekmektedirler.

Bu bölümde, her bir getiri serisi için uygun GARCH modeli üç aşamada belirlenmiştir. Birinci aşamda, serilerdeki doğrusal bağımlılık yapısı Otoresif Hareketli Ortalama (ARMA) modelleri yardımı ile ele alınmış ve her seri için ARMA (0,0) ile ARMA(5,5) modeli dahil toplam 36 model sabit katsayılı ve sabit katsaysız olmak üzere tahmin edilmiştir[§]. Sonuç olarak, BIST100, USD, EUR, Brent, Altın ve Gümüş serileri için BIC kriteri (Schwarz Bilgi Kriteri, Schwarz, 1978) yardımı ile en uygun koşullu ortalama modelleri, sırasıyla, Sabit Katsaysız - ARMA(0,0), Sabit Katsayılı - ARMA(2,1), Sabit Katsayılı - ARMA(0,1), Sabit Katsaysız - ARMA(0,0), Sabit Katsaysız - ARMA(0,0) ve Sabit Katsaysız - ARMA(0,0) olarak belirlenmiştir.

İkinci aşamada, oynaklık model tahmini için kullanılacak uygun hata dağılımı Uyarlanmış Pearson Uyum İyiliği Testi (Adjusted Pearson Goodness-of-Fit Test; Vlaar ve Palmpaper, 1993) yardımı ile belirlenmiştir. Buna göre, BIST100, USD, EUR, Brent, Altın ve Gümüş serileri için uygun hata dağılımı sırasıyla, Çarpık Student-t, Student-t, Student-t, Çarpık Student-t, Normal Ters Gauss Dağılımı (nig) ve Normal Ters Gauss Dağılımı (nig) olarak belirlenmiştir.

Üçüncü aşamada, belirlenen ARMA modeli ve hata dağılım varsayımı altında uygun GARCH oynaklık modeli GARCH(1,1), EGARCH(1,1), GJR-GARCH(1,1) ve APARCH(1,1) arasından seçilmiş** ve Tablo 2’de sunulmuştur.

[§] Analizde R programı içindeki “forecast paketinde bulunan “auto.arima()” fonksiyonu kullanılmıştır (Hyndman & Khandakar, 2008; Hyndman vd., 2023).

** Analizde R programı içindeki “rugarch paketi kullanılmıştır (Galanos, 2023).

Tablo 2. Oynaklık Model Seçimi

	AIC ^{††}	BIC
BIST100	APARCH	GJR-GARCH
USD	EGARCH	EGARCH
EUR	EGARCH	EGARCH
Brent	APARCH	APARCH
Altın	EGARCH	GARCH
Gümüş	GARCH	GARCH

Son olarak her bir seri için BIC kriteri tarafından önerilen GARCH oynaklık modeli ile tahmin edilmiş yüzde oynaklık serileri dikkate alınmış ve Diebold-Yılmaz bağlantılılık analizi gerçekleştirilmiştir. Tahmin edilen oynaklık serilerinin logaritması ele alınarak ilk olarak VAR analizi gerçekleştirilmiştir. VAR analizi için gecikme uzunluğu kriterler yardımı ile 2 olarak belirlenmiştir. Daha sonra, Diebold ve Yılmaz (2012) bağlantılılık tablosu 10 günlük ileriye yönelik tahmin penceresi seçilerek oluşturulmuş ve Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. GARCH Oynaklık Modeli Yardımı ile Oluşturulmuş Bağlantılılık Tablosu

	BIST100	USD	EUR	BRENT	ALTIN	GÜMÜŞ	Satır Toplamı
BIST100	75,61	7,94	13,66	0,90	0,72	1,17	24,39
USD	4,42	72,70	22,21	0,04	0,51	0,13	27,30
EUR	7,63	33,22	58,47	0,25	0,21	0,22	41,53
Brent	2,67	0,41	0,17	93,20	2,02	1,53	6,80
Altın	2,05	1,09	0,06	1,42	64,95	30,43	35,05
Gümüş	1,95	0,09	0,03	1,37	29,85	66,70	33,30

^{††} Akaike Bilgi Kriteri (AIC, AKAIKE, 1973; 1974)

Sütun toplamı	18,73	42,76	36,13	3,98	33,31	33,47	28,06
Kendi dahil Toplam	94,34	115,46	94,60	97,18	98,25	100,17	600,00

Tablo 3'e göre tüm diğer piyasalardan BIST100'e doğru oynaklık yayılımı %24,39, USD'ye doğru oynaklık yayılımı %27,30, EUR'ye doğru oynaklık yayılımı %41,53, Brent'e doğru oynaklık yayılımı %6,80, Altın'a doğru oynaklık yayılımı %35,05 ve Gümüş'e doğru oynaklık yayılımı ise %33,30 olduğu söylenebilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, diğer piyasalardan en az etkilenen değişkenin Brent olduğu, en fazla etkilenen değişkenin ise EUR olduğu söylenebilmektedir.

BIST100'den tüm diğer piyasalara doğru oynaklık yayılımı %18,73, USD'den tüm diğer piyasalara doğru oynaklık yayılımı %42,76, EUR'dan tüm diğer piyasalara doğru oynaklık yayılımı %36,13, Brent'ten diğer tüm piyasalara oynaklık yayılımı %3,98, Altın'dan tüm diğer piyasalara oynaklık yayılımı %33,31 ve Gümüş'ten tüm diğer piyasalara doğru oynaklık yayılımı %33,47 olarak elde edilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, diğer piyasalar üzerinde en az oynaklık yayan değişkenin Brent olduğu, oynaklık yayılımı en yüksek olan değişkenin ise USD olduğu söylenebilmektedir.

BIST100'den tüm diğer değişkenlere doğru net oynaklık yayılımı, $-5,66$ ($= \%18,73 - \%24,39$), USD'den, tüm diğer değişkenlere doğru net oynaklık yayılımı, $15,46$ ($= \%42,76 - \%27,30$), EUR'dan, tüm diğer değişkenlere doğru net oynaklık yayılımı, $-5,40$ ($= \%36,13 - \%41,53$), Brent'ten, tüm diğer değişkenlere doğru net oynaklık yayılımı, $-2,82$ ($= \%3,98 - \%6,80$),

Altın'dan, tüm diğer değişkenlere doğru net oynaklık yayılımı, $-1,75$ ($= \%33,31 - \%35,05$) ve Gümüş'ten, diğer tüm değişkenlere net oynaklık yayılımı, $0,17$ ($= \%33,47 - \%33,30$) olarak elde edilmiştir.

Son olarak, toplam bağlantılılık endeksi, $C(h) = 28,06$ olarak tabloda satır toplamı ve sütun toplamının kesiştiği noktada sunulmuştur. Buna göre, ortalama olarak oynaklık tahminine ait hata varyansının $\%28,06$ 'sının tüm değişkenler arasındaki oynaklık yayılımlarından kaynaklandığı söylenebilmektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Küreselleşme ve finansal entegrasyonunun artması sonucunda finansal piyasalarda gerçekleşen oynaklıklar ve piyasalar arası oynaklık yayılımları artış göstermiştir. Bu durum, finansal piyasaların tahmin edilebilirliğini azaltmış ve risk yönteminde sorunlar yaratmıştır. Bu nedenle, oynaklığın yapısının ve türünün belirlenmesi, şoklara karşı verdiği tepkinin ölçülmesi ve oynaklık yayılımına ilişkin koşulların ve yayılımı etkileyen faktörlerin tahmin edilmesi, yatırımcılar, karar vericiler ve araştırmacılar tarafından önem kazanmıştır. Bu bağlamda, ilgili çalışma kapsamında, Türkiye örneği dahilinde finansal piyasalar arası oynaklık yayılımının araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada, Türkiye için hisse senedi piyasaları ile ilişkili olduğu düşünülen döviz piyasaları, ham petrol piyasası, değerli metaller piyasaları dikkate alınmış ve bu finansal piyasalar arasındaki ilişkiler Diebold ve Yılmaz (2009, 2012) tarafından geliştirilen Bağlantılılık Analizi yardımıyla araştırılmıştır. Çalışmada, 01 Ocak 2013- 01 Ocak 2023 dönemini kapsayan günlük veriler kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, hisse senedi piyasasını temsilen BIST100 endeksi, döviz piyasalarını temsilen USD/TL kuru ile EUR/TL kuru, ham petrol piyasasını temsilen Brent petrol fiyatları ve değerli madenler piyasalarını temsilen spot altın fiyatları ile spot gümüş fiyatları dikkate alınmıştır. Kur etkisini indirmek amacıyla, Brent petrol fiyatları, spot altın fiyatları ve spot gümüş fiyatları USD cinsinden ele alınmıştır.

Çalışmanın bulguları genel olarak değerlendirildiğinde, Parkinson oynaklık modeli ve GARCH oynaklık modelleri kullanılan iki yaklaşım için de oynaklık yayılımlarının yüzde değerlerinde küçük farklılıklar olduğu gözlemlense de benzer olduğu söylenebilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, iki yaklaşımın yönsel yayılım bulgularına göre, diğer piyasalardan en az etkilenen değişkenin Brent, en fazla etkilenen değişkenin ise EUR olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, diğer piyasalar üzerine en fazla oynaklık yayan değişkenin USD, en az oynaklık yayan değişkenin ise Brent olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca, net yayılım bulgularına göre ise en fazla net yayılıma sahip olan değişken USD iken, net yayılımın en düşük olduğu değişken BIST100 olarak tespit edilmiştir.

Bu bağlamda, Diebold ve Yılmaz (2012) Bağlantılılık Analizinin iki yaklaşım için de benzer sonuçlar sunması gelecek çalışmalarda, Diebold ve Yılmaz Bağlantılılık Analizi sonuçlarının kullanılan oynaklık modellerine karşı duyarlılığına yönelik daha kapsamlı bir araştırma yapılmasının önünü açmaktadır.

Çalışma, literatüre çeşitli katkılar sunmaktadır. Öncelikle çalışmanın, Türkiye için kullanılan veri ve yöntemler açısından güncel ve özgün bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan, oynaklık modellerinin karşılaştırmalı analizi yoluyla her seri için uygun modeli belirleyerek oynaklık yayılımının tanımlanması açısından daha doğru bir yaklaşım sunacağı düşünülmektedir.

Son olarak, Türkiye örneğinde piyasalar arası oynaklık yayılım ilişkilerini ve ilişkilerin yön ve seviyelerini sunması açısından çalışmanın, yatırımcılar, karar vericiler ve araştırmacılara yol gösterici nitelik taşıdığı düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

Destek/Finansman Bilgileri:

2023/84 numaralı Lisansüstü Tez Projesi kapsamında Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (TÜBAP) tarafından desteklenmiştir.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Ågren, M. (2006). Does Oil Price Uncertainty Transmit to Stock Markets?, *Department of Economics, Working Paper, Uppsala University*, 23, 1-34.
- Akaike, H. (1973). Information Theory and an Extension of the Maximum Likelihood Principle, *2nd International Symposium on Information Theory*, Budapest: Academiai Kiado, 267-281.
- Akaike, H. (1974). A New Look at the Statistical Model Identification", *IEEE Transactions on Automatic Control*, 19,716-723.
- Akay, H. K. & Nargeleçekenler, M. (2006). Finansal piyasa volatilitesi ve ekonomi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 5-36.
- Akkaş, M. E. & Sayılğan G. (2016). Volatility Spillover Between Foreign Exchange And Stock Markets: Evidence From Turkey. 20. *Finans Sempozyumu*, 569- 583.
- Aloui, C. (2007). Price and volatility spillovers between exchange rates and stock indexes for the pre-and post-euro period. *Quantitative finance*, 7(6), 669-685.
- Amar, A. B. Belaid, F. Youssef, A. B. Chiao, B. & Guesmi, K. (2021). The Unprecedented Reaction of Equity and Commodity Markets to COVID19. *Finance Research Letters*, 38, 101853.

- Anand, B. Paul, S. & Ramachandran, M. (2014). Volatility Spillover between Oil and Stock Market Returns. *Indian Economic Review*, 49(1), 37–56.
- Andrikopoulos, A. Samitas, A. & Kougepsakis, K. (2014). Volatility transmission across currencies and stock markets: GIIPS in crisis, *Applied Financial Economics*, 24(19), 1261-1283.
- Antonakakis, N. Cunado, J. Filis, G. Gabauer, D. & Gracia, F.P. (2018). Oil Volatility, Oil And Gas Firms And Portfolio Diversification, *Energy Economics* 70, 499–515.
- Aromi, D. & Clements, A. (2019). Spillovers Between The Oil Sector And The S&P500: The Impact Of Information Flow About Crude Oil, *Energy Economics*, 81, 187– 196.
- Arouri, M. Lahiani, A. ve Nguyen, D. (2015) World Gold Prices and Stock Returns in China: Insights for Hedging and Diversification Strategies, *Economic Modelling*, 44, 273-282.
- Ashfaq, S. Tang, Y. & Maqbool, R. (2019). Volatility Spillover Impact of World Oil Prices on Leading Asian Energy Exporting and Importing Economies Stock Returns, *Energy*, 188, 116002.
- Awartani, B. & Maghyereh, A.I. (2013). Dynamic Spillovers between Oil and Stock Markets in the Gulf Cooperation Council Countries, *Energy Economics*, 36, 28-42.
- Beer, F. & Hebein, F. (2008). An Assessment of the Stock Market and Exchange Rate Dynamics in Industrialized and Emerging Markets. *International Business & Economics Research Journal*, 7(8), 59-70.
- Black F. (1976). Studies of Stock Price Volatility Changes, Proceedings of the 1976 Meeting of the Business and Economic Statistics Section, American Statistical Association, 177-181.
- Bodart, V. & Reding, P. (2001). Do foreign exchange markets matter for industry stock returns? An empirical investigation. *Université catholique de*

- Louvain, Institut de Recherches Economiques et Sociales (IRES) Discussion Paper, 2001016, 2001-16.*
- Chang, C. L. McAleer, M. & Tansuchat, R. (2013). Conditional Correlations and Volatility Spillovers Between Crude Oil and Stock Index Returns, *The North American Journal of Economics and Finance*, 25, 116-138.
- Çiçek, M. (2010). Türkiye’de Faiz, Döviz ve Borsa: Fiyat ve Oynaklık Yayılma Etkileri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(2), 1-28.
- Değirmenci, N. & Abdioğlu, Z. (2017). Finansal Piyasalar Arasındaki Oynaklık Yayılımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(54), 104-125.
- Demiralay, S. & Gencer, H.G. (2014). Volatility Transmissions between Oil Prices and Emerging Market Sectors: Implications for Portfolio Management and Hedging Strategies, *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(3), 442-447.
- Erdem, C. Arslan, C. K. & Sema Erdem, M. (2005). Effects of macroeconomic variables on Istanbul stock exchange indexes. *Applied Financial Economics*, 15(14), 987-994.
- Fang, W. & Miller, S. M. (2002). Currency Depreciation And Korean Stock Market Performance During The Asian Financial Crisis. *Economics Working Papers*. 200230.
- Galanos A (2023). rugarch: Univariate GARCH models.. R package version 1.5-1.
- Gençyürek, A.G. & Demireli, E. (2019). Gelişmekte Olan Ülkelerin Hisse Senedi Piyasaları ile Ham Petrol Arasındaki Getiri ve Volatilite Yayılımı, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 61, 66-83.
- Golitsis, P. Gkasis, P. & Bellos, S.K. (2022). Dynamic Spillovers and Linkages between Gold, Crude Oil, S&P 500, and Other Economic and Financial Variables. Evidence from the USA. *The North American Journal of Economics and Finance*, 63, 101785.

- Gomes, M. & Chaibi, A. (2014). Volatility Spillovers Between Oil Prices And Stock Returns: A Focus On Frontier Markets, *The Journal of Applied Business Research(JABR)*, 30(2),509-525.
- Hassan, K. Hoque, A. & Gasbarro, D. (2019). Separating BRIC Using Islamic Stocks and Crude Oil: Dynamic Conditional Correlation and Volatility Spillover Analysis. *Energy Economics*, 80, 950–969.
- Hossenidoust, E. Janor, H. Yusefi, M. Majid, H. A. & Ja’afar, R. (2013). Volatility spillovers across commodity and stock markets among ASEAN countries. *Prosiding Perkem VIII, JILID*, 3, 1401-1412.
- Husain, S. Tiwari, A. K. Sohag, K. & Shahbaz, M. (2019). Connectedness Among Crude Oil Prices, Stock Index And Metal Prices: An Application Of Network Approach In The USA. *Resources Policy*, 62, 57–65.
- Jebran, K. & Iqbal, A. (2016). Dynamics of Volatility Spillover Between Stock Market and Foreign Exchange Market: Evidence from Asian Countries, *Financial Innovation*, 2(1), 1-20.
- Jouini, J. & Harrathi, N. (2014). Revisiting The Shock And Volatility Transmissions Among GCC Stock And Oil Markets: A Further Investigation, *Economic Modelling*, 38, 486-494.
- Jouini, J. (2013). Return And Volatility Interaction Between Oil Prices And Stock Markets in Saudi Arabia, *Journal of Policy Modelling*, 35(6), 1124-1144.
- Kabigting, L. C. & Hapitan, R. B. (2011). ASEAN5 Stock Markets, Currency Risk and Volatility Spillover " *Journal of International Business Research*. 10(3), 63-84.
- Kanas, A. (2000). Volatility spillovers between stock returns and exchange rate changes: International evidence. *Journal of business finance & accounting*, 27(3-4), 447-467.
- Kang, S. H. & Yoon, S. M. (2013). Revisited return and volatility spillover effect in Korea. *Korea and the World Economy*, 14(1), 121-145.

- Khalfaoui, R. Boutahar, M. & Boubaker, H. (2015). Analyzing Volatility Spillovers And Hedging Between Oil And Stock Markets: Evidence From Wavelet Analysis, *Energy Economics*, 49, 540-549.
- Kılıç, E. & Polat, M. (2020). MIST Ülkelerinin Hisse Senedi Piyasaları ile Döviz Kurları Arasındaki Getiri ve Volatilité Etkileşimi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(4), 1463-1479.
- Kılıç, E. & Baydaş, Y. (2022). Borsa İstanbul ile Kıymetli Madenler Arasındaki Volatilité Yayılımı, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (2), 212-225.
- Koop, G. Pesaran, M. H. & Potter, S. M. (1996). Impulse response analysis in nonlinear multivariate models. *Journal of econometrics*, 74(1), 119-147.
- Leung, H. Schiereck D. & Schroeder F. (2017). Volatility Spillovers and Determinants of Contagion: Exchange Rate and Equity Markets During Crises. *Economic Modelling*, 61, 169-180.
- Lin, B. Wesseh Jr, P.K. & Appiah, M.O. (2014). Oil Price Fluctuation, Volatility Spillover and the Ghanaian Equity Market: Implication for Portfolio Management and Hedging Effectiveness, *Energy Economics*, 42, 172-182.
- Liu, Z. Ding, Z. Li, R. Jiang, X. Wu, J. & Lv, T. (2017). Research on Differences of Spillover Effects between International Crude Oil Price and Stock Markets in China and America, *Natural Hazards*, 88, 575-590.
- Malik, F. & Ewing, B. T. (2009). Volatility Transmission Between Oil Prices and Equity Sector Returns, *International Review of Financial Analysis*, 18(3), 95-100.
- Malik, F. & Hammoudeh, S. (2007). Shock and Volatility Transmission in the Oil, US and Gulf Equity Markets, *International Review of Economics and Finance*, 16(3), 357-368.

- Malik, F. (2021). Volatility Spillover Between Exchange Rate And Stock Return Under Volatility Shifts, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 80, 605-613.
- Mandelbrot, B. (1972). Certain speculative prices (1963). *The Journal of Business*, 45(4), 542-543.
- Mensi, W. Beljid, M. Boubaker, A. & Managi, S. (2013) Correlations and Volatility Spillovers Across Commodity and Stock Markets: Linking Energies, Food and Gold, *Economic Modelling*, 32, 15-22.
- Mikhaylov, A. Y. (2018). Volatility Spillover Effect between Stock and Exchange Rate in Oil Exporting Countries, *International Journal of Energy Economics and Policy*, 8(3), 321-326.
- Mishra, A. K. Swain, N. & Malhotra, D. K. (2007). Volatility Spillover between Stock and Foreign Exchange Markets: Indian Evidence. *International journal of business*, 12(3), 343-359.
- zhao, L. D. L. N. (2008). Volatility spillovers between equity and currency markets: Evidericce from major Latin American Countries. *Cuadernos de economía*, 45(132), 185-215.
- Mouna, A. & Anis, J. (2015). Market, İnterest Rate, and Exchange Rate Risk Effects on Financial Stock Returns During the Financial Crisis: AGARCH-M Approach, *Cogent Economics & Finance*, 4(1), 1-16.
- Mozumder, N. Vita, G. D. Sandy, K. & Larkin, C. (2022). Volatility spillover between stock prices and exchange rates: New evidence across the recent financial crisis period.
- Mwambuli, E.L. Xianzhi, Z. & Kisava, Z.S. (2016). Volatility Spillover Effects Between Stock Prices and Exchange Rates in Emerging Economies: Evidence from Turkey, *Business and Economic Research*, 6(2), 343-359.

- O'Donnell, M. & Morales, L. (2009). Volatility Spillovers Between Stock Returns and Foreign Exchange Rates: Evidence from Four Eastern European Countries, *Int J Business*, 12, 1-20.
- Okpara, G. C. & Odionye, J. C. (2012). The direction of volatility spillover between stock prices and exchange rate: evidence from Nigeria. *Elixir Finance*, 42, 6410-6414.
- Özer, A. (2017). Petrol Fiyatları ile Hisse Senedi Getirileri Arasında Volatilitenin Yayılma Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Özel Sayı, 654-662.
- Palakkod, S. (2012). Integration of Capital, Commodity and Currency Markets: A Study on Volatility Spillover, *The Romanian Economic Journal*, 15(44), 87-100.
- Pandey, V. (2018). Volatility spillover from crude oil and gold to BRICS equity markets. *Journal of Economic Studies*, 45(2), 426-440.
- Polat, M. & Kılıç, E. (2022). BRICS Ülkelerinde Döviz Kuru ve Borsa Arasındaki Getiri ve Volatilitate Etkileşimi: VAR-EGARCH Modeli ile Bir Uygulama, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 539-551.
- Qayyum, A. & Kemal, A. R. (2006). Volatility spillover between the stock market and the foreign exchange market in Pakistan.
- Raghavan, M. V. & Dark, J. (2008). Return and volatility spillovers between the foreign exchange market and the Australian all ordinaries index. *The IUP Journal of Applied Finance*, 14(1), 41-48.
- Rai, K. & Garg, B. (2021). Dynamic Correlations and Volatility Spillovers Between Stock Price and Exchange Rate in BRIICS Economies: Evidence from the COVID-19 Outbreak Period, *Applied Economics Letters*, 29(8), 738-745.
- Sarwar, S. Shahbaz, M. Anwar, A. & Tiwari, A.K. (2019). The Importance Of Oil Assets For Portfolio Optimization: The Analysis Of Firm Level Stocks. *Energy Economics*, 78, 217-234.

- Sattary, A. Temurlenk, M.S. Bilgic, A. & Çelik, A.K. (2014). Volatility Spillovers between World Oil Market and Sectors of BIST, *Asian Social Science*, 10(8), 156–164.
- Schwarz, G. (1978) Estimating the Dimension of a Model”, *Annals of Statistics*, 6, 461-464.
- Sikhosana, A. & Aye G. C. (2018) Asymmetric Volatility Transmission between The Real Exchange Rate and Stock Returns in South Africa, *Economic Analysis and Policy*, 60, 1-8.
- Souček, M. & Todorova, N. (2013). Realized Volatility Transmission between Crude Oil and Equity Futures Markets. A Multivariate HAR Approach’. *Energy Economics*, 40, 586-597.
- Sui, Lu. & Sun, L. (2016). Spillover Effects between Exchange Rates and Stock Prices: Evidence from BRICS Around The Recent Global Financial Crisis, *Research in International Business and Finance*, 36, 459-471.
- Sumner, S.W.Johnson, R. & Soenen, L. (2010). Spillover Effects Among Gold, Stocks, And Bonds. *Journal Of Centrum Cathedra*, 3(2), 106–120.
- Tule, M. Dogo, M. & Uzonwanne, G. (2018). Volatility Of Stock Market Returns And The Naira Exchange Rate, *Global Finance Journal*, 35, 97-105.
- Uwubanmwun, A. E. & Omorokunwa, O. G. (2015). Oil Price Volatility and Stock Price Volatility: Evidence from Nigeria. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 4(1), 253–260.
- Vințe, C. Ausloos, M. & Furtună, T. F. (2021). A volatility estimator of stock market indices based on the intrinsic entropy model. *Entropy*, 23(4), 484.
- Vlaar, P. G., & Palm, F. (1993). The Message in Weekly Exchange Rates in the European Monetary System: Mean Reversion, Conditional Heteroscedasticity, and Jumps. *Journal of Business & Economic Statistics*, 11, 351-360.

- Wang, X. (2020). Frequency Dynamics of Volatility Spillovers among Crude Oil and International Stock Markets: The Role of Interest Rate, *Energy Economics*, 91, 104900
- Wu, R. S. (2005). International transmission effect of volatility between the financial markets during the Asian financial crisis. *Transition Studies Review*, 12, 19-35.
- Yang, S. Y. & Doong, S. C. (2004). Price and volatility spillovers between stock prices and exchange rates: empirical evidence from the G-7 countries, *International Journal of Business and Economics*, 3(2), 139-15.
- Zhang, W. & Hamori, S. (2021). Crude Oil Market And Stock Markets During The COVID-19 Pandemic: Evidence From The US, Japan, And Germany. *International Review Of Financial Analysis*, 74, 101702.
- Zhao, H. (2010). Dynamic Relationship between Exchange Rate and Stock Price: Evidence from China, *Research in International Business and Finance*, 24(2), 103-112.
- Zumaquero, A. M. & Rivero, S. S. (2018). Volatility spillovers between foreign exchange and stock markets in industrialized countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 70, 121-136.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

After globalization, relations and interactions between countries are developing rapidly. Although globalization is defined as a process covering economic systems and relationships, the financial markets are one of the primary areas it affects. The main reason for this is the integration of financial markets. In the last twenty years, as a result of integration in financial markets, many important crises have spread among countries and affected more than one country. This situation is called volatility spillover in financial markets and is a subject of study that attracts attention by many researchers.

The subject of this study is to investigate the volatility spillover between financial markets in the case of Turkey. In this context, it is aimed to investigate the existence of volatility spillovers between the stock market, foreign exchange markets, crude oil market and precious metals markets. In the study, for Turkey, BIST100 index is used as an indicator of the stock market, USD/TL rate and EUR/TL rate as indicators of foreign exchange markets, Brent oil prices as an indicator of the crude oil market, and spot gold prices and spot silver prices as indicators of the precious metals markets. The study covers the period from January 01, 2013 - January 01, 2023. In the study, firstly, the appropriate volatility model is determined for each series using Range-Based volatility models and GARCH volatility models, and then, using the estimated volatility series the volatility spillovers between markets is investigated with the help of Diebold and Yılmaz Connectivity Analysis.

The study makes various contributions to the literature. First of all, it is an up-to-date and original study in terms of data and methods used for Turkey. On the other hand, it aims to provide a more accurate approach in terms of determining the appropriate model for each series through comparative analysis of volatility models and defining the volatility spillovers with the help of these models.

The study consists of five chapters. In the second section, a literature summary is presented by discussing the volatility spillovers between Foreign Exchange and Stock Markets, Crude Oil and Stock Markets, Precious Metals and Stock Markets. Then, in the third section the Diebold-Yılmaz Connectivity Analysis is introduced. In the fourth section, the findings of the connectivity analysis with the help of Range-Based and GARCH volatility models are presented under two subsections. Finally, the article is concluded by discussing the results.

Method

Diebold and Yılmaz (2009, 2012) propose a volatility spillover measure based on the VAR model and forecast error variance decomposition in order to describe the volatility spillovers between financial markets. This analysis is defined as Connectivity Analysis and presents volatility spillovers as well as spillover tendencies (Diebold and Yılmaz, 2012).

Findings (Results)

The data used in the study are reached from the database of investing.com website. The study covers the period January 01, 2013 – January, 01 2023 and

daily series are taken into account. Analyzes are carried out in the “RStudio” program.

The results are presented under 2 subsections. In the first section, for each series Range-Based volatility models which are Parkinson (1980), Garman and Klass (1980), Roger and Satchell (1991), Yang and Zang (2000), Garman-Klass expansion and Yang and Zang (2000) are estimated and with the help of MAE, MSE, RMSE and MSLE criteria Parkinson model is selected as the most appropriate volatility model for each series. Then, the volatility series are estimated by using Parkinson volatility model and VAR analysis is applied. For VAR analysis, the lag length is determined as 4. Then, Diebold-Yılmaz Connectivity Analysis is carried out using the R program “Spillover” package.

In the study, the connectivity table is calculated by selecting a 10-day forward forecast window and the findings are presented in Table 1. Then the findings are interpreted.

In the second section, the appropriate GARCH model for each return series is determined in three stages. In the first stage, the linear dependency structure in the series is handled with the help of Autoregressive Moving Average (ARMA) models, and a total of 36 models (including the ARMA(0,0) and ARMA(5,5) models, with and without constant coefficients) are estimated for each series. In this stage, for BIST100, USD, EUR, Brent, Gold and Silver series the most appropriate conditional average models are determined with the help of the BIC criterion. These models are listed, respectively as ARMA(0,0)-zero mean, ARMA(2,1)-nonzero mean, ARMA(0,1)-nonzero mean, ARMA(0,0) -zero mean, ARMA(0,0) -zero mean and ARMA(0,0) -zero mean.

In the second stage, for volatility model the appropriate error distribution is determined with the help of the Adjusted Pearson Goodness-of-Fit Test. Accordingly, the appropriate error distribution for BIST100, USD, EUR, Brent, Gold and Silver series are Skewed Student-t, Student-t, Student-t, Skewed Student-t, Normal Inverse Gaussian Distribution (nig) and Normal Inverse Gaussian(nig), respectively.

In the third stage, under the determined ARMA model and error distribution assumption, the appropriate GARCH volatility model is selected among GARCH(1,1), EGARCH(1,1), GJR-GARCH(1,1) and APARCH(1,1) models and presented in Table 2.

Finally, for each series, the volatility series are estimated by the selected volatility model and Diebold-Yılmaz connectivity analysis is performed. The findings are presented and interpreted in Table 3.

Conclusion and Discussion

According to the general findings of the study, although there are minor differences in the findings obtained as a result of the connectivity analysis applied using the Parkinson volatility model and the GARCH volatility model, the estimated spillovers are similar. More precisely, the directional volatility spillovers from others to Brent are the smallest, and the directional volatility spillovers from others to EUR are the largest. On the other hand, the directional volatility spillovers from USD to others are the largest spillovers, and the directional volatility spillovers from Brent to others are the smallest. Moreover, the net volatility spillovers from USD to others are the largest, and the net volatility spillovers from BIST100 to others are the smallest.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi:04.05.2024 Yayına Kabul Tarihi:14.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1478482>

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Citation: Atsan, M. ve Çavuşoğlu, K. (2024). Muhasebe Meslek Mensuplarının Örgütsel Stresle Başa Çıkma Yöntemlerinin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi: Mersin Örneği. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 661-696.

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ÖRGÜTSEL STRESLE BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ: MERSİN ÖRNEĞİ

Mustafa ATSAN*

Kürşad ÇAVUŞOĞLU**

Öz

Örgütsel stresin yoğun olarak yaşandığı iş gruplarından birisi de muhasebeciliktir. Bu çalışmanın amacı, muhasebe alanında faaliyet gösteren meslek mensuplarının meslekleri doğrultusunda yaşadıkları sorunlara karşı stresle başa çıkma yöntemlerini belirlemek ve meslek mensuplarının stresle mücadele etme yöntemlerinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Çalışmanın evrenini, Kasım 2023 tarihi itibarıyla Mersin ilinde yer alan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'nda kayıtlı 2.119 muhasebe meslek çalışanı oluşturmaktadır. Erişilebilirlikte kolaylık sağlaması açısından kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir. Yüz yüze ve e-posta kullanılarak anket yoluyla 117 muhasebe meslek mensubundan veri toplanmıştır. Verilerin analizinde açıklayıcı faktör analizinden, Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis H testlerinden yararlanılmıştır. Ulaşılan bulgulara göre, muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkmada en çok başvurdukları yöntem, problem çözme olmuştur. En az başvurdukları yöntem ise rehberlik/destek arama olmuştur. Mesleki unvan, yaş, mesleki

* Dr. Öğr. Üyesi. Mersin Üniversitesi, Anamur Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu. mustafaatsan@mersin.edu.tr, Mersin/Türkiye

** Dr. Öğr. Üyesi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. İşletme Fakültesi. kursatcavusoglu@hotmail.com, Ankara/Türkiye

deneyim süresi, aylık gelir durumu açısından rehberlik/destek arama yöntemi için anlamlı farklılığa ulaşılmıştır. Problem çözme yöntemi için ise aylık gelir durumuna göre anlamlı farklılık bulunmuştur.

Anahtar Kelime: Stresle Başa Çıkma, Muhasebe Meslek Mensubu, Örgütsel Stres

INVESTIGATION OF THE METHODS OF COPING WITH ORGANIZATIONAL STRESS OF PROFESSIONAL ACCOUNTANTS ACCORDING TO DEMOGRAPHIC VARIABLES: MERSIN CASE

Abstract

One of the business groups, where organizational stress is experienced intensely, is accounting. The aim of this study is to determine the methods of coping with stress against the problems experienced by the members of the profession operating in the field of accounting in line with their professions and to examine whether the methods of combating stress differ according to demographic variables. The population of the study consists of 2,119 professional accountants registered in the Chamber of Certified Public Accountants in Mersin as of November 2023. In order to provide convenience in accessibility, the convenience sampling method was chosen. Data were collected from 117 professional accountants through a questionnaire using face-to-face and e-mail. Exploratory factor analysis, Mann-Whitney U and Kruskal Wallis H tests were used in the analysis of the data. According to the findings, problem solving was the most common method used by accounting professionals to cope with stress. The method, they used the least, was to seek guidance/support. A significant difference was found in terms of professional title, age, duration of professional experience, and monthly income status for the method of seeking guidance/support. For the problem solving method, a significant difference was found according to the monthly income status.

Keyword: Coping with Stress, Professional Accountant, Organizational Stress

1. GİRİŞ

Stres, bireylerin her ne sebepten olursa olsun yaşadıkları değişikliklere ve farklılıklara verdikleri özel olmayan yansı şeklinde tanımlanmaktadır (Pehlivan, 1995'den akt: Hiçyılmaz, 2020). Diğer bir tanımda ise stresin bireylerin yaşamlarını ve adapte olmalarını zorlaştıran içsel ve dışsal farklılıklar olarak belirtilmektedir (Richlin-Klonsky ve Hoe, 2003). Bu tanımlardan hareketle, stresin bireyler için olumsuzluklar içerdiği görülmektedir. Fakat stresin olumsuzluklar dışında olumlu yönlerinin de olduğu belirtilmektedir. Literatür incelendiğinde, faydalı aktivite ve yeni kazanımların elde edilmesi adına orta düzeyde stresin gerekli olduğunun belirtildiği görülmektedir (Klarreich, 1994'den akt: Akgemci, 2001). Stresin dozunu ayarlayabilen bireyler stresten olumlu şekilde faydalanmaktadır. Orta düzeyde strese sahip olmak olumsuzlukların aksine bireyler için önem arz etmektedir. Birkök (2000), az stresin kişide çaba ve motivasyonun olmadığını, çok stresin ise çabanın çok olacağını fakat tatminin az olacağını belirtmektedir. Diğer yandan literatürde, istenen düzeyde stresin performanslara olumlu etkisi olduğunu ifade edilmektedir. Stevenson ve Harper (2006) orta düzeyde bir stresin performansı artırdığı fakat aşırı stresin ise hata yapma ihtimalini de barındırdığı için performansı düşürdüğünü belirtmektedir. Bu nedenden dolayı bireyler yaşamlarında tamamen stresten uzak kalmak yerine seviyesini ayarlayarak strese sahip olmaları gerektiği ifade edilebilir. Literatürde stresin belirtileri, fiziksel, duygusal, zihinsel ve örgütsel şeklinde belirtilmektedir (Baltaş ve Baltaş, 2000).Çetinceli ve Mücevher (2023) ise örgütsel stres nedenlerini, iş koşulları, iş yoğunluğu, iş ilişkileri, iş rolü ve özel yaşam şeklinde belirtmektedir.

Literatür incelendiğinde örgütsel stres ve muhasebe alanına yönelik yapılmış çalışmalar olduğu görülmektedir. Yapılan bir çalışmada, muhasebe çalışanlarının yaşadığı öfke ve stres arasındaki ilişki ölçülmüştür. Çalışma çeşitli demografik

faktörlerle birlikte incelenmiş olup çalışmanın bulgularına göre kadın meslek mensuplarının erkek meslek mensuplarına göre öfke ve stres düzeylerinin daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca stres arttıkça meslek mensuplarının öfkelerini kontrol edemediği bulgularına ulaşılmıştır (Gül ve Özpolat, 2020). Özmutaf ve Mizrahi (2017), 103 muhasebe çalışanına yönelik yapmış olduğu çalışmasının sonucunda muhasebe alanında çalışan bireylerin çalışma yaşamlarında stres algılarının yüksek seviyede olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Collins ve Killough (1992), örnekleminde ulusal yeminli mali müşavirleri kullanarak yapmış olduğu çalışmada işle ilgili stresin ağır iş taleplerinden kaynaklandığı sonucuna ulaşmışlardır. Chen, Silverthorne ve Hung (2006), Tayvan ve ABD’de muhasebecilere yönelik yapmış oldukları çalışmada, stres ve örgütsel iletişimin birbirini etkilemeyen bağımsız değişkenler olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bir başka araştırmada Kapıcı ve Usul (2020), 220 kadın muhasebe meslek mensubuna yönelik bir anket uygulamıştır. Araştırmanın sonucuna göre bulgularda muhasebe çalışanlarının sahip oldukları stres kaynakları ile demografik değişkenler arasındaki ilişki incelendiğinde meslek unvanlarına göre anlamlı farklılıkla ulaşılmıştır. Tekin, Yazgan Çilesiz ve Gede (2019), 8 farklı meslekten 287 çalışana yönelik yapmış oldukları çalışmanın sonucunda meslekler açısından stres düzeylerinin farklılaştığı bulgusuna varmışlardır. Ayrıca araştırmanın sonuçları, meslekler açısından stresle başa çıkabilme tarzlarının farklılık göstereceğine dair kanıtlar sunmuştur. Muğla ilinde 299 meslek mensubuna uygulanan anketin sonucunda strese sebebiyet veren faktörlerle bireylerin iç tatmin düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı, dış tatmin düzeyi ile belirlenen bazı faktörler arasında ise anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Kayıhan, Tepeli, Heybeli ve Bakan, 2015). Kocaeli SMMM’da gerçekleştirilen çalışmada 425 kişiye anket uygulanmıştır. Anketin sonuçlarına göre muhasebe alanında çalışan bireylerin yaş ve tecrübe yılı değişkenlerinde stres düzeylerinin farklılaştığı bulgusuna varılmıştır (Yanık, 2017). Batı Karadeniz’de yedi farklı ilde 243

muhasabe meslek mensubuna yönelik yapılan başka bir araştırmanın bulgularına göre iş stresinin artmasının mesleği bırakma niyetlerinin artışına neden olduğu görülmektedir (Büyükyılmaz, Vargün ve Uygurtürk, 2020). Kırşehir ilinde 51 muhasebeciye uygulanan anketin analizine göre çalışma temposunun fazla olması, işlerin monoton olması, bürokratik işlemlerin fazlalığı, sorumluluğun ağırlığı gibi durumlar muhasebe mesleğinde stresi artırdığı tespit edilmiştir (Demir ve Anasız, 2008). Atai ve Özyaral (2021), Kıbrıs'ta ikamet eden muhasebecilere yönelik gerçekleştirmiş olduğu çalışmada mali müşavirlerin algılanan iş stresi ile diğer değişkenler arasındaki ilişkisini incelemeyi amaçlamıştır. 201 katılımcı ile gerçekleştirilen çalışmanın sonucuna göre iş tatmininin iş stresi ile ters bir ilişkisi olduğu ve iş stresinin işe bağlılık ile negatif ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşmıştır. 2016 yılında Jakarta'da yaşayan muhasebecilere yönelik yapılan bir çalışmada stresin yoğunluğu ve sıklığı ile temporamandibular bozukluğu arasındaki ilişki incelenmiştir. 116 muhasebeciye uygulanan anketin sonucuna göre muhasebecilerde işle ilgili stresin yoğunluğu ve sıklığı ile temporamandibular bozukluğu arasında ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Saputra, Himawan ve Tanti, 2016). Bu çalışma yoğun stresin bireylerde hastalıklara sebep olabildiğini göstermektedir. Akgün ve Türe (2019) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise serbest muhasebecilerin kişilik tipi ile algılanan stres düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir. Kırıkkale ilinde çalışan 87 serbest muhasebeciye yönelik yapılan çalışmanın sonucuna göre kişilik tipinin stres düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Muhasebe alanında çalışan meslek mensuplarının mesleklerinde karşı karşıya kaldıkları sorunlara yönelik olarak stresle başa çıkma yöntemlerini belirlemek ve

bu meslek mensuplarının stresle mücadele etme yöntemlerinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek bu çalışmanın amaçlarını oluşturmaktadır. Literatürde daha önceki yapılan çalışmalarda çoğunlukla muhasebe meslek mensupları açısından işin oluşturduğu stres, tükenmişlik sendromu ve iş-aile yaşamı arasındaki ilişkinin (Yumak Günay ve Demiralay, 2016), iş stresinin iş performansına, işten ayrılma ya da mesleği bırakma niyetine etkisinin (Özmutaf ve Mizrahi, 2017; Bekci, Apalı ve Bozcu, 2019; Büyükyılmaz vd., 2020), algılanan stres düzeylerinin (Yanık, 2017), stres kaynakları ile faktörlerinin belirlenmesinin (Kapıcı ve Usul, 2020; Zeytin ve Gökgez, 2011) ve strese karşı bireysel stratejileri tespit etmenin (Demir ve Anasız, 2008) incelendiği görülmüştür. Bu çalışma yaklaşma tepkileri çerçevesinde muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerini tespit etmeyi ve bu yöntemlerin cinsiyet, yaş, medeni durum, meslek deneyim süresi, öğrenim durumu gibi demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediğini araştırarak diğer çalışmalardan ayrışıp literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinin tespiti, strese karşı ne tür önlemler alınacağı konusunda da yol gösterici olacaktır. Araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

H₁: Cinsiyet açısından muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme yöntemi (H_{1a}), rehberlik/destek arama yöntemi (H_{1b}), mantıksal analiz yöntemi (H_{1c}), pozitif değerlendirme yöntemi (H_{1d}) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H₂: Yaş açısından muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme yöntemi (H_{2a}), rehberlik/destek arama yöntemi (H_{2b}), mantıksal analiz yöntemi (H_{2c}), pozitif değerlendirme yöntemi (H_{2d}) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H₃: Medeni durum açısından muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme yöntemi (H_{3a}), rehberlik/destek arama yöntemi (H_{3b}), mantıksal analiz yöntemi (H_{3c}), pozitif değerlendirme yöntemi (H_{4d}) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H₄: Çocuk durumu açısından muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme yöntemi (H_{4a}), rehberlik/destek arama yöntemi (H_{4b}), mantıksal analiz yöntemi (H_{4c}), pozitif değerlendirme yöntemi (H_{4d}) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H₅: Mesleki unvan açısından muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme yöntemi (H_{5a}), rehberlik/destek arama yöntemi (H_{5b}), mantıksal analiz yöntemi (H_{5c}), pozitif değerlendirme yöntemi (H_{5d}) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H₆: Mesleki deneyim süresi açısından muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme yöntemi (H_{6a}), rehberlik/destek arama yöntemi (H_{6b}), mantıksal analiz yöntemi (H_{6c}), pozitif değerlendirme yöntemi (H_{6d}) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H₇: Öğrenim durumu açısından muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme yöntemi (H_{7a}), rehberlik/destek arama yöntemi (H_{7b}), mantıksal analiz yöntemi (H_{7c}), pozitif değerlendirme yöntemi (H_{7d}) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H₈: Sigara içme alışkanlığı açısından muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme yöntemi (H_{8a}), rehberlik/destek arama yöntemi (H_{8b}), mantıksal analiz yöntemi (H_{8c}), pozitif değerlendirme yöntemi (H_{8d}) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H₉: Aylık gelir durumu açısından muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme yöntemi (H_{9a}), rehberlik/destek arama yöntemi (H_{9b}), mantıksal analiz yöntemi (H_{9c}), pozitif değerlendirme yöntemi (H_{9d}) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır

H₁₀: Faal/aktif mesleği icra etme açısından muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme yöntemi (H_{10a}), rehberlik/destek arama yöntemi (H_{10b}), mantıksal analiz yöntemi (H_{10c}), pozitif değerlendirme yöntemi (H_{10d}) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H₁₁: Çalışma durumu açısından muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme yöntemi (H_{11a}), rehberlik/destek arama yöntemi (H_{11b}), mantıksal analiz yöntemi (H_{11c}), pozitif değerlendirme yöntemi (H_{11d}) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

H₁₂: Haftalık çalışma saati açısından muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme yöntemi (H_{12a}), rehberlik/destek arama yöntemi (H_{12b}), mantıksal analiz yöntemi (H_{12c}), pozitif değerlendirme yöntemi (H_{12d}) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

2.2. Araştırma Türü

Muhasebe meslek mensuplarının stresle başa çıkma yöntemlerini belirlemeyi hedefleyen tarama türündeki bu nicel çalışma, aynı zamanda bu yöntemlerin demografik faktörlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelediği için nedensel karşılaştırma araştırması türündedir.

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırmamanın evrenini (Kasım 2023 tarihi itibarıyla) Mersin ilinde faaliyet gösteren ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'na (Mersin SMMMO) kayıtlı 195

serbest muhasebeci (SM) ve 1.924 serbest muhasebeci mali müşavirler (SMMO) olmak üzere toplam 2.119 muhasebe meslek mensubu oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğünü belirlemek için $n = (N \cdot (t^2 \cdot p \cdot q)) / (N \cdot d^2 + (t^2 \cdot p \cdot q) - d^2)$ (n: Örneklem büyüklüğü, N: Evren büyüklüğü, p: Belli bir özelliğe sahip olma oranı q: Belli bir özelliğe sahip olmama oranı, p.q: Varyans, d: Sapma miktarı, t: Güven düzeyine karşılık gelen t değeri) formülü kullanılmıştır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016). Formülde p ve q değerleri 0,5, d değeri 0,05 alınmış ve güven düzeyi 0,95 olarak belirlenmiştir. Buna göre gerekli örneklem büyüklüğü yaklaşık 326 olarak hesaplanmıştır. Erişilebilirlikte kolaylık sağlaması açısından kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir. 01 Aralık 2023 ile 31 Mart 2024 tarihleri arasında gerekli örneklem büyüklüğüne ulaşmak için 400 muhasebe meslek mensubuna ulaşılmaya çalışılmıştır. Muhasebe meslek mensuplarının işlerinin yoğunluğu ve yıl sonu olması nedeniyle yalnızca 119 muhasebe meslek mensubu anketlere geri dönüş sağlamış olup, 2 muhasebe meslek mensubunun anketi eksik doldurulduğu için analiz dışı bırakılmıştır. Örneklem geri kalan 117 muhasebe meslek mensubu ile sınırlı kalmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler, yüz yüze ya da e-posta kullanılarak anket yoluyla toplanmıştır. Hazırlanan anket için Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 05.12.2023 tarih ve 285 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır. Anketin ilk kısmında Moos (1993) tarafından yetişkinlere özel olarak geliştirilmiş ve Türkçe'ye uyarlaması Koca Ballı ve Kılıç (2016) tarafından yapılmış 'Stresle Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği'ne (SBÇYÖ) ait ifadeler bulunmaktadır. Ölçeğin Türkçe versiyonunun kullanılmasına ilişkin e-posta yoluyla iletişime geçilerek gerekli izin alınmıştır. Anketin ikinci kısmında ise cinsiyet, yaş, medeni durum, mesleki unvan, mesleki deneyim süresi gibi demografik değişkenlere ait 12 soru bulunmaktadır.

Moos'un 1993 yılında geliştirdiği orijinal ölçekte, bireyin probleme yönelimini ifade eden (yaklaşma ya da kaçınma olarak) odak perspektifi ile bireyin stresi çözmek için bilişsel ya da davranışsal çabaları ifade eden metot perspektifin birleştirilmesi dört tepki kategorisi belirtilmiştir (Kirchner, Forns, Muñoz ve Pereda, 2008; Koca Ballı ve Kılıç, 2016). Her bir dört tepki kategorisinin iki farklı spesifik stratejiye (yönteme) ayrılmasıyla; mantıksal analiz ve pozitif yeniden değerlendirme olmak üzere bilişsel yaklaşma başa çıkma stratejileri (yöntemleri), rehberlik/destek arama ve problem çözme olmak üzere davranışsal yaklaşma başa çıkma stratejileri (yöntemleri), bilişsel kaçınma ve kabul/istifa olmak üzere bilişsel kaçınma başa çıkma stratejileri (yöntemleri), alternatif ödülleri yaratma ve duygusal boşalma olmak üzere duygusal kaçınma başa çıkma stratejileri (yöntemleri) şeklinde sekiz strateji bulunmaktadır (Kirchner vd., 2008; Koca Ballı ve Kılıç, 2016). Koca Ballı ve Kılıç (2016) yalnızca ölçeğin bilişsel ve duygusal yaklaşma başa çıkma yöntemlerini (mantıksal analiz, pozitif değerlendirme, rehberlik/destek arama, problem çözme) Türkçe'ye uyarlamışlardır. Bu çerçevede ölçekte mantıksal analiz, pozitif değerlendirme, rehberlik/destek arama, problem çözme yöntemleriyle ilgili 24 ifade bulunmaktadır. Katılımcılardan ifadeleri muhasebe mesleğini icra ederken karşılaşılan veya karşılaşılmış olunan sorunları ya da problemleri düşünerek 1-Hiçbir zaman, 2-Nadiren, 3-Bazen, 4-Çoğunlukla, 5-Her zaman şeklinde 5'li Likert tipinde değerlendirilmeleri istenmiş olup, herhangi ters puanlanan bir ifade yoktur. *Mantıksal analiz* strese neden olan durumları ve etkilerini anlama, zihinsel olarak hazırlanma gibi bilişsel girişimleri, *pozitif değerlendirme* problemi pozitif anlamda yeniden yapılandırmak için bulunulan bilişsel girişimleri, *rehberlik/destek arama* bilgi, rehberlik veya destek almak için bulunulan davranışsal girişimleri ve *problem çözme* ise doğrudan problemle ilgili olarak harekete geçmek için bulunulan davranışsal girişimleri ifade eder (Atalay Ata ve Sertel Berk, 2023; Koca Ballı ve Kılıç, 2016).

Katılımcıların araştırmaya gönüllü katılımları sağlanmıştır ve anketleri doldurmadan önce gönüllü olurları ve rızaları alınmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Açımlayıcı faktör analizi ile araştırmada kullanılan ölçeğin faktör boyutları belirlenerek yapı geçerliliği analiz edilmiştir. Cronbach's Alpha değerleri ile güvenilirlik analiz edilmiştir. Frekans ve yüzde hesaplamaları ile demografik değişkenlere ait veriler sunulmuştur. Muhasebe meslek mensupları tarafından başvuru stresiyle başa çıkma yöntemlerinin tespitinde tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri ile demografik değişkenlere göre farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. IBM SPSSStatistics 22 programı ile hesaplamalar gerçekleştirilmiştir. Anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınmış olup, eksik veri bulunmamıştır.

3. BULGULAR

3.1. Demografik Değişkenlere Ait Bulgular

Araştırmaya katılanlara ilişkin demografik bulgular Tablo 1'de sunulmuştur. Buna göre araştırmada yer alan muhasebe meslek mensuplarının %56,4'ünün erkek, %47,0'ünün 30 yaş ve altı, %88,0'ünün SMMM, %60,7'sinin bekâr, %78,6'sının lisans mezunu olduğu, %62,4'ünün çocuğunun olmadığı, %61,5'inin sigara içmediği görülmektedir. Yine muhasebe meslek mensuplarının %49,6'sı 5 yıl ve altı mesleki deneyim süresine sahipken, %61,5'inin aylık geliri 15.000-30.000 TL arasındadır. Araştırmadaki meslek mensuplarının %91,5'i mesleklerini faal/aktif olarak icra etmektedirler. Çalışma durumu bakımından %71,0'ı bağımsız çalışırken, %45,3'ünün haftalık çalışma saati 41-45 saat arasındadır.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bulgular

Demografik Değişken	Grup	Frekans	%
Cinsiyet	Erkek	66	56,4
	Kadın	51	43,6
Yaş	Toplam	117	100,0
	30 yaş ve altı	55	47,0
	31-40 yaş arası	38	32,5
	41-50 yaş arası	14	12,0
	51 yaş ve üstü	10	8,5
Medeni Durum	Toplam	117	100,0
	Evli	46	39,3
	Bekâr	71	60,7
Çocuk Durumu	Toplam	117	100,0
	Var	44	37,6
	Yok	73	62,4
Mesleki Unvan	Toplam	117	100,0
	Serbest Muhasebeci (SM)	14	12,0
	Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM)	103	88,0
	Toplam	117	100,0
Mesleki Deneyim Süresi	5 yıl ve altı	58	49,6
	6 – 10 yıl arası	20	17,1
	11 – 15 yıl arası	15	12,8
	16 – 20 yıl arası	8	6,8
	20 yıl ve üstü	16	13,7
	Toplam	117	100,0
Öğrenim Durumu	Ön lisans	4	3,4
	Lisans	92	78,6
	Lisansüstü	21	18,0
	Toplam	117	100,0
Sigara İçme Alışkanlığı	Var	45	38,5
	Yok	72	61,5
	Toplam	117	100,0
Aylık Gelir Durumu	15.000 – 30.000 TL arası	72	61,5
	30.001 – 45.000 TL arası	23	19,7
	45.001 – 60.000 TL arası	17	14,5
	60.001 TL ve daha fazlası	5	4,3
	Toplam	117	100,0
Faal/Aktif Mesleği İcra Etme	Evet	107	91,5
	Hayır	10	8,5
	Toplam	117	100,0
Çalışma Durumu	Bağımsız	83	71,0
	Bağımlı	24	20,5
	Çalışmıyor	10	8,5

Muhasebe Meslek Mensuplarının Örgütsel Stresle Başa Çıkma Yöntemlerinin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi: Mersin Örneği

	Toplam	117	100,0
Haftalık Çalışma Saati	40 saat ve altı	31	26,5
	41-45 saat arası	53	45,3
	46-50 saat arası	14	12,0
	51 saat ve üstü	9	7,7
	Çalışmıyor	10	8,5
	Toplam	117	100,0

3.2. SBÇYÖ'ye İlişkin Açımlayıcı Faktör Analizi Bulguları

Tablo 2 incelendiğinde ölçeğin orijinalinden farklı olarak SBÇYÖ'ye ait ifadeler 4 faktör yerine problem çözme, rehberlik/destek arama ve mantıksal analiz olmak üzere 3 faktör altında toplanmıştır. Bu nedenle pozitif değerlendirme faktörü ile ilgili hipotezler test edilememiştir. Ayrıca 'Karşılaştığım sorunlarla ilgili daha fazla bilgi edinmek için çalışırım' ifadesi rehberlik/destek arama faktörü yerine problem çözme faktörü altında yer almıştır. İfade anlam olarak her iki faktöre yakın durmaktadır. Koca Ballı ve Kılıç (2016) tarafından yapılan ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması çalışmasında bu ifade binişik çıkmıştır.

Tablo 2. SBÇYÖ'ye Ait Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve İfadeleri	Faktör Ağırlığı	Açıklanan Varyans Oranı (%)	Güvenilirlik (cronbach α)
Faktör 1: Problem Çözme (Özdeğer: 2,750)		25,482	0,742
Karşılaştığım sorunlarla ilgili daha fazla bilgi edinmek için çalışırım.	0,853		
Kendimi sürekli geliştirmeye çalışırım.	0,799		

Ne istediğime karar verir ve istediğimi gerçekleştirmek için çalışırım.	0,699		
Faktör 2: Rehberlik/Destek Arama (Özdeğer: 1,675)		23,380	0,691
Sorunlar hakkında bir arkadaşım ile konuşurum.	0,886		
Sorunlar hakkında eşim ya da diğer akrabalarım ile konuşurum.	0,802		
Benzer problemler yaşamış kişi ya da gruplardan yardım alırım.	0,650		
Faktör 3: Mantıksal Analiz (Özdeğer: 1,105)		20,265	0,701
Sorunlarla başa çıkmak için farklı yollar düşünürüm.	0,865		
Sorunlara dışarıdan bakmaya ve objektif olmaya çalışırım.	0,845		
	Toplam	69,127	
	Ölçek		
	Geneli		0,695
Faktörleştirme Tekniği: Temel Bileşenler Analizi, Döndürme Tekniği: Varimax			
KMO = 0,694, Bartlett Küresellik Testi Ki Kare = 228,490, sd =28, p = 0,000			
En Düşük Ortak Varyans = 0,555 – En Yüksek Ortak Varyans = 0,795			

3.3. Tanımlayıcı İstatistiklere İlişkin Bulgular

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen faktörlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'te sunulmuştur. Tablo 3'e göre araştırmada yer alan muhasebe meslek mensuplarının en fazla başvurdukları stresle başa çıkma yöntemi problem çözme (ortalama = 4,30) olmuştur. Bunu sırasıyla mantıksal analiz (ortalama = 4,11) ve rehberlik/destek arama (ortalama = 3,38) izlemiştir.

Tablo 3. Faktörlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Faktör	n	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Problem Çözme	117	1,33	5,00	4,30	0,70
Rehberlik/Destek Arama	117	1,00	5,00	3,38	0,98
Mantıksal Analiz	117	1,00	5,00	4,11	0,81

3.4. Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H Testlerine İlişkin Bulgular

Normallik varsayımı sağlanamadığından parametrik olmayan Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H testlerinden yararlanılmıştır. Faktör analizi sonucunda pozitif değerlendirme faktörü ortaya çıkmadığı için pozitif değerlendirme faktörüne ilişkin bu testler uygulanamamıştır.

Tablo 4. Cinsiyete Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	Mann-Whitney U	Z	p
Problem Çözme	Erkek	66	58,02	1.618,000	-	0,715
	Kadın	51	60,27			
	Toplam	117				
Rehberlik/Destek Arama	Erkek	66	58,02	1.618,000	-	0,720
	Kadın	51	60,27			
	Toplam	117				
Mantıksal Analiz	Erkek	66	59,45	1.653,000	-	0,866
	Kadın	51	58,41			
	Toplam	117				

Tablo 4 incelendiğinde stresle başa çıkma yöntemlerinden problem çözme ($p = 0,715$), rehberlik/destek arama ($p = 0,720$) ile mantıksal analiz ($p = 0,886$) için cinsiyet açısından herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Bu nedenle H_{1a} , H_{1b} ve H_{1c} hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 5. Medeni Duruma Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	Mann-Whitney U	Z	p
Problem Çözme	Evli	46	61,25	1.529,500	-	0,555
	Bekâr	71	57,54			
	Toplam	117				

Rehberlik/Destek Arama	Evli	46	65,70	1.325,000	-	0,084
	Bekâr	71	54,66		1,727	
	Toplam	117				
Mantıksal Analiz	Evli	46	60,80	1.550,000	-	0,636
	Bekâr	71	57,83		0,474	
	Toplam	117				

Tablo 5 incelendiğinde medeni duruma göre problem çözme ($p = 0,555$), rehberlik/destek arama ($p = 0,084$) ve mantıksal analiz ($p = 0,636$) yöntemleri için anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. H_{3a} , H_{3b} ve H_{3c} hipotezleri kabul edilmemiştir.

Tablo 6. Çocuk Durumuna Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	Mann-Whitney U	Z	p
Problem Çözme	Var	44	63,35	1.414,500	-	0,271
	Yok	73	56,38		1,101	
	Toplam	117				
Rehberlik/Destek Arama	Var	44	64,75	1.353,000	-	0,153
	Yok	73	55,53		1,431	
	Toplam	117				
Mantıksal Analiz	Var	44	61,14	1.512,000	-	0,588
	Yok	73	57,71		0,541	
	Toplam	117				

Tablo 6'ya göre çocuk durumu bakımından problem çözme ($p = 0,271$), rehberlik/destek arama ($p = 0,153$) ve mantıksal analiz ($p = 0,588$) yöntemleri için anlamlı bir farklılık yoktur. H_{4a} , H_{4b} ve H_{4c} hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 7. Mesleki Unvana Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	Mann-Whitney U	Z	p
Problem Çözme	SM	14	47,25	556,500	-1,412	0,158
	SMMM	103	60,60			
	Toplam	117				
Rehberlik/Destek Arama	SM	14	82,82	387,500	-2,814	0,005**
	SMMM	103	55,76			
	Toplam	117				
Mantıksal Analiz	SM	14	69,04	580,500	-1,207	0,227
	SMMM	103	57,64			
	Toplam	117				

** p < 0,01

Tablo 7'ye bakıldığında rehberlik/destek arama yöntemi ($p = 0,005$) için mesleki unvan açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Buna göre serbest muhasebeciler (Sıra Ortalaması_{SM} = 82,82), serbest muhasebeci mali müşavirlere (Sıra Ortalaması_{SMMM} = 55,76) kıyasla daha fazla rehberlik/destek arama yöntemine başvurmuşlardır. H_{5b} hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 7'ye göre problem çözme ($p = 0,158$) ve mantıksal analiz ($p = 0,227$) yöntemleri için ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu nedenle H_{5a} ve H_{5c} hipotezleri kabul edilmemiştir.

Tablo 8. Sigara İçme Alışkanlığına Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	Mann-Whitney U	Z	p
Problem Çözme	Var	45	52,70	1.336,500	-	0,105
	Yok	72	62,94			
	Toplam	117				
Rehberlik/Destek Arama	Var	45	60,53	1.551,000	-	0,698
	Yok	72	58,04			
	Toplam	117				

Mantıksal Analiz	Var	45	58,17	1.582,500	-	0,830
	Yok	72	59,52		0,215	
	Toplam	117				

Tablo 8'deki sonuçlar sigara içme alışkanlığına göre problem çözme ($p = 0,105$), rehberlik/destek arama ($p = 0,698$) ve mantıksal analiz ($p = 0,830$) yöntemleri için anlamlı bir farklılık göstermemektedir. H_{8a} , H_{8b} ve H_{8c} hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 9. Faal/Aktif Mesleği İcra Etmeye Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	Mann-Whitney U	Z	p
Problem Çözme	Evet	10	59,14	520,000	-	0,881
	Hayır	7	57,50			
	Toplam	10				
	m	11				
Rehberlik/Destek Arama	Evet	10	57,95	423,000	-	0,273
	Hayır	7	70,20			
	Toplam	10				
	m	11				
Mantıksal Analiz	Evet	10	59,70	460,500	-	0,457
	Hayır	7	51,55			
	Toplam	10				
	m	11				

Tablo 9 incelendiğinde faal/aktif mesleği icra etme bakımından problem çözme ($p = 0,881$), rehberlik/destek arama ($p = 0,273$) ve mantıksal analiz ($p = 0,457$) yöntemleri için anlamlı bir farklılık yoktur. H_{10a} , H_{10b} ve H_{10c} hipotezleri kabul edilmemiştir.

Tablo 10. Yaş'a Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
Problem Çözme	30 yaş ve altı	55	54,56	3	2,081	0,556
	31-40 yaş arası	38	61,34			
	41-50 yaş arası	14	65,50			
	51 yaş ve üstü	10	65,40			
	Toplam	117				
Rehberlik/ Destek Arama	30 yaş ve altı	55	50,42	3	8,851	0,031*
	31-40 yaş arası	38	62,38			
	41-50 yaş arası	14	77,82			
	51 yaş ve üstü	10	67,00			
	Toplam	117				
Mantıksal Analiz	30 yaş ve altı	55	55,89	3	3,855	0,278
	31-40 yaş arası	38	66,66			
	41-50 yaş arası	14	48,89			
	51 yaş ve üstü	10	61,15			
	Toplam	117				

* p < 0,05

Tablo 10'daki sonuçlara göre yaş açısından rehberlik/destek arama (p = 0,031) yöntemi için anlamlı bir farklılık bulunmuştur. H_{2b} hipotezi kabul edilmiştir. Buna karşılık problem çözme (p = 0,556) ve mantıksal analiz (p = 0,278) yöntemleri için anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu nedenle H_{2a} ve H_{2c} hipotezleri reddedilmiştir. Yaş'a göre hangi iki grup arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit etmek için yaş'a ilişkin her bir ikili grup arasında Mann-Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Yalnızca anlamlı bulunan sonuçlar Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Rehberlik/ Destek Arama Faktörünün Yaş'a Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	Mann-Whitney U	Z	p
Rehberlik/ Destek Arama	30 yaş ve altı	55	31,61	198,500	-	0,005**
	41-50 yaş arası	14	48,32			
	Toplam	69				

** p < 0,01

Tablo 11'e bakıldığında 41-50 yaş arasındaki muhasebe meslek mensupları (Sıra Ortalaması_{41-50 yaş arası} = 48,32), 30 yaş ve altındaki muhasebe meslek mensuplarına (Sıra Ortalaması_{30 yaş ve altı} = 31,61) göre daha fazla rehberlik/destek arama yöntemine başvurmaktadır.

Tablo 12. Mesleki Deneyim Süresine Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
Problem Çözme	5 yıl ve altı	58	57,34	4	1,410	0,842
	6 – 10 yıl arası	20	58,98			
	11 – 15 yıl arası	15	56,83			
	16 – 20 yıl arası	8	57,19			
	20 yıl ve üstü	16	68,00			
	Toplam	117				
Rehberlik/Destek Arama	5 yıl ve altı	58	53,24	4	10,517	0,033*
	6 – 10 yıl arası	20	53,43			
	11 – 15 yıl arası	15	82,87			
	16 – 20 yıl arası	8	69,56			
	20 yıl ve üstü	16	59,19			
	Toplam	117				
Mantıksal Analiz	5 yıl ve altı	58	56,74	4	1,993	0,737
	6 – 10 yıl arası	20	60,28			
	11 – 15 yıl arası	15	55,60			
	16 – 20 yıl arası	8	58,06			
	20 yıl ve üstü	16	69,25			
	Toplam	117				

* $p < 0,05$

Tablo 12'ye göre mesleki deneyim süresi açısından rehberlik/destek arama ($p = 0,033$) yöntemi için anlamlı bir farklılık görülmüştür. H_{6b} hipotezi kabul edilmiştir. Ancak problem çözme ($p = 0,842$) ve mantıksal analiz ($p = 0,737$) yöntemleri için anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bu nedenle H_{6a} ve H_{6c} hipotezleri reddedilmiştir. Mesleki deneyim süresine göre hangi iki grup arasında anlamlı

Muhasebe Meslek Mensuplarının Örgütsel Stresle Başa Çıkma Yöntemlerinin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi: Mersin Örneği farklılık olduğunu tespit etmek için mesleki deneyim süresine ilişkin her bir ikili grup arasında Mann-Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Yalnızca anlamlı bulunan sonuçlar Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13. Rehberlik/Destek Arama Faktörünün Mesleki Deneyim Süresine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	Mann-Whitney U	Z	p
Rehberlik/ Destek Arama	5 yıl ve altı	58	32,87	195,500	-3,291	0,001**
	11-15 yıl arası	15	52,97			
	Toplam	73				
Rehberlik/ Destek Arama	6-10 yıl arası	20	14,10	72,000	-2,623	0,009**
	11-15 yıl arası	15	23,20			
	Toplam	35				

** p < 0,01

Tablo 13'teki sonuçlar incelendiğinde 11-15 yıl arası mesleki deneyime sahip muhasebe meslek mensupları, hem 5 yıl ve altı deneyime sahip olanlara (Sıra Ortalaması_{11-15 yıl arası} = 52,97, Sıra Ortalaması_{5 yıl ve altı} = 32,87) hem de 6-10 yıl arası deneyime sahip olanlara (Sıra Ortalaması_{11-15 yıl arası} = 23,20, Sıra Ortalaması_{6-10 yıl arası} = 14,10) göre daha çok rehberlik/destek arama yöntemine başvurmaktadır.

Tablo 14. Öğrenim Durumuna Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
Problem Çözme	Ön lisans	4	30,25	2	3,52	0,172
	Lisans	92	59,05			
	Lisansüstü	21	64,24			
	Toplam	117				
Rehberlik/Destek Arama	Ön lisans	4	66,50	2	0,21	0,900
	Lisans	92	58,63			
	Lisansüstü	21	59,21			
	Toplam	117				
Mantıksal Analiz	Ön lisans	4	62,13	2	2,48	0,289
	Lisans	92	56,56			
	Lisansüstü	21	69,10			
	Toplam	117				

Tablo 14'e göre öğrenim durumu bakımından problem çözme ($p = 0,172$), rehberlik/destek arama ($p = 0,900$) ve mantıksal analiz ($p = 0,289$) yöntemleri için anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. H_{7a} , H_{7b} ve H_{7c} hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 15. Aylık Gelir Durumuna Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
Problem Çözme	15.000 – 30.000 TL arası	72	52,88	3	8,721	0,033*
	30.001 – 45.000 TL arası	23	69,09			
	45.001 – 60.000 TL arası	17	62,59			
	60.001 TL ve daha fazlası	5	88,50			
	Toplam	117				
Rehberlik / Destek Arama	15.000 – 30.000 TL arası	72	52,69	3	9,270	0,026*
	30.001 – 45.000 TL arası	23	75,83			
	45.001 – 60.000 TL arası	17	65,68			
	60.001 TL ve daha fazlası	5	49,80			
	Toplam	117				
Mantıksal Analiz	15.000 – 30.000 TL arası	72	57,68	3	1,416	0,702
	30.001 – 45.000 TL arası	23	59,30			
	45.001 – 60.000 TL arası	17	59,21			
	60.001 TL ve daha fazlası	5	75,90			
	Toplam	117				

* $p < 0,05$

Tablo 15 incelendiğinde problem çözme ($p = 0,033$) ve rehberlik/destek arama ($p = 0,026$) yöntemleri için aylık gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur. H_{9a} ve H_{9b} hipotezleri kabul edilmiştir. Mantıksal analiz ($p = 0,702$) yöntemi için ise anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bundan dolayı H_{9c} hipotezi reddedilmiştir. Aylık gelir durumuna göre hangi iki grup arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit etmek için aylık gelir durumuna ilişkin her bir ikili grup arasında Mann-Whitney U testi gerçekleştirilmiştir. Yalnızca anlamlı bulunan sonuçlar Tablo 16'da sunulmuştur.

Tablo 16. Problem Çözme ile Rehberlik/Destek Arama Faktörlerinin Aylık Gelir Durumuna Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	Mann-Whitney U	Z	p
Problem Çözme	15.000 – 30.000 TL arası	72	37,42	66,000	-2,397	0,017*
	60.001 TL ve daha fazlası	5	61,80			
	Toplam	77				
Rehberlik/ Destek Arama	15.000 – 30.000 TL arası	23	43,26	487,000	-2,979	0,003**
	30.001 – 45.000 TL arası	23	62,83			
	Toplam	46				

* p < 0,05

** p < 0,01

Tablo 16'ya göre, 60.001 TL ve daha fazla aylık gelire sahip olanlara (Sıra Ortalaması_{60.001 TL ve daha fazlası} = 61,80) nazaran 15.000 – 30.000 TL arası aylık gelire sahip (Sıra Ortalaması_{15.000-30.000 TL arası} = 37,42) muhasebe meslek mensupları problem çözme yöntemine daha az başvurmaktadır. Yine rehberlik/destek arama yöntemine 15.000 – 30.000 TL arası aylık gelire sahip (Sıra Ortalaması_{15.000-30.000 TL arası} = 43,26) muhasebe meslek mensupları tarafından 30.001 –45.000 TL arası aylık gelire sahip olanlara (Sıra Ortalaması_{30.001-45.000 TL arası} = 62,83) göre daha az başvurulmaktadır.

Tablo 17. Çalışma Durumuna Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
Problem Çözme	Bağımsız	83	58,30	2	0,259	0,879
	Bağımlı	24	62,04			
	Çalışmıyor	10	57,50			
	Toplam	117				
Rehberlik/ Destek Arama	Bağımsız	83	56,45	2	1,942	0,379
	Bağımlı	24	63,17			
	Çalışmıyor	10	70,20			
	Toplam	117				
Mantıksal Analiz	Bağımsız	83	60,11	2	0,609	0,737
	Bağımlı	24	58,27			

Çalışmıyor	10	51,55
Toplam	117	

Tablo 17'ye bakıldığında çalışma durumuna göre problem çözme ($p = 0,879$), rehberlik/destek arama ($p = 0,379$) ve mantıksal analiz ($p = 0,737$) yöntemleri için anlamlı bir farklılık görülmemiştir. H_{11a} , H_{11b} ve H_{11c} hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 18. Haftalık Çalışma Saatine Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Faktör	Grup	n	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
Problem Çözme	40 saat ve altı	31	64,27	4	1,240	0,871
	41-45 saat arası	53	57,83			
	46-50 saat arası	14	53,71			
	51 saat ve üstü	9	57,61			
	Çalışmıyor	10	57,50			
	Toplam	117				
Rehberlik/ Destek Arama	40 saat ve altı	31	58,61	4	1,925	0,750
	41-45 saat arası	53	59,14			
	46-50 saat arası	14	50,86			
	51 saat ve üstü	9	59,72			
	Çalışmıyor	10	70,20			
	Toplam	117				
Mantıksal Analiz	40 saat ve altı	31	56,06	4	2,739	0,602
	41-45 saat arası	53	62,71			
	46-50 saat arası	14	51,36			
	51 saat ve üstü	9	67,44			
	Çalışmıyor	10	51,55			
	Toplam	117				

Tablo 18 incelendiğinde haftalık çalışma saati bakımından problem çözme ($p = 0,871$), rehberlik/destek arama ($p = 0,750$) ve mantıksal analiz ($p = 0,602$) yöntemleri için anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. H_{12a} , H_{12b} ve H_{12c} hipotezleri reddedilmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Muhasebe alanında yer alan meslek mensuplarının başvurdukları stresle başa çıkma yöntemleri ve çeşitli demografik değişkenlere göre bu yöntemlerin farklılaşp farklılaşmadığı istatistiki analizlerle bu çalışmada incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre bu çalışma kapsamında muhasebe meslek mensuplarının mesleklerini icra ederken stresle başa çıkmada en çok başvurdukları yöntem, problem çözme olmuştur. En az başvurdukları yöntem ise rehberlik/destek arama olmuştur. Tekin vd. (2019) de yaptıkları çalışmada sosyal desteğe başvurmayı muhasebecilerde düşük düzeyde bulmuşlardır. Buna mukabil Demir ve Anasız (2008), muhasebe meslek elemanlarının stresle başa çıkarken en fazla uyguladıkları beş strateji arasında aileden destek alma ile arkadaş çevresinden destek almanın sırasıyla üçüncü ve dördüncü sırada yer alan stratejiler olduğunu belirtmişlerdir.

Cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk durumu, mesleki unvan, mesleki deneyim süresi, öğrenim durumu, sigara içme alışkanlığı, aylık gelir durumu, faal/aktif mesleği icra etme, çalışma durumu, haftalık çalışma saati bu çalışmada demografik değişken olarak ele alınmıştır. Problem çözme, rehberlik/destek arama ve mantıksal analiz yöntemlerinin demografik değişkenler açısından farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Stresle başa çıkarken problem çözme, rehberlik/destek arama ve mantıksal analiz yöntemlerini tercih etmelerinde kadın ve erkek muhasebe meslek mensupları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.
- Evli ve bekâr muhasebe meslek mensuplarının problem çözme, rehberlik/destek arama ve mantıksal analiz yöntemlerini tercih etmeleri anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

- Muhasebe meslek mensuplarının çocuk sahibi olmaları problem çözme, rehberlik/destek arama ve mantıksal analiz yöntemlerine başvurularını anlamlı şekilde farklılaştırmamaktadır.
- SM'ler mesleklerini icra ederken stresle başa çıkmada rehberlik/destek arama yöntemini SMMM'lerden daha fazla tercih etmektedirler. SM'ler mesleki sorunlarıyla başa çıkarken arkadaşlarının, diğer melektaşlarının rehberliğine ve desteğine daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Problem çözme ve mantıksal analiz yöntemlerini tercih etmelerinde ise SM ile SMMM'ler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
- Sigara içme alışkanlığı muhasebe meslek mensuplarının problem çözme, rehberlik/destek arama ve mantıksal analiz yöntemleri tercihlerinde anlamlı bir farklılığa yol açmamaktadır.
- Muhasebe mesleğini bırakanlar ile aktif olarak icra edenler arasında problem çözme, rehberlik/destek arama ve mantıksal analiz yöntemleri tercihlerinde anlamlı bir değişiklik yoktur.
- 41-50 yaş arasındaki muhasebe meslek mensupları, 30 yaş ve altındakilere göre mesleki problemleriyle ilgili stresle başa çıkarken arkadaşlarının, diğer meslektaşlarının rehberliğine ve desteğine daha fazla başvurmaktadır. Ancak diğer yaş gruplarında rehberlik/destek arama yöntemini tercih etmede anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Yine problem çözme ve mantıksal analiz yöntemlerine başvurmada yaş açısından anlamlı bir farklılaşma yoktur.
- 11-15 yıl arası mesleki deneyimi bulunan muhasebe meslek mensupları, yaşamış oldukları mesleki sorunların stresi ile baş etmede 5 yıl ve aşığı ile 6 ila 10 yıl arasında yer alan mesleki deneyimi bulunanlara göre daha çok rehberlik/destek arama yöntemini tercih etmektedirler. Aslında daha az mesleki deneyime sahip olanların başkalarının rehberliğine ve desteğine daha fazla başvurması beklenmektedir. Ancak çalışmada

bunun tersi bir sonuç çıkmıştır. Diğer mesleki deneyim sürelerinde rehberlik/destek arama yöntemine başvurmada anlamlı bir farklılık yoktur. Yine problem çözme ve mantıksal analiz yöntemlerine başvurmada mesleki deneyim açısından anlamlı bir farklılaşma yoktur.

- Ön lisans, lisans ya da lisanüstü mezunu olmaları meslek mensuplarının problem çözme, rehberlik/destek arama ve mantıksal analiz yöntemleri tercihlerini anlamlı bir farklılığa yol açmamaktadır.
- 15.000 – 30.000 TL arası aylık geliri olan meslek mensupları, karşılaştıkları mesleki sorunlarda stresle baş ederken problem çözme yöntemine 60.001 TL ve üstü aylık geliri olanlardan daha az başvurmaktadır. Yine 30.001 – 45.000 TL arası aylık geliri olanlara göre rehberlik/destek arama yöntemini de daha az tercih etmektedirler. Aylık gelir durumunun artmasının, farklı stresle başa çıkma yöntemlerine yönelmeye yol açtığı ifade edilebilir. Diğer aylık gelir durumlarında problem çözme ve rehberlik/destek arama yöntemi için anlamlı bir farklılık yoktur. Mantıksal analiz yöntemine başvurmada ise aylık gelir durumu bakımından anlamlı bir farklılaşma yoktur.
- Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız ya da bağımlı çalışması ve haftalık çalışma saatleri problem çözme, rehberlik/destek arama ve mantıksal analiz yöntemleri tercihlerinde anlamlı bir değişiklik göstermemektedir.

Bu sonuçlara göre çeşitli demografik değişkenler açısından farklılaşmanın ortaya çıktığı yöntem rehberlik/destek arama olmuştur. Problem çözme yönteminde yalnızca aylık gelir durumu değişkeni açısından farklılık ortaya çıkmıştır. Mantıksal analiz yönteminde ise hiçbir değişken açısından farklılık çıkmamıştır. Özellikle SM unvanlı, deneyim sahibi ve orta yaş aralığındaki meslek mensupları için mesleki faaliyetlerini yürütürken karşılaştıkları strese karşı rehberlik ve destek arama temelli önlemler alınabilir. Bu çerçevede örneğin TÜRMÖB (Türkiye Serbest

Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği) nezdindeki destek hizmetleri daha fazla artırılabilir ve geliştirilebilir. Yapay zeka, rehberlik ve destek hizmetlerine dahil edilebilir. Meslek mensupları kendi aralarında informal destek ve iletişim grupları kurabilirler. Bu çalışmada yaklaşma temelli stresle başa çıkma yöntemleri incelenmiştir. İleride yapılacak çalışmalarda muhasebe meslek mensuplarının kaçınma temelli stresle başa çıkma yöntemleri araştırılabilir. Ayrıca stresle başa çıkma yöntemlerinin muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişliğine, iş tatminlerine, örgütsel bağlılıklarına etkisi incelenebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır

Destek/Finansman Bilgileri

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu çalışma için Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 05.12.2023 tarih ve 285 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır

KAYNAKÇA

Akgemci, T. (2001). Örgütlerde stres ve yönetimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1-2), 301-309.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29934> adresinden alınmıştır.

- Akgün, A. İ. ve Türe, N. (2019). The Relationship between personality and perceived stress level: Evidence from independent public accountants. *Business and Economics Research Journal*, 10(4), 903-913. doi: 10.20409/berj.2019.209
- Atai, G. ve Özyaral, O. (2021). Study on factors affecting accountants job stress: Focusing on self-efficacy, job satisfaction and work engagement. *Revista Argentina De Clínica Psicológica*, 30(1), 587-595. doi: 10.24205/03276716.2020.2055
- Atalay Ata, D. ve Sertel Berk, H. Ö. (2023). The Turkish version of the coping responses inventory adult form (CRI-A) and testing its psychometric properties. *Öneri Dergisi*, 18(60), 582-596. doi: 10.14783/maruoneri.1081826
- Baltaş, A. ve Baltaş, Z. (2000). *Stres ve başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bekci, İ., Apalı, A. ve Bozcu, M. (2019). Muhasebe meslek elemanlarında stres faktörünün işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: Muğla ili örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 104-123. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/774425> adresinden alınmıştır.
- Birkök, C. (2000). *Poliste çatışma ve stres yönetimi*. 10 Şubat 2024 tarihinde https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/67360854/Poliste_atma_ve_Str es_Ynetimi20210518-17654-18qbtbn.pdf?1621341818=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DPoliste_catisma_ve_stres_yonetim i.pdf&Expires=1714478814&Signature=c5oZFelrYq9Bf1ahBEdOO8b adresinden alınmıştır.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (22. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.

- Büyükılmaz, O., Vargün, H. ve Uygurtürk, H. (2020). Muhasebe meslek mensuplarının mesleği bırakma niyeti üzerinde iş stresinin etkisi: Kariyer memnuniyetinin düzenleyici rolü. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 20(61), 105-124. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1210248> adresinden alınmıştır.
- Chen, J. C., Silverthorne, C. ve Hung, J. Y. (2006). Organization communication, job stress, organizational commitment, and job performance of accounting professionals in Taiwan and America. *Leadership & Organization Development Journal*, 27(4), 242-249. doi: 10.1108/01437730610666000
- Collins, K. M. ve Killough, L. N. (1992). An empirical examination of stress in public accounting. *Accounting, Organizations and Society*, 17(6), 535-547. [https://doi.org/10.1016/0361-3682\(92\)90012-H](https://doi.org/10.1016/0361-3682(92)90012-H) adresinden alınmıştır.
- Çetinceli, K. ve Mücevher, M. H. (2023). Kadın çalışanlarda iş stresinin ve işe yabancılaşmanın umut ve iyimserlik ile olan ilişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 7(1), 24-43. doi: 10.31200/makuubd.1240544
- Demir, M. ve Anasız, İ. (2008). Muhasebecilik mesleğinde mesleki stres kaynakları ve uygulanan bireysel stratejiler üzerine bir araştırma. *Verimlilik Dergisi*, (3), 135-159. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/875783> adresinden alınmıştır.
- Gül, M. ve Özpolat, A. (2020). Muhasebe meslek mensuplarının öfke ve stres ilişkisi üzerine bir araştırma (Elazığ ili örneği). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 203-224. doi: 10.36543/kauibfd.2020.010
- Hiçyılmaz, S. (2020). Örgütsel stres kaynakları ve yönetimi: Türkiye ve Rusya'dan seçili özel sektör çalışanları ile nitel bir çalışma. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 6(14), 670-707.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1143157> adresinden alınmıştır.

Kapıcı, S. D. ve Usul, H. (2020). Kadın muhasebe meslek mensuplarında stres kaynaklarının belirlenmesi üzerine İzmir ilinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 125-151. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1219629> adresinden alınmıştır.

Kayıhan, B., Tepeli, Y., Heybeli, B. ve Bakan, H. (2015). Muhasebe meslek mensuplarında strese neden olan faktörlerle iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkinin analizi: Muğla ili örneği. *The Journal of Academic Social Science*, (14), 374-390. doi: 10.16992/ASOS.716

Kirchner, T., Forns, M., Muñoz, D. ve Pereda, N. (2008). Psychometric properties and dimensional structure of the Spanish version of the coping responses inventory-adult form. *Psicothema*, 20(4), 902-909. <https://www.redalyc.org/pdf/727/72720459.pdf> adresinden alınmıştır.

Koca Ballı, A.İ. ve Kılıç, K.C. (2016). Stresle başa çıkma yöntemleri ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 273-286. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/364522> adresinden alınmıştır.

Moos, R. (1993). *Coping responses inventory: Professional manual* (2nd ed.). New York: PAR Assessment Resources.

Özmutaf, M. ve Mizrahi, R. (2017). SMMM ve diğer muhasebe çalışanları kapsamında, iş stresinin iş performansına etkisi: İzmir ilinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 1-12. doi: 10.21076/vizyoner.292507

Richlin-Klonsky, J. ve Hoe, R. (2003). Sources And Levels Of Stress Among UCLA Students. *Student Affairs Briefing*, 2, 1-13.

- Saputra, C. M., Himawan, L. S. ve Tanti, I. (2016). A study of the relationship between job related stress and temporomandibular disorders in accountants working in Jakarta. *Journal of Dentistry Indonesia*, 23(3), 69-73. doi:10.14693/jdi.v23i3.1009
- Stevenson, A. ve Harper, S. (2006). Work place stress and the student learning experience. *Quality Assurance in Education*, 14(2), 167-178. doi: 10.1108/09684880610662042
- Tekin, E., Yazgan Çilesiz, Z. ve Gede, S. (2019). Farklı meslek gruplarında çalışanların algılanan stres düzeyleri ve stresle başa çıkma tarzları üzerine bir araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 79-89. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/679128> adresinden alınmıştır.
- Yanık, A. (2017). Muhasebe meslek mensuplarının algıladıkları stres düzeyine yönelik bir araştırma. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 99-107. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/792841> adresinden alınmıştır.
- Yumuk Günay, G. ve Demiralay, T. (2016). Serbest muhasebeci ve mali müşavirlerin iş stresi, tükenmişlik sendromu ve iş-aile yaşam dengesi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 917-935. doi: 10.17755/esosder.87776
- Zeytin, M. ve Gökgöz, A. (2011). Muhasebe meslek mensuplarında strese neden olan faktörlerin incelenmesi: Yalova ve Bilecik illeri örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 2(3), 99-118. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/84362> adresinden alınmıştır

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Stress is a phenomenon that individuals encounter throughout life. Individuals may face stress in both business and social life, albeit for different reasons. Organizational stress confronts individuals with some problems in business life. Individuals working in work groups, especially where stress is intense, often experience this situation. One of the job groups where stress is intense is accounting. Methods of coping with stress vary from person to person. Each individual's reaction to stress may be different.

This study aims to determine the methods of coping with stress for the problems faced by professional accountants while performing their profession and to examine whether the methods of coping with stress differ according to demographic variables. In previous studies in the literature, it has been observed that the relationship between job stress, burnout syndrome and work-family life, the effect of job stress on job performance, intention to leave or leave the profession, perceived stress levels, determination of stress sources and factors, and determining individual strategies against stress have been examined in terms of professional accountants. This study aims to fill this gap in the literature by examining stress coping methods according to demographic factors within the framework of approach responses. In addition, the determination of the methods of coping with stress by Professional accountants will also guide what kind of measures to take against stress.

Method

This quantitative study in the screening type is also in the type of causal comparison research as it examines whether methods of coping with stress differ

according to demographic factors. As of November 2023, the population of the study consisted of 2,119 professional accountants registered with the Chamber of Certified Public Accountants of Mersin. In order to provide convenience in accessibility, the convenience sampling method was chosen. Between 01 December 2023 and 31 March 2024, only 119 professional accountants responded to the questionnaires, 2 professional accountants were excluded from the analysis because they filled out the questionnaire incompletely, and the remaining 117 professional accountants constituted the sample of the research. In the study, data were collected face-to-face or through a questionnaire using e-mail. In the first part of the questionnaire, there are 24 statements about logical analysis, positive evaluation, guidance/support seeking, and problem solving methods of the 'Coping Response Inventory' adapted to Turkish. In the second part of the questionnaire, there are 12 questions related to demographic variables, including gender, age, marital status, child status, professional title, duration of professional experience, education status, smoking habits, monthly income status, active/active occupation, working status, weekly working hours. With exploratory factor analysis, the factor dimensions of the scale used in the research were determined and the construct validity was analyzed. Reliability was analyzed with Cronbach's Alpha values. Frequency and percentage calculations and data on demographic variables are presented. Descriptive statistics were used to determine the methods of coping with stress used by professional accountants. Mann-Whitney you and Kruskal Wallis tests were used to analyze whether there was a difference according to demographic variables. Calculations were carried out with the IBM SPSS Statistics 22 program. The significance level was taken as 0.05 and there was no missing data.

Findings (Results)

It was observed that 56.4% of the accountants in the study were male, 47.0% were 30 years of age or younger, 88.0% were certified public accountant, 60.7%

were single, 78.6% were undergraduate graduates, 62.4% had no children, 61.5% were non-smokers, 49.6% had 5 years or less of professional experience, 61.5% had a monthly income between 15,000-30,000 TL. Unlike the original scale, the expressions of the 'Coping Response Inventory' were grouped under 3 factors: problem solving, seeking guidance/support and logical analysis instead of 4 factors. Problem solving was the most common method of coping with stress used by the accounting professionals in the research. This was followed by logical analysis and seeking guidance/support, respectively.

Public accountants preferred the method of seeking guidance/support in coping with stress while practicing their profession more than certified public accountants. Public accountants need more guidance and support from their friends and other angels while coping with their professional problems.

It has been observed that professional accountants between the ages of 41 and 50 are more likely to seek the guidance and support of their friends and other colleagues when coping with stress than those aged 30 and under.

Professional accountants with 11-15 years of professional experience preferred the method of seeking guidance/support more than those with 5 years or less and 6-10 years of professional experience in coping with stress. In fact, those with less professional experience are expected to be more likely to seek the guidance and support of others. However, the study came to the opposite conclusion.

It has been determined that professionals with a monthly income between 15,000 and 30,000 TL use the problem-solving method less than those with a monthly income of 60,001 TL or more while coping with stress. Again, compared to those with a monthly income between 30,001 and 45,000 TL, they preferred the method of seeking guidance/support less. It can be stated that the increase in monthly income situation leads to different methods of coping with stress.

In terms of other demographic variables, no significant difference was found in methods of coping with stress.

Conclusion and Discussion

According to these results, the method in which differentiation emerged in terms of various demographic variables was guidance/support seeking. In the problem solving method, there was a difference only in terms of the variable of monthly income status. Especially for professionals with the title of public accountant, who have experience and are in the middle-age range, measures can be taken based on seeking guidance and support against the stress they encounter while carrying out their professional activities. In this context, for example, support services at the 'Union of Chambers of Certified Public Accountants of Turkey' can be further increased and improved. Artificial intelligence can be incorporated into guidance and support services. Members of the profession can establish informal support and communication groups among themselves.

OSMANLI DEVLETİ’NDE TELGRAF

Mustafa ÇABUK*

Bahar Badem YANMAZ*

Öz

Elektrikli telgrafın icadına kadar telgrafın telgraf olmasını sağlayan bazı aşamalar şunlardır; Felemenkli Jansen’inin (1650’de) dürbünü, zamanla haberleşme için kullanılmaya başlanmış ancak dürbünün göremediği yerlerden de haber alınabilmesi için daha ileri fikirler ortaya çıkmıştır. Bunun için ilk önemli adım Claude Chappe’in havai telgraf sistemi olmuş ama bu fikre elektrik mekanizmasını da ekleyen ünlü ressam 1837 yılında Samuel F.B. Mors, elektrikli telgrafın ününü kazanan kişi olmuştur. 15 Eylül 1855’de Telgraf İdaresi resmi olarak açıldı ve çalışmalara başlandı. Telgrafhanelerle ilgili 17 Şubat 1857 tarihinde bir nizamname yayımlandı. Bu nizamname de telgraf memurlarının eğitimi ve çalışma şekilleri ile ilgili hükümler yer aldı. Telgraf gereçlerinin üretimi için de Telgraf Müdürü Fevzi Bey’in gayretleriyle Mayıs 1869’da Telgraf Fabrikası açıldı. Kısa sürede Osmanlı Devleti’nde hem Rumeli bölgesinde hem de Anadolu bölgesinde bir haberleşme ağı kuruldu. Ancak halkın bu haberleşme sistemini kullanması pahalıydı. Bu pahalılık nedeni ile 1864’de telgraf fiyatlarında ıslaha gidilip fiyatlar düşürüldü. Zamanla tarifeler üzerinde farklı çalışmalar yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Sultan Abdülmecit, Telgraf, Mors.

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Tarih Bölümü,
cabukm@yahoo.com, Kahramanmaraş/Türkiye

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Tarih Bölümü,
bahar.badem459@gmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye

TELEGRAPH IN THE OTTOMAN STATE

Abstract

There were some stages in the emergence of the telegraph until the invention of the electric telegraph. These stages are: Dutch Jansen's binoculars (in 1650) began to be used for communication over time, but more advanced ideas emerged to get news from places that the binoculars could not see. The first important step for this was Claude Chappe's aerial telegraph system, but the famous painter who added the electrical mechanism to this idea was Samuel F.B. Mors in 1837. Mors was the person who made the electric telegraph famous. The Telegraph Administration was officially opened and work began on 15 September 1855. A regulation regarding telegraph offices was published on 17 February 1857. This regulation included provisions regarding the training and working methods of telegraph officers. The Telegraph Factory was opened in May 1869 for the production of telegraph equipment, with the efforts of Telegraph Director Fevzi Bey. In a short time, a communication network was established in both the Rumelia and the Anatolia regions. However, it was expensive for the public to use this communication system. Due to this expensiveness, telegraph prices were reformed and reduced in 1864. Over time, different studies were carried out on tariffs

Keywords: Ottoman, Sultan Abdülmecit, Telegraph, Mors.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun medeniyet tarihi boyunca birbiri ile iletişim kurmak istemesi, şimdiki zamanda nasıl elzem ise çok eski zamanlarda da o kadar önemli idi. Bu kadar önemli olan iletişim, toplumlar arasında önemli bir sorun haline gelmiş, bunun kısa sürede ve daha güvenilir yollar ile sağlanması için çeşitli metotlar geliştirilmeye çalışılmışlardır. Bilinen en eski yöntemler arasında gerek davulla haberleşme gerekse ateş kulelerinden gönderilen dumanların, aslında bir nevi telgraf fikrinin ilk öncülerinin olduğunu söylenebilir. Telgrafın icadı ile var olan iletişim mekanizmaları daha da sistemli bir hale getirilmiştir. Böylece çok uzak mesafelerden, insanlar birbiri ile olan haberleşmelerini kısa zaman içerisinde

yapma imkânına sahip olmuşlardır. Sözlük anlamında telgraf: İki merkez arasında, kararlaştırılmış işaretlerin yardımıyla yazılı haberlerin veya belgelerin iletimini sağlayan bir telekomünikasyon düzeni olarak ifade edilmektedir. Telgraf ile birlikte aslında haberleşme ilkel olmaktan çıkmakta ve artık elektrik yardımı ile daha modern bir hale gelmekteydi (www.tdk.gov.tr,2021).

Telgrafın icadına giden sürece bakıldığında, işin mantığı çok eski zamanlara dayanmaktaydı. Bununla birlikte, sanayinin gelişimi ve en önemlisi elektriğin icadı bu iletişim sistemini makineleştirerek çok kısa bir sürede haber alma ağının genişletilmesi ve dünyanın giderek daha da küreselleşmesine neden oldu. Telgrafın icadındaki önemli adımlardan biri; Felemenkli Jansen'ın 1650 yılında yakını gösterir bir dürbün icat etmesiydi. Bu dürbün aracılığı ile Fransız akademisyen Guillaume Amontons 1690 tarihinde, işaretlerin karşılıklı olarak alışverişini deneyerek Paris ile Roma arasında 3-4 saat içinde işaretlerin karşılıklarını alabildi (Güven Bezaz, 2006: 97). Telgrafın icadındaki bir sonraki adımda Claude Chappe, havai telgraf sistemini icat ederek, telgraf hatlarını yüksek tepelere dikti ve birbirinden 9-12 km uzaklıklardaki kuleler vasıtası ile haberleşmede büyük bir aşama kat etti. Bu yeni sistem Fransa'da 1793 yılından itibaren hızla yayılarak geniş bir kullanım ağı oluşturdu. Almanya, İngiltere, İsveç, Danimarka, Rusya, Amerika gibi ülkelerde farklı zamanlarda, aynı veya benzerleri kullanılmaya başlanmışsa da Osmanlı Devleti'ne bu sistem hiç girmemiştir (Kaçar, 1986: 2-6).

Telgrafın, bugünkü telgraf olarak bilinen versiyonunu yani elektrikli telgrafi, 1837 yılında Samuel F.B. Mors buldu ve "Mors Alfabesi" diye anılan alfabeyi yaptı. Mors'un telgrafının gerçekten kullanılabilir olması ile 1843'de Washington- Baltimore arasında 353 hat kuruldu. Böylece telgraf dönemin en hızlı haberleşme vasıtası olarak kullanım alanına girdi. (PTT Genel Müdürlüğü, 200187). Washington-Baltimore arasında ilk gönderilen telgraf kodu ise 'Allah

nelere kadir’ manasındaki ‘What hath God wrought’ mesajı oldu (Kulular İbrahim, 2019: 4). Bu gelişmelerden sonra iletişimin çok hızlı olması ile teknolojiye giden yoldaki en büyük engel ortadan kalktı. Amerika’dan sonra bu yeni model telgraf sistemi, 1845 yılında İngiltere, 1847’de Fransa, 1849’da Avusturya, 1855’te ise İspanya’da kuruldu (Subaşı ve Bal, 2015: 8). Telgrafın diğer teknolojilere nazaran çok kısa sürede yayılması ise bilgiye kısa sürede ve güvenilir bir şekilde ulaşma ihtiyacının çok büyük olmasından kaynaklanmaktaydı.

2. OSMANLI DEVLETİ’NİN TELGRAF İLE TANIŞMASI

Telgrafın yayılımı batıdan doğuya doğru hızlı bir şekilde ilerledi. Bu hızlı yayılımın sebebi, kısa sürede bilgiye ulaşma ihtiyacıydı. Osmanlı Devleti de bu ihtiyacın önemini kavradığından ilk olarak telgraf denemelerine, Sultan II. Mahmut döneminde başladı. Bu dönemde telgrafın ilkel versiyonu olan “semofer” modeller, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, boğazın her iki yakasına kuruldu. Basit telgraf işlevini gören semofer telgraf, Boğaziçi’nde iki yaka arasında ve Karadeniz ile İstanbul arasında mesaj alışverişini mümkün kıldı (Çakılcı, 2015: 5).

Osmanlı Devleti’ne Morse’un icadının bir örneği ilk defa 1839 yılında, ortağı Mr. Chamberlain tarafından getirildi. Fakat Chamberlain, bu icadı Sultan’a sunma cesaretini gösteremedi. Kendisi Viyana’ya giderken Tuna Nehri’nde boğulunca bu girişim başarısız oldu (Yazıcı, 2000: 110). Ardından jeolog olarak görevlendirilen Amerikalı Prof. Lawrance Smith, 1847 yılında, İstanbul ile başka bir şehir arasında telgraf hattı kurmak isteyerek Amerika’dan Morse’un telgrafından getirtirdi. Yapılan ön denemelerin ardından, 9 Ağustos 1847 tarihinde Sultan Abdülmecid’in huzurunda Beylerbeyi Sarayı’nın iki ayrı odasına kurulan makinelerden başarılı bir şekilde mesaj gönderildi (Keskin ve Sönmez,

2009: 69). Telgrafla gönderilen ilk mesaj Sultan Abdülmecid'in isteği doğrultusunda "Fransız gemisi geldi mi? Avrupa'dan ne haber?" şeklinde oldu. Sultan Abdülmecid, mesajın doğru olarak iletildiğini görünce bir denemenin de devletin ileri gelenlerinin önünde yapılmasını istedi. Başarılı bir deneme daha yapıldı. Bunun üzerine padişah, Smith'e takdirlerini ileterek kendisine bir madalya verdi. Aynı zamanda icadın gerçek sahibi Mors'a da 22 Ocak 1848 tarihinde Avrupa'nın ilk telgraf beratı ve çok değerli taşlar bulunan bir madalya gönderdi (PTT Genel Müdürlüğü, 2007: 189). Sultan Abdülmecid, gecikmeden ilk telgraf hattının İstanbul- Edirne arasında çekilmesini istediysede bu dileği gerçekleşmedi (Yazıcı, 2000: 110).

2.1. Kırım Harbi Sırasında Çekilen İlk Telgraf Hatları

Savaş, insanlık tarihinde, değişimi hızlandıran en hususi etmenlerden biridir. Osmanlı'da telgraf hattının çekilmesi de Osmanlı-Rus Savaşı olarak başlayan Kırım Savaşı esnasında oldu. Savaşta kısa sürede haberleşmenin önemi büyük olduğu için telgraf kablolarının döşenmesi bir zaruret olarak ortaya çıktı. Fransızlarla birlikte 1854'de Osmanlı ordularına katılan İngilizler, dünyada, o sırada en uzun denizaltı telgraf hattı olan ve 340 mil uzunluğundaki kabloları Varna-Balaklava (Sivastopol yakınlarında) arasında döşediler. Sonrasında bu hat İstanbul'a kadar uzatıldı. Buna ek olarak Fransızlar da Varna'yı Viyana'ya bağladılar ve böylece Mayıs 1855'den itibaren ordular ile başkentler arasında telgraf ile kısa süreli haberleşmeler sağlanmaya başlandı (Davison, 2003: 349; Güven Bezaz, 2006:104).

Osmanlı ülkesinde savaş esnasında kurulan bu hatlar, savaşın başlamasından itibaren kendi çıkarlarını da korumak isteyen Fransa ve İngiltere'nin ordu güzergâhlarını Varna yolu ile Londra, Paris ve diğer bölgeleriyle birleştirerek bu iki ülke haberleşme ağını daha da sarmal bir hale getirdi. Böylece Avrupa ile

Rumeli arasında, sonrasında ise doğu devletleri ile bağ kuruldu. Ancak Osmanlı Devleti'nde elektrikli telgraf hatları Rusya'ya karşı müttefik devletler tarafından, savaş esnasında kurulduğu için bu hatlardan halkın yararlanması mümkün olmadı (Altun, 2011: 19).

Osmanlı'da telgrafın tanıtımı padişaha yapıldıktan sonra ilk telgraf Kırım Savaşı'nda kullanıldı. 14 Eylül 1855 tarihli telgrafta Sivastopol Kalesi zaferi Londra ve Paris'teki Osmanlı Büyükelçilerine bildirildi. Bu şekilde telgraf Osmanlı'da ticari ve sosyal amaçlardan önce, askeri amaçlı kullanım alanı buldu (Kulular İbrahim, 2019: 10).

3. TELGRAF HATLARININ TOPLUMSAL TABANA İNDİRİLMESİ

Osmanlı Devleti'ne telgraf, ilk zamanlarda savaş esnasında girmiş olsa da zamanla resmi ve özel haberleşmeyle birlikte ticaret için de kullanıma açıldı (Hanilçe, 2017: 66). Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti içerisindeki ticari ve politik meseleleri telgraf ile hızlı bir şekilde uygulama ve öğrenme fırsatı buldu. Bununla birlikte, Avrupa ile Uzakdoğu merkezleri arasında kavşak noktası olan Osmanlı şebekesi, özellikle de Rumeli şebekesi uluslararası haberleşme ağı içerisinde önemli bir konuma sahip oldu (Çakılcı, 2014: 52). Bu konumdan ilk önce Osmanlı vatandaşlarından ticaretle uğraşan tacirler faydalandı. Bu durum tacirlerin ticaret hayatını daha da çeşitlendirdi (Ergin, 2010:5).

Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa 1854 yılında bir telgraf komisyonu kurdu. Paşa telgrafın ülke içerisinde gelişime imkân sağlayacağını düşünmüştü. (PTT Genel Müdürlüğü, 2007: 191). Bu komisyon, gelen teklifleri değerlendirdi. Osmanlı ülkesinde bir telgraf ağı inşası için ilk olarak Mr. Look başvurdu. İngilizlerin amacı Londra-İstanbul-Hindistan arasını bağlamaktı. Londra-İstanbul-Hindistan hattı için Mr. Look ilk teklifi verdi. İngilizler tarafından gelen diğer bir teklif ise

Mr. Cooke tarafından yapıldı. Bu teklif ile telgraf şebekesi Osmanlı Devleti adına inşa edilecekti. Yalnızca inşaat işi şirket tarafından idare edilecekti. Diğer bir teklif ise Osmanlı'nın eski dostu Fransa'dan geldi. Fransalı M. Rue ve M. Blacque'den gelen teklifte, Belgrad-İstanbul arasında telgraf hattı döşenecek ve iki kol halinde döşenecek olan hatlardan biri Edirne'den Şumnu'ya, diğeri Niş'ten Vidin'e ulaşacaktı. Sonuç itibariyle komisyon kararınca, Rue ve Balcque'nin 5 Temmuz 1854'deki teklifleri kabul olunarak ihale Fransızlara verildi (İhsanoğlu ve Kaçar, 1995: 52-58). Fransa ile Osmanlı Devleti arasında yapılan bu antlaşma ve Fransa'nın da diğer Avrupa devletleri ile imzaladığı telgraf antlaşmaları neticesiyle, Osmanlı telgraf şebekeleri ile birçok Avrupa merkezi arasında telgrafla haberleşme imkânı da mümkün olacaktı (Çakılcı, 2014: 51-81).

Yapılan anlaşmalar ile işe koyulan Fransız şirket, İstanbul- Edirne hattını, Soğukçeşme'den Yedikule'ye ulaştırdı. Yedikule'den de Küçükçekmece, Büyükçekmece, Kumburgaz, Ereğli, Çorlu, Lüleburgaz Havza yoluyla Edirne'ye kadar hatlar çekildi. Bu hatlar 16 Ağustos 1855 tarihinde haberleşmeye açıldı. İstanbul- Edirne hattının bitiminden sonra ise Edirne'den Şumnu'ya kadar olan kısım, 6 Eylül 1855 tarihinde tamamlandı. Bu hat daha önce Fransa'nın yapmış olduğu Varna-Şumnu hattına bağlandı. Varna-Şumnu hattı ise daha önceden 22 Nisan 1855 tarihinde haberleşmeye açılmıştı. 15 Mayıs 1855 tarihinde Varna-Bükreş hattı tamamlanarak haberleşme sağlandı (Altun, 2011: 21-22).

15 Eylül'de İstanbul ve Edirne'de tören eşliğinde Telgraf İdaresi resmen çalışmaya başladı. Telgraf hatlarının çoğunluğunu, verilen ihale sebebiyle Fransızların yapmış olması, telgrafla gönderilen mesajların dilinin Fransızca olarak kabul görmesine neden oldu (PTT Genel Müdürlüğü, 2007: 193). İlk telgraf haberleşmeleri yabancılar tarafından Fransız dilinde ve Latin harfleriyle gerçekleşti. Osmanlı bürokratları, haberleşmenin telgraf vasıtasıyla, yabancıların

elinde ve idaresinde olmasının, ayrıca yabancı dil ve harflerle yapılmasının büyük mahzurları olduğunu hemen fark ettiler (Yüksel, 2014: 374-375). Osmanlı Devleti, Kırım savaşı sırasında ilk hatlarını Fransızların yardımıyla, tamamen Fransız malzemeleri kullanarak kurmuştu. İnşa edilen tesislerin çalıştırılması da Fransa'dan getirilen kişilere verildi. Telgrafın yabancılar tarafından Osmanlı Devleti'nde yaygınlaşması, savaş ortamının getirdiği bir sorundu. Soruna çare bulmak için yerli halktan telgrafçı yetiştirilmeye başlandı. Böylelikle, Fransızca bilen Mustafa ve Voliç Efendiler telgraf çekiminde görevli olan Le Comte Enkles'in yanına verildi. Yine aynı amaçla Arif ve Ogüst efendiler de eğitim için gönderildi. Eğitilen bu kişilerin, Fransız telgrafçılardan gerekli eğitimi almaları sağlandıktan sonra lüzum görülen merkezlere tayinleri yapıldı. İçlerinden Fevzi Bey'e üstün başarısından dolayı "ilk Türk muharebe memuru" unvanı verildi (Yazıcı, 1983: 753-754). Netice itibari ile 15 Eylül 1855 tarihinde Telgraf İdaresinin resmi olarak açılışından itibaren yaklaşık yedi ay sonra 3-4 Mayıs 1856 tarihinde ilk Türkçe telgraf çekildi (Yazıcı, 2000: 113). Böylece sıradan halk da telgrafla tanışmaya başladı.

4. TELGRAFHANELERİN KURULUŞU VE YAYGINLAŞMASI

15 Eylül 1855'de Telgraf İdaresi resmi olarak açıldı. Bu açılıştan sonra ülkede hızlı bir haberleşme ağının kurulması için devlet, halktan aldığı destekle ve devletin görevlendirdiği memurlarca, hat direklerini dikmeye başladı. Bu değişim için hızlı bir çalışma başlatılırken, telgraf idaresinin de kurumsallaşması gerekmekte idi. İlk olarak telgraf idaresi komisyonu başkanı olan Afif Bey, hükümetten görevlendirdikleri adamların dikkatsizlikleri veya ihmalleri neticesinde büyük zararlar meydana gelebileceğini, bunların denetimi için bir memur tayin edilerek bunların kontrol edilmesinin zaruri olduğunu yazdı. Bu doğrultuda Tercüme odasından Mehmed Efendi 5000 kuruş maaşla Telgraf Müdür-i Umumisi olarak atandı. Nitekim her ne kadar teknik işlerin yapımı

yabancı mühendislerce üstlenilmiş olsa da sonrasında idarenin devredilmesi büyük kazanımlar sağladı (Kaçar, 1986: 16-17).

Posta ve telgraf arasındaki ileti gönderimi arasındaki uyuşma nedeni ile bu iki birimin 21 Eylül 1871'de birleştirilmesine karar verildi. Telgraf idaresi, posta teşkilatı ile birleşinceye kadar müdürlük olarak kaldı. Önceleri Sadarete bağlı olan müdürlük Posta Nezaretiyle birleştikten sonra Posta ve Telgraf Nezareti adı altında Dâhiliye Nezaretine bağlandı (PTT Genel Müdürlüğü, 2007: 193).

Telgraf dilinin Türkçeleştirilmesi girişimleri kısa sürede başlamıştı. Bu girişime öncülük ederek Fransız alfabesini Osmanlı alfabesine dönüştüren Mustafa Efendi "Mustafa Alfabesi'ni" oluşturdu. Bu alfabe "Mustafa Tarzı Muhabere" şeklinde Osmanlı Telgraf idaresi tarafından hemen hemen 20 yıl süreyle kullanıldı. Ancak eksiklikleri olduğundan zamanla noksanları giderme ihtiyacı arttı. Mustafa Bey'in alfabesinde çok kullanılan harfler için uzun işaretler belirlemiş olması, haberleşmenin süratini düşürmekte idi. Bu konuyu ele alan İzzet Paşa, eksiklikleri ve fazlalıkları gidererek haberleşme hızına %20 kadar sürat kazandırdı. Aynı zamanda bu ıslah edilmiş yeni alfabenin Uluslararası Alfabeyle yakınlığı dolayısıyla da hem yabancı dil için hem de Türkçe için ayrı ayrı haberleşme görevlisi bulundurma zorunluluğu, büyük oranda azaldı. İzzet Beyin düzenlemiş olduğu telgraf alfabesi, büyük bir değişikliğe uğramadan devletin sonuna kadar Osmanlı Telgraf İdaresince kullanıldı. Ancak Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı Oskan Efendi (24 Ocak 1913-4 Kasım 1914), zamanında ufak bir takım değişiklikler yaptı (Yazıcı, 1984:760-763).

Kurulacak olan telgrafhanelerin, merkezi bir telgrafhane tarafından yönetilebilmesi için İstanbul'da merkezi bir telgrafhane binası yapımına karar verildi. Bu karar doğrultusunda 30 Aralık 1854 tarihinde, dönemin meşhur mimarlarından İtalyan Mimar Fossati'ye yaptırılmak üzere masrafı hazineden ödenecek olan bina, Alay Köşkü ile Soğukçeşme kapısı arasında bulunan sur

duvarlarına bitişik olarak inşa edilmeye başlandı. Binanın inşası 11 Ağustos 1855 tarihinde tamamlandı. Daha sonra Telgraf İdaresinin ihtiyaçları doğrultusunda bu binaya eklemeler yapıldı (Altun, 2011:24-25).

Osmanlı Devleti'nde Anadolu hatları, Rumeli'ye nazaran ihmal edilmiş olsa da İngilizlerin Hindistan hattını plana geçirmesi, Anadolu'da büyük bir telgraf hattı inşasını başlattı. Bu hattın bitiminde Anadolu'daki bazı vilayetler telgraf ile tanışmış olup yapımında da Anadolu insanının fedakârlığı göze çarpmaktadır. Anadolu hatlarını üç kola ayıracak olursak; kuzey kolunda hattın geçtiği şehirler; Sinop, Samsun, Giresun, Trabzon, Rize, Erzurum, Amasya, Gümüşhane, Yozgat, Sivas ve Erzincan, güney kolunda; Maraş, Antep, Adana, Tarsus, Mersin, İskenderun, Kilis, Diyarbakir, Halep, Bağdat, Şam, Tunus, Trablusşam, Humus, Beyrut, Şam ve Kudüs, batı kolunda ise; İzmit, İzmir, Edremit, Balıkesir, Bursa, Konya, Aydın, Burdur ve Denizli'dir. Yalnız bu hatlara zamanla ilaveler olmuş, hatların isimlerinin tamamı da verilememiştir (İhsanoğlu ve Kaçar, 1995: 89-106).

İngilizlerin Hindistan'a giden yolda Osmanlı Devleti'nin toprakları da yer alıyordu. Bu nedenle İngilizler, sömürgesi altındaki Hindistan ile hızlı iletişim kurabilmek için, 1856'da, Adriyatik, Kıbrıs, İskenderiye, Suriye, Irak, İran Körfezi yoluyla, Osmanlı Devleti'nin güney topraklarından geçen bir Hindistan hattı önerisi ortaya attı. Bu aynı zamanda, Ruslara karşı bir adım önde olma politikasını içeriyordu (Davison, 2003: 353). Bu doğrultuda ilk olarak, İstanbul-Çanakkale arası Osmanlı Devleti'ne ait olmak üzere İngiliz Lionel Gisborne'un teklif etmiş olduğu Çanakkale-İskenderiye telgraf hattının yapımı 1855'de İngilizlere verildi (Keskin ve Sönmez, 2009: 72). Daha sonra diğer hatların yapımı yine İngiliz şirketlerine verildi. Aslında Osmanlı hükümeti İngilizlere yeşil ışık yakmasının üç sebebi bulunmakta idi. Bunlar; İngiltere ile iyi ilişkiler kurmak, Hindistan'la haberleşmesini kolaylaştırmak ve Avrupa telgraf ağında Fransız

etkisini Asya'da İngiliz etkisiyle dengelemektir (Davison, 2003: 353). Osmanlı Devleti bu politikasında telgraf hatlarının çekimi ile ilgili olan imtiyazlı durumu, sadece tek bir devletin tekeline bırakmak istememesinden ileri gelmekteydi.

Telgraf şebekelerinin yaygınlaşmaya başlamasıyla hem yetişmiş insan gücüne hem de telgraf için gerekli malzemelere ihtiyaç arttı. Alıcı-verici cihazlar, tel, fincan gibi malzemelerin tamamının yurtdışından getirilmesi sebebiyle devlet hazinesine yük binmişti. Bu yükü azaltmak amacıyla, Telgraf Müdürü Fevzi Bey'in gayretleriyle Mayıs 1869'da Telgraf Fabrikası kuruldu. Telgraf makinelerinin artık bu fabrikada yapılmaya başlanmasıyla hem daha kaliteli mal üretilmiş hem de kâra geçilmeye başlandığı açıkça ortaya çıkmıştı. Yakalanan bu başarılarından ötürü baş makinist Süleyman Efendi ile diğer makinistler Cemal ve Besim Beylere, ayrıca Telgraf Müdürü Fevzi Bey'e madalyalar verildi (PTT Genel Müdürlüğü, 2007: 194- 195). İlerleyen yıllarda telgraf hatlarının ülke içinde yayılmaya başlamasıyla, yeni kurulan telgrafhanelerde çalıştırılacak personel gereksinimi de hissediliyordu.

Bu ihtiyacın karşılanması yolunda ilk olarak ecnebi mühendislerin yanına özellikle Tercüme Odalarında çalışan memurlar görevlendirildi. Ancak artan ihtiyacın karşılanması için telgraf mektebinin açılması gerekliliği gündeme geldi (Çakılcı, 2015: 127). Bu doğrultuda 1857'de yayımlanan nizamname ile telgrafhaneye alınacak olan öğrencilerin Türkçe ve Fransızca yazışma usullerini öğrenmesi için, bu usuller telgraf müdürü İzzetlü Efendi tarafından hazırlandı. Bu düzenleme, divan-ı hümayun kalemi tarafından kaydedilip müdür tarafından onaylandı (BOA,A.}AMD./78-83, 1273). On iki madde halinde düzenlenen bu nizamnameye göre, yetiştirilmek üzere alınan öğrencilerin yaşları 18-35 arası olacak, aynı zamanda her öğrenci dürüst ve namuslu olduğuna dair geçerli bir referanstan Meclis'in de kabul edeceği bir onay getireceklerdi. Telgraf Meclisi önünde muharebe sırlarını saklayacaklarına, telgraf nizam ve kanunlarına

uyacaklarına dair yemin edeceklerdi (PTT Genel Müdürlüğü, 2007: 198). Yemin etmelerindeki en önemli sebep ise her türlü bilgi kaynağının, kendi ellerinden yazılarak iletilmesinden ileri gelmekteydi. Nizamnamenin koymuş olduğu kaideler neticesinde 1861 tarihinde Telgraf Memur Mülazımı Mektebi açıldı. Bu mektep önce Soğukçeşme’de sonraları ise Adli Tıp Dairesi olarak bilinen binanın yerinde bulunan bir tahta binada tedrise başladı. Öğrencilere iki yıl fenni ders ile beraber ayda 250 kuruş aylık verildi (Demir, 2005: 60). Öğrencilerin programları genel olarak sabahları; telgraf fenninin tarihi, elektrik nazariyeleri, telgraf aletleri ve kullanılış tarzları, postaların tanzimi gibi teorik dersler verilirdi. Öğleden sonraları ise muhasebe usulü, telgraf haberleşmesi, telgraf işletmesi ve nizamları gibi uygulamalı konular verildi (Yüksel, 2014: 375).

Telgraf konusunda eğitim veren okullar; “Mekteb-i Fünûn-ı Makineciyan” (1863 -1868), Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi)’dir. 1872 yılından itibaren müfredata telgraf tekniği ile ilgili dersler eklendi. “Posta ve Telgraf Mektebi” 1872 yılında kuruldu. 1880’lerde Darüşşafaka Lisesi’nin son sınıfına elektrik ve telgraf dersleri ilave edildi. 1909 yılında “Telgraf Mekteb-i Ali’si” adıyla telgraf binası içine yeni bir mektep açıldı. Bu mektepte ara ara kapanarak, farklı yerlerde tekrar tekrar açıldı (PTT Genel Müdürlüğü, 2007: 199).

4.1. Telgraf Tarifeleri

Telgraf aracılığı ile haberleşme, ilk zamanlarda resmi amaçlar için kullanılmakta iken Eylül 1855 tarihinden itibaren gayr-i resmi haberleşme için de kullanıma açıldı (İhsanoğlu ve Kaçar, 1995: 114). Bu yeni kullanım sahası, bu iş için belirli bir para nakdinin ödeneceği anlamına gelmekteydi. Telgraf idaresi, vermiş olduğu hizmetler karşılığında değişen tarifeler belirleyecekti. Bu tarifeler ise yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere iki ayrı tarife benimsendi (PTT Genel Müdürlüğü, 2007: 196).

Telgraf Komisyonu 15 Kasım 1855 tarihinde ilk tarifelerini ilan etti. Bu tarifede, uluslararası geçerli olan telgraf tarifesi kabul edilmiş ve dâhili telgraftan alınacak ücretin “Sikke-i sahihe-i şahane” hesabıyla alınacağı kararlaştırılmıştı. Bu tarife ise yaklaşık on yıl yürürlükte kaldıktan sonra 1864’de telgraf fiyatlarında islahata gidildi (İhsanoğlu ve Kaçar, 1995: 114).

1864’ten itibaren Rumeli'nin lehine olarak ücretler % 30-40 kadar indirildi. Bu tarife değişikliği ile Osmanlı hatlarıyla İstanbul'dan Basra'ya 20 kelimelik telgraf 277 kuruşa gönderilirken, Rumeli bölgesinde aynı uzaklığa 110 kuruşa, Bosna'ya 102 kuruşa, ecnebi hatlarıyla gönderilenlerden 66 kuruş, Vidin’e Osmanlı hatlarıyla 76 kuruşa Sırbistan hatları ile de 39 kuruşa gönderilmekteydi. Fiyat farkının çok olmasından dolayı ecnebler tercih edilmekteydi. Bu nedenle Rumeli’de geçerli olacak yeni bir tarife belirlendi. 20 kelimelik bir telgraf için 20 saatlik mesafeye kadar 10 kuruş sonrasında her 20 saat içinde 5 kuruş alınacaktı. Eğer belirlenen kelimedenden (20) az ve yahut çok olursa fiyatı yine değişmekte idi. Rumeli’de 8 Eylül 1864 tarihinde bu tarife yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra Anadolu 4 Ekim 1865 tarihinde bu tarife uygulanmaya başlandı (PTT Genel Müdürlüğü, 2007: 196; İhsanoğlu ve Kaçar, 1995: 115).

13 Mayıs 1869 tarihinden sonra mesafeye göre ücret belirleme esasından vazgeçildi. Gönderici ile alıcı merkezlerin aynı vilayette bulunmaları veya komşu olmaları veyahut da aralarında kaç vilayetin bulunduğu bakılarak yeni bir tarife yapıldı. Bu tarife 1876 yılına kadar yürürlükte kaldı. Bu tarifeye de ücretler vilayetler uzaklaştıkça artmak üzere %10-30 arasında düştü. Devlete ait resmi evraklardan ise ücret alınmamaktaydı (PTT Genel Müdürlüğü, 2007:196).

Osmanlı Devleti’nde yardım kuruluşu olan Hilali Ahmet Cemiyeti’nin, şubelerinin birbirleri ile iletişiminin ücretsiz olmasına yönelik Hilali Ahmer Cemiyeti Merkezi ile şubelerinin muhaberat ve mürasalatının posta ve telgraf ücretlerinden muafiyetine dair kanun layihası herhangi bir engel görmeden kabul edildi (MMZC, 21 Mayıs 1330, s.566).

Uluslararası telgraf tarifelerinin belirlenmesi için Paris'te, Avrupalı devletleri ve Osmanlı Devleti'nin katıldığı bir konferans düzenlendi. Bu konferansta özetle, tespit edilen ücretler 20 kelimenin üzerinde olmayan telgraflardan alınacaktı. 20 kelimenin üstüne her 10 kelime için ilk ücretin yarısı kadar meblağ eklenerek alınacaktı. Uluslararası telgraf sisteminde para birimi ise frank olarak kararlaştırıldı. Bu konferansta, telgraf tarifelerinin düzeni iki tarife ile kabul edildi. Bunlardan birincisi, her devletin kendi telgraf merkezlerinden veya merkezine gelen evraktan alınacak ücretleri gösterirken, ikincisi ise, Müruriye tarifesiydi. Osmanlı'nın uluslararası tarifeye geçme sebebi, Rumeli'de olduğu gibi Anadolu'da da ücretleri düşürerek hem halkın telgrafa olan rağbetini arttırmak hem de gelir kazancını yükseltmekti. Bu tarife düşüşü ile İzmir'den gönderilen telgraf sayısı önemli miktarda arttı. 1871 tarihinde ise telgraf tarifelerinde son karışıklıklar da çözüme kavuşturularak, halk için daha uygun ücretlendirmeler yapıldı (İhsanoğlu ve Kaçar, 1995: 115-118).

5. TELGRAFHANELERİN BAZI EKSİKLİKLERİ VE ÇALIŞAN MEMURLAR HAKKINDA MARUZATLAR

Telgrafın kuruluşundan sonra, ilk teşkilatlanma İstanbul'da yapıldı ve 1861 yılında, yönetmelikle İstanbul teşkilatı düzenlendi. İstanbul'a paralel olarak taşrada da zamanla telgraf idareleri kuruldu. Bu çerçevede telgraf hatlarının ulaştığı Osmanlı coğrafyasının değişik yerlerinde, merkezlerin büyüklüğüne göre bir yapılanmaya gidildi. Bu merkezlerde telgrafhanenin konumuna, büyüklüğüne göre değişik sayıda ve statüde personel görevlendirilmeye başlandı (Ahbap, 2014: 25-26).

Telgraf memurlarının maaşlarının düşük olması, memurların şevkle çalışma isteklerini azaltmış hatta düşük ücretle geçinemedikleri için bazı çalışanlar, gönderdikleri telgraflar için bazen artı bir ücret talep etmişlerdi. Bu ücret

yetersizliği sürekli meclis gündemine özellikle Posta ve Telgraf Nazırı Oskan Efendi tarafından taşınmışsa da bir sonuç elde edilemedi. Telgraf memurlarının çalışma şekilleri ise üç günde bir nöbet usulü yani üç gün gündüz çalışan memur, üçüncü gün sonunda istirahat yapmaksızın nöbetçi olmakta ve yine ertesi gün çalışmaya devam etmekteydi. Bu ağır koşullara memur takviyesi ya da çalışma saatlerinin azaltılması istendi. Yine başka bir sorun olan çalıştıkları binaların köhne, yıkılmak üzere olan binalar olması, içindeki eşyaların da oldukça eski olması memurların çalışma verimini düşürmüştü (Kulular İbrahim, 2019: 71-74). Görevli memurların, savaş cephelerinde ağır koşullarda ve düşük maaşlarda çalışmalarına rağmen bu işi yapmaya devam etmelerinin nedeni, işi bırakmaları halinde askere alınacak olmalarıdır (MMZC, 2 Mart 1334, s.622,626.). Tüm bu aksaklıklar telgrafhanelerde çalışanlar arasında hoşnutsuzluklara sebep olmakla birlikte grev yapmalarına, bu grevler ile de telgrafhanedeki çalışma koşullarının düzeltilmesi ve haklarının korunması yolunda memurlar ve işçiler, ödemelerinin gecikmesi nedeniyle şikayette bulunmuşlardır (Kulular İbrahim, 2018: 196). Bu durumda, işlerin aksamaması ve telgraf hizmetlerine ait faaliyetlerin devam etmesi için, memur ve işçilerin maaş ve günlük ödemelerinin hızlı bir şekilde düzeltilmesi ve ödenmesi için 1861'de düzenleme yapıldı (BOA, HR.MKT./356-7, 1277).

Kuruluşunu ve gelişimini yıllar içinde tamamlayacak olan telgraf müdürlüğünde, bazı keyfi uygulamalar da yaşandı. Bu keyfi uygulamaların ve şikâyetlerin başında devlet ya da şahıslara ait telgrafları açmak ve içeriğini çevresine ifşa etmek gibi eylemler yer almaktaydı. Bu keyfi uygulamalarda İkinci olarak, memurların bu ifşaları kadar tehlikeli olan, devlet düzeninin veya toplumsal uyumu bozucu eylemlere karışmaları ya da bu tarz eylemleri örgütleyenlere hizmet etmeleri idi. Üçüncü olarak, memurların keyfiyetinden kaynaklanan ve devletteki tüm kurumlara sirayet eden tembellik ve savsamayı. Bu nedenle

zamanında çekilmeyen telgraflar alıcısına 3-4 gün gecikmeli gitmekteydi. Dördüncü olarak memurların bazı kimselerin telgraflarını ücretsiz bazen de üstüne para alarak çekmeleri idi. Bu durum telgrafhane gelirlerini düşürdüğü gibi diğer dürüst telgraf memurlarının da adını lekelemişti. Beşinci ve son olarak bazı telgraf memurlarının iş başında alkol almaları ve uygunsuz davranışlarda bulunmalarıydı (Yüksel,2014: 375-378).

Telgrafların geç gönderilmesinin teknik kaynaklardan dolayı da zamanında gitmediği olmuştur. Bu teknik aksaklıklardan ilki Osmanlı Devletinde bir hattın günlük 11 bin kelime çekildiği ancak hattın kaldıracağı kelime sayısının 7 bin olduğu, mevcut makinelerin aylık 3 milyon kelime kapasitesi varken imparatorlukta bu aylık 4 milyona ulaşmasıydı. Bunun çözümü için ya ikinci bir hat çekilecek ya da mevcut olan makinelerin "Bistün " veyahut "Vud" makineleri gibi daha seri makinelerle değiştirilmesini sağlamaktan geçmekteydi. Bu da ekonomik olarak zor durumda bulunan Osmanlı Devleti için güç bir durum oluşturmuştu. Yine yurtdışından tedarik edilen tel gibi diğer malzemelerin yetersizliği ya da bunların taşınma problemleri yer almaktaydı. Diğer önemli bir sorun ise bozulan ekipmanların zarar görmüş tellerin tamiri problemiydi (Kulular İbrahim, 2019: 68- 70).

6. TARTIŞMA ve SONUÇ

Telgrafın icadı hızlı bir iletişim ağının kurulmasını sağladı. Bu iletişim aracı küreselleşme ile birlikte dünyada bilim alanındaki gelişmeleri de tetikledi. Haberleşme ve iletişimdeki hız bilimin de ilerlemesine imkân sağladı. İletişimin ivme kazanması ve yaygınlaşması dünya medeniyetleri arasındaki bağları ve farkındalığı daha da artırarak insanların birbirlerinden daha hızlı bir yolla etkilenmesine imkân sağladı. Telgrafın icadından önceki zamanlarda insanlar ve toplumlar arasında süratli iletişim ağları, yolları olmamasından dolayı bir ülkede

bulunan yeniliğin diğer ülkelere taşınması bazen yılları bazen ise yüzyılları bulmaktaydı. Dünyanın bir noktasında yaşayan insanlar yeniçağı yaşarken diğer bir yerde yaşayan insanlar hala taş devrini yaşamaktaydılar. Aynı zamanda kültür ve bilgi düzeyleri de çok yavaş geliştirmekteydi. Ulaşım ve iletişimdeki gelişmelere paralel olarak XVIII-XIX. yüzyıllardan itibaren, fenni ilimler önem kazandı. Birçok yeni buluş ve icatlar ortaya çıktı. Bu hızlı gelişim, insanlığın son iki yüz yılda geliştirdikleri, insanlık tarihinin toplamında geliştirdiklerinden kat kat fazla oldu. Bunlar ulaşımdaki gelişmelerle ve bilhassa doğrudan hızlı iletişim sayesinde meydana geldi. Bu gelişim ise tüm dünya da aynı oranda gerçekleşmedi.

Elektrikli telgrafın Amerika'da icadının ardından, önce Avrupa'ya sonra ise Asya'ya hızla yayıldı. Osmanlı Devleti'ne ise Kırım Savaşı ile geldi. Osmanlı Devleti'nde değişim önce askeri alanda kendini gösterdi daha sonra toplum nezdinde yaşandı. Bunun en güzel örneklerinden biri de telgrafın Osmanlı'ya gelişi ve yaygınlaşması olmuştur. Osmanlı toplumu Batı'da yaşanan yenilikler ile her zaman çok geç tanıştı. Osmanlı Devleti çağını takip edemeyerek geri de kaldı. Her ne kadar ıslahatlar ile ara kapatılmaya çalışılmışsa da istenen sonuç tam manasıyla hiçbir zaman elde edilemedi. Osmanlı Devleti telgraf sistemi sayesinde daha merkezi bir devlet otoritesi kurmaya çalıştı. Telgraf sayesinde merkezi otoritenin etkinliğinin ve gücünün ülkenin en uca köşesine kadar ulaştırılması amaçlandı. Sultan II. Mahmut'un başlattığı devletin merkezi otoritesini taşrada yeniden güçlendirme politikasına bu yeni gelişmeler katkıda bulundu. Osmanlı padişahları tebaanın geleneksel olarak Osmanlı padişahına olan bağlılığını telgraf, tren gibi yeni iletişim ve ulaşım araçları kullanarak daha da perçinleme yönünde politikalar geliştirdiler. Diğer yandan, bu yeni haberleşme aracı, ticaret hacminin genişlemesini sağladı. Aynı zamanda dünyadaki son gelişmeler yakından takip edildi ve ülkede gerekli olan ıslahatların yapılmasına öncülük etti.

Telgraf hatları işletmesi devlet elinde olmasıyla birlikte iletişim aracı olarak telgraf, yalnızca devlet işlerine tahsis edilmemiştir. Halkın da kullanımına izin verildi. Toplumun hızlı ve ucuz bir şekilde yeni gelişen teknoloji ile iç içe olması, aynı zamanda gelişen bilgi teknolojilerini Devleti'nde yakından takip etmesi, telgraf hatları ile gerek yurt içi gerek yurt dışı haberleşmeyi hızlandırdı.

Osmanlı Devleti telgrafın gelişimini yakından takip etmiş ve bunun topraklarında uygulanmasını sağlamıştır. Telgrafın kullanımı için gerekli personelin eğitilmesi çalışmalarına önem vermiştir. Ancak hiçbir zaman yeni teknolojilerin üretimi veya geliştirilmesi doğrultusunda hareket etmemiştir. Osmanlı'nın bu tutumu, günümüze de sirayet etmiştir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finans Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi)

BOA, A.}AMD./78-83., 29.12.1273.

BOA, HR.MKT./356-7.,29.04,1277.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

MMZC, 2 Mart, 1334, Devre:3, Cilt:2, İctima Senesi:4, 60. Toplantı.

MMZC, 21 Mayıs 1330, Devre:3, Cilt:1, İctima Senesi:1, 10. Toplantı.

Diğer Kaynaklar

Ahbab, Y. (2014). "İletişimde Yeni Dönem: Üsküp'te Telgraf." Yakın Dönem

Türkiye Araştırmaları, 13 (25-26):83-97.

Altun, E. (2011). *Doğu Anadolu Bölgesine İlk Telgraf Hatlarının Çekilmesi.*

Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çakılcı, D. (2014). "Osmanlı Devleti'nde Uluslararası Telgraf İşbirliği:

Sicilyateyn/İtalya Örneği." Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 13 (25- 26):51-82.

Çakılcı, D. (2015). *Rumeli Telgraf Hatları (1854-1876)*, Yayımlanmış Yüksek

Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, T. (2005). *Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel*

Gelişimi (1840-1920). Ankara: PTT Genel Müdürlüğü.

Ergin, F. S.(2019). *Türkiye Ve Oecd Ülkelerinin Posta Telgraf Teşkilatlarının*

Karşılaştırmalı Dinamik Performans Analizi, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Güven Bezaz, Y. (2006). *Haberleşme ve Tarihçesi*. Ankara: Türkiye Haber-İş Sendikası.
- Haniççe, M. (2017). "Osmanlı Taşrasına Telgraf Hattı Çekilmesinde Yaşanan Zorluklar Niksar-Erbaa-Tokat Telgraf Hattı Örneği." *History Studies International Journal Of History* 9 (4):63-99.
- İhsanoğlu, E. ve Kaçar, M.(1995). *Çağını Yakalayan Osmanlı (Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri)*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.
- İnalçık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*. Çev., Ruşen Sezer. İstanbul: YKY.
- Kaçar, M. (1986). *Osmanlı Telgraf İşletmesi (1854 - 1871)*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskin, Ö. ve Sönmez, A. (2009). "Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği." *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 25(25):67-81.
- Kulular İbrahim, M. A. (2018). "Osmanlı Telgraf Mühendisleri." *Turkish Studies History*, 13(16): 185-198.
- Kulular İbrahim, M. A. (2019). *Osmanlı Döneminde Modern Teknolojinin Hukuki Temelleri: Telgraf Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PTT Genel Müdürlüğü. (2007). *Geçmişten Günümüze Posta*. Ankara: Cem Web Ofset Sanayi.
- Roderic, H. D. (2003). "Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi". Çev., BURAK, D. M. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 14(14): 347-386.
- Subaşı, T. ve Bal, E. B. (2015). "Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin Bosna Hersek'e Yaptığı Muhaberat Ve Telgraf Hizmetleri." *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2): 37-55.

- TDK, "Telgraf." (www.tdk.gov.tr,2021). Erişim Tarihi: 18 Nisan 2021).
- Yazıcı, N. (1983). "Osmanlı Telgrafında Dil Konusu." Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26(1-4): 751-764.
- Yazıcı, N. (2000). "Balkanlar'da İlk Osmanlı Telgraf Hatları", Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri, 21-23 Nisan, Sofya.
- Yüksel, A. (2014). "Suçluluk ve Suçsuzluk Arasında Osmanlı Telgraf Memurları." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(33): 373-389.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

With the invention of the telegraph, existing communication mechanisms were made more systematic. Thus, people from long distances had the opportunity to communicate with each other in a short time. With the telegraph, communication ceased to be primitive. When we look at the process leading to the invention of the telegraph, the logic goes back to ancient times. However, the development of industry and most importantly the invention of electricity mechanized this communication system, expanding the information network in a very short time and causing the world to become increasingly globalized. The version of the telegraph known today as the telegraph, that is, the electric telegraph, was invented by Samuel F.B. Morse in 1837.

The establishment of the telegraph line in the Ottoman Empire took place during the Crimean War, which started as the Ottoman-Russian War. Since communication in a short time was of great importance in war, laying telegraph cables became a necessity. The British, who joined the Ottoman armies together with the French in 1854, laid the 340-mile-long cables between Varna and Balaklava (near Sevastopol), which was the longest submarine telegraph line in the world at that time. Then this line was extended to Istanbul. In addition, the French connected Varna to Vienna, and thus, short-term communications began to be provided by telegraph between the armies and the capitals as of May 1855. As telegraph networks began to spread, the need for both trained manpower and materials for telegraphy increased. Telegraph

school was opened. Attempts to translate the telegraph language into Turkish began in a short time.

It was decided to build a central telegraph office building in Istanbul so that the telegraph offices to be established could be managed by a central telegraph office.

Method

In this study, the source scanning method was used. Ottoman archive documents have been utilised partially. In addition, studies, articles, books and theses in this field were also utilized.

Findings (Results)

After the invention of the electric telegraph in America, it spread rapidly first to Europe and then to Asia. This spread reached the Ottoman State in the Crimean War. The help of England and France, allies of the Ottoman State in the Crimean War, was effective in the arrival of the telegraph. The Ottoman State established a factory producing telegraph materials. The factory made a profit in a short time.

The Ottoman State tried to establish a more centralized state authority thanks to the telegraph system. On the other hand, the Ottoman state could not successfully use this new means of communication to expand its trade volume and to focus on making the necessary reforms in the country by closely following the latest developments in the world.

Communication and intercultural communication accelerated as a result of the use and widespread use of the telegraph in the world. This situation made the world more globalized. The communication and interaction of societies with each other has increased. Developments began to spread and be accepted more rapidly in the world.

Conclusion and Discussion

The telegraph created a communication channel through which messages sent to humanity from very distant places were transmitted directly to the recipient in a short time. This communication channel became an important turning point in the stages of globalization of the world by bringing the far distances closer. Along with globalization, these developments also triggered developments in the field of science in the world. This speed in communication allowed science

to accelerate and progress faster. The acceleration and spread of communication has further increased the ties and awareness between world civilizations, allowing people to be influenced by each other more quickly and more. Before the invention of the telegraph, it sometimes took years, sometimes centuries, for an innovation in one country to be transferred to other countries. While people living in one part of the world were living in the new age, people living in another place were still living in the stone age.

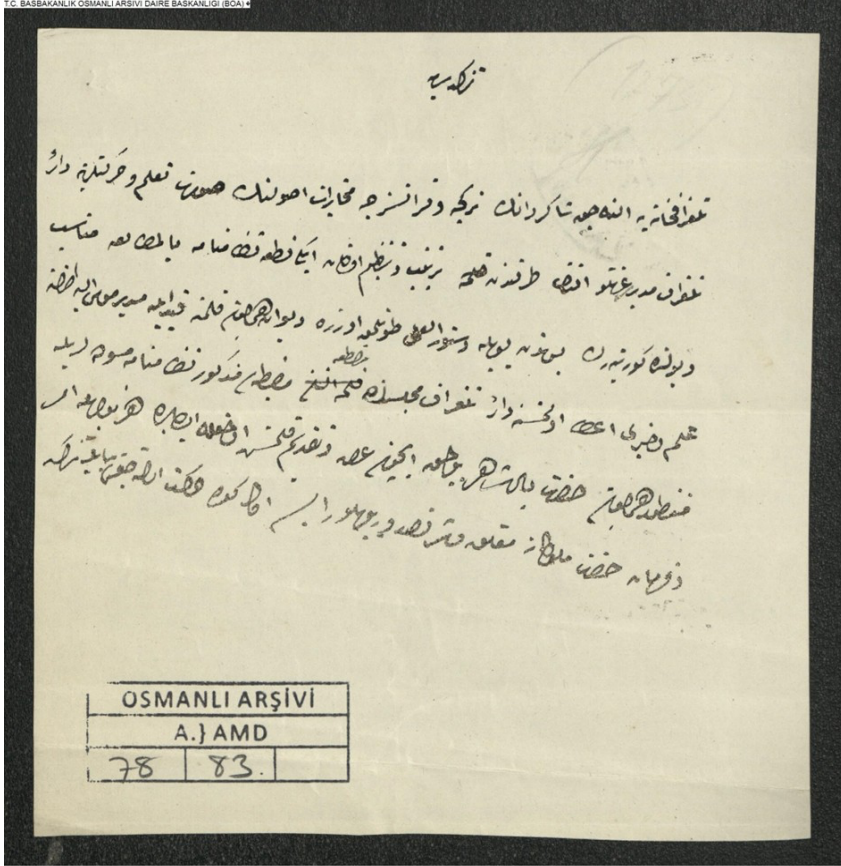
Since change and development were limited and restricted, culture and knowledge levels were also developing very slowly. In parallel with the developments in transportation and communication, scientific sciences also gained importance. Many new discoveries and inventions emerged. These occurred thanks to developments in transportation and especially direct and rapid communication.

Thanks to the telegraph, it was aimed to extend the effectiveness and power of the central authority to the remotest corners of the country. These new developments contributed to the policy of strengthening the central authority of the state in the provinces. Ottoman sultans implemented policies to further reinforce the traditional loyalty of their subjects to the Ottoman sultan by using new communication tools such as telegraph.

EKLER:

EK-1

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

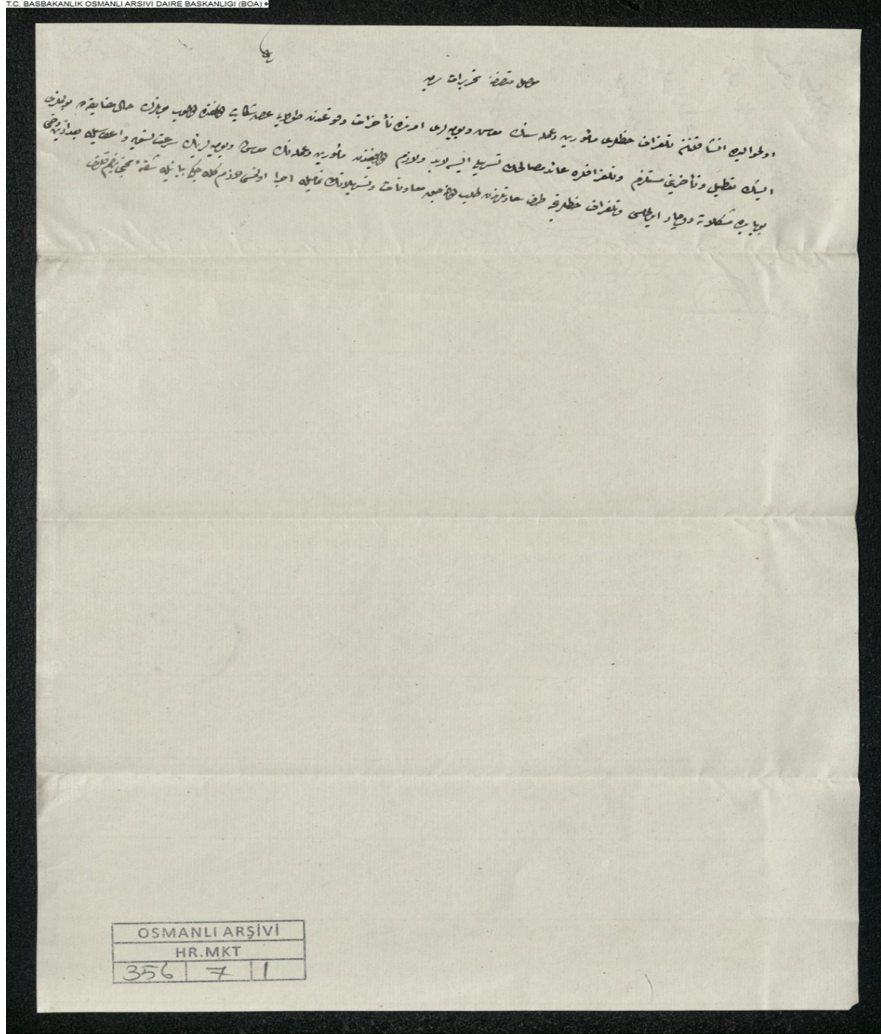
A.} AMD.00078.00083.001

Ek.1 Osmanlıca Metnin Transkripsiyonu

Tezkiye

Telgrafhaneye alınacak şakirdanın Türkçe ve Fransızca muhaberat usulünün suret-i talim ve hareketlerine dair telgraf müdürü izzetlü Efendi tarafından hilmen tertib ve tanzim olunan iki kıta nizamname bi'l-mütalaa münasib ve yolunda görünmeyerek bundan böyle düsturü'l-ali tutulmak üzere divan-ı hümayun kalemine kayd ile müdür-i mumaileyh ile izn-i ilmühaberi ita olunmasına dair telgraf meclisinin bir kıta mazbatası mezkur nizamname müsveddeleriyle müntezir-i hümayun hazret-i berat deyyu buyurulmak için akd ve takdim kılınmış olmağla ol-babda her yolda emir ve ferman hazret-i mülükane müteallik ve şeref südur buyurulur ise ona göre hareket olunacak beyanıyla tezkire

EK-2

Ek.2 Osmanlıca Metnin Transkripsiyonu

Musul Mutasarrıfına Tahrirat-ı Resmîye

Ol-havalide inşa kılınan telgraf-ı hazırları memurin ve amelesinin maaş ve yevmiyeleri emrinde na-harat vukundan dolayı arz-ı şikayet olunmakta olub bunların hal-i hakiyede bulunmaları işin tatil ve tehirin müstelzem ve telgraflara aid mesalihin tesriyle ise le'ebed ve lazım olunmaktan memurin-i amelenin maaş ve yevmiyelerinin sūrat-ı tesviye ve itasıyla bade'l-izin dahi bu babda müşkülata dūçar edilmemesi ve telgraf hatlarınca taraf-ı saadetlerinden talep olunacak muavenat ve tesrilatın tamamıyla icra olunması lazım geleceği beyanıyla şukka tanzim kılına

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 11.01.2024 Yayına Kabul Tarihi: 20.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1415838>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Okumuş, M. T. & Bakan, İ. (2023). İş Tatmini, Grup Bağlılığı, Kolektif Yeterlilik ve Grup Etkililiği İlişkisi: Bir Alan Araştırması. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 724-760.

İŞ TATMİNİ, GRUP BAĞLILIĞI, KOLEKTİF YETERLİLİK ve GRUP ETKİLİLİĞİ İLİŞKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI*

Mustafa Tuncer OKUMUŞ**

İsmail BAKAN***

Öz

Bu araştırmanın amacı iş tatmini ve grup bağlılığının kolektif yeterlilik üzerindeki etkisini ve devamında kolektif yeterliliğin grup etkililiğine etkisini incelemektir. Araştırma kapsamında nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş'ta faaliyet gösteren itfaiye çalışanları oluşturmaktadır. 213 itfaiye çalışanına anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS ve AMOS programı ile istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Frekans, güvenilirlik, faktör, korelasyon, regresyon ve yol analizleri yapılmıştır. İş tatmini ve grup bağlılığının kolektif yeterliliği artırdığı bulunmuştur. Kolektif yeterliliğin de grup etkililiği üzerinde etkisi bulunmaktadır. İş tatmini ve grup bağlılığı arttıkça kolektif yeterliliğin arttığı ve kolektif yeterlilik arttıkça grup etkililiğinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. İtfaiye çalışanlarında iş tatmini ve grup bağlılığının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun 02.04.2020 tarih 2020/9 toplantı sayılı 5 numaralı kararıyla, etik uygunluk izni alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, tuncerokumus@gmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye

*** Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ibakan63@gmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye

Anahtar Kelimeler: İş Tatmini, Grup Bağlılığı, Kolektif Yeterlilik, Grup Etkililiği.

THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION, GROUP COHESIVENESS, COLLECTIVE EFFICACY AND GROUP EFFECTIVENESS: A FIELD RESEARCH

Abstract

The aim of this research is to examine the effect of job satisfaction and group cohesiveness on collective efficacy and subsequently the effect of collective efficacy on group effectiveness. Quantitative research method was used within the scope of the research. The population of the research consists of firefighters operating in Kahramanmaraş. A questionnaire was applied to 213 firefighters. The obtained data were statistically evaluated with SPSS and AMOS program. Frequency, reliability, factor, correlation, regression and path analyzes were performed. Job satisfaction and group effectiveness were found to increase collective efficacy. Collective efficacy also has an impact on group effectiveness. It was concluded that as job satisfaction and group cohesiveness increase, collective efficacy increases and as collective efficacy increases, group effectiveness increases. Efforts should be made to increase job satisfaction and group cohesiveness among firefighters.

Keywords: Job Satisfaction, Group Cohesiveness, Collective Efficacy, Group Effectiveness.

1. GİRİŞ

Günümüz iş dünyasında, bir gruptaki diğer kişilerle verimli ve etkili çalışma yeteneği zorunlu bir beceridir (Chapman vd., 2006:557). Çalışanların bireysel olarak hareket etmelerinden grup olarak birlikte belirlenen hedefe yönelik uyum ve koordinasyon içerisinde kolektif hareket etmeleri istenir. Grubun başarısı için kolektif yeterlilik düzeyinin yüksek olması gereklidir.

Kolektif yeterlilik, her bireyin kendi grubuna ait işle ilgili davranışları gerçekleştirme konusundaki kolektif yeteneğini değerlendirmesi durumudur

(Riggs, 1989; akt. Jex ve Gudanowski, 1992), Üyelerin belirlenen bir işi başarıyla tamamlamak için gruplarının rekabet etme veya toplu yeteneklerine ilişkin algılarını ifade etmektedir. Bir grubun kolektif yeterliliğinin bireyin işteki deneyimleri ve tepkileri üzerinde de önemli etkileri olabilir (Zellars et al., 2001). İş tatmini, kişi tarafından yapılan işle ilgili olarak iş değerlerinin başarılması veya kolaylaştırılması şeklinde değerlendirme yapılması sonucunda ortaya çıkan memnuniyet verici duygusal durum, iş tatminsizliği ise kişinin işinin, kişinin değerlerine ulaşmasını engelleyici veya yıldırıcı olarak değerlendirilmesinden kaynaklanan, hoş gitmeyen duygusal bir durumdur (Locke, 1969:317). Grup bağlılığı ise bireysel olarak üyenin grupta kalması ve gruptan ayrılmaya direnmesi üzerinde bulunan kuvvetler bakımından üyelerin gruba çekilmesi ile ilgili bir kavramdır (Seashore, 1954). Hem iş tatmini hem de grup bağlılığı grupta bulunma, gruba katkı sunma istekliliğinin devamını sağlayan kavramlardır.

İş tatmini, kişinin işi veya iş durumu hakkında yaptığı olumlu (veya olumsuz) değerlendirici bir yargı (Weiss, 2002), kişinin işiyle ilgili deneyimlerini değerlendirmesinden kaynaklanan duygusal ve bilişsel bir durumdur. Çalışan işiyle ilgili deneyimlerinden kaynaklı olarak olumlu duygusal ve bilişsel bir değerlendirme yapıyorsa iş tatmini oluşmaktadır. İş tatmini gruplar için de önemli bir kavramdır. Grup olarak çalışanlarda iş tatmini, grubun ulaşmak istediği hedeflere yönelimi kolaylaştıracaktır. İş tatminsizliğinin de olumsuz etki yapması beklenebilir.

Gruptaki bireylere ait iş tatmininin grubun kolektif yeterliliği üzerinde olumlu etki oluşturacağı düşünülmektedir. Literatürde iş tatmini ile kolektif yeterlilik arasında pozitif yönlü ilişki olduğu belirtilmektedir (Klassen vd., 2010; Kılıç 2013; Riasudeen, 2019). Grup bağlılığı ve kolektif yeterlik, yüksek işleyen bir ekibin önemli özellikleri olarak yorumlanmıştır (Ganotice Jr vd., 2022:1). Ulusal literatürde ulaşılabilen kaynaklarda başka çalışmaya rastlanılmamıştır. Benzer

şekilde grupta kalmaya istekli olma durumunu ifade eden grup bağlılığının da iş tatmini gibi kolektif yeterlilik üzerinde olumlu etkisi vardır (Jung ve Sosik, 2002; Mochida vd., 2015; Ganotice Jr vd., 2022).

Daha yüksek düzeyde kolektif yeterlilik, grupların daha fazla grup sürecine dahil olmasına yol açabilmekte ve bu da daha fazla grup etkililiğine yol açabilmektedir (Elms vd., 2023:207). Grup bağlılığının kolektif yeterlilik üzerindeki ve kolektif yeterliğin grup etkililiği üzerine etkisine yönelik de ulusal literatürde ulaşılabilen kaynaklarda çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bandura'ya göre; sosyal bilişsel teori, dış çevreye bireysel tepkiyi ve eylemi anlamak için kapsamlı bir teorik çerçevedir. Sosyal bilişsel kurama göre bireyler, sosyal ortamdan kendileri ve başkaları hakkında bilgi edinir, davranışlarına ilişkin içsel standartlar oluşturur ve davranışlarını bu içsel standartlara uygun olarak düzenlerler. Sosyal çevre, kişi ve davranış, sosyal bilişsel teorinin üç ayrılmaz bileşenidir. Sosyal öğrenme teorisinden farklı olarak sosyal bilişsel teori, insanların sosyal çevreyi anladığı ve ona tepki verdiği bilişsel sürece odaklanır (Tu vd., 2017:231-232). Bu çalışmada sosyal bilişsel teoriye dayanarak iş tatmini, grup bağlılığı, kolektif yeterlilik ve grup etkililiği arasındaki bilişsel süreçler incelenmektedir.

Hem iş tatmini hem de grup bağlılığı grubun ulaşmak istediği hedeflere yönelimi kolaylaştıracak kavramlardır. Bu çalışmada iş tatmini ve grup bağlılığının gruba ait kolektif yeterlilik üzerinde etkisi ve bir ekibe ait üyelerin ekip olarak birlikte hareket ederek belirlenen hedeflere başarıyla ulaşma inançları olan kolektif yeterliliğin, grubun etkililiği üzerindeki etki düzeyinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu araştırma motivasyon ve performans çalışmalarında etkili olan sosyal bilişsel teori kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmayla ulusal literatüre katkı sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

İtfaiye çalışanları gerek bireysel seviyede gerekse bölgesel ve ulusal düzeyde çok önemli faaliyetler yürütmektedirler. İtfaiyeciler ülkemizde son zamanlarda meydana gelen büyük çaplı yangınlar, sel felaketleri ve deprem gibi doğal afetlerde yoğun şekilde görev almaktadırlar. İtfaiye çalışanları, grup olarak birlikte çalışmalarını gerekli olan ve grup davranışlarının hem kendileri hem de müdahale ettikleri olayları hayati derecede etkileyebildiği için bu araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir.

1.1. Kolektif Yeterlilik

Öz-yeterlilik bireysel düzeyde bir olgu iken kolektif yeterlilik ekip düzeyinde oluşmaktadır (Short et al., 2005). Kolektif yeterlilik öz yeterliliğe dayansa da ekiplerin belirli bir hedef veya kriterlerle ilgili bir görevi toplu olarak başarıyla tamamlama yeteneğine olan güvenini gösterir (Pizzi & Stranger, 2020). Kolektif yeterlilik, kolektif eylemler için gerekli olan, kolektif hareket etmesi beklenen genelin kabul ettiği ortak bir inançtır (Alavi & McCormick, 2018).

Kolektif yeterlilik, bireysel algıların genelin yararına müdahale etme istekliliğinin standartlaştırılmış ve iyi test edilmiş toplu bir ölçüsüdür (Cohen et al., 2008). Sosyal sermaye boyutlarından kolektif yeterlilik, terimden de anlaşılacağı gibi toplu şekilde organize edilmenin yanında etkili olan grup davranışının da değerlendirilmesidir. Toplu eylemin algılanan etkinliği, bir topluluk organizasyonuna katılımı sürdürmek ve başlatmak için önemli olabilmektedir (Perkins & Long, 2002).

İlk olarak Bandura (1986) tarafından tartışılmış ve bir grubun, belirli düzeydeki kazanımları üretmek için gerekli olan eylem planlarını organize etme ve yürütme konusundaki ortak yeteneklerine olan ortak inancı olarak tanımlanmıştır. Sosyal bilişsel teoriye atıfta bulunan kolektif yeterlilik, davranışsal sonuçların peşinde koşan koordineli, etkileşimli ve paylaşılan çaba, inanç, etki, azim ve hedefleri

kapsar. Kolektif yeterlilik, bireysel grup üyelerinin öz yeterlilik düzeylerinin toplamından ziyade grubun ortaya çıkan bir özelliğidir ve üyelerinin etkileşimli ve koordineli dinamiklerinin ürünüdür. Bandura'nın orijinal çalışmasında kolektif yeterlilik, ailelerin, sosyal ağların, kurumların ve ulusal toplulukların ortak kaygılarını anlamak için uygun olduğu mikro, mezo ve makro seviyelerde çalışabilen bir grup süreci olarak kavramsallaştırılmıştır (Vassilev et al., 2019).

Kolektif yeterlilik, bir ekibin bir görevi yerine getirme yeteneğine olan inancı ile ilgilidir. Yüksek düzeyde kolektif etkinliğe sahip takımlar, yüksek takım hedefleri belirleme, verilen görevler için daha fazla çaba gösterme ve zorluklara karşı yüksek bir dayanıklılığa sahip olma eğilimindedirler (Chen et al., 2019). Ekip üyeleri, ekiplerinin görevlerini başarıyla yerine getirme konusunda oldukça yetenekli olduğuna inandıklarında, ekip süreçlerine kolayca, etkin bir şekilde katılabilirler (Alavi & McCormick, 2018).

Kolektif yeterlilik, bir ekibin yetenekleri, kaynakları ve kısıtlamaları hakkındaki bilgilerden elde edilen kapsamlı bir yargıdır ve bireysel ekip çalışması davranışları üzerinde yukarıdan aşağıya bir etki uygulayabilir (Tasa et al., 2007). Grup üyelerince gösterilen çabaların beklenen sonuçları vermediği durumlarda üyelerin bir grubun üyesi olarak kalma isteklerini etkilediği için kolektif yeterlilik grup başarısının ayrılmaz bir parçasıdır (Zellars et al., 2001).

1.2. İş Tatmini

İş tatmini, çalışanların işlerini yaparken algıladıkları bir dizi olumlu veya olumsuz his ve duygudur. İş tatmini duygusal bir tutumdur. Gruplar arasında iş tatmini düzeyi sabit değil, ancak bir dizi değişkenle ilişkilidir. Anahtar değişkenler yaş, mesleki seviye ve organizasyon boyutu etrafında döner. Daha küçük organizasyon birimlerinde iş tatmini düzeylerinin daha yüksek olduğunu gösteren bazı kanıtlar da vardır (Newstrom & Davis, 1993).

Çalışma grubunun doğasının da iş tatmini üzerinde etkisi olacaktır. Güler yüzlü, işbirlikçi iş arkadaşları bireysel çalışanlar üzerinde mütevazı bir iş tatmini kaynağıdır (Luthans, 1992).

İş tatmini, iş görenin kişiliği, eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet, hizmet süresi gibi bireysel faktörlerden etkilenebildiği gibi işin niteliği, ücret ve ödüller, yükselme fırsatları, çalışma koşulları, birlikte çalışılan iş görenler, yönetim tarzı gibi örgütsel faktörlerden de etkilenebilmektedir. İş tatmininin devamsızlık ve işe geç gelme, iş değiştirme, işgücü devri, verimlilik ve performans üzerinde etkili olduğu bilinmektedir.

İş tatmini çalışanların işyerinde yaşadıkları ile ilgili algıladıkları duygu durumu ile ilişkili bir kavramdır. İşleriyle ilgili kişide olumlu hisler oluşuyorsa iş tatmini, olumsuz duygular oluşuyorsa iş tatminsizliği meydana gelebilmektedir.

Algılanan iş tatmini ile kolektif yeterlilik arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır (Zellars et al., 2001; Hochwarter vd. 2006; Kalsen, Usher ve Bong, 2010; Göker, 2012; Kang ve Kim, 2014; Maqbool, 2017; Aydoğmuş ve Serçe, 2021). Viel-Ruma vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada ise kolektif yeterliliğin iş tatmini üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmadığı ifade edilmekte iken Stephanou vd. (2013) ve Buonomo vd. (2020) tarafından yapılan araştırmalarda kolektif yeterliliğin iş tatmini üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir. Çalışanda iş tatmini oluşması, işe devamsızlık yapmamasına, işe geç gelmemesine, iş değiştirme isteğinin olmamasına, verimliliğin ve performansın artmasına da katkı sağlamaktadır. Çalışma grubu düzeyinde ele alındığında da gruba uyum, grubun ulaşmak istediği hedeflere istekli olarak daha fazla katkı sunmaya çabalama gibi etkileri de olacaktır. Grubun hedeflerine birlikte ulaşmak için oluşan ortak inancı ifade eden kolektif yeterliliğe, elde edilen iş tatmininin katkı sağlayıp sağlamadığı araştırma konularından ilkidir. Bu araştırmada sosyal bilişsel teoriye dayanarak iş tatmini ile kolektif yeterlilik

arasındaki bilişsel süreçler ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. İş tatmininin kolektif yeterlilik üzerindeki etki düzeyi araştırma konusu olarak belirlenmiş ilk hipotez şu şekilde oluşturulmuştur:

H1. İş tatmini kolektif yeterliliği olumlu olarak etkiler.

1.3. Grup Bağlılığı

Festinger et al. (1950) grup bağlılığını, grup üyelerinin grupta kalmaları için etki eden bileşke kuvvetler olarak tanımlarken, Robbins (2001) üyelerin birbirlerine ilgi duyma ve grupta kalmaya motive olma derecesini yansıtan bir kavram olarak ifade etmiştir (Wang ve Huang, 2009:382). Bağlı bir grup, birbirine sadık, üyelerinin birbirine ve bir bütün olarak gruba bağlı olduğu bir gruptur (Mudrack, 1989_a).

Robbins (1994) grup bağlılığını “üyelerin birbirlerini çekme ve grup amaçlarını paylaşma derecesi” olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre üyeler birbirlerini ne oranda çekerse ve grup amaçları ile bireysel amaçlar ne oranda uyumlaştırılır ise grup bağlılığı o derece güçlü olur. Grup belirleyicisi olarak ta beraber harcanan zaman, gruba kabul edilmenin zorluğu, grup büyüklüğü, dışsal tehlikeler, önceki başarılar belirtilmiştir (Bakan, 2011).

Bağlılık tipik olarak grup üyelerinin birbirleri için sahip oldukları çekim derecesi olarak tanımlanmakla birlikte sosyal normlara duyarlılığı da artırmaktadır (Rutkowski et al., 1983). O'Reilly et al., (1989), grup bağlılığını, grubun genel sosyal entegrasyonunun temel bir bileşeni olduğu kadar, bireyin grupta ilgili algıladığı çekiciliği, grubun diğer üyelerinden memnuniyeti ve grup üyeleri arasındaki sosyal etkileşime bakışı olarak tanımlamışlardır. Grup bağlılığında grubun ya sosyal yönüne ya da görevle ilgili yönüne odaklanılmalıdır (Huang, 2009).

Psikolojik bir kavram olarak grup bağlılığı, üyelerin gruba sempatik gelmesini ifade eder ve bu da ağırlıklı olarak grup üyelerinin birbirlerine sempati duymaları yönüyle değerlendirilir (Hogg, 2011). Bağlılığa grup üyelerinin dayanışma, uyum ve bağlılık duyguları eşlik edebilecektir. Bağlı bir grup hem üyeler hem de dıŐarıdakiler için çekici olmalıdır. Başka bir deyişle, üyeler grup üyesi olmaktan memnun ve grup içi statülerini korumaya istekli olmalı ve dıŐarıdakiler ise grupla etkileşimlerden memnuniyet hissetmelidirler (Mudrack, 1989_b).

Bağlı bir çalışma grubu, kalıcı veya yarı kalıcı bir ekipte düzenli olarak etkileşime giren ve gruplarının sorunlarını yaratıcı bir Şekilde çözmeye son derece yetkin olduğunu hisseden bir grup birey olarak ifade edilebilir (Mutonyi et al., 2020).

Bağlılığın bireysel yönü, gruba yönelik bireysel çekim kavramında özetlenir. Bireyin grup üyeleri tarafından ne kadar kabul gördüğü ve bireyin grupta ne kadar kaldığı ile ilgilidir. Grup yönü, grup entegrasyonu olarak adlandırılan grup içindeki yakınlık, benzerlik ve birlik derecesi olan bir bütün halinde grubun algıları ile ifade edilir. İkinci ayırım, görev ve sosyal bağlılık arasındadır. Görev bağlılığı, kuruluşun amaç ve hedeflerine ulaşmaya yönelik motivasyon ile ilgili iken sosyal bağlılık, grup içindeki sosyal ilişkileri geliştirme ve sürdürme motivasyonunu ifade eder (Carless & De Paola, 2000). Bağlı gruplar bir hedefe ulaşmak için daha çok çalıştıkları için, bağlılık geleneksel olarak üretkenlikle iliŐkilendirilmiŐ bir kavramdır (Lima et al., 2005).

Daha düşük bağlılığa sahip gruplar tipik olarak daha az gelişmiş yapılara sahiptir ve bu tür gruplarda üyeler hakkında gelişmiş kişilerarası ilişkiler kurma konusunda daha az net norm ve beklentiler bulunur (Liu et al., 2017).

Grup bağlılığı ve kolektif yeterlilik, birlikte ele alındığında bir takım bağlamında sosyal öğrenme sürecinin duyuşsal ve bilişsel yönlerini yansıtır (Lin ve Peng,

2010:59). Bağlılık grup performansını etkileyen kritik faktörlerden birisi olup grup bağlılığında gerek bireysel gerekse görevle ilgili ulaşılması gereken hedeflere yönelik grup üyeleri arasında grup tarafından belirlenmiş normlar çerçevesinde bir bağ bulunmalıdır. Böylece oluşan grup bağlılığının grubun hedeflerine birlikte ulaşmak için oluşan ortak inanç şeklinde ifade edilen kolektif yeterlilik üzerinde etkili olup olmadığı varsa etki düzeyi araştırılmıştır. Yapılmış olan bazı çalışmalarda (Jung ve Sosik, 2002; Spink, 1990; Ganotice Jr. vd.; Lin ve Peng, 2010) grup bağlılığının kolektif yeterlilik üzerinde etkili olduğu belirtilirken Lee ve Farh (2004) tarafından yapılmış olan çalışmada grup bağlılığı ile kolektif yeterlilik arasında anlamlı ilişki bulunmadığı görülmüştür. Bu çalışmada sosyal bilişsel teoriye dayanarak grup bağlılığı ile kolektif yeterlilik arasındaki bilişsel süreçler ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. İtfaiye çalışanlarında grup bağlılığının kolektif yeterlilik üzerinde etkisi olup olmadığı varsa etki düzeyi araştırmanın ikinci konusu olarak belirlenmiş ve ikinci hipotez şu şekilde oluşturulmuştur:

H2. Grup bağlılığı kolektif yeterliliği olumlu olarak etkiler.

1.4. Grup Etkililiği

Grup etkililiği, doğrudan ekip üyelerinin bir grup olarak performansını içeren birkaç ara veya “etkililik süreci kriterinden” kaynaklanır; yani, ekip üyeleri (a) eldeki işe yeterli çabayı gösterdiklerinde, (b) grubun çalışmasına yeterli bilgi ve beceriyi uyguladıklarında ve (c) işe ve kurumsal ortama uygun görev performansı stratejilerini kullandıklarında grup etkililiği artar (Conley vd., 2004:666). Grup etkililiği modeli, grupları yerinde inceleyerek, ekip içi ve ekip dışı faktörlerin grup süreçlerini ve başarılarını birlikte belirlediğini kabul eder (Nakata ve Im, 2010:556).

Kolektif yeterliliğin grup etkililiği üzerinde etkili olması gerektiği de düşünülmektedir. Spink (1990), Prussia (1993) ve Jung ve Sosik (2002)

tarafından kolektif yeterliliğin grup etkililiği üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Ulaşılabilen kaynaklarda başkaca bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu araştırmada sosyal bilişsel teoriye dayanarak kolektif yeterlilik ile grup etkililiği arasındaki bilişsel süreçler ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Gruplar halinde çalışan itfaiyecilerin iş tatmini ve grup bağlılıklarının grup olarak kolektif yeterlilik üzerindeki etkilerinden sonra kolektif yeterliliğin grup etkililiği üzerinde etkili olup olmadığı, iş tatmini ile grup etkililiği ilişkisinde kolektif yeterliliğin aracı etkisi ve grup bağlılığı ile grup etkililiği ilişkisinde kolektif yeterliliğin aracı etkisi olup olmadığı çalışmanın diğer üç hipotezini oluşturmaktadır:

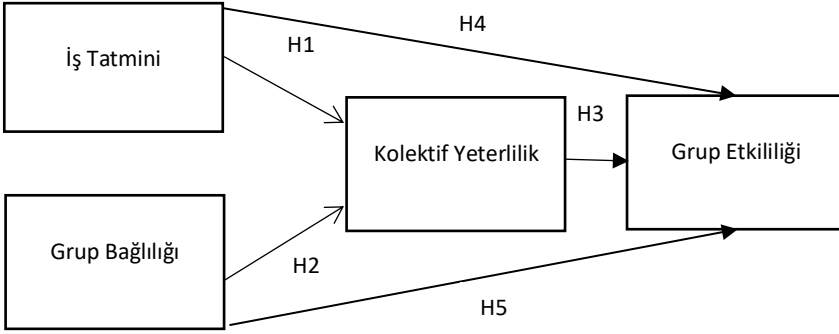
H3. Kolektif yeterlilik grup etkililiğini olumlu olarak etkiler.

H4. Kolektif yeterlilik, iş tatmini ile grup etkililiği ilişkisine aracılık eder.

H5. Kolektif yeterlilik, grup bağlılığı ile grup etkililiği ilişkisine aracılık eder.

1.4. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Bu araştırmada, grup halinde çalışmalarını yürüten itfaiye çalışanlarında iş tatmini ve grup bağlılığının kolektif yeterlilik üzerindeki etkisi ve devamında kolektif yeterliliğin grup etkililiği üzerindeki etkisi ile iş tatmini ve grup bağlılığının grup etkililiği ilişkisinde kolektif yeterliliğin aracı etkisi araştırılmıştır. Araştırma modeli Şekil 1.de görülmekte olup 5 adet hipotez kurulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma hipotezleri, ilk olarak iş tatmininin kolektif yeterlilik üzerindeki etkisi, ikinci hipotez grup bağlılığının kolektif yeterlilik üzerindeki etkisi ve üçüncü hipotez iş tatmini ve grup bağlılığından etkileneceği düşünülen kolektif yeterliliğin grup etkililiği üzerindeki etkisinin araştırılması üzerine kurulmuştur. Şekil 1.'de görülen araştırma modeline dayalı olarak oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H1. İş tatmini kolektif yeterliliği olumlu olarak etkiler.

H2. Grup bağlılığı kolektif yeterliliği olumlu olarak etkiler.

H3. Kolektif yeterlilik grup etkililiğini olumlu olarak etkiler.

H4. Kolektif yeterlilik, iş tatmini ile grup etkililiği ilişkisine aracılık eder.

H5. Kolektif yeterlilik, grup bağlılığı ile grup etkililiği ilişkisine aracılık eder.

2. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, çalışanların iş tatmini, grup bağlılığı, kolektif yeterlilik, grup etkililiği ilişkisi, iş tatmini ve grup bağlılığının kolektif yeterlilik üzerindeki etkileri ile kolektif yeterliliğin grup etkililiği üzerindeki etki düzeyinin, iş tatmini ve grup bağlılığının grup etkililiği ilişkisinde kolektif yeterliliğin aracı etkisi olup olmadığının incelenmesidir. Aracı etki için SPSS Process Makro kullanılmıştır. Aracı etki de iş tatmini, kolektif yeterlilik, grup etkililiği ve grup bağlılığı, kolektif

yeterlilik, grup etkililiği SPSS Process Makro model 4 seçilerek bootstrap örneklem boyutu 5000 ve CI=%95 olarak ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Çalışmada; nicel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve uygulanmıştır. Bu araştırmada, veri toplama sürecinde anket tekniğinden yararlanılmıştır. Hazırlanmış olan anket sorularının uygulanması için Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulunun 02.04.2020 tarih 2020/9 toplantı sayılı 5 numaralı kararıyla, etik uygunluk izni alınmıştır.

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Yapılmış olan bu çalışmada Kahramanmaraş ili genelinde faaliyet gösteren İtfaiye çalışanları evreni teşkil etmektedir. Kahramanmaraş'ta çalışmalarını sürdüren itfaiyecilerin bütününe ulaşmanın güçlüğü sebebiyle çalışmada belirlenmiş olan evrenden örneklem alınması yöntemi tercih edilmiştir. Örneklem sayısını tespit edilmesinde basit tesadüfî örneklem yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini oluşturan 450 itfaiyeci bulunmakta ve örneklem hesaplaması bu evren üzerinden %5 kabul edilebilir hata düzeyi ile yapıldığında 207 kişiye anket uygulanması gerekmektedir. Yapılmış olan bu çalışmada 220 itfaiyeci örneklem olarak seçilmiş ve Kahramanmaraş'ın 7 ilçesini oluşturan Onikişubat, Dulkadiroğlu, Türkoğlu, Pazarcık, Göksun, Andırın ve Çağlayancerit'te çalışan 220 itfaiyeciye anketler ulaştırılmış, 7 anketin geri dönmediği görülmüş olup 213 itfaiyeciye ait verilerle çalışma gerçekleştirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Ölçekleri, Güvenilirlik ve Geçerlilik Bulguları

Anket hazırlanırken literatürde geliştirilmiş mevcut ölçekler esas alınmıştır. Anket formu; grup bağlılığı, iş tatmini, kolektif yeterlilik ve grup etkililiği ölçekleri ve katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla hazırlanmış sorulardan oluşmaktadır. Kullanılan veri setindeki anket ifadelerinde "1.

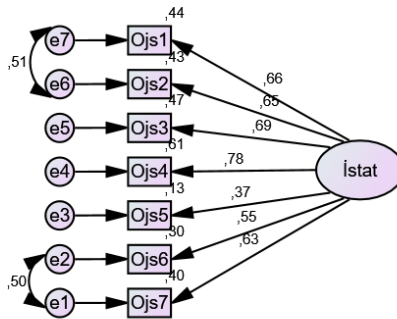
Kesinlikle Katılmıyorum”, “2. Katılmıyorum”, “3. Kararsızım”, “4. Katılıyorum” ve “5. Kesinlikle Katılıyorum” ölçekleri bulunan 5 aşamalı Likert ölçeği kullanılmıştır. Değişkenlere ait soru adetleri, Cronbach’s Alfa ve Bileşik Güvenilirlik (Composite Reliability) bulguları Tablo 1.’deki gibidir.

Tablo 1. Güvenilirlik Tablosu

Değişkenler	Soru Adedi	Cronbach’s Alpha	Bileşik Güvenilirlik (CR)	Ortalama Varyans (AVE)
İş tatmini	7	,828	,834	,429
Grup bağlılığı	3	,832	,831	,623
Kolektif yeterlilik	5	,896	,892	,624
Grup etkililiği	5	,912	,909	,669

Genel İş Tatmini Ölçeği

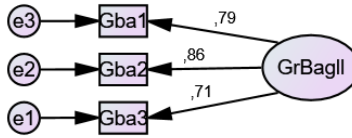
Genel iş tatmini kavramının ölçümünde Taylor & Bowers’ın çalışmalarındaki ölçek kullanılmıştır. “Genel İş Tatmini Ölçeği” tek bileşenden oluşmakta olup Taylor & Bowers’ın (1972) geliştirdiği ve uluslararası literatürde başka araştırmacılarca da kullanıldığı (Gregson & Wendell, 1994; Wilborn, 1999; İsmail, 2012) görülmektedir. Genel İş Tatmini Ölçeği 7 ifadeden ibaret olup; “Genel anlamda benzer kurumlarla karşılaştığımda bu kurumdan memnunum”, “Yeteneklerim ve çalışmak için harcadığım çabayı esas aldığımda üretimden memnunum” gibi ifadeleri içermektedir.

Şekil 2. İş Tatmini Ölçeği DFA Diyagramı

İş Tatmini Ölçeğine uygulanan faktör analizi bulgularında ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy değerinin 0,799 olduğu görülmektedir. Bartlett's Test of Sphericity testine bakıldığında istatistiki manada ($p=000$) anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Açıklanan toplam varyans oranı %50,64'dür. Doğrulayıcı faktör analizi bulgularına göre sağlanan uyum iyiliği değerleri: [$X^2= 30,277$; $DF=12$; $X^2/DF=2,52$; $AGFI=0,91$; $GFI=0,96$; $CFI=0,97$; $IFI=0,97$; $RMSEA=0,08$; $NFI=0,95$; $RMR=0,06$, $SRMR=0,046$]. Cronbach alfa 0,828 ve Bileşik güvenilirlik 0,834 olarak ölçülmüştür. Yapılmış olan analizde model uyum indekslerini iyileştirebilmek için modifikasyonlar yapılmış ve modifikasyon sonrası elde edilen bulgular Şekil 2' de görüldüğü gibidir.

Grup Bağlılığı Ölçeği

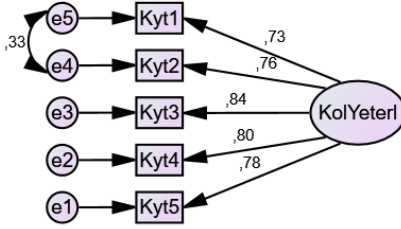
Şekil 3. Grup Bağlılığı Ölçeği DFA Diyagramı

Grup bağlılığı değişkeninin ölçümü için Bernthal & Insko (1993) tarafından geliştirilen tek bileşen ve üç ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçek "Bende grubumdaki insanların yüksek sosyal becerilere sahip olduğu hissi var" gibi ifadeleri içermektedir.

Grup Bağlılığı Ölçeğine uygulanan faktör analizi bulgularında ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy değerinin 0,711 olduğu görülmektedir. Bartlett's Test of Sphericity testinin istatistiki manada ($p=000$) anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Açıklanan toplam varyans oranı %74,59'dur. Doğrulayıcı faktör analizi bulgularına göre sağlanan uyum iyiliği değerleri: [$X^2= 0$; $GFI=1$; $CFI=1$; $IFI=1$; $NFI=1$; $RMR=0$, $SRMR=0$]. Cronbach Alfa 0,832 ve bileşik güvenilirlik 0,831 olarak ölçülmüştür.

Kolektif Yeterlilik Ölçeği

Kolektif Yeterlilik değişkeninin ölçümü için Bandura (1986) tarafından geliştirilen 11 ifadeli ölçeğin Jung & Sosik (2002) tarafından 5 ifade ve tek bileşen olarak düzenlenmiş hali kullanılmıştır. Ölçek; “Grubum performansı ile ilgili sorunlara çözüm bulabilir”, “Başarısızlık durumunda grubumuzun daha çok çabalayacağına inanıyorum” şeklinde sorulardan oluşan ifadeleri içermektedir.

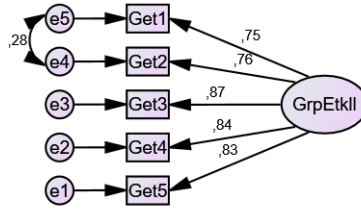

Şekil 4. Kolektif Yeterlilik Ölçeği DFA Diyagramı

Kolektif Yeterlilik Ölçeğine uygulanan faktör analizi bulgularında ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy değerinin 0,863 olduğu görülmektedir. Bartlett's Test of Sphericity testine bakıldığında istatistiksel manada ($p=0,000$) anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Açıklanan toplam varyans oranı %69,89'dur. Doğrulayıcı faktör analizi bulgularına göre sağlanan uyum iyiliği değerleri: [$\chi^2= 8,903$; $DF=4$; $\chi^2/DF=2,23$; $AGFI=0,94$; $GFI=0,98$; $CFI=0,99$; $IFI=0,99$; $RMSEA=0,076$; $NFI=0,99$; $RMR=0,01$, $SRMR=0,02$]. Cronbach alfa 0,896 ve bileşik güvenilirlik 0,892 olarak ölçülmüştür. Yapılmış olan analizde model uyum indekslerini iyileştirebilmek için modifikasyonlar yapılmış ve modifikasyon sonrası elde edilen bulgular Şekil 4'de görüldüğü gibidir.

Grup Etkililiği Ölçeği

Grup Etkililiği değişkeninin ölçümü için Jung & Sosik (2002) tarafından geliştirilen, tek bileşen ve 5 adet ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçek; “Grubum, işlerin yapılmasında etkindir”, “Grubum, görev gereksinimlerini karşılamada etkindir” gibi ifadeleri içermektedir.

Şekil 5. Grup Etkililiği Ölçeği DFA Diyagramı

Grup Etkililiği Ölçeğine uygulanan faktör analizi bulgularında Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy değerinin 0,884 olduğu görülmektedir. Bartlett's Test of Sphericity testine bakıldığında istatistiki manada ($p=000$) anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Açıklanan toplam varyans oranı %73,5'dir. Doğrulayıcı faktör analizi bulgularına göre sağlanan uyum iyiliği değerleri: [$X^2= 1,608$; $DF=4$; $X^2/DF=0,402$, $AGFI=0,99$; $GFI=0,99$; $CFI=1,00$; $IFI=1,00$; $RMSEA=0,00$; $NFI=0,99$; $RMR=0,04$, $SRMR=0,07$]. Cronbach alfa 0,912 ve bileşik güvenilirlik 0,909 olarak ölçülmüştür. Yapılmış olan analizde model uyum indekslerini iyileştirebilmek için modifikasyonlar yapılmış ve modifikasyon sonrası elde edilen bulgulara Şekil 5'de görüldüğü gibidir.

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerinin Faktör Analiz Bulguları

Boyut	Madde	Faktör Yüğü
İş Tatmini	Ojs2: Genel anlamda kurumdaki yöneticilerimden (ilk kademe yöneticimizden) memnunum.	,770
	Ojs1: Genel anlamda çalışma grubumdaki iş arkadaşlarımdan memnunum.	,758
	Ojs4: Genel anlamda benzer kurumlarla karşılaştırdığımda bu kurumdan memnunum.	,704
	Ojs7: Gelecekte bu kurumun bana sunması muhtemel kariyer olanaklarından memnun olacağımı düşünüyorum.	,681
	Ojs3: Genel anlamda işimden memnunum.	,631
	Ojs6: Bu kurumda şimdiye kadar bana sunulan kariyer olanaklarından memnunum.	,603
	Ojs5: Yeteneklerim ve çalışmak için harcadığım çabayı esas aldığımda ücretimden memnunum.	,345
Grup Bağlılığı	Gba2: Bende grubumdaki insanların yüksek problem çözme becerilerine sahip olduğu hissi var.	,856
	Gba1: Bende grubumdaki insanların yüksek sosyal becerilere sahip olduğu hissi var.	,794
	Gba3: Bende grubumun görevi tamamlamaya odaklandığı hissi var.	,712
Kolektif	Kyt3: Başarısızlık durumunda grubumuzun daha çok	,823

Yeterlilik	çabalayacağına inanıyorum.	
	Kyt2: Bu grup kendini çöküşten çıkarabilir.	,806
	Kyt4: Grup üyelerim görev çağrısının üstüne ve ötesine geçerler.	,792
	Kyt1: Grubum performansı ile ilgili sorunlara çözüm bulabilir.	,776
	Kyt5: Grup üyelerim grubun genel sorumluluklarını yerine getirmek için çok çalışır.	,752
Grup Etkililiği	Get3: Grubum, görev gereksinimlerini karşılamada etkindir.	,859
	Get4: Grubum hedefleri başarılı olarak gerçekleştirir.	,832
	Get5: Grubum görevini başarılı olarak tamamlar.	,829
	Get2: Grubum işlerin yapılmasında harika iş çıkarır.	,789
	Get1: Grubum, işlerin yapılmasında etkindir.	,778

Bu araştırmada hem doğrulayıcı faktör analizi hem de yapısal eşitlik modellemesi yöntemleri kullanılarak ölçeklerin ve verilerin geçerliliği doğrulanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Demografik Değişkenler ile İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 3’de demografik özelliklere bakıldığında; anket sorularına cevap verenlerden 20-30 yaş arasında olanların %5,3, 31-40 yaş arasında %32,0, 41-50 yaş aralığında %34,5 ve 51 ve üstü yaşa sahip olanların %28,2 oranında ve %95,7’si evli %4,3’ü bekâr oldukları görülmüştür.

Eğitim düzeyleri incelendiğinde, ilkokul mezunu olanların oranı %12,2, ortaokul %26,4, lise %42,5, ön lisans %10,8 ve lisans mezunu olanların oranı %8,0’dır. Çalışma süreleri yönüyle kıdemler incelendiğinde, 1-5 yıl arası kıdeme sahip olanlar %16,9, 6-10 yıl arası %22,7, 11-15 yıl arası %19,3, 16-20 yıl arası %13,0 ve 21 ve üstü arası kıdeme sahip olanlar %28,0’dır.

185 çalışan tarafından “eşlerin çalışma durumu” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde; eşi kamu kurumlarında çalışanların %6,5, eşi özel sektörde çalışanların %5,9 oranlarına sahip oldukları eşi çalışmayanların da %87,6 olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Demografik Değişkenlere Göre Dağılım

Genel Bilgiler	Sayı	%	Genel Bilgiler	Sayı	%
Yaş			Medeni Durum		
20-30 arası	11	5,3	Bekar	9	4,3
31-40 arası	66	32,0	Evli	198	95,7
41-50 arası	71	34,5			
51 ve üstü	58	28,2			
Toplam	206	100	Toplam	207	100
Öğrenim Durumu			Meslek Kıdemi		
İlkokul	26	12,2	1-5 yıl	35	16,9
Ortaokul	56	26,4	6-10 yıl	47	22,7
Lise	90	42,5	11-15 yıl	40	19,3
Önlisans	23	10,8	16-20 yıl	27	13,0
Lisans	17	8,0	21 ve üstü	58	28,0
Toplam	212	100	Toplam	207	100
Eş Çalışma			İlçe		
Çalışıyor (kamu)	12	6,5	Andırın	5	2,3
Çalışıyor (özel)	11	5,9	Çağlayancerit	10	4,7
Çalışmıyor	162	87,6	Dulkadiroğlu	79	37,1
			Göksun	23	10,8
			Onikişubat	63	29,6
			Pazarcık	6	2,8
			Türkoğlu	27	12,7
Toplam	185	100	Toplam	213	100

Not: Tüm katılımcıların anket sorularının tamamına cevap vermemesinden dolayı toplam sayılar 213'ün altında değer alabilmektedir.

Anket sorularına cevap veren katılımcıların görev yaptıkları ilçeler incelendiğinde; Andırın ilçesinde görev yapanların %2,3, Çağlayancerit ilçesinde %4,7, Dulkadiroğlu ilçesinde %37,1, Göksun ilçesinde %10,8, Onikişubat ilçesinde %29,6, Pazarcık ilçesinde %2,8, Türkoğlu ilçesinde görev yapanların %12,7 oranlarına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Evrenin ve örneklemin tamamı erkeklerden oluşmaktadır.

3.2. Korelasyon Analizi

İş tatmini, grup bağlılığı, kolektif yeterlilik, grup etkililiği arasında bulunan korelasyon Tablo 4’de görülmektedir. İş tatmini ile kolektif yeterlilik arasında (0.530**) pozitif yönlü anlamlı ilişki ortaya çıktığı görülmektedir. Grup bağlılığı ile kolektif yeterlilik arasında (0.701**) pozitif yönlü anlamlı ilişki ve kolektif yeterlilik ile grup etkililiği arasında da (0.829**) pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Korelasyon analizi bulguları, araştırmanın 3 hipotezini de destekler niteliktedir.

Tablo 4. Araştırma Değişkenlerine Ait Korelasyon Tablosu

Değişken	1	2	3	4
1. İş tatmini	1			
2. Grup bağlılığı	.508**	1		
3. Kolektif yeterlilik	.530**	.701**	1	
4. Grup etkililiği	.563**	.735**	.829**	1

** p<0.01

3.3. Regresyon Analizi

Tablo 5. İş Tatmininin Kolektif Yeterlilik Üzerindeki Etkisine Ait Regresyon Analizi

Değişken	Beta	t	p
İş tatmini (Bağımsız d.)			
Kolektif Yeterlilik (Bağımlı d.)	.530	9.090	.000
R ² : .281 Düzeltilmiş R ² : .278 F: 82.637 p: .000			

İş tatmininin kolektif yeterlilik üzerindeki etkisine yönelik yapılmış olan regresyon analiz sonuçları Tablo 5’de gösterilmiştir. “H1. İş tatmini kolektif yeterliliği olumlu olarak etkiler” hipotezini test etmek için yapılmış olan basit doğrusal regresyon modeli anlamlı olup (F=82,637; p<0.01), iş tatmini kolektif

yeterlilikteki değişimin %28,1'ini açıklamaktadır. İş tatmininin artmasıyla kolektif yeterlilik de artmaktadır. Elde edilen bulgular araştırmanın birinci hipotezini (H1) doğrulamaktadır.

Takım halinde çalışan bireylerde, yaptıkları işle ilgili meydana gelen olumlu duygu durumu olan iş tatmini içinde bulunulan takımdan beklenen görevi yerine getirme yeteneğine olan inancı ifade eden kolektif yeterliliğin artmasını sağlamaktadır.

Tablo 6. Grup bağlılığının kolektif yeterlilik üzerindeki etkisine ait regresyon analizi

Değişken	Beta	t	p
Grup Bağlılığı (Bağımsız d.)	.701	14.281	.000
R ² : .491	Düzeltilmiş R ² : .489	F: 203.937	p: .000

Grup bağlılığının kolektif yeterlilik üzerindeki etkisine yönelik yapılmış olan regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir. "H2. Grup bağlılığı kolektif yeterliliği olumlu olarak etkiler" hipotezini test etmek için yapılmış olan basit doğrusal regresyon modeli anlamlı olup (F=203,937; p<0.01), grup bağlılığı kolektif yeterlilikteki değişimin %49,1'ini açıklamaktadır. Grup bağlılığının artmasıyla kolektif yeterlilik te artmaktadır. Elde edilen bulgular araştırmanın ikinci hipotezini (H2) doğrulamaktadır.

Takım halinde çalışan bireylerde, grupta kalma istekliliğini ifade eden grup bağlılığı takımdan beklenen görevi yerine getirme yeteneğine olan inancı ifade eden kolektif yeterliliğin artmasını sağlamaktadır.

Tablo 7. Kolektif yeterliliğin grup etkililiği üzerindeki etkisine ait regresyon analizi

Değişken	Beta	t	p
Kolektif Yeterlilik (Bağımsız d.)	.829	21.524	.000
Grup Etkililiği (Bağımlı d.)			
R ² : .687	Düzeltilmiş R ² : .686	F: 463.269	p: .000

Kolektif yeterliliğin grup etkililiği üzerindeki etkisine yönelik yapılmış olan regresyon analizi sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir. "H3. Kolektif yeterlilik grup etkililiğini olumlu olarak etkiler" hipotezini test etmek için yapılmış olan basit

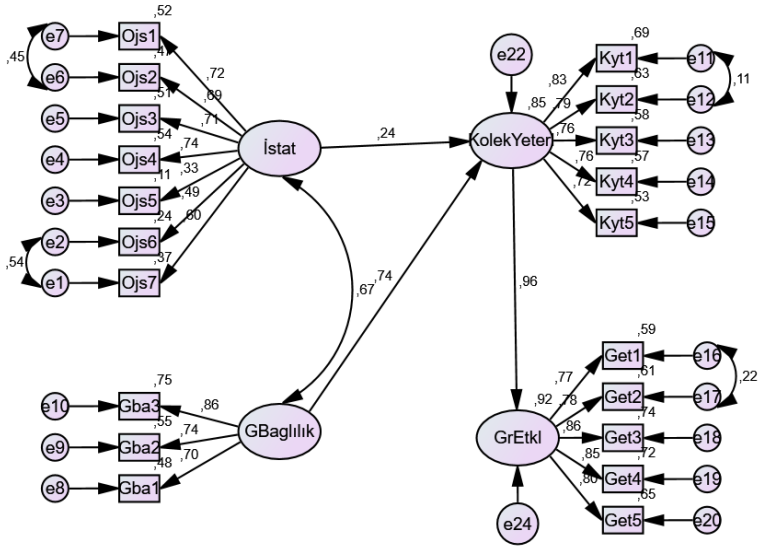
doğrusal regresyon modeli anlamlı olup ($F=463,269$; $p<0.01$), kolektif yeterlilik grup etkililiğindeki değişimin %68,7'sini açıklamaktadır. Kolektif yeterliliğin artmasıyla grup etkililiği de artmaktadır. Elde edilen bulgular araştırmanın üçüncü hipotezini (H3) doğrulamaktadır.

Faaliyette bulunan takımdan beklenen görevi yerine getirme ya da belirlenen hedefe ulaşma yeteneğine olan inanç ve güveni ifade eden kolektif yeterlilik gruptan beklenen grup etkililiğini artırmaktadır.

3.4. Yol Analizi

Küçük örneklerde ($N=213<250$) TLI ve RMSEA değerleri raporlamada daha az tercih edilmesi gerekmekte ve RMSEA 0.08- 1 arasında değer alması durumunda vasatta olmakla birlikte kabul edilebilmektedir. X^2 ve buna ait p değeri, X^2/df , CFI ve SRMR değerleri raporlamada yeterli olabilmektedir (Gürbüz, 2019:35-36). X^2 değerinin ise anlamlı değer almaması gerekmektedir. Bu çalışmada oluşturulan yapısal eşitlik modelinde oluşan değerler şu şekildedir: $DF= 162$, $CMIN(X^2)=442.870>0.05$, $CMIN(X^2)/DF=2.734<5$, $p=.000<0.05$, $CFI=0.901<0.95$, $RMSEA=0.09<1.00$, $SRMR=0.059<0.08$, $IFI=.90 \leq .902$.

Bu değerlerden $CMIN(X^2)/DF$ ve p'nin iyi uyum, CFI, SRMR ve IFI'nın kabul edilebilir, RMSEA'nın vasat uyum değerlerine sahip oldukları bulgusu elde edilmiş ve verilerin kurulan modelle uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 8'deki değerlere bakıldığında yol analizi model uyumluluğu için kabul edilebilir değerler oluştuğu görülmektedir.

Şekil 6. Yol Analizi Diyagramı

Tablo 8. Uyum İyiliği Sonuçları

Uyum İyiliği Ölçütleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Ölçüm Modeli Sonuçları
DF (sd)		-	162
CMIN (X2)	P>0.05 (anlamsız) olmalı		442,870
CMIN(X2)/DF	< 3	$3 \leq (X2/df) \leq 5$	2,734
P değeri	$.05 \leq p \leq 1.00$	$.01 \leq p \leq .05$.00
CFI	$.95 \leq CFI$	$.90 \leq CFI$.901
RMSEA	$\leq .05$	$\leq .08$.090
SRMR	$\leq .05$	$\leq .08$.059

IFI	.95 ≤ IFI	.90 ≤ IFI	.902
-----	-----------	-----------	------

*Gürbüz (2019:34)

Bu çalışma için yapılmış olan yol analizi bulgularına göre de regresyon analiz bulgularındaki gibi araştırmanın 3 hipotezinin doğrulandığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Hipotezler hem regresyon analizi ile hem de yol analizi ile doğrulanmıştır.

Tablo 9. Kolektif yeterliliğin iş tatmini ile grup etkililiği ilişkisinde aracı etkisine ait process makro regresyon analizi

Tahmin Değişkenleri	Sonuç Değişkenleri					
	M (Kolektif Yeterlilik)		Y (Grup Etkililiği)			
	b	S.H.	b	S.H.		
X(İş Tatmini)	a	,469***	,052	c'	,157***	,040
M (Kolektif Yeterlilik)	-	-	-	b	,762***	,045
Sabit	i _M	2,4034	,216	i _Y	0,4034	,180
	R ² = ,281		R ² = ,708			
	F(1,213) = 82,637 ;p<.001		F(2,538) = 254,834 ;p<.001			
Dolaylı etki için Bootstrap Sonucu	Dolaylı Etki	S.H.	Güven aralığı			
			Alt değer	Üst değer		
Kolektif Yeterlilik	,358	,074	,0296	,5003		

Not: ***p<0,001, S.H.: Standart Hata, b: Standardize edilmemiş beta katsayıları, Bootstrap yeniden örneklem boyutu = 5.000.

Tablo 9'da görülebileceği gibi beklendiği şekliyle sonuçlar iş tatmini ile grup etkililiği c' yolu : $\beta=0.157$, S.H.=0.040, $p<0.001$ değerini almıştır. İş tatmini ile kolektif yeterlilik (a yolu) arasında anlamlı bir ilişki: $\beta=0.469$, S.H.=0.052, $p<0.001$, ayrıca kolektif yeterlilik ve grup etkililiği (b yolu) ile anlamlı ilişki vardır: $\beta=0.762$, S.H.=0.045, $p<0,001$. Bu sonuçlara dayanarak kolektif yeterliliğe yönelik aracılık testi yapılmıştır. Tablo 9'un alt kısmında bulunan bootstrap sonucu Hipotez'in doğrulandığını göstermektedir. Spesifik olarak, standartlaştırılmış dolaylı etki etrafındaki ön yüklemeli %95 güven aralığındaki CI ($\beta=0.358$, S.H.=0.074) sıfır (0.0296-0.5003) değerini içermemektedir.

Araştırmamızın hipotezi (H4. Kolektif yeterlilik, iş tatmini ve grup etkililiği ilişkisine aracılık eder) H4 desteklenmiştir.

Tablo 10. Kolektif yeterliliğin grup bağlılığı ile grup etkililiği ilişkisinde aracı etkisine ait process makro regresyon analizi

Tahmin Değişkenleri	Sonuç Değişkenleri					
	M (Kolektif Yeterlilik)			Y (Grup Etkililiği)		
	b	S.H.	b	S.H.		
X(Grup Bağlılığı)	a	,583***	,041	c'	,260***	,043
M (Kolektif Yeterlilik)	-	-	-	b	,638***	,516
Sabit	i _M	1,9577	,170	i _{Y1}	0,5312	,163
	R ² =,492			R ² =,734		
	F(1,213)= 203,936 ;p<.001			F(2,538)=254,834 ;p<.001		
Dolaylı etki için Bootstrap Sonucu	Dolaylı Etki	S.H.	Güven aralığı			
			Alt değer	Üst değer		
Kolektif Yeterlilik	,372	,074	,2344	,5252		

Not: ***p<0,001, S.H.: Standart Hata, b: Standardize edilmemiş beta katsayıları, Bootstrap yeniden örneklem boyutu = 5.000.

Tablo 10'da görülebileceği gibi beklendiği şekliyle sonuçlar grup bağlılığı ile grup etkililiği (c' yolu) : $\beta=0.260$, S.H.=0.043, $p<0.001$ değerini almıştır. Grup bağlılığı ile kolektif yeterlilik (a yolu) arasında anlamlı bir ilişki: $\beta=0.532$, S.H.=0.041, $p<0.001$, ayrıca kolektif yeterlilik ve grup etkililiği (b yolu) ile anlamlı ilişki vardır: $\beta=0.638$, S.H.=0.516, $p<0,001$. Bu sonuçlara dayanarak kolektif yeterliliğe yönelik aracılık testi yapılmıştır. Tablo 10'un alt kısmında bulunan bootstrap sonucu Hipotez'in doğrulandığını göstermektedir. Spesifik olarak, standartlaştırılmış dolaylı etki etrafındaki ön yüklemeli %95 güven aralığındaki CI ($\beta=0.372$, S.H.=0.074) sıfır (0.2344-0.5252) değerini içermemektedir. Araştırmamızın hipotezi (H5. Kolektif yeterlilik, grup bağlılığı ve grup etkililiği ilişkisine aracılık eder) H5 desteklenmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, iş tatmini, grup bağlılığı, kolektif yeterlilik ve grup etkililiği arasında bir bağlantı kurmak ve İtfaiye çalışanları bağlamında iş tatmini, grup bağlılığı, kolektif yeterlilik ve grup etkililiği arasındaki ilişki ve etki düzeylerini belirlemektir. Ampirik analiz, aşağıda yorumlanan ve tartışılan birkaç önemli bulguya işaret etmektedir.

İş tatmini ile kolektif yeterlilik arasında (0.530**) pozitif yönlü anlamlı ilişki ortaya çıktığı görülmektedir. Elde edilen bu sonucun, Jex ve Gudanowski (1992) tarafından bulunan kolektif yeterliliğin iş tatminsizliği ile negatif ilişkili (-0,56*) olduğu bulgusu ve Zellars vd. (2001:488) (0.39**; $p<0.01$) ve Klassen (2010:347) (0.47**, $p<0.01$) tarafından bulunan iş tatmini ile kolektif yeterlilik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu bulgusu ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Öncelikle araştırma modeline uygun olarak sonuçlar iş tatmini ve kolektif yeterlilik arasında pozitif bir ilişki öneren H1'i desteklemektedir. Bulduğumuz sonuç daha önceki araştırma bulgularını doğrulamakta (Hochwarter et al., 2003; Klassen et al., 2010; Viel-Ruma et al., 2010) olup kolektif yeterlilik için iş tatmininin önemli rolü doğrulanmaktadır. İş tatmini oluşumunun kolektif yeterliliği kolaylaştırdığı ve desteklediği görülmektedir. Çalışanların yaptıkları işle ilgili olumlu duygu algılamaları grupta ortak hedeflere birlikte ulaşma inancını artırabilmektedir. Ayrıca grubun ortak hedeflerine ulaşma inancında iş tatmini oluşumunun önemli olabileceği sonucuna ulaşılabilir. İş tatmininin kolektif yeterlilik üzerinde %28,2 düzeyinde etkili olduğu bu araştırma bulgularındandır.

Devamında araştırma varsayımlarına uygun olarak grup bağlılığı ve kolektif yeterlilik arasında pozitif bir ilişki öneren H2 de desteklenmektedir. Bulduğumuz bu sonuç daha önceki araştırma bulgularını doğrulamakta (Jung & Sosik, 2002:326) olup kolektif yeterlilik için grup bağlılığının etkisi de

doğrulanmaktadır. Grup bağlılığının kolektif yeterliliği desteklediği ortaya çıkmaktadır. Grup üyelerinin gruptaki cazibe sebebiyle grupta kalma istekliliğinin grubun ortak hedeflere ulaşma inancını artırabildiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu, grubun ortak hedeflere ulaşma inancında grup bağlılığının önemli olabileceğini ortaya çıkarmaktadır. Grup bağlılığı kolektif yeterlilik üzerinde %49,1 etki düzeyine sahip olduğu bu çalışmanın bir diğer bulgusudur.

İş tatmini ile kolektif yeterlilik arasında (0.530**) pozitif yönlü anlamlı ilişki ve grup bağlılığı ile kolektif yeterlilik arasında (0.701**) pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu araştırma sonuçlarına göre elde edilmiş bulgulardır. İş tatmini ve grup bağlılığı ile kolektif yeterlilik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. İş tatmininin kolektif yeterlilik üzerinde %28,1 düzeyinde, grup bağlılığı kolektif yeterlilik üzerinde %49,1 düzeyinde etkili olduğu görülmektedir. İş tatmini ve grup bağlılığı arttıkça kolektif yeterlilik te artmaktadır.

İş tatmini ve grup bağlılığının kolektif yeterlilik üzerinde etkileri kıyaslanarak incelendiğinde grup bağlılığının (%49,1) iş tatminine (%28,1) göre kolektif yeterlilik üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç grup üyelerince grubun ortak hedeflerine ulaşabileceği inancının oluşumunda grupta var olan cazibe sebebiyle grup üyesi olarak devam etme istekliliğinin yapılan işle ilgili olumlu duygu oluşumu algısından daha etkili olduğu anlamına gelmektedir. Hem grup bağlılığı hem de iş tatmini oluşumunun birlikte kolektif yeterliliği daha da fazla artıracığı ifade edilebilir.

Kolektif yeterlilik ile grup etkililiği arasında (0.829**) pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Kolektif yeterlilik grup etkililiği üzerinde %68,7 oranında yüksek bir etkiye sahip olup kolektif yeterlilik arttıkça grup etkililiği de artmaktadır.

Kolektif yeterliliğin iş tatmini ile grup etkililiği ilişkisinde aracı etkisi ile ilgili yapılan process makro analizinde dolaylı etkiye ait bootstrap değerlerinin sıfır değerini içermediği ve aracı etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. H4 hipotezinin

doğrulandığı belirlenmiştir. Ayrıca kolektif yeterliliğin grup bağlılığı ile grup etkililiği ilişkisinde aracı etkisi ile ilgili yapılan process makro analizinde de dolaylı etkiye ait bootstrap değerlerinin sıfır değerini içermediği ve aracı etkinin bulunduğu belirlenmiştir. H5 hipotezinin de doğrulandığı belirlenmiştir.

Bu araştırma bulguları, bireysel olarak grup üyelerinde oluşan iş tatmini ve grup bağlılığı algılarının kolektif yeterliliği ve kolektif yeterliliğin de grup etkililiğini etkilediğini, kolektif yeterliliğin iş tatmini ve grup bağlılığının grup etkililiği ilişkisinde aracı etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Grup olarak faaliyetlerini sürdüren iş takımlarında grup üyelerinde iş tatmini ve grup bağlılığı oluşturmaya çalışmanın grubun ulaşmak istediği hedeflere sağlıklı şekilde erişebilmek için gerekli olduğu anlaşılmaktadır. İş tatmini ve grup bağlılığı grup üyelerinin işlerini yaparken mutlu olmalarını sağlayabilecek kavramlardır. Grup üyelerinde hem yaptıkları işle ilgili olumlu duygu durumu hem de grupta kalma isteği oluşması sonucu grup üyeleri işlerinde istekli hale gelirken grubun hedeflerine ulaşma için grup olarak birlikte hareket etmek daha kolay gerçekleşebilecektir. Sektör ve uygulayıcılara çalışanların iş tatmini ve grup bağlılıklarını artırıcı uygulamalar yapmaları önerilmektedir.

6 Şubat 2023 tarihinde maalesef Kahramanmaraş merkezli olarak çevre illeri de etkileyen iki büyük deprem ve onbinlerce artçı deprem yaşamıştır. 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri 11 ilimizde büyük yıkıma sebep olmuş, 50.000 kişinin üzerinde insanımızın hayatını kaybetmesine, onbinlerce vatandaşımızın yaralanmasına ve tarif edilemeyecek acılara sebep olmuştur. İtfaiyeciler, ekipleri ile normal zamanda münferit olaylara müdahale ederken doğal afetlerde de çok büyük fedakarlıklar yapmışlar ve yapmaya devam etmektedirler. Bu çalışma bin yılın depremleri, bilinen tarihte karada yaşanmış en büyük depremler olarak nitelenen depremlerin merkezi olan Kahramanmaraş'ta faaliyet gösteren itfaiyecilerle ilgili olarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Kahramanmaraş'lı itfaiyecilerimizin sosyal bilişsel teoriye

dayanarak iŐ tatmini, grup bağlılığı, kolektif yeterlilik ve grup etkililiği arasındaki bilişsel sũreçleri incelenmiştir.

Çalışmamız akademik literatũre çeşitli katkılar sağlamaktadır. Bu çalışma iŐ tatmini, grup bağlılığı, kolektif yeterlilik, grup etkililiği arasındaki ilişkiler üzerine nicel araştırmalara katkıda bulunmaktadır. Yapılan literatũr incelemesine gũre bu çalışma ũlkemizde gruplarda iŐ tatmini, grup bağlılığı, kolektif yeterlilik, grup etkililiği arasındaki ilişkileri ve aracılık etkisini birlikte doğrulayan ilk çalışmadır. Ayrıca bu çalışma bireysel etkenlerin grup ũzerindeki etkisine ilişkin anlayışı da genişletmektedir.

Araştırma bulgularına gũre oluşturulan araştırma hipotezleri doėrulanmıŐ olup araştırmanın sadece bir ilde ve sadece itfaiyecilere yũnelik olarak yapılmış olması araştırmanın kısıtlarındandır. Araştırma bulgularının genelleŐtirilebilmesi için farklı illerde ve farklı sektũrlerde çalışan bireyler ũzerinde daha geniş kapsamlı veriler elde edilerek yeni araştırmaların yapılması ũnerilmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Kahramanmaraş Sũtçũ İmam ũniversitesi, Sosyal ve BeŐerĩ Bilimler Etik Kurulunun 02.04.2020 tarih 2020/9 toplantı sayılı 5 numaralı kararıyla, etik uygunluk izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Alavi, S. B. & McCormick, J. (2018). "Why do I think my team is capable? A study of some antecedents of team members' personal collective efficacy beliefs." *Educational Psychology*, 38(9), 1147-1162.
- Aydogmus, M., & Serce, H. (2021). Investigation of regulatory role of collective teacher efficacy in the effect of job satisfaction and satisfaction with life on professional burnout. *Research in Pedagogy*, 11(1), 234-250.
- Bakan İ. (2011). *Örgütsel Stratejilerin Temeli Örgütsel Bağlılık Kavram Kuram Sebep ve Sonuçlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action*. Englewood Cliffs, NJ:Prentice Hall.
- Berenthal, P. & Insko, C. (1993). "Cohesiveness without groupthink: The interactive effects of social and task cohesion." *Group & Organization Management*, 18(1), 66-87.
- Buonomo, I., Fiorilli, C., & Benevene, P. (2020). "Unravelling teacher job satisfaction: The contribution of collective efficacy and emotions towards professional role." *International journal of environmental research and public health*, 17(3), 736. doi:10.3390/ijerph17030736
- Carless, S. A. & De Paola, C. (2000). "The Measurement of Cohesion in Work Teams." *Small Group Research*, 31(1), 71-88.
- Chapman, K. J., Meuter, M., Toy, D., & Wright, L. (2006). "Can't we pick our own groups? The influence of group selection method on group dynamics and outcomes." *Journal of Management Education*, 30(4), 557-569.
- Chen, Y., Zhou, X. & Klyver, K. (2019). "Collective efficacy: Linking paternalistic leadership to organizational commitment." *Journal of Business Ethics*, 159(2), 587-603.

- Cohen, D. A., Inagami, S. & Finch, B. (2008). The Built Environment and Collective Efficacy. *Health & Place*, 14(2), 198-208.
- Conley, S., Fauske, J., & Pounder, D. G. (2004). Teacher work group effectiveness. *Educational Administration Quarterly*, 40(5), 663-703.
- Elms, A. K., Gill, H., & Gonzalez-Morales, M. G. (2023). Confidence is key: collective efficacy, team processes, and team effectiveness. *Small Group Research*, 54(2), 191-218.
- Ganotice Jr, F. A., Chan, L., Shen, X., Lam, A. H. Y., Wong, G. H. Y., Liu, R. K. W., & Tipoe, G. L. (2022). "Team cohesiveness and collective efficacy explain outcomes in interprofessional education." *BMC medical education*, 22(1), 820.
- Göker, S. D. (2012). "Impact of EFL Teachers' Collective Efficacy and Job Stress on Job Satisfaction." *Theory & Practice in Language Studies*, 2(8), 1545-1551.
- Gürbüz, S. (2019). *Amos ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Hochwarter, W. A., Kiewitz, C., Castro, S. L., Perrewè, P. L., & Ferris, G. R. (2003). "Positive affectivity and collective efficacy as moderators of the relationship between perceived politics and job satisfaction." *Journal of Applied Social Psychology*, 33(5), 1009-1035.
- Hogg, M. A. (1993). "Group cohesiveness: A critical review and some new directions." *European Review of Social Psychology*, 4(1), 85-111.
- Huang, C. C. (2009). "Knowledge sharing and group cohesiveness on performance: an empirical study of technology r&d teams in taiwan." *Technovation*, 29(11), 786-797.
- Jex, S. M., & Gudanowski, D. M. (1992). "Efficacy beliefs and work stress: An exploratory study." *Journal of Organizational Behavior*, 13(5), 509-517.

- Jung, D. I. & Sosik, J. J. (2002). "Transformational leadership in work groups: The role of empowerment, cohesiveness, and collective-efficacy on perceived group performance." *Small Group Research*, 33(3), 313-336.
- Kang, G. S., & Kim, J. H. (2014). "The effects of self-efficacy and collective efficacy on job satisfaction and organizational commitment of nurses." *Korean Journal of Occupational Health Nursing*, 23(3), 123-133.
- Kılıç, T. (2013). *Bireysel ve kolektif yeterlilik süreci, belirleyicileri ve sonuçlarına ilişkin bir model önerisi*. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Klassen, R. M. (2010). "Teacher stress: The mediating role of collective efficacy beliefs." *The Journal of Educational Research*, 103(5), 342-350.
- Klassen, R. M., Usher, E. L. & Bong, M. (2010). "Teachers' collective efficacy, job satisfaction, and job stress in cross-cultural context." *The Journal of Experimental Education*, 78(4), 464-486.
- Lee, C., & Farh, J. L. (2004). "Joint effects of group efficacy and gender diversity on group cohesion and performance". *Applied Psychology*, 53(1), 136-154.
- Lima M., Liberman, S. & Russell, J. M. (2005). "Scientific group cohesiveness at the National University of Mexico." *Scientometrics*, 64(1), 55-66.
- Lin, C. C. T., & Peng, T. K. T. (2010). "From organizational citizenship behaviour to team performance: The mediation of group cohesion and collective efficacy." *Management and Organization Review*, 6(1), 55-75.
- Liu, D., Chen, X. P. & Holley, E. (2017). "Help yourself by helping others: The joint impact of group member organizational citizenship behaviors and group cohesiveness on group member objective task performance change." *Personnel Psychology*, 70(4), 809-842.

- Locke, E. A. (1969). "What is job satisfaction?" *Organizational Behavior and Human Performance*, 4, 309 – 336.
- Luthans F. (1992). *Organizational Behaviour*. Sixth Edition, Singapore: McGraw Hill.
- Maqbool, S. (2017). "Interrelationship between collective teacher efficacy and job satisfaction of teachers at secondary schools." *NUML Journal of Critical Inquiry*, 15(1), 180-196.
- Mochida, K., Takami, K., & Shimamoto, K. (2015). The Effect of Individual Factors on Group Cohesiveness and Collective Efficacy in Team Sports: Effects of Members' Life Skills on the Group. *Journal of Japan Society of Sports Industry*, 25(1), 1_25-1_37.
- Mudrack, P. E. (1989_a). "Group cohesiveness and productivity: A closer Look." *Human Relations*, 42(9), 771-785.
- Mudrack, P. E. (1989_b). "Defining group cohesiveness: A legacy of confusion?" *Small Group Behavior*, 20(1), 37-49.
- Mutonyi, B. R., Slåtten, T. & Lien, G. (2020). "Empowering leadership, work group cohesiveness, individual learning orientation and individual innovative behaviour in the public sector: Empirical evidence from norway." *International Journal of Public Leadership*, 16(20), 175-197.
- Newstrom J.W. & Davis K. (1993). *Organizational behaviour: Human behaviour at work*. Ninthe Edition, McGraw Hill, USA.
- Perkins, D.D. & Long, D.A. (2002). *Neighborhood sense of community and social capital: A multi-level analysis*. In A. Fisher, C. Sonn, & B. Bishop (Eds.), *Psychological Sense of Community: Research, Applications, and Implications* (pp. 291-318). New York: Plenum.
- Pizzi G. & Stanger N. (2020). "Consequences of teammate moral behaviour: Linking team moral norms with cohesion and collective efficacy." *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 18(4), 437-453.

- Prussia, G. E. (1993). A motivational investigation of group effectiveness using social-cognitive theory. *Journal of Applied Psychology, 81*(2), 187.
- Riasudeen, S., Singh, P., & Kannadhasan, M. (2019). The role of job satisfaction behind the link between group cohesion, collective efficacy, and life satisfaction. *Psychological Studies, 64*, 401-410.
- Rutkowski, G. K., Gruder, C. L. & Romer, D. (1983). "Group cohesiveness, social norms, and bystander intervention." *Journal of Personality and Social Psychology, 44*(3), 545.
- Seashore, S. E. (1954). *Group Cohesiveness in the Industrial Work Group*. Ann Arbor: University of Michigan.
- Short S.E., Sullivan P. & Feltz D.L. (2005). "Development and preliminary validation of the collective efficacy questionnaire for sports." *Measurement in Physical Education and Exercise Science, 9*(3), 181-202.
- Spink, K. S. (1990). "Group cohesion and collective efficacy of volleyball teams." *Journal of Sport and Exercise Psychology, 12*(3), 301-311.
- Stephanou, G., Gkavras, G., & Doulkeridou, M. (2013). "The role of teachers' self-and collective-efficacy beliefs on their job satisfaction and experienced emotions in school." *Psychology, 4*(03), 268-278. <http://dx.doi.org/10.4236/psych.2013.43A040>
- Tasa, K., Taggar, S. & Seijts, G. H. (2007). "The development of collective efficacy in teams: A multilevel and longitudinal perspective." *Journal of Applied Psychology, 92*(1), 17-27.
- Tu, Y., Lu, X., & Yu, Y. (2017). Supervisors' ethical leadership and employee job satisfaction: A social cognitive perspective. *Journal of Happiness Studies, 18*, 229-245.
- Vassilev, I., Band, R., Kennedy, A., James, E. & Rogers, A. (2019). "The role of collective efficacy in long-term condition management: A

metasynthesis.” *Health & Social Care in the Community*, 27(5), e588-e603.

Viel-Ruma, K., Houchins, D., Jolivet, K., & Benson, G. (2010). “Efficacy beliefs of special educators: The relationships among collective efficacy, teacher self-efficacy, and job satisfaction.” *Teacher Education and Special Education*, 33(3), 225-233.

Wang, Y. S. & Huang, T. C. (2009). “The relationship of transformational leadership with group cohesiveness and emotional intelligence.” *Social Behavior and Personality: an International Journal*, 37(3), 379-392.

Weiss, H. M. (2002). “Deconstructing job satisfaction: Separating evaluations, beliefs and affective experiences.” *Human Resource Management Review*, 12(2), 173-194.

Zellars, K. L., Hochwarter, W. A., Perrewe, P. L., Miles, A. K. & Kiewitz, C. (2001). “Beyond self-efficacy: Interactive effects of role conflict and perceived collective efficacy.” *Journal of Managerial Issues*, 13(4), 483-499.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Instead of acting alone, employees are expected to work together in harmony and cooperation to achieve the goal decided upon as a group. Job satisfaction is an important concept for groups. When an employee evaluates his or her work experiences in a favorable emotional and cognitive manner, job satisfaction happens. Job satisfaction among those working as a group will facilitate orientation towards the goals the group wants to achieve. It is thought that the job satisfaction of individuals in the group will have a positive impact on the collective efficacy of the group. Group cohesiveness, as a psychological concept, refers to members being sympathetic to the group, and this is mainly evaluated in terms of group members' sympathy for each other. Collective efficacy relates to a team's belief in its ability to accomplish a task. Teams with high levels of collective effectiveness tend to set high team goals, put more effort into assigned tasks, and have high resilience to challenges (Chen et al., 2019). The first two research topics are whether job satisfaction and group cohesiveness contribute to collective efficacy, which expresses the common belief in

achieving the group's goals together. Determining the impact level of collective efficacy on group effectiveness is the last research topic. The hypotheses were formed as follows: H1. Job satisfaction positively affects collective efficacy. H2. Group cohesion positively affects collective efficacy. H3. Collective efficacy positively affects group effectiveness.

Method

450 firefighters working in the Fire Department operating throughout Kahramanmaraş province constitute the population of the research. 220 firefighters were selected as a sample. The research was conducted in Onikişubat, Dulkadiroğlu, Türkoğlu, Pazarcık, Göksun, Andırın and Çağlayancerit, which constitute the 7 districts of Kahramanmaraş. First of all, Cronbach alpha and composite reliability values were examined. It has been observed that the reliability values are at high levels. Factor analysis was performed on job satisfaction, group cohesiveness, collective efficacy, group effectiveness variables using SPSS and AMOS. It has been observed that the values are within the desired limits. In this study, the validity of the scales and data was confirmed using both confirmatory factor analysis and structural equation modeling methods.

Findings (Results)

There is a positive significant relationship between group cohesiveness and collective efficacy (0.701**), job satisfaction and collective efficacy (0.530**), collective efficacy and group effectiveness (0.829**).

Job satisfaction explains 28.1% of the variation in collective efficacy. Group cohesiveness explains 49.1% of the variation in collective efficacy. Collective efficacy explains 68.7% of the variation in group effectiveness. The values formed in the structural equation model are as follows: $DF= 162$, $CMIN(X2)=442.870>0.05$, $CMIN(X2)/DF=2.734<5$, $p=.000<0.05$, $CFI=0.901<0.95$, $RMSEA=0.09<1.00$, $SRMR=0.059<0.08$, $IFI=.90 \leq .902$. According to the findings of the path analysis conducted for this study, it is concluded that the 3 hypotheses of the research were confirmed, as in the regression analysis findings. The hypotheses were confirmed by both regression analysis and path analysis.

Conclusion and Discussion

Job satisfaction, which is the positive emotional state that occurs in individuals working in teams about the work they do, provides an increase in collective efficacy, which expresses the belief in the ability to fulfill the task expected from the team. In individuals working in teams, group cohesiveness, which expresses

the willingness to stay in the group, increases collective efficacy, which expresses the belief in the ability to fulfill the task expected from the team. Collective efficacy, which expresses belief and confidence in the ability of the team to perform the expected task or achieve the determined goal, increases the group effectiveness expected from the group.

When the effects of job satisfaction and group commitment on collective efficacy are compared and examined, it is seen that group commitment (49.1%) has a greater impact on collective efficacy than job satisfaction (28.1%). This result means that the willingness to continue as a group member due to the attraction in the group is more effective than the perception of positive emotions about the work done, in order to form the belief that the group can achieve its common goals. It can be stated that the formation of both group group cohesiveness and job satisfaction will further increase collective efficacy. It is understood that in business teams that continue their activities as a group, trying to create job satisfaction and group group cohesiveness in group members is necessary to reach the goals that the group wants to achieve in a healthy way. Job satisfaction and group cohesiveness are concepts that can make group members happy while doing their jobs. If group members have both a positive feeling about their work and a desire to stay in the group, group members will become enthusiastic about their work and it will be easier to act together as a group to achieve the group's goals. It is recommended that the sector and practitioners implement practices that increase employee job satisfaction and group cohesiveness.

This study contributes to quantitative research on the relationships between job satisfaction, group cohesiveness, collective efficacy, and group effectiveness. According to the literature review, this study is the first in our country to confirm the relationships between job satisfaction, group cohesiveness, collective efficacy, and group effectiveness in groups. Additionally, this study expands the understanding of the impact of individual factors on the group.

KURGUSAL EVRENDE SOSYAL ETKİLEŞİM VE SANAL KAYGI

Nurullah SELÇUK*

Öz

Günümüzde baş döndüren hızla ilerleyen teknolojilerin uygulamalarına uyum sağlamak sadece yetişkin ve yaşlıları değil, gençleri bile şaşkınlığa uğratmaktadır. Bu dönüşüm ve gelişim, içinde bulunduğumuz yüzyılın teknik ve teknolojik imkânlarının sunduğu yeni araçlarla yaşamı bambaşka bir hale dönüştürmektedir. Özellikle sosyal hayatımızı göreceli olarak zenginleştiren ve fiziksel bir mekâna ihtiyaç duyulmadan meydana gelen etkileşimlere bir yenisini daha ekledi: Metaverse. Tüm zamanların vazgeçilmez etkileşim biçimi olan sosyalleşmenin fiziki mekândan bağımsız gerçeklemeye başladığı 21. yüzyılın, bu bağlamda yeni gelişmelere gebe olduğunu bilinmekteydi. Fakat sanal dünya ile aralanan kapı, üç boyutlu gerçekliği artırılmış kurgusal çevrimiçi ortamların ortaya çıkmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Bu araştırma, yaşamı kolaylaştırma amacıyla gelişen bu öncü teknolojilerin, sosyal hayatta yansımalarını ve kaygı düzeylerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla farklı demografik özelliklere sahip 15 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler kategori kod ve temalara ayrılarak çözümlenmiştir. Çözümle sonucunda teknolojik gelişme, bilişim ağının kullanım yaygınlığı, uzaktan erişim, ağların gelişimi, kurgusal evren, sanal ekonomi, sanal

Dr. Öğr. Üyesi, Adiyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, n_selcuk2000@yahoo.com, Adiyaman/Türkiye

Bu çalışma Adiyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 01/11/2023 tarih ve 466 karar sayısı ile uygun bulunmuştur.

kaygı başlıkları altında 7 tema oluşturulmuştur. Yapılan görüşmelerde bilinmezliğin neden olduğu kaygı, sosyolojik düzeyde tartışılmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Bilişim teknolojileri, kurgusal evren, dijitalleşme, sanallaşma, sanal kaygı*

SOCIAL INTERACTION AND VIRTUAL ANXIETY IN A FICTIONAL UNIVERSE

Abstract

Nowadays, adapting to new applications of rapidly advancing technologies surprises not only adults and elderly people, but even young people. This transformation and development transforms your life into a completely different one with the new tools offered by the technical and technological possibilities of the century we live in. A new one has been added to the interactions that relatively enrich our social life and occur without the need for a physical location: metaverse. It was known that the 21st century, where socialization, an indispensable form of interaction of all times, began to occur independently of physical space, was pregnant with new developments in this context. However, the door opened to the virtual world has gained a new dimension with the emergence of fictional online environments with augmented three-dimensional reality. This research aims to analyze the reflections and anxiety levels of these pioneering technologies, which have developed to make life easier, in social life. For this purpose, interviews were held with 15 people with different demographic characteristics. The data obtained was analyzed by dividing into categories, codes and themes. In the interviews, the anxiety caused by the unknown was discussed at a sociological level and various suggestions were made.

Keywords: *Information technologies, fictional universe, digitalization, virtualization, virtual anxiety*

1. GİRİŞ

Sanal dünyanın temel amacı, kullanıcılara tutarlı bir dünyada birbirlerini gördükleri ve etkileşimde buldukları yanılsamalarını sağlamaktır. Bu amaçla sanal ortamlar durum birleştirme ve paylaşılan bir gerçeklik yanılsamasının

özünü oluşturmaktadır (Liu, Bowman ve Chang, 2012:1). Bu bağlamda karşılıklı etkileşime dayalı inşa edilen sosyo-kültürel gerçeklik, mekân ötesi olanakların varlığıyla başka bir yöne doğru gelişmektedir. Buna zemin hazırlayan etken, 20. yy. in başından itibaren bilginin merkezi olarak konumlandırılmasıyla oluşan enformasyon toplumunun yükselişidir.

II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle, özellikle batı toplumlarındaki hızlı toparlama ve rekabet gücü, bilginin gücüne olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. D. Bell, M. Castells, D. Harvey gibi önemli sosyal teorisyenler teknolojik aygıtların, iletişim ve sosyal ağların gelişimiyle yeni bir toplumsal düzene geçildiğini ifade etmişlerdir. “Bilgi toplumu” (information society), “kapitalizm ötesi” (post capitalism) ve “sanayi ötesi” (post-industrial) toplum olarak tanımlanan bu yeni sistem, sosyalist ve kapitalist üretim biçiminin yerine bilgi ekonomi modelinin hâkim olduğu bir üretim sisteminin varlığına işaret etmektedir (Murdock, 1999: 451). Bilgi toplumunda yeni teknolojiler toplumu önemli ölçüde biçimlendirmiş, maddi argümanları farklılaştırmış ve toplumun işlevsel hızını artmıştır (Castells, 1996). Bell sanayi ötesi toplumu, bilginin ikna edici gücünün bir sonucu olduğunu ifade etmektedir (Ross, 1974:332).

Günümüzde ise özellikle son yirmi yıldaki teknolojik gelişmeler, insanların yaşam rutinlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Yapay zekâ ve uygulamalarında, son dönemde yaşanan gelişmelerle birlikte eğitim sürecinden tüketim alışkanlıklarına, sosyal etkileşimlerden kültürel etkinliklere kadar pek çok alanda değişim ve dönüşüm yaşanmıştır (Arpacı vd., 2022). Boş zamanlar, eğlence kültürü, eğitim, ekonomi, iş ve tıpla ilgili alanlarda kendini gösteren artırılmış, geliştirilmiş ve zenginleştirilmiş içerikleriyle fiziki mekânda sunulamayacak materyallerinde dâhil edilebildiği kurgusal yapılar, her geçen gün farklı alanlarda kendini göstermektedir.

Türkçeye sanal evren olarak çevrilen metaverse, çevrimiçi olarak gerçekleşen ve internet aracılığıyla bilgisayar, sanal etkileşim araçları ve artırılmış gerçeklik aygıtlarıyla üç boyutlu, kurgusal bir ortam sunmaktadır. Metaverse, sanal evren yanında evren ötesi, öte evren olarak da adlandırılmaktadır. Dolayısıyla metaverse geleneksel olarak zaman ve mekân boyutundan uzaklaşarak, fiziksel mekânın ötesinden bulunabilme imkânı tanıyan kurgusal bir yapıdır. Metaverse'ün kullanıcılara sağlamış olduğu imkânların başında, daha önce görülmemiş bir iletişim gerçekliği gelmektedir. Bu gerçeklik, algısal yeni bir dünya ve bu dünyada yeni iş oluşum fırsatı ortaya çıkarmaktadır. Üretim, pazarlama, dağıtım gibi ekonomik alt yapı ve etkileşim olanağı tanımakla birlikte sosyo-kültürel ve entelektüel sosyalleşme olanağı ile birçok gelişmiş aygıtların eş zamanlı kullanıldığı, sanal toplumsal bir düzlemde sunmaktadır (Vikipedi, 2023).

Dijitalleştirme, çok kişili çevrimiçi etkileşimlerin ilk adımıdır. İlk örneklerinden biri olan Amerikan bilimkurgu "Çığ" da, sanallaştırma yoluyla metaverse biçimleri sunulmaya başlamıştır. Bu örnek, gerçeklik ile sanal dünya arasındaki sınırların bulanıklaştırmasında atılan kritik bir atılımdır. Bu sanallaştırmada, iki boyutlu düzeydeki sosyal görüntülerin aksine, dijital bedenle jest ve duruşlarda değişiklik gerçekleştirilmiş, etkileşim ve gerçeklik duygusunu geliştirilmiştir. Dolayısıyla insanoğlunun sanal dünyaya geçişi ve sanal dünyada insan kimliğinin oluşumu, yeni bir evrenin oluşumuna işaret etmektedir (Liang vd., 2023:74).

Dijital gerçeklik ortamları son dönemlerde yenilikleriyle baş döndürmekte ve kullanıma alanı yaygınlaşmaktadır. Bu teknoloji sayesinde, kullanıcılar gerçek dünyada olmayan ortamlarda dolaşabilir, sanal gerçeklik oyunları oynayabilir, eğitim ve öğretim amaçlı simülasyonlar yapabilir veya geçmişte tasarım sürecini kullanabilirler. İnternet aracılığıyla gerçekleşen sanal gerçeklik teknolojileri, gün geçtikçe gelişmekte ve artık sadece görüntüsel bir deneyim sunmakla kalmayıp, aynı zamanda diğer duyuları da uyararak daha gerçekçi bir deneyim

sunmaktadır. Örneğin, koku sayesinde yüzlerce sanal hücre çeşitli koku deneyimleri yaşayabilmektedir. Ayrıca, hareket algılama sensörleri ile kullanıcıların hareketlerini takip ederek sanal bireylerin (avatar) doğal bir şekilde dolaşabilmesini sağlayabilmektedir. Bu şekilde sanalın sadece bir gerçekliği algılama şekli olmadığını, aynı zamanda gerçek hayattaki birçok deneyimi taklit edebildiğini görülmektedir (Orhan ve Karaman, 2011). Fiziksel olarak sınırlı olan gerçek dünya, farklı insanların gereksinimlerini karşılamak için çeşitli unsurları tek bir yerde birleştiremez. Fakat metaverse, çeşitliliği etkili bir şekilde sağlayabilen sınırsız uzatma alanına ve kesintisiz sahne dönüşümüne sahiptir. Meta veri deposunda gerçekleştirilebilecek çeşitli ilginç senaryolar bulunmaktadır. Örneğin, Animal Crossing5, Amerika Birleşik Devletleri'nde Joe Biden için bir başkanlık kampanyası düzenlemiş ve Second Life 6'da Stanford Üniversitesi'ndeki öğrenciler posterlerini sergilemişlerdir. Dolayısıyla metaverse'de eğitim, alışveriş, siyasi kampanya gibi çeşitli etkinlikler bulunabilmektedir. Metaverse sanat eserleri, evcil hayvanlar, perili evler vb. kapsamları, fiziksel toplumun birleştiremediği çeşitlilikleri birleştirerek gereksinimleri büyük ölçüde karşılanmaya çalışılmaktadır (Duan vd., 2021:154). Sanal olarak gerçekleşen bu sistemin toplumda bu kadar kabul görmesi ve yaygınlaşmasına neden olan önemli faktörlerden biri de kolay kullanım ve erişilebilirliğinin yanında ekonomik ve ticari faaliyetlerin daha serbest ve geniş kitlelere ulaşma olanağı sağlamasıdır.

Metaverse sanayi 4.0 inkılabının sonucu olan "Toplum 5.0" post versiyonu olarak görülebilecek yeni yaşam tarzlarından birini oluşturmaya aday olduğu düşünülmektedir (Vikipedi, 2023). Metaverse ilk olarak Amerikalı bilimkurgu, tarihsel kurgu ve siberpunk yazarı Neal Stephenson tarafından 1992 yılında yazdığı "Snow Crash" (Kar Çöküşü) romanında kullanılmıştır (Ball, 2022). Metaverse yeni bir akım ve yeni bir dalgadır. Bu dalganın, eğitim, iş, uzaktan çalışma ve eğlenceyi dönüştürme potansiyeline sahip, her yerde hazır bir bilgi

işlem paradigması oluşturması beklenmekte ve bu beklentiye şimdiden cevap verdiği görülmektedir. Yeni bir paradigma olan metaverse kelimesi iki bileşenli kapalı bileşik bir kelimedir: Meta (Yunanca yazı, sonrası veya ötesi anlamına gelen ön ek) evren olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle metaverse, fiziksel gerçekliği, dijital sanallıkla birleştiren sürekli ve kalıcı, çok kullanıcı bir ortam olan gerçeklik sonrası bir evrendir. Çevrimiçi uzaktan eğitim ile ilgili olarak metaverse, web tabanlı 2D e-öğrenme araçlarının temel sınırlamalarını giderme potansiyeline sahiptir (Mystakidis, 2022:486).

Küresel iletişim ve işbirliği, küreselleşmenin yükselişiyle birlikte daha sıkı hale gelmiştir, ancak coğrafi uzaklık, bu süreçte maliyetleri artıracak nesnel bir engel olarak süreci zorlaştırmıştır. Fakat dijitalleşme ve kurgusal sistemler (metaverse) küreselleşmenin ayrıcalıklı etkileşimini ve maddi engellerini önemli ölçüde esnetmiş ve erişimi hızını artırmıştır. Ayrıca, COVID-19 pandemi sürecinden etkilenen birçok etkinlik, salgının yaygınlaşmasının engellenmesi nedeniyle askıya alınmıştır. Bununla birlikte metaverse, farklı sosyal gereksinimlere hizmet etmek için büyük erişilebilirlik sağlamıştır. Örneğin, birçok olay, meta veri deposu tarafından desteklenen sanal forma dönüştürülmüştür. 2020 yılında UC Berkeley, mezuniyet törenini Minecraft3 üzerinde gerçekleştirmiştir. Üstelik Fortnite4'te Travis Scott konseri gibi her gün düzenlenen birçok etkinlik bu alan içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu örnekler göre metaverse, sosyal ihtiyaçlarımızı daha düşük maliyet ve daha yüksek güvenlikle karşılayabilecek günlük hayatımızın bir uzantısı haline dönüşmektedir (Duan vd., 2021:154).

Enformatik toplum, bilginin üretimi-kullanımı ve depolaması konusundaki hızlı gelişmelerle önemli ölçüde farklılaşmıştır. Bu bağlamda yeni bir teknoloji olan metaverse'ün sunduğu imkânlar ve ilişkilerini anlayabilmek için çeşitli kavramların açıklanmasına gereksinim duyulmaktadır. Bu kavramlar; sanal gerçeklik (Virtual Reality-VR), artırılmış gerçeklik (Augmented Reality-AR) ve

karma gerçekliktir (Mixed Reality-MR). Çalışmanın bu kısmında kavramsal içeriğin daha net anlaşılması için bu kavramlar literatürdeki bilgiler ışığında açıklanmıştır. Daha sonra bu yeniliğin toplumsal inşasında bilinmezliğe karşı olan kaygı boyutu tartışılmıştır.

1.1. Sanal Gerçeklik (VR)

Sanal dünya ya da sanal gerçeklik, bireylerin internet aracılığıyla erişebildiği simüle edilmiş ortamlardır. Sanal gerçeklik, ilgili kullanıcıların algısal verilerini ve fiziksel zamanlı davranışlarını ve etkileşimlerini görüntülemektedir. Sanal gerçeklik öncelikle video oyunlarında kullanılmış, günümüzde toplantı, ders, tartışma ve ekonomik girişimler için kullanılmaktayken yakın bir gelecekte tıbbi uygulamalı eğitimlerde ve askeri eğitimde oldukça etkin bir şekilde kullanılacağı düşünülmektedir (Vikipedi, 2023). VR, tamamen sentetik görünümünün öne çıktığı özelliklere sahiptir. Sanal gerçeklik; VR kulaklıkları, kafa izleme veya somut kontrolörler dâhil olmak üzere olağan kullanıcı etkileşim teknikleri sağlamaktadır (K. Jonathan vd., 2021). Bu nedenle, kullanıcılar tamamen sanal ortamlarda bulunmakta ve kullanıcı etkileşim teknikleri aracılığıyla ve sanal nesnelere etkileşime girmektedir. Ayrıca VR, “Gerçeklik-Sanallık Sürekliliği”nde gerçeklikten en uzak uç olarak bilinmektedir (Milgram vd., 1995).

Sanal bir dünyadaki kullanıcılar, oluşturulan meta veri deposunun diğer alt kümelerini görmekte ve aynı bilgileri almaktadır. Bu sayede kullanıcılar ortamda tutarlı ve gerçek zamanlı bir şekilde birbirleriyle etkileşim kurabilmektedirler. Başka bir deyişle, kullanıcıların sanal nesnelere ve sanal paylaşımlı bir alanda çok kullanıcı işbirliği şeklinde yönetebilmektedir. Böylece fizik dışı bir alanda sosyal etkileşim gerçekleşmektedir. Meta veri deposunun nihai aşaması göz önüne alındığında, sanal paylaşım alanında bulunan kullanıcılar, artırılmış gerçeklik (AR) ve karma gerçeklik (MR) gibi fiziksel eşdeğerlerden herhangi biriyle ekleme veya etkileşimi aynı anda gerçekleştirebilmektedir. Dolayısıyla metaverse

oluşturmanın özü, çok sayıda sanal paylaşılan alan oluşturarak tüm nesnelere, kullanıcıları temsil eden avatarlar ve bunların etkileşimleri; nesne-avatarlar, nesne-nesne ve avatar-avatar arasındaki eşzamanlı eylemleri birleştirebilmektedir (Liu vd., 2012). VR ile sonuç olarak metaverse, bireyin kurgulanmış bir alanda kendisini temsil eden avatarı vasıtasıyla bulunduğu mekân ve zamanla eş güdümlü fiziki alanın ötesinde başka bir evrene geçme imkânı sunmaktadır. Bunu artırılmış gerçeklik ve karma gerçeklik olarak tanımlanan teknolojik aygıtlar vasıtasıyla daha etkin bir şekilde gerçekleştirmektedir.

1.2. Artırılmış Gerçeklik (AR)

Metaverse, süregelen zaman içerisinde çeşitli kategoriler sunarak, kullanıcıların hem fiziksel hem de dijital dünyalarda çeşitli alternatif gerçeklikler yoluyla yeni bir etkileşim olanağı deneyimleme fırsatı sunmaktadır (Pakanen, vd., 2022). Artırılmış gerçekliğin amacı, fiziksel ortamda hissedilen duygusal gerçekliklerin anlamlandırılmasını sağlamaktır. Bu amaçla görsel, işitsel, duyuşsal veriler ve bunun yanına koku alma verilerini ekleyerek “dijital duyuşsal öğeleri birleştirme” gayesini gütmektedir. Artırılmış gerçeklikle, sanal ortamlarda duyuşsal yoğunluğun artması sağlanarak kurgulanan dünyanın zenginleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu sayede AR kullanıcıların sanal ortamdaki eylemlerini, fiziki ortamdaki gibi karşılaştırma ve deneyimleme imkânı sunarak sanallığın yapaylığından daha gerçekçi bir ortam oluşturmaya gayret etmektedir (Vikipedi, 2023).

Son dönemlerin teknolojik en popüler gelişmesi olan AR, sanal gerçekliği zenginleştiren ve onu gerçekçi kılma çabasının bir ürünüdür. Bu teknoloji, bilgisayar kökenli görsel, video, işitsel ve GPS gibi verilerin çevrede algılanan fiziksel unsurların etkin bir şekilde birleştirilmesiyle oluşmaktadır. Daha çok duyuşsal unsurlara yoğunlaşan bu teknoloji, gerçek zamanlı bir biçimde fiziksel

dünya ile etkileşim sağlayarak, sanallığı zenginleştirmektedir. Dolayısıyla AR sanal dünyanın gerçeklikle olan bağıını kuvvetlendiren, birbirinden ayrılmasını engelleyerek iç içe olmasını sağlayan bir tür gerçekliktir (Pehlivan, 2019).

Artırılmış gerçeklik, bilgisayar aracılığıyla kurgulanan sanal evren ve fiziki olarak içinde bulunduğumuz gerçek evren arasındaki ayrım netliğini ortadan kaldırarak bulanıklaştırmaktadır. Bu bulanıklaştırma olumlu bir anlamda gerçeklik ile sanal arasındaki ayrımı en aza indirgeyerek sanal evrenin zenginleşmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla görme, işitme, koklama, hissetme duyularının işlevsel içeriğini harekete geçirerek yeni kurgusal alanda, algısal gerçekliği olan bir dünya oluşturmaktadır. Günümüzde oyun, eğitim ve ticari alanlarda karşılaştığımız bu teknolojinin, yakın bir dönemde geliştirilen aygıtlarıyla tıp, eğitim, sosyal, ekonomik, kültürel seyahat ve eğlence amaçlı birçok alanda yaşamı kolaylaştıracak yenilikler ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir (Kahraman, 2016).

1.3. Karma Gerçeklik

Karma gerçeklik, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik teknolojilerinin iç içe geçtiği ve birlikte kullanıldığı sanal ve gerçek arasındaki ortamı, yeni bir ortam oluşturarak birleştirmektedir. Karma gerçekliği artırılmış gerçeklikten ayrılan temel nokta, oluşturulan sanal objelerin ve verilerin, bireyler tarafından gerçek zamanlı olarak etkileşime girip, kullanılabilmesinde yatmaktadır (Cem, 2021).

Dolayısıyla karma gerçeklik, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçekliğin bir arada kullanılması ile gerçekleşmektedir. Karma gerçeklik geliştirilmiş özel gözlükler, başlıklar veya akıllı aygıtlar yardımıyla ekrandaki görüntünün sanal nesnelere dönüştürülmesiyle kullanılmaktadır. Görüntünün hologram olarak sanal bir ortama yansıtılmasıyla gerçekleşebileceği gibi, sanal nesnelere üç boyutlu görüntülerinin fiziki ortama yansıtılmasıyla da gerçekleşmektedir. Bu özellikleri

sayesinde karma gerçeklikle tıbbi, askeri, ticari, uzaktan eğitim, çalışma, tasarım ve geliştirme faaliyetleri daha verimli yürütülebilmektedir (Birer, 2021:40).

Bu teknolojisi, HoloLens teknolojisi gibi artırılmış gerçeklik cihazları ve yazılımları kullanarak, gerçek dünya ile sanal dünya arasında etkileşimli bir deneyim sunmaktadır. Bu teknoloji birçok farklı endüstride kullanılabilmekte, yeni, üretici ve inovatif örnekler için sınırsız potansiyele sahip uygulamalar sunmaktadır. Sanal gerçeklikle, kullanıcılara tamamen farklı bir ortamı deneyimleme için sanal bir dünya oluştururken, artırılmış gerçeklikle, gerçek dünya ile tamamen entegre bir deneyim sunulmaktadır. Gerçek görüntüler farklı dijital teknolojilerle birleştirilerek daha zengin hale getirilmektedir. Bu işlem gerçek zamanlı olarak yapılmakta ve çevredeki diğer öğelerle temas halinde bulunmaktadır (Künüçen, 2021:50).

1.4. Etkileşimin Sosyal İnşası ve Kurgusal Sosyal Etkileşim: Sosyoverse

Metaverse, öncelikle fiziksel gerçekliğin dijital bir kopyasını oluşturmakta ve daha sonra ikinci aşamaya geçmektedir. İkinci aşamada yerel içerik oluşturmaya odaklanmaktadır. İçerik, fiziksel kullanıcıların dijital kopyaları olan avatarlarla temsil edilmektedir. Böylece kullanıcılar dijital dünyaların içindeki kreasyonlar haline dönüşmektedir. Bu tür dijital kreasyonlar, fiziksel muadilleriyle bağlantılıdır. Dijital dünyanın kullanıcıları bağlantılı buldukları ekosistemler, kültür, ekonomi, kanunlar, yönetmelikler (ör. veri sahipliği) ve sosyal normlardan bağımsız değildirler (Kick, 2023). Ekosistemler de gerçek dünyadaki mevcut fiziksel üretimi destekleyen normlar, davranış düzenleyiciler, mallar ve maddi olmayan içerikler bulunmaktadır (Viljoen, 2021). Üçüncü ve son aşama ise metaverse'ün kendi kendini idame ettirebilir duruma geldiği aşamadır. Bu aşamada fiziksel dünya ile birlikte kullanıcı, kalıcı sanal bir dünyada var olur. Fiziksel dünyadaki etkileşim içerisinde olan insan, sanal evrende kullanıcı olarak kendisini temsil eden avatarlarla, karakterize edilir ve gerçek zamanlı olarak

heterojen faaliyetler yaşayabilirler (Grievers ve Vickers, 2016). Bu bakımdan metaverse, insan merkezli bilgi işlem olarak kabul edilen sanal bir dünya olarak tanımlanabilir. Özellikle erişilebilirlik, çeşitlilik ve eşitlik açısından insanlar için gerçek dünya üzerinde önemli ölçüde etki edecek bir sosyal oluşumdur (Duan vd., 2021:154). Dolayısıyla metaverse, gerçek dünya ile sanal dünyanın birleştiği bir platformdur. Şu anda en çok oyunlar ve sosyal medya gibi eğlence amaçlı kullanılsa da, birçok sektör için değişime yol açacağı düşünülmektedir. Özellikle neokapitalist bağlamda, metaverse'ün yeni bir ekonomik ve parasal sistemle yepyeni bir dünya inşa etme hırsı, daha fazla fırsat ve yenilik getireceği tartışılmaktadır. Bu bakımdan, metaverse sürümünün daha da önem kazanabileceği ve birçok fırsatlar ortaya koyacağı düşünülmektedir. Metaverse kullanıcıları, özellikle uygulamaları değişime uyum konusunda daha etkin olan gençler arasında daha popüler durumdadır. Gençler ve durumu fırsat olarak görenlerin ilgisini yönelttiği bu kurgusal alan, fiziki alanlara göre daha serbest bir alan olmakla birlikte, dijital para kullanarak ticari etkinliklerinde yürütülebildiği bir alandır. Etkinlikler sayesinde farklı kültürlerden bireylerle zaman ve mekân sınırı tanımayarak etkileşime geçilebilecek imkânlar sunmaktadır. Metaverse, eğitim, ekonomik, sosyal ve kültürel birçok alanda önemli bir güç olarak öne çıkan izlenim oluşturmuştur. Oyun uygulamalarının yanı sıra, sanal etkinlikler, sanal mağazalar, sanal reklamcılık gibi birçok farklı sektör için de hizmetler sunan metaverse, farklı coğrafyalarda bulunan insanlar arasında gerçek zamanlı etkileşimleri mümkün kılarak, küresel bir topluluk oluşturma potansiyeline de sahiptir. Bu bakımdan, çok yakın gelecekte metaverse'ün daha da büyüyeceğini bilinmektedir. Önümüzdeki süreçte metaverse ile beraber büyüyen yeni nesil, metaverse'ü gelişmiş bir kurgusal yapı yerine, gündelik, sosyal hayat ve ekonomik girişimler için kullandığı “dijital habitus” olarak inşa edecektir (Özbey, 2023:83). Hiçbir sistem toplumun gereksinimlerinden bağımsız olarak ortaya çıkmaz. Daha çok eğlence amaçlı kullanılan metaverse'ün kullanım alanları,

toplumun beklentisine ve kültürel yapısına uygun şekillenmektedir. Toplum ve insan gereksinimlerine göre şekillenebilen ve geliştirilebilir olması onu doğabilecek sıkıntıların karşılanmasında kullanılabilecek, gelişime açık bir sistem olarak kullanılmasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin her ne kadar gençler arasında eğlence amaçlı yaygın olarak kullanılıyor olsa da COVID-19 pandemi sürecinde özellikle eğitimde önemli bir gereksinim olarak ihtiyaç hissedilmiştir. Bununla beraber toplumun kırılğan kitlelerinden biri olan ve gündelik hayatta birçok zorlukla karşı karşıya kalan yaşlıların, sosyal izolasyon ve dışlanma gibi olumsuzluklardan etkilenmemeleri için etkin olarak kullanılmıştır.

Geleneksel çevrimdışı ve çevrimiçi sosyal ağlarla karşılaştırıldığında metaverse, yaşlıların psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan bir sanal sosyal ortam oluşturmaktadır. COVID-19 salgının neden olduğu evde izolasyon döneminde, metaverse ile ilgili teknolojiler ve insan-bilgisayar etkileşim araçları sayesinde yaşlıların sosyal aktivitelerini istikrarlı ve sürekli bir şekilde gerçekleştirmeleri sağlanarak, sosyal katılım duygularının artmasına katkıda bulunmuştur. Eşzamanlı olarak yaşlıların kullanım öncesi ve sonrası ruhsal durumları nicel olarak değerlendirilmiş ve yaşlılardaki ruhsal değişiklikler ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Bu verilere dayanarak, daha iyi terapötik sonuçlar elde etmek için sosyal sahneler ve işlevler iyileştirilerek çeşitli uygulamalarla kurgusal evrende yaşlılarında yer edinmesi sağlamıştır (Liang vd., 2023:69). Dolayısıyla metaverse, toplumun tüm kitlelerinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikteki yenilikleri bünyesinde barındırmaktadır.

Tüm bunlar metaverse tartışmalarını oldukça heyecan verici bir boyuta taşımıştır. Avrupa'da bilim insanlarının ve düşünürlerin bu konudaki farklı bakış açılarına sahip olmaları, tartışmaların boyutunu ve şeklini önemli ölçüde değiştirmektedir. Fiziki dünyadaki sosyal, ruhsal ve epistemolojik gerçekliklerin yanında metaverse ile gündeme "siber meta gerçeklik" kavramı yerleşmiştir.

Siber meta-gerçeklik kavramı birçok araştırmacı için yeni bir perspektif sunmaktadır. Metaverse'ün ötesinde, siber meta-gerçeklik daha çok sanal gerçekliğe odaklanmakta ve dijital dünyanın gerçekliği ile ilgili soruları gündeme getirmektedir. Bu alanda çalışan bilim insanları, siber meta-gerçeklik kavramı sayesinde dijital dünyanın gerçekliği hakkında daha derinlemesine düşünebilmekte ve bu alanda yeni keşifler yapabilmektedirler (Sipper, 2022:56). Siber meta-gerçeklik dünyasındaki toplumsal verinin ve bağlantıların oluşturduğu etkileşim oldukça ilginç bir kaynak haline dönüşmektedir. Gerçekleşebilir ve dijital moda ürünleri gibi sanal ürünlere olan talebin kullanıcı sayısı ile birlikte artış gösterdiği görülmektedir. Bu sosyal etkileşim, sosyalleşmenin önemli derecede dijital evrende oluştuğunun göstergesi olarak görülebilir (Calandra ve Chiu, 2021).

Yeni medya ve gelişen dijitalleşmenin mekân ve zaman dışı gerçekleştiği metaverse, sadece bir teknoloji aracı değil, aynı zamanda insanlar arasında iletişim kurmanın en önemli yollarından biri haline dönüşmektedir. Bu sayede insanlar, ağlar vasıtasıyla daha fazla farklı olanı birbirine bağlanabilmektedirler. Metaverse, farklıların tartışabildiği ve dijital dayanışmanın yaşandığı bir evren haline dönüşmüştür. İnsanlar artık her yerde ve her zaman iletişim halindedir ve bu da toplumsal etkileşimin artması ve daha kapsayıcı bir iletişim ortamının doğmasına neden olmuştur (Timisi, 2003). Dolayısıyla dijitalleşme bireylere zaman, mekân, ekonomik etkenler ve sosyal olarak dâhil olabilmesi mümkün olmayan birçok alanda, kendini tanıtmaya fırsatı sunmaktadır.

Eşitlik, insanlar için manevi bir arayıştır, ancak gerçekte eşitliği etkileyen ırk, cinsiyet, engel durumu (fiziksel) ve mülkiyet gibi birçok faktör bulunmaktadır. Fakat metaverse, kullanıcılar için özelleştirilmiş avatarlarıyla kontrol edebilir ve adil ve sürdürülebilir bir toplum inşa etmek için güçlerini kullandığı ve birleştirildiği bir alan oluşturmaktadır. Bu sistemin temelinde otonom bir

ekosistem olarak meta veri deposu bulunmaktadır. Bu sistemde, katılımcıların düzenli ve normal çalışmalarını sürdürebilmeleri için kurgusal evrende nasıl davranacağını (örneğin, ne tür giyilebilir ürünlere izin verildiğini) belirlemek için oluşturulan, sosyal-dijital politikalar önerebileceği ve oylayabileceği bir Merkezi Olmayan Otonom Organizasyon (DAO) bulunmaktadır (Duan vd., 2021:154-155). Bu bağlamda metaverse, modern toplumun farklılıkları artırarak insanların bir araya gelmelerini zorlaştıran ve karmaşık hale dönüştüren sistemini esnekletmektedir. Metaverse ile sanal gerçeklik teknolojisi, insanların farklı yerlerdeki farklı insanlarla bir araya gelmelerini ve yeni topluluklar oluşturmalarını sağlamaktadır. Bu topluluklar, ortak ilgi alanlarına sahip kişilerin bir araya geldiklerini, etkileşimde bulunmalarını ve sosyal bağlarını kuvvetlendirmelerini mümkün kılmaktadır. Sanal gerçeklik kullanıcılara, farklı kültürlerden insanlarla tanışmalarını ve kendilerini keşfetmelerini sağlamıştır. Bu nedenle, sanal gerçeklik teknolojisi, insanların modern yolculuklardaki yalnızlıklarını azaltmak için bir çözüm olarak da görülebilmektedir. Sanal topluluklar, insanları benzer ilgi alanlarına göre gruplandırarak daha iyi ve pratik olduğu düşünülen bir etkileşim sağlamaktadır. Bu nedenle, insanların zorlanmadan mekân dışı olanakları kullanarak yeni topluluklar kurmaları ve sanal mekân kullanımları, gün geçtikçe farklı versiyonlarla artmaktadır (Timisi, 2003).

Tüm bu heyecan verici dijitalleşmenin sunduğu sosyalleşme, iş fırsatları, eğitim ve eğlence vs. olanakları gelişimin olumlu yönüne atıfta bulunmaktadır. Bu gelişimle beraber kurgusal sistemlerin toplumu korkutan, endişe uyandıran ve kaygı düzeyini artıran bilinmezliklerinin de olduğu bilinmektedir. Gelenekselden kopuş ya da geçiş süreci, toplumda korku ve endişeye neden olabilmekte ve yeninin bilinmezliği, bu korku ve endişeyi beslemektedir.

1.5. Metaverse'ün Toplumsal Yansıması: Sanal Kaygı

Sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) gibi sürükleyici teknolojiler, şimdiden tüketici pazarlarında yaygın dağıtım sağlayacak olgunluk seviyelerine ulaşmıştır. Aynı zamanda, büyük şirketler sürükleyici teknolojilere ve platformlara yılda milyarlarca dolar yatırım yapmaya başlamıştır. Bu koşullar bir araya geldiğinde, sanal ve gerçekliği artırılmış ortamların kitleler tarafından geniş çapta benimsenme ihtimali büyük ölçüde artmaktadır. Son zamanlarda meta ve diğer platform sağlayıcılarının inşa ettiği bu sistemde, birçok büyük şirket önümüzdeki yıllarda tüketici ürünlerini dağıtma planlarını açıklamıştır. Metaverse platformlarının önümüzdeki on yılda geniş çapta benimsenmesi ihtimaliyle, riskleri göz önünde bulundurmak ve gerektiği şekilde anlamlı düzenleme için planlamalar yapmak, büyük önem arz etmektedir (Rosenberg, 2022). Tam teşekküllü bir meta evrenin oluşması, henüz gerçekleşmemiş olmasına rağmen meta evrenin oluşturduğu potansiyel tehditler bugün akademik araştırmacılar, meta evreni geliştirenler ve toplumu korumakla görevli olanlarında dâhil olduğu çok çeşitli kişi ve kuruluşların dikkatini çekmektedir. Bu konuda yapılması gerekenlerden biri, metaverse hakkında kötü niyetli kişilerin yapacağı tehditler karşısında daha üretici düşünmeyi gerektirecek yenilikleri ortaya konmasıdır. Bu bağlamda herkesin bu yeni gerçekliğe hazır olması gerekmektedir (Elson vd., 2022).

Ticaretin önemli bir bölümünün dijital paralarla beraber meta evrende yapılacağı ön görüşü, bu alandaki güvenlik açıklarına yönelmeyi zorunlu kılmıştır. Fakat metaverse ile ilgili güvenlik tehdidi sadece parasal alanla ilgili değildir. Kitleleri ideolojik açıdan istismar edilmesine yönelik aşırılık yanlı grupların serbest dolaşım gerçekleştirmeleri, özellikle kanun koyucular ve ebeveynler açısından kaygı uyandırmaktadır.

Sosyal medya ağları, bloglar ve tartışma forumları, aşırılık yanlısı grupların radikal ideolojilerini ve propagandalarını yaymak ve insanları amaçlarına çekmek için kullandıkları güçlü araçlar haline gelmektedir (Aldera vd., 2021). Bir Avrupa Birliği (AB) gözlemcisi tarafından düzenlenen AB iç belgesinde “meta evren terörizm ve adam toplama için yeni bir üreme alanı olabilir” uyarısında bulunulmuştur. AB terörle mücadele koordinatörü tarafından hazırlananı 2 Haziran tarihli belgede, "Sanal bir hilafet veya DAESH'in üs kampının oluşturulması, bu yenedünyayla bağlantılı risklerden biridir" denilmektedir. Metaverse'ün terör eylemlerini koordine etmek, planlamak ve yürütmek için yeni yollar sunduğunu belirtilmektedir. Bu belge, kripto para birimlerinin, merkezi olmayan finansmanın terör örgütlerine kendi meta evlerini işletmelerinde daha fazla yardımcı olabileceğini de belirtmektedir (İsa, 2022). Bununla beraber Nebraska, Omaha'daki Ulusal Terörle Mücadele Yenilik, Teknoloji ve Eğitim Merkezi'ndeki terörizm araştırmacıları, meta evrenin potansiyel bir karanlık tarafının olduğunu ifade etmektedirler. Araştırmacılar, hala gelişim aşamasında olan metaverse'ün evriminin, aşırılık yanlılarının korku, tehdit ve zorlama yoluyla etki yaratmaları için yeni yollar vaat ettiğini ifade etmektedirler. Bu araştırma raporlarında ve “kötü niyetli yenilik” konusundaki araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda, metaverse'ün terörist faaliyetler için yeni bir alan olma potansiyeli bulunduğu, dikkatleri çekmektedir (Elson vd., 2022).

Terör ve kötü amaçlı kullanıcılar, her zaman birbirine bağlı sosyal ağlar ve karmaşık yaklaşımlarla sosyal medya platformlarını istismar edebilmektedir (Almoqbel ve Xu, 2019). Çok da uzak olmayan bir gelecekte, meta evrenin yükselişi tüm dünyadaki insanlara ve toplumlara çok sayıda fırsat getirecek gibi görünmektedir. Entegre edilmiş öncü teknolojiler, yaşamlarımızda devrim oluşturmayı ve dolayısıyla önemli ölçüde iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Fakat metaverse sosyal medyada, çevrimiçi bloglarda ve forumlarda zaten olduğu gibi

aşırılık yanlılarının ve teröristlerin operasyonlarını kolaylaştırmak için istismar edilebilir ve kötüye kullanılabilir. Çeşitli aşırılık yanlısı/terörist örgütler ve gruplar metaverse'nin sanal gerçekliğini, yapay zekâyı, dijital ikizleri ve avatları kendi amaçları için kullanarak, radikal ideolojilerini ve propagandalarını başarılı bir şekilde yayabilmekte, yeni üyeler edinebilmekte, saldırılarını daha etkili ve minimum maliyetlerle planlayabilmektedir. Kullanıcılar, meta veri deposunda bu tür işlemler için meta veri deposunun gerçek bir parçası olacağından ve tamamen işlemin içinde olacağından daha büyük riske sahip olabilmektedirler (Procopiou, 2022). Meta veri deposu yaygın üyelik ağı ile yıkım eylemlerini koordine etmek, planlamak ve yürütmek için yeni yollar sunmaktadır. Kitleleri koordine edebildiği gibi, meta evren olarak kurgulanmış sistemin düzenini de yok edebilmektedir. Bir artırılmış veya sanal gerçeklik işini yok etmek, gerçek mali kayıp yaşanması anlamına gelmektedir. Fiziksel yerler gibi, sanal alanlar da özenle tasarlanabilmekte ve üretilebilmektedir. Dolayısıyla insanların zaman ve yaratıcılık olarak inşa ettikleri yatırımlar, kurgusal evrende de değerlidir. Ayrıca, teknoloji küçüldükçe ve insanların günlük yaşamlarına daha entegre hale geldikçe, metaverse'ü basitçe kapatma ve zararı görmezden gelme yeteneği daha zorlayıcı hale gelmektedir (Elson vd., 2022). Tüm bunlarla beraber meta evrenin gizlilik ve mahremiyet gerektiren durumlardaki esnekliği, kültürel olguları ve değeri olumsuz etkilemesi konusu, toplumda endişeyi artırmaktadır.

Bu tür teknolojilerden kaynaklanan endişeler, kullanım alanlarının yaygınlaşmasıyla artmaktadır. Karma gerçeklik, dijital görüntülerin fiziksel gerçekliğe dayatılmasına izin vermektedir. Bu durum da sansürlü ve izinsiz kötüye kullanım potansiyeli oluşturmaktadır. Bu tür suistimalleri denetlemek için gereken teknolojiler, birçok sosyal medya uygulamasından gelen zararlı görüntüleri ve metinleri engellemeye çalışmaktan bile daha karmaşıktır ve çoğu zaman etkisiz olmaktadır (Anderson ve Rainie, 2022: 43). Dolayısıyla tüm bu istismar ihtimali, suistimal olasılığı ve güvenlik açıkları toplumun kültürel

yapısını olumsuz yönde etkileyeceği endişesini oluşturmakta ve sanal kaygıları artırmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bilgi toplumu, düşünce ve aklın hâkim olduğu bir toplumsal düzene işaret etmektedir. Emek ve üretim araçlarının gücünün yerini alan düşünce ve ürettiği bilgini işlenmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle bambaşka bir bilgi toplumu ortaya çıkardı. Enformatik sisteme dayalı olarak gerçekleşen bu gelişim bilginin üretimi, dağıtımı ve teknoloji üzerinde merkezi rolü olan bir süreçtir. Öncü teknolojik aygıtların etkisiyle enformasyon teknolojisinin gelişmesi, bilgiye erişilebilirliği artırmış ve sosyal ilişkileri önemli ölçüde şekillendirmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan gelişmeler ışığında çalışma, enformatik toplum yapısının dijitalleşmesiyle birlikte gelişen metaverse teknolojisinin toplumda oluşturduğu kaygı hissini anlamaya yönelik bir araştırmayı temel almaktadır.

Bu amacı analiz edebilmek için araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmış, nitel veriler içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler yazıya döktükten sonra veriler incelenmiş ve elde edilen bulguların çözümlenmesi için küçük parçalara ayrılmıştır. Daha sonra her veri parçası açıklayıcı bir etiketle kodlanmış, aynı konuyla ilgili veri parçaları aynı kod altında toplanmıştır. Bir sonraki aşamada kodlar arasındaki bağlantılar dikkate alınarak kodlar benzer kategoriler altında toplanmıştır. Dolayısıyla bulgular yeni biçimleriyle bir araya toplanarak oluşturulan kodlama (axial coding) yoluyla çözümlenmiştir (Corbin ve Strauss, 2008).

Görüşme formunun katılımcılara uygulanmasında akademik ve etik ilkelere göre hareket edilmiştir. Çalışmanın konusu, kapsamı ve amacı katılımcılara anlatılmıştır. Dolayısıyla görüşmeler “Araştırma ve Yayın Etiğine” uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı, Çalışma Grubu ve Veri Toplama Aracı

Bu araştırma, gün geçtikçe daha hızlı ilerleyen bilgi iletişim araçlarının yaygınlığı ve kullanım alanlarının genişlemesiyle birlikte yeni ortaya çıkan uygulamaların bilinmezliğinin neden olduğu kaygı boyutunu araştırmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın sorunsalı doğrultusunda farklı sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik özelliklere sahip katılımcılarla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Uzman görüşlerine başvurarak hazırlanmış olan 9 açık uçlu soru ile bu görüşmeler tamamlanmıştır. Araştırmanın evreni bilişim teknolojilerini kullanabilecek olan 18 yaş ve üstü gruplarıdır. Bu bağlamda maksimum çeşitlilikte örneklem oluşturma yoluyla, boş zamanları değerlendirme alanı olarak bilinen sosyal alanlarda (kafe, park, AVM vs.) farklı yaş, cinsiyet meslek ve gelir durumuna sahip olan kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırmalarda örneklem uygunluğu, araştırmacının amacına uygun olabilecek en kapsamlı ve temsili bilgilere erişebildiği durumu ifade etmektedir. Nitel araştırmalarda konuya ve demografik yapıya göre 10-25 arası katılımcı verinin güvenilirliği açısından uygun görülmektedir (Cochran, 2007). Bu nedenle, araştırmanın hedefleri doğrultusunda veri toplama sürecinde evreni temsil edilebilecek 15 katılımcıyla görüşülmüştür.

2.2. Uygulama ve Verilerin Analizi

Uzman görüşleri alınarak hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formları, çalışmanın amacında belirtilen hususlara dikkat edilerek katılımcılarla yüz yüze görüşülüp, not tutularak ve ses kaydı alınarak 8 günde tamamlanmıştır. Araştırmada, katılımcılara herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığı, görüşmelerin üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı, konu ile ilgili düşüncelerinin “Bilimsel

Araştırma ve Yayın Etiği”ne uygun bir şekilde raporlanacağı açıkça belirtilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular, kodlama yoluyla sınıflandırılmış ve sorulan sorular başlığı altında kategorize edilerek temalar oluşturulmuştur.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Verilerinin analiz edilmesiyle elde edilen bulgular tablo haline dönüştürülmüş ve katılımcıların ifadeleriyle birlikte verilmiştir. Görüşmede katılımcılara, araştırmada elde edilen bulguların değerlendirileceği ve isimlerinin yer almayacağı, araştırmanın içeriğine uygun görüşlerinin ifade edileceği belirtilmiştir. Katılımcıların 7’si kadın, 8’i erkektir. Bu bağlamda, kadınlar “K”, erkekler “E” harfi ile yanındaki rakamlar katılımcıların yaşlarını ifade edecek şekilde kodlanmıştır. Farklı yaş ve özelliklere sahip katılımcılardan elde edilen veriler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 1. “Bilişim teknolojilerinin gelişimi” kategorisine ilişkin bulgular

Katılımcı	Kod	Tema
E21, E24, K24, K28, E34, K40	Olumlu	
K36, K42, E43, K50, E56, E58, E69	Olumlu Fakat Kaygılı	Teknolojik Gelişme
E39	Olumsuz	
K34	Kaygılı	

Bilişim teknolojilerindeki ilerleme, günümüz bilgi toplumunun işleyişini önemli ölçüde destekleyen gelişmeleri içermektedir. Enformatik toplum, içinde bulunduğumuz yüzyıl itibarıyla bilişim teknolojilerindeki kullanım yaygınlığıyla birlikte hızla gelişmiştir. Bilgiye erişimi artıran, eğitimden, sağlığa, iş olanaklarından iletişime kadar pek çok alanı dönüştüren bilgi teknolojileri, bilgi toplumunun merkezi konumuna yerleşmiştir. Bu derece yaygınlaşan bilişim teknolojileriyle ilgili düşüncelerin sorulduğu görüşmede elde edilen veriler

incelendiğinde, katılımcıların yarısına yakını bilişim teknolojilerinin gelişimini olumlu buldukları görülmektedir.

Bilişim alanındaki yenilikleri olumlu bulan katılımcılardan E21, *“son derece kıymetli ve değerli gelişmeler olduğunu düşünüyorum. Fakat gelişen bu teknolojilerin fiyatları tüm toplumun kullanması için makul fiyatlarda ve herkesin erişebileceği düzeyde olması gerektiğini düşünüyorum”*, şeklinde düşüncelerini paylaşmıştır. Bilişim teknolojilerinin gelişmesini olumlu olarak değerlendiren fakat bununla beraber birtakım olumsuzluklarında olacağını düşünen katılımcıların düşünceleri olumlu fakat kaygılı olarak kodlanmıştır. Bu katılımcılardan K42 *“ben ev hanımıyım. Bu teknolojiye çok ihtiyaç duymadan çok güzel yaşıyorum. Ama çocukların ve gelecek için kaygılıyım. Çünkü kafalarını bu teknolojik araçlardan kaldırmadıkları gibi davranışlarını değiştiriyor. Onlara hâkim olmamaktan ve istemeyeceğimiz şekilde biri olmalarından endişeleniyorum”*, E43 *“bilişim teknolojiler şuanda ortaya koyduğu gelişmelerle hayranlık uyandırmakla beraber, çok yakın bir zamanda nerelere ulaşabileceği ile ilgili belirsizlikler oldukça endişe verici buluyorum. Zaman zaman içinde bulunduğumuz şu bilgi teknolojisinin bile ne kadarına ihtiyacımız var diye sorguluyorum. Dolayısıyla bundan çok azı ile bile yeterli seviyede iletişim sağlarken bu kadar gelişmenin olumsuzluklarının daha çok olacağını düşündüğüm için gereğinden fazla gelişimin sonuçlarının olumsuz olacağı kanaatindeyim”*, E69 *“her dönemin kendine göre bir teknoloji olduğunu düşünüyorum. Günümüzdeki teknolojiye bilişim alanında gerçekleşti. Ama bu gelişimin diğerlerinden oldukça farklı olduğunu düşünüyorum. Kullandığımız araç gereçler çağımıza göre yaşamımızı daha kullanışlı hale getirmek için yenileniyor fakat bilişim alanındaki gelişmelerin sonuçlarının neler olabileceği ile ilgili elimizde net sonuçlar bulunmamakta. Bu nedenle bu teknolojik yapının bilişim alanında gelişmesi ve hızla ilerlemesi oldukça ürkütücü olduğunu düşünüyorum”* ifadelerinde bulunmuşlardır. Bu gelişmelerden kaygılı olan K34 *“son dönemlerde gittikçe daha bağımlı hale geldiğimiz bir gelişim. Geliştikçe bence bağımlılık artıyor. Sadece gençler arasında değil bugün yaşlılarda teknolojik yapının değişimlerine ayak uydurmaktalar. Bu değişim iyi mi kötü mü bilemiyorum”* şekilden ifade ederken, gelişmeleri olumsuz olarak değerlendiren E39 *“Günlük hayatımızın çok önemli bir parçası haline dönüşen bilişim teknolojilerinin sosyal hayatımızdan ekonomik yaşantımıza kadar önemli bir bölümünü işgal ettiğini düşünüyorum. Parayı göremez olduk. Arkadaşlarımızla*

buluştuğumuzda bile 2 saatin 40-50 dk sını telefonlarımıza bakarak geçiriyoruz. Olmasa da olur. İlerisi için ne hale dönüşeceğini tahmin edemediğimiz için günümüzde bu kadar bizi değiştirdiğine göre gelecekte çok daha kötü olacağını düşünüyorum ” yorumunda bulunmuştur.

Tablo 2. “İnternet ve ağlarının geliştirdiği teknolojinin sağladığı kullanımdan faydalanma” kategorisine ilişkin bulgular

Katılımcı	Kod	Tema
E21, E24, K24, K28, E34, K-40, K34, K36, E39, K42	Sık Sık	Bilişim ağının kullanım yaygınlığı
E43, K50, E56	Gerektikçe	
E58, E69	Çok Nadir	

Sosyal ağlar, bilgi ve iletişimin hızlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Farklı insanların bir araya gelmesini sağlayan, fiziki mekândan bağımsız etkileşimlerini artıran ve bilgi toplumunun sürdürülebilirliğini sağlayan sosyal ağlar, veri depolama ve üretmesi açısından da önemli platformları bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamı anlamlandırmak için “internet ve ağlarının geliştirdiği teknolojinin sağladığı kullanım kolaylıklarından faydalanma kategorisi” oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin veriler analiz edildiğinde, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun teknolojik ağları sık sık kullandıkları görülmektedir.

Bu katılımcılardan K24 “*çağımızın vaz geçilmez teknolojisini kullanmayan yoktur herhâlde bende sık sık kullanıyorum*”, E43 “*ister istemez sürekli işimizin düşmesi nedeniyle kullandığımız bir teknoloji. Uzak kalamayız ya da tamamen bağlarımızı koparamayız. Güzellikleri ve sağladığı kolaylıkları kullanmak durumundayız. Banka işlemlerinden alış verişe kadar işim olduğunda kullanıyorum*”, internet ve ağlarını nadir kullanan katılımcılardan E58 “*benim hiç işim olmuyor. Bazen gazete haber başlıklarına bakıyorum. Onu haricinde sürekli internetim kapalıdır*”, E69 “*çok sık kullanmıyorum. Yazıları okuyamıyorum*” şeklinde düşüncelerini paylaşmışlardır.

Tablo 3. “İnternet ve geliştirdiği uzaktan erişim olanakları” kategorisine ilişkin bulgular

Katılımcı	Kod	Tema
E21, E24, K24, K28, E34, K42, K50, E56, E58, E69	Olumlu	
E43, K34	Olumsuz	Uzaktan Erişim
K40, K36, E39	Olumlu Tartışılır	

Uzaktan erişim uygulamaları, bir ağ vasıtasıyla yapılacak iş veya işlemleri fiziki mekândan bağımsız bir şekilde sunarak, kullanıcılara mekân esnekliği oluşturmaktadır. Günümüzde internet ve ağlarının hızla gelişimi eğitim, iş, sağlık, ticari, sosyal ve kültürel birçok etkileşimin sosyal ağlar ile gerçekleştirilmesini sağlarken, kullanıcılara hız ve zaman açısından verimlilik kazandırmaktadır. Coğrafi sınırları aşarak maliyeti önemli ölçüde düşüren ağlar ve uzaktan erişim olanakları, bu özellikleri bakımından toplumun geniş kitleleri tarafından kullanılmaktadır. Çalışmada internet ve geliştirdiği uzaktan erişim olanakları ile ilgili düşüncelerin ifade edildiği kategoriye ilişkin veriler analiz edildiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğu, bu erişimin olumlu bulunduğunu ifade etmişlerdir.

Bu ifadelerden bazıları E21 *“biz öğrenciler için çok iyi oldu. Hem uzaktan eğitim yoluyla uzaklara gidip ailemize yük olmadık, hem de ailemizin yanında kalarak daha güzel bir ders çalışma ortamı bulduk”*, K28 *“herhangi bir konuda uzaktan erişimin olması hem zaman hem de para konusunda insana tasarruf sağladığı için yararlı görüyorum”* şeklindedir. Bu olanakları olumsuz değerlendiren E43 *“uzaktan eğitim, eğitimin hafife alınması anlamına gelir bana göre. Eğitim yüz yüze ve karşılıklı etkileşimin sağladığı güç ile anlam kazanır. Karşılıklı etkileşim ve deneyimlerin birebir paylaşımı ve alınan dönütler kaliteyi artırır. Uzaktan erişim ile bu anlatılanların gerçekleşmesi çok mümkün görünmüyor”* şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Uzaktan erişim olanaklarını olumlu bulan fakat bu gelişmelerin kontrol altında bulunmasını ifade eden katılımcıların düşünceleri olumlu fakat tartışılır şeklinde kodlanmıştır. Bu katılımcılardan K40 *“sohbet etmek için bilemiyorum ama çocuklarıma alındırdığım eğitim açısından bakarsak verimli buluyorum”*, E39 *“seminer, sempozyum ve konferanslar için uygun bir ortam olabilir.”*

Fakat örgün eğitim alan öğrencilerin uzaktan erişim yoluyla ders almaları bana çok mantıklı gelmiyor” şeklinde ifade de bulunmuştur.

Tablo 4. “Bilgi havuzunun genişlemesi” kategorisine ilişkin bulgular

Katılımcı	Kod	Tema
E21, E24, K24, K28, E34, K40, K42, K50, E69	Önemli	Ağların Gelişimi
K34, E39, E56, E58	Yeterli	
K36, E43	Önemli-Kaygılı	

Çevrimiçi araçların sunduğu bilgiye ulaşımın hızlanması ve bilgi havuzunun genişlemesi sorusuna ilişkin düşüncelerin sorulduğu kategoride, katılımcıların önemli bir kısmın durumu önemsedikleri görülmüştür.

Önemli gören katılımcılardan E34 *“ileride çok daha hızlı ve geniş bir ağ olacağını düşünüyorum. Hızlandıkça ve geniş bir ağ ile daha olumlu gelişmeler ortaya çıkacaktır”,* E69 *“olumlu buluyorum. Gelişim her zaman olumlu bir yöne doğru olmasa da bu alandaki yenilikler erişimin daha kaliteli olmasını sağlayacaktır”* şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir. Yeterli seviyede geliştiğini ifade eden katılımcılardan K34 *“hangi seviyede olduğunu bilmiyorum ama yeterli gibi görüyorum”,* E39, *“internet faydalı fakat şuan sağladığı faydaların yeterli olduğunu düşünüyorum”,* olarak yorumlamışlardır. Katılımcılardan bazıları çevrimiçi araçların sunduğu bilgiye ulaşımın hızlanması ve bilgi havuzunun genişlemesinin önemli olduğunu fakat bu konuda bilinmezliklerin neden olduğu kaygılarını da ifade etmişlerdir. Bu katılımcılardan K36 *“olumlu düzeydeki gelişimler için önü açık şekilde gelişmesinde fayda olacağını düşünüyorum fakat özel hayatımıza kadar erişebilecek bir durum olması bu sağlayıcıların her amaç için kullanılabileceğini gösteriyor. Bu açıdan önlemler alınması gerektiğini düşünüyorum”,* E43 *“internet sayesinde birçok alışkanlığımızın değiştiğini düşünüyorum. Oldukça kolaylık tanısı da insanlar sadece internet üzerinden araştırma yapmaları görsel tarama yapmaları olayın felsefesini algılanmasını engellediğini düşünüyorum. Bilgi havuzunun gelişmesi daha kolay ve emeksiz ulaşımı kolaylaştırmaktan başka bir fayda sağlamayacak. Bununla beraber sanal olan bilgilere de çok güvenilmeyeceğini her gün okuduğumuz haberlerde sıklıkla karşılaşıyoruz. Her bilginin çok çabuk manipüle edilebileceği bir ortam”* şeklinde düşüncelerini paylaşmıştır.

Tablo 5. “Metaverse olgusuna yaklaşım” kategorisine ilişkin bulgular

Katılımcı	Kod	Tema
E21, E24, K40, K36, K42	Olumlu	Kurgusal Evren
K24, K28, E34, K34, E39, E43, K50, E56, E58, E69	Kaygılı	

Birçok kişi tarafından, sosyal etkileşimin sanal dünya olarak nitelendirilen internet ve ağları ile sağlanmaya başladığı günden itibaren, bu sürecin nasıl bir yönde gelişeceği ve sonuçlarının neler olacağı merak edilmektedir. Günümüzde dijitalleşme ve sanallığın hissettirdiği gerçekliği daha etkin bir şekilde artıran öncü teknolojiler sayesinde durumun tahmin edilenden daha hızlı, bilinmezliklere doğru ilerlediği görülmektedir. Bu bilinmezliğin kullanıcılar ve toplum tarafından nasıl algılandığını anlamaya yönelik metaverse ile ilgili düşüncelerin sorulduğu görüşmelerden elde edilen veriler değerlendirildiğinde, katılımcılardan büyük bir çoğunluğunun durumu kaygı ile karşıladıkları görülmektedir.

Genelde medya aracılığı ile ilgili bilgilendiklerini ifade eden katılımcılardan bu gelişimi olumlu gören K42 *“olumlu kullanıldığında özellikle sağlık alanında sağladığı faydalar açısından faydalı olabilir”*, K36 *“evet biliyorum. Özellikle sağlık alanında kullanımının ciddi gelişmeleri ve tedavi teşhis noktasında önemli katkılar sağlayacağını düşünüyorum”* şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Durumu kaygı ile karşılayan katılımcılardan E34 *“net bir bilğim yok fakat medyada öğrendiğimiz kadarıyla güvenlik konusunda ciddi sorunları olan bir teknoloji. Bununla beraber olumlu açıdan kullanıldığı zaman çok güzel bir teknoloji olduğunu düşünüyorum, E43 “metaverse artırılmış gerçeklikle olmayan alan ve kurgusal bir düzen geliştirmektedir. Bu düzen keşif ve yeni buluşlar için faydalı olmakla beraber topluma açık bir metaverse sistemi beraberinde toplumun değerlerini alt üst edecek gelişmeleri de doğurabilmektedir. Yüz yüze olunmayan ama fizik olarak bir arada bulunmanın nasıl bir düzen ortaya koyacağı konusundaki olumsuzlukları düşünmek lazım. Ayrıca yapay zekânın ilerlemesi ile ilgili birçok açıdan insanları devre dışı bırakacak sistemler geliştiği zaman istihdam sorunları ortaya çıkabilir”* şeklinde düşüncelerini paylaşmışlardır.

Tablo 6. "E-ticaret" kategorisine ilişkin bulgular

Katılımcı	Kod	Tema
E21, E42	Olumlu	
E24, K24, K28, E34, K40, K34, K36, E39, E43, K50, E56, E58, E69	Olumsuz	Sanal Ekonomi

İnternet ağının hızla yaygınlaşmasıyla gelişim gösteren önemli alanlarda biri, dijitalleşen pazarlar olmuştur. Birçok işletme pazar arayışlarını, dijital kanallar aracılığıyla sağlarken elektronik ödeme sistemlerini, ticari web site ve uygulamalarını geliştirmişlerdir. Günümüzde internet kullanıcıları tarafından tercih edilen dijital pazarlar, önemli ölçüde e-ticaret hacmini artırmıştır. Metaverse gibi kurgusal yapıların gelişmesiyle ticari ilişkilerde meydana gelen bu farklılaşmanın güvenilirliği konusundaki düşünceler incelendiğinde, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun sanal ekonominin güvenilirliği ile ilgili olumsuz fikre sahip oldukları görülmektedir.

Sanal ekonomi temasına ilişkin olumlu fikir beyan eden katılımcılar K42 "*metaverse ile ilgili gelecekte yapılacak yatırımlar ve metaverse ekonomisi ile rakamlar inanılmaz yüksek rakamlar. Şuan sonuçları ne olur bunu tahmin etmek çok güç. Eğlence alanın olması ve bürokratik sıkıntılar önüne geçmesi açısından olumlu bir yatırım olarak değerlendirilebilir*" yorumunda bulunmuştur. Sanal ekonomi ile ilgili düşünceleri olumsuz kodlanan katılımcılardan E24 "*alışveriş için internet güvenilir olabilir. Ama sanal ticaret ve mekânların metaverse adında işletilmesi ve ticari faaliyetlerin soyut yönetilmesi çok güvenli olmayabilir*", K24 "*internetin sunduğu boş zamanı değerlendirme haricindeki, ticari işlemler her türlü saldırıya ve dolandırılmaya açık olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle güvenilir sitelerdeki alışverişler ve devletin sunduğu e hizmetler haricinde ekonomik ticarete güvenilmez*", E34 "*oldukça kaygı verici bir durum. Ekonomik açıdan ticari çok gelişeceğini sanmıyorum*", K40 "*gerçek olmayan bir ekonominin kimseye bir faydası olmaz*", K34 "*elle tutup göremediğimiz bir şeyi karın doyurmaz. Bence mantıklı değil*", E43 "*bu tip gelişmelerin yaygınlaşmasının engellenmesi mümkün değil. Kaçınılmaz olarak hayatımıza girecek. Fakat sanallaşmanın sonucu gerçekleşecek her bayalaşma geçmişe döndürecek insanları. Şu an para görmeden birçok işlemi rakamlar üzerinden*

gerçekleştirebiliyoruz. Ama tüm bu gelişmeler kendi içinde kendini bitireceğini düşünüyorum. İnsan için gerekli gelişimler gözle görünür olanlardır. Güvenli olduğunu da düşünüyorum”, E69 “bu tip şeylerle ekonomi olmaz. Mal ve hizmet karşılıklı gerçekleşen süreçlerle olur. Bunun için internette ve gerçek olmayan bir alanda güvenli bir ortam oluşmaz” şeklinde düşüncelerini paylaşmıştır.

Tablo 7. “Kurgusal evrenin ve dijitalleşen sosyal yaşamın kötü amaçlı kullanımı” kategorisine ilişkin bulgular

Katılımcı	Kod	Tema
E21, E24, K24, K28	Risksiz	
E34, K40, K34, K36, E39, E43, K50, E56, E58, E69.	Riskli	Sanal Kaygı
K42	Fikrim Yok	

Dijitalleşen yaşamın olumsuz etkileri, kullanıcılar açısından ve toplum açısında olmak üzere iki farklı bakış açısıyla değerlendirilebilir. Kullanıcılar açısından bu etkiler sosyal medya alışkanlıkları, oyun düşkünlüğü, alışveriş gibi aşırı düzeyde bağımlılık yapacak alışkanlıklar ile biyolojik ve fiziksel sağlığı tehdit edecek düzeyde kullanım sıralanabilir. Toplum açısından ise bilgi kirliliği ve neden olduğu manipülasyonlar, kötü amaçlı kullanıcıların düşüncelerini filtresiz ifadeleri ve yasa dışı yapıların yürütmüş olduğu faaliyetler sıralanabilir. Bu temayı değerlendirmek amacıyla sanal ve kurgusal evrenin kötü amaçlı kullanımına yönelik oluşturulan kategoride, katılımcıların büyük bir çoğunluğu tarafından metaverse’ün, hem toplumsal açıdan hem de bireysel açıdan riskli görüldüğü anlaşılmaktadır.

Risksiz olduğunu düşünen katılımcılardan E21 “birçok kolaylığı sağlmasına rağmen bazı riskleri barındırmaktadır. Fakat her zaman ulaşamayacağımız yerlere ve kişilere ulaşılabilmesi açısından yaşamın dijitalleşmesini olumlu şekilleneceğini düşünüyorum”, şeklinde düşüncelerini paylaşmıştır. Kurgusal evrenle ilgili gelişmelerin riskli olduğunu ifade eden katılımcılar ise E34 “sanallık ve dijitalleşme daha rahat kötü amaçlı yönelimleri artırabilir. Bu nedenle çok güvenilmemesi gerektiğini düşünüyorum”, K36 “yüz yüze olmayan bir sürecin sonucunda samimi olmayan sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Buda bu

tip etkileşimlerin bize kötü amaçlı kullanımlara olanak sağlayacağıının bir göstergesidir”, E39 “dolandırıcılık, terör, cinsel suçlar gibi birçok kötü amaçlı davranışın ortaya çıkmasını kolaylaştıracaktır. Yaşamın dijitalleşmesi toplumsal olarak birçok olumsuzluğa neden olacağını düşünüyorum”, E43 “kültürel olarak sosyalleşmenin sanal ortama taşınması her türlü olumsuz fikrin ve dejenere düşüncelerin toplum içinde yaygınlaşması anlamına gelmektedir. Yaşamın dijitalleşmesi kültürel yozlaşması hızlanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kötü amaçlı kullanıcıların hızlı bir şekilde türeyebileceği ve fikirlerin düşüncelerin ve suç ilişkilerin normal ve meşru görülebileceği bir düzen ortaya çıkacaktır”, K50 “kötü amaçlara direk açık bir yenilik olduğunu düşünüyorum. Günümüzde insanların çok yakın olanlarına karşı bile güven konusunda yaşamış olduğu kaygı sanal bir ortamda suiistimal edilmeye daha açık olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle bu alandaki gelişmeler kaygı verici olarak buluyorum”, E58 “çok tehlikeli buluyorum. Özellikle insanların bilgilerinin toplanması ve bu bilgilerin zamanı gelince kullanılabilmesi insanları köle haline getirebilir. İnsanın kendine ait özel olan bilgilerini paylaşımına açık alanlar var oldukça bağımsız düşünebilen insan sayısında düşüş meydana gelecektir. Bu toplumu önemli ölçüde olumsuz boyutlara taşıyabilir”, E69 “zaman yavaş geçiyor ama teknoloji hızlı ilerliyor. Buda bizim gibi inşalar için oldukça güç. Gelişime her zaman açık olmak gerekir ama bireyleri, aileyi ve toplumu felakete sürükleyen bozan her gelişmeler yaygınlaştırılmamalıdır. Eğer toplum için olumlu bir şeyse bu bunu geliştirecek gelişim sağlayacak kurumların kullanması gerekir. Eğitimde, sanayide ya da diğer sektörlerde olumlu sonuçlar veriyorsa gelişsin. Fakat toplumun her kesimine yayılması ve art niyetli kişilerin elinde toplumu bozacak bir güç olarak kullanılmasına karşıyım” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Son dönemlerde sıkça ismi duyulan ve yaşamın önemli bir parçası haline dönüşmesiyle ilgili toplumun ciddi tereddütler yaşadığı ve sosyal hayatın dijitalleşmesi olarak değerlendirilen metaverse, durdurulamaz bir hızla etki alanını genişletmektedir. Bu alanlara her geçen gün yenisinin eklenmesi kaçınılmaz olarak beklenirken, insanlığın en önemli vasıflarından biri olan

sosyal etkileşimin nasıl bir sürece evrileceği merak edilmektedir. Kurgusal evrende bireyi temsil eden avatarlar, alışveriş yapabilmekte, sosyalleşebilmekte ve bu etkileşimlerle sanal benlik oluşturabilmektedir. Tüm bu gelişmelerin yanında metaverse teknolojisi güvenlik açısından da ciddi açıkları bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, sağlayacağı birçok kolaylık yanında metaverse'ün deneyimlenme sürecinde kullanıcılarda ve toplumda oluşan kaygıyı anlamayı amaçlamaktadır.

Sosyolojik bağlamda kurgusal evrende oluşturulan dijital benlik ve sanal topluluklar; gelir durumu, meslek, eğitim düzeyi gibi araçlarla nasıl bir statü oluşturacak? Ve nasıl bir tabakalaşma gerçekleşecek? Ya da kurgusal evrende statüyü belirleyecek yeni araçlar var olacak mı? Davranışların belirli bir düzlem içerisinde gerçekleşmesini sağlayacak normatif sistemler ve müeyyideler nasıl şekillenecek? Eğitim, sağlık, ekonomi, din, siyaset, sanayi, köy, kent gibi sosyal kavramlarının sosyolojik bağlamı metaverse'de nasıl karşılık bulacak? Bu sorular ve konunun bilinmezliği kullanıcılar ve toplum tarafından merak edilmektedir. Tüm bunlar bilinmezliğini korurken, birçok alanın baş döndüren hızla, bu yeni kurgusal sisteme dâhil olma gayretinde olduğu görülmektedir. Kullanım alanları ve araçları her ne kadar sosyolojik bağlamı ele almak için yeterli olsa da her geçen gün yaşanan değişiklikler ve yeni açılan alanlar, gelişimin toplumsal sonuçları ile ilgili çıkarımları belirsizleştirmektedir. Yeni olan ve toplumun eğlence haricinde beklentilerine hangi anlamda karşılık vereceği tartışılan metavers'ün üzerinde durulması gereken en önemli konularından biri güvenlik açıklarıdır. Araştırmada katılımcıların bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri, işleri daha verimli hale getirmesi, iletişimi kolaylaştırması ve birçok günlük görevi daha hızlı ve kolay bir şekilde yerine getirmesi açısından önemsedikleri görülmektedir. Bankacılık işlemleri, alışveriş ve diğer günlük aktivitelerin bilgi iletişim araçlarının gelişmesiyle zaman ve enerji tasarrufu sağladığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Fakat bilgi iletişim teknolojisinin hızla ilerlemesi ve toplumsal hayatın içerisine aynı hızla entegre olmasının, olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkilere sahip olabileceği ile ilgili görüşlerin paylaşıldığı görülmektedir. Katılımcılar sanal evrende, kullanıcıların daha rahat hareket edebilmekte olduğunu ve gerçek kimlikleri üzerinden değil, kurgulamış oldukları kimlikleriyle hareket ederek olumsuz fikir ve düşünceleri paylaşabildiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca kişisel verilerin toplanması, saklanması ve kullanılması konusundaki gizlilik ihlallerinin kaygı düzeyini artırdığı görülmektedir. Bununla beraber dijital bağımlılığın neden olduğu ruhsal ve bedensel etkiler, sosyal medya, video oyunları ve diğer çevrimiçi aktiviteler, insanların gerçek dünyadan uzaklaşmasına neden olduğu düşünülmektedir. Dijitalleşmeyle birlikte otomasyon ve yapay zekânın, insanları işlevsiz hale getirebileceği ve işsizliği artıracacağı konusundaki endişelerin de rahatsız edici boyutta olduğu görülmektedir.

Toplumun giderek daha çok dijitalleşmesi karşısında endişe, kaygı ve stresin arttığı görülmektedir. Bunun temelinde yatan düşünce, dijitalleşmenin toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerini derinden etkileyecek güce sahip olmasında yatmaktadır. Sonuç olarak toplumu önemli ölçüde şekillendirebilecek bir gücü kontrol etmek ve düzenlemek önemli bir politika olarak görülmelidir. Dolayısıyla günümüzde hızla ilerleyen teknolojiyi bilinçli bir şekilde kullanmak, olumlu yönlerinden faydalanırken olumsuz etkilerini en aza indirmek için etik kullanım ilkeleri, dijital bilgi okuryazarlığı ve sanal medya okuryazarlığı gibi konular ön plana çıkarılabilir. Siyasal sistemler, ticari şirketler ve sosyal medya öncülerini bilgi teknolojilerini toplum için örnek teşkil edecek ve sorumlu bir şekilde kullanılmasını teşvik edecek uygulamalara ağırlık verebilirler. Dolayısıyla teknolojinin ilerlemesi kaçınılmaz olarak gerçekleşirken, bu ilerlemeyi kontrol etmek, olumlu bir şekilde yönlendirmek ve toplumda oluşacak sanal kaygı düzeyini en aza indirmek, kurgusal sistemde düzen ve kontrolün önemini ortaya çıkarmaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu çalışmanın araştırılmasında ve yayınlanmasında herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılmasında, yayınlanmasında ve hiçbir aşamasında herhangi bir finansal destek alınmadığını beyan ederim.

Etik Kurulu Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışma, Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun (Tarih ve Karar Sayısı: 01/11/2023) kararı ile uygun bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Aldera, S., Emam, A., Al-Qurishi, M., Alrubaian, M., ve Alothaim, A. (2021). Online Extremism Detection in Textual Content: A Systematic Literature Review. *In IEEE Access*, 9, 42384–42396.
<https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3064178>.
- Almoqbel, M., ve Xu, S. (2019). Computational Mining of Social Media to Curb Terrorism. *ACM Computing Surveys*, 55(5), 1–25.
- Anderson, J., ve Rainie, L. (2022). The Metaverse in 2040 | Pew Research Center. *Pew Research Center*.
<https://www.pewresearch.org/internet/2022/06/30/the-metaverse-in-2040/>
- Arpacı, İ., Karataş, K., Kusci, İ., ve El-Emran, M. (2022). Understanding the social sustainability of the Metaverse by integrating UTAUT2 and big five personality traits: A hybrid SEM-ANN approach. *Technology in Society*, 71.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.102120>
- Ball, M. (2022). *The Metaverse: And How it Will Revolutionize Everything*. Liveright Publishing.

- Birer, G. C. (2021). Tekno Yaşam- Karma Gerçeklik. *Bilim ve Teknik*, 643, 40–57.
- Calandra, C., ve Chiu, E. (2021). *Into The Metaverse. Wunderman Thompson Intelligence*.
<https://www.wundermanthompson.com/campaign/wunderman-thompson-metaverse-experience>
- Castells, M. (1996). *The Rise of Network Society- The Information Age: Economy, Society and Culture .Volume:I*. (Oxford: Bl).
- Cem, H. (2021). *Karma gerçeklik*. <https://t24.com.tr/yazarlar/hayri-cem-haftalik/karma-gerceklik,29959>
- Cochran, W. G. (2007). *Sampling Techniques*. John Wiley & Sons.
- Corbin, J., ve Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (3rd ed.). Thousand Oaks.
- Duan, H., Li, J., Fan, S., Lin, Z., Wu, X., ve Cai, W. (2021). Metaverse for Social Good: A University Campus Prototype. *MM 2021 - Proceedings of the 29th ACM International Conference on Multimedia*, 153–161.
<https://doi.org/10.1145/3474085.3479238>
- Elson, J. S., Doctor, A. C., ve Hunter, S. (2022). *The metaverse offers a future full of potential – for terrorists and extremists, too*. The Conversation.
<https://theconversation.com/the-metaverse-offers-a-future-full-of-potential-for-terrorists-and-extremists-too-173622>
- Grieviers, M., ve Vickers, J. (2016). Digital twin: Mitigating unpredictable, undesirable emergent behavior in complex systems. In *Transdisciplinary Perspectives on Complex Systems* (pp. 85–113).
https://doi.org/10.1007/978-3-319-38756-7_4
- Isa, M. (2022). *Metaverse Facing ‘Tool For Terrorism’ Warning- The future of the internet could also be the future of terrorism*.
beyondgames.biz/23114/metaverse-facing-tool-for-terrorism-warning/
- K. Jonathan, W., Cherep, L. A., Lim, A. F., Doty, T., ve Stephen, G. B. (2021). Who

- Are Virtual Reality Headset Owners? A Survey and Comparison of Headset Owners and Non-Owners. *2021 IEEE Virtual Reality and 3D User Interfaces (VR)*, 687–694. <https://doi.org/10.1109/VR50410.2021.00095>
- Kahraman, H. (2016). *Artırılmış Gerçeklik*.
<https://www.endustri40.com/artirilmis-gerceklik-augmented-reality/>
- Kick, P. (2023). *Into The Void: Where Crypto Meets the Metaverse*.
<https://naavik.co/deep-dives/into-the-void>
- Künüçen, H. H. (2021). Genişletilmiş Gerçeklikler Üzerine Bir Değerlendirme. *Yeni Medya*, 11. <https://doi.org/10.34189/ymd.2021.11.003>
- Liang, H., Li, J., Wang, Y., Pan, J., Zhang, Y., ve Dong, X. (2023). Metaverse Virtual Social Center for the Elderly Communication During the Social Distancing. *Virtual Reality & Intelligent Hardware*, 5(1), 68–80.
<https://doi.org/10.1016/j.vrih.2022.07.007>
- Liu, H., Bowman, M., ve Chang, F. (2012). Survey of state melding in virtual worlds. *ACM Computing Surveys*, 44(4), 1–25.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1145/2333112.2333116>
- Milgram, P., Takemura, H., Utsumi, A., ve Kishino, F. (1995). Augmented reality: a class of displays on the reality-virtuality continuum. *Proceedings Volume 2351, Telemanipulator and Telepresence Technologies*, 2351, 282 – 292.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1117/12.197321>
- Murdock, G. (1999). İletişim, Modernlik ve İnsan Bilimleri”. In M. Küçük (Ed.), *Medya, İktidar ve İdeoloji* (2.Baskı, pp. 437–455). Ark.
- Mystakidis, S. (2022). Entry Metaverse. *Encyclopedia*, 2(1), 486–497.
- Orhan, S., ve Karaman, M. K. (2011). Eğitimde gerçekliğe yeni bir bakış: Harmanlanmış ve genişletilmiş gerçeklik. *XVI. Türkiye’de İnternet Konferansı*.
- Özbey, A. U. (2023). Sanallık Sosyolojisi Bağlamında Metaverse, Metahuman ve Yapay Zekâ Betimlemeleri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*

Dergisi, 32, 73–90.

Pakanen, M., Alavesä, P., Berkel, van N., Koskela, T., ve Ojala, T. (2022). “Nice to see you virtually”: Thoughtful design and evaluation of virtual avatar of the other user in AR and VR based telexistence systems. *Entertainment Computing*, 40.

<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.entcom.2021.100457>

Pehlivan, G. (2019). *Artırılmış Gerçeklik Nedir?*

<https://codemodeon.com/tr/artirilmis-gerceklik-nedir/>

Procopiou, A. (2022). Ready Player Bad: The Future Rise of Extremism and Terrorism in the Metaverse. *2022 IEEE 2nd International Conference on Intelligent Reality (ICIR), Piscataway*, 31–34.

<https://doi.org/10.1109/ICIR55739.2022.00022>.

Rosenberg, L. B. (2022). The Growing Need for Metaverse Regulation. In *Intelligent Systems and Applications* (pp. 540–547). Springer.

Ross, G. (1974). The Second Coming of Daniel Bell. In *The Coming of Post Industrial Society: A Venture in Social Forecasting* (pp. 331–348).

Sipper, J. A. (2022). *The cyber meta-reality beyond the metaverse*. Lexington Books.

Timisi, N. (2003). *Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi*. Dost Kitabevi.

Vikipedi. (2023). *Vikipedi*. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Metaverse>

Viljoen, S. (2021). The Promise and Limits of Lawfulness: Inequality, Law, and the Techlash. *Journal of Social Computing*, 2(3), 284–296.

<https://doi.org/10.23919/JSC.2021.0025>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The main purpose of the fictional universe is to create an illusion that allows users to interact with each other. To this end, it is important to note that virtual environments focus specifically on their ability to merge situations and create a shared reality. State aggregation is a process that allows users to come together and interact with each other in a virtual environment. This process allows users to feel as if they are in the same virtual environment. This kind of illusion occurs because users in the virtual world can come together and interact in a common reality. To achieve this basic purpose, virtual worlds often use elements such as 3D graphics, sound effects, interactive elements and social features. These elements allow users to interact with each other in the virtual environment as they do in the real world. This allows the virtual world to be used in various areas such as social interaction, entertainment and collaboration.

This study deals with the effects of today's rapidly advancing technological developments on society and the reflections of new concepts such as metaverse on social life. Metaverse is a concept that adds a new dimension to interactions that take place without the need for physical space. Metaverse refers to fictional online environments with enhanced three-dimensional reality that emerged thanks to the technological possibilities of the 21st century.

Method

The research aims to understand the reflections of these new technologies in social life and how people adapt to this change and the source of anxiety resulting from developing digitalization. In this context, a semi-structured interview form was prepared by consulting expert opinions in order to obtain data from qualitative research methods. Interview forms prepared in order to construct a suitable meaning for the purpose of the research based on social interaction between the researcher and the participant were applied to the participants in a conversational manner. Data obtained from interviews with 15 people with different demographic characteristics were analyzed as category codes and themes. Tables were created according to categories and the data obtained from the interviews were analyzed through coding and themes.

Findings (Results)

One of the themes that emerged in the interviews was that the uncertainties brought by technology cause anxiety in people. In the research, this concern was discussed at the sociological level and various suggestions were made. It

has been emphasized that while new technologies such as Metaverse enrich social life, the uncertainties they bring may also affect people's mental health.

It has been determined that the participants express the features of information communication technologies that make life easier, especially due to their many conveniences such as entertainment, education, shopping, banking transactions and e-government. It is seen that digitalization, which occurs with the development of information and communication technologies, causes the development of artificial intelligence and therefore causes concern that it will increase unemployment. In addition, it seems that the participants have some concerns such as privacy violations and storing personal information as data, the risk of unfounded news and information manipulating the society because they are not subject to any monitoring filter in the fictional universe, and the isolation of people by separating them from society and social interaction.

Conclusion and Discussion

As a result, this research examines in depth the effects of technological developments on social life and reveals the concerns that arise in adapting to these changes. Such studies can make an important contribution to understanding the effects of technology on society and finding ways to cope with these effects.

It seems that digitalization and virtual socialization have the power to deeply affect social dynamics. In this context, it highlights the importance of issues such as ethical use principles, digital information literacy and virtual media literacy. In addition, it is of great importance that social policy and education measures are taken to adapt to these changes that may deepen the divide between generations of society and to reduce the negative effects.

In the face of rapid advancement of technology, using it consciously and minimizing its negative effects while benefiting from its positive aspects should be transformed into an important social policy for society. Raising awareness and creating training areas on this subject also stand out as important steps. The study states that the progress of technology is inevitable, but it is possible to control this progress and direct it in a positive way. Finally, it is emphasized that political systems, commercial companies, social media pioneers and individuals can take steps and produce projects to promote the responsible use of information technology. It is stated that the negative effects of digitalization and fictional systems can be combated with community-centered solutions.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024

Yayın Geliş Tarihi: 02.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 14.08.2024

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1477510>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Gürel, Ö.İ. & Koçoğlu, C. M., (2024). Öğretmenlerin Kültürel Miras Farkındalıkları ve Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 797-824.

ÖĞRETMENLERİN KÜLTÜREL MİRAS FARKINDALIKLARI VE DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: KARABÜK İLİ ÖRNEĞİ**

Özgür İbrahim GÜREL *

Cenk Murat KOÇOĞLU **

Öz

Kültür, bir toplumun ahlakını, inançlarını, yaşam tarzını ve toplumla ilgili tüm değerini kapsamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, her toplum hem kendi kültürünü hem de diğer toplumların kültürlerini merak etmekte ve ilgi duymaktadır. Özellikle kültürün nesilden nesile aktarılması, onun miras değerini ortaya koymakta ve öneminin daha da artmasına katkı sağlamaktadır. Bu önemden dolayı kültürel miras son yıllarda üzerinde önemle durulan bir kavram hâline gelmiştir. Bu araştırmanın amacı; öğretmenlerin, Karabük'te bulunan kültürel miras unsurlarına ilişkin farkındalık ve deneyim düzeylerinin tespit edilmesidir. Bu amaçla araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket tekniği ile 390 öğretmenden veriler toplanmıştır. Araştırmanın temel sonuçlarına göre; öğretmenlerin cinsiyet, yaş ve medeni durumlarına göre kültürel miras

* Bu çalışma 2022 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde Özgür İbrahim Gürel tarafından, Doç. Dr. Cenk Murat Koçoğlu'nun danışmanlığında tamamlanmış olan Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

† Bu çalışma için Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 18/01/2022 tarih ve 2022/01-3 sayılı kararı ile çalışmanın etik açıdan uygun bulunduğuna dair etik kurul raporu oy birliği ile kabul edilmiştir.

* Yüksek Lisans Mezunu. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ozgurel78@gmail.com, Karabük/Türkiye

** Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, cenk-murat@hotmail.com, Karabük/Türkiye

farkındalığı farklılık göstermezken; ikamet süreleri açısından kültürel miras farkındalığını farklı değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Diğer yandan başka bir sonuca göre; öğretmenlerin yaşları, medeni durumları, görev yaptıkları okul türleri ve buldukları yerdeki ikamet süreleri açısından, kültürel miras deneyimini farklı değerlendirdikleri tespit edilirken; öğretmenlerin cinsiyetlerine göre böyle bir farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kültür, kültürel miras, kültürel miras farkındalığı, kültürel miras deneyimi, Karabük ili.*

EXPERIENCES AND AWARENESS OF CULTURAL HERITAGE VALUES OF TEACHERS WORKING IN KARABÜK

Abstract

Culture encompasses a society's morals, beliefs, lifestyles, and all values related to that society. From this perspective, every society is curious about and interested in its own culture as well as the cultures of others. Particularly, the transmission of culture from generation to generation highlights its heritage value and contributes to its increasing importance. Due to this significance, cultural heritage has become a concept of great emphasis in recent years. The purpose of this research is to determine the awareness and experience levels of teachers regarding the cultural heritage elements in Karabük. For this purpose, data were collected from 390 teachers using a survey technique, one of the quantitative research methods. According to the main results of the research, while teachers' awareness of cultural heritage does not vary according to gender, age, and marital status, it was found that they assess cultural heritage awareness differently in terms of the duration of their residence. On the other hand, another result revealed that teachers evaluate their experience of cultural heritage differently based on their age, marital status, the type of school they work in, and the duration of their residence in that place, while no such difference was observed based on gender.

Keywords: *Culture, Cultural heritage, cultural heritage awareness, cultural heritage experience, Karabük province*

1. GİRİŞ

Kültürel miras, bir grup veya toplumun geçmişten günümüze kalan fiziksel eserler (kültürel varlıklar) ve soyut niteliklerinin toplamı olarak tanımlanabilir. Bu kavram mirasın korunması, anlaşılması ve günümüzde yaşatılması için belirli yaklaşımların kullanılmasıyla geçmiş ile gelecek arasında köprü görevi görmektedir. Kültürel miras, bu gruplara veya toplumlara yüklediği değerlerden dolayı günümüzde yaşatılmakta ve gelecek nesillere bir değer olarak aktarılmaktadır (Ünal, 2013). Kültürel miras eğitimi ise farklı zaman dilimlerinde yaşayan insanların ekonomik, toplumsal ve kültürel durumlarını anlamasını ve teknik gelişme süreçlerinin izlerini sürmelerini de kapsamaktadır. Bu nedenle kültürel miras eğitimi, süreklilik ve değişim kavramlarını beslemek suretiyle, insanoğlunun ekonomik toplumsal ve kültürel deneyimlerindeki devamlılığı, kültürün önemini ve kültürel miras değerlerini öğrencilerin anlamalarını sağlamaktadır. Her toplumun kendisini diğer toplumlardan ayıran bir geçmişi ve belleği vardır. Bundan dolayı da farklı zamanların özelliklerini izah eden kültürel miras değerleri hakkında eğitim, toplumsal belleği yapılandıran bir unsur olarak önemlidir. Bununla birlikte kültürel miras eğitimiyle öğrencilerin Millî ve yerel mirasın yanında evrensel dünya mirasının da farkına varmaları ve bunları korumaları gerektiği öğretilmelidir. Bu bağlamda kültürel miras eğitimi konusunda en büyük görev öğretmenlere düşmektedir (Özbaş, 2012).

Öğretmenlere düşen görevin önemini ortaya koymak, teorik ve pratik katkı sağlamak amacıyla bu çalışmada Karabük ilinde faaliyet gösteren öğretmenlerin söz konusu ilde bulunan somut olan ve somut olmayan kültürel miras unsurlarına ilişkin farkındalıkları ve deneyimleri incelenmiştir. Kültürel mirasın farkında olan ve bu mirası derinlemesine deneyimlemiş öğretmenler, öğrencilerine yalnızca kendi kültürel köklerine değil, aynı zamanda küresel bir toplumun üyeleri olarak diğer kültürleri anlamalarına ve saygı duymalarına

yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla öğretmenlerin kültürel mirasa ilişkin artan farkındalığı ve zenginleştirilmiş deneyimleri, kültürel çeşitliliği değer veren ve bunu koruyan daha bilinçli ve kapsayıcı bir toplumun gelişimine katkıda bulunacaktır.

Kültürel miras kavramının son çeyrek yüzyılda genişlemesi, koruma anlayışını büyük ölçüde değiştirmiştir. Uzun bir süre kültürel miras, tarihî ve estetik değerleri ile tanınan, geçmişten kalan önemli yerlerden oluşan dar bir grup anlamına gelmekte iken (Gürel, 2018) günümüzde koruma; mirasın tanımlanarak değerlendirilmesini içeren, nasıl kullanıldığını, önemsendiğini, yorumlandığını, kim tarafından ve kimler için yapıldığını belirleyen karmaşık ve devam eden bir sosyal süreç olarak anlaşılmaktadır (Gürçayır, 2011). Miras kavramının genişlemesi, kültürel öneme sahip olduğu düşünülen değerlerin genişlemesinin doğrudan bir sonucu olmuştur ve bu yeni değerler artık bu özel yerlerin korunması ve muhafaza edilmesi için alınan tüm kararların bir parçasıdır. Miras değerleri daha fazla dikkat çektikçe yerleşik koruma ilkelerine sıklıkla meydan okuyan ve korumanın kavranma şeklini etkileyen özelliklere sahip oldukları anlaşılmaya başlanmıştır (Oğuz, 2013).

Kültürel miras; bir topluluğun geliştirdiği ve nesilden nesile aktardığı gelenekler, uygulamalar, mekânlar, nesnelere, sanatsal ifadeler ve değerlerin toplamıdır. Bu miras, yaşam biçimlerinin bir yansıması olarak görülür ve genellikle Somut Kültürel Miras ve Somut Olmayan Kültürel Miras olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır (ICOMOS 2002). Somut kültürel miras; anıtları, mimari yapıları, binaları, tarihsel-kültürel yapı ve mekanları, yani insan emeğiyle ortaya konulan ürünleri ifade eden ve sonraki kuşaklar için korunması toplumlar bakımından önemli olan eserleri ifade etmektedir. Sözü edilen miraslar; genellikle arkeolojik, mimari, bilimsel ve teknolojik eserlerdir (Gögebakan, 2011). Kültürel miras kavramı; dil, folklor, töre, gelenek görenek ve örf gibi somut olmayan mirasların

dışında kalan insan eylemi, çalışması, emeği ve yeteneğiyle ortaya çıkmış, toplumsal olarak kabul görmüş ve ortak kültürün sembolü hâline gelmiş eserleri ifade etmektedir (Can, 2009). Somut kültürel miraslar olarak tanımlanan değerlerin evrensel bir değerlendirme biçimi ya da ölçütü vardır. Dünyanın doğal ve kültürel mirasının korunmasına ilişkin sözleşme, bu ölçütlerin en önemlisidir. Bu noktada somut kültürel miras değeri olarak anıtlar, sitler vb., yapı grupları ifade edilmektedir. Daha kapsamlı bir tasnifle taşınır ve taşınmaz kültürel miras şeklinde iki grupta ele alınan somut kültürel mirasların taşınmaz kültürel miras alanında yer alan eserler; arkeolojik çalışmalara bağlı olarak elde edilmiş mimari eserler, eşyalar, anıtlar, arkeolojik tarihi yapı, sitler, parklar, dini yapı merkezler ve binalar, kanallar, kültürel doğa manzaraları, konaklar, köprüler, değirmenler, çeşmeler gibi sıralanabilmektedir. Taşınır şeklinde nitelendirilmiş olan somut kültürel miras; resimler, heykeller, el sanatları, müzik aletleri, süs eşyaları ve takılar, arşivler, kütüphane eserleri, fotoğraflar, eski paralar ve günlük eşyalar olarak gösterilmektedir (Ahunbay, 2007).

Somut olmayan kültürel miras ise 2003 yılında yayımlanan Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesinin 2. maddesine göre; toplulukların, grupların ve bazı durumlarda bireylerin tanıdığı uygulamaları, temsilleri, ifadeleri, bilgi, becerileri ve bunlarla ilişkili araçları, nesnelere, eserleri ve kültürel alanların tamamını içermektedir (Blake, 2001). Adı geçen sözleşmeye göre somut olmayan kültürel mirasın tanımı, bu kavramı iki boyutta ele almaktadır: Zamansal boyut, somut olmayan kültürel mirasın “nesilden nesle aktarılması” ve “sürekli yeniden yaratılması” gerektiği gerçeğiyle ilgilidir; bu nedenle, somut olmayan kültürel miras esasen “zaman testini” karşılamalıdır. Mekânsal boyut, çevrelerine, doğa ile etkileşimlerine ve tarihlerine karşılık olarak somut olmayan kültürel mirasın yeniden yaratılması gerektiği gerçeğiyle ilgilidir. Sonuç olarak, söz konusu somut olmayan kültürel miras topluluklara ve gruplara; bir kimlik ve süreklilik duygusu

sağlamalı, böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına saygıyı teşvik etmelidir (Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi, 2003).

Karabük; geleneksel Türk sosyal hayatına ait bütün özellikleri ortaya koyan, tarihsel süreçte yaratılmış olan kültürel mirası çevresel dokuda koruyan bir ildir. Aynı zamanda kent ölçeğinde iyi bir şekilde muhafaza edilen ve Türkiye'nin en fazla turisti misafir eden ilçelerinden biri olan Safranbolu, bu ile bağlıdır. Safranbolu "Dünyada En İyi Korunan İlk 20 Kent" içinde yer almaktadır. Türkiye genelinde dünya mirası listesinde kent ölçeğinde yer alan tek yer olma özelliğine de sahiptir. "Açık Hava Müzesi", "Korumanın Başşehri" ve "Kendini Koruyan Kent" gibi ünvanlara sahip ilçenin ismi, bölgede yetişen safran çiçeğine atfen verilmiştir. Türk kent kültürünün dikkate değer yapılarından olan anıt eser ve tarihî konakların restorasyon sonunda topluma kazandırılmasıyla turizmde bir hareketlilik yaşanmasıyla Safranbolu, yılda 1 milyondan fazla yerli ve yabancı turistin ziyaret ettiği bir merkez hâline gelmiştir (Özdemir, 2007).

2. YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Karabük'te görev yapan öğretmenlerin, söz konusu ildeki kültürel miras unsurlarına ilişkin farkındalık ve deneyim düzeylerinin tespit edilmesidir. Çalışmada Türkiye'de örgün eğitimde kültürel miras unsurlarının nasıl yer aldığını belirlemek ve UNESCO tarafından 17 Ekim 2003'te kabul edilmiş olan SOKÜM Korunması Sözleşmesi'ndeki "Eğitim, Duyarlılığın ve Kapasitenin Güçlendirilmesi" başlığını taşıyan 14. maddesi dikkate alınarak Karabük'teki öğretmenlerin bu konudaki deneyimleri ve farkındalıkları incelenmiştir. Bu çalışma, Türkiye'nin örgün eğitimdeki kültürel miras yaklaşımları konusunda ne tür çalışmalar yaptıklarının ortaya çıkarılması ve

öğretmenlerin bu konudaki deneyimleri ve farkındalıklarının tespit edilerek ortaya çıkarılması bakımından önemlidir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Karabük'te çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın yapıldığı 2022 yılında söz konusu il genelinde toplam 3297 öğretmenin çalıştığı ilgili İl Millî Eğitim Müdürlüğünden öğrenilmiştir. Zaman, maliyet ve yanıt oranı açısından tüm öğretmenlere ulaşmanın zorluğu nedeniyle, araştırmada örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Bu bağlamda, öğretmenlere kolayda örnekleme tekniği kullanılarak ulaşılmıştır. Örneklem büyüklüğünün ne kadar olması gerektiği konusunda, Sekaran (2003) tarafından önerilen örneklem tabloları kullanılarak bir hesaplama yapılmıştır. Bu hesaplamalara dayanarak, araştırmada en az 343 katılımcıya ulaşılması gerektiği belirlenmiştir. Araştırma sürecinde toplam 416 kişiye ulaşılmış olup, eksik ve hatalı doldurulan 26 anket geçersiz sayılmış ve 390 anket geçerli olarak değerlendirmeye alınmıştır.

Veri Toplama Yöntemi ve Analizi

Veriler araştırmanın amacına yönelik olarak hazırlanan anket yöntemi ile toplanmıştır. Anketin hazırlanmasında Akkuş vd., (2015) tarafından üniversite öğrencilerinin miras farkındalığı ve deneyimlerini tespit etmek amacıyla yaptıkları araştırmadan faydalanılmıştır. Karabük'te görev yapan öğretmenlerden elde edilen veriler SPSS 22 programında analiz edilmiştir. Toplanan verilerin analizinde öncelikle araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özellikleri belirlenmiştir. Daha sonra öğretmenlerin kültürel miras farkındalığını ve deneyimlerini ölçen ölçeklerin yapı geçerliliği ve güvenilirliğine bakılmıştır. Yapı geçerliği için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) tercih edilmiştir.

Değişkenlerin farklılık değerlerine bakmak için, Bağımsız Örneklem T-testi ve Tek Yönlü ANOVA testi kullanılmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modeli, mevcut bir durum ya da olguyu tanımlamak ve tasvir etmek için kullanılan bir araştırma yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2010). Bu yöntem, çeşitli istatistiksel testlerin uygulanabilmesine ve sonuçlarının değerlendirilebilmesine imkan sağlar (Ulus vd., 2010; Padem vd., 2012). Ayrıca hipotezlerin doğrulanması için de tercih edilmektedir. Tercih edilen model doğrultusunda araştırmanın bağımsız değişkenleri; öğretmenlerin demografik özellikleri, bağımlı değişkenleri ise kültürel miras unsurlarına ilişkin bilgi, deneyim ve farkındalık olarak belirlenmiştir. Araştırmada aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

- **H₁:** Karabük'te görev yapan öğretmenlerin kültürel miras farkındalığı cinsiyetleri açısından farklılık göstermektedir.
- **H₂:** Karabük'te görev yapan öğretmenlerin kültürel miras farkındalığı medeni durumları açısından farklılık göstermektedir.
- **H₃:** Karabük'te görev yapan öğretmenlerin kültürel miras farkındalığı yaşları açısından farklılık göstermektedir.
- **H₄:** Karabük'te görev yapan öğretmenlerin kültürel miras farkındalığı görev yaptıkları okullar açısından farklılık göstermektedir.
- **H₅:** Öğretmenlerin, Karabük'teki kültürel miras değerlerine ilişkin deneyim düzeyi cinsiyetleri açısından farklılık göstermektedir.
- **H₆:** Öğretmenlerin, Karabük'teki kültürel miras değerlerine ilişkin deneyim düzeyi medeni durumları açısından farklılık göstermektedir.

- **H₇:** Öğretmenlerin, Karabük'teki kültürel miras değerlerine ilişkin deneyim düzeyi yaşları açısından farklılık göstermektedir.
- **H₈:** Öğretmenlerin, Karabük'teki kültürel miras değerlerine ilişkin deneyim düzeyi görev yaptıkları okullar açısından farklılık göstermektedir.
- **H₉:** Öğretmenlerin, Karabük'teki kültürel miras değerlerine ilişkin deneyim düzeyi ikamet süreleri açısından farklılık göstermektedir.

2. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde Karabük ilinde görev yapan öğretmenlerin kültürel miras farkındalıklarına ilişkin alan çalışması sonuçları değerlendirilmiştir.

Öğretmenlerin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmada; öğretmenlerin cinsiyet, medeni durum, yaş, görev yaptıkları okul, branş, memleket ve ikamet süreleri gibi özelliklerini tespit etmek için yapılmış olan frekans analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Ulaşılan bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1

Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%	Medeni Durum	n	%
Kadın	172	44.1	Evli	247	63.3
Erkek	218	55.9	Bekâr	143	36.7
Yaş	n	%	Görev Yapılan Okul	n	%
30 Yaş ve Altı	121	31.0	Anaokulu	29	7.4
31-40 Yaş	104	26.7	İlkokul	124	31.8
41-50 Yaş	88	22.6	Ortaokul	151	38.7
51 Yaş ve Üstü	77	19.7	Lise	86	22.1
Branş	n	%	Karabük'te İkamet Süresi	n	%
Sayısal Ders	87	22.3	1-10 Yıl	61	15.6

Sözel Ders	75	19.2	11-20 Yıl	48	12.3
Sınıf Öğretmeni	116	29.7	21-30 Yıl	111	28.5
Diğer	112	28.7	31-40 Yıl	128	32.8
Memleket	n	%	41 Yıl ve Üstü	42	10.8
Karabük	181	46.4	Toplam	390	100
Karabük Dışı	209	53.6			

Araştırmaya toplam 390 öğretmen katılmıştır. Öğretmenlerin %44,1'i kadın ve %55,9'u erkektir. Erkek ve kadın öğretmenlerin %63,3 evli ve %36,7'si bekârdır. Araştırmaya 30 yaş ve altı (%31) ile 31-40 yaşlarında (%26,7) olan öğretmenlerinin katılımının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Görev yapılan okul açısından; en fazla katılım ortaokul (%38,7) en düşük katılım anaokulu öğretmenleri (%7,4) tarafından sağlanmıştır. Öğretmenlerin branşları açısından dağılımlarına bakıldığında; %22,3'ünün sayısal dersler, %19,2'sinin sözel dersler, %29,7'sinin sınıf öğretmeni ve %28,7'sinin diğer branş öğretmenleri oldukları görülmektedir. Diğer seçeneğini işaretleyen öğretmenlerin genel olarak teknik, teknoloji, beden eğitimi ve rehber öğretmenlerden oluştuğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin %46,4'ü Karabüklüdür. Karabük dışından olan öğretmenlerin oranı ise %53,6'dır. Öğretmenlerin %15,6'sı 1-10 yıl, %12,3'ü 11-20 yıl, %28,5'i 21-30 yıl, %32,8'i 31-40 yıl, %10,8'i 41 ve üzeri yıldır Karabük'te ikamet etmektedir.

Kültürel Miras Farkındalık Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenirlik Sonuçları

Karabük ilinde çalışan öğretmenlere yönelik olarak yapılan çalışmada kullanılan "Kültürel Miras Farkındalık" Ölçeğinin yapısal geçerliliğini değerlendirmek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) kullanılmıştır. Ayrıca, ölçeğin güvenilirliğini ölçmek için Cronbach's Alpha testi uygulanmıştır. Elde edilen AFA ve güvenilirlik sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2*Kültürel Miras Farkındalığı Ölçeğine İlişkin AFA ve Güvenirlik Sonuçları*

Boyutlar	Maddeler	Faktör Yüğü	Özdeğer	Varyans Oranı	Cronbach's Alpha
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Beklenti	Madde 7	0.812			
	Madde 8	0.794			
	Madde 6	0.793	6.598	32.990	0.845
	Madde 9	0.774			
	Madde 10	0.624			
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Tutum	Madde 4	0.767			
	Madde 2	0.751			
	Madde 5	0.743	2.342	11.709	0.820
	Madde 1	0.691			
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin İnanç	Madde 3	0.666			
	Madde 13	0.822			
	Madde 12	0.820	1.856	9.279	0.870
	Madde 14	0.790			
	Madde 11	0.789			
Karabük'te Yaşam Memnuniyeti	Madde 18	0.828			
	Madde 19	0.825	1.511	7.556	0.852
	Madde 20	0.810			
	Madde 16	0.786			
Gelecekte Kültürel Mirası Koruma Düşüncesi	Madde 15	0.769			
			1.174	5.868	0.783
	Madde 17	0.758			
Toplam Varyans Oranı				67.401	
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)				0.885	0.892
Bartlett Küresellik Testi			X²=3527.154	0.000	

Kültürel miras farkındalığı konusunda söz konusu ilde çalışan anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise öğretmenlerinden toplanan verilere Varimax rotasyonu kullanılarak Temel Bileşenler (Principal Components) yöntemi ile AFA testi uygulanmıştır. Tablo 5'te belirtildiği gibi ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0.885 olarak hesaplanmış ve Bartlett testi sonuçları $p < 0.05$ düzeyinde anlamlılık göstermiştir. Bu değerlere göre; ölçekteki 20 ifade için 390 kişiden elde edilen verilerin AFA'ya uygun olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin kültürel miras farkındalığını ölçen veri setinin toplam varyans açıklama oranı %67.401

olarak belirlenmiştir. Varyansın açıklanma oranının %60'ın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, öz değeri 1'den büyük olan 5 alt faktör içeren bir ölçek yapısı ortaya çıkmıştır. Ortaya konan boyutlar; Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Beklenti, Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Tutum, Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin İnanç, Karabük'te Yaşam Memnuniyeti ve Gelecekte Kültürel Mirası Koruma Düşüncesi olarak adlandırılmıştır. Alt boyutlar için faktör yükleri 0.62 ile 0.82 arasında değişmektedir. Faktör yüklerinin 0.35'ten büyük olması gerektiği kriteri göz önüne alındığında, Tabachnick ve Fidell (2013) tarafından da belirtildiği üzere, ölçekle ilgili veri setindeki faktör yüklerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu ifade edilebilir. Ayrıca ölçeğin güvenirlik katsayısı $\alpha=0.892$ olarak tespit edilmiştir. Alfa katsayılarından hareketle ölçeğin yüksek güvenirlikte olduğu belirlenmiştir.

Kültürel Miras Farkındalığına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin kültürel mirasa ilişkin farkındalık düzeylerini tespit etmek için analizler yapılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin kültürel miras ile ilgili farkındalık düzeyleri belirlenmeye çalışılmış olup elde edilen bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

Öğretmenlerin Kültürel Miras Farkındalık Düzeyi

Değişkenler	\bar{X}	SS
Genel Farkındalık	3.730	0.615
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Beklenti	3.960	0.809
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Tutum	3.572	0.875
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin İnanç	3.621	0.936
Gelecekte Kültürel Mirası Koruma Düşüncesi	3.747	0.880
Karabük'te Yaşam Memnuniyet	3.739	0.888

Tablo 3'te görüldüğü üzere; öğretmenlerin kültürel miras farkındalık düzeyi kabul edilir düzeyde çıkmıştır ($\bar{X}=3,73$). Boyutsal açıdan bakıldığında;

öğretmenlerin kültürel mirasın korunması gerektiği konusunda olumlu tutuma sahip oldukları ($\bar{X}=3,57$), kendilerinden kültürel mirası korumaları beklediği ($\bar{X}=3,96$), kültürel mirası koruma konusunda kendilerine olan inanç ve güvenlerinin tam olduğu ($\bar{X}=3,62$) ve gelecekte de kültürel mirası daha fazla korumayı düşündükleri belirlenmiştir ($\bar{X}=3,74$). Ayrıca Karabük'te yaşamaktan da memnun oldukları tespit edilmiştir ($\bar{X}=3,73$).

Kültürel Miras Farkındalığının Demografik Özellikler Açısından Karşılaştırılması

Çalışmanın bu kısmında öğretmenlerin kültürel miras farkındalığı demografik özellikleri açısından karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda, ilk olarak verilerin normal dağılıp dağılmadığına dair incelemeler yapılmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş ve bu değerlerin -1,5 ile +1,5 arasında olması nedeniyle, Tabachnick ve Fidell'in (2013) önerileri doğrultusunda, verilerin normal dağıldığı varsayılmıştır. Bu ön kontrolün ardından, gruplar arası farkların belirlenmesi amacıyla bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü ANOVA testleri uygulanmıştır. Bu çerçevede öğretmenlerin kültürel miras farkındalığının cinsiyetlerine göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4

Öğretmenlerin Kültürel Miras Farkındalığının Cinsiyetleri Açısından Karşılaştırması

Değişkenler	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	p
Genel Farkındalık	1. Erkek	172	3.721	0.617	-0.261	0.794
	2. Kadın	218	3.737	0.615		
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Beklenti	1. Erkek	172	3.926	0.826	-0.720	0.472
	2. Kadın	218	3.986	0.797		
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Tutum	1. Erkek	172	3.551	0.885	-0.434	0.665
	2. Kadın	218	3.589	0.868		
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin İnanç	1. Erkek	172	3.603	0.925	-0.336	0.737
	2. Kadın	218	3.635	0.947		

Değişkenler	Medeni Durum	N	\bar{X}	SS	t	p
Gelecekte Kültürel Mirası Koruma Düşüncesi	1. Erkek	172	3.775	0.913	0.561	0.575
	2. Kadın	218	3.724	0.854		
Karabük'te Yaşam Memnuniyeti	1. Erkek	172	3.765	0.819	0.517	0.606
	2. Kadın	218	3.718	0.940		
Genel Farkındalık	1. Evli	247	3.718	0.624	-0.521	0.603
	2. Bekâr	143	3.751	0.601		
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Beklenti	1. Evli	247	3.974	0.798	0.477	0.634
	2. Bekâr	143	3.934	0.831		
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Tutum	1. Evli	247	3.574	0.877	0.038	0.970
	2. Bekâr	143	3.570	0.873		
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin İnanç	1. Evli	247	3.578	0.938	-1.170	0.243
	2. Bekâr	143	3.694	0.933		
Gelecekte Kültürel Mirası Koruma Düşüncesi	1. Evli	247	3.692	0.923	-1.616	0.107
	2. Bekâr	143	3.841	0.794		
Karabük'te Yaşam Memnuniyeti	1. Evli	247	3.740	0.873	0.046	0.963
	2. Bekâr	143	3.736	0.916		

* $p < 0.05$

Araştırmaya katılan kadın ve erkek öğretmenlerin kültürel miras farkındalığı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0.05$). Buna göre " H_1 : Karabük'te görev yapan öğretmenlerin kültürel miras farkındalığı cinsiyetleri açısından farklılık göstermektedir." hipotezi reddedilmiştir.

Araştırmaya katılan evli ve bekâr öğretmenlerin kültürel miras farkındalığı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0.05$). Dolayısıyla farkındalık düzeylerinin birbirine yakın olduğu söylenebilir. Bu çerçevede " H_2 : Karabük'te görev yapan öğretmenlerin kültürel miras farkındalığı medeni durumları açısından farklılık göstermektedir." hipotezi reddedilmiştir.

Kültürel miras farkındalığının öğretmenlerin yaşları açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine bakılmış olup elde edilen Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5

Öğretmelerin Kültürel Miras Farkındalığının Yaşları Açısından Karşılaştırması

Değişkenler	Yaş	N	\bar{X}	SS	F	p
Genel Farkındalık	1. 30 Yaş ve Altı	121	3.730	0.597	0.413	0.744
	2. 31-40	104	3.775	0.526		
	3. 41-50 Yaş	88	3.675	0.696		
	4. 51 Yaş ve Üstü	77	3.732	0.662		
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Beklenti	1. 30 Yaş ve Altı	121	3.841	0.768	2.248	0.082
	2. 31-40	104	3.957	0.812		
	3. 41-50	88	4.134	0.844		
	4. 51 Yaş ve Üstü	77	3.950	0.808		
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Tutum	1. 30 Yaş ve Altı	121	3.621	0.780	0.917	0.432
	2. 31-40	104	3.640	0.842		
	3. 41-50	88	3.452	1.005		
	4. 51 Yaş ve Üstü	77	3.542	0.900		
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin İnanç	1. 30 Yaş ve Altı	121	3.663	0.909	1.576	0.195
	2. 31-40	104	3.627	0.936		
	3. 41-50	88	3.446	0.993		
	4. 51 Yaş ve Üstü	77	3.746	0.901		
Gelecekte Kültürel Mirasın Korunma Düşüncesi	1. 30 Yaş ve Altı	121	3.752	0.856	2.036	0.108
	2. 31-40	104	3.903	0.733		
	3. 41-50	88	3.598	1.027		
	4. 51 Yaş ve Üstü	77	3.697	0.898		
Karabük'te Yaşam	1. 30 Yaş ve Altı	121	3.796	0.839	0.431	0.731

Memnuniyet	2. 31-40	104	3.762	0.885
	3. 41-50	88	3.666	0.973
	4. 51 Yaş ve Üstü	77	3.701	0.874

***p<0.05**

Yaş itibarıyla tüm öğretmenlerin kültürel miras konusundaki farkındalıkları birbirine yakın çıkmıştır ($p>0.05$). Sonuçlara göre; "**H₃**: Karabük'te görev yapan öğretmenlerin kültürel miras farkındalığı yaşları açısından farklılık göstermektedir." hipotezi reddedilmiştir.

Kültürel miras farkındalığının öğretmenlerin görev yaptıkları okul türü açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine bakılmış olup elde edilen Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 6'da belirtilmiştir.

Tablo 6

Öğretmelerin Kültürel Miras Farkındalığının Okul Türü Açısından Karşılaştırması

Değişkenler	Okul Türü	N	\bar{X}	SS	F	p	Tukey
Genel Farkındalık	1. Anaokulu	29	3.832	0.447	2.170	0.091	-
	2. İlkokul	124	3.812	0.615			
	3. Ortaokul	151	3.637	0.672			
	4. Lise	86	3.740	0.540			
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Beklenti	1. Anaokulu	29	3.806	0.699	6.403	0.000*	2>3,4
	2. İlkokul	124	4.190	0.677			
	3. Ortaokul	151	3.933	0.884			
	4. Lise	86	3.725	0.807			
Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Tutum	1. Anaokulu	29	3.958	0.584	3.546	0.015*	1>3
	2. İlkokul	124	3.506	0.927			
	3. Ortaokul	151	3.474	0.918			
	4. Lise	86	3.711	0.751			
Kültürel Mirasın	1. Anaokulu	29	3.525	0.940	3.080	0.027*	2>3
	2. İlkokul	124	3.802	0.912			

Korunmasına İlişkin İnanç	3. Ortaokul	151	3.468	0.971	1.205	0.308	-
	4. Lise	86	3.659	0.872			
Gelecekte Kültürel Mirası Koruma Düşüncesi	1. Anaokulu	29	3.942	0.617	1.992	0.115	-
	2. İlkokul	124	3.736	0.936			
	3. Ortaokul	151	3.666	0.918			
	4. Lise	86	3.837	0.794			
Karabük'te Yaşam Memnuniyeti	1. Anaokulu	29	3.965	0.837	1.992	0.115	-
	2. İlkokul	124	3.782	1.005			
	3. Ortaokul	151	3.613	0.823			
	4. Lise	86	3.821	0.816			

Öğretmenlerin kültürel miras konusundaki genel farkındalıkları görev yaptıkları okul türüne göre anlamlı farklılık göstermemiştir ($p>0.05$). Ancak beklenti ($F:6.403$; $p:0.000$), tutum ($F:3.546$; $p:0.015$) ve inanç ($F:3.080$; $p:0.027$) alt boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Tukey sonuçlarına göre; ilkokul öğretmenleri, ortaokul ve lise öğretmenlerinden daha fazla kültürel mirasın korunması konusunda kendilerinden beklentilerin olduğunu düşünmektedir. Kültürel mirasın korunması gerekliliği konusunda anaokulu öğretmenlerinin ortaokul öğretmenlerinden daha olumlu tutumlara sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca kültürel mirası koruma noktasında ilkokul öğretmenlerinin, ortaokul öğretmenlerinden daha fazla kendilerine inandıkları ve güvendikleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda "**H₄: Karabük'te görev yapan öğretmenlerin kültürel miras farkındalığı görev yaptıkları okullar açısından farklılık göstermektedir.**" hipotezi reddedilmiştir.

Kültürel Miras Değerlerine İlişkin Deneyim Düzeyinin Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırması

Araştırmada öğretmenlerin kültürel miras değerleri ile ilgili deneyim düzeyini demografik özellikler açısından karşılaştırmak için fark testleri

gerçekleştirilmiştir. Tablo 7’de kültürel miras değerlerine ilişkin deneyim düzeyinin öğretmenlerin cinsiyet ve medeni durumları açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediği test edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetlerine göre, Karabük’teki kültürel miras unsurlarına ilişkin deneyim düzeyleri arasında (t:-1.896; p:0.059) bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu sonuca göre “**H₅**: Öğretmenlerin, Karabük’teki kültürel miras değerlerine ilişkin deneyim düzeyi cinsiyetleri açısından farklılık göstermektedir.” hipotezi reddedilmiştir.

Öğretmenlerin medeni durumuna göre, Karabük’teki kültürel miras unsurlarına ilişkin deneyim düzeyleri farklılık gösterdiği tespit edilmiş ve bekâr olanların kültürel miras unsurlarını daha fazla deneyimlediği belirlenmiştir (t:-5.090; p:0.000). Buna göre “**H₆**: Öğretmenlerin, Karabük’teki kültürel miras değerlerine ilişkin deneyim düzeyi medeni durumları açısından farklılık göstermektedir.” hipotezinin kabul edildiğine işaret etmektedir.

Tablo 7

Karabük’teki Kültürel Miras Değerlerine İlişkin Deneyim Düzeyinin Öğretmenlerin Cinsiyetleri ve Medeni Durumları Açısından Karşılaştırması

Değişkenler	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	p
Kültürel Miras Değerleri Deneyimi	1. Erkek	172	3.026	0.690	-1.896	0.059
	2. Kadın	218	3.159	0.681		
Değişkenler	Medeni Durum	N	\bar{X}	SS	t	p
Kültürel Miras Değerleri Deneyimi	1. Evli	247	2.969	0.723	-5.090	0.000*
	2. Bekâr	143	3.326	0.554		

*p<0.05

Karabük'te bulunan kültürel miras değerlerine ilişkin olarak öğretmenlerin deneyim düzeyi ile yaşları, okul türleri ve ikamet süreleri açısından anlamlı farklılık olup olmadığı Tek Yönlü ANOVA Testi ile tespit edilmiş ve sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8

Karabük'teki Kültürel Miras Değerlerine İlişkin Deneyim Düzeyinin Öğretmenlerin Yaşları, Okul Türleri ve İkamet Süreleri Açısından Karşılaştırılması

Değişkenler	Yaş	N	\bar{X}	SS	F	p	Tukey
Kültürel	1. 30 Yaş -	121	3.435	0.486	25.160	0.000*	1>2,3 1>4 2>3,4
Miras	2. 31-40	104	3.182	0.590			
Değerleri	3. 41-50	88	2.881	0.725			
Deneyimi	4. 51 Yaş +	77	2.713	0.758			
Değişkenler	Okul Türü	N	\bar{X}	SS	F	p	Tukey
Kültürel	1. Anaokulu	29	3.584	0.350	27.218	0.000*	1>2,3 4>2,3
Miras	2. İlkokul	124	3.022	0.611			
Değerleri	3. Ortaokul	151	2.839	0.771			
Deneyimi	4. Lise	86	3.507	0.391			
Değişkenler	İkamet Süresi	N	\bar{X}	SS	F	p	Tukey
Kültürel	1. 1-10 Yıl	61	2.593	0.817	13.426	0.000*	2>1 3>1 4>1 5>1
Miras	2. 11-20 Yıl	48	3.064	0.615			
Değerleri	3. 21-30 Yıl	111	3.174	0.619			
Deneyimi	4. 31-40 Yıl	128	3.316	0.578			
	5. 41 Yıl +	42	3.026	0.676			

*p<0.05

Öğretmenlerin Karabük'teki kültürel miras unsurlarına ilişkin deneyim düzeylerinin yaşları açısından anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (F:25.160; p:0.000). Bu çerçevede "**H₁**: Öğretmenlerin, Karabük'teki kültürel miras değerlerine ilişkin deneyim düzeyi yaşları açısından farklılık göstermektedir." hipotezi kabul edilmiştir.

Diğer yandan, öğretmenlerin söz konusu ildeki kültürel miras unsurlarına ilişkin deneyim düzeylerinin okul türleri açısından farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Bununla birlikte anaokulu ve lise öğretmenlerinin, ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinden daha fazla söz konusu unsurları deneyimledikleri belirlenmiştir (F:27.218; p:0.000). Buna göre "**H₈**: Öğretmenlerin, Karabük'teki kültürel miras değerlerine ilişkin deneyim düzeyi görev yaptıkları okul türü açısından farklılık göstermektedir." hipotezi kabul edilmiştir.

Öğretmenlerin söz konusu ildeki kültürel miras unsurlarına ilişkin deneyim (F:13.426; p:0.000) düzeyleri ikamet sürelerine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Buna göre; 1-10 yıllık öğretmenlerin kültürel miras unsurlarını diğer öğretmenlerden daha az deneyimledikleri belirlenmiştir. Bu bağlamda "**H₉**: Öğretmenlerin, Karabük'teki kültürel miras değerlerine ilişkin deneyim düzeyi ikamet süreleri açısından farklılık göstermektedir." hipotezi kabul edilmiştir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırma öğretmenlerin kültürel miras konusundaki farkındalıkları ve deneyimlerini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda öğretmenlerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, medeni durum, ikamet süresi) ve görev yaptıkları okul türlerine göre kültürel miras farkındalığı ve deneyimlerini farklı değerlendirme durumları da incelenmiştir.

Karabük'teki kültürel mirasa ilişkin deneyim ve farkındalık düzeyini belirlemek üzere yapılan bu çalışmada toplam 390 öğretmenin görüşü alınmıştır. Çalışma kapsamında öğretmenlerin cinsiyetlerine, medeni durumlarına, yaşlarına, görev yaptıkları okul türlerine ve ikamet sürelerine göre aralarında anlamlı farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

Çalışmada öncelikle öğretmenlerin kültürel mirasa ilişkin farkındalık düzeyleri belirlenmiş ve söz konusu düzeyin demografik özellikleri açısından dağılımına bakılmıştır. Analizler sonucunda öğretmenlerin kültürel miras farkındalık düzeyi kabul edilir düzeyde çıkmıştır. Boyutsal açıdan bakıldığında; öğretmenlerin

kültürel mirasın korunması gerektiği konusunda olumlu tutuma sahip oldukları, kendilerinden kültürel mirası korumaları beklendiği, kültürel mirası koruma konusunda kendilerine olan inanç ve güvenlerinin tam olduğu ve gelecekte de kültürel mirası daha fazla korumayı düşündükleri belirlenmiştir.

Kültürel miras farkındalığı ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; Bahtiyar vd., (2018) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Ordu Üniversitesi öğrencilerinin kültürel miras konusundaki bilinç düzeyi araştırılmış ve bu öğrencilerin orta seviyede bir farkındalığa sahip oldukları belirlenmiştir. Benzer bir çalışmada, Güneş ve Alagöz (2018) Erzincan Üniversitesi öğrencilerinin kültürel miras tutumlarını incelemiş ve bu öğrencilerin kültürel değerlere ilgi gösterdikleri ve bu değerleri koruma konusunda istekli oldukları sonucuna ulaşmıştır. Diğer yandan, Akkuş vd. (2015) ile Karaca vd. (2017) tarafından yürütülen araştırmalar, Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin Sivas kültürel mirası konusundaki farkındalığının düşük olduğunu göstermiştir.

Öğretmenlerin kültürel miras farkındalığı cinsiyetleri, yaşları ve medeni durumları açısından anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonuç, (Yaşarsoy, Koç ve Ulema, 2021) tarafından Kastamonu Üniversitesi öğrencilerine yönelik kültürel miras farkındalığına ilişkin yapılan çalışma ile paralellik göstermektedir. Öğretmenlerin kültürel miras konusundaki genel farkındalıkları görev yaptıkları okul türüne göre anlamlı farklılık göstermezken; farkındalık boyutları arasında bir farklılık belirlenmiştir. İlkokul öğretmenleri, ortaokul ve lise öğretmenlerinden daha fazla kültürel mirasın korunması konusunda kendilerinden beklentilerin olduğunu düşünmektedir. Kültürel mirasın korunması gerekliliği konusunda anaokulu öğretmenlerinin ortaokul öğretmenlerinden daha olumlu tutumlara sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca kültürel mirası koruma noktasında ilkokul öğretmenlerinin, ortaokul

öğretmenlerinden daha fazla kendilerine inandıkları ve güvendikleri tespit edilmiştir.

Çalışmada Karabük'te bulunan kültürel miras değerlerine ilişkin deneyim düzeyine bakıldığında öğretmenlerin cinsiyetleri açısından anlamlı farklılık görülmemektedir. Bu konuda Dinç, Erdil ve Keçe (2011) tarafından öğrenciler üzerinde yapılan araştırmada, kültürel eserler hakkındaki ilgi ve farkındalıkların cinsiyet ve yaşa göre farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Bizim yaptığımız araştırmada böyle bir sonucun çıkmaması, örneklemin öğretmenler üzerinde yapılması ve değişkenlerin aynı algılanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu araştırma kapsamında bazı öneriler geliştirilmiştir. Öncelikle Karabük iline yeni atanan öğretmenlere hazırlayıcı eğitim sürecinde söz konusu ilin kültürel miras değerlerinin tanıtımı yapılmalı, düzenlenecek gezilerle öğretmenlerin farkındalık düzeyleri artırılmalıdır. Karabük İl Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde, il ve ilçelerden elde edilen kültürel miras unsurlarının sergilenebileceği alanlar oluşturulmalı, öğretmenlerin seminer dönemlerinde bu alanları ziyaretleri teşvik edilmelidir. Öğretmenlere kültürel mirasın korunması konusunda hizmet içi seminerler düzenlenmeli, bu seminerlerde alınacak kazanımların öğrencilere ve velilere aktarılması sağlanmalıdır. Bu çalışmada elde edilen bulgu ve önerilerin, daha sonra yapılacak ilgili çalışmalara kaynak oluşturacağı düşünülmektedir. Bu çalışma Karabük ilini kapsamış ve bu ille sınırlandırılmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmaların farklı illeri karşılaştıracak biçimde yapılmasının önemli sonuçlar doğuracağı değerlendirilmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makale kapsamında herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu çalışma için Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 18/01/2022 tarih ve 2022/01-3 sayılı kararı ile çalışmanın etik açıdan uygun bulunduğuna dair etik kurul raporu oy birliği ile kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahunbey, Z. (2019). Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikler, İstanbul: Yem Yayınevi
- Akkuş, G., Karaca Ş. ve Polat, G. (2015). "Miras Farkındalığı ve Deneyimi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Keşifsel Bir Çalışma". *Akademik Bakış Dergisi*, (50), 71-81.
- Avrupa Konseyi Faro Sözleşmesi (2020). Council of Europe Framework Convention On The Value Of Cultural Heritage For Society.
- Bahtiyar K.C., Sarı, S. ve Kabacık, M. (2018). "Üniversite Öğrencilerinin Ordu İlişkin Farkındalıklar ve Deneyimleri". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 667-684.
- Blake J. (2001). Developing A New Standart- Setting Instrument For A Safeguarding İntangible Cultural Heritage Elements For Consideration, Unesco, Paris
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö.E. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (5. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Can, M. (2009). Kültürel Miras ve Müzecilik Çalışma Raporu.
- Demirbulut, Ö.G., Saatçı, G. ve Avcıoktur C. (2005). "Bursa'nın Somut Kültürel Varlıklarına Yönelik Öğrencilerin Algıları: Harmançık MYO Örneği". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 62-86.

- Dinç, E., & Keçe, M. E. M. (2011). "Uşak Üniversitesi Öğrencilerinin Tarihi ve Kültürel Eserler Hakkındaki İlgi ve Farkındalıklarının İncelenmesi". Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 267-285.
- Göğebakan, Y. (2011). "İlköğretim Öğrencilerinin Kültür Varlıklarını Tanıma ve Sahip Çıkma Bilinçlerinin Oluşmasını Belirlemeye Yönelik Başarı Testi ve Tutum Ölçeği Çalışması". Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(6), 75-93.
- Güneş, E. ve Alagöz, G. (2018). "Turizm Eğitimi Alanlarının Kültürel Miras Tutumları Üzerine Bir Araştırma". Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (29), 753-777.
- Gürçayır, S. (2011). "Geleneksel Tarzlar, Modern Modeller: Resmî, Resmî Olmayan Eğitim ve Somut Olmayan Kültürel Miras". Millî Folklor, 31-39.
- Gürel, D. (2018). *Somut Olmayan Kültürel Miras Etkinliğinin 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanımı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hoppers, C. (2009). "Education, Culture And Society İn A Globalizing World: Implications For Comparative And International Education. Compare". A Journal Of Comparative And International Education, 39(5), 601-661.
- Karaca, Ş., Akkuş, G., Şahbudak, E., Işkın, M. (2017). Kültürel Miras Farkındalığı: Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama Çalışması. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 9(16), 86-100.
- KTB (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. Erişim Tarihi: (02.02.2022).
- Oğuz, M. Ö. (2013). "Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras". Millî Folklor, 100 (25), 5-13.

- Özbaş, B.(2012). *İlköğretim sosyal bilgiler derslerinde kültürel miras eğitimi*. (Ed. M. Safran), Sosyal Bilgiler Öğretimi; (746 -752). Ankara: Pegem Akademi.
- Özdemir, Ü. (2007). "Safranbolu'nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması. Eastern Geographical Review", 26, 129-142.
- Padem, H., ve Diğer. (2012). *Araştırma yöntemler spss uygulamalı*. Sarajevo: International Burch University.
- Sekaran, U. (2003). Research methods for business. Fourth Edition, John Wiley & Sons Inc.
- Tabachnick, B. G. ve Fidel, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. USA: Pearson Education Limited.
- Ulus, T. Ve Diğer. (2010). "Araştırma Nasıl Tasarlanır" (I). Adli Tıp Dergisi, 24 (2), 40-47.
- UNESCO. (1972). Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 16 November 1972, 1037 UNTS 151.
- Unesco. (2003). The Wide Acceptance Of The 2003 Convention Is Also Reflected In The Fact That Only A Handful Of States Have Deposited Reservations And Declarations. Erişim Tarihi: (02.02.2022).
- Ünal, F.. (2013). "İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Kültürü Öğelerinin Değerlendirilmesi". Sosyal Bilimler Dergisi, 6(14), 611-644.
- Yasarsoy, E, Koç, D, Ulema, S. (2021). "Kültürel Miras Farkındalığı: Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma". Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5(2).

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study aims to highlight the significance of the role that teachers play, offering theoretical and practical contributions by examining the awareness and experiences of teachers operating in Karabük regarding the tangible and intangible cultural heritage elements in Karabük. Teachers who are aware of cultural heritage and have deeply experienced this heritage assist their students in not only connecting with their own cultural roots but also in understanding and respecting other cultures as members of a global society. Therefore, the increasing awareness and enriched experiences of teachers regarding cultural heritage will contribute to the development of a more conscious and inclusive society that celebrates, values, and preserves cultural diversity and heritage.

Method

The study population consists of teachers working in Karabük. In 2022, the year the research was conducted, it was learned from the Provincial Directorate of National Education that a total of 3,297 teachers were working across Karabük. Due to the challenges of reaching all teachers in terms of time, cost, and response rate, the study resorted to using a sampling method. Teachers were accessed using the convenience sampling technique. To determine the necessary sample size, calculations were made using the sample size tables recommended by Sekaran (2003). Based on these calculations, it was determined that the study needed to reach at least 343 participants. During the research process, a total of 416 individuals were reached, but only 390 of these surveys were considered complete and valid for analysis. In the research, the following hypotheses have been developed:

H₁: The cultural heritage awareness of teachers working in Karabük differs by gender.

H₂: The cultural heritage awareness of teachers working in Karabük differs by marital status.

H₃: The cultural heritage awareness of teachers working in Karabük differs by age.

H₄: The cultural heritage awareness of teachers working in Karabük differs by the schools they work in.

H₅: The experience level of teachers regarding cultural heritage values in Karabük differs by gender.

H₆: The experience level of teachers regarding cultural heritage values in Karabük differs by marital status.

H₇: The experience level of teachers regarding cultural heritage values in Karabük differs by age.

H₈: The experience level of teachers regarding cultural heritage values in Karabük differs by the schools they work in.

H₉: The experience level of teachers regarding cultural heritage values in Karabük differs by their duration of residence.

Findings (Results)

In the study, teachers' cultural heritage awareness and experiences were compared based on their demographic characteristics. In this context, the first step involved examining whether the data were normally distributed. Skewness and kurtosis values were analyzed, and since these values fell between -1.5 and +1.5, it was assumed, following the recommendations of Tabachnick and Fidell (2013), that the data were normally distributed. After this preliminary check, independent sample t-tests and one-way ANOVA tests were applied to determine the differences between groups.

While there was no significant difference in the cultural heritage awareness evaluations of the teachers participating in the study based on their gender, marital status, and age, a significant difference was detected in their assessments of cultural heritage awareness in terms of the types of schools they work in.

While no significant difference was observed in the evaluations of cultural heritage experiences among the teachers participating in the study based on gender, significant differences were identified in their evaluations of cultural heritage experiences when considering marital status, age, and the types of schools they are affiliated with.

Conclusion and Discussion

In the study, the awareness levels of teachers regarding cultural heritage were initially determined, and the distribution of these levels was examined in terms

of demographic characteristics. The analysis revealed that the teachers' level of awareness of cultural heritage was at an acceptable level. From a dimensional perspective, it was found that teachers have a positive attitude towards the necessity of preserving cultural heritage, they are expected to contribute to its conservation, they possess confidence and belief in their ability to protect cultural heritage, and they plan to engage more in its preservation in the future.

When examining studies related to cultural heritage awareness, one study conducted by Bahtiyar et al. (2018) investigated the awareness level of Ordu University students regarding cultural heritage and found that these students possessed a moderate level of awareness. In a similar study, Güneş and Alagöz (2018) analyzed the attitudes of Erzincan University students towards cultural heritage, concluding that these students showed interest in cultural values and were willing to protect them. Conversely, research conducted by Akkuş et al. (2015) and Karaca et al. (2017) revealed that the awareness of Cumhuriyet University students regarding the cultural heritage of Sivas was low.

In the study, when examining the experience levels of teachers in Karabük regarding cultural heritage values, no significant difference is observed based on gender. This contrasts with a study conducted by Dinç, Erdil, and Keçe (2011) on students, which revealed that interest and awareness regarding cultural artifacts varied with gender and age. The absence of such a result in our research is thought to be due to the sample focusing on teachers and the variables being perceived similarly.

Within the scope of this research, several recommendations have been formulated. Initially, an introduction to Karabük's cultural heritage values should be incorporated into the preparatory training for teachers newly assigned to Karabük, and their knowledge should be enhanced through organized trips. The findings and recommendations of this study are expected to serve as a resource for future research in this area. This study specifically focuses on the province of Karabük and is limited to this region. Future research that compares the cultural heritage awareness and experiences of teachers across different provinces is anticipated to yield significant insights.

HAK TEMELLİ YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE GÖÇMEN

İŞGÜCÜNÜN ÇALIŞMA HAYATININ

DEĞERLENDİRİLMESİ

Ruhal SAMANLI*

Öz

Uluslararası Göç Örgütü'nün Dünya Göç Raporu (2024 yılı) verilerine göre, dünya üzerinde bir ülkeden diğer ülkeye yasal yolları tercih ederek göç etmiş ve kayıtlara geçirilmiş 281 milyon insan bulunmaktadır. Uluslararası alandaki toplam göçmen sayısının dünya nüfusuna oranı 3,6 olarak tahmin edilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün son verilerine göre, küresel göçmen nüfusu içerisinde çalışma çağında olanların sayısı 245 milyondur. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre, uluslararası çapta göçmen işçiler de 164 milyon kişi ile küresel işgücünün 4,9'unu meydana getirmektedir. Bahsedilen göçmen işgücünün istihdamını engelleyen ya da istihdam edilen göçmenlerin çalışmasını zorlaştıran faktörler bulunmaktadır. Bu çalışmada göçmen işgücünün istihdama erişiminde ve istihdama eriştikten sonra karşılaştığı sorunlar derinlemesine analiz edilmiştir. Hazırlanan çalışmada, göçmen işgücünün çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlarla ilişkili toplumsal farkındalığı artırmak amaçlanmakta ve kapsamı herkes olan insan hakkının önemi vurgulanmaktadır. Çalışmanın verileri nitel analiz metotlarından biri olan doküman analizi ile elde edilmiş ve elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Göçmen işgücünün istihdamı ile ilişkili sorunların insan hakkını esas alan hak temelli bir yaklaşım çerçevesinde ortadan kaldırılabilmesi mümkündür. Çalışma yaşamında göçmen işgücünün işin, işyerinin ve işletmenin niteliklerine uygunluğu, beceri düzeyi ve hakları önemsenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Göçmen, Göçmen işgücü, Göçmen işgücünün sorunları, Göçmen işgücünün hakları

EVALUATING THE WORKING LIFE OF MIGRANT LABOR WITHIN THE FRAMEWORK OF RIGHTS-BASED APPROACH

Abstract

281 million people have registered immigrated lawfully worldwide, according to the International Organization for Migration's 2024 World Migration Report. It is predicted that migration is the world's population's 3.6. The International Labour Organization reports that there are 164 million workers and 245 million persons of working age in the world. 4.9% of workers worldwide are immigrants. Nonetheless, a number of elements make it difficult to employ migrant labour or provide difficulties for who is migrant workers. The challenges encountered by migrant workers before to and during, their employment are analysed in great detail in this study. The study aims to raise social awareness regarding the problems faced by immigrant labour in working life and emphasizes the importance of human rights, which include everyone. The data of the study was obtained by document analysis, one of the qualitative analysis methods, and the obtained data was evaluated by the content analysis method. Problems related to the employment of immigrant labour can be eliminated within the framework of a rights-based approach based on human rights. In working life, the suitability of the immigrant workforce with the qualifications of the job, workplace and enterprise, their skill level and rights should be taken into consideration.

Keywords: Migrant, Migrant labour, Problems of Migrant labour, Rights of migrant labour

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi başladığından beri koşulları zor yaşam alanlarından daha yaşanılabilir alanlara göçler yapılmıştır. Yerleşik yaşamın başlamasına kadar otlakların ve suyun bol olduğu bölgelere; yerleşik yaşamla birlikte toprağın

verimli olduğu bölgelere; ticaretin gelişmesi ile birlikte de iş olanaklarının olduğu bölgelere göç edilmiştir. Ancak küreselleşme ile sermayenin sınır ötesi hareketliliğine paralel bir biçimde emeğin de sınır ötesi hareketliliği artmıştır. Günümüzde özellikle sosyal politik hizmetlerin gelişmiş olduğu ülkeler ve bölgeler göç çekmektedir.

Güvenlikleri tehlikede olarak ve geride bıraktıkları ülke ile bağlarını kopararak göç etmek zorunda olanlar, mülteci ya da sığınmacı olarak isimlendirilmektedir. Gönüllülük esasına dayanarak bir ülkeden farklı bir ülkeye daha iyi koşullarda yaşama beklentisi ile göç edenlere ise göçmen ismi verilmektedir. Göçmenlerin geride bıraktıkları ülke ile bağları devam etmektedir.

Göçmenler, uluslararası hukuk çerçevesinde göç ettikleri ülkelerde yaşama hakkına sahiptir. Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yayımlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde, BM tarafından göçmenlerin ve ailelerinin yaşama ve çalışma haklarını konu edinen sözleşmelerde ve Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) tarafından yayımlanan sözleşmelerde ve tavsiye kararlarda göçmenler ile göç edilen ülkenin vatandaşlarının eşit muameleyi hak ettiği belirtilmektedir. Ayrıca her insanın işini özgür iradesi ile seçme, hakkaniyetli ve elverişli çalışma koşullarına sahip olma ve işsiz kalmaktan korunma, güvenlikten faydalanma haklarının olduğu da ifade edilmektedir. Konu ile ilgili uluslararası belgelerde geçen tüm insanlar ve her insan ifadesi göçmen işçileri de kapsamaktadır. Uluslararası belgelerde göçmenlerin göç ettikleri ülkenin insanlarından farklı bir uygulamaya tabi tutulmaması gerektiği ve bu konuda ilgili düzenlemelerin yapılması gerektiği ifade edilmektedir.

Göçmen işgücünün istihdama katılmasının önünde birtakım engeller bulunmaktadır. Göçmen işgücünün niteliklerinden kaynaklı faktörler ya da yerel halkın göçmen işgücüne karşı tutumundan kaynaklı faktörler bulunmaktadır.

Var olan faktörler nedeniyle göçmenler ya işsiz kalmakta ya da kötü koşullu işlerde çalışmaktadır. Farklı bir ülkenin emek piyasasında dil, din, ırk, etnik köken, inanç ve kültür farklılığı ile var olmaya çalışan göçmenler, göç ettikleri ülkede ikinci veya sonraki nesillerden değilse daha çok dezavantajlı olmakta, haksızlığa uğramakta ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Bu çalışma, göçmen emeğin istihdama erişimde ve istihdama erişim sonrasında yaşadığı sorunların derinlemesine bir analizini sunmaktadır. Araştırmada kullanılacak kaynaklara ulaşmak amacıyla Google Akademik, Dergi Park, Science Direct, JStor veri tabanlarından göçmenler, göçmen işgücü, göçmen işçiler, göçmen çalışanlar, göçmen sorunları ve göçmen haklarına yönelik araştırmalar yapılmıştır. Uluslararası alanda etkili kuruluşların dokümanlarına da internet sitelerinden ulaşılmıştır. Erişilen belgelerde göçmen işgücünün, göçmen çalışanların ve göçmen işçilerin karşılaştığı sorunlar tespit edilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanmasında nitel analiz yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. İlgili literatürden elde edilen kaynaklar içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

2. GÖÇ, GÖÇMEN VE GÖÇ ETME KARARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İnsanlığın başladığı andan bugüne kadar farklı alanlara, bölgelere, ülkelere bazı gerekçeler ile göçler yapılmıştır ve yapılmaya devam etmektedir. Küresel Sanayi İşçileri Sendikası'nın, 2021-2025 eylem planı kapsamında hazırladığı raporda göç kavramı "göçmenler tarafından gerçekleştirilen hareketlilik" olarak ifade edilmektedir. Göç farklı gerekçelerle yapılabilmektedir. Göçün gerçekleştirilmesinde iklim değişimi, kentleşme, iç savaş, demografik yapıdaki değişim, yoksulluk, insan onuruna yakışır iş bulma kaygısı, sosyal ve politik sorunlar etkili olmaktadır (Küresel Sanayi İşçileri Sendikası, 2021: 4). Göç edenlerin kendilerinin ve ailelerinin daha iyi koşullarda yaşaması ve hizmet alabilmesi için yapılan göçler isteğe bağlı göçlerdir. Afet, savaş, sürgün gibi

nedenler ile güvenlik kaygısı duyularak gerçekleştirilen göçler de zorunluluk içeren göçlerdir (Tavukçu ve Şahin, 2021; Hickey vd., 2013).

Bir ülkeden farklı bir ülkeye göç etmenin temelinde refahı artırma amacı vardır. Sosyal politika anlayışının cılız olduğu ülkelere sosyal politika anlayışının güçlü olduğu ve evrensel haklar çerçevesinde insan haklarının daha fazla önemsendiği ülkelere “refah çekim etkisi” çerçevesinde göçler olmaktadır. Göçleri gerçekleştiren göçmenlerin yaşamlarını, alışkanlıklarını ve var olan düzenlerini değiştirmesinde motivasyon unsurları etkili olmaktadır. Motivasyon unsurlarından biri maddi refaha erişmek ise diğeri de manevi refahı sağlama isteğidir. Ücret düzeyleri, istihdam fırsatları ve sosyal harcamalar gibi değişkenlerle ilişkili olan maddi refaha erişmek ve kültürel yakınlık, sosyal ilişkiler, güven içinde ve özgür olmak gibi değişkenlerle ilişkili olan manevi refahı sağlama isteğidir (Şahankaya Adar ve Urhan Çelik, 2023).

Neoklasik bakış açısına göre, göç kararında fayda-maliyet analizlerinin sonucundaki yüksek fayda beklentisi vardır. Rasyonel olan ve faydasını maksimize etmek isteyen birey, göç kararını verirken bulunduğu ülkenin koşulları ile göç edeceği ülkenin koşullarını değerlendirmektedir. Göç etme kararı, fayda-maliyet analizinin sonucunda göç edilecek ülke olan yeni yerleşim yerinde objektif- sübjektif çıktıların ve yaşam memnuniyetinin yüksek olacağı kanaati ile verilmektedir (Güler ve Sarıpek, 2018:6-7).

Göç hareketleri hem hedef ülkeyi hem de geride kalan ülkeyi ekonomik açıdan kazançlı çıkarmaktadır. Göçmenler göç ettikleri ülkeye katkı sağlamaktadır. Göçmen işgücü, hedef ülkede ekonomiye ivme kazandıran, emek piyasasında rekabet eden, üretime dahil olan ve gelir kazananlardır. Özellikle yüksek vasıflı göçmenler farklı sosyo-kültürel birikimle işgücü piyasasına yeni fikirlerle katkı sağlamaktadır. Ayrıca enerjik, dinamik bir işgücü göçü, nüfusu yaşanan

ülkelerde nüfusun yaşlanmasını yavaşlatmaktadır. Göçmen işgücünün geride kalan ülkeye gönderdikleri havaleler de göç veren ülkeye döviz girdisi sağlamaktadır. Dünya üzerindeki göçmenler 2014 yılında 580 milyar dolar döviz ailelerine havale etmiştir. Bu havale miktarının 427 milyar doları gelişmekte olan ülkelere gönderilmiştir. Örneğin BM, ülkesi dışında yaşayan 33 milyon Afrikalı göçmen olduğunu tahmin etmektedir. Bu göçmenlerin ülkelerine gönderdikleri dövizler Afrika'nın kalkınması için bir kaynak oluşturmaktadır. BM'nin "Afrika'ya akan para kaynakları" isimli raporuna göre, 2000-2003 yılları arasındaki her sene Afrikalı göçmenler 17 milyar dolar parayı Afrika'daki evlerine göndermişlerdir. Dövizler tüketimi artırmakta ve ekonomik canlılığa destek olmaktadır. Bu açıdan göç veren ülkelerin ve göç alan ülkelerin göçmen hareketliliğini kolaylaştırma girişimleri olmaktadır (Moyo, 2013; Aykaç ve Yertüm, 2016:11; Kim ve Song, 2023).

Göçmen ise, göç kararını vererek farklı yerlere göç eden ve orada yaşamını devam ettirenlerdir. Ancak uluslararası alanda kabul gören ve evrensel bir göçmen tanımından bahsetmek mümkün değildir. Göçmen, "kişilerin ve o kişilerin aile bireylerinin beklentilerini gerçekleştirmek, yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla başka bir ülkeye hareket edenler" olarak ifade edilmiştir (Uğur ve Yanık, 2016:70).

Göçmen; sosyal, ekonomik ve kültürel yönden farklı olan yeni toplumsal yaşama uyum sağlamaya çalışanlardır. Ancak göçmenlerin yeni toplumsal yaşama uyum çabaları kolay olmamaktadır. Farklı etnik grupların göç etmeleri nedeniyle farklı bir etnik yapı içerisinde yaşamaları kültürler arasında birtakım sorunları gündeme getirmektedir. Çünkü göçmenler, yerel halk tarafından her bakımdan tehdit olarak görülmekte ve bu durum göçmenler ile yerel halk arasındaki etkileşimi engellemektedir (UNDP, 2005; Kaplan, 2017; Aydın, 2021).

Göç etme kararının arkasında yer değiştirme isteği ve düşüncesi yer almaktadır. Yer değiştirme isteği ve düşüncesi kişilerin yaşadığı dezavantajlarla ilişkilidir. Dezavantajları artan insanların yer değiştirme isteği ve düşüncesi artmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'na göre, dezavantajlılığa neden olan unsurlar bulunmaktadır. Dezavantajlılığa neden olan ve dezavantajlılığı artıran unsurlar içerisinde ekonomik engeller, kurumsal ayrımcılıklar, yetersiz iletişim, kurumlara duyulan güvensizlik, sosyal hizmetlere erişimde ve fiziksel erişimde sorunların yaşanması yer almaktadır (UNDP, 2005). Dezavantajlılığı arttığı için göç etme kararını veren göçmenler gittikleri yerlerde dil, ırk ve etnik köken ayrımcılığına maruz kalmakla birlikte ekonomik, sosyal, politik hayattan dışlanmaktadır. Bu durum sosyal dışlanma kavramı ile ifade edilmektedir (UNDP, 2005:159; Purkis ve Güngör, 2015:3; Hickey vd., 2013).

Sosyal dışlanma ise, sosyal ve politik aktivitelere katılamamak olarak belirtilmektedir. Sosyal dışlanma, Avrupa Birliğine göre, birey ve grupların yaşadıkları toplumsal ortama tam veya kısmi olarak entegre olmasını engelleyen süreçlerdir. Toplumsal entegrasyonu sağlayacak ve sosyal dışlanmayı önleyecek olan ise ücretli bir işte çalışmaktır. Ancak Amartya Sen, güvencesiz, yarı zamanlı, marjinal ve ücreti düşük işlerin özgürleştirici olmadığını ifade etmektedir. Bu ifadeyle her ücretli iş de sosyal dışlanmayı önleyememektedir (Sen, 2000; UNDP, 2005; Dedeoğlu, 2011:29; Hickey vd., 2013; Dedeoğlu,2018).

Ayrımcılık ile yoksulluk arasındaki ilişkiye göre, dezavantajlılık göçmenleri yoksullaştırma ve zamanla göçmen yoksulluğunun şiddetini artırma potansiyeline sahiptir. Ekonomik ve sosyal dışlanma ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi belirtebilecek bir araştırmaya göre, Sosyal dışlanmaya maruz kalan göçmenler kötü koşullarda yaşamaktadır. Milano'da sosyal dışlanmaya maruz kalan göçmenlerin barındığı mekânların araştırıldığı bir araştırmaya göre, sosyal

dışlanma mağduru olan göçmenler sokakların temiz olmadığı, çöplerin sık sık toplanmadığı, yeterli suyun ve temizlik hizmetinin olmadığı yerlerde bir arada barınmaktadır. Kötü koşullu barınma merkezleri de demiryollarının yakınında, köprü altlarında, çöplerin toplanma merkezlerinin yakınında kentin en yoksul kesimlerinde olmaktadır (UNDP, 2005:159; Purkis ve Güngör, 2015:3; Hickey vd., 2013; Dedeoğlu,2018).

Göç etme kararını verenler yoğun olarak dezavantajlılığın ve yoksulluğun derin halini yaşayan Filipin, Nepal, Bangladeş, Hindistan, Sri Lanka ile Afrika'daki ve Güney Asya'daki ülkelerdendir. Ancak göç etme kararının verilmesinde etkili olan dezavantajlılık hali, farklı bir dezavantajlılığa neden olmaktadır. Çünkü dezavantajlı gruplar, özellikle çalışma yaşamında etkiye açık gruplardır (UNDP, 2005).

3. GÖÇMEN İŞGÜCÜNÜN İSTİHDAMLA İLİŞKİLİ SORUNLARININ GENEL BİR PROFİLİ

Göçmen işçi, BM'nin Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmesi'nin 2. maddesinde "vatandaşlık bağı ile bağlı olmadığı bir devlette ücret ödenen bir faaliyette çalıştırılacak, çalıştırılmakta olan veya çalıştırılmış olan kişi" olarak ifade edilmektedir (TBMM, 2022; BM, 1990). Göçmen işçi, UÇÖ' nün 97 Sayılı İstihdam Hedefiyle Göç Sözleşmesinin 11. maddesine ve "143 sayılı Göçmen İşçiler (Ek Hükümler) Sözleşmesinin" 11. maddesine göre "bir ülkeden diğer ülkeye göç eden, kendi hesabına çalışmak yerine başka bir şekilde istihdamda yer alan ve istihdam içerisinde gelir sağlayan kişidir" (ILO 2022a; ILO, 2022b).

Göç ile işgücü piyasası arasında sürekli bir ilişki vardır. Kümülatif bir nedensellik ile bir göç kararı bir sonraki göç etme kararına neden olmaktadır. Çünkü göç çeken ülkelerde göçmenlerin yaptığı işler göçmenlere atfedilmekte ve göçmen

işi olarak adlandırılan işler nedeniyle göçmen işini yapabilecek yerli insan bulmak zorlaşmaktadır. Göçmenlerin tercih ettiği işler yerliler tarafından tercih edilmemektedir. Bu durumda göç, emek piyasasının en dibinde yer alan, kısaca 3-D olarak kodlanabilen, “dirty (kirlili), dangerous (tehlikeli), demeaning (küçümseyen)” olarak isimlendirilen ve sömürüye açık olan işlerin göçmenlere bırakılmasına neden olmaktadır (Gündoğmuş ve Bayır, 2021:2208; Örmeci Güney ve Cengiz, 2023: 240; Hyde ve Wallace, 2020).

Bilinen göç teorilerine göre; göçmen işgücünün tam istihdamla rekabet edebilecek durumda olması göç alan ülkenin ekonomisine büyüme fırsatı sunmaktadır. Ancak sosyal güvenlik sistemine yük görülen göçmenlerin güvencesiz işlerde ve düşük ücretlerle çalışması durumunda genel olarak işsizlik yükselirken ücret düzeyi düşmektedir. Bu durum göçmen işgücünün eğitim düzeyi ve nitelikleri ile bağlantılı olarak değişebilse de göçün; nüfusu artırdığı, ücretleri düşürdüğü, kamu hizmetlerinde yoğunluğa ve aksamaya neden olduğu kanaati yüksektir (Nurdoğan ve Şahin, 2019; Nurdoğan ve Doğan, 2019).

Çalışma hayatında iş sağlığı ve güvenliği önemli bir konudur. Herhangi bir oryantasyon faaliyeti olmaksızın işi yaparken öğrenmek riskli faaliyetlerle karşılaşmaya neden olmaktadır. Bu açıdan oryantasyon faaliyetlerine, iş sağlığı ve güvenliği eğitimine özen gösterilmelidir. Göçmen çalışanların her bir ferdinin kolaylıkla anlayabileceği ifadeler ile görsel ve işitsel materyaller kullanılarak iş sağlığı ve güvenliği eğitimi verilmelidir (Anaç ve Arslan, 2024). Kore’de göçmen işçilerin yaralanmasının ve meslek hastalıklarının analiz edildiği bir araştırmaya göre, Kore’de her bir sanayi alt sektöründen edinilen verilere dayanılarak, göçmen işçilerin ölümle sonuçlanan ve ölümle sonuçlanmayan mesleki yaralanma riski, yerli işçilere göre çok yüksek olarak tespit edilmiştir (Çetin vd., 2024).

İşgücü piyasasında göçmen işçilerin emeği rekabet unsuru olarak kullanılabilir. Emek piyasasında göçmen emeğinin karşılığı olan ücretin piyasanın altında olması, ücretlerin zamanında ödenmemesi, göçmen işçilerin hukuki haklarını bilmemesi ve kullanamaması, göçmen işçinin eğitim olanaklarından yararlanamaması, göçmen işçinin işten atılma tehdidinde maruz kalması, göçmen işçilerin uzun saatler çalışması ya da kısa süreli dinlenmelerle vardiyalı şekilde çalışması işletmelerin rekabet edebilirliğini arttırmaktadır (Bayrakçı, 2023: 1799-1800; Yılmaz ve Uludağ, 2020; Dedeoğlu,2018).

Göçmen işçiler işgücü piyasasında bedensel veya zihinsel emeğini sunmaktadır. Ancak işgücü piyasası işgücü maliyetlerini düşürmek amacıyla. İşgücü maliyetlerini sürekli bir şekilde düşük tutmanın dört gerekçesi bulunmaktadır. Birinci gerekçe üretim sürecinde gerekli bir faktör olan ve sayıca fazla olan emeğin maliyetini azaltmak için en alt seviyedeki vasıfsız işçilerin ücretini minimum seviyede tutmaktır. İkinci gerekçe vasıfsız insanların nicel olarak fazlalığı ve maliyetinin düşüklüğü nedeniyle vasıflı insanların dikey hareketliliğini kolaylaştırmaktır. Üçüncü gerekçe, sürekli sınırsız emek arzı gerekliliğidir. Dördüncü gerekçe ise, göç akışının sürekliliğidir (Gündoğmuş ve Bayır, 2021:2208). Diğer taraftan göçmen işçilerin çalıştırılması yerli işçi çalıştırmaya göre daha az maliyetli olmaktadır. Bu durumun iki belirgin nedeni bulunmaktadır. Birincisi göçmen işçilerin ülke içerisindeki standart ücret düzeyinin altındaki ücretleri kabul etme olasılıkları yüksektir. İkincisi de göçmen işçilerin sosyal güvenlik gibi yasal zorunluluklar olmadan da çalışmayı kabul etmesidir (Çınar, 2018: 128).

Göçmenlerin çalışma ilişkilerindeki zorluklar daha baskındır. Göçmenler; kara listeye alınma, sınır dışı edilme, yasal statülerini kaybetme ve tutuklanma korkusuyla kötü çalışma koşullarını (ortalama ücretin altında ücret, standart dışı çalışma süreleri, işçi sağlığı ve güvenliğinin sağlanmadığı ve standartlara

uymayan çalışma ortamı) kabul etmektedir. Göçmenler karşılaştığı problemleri belirtmek yerine sessiz kalmayı tercih etmekte, şikâyetlerini dile getirmemekte ve resmi sisteme başvurmakta isteksiz davranmaktadır (UNDP, 2005; Karaaslan ve Şenkal, 2019: 47-48).

Farklılıkları olan insanlar arasında iş birliğini sağlamak kolay olmamaktadır. Farklı kültürel, sosyal alt yapısı olan insanlar, göç ettikleri ülkenin dilini bilmemesi nedeniyle yerli halkla iletişim kurmakta zorlanmaktadır. Göçmenlerin iletişim için gerekli olan dili bilmemesi hem göçmenler için hem de yerli halk için büyük bir sorundur (UNDP, 2005). Göç edilmiş ülkenin dilinin bilinmemesi kurum ve kuruluşlardan hizmet alımını, yeni yaşam koşullarına uyum sağlamayı güçleştirmektedir. Açıkça belirtmek gerekirse, göç edilmiş ülke, dil bilmeyen göçmenlere yeni iş alanları açmakta zorlanmakta ve işverenler de dil bilmeyen göçmen kişiyi istihdam etmek istememektedir (Çevik ve Özkul, 2022; Kayahan Yüksel ve Yüksel, 2022).

Göçmenlerin nitelikli ve iyi koşulları olan işlerde yüksek ücret almasını aralayan kapı dil bilmektir. Göç edilmiş ve içinde yaşanan ülkenin dilini bilmek hem sosyal entegrasyonu hem ekonomik entegrasyonu artırmaktadır. Çünkü Bir araştırmaya göre, Almanya'daki Türk göçmenlerden Almanca diline hâkim olanların yüksek ücretli ve prestijli işlerde çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Euwals ve arkadaşları tarafından Türk göçmenlerle ilgili 2007 yılında yapılan araştırmada da dil bilgisi ile prestijli işte çalışma arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Uşak'ta yaşayan Afgan göçmenlerle ilgili yapılan araştırmada da dil bilgisinin zayıflığı bir problem olarak tespit edilmiştir (Ulutaş,2013:242-251; Çetin ve Durmaz, 2024).

Diğer bir araştırmada da Londra'da yaşayan göçmenlerin hemen hemen hepsi, ayrımcılığa yol açan nedenlerden biri olarak İngilizce dil bilgisinin

yetersizliğinden bahsetmektedir. Londra'da yaşayan Türkiye'den göç etmiş göçmenlerin birinci kuşağının ana dili Türkçe olduğu ve eğitim hayatı Türkiye'de geçtiği için ana dili İngilizce olan ve Britanya'da eğitim görmüş olan diğer gruplara göre dil ve eğitim içerikli sorunları olduğu belirtilmiştir (Kesici, 2016:277).

Bu dil farklılıkları göçmenlerin ekonomik etkinliklerini de belirlemektedir. Türkiyeli göçmenlerin dil bilgisi ile ekonomik faaliyeti arasındaki ilişkinin konu edildiği bir araştırmaya göre, dil farklılıkları, Türkiyeli göçmenlerin kendi etnik ekonomileri içinde faaliyette bulunmasının temel nedenlerinden biridir. Dolayısıyla dil hem bir ayrımcılık kaynağı olarak kabul edilmekte hem de etnik ekonomi dışında çalışmayı sınırlayan etmenlerden biri olmaktadır. Dil bilmemek ve eğitim eksikliği ayrımcılık konusunda önemli belirleyicilerden biri olarak gözükmektedir (Kesici, 2016: 276-277).

Göçmen işçilerin patronlarının kötü muamelelerine maruz kalması da mümkündür. Ne yazık ki, agresif insanlarla iletişim kurmak kolay olmamaktadır. Ancak göçmenler, agresif işverenler ve yöneticiler ile çalışmak zorunda kalabilmektedir. Bir araştırmaya göre, Kanada'nın güneybatı eyaletinde çalışan Meksikalı göçmen işçiler saldırgan patronlar ve yöneticiler ile çalışmaktadır. Göçmen işçilerin, agresif patronlar veya yöneticiler ile çalışması yüksek risk taşımaktadır. Buna karşın göçmen işçiler, işsiz kalmak korkusu ile zorunlu olarak işlerine devam etmektedir (Caxaj, Weiler ve Martyniuk, 2024).

Göçün işsizliğe etkisini analiz eden araştırmalara dayanarak kesin bir açıklama yapılamamaktadır. Emek piyasasının kendine has özellikleriyle ilişkili olarak bazı araştırmalara göre yapılan göçler doğrudan yerel işgücünün işsizliğini artırmakta, bazı araştırmalara göre de göçün yerel işgücünün işsizliğine önemli bir etkisi olmamaktadır. Hatta bazı araştırmalar da göç veren ve göç alan ülkelerdeki emeğin ve sermayenin değişiminin neticesinde uluslararası göçün,

işsizliği doğrudan etkilemeyeceği yönündedir. Ancak yerli işçiler ile göçmen işçilerin nitelikleri ile alakalı bir durum ortaya çıkmaktadır. Yerli işçiler ile göçmen işçilerin vasıf düzeyleri benzerse göçmen işçilerin yerli işçilerin işlerini alması mümkündür (Çevik ve Özkul, 2022; Gündoğmuş ve Bayır, 2021:2209-2210; Harding ve Neamtu, 2018; Aykaç ve Yertüm, 2016: 13).

Çalışma hayatında ise, göçmen kişinin işe uyumu, iş tatmini ve işten ayrılma niyetleri birbiri ile ilişkilidir. Bir araştırmaya göre, göçmen kişi ile iş, göçmen kişi ile amir, göçmen kişi ile grup (iş arkadaşları, takım arkadaşları) arasındaki uyumun iş tatmini üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ancak göçmen kişi ve grup arasındaki uyumsuzluk işten ayrılma niyetini doğrudan ve olumsuz anlamda etkileyebilmektedir (Gürlek, 2023: 1410).

Dünyada yaklaşık her iki göçmenden biri kadındır. Kadın göçmenler ataerkil yapının ve alışılmış toplumsal bilincinin etkisinde kalmaktadır. Göçmen kadınlar büyüme potansiyeline sahip hizmet sektöründe yoğun olarak çalışmaktadır. Göçmen kadınlar genellikle hasta, çocuk, yaşlı bakımında, eğlence ve turizm alanlarında ve ev hizmetlerinde çalışmaktadır (Gökmen,2018:146). Fransa'da Türk göçmen kadınların konu olduğu araştırmaya göre, Fransa'da doğan büyüyen ya da Fransa'ya küçük yaşta gidenlerin daha kolay ve daha nitelikli işler bulduğu belirtilmektedir. Aynı araştırmada Türkiye'deki muhasebe diplomasının Fransa'da kabul edildiğini belirten bir Türk kadın göçmen, dil bilmediği için çalışmadığını ve dil bilmenin gerekli olmadığı temizlik işini tercih ettiğini ifade etmektedir (Karatepe ve Kısaçutan, 2023: 90-91).

Bir araştırmaya göre, Almanya ve Birleşik Krallıktaki göçmenlerin çoğu manuel işlerde ve sosyo-ekonomik statüsü düşük işlerde çalışmaktadır. Aynı araştırmada belirtildiğine göre, Almanya'da çalışan göçmen işçilerin bazısının resmi prosedüre uygun iş sözleşmesi varken, bazısının da resmi prosedüre uygun iş

sözleşmesi bulunmamaktadır. İspanya’da göçmenlerin çalışma hayatını konu edinen bazı çalışmalara göre, yerlilerin ve göçmenlerin benzer işlerde eşit koşullarda çalıştıkları belirtilirken, bazı çalışmalarda da göçmenlerin el emeğine dayanan işlerde çalışma potansiyellerinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Herold vd., 2022: 12-13).

Göçmenlerin sendikal haklarının kapsamlı olmasına karşın sahada farklı uygulamalar olabilmektedir. Örneğin Fransa’da sarı yeleklilerden sonra sokağa çıkan kâğıtsızlar olarak ifade edilen göçmenlerin ifadesine göre, Fransa’daki göçmenler sendikalar tarafından etkili bir şekilde korunmamakta ve sendikal hak olan grevin de yasal çerçevede kullanılmasına izin verilmemektedir. Göçmenlerin sendikal etkinliği de zayıftır. Çünkü göçmen işçilerin işverenlere yapısal bağlılığı olmakta ve bu bağlılık işverenler tarafından korku iklimi yaratmak için kullanılmaktadır. Göçmenler sendikal örgütlenmeye isteksizdir. Çünkü göçmenler, geçici işlerde çalışmakta ve sendikaların karar alma mekanizmalarında yeterli söz hakkına sahip değillerdir (Carver ve Doellgast, 2021:377-380).

Çalışma hayatına dâhil olan göçmen kadınlar eğitim düzeyine, dil bilgisine ve becerisine göre istihdam edilebilmektedir. Dil bilgisi zayıf, eğitim düzeyi düşük ve akredite olmayan alanlardan mezun olan göçmen kadınlar, iletişime gerek olmayan beden diliyle anlaşılabilir alanlarda istihdam edilmektedir. Diğer taraftan da gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere göç eden bazı kadın göçmenler çalışma hayatına girmemektedir. Bu kadın göçmenler aile içindeki statünün ve geleneksel yapının devam etmesi için doğum kontrolüne önem vermemekte, işgücünün bir parçası olmak yerine evin içerisinde ev işlerini ve çocuk bakımını gerçekleştirerek dar bir alanda yaşamakta, sosyalleşmeden göç edilmiş ülkenin kültürü ile geride kalan ülkenin kültürü arasında kalmaktadır (Arslan, 2023; Topak ve Çamur, 2022).

Göçmen işgücü genel olarak istihdamla ilişkili sorunlar yaşamaktadır. Göçmen işgücünün yaşadığı sorunları iki ana kategori altında değerlendirebiliriz. Birinci kategoride göçmen işgücünün istihdama erişim aşamasındaki sorunları yer almaktadır. Edilen verilerin içeriklerinin analizi neticesinde aşağıdaki şekil 1’de göçmen işgücünün istihdama erişimini engelleyen ya da zorlaştıran belirgin unsurların genel bir profili oluşturulmuştur. Belirgin unsurlar dört kategori altında toplanmıştır. Öncelikle göçmen işgücü; dil sorunuyla, beceri sorunuyla, meslek ile ilgili sorunlarla ve eğitim ile ilişkili sorunlarla karşılaşmaktadır.

DİL SORUNU	BECERİ SORUNU	MESLEKİ SORUNLAR	EĞİTİM SORUNLARI
Ana dil dışında dil bilmemek	Beceri yoksunluğu	Mesleki yeterliliğin zayıflığı	Eğitim düzeyinin düşüklüğü
Dil bilgisinin zayıflığı		Mesleki eğitimden faydalanmamak	Diplomanın olmaması
			Diplomanın denkliğinin olmaması
			Bilgiye erişememek
			Haklarını öğrenmemek ve haklarını bilmemek

Şekil 1: Göçmen İşgücünün İstihdama Erişim Aşamasındaki Sorunları

İkinci kategoride istihdama dahil olabilen göçmen işgücünün karşılaştığı sorunlar belirtilmektedir. Edinilen verilerin içeriklerinin analizi neticesinde aşağıdaki şekil 2’de göçmen işgücünün istihdama eriştikten sonra karşılaştığı belirgin sorunların genel bir profili oluşturulmuştur. Aşağıdaki şekil 2’de istihdamda olan göçmen işgücünün karşılaştığı sorunlar dört temel kategori altında toplanmıştır. İstihdamda olan göçmen işgücü; işin yapısı, çalışma koşulları, ücret, iş sağlığı ve güvenliği ile ilişkili sorunlarla karşılaşmaktadır.

İŞİN YAPISI	ÇALIŞMA KOŞULLARI	ÜCRET	İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ
Tehlikeli işler Talep edilmeyen işler Hijyenik olmayan işler Manuel işler Statüsü düşük işler Güvencesiz işler	Uzun çalışma saatleri Kısa dinlenmeler Vardiyalı çalışma	Düşük ücret Ücretin zamanında ödenmemesi	İş sağlığının ve güvenliğinin sağlanmaması Oryantasyon eksikliği İşi yaparken öğrenme zorunluluğu

Şekil 2: Göçmen İşgücünün İstihdama Eriştikten Sonraki Sorunları

4. GÖÇMEN İŞGÜCÜNÜN ÇALIŞMA HAYATINA YÖNELİK DÜZENLEMELER

Göçmen işgücü istihdama erişim safhasında zorluklarla karşılaşmaktadır. İşe kabul edilme durumu ile işsizlik arasında bir ilişki mevcuttur. Araştırmalara göre, göçmen işgücünün işe kabul edilme ihtimallerinin artmasıyla göçmen işsizliği düşecektir (Liu,2024). Ancak dezavantajlı durumda olan göçmenler, emek arzının ve emek talebinin bulunduğu piyasaya yardım almaksızın girememektedir (Çevik ve Özkul, 2022).

4.1. Göçmen İşgücüne Yönelik Uluslararası Alandaki Düzenlemeler

Yaşamın devamı için gerekli olan temel insan haklarının belirtildiği BM İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi önemli bir belgedir. BM İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 1. maddesinde tüm bireylerin özgür olduğu, haysiyet ve haklar bakımından eşit olduğu yer almaktadır. Aynı beyannamenin 2. maddesinde her insanın; dil, din, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer durumlara bakılmaksızın haklarından faydalanabileceği belirtilmektedir. Aynı beyannamenin 7. maddesinde konunun ne olduğu belirtilmeksizin, her insanın kanun önünde eşit korunma hakkına

sahip olduğu yer almaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 23. maddesinde "her insanın işini serbestçe seçebilme, adil ve elverişli çalışma koşullarına sahip olabilme ve işsizlikten korunma hakkı bulunmaktadır. Aynı maddede her çalışan için ücretin, adil ve elverişli yaşam koşullarını sağlayabilecek olması ve eşit işlerin eşit ücreti hak ettiği ifade edilmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde belirtilen her insan veya herkes ifadesi bir ayrıma fırsat tanımaksızın göçmenleri de kapsamaktadır (İHEB, 1948).

BM Genel Kurulu 2016 yılında New York Deklarasyonu ile göçmenler ve mültecilere muamele konusunda uluslararası bir standart oluşturmayı amaçlamıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda çalışmalara başlanmıştır. BM Göç Paketi da 2018 yılının Aralık ayında Fas'ın Marakeş şehrinde bir araya gelen 164 ülke tarafından görüşülmüş ve onaylanmıştır. Bu Paktin asıl adı "Güvenlik için Küresel Sözleşme, Düzenli ve Nizami Göç" olmaktadır. BM Göç Paktinin bağlayıcı olmayan, göçü meydana getiren sebepleri yok etmeyen, eşitsizlikleri gidermeyen 23 maddelik metni de göçmen işçilere ve mültecilere gösterilen muameleyi uluslararası bir standarda kavuşturmak amacındadır. Ancak Paktin içeriği ülkelerin göçmen politikaları ile uyumlu olmadığı gerekçesi ile eleştirilere konu olmuştur. Bu açıdan farklı tarihlerde Paktan çekilme kararı veren ülkeler ABD, Macaristan, Avusturya, Polonya, Şili, İsrail, Avustralya, Çekya, Slovakya olmuştur. İsviçre, İtalya, Slovenya, Bulgaristan da kararsız kalan ve imza atmayan ülkelerdendir (BM Göç Paketi, 2018).

BM Göç Paketi'nda göçmen işçileri konu edinen maddeler bulunmaktadır. BM Göç Paketi'nda altıncı maddede göçmenlerin sosyo-ekonomik çıkarlarının maksimum seviyeye çıkartılması ve bu doğrultuda işe alım süreçlerinin tekrar gözden geçirilmesi amaçlanmaktadır. Göçmen işçilerin adil ve etik bir işe alım sürecine tabi tutulması ve insan onuruna yakışan bir çalışma ortamının ve

koşullarının oluşturulması da amaçlar arasındadır. Göçmen işçilerinin işe alım sürecinde sosyo-ekonomik çıkarlarını artırmasını etkileyenlerden biri olan mesleki eğitim konusuna da yer verilmiştir. Ülkelerin göçmenlerin mesleki gelişimini sağlamaya yönelik mesleki eğitim yatırımlarına önem verilmesi gerektiği belirtilmektedir (BM Göç Paketi, 2018).

UÇÖ de her insanın eşit bir biçimde çalışma hakkından faydalanmasını ve korunmasını sağlamak amacıyla uluslararası çalışma standartlarının belirlenmesi için görevlendirilmiştir. UÇÖ' nün başat belgelerinden biri olan Philadelphia Bildirgesi'nde tüm insanların maddi ve manevi gelişimini hür bir şekilde eşit koşullarda devam ettirebileceği belirtilmektedir. UÇÖ tarafından çalışma çağında olan her bireyin çalışma standartlarının düzenlenmesini amaç edinen belgeler hazırlanmaktadır. 2012 tarihli 202 numaralı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesi de göçmenler dâhil tüm çalışanlara yönelik güvenceli olan kayıtlı istihdamın artırılması ve güvencesiz olan kayıt dışı istihdamın azaltılması yönünde mesaj içeriğine sahiptir. Bu tavsiyenin içeriği, 189 Numaralı Ev İşçileri İçin İnsana Yakışır İş Sözleşmesini ve 102 numaralı Sosyal Güvenliğin Asgari Standartlarının belirtildiği Sözleşmeyi tamamlamaktadır (ILO, 2015; ILO, 2019b).

Herkesi kapsayan düzenlemelerden biri olan 1962 tarihli 118 numaralı Muamele Eşitliği Sosyal Güvenlik Sözleşmesine göre, yürürlükte olduğu üye devletin kendi vatandaşlarına, vatansızlara ve mültecilere ulusal sosyal güvenlik mevzuatına göre eşit muamelede bulunması gerekliliğini içermektedir. Sözleşme, vatandaşlar ile vatandaş olmayanlar arasında muamele eşitliğini sağlamaya yöneliktir (ILO, 2015). BM tarafından Cenevre'de imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmede mültecilerin ve göçmen getirme programının kapsamında olan kişilerin haklarının korunması ve o ülke vatandaşlarından ayrı görülmeyecek şekilde muameleyi hak ettiği belirtilmektedir (UN, 1951).

Ayrıca 1975 tarihli 143 numaralı Sözleşmede de göçmen işçilerin ücret, sosyal güvenlik ve çalışmaktan kaynaklı yardımlarla ilgili olarak istihdamdan doğan haklarda eşit muameleden ve eşit fırsatlardan yararlanması gerektiği belirtilmektedir. Sözleşmede işini kaybeden göçmen işçinin oturma ve çalışma hakkını koruması gerektiği, göçmenlerin çalışma hayatına uyumu için eğitimden faydalanması gerektiği, göçmenlerin örgütlenme özgürlüğüne sahip olduğu yer almaktadır (ILO, 1975).

BM'nin Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmesi 1990 yılında kabul edilmiştir. Sözleşmenin birinci maddesinde göçmen işçilere ve ailelerine ayrımcılık yapılamayacağı ifade edilmektedir. Ek olarak göçmen işçilerin ve aile bireylerinin çalışma ve hayat koşullarının güvenlik ve sağlık standartlarına ve insan onuruna uygun olması için önlemlerin alınması gerektiği ve göçmen işçilerin ve ailelerinin o ülkenin vatandaşları ile eşit muamele görmesi gerektiği belirtilmektedir. Göçmen işçilerin ve aile üyelerinin eğitim kurumlarından verilen hizmetlerden, mesleki rehberlik hizmetlerinden, mesleki gelişim hizmetlerinden, sosyal kültürel hizmetlerden, sağlık hizmetlerinden yararlanabileceğinin belirtilmesi de eşit muamele kapsamındadır. Göçmen işçi ve ailelerinin haklardan yararlanması için ikamet izinlerinin olması yeterli olmaktadır (BM, 1990).

BM'nin 2030 gündemi çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden sekizincisi de insana yakışır işdir. Herkes için kapsamlı ve sürdürülebilir ekonominin, tam ve üretken istihdamın insana yakışır işle mümkün olabileceği belirtilmektedir. UÇÖ de sosyal adalet ve insana yakışır iş girişimleri kapsamında "adil göç gündemini", "adil işe alımı" ve "adil çalışma prensiplerini" benimsemektedir. UÇÖ, çalışma hayatının geleceğine dair tüm işgücünün korunması gerektiğini öne sürerken, göçmen işgücünün de üretime katkısına

dikkat çekmektedir. UÇÖ, göçmen emeğinin göç alan ülkelerin ekonomik kalkınmasına sağladığı faydanın medya aracılığıyla yerli halka duyurulması gerektiğini belirtmektedir. Bu durum yerli halkın göçmenlere karşı olumlu bir algı beslemesine, yerel halkın önyargılarının yok edilmesine ve göçmen işgücünün yaşadığı sorunların ortadan kaldırılmasına etki edebilir (ILO, 2019; ILO,2019c; Karaaslan ve Şenkal, 2019: 46-50; Deming, 2022).

Göçmen işgücü ortak sorumluluğu gerektiren bir konudur. Göçmen işgücünün haklarının korunması için küresel iş birliği gereklidir. İnsan hakları evrensel beyannamesinde ve diğer uluslararası belgelerde belirtilen insan haklarının kapsamlı şekilde uygulanabilmesi için göçmen haklarının garantiye alınması ve bu hakların uluslararası bir sistem tarafından korunması gerekmektedir. Açıkça ifade etmek gerekirse; küresel ilkeler, ulus ötesi yönetim kuruluşlarının küresel iş birliği ile makro politikaların oluşturulması ve takip edilmesi gerekmektedir. Ayrıca insan hak ve özgürlüklerinin korunması temelinde göçmen sorunlarının belirlenmesi, göçmen haklarının korunmasına özen göstermeyen kurum ve kuruluşların tespit edilmesi ve yaptırıma tabi olması gerekmektedir. (Yıldırım vd., 2023; Miller, 2006: 17-27).

Bazı ülkelerde de göçmen işçiler yerel halk ile aynı İş Kanuna tabidir. Fransa, Şili ve İtalya'da bir iş sözleşmesini esas alarak çalışan gerçek kişinin göçmen işçi olması İş Kanunu'nda yararlanması için engel değildir. Sosyal güvenlik kapsamında da göçmen işçileri kapsama alan ülkeler bulunmaktadır. Fransa, İtalya, Şili, Kosta Rika, Filipinler, Singapur göçmenlerin sosyal güvenlik kapsamına alınmasını kabul eder. Ancak Fransa, İtalya ve Şili ülkelerinin dışındaki ülkelerde bazı meslekler (ev içi hizmetleri) kapsam dışında kalmaktadır (Kennedy vd., 2022: 2437-2438).

Göçmenlerin ve göçmen işgücünün korunmasına yönelik politikalar üretmek için göç edenlerin kanıta dayalı bir şekilde ekonomiye etkileri de

belirlenebilmektedir. Kanıta dayalı sistem, göç akışında yer alan göçmen işgücünün eğitimi, nitelikleri üretime katkı sağlayabileceklerini veya sağlayamayacaklarını göstermektedir. İngiltere göçmenlerin ekonomiye etkilerini kanıtlamayı istemiştir. 2007 yılında İngiltere’de kurulan Göç Danışma Komitesi tarafından yapılan araştırmalar ile edinilen kanıtlara göre eğitilmiş ve nitelikli göçmen işgücünün verimli, üretken ve rekabet edebilir yapısı ile ekonomiye katkı sunduğu belirlenmiştir (Dereli, 2023).

Avusturya’da da 2013-2018 hükümet programının yol haritasında göçmenlere yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Avusturya’da nitelikli göçmen kadın ve erkeklerin istihdamını sağlamak ve kolaylaştırmak amaçlanmaktadır. Bu amaca binaen yol haritasında Avusturya’da eğitimlerini tamamlayan göçmen öğrencilerin Avusturya’ya yerleşmeyi ve Avusturya’da ücretli bir işte çalışmayı tercih etmesi için gerekli olan “Red-White-Red” kartının alımı ve bürokratik işlemleri kolaylaştırmak yer almaktadır (Kalkan ve Doğan, 2022).

Göçmenlerin yerel halk ile uyumuna yönelik politikalar ülkelere göre farklılık gösterebilmektedir. Ülkelerin farklı yasal düzenlemeleri göçmen politikalarını da farklılaştırmaktadır. Ancak özellikle bir politika, bir eğitim, bir kurs olmaksızın göçmen uyumu mümkündür. Avrupa Mülteciler ve Sürgünler Konseyine göre, göçmen entegrasyonu hedefinde olan ülkeye vardığı andan itibaren başlamakta ve ilerleyen süreçte de sosyalleşme ile devam etmektedir (Aykut ve Kahraman Güloğlu, 2023).

İnteraktif bir süreç olan entegrasyon, göçmenlerin yerel halktan etkilenerek toplumsal yaşama uyumudur. Toplumsal yaşamda bireyler arası kopukluğun olmadığı bir entegrasyonun dört ögesi bulunmaktadır: Birinci öge sosyal ağlar, ikinci öge (dil, kültürel bilgi, güvenlik) göçmen hayatını kolaylaştıranlar, üçüncü öge (sağlık, eğitim, istihdam, konut) araç ve işaretler, dördüncü öge kurumsal

yapı ile yakından bağlantılı olan haklar ve vatandaşlıktır. Tam entegrasyondan söz etmek için göçmenin hizmetlerden kolaylıkla yararlanması, kurumlara erişebilmesi, iş bulması, dil öğrenmesi ve yerel halk tarafından kabul görmesi gerekmektedir (Ager ve Strang, 2008; Castles vd., 2002).

Göçmenin içinde olduğu toplumla özdeşim kurması ve içinde olduğu toplumun dinamiklerini benimsemesi ile entegrasyondan daha fazlası olan asimilasyon oluşabilmektedir. Göçmenlerin yerel halkın özelliklerini benimsemesi ve kendi özelliklerini tamamen terk etmesi asimilasyon olarak ifade edilmektedir. Asimilasyon, farklı değerlerin ve farklı kültürel özelliklerin yerel toplum içerisinde kaybolması ve kabul görmek için baskının gündeme gelmesidir. Benliğini yitiren göçmen, vatandaşı olmadığı ülkede boyun eğmekte ve uyum gösterebilmektedir (Berry, 2001). Karşılaşılan tutumlar göçmenlerin kendilerini koruma stratejilerinde belirleyicidir.

4.2. Göçmen İşgücünün Kendini Koruma Çabaları

Vatandaşlık bağı ile bağlı olmadığı ülkede yaşayan insanların beklentilerini karşılamak üzere yasal düzenlemeler olmaktadır. Ancak yasal düzenlemelerin göçmenlerin beklentilerini karşılayamaması durumunda farklı stratejiler gündeme gelmektedir. Farklı stratejilerden biri göçmenlerin kendilerini korumaya yönelmesidir. Kendisini, ailesini, işini ve sahip olduğu değerleri korumaya alan göçmenler diğerlerine karşı savunma halinde olmaktadır. Bu durumun sonucunda yerel halk ile göçmenler arasında önyargıların artma ihtimali vardır (Caxaj vd., 2023).

Emek piyasası homojen olmayan bir yapıdadır. Ancak göçmen işgücünün farklı emek piyasalarında karşı karşıya kaldığı sorunlar benzer özellikler göstermektedir. Bu durum memleketçiliği ya da hemşericiliği gündeme getirmektedir. Göçmen işgücünün, göç ettikleri ülkelerde yaşadığı sorunlar

göçmen işgücünün birbirine kenetlenmesine, güçlerini birleştirerek dayanışma güçlerini artırmasına neden olmaktadır (Dubuisson vd., 2023:122). Göçmenlerin kültürlerine, inançlarına daha yakın olması da sorunlarla başa çıkma stratejilerindedir. Araştırmalara göre göçmenler karşılaştığı sorunlarla mücadele etme yöntemi olarak inançlarına göre manevi faaliyetlerde bulunmayı tercih etmektedir (Caxaj vd., 2023: 7).

Göçmenler, göçmen ilişkileri ağı ile ilişkilerini kuvvetlendirmektedir. Göçmen ilişkiler ağı, göçmenlerin diğer göçmenler ile hatta göçmen olmayanlar ile ilişkiler kurabilmesidir. Aynı soydan aynı kökenden olmaya ve dostluğa dayanan bağlantıların kurulması avantajlar sağlamaktadır. Sosyal ağların güçlendirilmesi her konuda ön bilgiyi artırmakta, karşılaşılabilecek riskleri azaltmakta ve masrafları düşürmektedir. Örneğin Amerika'da ve Birleşik Krallıkta Çin Mahallesi, Kore Mahallesi, Türk Mahallesi, Küçük İtalya gibi yerlerde etnik kökeni ve sosyo-kültürel özellikleri benzeyen insanlar bir aradadır. Bu yerlerde yaşayan göçmenler arasında sosyal ve ekonomik dayanışma güçlüdür. Örneğin Suriyeli göçmenlerin, Türkiye'nin Gaziantep ilindeki ekonomik durumlarının araştırıldığı bir araştırmaya göre, Suriyeli göçmenlerin Gaziantep'te iş imkanları yoğun olan iki ilçede ve bu ilçelerde de kira miktarı düşük olan ve ilişkiler ağını geliştirebildikleri 40 mahallede yoğun olarak yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Görgün, 2017:1323-1325; Türkoğlu ve Elmastaş, 2024).

Komşuluk, arkadaşlık, akrabalık veya rastlantı sonucu tanışmak ile sosyal sermaye birikimi oluşmaktadır. Sosyal sermaye birikimi ve sosyal sermayenin kullanımı sosyal ağ teorisinde etkilidir ve göçmenlerin çalışma hayatına adım atma aşamasında sosyal ağ teorisi önemlidir. Sosyal ağ teorisi karşılıklılık esasına dayanmakta ve dayanışmayı artırmaktadır. Sosyal ağ teorisi bağlamında göçmenlerin sosyal ilişkileri arttığında iş bulabilmeleri kolaylaşmaktadır. Ancak

bu şekilde de göçmenler genel olarak düşük vasıf gerektiren, ucuz işgücünün kullanıldığı güvencesiz işlere girebilmektedir. Diğer taraftan bakılırsa da yapabilirlik düzeyi yüksek olan vasıflı, meslek sahibi ve orta öğretim düzeyinden yüksek eğitimi olan göçmenler güvenceli ve yüksek ücretli işlere girebilmektedir (Taylor, 1986; Karabulut ve Gezici, 2023).

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Dünya üzerinde zorunlu nedenlere veya gönüllülük esasına bağlı olarak farklı ülkelerde yaşama isteği ile göç edenleri tanımlamak için farklı ifadeler kullanılmaktadır. Doğduğu veya büyüdüğü toprakları farklı nedenlerle geride bırakarak yeni fırsatlar peşinde olanlara hukuki statülerine dayanarak sığınmacı, mülteci veya göçmen ismi verilmiştir. Açıkça ifade etmek gerekirse, can ve mal kaygısı olmaksızın yaşam koşulları cazip olan ülkeye göç edenler göçmen olarak belirtilmektedir.

Birçok ülke ekonomik, siyasi ve sosyal yapıları nedeniyle vatandaşlarına daha iyi imkânlar sunamamaktadır. Bu durumda kendilerinin ve ailelerinin hayatlarını iyileştirmek isteyen insanların farklı ülkelerde iyi koşullarda yaşama beklentileri artmakta ve itme ve çekme teorisi çerçevesinde "refah çekim etkisi" kapsamında beklentileri yüksek olan insanların göçü de artmaktadır. Bu bağlamda dünyadaki göçmen nüfusun sorunları da önem kazanmaktadır.

Dünya üzerinde büyük bir kitleyi oluşturan göçmen işgücünün yaşadığı sorunların farklı gerekçeleri bulunmaktadır. Bazı sorunların temelinde bireysel yetersizlikler yer alırken, bazı sorunların temelinde yerel halkın ayrımcılık içeren tutumları bulunmaktadır.

Göçmenler, ekonomik ve sosyal durumlarını iyileştirmek üzere göç eden gerçek kişilerdir. Cesaret gösterip yeni bir hayata yol almış göçmenlerin beklentilerini

karşılabilmesi için çalışması, kazanması ve o devletin sosyal ve ekonomik olanaklarından yararlanması gerekmektedir. Ancak göç edilen ülkenin dilini bilmemek, dil bilgisinin zayıflığı, beceri yoksunluğu, mesleksizlik, mesleki bilginin yetersizliği, eğitimsizlik, eğitim düzeyinin düşüklüğü, ülke içinde denkliği olan bir diplomaya sahip olmamak veya o ülkenin mesleki eğitim imkânlarından yararlanamamak gibi nedenlerle ortaya çıkan sorunlar söz konusudur. Bu sorunlar göçmenin çalışma hayatına erişiminin önünde engel teşkil etmektedir. Göçmenlerin çalışma hayatında karşılaştığı sorunların büyük bir kısmı “ne iş yapabilirsin” sorusuna cevap olarak “her işi yaparım” sözünün söylenmesi ile açıklanabilmektedir. Açıkça belirtmek gerekirse, belirtilen soru hiçbir şeyden tam olarak anlamamayı ifade etmektedir. Bu açıdan göçmenler genel olarak arkadaş, komşu, akraba, tanıdık ile oluşturulan sosyal ağlar ile çalışma yaşamına erişebilmektedir.

Göçmenlerin, göç edilen ülkedeki ekonomik ve sosyal hayata entegre olabilmesi için düzenlemelere gereksinim vardır. Göçmenlerin beşerî sermayesine yatırım yapılmalı ve göçmenlerin işgücü piyasası hakkında bilgi sahibi olması sağlanmalıdır. Bunun için göçmenlere yönelik uluslararası düzenlemeler esas alınarak ulusal veya yerel düzenlemeler olmalıdır. Bu kapsamda göçmenin, göç ettiği ülkenin gelenekleri ve görenekleri hakkında bilgilendirme amaçlayan kurslar, göç edilen ülkenin davranış kurallarını anlatan bilinçlendirme eğitimleri, dil kursları, kapsamlı mesleki eğitim programları, beceri geliştirme kursları hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. Hazırlanan kursların, programların uygulamaları denetlenmelidir.

Çalışma yaşamına erişebilen göçmenler de sorunlar ile karşılaşmaktadır. Göçmenler, kendilerine atfedilen ve yerel halkın yapmaktan imtina ettiği kirli, talep edilmeyen, küçümsenen, tehlikeli görülen, güvencesiz, statüsü düşük ve

manuel işlerde çalışmaktadır. Bu işlerin uzun çalışma saatlerinin ve kısa süreli dinlenmelerinin olması, iş sağlığı ve güvenliği açısından zayıf kalması, düşük ücretli olması ve dikey hareketliliği olmayan işler olması göçmen sorunlarını derinleştirmektedir.

Göçmen istihdamındaki sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm odaklı bir yaklaşım gerekmektedir. Göçmen işgücünün karşılaştığı sorunların çözümüne yönelik uluslararası belgelerde çeşitli ifadeler bulunmaktadır. İnsan hakkının temel alındığı ve göçmenlerin konu edildiği belgelerde göçmenlerin çalışma hakkı, işini serbestçe seçebilme hakkı, insan onuruna yakışan koşullarda çalışabilme ve yaşama hakkı ve yerel halkla eşit muamele görme hakkı belirtilmektedir. Ancak göçmen işgücünün karşılaştığı sorunları ilgili mercilere iletmekten çekinmesi ve işverenler tarafından yaratılan korku ikliminde çalışması nedeniyle uluslararası belgelerdeki söylemler teoride kalmaktadır.

Uluslararası belgelerin uygulanabilirliğinin sağlanması için uluslararası alanda etkili kuruluşların rolü ve küresel iş birliği önem kazanmaktadır. İnsan haklarının uygulanabilmesi ile göçmen hakkının garantiye alınması mümkündür. Göçmenlere yönelik tutumların, söylemlerin ve eylemlerin insan haklarına ve uluslararası belgelerdeki ifadelerle uygunluğu denetlenmeli ve gerektiği durumlarda yaptırım uygulanmalıdır.

Ülkelerin ve uluslararası kuruluşların iş birliği ile kamuoyuna göçmen emeğinin önemi de duyurulmalıdır. Göçmenlerin bir tehdit olarak gösterilmemesi, yerli halk ile göçmenler arasında hoşgörünün gelişmesi pek çok sorunu azaltma ve korku iklimini yok etme potansiyeline sahiptir. Çünkü bir konuya maruz kalma sıklığı arttıkça insanlar birbirini daha iyi tanır ve olumsuz düşünceler yerini olumlu düşüncelere bırakır. Bu durum farklı etnik kökenlere sahip insanların birbirleri hakkında doğru bilgiler edinmesine imkân verir. Göçmenlere yönelik dışlayıcı söylemler ve davranışlar yok olur. Bu durumda çalışma yaşamında

göçmen işgücünün işin, işyerinin ve işletmenin niteliklerine uygunluğu, beceri düzeyi ve hakları önemsenmeye başlar.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almadığımı beyan ederim

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç olmadığını beyan ederim.

KAYNAKÇA

- Ager, A., Strang, A. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191.
- Anaç N., Arslan, V. (2024). Cinsiyet Eşitliği ve Kadın İstihdamı: Karikatürlerde Kadın Mühendisler, *FeDerGi16(1)*,176-214. <https://doi.org/10.46655/federgi.1289065>.
- Arslan, N. (2023). Göçmen Kadınların Sağlık Sorunları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 104-114.
- Aydın, E. (2021). The Memory of Women In The Diaspora As Part of Labour Immigration To Germany And The Project “Exile Is A Hard Job” By Nil Yalter, İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi 7 (2), 166-177
- Aykaç, M., Yertüm, U. (2016). Avrupa Birliği göç politikalarının gelişimi: Misafir işçi kabulünden sığınmacı akınına. In *Journal of Social Policy Conferences* (70), 1-29.
- Aykut N., Kahraman Güloğlu F. (2023), “Göçmenlerin Sosyal Uyumlarının Ayrımcılığa Dönüşmesine Karşı Çokkültürcü Sosyal Hizmet”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, 397-412.
- Bayrakçı, O. (2023). Kayıt Dışı Çalışma ve Suriyeli Sığınmacı İşçiler, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2023, 16(44), 1792-1806. DOI Number: 10.12981/mahder.1317670

- Berry, J. (2001). A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues*, 57 (3), 615- 631.
- BM (1990). Birleşmiş Milletler Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Korunmasına Yönelik Uluslararası Sözleşme
- BM (2018). Göç Paktı <https://refugeesmigrants.un.org/intergovernmental-conference-2018> Erişim tarihi:10.04.2024.
- Carver, L., Doellgast, V. (2021). Conditions for union success in regulating precarious work, *European Journal of Industrial Relations* 27(4) 367 – 385
- Castles, S., Korac, M., Vasta, E., Vertovec, S. (2002). Integration: Mapping the Field, Home Office Immigration Research and Statistics Service
- Caxaj, C.S., Shkopi, E., Naranjo, C.T., Chew, A., Hao, Y. T. and Nguyen, M. (2023.) Health, social and legal supports for migrant agricultural workers in France, Italy, Spain, Germany, Canada, Australia and New Zealand: a scoping review. *Front. Public Health* 11:1182816. doi: 10.3389/fpubh.2023.1182816
- Caxaj, C. S., Weiler, A. M., Martyniuk, J. (2024). Housing Conditions and Health Implications for Migrant Agricultural Workers in Canada: A Scoping Review, *Canadian Journal of Nursing Research*, 56(1) 16–28. DOI: 10.1177/08445621231203086
- Çetin M. B., Özdemir, Y., Yıldırım, M., Aytakin, M. A. (2024). Meslek Hastalıkları ve İş Kazaları ile İlgili İstatistiksel Çalışmalar: Literatür Taraması", *Journal of Statistics and Applied Sciences*,9, 106-123, doi:10.52693/jsas.1446610
- Çetin, A. Ş., Durmaz, Ş. (2024). Afgan göçmen sorunları: Uşak örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 63, 164-184.
- Çevik C., Özkul, B. (2022). Çalışma Yaşamında Dezavantajlı Gruplar ve Eşitsizlikler, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 7(3): 611-618.
- Çınar, S. (2018). İnşaat İşgücü Piyasasında Yeni Aktörler ve Yeni Çatışmalar: Türkiyeli İşçilerin Gözünden Suriyeli İnşaat İşçileri. *Çalışma ve Toplum*, 1(56), 121-138.
- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(01), 27-48.
- Dedeoğlu, S. (2018). Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine, *Çalışma ve Toplum*, 1, 37-67.
- Deming, D. J. (2022). Four Facts about Human Capital, *The Journal of Economic Perspectives*, 36 (3), 75-102.
- Dereli, S. (2023). Göç yönetiminde kanıta dayalı politika yaklaşımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(4), 1333-1362.

- Dubuisson, D., Campos- Medina, P., Gleeson, S., Griffith, L. K. (2023). Centering Race in Studies of Low-Wage Immigrant Labor, *Annual Review of Law and Social Science*, 19:109–129. <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-111622-062400>.
- Gökmen, Ç. E. (2018). Turizm Sektöründe Göçmen Emeği: Nitelikli Emek mi? Ucuz Emek mi? *Çalışma ve Toplum*, 1(56), 139-166.
- Görgün, M. (2017). Küreselleşme Sürecinde Göçmen İlişkileri Açının Önemi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(Göç Özel Sayısı), 1317-1327.
- Güler, B., & Sariipek, D. B. (2018). Göç ile Sendika Üyeliği Etkileşiminin Yaşam Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi Kocaeli Örneği. *Çalışma İlişkileri*, 9(1), 1–23.
- Gündoğmuş, B., Bayır, M. (2021). The effect of international migration on unemployment: an empirical analysis on the European countries. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(4), 2204-2217.
- Gürlek, M. (2023). Migrant Worker Research in the Field of Hospitality and Tourism: State of the Art and Future Perspectives. *Alanya Akademik Bakış*, 7(3), 1401-1424.
- Harding, L., Neamtu, M. (2018). ADynamic Model of Unemployment with Migration and Delayed Policy Intervention, *Comput Econ* (2018) 51:427–462 <https://doi.org/10.1007/s10614-016-9610-3>
- Herold, R., Lieb, M., Borho, A., Voss, A., Unverzagt, S., Morawa, E., Rothermund, E., Erim, Y. (2024). Working conditions and mental health of migrants and refugees in Europe considering cultural origin– a systematic review. *BMC Public Health* 24, 662. <https://doi.org/10.1186/s12889-024-18096-7>
- Hickey, M., Narendra, P., Rainwater, K. (2013). A Review of Internal and Regional Migration Policy in Southeast Asia, Asia Research Institute National University of Singapore, September, Working Paper 8.
- Hyde, A., Wallace, M. (2020). Immigration and Labor Market Outcomes in U.S. Metropolitan Areas, *Sociological Perspectives*, 63(4), 630-652.
- ILO (1975) [Statistics on migrant workers - ILOSTAT](#) Erişim tarihi:09.05.2024
- ILO (2015). [118 No'lu Muamele Eşitliği \(Sosyal Güvenlik\) Sözleşmesi | International Labour Organization \(ilo.org\)](#) Erişim Tarihi: 09.05.2024
- ILO (2015). [102 No'lu Sosyal Güvenlik \(Asgari Standartlar\) Sözleşmesi | International Labour Organization \(ilo.org\)](#) Erişim tarihi: 09.05.2024.
- ILO (2019). ILO, İşgücü Göçü konusunda Küresel Medya Yarışması düzenliyor. <https://www.ilo.org/tr/resource/news/ilo-ısgucu-gocu-konusunda-kuresel-medya-yarismasi-duzenliyor> Erişim tarihi: 20.03.2024

- ILO (2019b). ILOSTAT [Göçmenler işgücü piyasasında da başarılı mı? - Uluslararası İstatistik Kurumu \(ILOSTAT\)](#) Erişim tarihi: 19.03.2024
- ILO (2019c). Küreselleşmeye Yanıt: İnsana Yakışır İş Gündemi, <https://www.ilo.org/tr/resource/news/kuresellesmeye-yanit-insana-yakisir-gundemi> Erişim tarihi: 10.05.2024
- ILO (2022a) Migration for Employment Convention (Revised), 1949, (No 97), https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::p12100_instrument_id:312242. (Erişim Tarihi: 23.04.2024
- ILO (2022b) Migrant Workers (Supplementary provisions), 1975, (No.143), https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312288. (Erişim tarihi 23-04 2024
- İHEB (1948). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi [İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi | Birleşmiş Milletler \(un.org\)](#) Erişim tarihi:23.04.2024
- Kalkan, M. Doğan, A. S. (2022). Foreigners in the labor market in Austria as a country of migration. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı*, ss. 431 447
- Kaplan, F. N. (2017). Göç Kimlik Çok Kültürlülük-Türk Sinemasında Almanya'ya Göç. 1. Basım, İstanbul: Der Yayınevi.
- Karaaslan, İ., Şenkal, A. (2019). Labour Migration and International Labour Standards: An Assessment in Terms of Labour Market, *İnsan&İnsan*, 19, 45-62 DOI: <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.451924>
- Karabulut, N. G., Gezici, F. (2023). Suriyeli Göçmen Emeğinin İstihdama Dahil Olma Sürecinde Sermaye Türlerinin ve Sosyal Ağların Etkisi: İstanbul Örneği, *Planlama*, 33 (2), 354–371 | doi: 10.14744/planlama.2023.23600
- Karatepe, S. G., Kısaçtutan, E. D. (2023). Fransa'da Yaşayan Göçmen Türk Kadın İşgücünün, İşgücü Piyasalarına Entegrasyon Süreci Üzerine Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 79-96.
- Kayahan Yüksel, D. ve Yüksel, A. (2022). Göç ve dil edinimi: Türkiye'de mevcut durum ve eğitim politikaları üzerine bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 158 169. DOI: 10.29000/rumelide.1192514.
- Kennedy, E. Y., Çelik, A., Kayagil, M. E. (2022). Uluslararası Standartlar Işığında Göçmen İşçilerin Sosyal Güvenlik Hakkı ve Sosyal Koruma Politikaları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(4), 2426-2445.
- Kesici, M. R. (2016). Londra'da Türkiyeli göçmenlerin emek piyasalarında ayrımcılık deneyim ve algıları. *Göç Dergisi (GD)*, 3(2), 261-281.
- Kharroubi, D. (2021). Global Workforce Diversity Management: Challenges across the World, *SHS Web of Conferences* 92 (02026), 1-10. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219202026>

- Kim, Y. Y., Song, J. (2023). South Korea's Policy for Low-skilled Migrant Workers: Tensions between Functional Imperatives of the State and eir Impact on Policy Coherence, *Journal of International and Area Studies* Vol. 30 No. 2 (2023): 93-120 doi: <https://doi.org/10.23071/jias.2023.30.2.93>
- Küresel Sanayi İşçileri Sendikası (2021) Eylem Planı Raporu, 2021-2025, https://admin.industrialunion.org/sites/default/files/uploads/documents/Action_Plan/2021-2025/FINAL/action_plan_2021-2025_english.pdf (Erişim Tarihi: 22.03.2024)
- Liu, Y. (2024). Immigrant-native gaps of unemployment and permanent employment in Japan. *Economic Analysis and Policy* 81,1443–1463
- Miller, M. J. (2006). Opportunities and Challenges for Migrant and Migrant-Background Youth in Developed Countries, Report submitted to the United Nations Social and Economic Council, July 15, New York.
- Moyo, D. (2013). IMF'nin Ölüm Yardımları, *Bilim +Gönül Yayınlar*, 1.baskı İstanbul.
- Nurdoğan, A.K., Doğan, Z. (2019), Türkiye'ye Yönelen Uluslararası Göç Hareketliliği Bağlamında Çorum İl Görünümü, *BEÜ AİD*, 4(1), 125-143.
- Nurdoğan, A. K., Şahin, M. (2019). Türkiye'ye Yönelen Uluslararası Göç İşsizliğin Bir Nedeni mi? *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 2201-2223.
- Örmeci Güney, G. ve Cengiz, S. (2023). Göç, göçmen politikaları ve Türkiye'de işgücü piyasalarında prekaryalaşma. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 8(20), 236-249. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1219544>
- Purkis, S., Güngör, F. (2015). İtalya, Milano'da Yaşayan Türkiyelilerin Göçmenlik Deneyimleri. *Journal of Faculty of Political Science*, (53).
- Sen, A. (2000), *Social Exclusion* Manila: Asian Development Bank.
- Smith, R., Spaaij, R., McDonald, B. (2019). Migrant Integration and Cultural Capital in the Context of Sport and Physical Activity: a Systematic Review, *Journal of International Migration and Integration* 20:851–868, <https://doi.org/10.1007/s12134-018-0634-5>
- Şahankaya Adar, A., Urhan Çelik, B. (2023). Türkiye'de Uluslararası Göç ve Refah ilişkisi: Kitlesel Göçler Üzerinden Bir Değerlendirme, *Göç Dergisi* 10 (1), 101 – 118 ISSN: 2054-7110 (Basılı) | ISSN 2054-7129 (Çevrimiçi) DOI: <https://doi.org/10.33182/gd.v10i1.826>
- Tavukçu E, Şahin N. (2021). Türkiye'de Göçün Kadın Yaşamına Olan Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2):75-88.
- TBMM (2022) Tüm Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmesi,

- <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4662.html> Erişim tarihi: 12.04.2022).
- Topak, E., Çamur, G. (2022). "Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet- Effects of Migration on Women and Social Work" Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi - Journal of Samsun Health Sciences 7(1), 75-88.
- Türkoğlu, E., Elmastaş, N. (2024). Gaziantep'teki Suriyelilerin, Göç Öncesi ve Göç Sonrası Sosyoekonomik Durumlarının Karşılaştırılmalı Bir Analizi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 34,2, 437-450.
- Uğur, S., Yanık, E. C. (2016). Ev Hizmetlerinde Göçmenlerin İstihdamına Yönelik Sorunlarının Değerlendirilmesi. Çalışma İlişkileri Dergisi, 7(2), 65-77.
- ULUTAŞ, Ç. Ü. (2013). Almanya'yı Temizliyorum": Almanya'da Göçmen, Kadın ve Temizlikçi Olmak. Çalışma ve Toplum, 2(37), 235-258.
- UNDP (2005). "Programming for Justice: Access for All", United Nations Development Programme. <https://www.undp.org/asia-pacific/publications/programming-justice-access-all> Erişim tarihi: 01.04.2024
- UNHCR (1951). Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme, The UN Refugee Agency, <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees> Erişim Tarihi 10.03.2024
- Yıldırım, O., Altunoğlu, M. K., Yıldırım, S. G.(2023). Suriyeli Göçmen İşçilerin İş Sağlığı ve Güvenliğini Etkileyen Faktörler, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences, 31, 267-287, DOI: 10.56597/kausbed.1245396
- Yılmaz, B., Uludağ, Ç. (2020). Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin istihdamına Y ve Z kuşağının bakışı: Bir alan araştırması. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Many countries are unable to offer better opportunities to their citizens due to their economic, political and social structures. The expectations of people who want to improve their lives and the lives of their families to live in good conditions in different countries are increasing and the migration of people with high expectations within the scope of the "welfare gravity effect" is also increasing. In this context, the migrant population in the world has become an important situation. According to the data of the International Organization for Migration's World Migration Report for 2024, there are 281 million people in the world who have migrated from one country to another by choosing legal

means and have been registered. The ratio of the total number of international migrants to the world population is estimated at 3.6. According to the latest data from the International Labour Organization, there are 245 million people of working age among the global migrant population. According to the International Labour Organization, migrant workers internationally also account for 164 million people, or 4.9 percent of the global workforce. However, there are factors that hinder the employment of migrant labour or make it difficult for employed migrants to work. It is possible to eliminate the problems associated with the employment of migrant labour within an understanding based on human rights. This is only possible if the migrant labour force is evaluated in terms of its suitability to the qualifications of the job, the workplace and the enterprise, its skill level, its capabilities and its rights. Migrants, who are a part of economic, social and cultural life, need to live in accordance with their expectations. In this case, the role of influential organizations in the international arena to ensure global cooperation and the applicability of international instruments becomes more important.

Method

In order to reach the sources to be used in the preparation of the research, searches for migrants, migrant labour force, migrant workers, migrant employees, migrant problems, migrant rights, migrant integration were made from Google Scholar, Dergi Park, Science Direct, JStor databases. The documents of internationally influential organizations were also accessed from their websites. In the documents accessed, the problems faced by the migrant labour force, migrant employees and migrant workers were identified. This study provides an in-depth analysis of the problems of migrant labour in accessing employment and after accessing employment. In the preparation of this study, data is obtained through document analysis as one of the qualitative analysis methods. The sources obtained from the relevant literature are analyzed by content analysis method.

Conclusion and Discussion

Although there are different reasons, migration of individuals from one region to another region or country brings about a number of social, cultural and economic changes both in terms of the destination region, which is also referred to as the destination, and the sending region, which is referred to as the left behind. The qualifications, knowledge, education level, and capabilities of the people who migrate are important for both the country of destination and the country of departure. While the migration of qualified labour force is

considered as lost labour for the country left behind, it is considered as labour force that will contribute to the economy for the destination country. To put it bluntly, the qualifications of migrants matter. The labour migration observed in recent years from underdeveloped or developing countries to developed countries is based on the idea that good conditions are sought.

Migrants are subject to different forms of discrimination. Some migrants face direct or indirect discrimination in terms of access to employment, and those who are able to access employment face direct or indirect discrimination in terms of development, different skills, vocational training, wages and divisible benefits.

First of all, the problems faced by the migrant labour force are clarified. International documents for the solution of the problems faced by the migrant labour force are expressed. First of all, it has been determined that the solutions produced to eliminate migrant problems within the scope of human rights, the right to freely choose one's job to continue one's life, remain in theory and cannot be put into practice in a way that protects migrant labour. This situation has led to the trivialization of migrant labour due to the differences between the migrant workforce and the native population. At the same time, the differences between the migrant workforce and the native population are not accepted as cultural diversity and are reflected in working life as distinctive elements.

Every migrant person should have access to work in the country to which they are not linked by nationality and should be able to easily leave a job they are dissatisfied with. A free environment needs to be created without creating a climate of fear. Migrants who have access to work should also be able to improve their working conditions, have no wage-related problems, have the right to occupational health and safety, be under the umbrella of social protection, and have and exercise the right to organize with the contribution of the collective structure.

	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ ISSN: 1308–9196 / e-ISSN:1308-7363
	Yıl : 17 Sayı : 47 Ağustos 2024 Yayın Geliş Tarihi: 02.05.2024 Yayına Kabul Tarihi: 26.06.2024 DOI Numarası: https://doi.org/10.14520/adyusbd.1477426 Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article Atf/Citation: Yılmaz, S., Kısacık, S. & Yorulmaz M. (2024). The Effects of Russia-Ukraine War on Ukrainian energy Security and European Energy Supply Security. <i>Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i> , (47), 859-887.

THE EFFECTS OF RUSSIA-UKRAINE WAR ON UKRANIAN ENERGY SECURITY AND EUROPEAN ENERGY SUPPLY SECURITY

Serdar YILMAZ* Sina KISACIK** Murat YORULMAZ***

Abstract

Energy has still drawn substantial attention for both developing and industrialised countries in the aspect of the needs of their economies, businesses and households. For Ukraine as a resource-rich economy, energy security and the efficiency of the energy sector are the bases for the national security of Ukraine. It has been triggered by the annexation of the Ukrainian Crimea by Russia and Russia-Ukraine war today. All these problems have urged Ukraine to determine modern energy policy and a national energy security model in the light of the concepts of energy security in the 21st century. As it is known, the energy crises between Russia and Ukraine directly affect the security of European Union energy supply in the context of natural gas flows. The main argument of this study is as follows: The Russia-Ukraine war has severely affected the energy security of Ukraine and this situation has led the European Union countries to finally consider taking steps to diversify the supply and to prevent further deterioration of the EU energy supply security. In this context, the article will analyse how the effects of the

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, serdaryilmaz@mu.edu.tr, Muğla/Türkiye

** Dr. Öğr. Üyesi, Kıbrıs İlim Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sinakisacik@csu.edu.tr, sina1979@hotmail.com, Girne/KKTC

*** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Havsa MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, muratyorulmaz2288@hotmail.com, Edirne/Türkiye

Russia-Ukraine war on Ukrainian energy security will affect EU energy supply security.

Keywords: *Russia-Ukraine War, Energy, EU Energy Security Policy, EU Energy Supply Security, Ukraine Energy Security.*

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞININ UKRAYNA ENERJİ GÜVENLİĞİ VE AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Öz

Enerji, gelişmekte ve sanayileşmiş ülkelerin ekonomilerinin, iş yaşamlarının ve halklarının ihtiyaçları açısından hala dikkate değerdir. Kaynak zengini bir ülke olarak Ukrayna için enerji güvenliği ve enerji sektörünün verimliliği, Ukrayna'nın ulusal güvenliği adına temel oluşturmaktadır. Bu durum, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve bugün yaşanan Rusya-Ukrayna savaşı ile daha da tetiklenmiştir. Bu sorunlar, Ukrayna'yı 21. yüzyılın enerji güvenliği konseptleri ışığında modern enerji politikası ve ulusal enerji güvenliği modeli belirlemeye zorlamaktadır. Bilindiği üzere Rusya Ukrayna arasındaki enerji krizleri doğal gaz akışı bağlamında Avrupa Birliği enerji arz güvenliğini de doğrudan etkilemektedir. Bu çalışmanın temel argümanı şöyledir: Rusya-Ukrayna savaşı Ukrayna'nın enerji güvenliğini ciddi şekilde etkilemiş ve bu durum Avrupa Birliği ülkelerinin arzı çeşitlendirmek ve AB enerji arz güvenliğinin daha da kötüleşmesini önlemek için nihayet adım atmaya düşünmelerine vesile olmuştur. Bu bağlamda makale, Rusya-Ukrayna savaşının Ukrayna enerji güvenliği üzerindeki etkilerinin AB enerji arz güvenliğini nasıl etkileyeceğini analiz edecektir.

Anahtar Kelimeler: *Rusya-Ukrayna Savaşı, Enerji, AB Enerji Güvenliği Politikası, AB Enerji Arz Güvenliği, Ukrayna Enerji Güvenliği.*

1. INTRODUCTION

Energy security has still pursued substantial attention from all countries in the world. Many countries focus on the persistence of energy supply in the perspective of assuring the needs of their economies, business and daily life necessities. For this purpose, energy security strategies of the governments maintain to be one of the cornerstones of their foreign and domestic policies. This situation is also an important and continual concern for them. The main question for the governments is related to the addressing the nature of their energy security concerns. Mouraviev and Koulouri (2019) state “Are governments concerned with doing the right thing when they discuss energy security? This concern arises because, in many countries, the current emphasis on an uninterrupted energy supply does not adequately address the fundamental issues surrounding energy security. Governments frequently concentrate their efforts on creating supply chains that, in accordance with their political views, they consider to be dependable, as well as on contracts that may provide the nation with the necessary amount of energy resources. Supply chains and contracts are, however, vulnerable to significant power conflicts between countries in the modern, chaotic globe, leading to a variety of interruptions and renegotiations.”

In the twentieth century, the main concern related to energy security for the governments all over the world was to reach and achieve ‘oil’ acidly. The geopolitical importance of oil has been distinguished since the beginning of the century through its importance on World Wars and industry. Post-war, the importance of oil continued increasingly and most of industrialised economies did not produce enough for their demand and depended on imports from post decolonisation countries. In this century, energy security meant ‘access to oil’.

The increasing oil demand and the crisis in 1973 led to oil extraction in new areas and liberalisation in the global market.

Hereby, the number of private energy companies and international institutions increased and governments' interventions decreased in the global market. The concerns related to energy security were low during this century, but it changed at the beginning of the twenty-first century. Again, energy security drew attention of both industrialised economies and developing ones such as China and India. The main reasons of the attention drawn back are unpredictability of oil price, the increasing oil demand from Asian countries (the new powers' increasing demand for energy), the concerns related to the availability and status of oil suppliers, reduction of oil reserves in OECD countries and other importers and the power competition between international institutions and national oil companies (NOCs). The control over oil supply by OECD countries started to stop in the 1960s and 1970s with the formation of OPEC. On the other hand, the control over oil demand stopped at the beginning of the twenty-first century through Asian countries' increasing demand and NOCs (Kutlu, 2015). There are also other factors that have triggered the concerns over energy security in the last three decades. Some of them are the disruptions in the gas supply to the EU in 2006, 2009 and 2014 (Russia-Ukraine crisis) and again, the threats of Russia on gas supply to the EU today.

Finally, all these factors with the global security challenges today have increased and deepened energy security concerns. On the other hand, while the main energy security concern in the twentieth century was to access to oil, energy security paradigm has focused on creating multidimensional – economic, political and environmental – energy security strategies in the twenty-first century (IEA, 2021). It may be clear that there is struggle for comprising energy security by varying energy resources and routes. In this

context, states try to ensure their energy security policies through their national security policies, energy capacities, foreign affairs and the developments in global politics and energy sector. On the other hand, energy and its critical role and effect in the geopolitical competition have formed some sort of geopolitical division among countries like energy exporting countries, energy importing countries and energy transit countries.

Energy security, sustainability and competence of the energy sector are crucial for Ukraine national security. Although Ukraine has an important energy sector inherited from Soviet Union, there are many structural problems in the sector such as technological inefficacy, resource-intensive economy, disorganized structure, unqualified labor force and inefficient energy consumption (Bordoff and O'Sullivan, 2023). One of the milestones of energy sector in the world is the effect of the conflict between Russia and Ukraine in 2014. Russia annexed Ukrainian Crimea and Ukraine lost the control over its considerable oblasts (provinces) Donetsk and Luhans also known as Donbas territory at the end of the conflict.

In other respect, Sabbaghian and Rasooli (2021) emphasize the effect of the conflict in EU perspective as: "The political, security, and economic ties between Russia and the European Union have undergone significant changes as a result of the happenings in Ukraine. Russia and the West are currently engaged in a new Cold War as a result of the Ukraine issue. The suspension of relations between Russia and the European Union following the Ukrainian crisis can be seen in the adoption of a resolution against Russia for its illegitimate act of annexed Crimea to its territory, the exclusion of Russia from the G8 summit, the suspension of the new visa agreement, economic sanctions, particularly sanctions on those involved in the crisis, and a sharp decline in exports and imports. However, political considerations haven't yet interfered with Russia

and the European Union's energy cooperation, which have persisted.” (p. 178-179). In addition to 2014 Crisis, Russia-Ukraine war today urges Ukraine to form a national modern energy security model in spite of its energy assets and infrastructures and offshore fields of oil and natural gas.

The main argument of this study is that the Russian-Ukrainian war has severely affected Ukraine's energy security, which has prompted the European Union countries to finally consider taking steps to diversify supply and prevent further deterioration of EU energy supply security. In order for this argument to be justified, it must first be recognised that Ukraine faces the need for a modern energy policy and energy security model as a result of problems such as the annexation of Crimea in 2014 and the Ukrainian war launched by Russia in 2022. In this context, the article aims to analyse Ukrainian energy security in the new geopolitical context caused by the conflict and war with Russia in the past and present, along with its components, main energy problems and challenges of the current Ukrainian energy strategy. Primary and secondary sources have been used to support the main purpose and argument of this study, which used a descriptive method.

2. GEOPOLITICAL IMPORTANCE, ENERGY SECURITY AND EFFICENY OF UKRAINE

Ukraine's energy security and relations with neighbouring countries play an important role in shaping the country and its position in regional energy dynamics. Ukraine is an important energy transit route as well as a significant energy consuming country. Therefore, while developing cooperation in the field of energy, Ukraine has to consider both its own interests and the delicate balances of the countries in the region. Ukraine faces various challenges and opportunities in ensuring security of energy supply. Considering the security of energy supply, economic growth, industrial development and social welfare of Ukraine, we see that Ukraine is in a very sensitive geography. Ukraine's energy

demand is increasing in direct proportion to its rapidly developing economy and industry. However, the provision of reliable, affordable, diversified energy sources and suppliers can pose significant challenges.

Ukraine's geographical location at the crossroads of Europe and Asia places the country in a strategically advantageous position, but also exposes it to geopolitical tensions and uncertainties. In other words, Ukraine's energy relations with its neighbours have both opportunities and challenges. As a key transit country, Ukraine plays a vital role in transporting the energy resources of a large energy-rich country like Russia to the energy-demanding markets of Europe. However, this situation has changed dramatically, first with the annexation of Crimea in 2014 and then with the attempted invasion of Ukraine by Russia in February 2022.

The occupation of Ukraine, which started with Russian President Vladimir Putin's recognition of the independence of Donetsk and Luhansk People's Republics in Ukraine on February 21, 2022 and continued on February 24, 2022, seems to continue for a while, considering the conditions on the ground. The attempt to invade Ukraine is not the first intervention by Russia, which has always displayed a controlling attitude towards the independent states established in the region after the collapse of the Soviet Union and defined the countries of the region as "areas of interest". Russia's invasion of Ukraine has brought massive instability, violence, economic fragility and human tragedy as the effects of that invasion have fluctuated across the continent and beyond. The crisis has also deeply affected the global energy sector. Why Ukraine is important for Russia?

Since 1991, Ukraine has become not only a subject of international relations, but also an object of regional competition intensifying at various levels. Zbigniew

Brzezinski made the following statements about this situation in his book “The Grand Chessboard”:

“Ukraine, a new and important area on the Eurasian chessboard, is a geopolitical axis because its existence as an independent country helps transform Russia. Without Ukraine, Russia ceases to be a Eurasian empire. Ukraine's loss of independence would have immediate consequences for Central Europe, turning Poland into the geopolitical axis on the eastern border of a united Europe. The impact on Kyiv is the reward of the ever accelerating race between many powers, both local and international. Moreover, the ‘Ukrainian game’ is not a phenomenon of the 21st century. Its roots can be traced back to the Middle Ages, which consistently contributed significantly to the instability of the entire region” (Brzezinski, 1997: 45).

For Russia, Ukraine has geostrategic importance as it is one of the most important borders with the West. In addition, this strategically critical position of Ukraine has turned the last conflict between the two states into a multi-actor international conflict in which the third parties have been involved (Gierczak, 2020: 2). In this context, the impact of energy security on national security has been an important example for Ukraine. The economic, industrial, political and military (Crimean and Eastern Ukraine crises) crises faced by Ukraine have caused it to be unable to provide energy security by now. The location of Ukraine between Europe and Russia and the energy transformation lines passing over its territory make Ukraine important geostrategically. At the same time, the existence of independent Ukraine in the Post-Soviet geography revealed the need to pay special importance to Ukraine, since Russian exit to the Black Sea has been restricted. However, when Ukraine wished to act independently from Russia, it squeezed between the West and Russia and this situation caused some crises. These crises created geopolitical restrictive effects

in Ukraine. As of 2014, Ukraine, which is already dependent on Russia for natural gas supply has also lost Eastern Ukraine and Crimea, where the largest resources of oil, natural gas, coal, silver and aluminium are located. Thus, Ukraine lost its position that restricted Russia's exit to the Black Sea.

The geographical location of Ukraine, its importance in terms of energy security, hosting many pipelines belonging to Russia and its position at a key point in Eurasian energy security are of particular interest to Europe. 66% of the natural gas supplied to the EU reaches Europe by passing through the territory of Ukraine. One pipeline on the territory of Ukraine carries Russian oil, and three pipelines carry Russian gas to Europe. Ukraine is the leading transit country in Europe. It has an advantageous geostrategic position as a kind of 'gas bridge' between Russia and Western countries. The mentioned oil pipeline is the Druzha (Friendship) Line and the natural gas pipelines are the Bratsva (Brotherhood) Line, Soyuz (Unity) Line and the Trans-Balkan Line (Karagöl and Kaya, 2014: 9). For instance, the most important and problematic pipeline through which Russia exports oil to European countries is the Druzhba pipeline. This line is 4000 km, and the longest pipeline in the world. It carries 70 % of Russian oil to Europe and it is one of the main reasons for the EU's dependence on Russia for energy. It is a pipeline that travels through Ukraine, Slovakia, the Chechia, Poland and Hungary, eventually delivering oil to Germany (Yılmaz, 2017: 119).

Energy is one of the most critical resources for the survival of states and an important factor driving economic development. Improvements in energy efficiency will be very important for countries to achieve long-term sustainable economic growth. Due to the ongoing Russian occupation of Ukraine since February 2022, Ukraine is one of the countries in need of these improvements. However, Ukraine had and still has serious energy problems with Russia. For

example, in 2006, half of Ukraine's energy consumption was provided by natural gas. 66 % of Ukraine's natural gas use was obtained from Russia. The energy policy of the Ukrainian administration has focused on establishing a balance between not disturbing Moscow and improving relations with the EU. The pro-Western President Viktor Yushchenko, who came to power in 2005, pointed out that he would make serious reforms so that Ukraine could join NATO and the EU as soon as Ukraine was ready. Therefore, in a short period of time, Gazprom increased the price of natural gas from \$50 to \$230 per thousand cubic meters. A short-term cut was applied to Russia and Ukraine on 31 December 2006 due to disagreements in offers and payments (Woehrel, 2009: 7-8).

Gazprom then implemented a long cut due to disagreements with Ukraine on prices and payments. The company hoped that Ukraine would avoid using gas transported through its territory to Western Europe, but She continued to use gas. As a matter of fact, Gazprom accused Ukraine of stealing gas and cut the flow completely in January 2009. The consequences of this situation were severe especially for the Southeast European countries. Since Gazprom is not concerned about the continuity of the EU's supply, instead of being a supplier that the EU can trust, it has become unreliable and applied cuts with the thought that it can negotiate better with both Ukraine and the EU (Luciani, 2015: 25).

2010 has been a critical year for Ukraine. After the election of pro-Russian Viktor Yanukovych as the President of Ukraine in 2010, the "Association Agreement" with the EU was suspended. After this incident, Yanukovych and Putin signed both a discount in natural gas and an economic aid agreement worth 15 billion dollars. This agreement has disturbed the pro-European Union people and opposition in Ukraine. As a result, the protests against the

government with large participation increased the tension with Russia even more (Semercioglu, 2016: 190). Russia, which has been in an effort to control the pipelines in Ukraine, tried to find alternatives to the natural gas transportation routes passing through Ukraine after these events. In this context, Russia has developed new energy export routes to Western Europe via the Nord Stream Pipeline from the Baltic Sea in 2012 and the South Stream Pipeline through the Balkans in 2015. Thus, Russia's pressure on Ukraine in energy-related issues has decreased. As a result of such a development, it was thought that Russia could put more pressure on Ukraine in non-energy matters. On the other hand, the dependence of Western European countries on Ukraine's gas transportation infrastructure has made them think about their share in the future of Ukraine (Woehrel, 2009: 7).

This situation can be expressed as Ukraine's beginning to lose its role as an indispensable transport country in energy security, in particular for natural gas. According to Ukraine Naftogaz data, oil volumes transported in 2010 decreased by 8,733.9 thousand tons (or 22.7%) compared to 2009 and amounted to 29,801.4 thousand tons. After the energy crises with Ukraine, Russia decided to bypass Ukraine and build two new natural gas pipelines (Mepxo, 2011: 36). The Nord Stream over Germany and the Turkish Stream over Turkey natural gas pipelines have made it possible for Russia to distribute natural gas with their carrying capacities. To eliminate or minimize the Ukraine option, Russia signed a promising 30-year contract with China for the supply of Russian natural gas in May 2014. Additionally, this accord gave Russia access to new avenues for energy cooperation. After the natural gas crises with Ukraine, the most important move of Russia was to remove Ukraine from the position of being a transport country for natural gas exports and to find new markets.

With these crisis, the EU realized that its high dependence on Russia in the field of energy was extremely risky for itself and began to seek alternative suppliers and transit countries. The second Ukraine-Russia crisis at the beginning of 2009 prompted the EU to produce urgent solutions for energy supply security. With this crisis, a progress was observed in the energy policies of the EU member states to act together gradually. This crisis was seen as a step in the development of a common energy policy within the EU (Yorkan, 2009: 34). As a matter of fact, EU countries increased their gas storage capacity in their stocks after these crises. In conclusion, Ukraine, which is a transit country in the energy flow to the European Union, has both advantages and disadvantages. Being on the axis of Russia and Europe makes it difficult for Ukraine to achieve a certain stability within the country. As a transit country in energy flow, She is open to external interventions (Klare, 2005: 176-177).

The Russia-induced instability in Ukraine, which started in 2014 and continued in 2022, has a negative impact on the energy flow to EU countries. Seeking stability, Ukraine adopts Western-oriented policies to balance Russia, which it sees as the biggest threat. As a matter of fact, with the war that started in 2022, Ukraine is now in a closer relationship with its Western allies in terms of energy. On the other hand, while the main energy security concern in the twentieth century was access to oil, the energy security paradigm in the twenty-first century has focused on building multidimensional, economic, political and environmental energy security strategies. It is clear that there is a struggle to create energy security through diversification of energy sources and routes. Ukraine has realised that it has to fight such a struggle with the war that started in 2022.

3. STRATEGIC ENERGY RESOURCES AND SUPPLY CHAIN

Competitiveness, sustainability and supply security have been prioritized in EU's energy strategy papers issued since 1990s. Concerning supply security, lowering the augmenting energy import reliance of the EU through lessening the demand, to differentiate within the EU's energy mixture by benefiting from competitive renewable energy resources, the route diversification besides variety in the imported energy have been critically important issues for EU since 1990s (Kısacık and Güçyetmez, 2022: 102-105).

The triumph of Yuschenko following Orange Revolution in Ukraine triggered truculent talks on gas prices. Kyiv was paying just one-third or even lower compared with the payments of Western Europe. Subsequently, Russia has questioned subsidizing Ukraine with less-expensive gas amounted to billions of dollars yearly at a time when Ukraine stayed already in a situation of billions of dollars within arrears over its gas charge and was then ruled by pro Euro-Atlantic president wishing to transform its country's orientation from Russia. Both 2006 and 2009, Moscow would halt gas deliveries to Ukraine. Putin has too mentioned stealing gas allocated for Europe by Ukrainians just as in 2006. For Russia, since then, Ukraine should not get so much discounted gas. These crises have stated a fresh prominence both for Russia and Europe resulting with their very different definitions of energy security (Yergin, 2020: 82-83).

Between 2000 and 2013, Ukraine's energy mix would be coal: 36%, gas: 34% and nuclear: 18%. Ukraine's gas usage has decreased from 124 billion cubic meters (bcm) in 1990 to 50.4 bcm within 2013 and also to 33.8 bcm by 2015. Simultaneously, Ukraine has achieved gas imports from adjacent European states explicitly from only more than 2 bcm in 2013 to 10 bcm as of 2015 via reverse stream of chiefly Russian pipelines. Ukraine holds verified 1.2 trillion cubic meters (tcm) gas reserves. For U.S. Energy Information Administration,

Ukraine's recoverable shale gas reserves are projected at 5.2 tcm. The eight pipelines linking Russia-Europe via Ukraine can transport a joint stream of 142 bcm-gas and together access into many European countries. These pipelines have been viewed as life gas network to Europe. In 2013, Europe would get nearly 85 bcm-gas by Ukrainian pipelines. By 2014, almost 51 % of European gas purchases originated from Gazprom would come via Ukraine in winters, decreased from 90 % occurred at winter 2009 (Grigas, 2017: 176-179). The charge clash amid Moscow-Kyiv would cause fresh gas supply disruptions toward Ukraine by summer 2014, threatening gas transportation to the Union. Undeniably, the dispute regarding these confrontations endures too, evaluated by several experts as Moscow's strategical manoeuvres for increasing its impact besides negotiating catalyst in the international field (Rodríguez-Fernandez et al., 2020: 1).

In 2021, Kyiv has approved the Energy Security Strategy of Ukraine until 2025, recognizing the chief pressures to country's energy security as the authorization of Nord Stream 2, outdated energy substructure, and a noteworthy portion of energy purchases. The Strategy develops the subsequent responsibilities: to halt energy purchases from Russia and Belarus, to materially detach Ukrainian power nets from Russian and Belarusian ones, and to harmonize the process of the United Energy System of Ukraine and European operators. The Strategy delivers for liberation of the state in evolving and executing national and foreign energy strategies, dropping Ukraine's need on energy purchases, safeguarding the divergence of energy resources and energy-saving know-hows, motivating the upsurge within internal gas output, backing for public-private business tools to guarantee nation-wide energy security (Lyamar, 2023: 44-45).

The existence of noteworthy coal and gas deposits in Ukraine enabling to encounter country's energy requirements, high capacity for the growth of

renewable energy in Ukraine are some of the assets of Kyiv. Conversely; need on gas purchases leading to higher purchasing charges and declined energy security of the country, absence of adequate substructure for conveyance of energy leading to low availability for consumers and augmented transference charges represent some weaknesses of Ukraine's energy sector. The growth of renewable energy can aid in reducing need on purchases and safeguard the sustainability of the energy sector, advancing collaboration with energy producers to safeguard constancy of supply and lessen purchasing charges represent some opportunities for Kyiv. Full-sized military hostility of Moscow counter to Kyiv leading to the compensation of diplomatic and foreign trade relationships between them, upsurge in charges for purchased energy leading to more expensive charges and diminished attractiveness of state; variations within climate settings and ecological security necessities which might cause limits on practising conventional energy and necessity for adjusting further ecologically welcoming energy resolutions are some dangers before Kyiv (Lymar, 2023: 45).

It should be concluded that Ukraine has remained an important transit country since the Cold War between Russia and Europe in that more than 75 percent of Moscow's oil and natural gas have been transported via Ukraine. This has transformed the Ukraine a most favourable nation in terms of energy trade. In addition to this, one should keep in mind that this situation has begun to change after Kyiv's strong orientation to Europe in 2004. Since that time, primarily we have been experiencing several energy disruption crises between Russia-Ukraine-Europe trio. In that context, both Russia and Europe have been prioritizing different natural gas transportation projects that bypass Ukraine or at least we can say decreasing the dependency level on Ukraine. As of 2021, Ukraine has declared its National Energy Security Strategy until 2025 that aims to decrease its high reliance on Russia and Belarus, to augment its efforts to be

a part of European energy system as well as to increase its renewable energy potential. However, it ought to be remembered Ukraine does have such deficiencies such as non-appearance of acceptable set-up for transference of energy ending up with low accessibility for end-users, Regular military aggression of Moscow contrary to Kyiv ending up with the reimbursement of diplomatic and external commercial relations amid them. To conclude, it is /will be very difficult for Ukraine to realize its energy security policies due to some internal and external factors. Moreover, we should add the negative consequences of the ongoing 2022 War between Moscow and Kyiv. The ongoing of this war will be effective on how can Ukraine accomplish its energy security priorities in the near and short terms.

4. THE EFFECTS OF RUSSIAN INVASION AND THE GEOPOLITICAL OUTPUTS: 2022 RUSSIAN-UKRAINE WAR AND ITS POSSIBLE IMPACTS ON EUROPEAN ENERGY SUPPLY SECURITY

For the EU, between 2005 and 2015, utmost imports of solid fuels, crude oil and gas would originate from Russia. Targeting to progress energy security, the EU puts on procedures concentrated over the decreasing of fossil fuel usage and the differentiation of the fundamental providers. It similarly encourages an upsurge in the practise of renewables, progresses in energy efficiency besides bigger participation within climate policy (Rodriguez-Fernandez et al., 2020: 1-9). By 2022 subsequently Russia-Ukraine War, above few EU states have practised autonomous and unfounded delivery disruptions originated from Russia (European Commission Energy, n.d.). For Eurostat's statistics issued on April 19, 2022; by 2021, EU's gas import dependency persisted 83%. The topmost dependency on gas imports within 2021 in EU remained as Sweden (102%) and Lithuania (101%). The lowest dependence on gas imports was in Romania (24%), Denmark (26%). Contrariwise, the topmost share of gas in the

energy mix happens in Italy (40%) and its import dependence occurs 94% (Kısacık, 2022: 70-71).

Gazprom has mentioned that entire NS will have six benefits specifically (1) gas will be supplied from Yamal Peninsula to North-western Europe quicker. The longevity of the 2000 kilometer-pipeline passing through Ukraine has shown that gas transference has been expensive. (2) The operation cost of this project is lower. (3) When compared with the pipeline passing from Ukraine, the transference charge of this project is 1.6 times lower. (4) This project provides an important decrease in greenhouse gas emissions. (5) The non-existence of third partners between producer and consumer prevents the use of gas stream as a political mean. (6) The construction of the pipeline will increase the geopolitical stability besides stability of energy security between Russia and the EU. In October 2018, thanks to Route B Plan, the pipeline has begun to be constructed. When Germany, Austria and some countries emphasize just the project's commercial dimension, to Baltic countries and Poland, this pipeline can be weaponized by Russia and threaten the EU's energy security and geopolitical stability. Consequently, this project has caused disagreements amongst both states and international arena (Bichikliski & Nas, 2022: 154-155).

Despite the European Union's endeavours to lessen its increasing energy import dependence on Russia in the 2000s, it is clearly seen that due to decreasing internal energy resources as well as turmoils in EU's energy suppliers near abroad, Russia is keeping its position to remain the leading energy supplier of the EU. Even though the EU has been concentrating on developing renewable energy resources more in recent years, Moscow remains developing such brand-new natural gas transportation projects as Nord Stream 2 having 55 bcm capacity per annum. There exist numerous debates on whether or not this project will be advantageous for Russia and Europe. For instance, Russia

believes that this project is geoeconomically and geostrategically a WIN-WIN case for all the related parties whereas most EU countries and institutions emphasize it will further augment the asymmetrical energy dependence between Russia and Europe as well as it will more consolidate Russia's dominant position in the EU energy market in near and forthcoming terms. Therefore, it can be finalized that the fate of this initiative will be determined by the associated factors of 2022 Russian-Ukrainian War.

At the EU level, given the Russian outbreak to Ukraine in late February 2022, the prevailing German government has postponed the authorisation process of NS-2, highly welcomed by Ukraine (Kisacik, 2022: 71-73). For Kozcy et al. (2022: 8-9), it remains uncertain whether NS-2 will constantly stand commenced, and also political changes might also distress its becoming operational later on. The continuing sanctioning policies direct EU members to seek alternate suppliers besides currently, it appears highly improbable that Russian gas will constantly reappear. If Russian gas through NS 1-2 is not available, there will remain an instant gas non-existence. Meanwhile NS stays an underwater pipeline, gas originating from liquefaction stations of equivalent overall volume positioned adjoining Greifswald, the entrance point to Germany, could be circulated the same way the gas NS has stood. It stands not vibrant if this will remain sufficient to provide gas to regularly inner Central Europe. The Union lacks harmonization when members have extensively dissimilar choices for replacing Russian oil. Sanctioning Russian gas with its benefit in residential heating, stands a subject remaining even more delicate. It is seen that why certain countries are reluctant to get involved. If EU wishes to be powerful in energy, it should first activate the mottos of Energy Union and form a flattened admittance to energy including its own supply security amongst its members.

The EU's emergency gas plan would be effective on August 9, 2022 encompassing the request from members for decreasing their gas consumption and working for the filling of gas storage before winter comes. The strategy has been presented to respond the lack of delivery that would ascend if Russia were to detach its gas supply due to the confrontations regarding Russian "special operation to Ukraine". Gas supplies originated from Russia towards the Union, have before now been noticeably lessened in interchanges realised by many as Moscow's benefit from energy deliveries as weapons. For the strategy adopted by EU energy ministers, the reserves' goals can stand necessitated in emergency delivery. The strategy intends to serve for saving 45 bcm gas total. For EC, Germany, as a giant gas user, will ought to stand responsible for approximately 10 bcm of that volume (DW, 2022).

5. CONCLUSION

Energy and energy security is one of the most important issues for the economic and strategic development of all countries in the global system. Although a new energy source is found in a different geography of the world every day, it is known that the world's energy resources are rapidly depleting. Both the depletion of energy resources such as oil and natural gas and the wars and oil crises lead to serious concerns about energy security. Gradually over the years, Putin made revisionist foreign policy decisions by launching an invasion attempt against Georgia, annexing Crimea, and finally surrounding Ukraine after attempts to destabilize Donbass. Putin has caused a dramatic humanitarian catastrophe that has killed thousands of people. Putin declared Kiev as the cradle of Russian civilization, used the concept of historical Novorossiya (New Russia). He many times expressed nostalgia for the Soviet Union, rewrote the history of the Second World War, the importance of symbolic Crimea for Russian identity. Putin's these statements directly affected the lives and deaths

of many people right now. It turns out that Putin intends to control the entire territory of Ukraine for strategic purposes, in order to increase his geopolitical power and provide energy pipelines to European markets.

The crisis in Ukraine is likely to spread over a long period of time. The war can be considered as a negative supply shock for the global economy. Inflation, which is already high after the Covid-19 epidemic, has worsened further as the energy crisis and commodity price increases. In this long and exhausting war, both Russia and Ukraine have suffered and continue to experience serious financial losses. In fact, it is calculated that the cost of this war to the global economy has already exceeded 1 trillion dollars. Considering that the cost of the war to Russia is 900 million dollars per day and 600 billion dollars to Ukraine in total (Staten, 2022), the total global cost is expected to reach several trillion dollars. In this case, it is foreseen that the Ukrainian economy will contract seriously and be dragged into a deep recession. Not only Ukraine and Russia, the war has many losers outside of these two countries as well. The increase in energy prices, especially oil, is negative news for everyone except oil-exporting countries. Especially European Union countries are the countries most affected by the war.

However, there will also be possible winners of this order. Among the possible winners of this order, China ranks first. While the multipolar structure is developing, it is likely that China will fill the economic, military and financial power vacuum of Russia in the region. Countries that export oil and energy and even other precious metals and commodities other than Russia will also benefit. The USA, which isolates Russia from the international system, will also benefit from this conflict process. The USA is in the position of the economy that will be most comfortable and least affected by the war in Ukraine and the subsequent sanctions.

Ukraine is still weak and defenceless on energy security in the perspective of areas like its offshore fields of oil and gas and its other valuable energy assets and infrastructures. Therefore, Ukraine needs a modern and multi-focused energy security policy. To be successful, it must focus on assuring continuous accessibility of energy resources for all consumers, forming clear and competitive energy markets, keeping energy efficiency and taking care of environmental sustainability of the energy sector. Besides, Ukraine should try to decrease the dependence upon power supplies on Russia by way of increasing energy efficiency, variegation of supply and 'Europeanisation' of energy markets and attracting domestic and foreign investments after the external belligerences, interferences and the conflict and war with Russia.

Conflict of Interest Disclosure:

There is no conflict of interest between the authors regarding the research, preparation of the manuscript for publication, and/or its publication.

Support/Financing Information:

The authors did not receive any financial support during the preparation of this article.

Ethics Committee Decision:

No ethics committee decision is required for the research and publication of this study.

REFERENCES

Александр, М. (2011). "Газовая составляющая обеспечения энергетической безопасности как необходимый компонент конкурентоспособности национальной экономики (The gas component of ensuring energy security as a necessary component of the competitiveness of the national economy)," *Journal of Economic Problems*, (3): 34-39.

- Bichikliski, S., & Çiğdem, N. (2022). "Avrupa Birliği'nin Kuzey Akım-2 Projesine Yönelik Yaklaşımı", *Bilge Strateji*, 13 (24): 147-166.
- Bordoff, J. & O'Sullivan (2023). "Why we need to rethink energy security in the transition to net-zero", World Economic Forum, <https://www.weforum.org/agenda/2023/01/davos23-rethink-energy-security-transition-net-zero/> (10.06.2024).
- Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* (New York: Basic Books).
- Deutsche Welle (DW), (2022), "EU's emergency gas plan comes into force", <https://www.dw.com/en/eus-emergency-gas-plan-comes-into-force/a-62750725> (11.10. 2022).
- European Commission Energy (n.d.), (2022), "Secure Gas Supplies", https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/secure-gas-supplies_en (11.08.2022).
- Gierczak, B. (2020). "The Russo-Ukrainian Conflict", https://www.researchgate.net/publication/349948624_The_Russo-Ukrainian_Conflict/link/6048d78c299bf1e0786d2493/ (01.02.2023).
- Grigas, A. (2017). *The New Geopolitics of Natural Gas* (Massachusetts: Harvard University Press).
- IEA (2021). "Energy security and the risk of disorderly change", <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2021/energy-security-and-the-risk-of-disorderly-change> (10.06.2024).
- Karagöl, E. T., & Kaya, S. (2014). "Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru (GGK)", *SETA*, 108, 1-32.
- Klare, T. M. (2006). *Kan ve Petrol*. (İstanbul: Marka Yayınları).
- Kısacık, S. (2022). "The Energy" as the Most Powerful and Valuable Foreign Policy Instrument of the Russian Federation in the 21st Century", *Sina*

- Kısacık and Ferdi Güçyetmez (Eds.), *Global Energy and Geopolitical Transformation* (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık): 53-78.
- Kısacık, S. & Güçyetmez, F. (2022). *European Energy Security: Can the Balanced Energy Mix within the European Union be accomplished in the 21st Century?*, Sina Kısacık and Ferdi Güçyetmez (Eds.), *Global Energy and Geopolitical Transformation* (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık): 93-118.
- Kóczy, L. Á., Csercsik, D., & Sziklai, B. R. (2022). "Nord Stream 2: A prelude to war", *Energy Strategy Reviews*, (44): 1-10.
- Kostrzytska, I. (2019). "Ukraine's Energy Security in the New Geopolitical Context", Nikolai Mouraviev and Anastasia Koulouri (Eds.), *Energy Security Policy Challenges and Solutions for Resource Efficiency* (Cham: Palgrave Macmillian): 123-155.
- Kutlu, Ö. (2015). "Wars, crises, global economy drive oil prices in history", *Anadolu Ajansı*, 11.01.2015, <https://www.aa.com.tr/en/politics/wars-crises-global-economy-drive-oil-prices-in-history/85231> (10.06.2024).
- Luciani, G. (2015). "EU-Russia Gas Blues", *Journal of International Affairs*, 69 (1): 19-33.
- Lymar, Valeriia (2023). "Energy Security of Ukraine: External Threats From the Russian Federation", *Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies*, Centre For Antitrust And Regulatory Studies University of Warsaw, 16 (28): 32-53.
- Mouraviev, N., & Koulouri, A. (2019). "Introduction: Towards a Novel Conceptualisation of Energy Security", Nikolai Mouraviev and Anastasia Koulouri (Eds.), *Energy Security Policy Challenges and Solutions for Resource Efficiency* (Cham: Palgrave Macmillian): 1-6.
- Rodríguez-Fernandez, L., Fernandez Carvajal, A. B., & Ruiz-Gomez, L. M. (2020). "Evolution of European Union's energy security in gas supply during

- Russia–Ukraine gas crises (2006–2009)”, *Energy Strategy Reviews*, (30): 1-9.
- Sabbaghian, A., & Rasooli, R. (2021). “Stability Analysis of Russia-EU Energy Relations after the Ukraine Crisis from Perspective of the Interdependence Theory”, *Journal of Central Eurasia Studies, Faculty of Law and Political Science*, 14(1): 177-201.
- Semercioğlu, H. (2016). “Ukrayna Krizi Bağlamında AB-Rusya İlişkilerinin Ekonomi Politikası”, *EUL Journal of Social Sciences*, 7(2): 188-202.
- Staten, A. (2022), “Russia Spending an Estimated \$900 Million a Day on Ukraine War” *Newsweek*, 5/6/22, <https://www.newsweek.com/russia-spending-estimated-900-million-day-ukraine-war-1704383> (01.03.2023).
- Woehrel, S. (2009). “Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries”, *Congressional Research Service*, (26): 1-22.
- Yergin, D. (2020). *The New Map: Energy, Climate, and The Clash of Nations* (United Kingdom: Penguin Books).
- Yılmaz, S. (2017). “Doğal Kaynak Milliyetçiliği Bağlamında Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Dış Politika Aracı Olarak Enerji”, Sibel Turan and Nergiz Özkural Köroğlu (Eds.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar* (London: Transnational Press London).
- Yorcan, A. (2009). “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”, *Bilge Strateji*, 1(1): 24-39.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Enerji güvenliği halen tüm dünya ülkelerinin büyük ilgisini çekmektedir. Birçok ülke, ekonomilerinin, iş ve günlük yaşam ihtiyaçlarının güvence altına alınması perspektifinde enerji arzının sürekliliğine odaklanmaktadır. Bu amaçla hükümetlerin enerji güvenliği stratejileri, dış ve iç politikalarının temel taşlarından biri olmayı sürdürmektedir. Bu durum aynı zamanda onlar için önemli ve sürekli bir endişe kaynağıdır. Hükümetler için temel soru, enerji güvenliği endişelerinin doğasının ele alınmasıyla ilgilidir. Yirminci yüzyılda, tüm dünyadaki hükümetler için enerji güvenliğiyle ilgili temel endişe, 'petrol'e ulaşmak ve onu elde etmek olmuştur. Petrolün jeopolitik önemi, yüzyılın başından bu yana Dünya Savaşları ve sanayi üzerindeki önemi ile ayırt edilmiştir. Savaş sonrasında petrolün önemi artarak devam etmiş ve sanayileşmiş ekonomilerin çoğu kendi talepleri için yeterli üretim yapamamış ve sömürgecilik sonrası ülkelerden yapılan ithalata bağımlı hale gelmiştir. Bu yüzyılda enerji güvenliği 'petrole erişim' anlamına geliyordu. Artan petrol talebi ve 1973'teki kriz, yeni alanlarda petrol çıkarılmasına ve küresel pazarda liberalleşmeye yol açmıştır.

Bu sayede özel enerji şirketlerinin ve uluslararası kuruluşların sayısı artmış ve hükümetlerin küresel pazara müdahaleleri azalmıştır. Bu yüzyıl boyunca enerji güvenliğine ilişkin kaygılar düşüktü, ancak yirmi birinci yüzyılın başında bu durum değişti. Enerji güvenliği yine hem sanayileşmiş ekonomilerin hem de Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ekonomilerin dikkatini çekmiştir. Petrol fiyatlarının öngörülemezliği, Asya ülkelerinin artan petrol talebi (yeni güçlerin artan enerji talebi), petrol tedarikçilerinin mevcudiyeti ve statüsü ile ilgili endişeler, OECD ülkeleri ve diğer ithalatçıların petrol rezervlerinin azalması ve

uluslararası kuruluşlar ile ulusal petrol şirketleri (NOCs) arasındaki güç rekabeti bu ilginin temel nedenleridir. OECD ülkelerinin petrol arzı üzerindeki kontrolü 1960'lı ve 1970'li yıllarda OPEC'in kurulmasıyla birlikte sona ermeye başlamıştır. Öte yandan, Asya ülkelerinin artan talebi ve ulusal petrol şirketleri aracılığıyla petrol talebi üzerindeki kontrol yirmi birinci yüzyılın başında sona ermiştir. Son otuz yılda enerji güvenliğine ilişkin endişeleri tetikleyen başka faktörler de vardır. Bunlardan bazıları 2006, 2009 ve 2014 yıllarında AB'ye gaz arzında yaşanan kesintiler (Rusya-Ukrayna krizi) ve yine günümüzde Rusya'nın AB'ye gaz arzı konusundaki tehditleridir (Rusya-Ukrayna Savaşı).

Son olarak, tüm bu faktörler ve günümüzün küresel güvenlik sorunları enerji güvenliği endişelerini artırmış ve derinleştirmiştir. Öte yandan, yirminci yüzyılda temel enerji güvenliği kaygısı petrole erişim iken, yirmi birinci yüzyılda enerji güvenliği paradigması çok boyutlu - ekonomik, siyasi ve çevresel - enerji güvenliği stratejileri oluşturmaya odaklanmıştır. Enerji kaynaklarının ve güzergâhlarının çeşitlendirilmesi yoluyla enerji güvenliğini oluşturma mücadelesi verildiği açıktır. Bu bağlamda devletler enerji güvenliği politikalarını ulusal güvenlik politikaları, enerji kapasiteleri, dış ilişkileri ve küresel siyaset ve enerji sektöründeki gelişmeler üzerinden sağlamaya çalışmaktadır. Öte yandan enerji ve enerjinin jeopolitik rekabetteki kritik rolü ve etkisi, ülkeler arasında enerji ihraç eden ülkeler, enerji ithal eden ülkeler ve enerji transit ülkeleri gibi bir çeşit jeopolitik ayırım oluşturmuştur.

Enerji güvenliği, sürdürülebilirliği ve enerji sektörünün yetkinliği Ukrayna'nın ulusal güvenliği için hayati önem taşımaktadır. Ukrayna, Sovyetler Birliği'nden miras kalan önemli bir enerji sektörüne sahip olmasına rağmen, sektörde teknolojik yetersizlik, kaynak yoğun ekonomi, dağınık yapı, niteliksiz işgücü ve verimsiz enerji tüketimi gibi birçok yapısal sorun bulunmaktadır. Enerji sektörünün dünyadaki dönüm noktalarından biri de 2014 yılında Rusya ve

Ukrayna arasında yaşanan çatışmanın etkisidir. Rusya, Ukrayna'ya ait Kırım'ı ilhak etmiş ve Ukrayna, çatışmanın sonunda Donbas olarak da bilinen önemli oblastları (illeri) Donetsk ve Luhanks üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir.

Diğer bir açıdan, Sabbaghian ve Rasooli (2021) çatışmanın AB perspektifindeki etkisini şu şekilde vurgulamaktadır: "Rusya ve Avrupa Birliği arasındaki siyasi, güvenlik ve ekonomik bağlar, Ukrayna'daki olayların bir sonucu olarak önemli değişikliklere uğramıştır. Rusya ve Batı, Ukrayna meselesi nedeniyle şu anda yeni bir Soğuk Savaş'a girmiş durumdadır. Ancak siyasi mülahazalar Rusya ve AB'nin enerji alanındaki işbirliğine henüz müdahale etmedi ve bu işbirliği devam etti. (p. 178-179). 2014 Krizi'ne ek olarak, Rusya-Ukrayna savaşı bugün Ukrayna'yı sahip olduğu enerji varlıkları ve altyapıları ile açık denizlerdeki petrol ve doğal gaz sahalarına rağmen ulusal ve modern bir enerji güvenliği modeli oluşturmaya zorlamaktadır.

Ukrayna, bu sorunların bir sonucu olarak modern enerji politikası ve enerji güvenliği modeli ihtiyacı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel argümanı aşağıdaki gibidir: Rusya-Ukrayna savaşı Ukrayna'nın enerji güvenliğini ciddi şekilde etkilemiş ve bu durum Avrupa Birliği ülkelerinin arz çeşitlendirmek ve AB enerji arz güvenliğinin daha da kötüleşmesini önlemek için nihayet adım atmaya düşüncelerine yol açmıştır. Dolayısıyla makale, Rusya-Ukrayna savaşının Ukrayna enerji güvenliği üzerindeki etkilerinin AB enerji arz güvenliğini nasıl etkileyeceği konusu ile Ukrayna enerji güvenliğini bileşenleri, temel enerji sorunları ve Ukrayna enerji stratejisinin zorlukları ile birlikte ele almayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Çalışmada tanımlayıcı metot kullanılmış ve birincil ve ikincil kaynaklar bağlamında analiz gerçekleştirilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Enerji ve enerji güvenliği, küresel sistemdeki tüm ülkelerin ekonomik ve stratejik gelişimi için en önemli konulardan biridir. Her geçen gün dünyanın farklı bir coğrafyasında yeni bir enerji kaynağı bulunsa da dünya enerji kaynaklarının hızla tükenmekte olduğu bilinmektedir. Gerek petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının tükenmesi, gerekse yaşanan savaşlar ve petrol krizleri enerji güvenliği konusunda ciddi endişelere yol açıyor. Putin, yıllar içinde kademeli olarak Gürcistan'a karşı işgal girişimi başlatarak, Kırım'ı ilhak ederek ve son olarak Donbass'ı istikrarsızlaştırma girişimlerinin ardından Ukrayna'yı çevreleyerek revizyonist dış politika kararları almıştır. Putin'in jeopolitik gücünü arttırmak ve Avrupa pazarlarına enerji boru hatları sağlamak için Ukrayna topraklarının tamamını stratejik amaçlarla kontrol etme niyetinde olduğu bugünkü savaş ile açıkça ortaya çıkmıştır.

Ukrayna'daki savaşın uzun bir süreye yayılması muhtemeldir. Savaş, küresel ekonomi için olumsuz bir arz şoku olarak değerlendirilmektedir. Kovid-19 salgını sonrasında zaten yüksek olan enflasyon, enerji krizi ve emtia fiyat artışlarıyla daha da kötüleşmiş durumdadır. Başta petrol olmak üzere enerji fiyatlarındaki artış, petrol ihraç eden ülkeler dışında herkes için olumsuzluk arz etmektedir. Ancak, ilk sırada Çin olmakla birlikte bu durumun olası kazananları da yer almaktadır. Çok kutuplu yapı gelişirken Rusya'nın bölgedeki ekonomik, askeri ve finansal güç boşluğunu Çin'in doldurması olasıdır. Rusya dışında petrol ve enerji ve hatta diğer değerli metal ve emtia ihraç eden ülkeler de bundan faydalanacaktır. Rusya'yı uluslararası sistemden izole eden ABD'nin de bu çatışma sürecinden kazançlı çıkacağı muhtemeldir.

Sonuç olarak, Rusya-Ukrayna savaşının Ukrayna enerji güvenliği ve AB'nin enerji arz güvenliği üzerinde geleceğe ilişkin olumsuz sonuçlar doğurduğunu ve doğurmaya da devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu sebeple savunmasız

durumda olan Ukrayna'nın modern ve çok odaklı bir enerji güvenliği politikası inşa ederek enerji kaynaklarını tüm tüketiciler için sürekli erişilebilir kılmalı, açık ve rekabetçi enerji piyasaları oluşturmalı, enerji verimliliğini korumalı ve enerji sektörünün çevresel sürdürülebilirliğine özen göstermelidir.

DUYUSAL PAZARLAMA ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Suat OKAY*

Öz

Bu araştırma, duysal pazarlamanın etkisini haritalandırarak entelektüel yapısını anlamayı ve bu alanda çalışan akademisyenler için gelecekteki araştırma gündemini önermeyi hedeflemektedir. Çalışma, Vosviewer paketi ve Web of Science veri tabanı (WOS) verileri kullanılarak çeşitli analizler gerçekleştirilmiş ve duysal pazarlama kavramına dair yapılan çalışmaların gelişimi ve yapılan araştırmaların haritası oluşturulmuştur. 302 eserin incelendiği çalışmada, en fazla eserin 2021 (47 eser), 2019 (45 eser), 2020 (38 eser), 2022 (36 eser) ve 2023 (34 eser) yıllarında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Eserlerin çoğunlukla dergi makalesi (256), Bildiri kitabı (38), editoryal yazı (5) ve kitap bölümü (21) türünde olduğu belirlenmiştir. SSCI (181), ESCI (52), SCI-Expanded (30), CPCI-SSH (28), BKCI-SSH (21), CPCI-S (14) ve AHCI (1) gibi endekslerde taranan yayınların ağırlıkta olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Araştırmada, duysal pazarlama ile ilgili en çok kullanılan anahtar kelimelerin sensory marketing (duysal pazarlama), consumer behavior (tüketici davranışı), neuromarketing (nöropazarlama), experiential marketing (deneyimsel pazarlama), touch (dokunma), olfaction (koku alma) olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma, duysal pazarlama alanında kapsamlı bir bibliyometrik analiz gerçekleştiren ve alanın gelişimini haritalayan ilk girişimlerden biridir.

Çalışmanın bulguları, akademisyenler için gelecekteki araştırma alanları ve eğilimleri belirlemede faydalı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Duyusal pazarlama, Tüketici davranışı, Deneyimsel Pazarlama, Bibliometrik analizi.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON SENSORY MARKETING WITH VOSVIEWER

Abstract

This study aims to map the impact of sensory marketing, understand its intellectual structure, and propose future research agendas for scholars in the field. Various analyses were conducted using the VOSviewer software and data from the Web of Science (WOS) database to delineate the development of studies on sensory marketing and create a map of the research landscape. In this examination of 302 works, it was observed that the highest concentration of publications occurred in 2021 (47 works), 2019 (45 works), 2020 (38 works), 2022 (36 works), and 2023 (34 works). The majority of the works were identified as journal articles (256), conference papers (38), editorials (5), and book chapters (21). The findings indicate that the publications were indexed in SSCI (181), ESCI (52), SCI-Expanded (30), CPCI-SSH (28), BKCI-SSH (21), CPCI-S (14), and AHCI (1). The most frequently used keywords related to sensory marketing were sensory marketing, consumer behavior, neuromarketing, experiential marketing, touch, and olfaction. This study represents one of the initial endeavors to conduct a comprehensive bibliometric analysis in the field of sensory marketing and map its development. The findings of this research may provide valuable insights for determining future research areas and trends for scholars.

Keywords: Sensory marketing, Consumer behavior, Experiential marketing, Bibliometric analysis.

1. GİRİŞ

Pazarlama stratejileri günümüzde, tüketici davranışlarını ve tercihlerini belirlemede kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, pazarlama dünyasında önemli bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Özellikle, duyuşal pazarlama, markaların tüketicilerle güçlü duyuşal bağlar kurma çabalarının merkezine

yerleşmiş durumdadır. Bu bağlamda, duyuşal pazarlama üzerine yapılan araştırmaların, marka başarısını artırmak ve tüketicikle marka arasındaki ilişkiyi güçlendirmek açısından büyük önem taşıdığı kabul edilmektedir. Duyusal pazarlama konusunda yapılan araştırmalar, tüketicilerin duyuşal deneyimlerine ve markalarla olan duyuşal etkileşimlerine odaklanmaktadır. Literatürde, duyuşal pazarlamanın tüketici algısı, satın alma davranışları ve marka sadakati üzerindeki etkilerini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak, bu alandaki çalışmaların bibliyometrik bir analizi henüz kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilmemiştir.

Bibliyometrik analiz, bir alanın mevcut durumu hakkında biçimsel ve nicel verilerin elde edilmesinde kullanılan bir analitik metodoloji olarak değerlendirilmektedir. Bu metodoloji, akademik trendlerin izlenmesini ve görselleştirilmesini kolaylaştırılan yazılımlar aracılığıyla uygulanmakta ve bilim dünyasındaki çeşitli metriklerle ilişkilendirilmektedir. Bibliyometri, araştırma performansının ölçülmesi ve değerlendirilmesi için nümerik göstergeler sağlanmasının yanı sıra araştırmacıların alanla ilgili deneyimlerinden ve bilgi birikimlerinden de yararlanmaktadır. Ülke, yazar, üniversite ve dergi üretkenlikleri, güçlü ve zayıf araştırma alanları, literatürdeki boşluklar, iş birliği ağları, potansiyel fırsatlar ve bir alanın çıktılarının yaygın etkileri gibi konuları analiz etmek için bibliyometri kullanılmaktadır. Bu analizler, sistematik literatür taraması yapılırken veya bir araştırma projesinin başlangıç aşamasında önemli bilgiler sağlayabilir. Tüm kısıtlılıklarına rağmen, bibliyometrik analizin araştırmacılar arasında geniş bir ilgi görmesi, bu metodolojinin bilimsel çalışmalara sağladığı değerin anlaşılmasını yansıtmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, duyuşal pazarlama alanındaki mevcut araştırmaları bibliyometrik bir analiz ile derinlemesine incelemek ve bu alandaki araştırma

boşluklarını belirlemektir. Bu analiz, duysal pazarlama literatürünün genel bir panoramasını sunmayı ve gelecekteki araştırma yönlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın öncelikli hedefi, duysal pazarlama alanındaki bilgi birikimini artırmak ve bu alandaki araştırmalara yön vermek için bir rehber sunmaktır. Bu amaçla, VOSviewer paketi ve Web of Science veri tabanı (WOS) verileri kullanılarak çeşitli analizler gerçekleştirilecektir. Bu metodoloji, duysal pazarlama literatürünün yapısal özelliklerini ve mevcut eğilimleri anlamak için güçlü bir araç sağlamaktadır. Analiz sonuçları, duysal pazarlama alanında gelecekteki araştırmalar için bir çerçeve oluşturacak ve araştırmacılara yol gösterecektir.

Bu çalışmanın akışı şu şekildedir: İlk olarak, duysal pazarlama literatürünün genel bir değerlendirmesi sunulacak ve ana akım bulgular özetlenecektir. Ardından, araştırmanın metodolojisi ve kullanılan analiz teknikleri açıklanacak ve elde edilen bulguların nasıl yorumlanacağı detaylı bir şekilde aktarılacaktır. Son olarak, çalışmanın bulguları tartışılacak ve gelecekteki araştırmalar için öneriler sunulacaktır.

2. DUYUSAL PAZARLAMA

Duyusal pazarlama, tüketicilerin ürünleri veya hizmetleri algılamasını ve değerlendirmesini artırmayı amaçlayan bir pazarlama stratejisidir (Hultén vd., 2009). Bu strateji, tüketicilerin duyularını- görsel, işitsel, kokusal, tatlı veya dokunsal - etkileyerek derin ve unutulmaz deneyimler yaşamalarını sağlar. İnsanı/tüketiciyi sadece rasyonel bir varlık olarak gören bakış açısının zayıflamasıyla birlikte, tüketici davranışlarında duygular ve biliş paralel bir şekilde ele alınmaya başlandı. Bu değişimle birlikte, faydacı veya araçsal değerlere dayalı davranışlar ile haz arayışına yönelik ve hedonik değerlere dayalı davranışlar

arasındaki farkın belirginleşmesiyle, hedonik tüketim alanına yönelik akademik ilgide bir artış gözlemlenmiştir (İzmir vd., 2023: 296)

Tüketicilerin duysal deneyimlerini etkileyerek marka ile etkileşime geçmelerini sağlayan duysal pazarlama, insan duyularının önemini vurgular. Örneğin, bir mağazanın iç mekanındaki düzenlemeler veya ürünlerin ambalaj tasarımları, tüketicilerin görsel duyularını etkileyerek marka ile ilişkilendirme oluşturabilir. Ayrıca, işitsel uyarıcılar da tüketicilerin duysal tepkilerini tetikleyebilir; örneğin, bir marka jingle'ı veya mağaza içi müzikler, marka hakkında olumlu bir algı oluşturabilir. Duysal pazarlama stratejileri, çeşitli teknikler kullanarak tüketicilerin duyularını etkiler. Bu teknikler arasında görsel iletişim, işitsel uyarıcılar, kokusal stüdyolar, tatlı deneyimler ve dokunsal iletişim yer alır. Örneğin, bir mağazanın iç mekânında kullanılan hoş bir koku veya ürün ambalajının dokusu, tüketicilerin duysal tepkilerini etkileyerek marka ile bağ kurmalarına yardımcı olabilir (Krishna, 2012).

Duysal pazarlama teknikleri, tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyebilir ve marka sadakatini artırabilir. Tüketicilerin duysal bağ kurmalarını ve unutulmaz deneyimler yaşamalarını sağlayarak marka ile derin bir ilişki kurmalarına olanak tanır. Örneğin, bir restoranın lezzetli yemekleri ve atmosferi, müşterilerin tekrar ziyaret etme isteğini artırabilir.

Duysal pazarlama, teknolojik ve sosyal değişimlerle birlikte sürekli olarak evrim geçirir. Gelecekte, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojilerin duysal pazarlama stratejilerinde daha fazla kullanılması beklenmektedir. Ayrıca, sürdürülebilirlik ve etik değerlerin ön plana çıktığı bir dönemde, duysal pazarlama stratejilerinin bu değerlere uygun olarak şekillendirilmesi gerekecektir. Duysal pazarlama, tüketicinin algısını merkeze alan bir pazarlama faaliyeti olarak tanımlanmaktadır. Bu aşama, ilk olarak tüketicinin duyularına etki

eden uyarıcılardan başlar ve bu uyarıcıları nasıl yorumladığı, anladığı ve tepki verdiği şeklinde ilerlemektedir. Ayrıca, bu tür faaliyetler, pazarlama planının oluşturulması ve ürün tasarımı gibi alanlarda kullanıldığı gibi markanın müşterilerle iletişim biçimini belirlemede de önem taşımaktadır. Pazarlama çalışmaları, duyuşal uyarıcıları uygun bir biçimde kullanmayı başarabilirse, karar verme aşamasını etkileyebilir ve bu durumda tüketicilerin harcama eğilimi artabilir (Soars, 2009: 513). Tüketici algıları, tüketicilerin ürünlerle alakalı her noktayı yorumlama, anlama ve algılama sürecini kapsamaktadır. Algı aşaması, tüketicinin ürünle ilgili farkındalık edindiği yöntem olarak işlev görmekte olup beş duyu ile görme, dokunma, koku, tat ve işitme yoluyla gerçekleşebilmektedir (Vieria, 2009: 35). Duyusal pazarlama, restoranlar ve mağazalar gibi işletmeler tarafından kullanılan ancak müşterinin genellikle farkında olmadığı bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu pazarlama türü, müşteri tecrübesini artırmayı ve duyulara hitap edecek işlemler aracılığıyla tüketici davranışlarını etkilemeyi hedeflemektedir (Krishna, 2012: 351).

Pazarlama stratejileri açısından duyuşal tüketici bakış açısı kazanmada etkili bir araç olan duyuşal pazarlama, ürünlerin, kavramların, ambalajın ve pazarlama karması işlevlerinin farklılıkları aracılığıyla duyuşal tüketiciler ve onların karar verme aşamalarını açıklamaya yardımcı olmakta ve böylece uzun vadede başarı sağlanmaktadır. Duyusal pazarlama aynı zamanda firmalara ürün ve hizmet karlılığı olarak yüksek avantajlar elde etme fırsatı sağlamaktadır. Gıda sektörü endüstrisinde, duyuşal pazarlama kısmi olarak kullanılmaktadır. İşletmelerin birçoğu restoranlar, fast-food zincirleri ve fırınlar, beş duyumuzu doğal olmayan sistemlerle canlandırmaya çalışmaktadır. Günümüzde duyuşal pazarlama, başta hizmet sektöründe olmak üzere hemen hemen her sektörde çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Goldkuhl ve Styven, 2007: 355). Otel, restoran ve mağaza gibi işletmeler, tüketicilerin duyularına etki edecek pazarlama çalışmaları

yürütmektedir. Örnek olarak, mağazalarda seslendirilen müzikler, fırından yayılan kokular, tabela ve panolarda bulunan özel renkler, atıştırılabilir gıda ürünlerinin tadı ve hatta tekstil üretim ürünleri ile dokunma(temas) gibi deneyimler sunmaktadır. Hizmetlerin duyuşal içeriğe sahip olmaması niteliği sebebiyle (McDougall ve Snetsinger, 1990: 11), tüketici ve tüketici grupları hizmetteki kalite algısını bulmakta zorluk yaşayabilmektedir. Bundan ötürü, duyuşal pazarlama, hizmetleri soyutluktan arındırarak somutlaştırmak amacıyla sesler, renkler veya kokular gibi duyuşal öğeleri kullanarak atmosferi şekillendirmeyi amaçlar ve olumlu bir marka ve ürün algısı oluşturmaktadır. Bernd Schmitt, pazarlama geleneksel sınırlar dışında formüle etmiş ilk bilim adamı olarak kabul görmektedir. Satın alma kararı üzerinde duyuşal etkinin önemini vurgulamış ve ürün veya hizmetlerin içerdikleri özelliklere bağılı olarak pazarlama hedef ve stratejilerinin yerine duyuşal ve deneyimlerin baskın bir şekilde ön plana alındığı yeni stratejilerin gerekliliğini fark ederek bu alana vurgu yapmıştır. Müşteriler, ürünleri veya hizmetleri seçme konusunda çeşitli reklamlar arasında seçim yapmak durumunda kalır. Şirketlerin amacı, müşterilerin markayı benimsemesini ve ürünlerini, hizmetlerini satın almalarını harekete geçirmektir. Bu nedenle, olumlu tecrübe ve kazanımlar deneyimler sağlanmalı ve bu durum tüketicilerin markayla ilişki kurabilmesi ve duyuşal bağlar oluşturup, firma ile tüketici arasında kalıcı bir bağ kurmanın anahtarı olarak görülmektedir (Freemantle, 2004: 145).

Pazarlama, tüketicilerin ürün ve hizmet satın alma işlemlerini gerçekleştirdiği noktalarda rahat hissetmelerinin büyük önem arz ettiği bir vizyona doğru yönelmekte ve kendini yeniden keşfetmeli ve uyum sağlamalıdır. Bu durum duyuşal pazarlama veya deneyimsel pazarlama olarak isimlendirilen yeni bir eğilim olarak ifade edilmektedir; markalara katma değer kazandırır ve tüketicileri unutulmaz deneyim kazanımlarıyla markaya bağlar ve böylelikle satın alma

kararları bir alışkanlık haline gelmiş olur. Schmitt (2009) "Pazarlama yeni bir çağa girmektedir. Tüketiciler, yalnızca maliyet-fayda eğrisi için bir ürün veya hizmeti tercih etmemekte, satın alma işlemi öncesi ve tüketim esnasında yaşatılan deneyimler de önem arz etmektedir. Eğer ürün veya hizmet keyif veren bir deneyim sunmakta ve müşterinin ihtiyaçlarını karşılamada sorun yaşamıyorsa ürün veya hizmetin sağlayacağı başarı kesin olarak görülmektedir".

Pazarlama stratejilerini oluşturan pazarlama departmanları, duygu ve hislerin satışı gerçekleştirdiğinde ve pazarlama kampanya çalışmalarında duygusal stratejiler oluşturarak çalışmaların daha da başarılı olacağı öngörülmektedir. Bu sebeple, firmalar markaları ile tüketiciler arasında güçlü bir ilişki geliştirmelidir, çünkü duygularla satın alma davranışı motivasyonu arasında bir ilişki bulunmaktadır. Duygusal çekicilik ve farklılaşma önem arz eden faktörlerdendir; "duygusal motivasyon yalnızca bir satın alma davranışı kararı oluşturmaz, aynı zamanda tüketiciyi ihtiyacın algılanmasından satın alma eylemi sonrasında doğru tercih yaptığını onaylayan satın alma davranışı eyleminin bütününe götürmektedir" (Alder, 2001: 164). Duygusal pazarlama stratejilerini eylemlerinde uygulayan markalar, ürün ve hizmetlerine sahip olduğu müşterilerinin yaşam şekillerine hitap edecek özel bir cezbedicilik eklerler ve tüketicilerin talep ve istekleriyle özdeşleşmeye çalışmaktadırlar. (Clegg, 2003: 72).

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, bibliyometrik analiz yöntemlerinden bilimsel haritalama tekniği kullanılmıştır. Bibliyometri, matematik ve istatistik analizlerinin bilimsel iletişim araçlarına uygulanması anlamına gelir. Bu terim, Pritchard tarafından istatistiksel bibliyografi kavramının yerine önerilmiştir (Pritchard, 1969). Bibliyometrik analiz yöntemi, nicel yöntemler kullanarak bilimsel çalışmaları analiz etmek için kullanılır (Korkarar vd., 2021:2459). Bu analizler, belirli bir kapsamda incelenmek

istenen bilimsel çalışmaları yazar, yıl, ülke, konu, atıf gibi özelliklerine göre sayısal olarak çözümler ve o kapsam bağlamında mevcut yazının geldiği noktayı ve eğilimini ortaya koyar (Zeren ve Kaya, 2020: 37–38). Bu yöntem, araştırmacılara bilimsel literatürdeki gelişmeleri anlamak ve belirli konuların veya disiplinlerin evrimini izlemek için güçlü bir araç sunmaktadır.

Bibliyometrik yöntemlerin performans analizi ve bilimsel haritalama olarak iki temel kullanım alanı bulunmaktadır. Bilimsel haritalama, bibliyometrinin önemli bir alanı olup, bilimsel araştırmanın yapısal ve dinamik yönlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Cobo vd., 2011; Van Eck ve Waltman, 2010). Bibliyometrik haritalama için çeşitli yazılımlar bulunmaktadır. En popüler olanları arasında VOSviewer ve Bibliometrix bulunmaktadır. Bibliometrix, çok yönlü bir yazılım olarak farklı veri tabanlarından gelen dosyaları kullanarak analiz yapabilme özelliğine sahiptir. Diğer yandan, VOSviewer, farklı kaynaklardan gelen verileri birleştirememesine rağmen, basit kullanımı ve yüksek grafik kalitesi ile dikkat çekmektedir (Arruda vd., 2022). Bu yazılımlar, araştırmacıların bibliyometrik analizlerini yaparken çeşitli seçenekler sunarak disiplinler arası çalışmalara ve bilimsel literatürün derinlemesine incelenmesine olanak tanımaktadır.

Duyusal pazarlama kavramıyla ilgili gerçekleştirilen bibliyometrik analizlerin temelinde nicel veriler ve sayısal ölçüm göstergelerinden oluşmaktadır. Analizler, VOSviewer yazılım paketi ve Web of Science (WOS) veritabanından elde edilen veriler üzerinden yürütülmüştür. İncelenen dönem 2014 ile 2023 arasındaki son 10 yıldaki yayın çalışmalarını kapsamaktadır. Atıf analizi, bibliyografik haritalama, anahtar kelime analizi ve yazar atıf analizi gibi yöntemler, duyusal pazarlamanın kavramsal, sosyal ve entelektüel yapısını bütüncül bir şekilde ortaya koymayı hedeflemiştir.

3.1. Çalışmanın amacı

Bu araştırmanın temel amacı, duyusal pazarlama kavramı etrafındaki çalışmaları kapsamlı bir bakış açısı ile ele alarak sunmaktır. Nicel verilere dayalı bibliyometrik

analiz sonuçları sentezlenerek, mevcut literatürdeki çeşitli boyutlar, eğilimler ve boşluklar kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışma, araştırmacılara ve akademisyenlere, duyuşal pazarlama alanındaki bilimsel tartışmaların ilerlemesine ve gelecekteki araştırma gündemlerinin oluşturulmasına katkı sağlayabilecek değerli içgörüler sunmayı hedeflemektedir.

3.2. Araştırmanın kısıtlılıkları

Çalışmanın en kritik kısıtlılığı, Türkiye'de Tübitak, Ulakbim, Yök tez arşivi gibi kaynaklar ve uluslararası alanda Scopus ve Pubmed gibi veri tabanları ile henüz çevrimiçi erişime açılmamış kaynakların çalışma dışında bırakılmasıdır.

3.3. Veri ve analiz

Web of Science veri tabanının tercih edilmesi, bibliyometrik analizler ve çeşitli diğer analizler için güvenilirlik açısından kritik öneme sahiptir. Bu veri tabanı, ileri düzey veri analizi için gelişmiş arama göstergelerine ve çeşitli kontrol mekanizmalarına sahiptir. Veri tabanı farklı disiplinlerden gelen kapsamlı ve güncel yayınları içerir, bu da araştırmacıların disiplinler arası çalışmalara dayalı kapsamlı analizler gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır. Nitelikli ve güvenilir çalışmaları kapsamaması, yayın etiği açısından da önemlidir. Ayrıca, farklı disiplinlerden geniş kapsamlı bir veri koleksiyonuna erişim sağlar.

Bu çalışmada VOSviewer programının tercih edilme nedeni, araştırmacılara alanyazındaki evrimleri, ilişkileri ve yeni kavramları keşfetme konusunda kolaylık sağlaması ve işlevselliğidir. Program, veri setlerinin derinlemesine incelenmesine olanak tanıyan görselleştirme, haritalama ve çok boyutlu analiz imkanları sunmaktadır.

03.11.2023 tarihinde “Sensory marketing” anahtar sözcüğüyle tüm alanlar tercih edilerek gerçekleştirilen arama sonucunda 352 belge sonucuna ulaşıldı. Yıllara kıyasla sınırlandırma tercihi seçilerek en eski 2014 en yeni 2023 olmak üzere bir sınırlandırma yapılarak son 10 yılda yapılan çalışmalar ele alınarak ve 302 belgeye ulaşıldı. Bu nedenle, arama kıstaslarını belirlerken bu sınırlamalara uyuldu ve sonuç olarak 302 belge tespit edildi. Bu 302 belgenin yazar, alıntı bilgileri, atıf, metin eşleşmeleri, dergi, yazar bibliyografik eşleşmeleri, ülke atıf, kurum atıf, anahtar sözcük ve özet analizleri yoluyla incelenmiştir. Veri tabanı olarak kullanılan Web of Science’da endekslenen çalışmalar kıstas olarak kullanılmıştır.

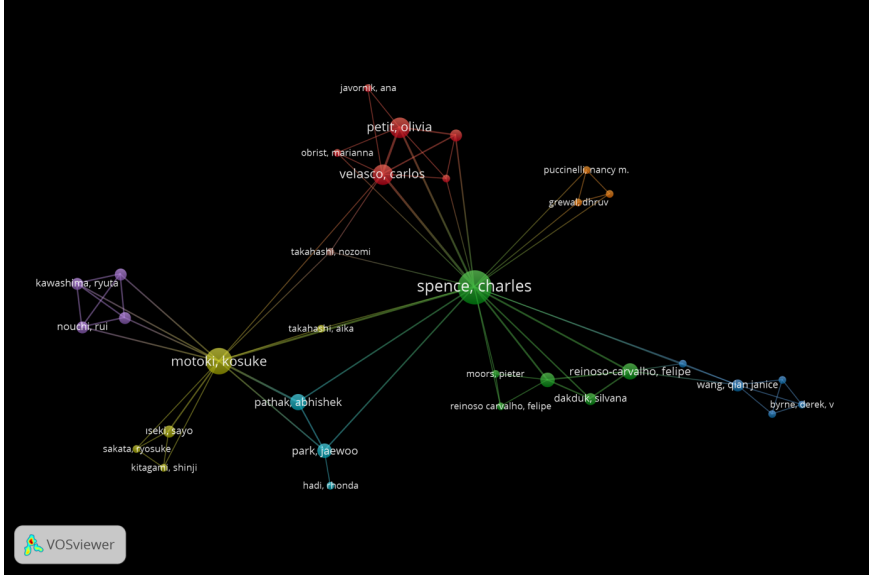
4. BULGULAR

4.1. Ortak yazar analizi

Yazarlar, bilimsel çalışmalar üzerinde işbirliği yaparak ağlar oluşturulmaktadır. Bu ağlar, iki yazar arasında ortak bir yayın yapıldığında meydana gelmektedir. Bu analiz, yalnızca yazarlar arasındaki sosyal bağları değil, aynı zamanda yazarların bağlı olduğu kurumlar ve ülkeler arasındaki işbirliğini de ortaya koymaktadır. Bu şekilde, akademik dünyadaki işbirliği ve ilişkiler hakkında derinlemesine bir anlayış elde edilebilmektedir (Zupic ve Čater, 2015).

Yazarların ortak yazar ağlarını belirlemek için en az bir ortak yayın kıstas belirlenerek ortak yazar analizi ile ilgili ağ haritası oluşturulmuştur. Yazarların birbirleriyle ilişkili olduğu tespit edilen 33 birim üzerinden gerçekleştirilen analiz sonucu toplamda 8 küme, 72 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 115 olarak saptanmıştır.

En çok ortak yayın yapmış olan yazarlar sırasıyla Spence Charles 17 yayın, Krishna Aradhna 8 yayın, Biswas Dipayan 11 yayın, Szocs Courtney 6 yayın ve aynı zamanda yazarlar arasında toplam bağlantı gücü olarak da en çok ilişkili yazarlar olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 1. Ortak Yazar Analizi Ağları

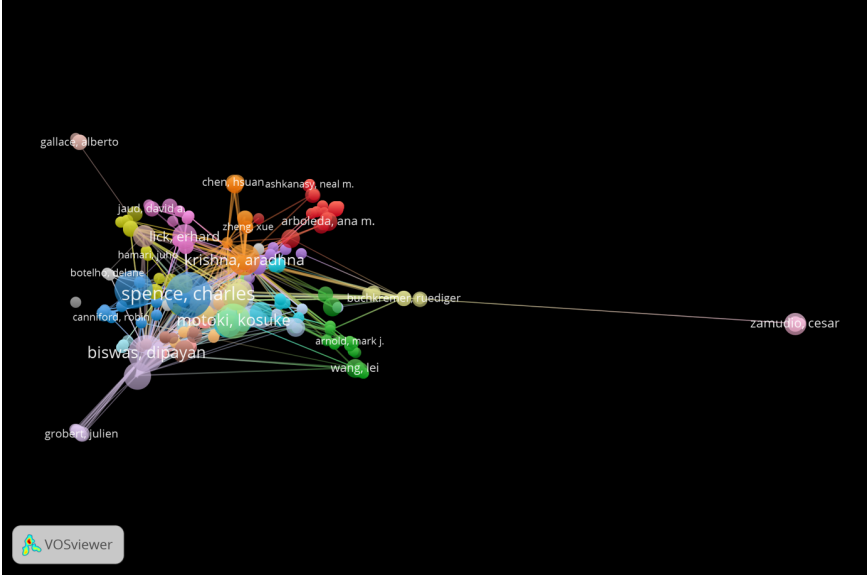
4.2. Yazar atf analizi

Ortak atıf analizi, çalışmaların ne kadar sık birlikte alıntılındığına dayalı bir analiz türüdür. Bu analiz, çalışmaların içeriklerinin ilişkili olma olasılığının, birlikte alıntılanma sıklığı ile arttığı varsayımına dayanır (Zupic & Čater, 2015). Bu bağlamda, ne kadar sık birlikte atıf alınırsa, çalışmalar arasındaki ilişkinin ve benzerliklerin daha yüksek olduğu düşünülür. Ortak atıf analizi, ilgili alandaki odak yazarların, çalışmaların ve kaynakların belirlenmesine yardımcı olur (Arslan, 2022). Bu yöntem, bir araştırma alanındaki önemli çalışmaları ve bu çalışmalar arasındaki ilişkileri anlamak için kullanılan etkili bir araçtır.

Yazarların atıf ağlarını belirlemek için en az bir yayın ve en az bir atıf kıstas belirlenerek yazar atıf analizi ile ilgili ağ haritası oluşturulmuştur. Yazarların birbirleriyle ilişkili olduğu tespit edilen 385 birim üzerinden gerçekleştirilen analiz sonucu toplamda 26 küme, 2923 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 3797 olarak saptanmıştır. En çok atıf almış olan yazarlar sırasıyla Spence Charles 17 yayın ile 704 atıf, Krishna Aradhna 8 yayın ile 657 atıf, Biswas Dipayan 11 yayın ile 499 atıf,

Szocs Courtney 6 yayın ile 322 atıf aldığı atıf almış olarak sıralanmaktadır. Sıralanan bu yazarlar aynı zamanda toplam bağlantı gücü olarak da en fazla bağlantı gücüne sahip yazarlar olarak görülmüştür.

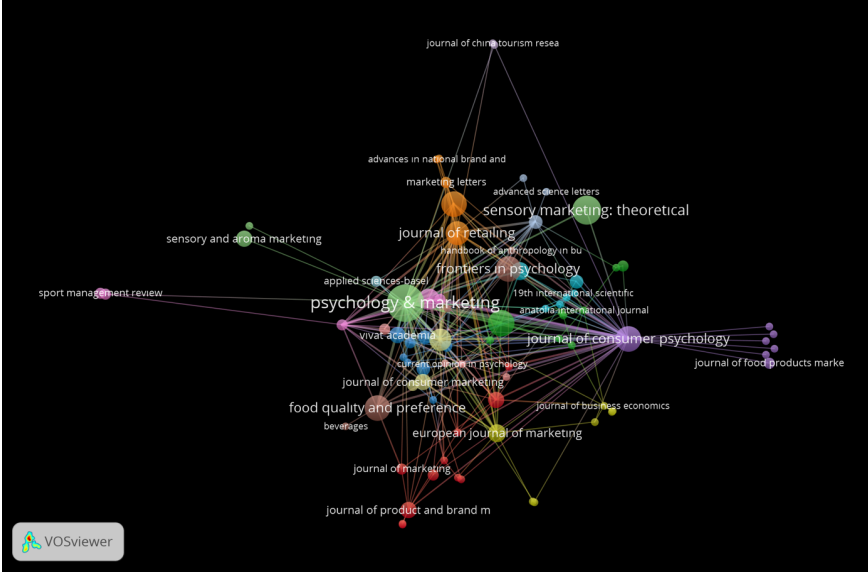
Şekil 2. Yazar Atıf Analizi Ağları

4.3. Kaynak atıf analizi

Kaynakların atıf ağlarını belirlemek için en az bir yayın ve en az bir atıf kıstası belirlenerek kaynak atıf analizi ile ilgili ağ haritası oluşturulmuştur. Kaynakların birbirleriyle ilişkili olduğu tespit edilen 80 birim üzerinden gerçekleştirilen analiz sonucu toplamda 15 küme, 274 bağlantı ve 474 toplam bağlantı gücü olarak saptanmıştır. En çok atıf almış olan kaynaklar olarak sıralama; 22 yayın 654 atıf ile Psychology & marketing, 10 yayın 504 atıf ile Journal of consumer psychology, 8 yayın 406 atıf ile Journal of marketing research, 7 yayın 307 atıf ile Journal of consumer research, 9 yayın 267 atıf ile Journal of retailing kaynağı olarak sıralanmaktadır. Sıralanan bu kaynaklar aynı zamanda toplam bağlantı gücü olarak da en fazla bağlantı gücüne sahip kaynaklar olarak tespit edilmiştir.

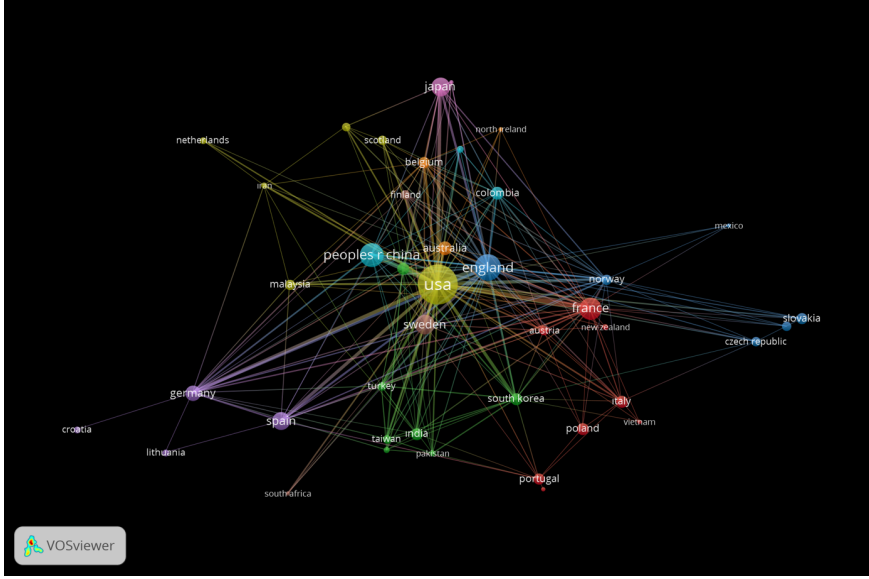
Şekil 3. Kaynak Atıf Analizi Ağları

4.4. Ülke atf analizi

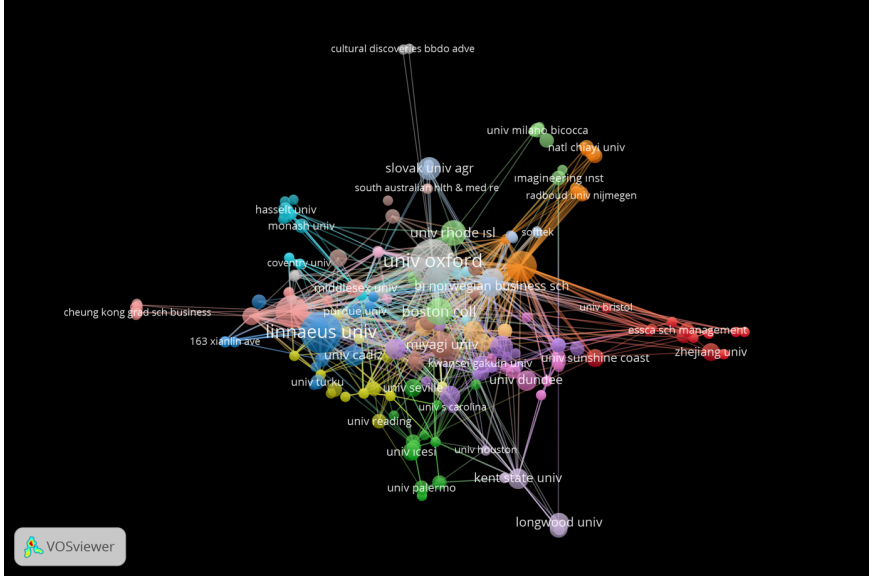
Ülkelerin atıf ağlarını belirlemek için en az bir yayın ve en az bir atıf kıstası belirlenerek ülke atıf analizi ile ilgili ağ haritası oluşturulmuştur. Ülkelerin birbirleriyle ilişkili olduğu tespit edilen 42 birim üzerinden gerçekleştirilen analiz sonucu toplamda 9 küme, 246 bağlantı ve 1078 toplam bağlantı gücü olarak saptanmıştır. En fazla atıf almış olan ülkeler olarak sıralama; 83 yayın 2620 atıf ile ABD, 36 yayın 1099 atıf ile İngiltere, 26 yayın 498 atıf ile Fransa, 31 yayın 378 atıf ile Çin, 6 yayın 292 atıf ile Norveç olarak sıralanmaktadır. Sıralanan bu ülkeler aynı zamanda toplam bağlantı gücü olarak da en fazla bağlantı gücüne sahip ülkeler olarak tespit edilmiştir.

Şekil 4. Ülke Atıf Analizi Ağları

4.5. Kurumların atıf analizi

Kurumların atıf ağlarını belirlemek için kurum tarafından en az bir yayın ve en az bir atıf kıstası belirlenerek kurum atıf analizi ile ilgili ağ haritası oluşturulmuştur. Kurumların birbirleriyle ilişkili olduğu tespit edilen 254 birim üzerinden gerçekleştirilen analiz sonucu toplamda 27 küme, 1680 bağlantı ve 2301 toplam bağlantı gücü olarak saptanmıştır. En çok atıf almış olan kurumlar olarak sıralama; 19 yayın 737 atıf ile University of Oxford, 9 yayın 695 atıf ile University of Michigan, 10 yayın 499 atıf ile University of Florida olarak sıralanmaktadır. Sıralanan bu kurumlar aynı zamanda toplam bağlantı gücü olarak da en fazla bağlantı gücüne sahip kurumlar olarak tespit edilmiştir.

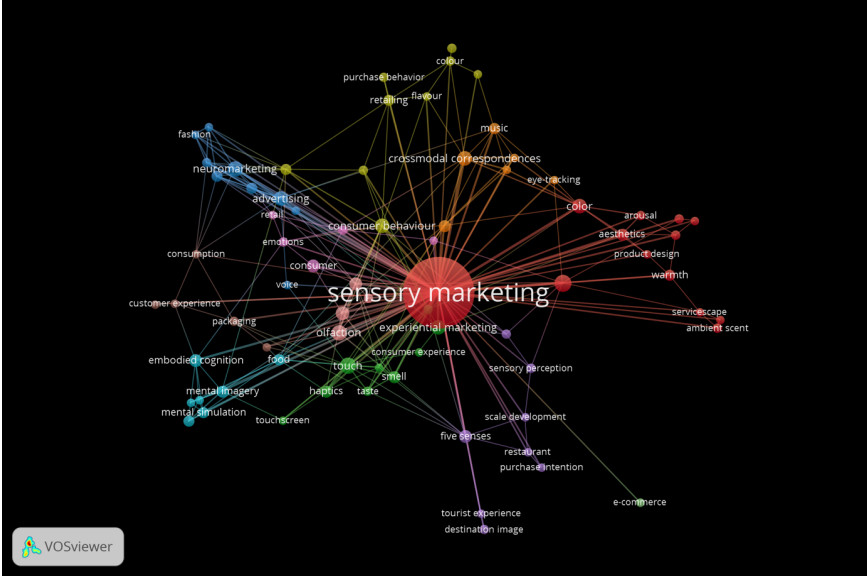
Şekil 5. Kurum Atıf Analizi Ağları

4.6. Anahtar sözcük analizi

Anahtar sözcük analizi ağlarını belirlemek için yazarlar tarafından en az 3 kez tekrar eden sözcük kıstası belirlenerek anahtar sözcük ile ilgili ağ haritası oluşturulmuştur. Anahtar sözcükler ile ilişkili olduğu tespit edilen 76 birim üzerinden gerçekleştirilen analiz sonucu toplamda 11 küme, 272 bağlantı ve 534 toplam bağlantı gücü olarak saptanmıştır. Duyusal pazarlama konusunda yapılmış olan yayınlarda sıklıkla kullanılan anahtar kelimeler incelendiğinde Sensory marketing (duyusal pazarlama) sözcüğünün 206 tekrar olarak kullanıldığı, Consumer behavior (tüketici davranışı) sözcüğünün 21 tekrar olarak kullanıldığı, Neuromarketing (nöropazarlama) sözcüğünün 17 tekrar, Experiential marketing (deneyimsel pazarlama) sözcüğünün 9 tekrar olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Toplam bağlantı gücü olarak anahtar sözcüklerin aynı sıralama ile sıralanmadığı gözlemlenmiştir.

Şekil 6. Anahtar Sözcük Analizi Ağları

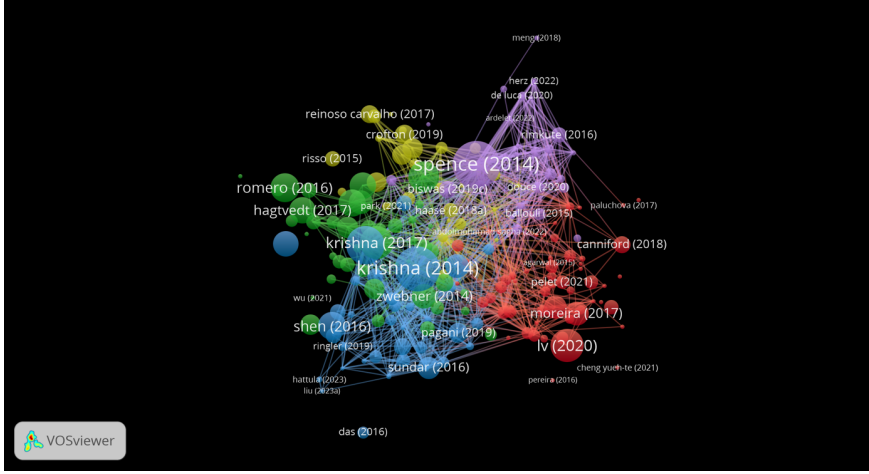

4.7. Bibliographic coupling of documents analysis(Metinlerin bibliyometrik eşleşme analizi)

Bibliyometrik eşleşme tanım olarak; birbirinden bağımsız iki referans yoluyla alıntı yapılmış ortak bir yayına atıf bildirilmesi koşulunu tanımlamaktadır. En az bir atıf alması koşulu ile sınırlandırılan ve aralarında ilişki bulunan 204 birim yayın ile gerçekleştirilen analize kıyasla 5 küme, 10378 bağlantı ve 26576 toplam bağlantı gücü saptanmıştır. En çok bibliyometrik eşleşme bulunan eserler 279 alıntılama ile Spence(2014), 246 alıntılama ile Krishna(2014), 176 alıntılama ile Petit(2019), 133 alıntılama ile Iv(2020), 132 alıntılama ile Krishna(2017), 116

alıntılama ile Biswas(2019b) olarak sıralanmaktadır. Toplam bağlantı gücü olarak aynı sıralama olmadığı tespit edilmiştir.

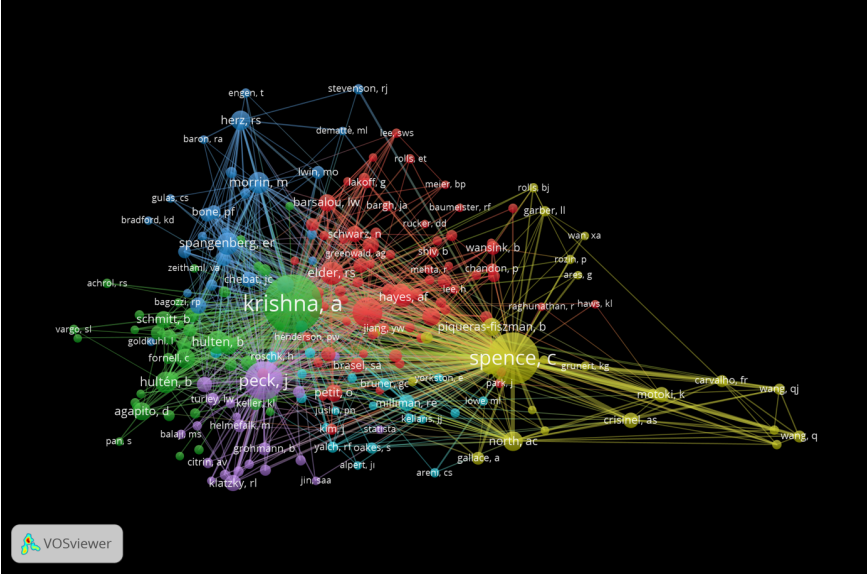
Şekil 7. Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi Ağları

4.8. Co-citation of cited authors analysis (Yazarların ortak atıf Analizi)

Ortak atıf tanımlama olarak, bir çalışmada farklı kaynaklara yapılan atıflar olarak ifade edilmektedir. Atıf sayısı olarak minimum 10 olarak düzenlenip gerçekleştirilen analize kıyasla 632 birim, 6 küme, 91965 bağlantı ve 323690 toplam bağlantı gücü üzerinden analiz yapılmıştır. En çok ortak atıf almış olan yazarlar sırasıyla; 481 atıf sayısı ile Krishna A, 378 atıf sayısı ile Spence C, 203 atıf sayısı ile Peck J., 128 atıf sayısı ile Biswas D., olarak sıralanmaktadır. Toplam bağlantı gücü olarak da aynı sıralama tespit edilmiştir.

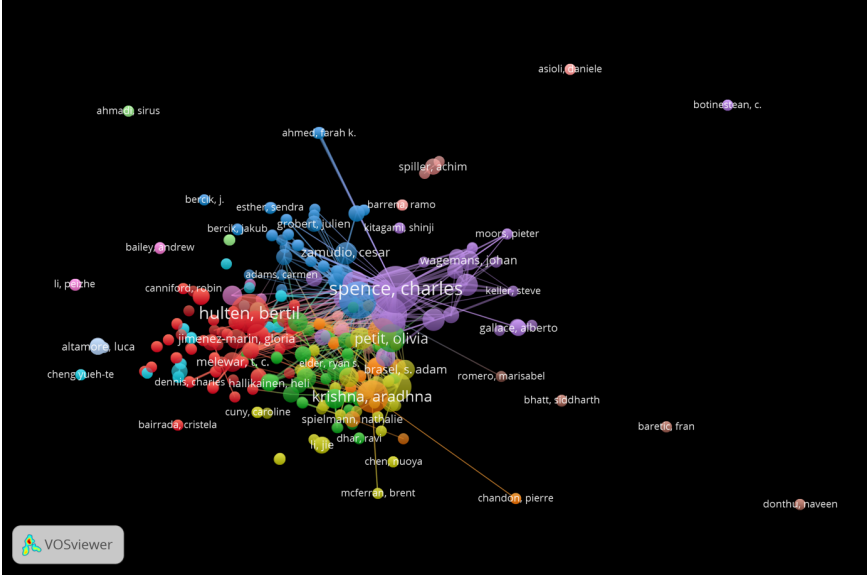
Şekil 8. Yazarların Ortak Atıf Analizi Ağları

4.9. Bibliographic coupling of authors analysis(Yazarların bibliyometrik eşleşme analizi)

Yazarların bibliyometrik eşleşme analizi için en az bir yayın ve bir atıf alma kistasına göre şekillendirilmiş ve aralarında ilişki olan 446 birim ile gerçekleştirilen analizde istinaden 12 küme, 55174 bağlantı ve 279441 toplam bağlantı gücü saptanmıştır. En çok bibliyometrik eşleşme bulunan yazarlar 17 yayın 704 alıntıyla Spence Charles, 8 yayın 657 alıntıyla Krishna Aradhna, 11 yayın 499 atıf ile Biswas Dipayan, 6 yayın 322 atıf ile Szocs Courtney, 6 yayın 280 atıf olarak sıralanmaktadır. Toplam bağlantı gücü olarak aynı sıralama görülmemiştir.

Şekil 9. Yazarların Bibliyografik Eşleşme Analizi Ağları

5. SONUÇ

Araştırmalar, günümüzde küresel ölçekte yoğun rekabetin yaşandığı ve ürün ile hizmet çeşitliliğinin hızlı bir şekilde arttığı pazarlarda firmaların tüketicileri çekme ve etkileme çabalarının gittikçe zorlaştığını göstermektedir. Bu durum, geleneksel pazarlama yöntemlerinin günümüz tüketicileri tarafından yeterli bulunmamasına neden olmaktadır. Tüketici algısının, tüketici satın alma davranışları üzerinde etkiye sahip temel bir etken olduğu ise yapılan araştırmalarla desteklenmektedir. Dışsal uyarılar, bireysel beklentiler, kişisel deneyimler ve motivasyonel faktörler tarafından şekillendirildiği için tüketici algısı etkilenmektedir. Duyusal pazarlama kavramı, tüketicilerin algılarını etkilemek amacıyla fiziksel uyarıların pazarlamacılar tarafından kullanıldığı önemli bir araç olarak sunulmaktadır. Bireyin içsel özelliklerinin yanı sıra, pazarlamacılar çevresel fiziksel uyarıları

manipüle ederek tüketici algı sürecini etkileyebilirler. Bu fiziksel uyarılar, tüketicilerin duyularına hitap ederek satın alma kararlarını etkileyebilir.

Bu çalışmanın temel amacı, duyuşal pazarlama alanındaki mevcut araştırmaları bibliyometrik bir analiz ile derinlemesine incelemek ve bu alandaki araştırma boşluklarını belirlemektir. Bu analiz, duyuşal pazarlama literatürünün genel bir panoramasını sunmayı ve gelecekteki araştırma yönlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın öncelikli hedefi, duyuşal pazarlama alanındaki bilgi birikimini artırmak ve bu alandaki araştırmalara yön vermek için bir rehber sunmaktır. Bu amaçla, VOSviewer paketi ve Web of Science veri tabanı (WOS) verileri kullanılarak çeşitli analizler gerçekleştirilmiştir. Bu metodoloji, duyuşal pazarlama literatürünün yapısal özelliklerini ve mevcut eğilimleri anlamak için güçlü bir araç sağlamaktadır. Analiz sonuçları, duyuşal pazarlama alanında gelecekteki araştırmalar için bir çerçeve oluşturacak ve araştırmacılara yol gösterecektir.

03.11.2023 tarihinde “Sensory marketing” anahtar sözcüğüyle tüm alanlar tercih edilerek gerçekleştirilen arama sonucunda 352 belge sonucuna ulaşıldı. Yıllara kıyasla sınırlandırma tercihi seçilerek en eski 2014 en yeni 2023 olmak üzere bir sınırlandırma yapılarak son 10 yılda yapılan çalışmalar ele alınarak ve 302 belgeye ulaşıldı. Bu nedenle, arama kıstaslarını belirlerken bu sınırlamalara uyuldu ve sonuç olarak 302 belge tespit edildi. Bu 302 belgenin yazar, alıntı bilgileri, atıf, metin eşleşmeleri, dergi, yazar bibliyografik eşleşmeleri, ülke atıf, kurum atıf, anahtar sözcük ve özet analizleri yoluyla incelenmiştir. Veri tabanı olarak kullanılan Web of Science’da endekslenen çalışmalar kıstas olarak kullanılmıştır. Çalışmada yapılan analizler sonucunda en çok ortak yayın yapmış olan yazarlar sırasıyla Spence Charles 17 yayın, Krishna Aradhna 8 yayın, Biswas Dipayan 11 yayın, Szocs Courtney 6 yayın, en çok atıf almış olan yazarlar sırasıyla Spence Charles 17 yayın ile 704 atıf, Krishna Aradhna 8 yayın ile 657 atıf, Biswas Dipayan 11 yayın ile 499 atıf, Szocs Courtney 6 yayın ile 322 atıf aldığı atıf almış, en çok atıf

almış olan kaynaklar olarak sıralama; 22 yayın 654 atıf ile Psychology& marketing, 10 yayın 504 atıf ile Journal of consumer psychology, 8 yayın 406 atıf ile Journal of marketing research, 7 yayın 307 atıf ile Journal of consumer research, 9 yayın 267 atıf ile Journal of retailing, en fazla atıf almış olan ülkeler olarak sıralama; 83 yayın 2620 atıf ile ABD, 36 yayın 1099 atıf ile İngiltere, 26 yayın 498 atıf ile Fransa, 31 yayın 378 atıf ile Çin, 6 yayın 292 atıf ile Norveç, en çok atıf almış olan kurumlar olarak sıralama; 19 yayın 737 atıf ile University of Oxford, 9 yayın 695 atıf ile University of Michigan, 10 yayın 499 atıf ile University of Florida, Duyusal pazarlama konusunda yapılmış olan yayınlarda sıklıkla kullanılan anahtar kelimeler incelendiğinde Sensory marketing (duyusal pazarlama) sözcüğünün 206 tekrar olarak kullanıldığı, Consumer behavior (tüketici davranışı) sözcüğünün 21 tekrar olarak kullanıldığı, Neuromarketing(nöropazarlama) sözcüğünün 17 tekrar, Experiential marketing (deneyimsel pazarlama) sözcüğünün 9 tekrar olarak kullanıldığı, en çok bibliyometrik eşleşme bulunan eserler 279 alıntılama ile Spence(2014), 246 alıntılama ile Krishna(2014), 176 alıntılama ile Petit(2019), 133 alıntılama ile Iv(2020), 132 alıntılama ile Krishna(2017), 116 alıntılama ile Biswas(2019b), En çok ortak atıf almış olan yazarlar sırasıyla; 481 atıf sayısı ile Krishna A, 378 atıf sayısı ile Spence C, 203 atıf sayısı ile Peck J.,128 atıf sayısı ile Biswas D., en çok bibliyometrik eşleşme bulunan yazarlar 17 yayın 704 alıntıyla Spence Charles, 8 yayın 657 alıntıyla Krishna Aradhna, 11 yayın 499 atıf ile Biswas Dipayan, 6 yayın 322 atıf ile Szocs Courtney, 6 yayın 280 atıf olarak sıralanmaktadır.

Bu araştırma, duyusal pazarlamanın dinamik yapısını anlamayı ve gelecekteki araştırma alanlarına yönelik potansiyel fırsatları belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın sınırlılıkları arasında, sadece Web of Science (WOS) veri tabanından elde edilen verilere dayanması ve diğer veri tabanlarının dışlanmış olması bulunmaktadır. Bu durum, belirli bir veri eğilimine yol açabilir. Gelecekteki araştırmaların, bu eğilimi azaltmak için birden fazla veri tabanını kullanmayı

dikkate alması önerilmektedir. Duyusal pazarlamanın yeni bir araştırma alanı olması, konunun gelişen doğasını anlamak için ileride benzer çalışmaların yapılmasının önemini vurgulamaktadır. Tüm bu sınırlamalara rağmen, bu çalışma, konuyla ilgili kapsamlı bir bakış sunmakta ve derinlemesine ilgi duyan araştırmacılar için güçlü bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Alder, H. (2001). Mind to Mind Marketing: Communicating with 21st-century customers. Kogan Page.
- Arruda, H., Silva, E. R., Lessa, M., Proença Jr., D., & Bartholo, R. (2022). VOSviewer and Bibliometrix. Journal of the Medical Library Association, 110(3), 392–395. <https://doi.org/10.5195/jmla.2022.1434>
- Arslan, E. (2022). Sosyal Bilim Araştırmalarında VOSviewer ile Bibliyometrik Haritalama ve Örnek bir Uygulama. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(Özel Sayı 2), 33–56. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227291>
- Barwise, P. (2004). Traditional Marketing: A Deficiency in Brand Performance. Journal of Marketing Management, 20(9-10), 1059-1075.
- Clegg, J. (2003). How brands are built: The sensory marketing imperative. Journal of Product & Brand Management, 12(4), 224-232.

- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2011). Science mapping software tools: Review, analysis, and cooperative study among tools. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62(7), 1382–1402. <https://doi.org/10.1002/asi.21525>
- Freemantle, N. (2004). Creativity and brand development. In A. B. Thompson (Ed.), *Handbook of brand and experience management* (pp. 139-161). Edward Elgar Publishing.
- Goldkuhl, L. G., ve Styven, M. E. (2007). Multi-sensory marketing: The impact of music, scent, and sight on consumer perception. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 14(5), 352-358.
- Hultén, B., Broweus, N., & Dijk, M. (2009). Sensory marketing: A literature review. **Journal of Business Research**, 62(3), 232–240.
- İzmir, O., Eroglu-Hall, E., & Sevim, N. (2023). Deneyimsel Tüketim Bakış Açısıyla Kalite, Algılanan Değer, Tatmin ve Sadakat Zincirinin İncelenmesi: Üçüncü Dalga Kahve Tüketimi. **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14*(1), 294-310.
- Korkarar, S., Çetin, C., & Deveciyan, M. T. (2021). Ethic National and International Studies in the Field of Entrepreneurship Bibliometric Analysis of Studies(The Bibliometric Analysis of National, and International Studies on Ethical Entrepreneurship). *Journal of Business Research - Turk*, 13(3), 2455–2472. <https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1271>
- Krishna, A. (2009). *Sensory Marketing: Research on the Sensuality of Products (Vol. 1)*: Routledge Academic.
- Krishna, A. (2012). An Integrative Review of Sensory Marketing: Engaging the Senses to Affect Perception, Judgment, and Behavior. *Journal of Consumer Psychology*, 22(3), 332-351.
- McDougall, G. H., ve Snetsinger, D. W. (1990). Revising the Definition of Services: Benefits for Consumers and Marketers. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 18(1), 7-13.
- Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25, 348–349.

- Schmitt, B. (2009). *Experiential Marketing: How to Get Customers to Sense, Feel, Think, Act, and Relate to Your Company and Brands*. Free Press.
- Soars, R. (2009). Sensory Marketing and Its Potential Impact on Sales. *Journal of Marketing Management*, 25(5-6), 507-523.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523–538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>
- Vieria, J. (2009). Creating Emotional Brand Connections with Sensory Marketing. *International Journal of Market Research*, 51(1), 25-39.
- Zeren, D., & Kaya, N. (2020). Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 35–52.
- Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429–472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Traditional marketing strategies represent an approach where customers are sought to be attracted solely through auditory and visual communication channels, commonly known as advertising. However, it is believed that there are limitations in this approach, and companies may face constraints in brand performance. Traditional marketing strategies need to be fundamentally reconsidered to address customers in a more personal and personalized way (Barwise, 2004: 1062). In this context, creative advertising and differentiating marketing strategies should be integrated to establish long-term customer-brand relationships.

In response to this need, a new approach targeting the consumer's five senses and connotations is becoming increasingly popular. This strategy is based on the theory that by focusing on consumers' sensory experiences, their behaviors can be influenced, and consequently, their emotional responses, perceptions, memories, preferences, and purchase decisions can be changed (Krishna, 2009). This approach, referred to as "sensory marketing" in the marketing world, has

initiated a significant transformation in the industry. Sensory marketing influences consumers by creating strong emotional connections between them and brands. Consumers establish a deep emotional relationship with the brand beyond the practical benefits provided by the product or service.

The main goal is to exceed consumer expectations, continually support and guide the subconscious with creativity and appropriate accumulations. Emotions and feelings triggered by external influences leave traces in memory and later transform into an internal desire. In this way, a unique, enjoyable, and positive experience is realized. In the words of Bernd Schmitt (Schmitt, 2009), 'Marketing will undergo a complete transformation. Consumers will choose products or services not based on cost-benefit analysis but on the quality of the experiences offered. If marketing efforts result in a satisfying experience with the product or service, customer loyalty and commitment will be established.' This perspective emphasizes the importance of sensory marketing and the power of the emotional connection between the brand and the consumer.

Method

In this study, bibliometric analyses related to the concept of sensory marketing are based on quantitative data and numerical measurement indicators. The analyses were conducted using the VOSviewer software package and data obtained from the Web of Science (WOS) database. The examined period covers the last 10 years, from 2014 to 2023. Citation analysis, bibliographic mapping, keyword analysis, and author citation analysis are among the methods employed to comprehensively reveal the intellectual structure of sensory marketing.

The fundamental aim of this research is to offer a comprehensive overview of studies revolving around the concept of sensory marketing. By synthesizing the results of bibliometric analyses grounded in quantitative data, various dimensions, trends, and gaps within the existing literature have been thoroughly addressed. This study aspires to provide valuable insights to researchers and academicians, contributing to the progression of scholarly discussions in the field of sensory marketing and the formulation of future research agendas.

Findings (Results)

The preference for the Web of Science database is of paramount importance for the solidity and reliability of this study. This database is equipped with various mechanisms that oversee the adherence of scientific research to publication ethics standards, ensuring its quality. Meticulously curated to offer access to high-quality publications, this database has been carefully constructed to facilitate access to reliable and qualified studies. Researchers benefit from the robust search tools and extensive datasets of the Web of Science database,

enabling them to conduct detailed analyses. The database encompasses comprehensive and up-to-date publications from diverse disciplines, aiding researchers in conducting interdisciplinary analyses.

This study opted for the Web of Science database due to its capacity to provide reliable and comprehensive data. This choice has empowered researchers to thoroughly examine the existing literature on the concept of sensory marketing and conduct trustworthy analyses. As of November 3, 2023, a search conducted with the keyword "Sensory marketing" across all fields yielded 352 documents. By narrowing the search criteria to the past 10 years from 2014 to 2023, a total of 302 documents were considered. Therefore, the search criteria adhered to these limitations, resulting in the identification of 302 documents. These documents were examined through authorship, citation information, references, text matches, journal details, author bibliographic matches, country citation, institution citation, keyword, and abstract analyses. Studies indexed in the Web of Science database were used as the criterion for inclusion.

Conclusion and Discussion

This study aims to comprehend the dynamic nature of sensory marketing and identify potential opportunities for future research areas. One of the limitations of this research lies in its reliance solely on data obtained from the Web of Science (WOS) database, excluding other databases. This circumstance may introduce a bias toward a specific data trend. Future research endeavors are recommended to consider the utilization of multiple databases to mitigate such biases. The fact that sensory marketing is a relatively nascent research domain emphasizes the importance of future studies to grasp the evolving intricacies of the subject. Despite these acknowledged limitations, this research provides a comprehensive insight into the topic, serving as a robust starting point for researchers with a profound interest in delving into the subject more deeply.